

παρασχών πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον· οἱ δὲ εἶπον, ἀκουσόμεθα σου πάλιν περὶ τούτου. Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς ».

Εἰς Ἀθήνας δὲν διέτριψεν, ὡς φαίνεται, πολὺ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἂν καὶ ἐντεῦθεν λέγεται παρὰ τινων γράφας τὰς δύο αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Ἄλλοι ὁμῶς ἀξιοῦσιν ὅτι αὐταὶ ἐγράφησαν ἐκ Κορίνθου ἢ καὶ ἐξ Ἐφέσου. Ὅπως δὲ ποτε ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς Κόρινθον καὶ κατέλυσεν ἐκεῖ παρὰ τινι Ἰουδαίῳ, ὅστις, ὀνομαζόμενος Ἀκύλας, εἶχεν ἔλθει προσφάτως ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος εἶχεν ἐξώσει ἥδη ἐκ τῆς Ῥώμης ὅλους τοὺς Ἰουδαίους. Εἰς Κόρινθον, καθὼς καὶ προηγουμένως εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, διελέγετο ὁ Παῦλος ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον. Ἀντιτασσομένων δὲ τῶν Ἰουδαίων καὶ βλασφημούντων, ὁ Παῦλος ἐκτιναζόμενος τὰ ἱμάτια εἶπε πρὸς αὐτούς· τὸ αἶμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι· καὶ ἐστράπη ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἰουδαῖοι ὁμοθυμαδὸν ἐνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ βῆμα Γαλλίωνος τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπειθεὶ τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν. Ἐνῷ δὲ ὁ Παῦλος ἡτοιμάζετο νὰ ἀπολογηθῇ, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥαδιούργημα πονηρὸν, ὧ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἤνεσχόμην ὑμῶν· εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ δογμάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι. » Τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ ὁποῖον διέσωσαν εἰς ἡμᾶς αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων, μαρτυρεῖ πόσον ἐν γένει οἱ Ῥωμαῖοι ἄρχοντες ἐπλανήθησαν ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπέλαβον αὐτὸν ὡς ἀπλὴν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ αἵρεσιν, διακρινομένην ἀπὸ τούτου διὰ δογματικῶν τινων μόνον λεπτολογιῶν καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ νέον δόγμα, ἢ μᾶλλον περιφρονοῦντες αὐτὸ, δὲν ἐπεχείρησαν νὰ κατανοήσωσι τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας προσκλήρυττε καὶ διέδιδεν ἀπανταχοῦ γῆς, ἐνῷ οἱ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ὀπαδοί, διὰ τὸ ἀποκλειστικὸν αὐτῶν πνεῦμα, παρέμεναν ἀκοι-

νώνητοι εἰς τὰς διαφόρους χώρας ὅπου διεσπαρμένοι διέτριβον·

Μετὰ δεκαοκτῶ μηνῶν διαμονὴν εἰς Κόρινθον, ὁ ἀπόστολος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν ἀφοῦ πολλοὺς ἐποίησε προσηλύτους ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἐξηκολούθησε δὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκεῖ Ἰουδαῖός τις χριστιανός, Ἀπολλῶς ὀνόματι, τὸ γένος Ἀλεξανδρεὺς, ἀνὴρ λόγιος καὶ περὶ τὰς γραφὰς ἐμπειρότατος. Ἀλλ' οὐδ' ὁ ἀπόστολος ἐλησμόνησε τοὺς ἐνταῦθα Ἑλληνας· μετὰ τινα χρόνον ἦλθεν αὖθις εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Ἄλλοτε δὲ πάλιν ἔπεμψε πρὸς Κορινθίους τὸν Ἕλληνα Τιμόθεον, μαθητὴν αὐτοῦ φίλτατον, καὶ δύο ἐπιστολάς ἵνα καταπαύσῃ τὰς διενέξεις αἵτινες ἐτάραττον τὴν νεοσύστατον ἐκείνην ἐκκλησίαν καὶ διδάξῃ αὐτοὺς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν. « Ἐδηλώθη μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ἔγραψεν, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσὶν. Λέγω δὲ τοῦτο ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; » Ἐλέγχει δὲ αὐτοὺς μετὰ ταῦτα διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦσαν κακοήθειαν καὶ προτρέπει νὰ χωρίσωσιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν τοὺς περιπίπτοντας εἰς τοιαῦτα ἁμαρτήματα καὶ παρακινεῖ, ὅσάκις ἔχωσι διαφορὰς πρὸς ἀλλήλους, νὰ μὴ ἐνάγωσι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἀπίστων. Ἐπὶ πᾶσιν ἀποκρίνεται εἰς διάφορα πρὸς αὐτὸν γεγόμενα ζητήματα περὶ τῶν καθηκόντων τῶν χριστιανῶν. Οὐδὲν ἥττον δὲ ἀξιομνημόνευτα εἶναι ὅσα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν δύο ἐκείνων πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν, μετὰ δικαίας τῇ ἀληθείᾳ ὑπερηφανείας, λέγει περὶ τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων οὓς ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἠγωνίσθη καὶ ἐκινδύνευσε πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθείας· « ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις, ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον, τρίς ἐρῶς ἐδίδισθην, ἀπαξ ἐλιθάσθην, τρίς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὁδοιπορίαις πολλάκις· κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνό-

τητι· χωρὶς πῶν παρεκτός, ἢ ἐπισύστασις μου ἢ καθ' ἡμέραν, ἢ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν· Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶς, τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι ; Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι ». Ὅποιον πῦρ ἐνεργείας, ὁποῖος εὐγλωττίας χεῖμαρρος ! Δὲν νομίζετε ὅτι ἀκούετε τὸν Δημοσθένην ἀγωνιζόμενον νὰ συναγείρῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ Φιλίππου ; Διότι ἐπὶ τὸν Ἰουδαῖον ἐκεῖνον ἐπεφύσησαν δύο πνεύματα· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάξαν αὐτῷ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὅλοι, ἴσοι ὄντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦνται νὰ κοινωνήσωσιν ἀμέσως τῶν δογμάτων τοῦ εὐαγγελίου· καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐλληνικόν, τὸ διδάξαν αὐτῷ πῶς ἔχει νὰ ἐρμηνεύσῃ, νὰ στηρίξῃ, νὰ διαδώσῃ τὰ δόγματα ταῦτα.

Διὰ τοιούτων ἀγώνων καὶ κινδύνων ἰδρῦθησαν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι κατὰ τὰς ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐλληνικὰς χώρας. Περὶ τῆς τύχης καὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους χρόνους, ἀσφαλεῖς εἰδήσεις δὲν ἔχομεν, τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον ὅτι ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος τὸ εὐαγγέλιον εἶχε κηρυχθῆ πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρις Ἰσπανίας. Τὰ δὲ καθέκαστα τῶν πολλῶν τούτων ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι ἀναμφισβητήτως γνωστὰ ἐκ συγχρόνων συγγραφέων, καὶ ἰδίως ἄγνωστος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ὅσοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ νέον δόγμα. Ἐκ τεκμηρίων μόνον τινῶν συνάγεται, ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ὁ χριστιανισμὸς ἐπέτυχε πολὺ πλείονας ὁπαδοὺς εἰς τὴν ἐν τῇ ἀνατολῇ μεγάλην Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐστίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ Λουκιανὸς λ. χ. εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτοῦ ἢ ψευδόμεντιν, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ χριστιανῶν· καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Τραϊανόν, ἔλεγε τοὺς χριστιανούς πολυαριθμούς ὄντας οὐ μόνον ἐν τῷ Πόντῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ, ἐνῷ, καθόσον ἡξεύρομεν, οὐδαμοῦ γίνεται λόγος περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὁπαδῶν τοῦ νέου θρησκευματος. Καὶ ἄλλοθεν δὲ εἰκάζομεν ὅτι ὀλίγος ἦτο τούτων ὁ ἀριθμὸς μέχρις αὐτῆς τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος. Τραῖντι, ἐπὶ

τῶν δεινотάτων διωγμῶν τῶν γενομένων κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐντὸς τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης, τὸ μνηολόγιον τοῦ Βασιλείου μνημονεύει ἀναριθμητῶν χριστιανῶν λαβόντων τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς Καισάρειαν, εἰς Σμύρνην, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὰς νήσους Κρήτην καὶ Κύπρον, ὀλίγους δὲ ἀναφέρει τοὺς ἀνταλλάξαντας τὸ ζῆν ἀντὶ τῆς εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν ἐπιμονῆς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ τεκμήρια ταῦτα παρέχουσιν ἡμῖν ἐνδειξίν τινα περὶ τοῦ πόσοι ἄρα ἦσαν τότε οἱ χριστιανοὶ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ὅθεν εἰς μάτην πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐπεχείρησαν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν πρὸς τοὺς εἰδωολάτρας περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατίσχυσε πολιτικῶς τὸ νέον θρήσκευμα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Καὶ ἄλλος μὲν ἤξιωσεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀπετέλουν τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλος τὸ πέμπτον, ἄλλος τὸ δωδέκατον καὶ ἄλλος τὸ εἰκοστόν. Αὐτὴ ὅμως αὕτη ἡ διαφωνία ἐμφαίνει ὅποσον αὐθαίρετα εἶναι τὰ διδόμενα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται οἱ ὑπολογισμοὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν· τοσοῦτον μᾶλλον αὐθαίρετα, ὅσον πρὸ πάντων δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸς οὐδ' αὐτός ὁ ὅλος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους πληθυσμός.

Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι, διὰ νὰ ἀποφασίσῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ νὰ ἀναλάβῃ ἀναφανδὸν τὴν προστασίαν τοῦ νέου δόγματος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις αὐτῶν ἦτο ἤδη μεγαλητέρα τῆς τῶν ἀντιπάλων δυνάμεως· μεγαλητέρα, ἂν ὅχι ἀριθμητικῶς, τοῦλάχιστον ὅμως κοινωνικῶς καὶ ἠθικῶς. Τὴν δὲ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ταύτην ὑπεροχὴν ἐπήνεγκον ποικίλα αἵτια. Ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς δόγμα, ἡ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, τῶν ἀσθενῶν, τῶν χερῶν, τῶν ὀρφανῶν πρόνοια, ὑπὲρ ὧν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ὑπῆρχον ἴδιον ταμεῖον καὶ ἴδιοι ἐπιμεληταί, οἱ καλούμενοι *διάκονοι*, ὅλαι αὗται αἱ σωτήρια ἀρχαί, ἀρεταί, δοξασταὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ὑψώσωσι τὸ φρόνημα, νὰ κρατύνωσι τὰς ψυχὰς, νὰ ἐξευγενίσωσι τὸν βίον καὶ ἐν γένει εἰς τὸ νὰ διαχύσωσι θαυματουργὸν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὰς φλέβας τῆς νέας κοι-

ωνίας· ἐνῷ ἡ ἀρχαία κατετρύχετο καὶ ἐμαραίνετο ὑπὸ ἀλόγου εἰ-
δωλολατρείας, ἡ ἀγόνων φιλοσοφικῶν συζητήσεων, ἡ τῆς ἐσχάτης
ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἦν ἐπήγαγεν ἡ ἑλλειψις πάσης θρησκείας. Πλὴν
δὲ τούτων, ἐνίσχυσε παραδόξως τὴν νέαν κοινωνίαν ὁ πολιτικὸς
ὀργανισμὸς ὃν πρωῒμώτατα ἔλαβον αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Ὁ ὀρ-
γανισμὸς οὗτος κατ' ἀρχὰς ἦτο δημοκρατικώτατος. Πᾶσα ἐκκλησία
ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν ἄνδρας τινάς, οἵτινες καλού-
μενοι πρεσβύτεροι, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίῳ τὰ κοινὰ αὐτῆς πράγ-
ματα. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως καὶ πρὸ τοῦ τέλους ἔτι τῆς πρώτης ἐκα-
τονταετηρίδος, καθ' ὅσον αἱ ἐκκλησίαι ἀπέβησαν πολυαριθμότεραι,
αἱ ὑποθέσεις ποικιλώτεραι, τὰ συμφέροντα μεγαλήτερα, τὰ πάθη
σφοδρότερα, κατέστη ἀπαραίτητος ἰσχυρότερα τις περὶ τὴν διοίκη-
σιν αὐτῶν ἀρχή, ὥστε οἱ προϊστάμενοι τοῦ συνεδρίου τῶν πρεσβυ-
τέρων ἐπίσκοποι, προσωκειώθησαν κατὰ μικρὸν ὁλόκληρον τὴν ἐξου-
σίαν, ἐθεώρησαν τοὺς πρεσβυτέρους ὡς ἀπλοὺς συμβούλους καὶ ἀπε-
τέλεσαν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν ἰδίαν ἱερατικὴν τάξιν, τὸν καλού-
μενον *κλήρον*, ὅστις ὡς τοιοῦτος διεκρίνετο ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἤτοι
τῶν *λαϊκῶν*. Ἐκτὸς δὲ τῶν κυρίων αὐτῶν ἱερατικῶν καθηκόν-
των, οἱ ἐπίσκοποι εἶχον ἔκτοτε τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκκλησιαστι-
κῆς περιουσίας καὶ ἀπεφάσιζον πρὸς τούτοις περὶ ὅλων τῶν δια-
φορῶν ὅσας οἱ χριστιανοὶ δὲν ἤθελον νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὸ βῆμα
δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Ἀποθανόντος τοῦ ἐπισκόπου ἐξελέγετο
διὰ τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας νέος πρόεδρος, λαμ-
βανόμενος ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ οὕτω λοιπὸν
πᾶσα ἐκκλησία ἀπετέλει ἰδίαν τινὰ καὶ αὐτοτελῆ πολιτείαν ἐντὸς
τῶν κυριωτάτων πόλεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἐπεὶτα περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἐκατονταετηρίδος, πᾶσαι
ἐκεῖναι αἱ ἐκκλησίαι ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδεθῶσι
μετ' ἀλλήλων δι' ἐπαρχιακῶν *συνόδων*. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐκ-
κλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς, ἐν ἑαρι καὶ ἐν μετοπώρῳ, εἰς τὴν
πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, ἐλάμβανον τὴν γνώμην διακεκριμένων
τινῶν ἱερέων καὶ ἐξέδιδον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πιστῶν, ἀποφάσεις,
τοὺς λεγομένους *κανόνας*, δι' ὧν ἐβῆρυθμίζοντο τὰ κυριώτατα κε-
φάλαια τῆς πίστεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Κατ' ὀλίγον αἱ τοπικαὶ

αὐται σύνοδοι ἦλθον εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας, ἀνακοινοῦσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τὰς ἀμοιβαίας πράξεις, ὥστε ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα μεγάλης αὐτοτελοῦς ὁμοσπονδίας πολιτειῶν, ἐχουσῶν ἰδίαν περιουσίαν, νομοθεσίαν καὶ ἐνέργειαν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς ταῦτα ὁ ὀργανισμὸς οὗτος· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς μητροπόλεως, πάλιν δὲ ἐκ τῶν μητροπόλεων τινὲς ἔλαβον προέχουσάν τινα ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς τάξιν διὰ τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τῶν ἐν αὐταῖς χριστιανῶν, διὰ τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀγίων ὅσους ἀνέδειξαν καὶ διὰ τὴν ἐν αὐταῖς ἀκραφνεστέραν διατήρησιν τῆς πίστεως. Αἱ προέχουσαι ἐκεῖναι τῶν μητροπόλεων ὠνομάσθησαν ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι· ἦσαν δὲ τοιαῦται ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι ἐν μὲν τῇ δύσει ἡ Ῥώμη, ἐν δὲ τῇ ἀνατολῇ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἐφεσος καὶ ἡ Κόρινθος. Ἐπὶ τέλους, πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι διετέλουν ἀδιαλείπτως σχεδὸν εἰς ἀμοιβαίαν ἀλληλογραφίαν, ὥστε κοινός τις δεσμὸς συνῆπτεν αὐτὰς ἀπὸ Βρετανίας μέχρι Περσίας.

Ὁ πολιτικὸς οὗτος ὀργανισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι γεγονὸς σπουδαιότατος ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ ὀργανισμὸς οὗτος προέκυψεν ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ προέκυψε προδήλως ἀπὸ τῶν σπλάγχχνων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ βίου. Ἡ ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν οὐδὲν ἄλλο ἦτο, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐξάγεται, εἰμὴ ἡ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν δήμων ἐκκλησία· τὸ δὲ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων, ἡ βουλή· οἱ δ' ἐπίσκοποι, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ὡσαύτως ἐλήφθη ἀττικοῦ πολιτεύματος, ἦσαν οἱ ἄρχοντες τῶν νέων τούτων δήμων· αἱ δ' ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι, αὐτὰ τὰ πάλαι ποτὲ κατὰ ἔθνη συνέδρια. Ἀπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι τύποι ἐσώζοντο εἰς ἐπὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ τῶν ἐλλήνων βίῳ. Αἱ πόλεις εἶχον εἰς ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, τὰς βουλὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν· καὶ εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Παυσανίου τοῦ περιηγητοῦ, ἦτοι ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ὑφίσταντο εἰς ἐπὶ τὰ κατὰ ἔθνη συνέδρια, τὸ ἀχαικόν, τὸ ἀμφικτυονικόν, τὸ βοιωτικόν. Ἡ μόνη διαφορὰ, διαφορὰ ὅμως οὐσιώδης, μεταξὺ τῶν νέων ἐκείνων πολιτειῶν καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἀρχαίων ἐν τῷ μέτῳ τῶν ὁποίων

αἱ νέαι κατεσκευάσθησαν, εἰς τοῦτο συνίστατο ὅτι αἱ μὲν ἀρχαῖαι εἶχον καταντήσει τύποι νεκροὶ, αἱ δὲ νέαι διετέλουν ζῶσαι, σφριγῶσαι, ἀκμάζουσαι. Ὡστε ἐπ' αὐτοφῶρ, οὕτως εἰπεῖν, ἐνταῦθα συλλαμβάνομεν τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν μετουσιούμενον ἐν τῷ νέῳ καὶ δανείζοντα εἰς αὐτὸν, παρεκτός τῆς γλώσσης αὐτοῦ καὶ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς τέχνης, αὐτοὺς τῶν πολιτευμάτων αὐτοῦ τοὺς τύπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὁμῶς ἐνεχύθησαν, ἐνεφυσήθησαν νέαι ἀρχαὶ καὶ δοξασταί, δι' ὧν τὰ ἄψυχα ἐκεῖνα καταντήσαντα ὄργανα τοῦ ἀρχαίου βίου ἔλαβον νέαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν. Ναι μὲν, καθὼς εἶδομεν ἤδη καὶ θέλομεν κάλλιον ἰδεῖ προῖόντος τοῦ λόγου, ὁ πρῶτος δημοκρατικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἑλληνισμὸς περιεβλήθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀριστοκρατικὸν χαρακτήρα, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἰδρύθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικὴ μοναρχία. Ἀλλ' ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἡλλοιώθη ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον ἡ διοίκησις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδέποτε οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον καθ' ὁλοκληρίαν ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς αὐτῆς ρίζας καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὴν γλώσσαν καὶ τὰ ἄλλα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐμβλήματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων δορυφορούμενον ἴσχυσε καὶ ἐπεκράτησε τὸ νέον θρησκευμα ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ δι' ὧν συνηρμολογήθη οὕτω καὶ συνεδέθη ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς μετὰ τοῦ ἀρχαίου. Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὰ ἐν τῇ δύσει γενόμενα ! Κατ' ἀρχὰς ὁ χριστιανισμὸς μετεφυτεύθη καὶ ἐκεῖ δι' ἀποικιῶν περιεβλημένων τὸν τύπον τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πολιτεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν αὐτόθι ἐπιχώρια, οἱ δὲ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντες εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας βάρβαροι, κατασταθέντες ἐν αὐταῖς καὶ νέα σχηματίζαντες ἔθνη, ἦσαν ἔτι μᾶλλον ἀλλότριοι τοῦ πνεύματος τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου ὁργανισμοῦ, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία τάχιστα ἀπέβαλεν οὐ μόνον τὸν δημοκρατικὸν ἀλλὰ καὶ τὸν ἀριστοκρατικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀπολυτον, εἰς τὴν μοναρχικὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Πλὴν τούτου, τὰ σχηματισθέντα ἐν τῇ Δύσει νέα ἔθνη ἐμόρφωσαν κατὰ μικρὸν καὶ νέα γλωσσῶν ἰδιώματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤτον διάφορα τῆς λατινικῆς εἰς ἣν τὸ πρῶτον διεδόθη αὐτόθι ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἥτις δὲν ἔπαυσεν οὐσα ἡ ἱερὰ καὶ ἐπίσημος τοῦ

θησκειύματος γλώσσα. Ἐντεῦθεν καὶ λόγῳ τῆς γλώσσης καὶ λόγῳ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, ὁ ἐν τῇ Δύσει χριστιανισμὸς δὲν συνεδέετο πλέον μετὰ τῶν ἔξωθεν καὶ τῶν παραδόσεων τῶν ἐθνῶν καὶ ἀπετέλεσε, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἰδίον τι ἐπείρακτον θεοκρατικὸν μᾶλλον ἢ ἐθνικὸν σύστημα, ἐνῶ ἐν τῇ ἀνατολῇ διετέλεσεν ἀείποτε ὢν ἐν τῶν ζωτικωτέρων καὶ πολλάκις τὸ ζωτικώτατον τῶν στοιχείων τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου.

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν, ἰδίως εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας, εἰς τὰς χώρας δηλαδὴ ὅπου ἐτελείτο τὸ μυστήριον τῆς μετεμψυχώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νέον βίον. Ὁ πολιτικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὀργανισμὸς ἐπήνεγκε κατὰ μικρὸν τὸ παράδοξον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ὅτι κατὰ πᾶσαν σχεδὸν πόλιν ὑφίσταντο ἤδη διπλαῖ ἐκκλησίαι, διπλαῖ βουλαί, διπλαῖ ἀρχαί, αἱ μὲν τῶν ἀπίστων, αἱ δὲ τῶν χριστιανῶν· καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτι παραδοξότερον ἄλλο, ὅτι ἡ τῶν ἀπίστων κοινωνία, καὶ τοι ἀπολαμβάνουσα τὴν ἰσχυρὰν τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας προστασίαν, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐχαλαροῦτο, ἐμαραίνετο, ἡ δὲ χριστιανικὴ κοινωνία τάνάπαλιν, καὶ τοι ἐπὶ μόνων τῶν ἰδίων αὐτῆς πύρων καὶ δυνάμεων ἐρειδομένη, ἐπολλαπλασιάζετο καὶ ἐκρατύνετο. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως. Οὐδεμίᾳ ὑλικῇ δύναμις ἰσχύει νὰ ἀναπληρώσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐπίδοσιν παντὸς κοινωνικοῦ σώματος ἡθικῶν προσόντων, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὰ ἡθικὰ προσόντα κατασκευάζουσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀναγκαίαν εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ὑλικὴν δύναμιν. Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας, ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἔσωζεν ὡς εἶδομεν τὸ πλεῖστον τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος· καὶ ὁμως ἦτο ἀσθενὴς διότι, ἀπεστερημένη παντὸς ἡθικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἐρείσματος, ἐπλανᾶτο ἀσκοπῶς ἐν τῷ βίῳ καὶ δὲν εὗρισκε παραμυθίαν τινὰ εἰμὴ εἰς τὴν αἰσχροτέραν ἀκολασίαν. Οἱ δεσμοὶ αὐτῆς εἶχον παραλύσει, ἡ δὲ ἀπόλυτος τῆς Ῥώμης μοναρχία, ἡ φυσικὴ αὐτῆς προστατίς, οὔτε τὰς ἀδιαλείπτους στάσεις ἡδύνατο ὀριστικῶς νὰ καταπαύσῃ, οὔτε νὰ ἀναχιτίσῃ τὰς ξενικὰς ἐπιδρομὰς. Ἐν τῷ μέ-

σω τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ταύτης ἀναρχίας, αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ὡς ὁάσεις τινὲς ἐρήμου αὐχμηρᾶς, παρίστων θέαμα παντάπασιν ἀλλοῖον. Ἐνῷ κύκλῳ αὐτῶν οἱ νόμοι παρέλυνον, ἐνῷ πολυάριθμοι αὐτοχειροτόνητοι αὐτοκράτορες διεπολέμουν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου, ἐνῷ ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη κατεπάτουν καὶ κατεπυρπόλουν πόλεις καὶ χώρας, ὁ χριστιανὸς ἤξευρε τίς ἦτο ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ καὶ τίς ὁ νόμος αὐτοῦ. Αὐτὸς μόνον εἶχεν ἡγεμόνας καὶ λειτουργοὺς ἀσαλεύτους· αὐτὸς μόνος ἡσθάνετο ἑαυτὸν προστατευόμενον, συνεχόμενον, χειραγωγούμενον· αὐτὸς μόνος ἐν τῷ γενικῷ ἐκείνῳ κατακλυσμῷ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει τὸν οὐρανὸν καταπίπτοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τὴν γῆν σχιζομένην ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Καθ' ἐκάστην πόλιν ὑπῆρχεν ἄνθρωπός τις σεβαστὸς τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἦτο ἀναμφισβήτητον παρὰ τῇ μᾶλλον ἐνεργῷ, τῇ μᾶλλον ζωτικῇ μερίδι τῆς κοινωνίας· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν ἦτο οὔτε τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ βίου ὁ ἀρχων, οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἐπίτροπος· ἦτο ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀντιπρόσωπος. Κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν ὑπῆρχε κοινόν τι αἶσθημα δι' οὗ συνεδέοντο οἱ δραστηριώτεροι καὶ χρηστότεροι κάτοικοι τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως· ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τοῦτο δὲν ἦτο οὔτε ἡ μαρανθεῖσα ἀρχαία φιλοπατρία, οὔτε ἡ οὐδὲν ἤττον ἐκλιποῦσα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀφοσίωσις· τὸ αἶσθημα τοῦτο ἦτο ἡ πρὸς τὰς ἀρχάς, τὰς ἀρετάς, τὰς ἐπαγγελίας τοῦ νέου δόγματος πίστις. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ῥητορική αἱ πρὸ καιροῦ ἀποβαλοῦσαι τὸ πάλαι ἀξίωμα καὶ κράτος, ἀνεφαίνοντο νῦν αὖθις ζωηφόροι καὶ λαμπραὶ ἐπὶ ἀμβώνων οἵτινες διεδέχθησαν μὲν τὸ βῆμα τῆς ἀγορᾶς, ἀνῆρπασαν δὲ τὰ ἀχροατήρια τῶν σοφιστικῶν θρόνων. Δύο ἐνὶ λόγῳ κοινωναί, ἡ μὲν νεάζουσα, ἡ δὲ θνήσκουσα, συνυπῆρχον καὶ συνυφίσταντο ἐκ παραλλήλου· ἦτο δυνατόν ἄρα γε νὰ διαβιώσωσιν ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ; Οἱ Ῥωμαῖοι ἔδειξαν κατ' ἀρχάς, ὡς εἶδομεν, ἀδιαφορίαν τινὰ πρὸς τὸ νέον δόγμα· ἀλλ' ἡ μεταξύ τῶν δύο κοινωνικῶν πάλη κατέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀναπόδραστος. Καὶ τῶνόντι ἡ πάλη αὕτη ἤρξατο πρῶϊμώτατα.

Πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Νέρων, ἐπεδείξατο καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς τὴν ἀγριότητα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ

ἐπὶ τῆς ὀλεθρίας ἐκείνης βασιλείας ἐν ἔτει 64 μ. Χ. πυρκαϊὰ μεγάλῃ, ἐπὶ ἑξ ἡμέρας καὶ νύκτας ἑπτὰ διαρκέσασα, ἀπετέφρωσε τὸ πλεῖστον τῆς Ῥώμης μέρος, ὃ δὲ δῆμος τῆς πόλεως ταύτης ὑπόπτευσεν ὅτι παραίτιος τῆς πυρκαϊᾶς ἐγένετο ὁ Νέρων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δυνηθῇ οὕτω ν' ἀνοικοδομήσῃ λαμπρότερον τὴν πρωτεύουσαν τῆς οἰκουμένης, ὃ αὐτοκράτωρ θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κατ' αὐτοῦ ἐξεγερθὲν ἔνεκα τῆς ὑπονοίας ταύτης μῖσος, κατηγόρησε τοὺς χριστιανούς ὡς διαπραξάντας τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Καὶ ἀποδείξεις μὲν δὲν ὑπῆρχον ἀλλ' οὐδὲν ἦττον οἱ χριστιανοὶ κατεδικάσθησαν διὰ τῆς κοινῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποστροφῆς, ὡς λέγει ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικός Τάκιτος. Ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ διωγμοῦ βεβαιοῦται ὅτι ὑπέστησαν τὸν τοῦ μαρτυρίου θάνατον ἐν Ῥώμῃ καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος, τῷ 66 ἔτει. Δεύτερος διωγμὸς ἐγένετο ἐπὶ Δομιτιανοῦ, 81—96, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις, ὡς εἶδομεν, διέταξε τὴν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐξορίαν τῶν ἐλλήνων φιλοσόφων· οὐδ' ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ Ἐπίκτητος τοῦλάχιστον ἀνάξιος νὰ περιληφθῇ ἐν τῇ τῶν χριστιανῶν προγραφῇ. Πολλοὶ ἐκ τούτων ἐξωρίσθησαν ἤδη λόγῳ ἀθεΐας, καὶ οὐκ ὀλίγοι εὗρον ἄσυλον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Κυρίου μαθητῆς, κατεκλείσθη εἰς Πάτρμον ὅπου ἔγραψε τὴν Ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ, ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν αὐθις ἀναψυχὴν τινα καὶ ἐξηκολούθησεν ἀκωλύτως μέχρι τινὸς διαδιδομένη, ὀργανομένη, κρατυνομένη. Ἀλλ' ἐπὶ Δεκίου τοῦ βασιλεύσαντος, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ 249 μέχρι τοῦ 251, καὶ τοῦ οὐδὲν ἦττον εἰς ἡμᾶς γνωστοῦ Αὐρηλιανοῦ τοῦ νικητοῦ τῆς Ζηνοβίας, ὅστις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 270 μέχρι τοῦ 275, ἡ ἐκκλησία ὑπέστη νέας δοκιμασίας. Καὶ ἔπειτα μὴ νομίσωμεν ὅτι ἀπὸ Δομιτιανοῦ μέχρι Δεκίου, ἦτοι ἐπὶ 150 ἔτη, οἱ Χριστιανοὶ ἀπῆλυσαν βαθυτάτην εἰρήνην. Ἐνῷ οἱ αὐτοκράτορες ἐδείκνυντο ἐπιεικεῖς πρὸς αὐτοὺς, πολλάκις οὗτοι ἔπασχον τὰ πάνδενα ἀπὸ τινων κατ' ἐπαρχίας ἀρχόντων οἵτινες ἐπεχείρουν οἰκοθὲν τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν μὴ καταργηθέντων ἀρχαίων κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπιταγμάτων. Τελευταῖον ἐπῆλθεν ὁ φοβερώτερος καὶ βιαιότερος ἀπάντων τῶν διωγμῶν, ὅστις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, τοῦ ἀνα-

γορευθέντος ἐν ἔτει 284. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν, εἰ καὶ μὴ δυνάμεως νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς, εἶχεν ὅμως, ὡς φαίνεται, παραδόξως αὐξήσῃ. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ νέου δόγματος οἵτινες εἶχον ἤδη παρεισδύσει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων, δὲν ἤρκοῦντο νὰ ἀπαιτῶσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἐν τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ζήλου αὐτῶν προανήγγελλον εἰς τοὺς ἑτεροδόξους τὴν προσεχῆ τῶν εἰδώλων καταστροφὴν, τὰ ὅποια καὶ παρόντων ἐκείνων πολυειδῶς περιεφρόνουν καὶ ἐξηυτέλιζον. Τοῦτο διηρέθισε φυσικῶς τῷ λόγῳ τοὺς εἰδωλόλατρας οἵτινες ἤλπισαν αὖθις νὰ πνιξῶσιν ἐν τῷ αἵματι τὴν ὁσημέραι προαγομένην καὶ ἀκμάζουσαν πίστιν, καὶ ἠγωνίσθησαν παντὶ σθένει νὰ καταπείσωσιν εἰς τοῦτο τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπετροπιάζετο τὴν τοιαύτην βιαιοπραγίαν· ἀλλ' ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, ὁ δεισιδαίμων καὶ αἰμοδόρος Γαλέριος, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ μεταβάλῃ τὸ φρόνημα τοῦ γηραιοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ καταφέρῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ προγράψῃ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα. Τῇ 23 Ἰανουαρίου τοῦ 303 ἔτους ὑπεγράφη λοιπὸν ἐν Νικομηδείᾳ τὸ πρῶτον τοῦ διωγμοῦ τούτου θέσπισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐνδοιάζων ἔτι αὐτοκράτωρ περιορίζετο εἰς τὸ νὰ παραγγείλῃ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν ἀφαίρεσιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστυκῶν αὐτῶν διαιωμάτων. Ἀλλ' ἐὰν τῶντι ἤλπισεν ὅτι ἐπιτρέψας ἅπαξ εἰς τὸν χειμάρρον τῶν παθῶν νὰ ἐκχειλίσῃ, θέλει δυνηθῇ ἔπειτα νὰ χειραγωγήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τὸ σωφρονέστερον, ἐπλανήθη οἰκτρῶς. Τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ διατάγματος, ὁ Διοκλητιανὸς θεωρῶν μετὰ τοῦ Γαλερίου, ἀπὸ ἐνὸς τῶν παραθύρων τῶν ἐν Νικομηδείᾳ βασιλείων, τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἥς ἐφαίνετο ἡ στέγη, συνεζήτει πρὸς αὐτὸν ἐὰν αὕτη ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ διὰ τοῦ πελέκεως ἢ διὰ τοῦ πυρός. Ὁ Διοκλητιανὸς δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς τοῦτο τὴν πυρκαϊάν, φοβούμενος μήπως μεταδοθῇ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀποβῇ γενικὴ εἰκὼν αὕτη ἀκριβῆς τοῦ ποῦ ἔμελλε νὰ καταντήσῃ ὁ τελευταῖος οὗτος κατὰ τῆς πίστεως διωγμὸς ! Οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐν τῷ στρατῷ καὶ καθ' ἐκάστην τοῦ βασιλείου πόλιν. Ὅθεν ἅμα ἐκδοθέντος τοῦ δια-

τάγματος, γενική ἐπεκράτησεν ἀναρχία· οἱ ἄριστοι ἐκεῖνοι τῶν πολιτῶν, θεωροῦντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας, ἠναγκάζοντο νὰ κρυβῶσι, καὶ τότε ὁ ὄχλος τῶν εἰδωλολατρῶν ἐπιπεσὼν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τὰ κτήματα, ἤρχισε λεηλατῶν, κλέπτων καὶ συλλαμβάνων ὡς χριστιανούς πάντας ὅσοι ἤθελον νὰ ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν. Ἐν αὐτῇ τῇ Νικομηθεΐᾳ ἐξερράγησαν δύο ἡ τρεῖς πυρκαϊαί, τὰς ὁποίας ὁ μὲν Γαλέριος ἀπέδιδεν εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ δὲ χριστιανοὶ εἰς τὸν Γαλέριον. Καὶ ἐν τούτοις ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο διάταγμα δὲν ἴσχυε νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐπελθοῦσαν καθ' ἅπαν τὸ κράτος κρίσιν. Οἱ χριστιανοὶ, ἐνόσῳ δὲν ἐξωντοῦντο ἀλλ' ἀπλῶς ἀπεστεροῦντο τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστυκῶν δικαιωμάτων καὶ διεκωλύοντο περὶ τὴν πάνδημον τέλεσιν τῆς λατρείας αὐτῶν, ἀπέβαινον, δι' αὐτὸ τοῦτο, ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι τῆς ἐπικρατοῦσης πολιτείας ἐχθροί. Ἡ λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀνακληθῶσι τὰ διαταχθέντα, ἢ νὰ ἐπιβληθῶσι ποιναὶ ἔτι βαρύτεραι. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπέκλινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ Γαλέριος· τρία δὲ ἄλληπᾶλληλα θεσπίσματα ἐπέτειναν ἀλληλοδιαδόχως τὰς τιμωρίας δι' ὧν ἤλπισεν ἐπὶ τέλους νὰ δαμάσῃ τὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων προῆλθεν εἰς τὴν ἐξορίαν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας εἰς τὸν θάνατον, ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὰ φοβερώτερα βασανιστήρια. Καὶ ἐπληρώθη οὕτω σχεδὸν ἅπαν τὸ κράτος θυμάτων καὶ αἵματος· καὶ χιλιάδες πολλαὶ ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδῶν ἐμαρτύρησαν καρτερικῶς ὑπὲρ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν πίστεως, καρτερικῶς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐκίνησαν τὸν ἔλεον καὶ αὐτῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος καὶ ἐζήγειραν πολλacha τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τῆς ἀνηλεοῦς ἐκείνης θηριωδίας. Ἔτι δ' ἐξακολουθοῦντος τοῦ δεινοῦ τούτου κλύδωνος, προῆλθεν εἰς μέσον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ὁ Διοκλητιανὸς εἶχεν ἐννοήσει ὅτι εἰς μόνος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἐπὶ τήρησιν ὀλοκλήρου τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους, τὸ ὁποῖον ἐξώθεν μὲν ἀπανταχόθεν σχεδὸν προσεβάλλετο ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων πολεμίων, ἔσωθεν δὲ ἀνεσείετο ὑπὸ συνεχῶν στάσεων. Ὅθεν ἀπὸ

τοῦ τρίτου τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἔτους, ἤτοι τῷ 286, παρέλαβε συνάρχοντα τὸν τραχὺν Παννόνιον Μαξιμιανόν εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν ἄμυναν τοῦ Ῥήνου, αὐτὸς ἀναλαβὼν ἰδίᾳ τὴν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν κυβέρνησιν. Οἱ δύο οὗτοι ἀνώτατοι ἄρχοντες ἔφερον ἐξίσου τὸ τοῦ Αὐγούστου τιμιώτατον ἐπώνυμον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Διοκλητιανὸς ἐθεώρησε πρέπον νὰ μερίσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς φροντίδας τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· ἐχειροτόνησε δὲ ἐπὶ τούτῳ, ἐν ἔτει 291, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, δύο καίσαρας, τὸν ἐκ Δαρδανίας Κωνσταντίον τὸν Χλωρόν καὶ τὸν ἐκ τῆς Μυσίας Γαλέριον, ὁρίσας ὅμως ὅτι τὸ τοῦ Καίσαρος ἀξίωμα ἐπέχει δευτερεύουσαν ὡς πρὸς τὸν Αὐγούστον τάξιν. Καὶ τὸν μὲν Γαλέριον προσέλαβεν αὐτὸς βοηθόν, τὸν δὲ Κωνσταντίον ἔδωκεν εἰς τὸν Μαξιμιανὸν συγκυβερνήτην τῶν τῆς Δύσεως πραγμάτων. Τούτου τοῦ Κωνσταντίου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τινὰς μὲν εἰς Ταρόν, κατ' ἄλλους δὲ εἰς Δρεπάνην τῆς Βιθυνίας, καὶ κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην εἰς Ναίσσον, τὴν σημερινὴν Νίσσαν, τῆς Μοισίας, ἐν ἔτει 274. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, εἰ καὶ στενὸς συγγενὴς διατελέσας τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἦτο εἰσέτι τότε ἀπλοῦς στρατηγὸς καὶ εἶχε συνοικήσει μετὰ κόρης τινὸς εὐτελοῦς κοινωνικῆς τάξεως, Ἑλένης τὸ ὄνομα, τῆς τοσοῦτον μετέπειτα περιωνύμου μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ τοῦ Καίσαρος ἀξίωμα, ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ νὰ διαζευχθῇ μὲν τὴν Ἑλένην ἵνα λαβῇ σύζυγον συγγενῇ τινα τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, νὰ καταλίπῃ δὲ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον ὡς ὄμηρον. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ διετέλεσε τιμῶν διαπρεπόντως τὸν νέον τοῦτον καὶ παρέλαβεν αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Παλαιστίνην, ὅτε, περὶ τὸ 296, ἐπορεύθη πρὸς τὰς χώρας ἐκεῖνας ἵνα καταβαλῇ στάσιν τινὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἐκπραγείσαν. Ὁ νεανίας ἴστατο ἐπὶ δεξιᾷ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν βασιλέων, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπεθαύμαζον τὸ μέγεθος τοῦ ἀναστήματος αὐτοῦ, τὸ κάλλος τῆς ὄψεως, τὴν ῥώμην τοῦ σώματος καὶ τὸ ἐν γένει παρ' αὐτῷ ἐπιφανιμὸν βασιλικὸν φρόνημα. Ταῦτα δὲ ἐκτιμῶν τὰ προτερήματα ὁ Διοκλητιανὸς προεχειρίσατο τὸν νέον πρωϊμώτατα χιλιάρχον πρώτης τάξεως. Ὁ Κωνσταντῖνος διετέλει ἔτι εἰς τὰ ἐν Νικομηδείᾳ βασίλειᾳ ὅτε ὁ Γαλέριος ἐπέτυχε τὴν ἐκδοσιν τῶν κατὰ

τῆς ἐκκλησίας θεσπισμάτων· καὶ μάρτυς διετέλεσεν ὁ νέος τῶν περὶ τούτου γενομένων συζητήσεων, ἀποστραφείς τόσῳ μᾶλλον τὸ αἰμοβόρον ἐκεῖνο βούλευμα ὅσῳ εἶχεν αἰτίας δυσαρεσκείας πρὸς τὸν συμβουλευσάντα αὐτὸ καίσαρα. Τῷντι ὁ Γαλέριος διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο ἀριδὴλως μετ' ὀλίγον. Ἐν ἔτει 305 οἱ δύο Αὐγούστοι, ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανός, εἴτε ἐχόντες εἴτε ἄκοντες παρητήθησαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, προήχθησαν δὲ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα ὁ Γαλέριος καὶ ὁ Κωνσταντίος. Προέκειτο λοιπὸν ἤδη νὰ ἀναγορευθῶσι δύο νέοι καίσαρες· καὶ φυσικώτατον ἦτο νὰ λάβῃ τὸ ἐν τῶν δύο τούτων λειτουργημάτων ὁ τοῦ Κωνσταντίου υἱός. Ἀλλ' ὁ Γαλέριος, ἀφήσας αὐτὸν κατὰ μέρος καὶ ὠφελῆθεις ἀπὸ τῆς ἀπουσίας τοῦ Κωνσταντίου, προεχειρίσατο καίσαρας τὸν Φλάβιον Σεβήρον, ἄνθρωπον κακοήθη καὶ ἀφανοῦς καταγωγῆς, καὶ τὸν τῆς ἰδίας ἀδελφῆς υἱὸν Μαξιμῖνον, ὅστις, καί τοι συγγενὴς τοῦ Αὐγούστου, ἦτο ὁμῶς ἄνθρωπος παντάπασι κοινὸς καὶ βάρβαρος. Ὅτε ἀνεκηρύχθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου ἡ παράδοξος αὕτη ἐκλογὴ, κοινὴ ἐπεκράτησεν ἀπορία καὶ ἀποδοκιμασία. Τὸ πλῆθος εἶχεν ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐν ἀκμῇ τότε ὄντα τῆς ἡλικίας καὶ ἀγαπητὸν παρὰ τῷ στρατῷ. Ὡς τε κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν ὅτι λάθος ἐγένετο περὶ τὸ ὄνομα· ἀλλ' ὁ Γαλέριος, παραμερίσας διὰ τῆς χειρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, προήγαγεν εἰς μέσον τὸν ἀκατονόμαστον αὐτοῦ ὑποψήφιον, ὅστις ἐν τῷ ἅμα, ἀποβαλὼν τὰ πενιχρὰ ἱμάτια, περιεβλήθη τὴν πορφύραν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔκρυψε τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ὠφελῇ ἀπὸ τὴν πρώτῃν εὐκαιρίαν ἵνα φύγῃ ἐκ Νικομηδείας. Τῷντι μετ' ὀλίγον μαθὼν ὅτι ὁ Κωνσταντίος ἀσθενεῖ, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν, εἰ καὶ μετὰ τινος δυσκολίας, ὡς βεβαιουσί, παρὰ τοῦ Γαλερίου τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅστις προῖστατο τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντίος, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 306 εἰς Ἐβόρακον, τὸ σημερινὸν Ὑόρκ, τῆς Βρεταννίας· καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε τὸν υἱὸν τοῦ ἐκείνου Αὐγούστον. Ὁ Γαλέριος δὲν ᾔθελῃσε ν' ἀναγνώρισῃ τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξί-

ωμα, χειροτονήσας Αὔγουστον μὲν ἀντὶ τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν Σεβήρον, πρῶτον δὲ Καίσαρα τὸν Μαξιμῖνον· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὅστις ἤξευρεν, ὡς εἶδομεν, νὰ μετριάξῃ τὰ πάθη αὐτοῦ, δὲν ἀντετάχθη εἰς τὴν διάταξιν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δευτέρου Καίσαρος. Ἄλλ' ἕτεραι περιστάσεις ἐμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ προκαλέσωσι νέαν καὶ μεγάλην ῥῆξιν μεταξὺ τῶν διαπόντων τὴν τύχην τοῦ κόσμου ἀνδρῶν.

Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει ἀκριβῶς τὰς ἀπανθρώπους διατάξεις τῶν ἐκ Νικομηδείας ἐπισταλέντων αὐτῷ ἐπιταγμάτων καὶ διὰ τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Βρεταννίας εἶχε προσοικειωθῇ τὴν ἀγάπην αὐτῶν. Ὁμοίως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς χριστιανούς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἀναδειχθεὶς μάλιστα ἔτι εὐνούστερος πρὸς αὐτοὺς, διότι ἐπέθετο ὅτι ἦσαν ἰσχυρὸν καὶ ὑγιὲς μέρος τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας, οὐ ἄνευ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναχαιτισθῇ ἡ πτώσις τοῦ πανταχόθεν καταρρέοντος κράτους. Τοῦτο ἤδη ἠῤῥξησε τὴν δυσἀρέσκειαν τοῦ Γαλερίου, ὅτε τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν πράγματα προσέκαλεσαν νέας περιπλοκάς. Ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ 306 ἔτει ἐστασίασεν ἡ Ῥώμη. Ἡ πόλις αὕτη οὖσα πρὸ καιροῦ κακῶς διατεθειμένη διότι οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἔδρευον πλέον ἐν αὐτῇ, θεωροῦντες τὴν ἐν ταῖς μεθορίοις ἐπαρχίαις διαμονὴν συντελεστικωτέραν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐδυστρόπησεν ἤδη ἔτι μᾶλλον ἔνεκα καταθληπτικῶν τινῶν φορολογικῶν τοῦ Γαλερίου καὶ τοῦ Σεβήρου διατάξεων, καὶ ἀνηγόρευσαν Αὔγουστον τὸν Μαξέντιον υἱὸν τοῦ γηραιοῦ Μαξιμιανοῦ, ὅστις κατὰ πρόσκλησιν τοῦ υἱοῦ ἀνέλαβεν ὡσαύτως τότε τὸ τοῦ Αὐγούστου ἀξίωμα. Πέμπεται μὲν ὑπὸ τοῦ Γαλερίου κατ' αὐτῶν ὁ Σεβήρος· ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, πολιορκεῖται ἐν Ῥαουέννῃ, παραδίδεται καὶ φονεύεται. Τότε ὁ Μαξιμιανὸς φοβούμενος νέαν αὐτοῦ τοῦ Γαλερίου ἐπιστρατείαν, ἐζήτησε τὴν τοῦ Κωνσταντίνου συμμαχίαν, προτείνας αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Φαῦσταν. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος συνεζεύχθη μὲν τὴν Φαῦσταν, ἐπικουρίαν ὅμως ὀριστικῶς δὲν ὑπέσχετο. Οὐδὲ ἔλαβεν ὁ Μαξιμιανὸς ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ κατ' ἀρχάς, διότι ὁ Γαλέριος, εἰ καὶ ἐπελθὼν εἰς Ἰταλίαν, ὑπεχώρησεν ἀμέσως ἀμαχητὶ, ὑποπτεύσας μήπως ἐγκαταλειφθῇ,

ὥπως ὁ Σεβήρος, ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδιχονόησεν ὁ Μαξιμιανὸς πρὸς αὐτὸν τὸν υἱὸν Μαξέντιον καὶ καταφεύγει εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἐκεῖ γίνεται δεκτός· ἐπιβουλεύεται ὁμῶς αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν, ὥστε ἐπὶ τέλους φονεύεται ὑπ' αὐτοῦ τῷ 340. Συγχρόνως σχεδὸν ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ Γαλέριος, ἀποθανὼν ὑπὸ νόσου δεινῆς τῷ 344, ἀποῦ μικρὸν πρότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῶν βασάνων τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ, ἀνεκάλεσε τὰ κατὰ χριστιανῶν ἐπιτάγματα, ἐπιτρέψας αὐτοῖς νὰ ἐκκλησιάζωνται καθ' ὅσον δὲν ἐπιχειροῦσιν τι κατὰ τῆς πολιτείας. Τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ διενεμήθη μεταξὺ τοῦ Μαξιμίνου καὶ τοῦ Ἰλλυριοῦ Φλαυίου Δικινίου, ὃν ὁ Γαλέριος εἶχεν ἀναγορεύσει Αὐγουστον ἀπὸ τοῦ 307. Αἱ ἀφορμαὶ λοιπὸν τῶν διενέξεων ἐφαίνοντο καταπαύσασαι· τὸ σκάνδαλον τοῦ διωγμοῦ τῶν χριστιανῶν εἶχε τεθῆ ἐκ μέσου. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος εἶχον μᾶλλον λόγους νὰ διατελῶσι φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους. Ὁ ἀρχαῖος αὐτῶν πολέμιος, ὁ Γαλέριος, δὲν ὑπῆρχε πλέον· οἱ δύο αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοχοι μόλις ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὰ ἴδια κτήματα. Ἐν γένει ἐνόμιζέ τις ὅτι θέλει ἐπικρατήσῃ ἡδὴ εἰρήνη, ὅτε αἴφνης ἡ ἀφροσύνη τοῦ Μαξεντίου προεκάλεσε νέον καὶ κρισιμώτερον τῶν προηγουμένων πόλεμον.

Ὁ Μαξέντιος, ὀνειρευόμενος τὴν κατάκτησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἀνῆγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ τὸν ἀντίπαλον, ἐτοιμαζόμενος νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Φθάσας ὁμῶς εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων περιέστη εἰς ἀμηχανίαν καὶ ἀπορίαν ἥτις ἔμελλε ν' ἀποβῇ πολλῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων πρόξενος. Ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότερος τοῦ στρατοῦ ὃν ἦγεν ὁ Κωνσταντῖνος· οἱ οἰωνοὶ ἦσαν ἀπαίσιμοι· οἱ στρατηγοὶ ἐγόγγυζον. Ναὶ μὲν ὁ Δικίνιος, εἰς ὃν ὁ Κωνσταντῖνος προέκειτο νὰ δώσῃ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Κωνσταντίαν, ὑπέσχετο νὰ διατηρήσῃ ἐν εἰρήνῃ τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἰταλίας μεθορίου χώρας. Ναὶ μὲν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε συνεννοήσεις ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, αἱ δὲ ναυτικαὶ αὐτοῦ μοῖραι ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τὴν Σαρδόναν, τὴν Κορσικὴν καὶ τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' οὐδὲν

ἦττον τὸ ἐπιχειρήμα ἐφαίνετο ἐπισφαλές. Οἱ ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες ἐθεώρουν ἀείποτε δεινὸν τὸ νὰ ἐμβαλῶσιν ἐνόπλιος εἰς τὴν Ἰταλίαν, νὰ καταπατήσωσι τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἔδαφος καὶ νὰ πολιορκήσωσι τὸ Καπιτώλιον. Πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ Σεβῆρος ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, διστάζοντος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ ὑπὸ ὁμοίων ἐνδοιασμῶν ἐπειγόμενος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκεῖθεν ὁ Γαλέριος. Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, ἔχων δύναμιν ἦττονα τοῦ ἀντιπάλου καὶ βλέπων τοὺς μὲν οἰωνοὺς τῆς εἰδωλολατρείας ἀπαισίους, τοὺς δὲ στρατηγούς τεταραγμένους, ᾗσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσῃ ἑτέραν τινὰ προστασίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο παρώτρυνον αὐτὸν αἱ ποικίλαι πολιτικαὶ μεταβολαὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς. Ἐν τῷ βραχεὶ αὐτοῦ βίῳ εἶδεν ἀλληλοδιαδόχως ἐξαφανισθέντας τρεῖς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ μετασχόντων τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Ὁ Μαξιμιανὸς καὶ ὁ Σεβῆρος ἐφονεύθησαν οἰκτρῶς, ὁ δὲ Γαλέριος ἀπέθανεν ὑπὸ ὀλεθρίου νοσήματος· καὶ ἐν τούτοις ἅπαντες εἶχον ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ συμβουλευθῇ τοὺς χρησμούς τῶν θεῶν τούτων. Μόνος ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνσταντῖος ὅστις, ἂν δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθέντα Θεόν, προσηνέχθη τοῦλάχιστον πρὸς αὐτὸν εὐλαβῶς, κατέλυσε τὸν βίον ἐν εἰρήνῃ καὶ κατέλιπε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀπογόνους. Ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ ὃν ἐτίμησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, κατὰ τὸν πρῶτον μέγαν ἀγῶνα ὃν πρόέκειτο ἤδη νὰ ἀναλάβῃ.

Εὐσέβιος ὁ Πιερφίλου, ὁ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, ὅστις ἐγένετο δημιουργὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἄλλως ἀνεδείχθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν χρονολογίαν ἀνὴρ λόγου ἄξιος, συνέταξε καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου λόγους τέσσαρας, ἐν οἷς βεβαίως ὅτι παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἤκουσε βραδύτερον διηγούμενα ὅσα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην τῆς ζωῆς αὐτοῦ στιγμὴν συνέβησαν. Προσευχομένου λοιπὸν τοῦ βασιλέως, λέγει, καὶ λιπαρῶς ἱκετεύοντος τὸν πατῆρα Θεόν, ἵνα ἐπορέξῃ τὴν ἐκ τοῦ δεξιᾶν εἰς τὴν προκειμένην δυσχέρειαν, ἐπεφάνη θεοσημία τις παραδοξογὰτη. Ὁ ἥλιος ἦτο περὶ μεσημέριαν ὁ Κων-

σταντίνος ἐπορεύετο μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὅτε αἰφνης εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου σταυρὸν ἐκ φωτὸς συνιστάμενον καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν· « τούτῳ νίκα. » Ἐκπλαγείς ἐπὶ τῷ θαύματι, ὅπερ εἶδε καὶ ἐθαύμασεν ἅπας ὁ περὶ αὐτὸν στρατὸς, διηπύρει πρὸς ἑαυτὸν λέγων, τί ἄρα σημαίνει τὸ φᾶσμα μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς, εἶδε καθ' ὕπνου τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ φανέντος εἰς τὸν οὐρανὸν σημείου, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ παραγγελίαν νὰ ποιήσῃ μίμημα τοῦ σημείου ἐκείνου καὶ νὰ μεταχειρίζεται τοῦ λοιποῦ αὐτὸ ὡς ἀλέξημα, δηλαδὴ ὡς σύμβολον προφυλακτικόν, εἰς τὰς πρὸς τοὺς πολεμίους συγκρούσεις. Τὴν δὲ πρωΐαν, ἅμα ἐξυπνήσας, διεκρίνωσεν εἰς τοὺς φίλους τὸ ἀπόρρητον· καὶ ἐν τῷ ἅμα, καλέσας χρυσοκόους, παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπομιμηθῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ σημείου, κοσμοῦντες αὐτὰ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Καὶ κατεσκευάσθη λοιπὸν οὕτῳ ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία ἣτις ἦτο ὡς ἑξῆς ἐσχηματισμένη. Ὑψηλὸν καὶ περίχρυσον δόρυ εἶχε κέρας ἐγκάρσιον πεποιημένον ἐν εἴδει σταυροῦ. Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ δόρατος ἐστηρίζετο στέφανος χρυσοῦς καὶ λιθοκόλλητος, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου τοῦ στεφάνου ὑπῆρχον δύο στοιχεῖα, ἐκδηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν δύο πρώτων αὐτοῦ ἐλληνικῶν χαρακτήρων, ἦτοι τοῦ Χ καὶ τοῦ Ρ, συμπλεγμένων· ὅπερ μετέπειτα ἔφερε πάντοτε ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ πλαγίου κέρατος τοῦ ἐπὶ τοῦ δόρατος ἐπιτεθειμένου ἐκρέματο ὀθόνη πορφυρᾷ, χρυσοῦφαντος καὶ διὰ ποικίλων καὶ λαμπροτάτων τιμαλφῶν λίθων κεκοσμημένη. Ἡ ὀθόνη αὕτη ἦτο τετράγωνος ὥστε δὲν κατῆρχετο μέχρι τῆς κάτω ἄκρας τοῦ δόρατος, τὸ ὅποιον ἦτο μακρότερον τοῦ ἐγκαρσίου κέρατος. Κάτωθεν δὲ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄκρα τοῦ ὑφάσματος ἐκείνου, ὑπῆρχον ἐνυφασμέναι ἢ ζωγραφημέναι διὰ χρυσοῦ αἱ προτομαὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἡ πρώτη αὕτη σημαία διατηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, μέχρι τῆς ἐννάτης, ὡς βεβαιούσιν, ἑκατονταετηρίδας, εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεια καὶ ἐπεκλήθη « λάβαρον »· ὄνομα τοῦτο παράδοξον τοῦ ὁποίου δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγιασθῇ οὔτε ἡ ἐτυμολογία οὔτε ἡ ἔννοια.

Ταῦτα ὁ Εὐσέβιος. Καὶ βέβαιον τῶντι φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἀμυχανίᾳ εἰς τὴν τότε εὐρέθη δὲν ἀπεδέξατο μὲν ἔτι ὀλοτελῶς τὰ τῶν χριστιανῶν δόγματα, ἐπεκαλέσατο ὅμως τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ αὐτῶν καὶ ἀντέταξε τὸ μυστηριῶδες τοῦ Χριστοῦ σύμβολον εἰς τὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου ἐμβλήματα, ἵνα κατισχύσῃ θρησκευματος γεγηρακότος διὰ τῆς χάριτος πίστεως νεωτέρας καὶ ἀκμαιοτέρας. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους γεγονὸς εἶναι, ὅτι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ νέα βασιλικὴ σημαία διὰ τῶν ἐλληνικῶν καὶ οὐχὶ τῶν λατινικῶν τοῦ Χριστοῦ γραμμάτων ἐκοσμήθη· ὥσανεὶ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τὸ προαίσθημα ὅτι ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ ἀρχηγέτης γενεᾶς βασιλέων, οὔτινες, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χωριζόμενοι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν ῥωμαίων μητροπόλεως, ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ἄρξωσι χωρῶν ὅλως ἐλληνικῶν καὶ διὰ τῆς ἐλληνικῆς μόνης νὰ κυβερνήσωσι γλώσσης.

Τοῦτο λοιπὸν ἀναγορεύσας καὶ προσκυνήσας τὸ σύμβολον, τὸ ὁποῖον οἱ μὲν χριστιανοὶ αὐτοῦ στρατιῶται εἶδον προπορευόμενον μετὰ πάσης πεποιθήσεως εἰς τὴν νίκην, οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες εἰς ἐτι παρηκολούθησαν μετὰ τῆς ἀνησυχου προσδοκίας τὴν παράγει ἐν τοιαύταις ἀπόροις περιστάσεσι πᾶν ὅ,τι μυστηριῶδες καὶ ἄδηλον, ὥρμησεν ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος ἐπὶ τὰ πρόσω θαρρόντως· ἐπὶ τοσοῦτον θαρρόντως ὥστε, ἐνῶ ἐνομιζέτο εἰσέτι περὶ τὸν Ῥῆνον διατρίβων, αὐτὸς ἐπεφάνη διὰ τῶν Ἀλπεων ἀδοκῆτως εἰς τὰ πεδία τῆς ἄνω Ἰταλίας· καὶ, καταβαλὼν περὶ Τουρεῖνον τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιταχθεῖσαν πρώτην τῶν πολεμίων στρατίαν, προῆλασεν ἀκωλύτως μέχρι Μεδιολάνου. Ἐπειτα δὲ νικήσας καὶ ἄλλην λαμπροτάτην νίκην περὶ Οὐνῶνα, ἤρχισε νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν Ῥώμην ὅπου περιέμενεν αὐτὸν ὁ Μαξέντιος. Ἡ Ῥώμη ἦτο τοσοῦτον ὄχυρά ὥστε ἐὰν ὀπωροῦν ἐπιτηδείως διεξήγετο ἡ ἄμυνα αὐτῆς, ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελεν ἀναγκασθῆ εἰς πολιορκίαν μακράν καθ' ἣν, διατελῶν ἐν μέσῳ χωρῶν καὶ κατοίκων ἀλλοτρίως πρὸς αὐτὸν διακειμένων καὶ πόρῳ πάσης ἐκ τῶν ιδίων κτήσεων ἐπικουρίας, ἐκινδύνευε νὰ ἴδῃ ματαιούμενον ὅλον αὐτοῦ τὸ ἐπιχείρημα. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Μαξέντιος, ἀφοῦ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ ἀντιπάλου

ἔπραξεν, ἠθέλησεν ἤδη ν' ἀντιπαραταχθῇ εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔξωθεν τῆς Ῥώμης ἀναπεπταμένων πεδίων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνι, ὅστις συνεκροτήθη τῇ 28 ὀκτωβρίου 312, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς καὶ ἔπεσεν ὁ Μαξέντιος, τὴν δ' ἐπιούσαν εἰσήλασεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ῥώμην ὁ εὐτυχὴς νικητὴς, θαυμαζόμενος καὶ ἐπικροτούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους διὰ τὸ μέγα αὐτοῦ φρόνημα, τὸ κάλλος τοῦ σώματος, τὴν λαμπρότητα τῶν κατορθωμάτων καὶ τὴν ἀκατάσχετον δύναμιν ἣν περιποιεῖ αὐτῷ τὸ νέον σύμβολον ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου διέπραξε τὰ ἐξαίσια ἐκεῖνα ἔργα.

Ἐν Ῥώμῃ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως· ἐπιτηδεύοντος δὲ ἀνεδείχθη ἰδίως ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Πρῶτος μὲν δὲν ὡμολόγησεν ἕκτοτε τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως· ἀλλ' ἐνταύτῳ ἀπέφυγεν ὅσον ἡδυνήθη νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς ἀρχαίας, καὶ ἐν γένει ἐτήρησεν ἀξιοσημείωτον ἰσορροπίαν μετὰ τὸν χριστιανισμὸν καὶ εἰδωλολατρείας. Τὰ νομίσματα ἐξηκολούθησαν ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι χρόνον φέροντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας· οὐδ' ἀπεποιήθη ὁ Κωνσταντῖνος τὸ τοῦ Ποντίφηκος, ἥτοι Ἀρχιερέως, ἀξίωμα, κατὰ τὴν παλαιὰν τῶν Ῥωμαίων θρησκείαν καὶ πολιτείαν· ἀξίωμα ὅμως τὸ ὁποῖον εἶχε διοικητικὸν χαρακτῆρα οὐδὲν ἦττον ἢ θρησκευτικόν. Ὅπως δὲ ποτε τὰ δύο ταῦτα γεγονότα εἶναι τὰ μόνα δι' ὧν ὁ βασιλεὺς ἐφάνη ἔτι μετέχων τῆς ἀρχαίας πίστεως· καθ' ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ διετέλεσεν ἀπέχων αὐτῆς καὶ μᾶλλον ἀποκλίνων πρὸς τὴν νέαν. Τελέσας τὸν θριάμβον αὐτοῦ οὕτε εἰς τοὺς θεοὺς ἔθυσεν οὔτε εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνέβη, ἐνῶ ἀμφοτέραι αἱ τελεταὶ αὗται ἐθεωροῦντο ἀναπόσπαστοι τῶν πολιτικο-θρησκευτικῶν ἐκεῖνων πανηγύρεων. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀμφεταλαντεύετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος· ὅθεν ὅτε ἤγειρεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον θριαμβικὴν ἀψίδα, μέχρι τῆς σήμερον ἐν Ῥώμῃ σωζομένην, ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτῆς ὅτι ὁ βασιλεὺς κατ' ἔμπνευσιν τῆς θεότητος καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ μεγαλοφυΐας κατετρόπωσε τὸν τύραννον· ἀποφυγούσα οὕτω νὰ ἀναφέρῃ ρητῶς τοὺς ἀρχαίους τῆς Ῥώμης θεοὺς καὶ μεταχειρισθεῖσα λέξιν ἀόριστον, τὴν θεότητα, τὸ θεῖον, ἥτις ἡ δύνατο καὶ οὕτω καὶ οὕτω νὰ ἐρμηνευθῇ. Ἀλλ' ὁ Κων-

σταντίνος ἔπραξεν ἐν ἔτι βῆμα περαιτέρω· διότι ἔστησεν ἐν τόπῳ τῆς πόλεως τοῖς πᾶσι καταφανεῖ, τὸν ἴδιον ἀνδριάντα κρατοῦντα εἰς τὴν χεῖρα δόρυ ἐν σχήματι σταυροῦ καὶ ὑποκάτω ἔθετο τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν· « Τούτῳ τῷ σωτηριῷδαι σημείῳ, τῷ ἀληθεῖ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας, τὴν πόλιν ὑμῶν ζυγοῦ τυραννικοῦ διασωθεῖσαν ἠλευθέρωσα· ἔτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον ῥωμαίων, τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ λαμπρότητι ἐλευθερώσας ἀποκατέστησα. » Ἡ λέξις σταυρὸς δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ὁ ἐσταυρωμένος, ἀλλ' ἡ εἰκὼν ἐξεδήλου ἀποχρώντως τὴν εὐλαβειαν τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν. Μετ' οὐ πολὺ δέ, κατὰ μῆνα ἰανουάριον τοῦ 313, ἀπελθὼν εἰς Μεδιόλανον ὅπου προσῆλθε καὶ ὁ ἰσχυρότερος τῶν δυναστῶν τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λικίνιος, ἵνα τελεσθῶσιν οἱ γάμοι αὐτοῦ μετὰ τῆς Κωνσταντίας καὶ ῥυθμισθῶσιν ἐκ νέου τὰ τοῦ κράτους πράγματα, ἐξέδωκεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Λικινίου, διάταγμα δι' οὗ ἐπετράπη εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ εἰς πάντας τοὺς ἄλλους ὑπηκόους τοῦ κράτους νὰ ἀκολουθῶσιν ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τὸ δόγμα τὸ ὅποιον ἤθελον ἐκλέξει. Καὶ δὲν ἤρκεσθη εἰς τὴν ἀπλὴν ταύτην ἀνοχὴν καὶ τὴν ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητα, ἀλλὰ διέταξε πρὸς τούτοις ν' ἀποδοθῶσιν ἀμέσως καὶ ἀπροφασίστως αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν ὅσα εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς διὰ δημεύσεως ἢ ἄλλως πως.

Τὸ διάταγμα τοῦτο παρεδέξατο ἐν τῷ ἅμα καὶ ὁ τρίτος αὐτοκράτωρ ἦτοι ὁ Μαξιμίνος, ὅστις κυβερνῶν τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους χώρας, ἐφάνη οὕτω κατ' ἀρχὰς ὅτι ὑποκύπτει εἰς τὴν θέλησιν τῶν δύο ἄλλων ἡγεμόνων· ἀλλ' ἐπροςποιήθη ἀπλῶς ὅτι παραδέχεται τὰ ἀποφασισθέντα, καὶ, ἔτι ὄντος τοῦ Λικινίου εἰς Μεδιόλανον, ἠθέλησε νὰ ὠφελῇ ἀπὸ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ ἵνα καταλάβῃ πρῶτον μὲν τὰς τοῦ γείτονος τούτου κτήσεις, ἐπέλθῃ δ' ἔπειτα ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον αὐτόν. Ὅθεν διελθὼν τὴν Βιθυνίαν, πολιορκεῖ καὶ κυριεύει τὸ Βυζάντιον. Καταφθάνει ὁμῶς τότε ὁ Λικίνιος, τῇ δὲ 1 μαΐου 313, συγκροτηθείσης μάχης κρίσιμου περὶ Ἀδριανούπολιν, κατατροποῦται ὁ Μαξιμίνος· καὶ σώζεται μὲν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' ἀπελπισθεὶς γίνεται αὐτόχειρ. Ὡστε ὁ Λι-

κίνιος απέβη ἤδη κύριος ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς. Τὸ ῥωμαϊκὸν λοιπὸν κράτος εὗρέθη οὕτως αὐθις διηρημένον μεταξὺ δύο μόνων αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' ἦτο ἄρα δυνατόν νὰ διατελέσωσιν οὗτοι ἐν εἰρήνῃ; Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, εἶδε δυσχερῶς τὸν Λικίνιον προσλαβόντα οἶκοθεν τοσοῦτον ὑπέρογκον αὐξήσιν δυνάμεων, ὁ δὲ Λικίνιος πάλιν ἦτο ἄνθρωπος ἐπίβουλος καὶ φθονερός. Ὅθεν τάχιστα, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 314, ἔλαβον ἀφορμὴν ν' ἀντεπεξέλθωσι κατ' ἀλλήλων. Καὶ ὁ μὲν Λικίνιος, δις ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου ἡττηθεὶς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ συμβιβασθῇ, παρχωρήσας εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Δαρδανίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ μέρος τῆς Μοισίας· ἀλλὰ ποικίλαι ἀφορμαὶ ἔμελλον νὰ ἐπαγάγωσιν ἐπὶ τέλους δευτέραν καὶ κρισιμωτέραν μεταξὺ αὐτῶν διένεξιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, τὸν νέον τοῦ Κωνσταντίνου θρίαμβον παρεγκολούθησαν ἐννέα ἔτη εἰρήνης βαθείας, οἷαν πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀπολαύσει τὸ κράτος. Καὶ τότε ὁ βασιλεὺς, διατρίβων ὅτε μὲν ἐν Γαλατῖα, ὅτε δὲ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε δὲ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Θεσσαλονίκῃ, διερρύθμισεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἅπασαν σχεδὸν τὴν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν νομοθεσίαν κατὰ τὰς νέας τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχάς. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῷ ὑπερβολικῷ αὐτοῦ ζήλῳ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν χριστιανικῶν παραγγελημάτων, ἐπεκαλέσατο ἐνίοτε τὴν ἀρωγὴν τῶν βασανιστηρίων τὰ ὅποια ἄλλοτε, ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἐκείνων τῶν παραγγελημάτων, ἠγωνίζετο νὰ μετριάσῃ ἐν γένει ὅμως ἡ νομοθεσία ἔλαβεν εὐαγγελικώτερον καὶ φιланθρωπότερον χαρακτῆρα, οἱ δὲ χριστιανοὶ πολυειδῶς προστατευθέντες ἐτέλουν ἤδη πανδήμως τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ναὶ μὲν ἡ πολυθεΐα δὲν εἶχεν ἐκλείψει οὔτε ἀπὸ τῶν στρατοπέδων οὔτε ἀπὸ τῶν ναῶν, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεκλείετο καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐπολιορκεῖτο ἐντὸς τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἱερῶν. Ναὶ μὲν ὑφίστατο εἰσέτι ἐπιστήμως ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἀντήχουν εἰσέτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων θεῶν εἰς τὰς πρὸς τὸν Καίσαρα ἐπιφωνήσεις τῶν λεγεόνων καὶ εἰς τὰ τῶν ρητόρων ἐγκώμια. Τὰ δὲ ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἐξηκολούθουν ἀναμιγνύοντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας μετὰ τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐκὼν ὁ κορμὸς τῆς εἰδωλολατρείας ἤρεν ἔτι τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ

κορυφήν, καθ' ἑκάστην ἀπεκόπτοντο οἱ ποικίλοι αὐτοῦ κλάδοι καὶ περιωρίζετο ἢ ἄλλοτε ἀμφιλαφῆς αὐτοῦ σκιά. Αἱ ἰδιωτικαὶ δεισιδαιμονίαι, γοητεῖαι, ἀπόρρητοι μαγίαι, φαρμακεῖαι, μαγγανίαι, αἷτινες ἀπετέλουν ἤδη τὸ ζωτικώτερον τῆς εἰδωλολατρείας μέρος, ἀπηγορεύθησαν αὐστηρῶς διὰ τῆς ἀνανεώσεως ἀρχαίων διατάξεων αἷτινες εἶχον πέσει εἰς ἀχρηστίαν, νῦν δὲ λαβοῦσαι αὐθις κύρος ἐπλήγωσαν καιρίως τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἀρχαίας πίστεως, δυνάμει αὐτῶν τῶν ὑφισταμένων τοῦ κράτους νόμων. Ἑτεραί ἐν τούτοις διατάξεις ἐπέτρεψαν εἰς τινὰς περιστάσεις τὴν ἱεροσκοπίαν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος· διότι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐθεώρει ἄτοπον νὰ οἰκονομῇ μέχρ' ἐνός καὶ αὐτὰς τὰς προλήψεις τῶν ὑπηκόων, ἂν καὶ προδήλως ὁσημέραι ἔρρεπε πρὸς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνίσχυσιν καὶ προτίμησιν.

Ἐνῶ δὲ ἡ νέα πίστις ἐκρατύνετο οὕτω καὶ διεδίδετο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας, ἐν Ἀσίᾳ ἅπου ἔρχεν ὁ Δικίνιος ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αὐθις συμφορὰς τινὰς. Ὁ Δικίνιος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἐλάττωσιν τῆς δυνάμεως ἣν ἔπαθεν ὡς ἐκ τῆς διενέξεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε μελετῶν ἐκδίκησιν. Βλέπων δὲ τὸν ἀντίπαλον ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἰδίως ἐρειδόμενον, ἐνόμισε συμφέρον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸς τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Καὶ δὲν ἐτόλμησε μὲν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίσημον διωγμὸν τῆς λατρείας ἐκείνης τῆς ὁποίας τὴν ἀνοχὴν συνυπέγραψεν ἄλλοτε μετὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐν Μεδιολάνῳ, ἀλλὰ διὰ πλαγίων τρόπων καὶ ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσιν ἀπέπεμψεν ἀπὸ τῆς αὐλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, πάντας τοὺς χριστιανοὺς, καὶ διάφορα παρενέβαλε κωλύματα εἰς τὴν ἐλευθέραν τέλεσιν τοῦ νέου θρησκευματος, παρεμποδίσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνόδους, διατάξας νὰ κλεισθῶσι, νὰ κατεδαφισθῶσι μάλιστα πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ ἐπιβελὼν ποινὰς αὐστηροτάτας κατὰ τῶν ἀνθισταμένων. Οὕτω δὲ νομίσας ἑαυτὸν ἀσφαλισθέντα καὶ ὀχυρωθέντα διὰ τῆς τῶν ἐθνικῶν εὐνοίας, περιήλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἐν ἔτει 323 ἡτοιμάσθη νὰ πολεμήσῃ πρὸς αὐτὸν ἀναφανδόν. Αἱ δυνάμεις τὰς ὁποίας

συνεκρότησαν ἀμφοτέρωι οἱ ἀντίπαλοι ὑπῆρξαν φοβεραί. Κατὰ τὸν Ζώσιμον, ὁ στρατὸς τοῦ μὲν Κωνσταντίνου συνεποσώθη εἰς δώδεκα μυριάδας πεζῶν, μυρίους ἵππους, διακόσια πολεμικὰ πλοῖα καὶ δις-χιλία φορτηγά· τοῦ δὲ Λικινίου εἰς πεντεκαίδεκα μυριάδας πεζῶν, πεντεκαίδεκα ἱππέων χιλιάδας καὶ τριακοσίας πεντήκοντα τριήρεις. Ὁ μέγας οὗτος ἀγὼν ἔμελλε νὰ κριθῇ ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν· τὸ δὲ δι' ἡμᾶς ἰδίως περιέργον, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης κύριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὀρμητήριον εἶχε τὰς δυτικωτέρης τοῦ κράτους χώρας, ἡ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις ἦτις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπήνεγκε κυρίως τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐκ πλοίων ἐλληνικῶν. Ὁ Ζώσιμος, ὁμιλῶν περὶ τῶν νεῶν αὐτοῦ, λέγει ῥητῶς αὐτὰς « κατὰ τὸ πλεόν ἐκ τῆς Ἑλλάδος οὔσας. » Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος συνεπύκνωσε τὰς πεζικὰς δυνάμεις ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ὁδηγίαν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Πειραιᾶ, τάξας ταύτας ὑπὸ τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Κρίσπον, ὃν εἶχε γεννήσει ἀπὸ τῆς πρώτης γυναικός· ὁ δὲ Λικίνιος τὰς πεζικὰς εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Ἑλλήσποντον. Τὰ δύο γεγονότα, ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ πολυαριθμοῦ στόλου τοῦ Κωνσταντίνου ἐλήφθη ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, καὶ ὅτι κύριος αὐτοῦ σταθμὸς ὤρισθη ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς, μαρτυροῦσιν ὅτι ἐν γένει μὲν ἡ χώρα αὕτη ἀνέκυψεν ἐν τῇ μεταξὺ ἀπὸ τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπαθεν ὡς ἐκ τῶν πρώτων γοτθικῶν ἐπιδρομῶν· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀνέλαβε ναυτικὴν τινα καὶ ἐμπορικὴν κίνησιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὅστις ὀρμήσας ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἀπήντησε κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ μαΐου μηνὸς περὶ Ἀδριανούπολιν τὸν Λικίνιον, εἶχεν εἴπερ ποτε ἄλλοτε ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ εἰς τὸν τοῦ Εὐαγγελίου Θεόν. Τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἔθριθεν ἱερέων χριστιανῶν τοὺς ὁποίους συνεπήγετο, λέγει ὁ Εὐσέβιος « ὡς πέρ τινας ψυχῆς ἀγαθοὺς φύλακας. » Τὸ δὲ Λάβδαρον προσεπαρεύετο τῶν ταγματῶν αὐτοῦ ὑπὸ πεντήκοντα λογαδῶν ἀνδρῶν περιφρουρούμενον, ἐνῶ ὁ Λικίνιος περιεστοιχιζέτο ὑπὸ πολυαριθμῶν θεοπρόπων καὶ μάντεων αἰγυπτίων, καὶ φαρμακέων, καὶ γοήτων, καὶ θυτῶν, καὶ προφητῶν ποικίλων καὶ παντοδαπῶν ὅσους ἔτρεφεν εἰς ἐτὶ ἡ τὰ λείσθια πνέουσα εἰδωλολατρεία. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον,

τὴν προῖαν τοῦ κρισίμου ἀγῶνος ὁ Λικίνιος ἀπηύθυνεν, ὡς λέγεται, τὸν ἀκόλουθον πρὸς τοὺς συστρατιώτας λόγον. « Ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πατέριοι μὲν οἱ δε θεοί, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκασθεν παρειληφότες σέβειν, τιμῶμεν· ὁ δὲ τῆς ἐναντίας ἡμῖν ἐξάρχων παρατάξεις, τὰ πάτρια παρασπονδήσας, τὴν ἄθεον εἴλετο δόξαν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ξένον τινὰ πεπλανημένως περιέπων θεόν, αἰσχυρῶ τε τούτου σημείῳ τὸν οἰκεῖον καταισχύνει στρατόν· ὃ πεποιθὼς, ὁρμαῖται οὐ πρὸς ἡμᾶς, πολὺ δὲ πρότερον πρὸς αὐτοὺς οὓς παρέβη θεοὺς, ἀράμενος τὰ ὅπλα. Ὁ δὴ οὖν παρὼν ἐλέγξει καιρὸς τὸν τῇ δόξῃ πεπλανημένον, θεοῖς τοῖς παρ' ἡμῖν καὶ τοῖς παρὰ θατέρῳ μέρει τιμωμένοις βραβεύων. Ἡ γὰρ ἡμᾶς ἀποδείξας νικητὰς, δικαιοτάτα τοὺς ἡμετέρους θεοὺς σωτῆρας καὶ βοηθοὺς ἀληθεῖς ἐπιδείξει· ἢ εἰ κρατήσῃ τῶν ἡμετέρων πλείστων γε ὄντων, καὶ τέως τῷ πλήθει πλεονεκτούντων, εἴ τις οὗτος οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ὠρμημένος ὁ Κωνσταντίνου θεός, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀμφιβόλῃ τιθέσθω, τίνα δέοι θεὸν σέβειν, προσχωρεῖν δὲ τῷ κρατοῦντι, καὶ τούτῳ τῆς νίκης τιθέναι τὰ βραβεῖα. Καὶ εἰ μὲν ὁ ξένος καὶ νῦν γελῶμενος ἡμῖν, κρείττων φανείη, δεῖ καὶ ἡμᾶς αὐτὸν γνωρίζειν τε καὶ τιμᾶν, μακρὰ χαίρειν τούτοις εἰπόντας οἷς μάτην τοὺς κηροὺς ἐξάπτομεν· εἰ δ' οἱ ἡμέτεροι κρατήσῃαν, ὃ δὴ οὐκ ἀμφιβάλλεται, μετὰ τὴν ἐνταυθοῖ νίκην ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν ἀθέων πόλεμον ὁρμῶμεν. »

Ἐὰν τοιοῦτος λόγος ἐξεφωνήθη τῷ ὄντι ὅπως ἐκτίθησιν αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος, ἐὰν τῷ ὄντι ὁ Λικίνιος ἀνέθετο εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα τὴν περὶ τῶν δύο θρησκευμάτων κρίσιν, οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀνεδείχθη θαυμασώτερον καὶ καταπληκτικώτερον. Διότι, τῇ 3 ἰουλίου 323, συμπλακέντων τῶν δύο στρατευμάτων, ὁ Λικίνιος μετὰ πάλιν πεισματωδεστάτην ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Βυζαντίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἵνα συμπληρώσῃ τὸν ἀποκλεισμόν, διέταξε τὸν Κρίσπον νὰ προσέλθῃ τάχιστα ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἤδη εἶχε μεταβῇ ἐκ Πειραιῶς. Διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ πατρὸς, ὁ Κρίσπος ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ὅστις κατεῖχετο, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῆς πολὺ ἰσχυροτέρας τοῦ Λικινίου δυνάμεως. Ἀλλ' ὁ Κρίσπος, καὶ τοι νεώτατος ὢν, ἀνέ-

δειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀνδρείαν καὶ τέχνην περιφανή· συνεπαγόμενος τοὺς Ἕλληνας αὐτοῦ, ἐκείνους οἵτινες δὲν εἶχον φαίνεται ἔτι λησμονήσει ἐντελῶς τὰ ναυτικά τρόπαια ὅσα ἄλλοτε τοσάκις κατὰ τὰς θαλάσσας ταύτας ἔστησαν, κατετρόπωσε τὸν στόλον τοῦ Λικινίου καὶ διασχίσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπεράνη νικηφόρος ἐνώπιον τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπήνεγκεν οὕτω τὴν κρίσιν τοῦ ὅλου ἀγῶνος. Ἐν τῷ ἅμα ὁ Λικίνιος ἐθεώρησε συμφέρον ν' ἀποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀντίπεραν παραλίαν, εὐελπὶς ὅτι χρονοτριβοῦντος τοῦ Κωνσταντίνου περὶ Βυζάντιον θέλει λάβει καιρὸν νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτοῦ ἔξωθεν, καὶ νὰ περιφράξῃ αὐτὸν ἐντὸς δύο πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Λύσας ἀμέσως τὴν πολιορκίαν διαβαίνει τὸν πορθμὸν κατόπιν τοῦ Λικινίου, καὶ τῇ 10 Σεπτεμβρίου, συγκροτηθείσης δευτέρας μάχης εἰς Χρυσόπολιν, ἡττᾶται κατὰ κράτος ὁ πρόμαχος τῆς εἰδωλοκρατείας καὶ φεύγει εἰς Νικομήδειαν. Τῇ μεσιτείᾳ δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ Κωνσταντίας συγχωρεῖται ἤδη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ζήτῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν Θεσσαλονίκῃ ὡς ιδιώτης. Πρὶν ὅμως παρέλθῃ ἔτος ὅλον, θανατοῦται αὐτόθι δι' ἀγχόνης ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως. Ταύτην τῶν συντεθειμένων τὴν παράβασιν, οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι ἐζήτησαν διὰ ποικίλων ῥητορικῶν τρόπων νὰ συγκαλύψωσιν ἢ νὰ παραμορφώσωσι. Μόνος ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος κατακρίνει αὐτὴν εἰλικρινῶς καὶ ἀπροφασίστως· τοῦτο δὲ πράττοντες καὶ ἡμεῖς, οὐδόλως νομίζομεν ὅτι ἀσεβοῦμεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἐκείνου τῆς χριστιανωσύνης προμάχου. Μετὰ τοὺς ἀμέσους μαθητάς τοῦ Σωτῆρος, οὐδεὶς ἔπραξε πλείονα πρὸς διάδοσιν καὶ παγίωσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη καὶ ἔζησεν ἐν μέσῳ ἔξεων καὶ παραδόσεων ὀλεθρίων. Οἱ προκάτοχοι καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ οὐδένα συνήθως ἐσεβάσθησαν θεῖον ἢ ἀνθρώπινον νόμον. Ὡς ἀπορον δὲν εἶναι πῶς ἡμαρτεν ἐνίοτε· τὸ ἀπορον, τὸ θαυμαστόν, τὸ καταδεικνῦον τὴν ἐξαισίαν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ βώμην, εἶναι πῶς, κατισχύσας τηλικούτων πειρασμῶν, κατώρθωσε νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ, ἂν ὅχι νὰ τηρήσῃ πάντοτε τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου.

Περὶ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 323, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ ἐννέα, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέβη κύριος ὁλοκλήρου τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀποκαταστήσας τὴν ἐπὶ μακρὸν διακοπεῖσαν ἐνότητα αὐτοῦ. Πρώτη πρᾶξις εἰς ἣν προῆλθεν, ἅμα ἄρξας τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν ἐκείνων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐπὶ τῶν τριῶν τελευταίων ἐκατονταετηρίδων παρήχθη καὶ διωργανώθη τὸ νέον θρησκευμα, ὑπῆρξε φυσικῶς τῷ λόγῳ τὸ νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς εἰς ἣν ἦσαν πρὸ τοῦ Δικινίου θέσιν, διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκδοθέντος ἐπιτάγματος. Οἱ δύο ἐπὶ τούτῳ ὑπογραφέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως νόμοι διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ μεταφράσαντος αὐτοὺς ἐκ τῆς Λατινικῆς, ἴσως δὲ καὶ συντάξαντος κατὰ μέγα μέρος. Διὰ τοῦ πρώτου, ὁ βασιλεὺς ἀφοῦ ἀνεμίμνησκε τὰ δεινὰ ὅσα ἐπῆνεχον εἰς τὸ κράτος οἱ τελευταῖοι διωγμοί, ἀπέδιδε τὴν ἀπὸ αὐτῶν ἀπαλλαγὴν εἰς τὸ θεῖον καὶ παρίστανεν ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκείνου, ὡς ὑπὸ κρείττονός τινος δυνάμεως, ἀπθούμενον ἀπὸ τῶν πορρώτατῳ κειμένων Βρετανικῶν ἀκτῶν καὶ φερόμενον μέχρι τῶν ἀντιθέτων τούτων ἀνατολικῶν χωρῶν, ἵνα ἀνακαλέσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν περὶ τὸν σεμνότατον νόμον θεραπείαν. Μεθ' ὃ ἐκανόνιζεν ἀκριβέστερον καὶ γενναιότερον ἢ ἄλλοτε τὴν τε ἀποζημίωσιν τῶν χριστιανῶν δι' ὅσας προηγουμένως ἔπαθον ἀδικίας, καὶ τὴν λαμπροτάτην ἀποκατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Διὰ δὲ τοῦ δευτέρου νόμου, ἔτι ῥητότερον ἐχαρκτήριζε τὸν Θεὸν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου ἔθετο ἑαυτὸν καὶ κατανυκτικώτερον ἐπεκαλεῖτο τὰς εὐλογίας αὐτοῦ. « Σὲ νῦν, τὸν μέγιστον Θεὸν παρακαλῶ, ἔλεγεν, εἴης πρὸς τε καὶ εὐμενὲς τοῖς σοῖς ἀνατολικοῖς· εἴης πᾶσι τοῖς σοῖς ἐπαρχεῷταις, ὑπὸ χρονίου συμφορᾶς συντριβεῖσι, δι' ἐμοῦ τοῦ σοῦ θεράποντος ὀρέγων ἱάσιν. Καὶ ταῦτά γε αἰτῶ οὐκ ἀπεικώτως, ὧς δέσποτα τῶν ὅλων ἅγιε Θεέ· ταῖς σαῖς γὰρ ὑφηγήσεσιν ἐνεστησάμην σωτηριώδη πράγματα καὶ διήνυσαι τὴν σὴν σφραγίδα πανταχοῦ προβαλλόμενος, καλλινίκου ἡγήσάμην στρατοῦ Διὰ ταῦτα ἀνέθηκά σοι τὴν ἑμαυτοῦ ψυχὴν, ἔρωτι καὶ φόβῳ καθαρῶς ἀνακραθεῖσαν· τὸ μὲν γὰρ ὄνομά σου γνησίως ἀγαπῶ, τὴν δὲ δυνάμιν σου εὐλαβῶ, ἣν πολλοῖς τεκμηρίοις ἔδειξας, καὶ τὴν ἐμὴν πίστιν βεβαιωτέραν εἰρ-

γιάσω. » Κατὰ τὸ προοίμιον τοῦτο ἤθελέ τις νομίσει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔμελλεν ἤδη νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν νέαν πίστιν ὡς ἐπικρατοῦν θρησκευμα καὶ νὰ πατάξῃ κατὰ κεφαλῆς τὴν εἰδωλολατρειάν. Ἀλλ' ὅχι· διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ συνέσει, ἐπιφέρει. « Εἰρηνεύειν σου τὸν λαὸν καὶ ἀστασίαστον μένειν ἐπιθυμῶ, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης καὶ τοῦ πάντων ἀνθρώπων χρησίμου. Ὅμοίαν τοῖς πιστεύουσιν οἱ πλανώμενοι χαίροντες λαμβανέτωσαν εἰρήνης τε καὶ ἡσυχίας ἀπόλαυσιν. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς κοινωνίας ἐπανάρθωσις, καὶ πρὸς τὴν εὐθεϊαν ἀγαγεῖν ὁδὸν ἰσχύει. Μηδεὶς τὸν ἕτερον παρενοχλείτω· ἕκαστος ὅ, περ ἡ ψυχὴ βούλεται, τοῦτο καὶ πραττέτω. »

Διὰ τῶν νέων ἄρα τούτων νόμων, ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ κυρώσῃ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀνέκαθεν καθιερωθεῖσαν ἀνεξιθρησκείαν, πεποιθὼς, ὡς ἔλεγεν, ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ἀρκεῖ νὰ ἐπιφέρῃ ἐν εἰρήνῃ τὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας. Καὶ ὅμως ἡ εἰδωλολατρεία ἤρχισεν ἕκτοτε νὰ πάσχῃ συμφοράς, αἵτινες, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξάνουσαι, ἔμελλον προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου, νὰ καταντήσωσιν εἰς ἐπίσημον κατ' αὐτῆς διωγμόν. Ναὶ μὲν ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ διωγμὸς τοιοῦτος δὲν ἐγένετο· πάντα ὅσα μεταγενέστεροι χρονόγραφοι, καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος, ἀπέδωκαν αὐτῷ ὡς πρὸς τοῦτο, θεωροῦνται ἤδη εὐλόγως ὡς ἀνυπόστατα. Ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ποικίλα αἷτια ἐπήγαγον ἐπὶ αὐτοῦ βασιλεύοντος, διὰ τῆς ἀκαταμαχίη-του τῶν πραγμάτων δυνάμεως, πολλὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν ζημίας. Πρὸ καιροῦ λ. χ. ἡ εἰδωλολατρεία εἶχε πολλαχοῦ παρεκτραπῇ εἰς ὄργια ἐλεεινά· ταῦτα δ' ἐξ ἀνάγκης προεκάλεσαν τὴν ἐπέμβα-σιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας λόγῳ δημοσίας ἠθικῆς. Οὕτω τὸ ἐν Ἀράκοις τοῦ Αἰθάνου ὄρους Ἀφροδίτης ἱερὸν, καὶ τὸ ἐν Αἰγαῖς τῆς Κιλικίας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κατηδαφίσθησαν διότι ἐτελοῦντο ἐν αὐ-τοῖς πράξεις τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας· οὕτω καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδί-της ὁ κατὰ τὴν ἐν Φοινίκῃ Ἡλιούπολιν κατελύθη, διότι κατήντη-σε νὰ χρησιμεύῃ ὡς πορνείας καταγώγιον. Καὶ ἔπειτα ὁ θρησκευ-τικὸς τῶν ἐθνικῶν ζῆλος, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξε μέγας, ὅσημέραι ἐμαραίνετο, καὶ πολλὰ τῶν ἱερῶν καὶ χρηστηρίων ἐγκατελείποντο· ἐγκαταλειφθέντα δὲ ἅπαξ ἢ ἐγυμνώνοντο τῶν πολυτίμων αὐτῶν

σκευῶν καὶ κοσμημάτων ἢ καὶ ὅλως κατεστρέφοντο. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος, ἰδρυθείσης μετ' ὀλίγον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετεφέρθησαν εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς καὶ τὰ παλάτια ὁ Πύθιος Ἀπόλλων, καὶ ὁ Σμίνθιος, καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς τρίπους, καὶ αἱ Ἑλικωνίδες Μοῦσαι καὶ ἄλλα. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ λαμπρὰ προστασία ἦν ἀναφανδὸν ἤδη ἀπένειμεν ὁ βασιλεὺς εἰς τοὺς χριστιανούς, ἐνεθάρρουνεν αὐτοὺς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπεχείρησαν οἰκοθεν δρώσεις τὰς ὁποίας οὔτε οἱ νόμοι οὔτε ἡ Κυβέρνησις ἔτι ἐπέτρεπον. Ὅθεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν χριστιανισμόν οὐχὶ μὲν νόμῳ, πράγματι ὅμως ὀριστικῶς ἐν τῷ κράτει κατισχύσαντα.

Ἀλλ' ὁ ἀρχαῖος βίος δὲν ἔμελλε νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα ἀμαχητὶ εἰς τὸν νέον. Ὁ χριστιανισμὸς κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμήν καθ' ἣν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν θριαμβεύοντα, ὑπέστη κρίσιν δεινὴν, ἣτις οὐδὲν ἄλλο ἢτο ἢ ἔμμεσός τις ἀντίδρασις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον διότι λέγομεν ἐνταῦθα τὸν ἑλληνισμόν ἐξανιστάμενον κατὰ τοῦ νέου θρησκευματος, ἐνῶ προηγουμένως εἶχομεν παραστήσει αὐτὸν συμμαχήσαντα μετὰ τοῦ θρησκευματος τούτου. Ἡ ἐθνικὴ κοινωνία περιῆλθε πρὸς τὸν χριστιανισμόν εἰς ποικίλας καὶ πολλάκις ἀντιθέτους σχέσεις· καὶ διὰ νὰ κατανοήσωμεν καλῶς τὰς σχέσεις ταύτας, δεόν ἐνταῦθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς τρεῖς κυριωτάτας μερίδας εἰς ἃς διηρέθη ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ δὲν ἔπαυσεν οὐσα ἕκτοτε ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διηρημένη. Ἡ πρώτη μερίς, κατανοήσασα ἐγκαίρως ἅπασαν τὴν ματαιότητα τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ ἀπελπισθεῖσα νὰ ἐπιτύχῃ δι' αὐτῶν ἀνακαινισμόν τινα τῆς ἀνθρωπότητος, ἡσπᾶσθη προθύμως τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δόγματα τοῦ νέου κηρύγματος· τοσοῦτω μᾶλλον προθύμως ὅσῳ τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο ἀπεδέξατο ἀφ' ἑτέρου πᾶν ὅ,τι ὑγιὲς καὶ ζωτικὸν καὶ χρήσιμον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἔσωζεν ἔτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, ἥτοι, τὴν γλῶσσαν αὐτῆς, τοὺς τύπους τῶν πολιτευμάτων, τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν μέθοδον. Αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ μερίς ἀπετέλεσε τὴν πρῶ-

την καὶ κυριωτάτην ομάδα τῶν χριστιανῶν δι' ἧς πρὸ πάντων τῶ νέον θρήσκευμα διεδόθη, ἡρμηνεύθη καὶ ἐνομοθετήθη.

Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ μερίς, συγκειμένη τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν κατωτάτων τῆς κοινωνίας τάξεων, περιλαμβάνουσα ὅμως καὶ οὐκ ὀλίγους λογίους ἄνδρας, ἧτις ὑπενδίδουσα εἰς τὰς ἑξεις καὶ τὰς παραδόσεις βίου μακροῦ, διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον προσηλωμένη εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας λατρείας, καὶ πιστεύουσα ὅτι δύναται εἰσέτι νὰ κατισχύσῃ τῶν φερομένων εἰς μέσον καινοτομιῶν. Ἡ μερίς αὕτη δὲν ἔπαυσεν ὑπερμαχοῦσα κατὰ τὸ δυνατόν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν αὐτῆς καὶ τῶν τελετῶν καὶ τῶν χρηστηρίων καὶ τῶν μυστηρίων, καὶ, ἐπιτυχοῦσα ἐντὸς τῆς τετάρτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος, βασιλέα ἀναλαβόντα τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς, ἤλπισεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ὅτι θέλει θριαμβεύσει· ἀλλὰ κατεβλήθη ἐπὶ τέλους δι' ἐπελθούσης δεινῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐξηλείφθη κατὰ μικρὸν συγχωνευθεῖσα μετὰ τῆς προτέρας.

Τρίτη τελευταῖον μερίς εὐάριθμος, ἀλλὰ συγκειμένη ἐξ ἀνδρῶν δοκιμωτάτων περὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν καὶ συζήτησιν, ἵστατο εἰς τὰ μεθόρια οὕτως εἰπεῖν τῶν δύο θρησκευμάτων καὶ ἐζήτει νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπ' ἀμφοτέρα, ἀγωνιζομένη νὰ καταστήσῃ μὲν λογικώτερον πᾶν ὅ,τι παράλογον εἶχεν ἡ πολυθεΐα, νὰ ἡρμηνεύσῃ δὲ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον πᾶν ὅ,τι ὑπερβαῖνον τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης περιεῖχεν ἡ φύσις τῆς θεότητος ὅπως ἀντελαμβάνετο αὐτῆς ὁ χριστιανισμός. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ μερίς ἡ παραγαγοῦσα ἐμμέσως ἢ τοῦλάχιστον παρασκευάσασα, διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς φιλοσοφικῶν συζητήσεων, τὴν πρώτην μεγάλην ἐμφυλίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ἔριν, τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, ἧτις ἐδέησε νὰ ἐπιστήσῃ μετ' ὀλίγον ἅπασαν τὴν προσοχὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ προεκάλεσε τὴν σύστασιν τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ αἵρεσις αὕτη ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἧτις, ὡς πολλακις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν, ἀπέβη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων μεγάλη, οὐ μόνον ἐμπορικὴ ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσα, ὅπου συνέρρουσαν καὶ διετέλεσαν συζητούμενα ὅλα τὰ δόγματα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ ὅπου τελευταῖος ἐπελθὼν ὁ χριστιανισμός εὗρε φυσικῶς τῶ

λόγῳ πολλοὺς μὲν προμάχους, καὶ ἀντιπάλους δὲ οὐκ ὀλίγους. Ἐκεῖ, περὶ τὰ τέλη τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, παρήχθη ἀπὸ τῶν ἑρειπίων ὅλων τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων, νέα τις φιλοσοφικὴ αἵρεσις, ἡ καλουμένη Νεοπλατωνικὴ ἢ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία, ἣν ἀνεφέραμεν πρὸς καὶ ἄλλοτε ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ (σελ. 525). Τὸ νέον τοῦτο φιλοσοφικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον περιῆλθεν εἰς στενοτάτας πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χριστιανοὺς σχέσεις, ὅτε μὲν φιλικὰς ὅτε δὲ πολεμίας, ἐπεχείρησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ δύσκολον περὶ τῆς θεότητος ζήτημα καὶ κατ' ἐπιφάνειαν περιέστη εἰς παράδοξόν τινα κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας ὁμοιότητα διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων. Ὁ Νεοπλατωνισμὸς, καθὼς καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, κατήντησε νὰ ὁμολογήσῃ τὰς τρεῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεις διακεκριμένας μὲν ἀλλὰ ἠνωμένας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιωσὶ τὴν οὐσιαστικὴν ἐνότητα τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Νεοπλατωνικοὶ δὲν ἀπεκάλουν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, ὅπως τὸ Εὐαγγέλιον, Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα· ὠνόμαζον αὐτάς, ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον, τὸ Ἐν, Νοῦς, Ψυχὴ· ἀλλ' ἡ ἐνότης ἐν τῇ τριάδι, τὸ μέγα τοῦτο τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήριον, ὠμολογεῖτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τε τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἰς τοῦτο ὅμως περὶ ὁμοιότητος· καὶ ἅμα οἱ νεοπλατωνικοὶ ἐπεχείρουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἐννοίας, ἀντὶ τῆς προτέρας κατ' ἐπιφάνειαν ταυτότητος, προέκυπτον εἰς μέσον διαφορὰ οὐσιώδεις καὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα. Δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα τὴν λεπτολόγον ἐξήγησιν τῶν διαφορῶν τούτων, ὡς ἀλλοτρίαν τῆς προκειμένης ἱστορίας. Ὅπόσον οὐσιώδης ἦτο ἡ διάκρισις, ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι, ὡς ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ νεοπλατωνισμοῦ ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, θεωρεῖται προκύψασα εἰς μέσον ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου, ἣτις προδήλως ἔτεινεν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας.

Τῶνόντι περὶ τὸ 319 ἔτος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀνὴρ πρᾶος καὶ ἐνάρετος, ἔμαθεν ὅτι μεταξὺ τῶν κληρικῶν

τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, ἐκυκλοφόρουν ποικίλαι περὶ τῆς φύσεως τοῦ δευτέρου τῆς τριάδος προσώπου δοξασίαι. Αἱ δοξασίαι αὗται ἡμφισβήτουν τὴν ἰσότητά τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, ἀξιούσαι, ὅτι ὁ υἱὸς ἦτο μὲν τὸ πρωτότοκον τῶν ὄντων, ἀλλὰ ἐπλάσθη ὡς ὅλα τὰ λοιπὰ καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἀπ' αἰῶνος. Ὁ ἐπίσκοπος ἐξετάσας ἐβεβαιώθη ὅτι αἱ καινοτομίαι αὗται διεδίδοντο ὑπὸ ἐνὸς τῶν πρεσβυτέρων τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας, ὀνόματι μὲν Ἀρείου, γνωστοῦ δὲ διὰ τὴν περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν θείων Γραφῶν δεινότητα. Ἐκάλεσε λοιπὸν τὸν πρεσβύτερον τοῦτον καὶ παρήνευσεν αὐτὸν πατρικῶς καὶ μετριοπαθῶς· τοσούτῳ μᾶλλον μετριοπαθῶς ὅσῳ τὸ ἐμβριθεὲς σχῆμα, οἱ ὅπως οὖν ἀγέρωχοι τρόποι, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀνάστημα καὶ ἡ εὐειδὴς ὄψις τοῦ Ἀρείου ἐνέπνεον συστολήν τινα εἰς τὸν ἀγαθὸν γέροντα. Ὁ Ἀρειὸς ὑπεξέφυγε πᾶσαν εὐκρινῇ ὁμολογίαν δι' ἀμφιβόλων τινῶν ἀποκρίσεων, ὧν τὸ δύσλυτον ἐκεῖνο ζήτημα ἦτο δεκτικώτατον· καὶ ἀπελθὼν ἐκήρυξεν ὅτι εἶναι ἐντελέστατα σύμφωνος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ καὶ ἐξηκολούθησε διαδίδων τὰς ὀλεθρίας ἐκείνας δοξασίας. Τότε κατεμηνύθη αὐθις εἰς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἅμα μὲν αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ὀρθοδοξίαν, ἅμα δὲ ἐπιθυμῶν νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν, ἔλαβε τὴν Τριάδα ὡς θέμα μιᾶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ διαλέξεων, καί, ἀποφεύγων νὰ προσβάλῃ τινὰ ἀμέσως, ἀπέδειξε « φιλοτιμώτερόν τι, » ὡς λέγει ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἦσαν ἐντελέστατα πρὸς ἀλλήλας ἡνωμένοι καὶ ἴσαι. Ἀλλ' ἤδη ὁ Ἀρειὸς, ὅστις ἤξευρεν ὅτι ἐν τῇ ὁμηγύρει ὑπῆρχον πολλοὶ οἱ παραδεχόμενοι τὸ δόγμα αὐτοῦ, λαβὼν θαρράλως τὸν λόγον, ἐπεχείρησε νὰ ἀνασκευάσῃ διὰ πολλῆς πικρίας τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ ὑποστηρίξων, εἶπε, τὴν ἐντελῆ τῶν ὑποστάσεων τῆς Τριάδος ἰσότητά ἐμπίπτει εἰς τὴν πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθεῖσαν πλάνην τῆς συγχύσεως αὐτῶν. Διότι ἀξιῶ ὅτι αἱ διάφοροι ἐκεῖναι ὑποστάσεις οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ὀνόματα διάφορα καὶ προζόντα εἰδικὰ τοῦ αὐτοῦ ὄντος· ἀλλ' ὁ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξισῶν αὐτάς, συγχέει αὐτάς. Μεθ' ὃ ὁ Ἀρειὸς προσέβαλε τὸν ἀκόλουθον πολύκροτον γενόμενον συλλογισμόν, ὅτι, ἂν ὁ πατὴρ ἐγέννησεν τὸν υἱόν, ὁ γεννήσας προὔπηρχε τοῦ γεννηθέντος· ἄρα ὁ υἱὸς δὲν ὑπῆρξεν

ἀπ' αἰῶνος. Τὴν συζήτησιν ταύτην παρηκολούθητε δεινὸν σκάνδαλον καὶ πολλήν κατὰ τὴν Αἴγυπτον διχοστασίαν, πρὸς κατάπαυσιν τῆς ὁποίας δὲν ἤθελεν ἐπαρκέσει ἡ ἀσθενὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου χεὶρ.

Κατ' εὐτυχίαν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ πρὸς τοῦτο βοηθὸν ἐπιτηδείωτάτον. Μεταξὺ τῶν περὶ αὐτὸν κληρικῶν ἠϋξανε καὶ ἐπρόκοπτε νέος τις διάκονος, μικρὸς μὲν καὶ εὐτελής τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ περιλαμβάνων, ἐντὸς σώματος ἀσθενοῦς, ψυχὴν φλογερὰν τῆς ὁποίας αἱ λαμπηδόνες ἐξήστραπτον ἀπὸ τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ. Ὁ νέος οὗτος, ὀνόματι Ἀθανάσιος, ὅστις ἔμελλε νὰ πληρώσῃ τὴν χριστιανικὴν οἰκουμένην διὰ τῆς φήμης αὐτοῦ, ἦτο μόλις εἰκοσαετῆς καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρξατο ἡ προκειμένη ἔρις. Καί τοι δὲ ἦτο νεώτατος, εἶχεν ἤδη διαπρέψει διὰ δύο αὐτοῦ κατὰ ἐθνικῶν λόγων, ὧν ὁ μὲν ἐπιγράφεται Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, ὁ δὲ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ (Θεοῦ) Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους τούτους διέλαμπε νοῦς βαθύς, καὶ λογικὴ ἰσχυρά, καὶ ἐπιστήμη εὐρεῖα, καὶ αὐτὸ μέχρ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον τοῦ λόγου ὕψος, τὸ ὁποῖον οἱ πατέρες τοῦ ἀνακαινιζομένου τούτου ἐλληνικοῦ κόσμου δὲν ἐδίσταζον νὰ συλλέγωσιν ἀπὸ τῶν ἀειθαλῶν λειμώνων τῆς ῥητορικῆς τῶν προπατόρων ἡμῶν τέχνης. Διότι ὁ Ἀθανάσιος ἦτο εἰς τῶν καλλίστων τύπων τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου συμπληρωθείσης ἡθικῆς ἀναθίωσης τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἡ μὲν ψυχὴ αὐτοῦ ἐπληροῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Εὐαγγελίου· ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα παρελάβανόν τινα τῶν κοσμημάτων καὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἀρχαίας εὐγλωττίας καὶ ἐπιστήμης, ὅσα ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῶν. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τοῦ ἀνδρός· ὁξύνοιοιαν θαυμαστὴν, πνεῦμα πρακτικώτατον, τόλμην ἀκάθεκτον, καὶ ἔχετε πλήρη ὅπως οὖν τὴν ἰχνογραφίαν τῆς τοῦ Ἀθανασίου εἰκόνης. Ὁ Ἀθανάσιος ἐνόησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας περὶ τίνος πρόκειται. Κατεμέτρησεν ἀμέσως τὸ βάραθρον εἰς ὃ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ ἡ πίστις ἡμῶν. Ἐπείσθη ὅτι ὁ Ἄρειος, εἴτε μὴ τολμῶν νὰ ἐξηγηθῇ σαφῶς, εἴτε μὴ ἔχων τὴν συνείδησιν τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος τῶν συλλογισμῶν αὐτοῦ, ἔτεινεν οὐδὲν ἥττον οὕτως ἢ ἄλλως εἰς

τὸ νὰ ἀρνηθῇ τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος φύσιν καὶ εἰς τὸ νὰ καταβι-
βάσῃ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ εἰς τὴν τάξιν ἀνθρωπίνου δόγματος, πα-
ραδίδων αὐτὸ ἀπογεγυμνωμένον τῆς πανοπλίας τῆς ἀποκαλύψεως,
εἰς ἀπάσας τὰς προσβολὰς τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Ταῦτα δὲ
ἀναλογισάμενος, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀφιέρωσεν ἑκτοτε ὅλην
αὐτοῦ τὴν ζωὴν καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἀμυναν τοῦ Ἐνσαρ-
κωθέντος Λόγου, μετὰ τοσαύτης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως καὶ το-
σοῦτον ἀτρομήτου θάρρους, ὥστε ἀπέβη ὁ ἀγιώτερος τῶν ἡρώων, ἢ
μᾶλλον ὁ ἡρώϊκώτερος τῶν ἀγίων.

ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς λοιπὸν τούτου νέου χειραγωγούμενος, ὁ
Ἀλέξανδρος ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ αἴφνης αὐστηρότερον κατὰ τοῦ Ἀρείου.
Καλέσας αὐτὸν δις ν' ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ κλήρου τῆς Ἀλεξαν-
δρείας καὶ συνωθήσας, εἰ καὶ ἐπιτηδεϊότατον ὄντα περὶ τὸ λέγειν,
μέχρι τῆς βλασφήμου ὁμολογίας ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο
ἀναμάρτητος, δὲν ἐδίστασεν ἤδη ν' ἀφορίσῃ καὶ ν' ἀναθεματίσῃ τὸν
αἵρετικὸν καὶ πάντας τοὺς ἀποδεξαμένους τὰ δόγματα αὐτοῦ ἦτοι,
ἐκτὸς τοῦ Ἀρείου, ἑνδεκα διακόνους καὶ δύο Ἐπισκόπους. Ἀλλ' ὁ
Ἀρειος ἦτο ἄνθρωπος εὐφυέστατος καὶ δραστηριώτατος· τὸ ζήτημα
σφόδρα περιπεπλεγμένον, τὰ πνεύματα ἐξημμένα. Ὡστε μετ' οὐ
πολὺ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος συνεκρότησε καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν με-
γάλην καὶ ἰσχυροτάτην ὁπαδῶν μερίδα μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκα-
τελέγοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιαιτάτοι τοῦ βασιλέως φίλοι, ὁ Νικομη-
δεῖας Εὐσέβιος καὶ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὃν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐλά-
βομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, ὡς ἓνα τῶν φωστήρων τῆς ἐκ-
κλησίας.

Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος, μετὰ τὴν
κατατρόπωσιν τοῦ Λικινίου, ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ἥτις ἦτο ἔτι
τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς. Ὁρθόδοξοι καὶ Ἀρειανοὶ περιε-
στοίχισαν αὐτὸν ἀμέσως ἐπικαλούμενοι ἑκάτεροι τὴν ἰδιάζουσαν
αὐτοῦ προστασίαν. Ὁ δὲ ἡγανάκτισε σφόδρα ἀκούσας τὴν ἐκ τῶν
διενέξεων τούτων προσελθοῦσαν εἰς τὰ πνεύματα ταραχὴν καὶ ἀνα-
στάτωσιν. Ὅχι ὅτι ἐνόησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχεν ἡ πίστις ἀπὸ
τῶν ἐπιβούλων τοῦ Ἀρείου δοξασιῶν· ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἐνῶ εἶχεν

ἐλπίζει ὅτι διὰ τῶν προηγουμένων νόμων περὶ χριστιανῶν καὶ εἰ-
δωλολατρῶν, θέλει ἀποκατασταθῇ ἐν τῷ κράτει ἡ θρησκευτικὴ εἰ-
ρήνη, αἰφνης ἐμάνθανεν ὅτι ἡ εἰρήνη ἐκείνη ἀνετράπετο δι' ἐμφυλίας
μεταξὺ χριστιανῶν στάσεως. Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος,
ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε σχηματίσει ἰδίαν γνώμην καὶ πεποιθήσιν,
ἐξ ἐναντίας ἐπεδείχθη κατ' ἀρχὰς μάλιστα ἀδιαφορίαν τινὰ σχε-
δὸν θίγουσαν τὰ ὅρια τῆς περιφρονήσεως. Τοῦτο ἐξάγεται προδή-
λως ἐκ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἣν ἔγραψε πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν
Ἐπίσκοπον καὶ Ἀρειὸν τὸν Πρεσβύτερον. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ
λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις τάδε. « Διαλογιζομένῳ δὴ μοι τὴν ἀρχὴν
καὶ τὴν ὑπόθεσιν τούτων, ἄγαν εὐτελὴς καὶ οὐδαμῶς ἀξία τοσαύτης
φιλονεικίας ἢ πρόφασις ἐφωράθη. Διόπερ ἐπὶ τὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύ-
της ἀνάγκην ἐπειχθεῖς, καὶ πρὸς τὴν ὁμόψυχον ὑμῶν ἀγγίνοιαν γρά-
φων, τὴν τε θεῖαν πρόνοιαν καλέσας ἀρωγὸν τῷ πράγματι, μέσον τῆς
πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν ἀμφισβητήσεως οἷον εἰρήνης πρύτανιν ἐμαυ-
τὸν ἐπάγω εἰκότως Μανθάνω τοίνυν ἐκείθεν ὑπῆρξαι τοῦ
παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν. Ὅταν γάρ σὺ, ὦ Ἀλέξαν-
δρε, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐζήτεις τί δήποτε αὐτῶν ἕκαστος ὑπὲρ
τινὸς τόπου τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων, μᾶλλον δ' ὑπὲρ μα-
ταίου τινὸς ζητήσεως μέρους ἐπυνθάνου, σὺ τε, ὦ Ἀρειε, τοῦθ' ὅπερ
ἢ μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι, ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδοῦναι
προσῆκον ἦν, ἀπροόπτως ἐντέθεικας, ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερ-
θείσης, ἡ μὲν σύνοδος ἡρνήθη, ὁ δὲ ἀγνώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους
σχισθεῖς, ἐκ τῆς τοῦ κοινοῦ σώματος ἀρμονίας ἐχωρίσθη. Οὐκοῦν
ἑκάτερος ὑμῶν ἐξίσου τὴν συγγνώμην παρασχῶν, ὅπερ ἂν ὑμῖν ὁ συν-
θεράπων ὑμῶν δικαίως παραινεῖ, δεξάσθω· τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὔτε
ἐρωτᾶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξ ἀρχῆς προσῆκον ἦν, οὔτε ἐρωτώμε-
νον ἀποκρίνεσθαι. Τὰς γὰρ τοιαύτας ζητήσεις, ὁπόσας μὴ νόμου τι-
νὸς ἀνάγκη προστάττει, ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχελία προτί-
θησιν, εἰ καὶ φυσικῆς τινὸς γυμνασίης ἕνεκα γένοιτο, ὅμως ὀφείλο-
μεν εἶσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν, καὶ μὴ προχειρῶς εἰς δημοσίας
συνόδους ἐκφέρειν, μηδὲ ταῖς τῶν δήμων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πι-
στεύειν. » Καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους
παραινῶν ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα

τῆς συζητήσεως, καὶ, συνδιαλλαγέντες πρὸς ἀλλήλους, νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας.

Ἄλλ' ἡ φωνὴ αὕτη τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοπαθείας δὲν ἐπέ-
πρωτο νὰ εἰσακουσθῇ. Αὐτὸς ὁ κομιστὴς τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης,
ἅμα ἐλθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, συνετάχθη μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ
κατεδίκασε τὸν Ἀρειον. Ὁ Ἀρειος ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα ἐπι-
στολὴν ὁποῦσιν αὐθαδῆ παραπονούμενος διὰ τὴν ἀργίαν ἣτις ἐπε-
βλήθη αὐτῷ. Συγχρόνως ὁ Κωνσταντῖνος ἐμάνθανεν ὅτι ἐν Ἀλε-
ξανδρείᾳ συνέβαινον ταραχαὶ καθ' ὅς οἱ ὄχλοι οὐδὲ τὰς εἰκόνας αὐ-
τοῦ ἐσεβάσθησαν. Ὅθεν ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο ἰδίως κατὰ τοῦ Ἀρείου
καὶ τῶν Ἀρειανῶν, ἐξαπέστειλε νέους εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπιτρόπους
κομίζοντας ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἐκείνους καὶ τὸν ἀρχι-
γέτην αὐτῶν ἀπειλητικωτάτην, περὶ τὰ τέλη τῆς ὁποίας ὁμως,
ἐπανερχόμενος εἰς αἰσθήματα πάλιν ἐπεικέστερα, προσεκάλει τὸν
Ἀρειον νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ δόγμα τὸ
ὁποῖον ἐπρέσβευεν. Ὁ Ἀρειος παρέστη, καὶ ἐν τῇ συζητήσει ἦν ἐπε-
χείρησε πρὸς τὸν βασιλέα τοσοῦτον περιέπλεξε τὸ περὶ τὰς τοιαύ-
τας λεπτολογίας ἀνεπιτήδειον τοῦ Κωνσταντίνου πνεῦμα, ὥστε
ἐνέβαλε τὸν ἡγεμόνα εἰς πλείστας ὅσας ἀμφιβολίας. Καὶ ἐν τούτοις
ἐξηκολούθει ἡ διχόνοια καὶ ἡ ταραχὴ τῶν πνευμάτων, οὐδὲ ἐφαί-
νετο θεραπείας τρόπος· μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἐν τῇ συνήθει αὐτοῦ
μεγαλοφυΐᾳ, ἐπενόησε τὸ πρακτέον κατὰ τὴν προκειμένην δυσχέ-
ρειαν, καὶ συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἰκουμενικὴν ἐπιτετραμ-
μένην νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὴν μεγάλην ταύτην διαφορὰν.

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὸν προσοχὴν εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ βα-
σιλέως ἀπόφασιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, ἐπὶ
τοσοῦτον ῥωμαῖος ὥστε οὐδὲ ἐλάλει ὀρθῶς τὴν ἐλληνικὴν· ὁ δὲ θε-
σμός τῆς κοινῆς συνόδου δὲν ἦτο θεσμὸς ῥωμαϊκός, ἀλλ' ἐλληνικός.
Ἡ Ῥώμη, ἀξιοῦσα νὰ ἀρχῇ διὰ τῆς ἰδίας συγκλήτου καὶ διὰ τῶν
ιδίων ἐκκλησιῶν πρῶτον μὲν τῆς Ἰταλίας, ἔπειτα δὲ τῆς οἰκουμέ-
νης ἀπάσης, οὐδέποτε συνεκάλεσε κοινὴν πόλεων καὶ ἐθνῶν σύνοδον·
ἐνθ' εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἐκτὸς τῶν κατὰ ἔθνη συνεδρίων, συ-
νέλθον πολλάκις πᾶσαι αἱ πόλεις ἐν κοινῷ, ἐπὶ τε τῶν Μηδικῶν,

καὶ ἐπὶ Φιλίππου, καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, προςδραμὼν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν εἰς θεσμοθεσίαν ἑλληνικὴν, παρέλαβεν ἄρα γε αὐτὴν ἀμέσως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων καὶ ἔξεων; Ὁχι, βεβαίως. Ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν εἰμὴ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς ὑφισταμένους ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐννοήσῃ ποῖον ἦτο τὸ φυσικὸν αὐτῶν συμπλήρωμα. Εἶδομεν ὅτι βάσις τοῦ πολιτεύματος τῆς νέας θρησκείας ἦτο ἡ καθ' ἑκάστην πόλιν ἐκκλησία, ἦτοι ὁμάς, τῶν πιστῶν. Ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἴστατο τὸ συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου. Ὑπεράνω δὲ τῶν κατὰ τὰς πόλεις τούτων ἀρχῶν, ἴσταντο αἱ περιοδικῶς κατ' ἐπαρχίας συγκροτούμεναι σύνοδοι τῶν Ἐπισκόπων, αἵτινες ἐκοινώνουν μὲν πρὸς ἀλλήλας πολλάκις, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶχον εἰσέτι συγχωνευθῇ εἰς ἓν μέγα συνέδριον περιλαμβάνον τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τί λοιπὸν φυσικώτερον ἢ νὰ ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις αὕτη κατὰ τὴν προκειμένην ἑκτακτον ἀνωμαλίαν, νὰ προσκληθῶσι δηλαδὴ ὅλοι οἱ Ἐπίσκοποι ἵνα ἀπὸ κοινοῦ συζητήσωσι καὶ κανονίσωσι τὴν προκύψασαν εἰς μέσον μεγάλην διένεξιν καὶ ἐπιτεθῇ οὕτω εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἀπαραίτητος αὐτοῦ κορωνίς; Ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις τοῦ Κωνσταντίνου ἀποδεικνύει ὅπως ἀφ' ἐνὸς ἀπεμακρύνετο ἡδὴ τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν παραδόσεων καὶ ὅπως ἀφ' ἑτέρου ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἔξεις τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησε τὸ χριστιανικὸν πολίτευμα. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ πράξῃ ἄλλως ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ συνέσει καὶ ἐπιτηδεϊότητι. Ἡ ῥύθμισις καὶ ἐξασφάλισις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, ἦτο ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸν τότε κόσμον. Ἀπὸ αὐτῆς ἐξηρτάτα ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνακαίνισις. Ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος προθύμως ἡσπάζετο πᾶν ὅ,τι ἐθεώρει ἐπιτήδειον εἰς τὴν ῥύθμισιν ἐκείνην καὶ ἐξασφάλισιν, ἀδιαφορῶν ἂν οἱ θεσμοὶ τοὺς ὁποίους καθιέρου ἦσαν ἑλληνικοὶ καὶ ὄχι ῥωμαϊκοί. Ἡ ἀκατάσχετος τῶν πραγμάτων δυνάμις κατηνάγκαζε τὸν ῥωμαῖον ἐκείνον βασιλέα νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, νὰ ἐξυψοῖ αὐτὸν, πρὸ τοσοῦτων αἰώνων ὑποκείμενον ὄντα τῇ ῥωμαϊκῇ κυ

ριαρχία, ὑπεράνω τῆς κυριαρχίας ταύτης, καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτῇ ἐκείνου τὰ νομοθετήματα. Ἐκείνους πρὸς ὀλίγων γράφων πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ Ἀρειον δὲν ἔλεγεν ὅτι ὁ τῆς ἱερᾶς θρησκείας νόμος ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἀνατολῆς προέκυψε καὶ δὲν ὠνόμαζε τοὺς ἐνταῦθα λειτουργοὺς αὐτοῦ ἀρχηγούς τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας ;

Ἡ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμένη Σύνοδος ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοτρία τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ὥστε, ἂν καὶ προσεκλήθησαν αὐτόθι ἅπαντες τῆς χριστιανωσύνης οἱ Ἐπίσκοποι, ἂν καὶ ὁ βασιλεὺς διηκούλυνεν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν μετάβασιν αὐτῶν ἀναλαβὼν εἰς βάρους τοῦ δημοσίου ὅλα τὰ ἐξοδα τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς διατροφῆς τῶν προσκληθέντων, ἐκ τῶν τριακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐπισκόπων ὅσοι προσῆλθον μὲν τρεῖς ἢ τέσσαρες ἀφίκοντο ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· καὶ οὐδ' αὐτὸς ὁ Πάπας Ῥώμης παρέστη αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ ἔπεμψε δύο πρεσβυτέρους ὡς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ. Ὅλοι οἱ λοιποὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἢ ἐξελληνισθείσας χώρας, καὶ μετὰ τὴν αὐτῶν διέπρεπεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ὁ γηραιὸς Ἀλέξανδρος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ συμβούλου δορυφορούμενος. Ἐντεῦθεν ἡ Σύνοδος ἀπέβη ὅλως ἐλληνική. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεφώνησε μὲν τὸν ἐναρκτήριο ἀποστολὴν λόγον εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ οἱ λόγοι αὐτοῦ μεθερμηνεύοντο εἰς τὴν ἐλληνικὴν καθ' ὅσον ἐξεφέροντο. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἀνemieχθη εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συζητήσεις, διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐλάλησε γλώσσης, « ἐλληνίζων τῇ φωνῇ, λέγει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι μηδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχε. » Καὶ ἔπειτα ἅπασαι αἱ πράξεις εἰς τὴν ἐλληνικὴν συνετάχθησαν γλῶσσαν, ἰδίως τὸ τότε κανονισθὲν σύμβολον τῆς πίστεως. Συνῆλθον δὲ οἱ Ἐπίσκοποι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου τοῦ 325, ἀλλὰ ἡ πρώτη αὐτῶν ἐπίσημος συνεδρίασις συνεκροτήθη τῇ 5 ἢ τῇ 6 ἰουλίου. Ἡ σύνοδος δὲν διήρκεσεν εἰμὴ εἴκοσι περίπου ἡμέρας· καὶ, ἐντὸς τοῦ βραχυτάτου τούτου διαστήματος, ἔλυσε, πλὴν ἄλλων τινῶν δευτερευόντων ζητημάτων, τὸ δυσχερὲς ζήτημα τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ μικροῦ διαιρέσει τὴν ἐκκλησίαν, καθιερώσασα τὴν ἀρχὴν ἣν παρεδέχθη ἔκτοτε ἡ ὀρθόδοξος πίστις, τὴν ἀρχὴν τοῦ ὁμοουσίου τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀναθεματίσασα τοὺς ἀντιδοξοῦντας καὶ ἐξορίσασα τὸν Ἀρειον καὶ τοὺς πεισματωδεστεροὺς ὁμόφρονάς αὐτοῦ εἰς Γαλατίαν τῆς

μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ δύο Εὐσέβιοι, ἐπὶ μικρὸν διστάσαντες νὰ ὑπογράψωσι τὴν ὁμολογίαν, ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ὑπὸ τῆς Συνόδου κυρωθέντα. Τῶντι, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτάς, ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε τότε καὶ ἴδιον κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων διάταγμα, ἐν ᾧ ῥητῶς ὠνόμαζε τὸν Ἀρειὸν μαθητὴν τοῦ Πορφυρίου, ἐνὸς τῶν ὁπαδῶν τῆς Νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, παρήγγειλε νὰ καῶσιν ὅλα τοῦ Ἀρείου τὰ συγγράμματα καὶ ἐπέβαλε ποινὴν θανάτου κατὰ παντὸς τοῦ φωραθέντος ὅτι κρύπτει τι τῶν συγγραμμάτων τούτων. Εἰς τοιαῦτα ἐπιχειρήματα ὀλίγοι βεβαίως εἶχον διαθέσειν ν' ἀντισταθῶσι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐπέμβασις αὕτῃ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἦτο ἀξιοκατάκριτος καὶ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν ὅλον γνωστὸν τοῦ Κωνσταντίνου χαρακτῆρα· ἀλλὰ εὐκόλως ἐξηγεῖται. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμολογουμένως οὔτε αἰμοβόρος ἦτο οὔτε καταδικαστικός. Καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἀπέδειξεν ὅτι ἐπεθύμει πρὸ πάντων τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος, εἴτε μεταξὺ χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν, εἴτε μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανῶν. Ἀλλ' ὅτε εἶδεν ἑαυτὸν προεδρεύοντα τοῦ σοφοῦ ἐκείνου συλλόγου καὶ καλονίζοντα τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὅσῳ νηφάλιον καὶ ἄν ἦτο, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ κυρώσῃ διὰ τῆς βίας τὰ δεδογμένα. Πολλοὶ μάλιστα κατηγόρησαν αὐτὸν ὅτι καὶ Ἐπίσκοπον ἠθέλησεν ἑαυτὸν τότε ν' ἀποκαλέσῃ, εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς· « ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τῶν εἰσῶ τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτός, ὑπὸ Θεοῦ καθεσταμένος, Ἐπίσκοπος ἂν εἴην. » Καὶ κατὰ τοῦτο μὲν ἀδίκως, νομίζομεν, κατεκρίθη· διότι εἶναι πρόδηλον ὅτι ὠνόμασεν ἑαυτὸν Ἐπίσκοπον ὅχι τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην, τῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων· μετεχειρίσθη δὲ τὸν αὐτὸν ὄρον μόνον διὰ νὰ φανῇ ἔτι μᾶλλον περιποιητικώτερος πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄρχοντας. Διὰ τοῦ προειρημένου ὁμως διατάγματος παρεξेत्रάπη βεβαίως τῆς σωτηρίου περὶ ἀνεξιθρησκείας ἀρχῆς. Ὅτι μετριάζει τὴν παρεκτροπὴν εἶναι ὅτι ὑπῆρξε στιγμιαία· διότι ὅτε, περὶ τὰ τέλη ἰουλίου, ἀπέλυσε τοὺς Ἐπισκόπους εἰς τὰ ἴδια, ἐλάλησε πάλιν πρὸς αὐτοὺς εἰς

τρόπον τὸν ὁποῖον δὲν ἤθελεν ἀποδοκιμάσει ὁ μᾶλλον φιλόσοφος τῶν καθ' ἡμᾶς ἡγεμόνων· παρήνεσεν αὐτοὺς αὖθις νὰ τηρῶσι τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην, φεύγοντες τὴν θρησκευτικὴν ἔριδα, νὰ νέμωσι συγγνώμην εἰς τὰ ἀνθρώπινα πταίσματα καὶ πρὸ πάντων ἀφορῶντες εἰς τὴν γενικὴν ἀρμονίαν νὰ μὴ στασιάζωσι πρὸς ἀλλήλους, παρέχοντες οὕτω αἰτίαν χλεύης εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἵτινες εἶναι πάντοτε ἑτοιμοὶ νὰ βλασφημῶσι τὸ θεῖον ὄνομα. Τοιουτοτρόπως διελύθη ἡ πρώτη Οἰκουμένηκὴ Σύνοδος τῆς ὁποίας κύριον ἔργον ὑπῆρξεν, ὡς προείπομεν, ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἁγίου Συμβόλου τῆς ἀμωμότητος ἡμῶν πίστεως, δι' οὗ ἔκτοτε πᾶς χριστιανὸς ὁμολογεῖ ὅτι πιστεύει « εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. »

Παρῆλθον ἔκτοτε χίλια καὶ πεντακόσια ἔτη. Τὸ κράτος τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε καὶ προέδρευσεν τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον κατελύθη πρὸ καιροῦ. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἀνηγέρθησαν ποικίλα ἄλλα κράτη· νέα ἐσχηματίσθησαν ἔθνη· νέα ἐμορφώθησαν γλῶσσαι· νέοι ἀνεκαλύφθησαν κόσμοι· νέα ἐπενοήθησαν τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι· νέα ἐρρύθμισαν τὴν τύχην τῶν λαῶν πολιτεύματα· νέα παρήχθησαν ἀνάγκαι, προαιρέσεις, δοξασίαι· ἡ ὕλικὴ καὶ ἡθικὴ ὄψις τῆς γῆς ἡμῶν μετεβλήθη καθ' ὁλοκληρίαν· καὶ ὅμως, εἰς ποῖον τῆς γῆς ταύτης μέρος, εἰς ποῖαν τῆς οἰκουμένης γωνίαν, εἰς ποῖαν ἀνθρώπινον γλῶσσαν, δὲν ἀντήχησε καὶ δὲν ἀντηχεῖ καθ' ἐκάστην ἢ προσευχὴν ἐκείνην ἢ ὀρισθεῖσα τότε ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χριστιανισμοῦ; Ἄ! βεβαίως, ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πολλὰς ὀφείλομεν χάριτας πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἡμῶν προπάτορας οἵτινες, διὰ

τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν, ὥρισαν τοὺς νόμους τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, νόμους θαυμάζομένους ἄχρι τοῦδε καὶ ἐσαεὶ μέλλοντας νὰ θαυμάζωνται ἐνὸςφ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ψυχαὶ εὐγενεῖς καὶ ἐπιτήδεια νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ κάλλος καὶ τὸ ὕψος. Ἀλλὰ μήπως ὀλιγωτέραν ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς ἄλλους ἐκείνους, τοὺς χριστιανοὺς ἡμῶν προπάτορας, οἵτινες, διὰ τῶν ὄντως θευπνεύστων αὐτῶν συζητήσεων καὶ ἀποφάνσεων, ὥρισαν τοὺς κανόνας τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος, κανόνας ἐπικρατοῦντας ἄχρι τοῦδε καὶ μέλλοντας ἐσαεὶ νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐνὸςφ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ συνειδήσεις αἰσθανόμεναι τὴν ἀνάγκην νὰ μετεωρισθῶσι μέχρι τῶν ὑψηλοτάτων ἐκείνων ζητημάτων καὶ μυστηρίων; Ὅπόσον δὲ πάλιν, ἡμεῖς οἱ λαλοῦντες τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀλεξάνδρων καὶ τῶν Ἀθανασίων, δὲν δικαιοῦμεθα νὰ ἐγκανυώμεθα, ὅτι ἀναπέμπομεν πρὸς τὸν Ὑψιστον τὴν προσευχὴν ἐκείνην ἀναλλοιώτον, ἀπαράλλακτον, δι' αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν λέξεων ἐν αἷς διετύπωσαν τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν οἱ μεγάλοι οὗτοι τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἄνδρες!

Οὕτω δὲ ρυθμίσας τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, ὁ Κωνσταντῖνος ἐθεώρησεν ἤδη δεόν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἡ παρουσία αὐτοῦ ἦτο τῷ ἔθνει ἀπαραίτητος. Ἐὰν ἐπὶ μικρὸν μόνον ἀναλογισθῶμεν πῶς εἶχον τότε τὰ κατὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος πράγματα, θέλομεν εὔρει, ὅτι, ἐνῷ ἀποκατεστάθη ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνότης πληρέστατα, θρησκευτικῶς τῷ λόγῳ συνέβαινε ἐν αὐτῷ παράδοξός τις ἀνωμαλία. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε μὲν εἰσέτι βαπτισθῆ, καθ' ὅλην ὅμως τὴν λοιπὴν αὐτοῦ πολιτείαν δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ ὡς ἀποδεξάμενος τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματα. Ἐν τούτοις ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ὡς ἐπικρατοῦσα θρησκεία. Ναὶ μὲν ὁ βασιλεὺς προετίμα εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα τοὺς χριστιανούς, καὶ πολυειδῶς ἐβράβευε τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν νέαν πίσιν, ἀλλ' οἱ θεμελιώδεις τοῦ κράτους νόμοι κυρίως εἶπεν ἐπέτρεπον ἀπλῶς τὴν ἐλευθέραν τῆς χριστιανικῆς λατρείας τέλεσιν, δὲν κατήργουν δὲ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὴν ἐπίσημον τῆς εἰδωλολατρείας ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ἀρχαῖον θρησκειομα στενωῶς συνεδέε-

το μὲ ὅλην τὴν Κυβέρνησιν καὶ μὲ ὅλον τὸν δημόσιον βίον. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἰδίως, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχαία καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ μόνη τοῦ κράτους πρωτεύουσα, ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθει διατηροῦσα τὸν χαρακτῆρα ἐκείνον τοῦ ἐπιστήμου τῆς πολιτείας θρησκείματος. Οὐδὲν διάταγμα ἐκ Νικομηδείας ἐκδοθὲν δὲν παρήγγειλε νὰ ἀφανισθῶσι τὰ μνημεῖα, τὰ νομίσματα, τὰ σύμβολα ἐν γένει τῆς πολυθεΐας. Ἡ σύγκλητος ἐξηκολούθει ἐδρεύουσα ἐντὸς ναοῦ κατειδώλου, πάντες δ' οἱ ἐν τέλει καὶ πᾶς σχεδὸν ὁ λαὸς ἐνέμενον εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστιῶν. Κατὰ νόμον λοιπὸν ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἦτο ἡ εἰδωλολατρεία· πράγματι ὅμως, ὁ χριστιανισμὸς κατίσχυεν αὐτῆς διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας καὶ θελήσεως, παντοῦ ἄλλου, ἐκτὸς τῆς Ῥώμης. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ σῶμα τοῦ κράτους, τοῦλάχιστον τὸ ζωτικώτερον αὐτοῦ μέρος, ἦτο χριστιανικόν· ἡ δὲ κεφαλὴ, ἐθνικὴ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ· καὶ τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ἴδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς πῶς ἔχει νὰ προλάβῃ τὴν ἐνδεχομένην ῥῆξιν.

Εἰσῆλθε δὲ εἰς τὴν ἐστίαν ἐκείνην τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν κατὰ μῆνα ἰούλιον τοῦ 326. Καὶ ἠγωνίσθη μὲν ἀμέσως νὰ περιποιηθῇ ὅσον ἐνδέχεται τὴν σύγκλητον, ἀλλὰ ὁκτῶ δὲν εἶχον παρέλθῃ ἡμέραι καὶ κατέστησαν ἀρίδῃλοι αἱ δυσχέρειαι αἰτινες ἦτο φυσικὸν νὰ προκύψωσιν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς ἐκείνης τῶν αἰσθημάτων μεταξὺ τοῦ κυριάρχου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας. Τῇ 15 ἰουλίου ἐτετέσθη κατὰ τὸ εἰωθὸς ἡ μεγάλη τῶν λεγομένων ἱππέων παρέλασις, καθ' ἣν οἱ εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκοντες ῥωμαῖοι πολῖται ἀνήρχοντο ἐν πομπῇ εἰς τὸ Καπιτώλιον ὅπως θύσωσιν αὐτόθι τῷ Διί. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὄχι μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ κοινωνήσῃ τῆς τελετῆς ταύτης ἀλλὰ καὶ ἐνέπαιξεν αὐτήν, ἐξ οὗ σφοδρὰ προσέκυψεν ἀγανάκτησις, καὶ βλασφημίαι ἠκούσθησαν τοῦ ὄχλου ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διήρχετο διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως. Τοῦτο ἠρέθισε τὸν Κωνσταντῖνον· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπερίσχυεν ἐν αὐτῷ ἡ φυσικὴ μετριοπάθεια, καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους μηδὲ νὰ ἐπιτεθῇ ἐν γένει διὰ τῆς βίας κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρη-

σκεύματος. Κατὰ δυστυχίαν συνέβαινον συγχρόνως καὶ ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ οἰκίᾳ ὀλέθρια διενέξεις. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀπὸ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τρεῖς ἀδελφοὺς, τὸν Δαλμάτιον, τὸν Ἀνιβαλιανὸν καὶ τὸν Ἰούλιον Κωνσταντῖον, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπολιτεύθη ἀείποτε ψυχρῶς, ὑπείκων, ὡς βεβαιούσιν, εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῆς ἰδίας μητρὸς Ἑλένης. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης συζύγου, τῆς Μινερβίνης, υἱόν, τὸν τοσοῦτον κατὰ Λικινίου διαπρέψαντα Κρίσπον, ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας, τῆς Φαύστης, υἱοὺς ἄλλους ἐξ ὧν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Κώνστας, καὶ τοὶ ἦσαν νεώτατοι, εἶχον ἤδη λάβει διάφορα ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Καὶ ἡ μὲν Φαῦστα ἀπετροπιάζετο τὸν Κρίσπον ὅστις καθὼ πρωτότοκος καὶ καθ' ὅλα λαμπρὸς νέος, ἐπεσχίαζε τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἡ δὲ Ἑλένη ἐξεναντίας ἡσθάνετο πρὸς τοῦτον ἰδιόζουσαν στοργήν. Πῶς τὰ διάφορα ταῦτα πάθη κατάρθωσαν νὰ θολώσωσι τὴν ἄλλως τοσοῦτον διαυγῇ τοῦ Κωνσταντίνου κρίσιν, δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἴσως παραισέφερσεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καταχθονίαν τι φθόνου αἶσθημα διὰ τὴν κοινὴν εὐνοίαν ἧς ἀπελάμβανεν ὁ Κρίσπος· τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐπεδαψίλευσε τῷ υἱῷ ἐκείνῳ τὰ ὑπάτα ἀξιώματα, μετὰ τὸ περιφανὲς κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον τρόπαιον, ἔπαυσε τοῦ νὰ νέμῃ αὐτῷ μερίδα τινὰ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Ἴσως θεωρῶν τὸ ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατοῦν δυσμενὲς πνεῦμα ἐδυσπίστησε πρὸς τὸν Κρίσπον, ὅστις ἐπευφημεῖτο ὑπὸ τοῦ πλήθους, τοῦ κακολογοῦντος καὶ περιυβρίζοντος τὸν βασιλέα· τοῦλάχιστον βεβαιοῦται παρὰ πάντων, ὅτι αἱ τῆς Φαύστης εἰσηγήσεις κατὰ τοῦ προγόνου αὐτῆς, ἐπὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς ἐκείνης μάλιστα ἐκορυφώθησαν. Διότι τὸ παρὰ τινων ῥηθὲν, ὅτι ὁ Κρίσπος ἐμισήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἰδίως ὡς συλλαβὼν ἔρωτα ἀθεσμον πρὸς τὴν μητρικὴν Φαῦσταν, θεωρεῖται σήμερον εὐλόγως ὡς μῦθος ὅλως ἀνυπόστατος, πολὺ δὲ πιθανώτερον νομίζεται ὅτι συκοφαντία ἕτεραί μᾶλλον πιστευταὶ καὶ ἐξαιρέτως αἱ πρό μικροῦ ὑποδειχθεῖσαι, ἐξηγρίωσαν τὸν βασιλέα εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ καταπνίξωσιν ἐν αὐτῷ ὅ,τι ἱερώτατον ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὅπως δὲ ἴσως ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγωνίας εἰς ἣν ὁ Κωνσταντῖνος περιέστη ὡς ἐκ τοῦ στασιαστι-

κοῦ τῆς Ῥώμης πνεύματος, καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ διενέ-
ξων, ὁ Κρίσπος, γενόμενος ἀνάρπαστος, διὰ διαταγῆς τοῦ βασιλέως,
καὶ ἀπαχθεὶς εἰς φυλακὴν τινα ἐκτὸς τῆς Ῥώμης, ἐκεῖ ἐθανατώθη.
Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ἀνηγγέλη ἐξ Ἀνατολῆς ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ
Λικινίου καὶ τῆς Κωνσταντίας, ἄρα τοῦ βασιλέως ἀνεψιὸς, παῖς
μόλις δωδεκαετῆς, ἐσφάγη ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἀγκά-
λης. Αἱ δὲ τραγικαὶ αὗται σκηναὶ κατετάραξαν ἐξαιρέτως τοὺς
ἐθνικοὺς, οἵτινες σῶζοντες ἴσως ἔτι ἐλπίδας τινὰς ἀπὸ τε τοῦ Κρί-
σπου, ἀπὸ τε τοῦ υἱοῦ τοῦ Λικινίου, ἐβλεπον αἴφνης ψευθεύσας
ἀπάσας αὐτῶν τὰς προσδοκίας. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν χριστια-
νῶν κατεπλάγησαν βεβαίως βλέποντες τὸν ἄνθρωπον, ὃν ὑπελάμ-
βανον ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας χειραγωγούμενον, ὡσεὶ ὑπὸ μανίας
τινὸς ἤδη καταληφθέντα καὶ σπαράσσοντα ἰδίᾳ χειρὶ τὴν καρδίαν
αὐτοῦ. Μόνοι οἱ περὶ τὴν Φαῦσταν ἐθριάμβευον, ὅτε αἴφνης τὰ πράγ-
ματα μετέβαλον ὅψιν.

Ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη ἔδραμεν ἐξ Ἀνατολῆς, ὅπου
τότε διέτριβεν, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῆς καὶ τὴν θλίψιν
διὰ τὸν οἰκτρὸν τοῦ φιλότατου Κρίσπου θάνατον, ὅστις ἐτραυματί-
σεν αὐτὴν καὶ ἔνεκα τῆς στοργῆς ἦν ἡσθάνετο πρὸς τὸν νέον τοῦ-
τον, καὶ ἔνεκα τῆς φρίκης ἦν ἐνεποίησεν εἰς αὐτὴν, ὡς χριστιανὴν
καὶ ὡς μητέρα, τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ ὀδυρμοὶ
καὶ οἱ ἔλεγχοι τῆς σεβασμίας ἐκείνης γυναικὸς ἠνέωξαν τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς τοῦ βασιλέως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ πλείστοι τῶν χρονογρά-
φων ἀξιοῦσιν, ὅτι, ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς τύψεως τοῦ συνειδότος ἦν
ἐνέβαλον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ οἱ λόγοι τῆς μητρὸς, ἐμίανεν αὐτὴς
τὰς χεῖρας αὐτοῦ θανατώσας τὴν Φαῦσταν, ὡς παραίτιον τῆς πρώ-
της συμφορᾶς. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀσπαζόμεθα
μᾶλλον τὴν γνώμην τοῦ Ἀγγλοῦ ἱστοριογράφου Γίββωνος, ὅστις,
στηριζόμενος εἰς ἐτέρας μαρτυρίας, θεωρεῖ ὅλως ἀπίθανον τὸ νέον
τοῦτο ἀδίκημα καὶ τοσοῦτον μᾶλλον παραδεχόμεθα τὸ συμπέρασμα
αὐτοῦ ὅσω ἐν γένει δὲν ἀνεδείχθη ἐπιεικὴς πρὸς τὸν Κωνσταντίνον.
Οὐδὲ βλέπομεν πῶς συμβιβάζεται ὁ παροξυσμὸς ἐκεῖνος τῆς μα-
νίας πρὸς τὴν μετάνοιαν ἣν πάντες ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡσθάνθη ὁ βα-
σιλεὺς ἀκούων τοὺς θρήνους τῆς μητρὸς καὶ ἦν ἐπεδείξατο, ὡς λῃ-

γεται, διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων τεκμηρίων ἐξαιρέτου πρὸς τὸ θρήσκευμα εὐλαθείας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῶν ἀποτροπαίων περιπετειῶν εἰς ἃς περιέστη ἐν τῇ πόλει τῆς Ῥώμης, διὰ τε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀποστροφὴν τοῦ εἰδωλολάτρου ἐκείνου δήμου καὶ τὰ ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ἐπελθόντα τραγικὰ γεγονότα, ἀπεφάσισε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀρχαίας τοῦ κράτους πρωτεύουσας, εἰς ἣν οὐδέποτε πλέον ἐπέστρεψε, καὶ ἀπῆλθε πρὸς ἀνατολὰς, ἕτερα καὶ μεγάλα τινὰ διανοούμενος βουλευμάτων περὶ τῆς μελλούσης τοῦ κόσμου τύχης.

Τότε καὶ ἡ Ἑλένη ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παλαιστίνην ἵνα ἐξαγάγῃ μὲν τὴν γῆν ταύτην, ἐν ᾗ ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Σωτὴρ, ἀπὸ τῆς ἀθλίας καταστάσεως εἰς ἣν ἐν τῷ μεταξύ εἶχε περιέλθει, ἐπιζητήσῃ δὲ ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου, τοῦ ποτισθέντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἐκείνου αἵματος, τὴν ἐξιλέωσιν τῶν παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς πραχθέντων ἀμαρτημάτων. Τῶνόντι, κατὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν μ. Χ. ἐκτονταετηρίδα, αἱ ἐπανειλημμένοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπαναστάσεις εἶχον προκαλέσει δεινοτάτας ἀντεκδικήσεις. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ ἠγέρθη πόλις νέα φέρουσα τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῆς Αἰλείας Καπιτωλίνης, καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ὑφούτο ἄλλοτε ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, κατεσκευάσθη πολυτελὲς ἱερὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός. Ἰουδαῖοι σχεδὸν πλέον δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ, ὀλίγιστοι δὲ ἦσαν οἱ χριστιανοί, ὥστε ὁ Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως καὶ χώρας ἐν ᾗ ἐτελέσθησαν τὰ πρῶτα τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήρια, ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ θρόνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθησάν ποτε ὁ Ἰάκωβος καὶ πολλοὶ τοῦ Χριστοῦ συγγενεῖς, ἐκπεσὼν παντάπασι τοῦ ἀρχαίου ἀξιώματος, κατήντησε νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὸν μητροπολίτην Καισαρείας. Ὅτε ἐν ἔτει 327 ἡ βασίλισσα Ἑλένη ἔφθασεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ καταδείξῃ αὐτῇ τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Μόλις δὲ μετὰ πολλὰς ἐρεύνας ἀνευρέθη ὁ ἱερὸς χώρος καὶ διὰ συντόνου ἐργασίας ἀπεκαλύφθη αὐτὸ τὸ σεμνὸν καὶ πανάγιον τοῦ γεγονότος μαρτύριον, ἦτοι ὁ τίμιος καὶ ζωοποιὸς σταυρός. Ὅθεν ἀναγγελθέντος τοῦ πράγματος εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, διέταξεν οὗτος παραυτίκα νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου ἐκκλησίᾳ λαμπρο-

τάτη τῆς Ἀνασάσεως· καὶ ἡ Ἑλένη αὐτὴ ἐφρόντισε, πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Παλαιστίνης, νὰ τεθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ τε ναοῦ τούτου καὶ ἄλλων πολλῶν κατὰ τὴν χώραν ἱερῶν. Μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς ὅστις ἐπορεύετο βραδέως ὁπωςοῦν πρὸς τὴν ἀνατολήν. Ἡ συνέντευξις αὐτῶν ἀπέβη κατανυκτικωτάτη. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχε τιμῆσαι τὴν μητέρα αὐτοῦ ὡς βασίλισσαν, ἀπένειμεν ἤδη αὐτῇ πλείστα ἕτερα εὐλαβείας δείγματα καὶ, μετ' ὀλίγον ἀποθανοῦσαν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 328, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν περίπου 80, ἐκήδευσε μεγαλοπρεπέστατα, μετακομίσας βραδύτερον τὰ ὀστέα αὐτῆς εἰς τὴν νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπῆρχετο τότε ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, τοῦτο ἰδίως τὸ μέγα μελετῶν καθ' ἑαυτὸν βούλευμα· νὰ ἐγκαταλίπη μὲν τὴν Ῥώμην ἣτις δὲν ἐφαίνετο κατανοήσασα τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ οἰκουμένη μεγάλῃν μεταβολήν, νὰ στήσῃ δὲ διὰ παντός τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκείνας χώρας ἐν αἷς παρήχθη καὶ τοσοῦτον ἠυδοκίμησε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ, ἐκλέξας ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωρῶν τούτων τόπον εὐθετον, νὰ ἐγείρῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸ νέον μέγα τοῦ ἀνακαινισθέντος κόσμου ἔρεισμα καὶ προπύργιον.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ κρισιμωτάτη ἴσως στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίνου. Πρὸς τὸν χριστιανισμόν ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο νὰ πολιτευθῇ καὶ ἄλλως ἢ ὅπως ἐπολιτεύθη· ἠδύνατο νὰ μὴ προστατεύσῃ ἢ καὶ νὰ καταδιώξῃ αὐτόν· ἠδύνατο ἐνὶ λόγῳ νὰ παρεμβάλλῃ εἰς ἐτι κωλύματά τινα εἰς τὸν ὀριστικὸν αὐτοῦ θρίκμβον· ἀλλὰ τοσαύτη ἤδη ἦτο ἡ τοῦ νέου θρησκευματος δύναμις καὶ ἰσχὺς καὶ ἐπίδοσις ὥστε ἀδύνατον εἶχε καταντήσῃ νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τέλους. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν ἔπραξε μὲν πολλὰ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ δὲν εἰμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ὀφείλει εἰς αὐτόν καὶ μόνον τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἐνῶ καθ' ἣν στιγμήν προέκειτο νὰ ὀρίσῃ τὸν χώρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ νέα τοῦ κράτους πρωτεύουσα, τὸ ἐλάχιστον περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ χώρου τούτου παράπτωμα ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ ἀκαταλογίστους συνεπείας ὡς πρὸς τὴν τύχην

τοῦ κόσμου, καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν τύχην. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀναβίωσις καὶ ἡ ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη διατήρησις τῆς αὐτονομίας αὐτοῦ. Ὀφείλεται ὁμῶς τοῦτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅχι μόνον διότι ἀπλῶς ἐκτίσθη ἐν ταῖς χώραις ταύταις νέα τις πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἀλλὰ μάλιστα διότι ἐκτίσθη ἐπὶ χώρου ὅστις, ἕνεκα τῶν ἰδιαζόντων, τῶν ἐξαιρετικῶν, τῶν μοναδικῶν αὐτοῦ προτερημάτων, ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς ἐφαίνετο προορισθεὶς ἵνα ἀποτελέσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῶν χωρῶν ἐκείνων. Λέγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ βασιλεὺς ἐπέστησε τὸν νοῦν εἰς τὴν παρὰ τὸν Αἴμον Σαρδικὴν, τὴν σημερινὴν Σοφίαν ἢ Τριαδίτζαν τῶν Βουλγάρων· καὶ ἄλλοι πάλιν ἀξιούσιν ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον διενόηθη νὰ θέσῃ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ κτίσμα μεταξὺ Ἰλίου καὶ Περγάμου. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι διετέλεσε μέχρι τινὸς ταλαντευόμενος, τὸ σημεῖον ἐφ' οὗ ἐπὶ τέλους ἐστάλη, ἀπεδείχθη πολὺ ἐκείνων εὐφύστερον πρὸς τὰς χρεῖας καὶ ἐπαγγελίας αἱ ἐκλήθη νὰ ἐκπληρώσῃ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἴδιον τῆς μεγαλοφυΐας· καθὼς τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου κτίσμα οὕτω καὶ τὸ μέγα κτίσμα τοῦ Κωνσταντίνου κατίσχυσαν ὅλων τῶν περιπετειῶν ὅλων τῶν αἰώνων, καὶ μαρτυροῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὴν θαυμαστὴν τῶν δαιμονίων ἐκείνων πνευμάτων ἐπιδεξιότητα περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κωνσταντίνου συνετέλεσαν πολὺ αἱ τε ἑλληνικαὶ καὶ αἱ περσικαὶ παραδόσεις. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναγινώσκειν ὀρθῶς ἐν ταῖς παραδόσεσι τῆς ἱστορίας, τεκμήριόν ἐστιν ἀλάνθαστον ἐξαιρετοῦ νοὸς καὶ δεξιότητος.

Αἱ ἑλληνικαὶ ἢ ἐξελληνισθεῖσαι χώραι ἐντὸς τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ ἐγερθῇ νέα βασιλεύουσα, ἀποτελοῦσι δύο εὐρέα καὶ μακρὰ σκέλη ἐνούμενα σχεδὸν πρὸς τὰ ἄνω διὰ δύο ἀλλεπαλλήλων πορθμῶν καὶ ἀποκορυφούμενα εἰς πλατειάν τινα λεκάνην. Τὸ δυτικώτερον τῶν σκελῶν ἐκείνων σχηματίζεται ὑπὸ τῆς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ κάτω Ἰστροῦ ἐκτεινομένης χερσονήσου, ἣτις περιλαμβάνει τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἑπείρον καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τὸ δ' ἀνατολικώτερον σκέλος σχηματίζεται ὑπὸ τῆς ἀντικρὺ κειμένης ὀγκώδους χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας,

ἥτις πρὸς μεσημβρίαν συνάπτεται μετὰ τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς Συρίας. Οἱ δύο πορθμοὶ δι' ὧν αἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ἐλληνικῆς θαλάσσης παρατεινόμεναι ἐκεῖναι χερσόνησοι προτείνουσιν, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς ἀλλήλας τὴν δεξιάν, εἶναι νοτιώτερον μὲν ὁ Ἑλλήσποντος, βορειότερον δὲ ὁ Βόσπορος, οἱ ἀμοιβαίως ἐνούμενοι διὰ μικρᾶς τινος λίμνης, τῆς καλουμένης Προποντίδος. Ὁ δὲ Εὐξείνιος Πόντος ἀποτελεῖ τὴν εὐρείαν δεξαμενὴν εἰς ἣν ἀπολήγει ὁλόκληρον τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, θαλασσῶν καὶ πορθμῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις, ἀποσπασθεὶς ἤδη ἀπὸ δυσμῶν, ἐπλησίαζεν ἡρέμα πρὸς ἀνατολὰς, σταθμεύων ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ πολὺ καθ' ὁδὸν καὶ ἰστάμενος ἀπέναντι τοῦ συμπλέγματος τούτου, ὥσει ἀριστοτέχνης διαλογιζόμενος πῶς ἔχει ν' ἀπαρτίσῃ τὸν ἐν ὀργανισμῷ μεγάλῳ ἀνακαινιζόμενον ἐκείνον κόσμον, ἐνόησεν ἀμέσως ποῦ ἔπρεπε νὰ τεθῇ ἡ καρδία τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ θέσις αὐτῆς ἦτο βεβαίως οὔτε δεξιᾷ, οὔτε ἀριστερᾷ, οὔτε πρὸς τὰ ἄνω, οὔτε πρὸς τὰ κάτω, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ μέσῳ τῶν δύο πορθμῶν δι' ὧν συνήπτοντο αἱ τε ἀνατολικώτεραι καὶ αἱ δυτικώτεραι, αἱ τε μεσημβρινώτεραι καὶ αἱ βορειότεραι τῶν προκειμένων χωρῶν. Τούτου δὲ ἀπαξ τεθέντος ὑπῆρχεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πορθμῶν ἐκείνων χώρος ὃν αἱ παραδόσεις καὶ αἱ πεποιθήσεις Ἑλλήνων τε καὶ Περσῶν ὁμοθυμαδὸν ἀνεκήρυξαν ὡς ἐπιτηδεύτατον εἰς τὸ νὰ περιλάβῃ πόλιν μεγάλην καὶ ἀκμαίαν. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας διηγούμενος τὴν ἀπὸ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας ἐπιστροφὴν τοῦ Δαρείου, τοῦ καταλιπόντος τότε ἐν Εὐρώπῃ στρατηγὸν τὸν Μεγάβαζον (σελ. 339 τοῦ πρώτου τόμου) ἐπιφέρει τὰδε. « Οὗτος δὲ ὁ Μεγάβαζος, εἰπας τότε ἔπος, ἐλίπετο ἀθάνατον μνήμην πρὸς Ἑλλήσποντιον· γενόμενος γὰρ ἐν Βυζαντίῳ ἐπύθετο ἐπτακαίδεκα ἔτεσι πρότερον Χαλκηδονίους κτίσαντας τὴν χώραν Βυζαντίων· πυθόμενος δὲ, ἔφη Χαλκηδονίους τοῦτον τὸν χρόνον τυγχάνειν ἐόντας τυφλοὺς· οὐ γὰρ ἂν τοῦ καλλίονος παρὲντος κτίζειν χώρου, τὸν αἰσχίονα ἐλέσθαι, εἰ μὴ ἦσαν τυφλοί.» Καὶ ὁ πρακτικώτατος δὲ Πολύβιος ἀνακηρύττει τὸν τόπον ὅπου ὄκουν Βυζάντιοι, εὐκαιρότατον κατὰ θάλατταν « καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πάντων τῶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ. Κατὰ μὲν γὰρ θάλατταν οὕτως ἐπὶ κείται τῷ στόματι τοῦ Πόντου κυρίως, ὥστε μήτ' εἰσπλεῦσαι, μήτ' ἐκ-

πλεῦσαι δυνατόν εἶναι τῶν ἐμπόρων τινά, χωρὶς τῆς ἐκείνων βουλῆσεως. » Ἐὰν δὲ κατὰ γῆν ἐθεώρει τὸν τόπον ὀλιγώτερον εὐφυῶς ἔχοντα, ἔλεγε τοῦτο, διότι τὸ πάλαι ἡ Θράκη κατείχετο ὑπὸ φυλῶν βαρβάρων καὶ ἰσχυρῶν ἀδιαλείπτως κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιτιθεμένων, ὅπερ ἐπὶ Κωνσταντίνου δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συμβῇ, διότι ἡ Θράκη ἅπασα διετέλει πρὸ καιροῦ ὑποτεταγμένη.

Ἀλλὰ καὶ τοι εἶχεν εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τὸ μειονέκτημα τοῦτο ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἡ νοτιοδυτικωτάτῃ αὕτῃ ἄκρᾳ τοῦ Βοσπόρου, οὐδὲν ἦττον ἡ ἀποικία ἥτις πάλαι ποτὲ ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῆς ὑπὸ τῆς μικρᾶς τῶν Μεγαρέων πόλεως (σελ. 319—320 τοῦ πρώτου τόμου) ἔλαβε θαυμαστὴν ἐπίδοσιν καὶ ἐξαιρετον ἰδίως πολιτικὴν ἀξίαν. Ναὶ μὲν, ἐγκαταλελειμμένη οὕσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, δὲν ἴσχυσε νὰ διατηρήσῃ ὅλοσχερῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἀλληλοδιαδόχως Πέρσαι, Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Γαλάται τῆς Θράκης καὶ Ῥωμαῖοι, πάντες ἐν λόγῳ οἱ ἀξιώσαντες νὰ ἄρξωσι τῶν χωρῶν τούτων, διενόηθησαν ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς πόλεως, μαρτυρεῖ, ὅτι ἐθεωρεῖτο, ὡς καὶ ἦτο, ἀσφαλέςατον ἐχέγγυον τῆς περὶ τὰς χώρας ταύτας κυριαρχίας. Οὐδ' ἐδυνήθησαν αἱ ποικίλαι ἐκεῖναι ἐξωτερικαὶ περιπέτεια νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐσωτερικὴν εὐπορίαν καὶ εὐημερίαν τοῦ Βυζαντίου. Τὰ τελωνιακὰ καὶ ναυτιλιακὰ δικαιώματα τὰ ὅποια εἰσέπραττεν ἀπὸ τῶν ἀνερχομένων καὶ κατερχομένων διὰ τοῦ Βοσπόρου πλοίων, παρεῖχον εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀκαταπαύστως πόρους θαυμάσιους. Τὸ ναυτικὸν αὐτῆς ὑπῆρξεν ὀνομαστόν· τὰ τεῖχη ἦσαν λαμπρῶς ὠκοδομημένα· ἐπὶ τῆς κρηπίδος τοῦ λιμένος αὐτῆς ὑψοῦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος φέρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἡμισέληνον, ἥτις, εἰκονισμένη οὕσα καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων, ἐπέπρωτο, μετὰ τοσοῦτων αἰώνων παρέλευσιν, ν' ἀποτελέσῃ τὸ κυριώτατον σύμβολον τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ τοῦ Βυζαντίου αὐτονομία διετηρήθη καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων, μέχρις οὗ κυριευθείσης τῆς πόλεως ὑπὸ Σεπτιμίου Σεβήρου κατὰ τὸν ἐμφύλιον αὐτοῦ πρὸς τὸν Νίγρον ἀγῶνα, οὐ μόνον τὸ πολίτευμα αὐτῆς κατελύθη ἀλλὰ καὶ τὰ τεῖχη κατεστράφησαν, καὶ, εἰς κώμην μεταβληθεῖσα, παρεχωρήθη εἰς τοὺς Περσινθίους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ αὐτὸς ὁ Σεβήρος μέχρι τινὸς ἡνώρ-

θῶσε τὸ Βυζάντιον τὸ ὁποῖον, εἰ καὶ δὲν ἀνέκτησε τὴν προτέραν ἀκμὴν, δὲν διετέλεσεν ὅμως οὐδὲ ἔκτοτε λόγου ἀνάξιον ὅπως ἀπεδείχθη εἰς τὸν τελευταῖον μεταξύ Κωνσταντίνου καὶ Δικινίου πόλεμον.

Τὸ δὲ Βυζάντιον δὲν ἦτο ἡ μόνη πόλις ἡ κατὰ τὰς βορείους ταύτας χώρας μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων σώζουσα τὸ ἐλληνικὸν αὐτῆς ὄνομα καὶ τὸν ἐλληνικὸν βίον. Ἄπαντα τοῦ εὐρέος Εὐξείνου πόντου τὰ παράλια κατεῖχοντο εἰςῆτι ὑπὸ κτισμάτων ἐλληνικῶν. Ἐκεῖ ὑφίσταντο καὶ ἤδη Ἡράκλεια Πόντου (σήμερον Ἐρεκλί), κτίσμα Μεγαρέων· Ἀμαστρις (σήμερ. Ἀμασσερό)· Κύτωρος (σήμερ. Κίδρας)· Σινώπη· Ἀμισός (σήμερ. Σαμσούν)· Κοτύωρα· Κερασσοῦς ἡ καὶ Φαρνακία· Τραπεζοῦς· Φᾶσις· Διοσκουριάς· Φαναγόρεια· Τάναϊς· Θεοδοσία (σήμερ. Κάφφα)· Παντικάπαιον (σήμερ. Κέρτο), ἡ καθέδρα τῶν Βοσπορίων βασιλέων· Χερσόνησος· Εὐπατορία· Ὀλβία· Τύρας· Ἰστρόπολις· Τόμις· Κάλλατις· Διουσιόπολις· Μεσημβρία· Ἀγχίαλος· Σαλμυδησσός, ὅλαι πόλεις ἐλληνικαί. Αἱ πλείσται τῶν ἀποικιῶν τούτων, εἰ καὶ προσβαλλόμεναι ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τῶν βαρβάρων, μάλιστα ἀφ' ἧς ἤρξατο ἡ μεγάλη αὐτῶν πρὸς μεσημβρίαν κίνησις, ἔσωζον ὅμως οὐδὲν ἥττον τὴν τε αὐτονομίαν αὐτῶν καὶ τὴν ναυτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπίδοσιν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον μὲν πρὸ καιροῦ περιληφθῆ εἰς τὸ Βοσπόρειον λεγόμενον κράτος, εἰς δὲ περιεστάλη ἡ πάλαι ποτὲ εὐρυτάτη τοῦ Μιθριδάτου βασιλεία. Ἀλλὰ οἱ ἡγεμόνες τοῦ κράτους ἐκείνου τοσοῦτον ἐσέβοντο τὰς εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν κυριαρχίαν ὑπαγομένας ἐλληνίδας πόλεις, ὥστε εἰς τὰς πρὸς ταύτας σχέσεις αὐτῶν ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς ἀπλῶς ἄρχοντας, ἐνῶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπηκόους καὶ πρὸς τοὺς ξένους ἀνελάμβανον τὸ ὀγκῶδες ἐπώνυμον τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Μετὰ δὲ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ Βοσπορίου κράτους (σελ. 508) αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἔτι πλείονα προσεκτήσαντο ἐπίδοσιν. Ἰδίως ἀξιωμακόμενοι, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων μνημείων αὐτῶν, ὧν βρίθουσι σήμερον τὰ μουσεῖα τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσίας, εἶναι αἱ δύο βορειότατα κείμεναι πόλεις, Χερσόνησος καὶ Ὀλβία. Ἡ Χερσόνησος, ἡ νῦν Σεβαστούπολις, ἦτο ἀποικία τῆς ἐν τῷ Πόντῳ Ἡρακλείας, κτίσματος καὶ αὐτῆς τῶν Μεγαρέων. Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς βίος, ὁ κατὰ τὴν γ'

καὶ τὴν δ' μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα τοσοῦτον ἐν τῇ κυρίῳ
Ἑλλάδι μαρανθεῖς, ἐφαίνετο καταφυγὼν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὰς ὑπερ-
βορείους ἐκείνας χώρας. Ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν Χερσόνησον
ἄκρας τοῦ Παρθενίου ὑφίστατο ἔτι ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν ᾧ ἔτε-
λοῦντο πᾶσαι αἱ πάτριαι ἱεροτελεστίαι. Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως
ἔφερον τὴν εἰκόνα τῆς Θεοῦ. Ἀῆμος, Βουλὴ, ἄρχοντες, στρατηγοί,
ἀγορανόμοι, γυμνασιάρχαι, ἐξηκολούθουν ἐκκλησιάζοντες, βουλευό-
μενοι καὶ διοικοῦντες τὴν πόλιν. Οὐδ' ἦτο ψιλὸν ὄνομα ἢ διοίκησις
αὕτη, διότι, ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς πέραξ βαρβάρους πολέμων, ἡ πό-
λις διετέλει ἀείποτε ἀξιόμαχος, μάλιστα δὲ ὀνομαστὴ ἦτο διὰ τὰς
πολεμικὰς ἐκείνας μηχανὰς αἵτινες τὸ πάλαι ἀνεπλήρουν τὸ πυρο-
βολικόν. Καὶ σώζεται ἐπιγραφὴ ἀναγομένη εἰς τὰ τέλη τῆς γ' ἑκα-
τονταετηρίδος καὶ διακονίζουσα τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πόλεως πρὸς
Δημοκράτην τὸν Ἀριστογένην, ὅστις, οὐ μόνον ἀγαθὸς αὐτῆς σύμ-
βουλος ἀνεδείχθη, καὶ ῥήτωρ ἐπιφανὴς, καὶ δις τὸ τοῦ ἀρχόντος
ἀξίωμα ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ τοῦ
κοινοῦ συμφέροντος ἐπορεύθη πρὸς τοὺς τότε τῶν Ῥωμαίων βασιλεῖς.
Ἡ δὲ Ὀλβία, οὐ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ Ὀτσακόφ, ἦτο κτίσμα Μι-
λησίων καὶ ἔσωζε περὶ τε τὸ πολίτευμα, καὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ τὰ
ἦθη ἔχνη προφανῇ τῆς Ἰωνικῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἅμα μὲν γενναίως
ἀγωνισθεῖσα ἀείποτε πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους, ἅμα δὲ πολλοὺς ἀναδεί-
ξασα καὶ διακεκριμένους συγγραφεῖς. Ἰδίως δ' ἐτιμᾶτο ἐνταῦθα ὁ
ὑπατος τῶν ἡρώων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἀχιλλεὺς, ὅστις καλεῖται ἐν
ταῖς ἐπιγραφαῖς *Ποντάρχης* καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐν Ὀλβίᾳ τε
καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὑπῆρχον ὠκοδομημένοι ναοί, καὶ θυσίαι ἔτε-
λοῦντο, καὶ ἀγῶνες ποικίλοι καὶ λαμπροὶ ἐπανηγυρίζοντο. Ὡς καθ'
ὅλην τοῦ Εὐξείνου πόντου τὴν περιφέρειαν ὑφίσταντο εἰσέτι πόλεις
ἑλληνίδες ἀκμαῖαι, καὶ τινες μάλιστα πολὺ ἀκμαϊότεραι τοῦ Βυζαν-
τίου. Ἀλλ' οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἔκειτο ὅσον τοῦτο εὐφυῶς πρὸς τὴν
ὅλην τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κυριαρχίαν· οὐδεμία ἐκράτει ὡς αὐτὸ,
τὰς κλεῖς τῶν πυλῶν δι' ὧν συνήπτοντο αἱ τε δύο μεγάλαι ἑλληνι-
καὶ χερσόνησοι, ἡ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἡ ἐν Ἀσίᾳ· αἱ τε δύο μεγάλαι
ἑλληνικαὶ θάλασσαι, ὁ Εὐξείνος πόντος καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

Ἐπὶ τοῦ πεπρωμένου τούτου χώρου ἀπεφάτισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐγείρῃ τὴν νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἀπόφασιν διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος, διότι βεβαιοῦσιν ὅτι διέπραξε τὸ ἔργον ἐντὸς μηνῶν ἐννέα. Ὁ περίβολος τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου ἐξετάθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ νέα πόλις περιέλαβε πεντεκαίδεκα στάδια πλείοντερα. Ἐντεῦθεν τὰ νέα τείχη κατέλαβον τὸ πλεῖστον τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τῆς Προποντίδος καὶ ὑπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἡ κατασκευὴ τοῦ παραλίου τείχους ἀπέβη ἰδίως δυσχερής· ἐκεῖ ἐδέησε νὰ κατακυλισθῶσι πρὸς τὴν θάλασσαν πέτραι παμμέγισται ἵνα διακωλύσωσι τὴν φορὰν τῶν κυμάτων· ἐκεῖ κατασκευάσθησαν καὶ δύο λιμένες παρὰ τῇ Προποντίδι ἥτις πρότερον οὐδένα εἶχε τοιοῦτον, ὁ λιμὴν τῶν Σοφίων καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Ἐλευθερίου. Τούτων δὲ γενομένων περὶ τὴν πόλιν, ἐπληροῦτο συγχρόνως καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς διὰ πολυαριθμῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ἐξ ὧν μνημονευτέον πρὸ πάντων τρεῖς ἀχανεῖς πλατείας, κεκοσμημέναι μὲν διὰ στοῶν, περιέζωσμέναι δὲ διὰ γιγαντιαίων κτιρίων· καὶ προσέτι τὸ πολυθρύλητον Ἴπποδρόμιον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε προεσχεδιασμένον κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πόλεως πλευρὰν, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὸν Ζώσιμον, « εἰς ἅπαν ἐξήσκησε κάλλος. » Πλησίον δὲ τοῦ Ἴπποδρομίου τούτου ἤγειρε κατοικίαν ἀξίαν ἑαυτοῦ, τὸ λεγόμενον Παλάτιον, τὸ ὁποῖον, περιλαμβάνον αἰθούσας ἀναριθμήτους καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλὰς βιβλιοθήκας, τοσαύτην εἶχε τὴν ἔκτασιν ὥστε ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἔφθανε μέχρι τοῦ παραλίου τείχους, ἀφ' ἑτέρου προήγετο μέχρι τοῦ κέντρου τῆς πόλεως. Καὶ πρὸς τῶν θαυμαστῶν τούτων βασιλείων, κατασκεύασεν ἑαυτῷ καὶ ἐξοχικὸν ἐνδιαίτημα, τὸ ὁποῖον, καλούμενον Μαγναύρα, ἔκειτο εἰς τὴν πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον ἄκρην τοῦ ἰσθμοῦ. Πλὴν δὲ τούτων καὶ πλείστον ἄλλων ἐτίμησε διὰ πολυαριθμῶν εὐκτηρίων οἰκῶν τὸ νέον θρήσκευμα πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ θρίαμβον τοῦ ὁποίου ἀπεφάτισε κυρίως ν' ἀνεγείρῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Καὶ ἵνα προικίσῃ τὰς ἐκκλησίας ταύτας διὰ τῶν πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας ἀναγκαίων ἱερῶν βιβλίων, ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ ἐπίσκοπον Καισαρείας Εὐσέβιον, ἐπιστολὴν ἣς παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ κείμενον καθὼς χαρακτηρίζον μὲν τὰς μεταξὺ τῶν

δύο τούτων ἀνδρῶν σχέσεις, διεξηγοῦν δὲ συνάμα τὸν τρόπον καθ' ὃν παρεσκευάζοντο τότε αἱ ἱεραὶ αὐταὶ βίβλοι. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἑξῆς·

« *Νικητῆς Κωνσταντῖνος, μέγιστος, σεβαστός, Εὐσεβίῳ.*

« Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῖν πόλιν, τῆς τοῦ σωτῆρος Θεοῦ συναιρομένης προνοίας, μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἀγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ ἀνατέθεικεν ἑαυτό· ὡς πάντων ἐκεῖσε πολλὴν λαμβανόντων αὐξήσειν, σφόδρα ἄξιον καταφαίνεσθαι, καὶ ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. Τοιγάρτοι δέδεξο προθυμότατα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. Πρέπον γὰρ κατεφάνη, τὸ δηλῶσαι τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκευόις, εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐμετακόμιστα, ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγράφων καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐπισταμένων, γραφῆναι κελεύσεις, τῶν θείων δηλαδὴ γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν τ' ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν, τῷ τῆς ἐκκλησίας λόγῳ ἀναγκαίαν εἶναι γινώσκεις. Ἀπεστάλη δὲ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητας πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν, ὅπως ἅπαντα τὰ πρὸς ἐπισκευὴν αὐτῶν ἐπιτήδεια παρασχεῖν φροντίσειεν ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωμάτια κατασκευασθῇ, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενησεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν, ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν τούτου λαβεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλισα τὰ καλῶς γραφέντα, καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ῥᾶστα διακομισθῇ, ἐνός δηλαδὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν ἐκ τῆς σῆς ἐκκλησίας διακόνων· ὅς ἐπειδὴν ἀφίκηται πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθήσεται φιλανθρωπίας. Ὁ Θεός σε διαφυλάξῃ, ἀδελφὲ ἀγαπητέ. »

Ἐν γένει δὲ τὰ σύμβολα τῆς νέας πίστεως διεκόσμου πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν νέαν πόλιν. Ἐπὶ τῆς μεγάλης πλατείας, τοῦ καλουμένου Φόρου, ὑψώθησαν δύο στῆλαι Ἑλένης καὶ Κωνσταντίνου καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν σταυρὸς φέρων τὴν ἐπιγραφὴν « Εἰς ἅγιος, εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, Ἀμήν. » Ἀλλαχοῦ ἐξήστραπτε χρυσότευκτον τὸ Λάβαρον. Ἐν τῇ μεγίστῃ τῶν Ἀνακτόρων αἰθούσῃ ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς κατεσκευασμένος καὶ

διὰ πολλοῦ μὲν χρυσοῦ διὰ πολλῶν δὲ τιμίων λίθων κεκοσμημένος ὁ σταυρός. Ἐπὶ τῶν δημοσίων κρηνῶν εἰκόνες ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύσου παρίστανον ποῦ μὲν τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος σύμβολα, ποῦ δὲ τὸν Δανιὴλ σὺν αὐτοῖς λέουσι πεπλασμένον. Καὶ πάλιν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ τῶν πυλῶν, εἰκονίζετο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος προσευχόμενος.

Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἔπαυε μὲν οὕτω παρέχων δείγματα ποικίλα τῆς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εὐλαβείας αὐτοῦ, δὲν ἡμέλησε δὲ νὰ κοσμήσῃ τὸ νέον αὐτοῦ καθίδρυμα καὶ διὰ πολλῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, μετακομίσας αὐτόθι διάφορα μνημεῖα ἐξ Ἀσίας, ἐξ Αἰγύπτου, ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Τὸ κάλλος τῶν λειψάνων τούτων τῆς ἑλληνικῆς εὐφυΐας ἦτο τοσοῦτον ὥστε συνεκίνησε καὶ αὐτοῦ τοῦ ψυχροῦ χρονογράφου Κεδρηνοῦ τὴν καρδίαν, διότι ὁμιλῶν πρὸς τοὺς τῶν εἰκόνων ἐκείνων ἰδίως, ἀνακράζει ὅτι δὲν ἔλειπεν ἀπὸ αὐτὰς εἰμὴ μόνον ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων οὐδ' εἰκονίζον· « μόνον τὸ μὴ παρεῖναι αὐταῖς ψυχὰς τῶν εἰς οὓς ἐγένοντο. » Πολλοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων κατηγόρησαν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς γυμνώσαντα δῆθεν ὅλας τὰς λοιπὰς τοῦ κράτους πόλεις ἵνα τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ καταστήσῃ μεγαλοπρεπεστέραν καὶ ὡς ὠφελιθέντα ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν εἰς τὰ ἱερά τοῦ ἀρχαίου θρησκείματος καταγῶγια. Ἄλλοι ὅμως θεωροῦσι τὴν κατηγορίαν ταύτην ἄδικον· καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὀρθότεραν τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην. Ἐὰν ἐξετάσωμεν λ. χ. ἀκριβῶς ὅποσα τῶν μνημείων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος μετηνέχθησαν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, θέλομεν εὑρεῖν ὅτι ὑπῆρξαν ὀλίγιστα. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐστήθησαν τότε εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον οἱ ἐν Δελφοῖς τρίποδες καὶ ἰδίως ὁ χρυσοῦς τρίπους ὁ ἐπὶ τρικεφάλου ὄφeos χαλκοῦ ἱστάμενος, ὃν οἱ Ἕλληνες ἀνέθηκαν τῷ Ἀπόλλωνι μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην καὶ ὅστις, εἰ καὶ κεκολοβωμένος, σώζεται ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς πλατείας ἐκείνης τῆς μεγάλης πόλεως (σελ. 489 καὶ ἐπ. τοῦ πρώτου τόμου)· ὡσαύτως δὲ ἀπῆχθησαν τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐντὸς τοῦ παλατίου εἰσῆχθησαν αἱ ἐλικωνίδες Μοῦσαι, ὅ ἐστιν αἱ μοῦσαι ὅσαι ἴσταντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἑλι-

κῶνος. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον βέβαιον εἶναι ὅτι οὔτε ἐξ Ἀθηνῶν, οὔτε ἐξ Ὀλυμπίας, οὔτε ἐξ ἄλλης τινὸς τῶν πόλεων ὅσαι ἔδριθον ἔτι πολυτελῶν καὶ ἀμιμῆτων ἔργων τέχνης, οὐδὲν τι ἀναφέρεται εἰς τὴν νέαν μετακομισθὲν πόλιν. Ἐξ ἐναντίας ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὰ κάλλιστα ἰδίως τῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ Φειδίου, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ Ζεὺς ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ, δὲν μετεκινήθησαν ἐξ Ἑλλάδος. Καὶ ὅμως ἐὰν ἡ πρόθεσις τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο νὰ γυμνώσῃ ὅλγας τὰς λοιπὰς πόλεις ἵνα κοσμήσῃ τὴν ἰδίαν, καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πτώσιν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν, ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἤθελε παράσχει αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον λείαν πλουσιωτάτην· ἀλλὰ γνωρίζομεν μάλιστα θετικώτατα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐξαιρέτως ἐσέβετο τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην τοῦ ἑλληνισμοῦ μητρόπολιν· « βασιλεὺς γὰρ ὢν καὶ κύριος πάντων, στρατηγὸς ἐκείνων (Ἀθηναίων) ἡξίου καλεῖσθαι, καὶ τοιαύτης εἰκόνας τυγχάνων μετ' ἐπιγράμματος, ἐγάννυτο πλέον ἢ τῶν μεγίστων τιμῶν ἀξιώθεις. » Τῶν δὲ ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἑλλάδος δὲν παρέλαβεν εἰμὴ τὰ μᾶλλον ἐγκαταλελειμμένα διότι ἤδη ἐπὶ Πλουτάρχου ὀλίγιστοι προσήρχοντο εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν καὶ ἔτι ὀλιγώτεροι πιθανώτατα πρὸς τὰς Ἑλικωνίδας μούσας. Τὸ καθ' ἡμᾶς μάλιστα τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι εὐχῆς ἔργον ἤθελεν εἶναι ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεταμίευσεν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν τὰ κάλλιστα καὶ πολυτιμώτατα τῶν ἑλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων, τὰ ὅποια οὕτω ἤθελον διασωθῇ μέχρι τινός, ἐνῶ, παραμείναντα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ βορὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τοῦ κακῶς νοουμένου ζήλου τῶν ὁπαδῶν τοῦ νέου θρησκευματος. Τῶν δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει μετενεχθέντων τὰ πλεῖστα ἴσταντο αὐτόθι ἀκέραια μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς τρικαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὅτε κατεστράφησαν οὐχὶ ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας Βυζαντινῶν βασιλέων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς βαρβαρότητος τῶν δυτικῶν τῆς πόλεως κατακτητῶν.

Ὅπως δὲ ἤποτε τοιοῦτοτρόπως ἐκτίσθη ἡ νέα πόλις καὶ τῇ 11 μαΐου τοῦ 330 σωτηρίου ἔτους, εἰκοστοῦ πέμπτου δὲ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου βασιλείας ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς, ἀφιερωθείσης εἰς τὴν ἰδιάζουσιν προστασίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου.

Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἐγένοντο καὶ ἄλλαι πολλαὶ πανηγύρεις, καὶ σίτου διανομαί, καὶ ἀγῶνες μεγάλοι ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ. Ἐνὸς δὲ τῶν ἀγῶνων τούτων τελουμένων, συνοδία στρατιωτῶν, περιβεβλημένων χλαμύδας μακρὰς καὶ κρατούντων λευκοὺς κηροὺς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τῆς εἰκόνης τοῦ Κωνσταντίνου καὶ εἰσῆγαγεν αὐτὴν εἰς τὸ ἵπποδρόμιον. Ὁ λαὸς γονυπετῆς προσεκύνησε τὴν εἰκόνα, ἣτις ἐστήθη ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Φόρῳ πορφυρᾶς στήλης « τοῦ ἱερέως μετὰ τῆς λιτῆς παρεστηκότος καὶ μετὰ κραυγῆς τὸ Κύριε ἐλέησον βοῶντος ἑκατοντάχης. » Ἡ πανήγυρις διήρκεσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα· καὶ ἐτελεῖτο εἰς τὸ μετέπειτα ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς, εἰ καὶ ὀλιγώτερον μεγαλοπρεπῶς, ὥς ἡμέρα τοῦ γενεθλίου τῆς πόλεως. Ἐπωνομάσθη δὲ αὕτη Κωνσταντινούπολις καὶ συνάμα Νέα Ῥώμη· διότι ὁ σκοπὸς τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ἀντικαταστήσῃ δι' αὐτῆς ὅσον ἐνδέχεται τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν, τῆς ὁποίας αἱ πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἔξεις καὶ ἀναμνήσεις δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὅθεν οὐδὲ περιορίσθη εἰς μόνην τὴν μετατόπισιν τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐτροπολόγησε καὶ τὸ ὅλον τοῦ κράτους πολίτευμα, περὶ οὗ ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ ὅσα ἀρκοῦσιν ἵνα παρασκευάσωσι τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ βραδύτερον τὸ ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου διαμορφωθὲν βυζαντινὸν πολίτευμα.

Ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, τὸ πολίτευμα καὶ αἱ δι' αὐτοῦ παρεχόμεναι εἰς τοὺς πολίτας ἐγγυήσεις, δὲν ἴσχυον κυρίως εἰμὴ ἐν τῇ Ῥώμῃ αὐτῇ· εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας οἱ ὑπατοὶ, οἱ ἀνθύπατοι καὶ οἱ στρατηγοὶ ἀσκοῦντες ἅπασαν τὴν πολιτικὴν, στρατιωτικὴν, οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἦσαν ἄρχοντες ἀπόλυτοι. Καταλυθείσης ἔπειτα τῆς δημοκρατίας, ὁ Αὐγούστος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν εἶχον καταργήσει τὰ διάφορα ἀξιώματα τοῦ ἀρχαίου τῆς Ῥώμης πολιτεύματος, ἀλλὰ ἐφρόντισαν μόνον νὰ ἀναλάβωσιν αὐτοὶ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὴν ἐνάσκησιν ὅλων τῶν ἀξιωματῶν ἐκείνων· ἐντεῦθεν δὲ διὰ τὴν εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἑνὸς συμπύκνωσιν ἀρχῶν αἰτίαν πρότερον ἐπετηροῦντο ἀμοιβαίως καὶ ἐξηλέγχοντο, τὸ κράτος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἦτοι τοῦ βασιλέως, ἀπέβη, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ.

ἀπερίοριστον. Καὶ ὅμως ὑφίσταντο εἰσέτι τρεῖς θεσμοὶ ἐξ ὧν ὁ μὲν ἐθεωρεῖτο ὡς δυνάμενος μέχρι τινὸς νὰ περιστείλῃ τὴν ἄκραν ἐκείνην παντοδυναμίαν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι δὲν ἔθετον μὲν φραγμὸν τινα εἰς αὐτήν, ἀνέτρεπον δὲ ἐκ διαλειμμάτων τοὺς περιβεβλημένους τὴν παντοδυναμίαν ταύτην ἄνδρας, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠϋξانون μᾶλλον ἢ ἡλάττουσαν τὰς ἐξ αὐτῆς πηγαζούσας συμφοράς. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἦσαν ἡ σύγκλητος, οἱ λεγεῶνες καὶ τὸ κατὰ τὰς ἐπαρχίας κράτος τῶν ἀνθυπάτων καὶ στρατηγῶν. Ἡ σύγκλητος εἶχε μὲν καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν ἐξαχρειωθῆ· ἀλλὰ διὰ τὴν εὐλάβειαν τὴν ὁποίαν αἱ ἐπαρχίαι ἔτρεπον εἰσέτι πρὸς τὸ πάλαι ποτὲ τοσοῦτον σεμνὸν τῆς βουλῆς ἐκείνης ὄνομα, καὶ διὰ τὴν ἐπιβρόχην ἣν εἶχον ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ οἱ συγκροτοῦντες αὐτὴν εὐπατρίδαι, ὡς ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῶν καὶ τοῦ προγονικοῦ ἀξιώματος, ἡ σύγκλητος ἐπενήργει πάντοτε ὅπως οὖν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠναγκάζετο τούτου ἕνεκα νὰ περιποιῇται κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον τὸ συνέδριον τοῦτο τοῦ ὁποίου ἐλογίζετο ἐπίτροπος καὶ ἀντιπρόσωπος. Πολὺ μεγαλύτερα ἦτο ἡ τῶν λεγεῶνων ἰσχὺς, καὶ μάλιστα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, τῶν καλουμένων « Πραιτωριανῶν. » Ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων, οἱ πραιτωριανοὶ εἶχον σφετερισθῆ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναβιβάζειν καὶ καταβιβάζειν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ζηλεύσαντες αὐτοὺς καὶ οἱ ἄλλοι λεγεῶνες, ἤρχισαν τὰ αὐτὰ νὰ πράττωσι, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις στρατηγοὶ καὶ ἀνθύπατοι οἱ τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατευμάτων ἀπολύτως ἄρχοντες καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐξουσίαν περὶ ἑαυτοὺς συγκεντροῦντες, δὲν ἐδίσταζον συχνότατα νὰ ὀρέγῳσι χεῖρα ἐπὶ τὴν βασιλικὴν πορφύραν.

Ταύτας τῆς ἀναρχίας τὰς ἀφορμὰς ὅσαι ἐπήγαζον ἀπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἀρχόντων ἐπεχείρησε νὰ καταπαύσῃ ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τῶν νέων αὐτοῦ διατάξεων, διαλύσας ἐν ταύτῳ καὶ τὴν τελευταίαν σκιάν τῆς ἰσχύος ἣν ἠδύνατο ἔτι νὰ ἔχῃ ἡ σύγκλητος. Ἐπὶ τούτῳ πρὸ πάντων ἰδρύσεν ἐν τῇ νέᾳ Ῥώμῃ Σύγκλητον νέαν, ἥτις, καθὼ μὴ ἔχουσα τὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἀρχαίου τῆς ἄλλης συγκλήτου μεγαλείου, ἦτο πολὺ μᾶλλον ἐκείνης πειθήνιος. Αἱ δύο σύγκλητοι κατέστησαν ἐντελῶς ἴσαι, ἀνευ ἀτοπήμα-

τός τινος διὰ τὴν δημόσιον ὑπηρεσίαν, καθότι τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἀπέβησαν ἤδη ἐλαχίστου λόγου ἄξια. Τὰ καθήκοντα ταῦτα περιορίσθησαν εἰς τὸ νὰ δικαζῶσι, κατὰ τινας ὠρισμένας περιπτώσεις, τοὺς συγκλητικούς, νὰ διορίζωσιν ὑπαλλήλους τινάς, νὰ ἐπιβάλλωσιν, ἐπὶ τῆς ἀναρρήσεως τῶν αὐτοκρατόρων, εἰς τοὺς συγκλητικούς ἐκτάκτους τινάς, δωρεάς, τελευταῖον νὰ ἐπιδοκιμαζῶσιν ἄνευ συζήτησεων τὰ διατάγματα τῶν αὐτοκρατόρων ὅσάκις οὗτοι ἠυδόκουν νὰ κοινοποιῶσι τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν εἰς τὴν σύγκλητον. Τοὺς Πραιτωριανούς διέλυσεν ὁ Κωνσταντῖνος ἔτι ἀπὸ τοῦ 312, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Μάξεντιου νίκην, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὑπεστήριξαν τὸν ἀντίπαλον ἐκείνου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι λεγεῶνες εὐχαριστήθησαν τότε διὰ τὴν κατάργησιν τούτου τοῦ σώματος· ἀλλὰ θραδύτερον ἤλθε καὶ αὐτῶν ἡ σειρὰ, μεταρρυθμισθέντος τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν ἐπιτηδείως πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ υπερτάτου ἄρχοντος. Ἄλλοτε τοὺς λεγεῶνας συνεκρότουν ἕξ χιλιάδες πεζοὶ καὶ ἑπταχόσιοι ἵππεῖς, ὃ ἐστὶν ἕκαστος λεγεὼν ἀπετέλει καθ' ἑαυτὸν σῶμα λόγου ἄξιον, τὸ ὁποῖον, ἀγόμενον ὑπὸ φιλάρχου ἡγεμόνος, ἠδύνατο νὰ καταντήσῃ ἐπικίνδυνον. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ δύναμις αὐτῶν περιορίσθη εἰς χιλίους ἢ τὸ πολὺ χιλίους πενταχοσίους ἄνδρας, καὶ ἐνταύτῳ αἱ μὲν ἐπαρχίαι ἀπέβησαν πολὺ μικρότεραι ἢ πρότερον, συμποσωθεῖσαι εἰς ἑκατὸν δεκαεξί, τῶν δὲ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἀρχόντων ἡ ἐξουσία περιστάλη εἰς μόνην τὴν πολιτικὴν, τὴν δικαστικὴν, τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν. Τῶν κατὰ τὸ κράτος διανεμημένων στρατευμάτων προΐσταντο ἕκτοτε ἡγεμόνες ἴδιοι, καλούμενοι « δοῦκες » ἢ « κόμητες, » ὑπαγόμενοι δὲ εἰς γενικούς ἀρχηγούς τοῦ ἵππικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ, τῶν ὁποίων τὸ κράτος, καθὰ μὴ ἔχόντων εἰς χεῖρας αὐτῶν τὰ χρήματα τῶν ἐπαρχιῶν, ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον ἐπίφοδον τοῦ κράτους τῶν ἀρχαίων στρατηγῶν καὶ ἀνθυπάτων.

Περὶ ταύτης τῆς τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως, καθὼς ἐν γένει περὶ ὅλων τῶν πράξεων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐξηνέχθησαν ποικίλαι καὶ ἀντιφατικαὶ γνώμαι. Ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι, νομίζομεν, ὅτι τὸ νέον πολίτευμα ὑπῆρξεν ἀγαθὸν μᾶλλον ἢ πονηρόν. Ἐν πρώτοις, ἡ διὰκρισις τῆς δικαιοδοσίας τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἀρχόντων, εἶναι

ἀρχὴ σωτήριος, τότε κατὰ πρῶτον καθιερωθεῖσα, καὶ ἔκτατε μέχρι τῆς σήμερον θεωρηθεῖσα ὡς ἡ ἀσφαλεστέρα ἐγγύησις πάσης ἀγαθῆς διοικήσεως. Ἡ δὲ ἔλλειψις παντὸς θεσμοῦ μετριάζοντος τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος, ἦτο βεβαίως δεινὸν μέγα· ἀλλ' ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ κράτος πρὸ καιροῦ κλυδωνιζόμενον ὑπὸ ἀντιθέτων θρησκευτικῶν πνευμάτων, ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ὑποστῇ τρικυμίαν ἔτι δεινότεραν καὶ μακροτάτην, ἕνεκα τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐν μέσῳ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ταύτης ἀναστατώσεως, ἡ συγκέντρωσις τῆς ὅλης ἀρχῆς εἰς ἄνδρα ἓνα ἦτο κακὸν μέχρι τινὸς ἀναπόδραστον· κακὸν τὸ ὅποιον ἀπέβη σωτήριον εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας, ἐν τῇ χιλιετείᾳ ἀγῶνι ὃν ἡναγκάσθησαν νὰ διεξαγάγωσι κατὰ τῶν βαρβάρων. Καὶ ἔπειτα μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ μονάρχης ἦτο ἀπόλυτος μόνον ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν, ὡς πρὸς δὲ τὸ θρησκευτικὸν μέρος ὑπεβάλλετο εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, κατὰ τὴν ὑγιᾶ ἀρχὴν, τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τεθεισαν.

Ἰνα δὲ ἔτι μᾶλλον προσοικειώσῃ μετὰ τῆς βασιλείας τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεχείρησε τὴν εἰς αὐτὰς ἀπονομὴν βαθμῶν τινων καὶ ἐπωνύμων ἢ τίτλων, ἐν μέρει μὲν συνημμένων μετὰ πραγματικῶν ἀξιοματίων, ἐν μέρει δὲ ἀνεξαρκτήτων ἀπὸ αὐτοῦ, καθυπαγαγὼν οὕτω τὴν τε αὐλὴν καὶ τὴν ὅλην ὑπηρεσίαν εἰς μόνιμόν τινα ἱεραρχικὴν βαθμολογίαν, ἣτις ἐνθυμίζει κατὰ τι τὴν τάξιν τὴν ἄλλοτε παρεισαχθεῖσαν εἰς τὰς μακεδονικὰς αὐλὰς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἱεραρχικώτερον τῶν ἄλλων ὁργανωθείσαν αὐλὴν τῶν Πτολεμαίων (σελ. 355). Πρὸ πάντων τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἔλαβον τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ *Νοβιλησίμου*, ἥτοι τοῦ εὐγενεστάτου, τὸ ὅποιον καὶ ἀπένειμεν ἀμέσως ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τε τοὺς ἑτεροθαλεῖς αὐτοῦ ἀδελφοὺς, Ἀνιβαλιανὸν καὶ Δαλμάτιον, καὶ εἰς τὰ ἴδια τέκνα, Ἀρρενά τε καὶ Θήλεα. Ὁ τίτλος οὗτος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν μέχρι τῆς σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς τίτλον τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς ἢ Αὐτοκρατορικῆς Ὑψηλότητος. Ἐπειτα ἀπέδωκε τὸ ἐπώνυμον τῶν *Πατρικίων*, τὸ ὅποιον ἄλλοτε ἐσήμαινε τοὺς εὐπατρίδας τῆς Ῥώμης, εἰς τὰ εὐάριθμα μέλη τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ συμβουλίου. Κατόπιν ἤρχοντο διάφοροι τάξεις ποικίλα ἔχουσαι ἐπώνυμα,

οἱ Ἰλλούστριοι, ἤτοι Ἐνδοξότατοι, οἱ Κλαρίσσιμοι, ἤτοι Λαμπρότατοι, οἱ Περφεκτίσιμοι, ἤτοι Τελειότατοι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆγοντο ὅλοι οἱ ἀνώτατοι δημόσιοι λειτουργοί· οἱ συγκλητικοὶ λ. χ. ἦσαν Κλαρίσσιμοι, ἐκ τῶν κομῆτων ἄλλοι μὲν ἦσαν Ἰλλούστριοι, ἄλλοι Κλαρίσσιμοι καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐκαστον ἐν ἐνὶ λόγῳ μέγα δημόσιον λειτούργημα εἶχε τὸν τίτλον αὐτοῦ, καθόσον δὲ προσεβιβάζετό τις ἀπὸ ἐνὸς ἀξιώματος εἰς ἄλλο ἀνώτερον, προήγετο ἐνταύτῳ καὶ ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην ἀνωτέραν. Παραιτούμενος δὲ τοῦ πραγματικοῦ ἀξιώματος, διετῆρει τὸν τίτλον, καὶ βραδύτερον ἤρχισαν ν' ἀπονέμονται τίτλοι ἀνεξαρτήτως πάσης πραγματικῆς ὑπηρεσίας. Αἱ διατάξεις αὗται δύνανται νὰ φανῶσι παράδοξοι καὶ ἄτοποι εἰς τὰς παρούσας δημοκρατικῶς ἀνατεθραμμέναις ἡμῶν γενεαῖς· ἀλλὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα δὲν πρέπει νὰ κρίνονται κατὰ τὰς δοξασίας καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ζῶμεν, πρέπει νὰ κρίνονται κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς δοξασίας τῶν χρόνων καθ' οὓς συνέβησαν. Ἰδίως δὲ ἄδικος εἶναι ἡ καταφορά καὶ εἰρωνεία Εὐρωπαϊῶν τινῶν ἱστορικῶν κατὰ τῶν διατάξεων τούτων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐνῷ μέχρι τῆς σήμερον τίτλοι ὅμοιοι ἢ παρεμφερεῖς ἐπικρατοῦσιν εἰς τὴν Ῥωσίαν, τὴν Γερμανίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν.

Ὅτι ἀληθῶς ἄτοπον ἔπραξεν ὁ Κωνσταντῖνος ἥτο ὅτι ἀπεδέξατο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰ ἥθη τῶν βαρβάρων ἀσιανῶν ἐθνῶν, ὅτι περιεβλήθη τὴν πομπὴν τῶν μοναρχῶν τῆς Περσίας· ὅτι ἐκόσμησε τὴν κεφαλὴν οὐ μόνον διὰ διαδήματος ἀπαστράπτοντος ὑπὸ πολυτίμων λίθων, ἀλλὰ καὶ διὰ ποικιλοχρόων φενακῶν· ὅτι ἀντὶ τοῦ σεμνοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱματισμοῦ ἐνεδύθη μακρὰς μεταξωτάς καὶ ἀνθοκεντήτους ἐσθῆτας· ὅτι ἐπλήρωσε τὰ βασίλεια εὐνούχων καὶ ἔδωκεν ὦτα ἀκροάσεως εἰς τὰς ἀγενεῖς τῶν ἀθλίων τούτων ὄντων παραστάσεις, ὁρδιουργίας, ζήλοτυπίας, αἰσχροκερδείας. Ταῦτα πάντα ἤρχισαν νὰ ἐξαχρεῖωσι τὸν χαρακτῆρα τῆς νέας μοναρχίας. Ἐπῆλθον ἔπειτα οἱ βάρβαροι τῆς Ἀρκτοῦ καὶ ἀναμιχθέντες πολυειδῶς εἰς τὰ πράγματα καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ἀνατολῆς εἰσέγαγον ἄλλας πάλιν ὀλεθρίας εἰς αὐτὴν ἔξεις· ὥστε ὅτε βραδύτερον ἢ μοναρχία ἐκείνη ἐξελήνισθη, ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἐλληνισμὸς δὲν διετῆρσεν ἐκ τῶν ἀρ-

χαίων στοιχείων εἰμὴ μόνον σχεδὸν τὴν γλῶσσαν, παραδόξως καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ ἀλλοιωθεῖς. Ὑποθέσατε ἀπεναντίας ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀντὶ νὰ νόθευθῇ ποτισθεῖσα ἐκ προοιμίου μὲν τὸ δηλητήριον τῆς περσικῆς ἀσωτίας καὶ καχεξίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑποκύψασα καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν βαρβάρων τῆς Ἀρκτου, παρέλαμβανεν ἀπλῶς τὸν προηγούμενως ἤδη συνδυασθέντα μετὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ χριστιανισμόν καὶ ἐπεχειρεῖ μόνον νὰ ὀχυρώσῃ τὸ μέγα τοῦτο κοινωνικὸν φαινόμενον διὰ τῶν ὑγιεινέτερων κυβερνητικῶν, διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν θεσμῶν τῶν πολιτευμάτων τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος· εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ μοναρχία αὕτη ἤθελεν ἀπαρτίσει κράτος πολὺ ἰσχυρότερον καὶ χρηστότερον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα μὴ παρασκευάσας ἔπταισε κυρίως ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ ὅχι διότι εἰσέγαγε τὴν αὐλικὴν ἐκείνην ἱεραρχίαν, ἥτις μέχρι τινὸς δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς κυβέρνησιν εὖ ἔχουσαν, ὅπως μαρτυροῦσι πολλὰ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Πᾶσα δὲ ἡ ἱεραρχία αὕτη διὰ λατινικῶν ἐπωνυμιῶν ἐξεφέρετο, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθεῖσα τότε διοίκησις ἦτο λατινικὴ, διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόει νὰ ἐξακολουθήσῃ συντηρῶν τὸ ἀρχαῖον Ῥωμαϊκὸν κράτος, παγιῶν δὲ αὐτὸ μόνον διὰ τῆς νέας πολιτείας. Οὐδε εἶχε τὴν συνείδησιν ὅτι ἄλλο τι πράττει διὰ τῶν μεγάλων ἐκείνων νεωτερισμῶν καὶ ὅτι προπαρασκευάζει τὴν συγκρότησιν νέου κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἐλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων εἶναι ἰσχυρότερα τῆς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεως. Ἡ ἰδρυσις τῆς νέας πρωτεύουσος ἐν μέσῳ χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐπεκράτει ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβιβασθῇ ἐπὶ τέλους μὲ τὴν διατήρησιν τῆς λατινικῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐπιρροή τὴν ὁποίαν ἡ καθαρῶς ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔλαβεν εἰς τὸν ὅλον βίον τῶν κατοίκων τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰς αὐτὰ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ συμβούλια, συνετέλεσεν ὡσαύτως εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων παραδόσεων καὶ δοξασίων. Αὐτὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὰ τέκνα, καὶ μάλιστα ὁ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευθεὶς ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰουλιανός, ἔλαβον ἀνατροφὴν ἐντελῶς ἐλληνικὴν. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ὅτε μετὰ μίαν καὶ ἐπέκεινα περὶπου ἑκατονταετηρίδα ἐπῆλ-

Θεν ἡ πτωσις τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἅπαντες οἱ ἀγῶνες οὐκ κατέβαλον πολλοὶ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ αὐτοκρατόρων ἵνα διατηρῶσιν ἐνταῦθα τὴν λατινικὴν κυβέρνησιν, ἀπέβησαν μάταιοι, τὸ δὲ κράτος ἐπὶ τέλους κατέστη, ὡς ἐκ τῆς γλώσσης τοῦλάχιστον αὐτοῦ, ἐντελῶς ἑλληνικόν. Ἄλλ' εἴμεθα εἰσέτι μακρὰν τῆς ὀλοσχεροῦς ταύτης μεταμορφώσεως· καιρὸς δὲ ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν τὰ ὑπόλοιπα τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου γεγονότα.

Τὰ τελευταῖα ἐπτὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη δὲν ὑπῆρξαν ὅσον τὰ προηγουμένα εὐτυχῇ. Ἐξ ἁρᾶ γε διότι παρεξέτράπη ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς συνέσεως ἣν εἶχε πρότερον ἀκολουθήσει διὰ τοσαύτης δεξιότητος; Ἐξ ἁρᾶ γε διότι ἡ δυσχέρεια τῶν περιστάσεων ἀποβαίνει ἐνίοτε ἐπικρατεστέρα πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιτηδειότητος; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ 330 καὶ ἐφεξῆς βλέπομεν αὐτὸν ὡσεὶ φιλοτιμούμενον νὰ καταστρέψῃ ἰδίαις χερσὶ τὸ μέγα θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ἔργον ὅπερ διὰ τοσούτων μόχθων καὶ ἀγῶνων εἶχεν ἄχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης κατασκευάσει. Διὰ τῆς ἀλλεπαλλήλου κατατροπώσεως ὅλων αὐτοῦ τῶν ἀντιπάλων καὶ διὰ τῆς τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως ὁ Κωνσταντῖνος ἠνώρθωσε καὶ ἐπαγίωσε τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους ἐνότητα· διὰ δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου καὶ τῆς προσφάτως ἰδρυθείσης νέας πόλεως, ἠνώρθωσε καὶ ἐπαγίωσε τὴν δογματικὴν τοῦ νέου θρησκευματος ἐνότητα. Νῦν δὲ θέλομεν ἶδει αὐτὸν περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς προκαλοῦντα μὲν τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν, διαμελίζοντα δὲ αὖθις τὸ κράτος.

Διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ὠρίσθη μὲν τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἐξωρίσθησαν δὲ ὁ τε Ἄρειος καὶ οἱ πεισματωδέστεροι αὐτοῦ ὁπαδοί· ἡ ἐκκλησία ἐφαίνετο εἰρηνεύσασα· οὐδεὶς τοῦλάχιστον ἐτόλμα νὰ ἀντιπράξῃ ἀναφανδὸν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου συνεδρίου θεσπισθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως κυρωθέντα δόγματα, ὅτε αἴφνης βλέπομεν αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον φέροντα αὖθις τὸ σκάνδαλον εἰς μέσον καὶ διαταράττοντα τὴν ἐπικρατήσαν ἐνότητα. Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν παράδοξον ταύτην αὐτοῦ διαγωγὴν, πρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν κατὰ μικρὸν ἀφ' ἐνὸς τὰς ἀδυναμίας τοῦ ἀνδρός, αἵτινες πιθανώτατα ἠΐξησαν διὰ τῆς ἡλικίας,

καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπιτηδειότητα μὲ τὴν ὁποίαν ἤξευρον νὰ ὤφε-
 ληθῶσιν ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας ταύτας οἱ φίλοι τοῦ Ἀρείου. Διότι ὁ
 Ἀρειος, εἰ καὶ καταδεδικασμένος καὶ ἐξωρισμένος, ἐξηκολούθει ἔχων
 φίλους πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς, σὺν τοῖς ἄλλοις τοὺς δύο Εὐσεβίους,
 τὸν τε Νικομηθείας ἐπίσκοπον καὶ τὸν Καισαρείας, οἵτινες εἶχον
 μὲν ἐπὶ τέλους ὑπογράψει τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἀλλὰ διετήρουν
 πάντοτε πολλὰς πρὸς τὸν αἰρεσιάρχην συμπαθείας. Ἰδίως δὲ ὁ Νι-
 κομηθείας Εὐσεβίος ἠγωνίσθη πολὺ νὰ καταπείσῃ τὸν βασιλέα ν' ἀ-
 νακαλέσῃ τὸν Ἀρειον ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑπο-
 κώφως ἔρπουσαν ἐκκλησιαστικὴν διαίρεσιν. Ἡ διαίρεσις ὑφίστατο ἀλη-
 θῶς, διότι ἡ σύνοδος ἠδύνατο νὰ ὀρίσῃ τὰς ὀρθὰς δοξασίας, δὲν
 ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐξαφανίσῃ τὰς πλάνας. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη ἦτο
 ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας οὐδεμία σύνεσις ἢ δύναμις ἀνθρωπίνη ἰσχυε
 νὰ θεραπεύσῃ. Εἰς τὸν χρόνον μόνον ἴσως ἀπέκειτο νὰ συνουλώσῃ τὰς
 τοιαύτας πληγὰς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀπεναντίας ἐπλανᾶτο πι-
 στεύων, ὅτι, ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ, εἴμπορεῖ τὰ πάντα νὰ
 διαπράξῃ καὶ τὴν πλάνην ταύτην ὑπέτρεφε παρ' αὐτῷ ὁ εὐγενὴς
 πόθος τοῦ νὰ ἴδῃ ἐκρίζουμένας καὶ αὐτὰς τὰς τελευταίας ἀφορμὰς
 ὅσαι ἠδύνατο ἔτι νὰ ταράξωσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας. Ὅθεν,
 περὶ τὰ τέλη τοῦ 330, πειθόμενος εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Νικομη-
 θείας, ἐκάλεσε τὸν Ἀρειον νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν, προσελθόντα
 δὲ ἠρώτησεν, ἂν δέχεται τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, καὶ ἀπαντήσαντος
 τοῦ Ἀρείου σχεδὸν καταφατικῶς, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δηλώσῃ ἐγ-
 γράφως τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ἔσπευσε ἀμέσως
 νὰ δώσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην δι' ἧς ἔλεγε τῷ ὄντι, ὅτι πιστεύει εἰς
 ἓνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν,
 τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν
 αἰώνων· Θεὸν λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ τὰ λοιπά. Ἐκ
 πρώτης ὀφείως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἡ ὁμολογία αὕτη ἦτο πλή-
 ρης, ἀλλ' ἀκριβέστερον ἐξετάζων, ἔβλεπεν ὅτι λείπει ἀπὸ αὐτῆς ὁ
 ὅρος δι' οὗ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐλέγετο ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, ὅρος
 θεμελιώδους τοῦ θεσπισθέντος ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. Ὁ Κωνσταντῖνος
 λοιπὸν ὤφειλε ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Ἀρείου τὴν προσθήκην τῆς
 οὐσιώδους ἐκείνης λέξεως ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δὲν τὸ

ἔπραξε. Ἐν τὸ ἔπραξε, διότι ἠθέλησε νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν ἔλλειψιν ; Ἴσως. Ἡ ἐπιθυμία ἦν εἶχε νὰ παύσῃ πᾶσαν ἀφορμὴν ἑρίδος ἢ τοσαύτη ὥστε ἡδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ θεωρήσῃ πάντα τὰ λοιπὰ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ περιεχόμενα ὡς ἀρκούντως βεβαιούμενα τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Ἐν ἀπήτησε τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὁμολογίας, διότι μὴ παρατηρήσας τὴν ἔλλειψιν, ἀληθῶς ἠπατήθη ; Ἴσως. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν κατενόει ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν θεολογικῶν τούτων ζητημάτων ὡμολόγει μάλιστα τὴν περὶ ταῦτα ἀναρμοδιότητα αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἡδύνατο τόσῳ μᾶλλον νὰ ἀπατηθῇ ὅσῳ πολλοὶ τῶν θερμότερων ὁπαδῶν τοῦ Ἀρείου ἐκράυγαζον ὅτι διὰ τῆς ὁμολογίας ἐκείνης, οὗτος ἐπρόδωκε τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Ὅπως δὲ ποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνέδωκε, καὶ συγχωρήσας τὸν Ἀρείον, ἐφάνη ἔκτοτε διατεθειμένος νὰ θεωρήσῃ ὡς παρὰ λόγον ἐπιμένοντας πάντας ὅσοι δὲν ἤρχοντο εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν ὁμολογίαν

Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐτελείωσε διὰ ταύτης τῆς μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ἀρείου διαλλαγῆς. Ὁ Ἀρείος ἦτο πρεσβύτερος τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας· ἐκεῖ ἤθελε νὰ ἐπανέλθῃ, ἐκεῖ νὰ γίνῃ δεκτός. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ συνέβη ἐν τῷ μεταξὺ γεγονόσι ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου ἔμελλον νὰ ματαιωθῶσι πᾶσαι αἱ περὶ τούτου ἐνέργειαι, οἷα δὲ ποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ παντοδυναμία τοῦ ὑποστηρίζοντος αὐτὰς βασιλέως. Ὁ γηραιὸς ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρὸς εἶχεν ἀποθάνει. Ὅτε διεδόθη ὅτι πνέει τὰ λοιπὰ ὁ κυριώτατος ἐκεῖνος πρόμαχος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἅπας ὁ κληρὸς καὶ πάντες οἱ ἐπισημότατοι τῆς πόλεως πιστοί, ἔδραμον περὶ αὐτὸν ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὴν πρὸς τὰς οὐρανίους μονὰς ἀποδημίαν ψυχῆς τοσαύτον ἱεράς. Σιγὴ δὲ βαθεῖα ἐπεκράτει περὶ τὸν ἀγωνιῶντα, ὅτε αἰφνης ἠκούσθη ὁ γέρων ὑποψιφουρίζων τὸ τοῦ Ἀθανασίου ὄνομα. Οἱ παρευρεθέντες ἠπόρησαν, διότι ἤξευρον τὸν Ἀθανάσιον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄντα, ἐπιτετραμμένον εἰδικὴν τινα τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ ἀποστολήν. Ἐτερός τις λοιπὸν ἱερεὺς, ὁμώνυμος, ἐπλησίασεν ἥδη καὶ εἶπεν, ἰδοὺ ἐγὼ, κύριε. Ἀλλ' ὁ γέρων, μὴ ἀποκριθεὶς, ἐξηκολούθει καλῶν τὸν Ἀθανάσιον καὶ προσέθηκεν ἔπειτα· Ἀθανάσιε, νομίζεις ἐκπεφευγέσαι, οὐκ ἐκ-

φεύξῃ δέ. Τότε οἱ παρευρισκόμενοι ἐνόησαν τὴν σημασίαν τῆς μυστηριώδους ταύτης σκηνῆς. Ἐνόησαν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος εἶχε παρατείνει τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἵνα διαφύγῃ τὴν ἐπικίνδυνον τιμὴν τοῦ ν' ἀναγορευθῇ διάδοχος τοῦ γέροντος αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς ἐν προφητικῷ τινι ὄνειρῳ, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι δὲν θέλει διαφύγει τὸν δυσχερῆ τοῦτον ἀγῶνα. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ θνήσκοντος Ἀλεξάνδρου, διαδοθεῖσα ὡς ἀστραπὴ εἰς ὅλην τὴν πόλιν, ἐπροξένησε βαθυτάτην εἰς τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν ἐντύπωσιν, ἃν καὶ πολλοὶ ἦσαν ἐν αὐτῇ οἱ τοῦ Ἀρείου φίλοι, οἱ δεινὴν τρέφοντες κατὰ τοῦ Ἀθανασίου ἀντιπάθειαν. Ὅθεν ὅτε κατὰ τὸ ἔθος οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπαρχίας Αἰγύπτου, τὸν ἀριθμὸν 54, συνῆλθον εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἵνα προνοήσωσι περὶ ἀναπληρώσεως τοῦ χηρεύσαντος Πατριαρχικοῦ θρόνου, τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀθροισθὲν ἀπειράριθμον πλῆθος, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, ἀνεβόησεν ὅτι τὸν Ἀθανάσιον θέλει Ποιμένα. Οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἦσαν ὡς φαίνεται τοσοῦτον ὁμοφῶνως πρὸς τοῦτο διατεθειμένοι· ἀλλὰ πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀρνηθῶσι τὰς ποικίλας τοῦ Ἀθανασίου ἀρετάς, ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν, ἐπανελθόντα ἐν τῷ μετὰ καὶ χειροτονηθέντα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς ἀγαλλιάσεως καὶ ἐπευφημίας.

Τοιοιυτοτρόπως ἤρχισεν ὁ Ἀθανάσιος τὸ ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ στάδιον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἀνὰ μέσον παραδόξων δοκιμασιῶν καὶ τροπῶν τῆς τύχης. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, ὁ Κωνσταντῖνος παύει τοῦ νὰ ᾔνῃαι ὁ μόνος πρωταγωνιστὴς τοῦ ἱστορικοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων δράματος. Εἰς τὴν σκηνὴν ἀναβαίνει ἀνὴρ ἕτερος ὅστις ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας χειραγωγούμεναι, εἶναι ἱκαναὶ νὰ κατισχύσωσιν ὅλων τῶν ὑλικῶν τοῦ κόσμου δυνάμεων. Τφόντι μόνις ὁ Ἀθανάσιος ἤρχισε νὰ ἐπιτελῇ τὰς διαφόρους τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ λειτουργίας μετὰ τῆς ζέσεως ἐκείνης ἣν ἀκοίμητον παρ' αὐτῷ ὑπέθαλπεν ὁ τῆς πίστεως ἐνθουσιασμός καὶ τὸ πῦρ τῆς νεότητος, καὶ ἰδοὺ λαμβάνει ἐπιστολὴν τοῦ Νικομηθείας Εὐσεβίου, διηγουμένην μὲν αὐτῷ τὰ μετὰξὺ Ἀρείου καὶ βασιλέως ἐν

τῇ αὐτῇ συμβάντα, παρακαλοῦσαν δὲ ν' ἀποδεχθῇ ἤδη τὸν Ἀρειὸν εὐμενῶς εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ ἐπιστολὴ ἦτο φιλικώτατα συντεταγμένη, ὁ δὲ κομιστὴς, ἐπιτετραμμένος νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τὸν ἱεράρχην ὅτι ἦτο φρόνιμον νὰ ἐνδώσῃ καὶ ὅτι οὕτω πολιτευόμενος ἤθελεν εὐχαριστήσῃ τὸν βασιλέα. Ὁ Ἀθανάσιος διέκρινεν ἀμέσως τὸν ἐπισωρευθέντα εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἐκκλησίας νέον κίνδυνον· ἐνόησεν ὅτι ὁ Ἀρειὸς οὐδόλως παρήτησε τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀνατρεπτικὰς τῶν βάσεων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχάς, καὶ ὅτι, ἐπανερχόμενος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἤθελεν ἀναρρίπισει τὴν ὑφισταμένην ἔτι τέφραν τῆς διχονοίας καὶ τῆς στάσεως ὅθεν οὐδὲ στιγμὴν ἐδίστασε ν' ἀποποιηθῇ τὴν αἴτησιν τοῦ Νικομηδείας. Τότε ἤλθεν ἐπιστολὴ τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος τὰ αὐτὰ διαλαμβάνουσα· ἀλλὰ καὶ ταύτης ὁ κομιστὴς ἀπῆλθεν ὡς αὐτὸς ἀπρακτος. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπεκρίθη ἀπλῶς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ζητεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεμψεν ἡδὴ δευτέραν ἐπιστολὴν δι' ἧς ἠπειλεῖ τὸν ἱεράρχην ὅτι θέλει ἀμέσως καθαιρέσει αὐτὸν καὶ ἐκβάλει τῆς πόλεως, ἐὰν ἐπιμείνῃ μὴ παραδεχόμενος εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τοὺς αἰτοῦντας νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτήν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος ἀπήντησε πάλιν ἀταράχως, ὅτι ἡ καθολικὴ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία οὐδὲν δύναται νὰ ἔχῃ κοινὸν πρὸς τὴν αἵρεσιν, τὴν ἀναιροῦσαν τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν.

Ἐπραξεν ὁρθῶς ἢ μὴ ὁρθῶς ὁ Ἀθανάσιος, ἐπιμένων ἐπὶ τοσοῦτον; Ἐὰν θέλωμεν νὰ μὴ συζητῶμεν ἐπ' ἀπειρον καὶ ἐπὶ ματαίῳ περὶ τούτου, ἀνάγκη προηγουμένως νὰ συμφωνήσωμεν εἰς τινὰς ἀρχάς. Πρῶτον, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν εἶναι δόγμα φιλοσοφικόν, ἀλλὰ θρησκεία ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντος, καὶ ἐνανθρωπήσαντος. Δεύτερον, ὅτι τὸ δόγμα τοῦ Ἀρείου ἔτινεν, ὡς ἐρρέθη, εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν Ἰησοῦν ὄχι ὡς Θεόν, ἀλλὰ ὡς μετέχοντα τῆς θεότητος, ὅπως ἐπὶ τέλους πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ μάλιστα οἱ μεγαλοφυεῖς ἄνθρωποι, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὅτι μετέχουσιν αὐτῆς. Τρίτον, ὅτι ὁ Ἀρειὸς καὶ εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν παρέλιπε τὸν ὅρον ἐκείνον δι' οὗ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καθιέρωσε τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως καὶ

τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν συμφωνοῦσι περὶ τῶν ἀρχῶν τούτων. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων, οἵτινες, ἀποδοκιμάζοντες ἐκ συστήματος πᾶν θρησκευμα, ἐμπαίζουσι φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ ἅπαντα τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Πρὸς τοὺς τοιούτους ἡ περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἱεράρχου Αἰγύπτου συζήτησις ἤθελεν εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία. Ἀλλὰ ὑπάρχουσιν ἄνδρες ἕτεροι οἵτινες, καὶ τοι ἀξιοῦσιν ὅτι εὐλαβῶς ἔχουσι πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχάς, φρονοῦσιν ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸν κόσμον ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ· φρονοῦσιν ἐν ἄλλαις λέξουσιν ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος ἦτο ἄνθρωπος, ὁ μεγαλοφυέστερος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄνθρωπος. Ἐννοεῖται ὅτι οὔτε πρὸς τούτους ἐπιχειροῦμεν συζήτησιν τινα περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Ἀθανασίου· διότι οὗτοι, ἀσπαζόμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον τὴν τοῦ Ἀρείου αἵρεσιν, κατακρίνουσι τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ παραλόγῳ ἐπιμονῇ καὶ ἀκορεστῇ φιλαρχίᾳ, μυκτηρίζουσι δὲ ὡς δεισιδαίμονα καὶ ματαιόσχολον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τὸν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τῶν δοξασίων ἐκείνων συγκινηθέντα καὶ προθύμως ἀσπασάμενον τὴν μερίδα τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ πίστις ἡ ἀνακαινίσασα τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἡ παραγαγοῦσα τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἡ μέχρι σήμερον πρεσβευομένη ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, δὲν εἶναι ἡ χριστιανικὴ πίστις οἷαν φαντάζονται αὐτὴν οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ πίστις οἷαν ὥρισαν καὶ ἐκανόνισαν αὐτὴν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ οἷαν ἐπρέσβευσαν ἄχρι τοῦδε χιλιάδες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ συζητήσωμεν πρὸς τοὺς ἀπίστους, οἵτινες ἀναχωροῦσιν ἀπὸ ἀρχῆς ὅλως ἀντιθέτου τῆς ἡμετέρας; Αὐτοὶ ἀναπλάττουσιν ἰδίαν πίστιν, μηδέποτε ὑπάρξασαν καὶ μηδὲν γενναῖον ἄχρι τοῦδε παραγαγοῦσαν· ἡμεῖς δὲ ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς πραγματικῆς χριστιανικῆς πίστεως ἣτις ὑφίσταται ἐπὶ 1800 ἔτη, τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ κεῖνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ἣτις ἰδρυταὶ ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τεθείσης δὲ ἅπαξ τῆς βάσεως ταύτης, ἔπεται ἀμέσως ὅτι ὁ Ἀρείος προσέβαλλεν αὐτὴν, ὅτι διὰ τῆς νέας αὐτοῦ ὁμολογίας δὲν ἀπέπτυσεν τὴν

αἵρεσιν, καὶ ὅτι ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδεχθῇ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰμὴ διακινδυνεύων τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην αὐτῆς ἀρχήν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἴπομεν, δὲν ἐνόει ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν θρησκευτικῶν τούτων ζητημάτων· ἐπειδὴ ὅμως εἶδε τὸν Ἀθανάσιον τοσοῦτον ἐπιμένοντα, ὑπώπτευσεν ὅτι ἔχει ἴσως δίκαιον, καὶ κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ μετριοπάθειαν δὲν ἠθέλησε νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος περαιτέρω. Ὁ δὲ Νικομηδείας Εὐσέβιος, θεωρῶν τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως διάθεσιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ πλαγίου τρόπου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος αὐτοῦ. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Ἀντιοχείας ἐπεῖχεν ἐν Ἀσίᾳ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἀθανάσιος, πρὸς ὃν ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος, ὀνόματι Εὐστάθιος, ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐντελῶς σύμφωνος. Καθαιρῶν λοιπὸν τὸν Εὐστάθιον καὶ ἀναπληρῶν αὐτὸν δι' ἰδίου φίλου, ὁ Εὐσέβιος ἐγένετο παντοδύναμος ἐν Ἀσίᾳ καὶ προσέβαλλεν οὕτω τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἀθανασίου. Ἐπὶ τούτῳ, ἔστρεψεν ἤδη ἅπαντα τὰ βέλη κατὰ τοῦ Ἀντιοχείας ἐπισκόπου, μετέβη εἰς Συρίαν, συνεννοήθη μετὰ πολλῶν ἀρχιερέων τῆς χώρας ταύτης, παρεσκεύασε ποικίλας περὶ τῆς πίστεως καὶ αὐτῆς τῆς ἰδιωτικῆς τοῦ Εὐσταθίου διαγωγῆς συκοφαντίας, καὶ, συγκροτήσας σύνοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ, κατεδίκασε καὶ καθήρσε τὸν σεβαστὸν τῆς πόλεως ταύτης ἱεράρχην. Εἰς μάτην τινὲς τῶν χρηστοτέρων ἐπισκόπων ἀντέστησαν εἰς τὴν ἀδίκον ταύτην ἀπόφασιν· εἰς μάτην τὸ πλῆθος τῆς Ἀντιοχείας, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀγάπητος, λαβὼν τὰ ὅπλα ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἡ μὲν φωνὴ τῶν ἱεραρχῶν δὲν εἰσηκούσθη, ἡ δὲ διαδηλώσις τῶν κατωίκων τῆς Ἀντιοχείας ἐχαρκτηρίσθη ὡς στάσις. Ὁ βασιλεὺς εἰς ὃν ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια στάσεως ἐπροξένει πάντοτε κακὴν ἐντύπωσιν, ἔπεμψεν αὐτόθι ἕνα τῶν κομητῶν τῆς αὐλῆς, ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου διαπραχθέντα· πάντες δὲ ὑπέκυψαν εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην θέλησιν, καὶ πρῶτος ὁ Εὐστάθιος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀπελθὼν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν ἐξορίαν μετὰ πολλῶν τῶν ἱερέων αὐτοῦ καὶ τῶν διακόνων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὰς ὑπερβολάς· ἐνέδωκε μὲν μέχρι τινὸς

εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Νικομηδείας, ἐπὶ τέλους ὅμως ἀπέφυγε νὰ διορίσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας τὸν ὑποψήφιον τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὁμώνυμον αὐτοῦ Καισαρείας ἐπίσκοπον, ἐνεργήσας νὰ προχειρισθῇ Ἀντιοχείας ὁ Εὐφρόνιος.

Ὁ Νικομηδείας Εὐσεβίος, ἐπιτυχὼν οὕτω ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ καὶ ἐπενεγκὼν τὴν πλαγίαν ταύτην κατὰ τοῦ Ἀθανασίου πληγὴν, ἔμεινε, κατὰ τὰ φαινόμενα τοῦλάχιστον, ἡσυχάζων ἔκτοτε ἐπὶ τινα χρόνον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπησχολήθη ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ διαφόρων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἄλλων σπουδαίων διαπραγματεύσεων. Ὁ βασιλεὺς κατετρόπωσεν ἐν ἔτει 332 τοὺς Γότθους καὶ τοὺς Σαρμάτας, καὶ ἐπεμελήθη μὲν τὴν παρὰ τοῖς πρώτοις διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰσήγαγε δὲ ἐντὸς τοῦ κράτους τριακοσίας χιλιάδας Σαρματῶν, οὓς διένειμεν εἰς Ἰταλίαν, εἰς Μοισίαν καὶ εἰς Μακεδονίαν. Ἐπειτα δὲ ὑπεδέξατο εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν ποικίλας πρεσβείας τῶν ἐθνῶν τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀρκτου, καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπῶρ τοῦ Β'. Τὸ νέον τοῦτο περσικὸν βασίλειον εἶχε περιέλθει, ὡς εἶδομεν, εἰς πολλὰς πρὸς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐχθροπραξίας καὶ ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ πολεμίως πρὸς τοῦτο διακείμενον. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, διότι οἱ ἡγεμόνες αὐτοῦ, οἱ καλούμενοι Σασσανίδαι, ἀποβαλόντες καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἔχνη τῆς ἐλληνικῆς ἐπιρροῆς ἣτις ἐσώζετο εἰσέτι εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτῶν Πάρθων βασιλέων, ἐπεχείρησαν ἤδη νὰ ἀνανεώσωσι καθ' ὅλοκληρίαν τὸν βίον καὶ τὸ θρησκευμα τοῦ ἀρχαίου, τοῦ πρώτου περσικοῦ κράτους, συνεπαγόμενοι φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ἀνακτήσωσιν ἀπάσας τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Ἀσίας ὅσαι πάλαι μὲν εἰς τοὺς Πέρσας ἐκείνους ὑπέκειντο, ἤδη δὲ ἐτέλουν ὑπὸ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχήν. Καὶ ἂν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην προσθέσωμεν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἀπέβη κυριωδέστατον ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν δεινὴ ἐπῆλθεν ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ Ζωροαστρικοῦ δόγματος, εὐχερῶς θέλομεν ἐννοήσῃ, πῶς αἱ τοῦ πολέμου ἀφορμαὶ κατήντησαν σχεδὸν ἀδιάλειπται. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπεκράτει εἰρήνην μεταξὺ τῶν

δύο βασιλείων, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα προστα-
τεύσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς ἐν Περσίᾳ διατελοῦντας πολυαριθμούς
χριστιανούς. Ἐν γένει τὸ κράτος εἶχεν ἀναλάβει τὸ πάλαι αὐτοῦ
ἄξιωμα. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν τὸ τί κατὰ τοῦτο διέπραξεν ἡ πο-
λεμικὴ ἱκανότης καὶ ἡ σύνεσις τοῦ Κωνσταντίνου, ἀρκεῖ νὰ ἀναλο-
γισθῶμεν ὅτι, ἐπὶ μὲν τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀδιάκοποι
βαρβάρων ἐπιδρομαὶ καὶ ἀναρχία καὶ πολυαρχία ἐφαίνοντο καθ' ἐκά-
στην σχεδὸν ἀπειλοῦσαι τὴν διάλυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολι-
τικῆς σώματος, νῦν δὲ, διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐτα-
πεινώθησαν μὲν οἱ ἐξωτερικοὶ πολέμιοι, ἠνωρθώθη δὲ ἡ ἐσωτερικὴ
ἐνότης καὶ εἰρήνη.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἡσχολεῖτο περὶ τὰ γενναῖα ταῦτα ἔργα, ὁ
κακὸς αὐτοῦ δαίμων, ὁ Νικομηθεΐας Εὐσέβιος παρεσκεύαζεν αὐτῷ
νέας δυσχερείας. Τί ὑπέθαλπε τὴν ἀκοίμητον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ
πονηρίαν καὶ ῥαδιουργίαν, δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἄρά γε τὸ κατὰ
Ἀθανασίου πάθος; Ἄρά γε ἡ κατὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀντί-
πραξις; Ἄρά γε ἡ πρὸς τὸν Ἀρειὸν φιλία; Ἄρά γε προσωπικὰ συμ-
φέροντα; Ἴσως ὅλα ὁμοῦ ταῦτα δὲν ἄφρινον αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ. Ὁ-
θεν εἶχεν ἀρχίσῃ πάλιν, οὐχὶ μὲν κατὰ μέτωπον πολεμῶν τὸν Ἀθα-
νάσιον, ἀλλὰ μυρίας εἰς αὐτὸν ὑποκινῶν δυσκολίας. Εἰς τὴν Αἴγυ-
πτον ὑπῆρχον, ἐκτὸς τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ἄλλαι τινὲς μικροτέρου λό-
γου ἄξιαι αἱρέσεις, ἰδίως οἱ λεγόμενοι Μελετιανοὶ, τοὺς ὁποίους οἱ
περὶ τὸν Εὐσέβιον μετεχειρίσθησαν νῦν ὡς ὄργανα ποικίλων κατὰ
τοῦ Ἀθανασίου συκοφαντιῶν. Τῶντι ἀπὸ τίνος χρόνου παράδοξοι
καὶ πολλάκις ὅλως ἀπίθανοι διεδίδοντο κατὰ τοῦ ἱεράρχου κατη-
γορίαι ἐπὶ καταπίεσει, ἐπὶ ἱεροσυλίᾳ, ἐπὶ δολοφονίᾳ. Οἱ συκοφάνται
ἐτόλμησαν νὰ ὑποβάλῃσι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον τὰς τοι-
αύτας αἰτιάσεις. Καὶ ἀπέδειξε μὲν ὁ Ἀθανάσιος ἐπανειλημμένως
εἰς τὸν βασιλέα ὅπόσον αὐταὶ ἦσαν ἀνυπόστατοι· ἀλλ' ἐπὶ τέλους
ὁ Κωνσταντῖνος ἤρχισε φαίνεται νὰ πιστεύῃ μέχρι τινὸς τὰ θρυ-
λούμενα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ἱεράρχου ἐβεβαίουν
ὅτι οὗτος συνέλεγε μεγάλους ἐν Αἰγύπτῳ θησαυροὺς καὶ ὅτι διὰ
τῶν θησαυρῶν τούτων παρασκεύαζε στάσιν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ

Κωνσταντῖνος, ὡς εἶδομεν, εὐκόλως συνεκινεῖτο ἅμα ἤκουεν ἐπιβουλευομένην τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πολιτικός τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχος Φιλάργιος ἔγραψε πιθανώτατα πολλάκις κατὰ τοῦ Ἀθανασίου, δυσφορῶν διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός, καὶ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν εὐλάβειαν ἣν ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν οἱ κάτοικοι τῆς χώρας. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς δὲν ἤκουσεν ἀδιὰφόρως τὰ εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἀποδιδόμενα βουλευόμενα· καὶ, προτείναντος ἤδη τοῦ Εὐσεβίου νὰ συγκροτηθῇ εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης σύνοδος ὅλων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἵνα διευκρινήσῃ τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν πρότασιν. Τότε οἱ φίλοι τοῦ Εὐσεβίου συνῆλθον ἅπαντες εἰς Καισάρειαν· ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος, προβλέπων ὅτι καλεῖται ἵνα καταδικασθῇ, οὐχὶ ἵνα δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, δὲν παρέστη, καὶ τοι ῥητῶς καὶ ἐπανειλημένως διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ παρακοὴ αὐτοῦ αὕτη ἐπιβούλως σχολιασθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἠῤῥησε τὰς ὑπονοίας τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις δὲν κατέφυγε μὲν ἔτι εἰς τὴν βίαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ, ὀρίσας νέαν σύνοδον εἰς Τύρον κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος συγκροτηθησομένην, παρήγγειλε τὸν Ἀθανάσιον νὰ προσέλθῃ, ἀπειλῶν τὰ ἔσχατα ἐὰν καὶ αὐτῆς δὲν ὑπακούσῃ.

Ἡ ἐν Τύρῳ αὕτη σύνοδος συνεκροτήθη ἐν ἔτει 335. Ὁ βασιλεὺς δὲν προσῆλθεν αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ἐπέμφεν ἀντὶ αὐτοῦ ἓνα τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν, τὸν κόμητα Διονύσιον, μετὰ πάσης πληρεξουσιότητος ἵνα προσαγάγῃ τοὺς κατηγορουμένους ἢ πέμψῃ αὐτοὺς εἰς ἐξορίαν, διδάσκων οὕτω, ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον « ὅροις αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξενεχθεῖσιν ἀντιτείνειν. » Αἱ διαταγαὶ αὗται, ἅμα δὲ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν συνεκροτήθη ἡ σύνοδος οὐδεμίαν ἐπέτρεπον ἀμφιβολίαν περὶ τῆς τύχης ἣτις περιέμενεν ἐν αὐτῇ τὸν Ἀθανάσιον· διότι δὲν ἐκλήθησαν ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι μόνον ὅσους ἠθέλησαν οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, ἐξήκοντα περίπου τὸν ἀριθμὸν, οἱ πλείστοι πρόθυμοι νὰ καταδικάσωσιν ἄκριτον τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ ἐπίσκοπος λοιπὸν Ἀλεξανδρείας εἶχε λόγον ἰσχυρότατον νὰ μὴ προσέλθῃ εἰς τὴν πλημμελῆ ταύτην τοῦ δικαστηρίου συγκρότησιν, ὅπερ οὔτε οἰκουμενικὴ σύνοδος ἦτο οὔτε τοπική. Ἀλλ' αἱ διαταγαὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἦσαν ὀριστικά· ἀνθιστά-

μενος εἰς αὐτάς ἤθελε φανῇ ὅτι ξασιάζει, τοῦτο δὲ ἡδύνατο νὰ σκανδαλίσῃ τὰς συνειδήσεις πολλῶν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐλαβεστέρων αὐτοῦ φίλων. Πλὴν τούτου, εἰς τῶν ἱερέων αὐτοῦ εἶχεν ἤδη ἀπαχθῇ δέσμιος εἰς Τύρον, ὥστε ὁ Ἀθανάσιος συνήνεσε τελευταῖον νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἵνα προστατεύσῃ αὐτὸν καὶ συμμερισθῇ τὸν κίνδυνον αὐτοῦ.

Ἀλλὰ δὲν προσῆλθε μόνος. Ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου δὲν εἶχον προσκληθῇ εἰμὴ μόνον οἱ Μελετιανοί. Ἦδη δὲ ὁ Ἀθανάσιος εἰσῆλασεν εἰς Τύρον συνεπαγόμενος πάντας τοὺς λοιποὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα περίπου, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τινες γηραιοὶ ποιμενάρχαι φέροντες ἔτι τὰ στίγματα τῶν δεινῶν βασάνων τὰς ὁποίας ὑπέστησαν ἐπὶ τοῦ τελευταίου μεγάλου κατὰ τῆς πίστεως διωγμοῦ. Ἡ ἄφιξις αὐτῶν κατετάραξε τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον. Καὶ δὲν ἐτόλμησαν μὲν νὰ ἀποποιηθῶσιν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παρακαθίσωσιν εἰς τὴν σύνοδον, ἀλλ' ἐπενόησαν ἀμέσως ἕτερόν τι δι' οὗ ἤλπισαν νὰ πτοήσωσι τοὺς φίλους τοῦ Ἀθανασίου. Συμφωνήσαντες μετὰ τοῦ κόμητος Διονυσίου καὶ ὠφελούμενοι ἀπὸ τὴν μικρὰν πλειονοψηφίαν τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἥττον εἶχον ἐν τῇ συνόδῳ, ἀπεφάσισαν ὅτι ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου θέλει παρασταθῇ ὀρθίος ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως, ὥς τις κατηγορούμενος ἐνώπιον τῶν δικαστῶν αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπήγαγε δεινὴν ταραχὴν καὶ πολλοὺς μεταξὺ τῶν δύο μερίδων διαπληκτισμοὺς ὡς ἐκ τῶν ὁποίων διελύθη ἀπρακτος ἡ πρώτη συνεδρίασις.

Τελευταῖον ὅμως ἤρχισεν ἡ δίκη. Ὁ Ἀθανάσιος παρέστη ἐνώπιον τῶν δικαστῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφοῦ ἐπισήμως διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παρανόμου αὐτῶν συγκροτήσεως καὶ τῆς ὁμολογουμένης μεροληψίας. Ἐπειτα δὲ ἀνεσκεύασε μίαν πρὸς μίαν ἀπάσας τὰς πολυαριθμοὺς καὶ πολυειδεῖς συκοφαντίας ὅσαι κατ' αὐτοῦ ἐσκευωρήθησαν, διὰ τούτων ἀκαταμαχίτων ἐπιχειρημάτων καὶ ἀποδείξεων ὥστε ἔφερεν εἰς ἀληθῆ ἀμνηχανίαν τοὺς ἀντιπάλους. Τότε ἐσοφίσθησαν νὰ πέμψωσιν εἰς Αἴγυπτον ἐπιτροπὴν ἵνα συμπληρώσῃ δῆθεν ἐπὶ τόπου τὴν ἀνάκρισιν, καὶ ἐφρόντισαν, ἐννοεῖται, νὰ συγκροτήσωσι τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην κατ' ὀλοκληρίαν ἐξ ἐπισκόπων τῆς ἰδίας μερίδος καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐπισκόπων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐκ προοιμίων ὁ Ἀθα-

νάσιος εἶχεν ὀνομαστί ἐξαίρεσει, ὡς ἀποδείξαντας κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον τὴν πρὸς τὸν Ἀρειον ὑπουργὸν ὁμοφροσύνην. Ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου διεμαρτυρήθη καὶ πάλιν. Οἱ ἐμβριθέστεροι καὶ εὐλαθέστεροι τῶν ἐπισκόπων ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποτρέψωσι τὸ σκάνδαλον τοῦτο. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Νικομηθεῖας Εὐσέβιον, ἔχοντες τὴν πλειονοψηφίαν, ἀπεφάσισαν οὐδὲν ἥττον νὰ προχωρήσωσι καὶ ἐξαπέστειλαν τὴν ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθεῖσαν ἐπιτροπὴν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος, θεωρῶν τοσοῦτον ἀσυστόλως περιϋβριζομένην τὴν τε ἀλήθειαν τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἱερωσύνης, ἐθεώρησε περιττὸν νὰ περιμείνῃ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀνομήματος· καὶ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἠκούσθη αἰφνης ἐν Τύρῳ ὅτι ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης.

Παρήλθον ἕκτοτε ἑβδομάδες τινές. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐπιστρέφων ἀπὸ μικρᾶς τιнос περιοδείας, εἰσῆρχετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτε, καθ' ἣν στιγμὴν διέβαινε τὴν πύλιν τῆς πρωτουούσης, εἶδεν ἄνθρωπον ὁρμήσαντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐπιθέσαντα τὴν χεῖρα ἐπὶ τὰς ἡνίας τοῦ ἵππου καὶ ζητοῦντα δικαιοσύνην. Ὁ βασιλεὺς, ταραχθεὶς ὁπώσῳν, δὲν ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὸν Ἀθανάσιον· διότι ἦτο αὐτὸς, ὅστις ἀπεφάσισε, προσελθὼν κρυφίως εἰς τὴν βασιλεύουσαν, νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἀρχοντος κατὰ τῆς γινομένης εἰς αὐτὸν ἀδικίας. Ὁ Κωνσταντῖνος δυσηρεστήθη διὰ τὴν πολλὴν ταύτην τόλμην καὶ διῆλθε χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ· μόλις δὲ μετὰ τινας ἡμέρας, ἐνδίδων εἰς τὰς ἐπιμόνους αἰτήσεις τοῦ Ἀθανασίου καὶ τὰς προτροπὰς πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, συνήνεσε νὰ ἀκούσῃ τὸν ἱεράρχην. Ἦτο ὅμως κακίστα κατ' αὐτοῦ διαθεμιμένος. Τινές τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν εἶχον προξενήσει ἐντύπωσιν εἰς τὸν βασιλέα· ἰδίως ἡ περὶ τῆς μελετωμένης δῆθεν ὑπ' αὐτοῦ στάσεως συκοφαντία, ἣν ἐνίσχυεν ἡ τε ἐπανειλημμένη τοῦ ἀνδρὸς παρακοὴ εἰς τὰς βασιλικὰς διαταγὰς καὶ ἡ τελευταία ἀπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀπόδρασις. Προσθετόν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε πρὸ μικροῦ παραγγείλει εἰς τὴν σύνοδον ταύτην νὰ πορευθῇ ἐν σώματι εἰς τὰ Ἱερουσόλυμα ἵνα τελέσῃ μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ ἐγερθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος· καὶ ὅτι πολλὰ

προσεδόξα ἐκ τῆς τελετῆς ἐκείνης τὴν δόξαν, ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ἠγανάκτησεν ἀκούων δυσφημουμένην τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον. Ὅθεν κατ' ἀρχὰς ἐδέχθη ψυχρότατα τὸν Ἀθανάσιον, διέκοψεν αὐτὸν πολλάκις καὶ ἠπειλῆσε νὰ ἀποδιώξῃ ἐκ τῆς αὐλῆς. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Κωνσταντῖνος εὐχερῶς ἠπατάτο ἅμα ὑπώπτειτε τὴν ἐλαχίστην κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλὴν, εὐχερῶς ὅμως μετεπείθετο ὁσάκις ἐπεκαλεῖτό τις τὴν χριστιανικὴν αὐτοῦ συνείδησιν· καὶ ἀνακράζαντος ἐπὶ τέλους τοῦ Ἀθανασίου· «δικάσει Κύριος ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ!» ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δὲν δύναται νὰ μὴ πράξῃ τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Καὶ ἀπέστειλε λοιπὸν πρὸς τὴν σύνοδον ἐπιστολὴν, δι' ἧς μὴτε κατακρίνων μὴτε δικαίων τινα, παρεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν ἵνα ἐξηγήσωσι τὸ αἷτιον τῆς διαφορᾶς.

Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἰς Τύρον, τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει πολύ. Ἄμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἀθανασίου, οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, νομίσαντες περιττὸν νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, ἐθεώρησαν ὅτι δικαιοῦνται νὰ καταδικάσωσιν αὐτὸν ἐρήμην· καὶ, ἅμα ἐκδόντες τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐπορεύθησαν ἐν μεγάλῃ πομπῇ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Κωνσταντίνου, εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἐπετέλεσαν ἐκεῖ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐν τῇ μέσῃ δὲ τῶν λαμπρῶν τούτων ἐορτῶν, ἐπανῆλθεν ἡ σταλεῖσα προηγουμένως εἰς Αἴγυπτον ἐπιτροπὴ. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἔπραξε κατὰ τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποῖαν ἔλαβεν, ὅτι ἦτο δυνατόν ἵνα εὕρῃ ἔνοχον ἐξ ἅπαντος τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ βασιλικὸς τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχος, ὅστις ἐμίσει τὸν ἱεράρχην ὡς ἐπισκιάζοντα τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀρχήν, ἔδωκε πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους. Ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι μάρτυρες ἐξηρέθησαν, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐγένοντο δεκτοὶ ἔβραιοι καὶ εἰδωλολάτραι· ἀλλ' ἵνα ὑποχρεώσωσι καὶ αὐτοὺς τοὺς τοὺς μάρτυρας νὰ καταμηνύσωσι τὸν Ἀθανάσιον, ἐδέησε νὰ μεταχειρισθῶσιν ἀπειλὰς καὶ ὑποσχέσεις. Τὸ δ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνακρίσεως ἐξαχθὲν κατηγορητήριον ἀπέβη ἐπὶ τέλους τοσοῦτον ἀντιφατικὸν καὶ ἄμορφον ὥστε ὁ γραμματεὺς παρηγγέλθη νὰ μὴ κοινοποιήσῃ αὐτὸ εἰς κανένα. Ἀλλ' οἱ φίλοι τοῦ Ἀθανασίου κατώρθωσαν νὰ λάβωσι γινῶσιν αὐτοῦ, τρεῖς δὲ αὐτῶν διαμαρτυρήσεις, διασωτ

θεῖσαι εἰς ἡμᾶς ἐν ταῖς Ἀπολογίαις τοῦ Ἀθανασίου, καὶ διευθυνθεῖσαι ἢ μὲν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, ἢ δὲ εἰς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον, ἢ δὲ εἰς τὸν βασιλικὸν τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχον, ἐβεβαίωσαν ἀπάσας τὰς ἀλλοκότους ἐκείνας ἀνομίας. Ἡ σύνοδος ὅμως δὲν ἐπτοήθη ἐκ τούτων. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη καταδικασθῆ, ὡς προείπομεν, ὁ Ἀθανάσιος ἐρήμην, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπιτροπῆς ἐθεωρήθη καλὸν νὰ ἐπικυρωθῇ ἡ ἀπόφασις καὶ νὰ καταστῇ ἔτι αὐστηροτέρα. Ὅθεν ἡ σύνοδος, παραδεξαμένη ὡς ἀναμφισβήτητα πάντα τὰ ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἀναφερόμενα, καθήρσε τὸν Ἀθανάσιον καὶ ἀπεφάνετο χρεύοντα τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον. Ἀμέσως δ' ἐπειτα ἐψήφισε τὴν παραδοχὴν τοῦ Ἀρείου εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τούτῳ οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον ἐξέτασαν τὴν γνωστὴν ἐκείνῃν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἐβεβαίωσαν ὅτι εἶναι καθ' ὅλα σύμφωνος πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθέντα δόγματα καὶ προσεκάλεσαν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς ν' ἀποδεχθῶσι καὶ ἀσπασθῶσι τοὺς αἵρετικοὺς τούτους ὡς ἀδελφούς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἔφθασεν ἀπροσδοκίτως εἰς τὴν σύναδον ἡ ἐπιστολὴ δι' ἧς ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσῃ τοῦ Ἀθανασίου, προσεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον αὐτοῦ, ἵνα συζητήσωσιν ἐκ νέου τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐθεώρουν ὡς τελεσιδικίως ἀποφασισθεῖσαν. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον ὅθεν ἔκριναν, διὰ τολμηροῦ μηχανήματος ν' ἀποφύγῃσι τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἡδη γενομένων. Καὶ λοιπὸν παραβαίνοντες τὴν ῥητὴν τοῦ αὐτοκράτορος διαταγὴν, ἣτις ἐπανειλημμένως ἔλεγεν ὅτι ὀφείλουσιν ἅπαντες νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐκήρυξαν τὴν σύνοδον διαλελυμένην, προσεκάλεσαν τοὺς πλείστους τῶν ἐπισκόπων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐπεμψαν παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀπλὴν ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ Ἀθανασίου ἐχθρῶν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρέσθησαν ἀλλὰ συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀντὶ νὰ κατηγορήσωσι τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ καταχρήσεσι, νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν ὡς ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἰδίως ὡς ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν τοῦ σίτου, δι' οὗ δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐτρέφετο τὸ

ἄργον τῆς νέας πρωτευούσης πλήθος. Τὸ ἐπινόημα ἦτο ἐπιτηδειότατον διότι ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐταράσσεται ὡς ἂν ἐβράδυνεν ἡ ἀφίξις τῶν τροφῶν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγένετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιρρεπέστερος εἰς τὸ νὰ πιστεύῃ εὐκόλως πᾶσαν κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλὴν. Καὶ τῷντι ὠργίσθη παρὰ δόξως ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ μὴ θελήσας νὰ ἀκούσῃ τὴν νέαν τοῦ Ἀθανασίου ἀπολογίαν, ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς Αὐγουσταν Τρηβιρῶν, πόλιν τῆς Γαλλίας· ἀλλὰ τοῦτο προσωρινῶς, διότι, συνελθὼν μετ' ὀλίγων καὶ ἀναλαβὼν τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸ σχίσμα κλειὼν τὴν θύραν εἰς πᾶσαν ἐλπίδα εἰρηνεύσεως, καὶ δὲν ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀποφασισθέντα, ἀποφαινόμενος χηρεῦοντα τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ὁ Ἀθανάσιος ἀπῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος τοῦ 336 εἰς Αὐγουσταν Τρηβιρῶν· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ εὐλάβεια ἦν ἀπανταχοῦ ἐνέπνεεν ὁ ἀκλόνητος ἐκεῖνος τῆς ὀρθοδόξιας πρόμαχος ὥστε ἡ ἀποδημία αὐτοῦ αὕτη ὡμοιάζε θρίαμβον μᾶλλον ἢ ἐξορίαν. Ὁ ἐπίσκοπος Τρηβιρῶν ἐδέχθη αὐτὸν ὡς φίλον καὶ ξένον, οὐχὶ ὡς κατὰ δίκον· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πρεσβύτερος τοῦ αὐτοκράτορος υἱός, ὁ ὁμώνυμος τῷ πατρὶ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐκυβέρνηα τὴν Γαλατίαν καὶ ἔδρευεν εἰς τὴν τῶν Τρηβιρῶν πόλιν, ἐπεσκέφθη εὐσεβάστως τὸν ἐξόριστον. Ἐνῷ δὲ ὁ καταδικασθεὶς Ἀθανάσιος τοιαύτης ἐτύγχανε δεξιώσεως ἐν τῇ δύσει, ὁ κατισχύσας ἐν τῇ ἀνατολῇ Ἀρειὸς ἠθέλησε τελευταῖον, ὑπὸ τῶν φίλων δορυφορούμενος, νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ πόλιν Ἀλλὰ καὶ τοὶ ἔχοντες ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δημοσίαν δύναμιν καὶ τινες ἐκ τοῦ ὄχλου ὀπαδοὺς, τοσοῦτον ἐμισεῖτο ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὥστε ἡ παρουσία αὐτοῦ προεκάλει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθεκάστην ταραχὰς καὶ ῥήξεις. Τοῦτο δὲ βλέποντες οἱ φίλοι τοῦ τε Ἀρείου καὶ τοῦ Εὐσεβίου, καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ αὐτοκράτωρ μαθὼν τὰ γινόμενα ἀγανακτήσῃ ἐπὶ τέλους κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ δύο περίπου ἔτη τοσαύτας παρήγαγον αὐτῷ δυσχερείας, ἀπεφάσισαν νὰ σωθῶσι διὰ τελευταίου τινὸς τολμήματος. Ὅθεν ἐπὶ τῇ προφάσει ἐριδὸς τινος προελθούσης αὐτοῖς εἰς μέσον περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος, μεταξύ τοῦ

ὀρθοδόξου ἐπισκόπου Ἀγκύρας καὶ τινος Ἀρειανοῦ, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ περὶ αὐτὴν διατρίβοντες ἔτι ἐπίσκοποι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ συνέλθωσιν εἰς σύνοδον ἵνα κρίνωσι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀγκύρας ἦτο φίλος τοῦ Ἀθανασίου, κατεδίκασαν αὐτὸν ἐκ τοῦ προχείρου. Ἐπειτα δὲ, ἐλθόντες εἰς τὸ κύριον ζήτημα, ἀπεφάσισαν νὰ φέρωσι τὸν Ἀρειον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ δεχθῶσιν αὐτὸν ἐπισήμως εἰς τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ὑπ' ὅψιν αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ ἐλπίδι, ὅτι ὁ βασιλεὺς θέλει οὕτως ἀναγκασθῇ νὰ προστατεύσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν Ἀρειον. Ἀφ' ἐτέρου ὁ βασιλεὺς συνήνεσεν εἰς τοῦτο ἵνα ἀπομακρύνῃ τὸν Ἀρειον ἐξ Ἀλεξανδρείας ὅπου ἡ διατριβὴ αὐτοῦ κατήτησεν, ὡς εἶδομεν, πρόξενος ἀδιαλείπτων σκανδάλων. Ὁ Ἀρειος λοιπὸν ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως νὰ κοινωνήσῃ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἐχρειάζετο ἰδίως ἡ συναίνεσις τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος οὗτος, ὀνόματι Ἀλέξανδρος, καὶ τοι γέρον ὢν καὶ πρᾶος καὶ μὴ διαπρέπων ἐπὶ ἱκανότητι, ἀλλ' ὅμως πιστὸς διατελὼν εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας, ἀπεκρίθη ὅτι ὁ Ἀρειος ἀπεκλείσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ οἰκουμένης συνόδου καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς ὀλίγους τινὰς νὰ ἀνατρέψωσι τὰ παρὰ πάντων θεσπισθέντα. Παρακλήσεις καὶ ἀπειλαὶ ἀπέβησαν μάταιαι. Ὁ ἀγαθὸς Ἀλέξανδρος ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀρνησιν αὐτοῦ καὶ εἶχεν ὡς φαίνεται συμφώνους τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐδέησεν ἄρα νὰ ἀναφερθῇ τὸ πρᾶγμα πάλιν εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις περιῆλθεν εἰς ἀμηχανίαν θλιβεράν. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ τοι παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Εὐσέβιον, οὐδέποτε ὅμως συνεμερίσθη, ὡς εἶδομεν, ὅλα αὐτῶν τὰ πάθη. Ἡ ἀντίστασις ἀνδρὸς πρᾶου καὶ εἰς τὴν πολιτείαν εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένου, ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς νέαν ἀπορίαν καὶ μὴ ἤξεύρων πῶς ν' ἀπαλλαγῇ τῆς δυσχερείας ταύτης, ἐκάλεσε πάλιν τὸν Ἀρειον ἐνώπιον αὐτοῦ. Προελθόντος δ' ἐκείνου « εἰμυροῶ, τῷ εἶπε, νὰ βάλω βάσιν εἰς τὸν λόγον σου; πρεσβεύεις τῷ ὄντι ἀληθῶς τὸ δόγμα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως; » καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀρειος ἐπανέλαβε τὴν γνωστὴν ὁμολογίαν, ἣν ἐξ ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς εἶχε θεωρήσει ὡς ἀποχρῶσαν, « μήπως πρεσβεύης, ἐπανέλαβε, κάμμίαν ἄλλην πλάνην; μή-

πως διατηρῆς κάμυιαν τῶν αἵρετικῶν δοξασιῶν ὅσας ἐξέφερες ἄλλοτε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ; ὁμνύεις ἐνώπιον Θεοῦ ὅτι ἀπέπτυσας πᾶσαν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν βλασφημίαν ; » Ὁ Ἄρειος ὤμοσεν ἀδιστακτως. « Ὑπαγε λοιπὸν, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς· καὶ εἰ μὲν ἡ πίστις σου ἔχει καλῶς, καλὸς ἔστω καὶ ὁ ὅρκος ὃν ὤμοσας· εἰ δὲ ἡ πίστις σου ἀσεβής ἐστίν, ὁ Θεὸς τιμωρήσει τὸν ἐπίσκοπον. »

Τότε ὁ Κωνσταντῖνος, νομίσας ὅτι ἠσφάλισε τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, ἐκάλεσε τὸν Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δώσῃ ἀπροφασίστως τὴν ἐπαύριον, ἥτις ἦτο ἡμέρα Κυριακὴ, τὴν θείαν μετάληψιν εἰς τὸν Ἄρειον. Ὁ γηραιὸς Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν οὐδὲ νὰ ἀπαντήσῃ ἐπετράπη, ἀπῆλθε τεταραγμένος εἰς τὴν πλησιεστέραν ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖ δακρυρρόων ἐπεκαλέσατο τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, κατὰ τὴν δεινὴν ταύτην περίστασιν. Ὀλίγας δὲ στιγμὰς μετέπειτα ἐξήρχετο τῶν βασιλείων ὁ Ἄρειος θριαμβεύων καὶ ὑπὸ πολλῶν παραπεμπόμενος φίλων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐλάλει περιχαρὴς γεγωνυῖα τῇ φωνῇ. Ἀλλ' ἐνῷ διήρχετο οὕτω τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, κατελήφθη αἰφνης ὑπὸ ἀνάγκης κατεπειγούσης, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἀπεχώρησεν εἰς ἐπιτήδειόν τινα τόπον. Παρατεινομένης δὲ τῆς αὐτόθι διατριβῆς, ὁ ὑπηρέτης αὐτοῦ ἀνησυχήσας ἠνέωξε τὴν θύραν, καὶ, ὦ τοῦ θαύματος ! εὔρε τὸν αἵρεσιάρχην χαμαὶ κατακειμενον καὶ διὰ μέσου τοῦ σώματος διαρράγνεντα. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία, διαδοθεῖσα ἐν ἀκαρεῖ καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν καταπληκτικὴν. Οἱ πλείστοι ἐθεώρησαν τὸν ἀπαίσιον τοῦτον θάνατον ὡς θείας δίκης σημεῖον· οἱ μετριώτεροι ἀπέδιδον αὐτὸν εἰς τὴν αἰφνιδίαν ἐκρηξίν ὑπερβολικῆς χαρᾶς καὶ ὑπεροψίας ἐπὶ μακρὸν κατασταλείσης. Ὀλίγοι δὲ τινες ὑπεψιθύριζον ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐγένετο θῦμα δολοφονίας ἢ μαγείας. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐταράχθη ὁ Κωνσταντῖνος. Ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ κατάστασις ἀπέβη ἔκτοτε ἀληθῶς ἀξιοθρήνητος. Εἶχεν ἐλπίσει νὰ ἐξκλείψῃ πᾶσαν ἀφορμὴν θρησκευτικῆς ἔριδος, καὶ ἤδη ἐβλεπε τὴν θρησκευτικὴν ἔριν εἶπερ ποτὲ παροξυνθεῖσαν. Εἶχεν ἀγωνισθῇ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ἤδη κατήντησε νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς κυριωτέρους τῆς ὀρθοδοξίας προμάχους. Εἶχε πράξει τοσαύτας ὑπὲρ τοῦ Ἀρείου θυσίας· καὶ ἤδη ὁ Ἄρειος ἐφαίνετο ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς καταδικαζόμενος.

Οὐδὲ ἰδύνατο νὰ ὀπισθοδρομήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον· διότι οὕτω πράττων ἤθελε περιέλθῃ ἀφ' ἑτέρου εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου, αἵτινες παρίσταντο ὡς οἱ πιστότεροι αὐτοῦ φίλοι. Ἀηδία καὶ θλίψις ἐπλήρωσαν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ ἐβασάνιζον αὐτὴν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶχε καὶ ἄλλας πολλὰς ὀδυνηρὰς μερίμνας.

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τρεῖς υἱούς. Οἱ υἱοὶ οὗτοι διχονοοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἔμελλον προδῆλως, ἅμα ἤθελεν ἐκλείψει ἐκ μέσου ἡ Σιβαρά τοῦ πατρὸς αὐτῶν χεῖρ, νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν περὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· οὐδεὶς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα ἵνα συντηρήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων, ὑπῆρχον καὶ δύο τοῦ βασιλέως ἀνεψιοὶ, Δαλμάτιος καὶ Ἀννιβαλιανός, υἱοὶ Ἀννιβαλιανοῦ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, οἵτινες, διαπρέψαντες ἤδη ἐν πολέμοις καὶ πολὺ μᾶλλον τῶν υἱῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τιμώμενοι, δυσκόλως ἤθελον ὑποκύβει εἰς τοὺς νομίμους ἀλλ' ἀσθενεῖς τῆς ἀρχῆς διαδόχους. Ὁ βασιλεὺς ἐβλεπε ταῦτα πάντα, καὶ ἐτήκετο προαισθανόμενος τὰς ἐπερχομένας συμφορὰς, καὶ ἐπὶ τέλους, μὴ εἰδὼς πῶς ἄλλως νὰ προλάβῃ τὸν ἐμφύλιον ἀγῶνα, ἀπεφάσισε τῷ 336 νὰ διανεῖμῃ ἐκ προοιμίου τὸ κράτος μεταξὺ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ. Ὅθεν εἰς μὲν τὸν πρεσβύτερον υἱόν, τὸν Κωνσταντῖνον, ἔδωκεν ὅλας τὰς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων ἐπαρχίας, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Βρεταννίαν· εἰς δὲ τὸν νεώτερον, τὸν Κώνσταντα, ἐπέτρεψε τὰ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κράτους κείμενα, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Ἀφρικὴν· εἰς δὲ τὸν δευτέρου τοκον, τὸν Κωνσταντίον, τὸν ὁποῖον ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς ἡγάπα, κατέλιπε τὴν Ἀνατολὴν ἥτοι τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τελευταῖον παρέσχε τμημάτά τινα καὶ εἰς τοὺς ἀνεψίους αὐτοῦ, καταστήσας τὸν μὲν Δαλμάτιον ἡγεμόνα τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀχαΐας, τὸν δὲ Ἀννιβαλιανὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

Τοιοιουτρόπως δὲ καταστρέψας ἰδίᾳ χειρὶ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους ὑπὲρ ἧς οὐκ ὀλίγον ἡγωνίσθη, καθὼς πρὸ μικροῦ εἶχε καταλύ-

σει τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας ἦν τοσοῦτον δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐπόθησε, παρεσκευάσθη ἤδη πρὸς θάνατον· διότι, καὶ τοι ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον ὑγιέστατος, δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν προσεχῆ τελευτήν. Κατεσκεύασε λοιπὸν τὸν ἴδιον τάφον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἐν τῷ μέσῳ δώδεκα θηκῶν τεθεισῶν αὐτόθι εἰς μνήμην τῶν δώδεκα τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Τελεσθέντων δὲ, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 336, τῶν ἐγκαινίων τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τοῦ μνημείου τούτου, πολλοὶ ἐξεφωνήθησαν λόγοι πανηγυρικοὶ οἵτινες κακῶς φαίνεται ἤχησαν εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Κωνσταντίνου. Τοῦλάχιστον ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος βεβαιοῖ, ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τῶν λειτουργῶν ἐκείνων ἐτόλμησεν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ν' ἀποφανθῇ αὐτὸν μακάριον, « ὅτι δὴ καὶ τῷ παρόντι βίῳ τῆς κατὰ πάντων αὐτοκρατορικῆς βασιλείας ἡξιωμένος εἴη, καὶ τῷ μέλλοντι συμβασιλεύειν μέλλοι τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ » ὁ βασιλεὺς ἡγανάκτησε καὶ διακόψας τὸν ῥήτορα, παρήνεσε νὰ μὴ τολμᾷ τοιαῦτα φθέγγεσθαι, « μᾶλλον δὲ δι' εὐχῆς αἰτεῖσθαι αὐτῷ, καὶ τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἄξιον φανῆναι. »

Περὶ τὰς μελαγχολικὰς ταύτας ἀσχολίας διήλθεν ἅπαν τὸ ἔτος 336, ὅτε, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀκολουθίου ἔτους, αἰφνιδίως τις ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν εἰς Μεσοποταμίαν, ἐξήγειρεν ἐπὶ μικρὸν τὴν καταβεβλημένην τοῦ Κωνσταντίνου ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ληθάργου εἰς ὃν κατέκειτο. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἐτοιμάσῃ στρατὸν μέγαν· οἱ δὲ Πέρσαι, οἵτινες ἤλπιζον νὰ εὕρωσιν αὐτὸν ἀπαράσκευον καὶ ἔμαθον ἀπεναντίας ὅτι μετ' ὀλίγον ἐπέρχεται ἐπ' αὐτοὺς, μετανοήσαντες ἔπεμψαν πρέσβεις περὶ εἰρήνης. Ὁ Κωνσταντίνος, ὅστις ἀληθῶς εἰπεῖν δὲν ἡγάπα πλέον τὸν πόλεμον, ὑπεδέχθη τοὺς πρέσβεις τούτους εὐμενῶς καὶ διατέλει πρὸς αὐτοὺς διαπραγματευόμενος, ὅτε, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 337, ἡσθάνθη μικράν τινα ἐνόχλησιν. Οἱ ἱατροὶ συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ θερμὰ λουτρά τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Ἐλενοπόλεως ἥτοι τοῦ ἀρχαίου Δρεπάνου, εἰς ὃ εἶχε δώσει τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα. Ἀλλ' ὅτε ἐφθασεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸ νόσημα εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει ὥστε δὲν ἡδυνήθη νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὰ λουτρά αὐτῆς. Ὅθεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βλέπων προσεγγίζοντα τὸν θάνατον προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλη-

σίαν, καὶ προσκυνήσας, ἐξωμολογήθη γεγωνυῖα τῇ φωνῇ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ· μεθ' ὃ ἐζήτησε νὰ ἀζιωθῇ ὅλων τῶν εὐχῶν ὅσαι ἀπητοῦντο ἵνα μυηθῇ εἰς τὰ ἅγια μυστήρια. Διότι, κατὰ τὴν τοῦ Καισαρείας Εὐσεβίου μαρτυρίαν, οὐδεμίᾳ ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ τοι τοσοῦτον συντελέσας εἰς τὸν θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τοι ἀναμιχθεὶς εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς, καὶ τοι μετασχὼν τῶν σπουδαιοτέρων αὐτῆς συζητήσεων, δὲν εἶχε μέχρι τῶν τελευταίων τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμερῶν οὔτε βαπτισθῇ οὔτε μεταξὺ τῶν κατηγουμένων καταταχθῇ. Μὴ φανῇ δὲ τὸ πρᾶγμα παράδοξον· τὸ τοιοῦτον συνέβαινε πολλάκις κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτοὺς τῆς ἐκκλησίας χρόνους, καθ' οὓς πολλῇ ἔτι ἐπεκράτει ἀνωμαλία περὶ τὴν παραδοχὴν τῶν κατηγουμένων. Ἡ ἐκκλησία κατεδίκαζε μὲν τὴν βραδεῖαν ἐκείνην καὶ ἐν ὥρᾳ θανάτου οὕτως εἰπεῖν γινομένην τελετὴν τοῦ βαπτίσματος· ἀλλὰ αἰσθανομένη τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς καὶ τὰς δυσχερείας ὑφ' ὧν περιστοιχίζετο, ἠνείχετο τὴν τοιαύτην ἀναβολὴν, καὶ φυσικώτατον μαλιστα ἦτο νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτὴν εἰς τὸν παντοδύναμον ἡγεμόνα πρὸς ὃν τοσαύτας ὤφειλε χάριτας. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Κωνσταντῖνος, προαισθανόμενος ἤδη ἑαυτὸν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ δεχθῇ τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ, μετακομισθεὶς ἐξ Ἐλενοπόλεως ὅπου δὲν εἶχε κατάλυμα ἐπιτήδειον, εἰς τὰ περὶ Νικομήδειαν ἀνάκτορα, συνεκάλεσεν ἐκεῖ ἀμέσως τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτοὺς τάδε. « Οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ πάλαι μοι διψῶντι καὶ εὐχομένῳ τῆς ἐν Θεῷ τυχεῖν σωτηρίας, καιρὸς ἐλπίζομενος· ὥρα καὶ ἡμᾶς ἀπολαῦσαι τῆς ἀθανατοποιουῦ σφραγίδος, ὥρα τοῦ σωτηρίου σφραγίσματος μετασχεῖν· ἐπὶ ρείθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ τοῦτ' ἐνενόουν ποτὲ ποιῆσαι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον, τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται· Θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέρον εἰδὼς, ἐντεῦθεν ἤδη τούτων ἡμᾶς ἀξιοῖ. Μὴ δὴ οὖν ἀμφιβολία τις γιγνέσθω. Εἰ γὰρ καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐνταυθοὶ βιοῦν ὁ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου κύριος ἐθέλοι, καὶ οὕτως ἐμὲ συναγελαζέσθαι λοιπὸν τῷ τοῦ Θεοῦ λαῷ, καὶ ταῖς εὐχαῖς ὁμοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκκλησιάζοντα κοινωνεῖν ἅπαξ ὦρισται, θεσμούς ἤδη βίου Θεῷ πρέποντας, ἐμαυτῷ διατετάξομαι. »

Τότε ἐτελέσθησαν πάντα τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα·

μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναλάβῃ τὴν πορφύραν, ἀλλὰ διέμεινε περιβεβλημένος τὸν λευκότετον τοῦ κατηχομένου ἱματισμόν· καὶ, ἐν τῇ πλησμονῇ τῆς εὐχαριστήσεως αὐτοῦ, ἤκούσθη λέγων· « νῦν ἀληθεῖ λόγῳ μακάριον οἶδ' ἐμαυτὸν, νῦν τῆς ἀθανάτου ζωῆς πεφάνθαι ἄξιον, νῦν τοῦ θεοῦ μετεिल्φέναι φωτὸς πεπίστευκα. » Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τὰ ἔσχατα ταῦτα τῆς ζωῆς παρημέλησε τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ οἱ υἱοὶ τοῦ ἦσαν ἀπόντες, προσεκάλεσε τοὺς κυριωτάτους τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτῶν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν θέλουσι πράξει κατὰ τὴν τέκνων καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπικυρώσας δὲ πάλιν τὰ περὶ τῆς διαίρεσεως τοῦ κράτους προαποφασισθέντα, ἀπέθανε τῇ 21 μαΐου τοῦ 337, ἐν τῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτῇ. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ, περιβλήθεις δι' ἄλουργίδος, καὶ κοσμηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαδόχου, καὶ ἐν χρυσῇ κατατεθείς λάρνακι, μετεκομίσθη ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἐξετέθη εἰς κοινὴν θέαν, ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν βασιλείων, ἐπὶ ἱκρίωματος ὑψηλοῦ, τὸ ὅποιον περιεστοίχιζον ἀπειράριθμα φῶτα, ἐπὶ σκευῶν χρυσῶν καίοντα. Ἄπαντες οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες προσῆλθον προσκυνοῦντες καὶ γονυκλινεῖς ἀσπαζόμενοι τὸν νεκρόν· ἅπαντες δὲ οἱ ὑπῆρταν, πλησιάζοντες ἐζήτουν τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ὡς ἂν ἔξῃ ἔτι. Καὶ τὸ τυπικὸν τοῦτο ἐτηρήθη μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωνσταντίου, ὃν περιέμενον ἵνα τελεσθῇ ἡ κηδεία.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔζησεν ἔτη 63, 2 μῆνας καὶ 20 ἡμέρας, κυριαρχήσας ἔτη 30, 9 μῆνας καὶ 27 ἡμέρας. Ἐν τῷ διαστήματι τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας, ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ πνεῦμα. Τὸ κράτος, ἀπαλλαγὴν τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν πολεμίων καὶ τῶν πολλῶν ἐμφυλίων στάσεων ὑπὸ τῶν ὁποίων πρότερον σχεδὸν ἀδιαλείπτως κατετρώχετο, ἀπῆλauseν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ στιβαροῦ ἐκείνου βραχίονος τὰ ἀγαθὰ εἰρήνης διαρκοῦς. Τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, λυτρωθὲν τῶν ὀλεθρίων διωγμῶν ὑφ' ὧν πρὸ τοσούτου χρόνου ἐβασανίζετο, ἐξησφαλίσθη, ἐρρυθμίσθη, ἐπροστατεύθη, χωρὶς νὰ καταδιωχθῶσι παντάπασι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος· ἡ δὲ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθη εἰς πολλὰ

κατὰ τὸ σωτήριον τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου πνεῦμα. Ἐῖναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἂν δὲν διέπραξε τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων καὶ πνευμάτων μεταβολήν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος τοῦλάχιστον συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην δι' ἧς ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεμορρώθη ἡ κατάστασις ὁλοκληροῦ τοῦ κόσμου; Καὶ ὅμως εὐρέθησαν ἱστορικοὶ πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ οἵτινες οὐ μόνον ἀπηξίωσαν νὰ ἀπονεύμωσιν αὐτῷ τὴν δικαίαν ἐκείνην ἐπὶ νυμῖαν ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐμυκτήρισαν, ἐχλεύασαν, περιεφρόνησαν, καὶ ὡς κακοῦργον ἐχαρκτήρισαν τὸν ἄνδρα.

Δὲν πρόκειται νὰ ὑμνήσωμεν αὐτὸν, πιστεύοντες εἰς τὰ ὑπερβολικὰ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐγκώμια. Δὲν ἡρνήθημεν, οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔπαισε πολλάκις καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ. Ὡς ἄνθρωπος εἶναι ἀσύγνωστος δι' ὃν εἰς πολλοὺς τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν ἐπήνεγκε θάνατον. Ἀλλὰ, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν, εἰς τὰς ἀνοσίους ταύτας πράξεις παρεσύρθη ὁ Κωνσταντῖνος οὐχὶ ὑπὸ ἀγριότητος ψυχῆς· παρεσύρθη ὑπὸ κακῶς νενοημένης πολιτικῆς ἀνάγκης, καὶ ὑπὸ τῶν ὀλεθρίων ἑξέων καὶ παραδόσεων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη. Τὰ δὲ μέγιστα τῶν πολιτικῶν σφαλμάτων, πρὸ μικροῦ ἔτι ἐξεθέσαμεν καὶ ἐξετιμήσαμεν, διότι περὶ τὰ τέλη μάλιστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ διεπράχθησαν. Τὰ σφάλματα ταῦτα εἶναι ὡσαύτως ἀναμφισβήτητα· ἐξηγοῦνται ὅμως μέχρι τινός, ἂν δὲν δικαιολογοῦνται, ἢ μὲν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον πάλη, διὰ τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τὸν Ἀρειον, ἢ δὲ μετὰ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνεψιῶν διανομὴ τοῦ κράτους, διὰ τὴν ἐλπίδα ἣν ἔτρεφε νὰ προλάβῃ τὴν βιαίαν αὐτῶν σύγκρουσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτων πάντων ὁμολογηθέντων, ἐρωτῶμεν μετὰ θάρρους, ὅποιοι τῶν ἱστορικῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἐπίδαψιλεύεται τὸ ὄνομα μέγας, δὲν περιέπεσον εἰς ὅμοια ἢ παραπλήσια ἀμαρτήματα μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων μετείχον ἔτι ὀχληκῆς τινος βαρβαρότητος, μόλις ἀπὸ τῶν ἡθῶν αὐτῶν, εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκλιπούσης; ἢ τίς δύναται νὰ καυχῇθῃ ὅτι συνέπραξεν εἰς μείζονα ἢ μᾶλλον εὐεργέτιδα τοῦ κόσμου μεταβολήν; ἢ τίς, ὅτι εὐρεθεὶς ἐν

τῷ μέσῳ τοσούτων φοβερῶν διὰ τὴν δυσχέρειαν αὐτῶν θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν περιπλοκῶν, διεξήγαγεν αὐτὰς μετὰ πλείονος συνέσεως καὶ μετριοπαθείας ; ἢ τίς, ὅτι κυβερνῶν κράτος ἀχανές, κλυδωνιζόμενον ὑπὸ τῶν παλῶν καὶ διενέξεων ἀρχαίας καὶ νέας πίστεως, ἔδειξε πλείονα ἀνεξιθρησκείαν, ἐπιείκειαν, σωφροσύνην ;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πάθη θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ ἔφθειραν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον φθείρουσι τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου κρίσιν τῆς ἱστορίας, καὶ ἐδηλητηρίασαν τὴν περὶ αὐτοῦ κοινὴν πεποίθησιν. Πρῶτοι ἐμίσησαν αὐτὸν, ὡς πρόμαχον τοῦ νέου θρησκευματος, οἱ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ὀπαδοί, οἵτινες τούτου ἕνεκεν ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς δεινότερας τῶν ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν. Προεξάρχει δὲ τῆς σχολῆς ταύτης τῶν ἱστορικῶν ὁ Ζώσιμος, ὅστις γράψας ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι « ἱστορίας νέας βιβλία ἐξ » λέγει, ὅτι τὸ πατεῖν τοὺς ὄρκους ἦτο σύνηθες αὐτῷ· λέγει, τὴν κακοήθειαν κατὰ φύσιν ἐνοῦσαν αὐτῷ· λέγει αὐτὸν μεστὸν πάσης ἀλαζονείας· λέγει, ὅτι ἐγκατέλιπε τὸ πάτριον δόγμα καὶ ἠσπάσθη τὴν ἀσέβειαν, δηλαδὴ τὸν χριστιανισμόν, διότι αἰγύπτιος τις διεβεβαίωσεν αὐτὸν « πάσης ἀμαρτάδος ἀναιρετικὴν εἶναι τὴν τῶν χριστιανῶν δόξαν, καὶ τοῦτο ἔχειν ἐπάγγελμα, τὸ τοὺς ἀσεβεῖς μεταλαμβάνοντας αὐτῆς, πάσης ἀμαρτίας ἔξω παραχρῆμα καθίστασθαι » λέγει αὐτὸν ἱερόσυλον· λέγει περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἀπόλεμον γενόμενον καὶ τρυφῇ τὸν βίον ἐκδόντα· καὶ τί δὲν λέγει ; ἅτινα πλεῖστοι ἄλλοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς φερόμενοι ἀντιπαθείας ἐσχολίασαν καὶ συνεπλήρωσαν. Ἦλθεν ἔπειτα ἡ φιλοσοφία, ἡ καλουμένη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἥς οἱ μύσται, ἀποστρεφόμενοι πᾶν θρήσκευμα καὶ ἰδίως τὸ πάντων κράτιστον, τὸ χριστιανικόν, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπέπεσον ῥαγδαῖοι κατὰ τοῦ ἀνδρὸς τοῦ πολυειδῶς ἀσφαλίσαντός καὶ κρατύναντος τὸ θρήσκευμα τοῦτο. Τούτων προεξάρχουσιν ὁ γάλλος Οὐολταῖρος καὶ ὁ ἀγγλος Γίββων, οἵτινες ἀμφότεροι, ἐπαγγελλόμενοι ὅτι θέλουσι φέρεи κρίσιν ἀπαθῆ καὶ ἀμερόληπτον, ἀποσιωπῶσι, μάλιστα ὁ πρῶτος, ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς, ἰδίως ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἀναφαίνεται παραδεξάμενος τὸ νέον θρήσκευμα, ἐξογκοῦσι καὶ παραμορφοῦσι τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ, μυκτηρίζουσι τὰς πεποι-

θήσεις καὶ χλευάζουσιν ἅπαν τὸ θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ πολίτευμα. Οὐκ ὀλίγον δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν διαστροφὴν τῶν πνευμάτων καὶ ἡ παπικὴ ἀρχή. Κατ' ἀρχὰς ἀπενέμοντο αὐτῷ ἐν τῇ δύσει ὅσαι καὶ οἶαι παρ' ἡμῖν τιμαί. Μέχρι τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐμνημονεύετο ὁ Κωνσταντῖνος ἐπ' ἐκκλησίας ἐν Ῥώμῃ ὡς εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος εὐεργετῶν. Ἐν Καλαβρία τῆς Ἰταλίας μέχρι τῆς σήμερον σώζεται κόμη ὀνομαζομένη Ἅγιος Κωνσταντῖνος. Εἰς Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ ναοὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμώμενοι. Εἰς Πράγαν τῆς Βοημίας ἐπὶ πολλὸν χρόνον μεγάλη ἀπεδίδετο εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ εὐλάβεια. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐπῆλθεν ἡ μετὰ τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐνόμισεν ὅτι ἔχει πολλὰς ἀφορμὰς νὰ μὴν εὖνοῃ τὸν Κωνσταντῖνον. Αὐτὸς, ἰδρύσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπῆρξεν ὁ ἔμμεσος δημιουργὸς πολλῶν γεγονότων τὰ ὅποια ἀδίκως καὶ παραλόγως ἐθεώρησεν αἰετοτε ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὡς ὀλέθρια· διότι ὁ τῆς νέας Ῥώμης ἀρχιερεὺς κατήντησε μετ' οὐ πολὺ οὐ μόνον ἰσοβάθμιος τοῦ ἄκρου τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἀρχιερέως, ἀλλὰ καὶ ἐπεσκίασε μέχρι τινὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ· διότι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει παραχθεῖσα ἰσχυρὰ μοναρχία οὐ μόνον κατεπολέμησε τὰς ὡς πρὸς τὴν ἀνατολὴν μηδένα λόγον ἐχούσας ἀξιώσεις τῆς παπικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ ὅλως ἀπὸ αὐτὴν ἀνεξάρτητον κατέστησε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ταῦτα πάντα δὲν ὑπῆρξαν βεβαίως ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου, ὑπῆρξαν ἀπλᾶς συνέπειαι τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἡ παπικὴ ἐκκλησία δὲν ἐσυγχώρησεν ἕκτοτε εἰς τὸν βασιλέα ἐκεῖνον τὰς συνέπειας τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἐθεώρησεν αὐτὸν ὑπεύθυνον δι' αὐτάς, κατήργησε δὲ οὐ μόνον τὰς τιμὰς ἃς ἀπένειμεν αὐτῷ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀλλὰ καὶ ἀναφανδὸν δὲν ἐσυστάλη νὰ ἐπιτιμῇσθαι αὐτόν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὴν ἱστορικοὶ, προοιμιάζοντες ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν ἀτελεύτητον σειρὰν τῶν ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν ἃς ἔμελλον νὰ ἐκτοξεύσωσι κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ ὀρθοδόξου, τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, δὲν ἐδίστασαν νὰ δανεισθῶσι τὰ ὅπλα τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν φιλοσόφων ἵνα ἀσχημίσωσι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνδρός. Τινὲς μάλιστα κατήντησαν

νὰ ἀμφισβητήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ὀρθοδόξιαν αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἐνῶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Νικομηδείας ὑπέγραψε τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, καὶ ὅτι οὔτε αὐτὸς οὔτε οἱ περὶ αὐτὸν ἐζώμοσαν τὸ σύμβολον τοῦτο ζῶντος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπλῶς δὲ ἐπροσάτευσαν τὸ τοῦ Ἀρείου πρόσωπον. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, συμπράττων τῷ Εὐσεβίῳ, δὲν ἐνόησε ποτὲ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ἀλλὰ εἰς μόνην τὴν στερέωσιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, καὶ ὅτι, δεχόμενος τὸ βάπτισμα παρὰ τοῦ Νικομηδείας, εἶχε τὴν πεποίθησιν, ὅτι δέχεται αὐτὸ παρ' ἀρχιερέως πρεσβεύοντος τὸ ὀρθόδοξον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου σύμβολον.

Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς προθύμως ἀσπασάμενοι τὰς τοιαύτας τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης δοξασίας ἤκιστα εὐλαβῶς, ἵνα μὴ τι χειρὸν εἴπωμεν, φρονοῦσιν, ὁμιλοῦσι καὶ γράφουσι περὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως· μὴ ἀνερευνήσαντες τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν καὶ πρὸ πάντων μὴ νοήσαντες ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιτιμήσεων ἐκείνων ἐπήγασαν ἐκ λόγων δι' οὓς ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν ἀπεναντίας νὰ τιμῇσωμεν ἐξαιρέτως τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός. Τῶνόντι ἐὰν οἱ δυτικοὶ ἔχωσιν ἀφορμὴν νὰ ἀγανακτῶσι κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου ὡς ἰδρυτοῦ τῆς νέας Ῥώμης καὶ τῆς ἐν αὐτῇ παραχθείσης καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ μακρὸν ἀκμασάσης ἐλληνικῆς μοναρχίας, πρόδηλον ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν τἀνάπαλιν αὐτῷ ἰδιάζουσιν τούτων ἔνεκα εὐγνωμοσύνην, διότι διὰ τῆς μοναρχίας ἐκείνης τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, οὐ μόνον ἐσώθη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσεν αὐθις ἰσχυρὸν καὶ μέγα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξεν ἐλληνικὴν τὴν πρώτην τῶν χριστιανικῶν ταγμάτων σημαίαν, ἐλληνικοῖς γράμμασι τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα ἐπιγράψας αὐτῇ καὶ ἐλληνιστὶ τὸ σύμβολον αὐτῆς « ἐν τούτῳ νίκα » καθιερώσας. Ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσε καὶ προέδρευσεν τὴν πρώτην μεγάλην τοῦ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ σύνοδον. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔκτισεν τὴν νέαν τοῦ ἐλληνισμοῦ πρωτεύουσιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνὶ λόγῳ παρесеκέυασεν τὰ πάντα πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀναβίωσιν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν χλευάσει, θέλομεν περιφρονήσει, θέλομεν ἀδικήσει τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός! Ναι μὲν ὁ Κωνσταντῖνος ἡμαρτε νοθεύσας τὴν

νέαν αὐτοῦ μοναρχίαν δι' ᾧ παρέλαβεν ἐν αὐτῇ περσικῶν θεσμῶν καὶ προπαρασκευάσας οὕτω τὴν ἀλλόκοτον ἀλλοίωσιν ἣν ἔπαθεν ὁ ἑλληνισμός ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον εἰς αὐτὸν ὅπως δῆποτε ὀφείλεται ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ ἐξἑλληνισμοῦ τῆς ἀνατολικῆς μοναρχίας· ὥστε εἰμποροῦμεν νὰ κατακρίνωμεν αὐτὸν διὰ τινὰ τῶν ὅσα ἔπραξεν, ἀλλὰ νὰ καταδικάσωμεν τὸν ἄνδρα ἐν γένει, ἥθελεν εἶναι εἰδὸς τι ἱστορικῆς πατροκτονίας, τόσῳ μᾶλλον ἀσυγγνώστου ὅσῳ αὐτὴ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη, ὑπείκουσα εἰς αἰσθήματα γενναϊότερα, ἤρχισε ν' ἀναδεικνύηται δικαιότερα πρὸς αὐτόν. Διότι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐκ ὀλίγοι τῶν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἀκμαζόντων ἐν τῇ δύσει ἱστορικῶν ἐκφέρουσιν ἤδη κρίσεις ἐπιεικεστέρας περὶ τοῦ ἀνδρός. Ἰδίως ὁ γάλλος Βλαδίμηρος Βρυνέτος, ὅστις, ἐκδὸς τῷ 1860 ἀξιόλογον ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κορίνθου ὑπὸ τῶν ῥωμαίων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τε τοῦτο τὸ μέρος μετριοπαθῶς ἔγραψε, καὶ ἐν γένει φαίνεται ἐμπνέμενος ὑπὸ φιλελληνικῶν αἰσθημάτων. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἕτερος γάλλος, ὁ Ἀλβέρτος Βρόγλιος, ὁ τῷ 1856 δημοσιεύσας δίτομον περὶ Κωνσταντίνου συγγραφὴν, ἐξ ἧς πλεῖστον ὅσον ὠφελήθημεν ἐν τούτῳ τοῦ παρόντος βιβλίου τῷ μέρει, πολὺ τῶν προκατόχων ἀσφαλέστερον ἐστάθμισε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τοῦ ἀνδρός, εἰ καὶ ὑπεμφαίνονται εἰς ἐτὶ παρ' αὐτῷ τελευταῖα τινὰ τῆς δυτικῆς μνησικαχίας ἔχνη.

Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν ἐπιστήμη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἡ τοσαύτας τοῦ παρελθόντος πλάνας καθ' ἐκάστην διορθοῦσα, διαλύει κατὰ μικρὸν καὶ τὴν ἀχλὺν τὴν ἐπὶ τοσοῦτον καλύψασαν τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου καὶ παρίστησιν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ εἰκόνα, εἰκόνα φέρουσαν μὲν πάντοτε στίγματα τινὰ, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον μεγάλην καὶ σεβαστὴν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἵσταται εἰς τὰ μεθόρια δύο κόσμων, τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου, τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ· ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη ἐντὸς τοῦ πρώτου, ἔπραξε καὶ ἀπέθανεν ἐντὸς τοῦ δευτέρου. Δὲν εἶναι ἄρα πρέπον νὰ κριθῇ ὑπὸ τὴν μονομερῆ καὶ ἀπόλυτον τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου ἔποψιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκάστοτε αὐτῶν περιστάσεις δέον νὰ κριθῶσι, δέον νὰ ἐκτιμηθῶσιν αἱ ποικίλαι τοῦ βίου αὐτοῦ περιπέτεια. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοιάζει τὰ κατ'

ποφόρα ἐκεῖνα φυτὰ εἰς τὰ ὅποια ἐνεκεντρίσθη ὁ χυμὸς φυτῶν ἐτέρων καὶ τῶν ὁποίων ὁ καρπὸς μετέχει ἀμφοτέρων τῶν οὐσιῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν φύσεων. Τὸ δόγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἀπεδέξατο εἰς ἡλικίαν ὠριμον, δὲν ἴσχυσε νὰ μεταβάλῃ παρ' αὐτῷ ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον· ἐὰν ὁ νοῦς αὐτοῦ κατενόησε τὰς ὑψηλὰς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀληθείας καὶ κατεμέτρησε τὰς εὐεργεσίας ὅσας ἐπηγγέλλοντο εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὑπηγόρευεν αὐτῷ νὰ ἐπιταχύνῃ τῶν εὐεργεσιῶν τούτων τὴν διάδοσιν, ἡ καρδιά αὐτοῦ, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, παρέμεινεν ἐθνικὴ, οὔτε ἡδυνήθη ποτὲ νὰ ἀποβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ἔξων καὶ παραδόσεων. Ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ μεταξὺ τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας πάλη καθ' ἣν ἐπὶ τέλους λαμπρῶς ὑπερίσχυεν ἡ τοῦ πνεύματος δύναμις, μαρτυρεῖ τὸ μέγεθος τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνδρός. Ὅθεν δικαίως ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ἰσαπόστολον καὶ κατέταξε μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν, μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς πίστεως· παραβλέψασα μὲν τὰ ἁμαρτήματα ὧν ἐθεώρησεν αὐτὸν ἀνεύθυνον, διότι ὑπῆρξαν προῖον ἀλλοτρίας ἀνατροφῆς καὶ ἑξέως, ἀποβλέψασα δὲ εἰς μόνην τὴν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ προαίρεσιν, ἣτις ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· δικαίως δὲ καὶ ἡ ἱστορία, ἑξαιρέτως ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, ἀποκαλεῖ αὐτὸν μέγαν, διότι ὀλίγοι τῇ ἀληθείᾳ ἄνδρες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔχοντες πρὸς τοσαύτας ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς, ἰδίας τε καὶ κοινὰς, νὰ παλαίσωσι δυσχερείας, ἐπολιτεύθησαν μετὰ πλείονος δεξιότητος καὶ συνέδεσαν τὸ ὄνομα αὐτῶν μετὰ μείζονος πραγμάτων καὶ πνευμάτων μεταβολῆς· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἀσφαλέςτατον χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ κάλλιστον τοῦ μεγάλου ἀνδρός βραβεῖον.

Ὅτι δ' ἐπιμαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἀκριβὲς τῆς κρίσεως ταύτης εἶναι ἡ ταραχὴ καὶ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἅμα ἐκλιπόντος αὐτοῦ. Τέσσαρες δὲν εἶχον εἰσέτι παρέλθει μῆνες ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἤδη ὁ Κωνσταντῖος, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐφαρμακεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, οὐ μόνον τοὺς δύο τούτους θεῖους ἔσφαξεν, ἀλλὰ καὶ ἑπτὰ ἐξεδέλφους ἐν οἷς τοὺς δύο συνάρχοντας, Δαλμάτιον καὶ Ἀννιβαλιανόν, καὶ πλείστους ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας συγγενεύοντας ὅπωςδήποτε μετὰ τοῦ βα-

σιλικού οἴκου. Δύο μόνον παῖδες, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, υἱοὶ τοῦ Ἰουλίου Κωνσταντίου ἐνὸς τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐσώθησαν ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς. Καὶ ὁ μὲν Κωνστάντιος ἐσφετερίσθη οὕτω τὰς μερίδας τῶν δύο αὐτοῦ ἐξαδέλφων· ὁ δὲ Κωνσταντίνος Β' ἠξίωσε νὰ ἐπιβάλη χειρὰ εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ νεωτάτου τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ κατῆλθεν ἀπὸ Γαλατίας εἰς Ἰταλίαν, ἀλλὰ, περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν, ἐθανατώθη τῇ 9 ἀπριλίου 340, ὥστε ὁ Κωνστας ἔμεινεν οὕτω κύριος τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Μετὰ δέκα ὅμως ἔτη ἐδολοφονήθη καὶ οὗτος εἰς τὰ Πυρρηναῖα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν σωματοφυλάκων Μαγνεντίου· καὶ μόλις τῷ 353 ὁ Κωνστάντιος ἠδυνήθη νὰ καταβάλη τὸν δολοφόνον τοῦτον, βασιλεύσας ἔκτοτε ὁλοκλήρου τοῦ κράτους μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῇ 3 νοεμβρίου 361. Τοὺς ἐμφυλίους τούτους περὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἀγῶνας, κατέστησαν ἔτι δεινότερους ὀλέθριοι ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Σαπῶρ Β' ἐπαναλαβὼν τὰς ἐπιδρομὰς, κατετρόπωσε τὸν Κωνστάντιον περὶ Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας, οὐδὲ ἐσώθη τότε ἡ Ἀσία εἰμὴ διὰ τῆς ἀντιστάσεως ἣν ἀντέταξεν εἰς τοὺς βαρβάρους ἡ ἰσχυρὰ Νίσιβις ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυγδονικὴ κληθεῖσα. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Κωνστάντιος ἐκάλεσε συμμάχους εἰς τὸν κατὰ Μαγνεντίου ἀγῶνα τὰ γερμανικὰ ἔθνη, τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἀλαμανούς· οἱ δὲ, ἐμβαλόντες εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐνέμενον ἤδη εἰς αὐτὴν λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες πόλεις καὶ χώρας.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἐξηκολούθει διεξαγόμενον τὸ μέγα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως ζήτημα, ἀπαρallάκτως καθὼς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς ἀνατολῆς δὲν εἶχε διακοπεῖ ἔνεκα τοῦ ἐμφυλίου τῶν διαδόχων ἀγῶνος. Ὁ μὲν ἀρχαῖος κόσμος κατέπιπτε βαθμηδόν, οἰκοθεν μᾶλλον ἢ δι' ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως· ὁ δὲ νέος διεπλάττετο ὁσημέραι, εἰ καὶ ἀναμείσον ἀδιαλείπτων σχεδὸν διενέξων καὶ ἐρίδων. Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου παρεξέτράπησαν μὲν κατὰ τι τῆς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀνεξίθρη-

σκειάς τοῦ πατρικοῦ συστήματος· οἱ νόμοι ὅμως αὐτῶν κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος οὐ μόνον πολὺ ἀπεῖχον τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης δεινῆς καταδρομῆς, ἀλλὰ δὲν φαίνονται καὶ ἀκριβῶς ἐφαρμοσθέντες. Ἐν ἔτει 341 ἐξεδόθη νόμος ἀπαγορεύων τὰς θυσίας, ἀλλὰ μὴ ἐπιβάλλων ῥητὴν εἰς τοὺς παραβάτας ποινὴν. Ἄλλος δὲ νόμος τοῦ ἀκολούθου ἔτους δείκνυται τάνάπαλιν εὐνους πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς, διακωλύων τὴν καταστροφὴν τῶν ναῶν αὐτῶν ὅσοι ἔκειντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Ὑπάρχουσι μὲν νόμοι αὐστηρότεροι· ὁ νόμος 4 τοῦ 353 ἔτους, ὅστις, διατάττων τὴν κατάργησιν τῶν ναῶν καὶ τὴν ἐντελῇ τῶν θυσιῶν παύσειν, ἐπιβάλλει εἰς τε τοὺς παραβάτας καὶ τοὺς ὀκνήσαντας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἐπαρχιακοὺς ὑπαλλήλους, ποινὴν θανάτου καὶ δημεύσεως· καὶ ὁ νόμος 5 τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ ἀπαγορεύων τὰς νυκτερινὰς θυσίας· καὶ ὁ νόμος 6 τοῦ 356 ὅστις ἐπιβάλλει αὐθις ποινὴν θανάτου εἰς τοὺς θύοντας καὶ τοὺς τὰ εἶδωλα προσκυνοῦντας· ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Λιβάνιον, ὁ Κωνστάντιος « ἰσθὰ καὶ νεῶ, τοὺς μὲν ἔκλεισε, τοὺς δὲ κατέσκαψε, τοὺς δὲ βεβήλους ἀποφήνας πόρνοις ἐνοικεῖν ἔδωκεν. » Ἀλλ' ὅτι ὁ Λιβάνιος ὑπερβολὰς λέγει καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ῥήτορι ἐκεῖνοι νόμοι ἐξετελέσθησαν, ἐξάγεται ἔκ τε τῆς συνεχοῦς τούτων ἐπαναλήψεως καὶ ἐξ ἑτέρων ἀναμφισβητήτων μαρτυριῶν καὶ γεγονότων. Ὁ ἐθνικὸς Σύμμαχος βεβαιοῖ ὅτι ὁ αὐτὸς Κωνστάντιος, ὅστις ἐν ἔτει 353 ἐξέδωκε τὸν προμνημονευθέντα νόμον 4, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ῥώμην μετὰ τέσσαρα ἔτη, διετήρησεν εὐλαβῶς τὰ προνόμια τῶν Ἑστιάδων καὶ ἐν γένει ἐπέτρεψε τὴν τέλεσιν τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς τελευτῆς, δι' εἰδικοῦ νόμου ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὰ σωζόμενα κοσμήματα τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Οἱ ναοὶ κατέπιπτον, καὶ ἡ πίστις ἐμαραίνετο, καὶ ἐν γένει τὸ ἀρχαῖον θρησκεῦμα ἐφθείρετο· ἀλλὰ ἐφθείρετο ἡρέμα ἐξ ὀργανικοῦ θανατηφόρου νοσήματος μᾶλλον ἢ διὰ πληγῶν ὑπὸ πολεμίων καταφερομένων. Ἀπ' ἐναντίας τὸ νέον θρησκεῦμα, καὶ τοι ὑπὸ δεινῶν κλονισμῶν ἀνασειόμενον, δὲν ἔπαυε προαγόμενον καὶ ἀκμάζον.

Εἶδομεν ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς προμάχους τῆς ὀρθοδοξίας, ἰδίως πρὸς

τὸν ὕπατον αὐτῶν ἱεράρχην Αἰγύπτου Ἀθανάσιον, καὶ εἶχε προ-
στατεύσει τοὺς φίλους τοῦ Ἀρείου, μὴ ἐννοῶν ὅμως διὰ τούτου νὰ
μεταβάλη οὐδὲ κεραίαν τοῦ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθέντος συμβόλου,
πολιτευθεὶς δὲ οὕτω ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταπαύσῃ πᾶ-
σαν διένεξιν διὰ τῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας παραδοχῆς τοῦ
Ἀρείου ὃν ἐνόμιζε μετανοήσαντα καὶ ἀποπτόσαντα τὴν δυσσέβειαν.
Ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐπελθόντος αἰφνης θανάτου τοῦ Ἀρείου, ὁ σκοπὸς
οὗτος ἀφρέθη ἐκ μέσου, παρέμεινε δὲ μόνον ἡ κορυφωθείσα διαί-
ρεσις. Τὸ λογικώτερον λοιπὸν ἦτο ἤδη, ἐκλιπούσης τῆς αἰτίας τοῦ
σκανδάλου, νὰ ἐκλείψῃ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς παραχθείσα διαίρεσις· ἀλλὰ
τὰ ἁμαρτήματα εὐκολώτερον πράττονται ἢ διορθοῦνται. Ὁ βασιλεὺς
ἐδίσταζε νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον, ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν
πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου οἵτινες ἦσαν
προσωπικοὶ αὐτοῦ φίλοι· τὸ δὲ δεινότερον, οἱ φίλοι οὗτοι, οἵτινες
προδήλως ἐκινούντο καὶ ὑπὸ πολλῶν ἰδίων παθῶν καὶ συμφερόν-
των καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν τοσοῦτον ἐδυσφρήκησαν τὴν χρι-
στιανικὴν πίστιν, δὲν ἤρκοῦντο εἰς ὅσα ἔπραξεν ἡδὴ ὑπὲρ αὐτῶν ὁ
Κωνσταντῖνος. Ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἐφοβεῖτο ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθα-
νάσιον μήπως δυσαρεστήσῃ τοὺς ἰδίους φίλους, αὐτοὶ πάλιν ἐφο-
βοῦντο μήπως ὁ Κωνσταντῖνος μεταβάλη γνώμην καὶ συνδιαλλα-
γῇ πρὸς τὸν ἱεράρχην Αἰγύπτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὗτος εἶχε συ-
ναρωγὸν τὸν πρεσβύτατον τοῦ βασιλέως υἱόν, ὅστις ἀναφανδὸν ἐπρο-
στάτευεν αὐτόν. Ὅθεν ἠσθάνοντο ὅτι, διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ὑπε-
ροχὴν αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ διαχωρίσωσι τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ Ἀθα-
νασίου δι' ἀνυπερβλήτου τινὸς χάσματος· πρὸς δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ
οὐδὲν εἶχον ἱερὸν καὶ ὅσιον, ἐβουλεύοντο ἡδὴ νὰ φέρωσιν οὕτως ἢ
ἄλλως εἰς μέσον τὰς ἀρχαίας τοῦ Ἀρείου δοξασίας, πρὸς ἃς τοσοῦ-
τον ἀπέκλινον κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον. Καὶ εἶναι πιθανώτατον
ὅτι, ὁ βασιλεὺς ἐπιζητήσας ἤθελεν εὐρεθῇ εἰς ἔτι πλείονα ἢ πρότερον
ἀμνηχανίαν· διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ
ἀποκρούσῃ ἀνθρώπους τοσοῦτον εὐπειθεῖς, προτιμῶν τοὺς τοσοῦτον
αὐθάδεις αὐτῶν ἀντιπάλους. Ἡ ἑτεροδοξία ἐν γένει, ὡς θέλομεν
ἰδῆ, εἶχε τοῦτο τὸ δέλεαρ ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν, ὅτι ἡναγ-
κάζετο νὰ ἐπιζητῇ τὴν προστασίαν αὐτῆς πολὺ πλείοτερον ἢ ἡ ἐπὶ

τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐρειδομένη ὀρθοδοξία. Ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου ἡ πίστις, ἄδηλον τῇ ἀληθείᾳ ἂν δὲν ἤθελεν ὑποπέσει εἰς ποικίλους πειρασμούς. Ὡς ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τοὺς πειρασμούς τούτους ὁ πολὺ ἀσθενέστερος υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντίος ; Ὁ Κωνσταντίος εὗρεν εἰς τὴν αὐλὴν ἐπικρατοῦντας τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀθανασίου, οἵτινες, θαρράλεώτεροι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενόμενοι καὶ διὰ παντοειδῶν τεχνασμάτων ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦς αὐτοῦ ἐνεργήσαντες, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς συζητήσεις καὶ πολλὰς συνόδους ἀποπείρας, μετὰ πολλῶν ἐτῶν ἀμφιβολίας καὶ παλινωδίας τοῦ βασιλέως, νὰ συγκροτήσωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον ἐξ ὁμοφρόνων ἀρχιερέων, καὶ δι' αὐτῶν νὰ καθιερώσωσι νέον σύμβολον πίστεως, τὸ ὁποῖον ἔλεγε τὸν υἱὸν οὐχὶ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ ὁμοιούσιον ἢ ὁμοιοούσιον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὅρος δὲν ἦτο καινοφανής· εἶχεν ἤδη προταθῆ ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Ἀρείου εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ὡς ἐπιτήδεις δι' ἀνεπισθήτου τροπολογίας τοῦ γνησίου ὅρου, νὰ δηλώσῃ τὴν δοξασίαν τοῦ αἰρεσιάρχου, καθὼ μὴ διευκρινῶν τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ὑπεμφαινὼν ὁμοιότητά τινα καὶ συγγένειαν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν Θεόν, ἥτις κάλλιστα ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον. Καὶ τότε μὲν εἶχεν ἀποδοκιμασθῇ ὁ ὅρος, ἡδὴ δὲ λαμπρῶς ἐθριάμβευσεν. Ἀλλ' ἔμελλεν ὁ θριάμβος οὗτος ν' ἀποβῇ ἐφήμερος καὶ τὸ ἐργῶδες ἐκεῖνο τῆς ἐτεροδοξίας οἰκοδόμημα νὰ καταπέσῃ, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον πρὸς τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον πίστιν τῶν ὀρθόδοξων καὶ πρὸ πάντων χάρις εἰς τοὺς ἀειμνήστους ἀγῶνας οὓς ὑπὲρ αὐτοῦ ἤθλησεν ὁ μέγας τῆς Αἰγύπτου ἱεράρχης.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπέθανεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ Ἀθανάσιος ἦτο ἐξόριστος εἰς Αὐγοῦσταν Τριβήρων ἐν Γαλατίᾳ. Καὶ ὁ μὲν αὐτόθι ἀρχὼν Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος ἐζήτησεν ἀμέσως καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐν τῇ ἀνατολῇ Κωνσταντίου, ὅστις δὲν εἶχεν ἔτι περιπέσει εἰς τὰς παγίδας τῶν Ἀρειανῶν καὶ πλὴν τούτου ἠναγκαζέτο νὰ σεβασθῇ τὴν σύστασιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ. Μετ' οὗ πολὺ ὅμως, θανατωθέντος τοῦ Κωνσταντίνου, στερεῖται ὁ Ἀθανάσιος προστατὸν ἰσχυ-

ροῦ, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχιερεῖς ὠφελοῦμενοι ἐκ τούτου συνέρχονται εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καθαίρειν ἣν εἶχε μὲν ψηφίσει ἡ ἐν Τύρῳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδος, δὲν ἐθεώρησε δὲ εὐλογον νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος. Ὁ θρόνος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐδόθη εἰς ἀρχιερέα τινὰ ὀνόματι Γρηγόριον, καὶ ὁ ἑπαρχος τῆς Αἰγύπτου διατάχθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην διὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· ὥστε ὁ Ἀθανάσιος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ τὸ δεύτερον εἰς ἑξορίαν. Κατέφυγε δὲ αὐτὸς εἰς τὴν δύσιν, ὅπου εὑρε πάλιν προστάτην ἰσχυρὸν τὸν ἐκεῖ βασιλεύοντα Κώνσταντα, ὅστις, καὶ τοι εἰς πολλὰς ἄλλας ἀτοπίας περιπεσὼν, παρέμενεν ὅμως πιστὸς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Καὶ κατώρθωσε τῶντι μετὰ τινα ἔτη νὰ καταπείσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντίον, ἔτι ταλαντευόμενον μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανῶν, νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν ἱεράρχην τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν αὐτοῦ θρόνον. Ἡ εἰσοδος τοῦ Ἀθανασίου τότε εἰς Ἀλεξανδρείαν ὑπῆρξε θριαμβικὴ· αἱ συμφοραὶ αὐτοῦ εἶχον συγκινήσει τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως· ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἀκράδαντος, τὸ δὲ κλέος ἀντήχησεν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς Βρετανίας μέχρι τῆς Αἰθιοπίας.

Ἀλλὰ τῷ 350 δολοφονεῖται καὶ ὁ Κώνστας, μετὰ δὲ τρία ἔτη καταβάλλεται ὁ Μαγνέντιος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις ἤδη, μηδὲνα ἔχων νὰ φοβηθῇ συνέταιρον τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑποκύπτων εἰς τὴν τῶν Ἀρειανῶν ἐπιρροήν, διάταξε πλείστων ὀρθοδόξων ἀρχιερέων τὴν ἑξορίαν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ ὀριστικῶς τοῦ ἐπιφανεστάτου καὶ ἰσχυροτάτου αὐτῶν, τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ μὲν λαὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμένα αὐτοῦ, ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν ἀπόφασιν· ἀλλὰ στρατεύματα πολυάριθμα προσελθόντα ἐκ τῆς ἄνω Αἰγύπτου καὶ ἐκ τῆς Λιβύης ἐπεχείρησαν διὰ νυκτὸς τῇ 9 φεβρουαρίου 356 ν' ἀπαγάγῃσι τὸν ἱεράρχην. Ὁ Ἀθανάσιος διηγῆθη αὐτὸς βραδύτερον τὰς περιπετείας τῆς τραγικῆς αὐτῆς σκηνῆς· ἀλλὰ δὲν θέλομεν παραθέσει ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα ἐκείνην, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ παρά τινων ὡς περιαιτολογία. Ὅθεν προτιμῶμεν νὰ ἀναφέρωμεν μᾶλλον τοὺς λόγους τοῦ Γίββωνος, ὅστις πολὺ ἀπέχων τοῦ νὰ

σεβασθῇ τὸ αἶσθημα τοῦ ἀνδρός, ἡναγκάσθη ὅμως νὰ θαυμάσῃ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Τὴν νύκτα, λέγει ὁ Ἀγγλος ἱστορικός, καθ' ἣν ὁ ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου Συριανὸς περιέζωσε διὰ ταγμάτων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Θεωνᾶ, ὅπου οἱ χριστιανοὶ, παννυχίδος τελουμένης ἡγρύπνου καὶ προσηύχοντο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καθήμενος ἀτάραχος ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ περιέμενε γενναίως τὸν θάνατον. Ἐνῶ κραυγαὶ καὶ ἀπειλαὶ μανιώδεις διέκοπτον τὴν θείαν ἀκολουθίαν, ὁ Ἀθανάσιος παρώτρυνε τὸν ἔντρομον περὶ αὐτὸν κλῆρον νὰ ἐπιμένῃ ἐν τῇ εὐλαβείᾳ αὐτοῦ πίστει, ψάλλων τὸν ψαλμὸν ἐκείνον τοῦ Δαυὶδ ὅστις ἐξυμνεῖ τὸν θρίαμβον τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τῆς Αἰγύπτου τυράννου. Οἱ στρατιῶται ἔθραυσαν τὰς πύλας καὶ ἐξηκόντισαν χάλαζαν βελῶν· τὰ στίλβοντα αὐτῶν ὅπλα ἐξήστραψαν μακρόθεν ὡς ἐκ τῶν φώτων τοῦ ἱεροῦ, καὶ ἐπὶ τέλους ἐφώρμησαν οὗτοι ξιφῆρεις μέχρι τῶν ἀδύτων τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἱερεῖς ἤδη καθικέτευον τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ σώσῃ τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ζωὴν· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος ἱεράρχης ἀπεποιήθη νὰ καταβῇ ἀπὸ τοῦ θρόνου πρὶν ἢ ἴδῃ πάντας αὐτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Τότε μόνον ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ καὶ ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ, διὰ τὴν κορυφωθείσαν ταραχὴν καὶ τὸ σκότος τῆς νυκτός. Διασχίσας μετὰ κόπου τὸ ἐκπεπληγμένον πλῆθος καὶ ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ στιγμῇ ἐξολισθήσας καὶ καταπατηθεὶς, οὔτε τὸ θάρρος αὐτοῦ ἀπέβαλε οὔτε τὸ τῆς ψυχῆς παράστημα, οἱ δὲ στρατιῶται εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε δοθῇ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὑπόσχεσις ἀδράς ἀμοιβῆς ἐὰν φέρωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ματαίως ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν ζητοῦντες τὸν Ἀθανάσιον.

Καὶ φυγὰς δὲ οὕτω γενόμενος, δὲν ἠπράκτησεν οὐδ' ἐσιώπησεν ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἔγραψεν ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα δι' ἧς ἀπολογεῖται ἀτάραχος καὶ ἀξιοπρεπῶς, ὡς ἂν ἐκάθητο ἔτι ἐν τῇ μητροπόλει Ἀλεξανδρείας· καὶ ἀπαριθμῶν ἀπάσας τῶν ἀντιπάλων τὰς αἰτιάσεις, ἀνασχευάζει αὐτάς ὡς ἂν προέκειτο ἔτι νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Λαμπροτάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκρισις αὐτοῦ εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν Μαγνέντιον. « Ὅλος μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ, λέγει, πρόφασις ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτόν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξιῶ γράφειν πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διά-

θεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετε-
πέμπετο. Τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρ-
τυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὅλως ἠπιστάμην αὐτόν.
Ποία τοίνυν συνήθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα;
ποία με πρόφασις εἶλκε γράφαι τῷ τοιούτῳ; ποῖον προσίμιον τῆς
ἐπιστολῆς ἔτασσον γράφων αὐτῷ; ὅτι τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν
εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθόμεν, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίη-
σας; καὶ ἀποδέχομαί σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν χριστιανούς καὶ
πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαί σε σφάζαντα τοὺς
ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους; » Ἐν ταύτῳ δὲ ὁ εὐγλωτ-
τος ἀρχιερεὺς ἐπισωρεύει τὰς ἀποδείξεις, τὰ γεγονότα, τὰς πιθανό-
τητας δι' ὧν διαψεύδεται ἡ συκοφαντία ἐκείνη, καὶ, μὴ παραπονού-
μενος διὰ τὴν ἐξορίαν καὶ τὰς συμφορὰς αὐτοῦ, καθικετεύει τὸν
Ὑψιστον ἵνα φωτίσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Κωνσταντίου.

Ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἄκαμptos καὶ ἐπέμεινε διώκων τοὺς φί-
λους, τοὺς ὁπαδοὺς, τοὺς ὁμοδόξους τοῦ Ἀθανασίου οὐδὲν ἤττον τῇ
ἀληθείᾳ ἢ ὅσον εἶχον καταδιωχθῆ ἐν γένει οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν
ὀλεθρίων τοῦ Διοκλητιανοῦ χρόνων. Ἐν διαστήματι ἑξ ἑτῶν, ἤτοι
καθ' ὅλην τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν καὶ βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίου, ὁ
Ἀθανάσιος ἐπλανήθη ἀπὸ ἐρήμου εἰς ἔρημον, κινδυνεύσας πολλάκις
νὰ συλληφθῇ. Ἀλλὰ τὸ ἀσφαλέστερον αὐτοῦ ἄσυλον ἦσαν τὰ μο-
ναστήρια καὶ τὰ ἡσυχαστήρια τῆς Θηβαΐδος ἥτις ἦτο τότε τὸ κύ-
ριον τῶν ἐρημιτῶν καὶ τῶν ἀσκητῶν καταγώγιον. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲν
ἔπαυεν ἐνθαρρύνων τοὺς ὀλίγους ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου ὅσοι
ἔσωζον εἰσέτι ζῆλόν τινα πρὸς τὴν πίστιν, γράφων ἀποστολικὰς τι-
νας ἐπιστολάς πρὸς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίαν, ἀνασχευάζων
τοὺς αἰρετικούς, ἀναθεματίζων τοὺς διώκτας· αἱ δὲ συγγραφαὶ αὐ-
τοῦ αὐται, ἀντιγραφόμεναι ὑπὸ χειρῶν εὐλαβῶν, διεσκορπίζοντο ἐν
ἀκαρεῖ εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς ἀνατολῆς ἐκκλησίας. Καὶ διε-
τέλει λοιπὸν οὕτω ἀπὸ τοῦ μονήρους αὐτοῦ καλλίου, παιμαίνων πᾶ-
σαν Αἴγυπτον, ὡς ἀόρατός τις Πατριάρχης, ὑπηρετούμενος καὶ σω-
ζόμενος ὑπὸ τῆς ἐννεοῦ ἀλλ' ἐνθουσιώδους στρατιᾶς τῶν μοναχῶν
τῆς ἐρήμου, ὅτε αἰφνης λαίλαψ ἀπροσδόκητος ἠπείλησε νὰ ἀνασπά-
σῃ ἐκ βάθρων ὁλόκληρον τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ οἰκοδόμημα.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς γενικῆς τῶν συγγενῶν τοῦ Κωνσταντίου σφαγῆς, τῆς γενομένης εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δύο μόνοι ἐξαδελφοὶ τοῦ βασιλέως εἶχον διασωθῆ, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός. Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου δωδεκαέτης, ὁ δὲ ἐξαέτης, ἀμφότεροι δὲ ἦσαν υἱοὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, Ἰουλίου Κωνσταντίου, τοῦ θυσιασθέντος μετὰ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἐποχὴν. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὠρίσθησαν εἰς κατοικίαν αὐτῶν διάφοροι τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ὅπου ἀνέτως ὁπωςοῦν διάγοντες, ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο ὑπὸ διδασκάλων ὀνομαστῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου. Τελευταῖον ἐν ἔτει 351 ὁ Κωνσταντίος ἐθεώρησεν εὐλογον νὰ ἀπονεύμῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ Καίσαρος εἰς τὸν Γάλλον καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας, ἐδρεύοντα εἰς Ἀντιόχειαν. Ἀλλ' ὁ Γάλλος οὐδεμίαν ἔδειξε πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου ἐπιτηδεύοντα· ἐξ ἐναντίας κατέστη ἔνοχος πολλῶν ἀνοσιουργημάτων. Ὅθεν ἀνακληθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 354 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεκεφαλίσθη αὐτόθι ἐν τῇ φυλακῇ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦτον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὁ Ἰουλιανός ἐκινδύνευσεν νὰ λάβῃ τὴν αὐτὴν τύχην, διότι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντίον ἔλεγον αὐτῷ ὅτι ὁ νέος οὗτος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ πνέῃ ἐκδίκησιν διὰ τὰ τοσαῦτα τῆς οἰκίας αὐτοῦ παθήματα. Ἀλλ' ὁ ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἀνατραφεὶς Ἰουλιανός ἔμαθε προῖμώτατα νὰ κρύπτῃ τὴν τε θλίψιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὀργήν· πλὴν τούτου δὲ ἀνέλαβε καὶ ἡ καλοκάγαθος βασιλὶς Εὐσεβία τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ὥστε ὁ Κωνσταντίος ἐπείσθη νὰ φεισθῇ καὶ αὐθις τοῦ ἐξαδέλφου ὀρίσας εἰς κατοικίαν αὐτοῦ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἰνα κατανοήσωμεν τὰ σπουδαῖα γεγονότα τὰ ὁποῖα προέκυψαν εἰς μέσον μετὰ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ βραχείαν τοῦ Ἰουλιανοῦ διατριβήν, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν πῶς εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁποῖαί τινες ἦσαν αἱ τοῦ Ἰουλιανοῦ διαθέσεις ὅτε διατάχθη νὰ ἔλθῃ ἐνταῦθα.

Αἱ Ἀθῆναι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλλει τὸ μέγα αὐτῶν πολιτικὸν καὶ ἠθικὸν ἀξίωμα· ἀπὸ δὲ τῆς κατακτήσεως τοῦ Σύλλα καὶ

τῆς Γοτθικῆς ἐπιδρομῆς ἔπαθον καὶ ὑλικὰς ζημίας οὐ σμικράς! Ἀλλὰ τὸ ἀπαράμιλλον κλέος δι' οὗ περιεβάλλετο ἡ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, τὰ λαμπρὰ μνημεῖα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐκοσμεῖτο, ἡ εὐλαβεία ἣν ἔσωζον οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐθνικοὶ πρὸς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ἡ συνείδησις τῆς ὀφειλομένης εἰς τὴν χώραν ταύτην εὐγνωμοσύνης ἣν εἶχεν ἅπας ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἀνεδείκνυσον τὴν πόλιν ταύτην σεβαστὴν μὲν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπαγωγὸν δὲ εἰς πάντας τοὺς λογίους ἄνδρας οἵτινες ἐξηκολούθουν συρρέοντες ἐνταῦθα σωρηδόν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, ὡς εἶδομεν, αἱ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ἔτυχον τῆς ἰδιαζούσης αὐτοκρατορικῆς προστασίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰς σχολὰς ταύτας δὲν ἐδιδάσκοντο ἤδη σπουδαῖα πράγματα καὶ θεωρήματα, ἀλλ' ἐπεκράτει ἡ ἄγονος ἐκεῖ νη σοφιστικὴ τέχνη περὶ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ὠμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει (σελ. 473 καὶ ἐπ.), καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τὸ σύστημα τῶν Νεοπλατωνικῶν ματαίως ἠγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν καὶ ἐνέργειαν. Ἐντεῦθεν αἱ εἰδήσεις ὅσας περὶ αὐτῶν ἔχομεν ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, διὰ Λιβανίου καὶ Εὐναπίου, παριστῶσι τὰς σχολὰς ἐκείνας οὐ μόνον οἷας ἄλλοτε περιεγράψαμεν αὐτάς ὑπὸ Φιλοστράτου ὀδηγοῦμενοι, ἀλλὰ εἰ δυνατόν ἔτι μᾶλλον ἀναξίας τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἐκπαίδευσις εἶχε καταντήσῃ τῷ ὀγκώδῃ τις λέξων πάλῃ, τῆς ὁποίας τὰ κύρια ἐλατήρια ἦσαν ἀπληστος χρηματολογία τῶν διδασκαλῶν καὶ κωμικοτραγικαὶ τινες ἔριδες τῶν διδασκομένων. Μέχρι Πειραιῶς καὶ ἐνίοτε μέχρι Σουνίου προσεξεπέμποντο ἄνθρωποι ἔργον ἔχοντες νὰ σαγήνεύωσι τοὺς νεωστὶ προσερχομένους μαθητὰς εἰς τὸ δεῖνα μᾶλλον ἢ τὸ δεῖνα διδασκαλεῖον, ἀπαραλλάκτως καθὼς τὴν σήμερον ὅταν φθάσητε διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου εἰς μεγάλην τινὰ πόλιν εἰσορμῶσιν εἰς τὸ κατὰστροφμα ποικίλοι μεσῖται ἀγωνιζόμενοι νὰ καταπείσωσιν ὑμᾶς ἵνα προτιμήσητε τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο τὸ ξενοδοχεῖον. Τότε ὅμως δὲν περιωρίζοντο εἰς ἀπλᾶς προτροπὰς, ἀλλὰ καὶ ἀπειλαὶ ἐγίνοντο εἰς ἐκείνους οἵτινες εἶχον τυχὸν προαποφασίσῃ ποῦ θέλουσιν ὑπάγει· ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ διδασκαλοὶ δὲν ἀπῆλθον, ἐμφανιζόμενοι αἴφνης εἰς τὸν Πειραιᾶ, νὰ συλλέγωσι τὴν ἄγρην αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ μαθηταί,

φθάσαντες σῶσι εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὴν προστασίαν ὡς ἐπιτοπλεῖστον τοῦ μετακομίσαντος αὐτοὺς πλοίαρχου, περιέπιπτον ἐνταῦθα πάλιν, ἕνεκα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου συναγωνισμοῦ τῶν διδασκάλων, εἰς νέους διαπληκτισμοὺς, καθ' οὓς πολλάκις συνέβαινον θάνατοι ἢ τραύματα. Πρὸ πάντων ἕκαστος διδάσκαλος ἤξιον νὰ δέχεται ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς αὐτοῦ μαθητάς. Καθ' ἣν ἐποχὴν λ. χ. ὁ Εὐνάπιος ἐσπούδαζεν εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ μὲν ἀνατολικοὶ συνεπυκνοῦντο περὶ τὸν Ἐπιφάνιον, οἱ δὲ Ἀραβες περὶ τὸν Διόφαντον, οἱ δ' ἐκ τοῦ Πόντου περὶ τὸν Θεοσιδῆ αὐτῶν Προαίρέσιον, εἰς ὃν συνέρρεον καὶ πολλοὶ σπουδασταὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης. Ἀλλ' ὁ κανὼν οὗτος δὲν ἦτο ἀπαράβατος· συνεχεῖς δ' αὐτομολαὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς διδασκάλου εἰς ἕτερον ὑπέτρεφον ἀδιακόπως τὸ πῦρ τῶν διενέξεων. Αἱ διενέξεις αὗται ἦσαν τόσῳ μᾶλλον δεινὰ ὅσῳ ἡ ὁλομέλεια τῶν μαθητῶν ἦτο διηρημένη εἰς « χοροὺς » ἐνόπλους, ἔχοντας τοὺς ἰδίους « προστατάς, » οἱ δὲ χοροὶ οὗτοι ὑπελάμβανον τὰς αἱματηρὰς αὐτῶν συγκρούσεις ὡς τινὰς ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνας. Καὶ τὰ πράγματα προέβαινον ἐνίοτε ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἠναγκάζετο νὰ παρεμβῇ ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας καὶ νὰ καλέσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς Κόρινθον τοὺς διαμαχομένους, μαθητάς τε καὶ διδασκάλους· τότε δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἐτελεῖτο μέγας τις καὶ ἐπίσημος ῥητορικὸς ἀγὼν, μάλιστα ἐὰν συνέπιπτεν ὁ ῥωμαῖος ἄρχων νὰ μετέχῃ ὁπωσὺν ἐλληνικῆς παιδείας. Ἐνεκα τῆς ἀδιακόπου ταύτης διχονοίας οὔτε διδάσκαλοι οὔτε μαθηταὶ ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰ θέατρα ἢ τὰς στοάς· διότι ἅμα ἀπηντῶντο δύο ἀντίπαλοι χοροὶ, ἡ ῥῆξις ἦτο ἄφρευκτος. Ὅθεν οἱ μαθηταὶ τὴν μὲν ἡμέραν διῆγον σφαιρίζοντες τὸ πλεῖστον, τὴν δὲ νύκτα ἀκροώμενοι ἡδυφθόγγων σειρήνων. Τινὲς δὲ, οἱ μάλιστα ἀνάγωγοι, δὲν ἐδίσταζον νὰ προσβάλλωσι ληστρικῶς τὰς οἰκίας φιλησύχων πολιτῶν· καὶ πολλοὶ, ἵνα ἐπαρκέσωσιν εἰς τοιοῦτον ἄσωτον βίον, περιέπιπτον εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν τοκογλύφων.

Ἀλλ' ὅσῳ δῆποτε ὀλεθρία καὶ ἂν ἀπέβη ἡ παρακμὴ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν, αἱ σχολαὶ αὗται, ἐπεὶ δὲ ἦσαν ἐν τῶν κυριωτάτων καταγωγῶν τῆς περιλιπομένης ἀρχαίας ἐλληνικῆς παιδείας, δὲν ἐστεροῦντο πάσης ἀξίας, μάλιστα ἕνεκα τῶν περιστάσεων ὑφ' ὧν

περιστοιχίζοντο. Καὶ μὲν περὶ σπουδαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ περὶ πραγματικῆς ἐκπαιδεύσεως, λόγος κατὰ δυστυχίαν δὲν ἦτο. Ἀλλὰ ἐδιδάσκετο ἡ γλῶσσα, ἡ ἀμίμητος τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους γλῶσσα· ἐσώζοντο τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, διητηροῦντο αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος· ἡ δὲ παράστασις αὐτῆς δράματος ἀειμνήστου, τελουμένη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χώρου ὅπου τοῦτο εἶχεν ἄλλοτε διεξαχθῆ καὶ ὑπὸ τὸν αἶθριον αὐτοῦ οὐρανὸν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ μνημείων, ἀκεραίων ἔτι ἱσταμένων, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχῃ ἀκαταμάχητόν τινα χάριν καὶ νὰ ὑποτρέφῃ αἰσθήματα τὰ ὅποια δὲν ἦσαν πάντοτε ἀγενῆ. Αἱ Ἀθηναὶ ὁμοιάζον τότε μέχρι τινὸς πρὸς τοὺς γέροντας, οἵτινες, διαπράξαντες ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἔργα μεγάλα καὶ εὐκλεῆ, τέρπονται περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου διηγούμενοι τὰ ἀξιωμακρόνεντα γεγονότα μετὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχει τὸ ὄνομα αὐτῶν συνδεδεμένον· οἱ ἄνθρωποι ἀκούουσιν αὐτοὺς εὐχαρίστως καὶ πολλάκις ἐπωφελῶς. Τοιοῦτόν τι συνέβαινεν ἤδη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας· οἱ ἄνθρωποι συνέρρον ἐν ταῦθα ἵνα θαυμάσωσι τὰ μνημεῖα τὰ ὅποια διετράνουν τὸ πάλαι ποτὲ μεγαλεῖον καὶ ἵνα ἀκούσωσι τοὺς διδασκάλους οἵτινες οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἔπαιον ἀναμνησκόντες τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο. Ἐὰν τὰ δημόσια θεάτρα ἦσαν ἔρημα, οἱ πλουσιώτεροι τῶν σοφιστῶν κατεσκεύαζον ἑαυτοῖς κατ' οἶκον θεάτρα κομψῶς καὶ τεχνικῶς ἀπομιμούμενα τὰ μεγάλα ἐκεῖνα τῶν μουσῶν οἰκητήρια· καὶ ἐκεῖ μετὰ τῶν φίλων, τῶν οἰκείων καὶ τῶν μαθητῶν, ἐχειροκρότουν τὰ ἀριστουργήματα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἐὰν πολλοὶ ἐκ τῶν νέων κατέτριβον τὸν βίον περὶ ἀσωτίας καὶ ἄλλας εὐτελεῖς ἡδονάς, οὐκ ὀλίγοι διέκοπτον τὴν μονοτονίαν τῶν συνήθων αὐτῶν ἀσχολιῶν ἐπισκεπτόμενοι καὶ μελετῶντες τὰ ἐλευσίνια μυστήρια ἢ ἐπιχειροῦντες μακροτέρας ἐπιδρομὰς μέχρι Κορίνθου, τῆς καθέδρας τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, καὶ μέχρι τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Ἰσθμίων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἀγώνων, οἵτινες δὲν ἐτελοῦντο μὲν ὡς ἄλλοτε λαμπρῶς καὶ πολυτελῶς, ἐξηκολούθουν ὅμως ἐλκύνοντες ἱκανὰ θεατῶν πλῆθη. Πλὴν τούτου, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔσωζε μέχρι τινὸς τὸ ἀρχαῖον πολιτεύμα· τοὺς τύπους τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἀλλὰ οἱ τύποι ἐκεῖνοι, διὰ τῶν ἀναμνήσεων μετὰ τῶν ὁποίων συνεδόν-

το, εἶχον ἰσχυρόν τι θέλγητρον καὶ ἐπενήργουν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἶδομεν ἐπὶ τῆς τῶν Γότθων ἐπιδρομῆς. Οἱ βασιλεῖς ἐξηκολούθουν σεβόμενοι τὸ πολίτευμα τοῦτο καὶ δεχόμενοι εὐγνωμόνως τὰ ἀξιώματα αὐτοῦ· ὁ μέγας Κωνσταντῖνος οὐ μόνον, ὡς εἶδομεν, στρατηγὸς Ἀθηναίων ἡξίου καλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ προνόμια τῶν σχολάρχων καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἠύξησε, καὶ πολλῶν φόρων καὶ ὑποχρεώσεων τοὺς διδασκάλους τούτους ἀπῆλλαξε· καὶ ἀξίολογον χορηγίαν σίτου, πρὸς διανομὴν εἰς τὸν δῆμον, κατ' ἔτος αὐτόθι ἔπεμπεν· ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἔτι ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐδωρήσατο τῇ πόλει « νήσους οὐκ ὀλίγας οὐδὲ μικράς εἰς ἀπαγωγὴν φόρου. » Ἐπὶ πᾶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ νέον θρησκευμα εἶχε μὲν βεβαίως οὐκ ὀλίγους ὁπαδούς· ἀλλ' ἡ πόλις ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ τελευταῖον μέγα ἄσυλον τῆς ἀρχαίας λατρείας, τοῦ ἀρχαίου βίου, πολυάριθμοι δὲ ἐθνικοὶ συνέρρεον καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εὐλαβῶς, ὅπως οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐν γένει αἱ Ἀθηναὶ περὶ τὰ μέσα τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος ἔσωζον ἔτι, ὡς φαίνεται, τὸν χαρακτῆρα ἐκείνον τὸν ὁποῖον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς β' ἀκμᾶς Λουκιανὸς μετὰ τοσαύτης χάριτος περιέγραψεν ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, τῇ ἐπιγραφομένῃ « Νιγρῖνος ἢ περὶ Φιλοσόφου ἦθος, » ἐγκωμιάσας τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐκεῖ, καὶ τῆς διαίτης τὸ ἀνεπίφθονον, καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπικρατοῦσαν ἡσυχίαν καὶ ἀπραγμοσύνην. Προσέθετε δὲ ὅτι ἡ ἐνταῦθα διατριβή, σύντροφον ἔχουσα τὴν φιλοσοφίαν καὶ δυναμένη νὰ φυλάξῃ καθαρὸν τὸ ἦθος, ἀρμόζει μάλιστα εἰς ἄνδρα σπουδαῖον καὶ εἰθισμένον νὰ καταφρονῇ τοῦ πλούτου καὶ προαιρούμενον πρὸς τὰ φύσει καλὰ ζῆν. Ὅστις δὲ, ἐπιφω-
νεῖ, πλούτου ἐρᾷ, καὶ χρυσῷ κεκλήληται, καὶ πορφύρα, καὶ δυναστεία μετρεῖ τὸ εὐδαιμον, ἄγευστος μὲν ἐλευθερίας, ἀπείρατος δὲ παρρησίας, ἀθέατος δὲ ἀληθείας . . . ὁ τοιοῦτος ἂν ὑπάγῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ δυσπιστήσωμεν πρὸς τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Λουκιανοῦ, διότι οὗτος ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἔπαιζε μᾶλλον περὶ τὰ σπουδαῖα ἢ ἐσπούδαζε περὶ τὰ παιδιᾶς ἄξια.

Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, ὅστις παρηγγέλθη τότε νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Ἀθή-

νας, ἥτο ἐξ ἡμισείας τοῦλάχιστον Ἑλλήν· διότι ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἦτο ἡ μητρικὴ αὐτοῦ γλῶσσα. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἠγάπησε τὴν γλῶσσαν ταύτην καὶ ἐμελέτησε τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ἀριστουργήματα, καὶ ἀπεθαύμασε τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχόν ποτε ταῦτα παραχθῆ. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος κόσμος ἐπροξένησεν εἰς τὴν εὐαίσθητον τοῦ νέου ψυχὴν, ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον βαθυτέρα ὅσῳ τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα, πρὸς τὸ παρελθὸν ἀντιπαραβαλλόμενα, δεινὴν τινα ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνέφαινον ἀντίθεσιν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἤξευρεν ὅτι ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Κωνσταντῖος ἐπροοιμίασεν εἰς τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἀνηλεῶς θυσιάσας ἅπαντας τοὺς συγγενεῖς. Ἡξευρεν ὅτι ὁ Νικομηθεύς Εὐσέβιος, εἰς τῶν πρώτων λειτουργῶν τοῦ νέου θρησκειώματος, ἐλέγετο παρασκευάσας τὴν ἐλεεινὴν ταύτην τραγωδίαν. Ἐβλεπε τὸ νέον θρησκειον διηρημένον εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα τῶν ὁποίων οἱ ἀγῶνες μὴ περιοριζόμενοι εἰς θεωρητικὰ συζητήσεις, συνεπήγοντο ἐξορίας, διωγμοὺς, φόνους, στάσεις. Καὶ δὲν ἐννοεῖ μὲν ἢ δὲν ἤθελε νὰ ἐννοήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἔριδος, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα μάλιστα μερὶς τῶν Ἀρειανῶν μετεχειρίζετο ὅπλον τὴν θρησκείαν ἵνα κορέσῃ πολλὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ συμφέροντα. Ὁ Ἰουλιανὸς οὐ μόνον εἶχε δεχθῆ τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἀλλὰ ἐπὶ τινα χρόνον ἔδειξε καὶ ἐξαιρετον ὑπὲρ τοῦ νέου θρησκειώματος ζῆλον. Κατὰ μικρὸν ὁμως ἤρχισε νὰ συμβαίῃ ἐν αὐτῷ ἀλλόκοτός τις αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων ἀλλοίωσις. Ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως ἐκείνης τοῦ ἐνεστῶτος πρὸς τὸ παρεληλυθός, προῆλθε πρῶτον μὲν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ὁ παρὰίτιος τῆς παραδόξου ταύτης παρακμῆς ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦτο ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν παρακμὴν ταύτην, καὶ βαθμηδὺν εἰς τὸ δεῦτερον συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀλλοίωσις αὕτη τῶν πραγμάτων προέκυψεν ἐκ τῆς ἀξαχρειώσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκειώματος καὶ βίου, καὶ ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ κόσμου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ εἰμὴ διὰ τῆς παλινρθώσεως τοῦ βίου ἐκείνου καὶ τοῦ θρησκειώματος. Δι' ἡμᾶς οἵτινες κρίνομεν περὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν δεκαπέντε ἑκατονταετηρίδων, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ ὅσων ὑπῆρξαν ἐπὶ

τέλους πρόξενοι αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ πλάνη τοῦ νέου τούτου καταντᾷ ἀκατανόητος· ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οὗτος ἔζη, ὁ παραλογισμὸς ἐκεῖνος ἐξηγείται μέχρι τινός. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ὁμοιάζε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γάλλον εἶχεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, πολλὰ τῶν προτερημάτων δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδοκιμοῦσι μὲν συνήθως, ἐνίοτε δὲ καὶ μεγαλουργοῦσιν· εὐφυΐαν, παιδείαν, χρηστότητα, ἀνδρείαν, τύχην. Ἐνὸς μόνου ἐστερεῖτο, τῆς ζύμης ἐκείνης, ἥς ἄνευ ὁ ἀριστος τῶν σίτων δὲν παράγει ἄρτον ἀγαθόν· τῆς ζύμης, ἣν κέκτηνται πολλάκις οἱ κοινότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἣν δὲν ἔχουσιν ἐνίοτε παραδόξως οἱ εὐφυέστεροι, καὶ ἣν ὀνομάζομεν ὀρθὸν νοῦν. Ὁ ὀρθὸς νοῦς τῶν Κωνσταντίνων καὶ τῶν Ἀθανασίων κατελάμβανεν ὅτι οὐδεὶς θεσμὸς δι' ἀνθρώπων καὶ εἰς ἀνθρώπους ἐφαρμοζόμενος, εἶναι δυνατὸν νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας καὶ ἰδιοτελείας καὶ ὅτι μόνον ἀφοῦ διὰ πολλῶν διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἀποφέρει τοὺς καλλίστους αὐτοῦ καρπούς· ταῦτα δὲ ἐννοοῦντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ἐνεκαρτέρουν ἐν τῷ μέσῳ τῶν συμφορῶν πρὸς ἃς εἶχον νὰ παλαίσωσι, πεποιθότες, ὅτι μέλουσι ποτε νὰ διαλάμψωσι· ἡμέραι καθ' ἃς ὁ χριστιανισμὸς, ἀποβῶλων μέχρι τινός τὴν σκωρίαν τοῦ μίγματος μετὰ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ συμπράξῃ, θέλει ἐπιχύσει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δαψιλεῖς καὶ καθαρὰς ὁπώρας τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ. Μήπως τοιοῦτόν τι δὲν συνέβη καὶ εἰς ἄλλους θεσμούς περὶ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐφαρμογὰς; μήπως τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ παρήγαγεν ἄλλο τι ἢ ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους, καὶ σφαγὰς, καὶ δηρώσεις, καὶ βασιλείων ἀνατροπὰς, καὶ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ὁποίων τὰς περιπετείας μετὰ φρίκης καὶ ἀηδίας τῇ ἀληθείᾳ ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων ἐκείνων κατὰ τὴν ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα; Μήπως ἡ ἀρίστη αὕτη τῶν πολιτικῶν θεσμοθεσιῶν δὲν ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ χωνευτηρίου τούτου τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ συμφερόντων ἵνα μετριάσῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὰ πάθη, ἵνα ρυθμίσῃ καὶ ἠθικοποιήσῃ τὰ συμφέροντα καὶ δυνήθῃ οὕτω νὰ ἀναδείξῃ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος τὸ χρηστότερον, τὸ εὐνομώτερον καὶ τὸ συνετώτερον τῶν ἐπὶ γῆς κυβερνωμένων ἐθνῶν; Διατὶ λοιπὸν ν.

ἀπορώμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δι' ὁμοίας ἢ παραπλησίας διήλθε βα-
σανοῦ ; Ναί μὲν ὁ χριστιανισμὸς ἦτο θεσμὸς θεῖος, ἐνῶ τὸ συνταγ-
ματικὸν πολίτευμα εἶναι ἀνθρώπινος θεσμὸς· ἰμῆπως ὅμως ἀμφό-
τεροι δι' ἀνθρώπων καὶ εἰς ἀνθρώπους δὲν προσέκειτο νὰ ἐφαρμοσθῶ-
σιν ; Ἀλλὰ τὰς ἀληθείας ταύτας δὲν διδάσκει ἡμῖν εἰμὴ πείρα
μακρὰ ἢ ὁ μέχρι τινὸς ἀναπληρῶν τὴν πείραν ὀρθὸς νοῦς. Ὅποσοι
ἄνθρωποι κατὰ τᾶλλα καλοὶ ἀγαθοὶ, ἔχοντες δὲ καὶ προτερήματα
πολλάκις ἐξαίρετα, καταπληττόμενοι ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνι-
κῆς ἀκολασίας αἰτίνες συνήθως εἰσὶν αἱ πρῶται τοῦ συνταγματικοῦ
πολιτεύματος σύντροφοι, δὲν ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς τύχης τοῦ πο-
λιτεύματος τούτου καὶ δὲν κατήντησαν νὰ προτιμῶσιν αὐτοῦ τὴν
ἀπόλυτον μοναρχίαν ! Ἀνάλογόν τι συνέβη εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις ἐ-
θεώρησεν ὑπευθύνους τὰς ἀρχάς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τὰ δεινὰ ὅσα,
ἐνεκα μάλιστα τῆς παρεξήγησεως τῶν ἀρχῶν τούτων, συνέβαιναν,
καὶ, τὸ ἔτι ἀτοπώτερον, ἐνόμισεν ὅτι τὰ δεινὰ ταῦτα δὲν δύνανται
νὰ θεραπευθῶσιν εἰμὴ διὰ τῆς ἀναγεώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

Τὴν δὲ τοιαύτην τοῦ Ἰουλιανοῦ διάθεσιν ὑπέθαλπον, ἐννοεῖται,
οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐθνικοὶ καὶ ἰδίως οἱ νεοπλατωνικοὶ τῶν ὁποίων
οἱ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου κορυφαῖοι, ὁ Αἰδέσιος, ὁ Χρυσάνθιος, ὁ
Μάξιμος, διατρέχοντες εἰς Πέργαμον καὶ εἰς Ἐφεσον, εἶχον περι-
στοιχίσει τὸν νέον βασιλόπαιδα καὶ ἡγωνίζοντο νὰ προσοικειωθῶσιν
αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου. Οἱ νεοπλατωνικοὶ, καθὼς εἶδομεν, περι-
ῆλθον κατ' ἀρχάς εἰς ἀντίληψίν τινα τῆς θεότητος παρεμφερῇ ὅπως-
οὖν πρὸς τὴν χριστιανικὴν, ἐπιχειρήσαντες ἐνταῦθα νὰ ἐρμηνεύσω-
σιν ἐπὶ τὸ λογικώτερον τὰ μυθεύματα τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀλλὰ
παρεκτὸς ὅτι αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται, ἐπ' ἀπειρον αὐτογνωμόνως τρο-
πολογούμεναι, οὐδὲν ὀριστικὸν καὶ σπουδαῖον σύστημα ἡδύναντο νὰ
δημιουργήσωσιν, οἱ νεοπλατωνικοὶ προσέκρουσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ
εἰς ἕτερον φοβερόν σκόπελον. Ἐνόσω ὁ λόγος ἦτο μόνον περὶ φιλο-
σοφικοῦ συστήματος, ἐπαγγελιομένου νὰ λεπτολογήσῃ περὶ ὑπερ-
τάτου ὄντος καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῶν ἀλληγορικῶν αἰ-
τίνες ὑπετίθεντο ὅτι κρύπτονται ὀπίσθεν τῶν ἐλληνικῶν μυθευμά-
των, αἱ περὶ τούτων συζητήσεις ἡδύναντο νὰ τέρπωσιν, ἀν' ὅχι νὰ

διδάσκωσι, τὸ λόγιον κοινὸν πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνοντο. Ἄλλ' ἢ φιλοτιμία καὶ τὸ συμφέρον τῶν νέων αἰρεσιαρχῶν δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τοῦτο· ἠθέλησαν νὰ προῶσι μέχρις ἰδρύσεως θρησκευτικοῦ συστήματος, ἠθέλησαν νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὰ πλήθη· καὶ τότε συναισθανόμενοι ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαὶ ἐκεῖναι συζητήσεις δὲν ἤρκουν ἵνα καταπείσωσι τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὄμιλον, ἐσοφίσθησαν νὰ προσλάβωσι μὲν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ὑπερτάτου αὐτῶν ὄντος, αὐτοὺς τούτους τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας τῆς εἰδωλολατρείας, νὰ καταπλήξωσι δὲ τὴν εὐπιστίαν τοῦ ὄχλου διὰ ποικίλης μαγείας καὶ γοητείας. Μεταχειριζόμενοι δ' ἐπὶ τούτῳ ἐπιτηδεύως καὶ ἀναιδῶς τὰ περιλιπόμενα μυστήρια τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἠξίωσαν, ἰδίως ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Ἐλευσίνι, ὅτι δύνανται νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὰ ἀπόρρητα τοῦ μέλλοντος, νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τοὺς κατωτέρους δαίμονας, νὰ ἔλθωσιν εἰς κοινωνίαν μετὰ τῶν οὐρανίων θεῶν, καὶ, ἀπαλλάττοντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν ὑλικῶν αὐτῆς δεσμῶν, νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς ἄμεσον πρὸς αὐτὸ τὸ ἀνώτατον θεῖον πνεῦμα σχέσιν. Ἐννοεῖται ὅποια ἀλλόκοτος ἰδεῶν σύγχυσις προέκυψεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τῆς φιλοσοφίας, τῆς μυθολογίας καὶ τῆς θαυματοποιίας. Καὶ ὅμως ὁ Ἰουλιανὸς, ὅστις εὗρισκε παράλογα καὶ ὀλέθρια τὰ δόγματα τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐγένετο ὁμολόγει τὴν ὑπαρξίν ὑπερτάτου τινὸς ὄντος, τελειοτάτου, ἀοράτου καὶ ἀκαταλήπτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἀφ' ἑτέρου κατήντησε νὰ πρσβεύῃ ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ὃν παρήγαγε πολλοὺς ὑποδεστέρους θεοὺς, τὸν Ἄρην, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τοὺς ἄλλους γνωστοὺς τῆς ἀρχαιότητος θεοὺς· νὰ πρσβεύῃ ὅτι εἰς τοὺς θεοὺς τούτους ἐπέτρεψε τὸ ὑπέρτατον ὃν τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιγείου ἡμῶν κόσμου· ἐνὶ λόγῳ νὰ πρσβεύῃ ὅτι αἱ δημωδέστεραι τῶν ἐθνικῶν δοξασαὶ δύνανται σπουδαίως νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφικωτέραν περὶ θεότητος ἀντίληψιν.

Τοιοιουτοτρόπως ἦτο προδιατεθειμένος ὁ Ἰουλιανὸς ὅτε κατὰ μῆ-

να μάϊον τοῦ 355 ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα τὰ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ πλάνῃ αὐτοῦ· ἡ θέα τῶν λαμπροτάτων μνημείων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸ ἀνεκλάλητον κάλλος ἠδύνατο τῇ ἀληθείᾳ νὰ δελεάσῃ ψυχὴν καὶ φαντασίαν ὀλιγώτερον νοσοῦσας· αἱ εἰσηγήσεις τῶν δεινότερων ἐθνικῶν ῥητόρων οἵτινες δι' αὐτοῦ ἤλπιζον νὰ ἐπιτύχωσι τὸν θρίαμβον τῶν ἰδίων δοξασιῶν καὶ συμφερόντων· τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, τὰ ὁποῖα εἰσέτι τοσοῦτον ἐνέπνεον σέβας καὶ τῶν ὁποίων αἱ τελεταὶ καὶ αἱ θυσίαι ἦσαν ἐπιτηδεϊόταται νὰ ὑποτρέφωσι τὴν δεισιδαιμονίαν ὑπὸ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατελήφθη. Τότε λοιπὸν, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, διὰ τῆς ἀδιακόπου τῶν ποικίλων τούτων πειρασμῶν ἐνεργείας, ἐρρίζωσεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ ἀπόφασις νὰ ὑψώσῃ, ἅμα τύχῃ εὐκαιρίαν, τὴν σημαίαν τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὴν εἰς τὴν σημαίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπικαλούμενος τὴν ἀναβίωσιν τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων ἡμερῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἔκρυπτεν εἰσέτι τὸ φρόνημα τοῦτο καὶ ὅτι ἐξηκολούθει προσποιούμενος τὸν χριστιανὸν, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἐλαχίστη περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων νύξιος διδομένη εἰς τὸν Κωνσταντῖον, ἤθελε συνεπαγάγει τὴν καταστροφὴν ὅλων ἐκείνων τῶν ὀνείρων· ἀλλ' ἡ ταραχὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ, προσδίδετο διὰ τῶν βλεμμάτων καὶ τῶν κινήματων. Συνέπεσε τότε κατὰ παράδοξον συγκυρίαν νὰ διατρίβωσιν εἰς Ἀθήνας, ὡς συμμαθηταὶ καὶ σύντροφοι τοῦ Ἰουλιανοῦ, δύο νέοι τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔμελλεν ἐπὶ αἰῶνας νὰ ἀντηχήσῃ ἀπὸ περάτων μέχρι περάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Οἱ δύο οὗτοι νέοι ἦσαν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, οἵτινες ἦλθον ἐνταῦθα, οὐχὶ ὡς ἐκεῖνος ἵνα ἐνισχύσωσι τὰς ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρείας πεποιθήσεις αὐτῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἵνα προσλάβωσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ εὐγλωττίας τὰ ὅπλα δι' ὧν τοσοῦτον ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς νέας πίστεως μετ' ὀλίγον ὑπερεμάχησαν. Ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Βασίλειος ἦσαν οἱ τελευταῖοι ἄνθρωποι πρὸς οὓς ὁ Ἰουλιανὸς ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐνόησεν ἕκτοτε τί διελογίζετο καὶ τί ἐμελέτα ὁ συμμαθητῆς ἐκεῖνος. Τοῦλάχιστον ἰδοὺ πῶς περιέγραψεν αὐτὸν ἐν Ἀθήναις ὄντα, ἐν τῷ « β' » στηλιτευτικῷ

κατὰ βασιλέως Ἰουλιανοῦ. » « Ἐμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν, τρόπον τινά, ἑώρατο (ἡ τοῦ Ἰουλιανοῦ πολιτεία), ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμην Ἀθήνησιν. Ἦλθε γὰρ κάκεισε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκείσε παιδευτηρίων ὁ δὲ ἀπορρήτοτερος, καὶ οὐ πολλοῖς γινώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ θύταις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὐπω παρρησίαν ἐχούσης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν, οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστῆς οἶδα γενόμενος· καὶ τοι γὰρ οὐ τῶν εὖ πεφυκότων περὶ ταῦτα εἰς ὧν. Ἀλλ' ἐποίει με μαντικὸν ἡ τοῦ ἦθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως· εἴπερ μάντις ἄριστος, ὅστις εἰκάζειν οἶδε καλῶς. Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγῆς, ὅμοιοι παλλόμενοι καὶ ἀνασκηούμενοι, ὀφθαλμὸς σοβούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλαζόντες, μυκτὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἰστάμενος, καὶ κοπτόμενος πνεύματι, ἐρωτήσεις ἄτακτοι καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς οὐδὲ τάξει προϊοῦσαι παιδεύσεως. Τί ἂν τὰ καθ' ἕκαστον γράφοιμι; Τοῦτον πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην ὃν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐγνώρισα. Καὶ εἴ μοι παρῆσαν τινες τῶν τινικαῦτα συνόντων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἂν ἐμαρτύρησαν· οἷς ἐπειδὴ ταῦτα ἐθεασάμην, εὐθύς ἐφθεγξάμην, οἷον κακὸν ἢ ῥωμαίων τρέφει. »

Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν διέτριψεν ἐν ταῦθα εἰμὴ ἐξ περίπου μῆνας· διότι κατὰ νοέμβριον τοῦ 355, ὁ Κωνσταντῖος ἐθεώρησεν εὐλογον νὰ ἀπονεύμῃ αὐτῷ τὸ τοῦ Καίσαρος ἀξίωμα καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῆς Γαλατίας διοίκησιν. Ἡ ἐπαρχία αὕτη δεινῶς ὑπὸ τῶν Γερμανικῶν φυλῶν κατατροχυομένη, εἶχε χρειάν ἰδιάζοντός τινος ὑπερτάτου ἀρχοντος. Πλὴν τούτου, ὁ Κωνσταντῖος μὴ ἔχων τέκνα, ἡσθάνετο ἐν γένει τὴν ἀνάγκην βοηθοῦ, ἡ δ' ἀγαθὴ Εὐσεβία διέλυσε καὶ πάλιν τὴν δυσπιστίαν ἣν ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ σώζῃ πρὸς τὸν συγγενῆ ἔκτεινον. Μετὰ τινα ἔτη ὁ Ἰουλιανὸς ἔγραψε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους

ὅτι ἔκλαυσε πικρῶς καταλείπων τὴν πόλιν αὐτῶν· ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ περὶ τούτου, ὑπήκουσεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνῶ οὐδόλως ἐφαίνετο προητοιμασμένος πρὸς τὸ δυσχερὲς ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν, ἐνῶ πολλὰς καὶ ποικίλας παρενέβαλεν αὐτῷ δυσκολίας ἢ ἐν Βυζαντίῳ Κυβέρνησις, ἀνεδείχθη οὐδὲν ἥττον στρατηγὸς ἐπιτήδειος. Ἐν διαστήματι ἐτῶν πέντε οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου ἐξώθησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι αὐτῶν κατετρόπωσε καὶ ἐταπείνωσεν, ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλατίας τὴν προηγουμένην ὀλεθρίαν κατὰττασιν πολυειδῶς ἐθεράπευσεν. Τότε ὅμως ἐφθονήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις, θέλων νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Γαλατίας τοὺς νικηφορήσαντας ὑπὸ τὸν συνάρχοντα ἐκείνον καὶ λατρεύοντας αὐτὸν λεγεῶνας, διέταξεν αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι περὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν κατὰ τοῦ ἀείποτε ἐπικειμένου Σαπῶρ. Ἀλλ' οἱ λεγεῶνες, παρακούσαντες, ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰουλιανόν, ἄκοντα βασιλέα. Ὁ δὲ προέτεινεν ἤδη συμβιβασμὸν πρὸς τὸν Κωνσταντίον. Δυστυχῶς ἡ βασιλὶς Εὐσεβία, ἥτις ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν συμβιβασμὸν, εἶχε πρὸ μικροῦ ἀποθάνει. Ὁ Κωνσταντίος ἀπέρριψεν ἀγερῶχος τὴν προταθεῖσαν διαλλαγὴν. Ὅθεν ὁ Ἰουλιανὸς ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος ὅμως τοῦ Κωνσταντίου τῇ 3 νοεμβρίου τοῦ 361 προσελήφθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ, καθ' ὁδὸν ἔτι εὐρισκομένου, ἀνεγνωρίσθη προθύμως ὑπὸ Ὀλοκλήρου τοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἅμα ἀρξαμένης τῆς πρὸς τὸν ἐξάδελφον ἔριδος, εἶχεν, ὡς φαίνεται, περιέλθει εἰς πρακτικωτέρας τινας συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι φίλων καὶ ιδίως μετὰ τοῦ Περγαμηνοῦ Ὀριβασίου καὶ τοῦ Λίβυος Εὐημέρου περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ μεταρρυθμίσεως· εἶχε μάλιστα, ὡς βεβαίησι, μετακαλέσει παρ' ἑαυτῷ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεροφάντην τῶν Ἐλευσινίων, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς ἐκείνους ἀποφασίσας πάντα τὰ πρὸς τὴν ἀνθρώπινον τοῦ ἀρχαίου δόγματος ἐπιτήδεια. Ἐπελθούσης δὲ τῆς ρήξεως, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀπέβαλεν ἐπισήμως τὴν τε πρὸς τὸν Κωνσταντίον καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν, ἀφιερῶσας ἑαυτὸν τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς, καὶ ἀποστάτης καὶ παραβάτης τῆς τοῦ Σωτῆρος

ἡμῶν διδασκαλίας γενόμενος, ὅπως δὲν ἔπαυσαν ἔκτοτε ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐκκλησία ν' ἀποκαλῶσιν αὐτόν. Φθάσας εἰς Παννονίαν, ἔγραψε πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἰδίως πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τοὺς Κορινθίους, πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους, διεξηγῶν τὴν προαίρεσιν καὶ ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν αὐτῶν. Ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιστολὴ, περισωθεῖσα εἰς ἡμᾶς ὁλόκληρος, εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημείωτος, μάλιστα δὲ κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς δὲν κολακεύει τὴν πόλιν ὡς οἱ κοινοὶ τῶν σοφιστῶν καὶ ῥητόρων, ἀλλ' εἰκονίζει αὐτὴν ὅπως εἶναι. « Σώζεται δὲ, λέγει, καὶ εἰς ὑμᾶς ἔτι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὥσπερ ἐμπύρευμά τι σμικρόν. » Ἐν γένει ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε πνεῦμα πρακτικόν· ἠπατάτο μὲν περὶ τὴν θεμελιώδη αὐτοῦ δοξασίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὰς δυσχερείας καθ' ὧν εἶχε νὰ παλαίσῃ, ἐπιδιώκων τὴν ἀνάστασιν τοῦ ψυχόρραγούντος ἀρχαίου βίου. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ πολυάριθμοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας ἔθνη καὶ ἡσπάσαντο προθύμως τὴν πρὸς κλησιν ἐκείνην· ὅθεν ἀντέπεμψαν πρὸς αὐτόν, ἐν Σιρμίῳ ὄντα, πρέσβεις ἵνα διαβεβαιώσωσιν ὅτι θέλουσιν ἐκ παντὸς τρόπου συντρέξει εἰς τὸ ἐπιχειρήμα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἰδίως, ζῶντος ἔτι τοῦ Κωνσταντίου καὶ ἐνῷ οἱ λεγεῶνες αὐτοῦ κατεῖχον τὴν Θράκην, ἠνεώχθησαν οἱ πρὸ καιροῦ κεκλεισμένοι ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, ἠνωρθώθησαν οἱ καθιερημένοι βωμοὶ καὶ ἐτελέσθησαν θυσίαι καὶ πανηγύρεις κατὰ τὸ ἀρχαῖον πάτριον ἔθιμον.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Κωνσταντίου, ὁ Ἰουλιανὸς, εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνησχολήθη περὶ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος, ἣν φυσικῶς τῷ λόγῳ συνεδύαζε μετὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρύθμισεως. Ἄν πιστεύσωμεν τὸν Λιβάνιον, κατ' ἀρχὰς ἐμελέτησε νὰ παραιτήσῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν· καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἔπραξεν, ἀπεποιήθη ὅμως ἀείποτε τὸν τίτλον τοῦ Dominus ἢ Δεσπότης, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ὑπάτους καὶ εἰς τὴν σύγκλητον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἐνίσχυσε τοὺς τοπικοὺς θεσμοὺς τῶν πόλεων, ἀπέβαλε τὴν πομπὴν τῆς ἀνατολικῆς παμβασιλείας καὶ πρὸ πάντων κατήργησε τὴν ἀπερίγραπτον τῶν ἀνακτόρων ἀσωτίαν. Μέχρι τίνος βαθμοῦ εἶχεν ἐπιτείνει αὐτὴν ὁ τοῦ Κωνσταντίνου υἱὸς καὶ διάδοχος ἐξ-

ἔγεται ἐκ τούτου, ὅτι, κατὰ Διβάνιον, ὁ Ἰουλιανὸς εὔρεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις « μαγεῖρους μὲν χιλίους, κούρεας δὲ οὐκ ἐλάττους, οἰνοχόους δὲ πλείους, σμήνη τραπεζοποιῶν, εὐνούχους ὑπὲρ τὰς μυίας παρὰ τοῖς ποιμέσιν ἐν ἤρι. » Ἀλλὰ τὸ κύριον τοῦ Ἰουλιανοῦ μέλημα ἦτο ἡ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἀνόρθωσις. Ὀνειρον μωρὸν, πρὸς πραγμάτων τοῦ ὁποίου κατησώτευσεν ἐπὶ ματαίῳ θησαυροῦς πρακτικῆς δραστηριότητος. Ὡς ἐραστὴς παράφρων ἱστάμενος ἐνώπιον τοῦ πτώματος ἐρωμένης περιποθήτου, ἐραντάζετο ὁ ταλαίπωρος ὅτι δύναται, διὰ τῶν ἀσπασμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν περιπτύξεων, νὰ ἐμφυσήσῃ ζωὴν εἰς σῶμα νεκρὸν· σῶμα σῶζον μὲν ἔτι καλλονὴν ἀπαράμιλλον, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄψυχον. Θέαμα οἰκτρὸν, τοῦ ὁποίου ὅμως ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς περιπετείας.

Ὁ ἱεροφάντης τῶν Ἐλευσινίων ἐπέμφθη μετὰ δώρων πολλῶν, ἐν συνόδῳ τοῦ Χρυσανθίου καὶ τοῦ Μαξίμου, τῶν ἀρχαίων τοῦ βασιλέως διδασκάλων, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν τῆς Ἑλλάδος ἱερῶν. Ὁ δὲ Ὀριθάσιος, ὁ ἰατρὸς καὶ φίλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἔδραμεν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ εἰς Δελφοὺς ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλ' ὅποια ἦτο ἡδὴ ἡ παρακμὴ τοῦ ἄλλοτε τοσοῦτον ἐνδόξου καὶ πλουσίου τούτου ἱεροῦ, δηλοῦται ἀπὸ τοῦ χρησμοῦ τοῦ δοθέντος τότε εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, χρησμοῦ ὅστις, διασωθεὶς εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ χρονογράφου Γεωργίου τοῦ Κεδρηνοῦ εἶχεν ὡς ἑξῆς·

Εἶπατε τῷ βρσιλεῖ, γαμαί πέσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα ὁάφνην,
Οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσθετο καὶ λάλον ὕμνον.

Ἄν νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸν ἔσχατον τῆς Πυθίας ἀποχαιρετισμὸν, καὶ τὸ ἐπίγραμμα ὅπερ αὐτὴ αὕτη προέτεινε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς; Συγχρόνως ἤρχισαν ἀνοικοδομοῦμενοι καὶ καλῶπιζόμενοι πολυάριθμοι ναοὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Ἑπείρον, εἰς τὴν Ἠλοπόννησον. Ἡ Νικόπολις καὶ ἡ Ἐλευσίς προέκυπτον λαμπρόταται ἀπὸ τῶν ἐρείπῳ αὐτῶν· ὁ ἐν Ἀθήναις μηδέποτε ἐκλιπὼν ἀρχαῖος βίος ἐφαίνετο λαμβάνων νέαν ζωὴν· οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις τῶν Δελφῶν, τοῦ Ἀργεῶς, τῆς Ὀλυμπίας, τοῦ Ἀκτίου,

τῆς Ἀντιοχείας ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς, κατὰ τὸ πάλαι ἔθος· τὰ γυμνάσια ἐπληρώθησαν ἀθλητῶν· ἰδίως δὲ ἐπροστατεύθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὅστις, γράψας ἐγκώμιον τῆς βασιλίδος Εὐσεβίας, παραβάλλει ἐν αὐτῇ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἑλλάδι· πρὸς τὰς οὐδέποτε ἐκλειπούσας πηγὰς τοῦ Νεῖλου καὶ ἐπιφέρει· « οὐκ οὖν οὐδὲ ἐξ Ἑλλήνων παντελῶς οἴχεται φιλοσοφία οὐδὲ ἐπέλιπε τὰς Ἀθήνας, οὐδὲ τὴν Σπάρτην, οὐδὲ τὴν Κόρινθον· ἥμιστά δέ ἐστι τῶν πηγῶν ἕκῃ τι τὸ Ἄργος πολυδίψιον. »

Πρὸ πάντων ὁμως αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς εὐλαβῶς ἐξεπλήρου τὰ τοῦ Ἀρχιερέως καθήκοντα, διορίσας ἐπιτρόπους αὐτοῦ, ὡς τοιούτους, εἰς διαφόρους ἐπαρχίας, φιλοσόφους καὶ ἱερεῖς, ὅσους ἐθεώρει ἐπιτηδείους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν μελετωμένων, καὶ ὧντινες ἐπέτυχον τῶντι τὴν ἐνιαχοῦ εἰρηνικὴν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν ἀνόρθωσιν, ὡς λ. χ. ὁ ἐπιτραπείς τὰ κατὰ τὴν Λυδίαν Χρυσάνθιος.

Πρὸς δὲ τοὺς χριστιανούς ὁ Ἰουλιανὸς προσηνέχθη ἐν γένει μετριοπαθῶς καὶ σχεδὸν ὅπως ὁ θεῖος αὐτοῦ, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, εἶχε πολιτευθῇ πρὸς τοὺς ἐθνικούς. Καὶ δικαίως καυχᾶται περὶ τούτου ἐπανειλημμένως, λέγων ἐν μὲν τῇ λδ' ἐπιστολῇ· « ἐγὼ μὲν κέκρικα τοῖς Γαλιλαίοις ἅπασιν οὕτω πρῶως καὶ φιλανθρώπως ὥστε μηδὲνα μηδαμοῦ βίαν ὑπομένειν, μηδὲ εἰς ἱερὸν ἔλκεσθαι, μηδ' εἰς ἄλλο τι τοιοῦτο ἐπηρεάζεσθαι παρὰ τὴν οἰκειὰν πρόθεσιν. » Ἐν δὲ τῇ νβ' ἐπιστολῇ· « ὦμην ἐγὼ τοὺς Γαλιλαίων προστάτας, ἕξειν μοι μείζονα χάριν ἢ τῷ φθάσαντι πρὸ ἐμοῦ ἀρχὴν ἐπιτροπεῦσαι, » ἥτοι τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ. Ὀνομάζει δὲ τοὺς χριστιανούς Γαλιλαίους, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, διότι, κατὰ τὸν βυζαντινὸν χρονογράφον Ἰωάννην Μαλάλαν, μέχρις Εὐδόδου τοῦ ἐπὶ Κλαυδίου, οἱ χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο Ναζωραῖοι καὶ Γαλιλαῖοι· ἐπὶ τούτου δὲ χριστιανοὶ ὠνομάσθησαν, τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Εὐδόδου προσομιλήσαντος αὐτοῖς καὶ ἐπιθήσαντος τὸ ὄνομα τούτου. Ἐνίοτε μάλιστα ὁ Ἰουλιανὸς προέτεινεν εἰς τοὺς ἐξηυτελισμένους καὶ ἐξηχρειωμένους ἱερεῖς τῆς εἰδωλολατρείας, ὡς τύπον ἄξιον μιμήσεως τὰς τοσοῦτον θαυμασίως ὀργανωμένας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, καθάπερ μαρτυρεῖ ἡ μὲν αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀρχιερέα Γαλατίας Ἀρσάκιον. Ἀλλὰ τοιαύτη

ἦτο ἡ προαίρεσις αὐτοῦ· ἡ δὲ τῶν πραγμάτων δύναμις παρέσυρε τὸν ἄνδρα εἰς ἀτοπήματά τινα δυσεξήγητα. Δὲν θέλομεν βεβαίως πιστεῦσαι τὰς ὑπερβολὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐξετραχλίσθησαν οἱ χριστιανοὶ ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ κατηγορίαις, ὧν δεῖγμα ἐν παραιθέμεθα ἐνταῦθα τὸ παρὰ Κεδρηνοῦ λεγόμενον· « καὶ γὰρ μυρίας μὲν γυναῖκας κατὰ γαστροὺς ἐχούσας ἀνατεμὼν ὁ Ἰουλιανός, ἐν τοῖς αὐτῶν ἐμβρύοις ἡπατοσκόποι· καὶ παιδιὰ δὲ πολλὰ κατασφάττων ὑπὸ τὰ εἰδῶλα κατώρυττε. » Τοιαύτας φοβεράς ἀνοσιουργίας ὁ χρηστός, ὁ ἀγαθός, ὁ φιλόανθρωπος Ἰουλιανός βεβαίως δὲν ἔπραξε ποτέ. Δὲν νομίζομεν δὲ δίκαιον νὰ κατακριθῇ ἀπολύτως ὡς ἀπαίρεσας ἀπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου τὰ μεγάλα αὐτοῦ προνόμια, διότι καὶ οἱ μετέπειτα χριστιανοὶ αὐτοκράτορες οὐδέποτε ἐθεώρησαν πρόπον νὰ ἀνορθώσωσι καθ' ὅλοκληρίαν τὰ προνόμια ἐκεῖνα. Οὐδὲ θέλομεν ἐπιτιμήσει αὐτὸν δι' ἣν ἐπεχείρησεν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καθότι καὶ τοῦτο δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ μέχρι τινὸς ὡς δεῖγμα τῆς τοῦ βασιλέως ἀνεξιθρησκείας. Ἀλλὰ ἐξώκειλεν εἰς πράξεις ἄλλας ἐντελῶς ἀδικαιολογήτους.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐλάτρευε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἔγραφε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἰδίαν. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ὅσοι ἐπεχείρησαν σπουδαίαν τινὰ κοινωνικὴν τοῦ κράτους μεταρρύθμισιν, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετεχειρίσθησαν ὡς ὄργανον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν· τοσοῦτον εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη, καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο ἐπικρατεστέρα τῆς λατινικῆς. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ ἐλπίσας νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἠθικῶς τὸν κόσμον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἑλληνιστὶ συνέγραψε τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ἦτοι « τὰ καθ' ἑαυτόν. » Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ ὑψώσας τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν σημαίαν, δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐχαράκτήρισε τὴν σημαίαν ταύτην καὶ ἐντὸς ἑλληνικῆς πόλεως ἔστησεν αὐτήν. Τελευταῖον ὁ Ἰουλιανός, ὁ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀρχαίου βίου ὀνειρευθείς, εἰς τὴν ἑλληνικὴν συντάξεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς συγγραφάς. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανός δὲν ἠγάπησε μόνον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν· ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν κτῆμα, ὅπως ἐκβαρβαρίζων τοὺς χριστιαν-

γούς, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς δι' ἣν ἔτρεφον ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ θρησκείαν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπιτηδεύως συγχεῶν τὴν εἰδωλολατρείαν μὲ ὅλα τὰ λοιπὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ συστατικά, « εἰς ἡμᾶς, ἔλεγεν εἰρηνευόμενος, ἀνήκουσιν ἡ εὐγλωττία καὶ αἱ τέχναι τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ ἡ τῶν θεῶν αὐτῆς λατρεία· ὑμέτερος δὲ κληρὸς ἐστὶν ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀγροικία καὶ οὐδὲν πλέον· αὕτη ἐστὶν ἡ σοφία ὑμῶν. » Καὶ ἐπὶ τοῦ σοφίσματος τούτου ἐρειδόμενος οὐ μόνον ἀπέκλεισε τοὺς χριστιανούς ἀφ' ὅλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιομάτων, ἀλλὰ τὸ ἔτι δεινότερον, ἀπηγόρευεν αὐτοῖς τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἱατρικῆς καὶ αὐτῶν τῶν ὡραίων τεχνῶν, παραδούς ἅπασαν τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς σοφιστάς. Οὐδεμία τῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ διατάξεων ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν πληγὴν βαρυτέραν καὶ οὐδεμία ἐκίνησε πικρότερον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν χριστιανῶν. Λαμπρῶς δ' ἐξεδηλώθη ἡ ἀγανάκτησις αὕτη ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ, ἐν τῷ στηλιτευτικῷ ἀ κατὰ Ἰουλιανοῦ, ἀποστροφῆς, ἥτις ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων « πολλῶν γὰρ καὶ δεινῶν ὄντων ἐφ' οἷς ἐκείνος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἐστὶν ὅ,τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται, » ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους τοῦ λόγου, καταδεικνύουσα τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ συμμαχίας. Προέκειτο τῷ ὄντι νὰ καθιερωθῇ τὸ διαζύγιον τοῦ νέου δόγματος ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ ἀνατραπῇ οὕτω ἐκ βάθρων ἡ μία τῶν δύο βάσεων ἐφ' ὧν δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἐρειδόμενος ὁ νεώτερος ἑλληνισμός. Πῶς ἦτο λοιπὸν δυνατόν νὰ μὴ φρυάξῃ ἡ εὐαίσθητος τοῦ Ναζιανζηνοῦ ψυχὴ; Ὅθεν εὐλόγως ἀνακράζει πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀποτεινόμενος· « τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρῆκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐκλειαν, δυναστείαν, ἃ τῆς κάτω περιφορᾶς ἐστὶ, καὶ ὀνειρώδους τέρψεως. Τοῦ λόγου δὲ περιέχουμαι μόνου, καὶ οὐ μέφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίοις, οἱ τούτους μοι συνεπόρησαν. » Αἱ δύο ἀντίπαλοι μερίδες ἀντηγωνίζοντο οὕτω τίς πλειότερον τῆς ἄλλης νὰ προσοικειωθῇ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ εὐφυΐας. Ἀλλ' ἡ πάλιν δὲν περιορίζετο εἰς τοῦτο. Ὁ Ἰουλιανὸς διὰ νόμου ῥητοῦ ὑπεχρέωσε τοὺς χριστιανούς

ἡ ἀποδώσει τὰς ζημίας ὅσας ἐπροξένησαν διὰ τῆς καταστροφῆς
ναῶν ἐθνικῶν, τῆς γενομένης ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων καὶ μά-
λιστα ἐπὶ Κωνσταντίου. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς διατάξεως ταύτης δὲν
ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ βιαιοπραγίας, οἷαδ' ἥποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ
ἐπιθυμία τοῦ βασιλέως νὰ ἀποφύγῃ αὐτάς. Μάρκος ὁ ἐπίσκοπος
Ἀρεθουσίων ἐβασανίσθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως ταύ-
της, διότι δὲν ἐπέθετο νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ὑπόχρεον εἰς ἀποζη-
μιώσεις, ἔνεκα ναοῦ τινος ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεθέντος. Ὁ βασι-
λεὺς ἐπὶ τέλους ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐὰν ἦναι ἀληθές, ὡς
βεβαιοῦται, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος εἶχε πολὺ συντελέσει εἰς τὸ νὰ
διαφύγῃ ὁ Ἰουλιανὸς τὸν θάνατον ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου
ἐνεργηθείσης γενικῆς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ σφαγῆς, ὁ Ἰουλιανὸς
βεβαίως ἐδείξε θλιβεράν ἀγνωμοσύνην μὴ προλαβὼν τὰ παθήμα-
τα τοῦ γέροντος, ἢ τοῦλάχιστον μὴ τιμωρήσας τοὺς ἐνόχους. Οἱ
χριστιανοὶ πάλιν δὲν ἦτο δυνατόν ἀναμφιβόλως νὰ μείνωσι θεαταὶ
ἀδιάφοροι τῶν τοιούτων ἐπιθέσεων· καὶ ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς ἐπιχειρή-
σας νὰ ἀνανεώσῃ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ καταστήματα τῶν ἐθνικῶν τε-
λετῶν καὶ πανηγύρεων, ἐξύθρισε τὰ ἀντ' αὐτῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐγερ-
θέντα χριστιανικὰ ἱερά, ὁ ἐν Δάφνῃ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπυρπο-
λήθη διὰ νυκτός, οἱ δὲ χριστιανοὶ δεινῶς διὰ τοῦτο κατεδιώχθη-
σαν. Ὡς αὐτῶς δὲ ἀταξίαί τινες ἐν Ἐδέσῃ γινόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀρσι-
νῶν, ἔδωκαν εἰς τὸν βασιλέα ἀφορμὴν νὰ δημεύσῃ ἅπασαν τὴν ἐκ-
κλησιαστικὴν αὐτῶν περιουσίαν, τῆς ὁποίας τὰ μὲν χρήματα διέ-
νειμεν εἰς τοὺς στρατιώτας, τὰ δὲ κτήματα κατέστησε δημόσια·
ὥστε τὰ πράγματα ἡρεθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, οὐδὲ ὑπάρ-
χει ἀμφιβολία ὅτι φοβερὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἤθελεν ἐκραγῇ καθ'
ὅλον τὸ κράτος ἐὰν ἐπέζῃ ὁ Ἰουλιανός.

Ἀλλ' οὗτος δὲν ἐμονάρχησεν οὐδὲ δύο ἔτη ὅλα. Ἀφοῦ ἐδάμασεν,
ὡς προείπομεν, τὰ γερμανικὰ φύλα, φλεγόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας
νὰ ταπεινώσῃ καὶ τοὺς βαρβάρους οἵτινες ἀπ' ἀνατολῶν ἐπ' ἡγεγον
πολλὰς, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου, κατὰ τοῦ κράτους πληγὰς, ἐπανε-
λάβε δραστηρίως τὸν κατὰ Σαπῶρ πόλεμον ἅμα βασιλεύσας. Προ-
έθετο δὲ οὐχὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἀμυναν ἀπλῆν, ἀλλὰ νὰ ἐμβάλῃ

εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀντιπάλου ἐπικρατείας· καὶ ἐπὶ τούτῳ συγκαροτήσας μὲν στρατὸν ἐξήκοντα πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, κατασκευάσας δὲ πολυάριθμον ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου στόλον, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐκυρίευσεν τὰς πόλεις αὐτῆς ὅσαι ἠθέλησαν ν' ἀντισταθῶσι, διέβη τὸν Τίγριν ποταμὸν, καὶ τοὶ τῶν Περσῶν ἀγωνισθέντων νὰ διακωλύσωσι τὴν διαπεραίωσιν ταύτην, καὶ ἐπολιόρησεν τὴν Κτησιφώντα. Ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν ὀχυράν καὶ μεγάλην ταύτην βασιλεύουσαν, ἐτρέπη, ἀνὰ μέσον τῶν πλουσίων τῆς Περσίας ἐπαρχιῶν, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Σαπῶρ. Ἐνταῦθα ὅμως, ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ καὶ περιπεσὼν εἰς ἐρημίας ἀδιαβάτους, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τότε ἐπεφάνη ὁ μέγας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν στρατὸς, πιέζων καὶ ἀπειλῶν αὐτὸν ἀδιακόπως. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὴν ἀνδρείαν οὔτε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ θέαμα τὸ ὁποῖον ἐδόθη ποτὲ εἰς τὸν κόσμον, ἐν ταῖς αὐταῖς περίπου χώραις, ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων τοῦ Ξενοφῶντος μυρίων, ὅτε ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀδιαλείπτων ἐκείνων συμπλοκῶν, μαθὼν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὅτι ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη, ἔδραμεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἄνευ θώρακος καὶ ἔπεσε λαβὼν πληγὴν καιρίαν ἐξ ἧς ἀπέθανε τὴν νύκτα τῆς 25 ἰουνίου τοῦ 363, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 32. Λέγεται ὅτι πνέων τὰ λοιπὰ, ἔλαβε διὰ τῆς χειρὸς τὸ αἷμα τῆς πληγῆς αὐτοῦ καὶ ἔρρανεν εἰς τὸν ἀέρα, ἀνακράζας « γενίκηκας Χριστέ· κορέσθητι Ναζωραῖε. » Μετακομισθεὶς δὲ βραδύτερον εἰς Ταρσὸν ἐτάφη ἐν τινι προαστείᾳ τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ προσεγράφη τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα:

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγρόρεον ἐνθάδε κεῖται,
ἀμφοτέρων βασιλέως τ' ἀγαθοῦ κρατερός τ' ἀλχητής.

Ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος ἐπωνόμασεν αὐτὸν μέγαν· οἱ χριστιανοὶ χορογράφοι ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς δεινότερας τῶν ὕβρεων τὴν δὲ ἡμετέραν γνώμην γινώσκει ὁ ἀναγνώστης. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ὁμολογουμένως ἀρετὰς πολλὰς, ἀλλὰ δὲν ἐνόησε τὸν ἀληθῆ χαρὰ κτῆσαι καὶ τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζη. Ἐὰν ἐγενῆτο ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐπεὶ δὴ τὸ πνεῦμα

αὐτοῦ ἤθελε διατελῇ ἐντὸς οἰκείας ἀτμοσφαίρας, αἱ ἀρεταὶ ἐκεῖναι, ἀποφέρουσαι καρποὺς ἀγαθοὺς, ἤθελον ἀναδείξει τὸν ἄνδρα ἐνάμιλλον τοῦ Ξενοφῶντος ἢ τοῦ Ἀγησιλαίου. Ἐπειδὴ ἐγεννήθη εἰς χρόνους ἀλλοτρίους τοῦ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦντος πνεύματος, αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ ἀπέβησαν ἄγονοι καὶ ἡδύναντο νὰ καταντήσωσιν ὀλέθρια ἐὰν ἐπέζη. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ὑπάρχουσι μετεωρολογικὰ φαινόμενα οἷα ἡ χαλαζα, ὁ κεραυνὸς καὶ τὰ τοιαῦτα, αἰείποτε ἀπαίσια, ὅπως οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἰουλιανὸς μοχθηρὸς ἄνθρωπος, ὅπως παρεστάθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, βεβαίως δὲν ἦτο. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι καὶ γεγονότα φυσικὰ, οἷον ὁ ὑετός, ὁ τοῦ ἡλίου καύσων καὶ τὰ παρόμοια, τὰ ὅποια ἐγκαίρως μὲν ἐπερχόμενα εἶναι εὐεργετικώτατα, παρ' ὥραν δὲ συμβαίνοντα δύνανται νὰ γίνωσι δεινῶν συμφορῶν πρόξενα. Εἰς τὸν Ἰουλιανὸν συνέβη τὸ τελευταῖον τοῦτο πάθημα· ὅθεν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ὅπως ἡζύωσαν οἱ ἔθνηκοι, μέγας, διότι μέγας δὲν εἶναι ποτὲ ὁ μὴ εὐεργετήσας τὴν ἀνθρωπότητα ἢ τοῦλάχιστον τὸ ἔθνος αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἰουλιανὸς βεβαίως δὲν εὐεργέτησε τὸν κόσμον. Καθὼς ὅμως οὐδεὶς ἐχέφρων ἄνθρωπος θέλει ἀρνηθῇ ὅτι τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, εἶναι ἀγαθοποιᾶ, οὕτω πᾶς ἀληθὴς τῆς ἱστορίας γνώστης δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἤθελον ἀποβῇ ἡγεμὼν ἄριστος ἐὰν ἢ ἐγεννᾶτο εἰς χρόνους οἰκειότερους, ἢ προσφορώτερον πρὸς τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἐπολιτεύετο. Φαντασθῶμεν τῶντι τὸν Ἰουλιανὸν, ἀντὶ νὰ κυνηγῇ τὴν σκιάν τῆς εἰδωλολατρείας, ἐπιχειροῦντα μὲν, ὅπως ἔπραξε, τὴν κατάργησιν τῆς περσικῆς τῶν ἀνακτόρων ἀσωτείας, ἐπιχειροῦντα δ' ἐνταύτῳ τὴν τε κατάπαυσιν τῶν καταχρήσεων ὅσαι εἶχον παρσιζύσει ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν ὅσον ἔνεστι στενότερον αὐτῆς σύνδεσμον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ εὐφυΐας, ἐπιζήσαντα δὲ καὶ παγιοῦντα ταῦτα πάντα διὰ πολιτικῶν θεσμῶν συμφώνων πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς· ὅποιον λαμπρὸν μέλλον δὲν ἤθελε παρασκευάσει εἰς τὴν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἑλληνικὴν μοναρχίαν!

Ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐπὶ

τῶν τριῶν ἐν τῷ μεταξὺ βασιλέων, Ἰοβιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, τὰ πράγματα ἐπανῆλθον εἰς ἣν ἦσαν πρότερον κατά-
 στασιν· ἀνεξιθρησκεία τις ἐπεκράτησεν ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν,
 ὃ δὲ ἀρεικνισμὸς, ἐπὶ μικρὸν ταπεινωθεὶς, ἀνέκυψεν αὖθις καὶ κα-
 τίσχυσε τῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ Ἰοβιανὸς, ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ
 τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποθάνει ὁ προκατόχος
 αὐτοῦ, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ εἰρηνεύσῃ διὰ πάσης θυσίας πρὸς τοὺς
 Πέρσας, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνωμολόγησε τριακονταετῆς συνθήκας, δι'
 ὧν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς πάντα ὅσα παρὰ τὸν Τίγριν ποταμὸν
 κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ αὐτὴν τὴν Νίσιβιν ἣτις πολλάκις τοσοῦ-
 τον ἡρωϊκῶς ἀντέστη εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Μετὰ δὲ ταῦτα
 κατήργησε τὰ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς λατρείας διατάγματα τοῦ Ἰουλι-
 νοῦ, ἀνεκήρυξεν αὖθις θρησκείαν ἐπικρατοῦσαν τὸ χριστιανικὸν δόγ-
 μα καὶ ἐφάνη ἀποκλίνων μᾶλλον πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ
 δὲν ἐβασίλευσεν εἰμὴ ὀλίγους μῆνας, ἀποθανὼν αἰφνιδίως, κατὰ φε-
 βρουάριον τοῦ 364, πρὶν εἰσέτι φθάσῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, δὲν
 ἡδυνήθη νὰ πράξῃ τι ὀριστικὸν περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ζητήμα-
 τος. Εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἐν τούτοις ἐπέτρεψε διὰ νόμου ῥητοῦ, τὴν
 ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν ναῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἱερῶν· μόνον τὰς ἀνό-
 μους μαγγανείας καὶ γοητείας ἀπηγόρευσεν. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς,
 ὃ μετὰ Ἰοβιανὸν προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τε τῶν τοῦ στρα-
 τοῦ ἡγεμόνων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἀδελ-
 φὸν Οὐάλεντα τὴν κυβέρνησιν τῆς ἀνατολῆς, ἀναλαβὼν αὐτὸς τὰς
 δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλατίας.
 Ἐκ τῶν δύο τούτων βασιλέων, ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἐδειξεν ἀξιοση-
 μείωτον πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀνεξιθρησκείαν· διότι ἐκώλυσε μὲν διὰ
 νόμου τὰς νυκτερινὰς θυσίας, καὶ τοῦτο τῇ συναινέσει τῶν νοσημονε-
 στέρων ἐθνικῶν, οἵτινες ὡμολόγουν ὅτι πολλὰ ὡς ἐκ τῶν θυσιῶν
 τούτων ἄτοπα συνέβαινον· ἀλλ' ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ἀνθυπάτου
 Ἀχαΐας Πραιτεξτάτου ἐπέτρεψε κατ' ἐξαιρέσειν εἰς τοὺς ἐνταῦθα Ἑλ-
 ληνας, ἀργοῦντος τοῦ νόμου, νὰ πράττωσι πάντα κατὰ τὰ ἐξ ἀρ-
 χῆς πάτρια. Περιέργος καὶ ὁ λόγος δι' οὗ ὑπεστήριξε τὴν αἴτησιν ὁ
 τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος· « τοῦτον, εἶπε, τὸν νόμον ἀβίωτον τοῖς
 Ἕλλησι καταστήσειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα

τὸ ἀνθρώπειον γένος ἀγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμόν ἐκτελεῖν. ἡ Τασοῦτον ἐρρίζωμένον ἦτο εἰς ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Πρὸς δὲ τὰς μετὰξὺ ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανῶν ἔριδας, ὁ Οὐάλεντινιανὸς διετέλεσεν ἀδιάφορος· καὶ ἐπειδὴ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμὸν, ἴσχυσεν ὡς ἐκ τῆς ἀδιαφορίας ἐκείνης ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ἡ ὀρθοδοξία. Παντάπασιν ἄλλοιως ἐπολιτεύθη ὁ Οὐάλης ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὁ Οὐάλης ἡσπάσθη ἀμέσως τὴν τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσιν καὶ ἀναφανδὸν ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀντιπάλων. Ἐπίσημον ὅμως διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων δὲν ἐπεχείρησε. Πολλὰ βεβαίως οὗτοι ἔπαθον πολλαχοῦ διὰ τὴν ἰσχὺν ἣν ἔλαβον οἱ πολέμιοι αὐτῶν, ἀλλὰ ῥητὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καταδιώκοντα τοὺς πρεσβεύοντας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, δὲν ἐξεδόθησαν, ὡς φαίνεται. Ὅσα βραδύτερον περὶ τούτου κατὰ Οὐάλεντος ἐγράφησαν, θεωροῦνται ὑπὸ τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν ὡς ὑπερβολαί. Μία δὲ τῶν ἀποδείξεων τῆς μετρίας τοῦ Οὐάλεντος καταφορᾶς εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον νὰ ἀποθάνῃ τελευταῖον ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ θρόνου.

Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὴν τελευταίαν ἐπὶ Κωνσταντίου προγραφὴν τοῦ περιωνύμου τούτου ἀρχιερέως (σελ. 628 καὶ ἐπ.). Ὁ Ἰουλιανὸς, ἐν τῇ ἀνεξιθρησκείᾳ αὐτοῦ, εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀνακαλέσει ἅπαντας τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἐξορισθέντας. Ὅθεν ἐπανῆλθε τότε καὶ ὁ Ἀθανάσιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἡ δὲ ἀνάμεινον τῆς Αἰγύπτου καθόδος αὐτοῦ ἀπέβη ὄντως θριαμβευτικὴ. Πλῆθος ἀνθρώπων ἀναρίθμητον ἐξώρμησαν ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐκάλυψαν τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, κλάδους κρατοῦντες ἐν χερσὶ καὶ ἱμάτια πολυανθῇ καὶ ποικίλᾳ στρωννύοντες, καὶ βοῶντες, καὶ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἄμετρον αὐτῶν ἐκφράζοντες χαρὰν τὸν ποταμὸν διέσχίζον πολυάριθμα ἀκάτια· τὸ πέλαγος ἐξήστραπτεν ἀπὸ τῶν φώτων τὰ ὅποια ἔλαμπον ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τοῦ Μουσείου πύργων· τοιαῦται καὶ ἄλλαι τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, διότι ὁ λαὸς ἀπεθαύμαζεν αὐτὸν ὡς ἄνδρα λαμπρὸν καὶ διαδόχον, ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίβλε-

πτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ἀληθῆ στύλον καὶ θεμέλιον, καὶ ἐπὶ
 πᾶσιν ὡς πατέρα τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλὰ τὸ κλέος τοῦτο τὸ ὁποῖον
 ἐτάραξε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον,
 ἐφάνη νῦν ἐπικίνδυνον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις διέταξε
 μετ' οὐ πολὺ ν' ἀπαχθῇ καὶ αὐθις εἰς ἐξορίαν ὁ Ἀθανάσιος. Τὰ περὶ
 τούτου παραγγέλματα τοῦ Παραβάτου ἀποπνέουσι μίσους, καὶ τα-
 ραχῆς, καὶ ἀγανακτήσεως ἥτις ἀποβαίνει ἐνίοτε ἀγεννῆς καὶ γε-
 λοῖα, ὡς ὅτε λ. χ. ὁ Ἰουλιανός, καθαπτόμενος καὶ αὐτοῦ τοῦ μι-
 κροῦ σώματος τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, λέγει πρὸς αὐτοῦ· « μη-
 δὲ ἀνὴρ, ἀλλ' ἀνθρωπίσκος. » Ἄλλοτε ὅμως, ἐμβριθέστερος γενόμε-
 νος, ἐκτοξεύει κατὰ τοῦ ἀνθρωπίσκου ἐκείνου, ὅστις ἤγε καὶ ἔφερε τὸν
 κόσμον, βέλη γενναϊότερα καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐπανελλημμένως
 θεοῖς ἐχθρόν. Ἐπὶ μᾶλλον δὲ παροξυνόμενος, « ὁ μικρός, ἀνακρά-
 ζει, ὅς ἐτόλμησεν ἐλληνίδας ὑπ' ἐμοῦ γυναῖκας τῶν ἐπιστήμων βα-
 πτίσαι » καὶ ἐπιφέρει νὰ διωχθῇ οὗτος ἐξ Ἀλεξανδρείας οὐ μόνον
 ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῆς Αἰγύπτου τόπων. Ἐφυγε λοιπὸν πάλιν ὁ
 ἐπίσκοπος, ἀροῦ παρεμύθησε τοὺς περὶ αὐτὸν δακρύοντας παμπλη-
 θεῖς χριστιανούς « θαρρεῖτε, εἰπὼν πρὸς αὐτοὺς, νεφύδριον γάρ ἐστι
 καὶ ὕαττον παρελεύσεται. » Ἀλλὰ σχεδὸν ἀμέσως ἔπειτα ἐπέστρε-
 ψεν εἰς Ἀλεξανδρείαν, ὅπου διετέλεσεν ἐν ἀσφαλείᾳ κεκρυμμένος
 διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην τῶν κατοίκων. Οὐδὲ
 διήρκεσεν ἡ δοκιμασία αὕτη ἐπὶ πολὺ. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰουλιανοῦ,
 ὁ Ἰοβιανός ἐσεβάσθη τὸν Ἀθανάσιον ἀναλαβόντα τὸ ἀξίωμα αὐ-
 τοῦ. Ἐπειτα δὲ ἐξωρίσθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος· ἀλλὰ μετὰ
 τινας μῆνας ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς οὗτος νὰ εἰσακούσῃ τὰς δεήσεις
 τοῦ λαοῦ ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμενάρχην αὐτοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο
 νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατεβλήθη μὲν ἡ εἰδωλολατρεία, ἐθριάμβευσε δὲ ὁ
 χριστιανισμός, ἐνῶν ὁ Ἀθανάσιος, τὸ ζῶν τοῦ νέου δόγματος σύμ-
 βολον, διατελεῖ εἰς ἐτὶ δίωκόμενος· ὅθεν ἐπανῆλθε διὰ τελευταίαν
 φοράν ὁ ἀνὴρ εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ θρόνον καὶ ἀπέθανεν ἤδη
 ἐν εἰρήνῃ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, τὴν 2 μαΐου τοῦ 373,
 μετὰ τεσσαράκοντα καὶ ἑξ ἑτῶν πολυτάραχον ἀρχιερατείαν.

Τὸν πανηγυρικὸν αὐτοῦ συνέταξαν δύο περιώνυμοι τῆς ἐκκλη-
 ρ

σίας πατέρες, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος, ἄξιος βεβαίως τοιαύτης ὑποθέσεως, δὲν ἔφθασε δυστυχῶς εἰς ἡμᾶς, καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις προοιμιάζομενος οὕτω αὖ Ἀθανάσιον ἐπαινῶν ἀρετὴν ἐπαινέσομαι, » μετὰ πλείστης ὁσῆς καλλιπειίας ἀποθαυμάζει τὴν τε διδασκαλίαν τοῦ ἀνδρός, καὶ τὴν εὐσταθειαν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ζῆλον, διὰ τοιαύτης τινὸς κομψοτάτης παραβολῆς συνοψίζων τὴν ὅλην τοῦ ἀρχιερέως εἰκόνα. « Ἐν κεφαλῇ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπαινουμένων· γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παῖουσιν ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνήτις, ἀρρήτως βία τὸν σίδηρον ἔλκουσα, καὶ τὸ στεφρώτατον ἐν ὕλαις οἰκειομένη. » Ἐν γένει ὅμως ὁ θεολόγος Γρηγόριος, διὰ τὴν σφόδρα κεκαλ-λωπισμένην αὐτοῦ φύσιν καὶ τὴν μελαγχολικὴν ὅπως οὖν διάθεσιν, δὲν ἦτο ἴσως ἐπιτήδειος νὰ παραστήσῃ ἅπαν τὸ μέγεθος τῆς αὐστηραῆς ἀφελείας καὶ τῆς ἀείποτε ἐνεργοῦ πίστεως τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ ἐκκλησία ἐτίμησε τὸν ἱεράρχην τοῦτον οὐχὶ ὡς μάρτυρά τινα ἐξ ἐκείνων οἵτινες πρῶτοι διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ἠσφάλισαν τὸ χρι-
-στιανικὸν δόγμα, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς κράτους ἰδρυτὴν· διότι αὐτὸς κατεσκεύασε τὴν ἀκράδαντον τῆς πίστεως ἡμῶν κρηπίδα καὶ αὐ-τὸς ἐπὶ ἡμῖσιαν ἑκατονταετηρίδα διετέλεσεν ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀδιάφθορος αὐτῆς παραστάτης, οὐδέποτε ἢ φοβηθεὶς τὸν κίνδυνον, ἢ ἀπαυδήσας ἐκ τοῦ ἀγῶνος, ἢ ἐκ τοῦ θριάμβου ἐπαρθείς. Τρόντι εἰς τὰς πολυαριθμοὺς συγγραφάς ὅσας ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας συντάξεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοσοῦτον μακρὰς πάλης, ἢ ἠθικὴ διδασκαλία ὀλίγον ἐπέχει τόπον, ἂν καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ διατυπώσῃ ἠθικά τινα παραγγέλματα δι' ὅλης ἐκείνης τῆς θαυμαστῆς χριστιανικῆς ἀκριθείας ἣν δὲ ἔπαυσε τη-ρῶν καθ' ἅπαντα τὸν βίον. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Ἀθανάσιος ὑπῆρ-ξεν, οὐχὶ ἠθικῆς διδασκαλός, ἀλλὰ θεησκείας ἡγεμὼν· πρὸς δὲ τὸ ἄρχειν τε καὶ ἀμύνεσθαι, τὸ ἀφρημένον καὶ ὑπερφυὲς δόγμα εἶναι ἀείποτε συντελεστικώτερον τῆς ἀπλῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Ὅ,τι μάλιστα παροξύνει τὰ πνεύματα εἶναι τὸ δυσκατάληπτον, τὸ με-τάρσιον, τὸ ἀπρόσιτον· τὰ ἔθνη ἄγονται καὶ φέρονται κυρίως διὰ τῶν μυστηριωδῶν καὶ τῶν ἱερῶν λέξεων, ἢ δὲ ἠθικῇ, καὶ αὐτὴ ἡ καθαρώτερα ἠθικὴ, δὲν ἀρκεῖ πάντοτε εἰς τὴν χρείαν ἣν αἰσθάνεται.

ἡ διάπυρος μεγαλοφυΐα τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς πεποιθήσεις αὐτῆς καὶ νὰ ἀφαρπάξῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἀτρόμητος, ὁ μεγαλόφυχος Ἀθανάσιος ἐπλήρωσε λοιπὸν πολλάκις τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ δι' ἀκανθωδῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ζωηράν τῶν δοκιμασιῶν αὐτοῦ διήγησιν, τὰς ὁποίας ἀπὸ καρδίας περιέγραψεν ὅπως εἶχεν αἰσθανθῇ αὐτὰς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐμπαθῇ φωνὴν τῆς ἀκάμπτου αὐτοῦ θελήσεως, μὴ ζητήσωμεν παρ' αὐτῷ εὐγλωττίαν ἄλλην εἰμὴ μόνον αὐστηρὰν λόγου ἀκρίβειαν περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων. Ἡ θετικὴ καὶ ὑπερφίαλος αἰτοῦ φύσις ὑπῆρξε παραδόξως πρόσφορος εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην τῆς θρησκείας, εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀκμῆς καθ' ἣν πανίσχυρος μὲν, ἀλλὰ διηρημένη ἡ ἐκκλησία εἶχε χρεῖαν νὰ δώσῃ οὕτως εἰπεῖν εἰς ἑαυτὴν περὶ ἑαυτῆς λόγον, ἀναπτύσσουσα καὶ κυροῦσα τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον μὲν κατατροπώσει τὴν εἰδωλολατρειάν, ἀλλὰ προσεβάλλοντο εἰς ἐπὶ πανταχόθεν, ἔσωθεν τε καὶ ἔξωθεν· ἔσωθεν μὲν ὑπὸ τῶν αἱρέσεων, ἔξωθεν δὲ ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἐρειπίων τὰ ὁποῖα περὶ ἑαυτὰ ἐσώρευσαν. Ἀκούων τὸν Ἀθανάσιον, νομίζεις ὅτι ὀμιλεῖ νομοθέτης μᾶλλον ἢ ἀπόστολος· μετὰ τοσοῦτον ἀπληκρίβωμένης λεπτότητος ἀναλύει καὶ διαστέλλει τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως, δι' ὧν φωταγωγεῖ τὰς ψυχὰς. Ὁ Ἀθανάσιος εὗρε τὴν ἐπιτηδειοτέραν πρὸς ἐρμηνείαν τῶν μυστηρίων διαλεκτικὴν τέχνην· καὶ εὗρεν αὐτὴν, διότι ἡ τέχνη, ἡ κυριολεξία ἐκείνη ἐκτὸς τῆς ὁποίας ἄρχεται ἡ πλάνη, ἡ ἀμετάθετος ἐκείνη ἐμβριθεῖα τῶν θεολογικῶν ὅρων, προσῆκεν οὐ μόνον εἰς τὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ἐν τούτῳ κεῖται τὸ μυστήριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Θεσπίσας ὅτι « πίστις καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι καὶ Τριάδα ἐν Μονάδι σεβώμεθα, μῆτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μῆτε τὴν οὐσίαν μερίζοντες » ἀποσκυβαλίσας εἰς τοὺς ἀπίστους πάντα ὅςτις δὲν ἀπεδέχετο ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν ἀρρήτων τούτων ἀληθειῶν καὶ διανοίξας χάσμα ἀνυπέρβατον μεταξὺ Ἀρείου καὶ ἐκκλησίας, ὡχύρωσε τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα διὰ πανοπλίας ἥτις ἐπῆρκεσεν αὐτῇ ἐπὶ πεντεκαίδεκα ὅλους αἰῶνας, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλείας δι' ἧς περιέβαλε τὴν πίστιν ἐνεφύσησε θάρρος καὶ πειθὺ ἀκαταγώνιστον εἰς ἅπαντας τοὺς κήρυκας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ

μέχρι τῆς σήμερον. Ἐστω λοιπὸν ὁ πρῶτος καὶ ὁ καθηγούμενος ἀπάντων τῶν τῆς πίστεως προμάχων καὶ αὐτῶν τῶν θεσπεσίων ἀνδρῶν ὅσοι διέλαμψαν κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐποχὴν! Ἐάν δὲν ὑπῆρξεν ὁ πάντων εὐγλωττότερος, διέπρεψεν ὅμως ἐπὶ προτερήμασι σπανιωτέροις καὶ αὐτῆς τῆς εὐγλωττίας, ἐπὶ μεγαλοψυχία, ἐπὶ μεγαλοφροσύνη, ἐπὶ μεγαλοπραγμοσύνη. Ἐπιτηδειότερος ὢν φύσει πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ πρὸς τὸ πράττειν ἢ πρὸς τὸ λέγειν, διετέλεσεν οὐδὲν ἥττον ὁ διδάσκαλος τῶν Γρηγορίων, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Χρυσοστόμων, ὢν ἡ εὐγλωττία ἔμελλε νὰ ὑπερβῇ τὴν ἰδικήν του εὐγλωττίαν· διότι αὐτὸς ἐνέπνευσε τὴν περὶ τοῦτο δεινότητα αὐτῶν, ὀρίσας καὶ σαφηνίσας τὴν πίστιν ἀφ' ἧς οὗτοι ἤντησαν τὴν κυριωτέραν αὐτῶν δύναμιν. Τοιαύτην περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν ἐκφέρει ὁ γάλλος Οὐΐλλεμαϊνος, ἐν τῇ ἀπαραμίλλῳ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ τῆς χριστιανικῆς εὐγλωττίας ἐν τῷ δ' αἰῶνι, ἐξ ἧς ὠφελήθημεν οὐκ ὀλίγον ὁσάκις ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν μεγάλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πατέρων τῆς ἐκκλησίας.

Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤρχισε νὰ ἀπηκλίνη πρὸς τὴν δύσιν αὐτοῦ ὁ τῆς ὀρθοδοξίας ἥλιος, ὁ περιβλεπτος Ἀθανάσιος, ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὀρίζοντα αὐτῆς δύο νέοι ἀστέρες, ὁ θεῖος Βασίλειος καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἔλαβον ἀλλοίαν ὅλως τῆς τοῦ Ἀθανασίου ἀνατροφὴν καὶ ἀλλοίως ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τοῦ ἔθνους ἐπενήργησαν. Ὁ Ἀθανάσιος « ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφήσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπείρως ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὢν ὑπεριδεῖν ἑδοκίμασεν, εὐθὺς ἐκ παίδων ἐτράφη ἐν τοῖς θείαις ἡθεσι καὶ παιδεύμασιν » ὁ δὲ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀρνούμενοι πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ τέχνην ὑπὸ τοὺς μᾶλλον περιβλέπτους τῶν τότε σοφιστῶν, Λιβάνιον, καὶ Θεσπέσιον, καὶ Ἱμέριον, καὶ Προαιρέσιον. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀθανάσιος περιφρονεῖ σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, σπανίως παρατίθει τὸν Ὅμηρον καὶ οὐδὲ ἔχει εὐεπίας τινὰ ἀξίωσιν· δὲν ζητεῖ νὰ θέλῃ διὰ τῆς φαντασίας καὶ ἀποφεύγει νὰ κινήσῃ τὰ πάθη· ἐνὶ λόγῳ τὸ ὕφος αὐτοῦ, καθόσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν περὶ τούτου, εἶναι μὲν καθαρὸν καὶ ἀπλαστον, ἀλλ' ἔχει

ἐμβριθεῖαν μᾶλλον ἢ λαμπρότητα νομίζεις ὅτι δὲν θέλει ν' ἀναδειχθῇ ὡς ῥήτωρ καὶ ὅτι προτιμᾷ νὰ ᾔναι ὁ ἀπαθὴς τῆς ἀληθείας θεματοφύλαξ. Ἡ δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ μετεωρίζονται ὑπὲρ τοὺς ἄμβωνας καὶ ὑπὲρ τὰ βήματα τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ δὲ Βασίλειος ἀπεναντίας, καὶ ὁ Γρηγόριος, καὶ βραδύτερον ὁ Χρυσόστομος, ἐπι-καλοῦνται τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐμπνεύσεων καὶ ὅλων τῶν τε-χνασμάτων τοῦ ῥητορικοῦ προτερήματος. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὑπέ-κουσα εἰς τὴν εὐφυΐαν αὐτῶν, ἐκδήλοι ἅπαντα τὰ καινοφανῆ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα, διατηροῦσα τὸν ἀρχαῖον χαρακτῆ-ρα τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἢ τοῦλάχιστον τῶν πρώτων αὐ-τῶν μιμητῶν. Τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς κάλλος σώζεται σχεδὸν ἀκέραιον παρ' αὐτοῖς, ὑπὸ ἀνατολικῆς τινος χροιᾶς ἐπιχρυσούμενον, καὶ ὀγκω-δέστερον μὲν ἴσως μέχρι τινὸς καὶ ἥττον ἄττικόν, ἀλλὰ πάντοτε ἐναρμόνιον καὶ καθαρὸν. Ἡ πιστὴ αὕτη τῶν ἀρχαίων τοῦ λόγου τύ-πων ἀπομίμῃσις, ἐν τῇ μέσῳ τοσοῦτον καινοπρεπῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ἐξηγείται διὰ τούτου ὅτι οἱ νέοι τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἀθηνῶν χριστιανοὶ δὲν ἔπαυον μελετῶντες τὰ ἀριστουργήματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, εἰ καὶ γενόμενα ἤδη ἀσεβῆ, ἐθεωροῦντο οὐδὲν ἥ-τον πάντοτε ὑπ' αὐτῶν ὡς ἔργα τῆς ὑψηλοτάτης ἀνθρωπίνης τέ-χνης. Ἡ δὲ περὶ τὰς χαριστάτας ταύτας μελέτας ἀνατραφεῖσα φαντασία αὐτῶν, ἐξώμνυε μὲν βραδύτερον, δὲν ἐλησμόνει ὅμως αὐ-τὰς· ἀλλὰ ἐμφορηθεῖσα αὐτῶν, ὡς μουσικῆς τινος ἐκ παιδῶν δι-δαχθείσης, ἐτόνιζεν ἐπ' αὐτῆς τοὺς ἐμβριθεῖς τῆς ὥρῃμου ἡλικίας λόγους.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη διάπλασις τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλει ἀναμ-φιβολῶς πολὺ εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ· διὸ καὶ εἶδομεν τὸν Ἰουλιανὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διασπάσῃ τὴν μεταξὺ τοῦ νέου δόγματος καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων συμμαχίαν. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχάς οἱ ἀπό-στολοι τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρξαν ὡς ἐπιτοπλείστον ἄνδρες ἀρεταίς καὶ ἀπαίδευτοι· ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον τὸ νέον θρησκεί-μα ἐξηπλώθη μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τῆς κοινωνίας τάξεων καὶ συ-νεδυάσθη μετὰ τῶν ποικιλωτέρων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ καθάνησαν τὴν ἀνάγκην νὰ προσλάβωσιν ἐπίκου-ρον πᾶσαν τὴν περὶ τὸν λόγον δεινότητα τῆς ἐλληνικῆς ῥητορείας,

ὥστε ἐν τῇ δ' ἑκατονταετηρίδι ἐν ᾗ εὐρισκόμεθα, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι ὑπερέβαλον κατὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἅπαντας τοὺς ἔτι σωζομένους ἐθνικοὺς σοφιστὰς καὶ αὐτοὺς τοὺς μέχρι Πλουτάρχου προκατόχους αὐτῶν, ἀποτελέσαντες ἐποχὴν λόγου νέαν, μεγάλην καὶ ἐνδοξον διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος εἶναι οἱ πρῶτοι λαμπροὶ τύποι τῆς εὐλαβοῦς καὶ πολυμαθοῦς ταύτης εὐγλωττίας, ἥτις ἀφιέρωσεν ἑαυτὴν εἰς τὴν τακτικὴν διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Παρ' αὐτοῖς ἡ θρησκεία δὲν ἐνδιατρίβει πλέον περὶ τὰς ὀρηκτικὰς συζητήσεις εἰς ἃς ἀνηλίσκετο ὁ τοῦ Ἀθανασίου ζῆλος· δὲν εἶναι πλέον τὸ ξίφος τὸ τέμνον καὶ διαίρουν, ἀλλ' ὁ δεσμός ὁ συναρμύζων καὶ συμφιλιῶν τὰς ψυχάς· δὲν ἀσχολεῖται τόσον περὶ τὸ δόγμα ὅσον περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὴν παραμυθίαν τῶν τεθλιμμένων· ὁ δὲ λόγος αὐτῶν, ἐὰν προέκειτο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν λόγον τῶν νεωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων, ἔχει μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν ἀφελῆ καὶ ὅλως ἡθικὴν διδασκαλίαν τῶν διαμαρτυρομένων ἱεροκηρύκων, ἀλλὰ κεκαλλωπισμένην ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκείνης χάριτος καὶ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ, δι' ὧν ἐκοσμεῖτο ὁ χριστιανισμός ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας.

Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἦσαν σχεδὸν ὁμήλικοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, μετὰ τοῦ ὁποίου, ὡς εἶδομεν, συνεμαθῆτευσαν ἐν Ἀθήναις· διότι καὶ οἱ τρεῖς ἐγεννήθησαν μετὰ τοῦ 329 καὶ 331. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι διετέλεσαν φίλοι στενότατοι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε παρ' αὐτοῖς, καθὰ ἔγραφε βραδύτερον ὁ Γρηγόριος, τὰ πάντα ἦσαν κοινά,

« καὶ ψυχὴ μία
 δυοῖν δέουσιν σωμάτων διάστασιν. »

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπεμακρύνθησαν ἐκ πρώτης ἀφειρησίας καὶ ἐπέμειναν πόρρω ἰστάμενοι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ διὰ τὸν θρησκευτικὸν τοῦ ἀνδρὸς παραλογισμόν, ἃν καὶ ὁ ἀδελφός τοῦ Γρηγορίου Καισάριος, χριστιανὸς ὢν, διετέλεσεν ἰατρός φίλτατος τοῦ Παρθάτου, ὅστις ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς

τὴν ἐθνικὴν λατρείαν. Οἱ δύο φίλοι οὕτε τὸ παράδειγμα ἐκείνο ἐμίμηθησαν, οὕτε εἰς τὸν πειρασμὸν ἐκείνον ἐξετέθησαν. Ὁ Βασίλειος, ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν, ἐδίδαξε τὴν ῥητορικὴν καὶ μετήλθε τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα εἰς Καισάρειαν, ὅπου εἶχε γεννηθῆ καὶ ἦτις ἦτο μία τῶν ἀκμαίων ἐλληνίδων τῆς Ἀσίας πόλεων τῶν ὁποίων οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ παραδόξως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἐπίδοσιν τοῦ νέου θρησκευματος. Καί τοι δὲ διαπρέψας κατ' ἀμφοτέρας, ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς συνήγορος, μετ' οὐ πολὺ ἐγκατέλιπε τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα· διότι τό τε παράδειγμα τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς μητρὸς, καὶ τῆς ἀδελφῆς, ἥ τε ὁρμὴ τῆς ἰδίας φύσεως, καὶ ἡ φιλοτιμία ἡ ἀφιέρωσις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀποθησαυρισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐξώθεν ἐπιστήμην, τὰ πάντα ἔφερον αὐτὸν πρὸς τὴν πίστιν ἣν ἔβλεπεν ἐκ παίδων πρεσβευομένην ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ. Ὅθεν εἰς ἡλικίαν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν, ἐδέχθη τὸ ἅγιον βάπτισμα ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Καισαρείας, ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὄλων, ὡς εἰ ἀποστολικὴν τινα ἐντολὴν ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ πάσης ἄλλης φροντίδος, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς περὶ τῶν ἰδίων κτημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα διένειμεν εἰς ἐλὲν δαψιλῆ, ἀπῆλθεν εἰς τὰ κυριώτερα ἱερά, τὰ τε ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τὰ ἐν ἐρήμῳ, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς ἣν ἤθελε νὰ ἀφοσιώσῃ ἑαυτὸν καὶ ἦτις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κλέους αὐτῆς καὶ τῆς ἀκμῆς ἐσπαράσσετο ὑπὸ τῆς τοῦ Ἀρείου αἰρέσεως. Ἐπὶ δύο ἔτη περιῆλθεν Αἴγυπτον, Παλαιστίνην, Συρίαν, Μεσοποταμίαν, ἀκροώμενος τῶν θεολόγων, συζητῶν πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ἀποθαυμάζων τοὺς ἐρημίτας καὶ ἐφοδιαζόμενος ἐνθουσιασμὸν καὶ πίστιν διὰ τῆς θέας τῶν ἱερῶν τόπων ἐν οἷς τοσαῦτα ἐτελέσθησαν θαύματα. Ἐκεῖ ἐπληρώθη πεποιθήσεως μὲν καὶ ζήλου πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθέντα δόγματα, εὐλαθείας δὲ πρὸς τὸν ἄκαμπτον αὐτῶν πρόμαχον· ἐκεῖ εἶδε τοὺς ἐρημίτας Ἀντώνιον καὶ Παῦλον, κατέκρινε τὴν ὑπερβολὴν καὶ κατάχρησιν τοῦ ἀσκητικοῦ βίου παρ' ἄλλοις τισὶ καὶ ἐμελέτησε τὴν τάξιν τῶν κοινοβιακῶν μᾶλλον μοναστηρίων, ἥτοι τῆς ἐν κοινῷ φιλοπόνου ἀποχωρήσεως, ἣν δικαίᾳ τῷ λόγῳ προσέτιμα τῆς ἀπράγμονος καὶ ἀπολύτου θεωρίας τῶν ἀσκητῶν.

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὰ ἴδια ἔσπευσε νὰ βάλῃ εἰς πράξιν ὅσα εἶδε καὶ ἐμελέτησεν, ἐκλέξας ἐπὶ τούτῳ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Πόντου, ἀναχώρημα, οὐχὶ ὁμῶς ὡς ἐρημίτης, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἄνθρωπος ἐμπλεὺς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἀρεσκόμενος μὲν εἰς τὸν μονήρῳ βίον, καθιστῶν δὲ αὐτὸν γόνιμον διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας. Τῶντι ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις διετέλει ἔτι, ὡς φαίνεται, περὶ τὰ ἐγκόσμια διατριβῶν, ὁ Βασίλειος περιγράφει τὸ χαριέστατον αὐτοῦ ἐνδιαίτημα ἐντελῶς διάφορον τῆς ἀπαισίου ἐκείνης ἐρημίας ἐν ἣ ἀνηλίσκοντο οἱ τῆς Αἰγύπτου ἀσκηταί. « Μόλις, ἐπιστέλλει πρὸς τὸν Γρηγόριον, μόλις ἀπογνοὺς τῶν ματαίων ἐλπίδων ἅς ἐπὶ σοὶ εἶχόν ποτε, κατὰ βίου ζήτησιν ἐπὶ τὸν Πόντον ἀπῆλθον· ἐνθα δὴ μοι ὁ Θεὸς χωρίον ὑπέδειξεν, ἀκριβῶς συμβαῖνον τῷ ἐμῷ τρόπῳ, ὥστε οἷον πόλλάκις εἰώθαμεν, ἀργοῦντες ἅμα καὶ παίζοντες τῇ διανοίᾳ συμπλάττειν, τοιοῦτόν ἐστι τῆς ἀληθείας καθορᾶν· ὅρος γάρ ἐστιν ὑψηλόν, βαθεῖα ὕλη κεκαλυμμένον, ψυχροῖς ὕδασι καὶ διαφανέσιν εἰς τὸ κατ' ἄρκτον κατάρρυτον· τούτου ταῖς ὑπορείαις πεδίον ὑπτιον ὑπεσφόρειται, ταῖς ἐκ τοῦ ὅρους νοτίσι διηνεκῶς παινόμενον· ὕλη δὲ τούτῳ αὐτομάτως περιφουεῖσα ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων, μικροῦ δειν ἀντὶ ἔρκους αὐτῷ γίνηται, ὡς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νῆσον ἣν δὴ πασῶν πλέον Ὅμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται. » Καὶ ἀφοῦ συνέκρινεν οὕτω τὴν ἐρημίαν ἐκείνην πρὸς τὴν ὁμηρικὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς, παραβάλλει ἔπειτα ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ἀλκμαίωνα, ὅστις ἡσύχασε τελευταῖον φθάσας εἰς τὰς Ἐχινάδας νήσους. Αἱ κομφαὶ αὗται καὶ ποιητικαὶ περιγραφαί, ἀπέχουσι πολὺ τῆς μοναστικῆς αὐστηρότητος. Καὶ εἶναι μὲν ἀναμφίβολον ὅτι ἔκτοτε ὁ μέγας Βασίλειος ἠκολούθησε μετὰ τινῶν φίλων τὴν τάξιν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, ἧς ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς καὶ ἦτις ἔκτοτε μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν ἐξακολουθεῖ τηρουμένη εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς· ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη, ἡ συνδυάζουσα μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ βίου τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ τὴν σπουδὴν, οὐσιωδῶς διέφερε τῆς τε ἀνελεήμονος σκληραγωγίας καὶ τῆς ἀπραγμονοῦς ἡρεμίας ἐτέρων τινῶν τῆς Ἀνατολῆς μοναχῶν. Ἐνταῦθα δὲ εἶδεν ἐπὶ τέλους προσερχόμενον, ἐκτὸς ἄλλων φίλων, καὶ τὸν ἀπάν-

των εὐφύεστατον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις ὁμῶς, ἀσταθῆς ὢν ὁπῶσοῦν τὴν διάθεσιν, δὲν ἔμεινε πολὺ παρ' αὐτῷ, διότι, ἂν πολ-
λάκις ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν θορύβων τοῦ κόσμου, πολλάκις πάλιν δὲν ἠνυχαριστεῖτο οὐδὲ ἐν τῇ ἐρημικῇ σιγῇ. Ἀλλὰ καὶ ὁ
Βασίλειος ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνδράμῃ τὸν ἐπί-
σκοπον Ἀγκύρας ἐν τῇ συζήτησει ἣν ἀνέλαβε πρὸς Εὐνόμιον, νέον
τινὰ καὶ περιφανῆ ὁπαδὸν τῆς τοῦ Ἀρείου αἰρέσεως. Καὶ ἔπειτα,
βασιλεύσαντος τοῦ Ἰουλιανοῦ, βλέπων τὴν χριστιανικὴν πίστιν, κιν-
δυνεύουσαν ἀπὸ αὐτοῦ πολὺ πλεον ἢ ἀπὸ τῶν ἀρειανῶν βασιλέων,
ἐνόμισε καθῆκον νὰ ἀποδυθῇ γενναιότερον εἰς τὸν ἀγῶνα· ὅθεν, ἐνῶ
μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν ἦτο εἰμὴ ἀπλὸς ἀναγνώστης, ἔλαβεν
ἤδη τοὺς κατωτέρους τῆς ἱερωσύνης βαθμοὺς καὶ ἐπὶ τέλους ἐχειρο-
τονήθη ἐν Καισαρείᾳ ἱερεὺς παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου, σχεδὸν
συγχρόνως μετὰ τοῦ φίλου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὅστις προε-
χειρίσθη τότε περίπου ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς, ἐπισκόπου ὄντος Να-
ζιανζοῦ. Εἶχε δ' ἐν τῷ μεταξύ ἀποθάνει ὁ Ἰουλιανός, καὶ οἱ δύο
φίλοι, οἱ συνάμα ἀφιερωθέντες εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Ὑψίστου, συ-
νάμα ἠνυφράνθησαν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ πολε-
μίου ἰσχυροῦ· ὁ μὲν Γρηγόριος στηλιτεύσας καὶ λοιδορήσας τὸν ἀπο-
στάτην εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὅποιον ὑπῆρξε τὸ μέγεθος τοῦ κιν-
δύνου καὶ τῶν φόβων, ὁ δὲ Βασίλειος θριαμβεύσας διὰ δεινότητος
λόγου μᾶλλον ἀπαράχου, μαρτυρούσας τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐμβρί-
θειαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη εὐγλωττία, ἡ κινή-
σασα τὸν θαυμασμόν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ διδασκαλοῦ, τοῦ ἐθνικοῦ
Λιβανίου, ἐξήγειρε καὶ φθόνους πικροὺς, ἔτι δὲ τὴν δυσμένειαν
αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου. Τότε ὁ Βασίλειος κατέ-
φυγε πάλιν εἰς τὸ ἴδιον ἄσυλον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁμῶς ἐξῆλθε μετ-
οὐ πολὺ κατορθώσας νὰ διαλύσῃ τὴν τοῦ ἐπισκόπου δυσπιστίαν.
Ἰσχυρὸς δὲ ὢν διὰ τῆς συνέσεως, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διαλεκτι-
κῆς τέχνης, παντοδύναμος ἤδη ἀπέβη μάλιστα διὰ τῶν ἀγαθοεργι-
ῶν. Μεγάλου λιμοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ
ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔπαθον καὶ αἱ περίξ χῶραι ὥστε πᾶσα συνδρομὴ
ἀπέβη δύσκολος, ὁ Βασίλειος παρεμύθησε τὸν λαόν, ἐκίνησε τὸν ἔλεον
τῶν πλουσίων, κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τῶν

δυστυχῶν καὶ ἐθυσίασεν ἐπὶ τούτῳ πᾶσαν τὴν ὑπολειπομένην αὐτῷ περιουσίαν, μηδεμίαν ποιούμενος διάκρισιν δόγματος, καὶ ἐξίσου παρμυθῶν ἀρειανούς, Ἰουδαίους καὶ εἰδωολάτρας. Ἐπὶ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς ἐξεφώνησε τὴν γνωστὴν « ἐν Λιμῶ καὶ Αὐχμῶ » ὁμιλίαν, ἐν ᾗ ἐπεσώρευεν ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ ἵνα ἐξεγείρῃ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης αἶσθημα· καὶ, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ παραγγέλματα καὶ τὰ δάγματα τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐνθυμούμενος ὅτι ὁμιλεῖ πρὸς λαοὺς ἐλληνίζοντας, ἀνακράζει πρὸς τοῖς ἄλλοις. « Αἰδεσθῶμεν Ἑλλήνων φιλάνθρωπα διηγήματα. Παρά τισιν ἐκείνων νόμος φιλάνθρωπον μίαν τράπεζαν καὶ κοινὰ τὰ σιτία, μίαν ἐστίαν σχεδὸν τὸν πολυάνθρωπον δῆμον ἀπεργάζεται. » Τὰ σπαρτιατικὰ συσσίτια, τὰ ὅποια αἰνίττεται ἐνταῦθα ὁ Βασίλειος, δὲν ἐυστήθησαν βεβαίως φιλάνθρωπίας χάριν. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ, ἐν κρισίμοις περιστάσεσιν, ὁμοιάζει ὀλίγον τὸν στρατηγόν, ὅστις δεινῶς πολιορκούμενος, δὲν διστάζει νὰ μεταβάλῃ εἰς προμαχῶνας, οἰκοδομὰς ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομηθείσας.

Περὶ δὲ τὸ 370, ἀποθανόντος τοῦ Εὐσεβίου, προεχειρίσθη διάδοχος αὐτοῦ. Καὶ οὕτω προσελθὼν εἰς ἐν τῶν ὑπάτων ἀξιωματίων τῆς ἐκκλησίας, δὲν ὑπέστη μὲν τὰς ἀκροσφαλεῖς τῆς τύχης τροπὰς δι' ἃς τοσοῦτον δραματικὴ ἀπέβη ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἱστορία, ἀλλὰ προσέκειντο τὴν εὐλάβειαν τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων δι' ἀρετῆς ἀναλλοιώτου καὶ δι' ἀξιεπράστου τῇ ἀληθείᾳ μεγαλοφυΐας. Ὁ μέγας Βασίλειος ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς τοῦ Εὐαγγελίου ἐπίσκοπος, ὁ πατὴρ τοῦ λαοῦ, ὁ φίλος τῶν δυστυχῶν, ἀδιάσειστος ἐν τῇ πίσει, ἀνεξάντλητος ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Αὐτὸς μὲν κατήντησε πέννης· καὶ ἐνῷ οἱ πλείστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς ἐκκλησίας δὲν διέπρεπον πλέον ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἀρετῇ, αὐτὸς δὲν εἶχεν εἰμὴ ἓνα μόνον χιτῶνα καὶ δὲν ἔζη εἰμὴ ἀπὸ ἄρτου καὶ λαχάνων εὐτελῶν· ἀλλ' ἐδαπάνη θησαυροὺς εἰς καλλωπισμὸν τῆς Καισαρείας, οἰκοδομήσας πρὸς τοῖς ἄλλοις παρ' αὐτῇ πτωχοτροφεῖον καὶ νοσοκομεῖον, τὰ ὅποια ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὀνομάζει « καρινὴν πόλιν, τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον, τὸ κοινὸν τῶν ἐχόντων θησαύρισμα, εἰς ὃ τὰ περιττὰ τοῦ

πλούτου, ἤδη δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ταῖς ἐκείνου παραινέσεσιν ἀποτί-
θεται ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται, καὶ συμφορὰ μακαρίζεται,
καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται. »

Αἱ δὲ φιλάνθρωποι καὶ ἡμεροὶ αὗται ἀρستاὶ τοῦ ἐπισκόπου Καί-
σαρείας συνεβιβάζοντο παρ' αὐτῷ μετὰ παραδόξου πολλάκις τόλ-
μης καὶ γενναιοφροσύνης. Τῷ 372, ὁ ἀρειανὸς βασιλεὺς Οὐάλης πα-
ρήγγειλε τὸν ὑπαρχον Μόδεστον νὰ προσαγάγῃ διὰ πάσης ἀπειλῆς
τὸν Βασίλειον εἰς τὴν μετὰ τῶν ἀρειανῶν κοινωνίαν. Ὅθεν ὁ ὑπαρ-
χος καλέσας τὸν ἐπίσκοπον « πῶς, εἶπεν αὐτῷ, τολμᾷς σὺ μό-
νος ν' ἀνθίστασαι εἰς τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα ; » Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ
Βασιλείου, τί ἐννοεῖ ταῦτα λέγων, ἀπεκρίθη ὁ Μόδεστος· « σὺ μό-
νος ἀποποιεῖσαι ν' ἀκολουθήσῃς τὸ δόγμα τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅπερ
ἡσπασθήσαν ἤδη πάντες οἱ λοιποί. » Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ θεὸς
ἀνὴρ· « αὐτὸς ὢν κτίσμα Θεοῦ ἢ Θεὸς κατὰ χάριν, οὐδὲν οὐδέπο-
τε θέλω προσκυνῆσαι κτίσμα, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὑπαρχον. » Τότε ἀνα-
πηδήσας οὗτος ὑπ' ὀργῆς, « πῶς, ἀνέκραξε, δὲν φοβεῖσαι τὴν δύ-
ναμιν ταύτην ; » « Καὶ διατί ἀπεκρίθη ὁ Βασίλειος, νὰ τὴν φο-
βῇ ; τί εἰμ.πορεῖ νὰ μὲ κάμῃ ; » « Ἐν ἐκ τῶν πολλῶν ὅσα κείν-
ται εἰς τὴν ἐξουσίαν μου, » ὑπέλαβεν ὁ ὑπαρχος. « Καὶ τίνα εἰσὶ
ταῦτα, » ἠρώτησεν ὁ ἐπίσκοπος. « Ἐξορία, βάσανος, θάνατος, » ἀπὴν-
τησεν ὁ Μόδεστος. « Ἄλλο τίποτε ἀπειλήσέ με, » παρετήρησεν ὁ
Βασίλειος· « διότι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὅσα εἶπας, δὲν φοβοῦμαι τίποτε.
Περὶ δημεύσεως δὲν εἰμ.πορεῖ νὰ ἀνησυχῇσῃ ἄνθρωπος μὴ ἔχων εἰμὴ
δύο τετριμμένα ἱμάτια καὶ τίνα βιβλία· ἐξορίαν δὲν δύναμαι νὰ πάθω,
διότι, ὅπουδ' ἂν ποτε τῆς γῆς, λογίζομαι ὁδοιπόρος ἄπατρις· βάσανοι
δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς σῶμα ἀσθενές, τὸ ὅποιον θέλει ἐκ-
πνεύσει ἅμα μίαν μόνον λάβη πληγὴν· ὁ δὲ θάνατος θέλει πληρώ-
σει ἀπάσας τὰς ἐπιθυμίας μου, διότι θέλει μὲ φέρει πρὸς τὸν Θεόν. »
Ἐκπλαγεὶς ὑπὸ τοσαύτης παρρησίας ὁ ὑπαρχος ἀπεφάνητο· « τοιού-
τους τολμηροὺς λόγους οὐδεὶς οὐδέποτε ἐνώπιον ἐμοῦ, τοῦ Μοδέ-
στου, ἐξέφερεν. » « Ἄλλ' ἴσως, » παρετήρησεν ὁ Βασίλειος « οὐδέ-
ποτε ἐνέτυχες ἐπισκόπου. Ἡμεῖς, προσέθηκεν, εἴμεθα καθ' ὅλα πρᾶσι
καὶ ταπεινοί, οὐ μόνον πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐλάχι-
στον τῶν ἀνθρώπων. Ἄμα ὅμως πρόκειται περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεόν

πίστεως, πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφή μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν ἢ κατάπληξις· ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεὺς. » Ὅθεν ὕπαρχος καὶ βασιλεὺς ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσωσι καὶ νὰ ἀφήσωσι τὸν ἱερὸν ἄνδρα ἡσυχον. Τοῦτο δὲ ὅτι ὁ ἄρειανός Οὐάλης, καὶ τοι ἐκ διαλειμμάτων ἀπειλήσας τὰ ἔσχατα τὸν Βασίλειον, οὐδέποτε μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπειλῆς προέβη, εἶναι νέα ἀπόδειξις τῆς ἀνοχῆς μεθ' ἧς ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς ἐτεροδοξοῦντας.

Καὶ ἡ μὲν καρτερία καὶ ἡ γενναιότης ἦν ἔδειξεν ὁ ἱεράρχης Καισαρείας ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ πρὸς τὸν ἄρειανὸν Οὐάλεντα, εἶναι μία τῶν ἐξαιρέτων ἀρετῶν τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιόλαστος εἶναι ἡ καταπειστικὴ καὶ δημώδης ἀφέλεια δι' ἧς περιεκάλυπτε τὴν ἐπιστήμην ἣν εἶχεν ἀποθησαύρισει ἐν Ἀθήναις, ἵνα διδάξῃ τοὺς πολλοὺς τῆς Καισαρείας, ἵνα ὑψώσῃ αὐτοὺς μέχρι Θεοῦ διὰ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως, ἵνα ἐξηγήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ θαυμάσια τῆς δημιουργίας. Ταῦτα ἰδίως προτίθενται αἱ ἐννέα αὐτοῦ Ὀμιλῖαι αἱ ἐπιγραφόμεναι « εἰς τὴν ἑξαήμερον. » Ἀπαντῶνται μὲν ἐν αὐταῖς πολλάι φυσικαὶ πλάναι ὅσαι ἦσαν κοιναὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ καὶ Ὀμιλῖαι περιλαμβάνουσιν ἐνταύτῳ πολλὰς ὁρθὰς εἰδήσεις καὶ ἰδίως περιγραφὰς χαριστάτας καὶ ἀκριβεῖς. Ὅποια φροντὶς ἵνα καταδείξῃ ἀπανταχοῦ τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὅποια φαντασία μετάρσιος ἅμα καὶ περιπαθῆς, ἵνα ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀγαθότητος τοῦ πλάστου· ὅποια λεπτότης καὶ εὐαισθησία περὶ τὴν ἔκφρασιν ἵνα καταστήσῃ τὴν ἀγαθότητα ἐκείνην καταληπτὴν καὶ ἀγαπητήν! Καὶ πῶς, κλίνοντες γόνυ ἐνώπιον τοιοῦτου ἱεροκέρυκος, νὰ μὴ ἀποθαρμάσωμεν συγχρόνως τὸν ἐλληνικὸν ἐκείνον λαόν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐξεφωνοῦντο τοιοῦτοι λόγοι, καὶ μεταξὺ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τεχνῖται ἀπλοὶ καὶ ἐργάται ἡμερόβιοι οἵτινες, καθὼς ἔλεγεν αὐτὸς ὁ ῥήτωρ, συνεκινοῦντο ὑπὸ τοιούτων διδασχῶν, ἐπικροτοῦντες καὶ δακρύοντες.

Ἡ τρυφερὰ καὶ γραφικὴ αὕτη φαντασία ἐπιφαίνεται καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς ἄλλους τοῦ μεγάλου Βασιλείου λόγους, εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐλαχίστας τῶν συγγραφῶν. Ἐραστής ὢν ἐνθερμος τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς καὶ ποιήσεως, ἤθελε νὰ ἐμφυσῇ τὸν

τοιούτον πρὸς τὰ ἀμίμητα ἐκεῖνα ἀριστουργήματα ἔρωτα εἰς τοὺς νέους χριστιανούς τοῦ πολυειδῶς ἤδη ἀλλοιωθέντος ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικής. Ὅθεν ἔγραψε χάριν αὐτῶν παραίνεσιν ἐπιγραφομένην μὲν « πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, » προτιθεμένην δὲ νὰ συναρμολογήσῃ ὅσον ἐνδέχεται τὸν νέον, τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμόν, πρὸς τὸν ἀρχαῖον, τὸν ἐθνικόν. Καὶ πρῶτον διαγράφει ἐν συνόψει, εἰς τρόπον προσιτὸν τῇ διανοίᾳ τῶν νέων ἀκροατῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνεται, τὰς ἐπαγγελίας τῆς ἱεράς ἡμῶν πίστεως. « Τοσοῦτόν γέ μιν εἰπὼν, ἱκανῶς ἂν ἴσως ὑμῖν ἐνδειξαίμην, λέγει, ὅτι πᾶσαν ὁμοῦ, τὴν ἀφ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, τῷ λόγῳ τις συλλαβὼν, καὶ εἰς ἓν ἀθροίσας, εὐδαιμονίαν, οὐδὲ πολλοστῷ μέρει τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων εὐρήσει παρισυμένην, ἀλλὰ πλεῖον τοῦ ἐν ἐκείνοις ἐλαχίστου τὰ σύμπαντα τῶν τῇδε καλῶν κατὰ τὴν ἀξίαν ἀφεςτηκότα, ἢ καθ' ὅσον σκιά καὶ ὄναρ τῶν ἀληθῶν ἀπολείπεται. Μᾶλλον δὲ, ἢν' οἰκειοτέρῳ χρήσομαι παραδείγματι, ὅσῳ ψυχὴ τοῖς πᾶσι τιμιωτέρα σώματος, τοσοῦτον καὶ τῶν βίων ἐκατέρων ἐστὶ τὸ διάφορον. Εἰς δὲ τοῦτον ἄγουσι μὲν ἱεροὶ λόγοι, δι' ἀπορρήτων ἡμᾶς ἐκπαιδεύοντες. » Μεθ' ὃ ἐπιφέρει, ὅτι ἕως οὗ ὑπὸ τῆς ἡλικίας διακωλυόμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ βάθος τῆς διανοίας τῶν ἱερῶν τούτων λόγων, « ἐν ἑτέροις, οὐ πάντῃ διεστηκόσιν, ὥσπερ ἐν σκιαῖς τισι καὶ κατόπτροις, τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι τέως προγυμναζόμεθα, τοὺς ἐν τοῖς τακτικοῖς τὰς μελέτας ποιούμενους μιμούμενοι· οἱ γε, ἐν χειρονομίαις καὶ ὀρχήσεσι τὴν ἐμπειρίαν κτησάμενοι, ἐπὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἐκ τῆς παιδείας ἀπολαύουσι κέρδους. » Οἱ δὲ ἕτεροι ἐκεῖνοι λόγοι δι' ὧν δέον οἱ χριστιανοὶ νὰ παρασκευάζωνται πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τῶν ἀρετῶν, ὅσας ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν τὸ θρησκευμα, εἶναι οἱ ποιηταί, οἱ λογοποιοί, οἱ ῥήτορες τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἐνταῦθα δι' εἰκόνας ἀληθεστάτης ἐξηγεῖ πῶς ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δύναται νὰ προοδοποιήσῃ τὸ ἔργον τοῦ χριστιανισμοῦ. « Ὡς περ οὖν οἱ δευσοποιοί, παρασκευάσαντες πρότερον θεραπαίαις τισιν, ὅτι ποτ' ἂν ᾗ, τὸ δεζόμενον τὴν βαφὴν, οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσιν, ἂν τε ἀλουργόν, ἂν τε τι ἕτερον ᾗ· τὸν αὐτὸν δὲ καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἰ μέλλοι ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἢ τοῦ καλοῦ παραμένειν δόξα, τοῖς ἔξω δὲ τούτοις προτελεσθέντες, τηλικαῦτα τῶν ἱε-

ρῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα παιδευμάτων, καὶ οἷον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὄραν ἐθισθέντες, οὕτως αὐτῷ προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὀψεις. » Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀλλεπαλλήλων εἰκόνων, ἡ τελευταία αὕτη μάλιστα ἠδύνατο, διὰ τὴν λεπτότητα αὐτῆς, νὰ κοσμήσῃ τὴν ὑψηλοτέραν ποίησιν. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ οὐδὲ εἰς ταύτην ἀρκεῖται καὶ, προαιρούμενος νὰ παραστήσῃ ἔτι ζωηρότερον τὴν ἀμοιβαίαν τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς παιδεύσεως σχέσιν καὶ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, ἐτέραν αὖθις συνεπάγεται χαριεστατήν εἰκόνα. « Καθάπερ, λέγει, φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετὴ τὸ καρπῷ βρύειν ὡραίῳ, φέρει δὲ τινὰ κόσμον τὰ φύλλα τοῖς κλάδοις περισειόμενα· οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ, προηγουμένως μὲν καρπὸς ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἄχαρί γε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιβεβληθῆσαι, οἷόν τινὰ φύλλα σκέπην τε τῷ καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ ἄωρον παρεχόμενα. »

Ἀφοῦ δὲ ἔθεσεν οὕτω τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ ἔξω, ἡ θύραθεν, καθὼς ἔλεγον αὐτήν, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ τελευταῖον σοφία εἶναι ἀπαράιτητον προγύμνασμα καὶ καλλώπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς, ἐπιφέρει ὅτι δὲν πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν ἐξίσου τὸν νοῦν εἰς πάντα τὰ παρὰ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ῥητόρων γραφέντα. « Ἀλλ' ὅταν μὲν τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεις ἢ λόγους ἡμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν, καὶ ὅ,τι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἄνδρας ἔλθωσι, τὴν μίμησιν ταύτην δεῖ φεύγειν, ἐπιφρασσομένους τὰ ὦτα, οὐδὲν ἦττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά, φασὶν ἐκεῖνοι, τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια, ὁδὸς τις ἐστὶν ἐπὶ τὰ πράγματα. » Ἐξακολουθῶν δὲ τὸν συνήθη αὐτῷ χαρίεντα ἐκείνων εἰκονικὸν λόγον, ἰδίως περὶ τῶν ῥητόρων ἐπιλέγει. « Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδονιας τοῦ ἄνθους ὀρεψάμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. »

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας, θεωρεῖ ὅτι ἅπαντα τῇ ἀληθείᾳ εἶναι ἄξια τῆς τῶν χριστιανῶν μελέτης, βεβαιοῖ ὅτι πᾶσα ἡ τοῦ Ὀμήρου ποίησις ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος, καὶ συνιστᾷ αὐτοῖς Σόλωνα, Θεόγνιν, Πρόδικον, Εὐριπίδην, Πλάτωνα, ἐπιφωνῶν. « Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, ὧν δὴ καὶ λόγος τίς ἐστὶν ἐπὶ σοφίᾳ, ἢ μικρὸν, ἢ μείζον,

εἰς δύναμιν ἕκαστος, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν, ἀρετῆς ἔπαινον διεξῆλθον. » Καὶ οὐδὲ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ ἀρκαίται, ἀλλὰ καὶ πολλὰς τῶν πράξεων θεωρεῖ ἀξίας μνήμης καὶ μιμήσεως, φέρων εἰς παράδειγμα τὰς ἀρετὰς τοῦ Περικλέους, καὶ τοῦ Σωκράτους, καὶ τοῦ Εὐκλείδου, καὶ τοῦ Κλεινίου, καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀρετὰς τὰς ὁποίας εὕρισκει πολλάκις συμφώνους πρὸς τὰ ἱερώτατα τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα. Πάλιν ὅμως ἐπανέρχεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν χρησίμων καὶ τῶν βλαβερῶν, καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους περιγράφων σκιαγραφίαν τινὰ τῆς ἀρετῆς ἣν οἱ χριστιανοὶ δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐκ τῶν ἔξωθεν παιδευμάτων. « Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἑκάστου τὴν ὠφέλειαν ἀθροίζουσιν, ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν ποταμῶν, πολλὰί γίνεσθαι πολλαχόθεν αἱ προσθῆκαι πεφύκασιν. » Τοιουτοτρόπως ἐννοεῖ ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱεράρχης τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἐλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ Βασίλειος ἔγραψε προδήλως τὴν παραίνεσιν ταύτην ἐνθυμούμενος τὴν πονηρίαν μεθ' ἧς ὁ Ἰουλιανὸς ἐπεχείρησε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν χριστιανισμὸν τὸ ὄπλον καὶ τὸ κόσμημα τῶν γραμμάτων καὶ καθ' ἧς τοσοῦτον ἀκάθεκτος εἶχεν ἤδη ἐξεγερθῇ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ὁ Βασίλειος ἦτο μὲν φύσει ἐμβριθέστερος τοῦ φίλου αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡγάπα περιπαθῶς τὴν καλλιέπειαν. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διετέλει ἀπρόσιτος εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ βίου, ἀλλ' ἡ φαντασία ἦτο λαμπρά· ἡ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν εὐλάβεια αὐτοῦ δὲν ἔσχυε ν' ἀποτρέψῃ τὸν ἄνδρα ἀπὸ τῶν θελγῆτρων τῆς εὐγλωττίας, καὶ αὐτὸς, ὁ τῆς Καππαδοκίας ἀρχιερεὺς, δὲν ἐδίσταζε νὰ πέμπῃ πολυαριθμούς μαθητὰς εἰς τὸν ἐθνικὸν σοφιστὴν Λιβάνιον, παρακαλῶν μὲν νὰ κοσμήσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς περὶ τὸν λόγον κομψότητος, πεποιθὼς δὲ ὅτι βραδύτερον θέλει αὐτὸς μεταδώσει αὐτοῖς τὴν τῶν πεποιθησεων δύναμιν. Καί τοι τοσοῦτον ἔχων βαθεῖαν πίστιν, ἡγνῶει ἴσως ὅτι ἡ ἀπλαστος συγκίνησις δὲν ἔχει ἐπὶ τέλους χρεῖαν πολλῆς περὶ τὸ λέγειν ἐπιστήμης ἵνα ἀρπάσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν. Κατ' εὐτυχίαν ἐνῷ ἡ φιλοκαλία αὐτοῦ ἦτο ὁπωςοῦν ἐπιτετηδευμένη, αὐτὸς ἔγραφε πολὺ ἀφελέστεραν. Μυθεῖς διὰ τῆς ἱερωσύνης εἰς τὴν μελέτην τῶν παθῶν καὶ τῶν νοσημάτων τῆς ψυχῆς, ἐν οἷς ὁ δαιμόνιος τοῦ Ἀριστοτέλους νοῦς ἐζήτει τὰς ἀρχὰς τῆς εὐγλωττίας, ὁ Βα-

σίλειος ἀνεύρισκεν ἐν αὐτοῖς, ἵνα εἰκονίσῃ καὶ συγκινήσῃ τὸν ἄνθρωπον, τέχνην τελειοτέραν τῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν οὓς ἀπεθαύμαζε.

Πολλοὶ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰμῇ πραγματεῖαι ἠθικαὶ κατὰ τῆς φιλαργυρίας, τοῦ φθόνου, τῆς ἀσωτείας, ἀλλ' ἡ εὐαγγελικὴ τοῦ ῥήτορος χάρις περιβάλλει τὰ τετριμμένα ταῦτα θέματα διὰ καινοπρεποῦς τινος χαρακτῆρος. Ὁ μέγας Βασίλειος εἶναι πρὸ πάντων ὁ ἱεροκέρυξ τῆς ἐλεημοσύνης, ὑπὲρ πάντα ἄλλον νοήσας τὸν ἐξαίρετον ἐκεῖνον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου χαρακτῆρα, τὸν συνεπαγόμενον τὴν κοινωνικὴν ἰσότητά διὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Εἰς τοῦτο δὲ μάλιστα θαυμασίως ἠυδοκίμησεν, εἰς τὸ νὰ μαλαξῇ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς νὰ τείνωσι χεῖρα βοήθειας πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλὰ δὲν εὐδοκίμει ὀλιγώτερον περὶ τὴν περιγραφὴν τῆς βραχύτητος τοῦ βίου, τῆς ματαιότητος τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, τῆς μετаноίας ἣν συνεπάγονται αἱ ἀθώωται τοῦ κόσμου τούτου εὐχαριστήσεις, κατορθώσας καὶ μετὰ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους ὡς ἀναδειχθῇ εὐγλωττος ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τούτου θέματος τῶν ἀνθρωπίνων συμφορῶν. Πηγὴ δὲ τῆς περὶ ταῦτα εὐγλωτίας αὐτοῦ εἶναι ἡ παλαιὰ διαθήκη, τῆς ὁποίας ἀσμένως δανεῖζεται τὴν ποίησιν, ποίησιν ζωγραφικωτέραν καὶ τολμηροτέραν τῆς ἐλληνικῆς· ἀλλ' εἰς τὰς ζωγράφους τῆς ἐβραϊκῆς μουσικῆς εἰκόνας, ἀναμινύει τὸ τρυφερόν ἐκεῖνο πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα αἶσθημα καὶ τὴν ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ ἐκείνῃ μαλακότητα ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς καινῆς διαθήκης κάλλος. Στρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανόν, προτείνει χεῖρα ἐπίκουρον εἰς πᾶσαν δυστυχίαν, διότι θέλει νὰ παραμυθῇ ἅμα καὶ νὰ διδάξῃ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀκατανόητος ἰσχὺς ἣν οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶχον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ κατατηκόμενος ὑπὸ τῆς ὀδύνης, δὲν ἔπαυσε ποτὲ κηρύττων ἀδιακόπως καὶ περιοδεύων· τοσοῦτον διακαῆς ἦτο ὁ ζῆλος τοῦ ἀνδρός. Ὅτε δ' ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον τῇ πρώτῃ ἰανουαρίου 379, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πανηγυρίζει ἕκτοτε κατ' ἔτος τὴν ἐνδοξὸν αὐτοῦ μνήμην, ὁ λαὸς τῆς ἐπαρχίας ὀλοκλήρου συνέδραμεν εἰς τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ. Εἰδωλολάτραι καὶ ἰουδαῖοι συνέκλαυσαν τὴν ἡμέραν ταύτην μετὰ τῶν χριστιανῶν, διότι διετέλεσεν εὐεργέτης

ἀπάντων. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τοῦ πλήθους συρροή, ὥστε οὐκ ὀλίγοι ἀπέθανον ἐκ τοῦ ὄθισμοῦ καὶ τῆς συγκλονήσεως· καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐμακαρίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων, ὡς ἀξιωθέντες νὰ συναποθάνωσι μετὰ τοσοῦτον ἱεροῦ ἀνδρός, καὶ ὠνομάζοντο, ἔνεκα τῶν σωζομένων ἔτι ζωηρῶν τῆς εἰδωλολατρείας ἀναμνήσεων, « θύματα ἐπιτάφια. » Τοιαύτη εἶναι ἡ τοῦ ἀθανάτου ἐπισκόπου Καισαρείας εἰκὼν, ὅα συνάγεται ἐκ τῆς ἀκριβοῦς μελέτης τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν ἔργων. Ὅποσον ἡ εἰκὼν αὕτη διαφέρει τῆς γελοιογραφίας δι' ἧς ἡ παρ' ἡμῖν δημώδης παράδοσις κατήντησε νὰ παραστήσῃ « τὸν μέγαν τῆς ἀληθείας διδάσκαλον, » « τὸ καύχημα τῆς ἐκκλησίας, » « τὸν ἔνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα, » ἐν τοῖς ὀχλικοῖς ἐκείνοις ἄσμασι τὰ ὅποια μέχρι τοῦδε δὲν παύουσι περιαδόμενα τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου εἰς τὰ χωρία, εἰς τὰς κώμας καὶ εἰς τὰς πόλεις ἡμῶν! Τοιοῦτος ὅμως εἶναι ὁ λαός· δὲν εἰμπορεῖ νὰ θαυμάσῃ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ἄνδρας εἰμὴ καταβιβάζων οὕτως εἰπεῖν αὐτοὺς μέχρι τῆς ἰδίας περιωπῆς καὶ ἀτμοσφαίρας. Ἀλλὰ μὴ ψέξωμεν καὶ μὴ καταφρονήσωμεν πάλιν τὸν λαὸν τοῦτον ἀπολύτως. Τοῦλάχιστον ὁ ὄχλος αὐτός ἐνθυμεῖται, κατ' ἴδιον μὲν τινα τρόπον, ἐνθυμεῖται ὅμως πάντοτε, καὶ ἀποθαυμάζει, καὶ προσκυνεῖ τὸν ἐξαίσιον ἐκείνον ἱεράρχην ὅστις εἶναι ἐν τῶν καυχημάτων τῆς πατρίου αὐτοῦ ἱστορίας. Ὅποσοι δὲ ἐκ τῶν λεγομένων ἀνωτέρων κοινωνικῶν τοῦ ἔθνους τάξεων, οὐδεμίαν τοῦ ἀνδρός τηροῦσι μνήμην, ἢ τὸ πολὺ εἰς μόνην τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν γνῶσιν περιορίζονται!

Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός δὲν ἐξισοῦται μὲν κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ νοός καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸν Βασίλειον, ἀλλ' εἶχεν ἐν τῇ φαντασίᾳ λαμπρότερόν τι καὶ χαριέστερον. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, Γρηγόριος ὡσαύτως καλούμενος, διατελέσας κατ' ἀρχὰς ὁπαδὸς τῆς τῶν Ὑψισταρίων λεγομένων αἱρέσεως, ἀπέπτυσεν ἔπειτα τὴν πλάνην ταύτην, καὶ, ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμόν, ἐγένετο ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ. Ὁ δὲ νέος Γρηγόριος, φοιτήσας τοπρῶτον εἰς τὰς ἐν Καισαρείᾳ σχολὰς, σταλεὶς μετὰ ταῦτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τελευταῖον εἰς Ἀθήνας, διέπλευσεν, ὅπως καὶ ὁ Βασίλειος, ἅπαν τὸ πέλαγος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν σωτήριον τοῦ

Εὐαγγελίου λιμένα. Φαίνεται μάλιστα ὅτι διέτριψεν εἰς Ἀθήνας πλείοτερον τοῦ φίλου αὐτοῦ, διδάξας ἐνταῦθα ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ῥητορικὴν· δὲν ἐβράδυνεν ὅμως πολὺ νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν φαίδραν ἐκείνην περὶ τὸν Πόντον ἐρημίαν τοῦ Βασιλείου ἧς ἐποιήσαμεν ἤδη μνείαν ἀνωτέρω. Ὁ Γρηγόριος ἡσπασέθη τὸν μοναχικὸν βίον, ἅμα μὲν ὑπέικων εἰς τὴν προαίρεσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἅμα δὲ διότι εἶχε τάξει τοῦτο εἰς τὸν Θεὸν, πλείων ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς Ἀθήνας καὶ περιπεσὼν εἰς τρικυμίαν κατὰ τὸ Παρθένιον λεγόμενον πέλαγος. Ἀλλ' ἐμελλε πολυλάκις μὲν ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ κόσμου, πολλάκις δὲ νὰ προέλθῃ εἰς αὐτόν, ἔχων καρδίαν ἐκ τῶν εὐαίσθητων ἐκείνων, αἵτινες, ἰσχυρῶς συγκινούμεναι ὑπὸ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν, φαντάζονται ὅτι θέλουσιν εὖρει ἄσυλον ἐν τῇ ἐρημίᾳ, καὶ ἔπειτα, μαραινόμεναι ἐν τῇ μονήρει ταύτης σιγῇ, ὁρμῶσιν αὖθις ἐπὶ τὰς παραμυθίας ἃς παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ κοινωνία. Ταύτην δὲ τῶν διαθέσεων αὐτοῦ τὴν ἄλλως ἐρασίμην ἀστάθειαν, αὐτὸς οὗτος κάλλιστα ἐξεικόνισε βραδυτέρον, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς δευτέρας εἰς τὴν ἔρημον ἀποχωρήσεως, ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ ἐκείνῳ τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἐνεκεν Λόγῳ, ὅστις συνήθως ἐπιγράφεται « περὶ Ἱερωσύνης, » διότι ἐξετάζεται ἐν αὐτῷ καὶ τί τὸ τῆς Ἱερωσύνης ἐπάγγελμα, καὶ ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον. Ἐκεῖ λοιπὸν περιγράφει πρῶτον τί τὸ ἐξωθῆσαν αὐτόν εἰς τὴν ἔρημον αἴσθημα. « Ἐπειτά μέ τις ὑπεισῆει, λέγει, ἔρος τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως, ἧς ἐραστῆς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς, . . . καὶ τι καὶ προσεψάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι καὶ πλείονά μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἦνεγκα τυραννόμενος, καὶ εἰς μέσους τοὺς θορύβους ὠθούμενος, καὶ οἷον ἀπὸ ἱεροῦ τινος ἀσύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος. Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον, οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, καὶ εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσεπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις αἰεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν, ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὄντα, καὶ αἰεὶ γινόμενον, φωτὶ προσλαμβά-

νοντα φῶς, καὶ ἀμυροτέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπέριπολεῖν ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα, καταλείποντα τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἄνω τιθέμενον. » Πολυειδῶς δὲ καὶ χαρίεντως ἐπαελθὼν εἰς τὸν ἔρωτα τοῦτον τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως, ἀπαριθμεῖ ἔπειτα τὰ ποικίλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἡδυνήθη ν' ἀνθέξῃ καὶ τὰ ὅποια ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν κοινωνίαν. Καὶ πρῶτον τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἴδῃ τοὺς φίλους καὶ ἀδελφοὺς « καὶ τὸ ἀντιποθεύοντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὥς ἀντιτιδομένη διαθεσίς. » Δεύτερον, τὴν πρὸς τὸν γηραιὸν πατέρα στοργήν, καὶ τρίτον τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας, τῆς καλούσης αὐτὸν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διακονίαν. Ναὶ μὲν ἐφοβεῖτο μήπως δὲν εἶναι ἄξιός τῆς μεγάλης ταύτης λειτουργίας, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐφοβεῖτο ὡς αὐτὸς μήπως φανῇ ἀπειθής. « Διὰ τοῦτο, ἐπιφέρει, συγκεφαλαίων τὴν εἰκόνα ἐκείνην τῆς ἀστασίας τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔκαμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερυνόμενος, καὶ μέσος δύο φόβων ἰστάμενος, τοῦ τε κατασπῶντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλείστον τούτοις ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταλαντεύσας, ἢ ὥς περ ρεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι τῇ δε κακέϊσε μετακλιθεὶς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδροτέρου· καὶ με νικήσας ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας. »

Μετὰ τὴν πρώτην ἐκ τοῦ Πόντου ἐπιστροφὴν, ἐχειροτονήθη ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρεσβύτερος, καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν δευτέραν ἐπιστροφὴν, ὅτε ὁ μέγας Βασίλειος εἶχεν ἤδη προχειρισθῇ ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὁ ἱεράρχης οὗτος ὑπεχρέωσα τὸν φίλον ἐκείνον νὰ ἀποδεχθῇ τὴν μικρὰν τῶν Σασίμων ἐπισκοπὴν, χωρίου ἀθλίου καὶ πτωχοῦ κειμένου εἰς τὰ πέρατα τῆς ἐπαρχίας, ὅπου ὁ λαμπρὸς τῶν Ἀθηνῶν φοιτητὴς καὶ διδάσκαλος ἐθεώρησεν εὐλόγως ἑαυτὸν ὡς ἐξόριστον. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἡδυνήθη ποτὲ νὰ λησμονήσῃ τὴν γενομένην τότε αὐτῷ ἀδικίαν, καὶ εἰς τὰ ἔπη περὶ « τῶν καθ' ἑαυτὸν », οὕτω πως πολὺ βραδύτερον ἐκτραγωδεῖ τὴν οἰκτρὰν αὐτοῦ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τύχην·

Τεῖαυτ' Ἀθῆναι, καὶ πόνοι κοινοὶ λόγων,
ὁμόστεγός τε καὶ συνέστιος βίος,

Νοῦς εἷς ἐν ἀμφοῖν οὐ δύο, θαῦμ' Ἑλλάδος.

Διεσκέδασται πάντα, ἔρριπται χαμαί.

Αὔραι φέρουσι τὰς παλαιὰς ἐλπίδας.

Ποῦ τις πλανηθῇ ; θῆρες οὐ δέξεσθέ με ;

παρ' οἷς τὸ πιστὸν πλεῖον, ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖ.

Τὰ πικρὰ ταῦτα τοῦ Γρηγορίου παράπονα καὶ οἱ δεινοὶ ἔλεγχοι οὓς μετὰ τόσα ἔτη ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Βασίλειον, μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οἱ ἀγιώτεροι τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐπὶ τέλους ἄνθρωποι, καὶ ὅτι ἢ μετὰ τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν φιλία δὲν ὑπῆρξεν ἄμικτος καταιγίδων. Οὐδὲ παρέμεινε πολὺ ὁ Γρηγόριος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εὐτελοῦς ταύτης λειτουργίας, ἀλλ' ἀναχωρήσας μετ' ὀλίγον ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατέρα ἵνα ἀνακουφίσῃ αὐτὸν περὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας Ναζιανζοῦ. Ἐδίδασκε δὲ τὸν λαὸν τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐνταύτῳ ὑπερασπίζετο αὐτὸν κατὰ τῶν καταπίεσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, μετερχόμενος εὐγλώττως καὶ ἐναρέτως τὸ εὐγενὲς τοῦ προστάτου τοῦ δήμου ἔργον, δι' οὗ τοσοῦτον κλέος καὶ τοσαύτην δύναμιν περιεποίησεν ἑαυτῇ ἡ ἱερωσύνη κατὰ τοὺς πρώτους τούτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας. Τρὸντι πάντες οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ δι' ὧν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐλληνικὸν κόσμον ἐξησφαλίζοντο τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ καὶ περιεστέλλοντο αἱ τῶν ἀρχόντων καταχρήσεις, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείψει. Ἡ παντοδυναμία τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐπιτρόπων αὐτοῦ, οὐδένα εἶχε τὸν ἀντιλέγοντα ἢ τὸν ἐλέγχοντα. Τότε ὕψωσε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ μεγαλοφρονέστεροι τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, πρόμαχοι γενόμενοι τῶν συμφερόντων τοῦ δήμου, δὲν ἔπαυον ἐπαιτοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν ἐν ὀνόματι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἐν ὀνόματι τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν. Ὁ ἄμβων τοῦ ἱεροκλήρυκος διεδέχθη τὸ βῆμα τοῦ ῥήτορος· ἡ ἐκκλησία τῶν πιστῶν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ναὶ μὲν οἱ λειτουργοὶ τοῦ Ἰψίστου δὲν ἐξήτουν νῦν ὡς πάλαι ποτὲ οἱ τοῦ δήμου λειτουργοί, νὰ καταπείσωσι τοὺς ἰσχυροὺς οὔτε διὰ τοῦ θελγήτρου τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολλῶν οὔτε διὰ τοῦ φόβου τῆς εὐθύνης ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν νόμων τῆς πολιτείας. Ἀντὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης ἐπεκαλοῦντο ἤδη τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεόν· ἀντὶ τῆς εὐνοίας τῶν

πολλῶν, τὰς ἐν οὐρανοῖς ἀμοιβάς· ἀντὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, τοὺς θεοὺς· ἀντὶ τῆς πολιτικῆς εὐθύνης, τὴν μέλλουσαν δίκην καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἀλλ' ἐὰν τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο οἱ νέοι οὗτοι τῶν πολλῶν ὑπέρμαχοι, ἦσαν διάφορα τῶν ἀρχαίων, ὁ σκοπὸς ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός, ἡ ὑπεράσπισις τῶν ἀσθενῶν, τῶν πενήτων, τῶν ἀδικουμένων. Ἡ δ' ἐπέμβασις αὕτη τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα ἦτις ἤθελε θεωρηθῇ ὀλεθρία σήμερον, ὅτε ἡ πολιτεία ἔχει πολλοὺς ἄλλους καὶ ποικίλους ἀμύνης τρόπους, ἀπέβαινε σωτήριος καὶ ἀπαραίτητος εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς ἡ κοινωνία ἦτο πάρα-δεδομένη ἀοπλος εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς.

Πλὴν τῆς συνηγορίας ταύτης ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις ἦτο ἐνθερμος τῆς ὀρθοδοξίας ζηλωτής, ἔλαβε, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Οὐάλεντος βασιλείας, ἐνεργὲν μετοχὴν εἰς τὴν πρὸς τὸν θριαμβεύοντα ἔτι ἀρειανισμόν πάλιν. Ἀλλ' ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία ἔμελλε νὰ κατισχύσῃ ὀριστικῶς τῶν τε ἐμφυλίων αὐτῆς ἀντιπάλων καὶ τῶν περιλειπομένων ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, διὰ τε τῆς ἀκρχοδάντου θελήσεως τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου καὶ τῆς σπάθης τῶν βαρβάρων φυλῶν αἰτινες, ὡς μὴ ὥφελεν, ἐπέπρωτο νὰ ἀναμίξῃσι τὰ ἄγρια αὐτῶν πάθη εἰς τὴν λύσιν ζητήματος τοῦ ὁποίου ἦταν τοσοῦτον ἀλλότριαι. Τὰ προανακρούσματα τῶν νέων τούτων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, αἰτινες εἶχον παύσει ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπὶ ὅλην περίπου ἑκατονταετηρίδα (σελ. 517—518), συνέβησαν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Οὐάλεντος ζωῆς. Οἱ Οὐννοι, ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν περάτων τῆς Ἀσίας, ἤλαυνον ἤδη ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, πρόδρομον ἔχοντες τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ὃν ἐνέπνεον ἡ ἀγρία αὐτῶν ὄψις καὶ ἡ ὁμότης τῶν ἔξεων. Μία δὲ τῶν Γότθων μοῖρα, οἱ καλούμενοι Οὐίσίγοτθοι, οἱ πρὸ καιροῦ ἐγκατεστημένοι παρὰ τὰς βορείους τοῦ Ἰστροῦ ὄχθας, μὴ ἐλπίζοντες ν' ἀνθεξῶσιν εἰς τὸν χεῖμαρρον ἐκεῖνον, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Οὐάλεντος τὴν ἄδειαν νὰ περάσωσι τὸν ποταμὸν καὶ νὰ κατοικήσωσιν ὅπουδῆποτε τοῦ κράτους ἥθελεν ἐπιτρέψει αὐτοῖς. Μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς, ἐγένοντο δεκτοὶ, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλουσι παρα-

δώσει ὡς ὁμήρους ἱκανὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ ἀποθήσει τὰ ὄπλα ἅμα πατήσῃ τὸ ῥωμαϊκὸν ἔδαφος. Οἱ Γότθοι ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ὄρους τούτους καὶ ἤρχισαν τῷ 376 διαπεραιούμενοι εἰς πλῆθος μέγα, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, συνεποσούντο εἰς διακοσίας χιλιάδας μαχητῶν. Κατὰ δυστυχίαν, οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐπιτήρησιν τῆς μεταναστεύσεως ταύτης, παρέβησαν ἐκ πλεονεξίας τὰς διαταγὰς τὰς ὁποίας ἔλαβον, ἐπιτρέψαντες ἐπὶ χρήμασιν εἰς τοὺς πλείστους τῶν βαρβάρων νὰ διατηρήσῃσι τὰ ὄπλα· καὶ ἐν ταύτῳ ἡρέθιζον αὐτοὺς πωλοῦντες αὐτοῖς εἰς ὑπερόγκους τιμὰς τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἕτεροι Γότθοι, οἱ καλούμενοι Ὀστρογότθοι, ἐπλησίασαν εἰς τὸν Ἰστρον καὶ ἐζήτησαν ὡς αἰτῶς νὰ διαπεραιωθῶσιν. Ἡ κυβέρνησις ἠθέλησε ν' ἀποποιηθῇ εἰς τούτους τὴν ἐξοδὸν· ἀλλ' οὗτοι διέβησαν οὐδὲν ἤττον τὸν ποταμὸν καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν μέσῃ τῇ Θράκῃ. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, συμβάσης ῥήξεως μεταξὺ ῥωμαίων καὶ Γόθων, ἐπανεστήσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες οὗτοι οἱ μετανάσται. Ὁ Οὐάλης, ἐκπέμψας κατ' ἀρχὰς κατὰ τῶν πολέμιων τούτων, δύναμιν ἣτις δὲν ἔσχυσε νὰ κατατροπώσῃ αὐτοὺς, ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς ἐπὶ τὴν Θράκην, συνεπαγόμενος ἅπαντας τοὺς λεγεῶνας τῆς ἀνατολῆς· ἀλλὰ συγκροτηθεῖσης μάχης μεγάλης περὶ Ἀδριανούπολιν, τῇ 9 αὐγούστου τοῦ 378, κατετροπώθη μὲν ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς, ἔπεσον δὲ ὅτε βασιλεὺς καὶ οἱ πλείστοι τῶν περὶ αὐτὸν στρατηγῶν. Οἱ Γότθοι προῆλθαν ἤδη ἀκωλύτως μέχρι Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἀπὸ ταύτης μὲν ἀπεκρούθησαν, ἀλλὰ κατεπλημύρησαν, ἐκτὸς τῆς Θράκης, τὴν Μακεδονίαν, καὶ τὴν Θεσσαλίαν, λεηλατοῦντες τὴν χώραν, φονεύοντες τοὺς κατοίκους καὶ καταστρέφοντες τὰς πόλεις ὅσαι δὲν ἦσαν δι' ὀχυρωμάτων ἀποχρῶντως ἡσφαλισμέναι, μετὰ τοσούτῳ πλείονος μακρίας ὥσθ' οἱ παῖδες τοὺς ὁποίους εἶχον δώσει ὡς ὁμήρους καὶ οἷτινες εἶχον μεταβιβάσθῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐσφάγησαν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ αὐτόθι, διότι ἀναφανδὸν ἐπέχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τῶν πατέρων καὶ ἐκήρυττον ὅτι θέλουσιν ἀπέλθαι εἰς τὴν Εὐρώπην ἵνα συμπράξωσι μετ' αὐτῶν. Τὸ κράτος περιῆλθεν οὕτω εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὁ κυβερνῶν τὴν Δύσιν Οὐαλεντινιανὸς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ καιροῦ τῷ 375. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος σεισμὸς μέγας, κλο-

νίσας τὴν Κρήτην, ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἅπασαν τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ἐξαιρέσει μόνης τῆς Ἀττικῆς, ἀνέτρεψε τὰς πλείστας τῶν ἔτι σωζομένων πόλεων, ὥστε ἂν οἱ Γότθοι ἤθελον, ἠδύναντο νὰ προβῶσι πρὸς τὰς χώρας ταύτας, οὐδεμίαν σπουδαίαν ἔχοντες ἢ ἀπαντήσωσιν ἀντίστασιν. Ὁ διαδεξάμενος ἐν τῇ Δύσει τὸν Οὐαλεντινιανὸν υἱὸς αὐτοῦ Γρατιανὸς, ὅστις εἶχε παραλάβει συνάρχοντα τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Οὐαλεντινιανὸν β', δὲν ἐστέρειτο μὲν προτερημάτων ἱκανῶν, ἀλλὰ ἐνόμισεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἅπαντος τοῦ κράτους τὴν ἀμυναν. Ὅθεν παρέχων νέον δείγμα τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ἐπέτρεψε, κατὰ ἱανουάριον τοῦ 379, τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν εἰς τὸν Θεοδόσιον ἐκεῖνον ὅστις ἐμελλε νὰ ἐπονομασθῇ μέγας.

Ὁ Θεοδόσιος ἦτο υἱὸς ὁμωνύμου στρατηγοῦ διαπρέψαντος ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ, ἀλλ' ἐπειτα συκοφαντηθέντος καὶ θανατωθέντος ἀδίκως. Μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ πατρὸς τελευτῇ, ὁ νέος Θεοδόσιος, ὅστις εἶχε δώσει δείγματα ὡσαύτως ἀξιολόγων στρατηγικῶν προτερημάτων, ἀπῆλθεν εἰς Ἰσθρίαν τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ διέτριβεν ἐκεῖ ἰδιωτεύων, ὅτε ὁ Γρατιανὸς ἐκάλεσεν αὐτὸν, ἄγοντα τὸ τριακοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος, εἰς τὸ ὕπατον τοῦ συνάρχοντος ἀξίωμα, ἐπιτρέψας αὐτῷ ἰδίως, ἐκτὸς τῆς μερίδος ἣν εἶχεν ὁ Οὐάλης, καὶ τὴν Ἰλυρίαν, διότι ἐν αὐτῇ μάλιστα προέκειτο νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ Γότθοι. Ἡ ἐκλογὴ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτος, ἰδίως κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Γρατιανὸς ἀνηγόρευσε συνάρχοντα ἄνδρα ὅστις εἶχε δικαίως ἀφορμὰς μνησικακίας κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Οὐαλεντινιανοῦ· τὰ δὲ πράγματα ἀπέδειξαν πρίοντος τοῦ χρόνου ὅποσον ἐν γένει ἦτο εὐστοχος. Πρὸ πάντων ὁ Θεοδόσιος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς ἀφηνιάσαντας Γότθους, καὶ καθυπέταξεν αὐτοὺς ἐντὸς ἐνιαυτῶν τεσσάρων, δι' ἐπιτηδείας μάλλον πολιτικῆς ἢ διὰ νίκης τινὸς λαμπρᾶς, διότι ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ τρόμου ὃν ἐνέπνευσαν οἱ Γότθοι, δὲν ἐπείθετο ὡς φαίνεται νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς αὐτοὺς ἐκ τοῦ συστάδην. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἐξασφαλίζων μὲν ὅσον ἔνεστι τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἐξασκῶν δὲ τοὺς στρατιώτας περὶ μικρὰς συμπλοκάς ὁσάκις ἦτο βέβαιος περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἀποφεύγων δὲ πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, καὶ διαιρῶν καὶ πα-

ρίποιούμενος τοὺς πολεμίους, κατέπεισε τελευταῖον αὐτοὺς νὰ εἰρηνεύσωσι. Συνετέλεσε δὲ πολὺ εἰς τοῦτο ὁ θάνατος τοῦ περιφανοῦς τῶν Γότθων ἡγεμόνος Φριτιγέρνου, τοῦ ὁποίου ἐκλιπόντος, αἱ διάφοροι αὐτῶν φυλαὶ, ἕνεκα τῶν ἀμοιβαίων ἀντιζηλιῶν, οὐδένα ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦ λοιποῦ κοινὸν ἄρχοντα. Ἐδιχονόησαν ὡσαύτως οἱ Γότθοι καὶ πρὸς τὰ Σκυθικὰ φῦλα, τοὺς Οὐννους, τοὺς Ἀλανοὺς, ὧν μοῖραί τινες εἶχον προηγουμένως συμπράξει μετ' αὐτῶν ὥστε ὁ Θεοδόσιος, ὠφελούμενος ἀφ' ὅλων τούτων τῶν διενέξεων καὶ διαίρεσεων, προσέλαβεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ πολλοὺς τῶν δυσηρεστημένων ἡγεμόνων καὶ περιποιηθεὶς αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου κατέπεισεν ἅπαντας, ὅτι, ὑπηρετοῦντες τὸν βασιλέα, θέλουσιν ἀπολαύειν πολὺ πλεῖονα πλοῦτον καὶ πολὺ πλείωτερά τοῦ βίου ἀγαθὰ ἢ λεηλατοῦντες ἐπαρχίας ἐρημωθείσας. Ἦρχισαν λοιπὸν οἱ διάφοροι τῶν Γότθων ἡγεμόνες νὰ συνομολογῶσιν ἰδίᾳ ἕκαστος πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκην εἰρήνης καὶ ὑποταγῆς, ἡ δὲ τελευταία τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγένετο τῇ 3 ὁκτωβρίου 382, ἐξ ἧς ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον οἱ Γότθοι διέβησαν τὸν Ἰστρον. Δυνάμει τῶν συμβάσεων τούτων, οἱ μὲν Οὐϊσίγοτθοι ἔλαβον εἰς κατοικίαν διάφορα τμήματα τῆς Θράκης, οἱ δὲ Ὀστρόγοτθοι διάφορα τμήματα τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας. Ἀλλ' ἐὰν κατὰ τοῦτο ὁ Θεοδόσιος προσήνεγκεν ἀξιόλογον εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίαν, ὀφείλομεν νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν ὅτι ἡ ὑποταγὴ τῶν ἀλλοφύλων ἐκείνων δὲν ἀπέβη κατὰ δυστυχίαν πλήρης, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οἱ Γότθοι, ἐγκατασταθέντες ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ, δὲν ἀπετέλεσαν μὲν κράτος αὐθύπαρκτον, ἀλλὰ διέσωσαν πλείστην ἀνεξαρτησίαν. Βασιλέα μὲν κοινὸν δὲν εἶχον· οἱ δὲ κατὰ φυλὰς κληρονομικοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὠνομάζοντο ἀπλῶς Κριταί, πράγματι ὅμως ἡ ἐξουσία αὐτῶν παρέμεινεν ὅποια ἦτο πρότερον, δηλαδὴ ἐξηκολούθουν ὄντες στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ πρόεδροι τῶν συνελεύσεων τοῦ δήμου, κρίνοντες καὶ διοικοῦντες τὴν ἑαυτῶν φυλὴν. Οἱ Γότθοι λοιπὸν ἀνεγνώριζον μὲν κατὰ τύπον τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἀλλὰ δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς νόμους αὐτοῦ, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς φορολογικοὺς νόμους, οὐδὲ εἰς τοὺς ἄρχοντας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι δὲν ἦσαν ὑπῆκοι, ἀλλὰ μᾶλλον σύμμαχοι, ὅπως καὶ ἐλέγοντο, ἦτοι

« φοιδεράτοι » κατὰ τὸν λατινικὸν ὅρον τὸν ὁποῖον ἀπαράλλακτον βραδύτερον παρεδέχθη ἡ ἐπίσημος βυζαντινὴ γλῶσσα· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἦσαν ἀπλῶς σύμμαχοι, ὥστε ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ δίδωσιν εἰς τὸν Θεοδόσιον τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν μαχίμων, ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο σῶμα εἶχεν ἰδίους ἄρχοντας ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένους καὶ οὐδαμῶς συνεχέετο μετὰ τοῦ ἄλλου Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα περιωρίζοντο οἱ Γότθοι, ἤθελον μὲν εἶναι πάντοτε ἐπικίνδυνοι, διότι, αὐτοκέφαλοι ὄντες καὶ ἴδιον ἔχοντες στρατὸν, ἠδύναντο πάντοτε νὰ παραβῶσι τὰ συντεθειμένα καὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι νέας ἐπιδρομὰς. Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ἦσαν ἔθνος ἀνέκαθεν γεωργικὸν καὶ ἐπεδόθησαν αὐτοῖς εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ περιήλθον εἰς πολλὴν πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους ἐπιμιξίαν, ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅτι προαῖοντος τοῦ χρόνου ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσι μετ' αὐτῶν, πρόξενοι γινόμενοι ὠφελήματος εἰς τὸ κράτος διὰ τῆς εἰς αὐτὸ προσηκείας νέας καὶ εὐρύστου ἀνθρώπων γεννεᾶς. Ἀλλ' οἱ Γότθοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβον καὶ ἄλλην ἐν τῷ κράτει τάξιν. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ στρατοῦ, καὶ τῆς διοικήσεως, καὶ τῆς αὐλῆς· ἐντεῦθεν δὲ οὐ μόνον ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι ἀπέβησαν, διότι κατήντησαν αὐτοὶ οἱ ξένοι, οἱ ἔχοντες ἴδια συμφέροντα καὶ ὅλως ἀλλότρια τῶν τοῦ κράτους συμφερόντων, νὰ λάβωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν ἅπαντας τοῦ κράτους τοῦτου τοὺς πόρους· ἀλλὰ καὶ ὀλεθρίως ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἐκβαρβαρῶσιν αὐτοῦ, νοθεύσαντες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰ ἐν αὐτῷ περιλειπούμενα σοιχεῖα τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, παρεκτός τῶν Γότθων καὶ ἄλλοι ποικίλοι βάρβαροι ἔλαβον βραδύτερον ὁμοίαν ἢ παραπλήσιον ἐν τῷ κράτει τάξιν· αὕτη δὲ ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἀνάμιξις εἰς ἀπάσας τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς τῆς ἀνατολῆς σχέσεις, ὑπῆρξεν μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας ὅσαι ἐπήνεγκον τὴν δεινὴν ἐκείνην τοῦ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ ἀλλοίωσιν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν διεκωλύθη μὲν οὗτος νὰ πράξῃ πολλὰ καὶ μεγάλα, προσέλαβεν ὅμως ἀσχημίας αἰτίνας, μεγαλοποιηθεῖσαι ὑπὸ τῶν χρονογράφων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τοσαύτην κατ' αὐτοῦ προεκάλεσαν χλεῦν.

Ὀλίγον μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐφρονέ-

θη ἐν τῇ Δύσει ὁ Γρατιανός. Ὁ νέος αὐτός εἶχε διαπρέψει ἐπὶ πολυλαῖς ἀρεταῖς καὶ ἰδίως ἐπὶ τῇ ἀπαραιτήτῃ τότε μαλιστα πολεμικῇ δεξιότητι. Ἀπὸ τινος ὅμως χρόνου εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀποβάλλῃ τὴν κοινὴν εὐνοίαν· τὸ μὲν, διότι πρῶτος αὐτὸς τῶν βασιλέων ἀπέθετο τὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἀρχιερέως ἀξίωμα, διὸ δυσηρέστησε τοὺς πολυαριθμούς εἰς ἐτὶ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις εἰδωλολάτρας· τὸ δὲ, διότι προσέλαβεν ἱκανοὺς μισθοφόρους Ἀλανοὺς, προσβαλὼν οὕτω τὴν φιλοτιμίαν τῶν Φράγκων οἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀπετέλουν τὸ ἄριστον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ μέρος. Εντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ συγκλητικὸς Μάξιμος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ Γρατιανὸς ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν λεγεῶνων ἐφονεύθη εἰς Λούγδουνον τῆς Γαλατίας, τῇ 25 αὐγούστου τοῦ 383. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς Β' ὅστις, παῖς ἔτι ὢν, ἤρχε τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Μάξιμον ὡς συνάρχοντα ἐν ταῖς δυτικωτέραις τοῦ κράτους χώραις, ὁ δὲ Θεόδωσιος δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ εὐεργέτου, ἀπησχολημένος ὢν ὑπὸ τε νέας τινὸς ἐπιδρομῆς τῶν Ὀστρογότθων, οὗς καὶ κατετρόπωσε, καὶ ὑπὸ ἄλλων ποικίλων καὶ σπουδαιοτάτων ἐσωτερικῶν περισπασμῶν.

Τῶντι, πρὶν ἔτι κατευνασθῇ ὁ ἀπὸ τῶν Γότθων σάλος, ὁ Θεόδωσιος ἐπεχείρησε νὰ διαλύσῃ ὀριστικῶς τὴν μεγάλην ἔριν ἥτις, ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἐτάραττε τὰς συνειδήσεις τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ χριστιανῶν· καὶ, διὰ διατάγματος ἐκδοθέντος κατὰ μῆνα φεβρουάριον τοῦ 380, καθιέρωσε τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδόξιας, ἀποφνημαζόμενος, ὅτι ἅπαντες οἱ ὑπήκοοι ὀφείλουσι τοῦ λοιποῦ νὰ τηρῶσιν ἀκριβῶς τὸ δόγμα τὸ πρεσβευόμενον ὑπὸ τε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Δαμάσου καὶ ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Διὰ τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος ἐπέτρεπεν εἰς μόνους τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ δόγματος τούτου νὰ ἐπονομάζωνται καθολικοὶ χριστιανοί, προσεπαγόμενος ἐπὶ λέξεως τάδε. « Καὶ ἐπειδὴ κρίνομεν ὅτι πάντες οἱ λοιποὶ εἶναι τυφλοὶ καὶ μωροὶ, στιγματίζομεν αὐτοὺς διὰ τοῦ μυσταροῦ ὀνόματος τῶν αἰρετικῶν καὶ ἀπαγορεύομεν εἰς τὰς συνελεύσεις αὐτῶν νὰ σφετερίζωνται τὸ σεβαστὸν τῆς ἐκκλησίας ὄνομα. Παρεκτός δὲ τῆς θείας δίκης, οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι νὰ

ὑποβληθῶσιν εἰς τὰς αὐστηράς τιμωρίας τὰς ὁποίας ἡ ἀρχὴ ἡμῶν, ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας καθοδηγουμένη, θέλει κρίνει εὐλογον νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτοῖς. » Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ διατάγματος τούτου, ὁ Θεοδοσίος ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων. Ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἀρειανισμὸς εἶχε καταστήσει παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἀφαιρέσει ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἐκκλησίας, παραδούς αὐτάς εἰς τοὺς ἀρειανούς· καὶ ἔπραξε τοῦτο πολλάκις διὰ δεινοτάτων βιαιοπραγιῶν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐν τούτοις, εἰ καὶ μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ τελῶσι δημοσίᾳ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ὄντες ὅμως πολυάριθμοι, ἐσκέφθησαν, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος, νὰ προχειρίσωσιν ἀρχιερεᾶ ἄνδρα περιφανῆ, εὐγλωττον καὶ ἐν γένει ἐπιτήδειον διὰ τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς εὐλαθείας αὐτοῦ νὰ ἀνταγωνισθῇ γενναίως κατὰ τῆς ἀικμαζούσης ἔτι ἑτεροδοξίας. Ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἐκάλεσαν τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις, προθύμως προσελθὼν, ἤρχισε νὰ τελῇ τὰ τῆς θείας λατρείας καὶ νὰ διδάσκῃ λαμπρῶς περὶ Ἀγίας Τριάδος κατὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἐντὸς μικροῦ τινος παρεκκλησίου καλουμένου τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ἐπὶ τῇ προσδοκωμένῃ ἀναστάσει τοῦ καταδικωμένου δόγματος. Μετ' οὗ πολὺ ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀρετὴ εἴλκυσαν εἰς τὸ ναΐδιον τοῦτο ἄπειρον λαοῦ πλῆθος, πρὸς μέγα τῶν ἀρειανῶν σκάνδαλον, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διώξωσι τὸν Γρηγόριον ἐκ τῆς πρωτεύουσας. Ἀλλὰ τὸ προμνημονευθὲν διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου ἐματαίωσεν ἀπάσας ἐκείνας τὰς προσπάθειας, διότι ὁ βασιλεὺς, ἐκβαλὼν ἀμέσως τὸν ἀρειανὸν ἐπίσκοπον Δημόφιλον, ἐνεχείρισε τὸν θρόνον εἰς τὸν Γρηγόριον καὶ διὰ στρατιωτικῆς παρατάξεως ἐγκαθίδρυσεν αὐτόν, εἰ καὶ ἄκοντα, εἰς τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως. Ἀξιωμακόμενος δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη· ἡμέρα θριάμβου διὰ τοὺς μὲν, ἀρῶν καὶ τρόμου διὰ τοὺς δέ· καθ' ἣν ὁ Θεοδοσίος, περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, καθωδήγησε τὸν μακάριον ἄνδρα εἰς τὸν πρωτεύοντα ναὸν τὸν ὁποῖον μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κατεῖχον οἱ ἀρειανοί. Ἡ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καθιερωθεῖσα ἀναξιθρησκεία εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ ἐνώπιον τῶν παθῶν τὰ ὁποῖα διήγειρεν ἡ μεταξὺ τῶν δύο δογ-

μάτων πάλῃ οἱ ἄρειανοὶ ἔπασχον ἤδη ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὅ,τι ἄλλοτε κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἔδρασαν· ἡ δὲ πρᾶξις ἐκείνη τοῦ Θεοδοσίου, ἣτις κατὰ τὸν Γρηγόριον ὁμοιάζειν ἐκπόρθησιν τινα καὶ ἄλωσιν, ἐθεωρήθη ὑφ' ὅλων τῶν πιστῶν ὡς ὁ κάλλιστος καὶ ἀγιώτατος τῶν θριαμβῶν.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν κατεχράσθη τὴν νίκην ταύτην καὶ τὴν ἰσχυράν τοῦ Θεοδοσίου προστασίαν, ἀλλ' ἀναδειχθεὶς πρῶτος πρὸς τοὺς ἄρειανους ἠγωνίσθη νὰ προσελκύσῃ αὐτοὺς διὰ πειθοῦς, οὐχὶ διὰ βίας. Πλὴν τούτου, διατηρῶν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπικρατούσης πολυτελείας τὴν πενίαν τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, δὲν ἐζῆτει νὰ τιμηθῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰμὴ δ' ἀ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας. Διὰ τοῦ τοιούτου ὅμως πολιτεύματος δυσῆρέστησε τοὺς τε αὐλικούς, τῶν ὁποίων περιεφρόνει τὴν κενοδοξίαν καὶ δὲν συνεχώρει εὐχερῶς τὰ πταίσματα, τοὺς τε ψευδοζηλωτὰς τῆς πίστεως οἵτινες ἠγανάκτουν κατὰ τῆς ἐπιεικειᾶς αὐτοῦ. Τὴν δ' ἕνεκα τούτων δυσχερείαν τοῦ Γρηγορίου πύξησεν, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ, ἡ δευτέρα οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἣν συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Θεοδόσιος τῷ 381 ἵνα ἐξωθήσῃ ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὰς αἱρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἀρειανικῶν χρόνων ἀναφύεσας, κανονίσῃ δὲ τὰς διαφόρους ἔριδας ὅσαι προήλθον εἰς μέσον περὶ τῆς νομίμου κατοχῆς τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων καὶ ἐν γένει πανηγυρίσῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ὀρθοδοξίας. Κατ' ἀρχὰς ἡ οἰκουμενικὴ αὕτη σύνοδος ἀνεγνώρισε καὶ ἐπεκύρωσε τὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἐκλογὴν εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δεινὴ παρήχθη ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ ἐναρέτου ἐπισκόπου, τὸν ὁποῖον ἠλεγχον ὅτι δὲν καταδιώκει αὐστηρῶς τοὺς ἀρχαίους τοῦ ἤδη θριαμβεύοντος θρησκευματος πολεμίους, χαρακτηρίζοντες τὴν ἐπιεικειαν αὐτοῦ ὡς ἀδιαφορίαν. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς δὲν ἠδύνατο, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, ν' ἀνθέξῃ εἰς τοιαύτην δεινὴν καταιγίδα. Ὁ Γρηγόριος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες ἔχουσι μὲν τὴν φιλοτιμίαν ἢ, ἂν θέλετε, τὴν φιλοδοξίαν νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν πεποιωθέντων αὐτῶν καὶ νὰ δρέψωσι τὸ ἀπὸ τούτου κλῆρος, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀγαπῶσι τὴν

ἡσυχίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὴν ἄνεσιν τοῦ πνεύματος· ἐστρεῖτο τῆς ἀδαμάστου καρτερίας καὶ τῆς ἀκορέστου φιλαρχίας, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸν περὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ἀσχολούμενον ἄνδρα, ἵνα πλησίστιος διαπλεύσῃ τοὺς ἀγρίους χειμῶνας καὶ τὰς φοβεράς θυέλλας ἐντὸς τῶν ὁποίων κλυδωνίζεται συνήθως ἡ τύχη αὐτοῦ. Δὲν εἶχε τὴν ἐνεργὸν τοῦ Ἀθανασίου θέλησιν, οὔτε τοῦ Βασιλείου τὴν παθητικὴν εὐστάθειαν· καὶ ἅμα ἰδὼν τὴν ἐν τῇ συνόδῳ ἕνεκα αὐτοῦ προκύψασαν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν, παρελθὼν εἰς μέσον ἔδωκεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι τὴν παραίτησιν αὐτοῦ. « Ἄνδρες συμποιμένες τῆς ἱερᾶς ποίμνης Χριστοῦ, εἶπε, αἰσχρὸν μὲν εἶη καὶ παντελῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἤρασθε· πῶς δ' ἂν ὁμονοεῖν ἐτέροις πείσητε, αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφωνοι; Ἄλλ' ἱκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς τριάδος αὐτῆς, καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δέ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἷτιος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωῆ τοῦ προφήτου· βάλετε με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἅψ' ὑμῶν ὁ κλύδων τῶν ταραχῶν· αἰροῦμαι παθεῖν ὅ,τι ἂν βούλησθε, καὶ περ ἀθῶος ὢν, τῆς ὑμῶν ἕνεκεν ὁμονοίας· θρόνου ἐξώσατε, πόλεως ἀπελάσατε· μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν, ἀγαπήσατε. Ἐρῶσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μνημονεύοντες μὴ ἀπολήξητε. » Ἐδῶκε δ' ἐνταύτῃ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὁσηδύποτε δὲ καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν ἡδυνήθη νὰ μὴ αἰσθανθῇ ἐλαφρὰν τινα ἀπορίαν καὶ θλίψιν ἕνεκα τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ἐγένετο δεκτὴ ἡ παραίτησις ἐκείνη. Τότε δὲν ἐδίστασε πλέον· καὶ συγκαλέσας τὸν λαὸν καὶ ἅπασαν τῶν ἀρχιερέων τὴν σύνοδον ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ, ἀνήγγειλε δημοσίᾳ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑποχώρησιν διὰ τελευταίου λόγου, ὅστις ἐπιγράφεται « Συντακτῆριος εἰς τὴν τῶν ρν' ἐπισκόπων παρουσίαν. »

Τὸ θέαμα ἦτο μέγα, διότι ἔμελλε νὰ συγκινήσῃ ἅπαντα τὰ τότε ἀκμάζοντα πάθη καὶ συμφέροντα, οὐδέποτε δὲ ἡ τοῦ ρήτορος δεινότης ἀπέβη λαμπροτέρα, οὐδὲ εἰς τηλικούτον προῆλθεν ὕψος. Ἀφελῶς ἀπολογηθεὶς ὑπὲρ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν δοκιμασιῶν, ὑπὲρ

τῆς πίστεως καὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ ἀγώνων, χαρακτηρίζει ἔπειτα ἐντόνως τὴν φιλαρχίαν καὶ τὴν βεβηλωμένην τῶν ἐπισκόπων ἣν παραβάλλει πρὸς τὰς πονηρὰς τοῦ ἵπποδρομίου ἀμίλλας· καὶ ἤδη ἐπέρχεται ἐπὶ τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ ἔλεγχον, ὅτι δὲν ἀνεδείχθη ἀνελεήμων πρὸς τοὺς καταβληθέντας τῆς πίστεως πολέμιους. Με κατηγοροῦσι, λέγει, ὅτι προϊστάμενος τῆς ἐκκλησίας ἐν καιροῖς καθ' οὓς ἡ θρησκεία ἀπέβη παντοδύναμος διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας, ἐν καιροῖς καθ' οὓς διὰ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τροπῆς ἠδυνάμεθα νὰ ἐκδικηθῶμεν, οὐδὲν ἔπραξα κατ' ἐκείνων παρ' ὧν ἄλλοτε τοσαύτας ἐπάθομεν ὕβρεις. Καὶ πῶς, ἀνακράζουσι, κατέστημεν νῦν ἰσχυροὶ καὶ οἱ διώκται ἡμῶν σώζονται! Ναί, βεβαίως, ἀποκρίνομαι· διότι δι' ἐμὲ ἀποχρῶσα εἶναι ἡ ἐκδίκησις ὅτι ἠδυνάμην νὰ ἐκδικηθῶ. Καὶ μέμφεται τότε εὐγλώττως τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἵτινες ἀκριβέστατοι καὶ προθυμότατοι ὄντες εἰς τὸ νὰ ἀποδώσωσι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, νομίζουσιν ὅτι ἡ σωτηρία αὐτῶν συνίσταται ἐν τῷ τρόμῳ τὸν ὁποῖον δύνανται τὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν. Ἀποκρίνεται ὡσαύτως εἰς τὴν μομφὴν τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ ὅτι οὔτε τράπεζαν πολυτελεῖ ἔχει, οὔτε συνοδίαν πολυἀριθμον· δὲν ἤξευρον, λέγει, ὅτι ἔργον ἡμῶν ἦτο νὰ ἐρίζωμεν ἐπὶ πλούτῳ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ πρὸς τοὺς ὑπάτους καὶ πρὸς τοὺς στρατηγοὺς. Ἐὰν ἡμαρτον κατὰ τοῦτο, συγχωρήσατέ με· προχειρίσατε ἐπίσκοπον ἕτερον ἀρεστὸν τῷ ὄχλῳ, ἐμοὶ δὲ ἐπιτρέψατε ν' ἀπέλθω εἰς τὸν ἡσύχιον καὶ ἐρημικὸν τῶν ἀγρῶν βίον. Τότε καταστρέφων τὸν λόγον ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ ἀποχαιρετίζει πᾶν ὅ,τι ἠγάπησεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει καὶ πᾶν ὅ,τι ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπη.

« Χαίροις, ἀνέκραξεν, Ἀναστασία μοι τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμε· σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξανέστησας, ἔτι καταφρονούμενον, τὸ τῆς κοινῆς νίκης χωρίον, ἡ Σηλὼμ, ἐν ἣ πρώτον τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαράκοντα ἔτη περιφερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην. Σὺ τε ὁ μέγας ναὸς οὗτος καὶ περιβόητος, ἡ νέα κληρονομία, τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ λόγου λαβὼν, ὃν Ἰεσοὺς πρότερον ὄντα, Ἰερουσαλὴμ πεποιήκαμεν· ὑμεῖς τε ὅσοι μετὰ τοῦτον εὐθὺς τοῖς κάλλεσιν, ἄλλος ἄλλο τι τῆς πόλεως μέρος διειληφότες, ὥσπερ σύνδε-

σμοί τινες, καὶ τὸ γειτονοῦν οἰκειούμενοι, οὐς μετὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὐχ ἡμεῖς, ἡ χάρις δὲ σὺν ἡμῖν ἐπλήρωσε τοῖς ἀπεγνωσμένοις. Χαίρετε Ἀπόστολοι, ἡ καλὴ μετοικία, οἱ ἐμοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀθλήσεως. Χαῖρές μοι ὦ καθέδρα, τὸ ἐπίφθονον ὕψος τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον, ἀρχιερέων συνέδριον, ἱερέων αἰδοῖ καὶ χρόνῳ τετιμημένων, ὅσον τε ἄλλο περὶ τὴν ἱεράν τράπεζαν λειτουργικὸν θεοῦ. Χαίρετε Ναζωραίων χοροστασίαι, ψαλμωδιῶν ἀρμοναί, στάσεις πάνυχοι, παρθένων σεμνότης, γυναικῶν εὐκοσμία, χηρῶν, ὀρφανῶν συστήματα, πτωχῶν ὀφθαλμοί, πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς βλέποντες. Χαίρετε οἴκοι φιλόξενοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἀντιλήπτορες. Χαίρετε τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι καὶ συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι, καὶ ἡ βιαζομένη κυκλῖς αὕτη τοῖς περὶ τὸν λόγον ἐθιζομένοις. Χαίρετε ὦ βασιλεῖς καὶ βασίλεια, ὅσον τε περὶ τὸν βασιλέα θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον· εἰ μὲν καὶ βασιλεῖ πιστὸν οὐκ οἶδα, Θεῷ καὶ τὸ πλεῖον ἄπιστον· κροτήσατε χεῖρας, ὅξυ βοήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα ὑμῶν· σεσίγηκεν ὑμῖν ἡ πονηρὰ γλῶσσα καὶ λόλος. Χαῖρε ὦ μεγαλόπολι καὶ φιλόχριστε (μαρτυρήσω γὰρ τάληθῃ, καὶ εἰ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζῆλος· πεποίηκε χρηστοτέρους ἡμᾶς ἡ διαζευξίς)· πρόσ-τε τῇ ἀληθείᾳ, μετασκευάζεσθε ὁφεί γοῦν, τιμήσατε Θεὸν, πλεόν τῆς συνηθείας· οὐχ ἡ μεταθεσις τὸ αἰσχρὸν ἔχει, ἀλλ' ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις, τὴν ἀπώλειαν. Χαίροις ἀνατολὴ καὶ δύσις, ὑπὲρ ὧν καὶ ὑφ' ὧν πολεμούμεθα, μάρτυς ὁ εἰρηνεύσων ἡμᾶς, ἂν ὀλίγοι μιμήσωνται τὴν ἐμὴν ὑποχώρησιν. Ἐπὶ πᾶσι τε καὶ πρὸ πάντων βοήσομαι· Χαίρετε ἄγγελοι, τῆς δε τῆς ἐκκλησίας ἔφοροι, καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας καὶ ἐκδημίας, εἶπερ ἐν χειρὶ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα. Χαῖρές μοι ὦ Τριάς, τὸ ἐμὸν μελέτημα, καὶ καλλώπισμα, καὶ σφῶζοιο τοῖς δε καὶ σφῶζις τοῖς δε, τὸν ἐμὸν λαόν· ἐμὸς γὰρ καὶ ἄλλως οἰκονομώμεθα· καὶ ἀγγελοῦ μοι διὰ παντὸς ὑψουμένη καὶ αὐξουμένη, καὶ λόγῳ καὶ πολιτείᾳ. Τεκνία, φυλάσσοιτέ μου τὴν παρακαταθήκην, μέμνησθέ μου τῶν λιθασμῶν· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀμήν. »

Καὶ τούτους εἰπὼν τοὺς λόγους, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν καὶ τὴν κατάνυξιν ἀκαταμάχητον κατέστησαν τὸ σχῆμα, ἡ φωνή, αἱ

περιστάσεις, αὐτὸ τὸ ἀκρατήριον τοῦ ῥήτορος, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γρηγόριος, ἀδιαλείπτως διωκόμενος ὑπὸ τοῦ φθόνου τὸν ὅποιον ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὑπεροχὴ οὐδέποτε ἀφοπλίζουν. Ἀπῆλθε δὲ πρῶτον μὲν εἰς Καισάρειαν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ὁποίας ἐξεφώνησεν, εἰς μνήμην τοῦ πρὸ μηνῶν τινῶν αὐτοῦ ἀποθανόντος Βασιλείου, λόγον ἐπιτάφιον θαυμαστόν. Μεθ' οὗ τεθλιμμένος ὅλος, ἀπεχώρησεν εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ κώμην, τὴν Ἀριανζὸν, ὅπου διήγαγεν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μακράν τῶν αὐλῶν καὶ τῶν συνόδων, ἀσχολούμενος περὶ τε τὴν καλλιέργειαν μικροῦ κήπου καὶ περὶ τὴν ποίησιν ἐκείνην ἣτις ἐκ πρώτης νεότητος δὲν ἔπαυσεν ἀναβλύζουσα ἐκ τῆς τρυφερᾶς αὐτοῦ καρδίας. Ἐκεῖ ἀπέθανε τῷ 389, τὴν δὲ ἱερὰν αὐτοῦ μνήμην ἑορτάζει ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῇ 25 ἰανουαρίου καὶ τῇ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καθ' ἣν καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν λοιπῶν δύο μεγάλων ἱεραρχῶν, Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, συμπανηγυρίζεται.

Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ἴσως νὰ καταλύσωμεν τὸν περὶ τοῦ θεοῦ τούτου πατρὸς λόγον, σπεύδοντες ἐπὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γενικωτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης γεγονότων. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες παρέχουσιν ἡμῖν τὴν εἰκόνα τοῦ τί ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἔαν, παρεκτός τῶν ἄλλων, μὴ ἀνεμιγνύοντο εἰς αὐτὸν τὰ βορβορώδη ρεύματα τῶν ἀγρίων τῆς ἄρκτου φυλῶν καὶ τῆς περσικῆς ἀσωτείας καὶ καχεξίας. Τοσαῦτα δ' ἔχομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε νὰ διεξέλθωμεν ἀλόκοτα πρόσωπα καὶ πράγματα, ὥστε ὁ ἀναγνώστης δὲν θέλει βεβαίως κατακρίνει ἡμᾶς, ἔαν, ὅσας ἀπαντήσωμεν εὐγενεστέρους τινας καὶ γνησιωτέρους ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας, παραμείνωμεν πλεότερόν τι τοῦ συνήθους παρ' αὐτοῖς, ὡς εἰς ὁάσεις τινὰς ἀναψυχὴν λαμβάνοντες.

Πλὴν τῶν λόγων, περὶ ὧν ἐγένετο ἱκανὴ ἀνωτέρω μνεία, ὁ Γρηγόριος ἐπεχείρησε νὰ μιμηθῇ τοὺς διαφόρους τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως τύπους, γράψας ἔπη πολλὰ, ἐν οἷς ἐλευθέρως ἐξέχεε τοὺς θαυρύβους καὶ τὰς θλίψεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τὰ ἔπη ταῦτα ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῆς νεωτέρας κριτικῆς θρησκευτικαὶ μελέται, ἐξ ἀνα-

λογίας τῶν ποιητικῶν μελετῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀκμάσαντος Γάλλου ποιητοῦ Λαμαρτίνου· διότι τῶντι, μεγάλη μὲν ὑπάρχει διαφορά μεταξὺ τῆς φύσεως τῶν δ' ὅο ποιητῶν καὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐκάτερος ἔζησεν, οὐδὲν ἦττον ὅμως παρετηρήθη εὐλόγως, ὅτι τὰ τοῦ Γρηγορίου ἔπη ἔχουσι πολλάκις παράδοξον οἰκειότητα πρὸς τὰς περιπλανήσεις τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ ἐκείνου τῆς σκεπτικῆς καὶ κόρου μεστῆς ἡλικίας τοῦ αἰῶνος ἡμῶν. Ὑπάρχουσι μάλιστα τινὰ τῶν ἐπῶν τούτων τὰ ὅποια ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα τοσοῦτον ἔμπειρος Οὐίλλεμαῖνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκαλέσῃ προδρόμους τῶν θελκτικωτέρων στεναγμῶν τῆς μελαγχολικῆς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μούσης, εἰ καὶ ἀποπνέοντα πίστιν εἰσέτι νεαρὰν καὶ ἀφελῇ ἐν τῇ θεωρίᾳ αὐτῆς. Εἰς τὰ ἔπη ταῦτα ἐπανθεῖ ἐπαφροδίτον τι μίγμα ἀφηρημένων ἰδεῶν καὶ πραγματικῶν συγκινήσεων, γοητευτικὴ δέ τις ἀντίθεσις τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως πρὸς τὴν ταραχὴν καρδίας, ἥτις, βασανιζομένη ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, ζητεῖ καταφύγιον ἐν τῇ πίστει. Βεβαίως ἡ ποίησις αὕτη εἶναι ἀλλοία τῆς ὁμηρικῆς· εἶναι ὅμως οὐδὲν ἦττον ἀληθὲς ὡσαύτως καὶ μεγάλη ποίησις. Ἀδόκιμος ἐκρίθη ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὁσάκις ἐπεχείρησε νὰ περιβάλῃ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα διὰ τῶν τύπων τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ λ. χ. τῇ ἐπιγεγραφομένῃ « Χριστὸς Πάσχων » βλέπεις πολλαχοῦ τὴν νωθρὰν τοῦ Εὐριπίδου ἀπομίμησιν. Ἀλλ' ὅμως καὶ εἰς τοῦτο τὸ ποίημα, εἰ καὶ θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν κριτικῶν ὡς ὑποβολιμαῖον, εἰ καὶ εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ Εὐαγγελίου μεγαλεῖον, ἀπαντῶνται παθητικώτατά τινα μέρη. Ἐξαιρέτως δὲ θαυμάζεται ἡ κατανυκτικὴ σκηνὴ καθ' ἣν ἡ μήτηρ τῶν θλίψεων, προσπεσοῦσα εἰς τὸν σταυρὸν, ἐπιτυγχάνει παρὰ τοῦ θνήσκοντος αὐτῆς υἱοῦ τὴν συγχώρησιν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, τοῦ ἀμαρτήσαντος, λέγει, διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων φόβον.

Ὡ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ λόγε,
Σύγγνωθ'· ἀμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἄνθρωπον, τέκνον,
Καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

Ἀλλ' ἡ νεαρά τοῦ χριστιανισμοῦ φαντασία ἦτο φυσικώτατον νὰ

εὐδοκίμῃ μᾶλλον περὶ τοὺς καινοπρεπεῖς τύπους τῆς θεωρητικῆς ποιήσεως, περὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς θλίψεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τὴν μυστηριώδη ἐκείνην μελαγχολίαν, τὴν παντελῶς σχεδὸν ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητάς. Τότε τῷ παρήχθη ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ποίησις ἣν ἐπιζητεῖ ὁ τῶν νεωτέρων κόρος, ποίησις μελέτης καὶ σκέψεως, ἥτις, παρεισδύουσα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, περιγράφει τοὺς μυχωτέρους αὐτοῦ στοχασμούς καὶ τοὺς μᾶλλον ἀορίστους πόθους. Ἡ δὲ περὶ ταῦτα ποιητικὴ τοῦ Γρηγορίου φαντασία καὶ ἡ ταύτης συμπάρεδρος εὐγλωττία τοῦ ἀνδρός, ἀποτελοῦσι τὸν ἐντελέστερον τύπον τῆς νέας φιλογολικῆς σχολῆς, ἥτις, διαπλασθεῖσα ἀπὸ τῆς κράσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀπὸ τῆς μίξεως τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος, συνεδύαξε τὴν χάριν καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ λόγου μετὰ τῶν διαττουσῶν τῆς φαντασίας ἐκλάμψεων, τὴν ἐπιστήμην τὴν σοφιστικὴν μετὰ τῆς ἀποστολικῆς ἀφελείας, καὶ ἐνίστε πᾶσαν τὴν ἐπιτετηδευμένην τῆς φράσεως πολυτέλειαν μετὰ τῆς εἰλικρινεστέρως συγκινήσεως. Διότι οὐδαμοῦ ὁ τοιοῦτος τῆς φιλογολίας χαρακτῆρ, ἡ τοιαύτη τοῦ λόγου χοητεία, ἡ ὁμοιάζουσα ὁρησκευτικὴν τινα μελωδίαν, διετυπώθησαν ἐντελέστερον ἢ εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ ἐπικήδεια αὐτοῦ ἐγκώμια εἶναι ὕμνοι· οἱ στηλιτευτικοὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ λόγοι ἐνθυμίζουσι τὰς ἀράς τῶν προφητῶν. Τὸν Γρηγόριον προσηγόρευσαν κατ' ἐξοχὴν θεολόγον· ἀλλ' ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐπονομάσῃσι ποιητὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ποίησις αὕτη φέρει μὲν βεβαίως περὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς στίγματα τινὰ τῆς Ἀλεξανδρινῆς εὐρυλογίας καὶ ἀπειροκαλίας· ἀλλ' ὅμως ἔχει δύο πολύτιμα προτερήματα, τὴν φυσικὴν χάριν καὶ τὴν ἀπλαστον μελαγχολίαν, βραδέως ὁπώσοῦν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνουσα. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη αὐτῆς ποικιλία· ἀλλ' ἔχει οὐδὲν ἥττον τὴν ποικιλίαν ταύτην, ὑπὸ τῆς ὁποίας, ὡς ὑπὸ ἐλατηρίου τινός, φερόμενοι παρασυρόμεθα ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τῇ ἀληθείᾳ ρεύματος τοσοῦτων μελετῶν, αἵτινες ἐξέσπῃσαν ἀπὸ τῆς αὐτῆς καρδίας καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διανοίας· ὑποφαίνεται δὲ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ κρυσταλλώδους τούτου νάματος ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ, ἥτις, κατ' ἀρχὰς μαλακὴ καὶ τρυφερὰ οὔσα, με-

λαγχολεῖ ἔπειτα ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου, θορυβεῖται καὶ τραχύνεται διὰ τῆς δυστυχίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῆς θλίψεως ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἄλλην παραμυθίαν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν ἐντελῆ ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ἀποχῆν, οὐδὲ ἀναψυχὴν ἄλλην εὐρίσκει εἰμὴ τὴν ἐκφρασιν τῶν θορύβων αὐτῆς. Ὀλίγοι ἀναμφιβόλως λαμβάνουσι τὴν ὑπομονὴν νὰ διεξέλθωσιν ὁλόκληρον τῶν ἐπῶν τούτων τὴν σειράν, συμποσυνόμενοι εἰς διςμυρίους καὶ ἔτι πλέον στίχους. Ἀλλ' ἐάν ἐγίνετο ἐπιτηδεῖα ἐκλογὴ τῶν ἐπῶν τούτων, ὅποσαι νέαι καὶ ποικίλαι δὲν ἤθελον προκύψει εἰς μέσον καλλοναί! Ὅποια ἐπιεικὴς τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς ἐκτίμησις! Ὅπόσον βαθεῖα τῶν συγκινήσεων τῆς ψυχῆς διαγνώσις! Ὅπόσον ἐνθερμος πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσις! Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ καρδιά αὕτη φαίνεται ἐνίοτε καταπίπτουσα ὑπὸ τὸ βάρος τῶν πόνων αὐτῆς καὶ τῶν ἀναμνήσεων. Σπανίως τῷ ὄντι ψυχῇ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐπὶ τοῦ βαράθρου αὐτοῦ ἀναχαιτιζομένη, ἐδοκίμασε πικροτέραν θλίψιν. Ἐν διαλόγῳ τινὶ πρὸς ἑαυτὸν πλήρει ἀθυμίας ἥτις θίγει μὲν τὴν ἀπελπισίαν ἀλλὰ δὲν κατακρημνίζεται εἰς αὐτὴν, ὁ Γρηγόριος εἰκονίζει ἑαυτὸν πλάνητα, ἀσθενῆ, ἄπατριν, μὴ ἔχοντα ποῦ νὰ ταφῇ καὶ ὡς ἐκ τῆς δυστυχίας ἀδιάφορον γενόμενον πρὸς πάντα ἐκτὸς πρὸς τὸν Θεόν, τὸν τρόπον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλπίδα. Ὁ φεινὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος ἥλιος φαίνεται ἐπισκοτιζόμενος· νέφος ἐπεκάλυψε τὴν λάμψιν αὐτοῦ· ἐπεκάλυψε, καί, ἀλλὰ δὲν ἠμαύρωσε. Διότι ὁ χριστιανισμός, δι' οὗ ἀνέβλυσεν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, ἡ πικρὰ ἐκείνη τῆς θλίψεως κρήνη, ἐφρόντισε νὰ προλάβῃ τὴν ἀπελπισίαν δι' ἀνεξαντλήτου πρὸς τὸν πλησίον ἐπιεικειᾶς καὶ δι' ἀκραδάντου πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως· ὥστε κατέστησε τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων μαλακωτέραν μὲν, ἀλλ' ἐνταύτῃ καὶ εὐγενεστέραν καὶ ὑψηλεστετέραν. Ἀπόδειξις ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον ποιητὴς μελαγχολικός, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ δεινότατος· τίς δὲ, ἀποῦ θαυμάσῃ τοὺς λόγους αὐτοῦ, δὲν θέλει γοητευθῇ ὑπὸ τῶν ἀπλάστων στεναγμῶν ὅσοι ἀντηχοῦσιν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ἔπη αὐτοῦ, μάλιστα ἀναλογιζόμενος τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δεινότεραν ἀλλοίωσιν ἥτις ἤρχισε βραχδαίως ἐπισυμβαίνουσα εἰς τὸν περὶ αὐτὸν κόσμον, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς ἡμῶν καὶ ῥήτωρ ἐφαίνετο προ-

αισθανόμενος, καὶ εἰς τῆς ὁποίας ἐπανερχόμεθα τὴν ἐξιστόρησιν;

Εἶδομεν πῶς ὁ Θεοδοσίος ὁ μέγας ἐξετέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ κατὰ τῶν αἰρετικῶν διάταγμα αὐτοῦ. Τὰ αὐτὰ ἐνηργήθησαν δι' ἐπιτρόπων τοῦ βασιλέως εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς ἀνατολῆς ὅπου ιδίως ἤκμαζεν ὁ ἀρειανισμός. Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ νὰ ἀποδώσῃ τοῖς ὀρθοδόξοις ὅλας τὰς ἐκκλησίας καὶ ὅλα τὰ ἱερὰ ἰδρύματα καὶ κτήματα, ἀλλὰ, διὰ πολλῶν ἐτέρων θεσπισμάτων, ὁσμήραι αὐστηρότερος πρὸς τοὺς αἰρετικούς δεικνύμενος, πρῶτον μὲν ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτῶν ἅπαντα τὰ πολιτικά δικαιώματα, ἔπειτα ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τοῦ δικαιώματος τοῦ διαθέτειν, τελευταῖον κατεδίκασε πολλοὺς εἰς ἐξορίαν, ἐπιβαλὼν κατὰ τινων μάλιστα καὶ τὴν τοῦ θανάτου ποινὴν. Συγχρόνως ἐξέδωκε νόμους αὐστηροὺς, δι' ὧν ἀφῆρειτο ἐκ μέσου νῦν μὲν τοῦτο νῦν δ' ἐκεῖνο τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ βίου καὶ ιδίως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ θρησκευματος. Ὁ Θεοδοσίος κατήργησε ἐν ἔτει 394, διὰ νόμου, τὸν μέγαν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, κατὰ τὴν 293 Ὀλυμπιάδα ἀφ' ἧς ἐνίκησεν ὁ Κόροιβος καὶ ἐξέλιπεν οὕτω τότε διὰ παντός ἡ ἐπιφανεστάτη ἐκείνη τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πανηγύρεων. Ὡσαύτως, ἐπὶ βαρυτάταις χρηματικαῖς ζημίαις καὶ ὕστερον ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἀπηγορεύθησαν ἀλληλοδιαδόχως αἱ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ θυσίαι, αἱ ἱεροσκοπίαι, ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία, ἡ εἰς τοὺς ναοὺς εἰσόδος καὶ ἐν γένει πᾶσα δημοσία καὶ ἀπάρρητος τελετὴ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Καθὼς δὲ συνήθως συνέβαινε περὶ τὰ τοιαῦτα, ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων τούτων ὑπερέβαλε πολλάκις καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν δεινὴν αὐστηρότητα. Οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐξηγριωμένοι ὄχλοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατρείας, ἤθελον νὰ καταστρέψωσι καὶ αὐτὰ τὰ οἰκοδομήματα ἐντὸς τῶν ὁποίων αὕτη ἐτελεῖτο. Αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἠναγκάζοντο νὰ ἐνδύσωσιν ἢ ἔβλεπον ἀδιαφόρως τὴν τοιαύτην τῶν μνημείων ἐκείνων κατεδάφισιν. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἱ πλείστοι τῶν μοναχῶν συνετέλουν προθυμότατα εἰς τὸν ὄλεθρον τοῦτον. Εἰς μάτην διεμαρτύροντο οἱ ἐθνικοὶ εἰς μάτην ὁ περιώνυμος σοφιστὴς Λιβάνιος, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ συγκινήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Θεοδοσίου, περιέγραφεν ὑπερβολικώτερον ἥσως τῆς ἀληθείας τὰ πα-

θήματα τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, λέγων πρὸς τοῖς ἄλλοις « οἱ δὲ μελανειμονοῦντες οὗτοι θέουσιν ἐφ' ἱερὰ, ξύλα φέροντες καὶ λίθους καὶ σίδηρον, οἱ δὲ, καὶ ἄνευ τούτων; χεῖρας καὶ πόδας τῶν πρώτων δὲ κειμένων, δρόμος ἐπὶ τὰ δευτέρα καὶ τρίτα· καὶ τρόπαια τροπαίοις ἐναντία τῷ νόμῳ συνείρεται· τολμᾶται μὲν οὖν καὶ ταῖς πόλεσι· τὸ πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ χεῖμαρροι κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς. » Ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη καὶ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐξηκολούθησε. Τότε ἀνετράπη ἐκ βάθρων ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περίφημος ναὸς τοῦ Σεράπιδος, πάλαι ποτὲ οἰκητήριον τῶν ἐπιστημῶν, καὶ σώζων ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τινὰ τῆς ἀρχαίας σοφίας ἔχνη. Τότε κατεδαφίσθη ὁ ἐν Ἀπαμείᾳ περικαλλῆς τοῦ Διὸς ναός. Τότε ἠφανίσθησαν πλεῖστα ἄλλα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα ἰδίως ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ· εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατ' εὐτυχίαν δὲν φαίνονται τὰ τοιαῦτα γενόμενα, ἴσως διότι οἱ ἐθνικοὶ ἦσαν ἐνταῦθα πολλοὶ ἔτι καὶ ἰσχυροὶ, ὥστε οἱ τοῦ νέου δόγματος ὀπαδοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπὶ Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ πάλιν ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἡ ὀρθοδοξία κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν ἐντεῦθεν φυσικώτατα προκύψαντα δεινὸν κλονισμόν τῶν συνειδήσεων, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων προσθέσωμεν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ κράτους ἐνίδρυσιν τῶν βαρβάρων τῆς ἀρκτου καὶ τὴν εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα πολυειδῆ αὐτῶν ἀνάμιξιν, θέλομεν ἐννοήσῃ ὅτι τοσοῦτον ὀλοσχερὲς πραγμάτων ἀλλοίωσις ἦτο ἀδύνατον νὰ παρέλθῃ ἐν εἰρήνῃ. Καὶ τῷντι ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου συνέβησαν δύο μεγάλαι στάσεις, ἡ μὲν τῶν δήμων Ἀντιοχείας, ἡ δὲ τῶν δήμων Θεσσαλονίκης, ἀμφοτέραι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτοι. Εἰς Ἀντιόχειαν, τὴν πρωτεύουσάν τῆς Συρίας, πόλιν μεγίστην καὶ λαμπροτάτην, ἐπεκράτει πρὸ καιροῦ πολλὴ πνευμάτων ταραχὴ ἕνεκα τοῦ κατὰ τῶν ἀρειανῶν γενομένου διωγμοῦ· ὥστε μικρὰ ἀφορμὴ ἠδύνατο ἤδη νὰ φέρῃ ἐν αὐτῇ ὀλεθρίαν ἀναστάτωσιν. Τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκαν νέοι τινὲς φό-

ροι ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιβλήθεντες· καὶ τῇ 26 φεβρουαρίου τοῦ 387 κατεξανέστησαν οἱ ὅχλοι Ἀντιοχείας κατὰ τῶν εἰσπρακτῶν καὶ καθαιρέσαντες τοὺς ἀνδριάντας τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης, αἰσχροῦς περιῦβρισαν τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ἡ πόλις ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγον νὰ ὑποταχθῇ· ἀλλ' ἐδέχθη νὰ περιμένη 24 ὅλας ἡμέρας ἐν ἀγωνίᾳ πρὶν μάθῃ ὅποιαν θέλει ἐπιβάλει αὐτῇ τιμωρίαν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε διατρίβων Θεοδόσιος. Ὁ βασιλεὺς ἦτο εἰς ὑπερβολὴν ὀξύθυμος, ὅθεν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἐδείχθη ἀδυσώπητος, διατάξας νὰ θανατωθῶσι μὲν πολλοὶ τῶν βουλευτῶν, νὰ δημευθῶσι δὲ αἱ περιουσίαι πολλῶν πλουσίων, νὰ παύσῃσι δὲ αἱ διανομαὶ τοῦ σίτου εἰς τὸν δῆμον, ἡ δὲ πρωτεύουσα τῆς ἀνατολῆς, ἀφαιρεθεῖσα ἀπάσας αὐτῆς τὰς προνομίας, νὰ καταβιβασθῇ εἰς τάξιν ἀπλοῦ χωρίου. Ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ ἐδίστασαν νὰ ἐκτελέσωσι τὰς δεινὰς ταύτας ἀποφάσεις καὶ ἔδωκαν καιρὸν τῷ βασιλεὶ νὰ μεταβάλῃ γνώμην· ὅστις εὐχερῶς μὲν παρεφέρετο, ἔτι δ' εὐχερέστερον, συνελθὼν, ἐτρέπετο πρὸς ἐπιείκειαν. Ὅθεν, μετ' οὐ πολὺ, ἐνδοὺς εἰς τὰς δεήσεις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ, καὶ τοῦ περικλησοῦς αὐτῆς βουλευτοῦ Ἰλαρίου, καὶ τοῦ εὐγλώττου σοφιστοῦ Λιβανίου, ἔτι δὲ εἰς τὰς παραστάσεις αὐτῶν τῶν στρατηγῶν οἵτινες εἶχον ἐπιτραπῇ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρώτης ἀποφάσεως, ἀπένειμεν ὁλοσχερῇ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν χάριν. Ἡ δὲ τύχη τῆς Θεσσαλονίκης ἀπέβη οἰκτροτέρα.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα οὔτε τῶν Ἀρειανῶν οὔτε τῶν ἐθνικῶν ὁ διωγμὸς ἀπέβη ἐπαισθητός· διότι οἱ μὲν ἐν Ἀσίᾳ πολυάριθμοι Ἀρειανοὶ ἦσαν ἐνταῦθα ἀνέκαθεν ὀλίγοι, πρὸς δὲ τοὺς ἐθνικοὺς ἐπολιτεύετο, ὡς εἴπομεν, μετὰ φειδοῦς τινος ἡ βασιλεία. Ἀλλὰ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἑτέρα δυσχερειαὶς ἀφορμὴ, ἡ τῶν Γότθων ἐντὸς τοῦ κράτους ἐγκαθίδρυσις, οἵτινες ἐμίσουντο ὑπὸ τῶν προτέρων κατοίκων καὶ ὡς ξένοι, καὶ διότι δὲν ἔπαυον ἐπιχειροῦντες ληστρικάς ἐπιδρομὰς· τοιαῦτα δὲ πράττοντες, ἀπετέλουν οὐδὲν ἥττον πολλάκις τὰς φρουράς τῶν πόλεων. Τοιαύτη λοιπὸν φρουρά, σταθμεύουσα ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 390, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν στάσιν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως, ἥτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ μετὰ τὴν Κων-

σταντινούπολιν ἢ ἐπιφανεστάτη τῶν κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα πόλεων. Βοθέρικος, ὁ τῆς φρουρᾶς αὐτῆς ἀρχηγός, ἐφυλάκισεν ἡνίοχόν τινα τοῦ ἵπποδρόμου, κατηγορηθέντα ἐπὶ ἐγκλήματι αἰσχροῦ. Ἐπειδὴ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ μία τῶν ἵπποδρομιῶν ἐκείνων αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὴν κυριωτάτην διασκέδασιν ὅλων τῶν μεγάλων τοῦ κράτους πόλεων, ὁ δῆμος τῶν Θεσσαλονικέων ἀπήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ ἡνίοχου ὡς ἀναγκαίου εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' ὁ Βοθέρικος ἀπεποιήθη τὸ ζητούμενον· ὅθεν ἐκινήθη στάσις χαλεπὴ, καθ' ἣν ὅτε στρατηγός ἐκεῖνος καὶ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀξιωματικῶν ἐφρονεύθησαν καὶ τὰ σώματα αὐτῶν εἰς τὰς ὁδοὺς κατεσύρθησαν. Ὁ Θεοδοσίος ὅστις εἶχεν ἤδη τότε ἐκδικηθῇ τὸν τοῦ Γρατιανοῦ θάνατον διὰ τῆς τοῦ Μαξίμου κατατροπώσεως, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον, διέτριβεν ἐν Μεδιολάνῳ παρὰ Οὐαλεντινιανῷ τῷ β', ὅτε ἔμαθε τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ γενομένην κακουργίαν. Ὁργισθεὶς δὲ, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ ἀπηνῶς τὴν πόλιν, ἀνευ ἐξετάσεως καὶ δίκης. Καὶ οἱ μὲν περὶ αὐτὸν ἐπίσκοποι, ἰδίως ὁ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος, εἶχον σχεδὸν καταπίσει αὐτὸν νὰ μεταβάλῃ γνώμην ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον· ἀλλ' ὁ μάγιστρος ἦτοι ὑπουργός· Ρουφίνος, Γαλάτης τὸ γένος, ἀνὴρ πονηρός, ὅστις ἔπειτα ἐγένετο καὶ ἄλλων δεινῶν συμφορῶν πρόξενος, ἀνεβρίπισε τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις, ἐκδούς καὶ ἐξαποστείλας τὸ φόνιον αὐτοῦ διάταγμα, μετενόησε πάλιν ὅτε πλέον δὲν ἦτο καιρὸς νὰ προληφθῇ τὸ κακόν. Ἀμα ἔφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην ἡ ὀλεθρία ἀπόφασις, ἐσκήρτησεν ὑπὸ ἀγαλλιάσεως ἢ βάρβαρος φρουρὰ καὶ διὰ καταχθονίου τρόπου ἐμνηχανεύθη τὴν ἐκτέλεσιν. Εὐθὺς τὴν ἐπομένην ἡμέραν προσεκληθὲν ὁ λαὸς εἰς τὸν Ἱππόδρομον πρὸς θεῶν δῆθεν ἵπποδρομικοῦ ἀγῶνος· ἐκεῖ δὲ αἶφνης οἱ στρατιῶται, ἐπιπεσόντες ξιφῆρεις κατὰ τοῦ πλήθους, ἔσφαζαν ἐν διαστήματι τριῶν ὥρων, ἀνευ διακρίσεως αἰσῶν καὶ ἐνόχων, πολιτῶν καὶ ξένων, κατὰ τινὰς μὲν ἑπτὰ χιλιάδας, κατὰ τινὰς δὲ πεντεκαίδεκα χιλιάδας ἀνθρώπων. Ἡ ἀνηλεὴς αὕτη τοῦ Θεοδοσίου πράξις ἐνθυμίζει πολὺ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διαταχθεῖσαν ποτὲ σφαγὴν τοῦ στασιάζαντος τῆς Μιτυλήνης δήμου (σελ. 644—645 τοῦ Α'. Τόμου), τοῦ ὁποίου ἡ ἐλευσινὴ τύχη ἐδίδαζεν ἡμᾶς ἔκτοτε, ὅτι ἡ ἀνέλεγκτος

ἐξουσία, εἴτε ὑπὸ πολλῶν εἴτε ὑπὸ ἑνὸς διεξαγομένη, εἶναι ὀλβία πάντοτε. Ναί μὲν δὲν ὑπῆρχε νῦν τὸ βῆμα ἐκεῖνο τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιούσαν ἀγορεύσαντες ῥήτορες φιλόανθρωποι καὶ συνετοί, ἠγωνίσθησαν νὰ μετριάσωσι καὶ ἐμετρίασαν κατὰ τι τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως τοὺς σκληροτάτους ὄρους. Ἀλλ' ἐὰν οἱ ῥήτορες τοῦ δήμου ἐξέλιπον πρὸ καιροῦ, προέκυψαν ἤδη οἱ τοῦ λαοῦ ἐπίσκοποι, ὁ δὲ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος ἀπέδειξε λαμπρῶς, ὅτι εἶχον εἰσέτι οἱ ἀδικούμενοι καὶ πάσχοντες προστατάς καὶ ἐκδικητὰς ἰσχυροὺς, τοὺς ἱεράρχας αὐτῶν. Ἐλθούσης εἰς Μεδιόλανον τῆς φοβερᾶς ἀγγελίας, ὁ Ἀμβρόσιος ἀπέφυγε νὰ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὸν βασιλέα, ἔγραψεν ὅμως πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν, ἐν ᾗ παριστῶν τὸ ἀπηνὲς καὶ τρομερὸν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ κατατολμηθέντος ἐγκλήματος ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις. « Τὸ ἀμάρτημα δὲν ἐξαλείφεται, εἰμὴ διὰ δακρύων καὶ μετανοίας· οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχάγγελοι δύνανται νὰ συγχωρήσωσιν αὐτὸ ἄλλως· αὐτὸς ὁ Κύριος δὲν παρέχει τὴν ἄφεσιν, εἰμὴ εἰς μόνους τοὺς μετανοοῦντας. Σὲ συμβουλεύω· σὲ παρακαλῶ· σὲ προτρέπω· σὲ παραινῶ. Δὲν τολμῶ νὰ ἐκτελέσω τὴν ἀγίαν προσφορὰν, ἐὰν θελήσης νὰ παρευρεθῇς εἰς αὐτήν. Ὅτι δὲν ἤθελεν εἶναι συγκεχωρημένον μετὰ τὸ ἐκχυθὲν αἷμα ἑνὸς ἀθώου, εἶναι δυνατόν νὰ συγχωρηθῇ, ἀφοῦ διὰ σὲ ἐξεχύθη τὸ αἷμα τσοσούτων ; » Ὁ βασιλεὺς βαθέως συγκινηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ ἀρχιεπισκόπου, διετέλει τεθρουνημένος διὰ τὴν ἀνεπανόρθωτον συμφορὰν ἣν ἐπήνεγκεν ἡ παράλογος αὐτοῦ ὀργή. Οὕτω δὲ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως κατατηκόμενος ἐπὶ τινα χρόνον, ἀπεφάσισεν ἔπειτα κατὰ τὸ σύνηδες νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Μεδιολάνων ἵνα ἀκροασθῇ τῆς θείας λειτουργίας. Ἀλλὰ τότε ὁ ἀτρόμητος ἀρχιεπίσκοπος, ἀπαντήσας αὐτὸν ἔξω τῶν προθύρων καὶ ἐμποδίσας νὰ ἐπιβῇ τῶν ἱερῶν προφυλαίων, ἀπεφάνητο αὐτῷ πανηγυρικῶς ὅτι μετάνοια μακρὰ δύναται μόνη νὰ ἐξαλείψῃ τηλικούτον ἀμάρτημα καὶ νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ πάντων δεσπότου καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοδόσιος παρέστησεν αὐτῷ εὐλαβῶς, ὅτι ἂν αὐτὸς ἐγένετο ἔνοχος ἀνθρωποκτονίας, ὁ Δαυὶδ ὁ ἀγαπητότατος τοῦ Θεοῦ, ἐκτὸς τοῦ φόνου εἶχεν ὑποκύψει καὶ εἰς μοιχείαν, ὑπολαβὼν ὁ γενναῖος ἀρχιεπίσκοπος εἶπε· « καθὼς λοιπὸν

ἐμιμήθης τοῦ Δαυὶδ τὴν ἀμαρτίαν, οὕτω μιμήθητι καὶ αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν. » Ὁ Θεοδοσίος ὑπήκουσεν εἰς τοὺς λόγους τούτους, ὑπέκυψεν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸν, καὶ, ἐπανελθὼν εἰς τὰ βασιλεία, καθυπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπιτίμιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μόλις μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐλύθη, γενόμενος πάλιν δεκτὸς εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν, κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἀφοῦ πρότερον δημοσίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ ὡμολόγησε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πρηνὴς κείμενος, καὶ τὸ Δαυϊτικὸν ἐκεῖνο ἐκφωνῶν « ἐκολλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχὴ μου, ζήσόν με κατὰ τὸν λόγον σου, » παρεκάλεσεν ἵνα τύχη συγγνώμης.

Ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιπετειῶν διῆλθεν ἡ τοῦ Θεοδοσίου βασιλεία· δὲν ἤρκεσεν ἡ εἰρήνευσις τῶν Γότθων καὶ ἡ τῶν σχέσεων αὐτῶν ῥύθμισις, δὲν ἤρκεσεν ἡ κατατρόπωσις ἀρειανῶν καὶ ἐθνικῶν, ἀλλ' ἐδέησε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς τὰς συνεπείας τῶν γεγονότων τούτων. Καί τοι δὲ ὑπὸ τοσούτων πραγμάτων περισπώμενος, δὲν ἡμέλησε παντελῶς καὶ τὰ κατὰ τὴν Δύσιν συμβαίνοντα. Εἶδομεν ὅτι τῷ 383 εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν Μάξιμον, τὸν ἐπαγαγόντα τὸν θάνατον τοῦ Γρατιανοῦ καὶ σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτε τῷ 387 ὁ Μάξιμος, προσβαλὼν αἰφνιδίως τὸν Οὐαλεντινιανὸν Β', ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Ἰταλίας, ὁ Θεοδοσίος ἠδυνήθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, καὶ καταβαλὼν τὸν Μάξιμον κατὰ ἰούνιον τοῦ 388 περὶ τὸν Σάον ποταμὸν καὶ θανατώσας αὐτὸν, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Οὐαλεντινιανὸν Β' τὴν ἀρχὴν πάσης τῆς Δύσεως. Πάλιν δὲ, ὅτε μετὰ τέσσαρα ἔτη, τῇ 15 μαΐου 392 ὁ Οὐαλεντινιανὸς Β' ἐδολορανῆθη ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου αὐτοῦ στρατηγοῦ Ἀρβογάστου, Φράγκου τὸ γένος, ἀναγορεύσαντος βασιλέα τὸν γραμματικὸν Εὐγένιον, ὁ Θεοδοσίος, παρασκευάσας τὰς ἀπαιτούμενας δυνάμεις, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ νέου τούτου αὐτοκράτορος καὶ, τῇ 6 Σεπτεμβρίου 394, νικήσας αὐτὸν, ἤνωσεν ἅπαν τὸ κράτος ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν. Ἀλλὰ δὲν ἀπῆλθυσεν ἐπὶ μακρὸν τὸν τελευταῖον αὐτοῦ θρίαμβον. Νοσήσας ἐξ ὕδρωπος, δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ τέσσαρας μῆνας καὶ ἀπεβίωσεν εἰς Μεδιόλανον, τῇ 17 ἰανουαρίου 395, εἰς ἡλικίαν ἑτῶν 50, ἀφοῦ διή-

ρεσεν αὐθις τὸ κράτος εἰς δύο μεγάλα τμήματα καὶ ἐπέτρεψε τὴν μὲν Ἀνατολὴν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Ἀρκαδίον, τὴν δὲ Δύσιν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον.

Ὁ Θεοδόσιος ἐπεκλήθη μέγας· καὶ τῇ ἀληθείᾳ δύναται νὰ θεωρηθῇ μέχρι τινὸς ἄξιος τῆς ἐπωνυμίας ταύτης, ἥτις, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μοναρχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, πρὸ αὐτοῦ δὲν ἀπενεμήθη εἰμὴ εἰς τὸν ἰδρυτὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετ' αὐτὸν δὲ εἰς οὐδένα ἄλλον, ἐκτὸς μιᾶς καὶ μόνης μὴ σπουδαίας ἐξαιρέσεως. Λόγω ἰδιωτικῶν ἀρετῶν, ὁ Θεοδόσιος ἦτο ὁμολογουμένως κρείττων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου· διότι διετέλεσεν ἀγαθὸς σύζυγος, ἀγαθὸς πατήρ, ἀγαθὸς ἀδελφός, ἀγαθὸς ἐν γένει συγγενὴς καὶ φίλος εὐγνώμων πλὴν τούτων δὲ ἦτο μὲν ὀξύτατος περὶ τὰς ὀργάς, ἀλλ' εὐχερῶς ἐτρέπετο πρὸς τὴν ἐπιείκειαν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὡς δημόσιος ἄνθρωπος ἐξεταζόμενος, ὑπέκυψεν εἰς ἁμαρτήματά τινα. Μὴ καταβαλὼν εἰς τάξιν ὑπηκόων τοὺς Γότθους ἀλλὰ συνθηκολογήσας πρὸς αὐτοὺς καὶ συμμάχους τούτους ἀνακηρύξας, παρσκευάσε πολλὰς εἰς τὸ κράτος συμφοράς καὶ ὑπετύπωσε παράδειγμα τὸ ὁποῖον κατὰ δυστυχίαν πολλάκις μιμηθέντες οἱ μεταγενέστεροι αὐτοκράτορες, παντελῶς ἐνόθευσαν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἥτις ἄλλως ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ πολὺ ἐλληνικωτέρα. Μὴ ἀρκεσθεῖς εἰς τὸ νὰ θεσπίσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἐπιτρέψας καὶ διατάξας τὸν ὅλεθρον τῶν αἵρετικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ τὴν καταστροφὴν πολλῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἡμάρυνσε διὰ τοῦ διωγμοῦ τούτου τὴν λαμπροτέραν τῆς βασιλείας αὐτοῦ πράξιν. Οὐδὲν ἦττον ὅμως νομίζομεν ὅτι ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐκκλησία δικαίως διέκριναν τὸν ἄνδρα διὰ τῆς ἀπονεμηθείσης αὐτῷ τιμῆς.

Ἢ ἐν τῷ κράτει ἐγκατάστασις τῶν ἀρκτῶν φυλῶν δὲν ἦτο ἀληθῶς εἰπεῖν ἀπερὶσκεψίας καὶ ἀδυναμίας ἀποτέλεσμα. Τὰ προϋπάρχοντα ἐν αὐτῷ στοιχεῖα, καὶ ἰδίως ὁ ἐλληνισμὸς, εἶχον, ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ συζητήσεων, τοσοῦτον ἀποτραπῆ ἀπὸ τῶν θετικωτέρων τῆς πολιτείας συμφερόντων, ὥστε ἡ μετὰ τῶν στοιχείων ἐκείνων ἀνάμιξις φυλῶν τινῶν μαχμωτέρων καὶ πρακτικωτέρων ἔμελλε μὲν νὰ συνεπαγάγῃ πολλοὺς καὶ δεινοὺς σπαραγμοὺς, ἠδύνατο ὅμως ἐπὶ τέλους νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν ἔθνους ὕλίκως καὶ ἡθι-

κῶς ἐρρωμένεσθαι. Καὶ τοῦτο ἤρχισε συμβαῖνον καὶ ἤθελεν ἀποφεί-
 ρει, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγαθοὺς καρπούς, ἐάν
 ἡ κατὰ τὴν ἰα. ἑκατονταετηρίδα ἐνσκήψασα ἀπὸ δυσμῶν σταυροφο-
 ρικῇ θύελλα, μὴ παρεσκεύαζε τὴν πτώσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.
 Ὡς πρὸς δὲ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, τὸ πολίτευμα τοῦ Θεοδοσίου
 δικαιολογεῖται ἔτι εὐχερέστερον. Τρώντι ἐάν ᾦναι βέβαιον ὅτι ἡ τύ-
 χη τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀσφαλισθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ θριαμ-
 βου τῆς ὀρθοδοξίας· καὶ ἐὰν ὡσαύτως βέβαιον ᾦναι ὅτι ἐν τῷ κλύ-
 δωνι ὅστις ἐπὶ ἡμίσειαν ἤδη ἑκατονταετηρίδα ἀνέσειεν ἅπαντα τὴν
 Ἀνατολὴν, ἐκινδύνευε νὰ νικαγῇ τὸ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθὲν σύμβολον·
 ὃ Θεοδόσιος, προτείνας τὴν δεξιάν εἰς τὸ σύμβολον τοῦτο, καὶ ἀνορ-
 θώσας αὐτὸ, καὶ ἀσφαλίσας, συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεθ' ἐνὸς τῶν
 μεγίστων τῆς ὅλης ἱστορίας γεγονότων. Καὶ προσσημειώτεον ὅτι εἶ-
 ναι, τούτου ἕνεκα, τόσῳ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστος ὅσῳ, καθὼς εἴπομεν
 ἤδη καὶ θέλομεν λάβει ἀρρημὴν νὰ παρατηρήσωμεν αὐτῆς βραδυτέ-
 ραν, ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία εἶχε συμφέρον ἴδιον νὰ προ-
 σταυρῇ μᾶλλον τὴν αἵρεσιν ἢ τὴν ὀρθοδοξίαν, διότι, ἡ αἵρεσις, κα-
 θὸ μὴ ἔχουσα ἄλλον προστατὴν εἰμὴ τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, ἦτο,
 ὡς ἐκ τούτου, εὐπειθεστέρα εἰς αὐτόν, ἐνῶ ἡ ὀρθοδοξία, τῆς ὁποίας
 ἡ ἰσχὺς ἐξεπήγαγεν ἀπὸ τῆς οἰκουμένης συνόδου, ἦτο πολὺ μᾶλλον
 ἀπὸ τῆς βασιλείας ἀνεξάρτητος. Ὁ δὲ διωγμὸς ὅστις, ὡς μὴ ὤρελε,
 συνώδευσε τὴν συνετὴν ἐκείνην τοῦ Θεοδοσίου πράξιν ὑπῆρξεν ἀπο-
 τέλεσμα τῆς ἀντιδράσεως ἣν φυσικῶς τῷ λόγῳ προκαλέσταν αἱ προη-
 γούμεναι τῶν Ἀρειανῶν καταχρήσεις, καὶ τῶν παλῶν τὰ ὅποια πρὸ
 καιροῦ κατ' αὐτῶν ἐσωρεύθησαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξων, οὐχὶ
 προῖον τῶν ἰδίων τοῦ βασιλέως διαθέσεων. Ἐπὶ πᾶσι μὴ λησμονώ-
 μεν ὅτι ἡ ἱστορικὴ τῶν ἀνθρώπων ἀξία ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν
 σχετικὴν τοῦ φωτὸς δύναμιν. Ἡ ἀξία ἐκείνη κρίνεται ἀναλόγως τῶν
 περικειμένων περιστάσεων, ἀπαραλλάκτως καθὼς ἡ δύναμις τοῦ φω-
 τὸς παρίσταται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν μεγαλητέρα ἢ ἀσθενεστέρα κα-
 θόσον ἐπικρατεῖ κύκλω σκότος ἢ φῶς. Ἀνάψατε λαμπράδα ἐν σταθε-
 Ͼ μεσημβρίᾳ· ἡ λάμψις αὐτῆς θέλει φανῇ ὡχρὰ ἐνώπιον τῶν ἡλια-
 κῶν ἀκτίνων. Ἀλλ' ἀφοῦ δύσῃ ὁ ἥλιος καὶ ἐπέλθῃ ὁ ζόφος τῆς νυ-
 κτὸς, ἡ αὐτὴ λαμπράς θέλει ἀναδειχθῇ λαμπροτάτη καὶ θέλει ἀνα-

πληρώσει μέχρι τινός τὸν τῆς ἡμέρας ἀστέρα. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς πρωταγωνιστάς τῆς ἱστορίας. Διὰ τὴν εὐτέλειαν τοῦ περὶ αὐτὸν κόσμου, ὁ Θεοδόσιος ἀνεκνήρυχθη μέγας τόσῳ μᾶλλον δικαίως ὅσῳ εἰς ἄλλους εὐτυχεστέρους χρόνους ἤθελεν ἴσως κατορθώσει μείζονα καὶ γενναιότερα πράγματα.

Ὁ Ἀρχάδιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀνατολικὴν βασιλείαν ἦτο ὀκτωκαιδεκαέτης, ὁ δὲ τῆς Δύσεως βασιλεύσας Ὀνώριος δὲν εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ἐνδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὅθεν πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς δύο αὐτῶν πρωθυπουργοὺς, τὸν Βανδῆλον τὸ γένος Στελίχωνα ἐν τῇ δύσει, καὶ τὸν Γαλάτην Ῥουφῖνον ἐν τῇ ἀνατολῇ. « Δίκαι τε πᾶσαι παρ' αὐτοῖς κατ' ἐξουσίαν ἐκρίνοντο, λέγει ὁ Ζώσιμος, καὶ ἀπῆει κεκρατηκῶς ὁ χρημάτων τὴν ψῆφον ὠνούμενος ἢ ἄλλως οἰκειότητι τὴν τοῦ δικάζοντος ἐπισπώμενος εὖνοιαν. Κτήματα δὲ ὅσα τοὺς κυρίους ἐν τοῖς ἀπάντων ἐποίει στόμασιν εὐδαίμονας ὀνομάζεσθαι, μετῆει πρὸς τούτους, τῶν μὲν δωρεαῖς θεραπευόντων καὶ τούτῳ τὸ συκοφαντεῖσθαι διαφευγόντων, ἐτέρων δὲ τὰ οἰκεῖα προΐεμένων ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ἀρχῆς ἢ ἄλλον τινὰ πρίασθαι τῶν πόλεων ὀλεθρον. Παντὸς δὲ εἶδους πονηρίας ταῖς πόλεσιν ἐπιπολάζοντος, ὁ μὲν ἀπανταχόθεν πλοῦτος εἰς τὴν Ῥουφίνου καὶ Στελίχωνος οἰκίαν εἰσέρρει, ἡ δὲ πενία κατὰ πάντα τόπον ἐπενέμετο τὰς τῶν πάλαι πλουτούντων οἰκίας ἡσθάνοντο δὲ τῶν γινομένων οἱ βασιλεῖς οὐδενός, ἀλλὰ ἔγραφον μόνον ὅσα Ῥουφῖνος ἐπέταττε καὶ Στελίχων. » Καὶ ὁ μὲν Στελίχων διέπρεπε τοῦλάχιστον ἐπὶ πολεμικῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ Ῥουφῖνος δὲν διεκρίθη αἰέποτε εἰμῇ ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ αὐτοῦ καὶ μοχθηρίᾳ, ἐπενεγκῶν καὶ ἄλλας πολλὰς εἰς τὴν ἀνατολὴν συμφοράς. Μὴ ἀρκούμενος εἰς τοὺς θησαυροὺς τοὺς ὁποίους συνέλεγε διὰ τῶν ἐπονειδίστων ἐκείνων καταχρήσεων, ἠθέλησε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀρχαδίου. Ἀλλὰ τοῦτο αὐτοῦ τὸ ὄνειρον δὲν ἔμελλε νὰ ἐκπληρωθῇ. Ὑπῆρχεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀντίπαλος αὐτοῦ δεινός, ὁ Εὐτρόπιος, ὅστις, εὐνούχος ὢν, ἦτο ἐν ἐκ τῶν ἀγεννῶν ἐκείνων ὄντων, τὰ ὁποῖα ἴσχυον, ὥς μὴ ὠφελεν, εἰς τὰ βασίλεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ μίμησιν τῶν εἰς τὰ αἰσιανὰ κράτη συμβαινόντων. Ὁ εὐνούχος λοιπὸν Εὐτρόπιος καὶ

ἄλλοι τινὲς περὶ τὸν βασιλέα, ἀντιπράττοντες εἰς τὸν πρωθυπουργόν, καὶ ὠφελθέντες ἐκ τινος αὐτοῦ εἰς Ἀντιόχειαν ἀποδημίας, πείθουσι τὸν Ἀρκάδιον νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν περιφανῇ ἐπὶ τῷ κάλλει αὐτῆς Εὐδοξίαν, θυγατέρα Φράγκου τινὸς στρατηγοῦ. Ἐντεῦθεν ὀργισθεὶς ὁ Ῥουφῖνος ἐπεχείρησε λάθρα τὰ αἰσχίστα κατὰ τοῦ κράτους ἀνοσιουργήματα. Αὐτὸς λέγεται προσκαλέσας τοὺς Οὐννοὺς οἵτινες ἐν ἔτει 395 ἐληλάτησαν ἐπαρχίας τινὰς τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐπραξεν ἄλλα βεβαιότερα καὶ δεινότερα κακοουργήματα. Ἀλάρικος, εἰς τῶν ἐπὶ γένει καὶ ἀξία ἐγκρίτων ἡγεμόνων τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καθιδρυμένων Οὐῖσιγόθων, εἶχε δυσαρεστηθῇ τότε διότι, ἄρχων ἔτι ἐπὶ Θεοδοσίου γοτθικοῦ τινος πολεμικοῦ σώματος, δὲν προσέλαβεν ἤδη καὶ τὴν τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἡγεμονίαν. Ὅθεν ὑποκινήσας στάσιν παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐληλάτησε τὴν Θράκην, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ 395 ἔτος, μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τούτου τὸ στρατόπεδον προσελθὼν ὁ Ῥουφῖνος, ἐκαυχῆθη μὲν παρὰ τῷ βασιλεῖ ὅτι κατέπεισε τὸν Ἀλάρικον νὰ ἀναζευξῇ ἀπὸ τῆς πρωτευούσης, πράγματι ὅμως συνεβούλευσεν εἰς τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον τῶν Γότθων νὰ ἐπέλθῃ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, εὐπορούσης, διότι πρὸ ἑκατονταετηρίδος ὅλης δὲν εἶχον εἰσβάλει εἰς αὐτὴν βάρβαροι, ὑποσχόμενος ὅτι θέλει εὐκολύνει ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπιδρομὴν αὐτῶν. Καὶ πῶς μὲν ἐξετέλεσε τὴν προστασίαν ταύτην, μετ' ὀλίγον θέλομεν ἰδεῖ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Στελίκων, μαθὼν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλάρικου πραττόμενα καὶ μελετώμενα, ἔδραμεν εἰς Θεσσαλονίκην, μετὰ τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς ὅσα εἶχον παρακολουθήσει τὸν Θεοδοσίον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Δύσιν στρατείαν. Ἀλλ' ὁ Ῥουφῖνος, ὅστις ἤγε καὶ ἔφερε τὸν ἀσθενῆ Ἀρκάδιον, πέμπει πρὸς τὸν Στελίκωνα διαταγὴν βασιλικὴν ῥητῶς ἀπαγορεύουσαν αὐτῷ νὰ πλησιάσῃ πλειότερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁ Στελίκων ὑπακούσας ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ Γότθος Γαῖνᾶς, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν, ἀνέλαβε νὰ τιμωρήσῃ τὸν Ῥουφῖνον, ἔχων σύμφωνα εἰς τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τάγματα. Ἀμα λοιπόν, πλησιάσαντος αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξῆλθον εἰς προὔπαντήσιν ὁ τε Ἀρκάδιος καὶ ὁ Ῥουφῖνος, φονεύεται ἐκ διαταγῆς τοῦ Γαῖνᾶ ὁ τε

λευταῖος οὗτος τῇ 27 νοεμβρίου 395, ὁ δὲ ἄνθρωπος Ἀρχαδίος, ἀναγνώρισας τὰ γενόμενα, παραδίδεται ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ εὐνούχου Εὐτρόπιου, ὅστις, ὑποστηριζόμενος ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ τοῦ Γαῖνα, ἀπέβη παντοδύναμος, προαχθεὶς εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ πατρικίου καὶ τοῦ ὑπάτου.

Ὁ εὐνούχος Εὐτρόπιος δὲν εἶχε παντάπασιν διαθέσιν, ὡς θέλει μετ' οὐ πολὺ ἐξηγηθῆ, νὰ προλάβῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου σκευωρηθέντα κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος δεινά. Ὁ Ρουφίνος εἶχε διορίσει ἀρχηγὸν μὲν τῆς ἐν Θερμοπύλαις φρουρᾷ τὸν Γερόντιον, ἀνθύπατον δὲ τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἀντίοχον, ἀμφοτέρους ἐτοιμοὺς ὄντας ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας τῆς χώρας εἰς τὸν Ἀλαρίχον. Ἀλλ' ἄρ' αὖ γε ὑπῆρξαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι κοινοὶ προδόται, τυφλὰ ὄργανα τοῦ Ρουφίνου καὶ παραβάται τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων, ἀπλῶς ἵνα ὑπακούσωσιν εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ πρωθυπουργοῦ; Τὸ πρᾶγμα φαίνεται τόσῳ μᾶλλον ἀπίθανον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ρουφίνος εἶχε θανατωθῆ. Διάφορα δὲ τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν, ὅτι λόγοι ἕτεροι ὑπηγόρευσαν τὴν ὀλεθρίαν αὐτῶν διαγωγὴν. Ὁ Ζώσιμος λέγει ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντιόχου Μουσώνιος ἦτο Ἕλληνας ἀνὴρ πολλῆς μέτοχος παιδείας, ἐκ δὲ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν ὁ μὲν ὁμώνυμος τῷ πατρὶ Μουσώνιος καὶ ὁ Ἀξίохος ἦσαν ἐνάμιλλοι ἐκείνου κατὰ τε τὴν παιδείαν καὶ τὴν καλοκάγαθίαν, ὁ δὲ ὅλως τούτων διάφορος Ἀντίοχος ἀπέβη ἀνὴρ πονηρότατος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ζώσιμος δὲν ἐπαινεῖ συνήθως εἰμῇ τοὺς ἐθνικοὺς, τοὺς δὲ χριστιανοὺς ἐν γένει πικρῶς στηλιτεύει, ὥστε εὐλόγως ἐκ τῆς ἀσκηγίσεως αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ μὲν γέρων Μουσώνιος καὶ δύο αὐτοῦ υἱοὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον θρησκεύμα, ὁ δὲ τρίτος υἱὸς ὁ Ἀντίοχος, εἶχεν ἀσπασθῆ τὸ νέον δόγμα. Πλὴν τούτου ὁ Εὐνάπιος ἱστορεῖ, ὅτι οἱ μοναχοὶ διηκούλουν πολὺ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου, βεβαιῶν ἐπὶ λέξεως ὅτι « τοιαύτας αὐτῷ τὰς πύλας ἀπέδειξε τῆς Ἑλλάδος, ἡ τῶν τὰ φαιὰ ἱμάτια ἐχόντων ἀκωλύτως προσπαρεσβελοῦσα ἀσέβεια. » Ἐκ τούτων πιθανὸν ἐθεωρήθη ὅτι ὁ Ρουφίνος, περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προδοτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων, ὠφελήθη πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἀντιπάθειαν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες, εὐχά

ριθμοὶ ὄντες εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης βλέποντες τοὺς ἐθνικοὺς ἀκωλύτως ἐκπληροῦντας τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ἦσαν διατεθειμένοι νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Γόθων ἵνα καταφέρωσιν ἐπὶ τέλους καιρίαν κατὰ τῶν ἀντιπάλων πληγὴν. Ἦσαν δὲ οἱ Γόθοι ἀρειανοὶ μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἤττον χριστιανοὶ καὶ ἐπιτιθήδαιοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἰδίως διὰ τῆς τῶν ἱερῶν καταστροφῆς. Ὡστε ἂν ἡ εἰκασία αὕτη εἶναι ἀληθής, ὁ Γερόντιος, ὁ Ἀντίοχος καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς ἐνόμιζον ὅτι ὑπηρετοῦσι τὸ τῆς θρησκείας αὐτῶν συμφέρον, συμπράττοντες μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου, οὕτω δ' ἐξηγεῖται πολὺ εὐλογώτερον ἢ διαγωγὴ αὐτῶν ἢ διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ κοινῆς προδοσίας. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὴν πλεονεξίαν τοῦ Ἀλαρίχου κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιδρομὴν ὑπέθαλψαν αἱ ὑπερισχύσασαι τότε θρησκευτικαὶ δοξασταί. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρουφίνου οὐ μόνον ὁ Εὐτρόπιος οὐδὲν ἐπραξεν ἵνα διακωλύσῃ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γόθων, ἀλλὰ κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ 396 ἔτος ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον νόμον δι' οὗ ἀφρέθησαν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοὺς προϊσταμένους καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῶν ἐθνικῶν ἱερῶν ἅπαντα αὐτῶν τὰ προνόμια. Μετὰ δέ τινες ἐνιαυτοὺς, ὡς ἂν μὴ ἤρχουν αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου γενόμεναι καταστροφαὶ τῶν ποικίλων ἰδρυμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ὁ Ἀρκάδιος διέταξε ῥητῶς δι' ἐτέρου νόμου νὰ καταβληθῶσιν εἰς ἔδαφος οἱ ναοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, τὸ δὲ ὑλικὸν αὐτῶν νὰ χρησιμεύσῃ εἰς δημόσια οἰκοδομήματα, ὁδοὺς, κρήνας, τεῖχη καὶ ὑδραγωγεία. Ἐκ τούτων λοιπὸν δηλοῦται καὶ πάλιν ὅτι ἂν οἱ διάδοχοι τοῦ Ρουφίνου δὲν ἐξηκολούθησαν τὴν πρὸς τὸν Ἀλάριχον συνεννόησιν, ἐβλεπον ὅμως τοῦλάχιστον εὐχαρίστως τὰ παρ' αὐτοῦ πραττόμενα, ὡς συντελεστικὰ εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς ἀρχαίας λατρείας.

Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀλάριχος, ἀναχωρήσας ἀπὸ τῆς Θράκης, προήλασε κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἔπειτα ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ « πάντα καταστρεφόμενος τὰ ἐν μέσῳ. » Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 396 γενόμενος πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἀνήγγειλε λάθρα τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ πρὸς τε τὸν Ἀντίοχον, τὸν ἀνθύπατον, καὶ πρὸς τὸν Γερόντιον, τὸν προϊστάμενον τῆς ἐν Θερμοπύλαις φυλακῆς. Καὶ ἐν τῷ

αἷμα ὁ Γερόντιος, ἀναχωρήσας μετὰ τῶν φυλάκων, ἀφῆκεν ἐλευθέραν καὶ ἀκώλυτον εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσοδόν. Οἱ δὲ, καθοδηγούμενοι ὑπὸ πολυαριθμῶν μοναχῶν, κατεπλημμύρησαν πάντα τὰ μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀττικῆς, Λοκρίδα, Φωκίδα, Βοιωτίαν, λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες χώρας καὶ πόλεις, καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἡβηδὸν ἀποσφάττοντες, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἀγγεληδὸν συνεπαγόμενοι. Ἡ συμφορὰ ὑπῆρξε τοσαύτη ὥστε ὁ πενητηκονταετίαν βραδύτερον ἀκμάσας Ζώσιμος βεβαιοῖ, ὅτι μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐφαίνοντο ἔτι τὰ στίγματα αὐτῆς. Ἐν τῇ Βοιωτίᾳ μόνῃ ἢ πόλιν τῶν Θηβῶν, ἀσφαλῶς οὕσα ὠχυρωμένη, διέφυγε τὴν ἄλωσιν, διότι ὁ Ἀλάριχος, μὴ ἔχων πολιορκητικὰ ὄργανα καὶ σπεύδων εἰς προχειροτέραν λείαν, ἐνόμισε περιττὸν νὰ χρονοτριβήσῃ ἐν ταῦθα. Κατελθὼν δὲ διὰ τοῦ Κιθαιρώνος εἰς Ἀττικὴν, πρῶτον κατέστρεψε τὸ ἐν Ἐλευσίνι σωζόμενον ἔτι τότε μέγα ἱερὸν, θανατώσας τὸν τε Ἰλάριον καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ὀνομαστοτέρων καὶ πιστοτέρων ὁπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, ἐκεῖ που διατρίβοντας. Ἐπειτα ἐπλησίασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, περὶ τῆς τύχης τῶν ὁποίων κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν ποικίλαι ὑπάρχουσι παραδόσεις.

Ὁ Ζώσιμος περὶ μὲν Ἐλευσίνος οὐδὲν λέγει, ἂν καὶ ἡ καταστροφή αὐτῆς φαίνεται βεβαία, διότι μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Εὐναπίου· περὶ δὲ Ἀθηνῶν ὁμιλῶν βεβαιοῖ ὅτι ὁ Ἀλάριχος, ἐπελθὼν πανστρατιᾷ ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδεν εἰς τὸ τεῖχος περιερχομένην μὲν τὴν πρόμαχον Ἀθηναῖαν, ὅποια εἰκονίζεται ἐν τοῖς ἀγάλμασιν, ὥπλισμένην δηλαδὴ καὶ τρόπον τινὰ ἑτοιμον νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους, προῖστάμενον δὲ τὸν ἥρωα Ἀχιλλέα τοιοῦτον ὅποιον ἔδειξεν εἰς τοὺς Τρῶας ὁ Ὅμηρος ὅτε ἐπολέμει ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου. Ταύτην τὴν ὄψιν σεβασθεὶς ὁ Ἀλάριχος, πάσης μὲν ἀπέστη κατὰ τῆς πόλεως ἐπιχειρήσεως, ἔπεμψε δὲ κήρυκας περὶ εἰρήνης. Καὶ προσδεξαμένων τῶν Ἀθηναίων τοὺς λόγους, καὶ λαβόντων καὶ θάντων ὅρκους, εἰςῆλθεν ὁ ἡγεμὼν τῶν Γόθων μετὰ ὀλίγων τινῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τυχὼν δὲ φιλοφροσύνης ἀπάσης, καὶ λουσάμενος καὶ καινωνήσας δι' ἐστιάσεως πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει λαγῶδας, καὶ προσέτι δῶρα λαβὼν, ἀνεχώρησε, καταλιπὼν ἀβλαβῇ τὴν τε πόλιν καὶ τὴν Ἀττικὴν πᾶσαν. Αὕτη τοῦ Ζωσίμου ἡ διήγησις

εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημείωτος. Ἐν πρώτοις μαρτυρεῖ ὁπόσον ἐρριζωμένα ἦσαν εἰς τὴν αἰ πρὸς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα πεποιθήσεις, διότι ὁ ἱστορικός ἀναφέρει σπουδαίως τὴν προστασίαν ἐκείνην τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐλπίζων βεβαίως ὅτι πολλοὶ τῶν ἀναγνῶστων αὐτοῦ θέλουσι πιστεύσει εἰς αὐτήν. Ἐπειτα δὲ δῆλον ἐξ αὐτῆς γίνεται ὅτι ἡ πόλις οὐδὲν ἔπαθε τότε ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μαρτυρίαι ἕτεραι ἄλλως παριστῶσι τὰ πράγματα. Ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Κλαυδιανός, ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας ἱστορικός Φιλοστόργιος ἀναφέρουσιν ὀνομαστὶ τὰς Ἀθῆνας μετὰ τὴν πόλεων ὅσαι, περιπεσοῦσαι εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, ἔπαθον δεινὰ παρ' αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ ὡς τεκμήριον τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστησαν τότε αἱ Ἀθηναίαι, θεωρεῖται καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Συνέσιος, περὶ οὗ ἄλλοτε πλείοτερα, καταπλεύσας εἰς Πειραιᾶ δύο ἔτη μετὰ τὴν τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομὴν, ἔγραψεν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὴν ἀκόλουθον θλιβεράν περὶ τῶν Ἀθηναίων ἐπιστολήν, ἣς παρατιθέμεθα ὁλόκληρον τὸ κείμενον, διότι ὁ Συνέσιος, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἦτο εἰς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες, καὶ τοι ἔζων περὶ τὰ τέλη τῆς δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνήσιοι Ἕλληνες τῶν πάλαι ποτὲ χρόνων· ὥστε ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπρόξενε αὐτῷ ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις παρέχει ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐντυπώσεως ἣν ἤθελε προξενήσει εἰς τὸν Πλάτωνα ἢ τὸν Ἀριστοτέλην ἂν αἴφνης, ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντες, ἤθελον ἐπισκεφθῇ αὐτὴν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων τῆς παρακμῆς. Εἶχε λοιπὸν ἡ ἐπιστολὴ οὗτω. « Ὁναίμην τῶν Ἀθηναίων, ὅποσα βούλει· ὥστε μοι δοκῶ πλεῖν ἢ παλαιστῇ καὶ δακτύλῳ γεγονέναι σοφώτερος. Ἐξεστὶ δὲ καὶ αὐτόθεν τῆς θείας σοφίας πείραν σοὶ τινα παρασχεῖν. Ἀμέλει γὰρ Ἀναγυροῦντολέν σοι γράφω, καὶ Σφηττοῖ γέγονα, καὶ Θριῶζε, καὶ Κηφησιάσι, καὶ Φαληροῖ· καὶ κακὸς κακῶς ὁ δεῦρὸ με κομίσας ἀπόλοιτο ναύκληρος· ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθηναίαι σεμνόν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα, καὶ καθάπερ ἱερεῖου διαπεπραγμένου τὸ δέσμα λείπεται, γνῶρισμα τοῦ πάλαι ποτὲ ζῶου, οὕτως ἐνθένδε φιλοσοφίας ἐξφικισμένης, λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν Ἀκαδημίαν τε, καὶ τὸ Λύκειον, καὶ νῆ Δία, τὴν Ποικίλην Στοάν, τὴν ἐπώνυμον τῆς Χρυσίππου φιλοσοφίας, νῦν οὐκέτ' οὔσαν ποικίλην· ὁ

γὰρ Ἀνθύπατος τὰς σανίδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέθετο τὴν τέχνην ἀ-
ἐκ Θάσου Πολύγνως. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴ-
γυπτος τρέφει τὰς ὑπατίας δεξαμένη γυνάς· αἱ δὲ Ἀθηναίαι, πάλαι
μὲν ἦν ἡ πόλις ἐστία σοφῶν, τό δε νῦν ἔχον, σερμύνουσιν αὐτὰς οἱ
μελιττοιοῖ. Ταῦτα ἄρα καὶ ἡ ξυκωρίς τῶν σοφῶν Πλουταρχείων,
οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγων ἀγείρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς
νέους ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμηττοῦ σταμνίοις». Ἀλλ' ὁμως τῶν νεωτέρων
τινὲς παρατηροῦσιν ὅτι αἱ περὶ ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀνωτέρω μαρ-
τυρίαι εἶναι ὁπωςοῦν ἀόριστοι, ἡ δὲ τοῦ Συνέσιου ἀδημονία καὶ πι-
κρά εἰρωνεία, ὅστις ἄλλως οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς τοῦ Ἀλαρίχου
ἐπιδρομῆς, ἐξηγεῖται ἀρκούντως ὡς ἐκ τῆς παρακμῆς εἰς τὴν περιέστη
ἡ πόλις πρὸ καιροῦ, καὶ ἄνευ νέων τινῶν παθημάτων. Ἀπεναντίας
λέγουσιν ἡ τοῦ Ζωσίμου ἀφήγησις οὐ μόνον εὐκρινεστέρα εἶναι καὶ οὐ-
τως εἰπεῖν ἡτιολογημένη, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ πράγματα μᾶλλον συμ-
φωνεῖ. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ὀχυρωθῆ ἔτι ἀπὸ τῆς πρώτης
τῶν Γότθων ἐπιστρατείας καὶ δὲν εἶχε πάθει τι ἐπὶ τοῦ μεγάλου
σεισμοῦ τοῦ καταβαλόντος, ὡς εἶδομεν, τὰς πλείστας ἄλλας τῆς Ἑλ-
λάδος πόλεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τοῦ Θούαλεντος βασι-
λείας· ὥστε πολὺ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ Ἀλάριχος, ὅστις δὲν
συνεπῆγτο πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ἐπεχεί-
ρησεν οὔτε τῶν θηρῶν τὴν ἄλωσιν, ἠρκέσθη νὰ λάβῃ ἐνταῦθα δῶρά
τινα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰρηνικῶς εἰς τὴν πόλιν ἵνα ἀπολαύσῃ μόνον
ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τῶν ἐν αὐτῇ σωζομένων ἔτι ἀνέσεων καὶ ἄλλων
τοῦ βίου ἀγαθῶν. Πλὴν τούτου παρατηρεῖται ὅτι τὰ πλείστα ἔργα
τῆς ἀρχαίας τέχνης ὅσα εὕρισκοντο τότε ἐν Ἀθήναις, ἀναφέρονται
ὑπάρχοντα καὶ μετὰ τὴν τῶν Γότθων ἐπιδρομὴν, ἰδίως δὲ τὸ κολοσ-
σιαῖον ἄγαλμα τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς καὶ ἄλλαι τινὲς θεῶν καὶ
ἡρώων εἰκόνες ἐν τῇ ἀκροπόλει. Καὶ βεβαίως μὲν ῥητῶς ὁ Συνέσιος
ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὴν ποικίλην
Στοᾶν ὁ κάλλιστος αὐτῆς κόσμος, ἥτοι, αἱ τοῦ Θασιῦ Πολυγνώ-
του ζωγραφίαι, ἀλλ' ἐπιφέρει ῥητῶς ὅτι τὴν σύλησιν ταύτην διέ-
πραξεν ἡ πλεονεξία Ῥωμαίου τινὸς Ἀνθυπάτου.

Ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ὁ Ἀλάριχος ἐστράφη ἐπὶ τὴν Μεγαρίδα καὶ
λεηλατήσας αὐτὴν ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἰσθμόν. Ἐκεῖ εἶχεν ὑποχω-

ρήσει ὁ Γερώντιος ὅτε ἀμαχητὶ ἐγκατέλιπε τὰς Θερμοπύλας. Ἀλλὰ οὐδὲ περὶ τὸν Ἴσθμὸν ἐπεχείρησεν ἀντίστασιν τινα, γενόμενος ἀφαν-
τος καὶ ἀφήσας ἐλευθέρῳ τὸν Ἀλάρικον νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Πελο-
πόννησον καθὼς προηγουμένως εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα.
Ὅθεν ἀμέσως ἀλίσκεται πρώτη ἡ Κόρινθος καὶ τὰ περὶ αὐτὴν πολί-
χνια· ἔπειτα τὸ Ἄργος καὶ πάντα τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Λακε-
δαίμονος χωρία· τελευταῖον καὶ αὕτῃ ἡ Σπάρτη γίνεται λεῖα πρό-
χειρος τῶν βαρβάρων. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἀπορῶμεν διὰ τὴν εὐκολον
ταύτην κατατρόπωσιν ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς καὶ μεσημβρινῆς Πε-
λοποννήσου. Τὰ τεῖχη τῶν πόλεων εἶχον καταπέσει ἐπὶ τοῦ πρό εἰ-
κοσαετίας συμβάντος σεισμοῦ· τακτικὸς στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν· ἡ
ἀμυνα τῆς χώρας ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ἐθνικὴν τινα φρουράν, συγκρο-
τουμένην ἐκ γεωργῶν ἀγυμνάστων καὶ ἀπολέμων, οἵτινες μεταβαλ-
λόμενοι αἰφνης, ὅσάκις ἐπῆρχετο ἐχθρὸς εἰς αὐτοσχεδίους στρατιώ-
τας, δὲν εἶχον φυσικῶς τῷ λόγῳ οὔτε τὴν πείραν οὔτε τὴν καρτε-
ρίαν τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀντισταθῶσιν εἰς τὰ ἐξησκημένα καὶ ἀ-
τίθασσα γοθικὰ στίφη· ἐπὶ πᾶσι διευκόλυνε τὸ ἔργον τοῦ Ἀλάρι-
κου ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτι-
κῶν ἀρχόντων καὶ ἡ σύμπραξις ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ χριστιανικοῦ
κλήρου. Ἀλλ' ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἀπροεδόκητος εἰς τοὺς Πελοπον-
νησίους ἐπίκουρος.

Εἰδομεν ὅτι ὁ Στελίκων ἀφικόμενος κατὰ τὸ προηγουμένον ἤδη
ἔτος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπεπέμφθη εἰς Ἰταλίαν ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου
ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου. Ἦδη δὲ μαθὼν τὰ ἐν Ἑλλάδι γενό-
μενα δυστυχήματα, διεπερσιώθη αὐτόκλητος μετὰ δυνάμεως εἰς
Πελοπόννησον, καὶ, ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν τῆδε κάκεισε διεσπαρμένων
Γότθων, κατέστρεψεν οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν, τοὺς δὲ πλείστους
ἠνάγκασε νὰ καταφύγωσιν ὑπὸ τὸν Ἀλάρικον περὶ τὸ ὄρος τῆς Φο-
λόης, εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἡλίδος καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Πῦλε δὲ καὶ
τούτους κατατροπώσει, ἐὰν, ἀντὶ νὰ ἀποκλείσῃ αὐτοὺς πανταχόθεν,
μὴ ἀπῆρχετο αὐτὸς εἰς τὰς πόλεις, ἵνα ἀπολαύσῃ αὐτόθι πάσης
τρυφῆς καὶ ἀκολασίας, καταλιπὼν εἰς ἄλλους ἡγεμόνας τὴν τῶν Γότ-
θων χεῖρωσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ὑποδεέστεροι ἐμμελήτην τοῦ ἀρ-
χηγοῦ τὸ παράδειγμα, ἀκολούτερον ἐπιτηροῦντες τοὺς πολεμίας,

ὁ Ἀλάριχος, ὠφεληθεὶς ἐκ τούτου, κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ· καὶ περάσας διὰ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, εἰς Αἰτωλίαν, ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον, ὅπου ὀχυρωθεὶς, ἐφορολόγει ἐν ἀνέσει τὰς περικειμένας πόλεις. Ἐκεῖ δὲ εὐρισκόμενος ἔλαβε παρὰ Στελίωνος προτάσεις περὶ συνδιαλλαγῆς ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου πᾶσαι αἱ τοῦ Ἰλλυρικοῦ λεγομένου χῶραι, ἦτοι πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν Εὐρώπην ἑλληνικαὶ χῶραι ἐκτὸς τῆς Θράκης, καὶ καθυποταχθῶσιν εἰς τὸν Ὀνώριον· διότι οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνέκαθεν ὁ σκοπὸς δι' ὃν μετὰ τσαύτης προθυμίας ὁ Στελίων ἐδραμεν ἐπανειλημμένως εἰς βοήθειαν τῶν χωρῶν τούτων. Ὁ Ἀλάριχος ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ γνωστὰς τὰς προτάσεις ταύτας εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν, ὃ δὲ Ἀρκαδῖος, βλέπων ἑαυτὸν ἐξίσου ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν δύο βαρβάρων, προσέτιμησε νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Ἀλάριχου· ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς τραγωδίας ὑπῆρξεν, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τῶν Γόθων, ὅστις ἐπὶ τριετίαν ὅλην δὲν ἔπαυσε λεηλατῶν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπὶ τέλους τὴν Ἡπειρον, προεχειρίσθη, ἐν ἔτει 398, γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ παρρωθῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ κράτος αὐτοῦ ἐνταῦθα. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴ, ἂν καὶ ἀσθενὴς, ἦτο ὅμως πολλάκις ἐπιτηδεῖα. Μὴ δυναμένη νὰ δαμάσῃ τοὺς κατὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐπερχομένους βαρβάρους, ἐξώθει αὐτοὺς πρὸς δυσμάς. Τοῦτο ἔπραξε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Μετὰ τετραετίαν ὁ Ἀλάριχος, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἐγύμνασε καὶ ὥπλισε τοὺς Γόθους αὐτοῦ κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον καὶ ῥωμαῖκοῖς ἀνχλώμασιν, ἀπῆλθε μετ' αὐτῶν, κατὰ προτροπὴν τῆς Ἀνατολικῆς μοναρχίας, ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ὅπου ἐφ' ἱκανὸν ἔτι ἐξηκολούθησε τὸ καταστρεπτικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Ἀλλ' ἐὰν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀπῆλλάγησαν οὕτω τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλάριχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἕτεροι Γότθοι δὲν ἔπαυσαν δεσπόζοντες ἐν τῇ κεντρικῇ τοῦ κράτους κυβερνήσει. Ὁ Εὐτρόπιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρουφίνου, ἔδειξεν ὁμοίαν τοῦ προκατόχου αἰσχροκέρδειαν καὶ πλεονεξίαν, κακουρ-

γίαν δὲ περὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἐξουσίας πλείονα. Διότι ἐπεχείρησε, διὰ ποικίλης συκοφαντίας, νὰ καταστήσῃ ἐκποδῶν πάντα λόγου ἄξιον ἄνδρα, ἵνα μηδεὶς πλὴν αὐτοῦ ἰσχύσῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ· ἐξορίσας οὕτω σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἓνα τῶν ἀνθρώπων οἵτινες τὰ μάλιστα ἠδύναντο νὰ ἀποδώσι χρήσιμοι κατὰ τὰς κρίσεις ἐκείνας περιστάσεις, τὸν πολλακίς ἀπὸ Οὐάλεντος καὶ Θεοδοσίου διαπρέψαντα ἐπὶ στρατηγίαις Τιμάσιον. Ἵνα δὲ προσλάβῃ ὅπλον πρόχειρον τῆς πονηρίας αὐτοῦ ἐπενόησε τὸν φοβερόν ἐκεῖνον νόμον, ὅστις σώζεται εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς κώδικας καὶ δι' οὗ πάντες οἱ συγκομίσαντες κατὰ τινος τῶν λειτουργῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου καὶ δημεύσεως. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἤρκει νὰ μελετήσῃ τις προδοσίαν ἵνα τιμωρηθῇ ὅσον καὶ ἂν ἐξετέλει αὐτήν, αὐτὰ δὲ τῶν τοιούτων ἐνόχων τὰ τέκνα ἀπεστερήθησαν παντὸς ἀστυκοῦ καὶ πολιτικοῦ δικαιώματος. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἠγωνίσθῃ ὁ Εὐτρόπιος νὰ ὀχυρώσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, δὲν ἀπῆλαυσεν αὐτὴν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐπὶ Θεοδοσίου, οἱ Ὀστρογόθοι εἶχον ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τούτων τῶν Ὀστρογόθων ὁ ἡγεμὼν, Τριβίγιλδος καλούμενος, φθονήσας τὰ τοῦ Ἀλαρίχου τρόπαια, ἐστασίασεν ἤδη καὶ ὥρμησεν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῶν περικειμένων χώρων. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξέπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἕτερον Γότθον Γαῖνᾶν καὶ τὸν στρατηγὸν Λέοντα. Ἀλλ' ὁ μὲν Λέων ἦτο παντάπασις ἀνίκανος, ὁ δὲ Γαῖνᾶς δὲν εἶχε κάμμιαν ὀρεξιν νὰ πολεμήσῃ τοὺς ὁμοφύλους, καὶ ἐσκόπει μᾶλλον πῶς νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα καταβάλῃ τὸν Εὐτρόπιον καὶ διαδεχθῇ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Ὅθεν οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ Τριβίγιλδου ἔπραττεν. Οὐδὲν ἤττον ὅμως ὁ Τριβίγιλδος ἐκινδύνευσε μετ' οὐ πολὺ, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους, ὥρμησαν ἐξ οἰκείων ἐπὶ τὴν δίωξιν τοῦ πολεμίου, καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς πολλὴν ἀμνηχανίαν. Ἀλλὰ τότε συνεννοεῖται, κατ' ἀρχάς κρυφίως, ὁ Γαῖνᾶς μετὰ τοῦ Τριβίγιλδου καὶ ἀπαιτεῖ ῥητῶς παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν πτώσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ ἄθλιος Ἀρκάδιος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ. Ὁ πρὸ ὀλίγου παντοδύναμος εὐνοῦχος ἐξωρίσθη, τῷ 399, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐθανατώθη ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Γαῖνᾶς

ἀναφανδὸν ἤδη ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου εἰσῆλθε τροπαιοῦχος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολυαριθμῶν Γότθων καὶ προχειρίσθη γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲ ἤρκεσθη εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἀπήτησε νὰ παραχωρηθῇ αὐτῷ μία τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πρωτεύουσας ἵνα οἱ ἄρειανοὶ αὐτοῦ ὁμογενεῖς τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Τότε ὁμῶς ἐστασίασεν ὁ ὀρθόδοξος λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Γότθων ἔσφαξεν ἑπταχιλίους ἐξ αὐτῶν. Ἄλλος δὲ Γότθος ἡγεμὼν, ὀνόματι Φραουίτος, προχειριασθεὶς στρατηγὸς κοινῇ ψήφῳ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Γερουσίας, κατεδίωξε τὸν Γαῖνᾶν καὶ ἰνάγκασεν αὐτὸν νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἰστρον· ἀλλ' ἐκεῖ κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Οὐννων ὅστις ἔπειμψε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐνταῦθα δὲ ἅπαντα ἡ ἀρχὴ περιῆλθεν ἔκτοτε εἰς τὴν βασιλίσσαν Εὐδοξίαν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς, ὅστις συνέβη μικρὸν πρὸ τῆς ἀποδιώσεως τοῦ Ἀρκαδίου, τελευτήσαντος τῇ ἀματίῳ 408. Τὸ κράτος περιῆλθε λοιπὸν εἰς χεῖρας βαρβάρων. Ὁ Ἀλάρικος, ὁ Τριβιγίλδος, ὁ Γαῖνᾶς, ὁ Φραουίτος, ἦσαν Γότθοι· αὐτὴ ἡ βασιλίσσα Εὐδοξία ἦτο θυγάτηρ Φράγκου στρατηγοῦ. Βεβαίως οἱ πλείστοι ὑπουργοὶ καὶ ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἦσαν Ἕλληνες ἢ Ῥωμαῖοι. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ὥστε ὁ Ἀρκαδῖος ἰναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ διὰ ῥητοῦ νόμου εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ συντάσσωσιν ἐλληνιστὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Ωσαύτως ὑπῆρχε στρατὸς ἀξιόλογος ἐξ ἰθαγενῶν συγκεκροτημένος καὶ ἔχων ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας, ἐξ ὧν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τινὰς οἷον τὸν Τιμάσιον καὶ τὸν Λέοντα. Ἀλλ' οἱ βάρβαροι ἴσχυσαν τοσοῦτον ὥστε αὐτοὶ κυρίως ἦγον καὶ ἔφερον τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἀληθὲς ὅτι τινὲς τῶν βαρβάρων τούτων εἶχον ἐξελληνισθῆ· διότι ὁ Ζώσιμος, ἀναφέρων τὸν διορισμὸν τοῦ Φραουίτου ὡς στρατηγοῦ, λέγει αὐτὸν «ἀνδρα βάρβαρον μὲν τὸ γένος, Ἕλληνα δὲ ἄλλως οὐ τράπω μόνον ἀλλὰ καὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα θρησκείᾳ.» Τοιοῦτοι ὁμῶς ἦσαν πιθανώτατα ὀλίγοι· οἱ δὲ πλείστοι, σώζοντες ἅπασαν τὴν ἀγριότητα τοῦ ἥλους αὐτῶν, συνετέλουν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς πολιτείας. Τί δ' ἐγένετο ἐν τούτοις

τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναβιώσκειν ἐκείνο
 ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐφαί-
 νετο προωρισμένον νὰ συγκροτήσῃ νέον ἴδιον καὶ μέγα κατὰ τὴν
 ἀνατολὴν κράτος; μήπως, πρὶν φθάσῃ νὰ πῇ τὸ κράτος τοῦτο,
 διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη καὶ ἐγένετο θορὰ τῶν βαρβάρων;
 μήπως παρεδόθη εἰς αὐτοὺς ἀμαχητὶ καὶ ἐν σιωπῇ; μήπως, ὡς
 διάττων τις ἀστήρ, ἐπὶ μικρὸν ἐκλάμψαν, διὰ παντὸς ἔπειτα ἐξη-
 φανίσθη; ὅχι, ἀναμφιβόλως. Ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἐπίδρασις ἡλ-
 λώωσε καὶ παρεμύρρωσε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ
 καταστρέψῃ τὰς ζωτικὰς αἰτοῦ πηγὰς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐν τῇ
 Ἀνατολῇ ἔθνη νέα, ὅπως συνέβη ἐν τῇ Δύσει, ὅπου ἐν μὲν τῇ Ἰταλίᾳ
 οἱ Γαλάται ἐγένοντο Λομβαρδοί, οἱ Λατῖνοι, οἱ Ἑτροῦσκοι, καὶ τὰ
 ἄλλα ἀρχαῖα γένη, Ἰταλοὶ ἐν δὲ τῇ Ἰβηρίᾳ, οἱ Ἰβηρες κατήντησαν
 Ἰσπανοί· ἐν δὲ τῇ Γαλατίᾳ, οἱ Γαλάται μετεβλήθησαν εἰς Φράγ-
 κους· ἐν δὲ τῇ Βρεταννίᾳ, οἱ Βρεταννοὶ εἰς Ἀγγλους. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ
 μετὰ μακροῦς καὶ ἀδιαλείπτους ἀγῶνας, τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον
 κατώρθωσε τελευταῖον νὰ κατατροπώσῃ τοὺς βαρβάρους· ἡ βρασι-
 λεία, ἡ γλῶσσα, ἡ φιλολογία, ἡ τέχνη, ἡ νομοθεσία, ἡ διοίκησις ἐξ-
 ἤλθον ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐλληνικαί· ἠρωτηριασμένοι μὲν καὶ
 πολλοὺς φέρουσιν καὶ δεινοὺς τοὺς μώλωπας, ἀλλὰ σῶζουσιν οὐδὲν
 ἥττον τὸν κύριον αὐτῶν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ δὲ πάλῃ αὕτη με-
 ταξὺ τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τῶν βαρβάρων ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ἀξίαν
 τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀξίαν ἣν δὲν ἠθέλησαν νὰ καταναήτῳσι καὶ νὰ
 ἐκτιμήσωσιν οἱ τῆς δύσεως ιστοριογράφοι. Καὶ ἤρχισεν ἡ πάλῃ
 καταφανὴς γινομένη ἀπὸ αὐτῆς τῆς τοῦ Ἀρκαδίου βασιλείας. Εἶδο-
 μεν τοὺς Ἕλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιπεσόντας οἰκοθεν κατὰ τῶν
 Γότθων τοῦ Τριβιγίλδου καὶ καταπολεμήσαντας αὐτοὺς δεινῶς. Εἶ-
 δομεν τοὺς Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξαναστάνας κατὰ
 τῶν Γότθων τοῦ Γαῖᾶ καὶ ἐπενεγκόντας εἰς αὐτοὺς φοβερὰν σφα-
 γήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συμβούλια τοῦ κράτους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ
 ἐκκλησίᾳ ὑψώθησαν φωναὶ διαμυρτυρήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου
 κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκείνης τῶν ἀλλοφύλων καὶ κατὰ τῶν ὀλε-
 θρίων τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης ἀποτελεσμάτων. Δύο δὲ μάλιστα ἄν-
 δρες διέπρῃψαν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον,

ὁ Συνέσιος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἰς τῶν ὁποίων τὸν θῖον καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὸν χαρακτῆρα εὖλογον εἶναι νὰ ἐπι-
στήσωμεν τούτου ἕνεκα ἰδιάζουσιν προσοχήν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὴν ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ ἑλληνικὴν ἐκείνην ἀποικίαν, ἣτις, καλουμένη Κυρήνη, ἐκτίσθη τῇ 7 π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ὑπὸ Θηραίων, ἀποίκων ὄντων καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Σπάρτῃ Δωριέων (σελ. 307 καὶ 308 τοῦ πρώτου τόμου). Ἡ πό-
λις αὕτη, ἣτις ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν πέριξ χώραν, κλη-
θεῖσαν Κυρηναϊκὴν, ἣτις ἀνέδειξεν ἄνδρας διαπρεπεστάτους τὸν Ἀ-
ρίστιππον, τὸν Καρνεάδην καὶ ἄλλους, καὶ ἣτις παραδόξως ἐπὶ πο-
λὺν χρόνον ἥκμασεν, ὑπέκυψεν ἔπειτα εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Πτο-
λεμαίων τῆς Αἰγύπτου, περιῆλθε βραδύτερον εἰς χεῖρας τῶν ῥω-
μαίων, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διετήρησε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτο-
νομίαν, ὡς πλείστοι ἄλλαι ἑλληνίδες πόλεις, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπήχ-
θη εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς νήσου Κρήτης. Ἐν τῇ 4 μ. Χ. ἑκατον-
ταετηρίδι, ἡ Κυρηναϊκὴ εἶχεν ἀποβάλλει τὸ πλεῖστον τῆς ἀρχαίας
λαμπρότητος καὶ εὐπορίας. Αὕτη αὐτῆς ἡ πρωτεύουσα εἶχε καταν-
τήσει ἔρημος κατοίκων· ὑφίσταντο ὁμῶς εἰσέτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ
τέσσαρες μεγάλαι πόλεις, Βερενίκη, Ἀρσινόη, Ἀπολλωνία, Πτολε-
μαῖς, σώζουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔχοντι τινὰ ἀξιόλογα
τῆς πάλαι ποτὲ διανοητικῆς καὶ ὑλικῆς ἐπιδόσεως. Ἐκεῖ, περὶ τὰ
μέσα τῆς 4' ἑκατονταετηρίδος, ἐγεννήθη ὁ Συνέσιος, ἐξ οἴκου πλου-
σίου καὶ ἐπιφανοῦς. Καθὼς οἱ πλείστοι τῶν ὀνομαστῶν χριστιανῶν
ῥητόρων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἔλαβε καὶ ὁ Συνέσιος κατ' ἀρχὰς κα-
θαρῶς ἑλληνικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνατροφὴν. Ἀπελθὼν εἰς Ἀλεξάν-
δρειαν, διήκουσε τῶν μαθημάτων τῆς περιφήμου Ὑπατίας, γυναι-
κὸς ἣτις, διαπρέπουσα ἐπὶ τῷ κάλλει, τῇ εὐγλωττίᾳ καὶ τῇ ἀρε-
τῇ καὶ διδάσκουσα εἰς τοὺς κατεγοητευμένους αὐτῆς ἀκροατὰς τὰς
γεωμετρικὰς ἀληθείας, ἐφαίνετο ὡς τις μοῦσα ἐμβριθὴς εἰς μέσον
προκύψασα, ἵνα ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς πνεύσεως τὰ λοιίσθια εἰδωλο-
λατρείας. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὰ ἴδια ἐξηκολούθησεν ὁ Συνέσιος δια-
τρίβων περὶ τοιαύτας μελέτας, ὅτε οἱ συμπολίται αὐτοῦ, πάσχον-
τες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τε τῶν διοικητῶν οὓς ἐξέπεμπεν αὐτοῖς ἡ ἐν

Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐν Ἀφρικῇ βαρβάρων, ἐξαπέστειλαν τὸν ἄνδρα πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρκάδιον περὶ τὸ 398, ἵνα ζητήσωσιν ἀρωγὴν καὶ προστασίαν. Ὁ λόγος δὲ ὁ Συνέσιος ἀπέτεινε πρὸς τὸν βασιλέα ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παραστάς ἐνώπιον αὐτοῦ, εἶναι τὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτος, διότι εἰκονίζει πιστῶς τὸν κίνδυνον τὸν ὁποῖον ἔτρεχε τὸ κράτος ἕνεκα τῆς ὀλεθρίας εἰς αὐτὸ παρεισδύσεως τῶν Γότθων, καὶ δίδει ἀνδρικὰς καὶ γενναίας πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς δεινῆς ταύτης καταστάσεως συμβουλὰς. « Ἐμέ σοι πέμπει Κυρήνη, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλὴν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχὴν, πόλις ἑλληνίς, παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνὸν, καὶ ἐν ὁδῇ μυρία τῶν πάλαι σοφῶν· νῦν πένης καὶ κατηφῆς, καὶ μέγα ἐρείπιον, καὶ βασιλέως δεόμενον, εἰ μέλλοι τι πράξειν τῆς περὶ αὐτὴν ἀρχαιολογίας ἐπάξιον. Ταύτην μὲν δὴ μοι τὴν ἑνδεῖαν ὅταν αὐτὸς ἐθέλῃς ἰάσῃ, καὶ ἐπὶ σοὶ βουλευθέντι παρὰ μεγάλης καὶ εὐδαίμονος ἡδὴ τῆς πατρίδος, τὸν δευτέρον με διαχομίσαι σοι στέφανον. Οἱ λόγοι δὲ, οὐδὲ νῦν τι δέονται πόλεως, ὥστε ἐλευθεροστομησαὶ καὶ βασιλέα θαρρῆσαι· ἀλήθεια γὰρ δὴ λόγων εὐγένεια, καὶ διὰ τόπον, οὐδεὶς πω λόγος αἰσχίων οὐδὲ κυδίων ἐγένετο. »

Καὶ ἐδικαίου ὁ Συνέσιος ταύτην τοῦ λόγου τὴν εὐγένειαν διὰ τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδιδε τῷ βασιλεῖ. Ἐμπίπτει μὲν εἰς τινὰς παρεκβάσεις καὶ εἰς τινὰ ψευδῆ τῆς ῥητορικῆς κοσμήματα, ἐν γένει ὅμως εἰκονίζει ἐναργῶς τὰς συμφορὰς τοῦ κράτους, τὴν ἄγονον τῆς αὐλῆς πολυτέλειαν, τὴν ἑλλειψιν τῆς πειθαρχίας, τὸ ὅσημέραι αὐξάνον πλῆθος τῶν ξένων στρατευμάτων καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Εἰς τοῦτο μάλιστα ἐπιμένει ὁ πρακτικὸς ἐκείνος νῦς, σφόδρα ἀνησυχῶν διὰ τὴν τῶν Γότθων παρουσίαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ πόλεων, προβλέπων τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀγανακτῶν διὰ τοῦτο καὶ ἐπιθυμῶν νὰ συγκροτηθῇ ὁ στρατὸς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἰθαγενῶν. « Οὔτε τῷ νομοθέτῃ δοτέον ὄπλα, λέγει, τοῖς οὐ τεχθεῖσι τε καὶ τραφεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ νόμοις. Οὐ γὰρ ἔχει παρὰ τῶν τοιούτων οὐδὲν εὐνοίας ἐνέχυρον. Ὡς ἔστιν ἀνδρὸς θαρσαλέου ἢ μάντεως, νεότητα πολλὴν ἑτερότροπον, ἥθεσιν ἰδίῳις χρωμένην, ἐν τῇ χώρᾳ τὰ πολέμια μελετῶσαν ὁρῶντα, μὴ

δεδιέναι. . . . τὸ δὲ μήτε ἀντίπαλον αὐτοῖς κατασκευάζεσθαι δύ-
ναμιν, καὶ ὡς ἐκεῖνης οἰκείας οὔσης, ἀστρατεῖαν τε διδόναι πολλοῖς
αἰταῦσιν, καὶ πρὸς ἄλλοις ἔχειν ἀριεῖναι τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ, τί ἄλλο
ἢ ἀπευδόντων ἐστὶν εἰς ὀλεθρον ἀνθρώπων ; Δέον πρὸς τοὺς Σκύθας
δεῦρο σιδηροφοροῦντας ἀνέχεσθαι, παρά τε τῆς φίλης γεωργίας ἀν-
δρας αἰτῆσαι τοὺς μαχεσομένους ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ καταλέγειν εἰς
τοσοῦτον, ἐν ᾧ δὴ καὶ τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τοῦ φροντιστηρίου, καὶ
τὸν χειροτέχνην ἀπὸ τοῦ βαναυσεῖν ἀναστήσαντες, καὶ ἀπὸ τοῦ πω-
λητηρίου τὸν ὄντα πρὸς τοῦτο, τὸν τε κηφῆνα δῆμον, ὃς ὑπὸ τῆς
πάνυ σχολῆς ἐγκαταβιοῖ τοῖς θεάτροις, πείσομέν ποτε καὶ σπου-
δάσαι πρὶν ἀπὸ τοῦ γελαῖν ἐπὶ τὸ κλάειν ἀφίκωνται Τέτακ-
ται γὰρ ὥσπερ ἐν οἴκῳ καὶ πολιτείαις ὁμοίως τὸ μὲν ὑπεράσπιζον
κατὰ τὸ ἄρρεν, τὸ δὲ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ἐστραμμένον τῶν εἰσω κατὰ
τὸ θῆλυ· πῶς οὖν ἀνεκτὸν παρ' ἡμῖν ἀλλότριον εἶναι τὸ ἄρρεν ; πῶς
δὲ οὐκ αἰσχίον παραχωρῆσαι τὴν εὐανδροτάτην ἀρχὴν ἑτέροις, τῆς
ἐν πολέμῳ φιλοτιμίας ; »

Τοιαῦται ἦσαν αἱ συμβουλαὶ τὰς ὁποίας ὁ Συνέσιος ἔδιδεν εἰς τὸν
βασιλέα Ἀρκαδίον· συμβουλαὶ σκοποῦσαι κυρίως νὰ ἐξεγείρωσι τὸ
αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ νὰ ἐμψυσήσωσι τὴν ἀνδρείαν ἐκεῖνην
ἣς ἄνευ πολιτείας δὲν συντηροῦνται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ ἔλλει-
ψις τακτικῆς ἐθνικῆς στρατολογίας, ἦτο τῷ ὄντι ἡ δεινοτάτη τοῦ
κράτους τούτου πληγὴ· ὁ δὲ ἀπεσταλμένος τῆς Κυρηναϊκῆς, κατα-
δεικνύων τὸν κίνδυνον τοῦτον, προτρέπει τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου
νὰ φύγῃ τὴν Ἀσιανὴν μαλαχόκητα καὶ νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὰς στρα-
τιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον, μιμούμενος τὴν
αὐστηρὰν ἀπλότητα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος
καὶ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, τῶν ὁποίων ἀδιακόπως ὑπομιμνῆσκει τὰ
παραδείγματα. Κατὰ δυστυχίαν αἱ προτροπαὶ αὗται δὲν εἰσηκού-
σθησαν· διότι τὰ γενναῖα φρονήματα δυσκόλως ἐμπνέονται ὑπὸ συμ-
βούλων, καὶ μάλιστα συμβούλων πρὸς καιρὸν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν βα-
σιλέων διατριβόντων. Ὅθεν οἱ μὲν Γότθοι ἐξηκολούθησαν δυνά-
στεύοντες, ὁ δὲ Συνέσιος ἀπῆλθεν ἀπρακτος εἰς Λιβύην, ὅπου κατ'
ἀρχὰς ἐφάνη ἐγκαταλείψας παντελῶς τὰ δημόσια πράγματα καὶ
παραδοθεὶς ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν ἄνετον ἰδιωτικὸν βίον. Δὲν γνωρί-

ζομεν ἀκριβῶς πότε ἡσπάσθη τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐδέχθη τὸ ἅγιον βάπτισμα. Βέβαιον εἶναι μόνον ὅτι, πολὺ πρὶν ἀρχιερατεύσῃ ἐνυμφεῦθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου συχνάκις μετέβαινε, κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα, εὐλογηθέντος τοῦ γάμου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου, ὃν θέλομεν ἶδει δεινὸν ἀντίπαλον τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἦν περιπαθῶς ἡγάπα, ἔζησεν ἤδη ἐπὶ τινα χρόνον ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ πλούσια κτήματα τὰ ὁποῖα παρὰ τῶν πατέρων ἐκληρονόμησε, παίζων καὶ σπουδάζων, ἅμα μὲν διατρέβων περὶ κυνηγέσια καὶ ἐορτάς, ἅμα δὲ ἀσχολούμενος, οὐχὶ περὶ θεολογικὰς ζητήσεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἀείποτε ἔδειξεν ἀδιαφορίαν τινά, ἀλλὰ περὶ τὴν ποίησιν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας. Ἰχνη τοῦ βίου τούτου καταφαίνονται εἰς τὰς σωζομένας αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τινὰς σοφοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατακτέον καὶ τὴν Ὑπατίαν τὴν ὁποίαν ὀνομάζει μητέρα, ἀδελφὴν, διδάσκαλον. Ἔχομεν δὲ καὶ δέκα αὐτοῦ ὕμνους ἐν οἷς, διὰ στίχων ἀνακαλούντων τὴν κομψότητα καὶ τὴν ἀρμονίαν τοῦ Ἀνacreontes, ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀκαταμέτρητον αὐτοῦ δύναμιν, τὴν τριπλὴν ἐνότητα, καὶ ἐν γένει τὰ μυστήρια καὶ τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀναγινώσκων τοὺς ὕμνους τούτους αἰσθάνεσαι ὅτι ὁ γράφων εἶναι μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ μιμητὴς τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν, ἀλλὰ μεταφυσικὴ τις καὶ θρησκευτικὴ χροιά ἤτις εἶναι ἡ ποίησις τῆς διανοίας, περιποιεῖ εἰς τὰς μολπὰς ἐκείνας χάριν πρωτότυπον ἧς ἄνευ μεγαλοφυΐα δὲν ὑπάρχει. Ὁ πρῶτος μαλιστα τῶν ὕμνων τούτων ἀποπνέει ἐκ διαλειμμάτων τοσαύτην μελαγχολίαν καὶ ἐκφέρει ἐνίοτε πόθους τοσοῦτον παρεμφερεῖς πρὸς τὴν ὑψηλοτάτην τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων λυρικὴν ποίησιν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον σχεδὸν αὐτοῦ τὸ κείμενον, ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ συνδυασμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ παρήγαγεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἔπη τινὰ τὰ ὁποῖα οἱ γνησιώτεροι λάτραι τοῦ ἀρχαίου Ἑλικῶνος καὶ τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς ποιήσεως δύνανται ἐξίσου εὐχαρίστως νὰ ἀναγνώσωσιν.

Ἄγε μοι λίγεια φόρμιγξ,
 μετὰ Τηρᾶν δοιδάν,
 μετὰ Λεσβίαν τε μολπᾶν,
 γεραρωτέροις ἐφ' ὕμνοις
 κελάδει Δωρίον ᾠδάν,
 ἀπαλαῖς οὐκ ἐπὶ νύμφαις
 ἀφροδίσειον γελῶσαις,
 θαλερῶν οὐδ' ἐπὶ κούραν
 πολυηράτοις ἥδαις.
 Θεοκύμονος γὰρ ἀγνά
 σοφίας ἄχραντος ὥδης
 μέλος ἐς θεῖον ἐπέγει
 κιθάρας μίτους ἐρέσσειν.
 Μελιχρὸν δ' ἄνωγεν ἄταν
 χθονίων φυγεῖν ἐρώτων.
 Τί γάρ ἀλκὰ, τί δὲ κάλλος,
 τί δὲ χρυσὸς, τί δὲ φάμα,
 βασιλῆϊοί τε τιμαί
 παρὰ τὰς Θεοῦ μερίμνας ;
 Ὅ μὲν ἔππον εὖ διώκοι,
 ὁ δὲ τόξον εὖ τιταίνοι,
 ὁ δὲ θημῶνας φυλάσσοι
 κτεάνων, χρύσειον ὄλθον·
 ἑτέρῳ δ' ἄγαλμα χαίτη
 κατακειμένη τενόντων·
 πολυῦμνος δὲ κεν εἴη
 παρὰ κούροις, παρὰ κούραις,
 ἀμαρύγμασι προσώπων.
 Ἐμὲ δ' ἀψόφητον εἴη
 βιοτὴν ἄσημον ἔλκειν,
 τὰ μὲν ἐς ἄλλους ἄσημον,
 τὰ δὲ πρὸς Θεὸν εἰδότα.
 Σοφία δέ μοι παρείη
 ἀγαθὰ μὲν νεότατα,
 ἀγαθὰ δὲ γῆρας ἔλκειν,
 ἀγαθὰ δ' ἄνασσα πλούτου·
 πένιαν δ' ἄμοχθος οἴσει
 σοφία γελῶσα, πικραῖς
 ἄβητον βίου μερίμναις.
 Μόνον εἰ τόσον παρείη,
 ὅσον ἄρκιον καλιῆς
 ἀπὸ γειτόνων ἐρύκειν·
 ἵνα μὴ χρεώ με κίμπτοι

ἐπὶ φροντίδας μελαίνας.

Κλύε καὶ τέττιγος ῥῶδαν,
ῥόσον ῥοθρίαν πιόντος.

Ἴδε μοι βοῶσι νευραὶ
ἀκέλευστα, καὶ τις ὁμφὴ
περὶ τ' ἀμφὶ με ποτᾶται.
Τί ποτ' ἄρα τέξεταί μοι
μέλος ἀθέσκελος ὠδὶς;

Ὁ μὲν, αὐτόσσυτος ἀρχά,
ταμίας πατήρ τε ὄντων,
ἀλόχευτος, ὑψιθώκων
ὑπὲρ οὐρανοῦ καρήνων
ἀλύτῳ κύδῃ γαίων,
θεὸς ἔμπεδος θαάσσει·
ἐνοτήτων ἓνας ἀγνή,
μονάδων μονάς τε πρώτη,
ἀπλότητας ἀκροτήτων
ἐνώσασα, καὶ τεκοῦσα
ὑπερουσίαις λοχεύαις·
ἔθεν αὐτῇ προθοροῦσα·
διὰ πρωτόσπορον εἶδος,
μονὰς ἄρρητα χυθεῖσα
τρικόρυμβον ἔσχεν ἀλκάν.
Ἵπερούσιος δὲ παγὰ
στέφεται κάλλει παίδων
ἀπὸ κέντρου τε θορόντων,
περὶ κέντρον τε ρυέντων.
Μένε μοι, θρασεῖα φόρμιγξ,
μένε, μηδὲ φαῖνε δῆμοις
τελετάς ἀνοργιάστους.
Ἦθι, καὶ τὰ νέρθε ὦνει·
τὰ δ' ἄνω σιγὰ καλύπτοι.

Ἄλλ' ἡ ψυχὴ, ἐπιφέρει, ἡ ἀθάνατος ψυχὴ, ἥτις εἶναι ἀπό-
σπασμα, εἶναι ἀπορρώξ τῆς θείας ἐκείνης δυνάμεως τῆς διεπούσης
τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν κόσμον συνεχρούσης, ἡ ψυχὴ αὕτη, καὶ τοὶ
καταπεσοῦσα εἰς τὴν ὕλην, εἰς τὸ θλιβερόν τοῦτο ἐπίγειον οἰκη-
τήριον, τείνει ἀκαταπαύστως πρὸς τὸ ἀνάκτορον τοῦ τοκέως αὐτῆς.
Καὶ ἐνταῦθα ἀνακράζει·

Μάκαρ ὅστις βορὸν ὕλας
 προφυγῶν ὕλαγμα, καὶ γὰρ
 ἀναδύς, ἄλματι κούφῳ
 ἰχνὸς ἐς Θεὸν τιταίνει.
 Μάκαρ ὅστις μετὰ μοίρας,
 μετὰ μόχθους, μετὰ πικράς
 χθονογηθεὶς μελεδῶνας,
 ἐπιβάς νόου κελεύθῳ
 βυθὸν εἶδεν θεολάμπη.
 Πόνος εἰς ὅλαν τανῦσαι
 κραδίαν ὅλοισι ταρσοῖς
 ἀναγωγίων ἐρώτων.
 Μόνον ἐμπέδωσον ὁρμάν,
 νοερηφόροιςιν ὁρμαῖς·
 ὁ δέ τοι πέλας φανεῖται
 γενέτας χειρας ὁρεγνύς.
 Προθέοισα γάρ τις ἀκτίς
 καταλάμψει μὲν ἀταρπούς,
 πετάσει δέ τοι νοητὸν
 πεδίον, κάλλεος ἀρχάν.
 Ἄγε μοι ψυχὰ, πιόισα
 ἀγαθορρότοιο παγᾶς,
 ἡμετέυσασα τοκῆα
 ἀνάβκινε, μηδὲ μέλλε,
 χθονὶ τὰ χθονὸς λιποῖσας
 τάχα δ' ἂν μιγεῖσα πατρὶ
 Θεὸς ἐν Θεῷ χορεύοις.

Ἄλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ παρέλθῃ οὕτω ἀπράγμων ὁ βίος τοῦ ἐξόχου
 τούτου ἀνδρός. Ἡ φήμη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εἶχεν ἐπιστήσῃ πρὸ
 πολλοῦ τὴν προσοχὴν ἀπάντων τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Αὐ-
 τὸς ὁ ἀνώτατος κληρὸς ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ αὐτὸν κατατασσόμενον εἰς
 τὴν χορείαν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Ὁ λαὸς τῆς Πτολεμαί-
 δος ἐζήτησεν αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπον. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας
 Θεόφιλος προέτρεπεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ συναινέσῃ νὰ χειροτονηθῇ. Ὁ
 Συνέσιος ἐδίστασεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐνεκα τῶν ἔξωθεν αὐτοῦ, καὶ
 τῶν φρονημάτων, καὶ τῆς ὑψηλῆς ιδέας ἣν εἶχε σχηματίσει περὶ τῶν
 καθηκόντων καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. « Σκό-
 πει γὰρ οὕτω, ἔγραφε πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφόν· δύω τούτοις ἐκάστοτε

μερίζω τὸν χρόνον, παιδιᾶ καὶ σπουδῇ. Καὶ σπουδᾶζων ἰδίος εἰμι μάλιστα γὰρ τὰ θεῖα, καὶ παίζων κοινότατος (δηλαδή ὡς ἂν σπουδάζω, περὶ τὰ θεῖα μάλιστα, ἀγαπῶ νὰ ἤμῃ μόνος ὡς ἂν παίζω, εἰμι κοινωνικώτατος). Οἶσθα γὰρ ὡς ὅταν ἀνακύψω τῶν βιβλίων, ἐπιβλέψῃς εἰμι πρὸς ἅπασαν παιδιάν· πολιτικῆς δὲ φροντίδος ἀμοιρῶ καὶ φύσει καὶ μελέτῃ. Τὸν δὲ ἱερέα, ἄνδρα δεῖ θεσπέσιον εἶναι, ὃν γὰρ πρὸς μὲν παιδιάν ἅπασαν, ἴσα καὶ Θεῷ ἀμείλικτον εἶναι χρή· ὅς ἵνα τηρῇ τὴν ὑπόθεσιν, ὑπὸ μυρίων ὁμμάτων φρουρεῖται· ὢν οὐδὲν ἢ μικρὸν ὄφελος, εἰ μὴ τις εἴη κατεσκευασμένος σύννους τε καὶ πρὸς ἅπασαν γλυκυθυμίαν ἀνένδοτος. Τὰ δὲ γὰρ πρὸς τὸν Θεόν, οὐκ ἂν ἰδίος, ἀλλὰ κοινότατος εἴη, νομοδιδάσκαλος ὢν καὶ νενομισμένα φθεγγόμενος. Χρὴ δὲ αὐτῷ καὶ πράγματα πράττειν ὅσα πάντες ἅμα. Τὰ γὰρ ἁπάντων μόνον δεῖ πράττειν, ἢ πάσαις αἰτίαις, ἐνέχεσθαι. Πῶς οὖν οὐκ εἴη εὐμεγέθους ψυχῆς καὶ κρατίστης, ἐνέγκαι τοσοῦτον ὄγκον φροντίδων, καὶ μὴ κατακλύσαι τὸν νοῦν, καὶ μὴ κατασβεσθεῖσαν ἐν τῇ ψυχῇ περιῦδειν τὴν μοῖραν τὴν θεῖαν, οὕτω παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπαγαγόντων αὐτόν; Εὖ οἶδα ὅτι δυνατόν ἐνίοις τοῦτο, καὶ μακαρίζω τὰς φύσεις αὐτῶν, κάκεινους ἀληθῶς εἶναι ἡγοῦμαι τοὺς θεῖους ἄνδρας, οὓς τὸ ὁμιλεῖν πάνυ πράγμασιν ἀνθρωπίνους μὴ ἀποκόπτει τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ καὶ αὐτόν οἶδα ἐν ἅστει τε κατιόντα καὶ ἀπ' ἅστεος ἀνιόντα, καὶ ἐνελούμενον τοῖς πρὸς τὰ γεώδη μετέλκουσι, καὶ ἐμπιπλάμενον κηλίδος, οὐκ ἂν εἴποι τις ὅσης. » Ὅποια λόγου χάρις ὅποια μετριοφροσύνη καὶ ὅποια συνείδησις τῶν μεγάλων τοῦ ἱερέως καθηκόντων! Ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ συνείδησις· δὲν κατεδείκνυσεν ἄρα γὰρ ὅτι ἦτο ὁ ἀνὴρ πρὸ καιροῦ κατὰ μέγα μέρος παρεσκευασμένος πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων;

Ἐπῆρχεν ὁμοῦ καὶ ἄλλη θετικωτέρα δυσχέρεια, ὁ τοῦ Συνεσίου γάμος. « Ἐμοὶ τοιγαροῦν, ἐξακολουθεῖ γράφων πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὅ,τε Θεός, ὅ,τε νόμος, ἢ τε ἱερὰ Θεοφίλου χεὶρ γυναῖκα ἐπιδέδωκε. Προαγορεύω τοίνυν ἅπασιν καὶ μαρτύρομαι, ὡς ἐγὼ ταύτης οὔτε ἀλλοτριώσομαι καθάπαξ, οὔτε ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα συνέσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὐσεβές, τὸ δὲ ἥκιστα νόμιμον· ἀλλὰ βουλήσομαι τε καὶ εὖξομαι συχνά μοι πάνυ καὶ χρηστά γενέσθαι παιδιᾶ. » Τετ

λευταῖον ὁ Συνέσιος διεφώνει πρὸς τὰ κοινῇ δεδογμένα περὶ τινὰ ζη-
τήματα περιστρεφόμενα εἰς τὰ μεθόρια τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησ-
κειᾶς· καὶ δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀρνηθῇ τὰς γνώμας αὐ-
τοῦ, οὔτε νὰ ἀποκρύψῃ αὐτάς. « Ἀμέλει, ἐπέφερεν ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς
τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, τὴν ψυχὴν οὐκ ἀζιώσω ποτὲ σώματος ὥστε-
ρογενῇ νομίζειν· τὸν κόσμον οὐ φήσω καὶ τᾶλλα μέρη συνδιαφθείρε-
σθαι· τὴν καθωμιλημένην ἀνάστασιν ἱερὸν τι καὶ ἀπόρρητον ἡγῆμαι,
καὶ πολλοῦ δέω ταῖς τοῦ πλήθους ὑπολήψεσιν ὁμολογῆσαι. Νοῦς μὲν
οὖν φιλόσοφος ἐπόπτης ὢν τ' ἀληθοῦς, συγχωρεῖ τῇ χρεῖᾳ τοῦ ψεύ-
δεσθαι· ἀνάλογον γάρ ἐστι φῶς πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὅμα πρὸς λή-
μην, καὶ ὄφθαλμὸς εἰς κακὸν ἂν ἀπολαύσειεν ἀπλήστου φωτός·
ἢ τοῖς ὀφθαλμιῶσι τὸ σκότος ὠφελιμώτερον, ταύτη καὶ τὸ ψεῦδος
ὄφελος εἶναι τίθεται δῆμῳ, καὶ βλαβερὸν τὴν ἀλήθειαν τοῖς οὐκ ἰσ-
χύουσιν ἐνατενίσαι πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐνάργειαν. Εἰ ταῦτα καὶ οἱ
τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης συγχωροῦσιν ἐμοὶ νόμοι, δυνάμειν ἂν ἱεραῶσ-
θαι, τὰ μὲν οἴκοι φιλοσοφῶν, τὰ δ' ἔξω φιλομυθῶν, εἰ μὴ διδάσ-
κων, ἀλλ' οὐδὲ μὲν τοι μεταδιδάσκων, μένειν δὲ ἔω ἐπὶ τῆς προ-
λήψεως. Εἰ δὲ φασιν οὕτω δεῖν καὶ κινεῖσθαι, καὶ δῆλον εἶναι τὸν
ιερέα ταῖς δόξαις, οὐκ ἂν φθάνοι μοι φανερόν ἐμαυτὸν ἅπασι καθι-
στᾶς. Δῆμῳ γὰρ δὴ καὶ φιλοσοφία, τί πρὸς ἄλληλα; Τὴν μὲν ἀλή-
θειαν τῶν θεῶν, ἀπόρρητον εἶναι δεῖ· τὸ δὲ πλῆθος ἐτέρας ἔξω
δεῖται· αὐθις δὲ καὶ πολλάκις ἐρῶ, μηδεμιᾶς ἀνάγκης παρούσης,
οὔτ' ἐλέγχειν σοφόν, οὔτ' ἐλέγχεσθαι. Καλούμενος δ' εἰς ἱερωσύνην,
οὐκ ἀξιῶ προσποιεῖσθαι δόγματα. Ταῦτα Θεὸν, ταῦτα ἀνθρώπους
μαρτύρομαι· οἰκτεῖον ἀλήθεια Θεῶ, ἢ διὰ πάντων ἀναίτιος εἶναι βού-
λομαι· ἐν τοῦτο μόνον οὐχ ὑποκρίνομαι, ἐπεὶ καὶ φιλοπαίγμων ὢν,
ὅς γε παιδόθεν αἰτίαν ἔσχον ὀπλομανεῖν τε καὶ ἵππομανεῖν πέρα τοῦ
δέοντος, ἀνιάσομαι μὲν· τί γὰρ καὶ πάθω, τὰς φιλτάτας κύνας ἀθή-
ρους ὄρων, καὶ τὰ τόξα θριπιδέστατα· καρτερήσω δὲ, ἂν ἐπιτάττῃ
θεός· καὶ μισόφροντις ὢν ὀδυρήσομαι μὲν, ἀνέξομαι δὲ δικιδίων καὶ
πραγμάτων λειτουργίαν τινὰ ταύτην, εἰ καὶ βαρεῖαν, ἐκπιμπλᾶς
τῷ Θεῷ. Δόγματα δὲ οὐκ ἐπηλυγάζομαι (δὲν θέλω τὰ καλύψει,
δὲν θέλω τὰ ἀρνηθῇ)· οὐδὲ στασιάζει μοι πρὸς τὴν γλῶτταν ἡ γνώ-
μη. Οὕτω φρονῶν, οὕτω λέγων, ἀρέσκειν οἴμαι Θεῷ, οὐ βούλομαι

δὲ καταλελειφθαί τινι περὶ ἐμοῦ λόγον, ὡς ἀγνοηθεὶς ἥρπασα τὴν χειροτονίαν· ἀλλ' ὡς εἰδὼς ὁ θεοφιλέστατος πατὴρ Θεόφιλος καὶ ὡς ἐπιστάμενος, σαφές μοι ποιήσας οὕτω βουλευσάσθω περὶ ἐμοῦ. Ἡ γὰρ κατὰ χώραν ἐάσει μένειν ἐπ' ἐμυτοῦ φιλοσοφούντα, ἢ τοῦ μετὰ ταῦτα κρίνειν καὶ διαγράφειν ἡμᾶς τοῦ χοροῦ τῶν ἱερέων ἐαυτῷ χώραν οὐχ ὑπολείψει. »

Αἱ δυσκολίαι λοιπὸν ἐφαίνοντο ἀνυπέρβλητοι· ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἀνένδοτος· αἱ δόξαι περὶ τινὰ ὁπῶσοῦν ἰδιόρρυθμοι. Ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ἀκράτητος· ὁ λαὸς, ὁ λαὸς ἐκεῖνος περὶ τοῦ ὁποίου μετὰ τινος περιφρονήσεως ἐλάλει ὁ Συνέσιος, ἐπέμενεν οὐδὲν ἥττον θέλων νὰ ἴδῃ τὸν σοφὸν ἄνδρα οὐ μόνον ἱερέα γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀναβιβαζόμενον εἰς τὰ ὑπάτα τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματα. Καὶ ὁμιλοῦντες περὶ λαοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἐ. μ. Χ. ἐκατονταετηρίδος, περὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς τὴν ὁποίαν συνειθίσαμεν ἐν γένει νὰ περιφρονῶμεν, διότι δὲν ἐμελετήσαμεν αὐτὴν καλῶς καὶ δὲν ἐγνωρίσαμεν ὅποσον τὰ αἰσθήματα αὐτῆς ἦσαν ἐνίοτε εὐγενῆ. Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ αὐτὸς ὁ κληρὸς τῆς ἀνατολῆς, ἰδίως ὁ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐλληνίδων πόλεων κληρὸς, ᾔσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνισχύσῃ τὰς τάξεις αὐτοῦ, ὑποδεχόμενος ἐν αὐταῖς τὸν ἰσχυρὸν ἐκείνον ἐπίκουρον. Ὅθεν ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ, ἐνέδωκαν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις· ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ διατηρήσῃ τὴν σύζυγον, ἐπέτρεψαν νὰ διαφυλάξῃ τὰς δοξασίας· καὶ οὕτω τελευταῖον ὁ Συνέσιος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος. Ἀρὰ δὲ ἀρχιερατεύσας, ἀπέδειξεν ὅτι ἐξ ὑπερβαλλούσης μετριοφροσύνης εἶχε θεωρήσει ἐαυτὸν ἀνεπιτήδειον εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων ἐπισκοπικῶν καθηκόντων, καὶ ἰδίως τῶν καθηκόντων τῶν πολιτικῶν.

Διοικητὴς τῆς Κυρηναϊκῆς ἦτο τότε ὁ Ἀνδρόνικος, ἀνὴρ ἄγριος, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι διὰ ποινῶν καὶ βασάνων ὤφειλε νὰ κυβερνᾷ τὴν ἐπιτραπείσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν. Ὁ Συνέσιος δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἀδιάφορος εἰς τὰς κατὰ τῶν βαιοπραγιῶν τούτων κραυγὰς καὶ αἰτιάσεις τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Ὡς Ἕλληνα, ὡς χριστιανὸς, ὡς ἐπίσκο-

πος ἐφρόνει ὅτι ἔχει τριπλοῦν καθήκον νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀδικουμένους, καὶ νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τοῦ ἀθλήου ἐκείνου ἀντιπροσώπου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προέβη ἐπὶ τὸ ἔργον διὰ συμβουλῶν καὶ παρακλήσεων, ἀρκούμενος νὰ δίδῃ ἄσυλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς τοὺς καταδιωκομένους· ὁ δὲ Ἀνδρόνικος πρὸς μὲν τὰς προτροπὰς ἐκώφευσε, κατὰ δὲ τοῦ ἀσύλου ἀγανακτήσας ἐτειχοκόλλησεν εἰς τὰς πύλας τῆς ἐκκλησίας διαταγὴν ἀπαγορεύουσαν τοῖς μὲν πολίταις νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὸ ἱερὸν, τοῖς δὲ ἱερεῦσι νὰ ὑποδέχωνται αὐτούς· καὶ ἐν ταύτῳ παρέδιδεν εἰς τὰ βασανιστήρια πολίτην τινὰ τῆς Πτολεμαίδος ἐν αὐτῇ τῆς πόλεως τῇ ἀγορᾷ εἰς ὥραν καθ' ἣν διὰ τὸν πολὺν καύσωνα τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ διῆγεν εἰς τὰ ἴδια, κῦξησαν δὲ τὰ παθήματα τοῦ θύματος. Ὁ ἐπίσκοπος μόνος ἔδραμεν ἵνα βοηθήσῃ καὶ παραμυθήσῃ τὸν δυστυχῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀνδρόνικος, ὀργισθεὶς διὰ τὸ δεῖγμα τοῦτο τῆς συμπαθείας, ἐτόλμησε νὰ βλασφημήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπεχείρησεν ἔτι δεινότερας κακώσεις, ὁ Συνέσιος, ἀντιτάσσων εἰς τὴν ὑλικὴν βίαν, τὴν ἡθικὴν τῆς ἐκκλησίας δύναμιν, συνέταξε κατ' αὐτοῦ ἀφορισμὸν φοβερόν δι' οὗ ἀπέκλειεν αὐτὸν οὐ μόνον τῆς ἐν Πτολεμαίδι ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πάσης Χριστιανῶν κοινωνίας. « Ἐπὶ τούτοις, ἔλεγεν ἐν ἐπιλόγῳ ὁ ἀφορισμός, ἡ Πτολεμαίδος ἐκκλησία, τάδε πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἑαυτῆς ἀδελφὰς διατάττεται· Ἀνδρονίκῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ, μηδὲν ἀνοιγνύσθω τέμενος τοῦ Θεοῦ· ἅπας αὐτοῖς ἱερὸς ἀποκεκλείσθω καὶ σηκὸς καὶ περίβολος· οὐκ ἔστι τῷ διαβόλῳ μέρος ἐν παραδείσῳ· ὅς κ' ἂν λάθῃ διαδύς, ἐξελαύνεται. Παραινῶ μὲν οὖν καὶ ἰδιώτῃ παντὶ καὶ ἄρχοντι μήτε ὁμορόφιον αὐτῷ, μήτε ὁμοτράπεζον γίνεσθαι· ἱερεῦσι δὲ διαφερόντως, οἳ μήτε ζῶντας αὐτοὺς προσεροῦσι, μήτε τελευτήσαντας συμπροπέμψουσι· εἰ δέ τις ὡς μικροπολίτιν ἀποσκυβαλίσῃ τὴν ἐκκλησίαν καὶ δέξεται τοὺς ἀποκηρύκτους αὐτῆς, ὡς οὐκ ἀνάγκη τῇ πένητι πείθεσθαι, ἴστω σχίσας τὴν ἐκκλησίαν, ἣν μίαν ὁ Χριστὸς εἶη βούλεται. »

Ὁ Ἀνδρόνικος, πληροφορηθεὶς ὅτι παρεσκευάσθη ἡ δεινὴ αὐτῇ κατ' αὐτοῦ διακήρυξις, ἠγωνίσθη διὰ ποικίλων αἰτήσεων καὶ ὑποσχέσεων νὰ προλάβῃ τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπιτυχῶν τοῦ σκοποῦ,

ἐξεστράπη αὖθις εἰς ἔτι δεινότερας καταπιέσεις καὶ βιαιοπραγίας προσθεις εἰς τὴν ἐξορίαν τὴν δήμευσιν, καὶ εἰς τὰ βασανιστήρια τὸν θάνατον. Τὴν ἀπάτην ταύτην μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ ὁ Συνέσιος ἐξέδωκε τελευταῖον τὸν ἀφορισμὸν διὰ νέας πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἐντονωτάτης ἐγκυκλίου ἣτις ἔλεγεν ἐν προοιμίῳ. « Ἀνδρόνικος τὴν ἐκκλησίαν ψευδάμενος, ἀληθευούσης αὐτῆς πειραθήτω. » Αὐτὴ ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος εἰς τὴν ἀπειλητικὴν ταύτην κραυγὴν τοῦ ἐπισκόπου Πτολεμαΐδος. Ὁ Ἀνδρόνικος καθήρθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ τοσοῦτον μάλιστα βαρέως ἐτιμωρήθη ὥστε ὁ ἐπεικὴς Συνέσιος ἔψεξε τὸν αὐθαίρετον τοῦτον τῆς περιστολῆς τῆς ἀδικίας τρόπον καὶ ἐμεσολάβησεν ὑπὲρ ἐκείνου τὸν ὅποιον πρὸ μικροῦ εἶχε κατηγορήσει. Μὴ ἀμελῶν δὲ ἐν τῷ μετὰ τὰ κύρια τοῦ ἐπισκόπου καθήκοντα, δὲν ἔπαυσεν οὐδ' εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον προστατεύων τοὺς συμπολίτας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ εἰς ἔτι ἄλλοτριωτέρας τοῦ σχήματος αὐτοῦ φροντίδας ἐξ ἀπαραιτήτου ἀνάγκης ἀνεμίχθη.

Ἡ Κυρηναϊκὴ, ἡ ἄλλοτε τοσοῦτον βιομήχανος καὶ πλουσία, ἐν τῇ ἐ. ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον εἶχεν ἀποβάλλει τὴν ἐμπορείαν αὐτῆς καὶ τὸ πλεῖστον τῆς τέχνης, ἀλλ' ἔπασχε πρὸς τοῦτοις τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τὰ ὅποια, κατοικοῦντα εἰς τὴν γείτονα μεγάλην Σύρτιν παρὰ τὴν ἔρημον, ἐλεηλάτουν ἀδιακόπως τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ δὲν ἀνεχαιτίζοντο εἰμὴ ὑπὸ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Τοσοῦτον δὲ ἄθλιος ἦτο ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλὲς ἐκεῖ ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ὥστε ἀντὶ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνους, οὐδὲ ἐν τῇ Πτολεμαΐδι αὐτῇ ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ἀλλὰ, σωρεύσας τοὺς θησαυροὺς οὓς ἐκ ποικίλων καταπιέσεων εἶχε συλλέξει εἰς δύο πλοῖα, διέτριβεν ἐπ' αὐτῶν ἔτοιμος πρὸς φυγὴν. Ἡ θλιψὶς καὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Συνεσίου διὰ τὴν τοιαύτην ἀνάνδρον τοῦ διοικητοῦ διαγωγὴν περιγράφεται εἰς μίαν τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν, ἐν ᾗ μετὰ εἰρωνικῆς περιφρονήσεως λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, « οὐ γὰρ παρ' ἑπαλξιν ὥσπερ ἐγὼ Συνέσιος ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ παρὰ κόπην ὁ στρατηγὸς ἴσταται. » Καὶ τῷ ὄντι ἐνῷ ὁ διοικητὴς εἶχε διατάξει αὐστηρῶς εἰς τοὺς κατοίκους νὰ μένωσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν κεκλεισμένοι, ὁ γενναῖος ἐπίσκοπος ἀπὸ πρωΐας μὲν ἐξ-

ἤρχετο ἔφιππος ἵνα πληροφορηθῇ τὰ κατὰ τὸν ἐχθρόν· τὴν δὲ νύκτα, παρακολουθούμενος ὑπὸ λογάδων τινῶν νεανίσκων τῆς πόλεως, περιεφέρετο περὶ τὸν λόφον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγείρετο ἡ Πτολεμαῖς ἵνα προλάβῃ πᾶσαν αἰφνιδίαν τῶν βαρβάρων ἔφοδον, καὶ ἐπιτρέψῃ, ὡς ἔλεγεν, εἰς τὰς γυναικας νὰ κοιμηθῶσιν ἡσυχῶς, γινώσκουσαι ὅτι ὑπάρχει ὁ ἀγρυπνῶν ὑπὲρ τῆς ἀμύνης αὐτῶν. Ἀλλοτε πάλιν ὠφελούμενος ἀπὸ τῶν μαθηματικῶν αὐτοῦ γνώσεων, ἡσχολεῖτο, ὡς ὁ Ἀρχιμήδης ἐν Συρακούσαις, εἰς κατασκευὴν μηχανῆς πολεμικῆς ἐπιτηδεΐας νὰ ρίπτῃ ὀγκώδεις λίθους κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς μὲν τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπεδείκνυνεν ἀτρόμητον πεποιθήσιν, τὴν δὲ θλίψιν ἐξέφραζε μόνον εἰς φίλους πόρρῳ διατελοῦντας, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ὑπατίαν γράφων, τῆς ὁποίας ἔσωζε περιπαθῶς τὴν μνήμην, εἰ καὶ προσθευούσης δόγμα ἀλλότριον αὐτοῦ. « Εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν αἰῶνα, ἐπέστειλε πρὸς αὐτὴν ποτε ἐκ Πτολεμαΐδος πολιορκουμένης, αὐτὰρ ἐγὼ κακῆθι τῆς φίλης Ὑπατίας μεμνήσομαι. Ἐγωγέ τοι τοῖς πάθεσι τῆς πατρίδος περιεχόμενος, καὶ δυσχεραίνων αὐτὴν, ἐφ' οἷς ὁρῶ καθημέραν ὅπλα πολέμια, καὶ ἀποσφαττομένους ἀνθρώπους ὥσπερ ἱερεῖα, καὶ τὸν ἀέρα διεφθαρμένον ἑλκων ἀπὸ τῆς σήψεως τῶν σωμάτων, καὶ αὐτὸς ἕτερα τοιαῦτα παθεῖν προςδοκῶν· τίς γὰρ εὐελπισ, ἐν ᾧ καὶ τὸ περιέχον ἐστὶ κατηρέστατον, κατειλημμένον τῇ σκιᾷ τῶν σαρκοφάγων ὀρνέων; ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτοις φιλοχωρῶν. Τί γὰρ καὶ πάθω Λίβυς ὢν, καὶ ἐνταῦθα γενόμενος, καὶ τῶν πάππων τοὺς τάφους οὐκ ἀτίμους ὀρῶν. Διὰ σέ μοι δοκῶ μόνην ὑπερόψεσθαι τῆς πατρίδος, καὶν λάβωμαι σχολῆς, μεταναστεύσειν. »

Ἀλλὰ τελευταῖον δὲν εἰμπόρεσε νὰ κρύψῃ τὴν ὑπερεκχειλίσασαν ἀπελπισίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν συμπολίτας, μάλιστα δὲ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς ὁμιλίας ἣν ἐξεφώνησεν ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ, ἡγεμονεύοντος Γενναδίου καὶ δουκὸς ὄντος Ἰννοκεντίου, ἐξεδήλωσε τὴν ταραχὴν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας δι' εὐγλωττίας ἀμμήτου, συγγέων τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις μετὰ τῶν χριστιανικῶν πεποιθήσεων εἰς τρόπον καὶ αὖθις καταδεικνύοντα τὸν ἰδιόζοντα χαρακτῆρα τοῦ νέου τούτου ἑλληνισμοῦ τοῦ προκύψαντος τότε εἰς μέσον διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαίων ἀνα-

μνήσεων μετὰ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ ἠθικῆς. « Ὁμοὶ Κυ-
ρήνης ! ἔλεγεν, ἥς αἱ δημόσιαι κύρβεις μέχρι ἐμοῦ κατάγουσι τὰς
ἀφ' Ἡρακλέους διαδοχάς· οὐ γὰρ ἂν εἴην ἀρχαῖος, ἐν εἰδόσιν ὀλο-
φυρόμενος τὴν καταβεβλημένην εὐγένειαν. Ὁμοὶ τῶν τάφων, ὧν οὐ
μεθέξω τῶν Δωρικῶν ! Ὁμοὶ Πτολεμαΐδος ! ἥς ἀνεδείχθην ὑστάτος
ιερεὺς. Ἀλλὰ πρόσσετί μοι τὸ δεινόν· οὐκέτι δύναμαι λέγειν· ἐπι-
λαμβάνεται μου τῆς γλώττης τὰ δάκρυα. Γέγονα πρὸς τὴν φαν-
τασίαν τῆς τῶν ἱερῶν ἀπολείψεως. Ἐδεῖ μὲν οἷχεσθαι πλέοντας·
ἀλλ' ὅταν ἐπὶ ναῦν τις καλῇ, μικρὸν ἀναμειῖναι δεήσομαι· βαδιοῦ-
μαι γὰρ πρῶτον ἐπὶ τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ κυκλώσσομαι τὸ θυσιαστή-
ριον· δάκρυσι βρέξω τὸ τιμαλφέστατον ἔδαφος· οὐκ ἀποδραμοῦμαι
πρὶν θύραν ἐκείνην, καὶ θρόνον ἐκεῖνον ἀσπάσασθαι. ὦ ποσάκις θεο-
κλυτήσω τε, καὶ μεταστραφῆσομαι ; ὦ ποσάκις ταῖς κιγκλίσι τὰ
χεῖρε προσμάζομαι ; Ἀλλ' ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα, καὶ βίαιον. Ἐπι-
θυμῶ δοῦναι ὀφθαλμοῖς ὕπνον ἀπεριστάλπιστον. Μέχρι πότε παρὰ
ἑπαλξιν στήσομαι ; μέχρι πότε τηρήσω τὸ μεταπύργιον ; Ἀπαγο-
ρεύω φυλακὰς ἐπιττάτων νυκτερινὰς, καὶ φυλάττων ἐν τῷ μέρει, καὶ
φυλαττόμενος, ὁ παλλὰ πρότερον ἀγρυπνήσας ἐπὶ ταῖς ἄστρον ἐπι-
τολαῖς. Ἀποκναίομαι νῦν ἐγγρηγορῶν ἐπὶ ταῖς τῶν πολεμίων ἐπιβο-
λαῖς. Πρὸς διαμεμετρημένον ὕδωρ καθεύδομεν· καὶ τὸ λαχόν μοι
μέρος εἰς ὕπνον ἀφαιρεῖται πολλάκις ὁ κώδων ὁ φυλακτῆριος. Ἄν δὲ
καταμύσω μικρόν· ὦ τῶν ἐνυπνίων τῶν σκυθρωπῶν ! εἰς οἷα παρα-
πέμπουσιν ἡμᾶς αἱ μεθ' ἡμέραν φροντίδες. Τὸ λῆξαι πόνων, ἀρξα-
σθαι πόνων ἐστί· φεύγομεν, ἀλισκόμεθα, τιτρωσκόμεθα, δεδέμεθα,
πιπρασκόμεθα. Ποσάκις ἐξανέστην ἄσμενος, ὅτι δεσπότην ἀπέλι-
πον ; ποσάκις ἐξανέστην ὑπέρασθμος, ἰδρῶτι ραινόμενος, ὁμοῦ τὰν
ὕπνον καὶ τὸν δρόμον ἀπολιπὼν, ὃν κατατείνας ἔφευγον ὀπλίτην
πολέμιον ; Μόνοις ἡμῖν Ἡσίοδος οὐδὲν λέγει, τὴν ἐλπίδα τηρήσας
εἶσω τοῦ πίθου· πάντες ἀθαρσεῖς καὶ δυσέλπιδες. Ὁ πεπαρομια-
σμένος βίος ἀβίωτος οὐχ ἕτερός ἐστιν, ἄνδρες, ἀλλ' ὃν ζῶμεν ἡμεῖς
τίς ἢ διατριβή ; τί μέλλομεν ; Ἀπήχθηται Πεντάπολις τῷ Θεῷ·
ποιναῖς ἐκδεδόμεθα· ἡ γὰρ ἀκρις, οὐκ ἔστι κακὸν ἀκριθέστερον· τὸ
δὲ πῦρ ὃ πρὸ τῶν πολεμίων τριῶν πόλεων ἐπενείματο λήϊα. Τί
πέρας κακῶν ; Εἰ τούτων ἄγουσιν ἐλευθερίαν αἱ νῆσοι, ἐγὼ μὲν ὅταν

ἀφουρίση τὸ πέλαγος, πλεουσοῦμαι. Ἀλλὰ φοβοῦμαι, μὴ προλάβῃ με τὸ δεινόν· πελάζει γὰρ ἡ κυρία τῆς προσβολῆς, ἣν τῇ πόλει, φασίν, ὁ πτεροφόρος ἠπείλησεν, ὁ τοῦ πολεμίου ἐξηγούμενος στρατεύματος. Μαλιστα δὲ καιρῶν ἐκεῖνος ἱερεῦσι τὸν ἐπὶ τὰς αὐλὰς τοῦ Θεοῦ δρόμον ἀναγκαῖον ἀποφανεῖ, ἂν ἐν χρῶ τῆς πόλεως ὁ κίνδυνος γένηται. Ἐγὼ κατὰ χώραν ἐπ' ἐκκλησίας μενῶ· τὰς παναγεῖς προστήσομαι χέρνιβας· προσφύσομαι τῶν κιόνων τῶν ἱερῶν, αἱ τὴν ἄστυλὸν ἀπὸ γῆς ἀνέχουσι τράπεζαν· ἐκεῖ καὶ ζῶν καθεδοῦμαι, καὶ ἀποθανῶν κείσομαι. Λειτουργός εἰμι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ἴσως ἀπολειτουργῆσαί με δεῖ· οὐ μὴν ὁ γε Θεὸς περιόφεται τὸν βωμὸν τὸν ἀναίμακτον ἱερέως αἵματι μιαινόμενον. »

Καὶ ἡ μὲν Ἱπτολεμαῖς ἐσώθη τότε· ἀλλ' οἱ ἀποκρουσθέντες ἀπὸ αὐτῆς βάρβαροι, ἐπιπεσόντες εἰς τὴν ἄλλην χώραν, ἐξηράνισαν ἅπαντα τὰ ἔχνη τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ κατέλιπον αὐτὴν κατοίκων ἔρημον. Ἀδῆλον δὲ τί ἀπέγινεν ἐπὶ τέλους καὶ ὁ Συνέσιος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὀλεθρίας ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Γνωστὸν δὲν εἶναι οὔτε πότε συνέβη ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μνήμη αὐτοῦ μένει ἀθάνατος· διότι ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ χάρις, ἡ τόλμη, ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλοπατρία τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς μαρτυροῦσι πόσον ἀκμαῖα ἦσαν ἔτι τὰ περιλιπόμενα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ λείψανα καὶ ὅποσον ἄλλοιᾳ ἤθελεν ἀποβῆ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἡ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους τύχη, ἐάν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, ἀντὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὰς χεῖρας βαρβάρων καὶ νὰ ἀσπασθῇ ἤθη ἀσιανὰ, ἥξευρε νὰ ὠφεληθῇ ἐπιτηδειότερον ἀπὸ τῶν νέων δυνάμεων τὰς ὁποίας τὸ ἔθνος ἐκεῖνο προσέλαβεν ἐκ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Τῆς ἀληθείας ταύτης ἐτέρα ἀπόδειξις εἶναι ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία καὶ τὸ φρόνημα τοῦ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάσαντος Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Ἰωάννης ὁ ἕνεκα τῆς ἀπαρμιλλοῦ αὐτοῦ εὐγλωττίας Χρυσόστομος ἐπικληθεῖς, ἐγεννήθη περὶ τὸ 344 εἰς Ἀντιόχειαν, ἐκ πατρὸς ἐπιφανοῦς, τοῦ Σεκούνδου, διαπρέψαντος ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀξιώματικοῖς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν στρατοῦ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ, Ἀνθοῦσα, ἀνέθρεψεν αὐτὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει.

ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ νέος ἠκολούθησε τὰ ῥητορικὰ μαθήματα τοῦ πε-
ριωνύμου σοφιστοῦ Λιβανίου, ὅστις διετέλεσεν ὁπαδὸς πιστὸς τοῦ
Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ὁ Χρυσόστομος ἐδιηγείτο
ὅτι ὁ Λιβάνιος μαθὼν παρ' αὐτοῦ ὅτι ἡ μήτηρ αὐτοῦ, χηρεύσασα εἰς
ἡλικίαν ἐτῶν εἰκοσι, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ λάβῃ δεύτερον σύζυγον,
ἀνέκραξεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ ἀκροατήριον « ὦ
θεοὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁποίας γυναῖκας ἔχουσιν αὐτοὶ οἱ χριστιανοί! »
Ὁ εἰδωλολάτρης οὗτος σοφιστὴς ἐθαύμασε μετ' ὀλίγον τὸν νέον μα-
θητὴν, καὶ ἤλπισεν ἴσως ὅτι θέλει παρασύρει αὐτὸν εἰς τὸ ἀρχαῖον
θρησκευμα, διὰ τοῦ δελεάσματος τῶν ὁμηρικῶν ἐκείνων μύθων, τοὺς
ὁποίους τοσοῦτον εὐγλώττως ἠρμήνευεν. Καί τοι δέ, προϊόντος τοῦ
χρόνου, ἐφεύσθη τῆς προσδοκίας ταύτης, δὲν ἔπαυσεν ἀγαπᾶν τὸν
Χρυσόστομον· καὶ σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Λιβανίου δι' ἧς συγχαίρει
τῷ μαθητῇ ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις αὐτοῦ ὡς δικηγόρου ἐν Ἀντιοχείᾳ.
Πολλὰ δὲ ἔτη μετέπειτα περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ
τῶν φοιτητῶν, τίς ἄρα διαδέξοιτο τὴν διαιτριβὴν μετ' αὐτὸν, ἀπε-
κρίθη στενάζων « Ἰωάννην ἔλεγον, εἰ μὴ τοῦτον ἡμῶν οἱ χριστια-
νοὶ ἀπεσύλησαν. » Οὐδ' ὑπέμεινε πολὺν χρόνον δικηγόρων ἐν Ἀν-
τιοχείᾳ ὁ Χρυσόστομος. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα παρεῖχον τότε
στάδιον ἐνεργείας πολὺ εὐρύτερον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν, αὐτὴ δὲ ἡ
ἐκκλησία, ὡς πρὸ μικροῦ περὶ Συνεσίου ὁμιλοῦντες εἶδομεν, ἐφιλο-
τιμεῖτο νὰ καλῇ εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς πάντα τὸν ἐπὶ λόγῳ καὶ
ἀρετῇ διαπρέποντα ἄνδρα. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἐδέχθη τὸ ἅγιον
βάπτισμα παρὰ τοῦ τότε εὐλαβοῦς τῆς Ἀντιοχείας Ἐπισκόπου Με-
λετίου, καὶ προεχειρίσθη ἀναγνώστης τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας. Ἀλλ'
ἡ διακκῆς αὐτοῦ ψυχὴ, θεωροῦσα ἀτελεῖ τὴν τοιαύτην πρὸς τὴν ἰε-
ρωσύνην παρασκευὴν, ἀπεφάσισε νὰ ἀποχωρήσῃ μακρὰν τοῦ οἴκου καὶ
τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἐρημίαν, ἵνα, διὰ τοῦ μοναστικοῦ βίου, ἐνα-
σκήσῃ ἑαυτὴν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου λειτουργή-
ματος. Ἡ φιλόστοργος αὐτοῦ μήτηρ, ἠγωνίσθη εἰς μάτην ν' ἀποτρέψῃ
αὐτὸν τοῦ σκοποῦ διὰ παρακλήσεων καὶ θρήνων. Ὁ Ἰωάννης ἐξετέ-
λεσε τὴν προαίρεσιν· καὶ μόνον ἀφοῦ ἔξ· περίπου ἔτη δεινῶς ἐσκλη-
ραγώγησεν ἑαυτὸν μακρὰν πάσης κοινωνίας, νοσήσας ἐπὶ τέλους ἐπέ-
στρεψεν εὐτυχῶς εἰς Ἀντιόχειαν ἵνα διαλάμψῃ ὡς εἰς τῶν φαينو-

τέρων τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἀστέρων. Τῷ ὄντι ὑπὸ μὲν τοῦ Μελετίου χειροτονεῖται τότε διάκονος, ὁ δὲ τοῦ Μελετίου διάδοχος Φλαβιανὸς προχειρίζεται αὐτὸν πρεσβύτερον· καὶ ἐπειδὴ ὁ Χρυσόστομος εἶχεν ἤδη ἀποκτήσει, ὄνομα μέγα ἐπὶ παιδείᾳ καὶ θεοφιλίᾳ καὶ ἀγαθοεργίᾳ, ἐπιτρέπει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος προθύμως καὶ τὴν κήρυξιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ τῆς Ἀντιοχείας πόλει, ἥτις, ἔχουσα μὲν 200,000 κατοίκων χριστιανῶν, ἰουδαίων, εἰδωλολατρῶν ὁμιλούντων ὅλων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀκμάζουσα δὲ διὰ τὰς σχολὰς, καὶ τὴν ἐμπορίαν, καὶ τὴν τέχνην, ἐθεωρεῖτο δικαίως ὡς ἄλλη τις κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πόλις τῶν Ἀθηνῶν, μὴ κληρονομήσασα μὲν βεβαίως τὰς πολιτικὰς ταύτης ἀρετὰς, ἀλλὰ μετέχουσα τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς ζωηρότητος τοῦ περιδόξου ἐκείνου δήμου.

Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἦτο, κατὰ τὰ τότε τῆς ἐκκλησίας ἔθιμα, ἔργον κυρίως τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος, εἴτε γηράσας εἴτε μὴ ἔχων τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα, ἀνέθετε πολλάκις τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ἓνα τῶν περὶ αὐτὸν νεωτέρων λειτουργῶν, διότι οἱ ἑλληνικῶς παιδευθέντες αὐτοὶ λαοὶ ἐδίψων λόγου μᾶλλον ἢ λατρείας· καὶ καθὼς ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τοῦ λόγου ἤγοντο καὶ ἐφέροντο αἱ πολιτεῖαι, οὕτω καὶ μετέπειτα ὁ λόγος ἦτο τὸ ἰσχυρότατον τοῦ χριστιανισμοῦ ὄπλον. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη ὥστε ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται ἀκαταπαύστως ὅτι οἱ ἄνθρωποι συρρέουσιν ἵνα ἀκούσωσιν αὐτὸν πολὺ προθυμότερον ἢ ἵνα ἀκροασθῶσι τῆς θείας λειτουργίας. Καὶ δὲν προσήρχοντο χριστιανοὶ μόνον· ἀλλὰ καὶ ἔβραιοι καὶ εἰδωλολάτραι ἐπλήρουν τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ. Ὁ δὲ λαμπρὸς ῥήτωρ ἡρμήνευε τὰς Γραφὰς διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας καὶ τῆς ἀλληγορικῆς τέχνης ἥτις ἀείποτε πολλὴν ἐπροξένει ἐντύπωσιν εἰς τοὺς προπάτορας ἡμῶν εἴτε ἐθνικοὺς εἴτε χριστιανούς. Ἐξέθετε, διὰ δεινότητος λόγου ἀνταξίας τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ καθήκοντα τῆς ἠθικῆς, καὶ προσέβαλλε τὰς ποικίλας τῶν Ἀντιοχέων κακίας, περιγράφων τὸν τρυφήλὸν βίον τῶν μεγιστάνων, τὰ βρίθοντα κέδρου καὶ πορφύρας ἀνάκτορα αὐτῶν, τὸν ὄγκον τῆς περὶ τὰς ἵπποδρομίας δαπάνης, τὴν πολυτέλειαν τῶν πλουσίων γυναικῶν αἵτινες ἐξερχόμεναι εἰς τὰς ὁδοὺς παρεπέμποντο ὑπὸ πολυαριθμῶν εὐνούχων καὶ δούλων, τὴν

ὑπεροψίαν τῶν φιλοσόφων οἵτινες περιεπάτουں εἰς τὰς εὐρείας τῆς Ἀντιοχείας στοάς, φέροντες ἀγερώχως τὸν μανδύαν αὐτῶν καὶ τὸν βαθὺν πώγωνα καὶ τὴν βακτηρίαν. Ἡ φήμῃ τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀνδρὸς διεδίδετο καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, καὶ σοφισταὶ ἐθνικοὶ μακρόθεν συνέρρεον ἵνα ἀκροασθῶσιν αὐτοῦ· ὥστε ἡ μεγαλοφυΐα ἐκείνη ὑπηρετεῖ τὸν χριστιανισμόν, παγιδεύουσα εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ πολλοὺς λογίους οἵτινες ἄλλως ἤθελον διατηρήσει τὰς κατὰ τοῦ νέου δόγματος βαθέως ἐρρίζωμένους προλήψεις.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπλήρου ἐπὶ δώδεκα ἤδη ἔτη τὸ ἀποστολικὸν τοῦτο ἔργον, ὅτε τῷ 387 ἐξερράγη ἡ στάσις τῆς Ἀντιοχείας περὶ ἧς ἐλαβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν. Ἀφοῦ κατηνύαθη ὁ πρῶτος τοῦ κινήματος τούτου παροξυσμός, ἡ πόλις ἐκαραδόκει ἔντρομος τὴν ἀπόφασιν τοῦ παντοδυνάμου καὶ ὀργίλου βασιλέως. Ὁ ἐπίσκοπος Φλαβιανὸς, γέρονς σεβάσμιος, ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεῦσαν, ἵνα δυσωπήσῃ τὸν μονάρχην· ὁ δὲ Χρυσόστομος, ἐπιτροπεύων αὐτὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀνέλαβε νὰ παραμυθήσῃ, νὰ ἐμψυχώσῃ, νὰ διακαιώσῃ τὸν λαόν. Αἱ ὁμιλίαι τὰς ὁποίας κατὰ τὰς ὀδυνηρὰς ἐκεῖνας ἡμέρας ἐξεφώνησεν ἐν τῷ ναῷ τῆς πρωτευούσης τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι μνημεῖα αἰδία ἰσότητος καὶ εὐεπείας. Ἐκεῖ μάλιστα βλέπομεν τὴν εὐγενῆ ἐντολὴν ἣν ἡ ἐκκλησία τότε τοσοῦτον ἐπιτηδεύει ἐξεπλήρου, τὴν ἐντολὴν τῆς προστασίας τοῦ δήμου. Ὁ ῥήτωρ προοιμιάζει περιγράφων τὴν κατάπληξιν τῆς Ἀντιοχείας· ἀμέσως δ' ἔπειτα ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς, ὡς ἂν ἐπεκράτει βαθεῖα ἡσυχία καὶ εἰρήνη. Διδάσκει αὐτοῖς τὴν φιλοξενίαν, τὴν ἐλεημοσύνην, τὴν περιφρόνησιν τοῦ πλούτου, ἀξιών, ὅτι ὁ μέγας κίνδυνος καὶ φόβος ὃν ἀναγνωρίζει καὶ συναισθάνεται, δὲν πρέπει ὅμως κατ' οὐδὲν νὰ ἐλαττώσῃ τὰ παραγγέλματα τοῦ χριστιανικοῦ ἁμβωνοῦ. Τὴν ἐπιούσαν ὁ λαὸς συνέρχεται αὐθις εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς εἰς τὸ ἄσυλον αὐτοῦ, ὁ δὲ Χρυσόστομος ἀναγγέλλει πρὸ πάντων τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαβιανοῦ, περιγράφει κατανυκτικῶς τοὺς σωματικούς μόχθους καὶ τοὺς ψυχικούς ἀγῶνας οὓς προθύμως ἀνέλαβεν ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ, παρακολουθεῖ αὐτὸν ἐν τῇ μακρᾷ ὁδοιπορίᾳ, ἀριθμεῖ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἔμελλε νὰ μένῃ εἰς ἐτὶ ἄδηλος ἡ τῆς Ἀντιοχείας τύχη, φαντάζεται τὴν βασιλικὴν ἔντευξιν, τοὺς πρώτους

τοῦ ἀρχιεπισκόπου λόγους, ἔπειτα δὲ ἐπανερχεται εἰς τὴν νουθεσίαν τοῦ λαοῦ ἐκείνου τοῦ ὁποίου κατηύνασεν ὡς οὖν τὴν ἀνησυχίαν. Καὶ καθεκάστην ἡ αὐτὴ ἐπανελαμβάνετο παραμυθία διὰ νέων πάντοτε τρόπων καὶ διὰ νέων περιπετειῶν. Ἄλλ' ἤδη οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἅμα μετὰ τὴν πρώτην τῆς στάσεως ἀγγελίαν, ἀποσταλέντες ἐπιτροποὶ ἐπιχειροῦσι δεινὰς καταδιώξεις καὶ τιμωρίας· πολῖται πλούσιοι φυλακίζονται καὶ μαστιγοῦνται, τὰ κτήματα αὐτῶν δημεύονται, καὶ αἱ γυναῖκες, ἐξωσθεῖσαι τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, περιπλανῶνται περὶ τὰς φυλακάς· ἡ πόλις ἀφαιρεῖται τὸ ἐπώνυμον τῆς μητροπόλεως τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἵπποδρόμος, τὰ θέατρα, τὰ δημόσια αὐτῆς λουτρά κλείονται, οἱ δὲ κάτοικοι, περιελθόντες εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ἀπελπισίας, θέλουσι νὰ φύγωσιν εἰς τὴν ἔρημον· ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος ἀναχαιτίζει αὐτοὺς διὰ τοῦ λόγου. Εἰκονίζει μὲν ἐναργῶς τὴν φρίκην ἣν καὶ αὐτὸς ἠσθάνθη προσελθὼν εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα παρακολουθήσῃ αὐτοῖσι τοὺς ὑπὸ τῶν δικαστῶν τιμωρουμένους ἀδελφοὺς αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ θεάματος ἐξάγει τὴν ἐλπίδα ὅτι τηλικαῦτα δεινὰ θέλουσιν ἐπὶ τέλους μετριασθῆ, ὑποδεικνύων συνάμα εὐστόχως τὰς προσεγγιζούσας ἐορτὰς τοῦ Πάσχα ὡς ἐποχὴν συνδιαλλαγῆς τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ.

Ἐν τῇ μεταξὺ ὁ γέρων Φλαβιανὸς εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσελθὼν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου, δορυφορουμένου ὑπὸ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς φρουρᾶς, ἐστάθη μακρὰν τοῦ βασιλέως, νεύων κατὰ γῆς καὶ κατατεθλιμμένος, ὡς εἰ εἰκὼν τῆς ἐλεεινῆς Ἀντιοχείας. Ὁ βασιλεὺς, λαβὼν πρῶτος τὸν λόγον, ὑπέμνησε τὴν εὐνοίαν ἣν εἶχεν ἐπιδείξει εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ἤλεγξε τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὰς ὕβρεις τὰς ὁποίας ἐτόλμησαν νὰ διαπράξωσι κατ' αὐτοῦ τε καὶ τῆς βασιλίσσης. Τότε ὁ Φλαβιανὸς, συνελθὼν κατ' ὀλίγον ἀλλὰ δακρυφόδων εἰσέτι, ὡμολόγησε μὲν μετὰ πολλῆς ζέσεως τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοδοσίου καὶ τὴν παραφορὰν τοῦ λαοῦ τῆς Ἀντιοχείας ἣν ἀπέδωκεν εἰς τὴν φθορὰν ἔχθραν τῶν καταχθονίων πνευμάτων· ἔπειτα δὲ ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν γενναϊότερον, καθὰ ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, ὅστις πιθανώτατα ἐκάλλυνε τοὺς λόγους τοῦ γέροντος. « Καθήρεσαν, εἶπε, τὰς εἰκόνας σου· ἀλλ' εἰμ-

στῶρεῖς νὰ ἐγείρῃς σεαυτῷ εἰκόνας ἄλλας ἐνδοξοτέρας. Συγχώρησον τοὺς ἐνόχους· δὲν θέλουσι μὲν στήσει εἰς τιμὴν σου ἐν ταῖς ἀγοραῖς εἰδῶλα χαλκᾶ ἢ χρυσᾶ καὶ λιθοκόλλητα, ἀλλὰ θέλουσιν ἀφιερῶσαι εἰς σὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν μνημεῖον πολυτιμότερον, τὸ μνημεῖον τῆς ἀρετῆς σου. Θέλεις ἀποκτήσῃ οὕτω εἰκόνας ζώσας τοσαύτας ὅσοι ἄνθρωποι ὑπάρχουσιν ἐπὶ γῆς καὶ ὅσοι ὑπάρξουσιν μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος· διότι οὐ μόνον οἱ περὶ ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸγονοὶ ἡμῶν εἰς γενεὰς γενεῶν θέλουσι γνωρίσει τὴν βασιλικὴν ταύτην καὶ μεγάλην πράξιν, θαυμάζοντες αὐτὴν ὡς ἂν αὐτοὶ οὗτοι ἀπέλαβον τὴν ἐξ αὐτῆς εὐεργεσίαν. » Ἐξηκολούθησε δὲ οὕτω ἐπικαλούμενος τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως· καὶ, ἐπὶ τούτῳ, ἀναμνήσκων μὲν αὐτῷ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅστις προτρεπόμενός ποτε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀκρωτηριάσαντας μίαν αὐτοῦ εἰκόνα, ἐπέθηκεν ἐλαφρῶς τὴν χεῖρα εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἀπήντησε μειδιῶν, ὅτι οὐδένα αἰσθάνεται ἐπ' αὐτοῦ μῶλωπα· ἀνακαλῶν δὲ αὐτὴν τοῦ Θεοδοσίου τὴν προηγουμένην ἐπιείκειαν, ὅστις, προσεγγίζουσας ποτὲ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, οὐ μόνον εἰς τοὺς κατὰ δίκους ἀπένειμε χάριν ἀλλὰ ἐθλίβετο διότι δὲν ἠδύνατο καὶ τοὺς θανόντας νὰ ἀναστήσῃ· καταδεικνύων δὲ τὴν δόξαν ἣν συγχωρῶν θέλει ἀποκτήσῃ παρὰ τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἐπὶ τέλους ἡ καταπειστικὴ αὕτη εὐγλωττία συνεκίνησε τὸν βασιλέα· καὶ ἀπεφάνητο τὴν ζητουμένην συγχώρησιν, καὶ προέτρεψε τὸν γέροντα ἐπίσκοπον νὰ ἐπιστρέψῃ ὅσον ἔνεστι τάχιον ἵνα κομίσῃ τὴν χαρμόσυνον ταύτην ἀγγελίαν εἰς τὸν λαόν τῆς Ἀντιοχείας κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα ἐορτήν. Ἀλλ' ὁ Φλαβιανὸς προεξέπεμψε ταχυδρόμους οἵτινες ἱκανὰς ἡμέρας πρὸ αὐτοῦ καθησύχασαν τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν· καὶ τότε διεδέξαντο ἐν αὐτῇ τὸ κοινὸν πένθος πανηγύρεις καθ' ἃς ὁ δῆμος ἀνεδείχθη ἐνθουσιώδης ἐν τῇ ἀγαλλιάσει αὐτοῦ ὅσον πρὸ ὀλίγου εἶχε διατελέσει ἐν τῇ θλίψει καταβεβλημένος. Ὁ δὲ Χρυσόστομος συγκαλέσας τὸ πλῆθος ἐπανελάβεν αὐτῷ τοὺς λόγους τοῦ τε ἐπισκόπου καὶ τοῦ βασιλέως. Βεβαίως ἀξιοζήλωτος δὲν εἶναι ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας, ἥτις, ἀποβαλοῦσα ἅπαντας τοὺς θεσμοὺς τοὺς ἐλέγχοντας καὶ περιστέλλοντας τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, παραδίδεται ἄοπλος εἰς τὴν διάκρισιν ἀρ.

χῆς ἀπολύτου. Ἀλλ' ἐν ἐλλείψει ἄλλου ἐλέγχου, πῶς νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὑφούσαν φωνὴν ἵνα συνετίσῃ τὸν ἄρχοντα, ἵνα μεσολαβήσῃ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρχομένων. Μοναρχίαι ἀπόλυτοι ἐπεκράτησαν καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλ' οὐδαμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας ἐτόλμησαν νὰ ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν βούλησιν τοῦ δεσπότη τοὺς φραγμοὺς οὓς παρ' ἡμῖν ἀντέταξαν οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Συνέσιοι, οἱ Χρυσόστομοι· διότι οὐδαμοῦ αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις δὲν ἐταύτισαν τὰς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τοὺς δὲ λειτουργοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων πρὸς τοὺς προστάτας τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ δέκα ἔτι ἐνιαυτοὺς διδάσκων τὸν δῆμον τῆς Ἀντιοχείας, τοῦ ὁποίου τοσοῦτον προθύμως εἶχε προστατήσει ἐν τοῖς ἐσχάτοις κινδύνοις. Αἱ ὁμιλίαι αὐτοῦ ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον σύστημα ἠθικῶν παραγγελμάτων, ἐν οἷς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν προλήψεις τινὰς ἢ μᾶλλον παραχωρήσεις τινὰς εἰς τὰς προλήψεις τῶν χρόνων ἐκείνων, διαπρέπει ἐν γένει μεγαλοφυΐα λαμπρά, καὶ γνώσις βαθεῖα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, καὶ καλοκαγαθία ὄντως εὐαγγελικὴ. Πλὴν τούτων δὲ αἱ ὁμιλίαι αὗται ἔχουσι καὶ ἕτερον πολύτιμον προτέρημα, ὅτι ἀπεικονίζεται ἐν αὐταῖς, ὡς ἐν ἄλλεπαλλήλοις τισὶ κατόπτροις, ἅπανσα ἡ τότε κοινωνία, ἥτις, ἰσταμένη οὕτως εἰπεῖν εἰς τὰ μεθόρια τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, διετέλει εἰς τὴν κρίσιμον ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ μὲν νέος βίος δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποφέρει ἅπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτοῦ καρπούς, ἐκ δὲ τοῦ ἀρχαίου βίου, πολλαὶ εἰσέτι ἐσώζοντο ἀτοπίαὶ καὶ δεισιδαιμονίαι. Ἡ κοινωνία αὕτη διετῆρει λ. χ. τὴν δουλείαν καὶ πολλάκις ἐτιμῶρει τοὺς δούλους ἀνηλεῶς· ἐπίστευεν εἰς τοὺς οἰωνοὺς, εἰς τοὺς γόνητας, εἰς τὰ φυλακτήρια, εἰς τὴν μαγείαν ἐν γένει· τὰ δὲ λείψανα ταῦτα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπεκράτουν μάλιστα μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς κατοικούντων χριστιανῶν, οἵτινες ἦσαν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι χριστιανοί, διότι, καθάπερ ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται, οἱ πλούσιοι γαιοκτῆμονες προετίμων νὰ κτίζωσι σιταποθήκας μάλ-

λον ἢ ναοὺς, ὥστε οἱ πτωχοὶ γεωργοὶ εἶχον πολλὰ νὰ διατρέξωσι στάδια πρὶν ἢ εὕρωσιν ἐκκλησίαν τινὰ ἵνα ἀκροασθῶσι τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ. Ἀφ' ἐτέρου εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, οἷα ἡ Ἀντιόχεια, ἡ ἀνατροφὴ ἦτο μὲν σφόδρα ἐπιμεμελημένη, ἀλλ' ἤκιστα μεθηρμόζετο πρὸς τὰς πραγματικὰς τῆς κοινωνίας χρείας. Ἀπὸ τῆς ἡλικίας πέντε ἐτῶν οἱ παῖδες ἐφοίτων εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα, ὅπου ἐμάνθανον ἢ ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ χαράττωσι γράμματα ἐπὶ σανίδων κηρωτῶν. Ἐπειτα μετέβαινον εἰς τὰς σχολὰς τῶν γραμματικῶν, ὅπου παρεδίδοντο τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας ποιητάς. Τελευταῖον εἰσέρχοντο εἰς τὰς σχολὰς τῆς ῥητορικῆς, τῆς ὁποίας οἱ διδάσκαλοι ἐπρέσβευον ὡς ἐπιτοπλείστον τὰ τῆς ἀρχαίας λατρείας, διότι ἐθεώρουν αὐτὴν ἀναποσπάστως μετὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας συνδεδεμένην. Τότε δὲ μόλις, ἀφοῦ συνεπλήρουν τὰς βαθμίδας τῆς τριπλῆς ταύτης ἐκπαιδευτικῆς κλίμακος, ἤρχιζον οἱ νέοι νὰ διδάσκωνται τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα, καὶ, ὡς εἰσαγωγὴν πρὸς τοῦτο, ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ἀλλὰ τότε οἱ μὲν γενναιότεροι ἐξ αὐτῶν ἠσπάζοντο ἐνθουσιῶντες τὰς ἠθικὰς καὶ σωματικὰς κακουχίας τοῦ ἐρημικοῦ καὶ μοναχικοῦ βίου· οἱ δὲ μᾶλλον εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κόσμου προσκείμενοι, ἐπεχείρουν τὴν σπουδὴν τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, δι' οὗ προήγοντο εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωμάτων. Ὀλίγοι δέ τινες μόνον εἰσέρχοντο εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Ἀνάλογόν τι συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς τὰς νέας κόρας. Αἱ χρηστότεραι ἐξ αὐτῶν καὶ περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρετῆς καρτερικώτεραι, ἀπεχώρουν συνήθως τοῦ κόσμου ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν αὐστηρὸν βίον καὶ τὸ εὐτελὲς ἱμάτιον τῆς μοναχῆς, καὶ ὡς μοναχαὶ πολλὰκις ἀφωσιῶντο εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πενήτων, ἐκτιθέμεναι ἐνίοτε εἰς τὸν θάνατον καὶ ἀναδεικνύουσαι ἐν γένει ἀρετὰς τοσοῦτον μᾶλλον θαυμασίας ὅσῳ συνεπήγοντο τὴν θυσίαν τῶν μεγαλητέρων τοῦ κόσμου τούτου ἀγαθῶν, τῆς νεότητος, τοῦ κάλλους, τοῦ πλούτου. Τὸ δὲ πρᾶγμα προέβη εἰς τοσοῦτον ὥστε ὁ Χρυσόστομος ἀνέφερεν ὡς καύχημα τῆς ἐκκλησίας, ὅτι ὑπῆρχον πλείοτεραι γυναικες ἀφιερωμέναι τῷ Θεῷ ἢ σύζυγοι καὶ μητέρες· καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν ἀναμφιβόλως νὰ δεχθῶμεν κατὰ γράμμα τὴν βεβαίωσιν ταύτην, ἀλλ' ὅμως ὅσον καὶ ἂν μετριάσωμεν αὐτὴν, πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ

ὑπερβολὴ ἐκείνη τῆς ἀφοσιώσεως ἐπήνεγκεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν κατάστασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὅπως δὴποτε ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου συνάγεται ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων καὶ γενναιοτέρων αἰσθημάτων ἐμπνεομένη μερὶς ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ βίου· καὶ ἂν εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ καθ' ἑαυτὸ ἤδη ὀλιθερόν, προσθέσωμεν, ὅτι οὐκ ὀλίγοι καὶ οὐκ ὀλίγαι τῶν μοναχῶν ἐκείνων, ἀντὶ νὰ τηρήσωσι τὰ ὑψηλὰ καθήκοντα τῆς ἱερᾶς ἐντολῆς ἦν ἀνελάμβανον, εἰς ποικίλας ὅσας παρεξτρέποντο καταχρήσεις, οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ πλεονάσαντος τούτου ἀληθοῦς καὶ πλαστοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου, τὰ πολυτιμότερα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πολιτείας συμφέροντα περιέστησαν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Ἄλλ' εἶναι ἄρα γε δίκαιον νὰ θεωρήσωμεν τὸν χριστιανισμόν ὑπεύθυνον τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ὡς ἐπραξάντινες ἐνίοτε εἴτε μὴ κατανοήσαντες τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ πνεῦμα, εἴτε ἐκ συστήματος ὄντες πολέμιοι αὐτοῦ; ὄχι, βεβαίως. Ὁ χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας διὰ τοῦ εἰς αὐτὴν ἐνοφθαλμισμού τῶν τελειοτάτων ἀρχῶν καὶ δογμάτων ὅσα ὁ ἄνθρωπος ἐπρέσβευσέ ποτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐχὶ δὲ, ἅπαγε, τὴν νέκρωσιν αὐτῆς διὰ τοῦ μοναχικοῦ καὶ ἐρημικοῦ βίου. Ἐὰν δὲ ἐπῆλθε τοιοῦτά τι ἐπὶ τινι χρόνῳ εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας (ἀνάλογόν τι συνέβη καὶ εἰς τὰς δυτικὰς, ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα νὰ ὁμιλήσωμεν), τὸ ἀτόπημα προέκυψεν ἀπὸ ἐτέρας ἀφορμᾶς καὶ αἰτίας. Καθ' ἣν ἐποχὴν κηρυχθέντος τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισαν νὰ πολλαπλασιάζωνται αἱ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίαι, ἡ ἐθνικὴ κοινωνία, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐνέργει τὸ νέον θρησκεῦμα, περιελθοῦσα εἰς ἐντελῆ σχεδὸν μαρασμόν, εἶχεν ἀποβάλλει ἅπαντα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς βίου, καὶ οὐ μόνον, καθόλου ἐξεταζομένη, ἐστερεῖτο πάσης ὑγιοῦς φιλοσοφίας καὶ ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτικοὶ αὐτῆς θεσμοὶ εἶχον κατὰ μέγα μέρος παραλύσει. Ὑφίστατο μὲν ἡ μοναρχία· ἀλλ' ἡ μοναρχία μόνη, μετεωριζομένη εἰς ὕψος μέγα ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτῆς μυρία ὅσα βρῶνσι συμφέροντα καὶ πάθη, δὲν ἐξαρκεῖ εἰς τὴν νόμιμον αὐτῶν ῥύθμιν, ἐὰν μὴ συναρμολογῇται πρὸς ταῦτα δι' ἐπι-

τηδείου ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων πολιτικῶν θεσμῶν οἰκοδομήματος ἐπὶ τοῦ ὁποίου αὕτη, ὡς ἀέτωμά τι, ὑπάρχει ἐπιτεθειμένη· οἱ δὲ θεσμοὶ οὗτοι, πολιτικοί, ἀσυκοί, δημοτικοί, εἶχον ὑποσῆ ἤδη δεινὴν ἀλλοίωσιν καὶ φθοράν. Ὁ χριστιανισμὸς λοιπὸν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐνεργήσῃ ὡς δόγμα ἀπλοῦν καὶ θρησκευμα ἐπὶ προϋπαρχούσης πολιτικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ ἐδέησε νὰ συγκροτήσῃ κοινωνίαν νέαν θρησκευτικὴν ἅμα καὶ πολιτικὴν καὶ νὰ ἐπεμβῇ διὰ τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν συνόδων καὶ τῶν ἐπισκόπων του εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ ποικίλα κοινωνικά, δικαστικά, οἰκονομικά καὶ ἀστυκὰ συμφέροντα, νὰ συγκροτήσῃ ἐν ἄλλαις λέξεσι κράτος ἐν κράτει. Ἐντεῦθεν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ νέου δόγματος φυσικὸν ἦτο νὰ περιέλθωσιν εἰς δεινὴν ἰδεῶν σύγχυσιν, καὶ νὰ ὑπολάβωσιν ἑαυτοὺς ὑπηκόους νέας τινὸς οὐρανίου πολιτείας, λησμονοῦντες τὰ πρὸς τὴν ἐπίγειον πολιτείαν καθήκοντα. Ἐντεῦθεν ἡ ἐκκλησία ἀντικατεστάθη ἀντὶ τῆς πατρίδος· ὁ μοναχικὸς βίος προετιμῆθη τοῦ κοινωνικοῦ· ἐν αὐτῇ τῇ πολιτείᾳ τὸ θεωρητικὸν θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐπεκράτησε τοῦ ἐνεργοῦ ἀνθρωπίνου αἰσθήματος· καὶ κατὰ προϋούσαν καὶ ἀναπόδραστον λογικὴν τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαν, οἱ τύποι τῆς λατρείας κατίσχυσαν τοῦ πνεύματος αὐτῆς, αἱ ψυχαὶ καὶ αἱ διάνοιαι ἐταπεινώθησαν, οἱ βραχίονες ἐνεκρώθησαν. Ἀλλὰ δὲν πταίει ὁ χριστιανισμὸς, ἂν ἡ θρησκεία ἀπερρόφησεν οὕτω ἐπὶ τινα χρόνον τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ ἂν ἐπῆλθον ἅπαντα τὰ ἀπαραίτητα τῆς συγχύσεως ταύτης ἀποτελέσματα· πταίει ἡ πολιτεία καὶ ἡ κοινωνία ἥτις, διὰ τὴν ἐξαχρεῖωσιν αὐτῆς, ἠναγκάσθη νὰ δανεισθῇ τοὺς θεσμοὺς τοῦ θρησκευματος, ὑποκύψασα ἐκ τούτου φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰς ποικίλα ὅσα ἀτοπήματα· βραδύτερον ὅτε τὰ ἀτοπήματα ταῦτα ἐκορυφώθησαν, ὅτε τὸ ἔθνος διὰ τὴν νάρκωσιν αὐτοῦ, ἐκινδύνεισε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ ἀκμάζοντος μωαμεθανισμοῦ, ἐγένετο ἐν τῇ ὀγδόῃ ἐκατονταετηρίδι ἀπόπειρά τις ἐκκλησιαστικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτις ἔδωκε νέαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλομεν ὁμιλήσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Νῦν δὲ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Χρυσόστομον, ἵνα ἐξετάσωμεν πῶς ἐπολιτεύετο ἐνώπιον τοῦ βέβηματος ἐκείνου τῶν νέων γενεῶν τὸ ὅποιον, φερόμενον ἀκατάσχετον πρὸς τὸ ἀχανὲς τῆς θρησκείας πέ-

λαγος, κατέλειπεν ἄγονον καὶ χέρσον τὸ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας πεδῖον. Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ ἐγνώρισεν ἅπαντα τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος προσωκείωθη ἅπαντα τὰ τεχνάσματα τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς, ἀλλ' ἦτο πρὸ πάντων λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου καὶ διάκονος πιστὸς τοῦ νέου δόγματος· διάφορος κατὰ τοῦτο τοῦ Συνεσίου, ὅστις ἐνεφορήθη μὲν ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας, ἀλλὰ, σῶζων ἀπαρμεύον τὴν μνήμην τοῦ ἀρχαίου δημοσίου βίου καὶ τῶν ἀρχαίων καθηκόντων καὶ αἰσθημάτων, ἦτο πρὸ πάντων πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς ἀνὴρ. Ἀμφότεροι συνεδύασαν τὰ περιλιπόμενα τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἀμφότεροι ὑπῆρξαν καρποὶ κάλλις τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τελεσθείσης ἐκείνης κράσεως, ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ ἀρχιερεὶ Πτολεμαῖδος ἐπεκράτησε μέχρι τέλους τὸ τῆς πολιτείας συμφέρον, παρὰ δὲ τῷ ιεροκλήρικι Ἀντιοχείας πρωϊμώτατα ὑπερίσχυσε τὸ συμφέρον τῆς θρησκείας. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐπεκαλεῖτο ἐντόνως, ὅπως ὁ Συνέσιος, τὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς τάξεις καταγραφὴν τῆς νεολαίας, καὶ τὴν περὶ τὰ ὅπλα ἄσκησιν αὐτῆς, οὐδ' ἔψεγε τὰς πολυαριθμοὺς ἐκείνας παρθένους, αἵτινες, ἐγκαταλιποῦσαι τὸν κοινωνικὸν βίον, ἡσπάζοντο τὸ μοναχικὸν σχῆμα· ἐξ ἐναντίας ἐπέχαιρεν, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀφοσιώσει. Καὶ ἐσιγμάτιζε μὲν δεινῶς τὰς καταχρήσεις εἰς ἃς ἐξώκελλον πολλοὶ καὶ πολλὰ τῶν μοναχῶν ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ ἱεροῦ ἐνδύματος διὰ τοῦ ὁποίου περιεβάλλοντο, ἀλλὰ ἐν γένει δὲν ἀντεστρατεύετο κατὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου ἀποχωρήσεως. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως δὲν ἠδιαφόρει, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ παραμένοντας, οὐδ' ἀπεστέρει τὴν κεχαυνωμένην ἐκείνην κοινωνίαν τῶν νοουθεσιῶν αὐτοῦ· ἠγωνίζετο δὲ νὰ σωφρονίσῃ καὶ νὰ ἀνορθώσῃ αὐτὴν δι' ἠθικῶν παραγγελμάτων, οὐχὶ διὰ διδαγμάτων πολιτικῶν. Ἐξήτει πρὸ πάντων νὰ ἐξεγείρῃ εἰς τὰς καρδίας τὰ αἰσθήματα τῆς ἐπιεικειᾶς, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς χρηστότητος, τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, καὶ ἐν γένει τὰς ἰδιωτικὰς οὕτως εἰπεῖν ἐκείνας ἀρετὰς, αἵτινες, ὅταν ἅπαξ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συνεπαγάγωσιν ἐπὶ τέλους ἀρετὰς ἐτέρας, τὰς πρὸς συντήρησιν

τῆς κοινωνίας ἀπαραιτήτους πολιτικὰς ἀρετάς. Ποτὲ ῥήτωρ ἐπὶ γῆς, ποτὲ ἱεροκλήρυξ, ποτὲ ἠθικολόγος δὲν παρέστησεν ἐπιτηδειότερον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς τοῦ ἀνθρώπου συμφοράς, οὔτε συνεκίνησεν ἰσχυρότερον τὴν καρδίαν, οὔτε προεκάλεσε κάταπειστικώτερον τὴν καλοκάγαθίαν καὶ τὴν ἀρετὴν. Ἦτο δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Χρυσοστόμου σοφὸν μὲν, ἀλλὰ δημοτικώτατον, ἵνα μὴ εἴπωμεν δημαγωγικώτατον, περὶ τοιαύτης ἱερᾶς ὁμιλοῦντες ἐπαγγελίας· διότι ἤξευρε ν' ἀρπάζῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν δι' εἰκόνων τοῦ καθημερινοῦ αὐτῶν βίου, ζωηρῶν καὶ οἰκειοτάτων εἰς αὐτούς. Προσέχων ἐπιμελῶς εἰς πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ συγκινήσῃ ὅπως δῆποτε τὴν Ἀντιόχειαν, διετέλει τῆς μὲν πόλεως δημόσιος σύμβουλος, ἐκάστου δὲ κατ' ἰδίαν πολίτου καὶ χριστιανοῦ ὁδηγὸς καὶ παρήγορος, γινόμενος τύπος καὶ ὑπογραμμὸς θρησκευτικῆς εὐγλωττίας καὶ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος πρὸς τὸν ὅποιον δὲν ἡδυνήθησαν νὰ προσεγγίσωσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ περικληέστεροι τῶν νεωτέρων ἱεροκλήρυκων, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀπάντων ὀνομαστότατοι, οἱ κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντες Γάλλοι. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι συντομώτεραι καὶ ὀλιγώτερον ἐντέχνως συντεταγμέναι ἢ αἱ ὁμιλίαι ἐνός τῶν Γάλλων ἐκείνων, τοῦ Βουρδαλου· δὲν ἔχουσι τὴν ἀκριβῆ τοῦτου μέθοδον καὶ τὸν βαθὺν συλλογισμόν· δὲν προβαίνουσιν ἐν παρατάξει, διὰ λεπτολόγων διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων, πρὸς ἀπόδειξιν ἠθικῆς τινὸς ἢ δογματικῆς ἀληθείας. Ὅχι, ἡ φαντασία τοῦ ἑλληνος ῥήτορος θέλει πλείονα ἐλευθερίαν, ὁ λόγος αὐτοῦ πλείονα διάχυσιν ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος δὲν ὑποφέρει τὰς πέδας τῆς βραδυπορούσης τοῦ Γάλλου διαλεκτικῆς· ἐπειδὴ πιστεύει ἐξ ὅλης ψυχῆς, δὲν ἔχει χρεῖαν τοσούτων ἀποδείξεων· ἐπειδὴ ἀγαπᾷ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, δὲν ἔχει χρεῖαν τοσούτων συλλογισμῶν. Καὶ ἔπειτα τὰ αἰσθήματα τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ἦσαν θερμότερα, εἰλικρινέστερα καὶ εἰς τὰ δόγματα πιστότερα τῶν αἰσθημάτων τοῦ πλήθους πρὸς τὸ ὅποιον ἡγόρευον οἱ Γάλλοι ἱεροκλήρυκες. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἔχει χρεῖαν ζήλου μᾶλλον ἢ ἐπιχειρημάτων, διότι πρόκειται νὰ συγκινήσῃ, νὰ παρορμήσῃ, νὰ κατανύξῃ ψυχὰς ἐκ προοιμίου πεπεισμένας, ἀνθρώπους οἵτινες, βλέποντες τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας ὑπὸ σεισμῶν κλονιζομένας, ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον εἰσέτι μέχρις αὐτῶν ἀντη-

χοῦσαν τὴν φωνὴν τῶν θαυμάτων τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀγορεύων ἐνώπιον ἀκρατῶν ἐμπνεομένων ὑπὸ τοσοῦτον ζωνῆς πίστεως, καὶ μὴ ἔχων χρεῖαν νὰ ἀποδεικνύῃ τὸ δόγμα, ὁ ῥήτωρ ἤρκετο νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ προτρέπῃ πρὸς αὐτὴν τὸ πλῆθος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἤρχετο εἰς πολλὴν πρὸς τοὺς συρρέοντας περὶ τὸν ἄμβωνα αὐτοῦ οἰκειότητα, ὡμίλει περὶ παντός ὅ,τι ἐνησχόλει αὐτούς· καὶ νῦν μὲν ἔχαιρε διὰ τὴν εὐλαβίαν αὐτῶν προθυμίαν καὶ διὰ τὰ δάκρυα αὐτῶν τὰ ὅποια προετίμα τῶν ἐπικροτήσεων, νῦν δὲ παρπονεῖτο διὰ τὴν ψυχρότητα αὐτῶν καὶ τὰς συχνὰς ἀπουσίας καὶ τὴν ὀλίγην προσοχὴν ἣν ἔδιδον εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, περισπώμενοι ὑπὸ τῶν θεατρικῶν διασκεδάσεων. Παρηκολούθει δὲ αὐτοὺς εἰς ἅπαντα τὰ διαβήματα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ προησθάνετο τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύναντο νὰ προφυλαχθῶσιν οὔτε ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ἱεροκήρυκος οὔτε ὑπὸ τῆς ἰδίας συχνῆς μετανοίας· ἐν ταύτῃ ὅμως ἐνεθάρρυνε τὴν ἀγαθὴν εἰ καὶ ἀσθενῆ αὐτῶν προαίρεσιν καὶ ἀνεκάλει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ὀλισθαίνοντας, καὶ τοὶ γινώσκων ὅτι ἔμελλον αὐθις μετ' οὐ πολὺ νὰ ὀλισθήσωσιν. Οὐδὲν τῆς ἀληθείας περιεργότερον τοῦ σωτηρίου τούτου καὶ παθητικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ καλοκαγάθου ψυχῆς καὶ τοσοῦτων ἄλλων ἀσθενῶν καὶ ἀστάτων ψυχῶν τὰς ὁποίας τὸ πάθος, ἡ πρόληψις, ἡ ἕξις παρέσυρον πολλάκις μακρὰν τῆς τε ἰδίας πεποιθήσεως καὶ τοῦ χειραγωγούντος αὐτὰς εὐαγγελικοῦ ὁδηγοῦ· ὁ ῥήτωρ οὗτος εἶναι δημαγωγὸς ἅμα καὶ ἱερεὺς, συνδυάζων τὰ ὑψηλότερα ἐπιτηδεύματα τῆς ῥητορικῆς τέχνης μετὰ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης θρησκευτικῆς δυνάμεως εἰς ἣν δὲν εἰμποροῦν ν' ἀνθέξωσιν, ἔστω καὶ προσκαίρως, αἱ συνειδήσεις καὶ αἱ καρδίαι.

Ὁ Χρυσόστομος διὰ τῶν ζωνῶν καὶ συμπαθητικῶν αὐτοῦ λόγων, διὰ τὴν βαθεῖαν τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν ἀνάλυσιν καὶ διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς φράσεως αὐτοῦ, φαίνεται ἐκ πρώτης ὀψεως ἔχων μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν ἕτερον τῶν μεγάλων ἱεροκηρύκων τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, τὸν Μασιλῶνα. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτον ἀντιπαραβαλλόμενος πολλὰς παρίστησι διαφορὰς. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ ῥήτορος τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶναι τοσοῦτον τεχνηέντως ἐξειργασμέναι ὥσον αἱ τοῦ Γάλλου ὁμιλίαι. Ὁ Χρυσόστομος ἔχει ὀλιγωτέραν λε-

πτότητα φιλοκαλίας, καὶ περὶ τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων πομπῶδές τι τὸ ὁποῖον ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τῶν ῥητορικῶν σχολῶν εἰς ἃς ἐξεπαιδεύθη. Πλὴν τούτου ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ στερεῖται ἀποχρώσεως τινὸς ποικιλίας ἐννοιῶν. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν μονοτονίαν διορθοῖ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ τρόπων δι' ἧς ἐκάστοτε ἐπανέρχεται ἐπὶ τὰς αὐτὰς ἐννοίας, τὴν δὲ πολυτέλειαν τῆς λέξεως κολάζει παρ' αὐτῷ ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνδρὸς εὐαισθησία, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας, ὅπισθεν τῆς θορυβώδους ὁπωςοῦν ἀρμονίας τῶν λόγων ἐκείνων ἀκούεις ἀείποτε τὴν ἁπλαστον φωνὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καὶ ἔπειτα οὐδεὶς οὐδεπώποτε τῶν χριστιανῶν ῥητόρων δὲν ἐνεπνεύσθη τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς Ἀγίας Γραφῆς, οὐδ' ἐχρωματίσθη οὕτως εἰπεῖν τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων αὐτῆς. Διὰ δὲ τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτῆρα τοῦ λόγου, τὴν λαμπρότητα δηλαδὴ ἅμα καὶ τὴν ἀφέλειαν, ἐτι δὲ καὶ τὴν χάριν ἣτις ἐκ διαλειμμάτων κοσμεῖ τὸν Χρυσόστομον, πρὸς μόνον τὸν περιφανῆ Βοσσουέτον ἡδύνατο οὗτος νὰ παραβληθῇ, λέγει ὁ δαιμόνιος Γάλλος κριτικὸς Οὐίλλεμαῖνος, τοῦ ὁποίου ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρηκολουθήσαμεν αὖθις τὰς τεχνικωτάτας κρίσεις. Ἀλλὰ μόλις ἐκφωνήσας τὴν τελευταίαν ταύτην κρίσιν συνεπάγεται ἀμέσως, ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἡδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ὑπατον τῶν Γάλλων ἐκείνων ἱεροκλήρυκον, ἐὰν ὁ Βοσσουέτος εἶχέ τινα τὸν ἐνάμιλλον, μάλιστα περὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον θεωρεῖ αὐτὸν ἀμήμητον. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς παραθέτομεν τὴν γνώμην ταύτην, μὴ τολμῶντες μῆτε ν' ἀναιρέσωμεν αὐτὴν ἀντιλέγοντες εἰς τοσοῦτον πεπειραμένον τῆς καλλιτείας γνώστην, μῆτε πάλιν νὰ παραδεχθῶμεν ἀπολύτως ἐλαττοῦντες ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν τὰ πρωτεῖα τὰ ὁποῖα πεντεκαίδεκα αἰώνων ἡ ὁμόφωνος ὁμολογία δὲν ἔπαυσεν εἰς τὸν ἡμέτερον Χρυσόστομον ἀποδίδουσα.

Τὸ μέγα τοῦτο ὄνομα ἤθελε διατηρήσει ὁ θεῖος ἀνὴρ καὶ ἂν ἅπαντα τὸν βίον διῆγεν εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπιτελῶν ὅπως αὐτὸς ἤξευρε νὰ ἐπιτελῇ, τὸ ἐκκλησιαστικὸν κήρυγμα. Ἀλλὰ ἡ φήμη τῆς ἐξαιρέτου ταύτης μεγαλοφυίας προσείλκυσε εἰς αὐτὸν τὰ βλέμματα ὁλοκλήρου τοῦ κράτους. Συνέπεσε δὲ νὰ χηρέυσῃ ἐν ἔτει 397, ὁ τῆς

Κωνσταντινουπόλεως θρόνος, ἀποθανόντος Νεκταρίου, τοῦ ἀδρανοῦς διαδόχου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Τότε πολλοὶ ἐπέζητησαν τὸ περιφανές τοῦτο ἀξίωμα καὶ δεινὴ παρήχθη περὶ αὐτοῦ ἔρις, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης μιᾷ φωνῇ ἐκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τῆς πόλεως ταύτης τὸν μέγιστον τῶν ῥητόρων τῆς χριστιανωσύνης. Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἤθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ἀντιόχειαν ὅπου ἐγεννήθη καὶ διήγαγε τὰ ωραιότερα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, ἀγαπώμενος καὶ ἐπικροτούμενος ὑπὸ δεκακισμυρίων ἀκροατῶν· ὥστε διὰ τῆς βίας σχεδὸν ἀπήχθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐχειροτονήθη Ἀρχιερεὺς καὶ ἀνέλαβε τὴν ποιμαντορίαν τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων. Τὸ δὲ παράδοξον, λέγεται ὅτι συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ καὶ ὁ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου παντοδύναμος εὐνοῦχος Εὐτρόπιος. Ὁ Εὐτρόπιος δὲν ἦτο, ὡς εἶδομεν, ζηλωτὴς ἐνθερμος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ικανότητος. Ἐὰν λοιπὸν συνέπραξε τῶνόντι εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Χρυσοστόμου, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐφοβεῖτο τοὺς ἄλλους ὑποψηφίους πολὺ περισσότερον τοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης μακρὰν τῆς αὐλῆς διαζήσαντος Ἰωάννου, καὶ ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστήσῃ τούτους ἐκποδῶν εἰμὴ φέρων εἰς μέσον τὸ ὄνομα ἀνδρὸς ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πάντες οἱ ἄλλοι ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ὅπως δὲ ἴποτε ὁ Χρυσόστομος, καταλαβὼν τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῇ 26 φεβρουαρίου τοῦ 398, εὔρε κατ' ἀρχὰς δεξιῶσιν ἡτίς ἐπηγγέλλετο αὐτῷ εἰρηνικὴν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ δυσχεροῦς ἐκείνου λειτουργήματος. Οὐ μόνον ὁ λαὸς ἅπας ἐφαίνετο κατεγοητευμένος ὑπὸ τῆς ἀπαραμίλλου αὐτοῦ φήμης καὶ εὐγλωττίας, ἀλλὰ καὶ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία, ἥτις ἦγε καὶ ἔφερε τὸν ἀσθενῆ Ἀρκάδιον, ἔδωκεν εἰς τὸν ἱεράρχην δείγματα ἐξαίρετα εὐλαβείας καὶ τιμῆς. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐδόθη ἀφορμὴ καθ' ἣν ἀνεδείχθη λαμπρῶς ὁπόση ἦτο ἡ τοῦ ἀνδρὸς δύναμις. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι τῷ 399, ἐν περίπου ἔτος μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπῆλθον κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν περιπλοκαὶ δειναί, ἐπαγαγοῦσαι τὴν πτῶσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ Γαῖνᾶς καὶ ὁ Τριβίγιλδος εἶχον ζητήσῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ εὐνοῦχου, ὁ δὲ Ἀρκάδιος εἶχεν υπογράψῃ τὴν καταδίκην αὐτοῦ. Ἐν τῇ συμφορᾷ αὐτοῦ ταύτῃ ὁ Εὐτρόπιος κατέφυγεν, ὡς εἰς ἄσυλον, εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν.

Σημειωτέον ὅτι ὅτε ἦτο παντοδύναμος εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ περ-
στείλῃ τὸ σωτήριον τοῦτο τῶν ἱερῶν ναῶν προνόμιον ὥστε καὶ βα-
σιλεία καὶ λαὸς, ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὅστις μένεα ἔπνεε κατὰ τῶν ἀνα-
ριθμητῶν αὐτοῦ ἀδικημάτων, ἠδύναντο νὰ μὴ σεβασθῶσιν, ὡς πρὸς
αὐτὸν τοῦλάχιστον, τὸ ἄσυλον τὸ ὁποῖον αὐτὸς δὲν εἶχε θεωρήσει
σεβαστόν. Ἄλλ' ἴστατο ἐκεῖ ὁ εὐγλωττότερος τῶν ἀγίων, ὁ Ἰωάν-
νης ὁ Χρυσόστομος, πρόμαχος ἀκαταγώνιστος τῶν δικαίων τῆς ἐκ-
κλησίας καὶ προστάτης γενναῖος τῶν καταδιωκομένων. Ἀναβάς εἰς
τὸν ἄμβωνα ἐξεφώνησε λόγον παθητικώτατον περὶ τῆς ἀστασίας τῶν
ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐνώπιον τοῦ ἀχανοῦς πλήθους τὸ ὁποῖον
ἐπλήρου τὴν μητρόπολιν, ἐνῷ ὁ πρὸ μικροῦ εἰσέτι παντοδύναμος
πρωθυπουργὸς κατέκειτο, τρέμων καὶ στένων, ὑπὸ τὴν ἀγίαν Τρά-
πεζαν. Θέαμα καταπληκτικόν! «Ματαιότης ματαιοτήτων, καὶ πάν-
τα ματαιότης, ἀνέκραξεν ὁ ἀρχιερεὺς, δεικνύων τὸ ἔλεεινόν ἐκεῖνο
θῦμα τῆς μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ποῦ νῦν ἡ λαμ-
πρά τῆς ὑπατείας περιβολή; ποῦ δὲ αἱ φαιδραὶ λαμπάδες; ποῦ δὲ
οἱ κρότοι καὶ οἱ χοροὶ καὶ αἱ θαλῖαι καὶ αἱ πανηγύρεις; ποῦ οἱ ῥέ-
φανοι καὶ τὰ παραπετάσματα; ποῦ ὁ τῆς πόλεως θόρυβος, καὶ αἱ ἐν
ἱπποδρομίαις εὐφημίαι, καὶ τῶν θεατῶν αἱ κολακεῖαι; Πάντα ἐκεί-
να οἷχεται, καὶ ἄνεμος πνεύσας ἀθρόον, τὰ μὲν φύλλα κατέβαλε,
γυμνὸν δὲ ὑμῖν τὸ δένδρον ἔδειξε, καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης αὐτῆς σα-
λευόμενον λοιπόν. » Καί, ἀναπτύξας τὸ θέμα τοῦτο τῆς ματαιότη-
τος διὰ πάσης εὐεπίας καὶ εὐαισθησίας, ἐπεκαλέσατο τὸν ὑπὲρ τοῦ
ἀνθρώπου ἔλεον τῶν ἀκροατῶν. Ἡ δὲ φωνὴ αὕτη τῆς φιλανθρω-
πίας καὶ τῆς θρησκείας εἰσηκούσθη. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξῆλθε σῶος ἐκ
τῆς ἐκκλησίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι βραδύτερον ἐθανατώθη ἐπὶ τέλους
εἰς Χαλκηδόναν· ἀλλ' ἐνόσφ ἦτο ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Χρυσοστόμου
καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς φωνῆς αὐτοῦ, λαὸς καὶ βασιλεία ἐσεβάσθη-
σαν τὸ τῆς ἐκκλησίας προνόμιον, ὁ δὲ θρίαμβος οὗτος τοῦ ἱεράρχου
ὑπῆρξεν εἰς τῶν λαμπροτέρων τοῦ τοσοῦτον θριαμβικοῦ αὐτοῦ
σταδίου.

Ὁ Χρυσόστομος λοιπόν ἐφαίνεται παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινου-
πόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας ἀνυπερβλήτους. Ἄ-
παντα ἡ περὶ τὸν βίον ἀσωτεία ἦν ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατεστιγμάτισεν

εἰς Ἀντιόχειαν, παρίστατο ἤδη μυριοπласία ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων. Ἡ πολυτέλεια τῆς αὐλῆς ἦτο ἀπερίγραπτος· οἱ μεγιστάνες ἀνήλσκον τὰς περιουσίας αὐτῶν εἰς τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας· τὸ πλῆθος κατέτρεξεν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ ματαίῳ τὸν χρόνον· εἰς τὰ θεάτρα ἡ ἀκολασία τῶν χορῶν καὶ τῶν ἀσμάτων ὑπερέβαινε πᾶν μέτρον· πολλοὶ τῶν ἱερέων εἶχον, πρὸς κοινὸν σκάνδαλον, εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν μοναχάς, τὰς ὁποίας ἐκάλουν διακόνους ἢ ἀδελφάς· πολλοὶ τῶν μοναχῶν, ἐγκαταλιπόντες τὸν ἐρημικὸν αὐτῶν βίον, ἐπλήρουν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ῥαδιουργοῦντες, κερδοσκοποῦντες καὶ ἀκολασταίνοντες. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνώπιον τοῦ ἐκτραχηλισμοῦ τούτου τῶν ἡθῶν, ἐνώπιον τῆς κοινωνικῆς ταύτης παραλυσίας, ἐνώπιον τῆς ἀσεβοῦς ταύτης παραβάσεως τῶν ἱερωτάτων τῆς ἐκκλησίας καθηκόντων, ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐσιώπησε, δὲν ἠδύνατο νὰ σιωπήσῃ· καὶ, ἐπαναλαβὼν τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἐντονώτερον μάλιστα ἢ ἄλλοτε ποτὲ, ἐκεραυνοβόλησε τὴν μαλθακότητα τῶν μεγιστάνων, τὴν ἀργίαν τῶν πολλῶν καὶ τὴν κακοθήειαν τοῦ κλήρου, ὅστις, ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ μοναχικοῦ καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, διέπραττε τὰ αἵσχινα τῶν ἀνομιημάτων. Ἀλλὰ τοσαῦτα πάθη καὶ συμφέροντα δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσι κατὰ μέτωπον ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἀντιπράξεως. Ναι μὲν, ἐν Ἀντιοχείᾳ ἄλλοτε, ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ πολλὰ ἔτη διέτέλεσε φέγων ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοιαῦτα ἢ παραπλήσια ἀμαρτήματα, ἀγαπώμενος οὐδὲν ἤττον καὶ τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων· ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅμως τὰ κατ' αὐτὸν εἶχον ἄλλως ἢ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ὅπου μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔζησε. Μὴ λησμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἦτο ὁ τόπος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ ὅτι, ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων προσωπικῶν φίλων τοὺς ὁποίους εἶχεν αὐτόθι, ἡ πόλις ἅπασα, θεωροῦσα ὡς ἴδιον αὐτῆς καύχημα τὸν περιφανῆ ἐκείνον ῥήτορα, ἦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ διατεθειμένη ν' ἀκούσῃ ἀγογγύστως παρ' αὐτοῦ ὅσα δὲν ἤθελεν ἀνεχθῆ παρ' ἄλλου λεγόμενα. Πλὴν τούτου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἦτο ἀπλούς ἱεροκλήρυξ λέγων μᾶλλον ἢ πράττων· ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ, περιβεβλημένος τὸ τοῦ ἱεράρχου ἀξίωμα καὶ ἐνασχῶν τὴν μεγάλην τοῦ ἀξιώματος τούτου δικαιοδοσίαν, δὲν περιορίζετο εἰς νοουθεσίας, ἀλλὰ καὶ

τιμωρίας ἐπέβαλλεν. Οὐδὲ ἐνέργησε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐντὸς μόνῃς τῆς βασιλευούσης καὶ τῶν ἀμέσων αὐτῆς περιχώρων, ὅπως οἱ πρωτόκοι, ἀλλὰ πρῶτος αὐτός, τὸ μὲν διὰ τὴν προσήκουσαν τῇ πρωτεύουσῃ ὑπεροχὴν, τὸ δὲ διὰ τὴν ἀποδιδομένην αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀρετῇ τιμὴν, ἐπεζέτεινε τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Θράκην, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὸν Πόντον καὶ περιοδεύσας ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπαρχίαις καθήρσε τρισκαίδεκα ἐπισκόπους τῆς Λυδίας καὶ τῆς Φρυγίας, ἀποφηνάμενος ἀπροκαλύπτως, ὅτι τὸ δηλητήριον τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς σιμωνίας εἶχε παρεισδύσει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ κλήρου, καὶ αὐτὰς τὰς ἀνωτάτας.

Καὶ ἔπειτα ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως τότε ἐννοοῦντο καὶ διεζήγοντο τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα, ἐὰν μὴ ἦτο κατὰ πάντα πειθίγιον αὐτῆς ὄργανον. Ὁ Χρυσόστομος ἀρχιεράτευσεν εἰς ἐποχὴν κρίσιμον, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Γότθοι, μὴ ἀρκούμενοι ν' ἀποτελῶσιν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἤρχισαν νὰ εἰσχωρῶσιν εἰς ἅπαντα τοῦ κράτους τὰ ἀξιώματα. Ὁ Χρυσόστομος δὲν φαίνεται καταπολεμήσας ἀναφανδὸν τὴν τοιαύτην τῶν βαρβάρων ἐπέμβασιν, ὅπως ἔπραξε πρὸ ὀλίγου ὁ Συνέσιος. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤλπισεν ὅτι τὰ ἐντεῦθεν προκύπτοντα ἀτοπήματα θέλουσιν ἐλαττωθῇ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ καθ' ὅλοκληρίαν ἐπὶ τέλους ἐκλείψει διὰ τοῦ βαθμιαίου ἐξελληνισμοῦ τῶν βαρβάρων καὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν συγχωνεύσεως ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐθεώρησε συντελεστικὴν τάτην τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπεκρότει ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ὁσάκις ἔβλεπέ τινα τῶν Γόθων ἐκείνων χειροτονηθέντα μὲν πρεσβύτερον, κηρύττοντα δὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιοῦτοι ὅμως Γότθοι ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ δὲ πλεῖστοι οὐ μόνον διετῆρουν ἀπάσας τὰς βαρβάρους αὐτῶν ἑξεις, ἀλλὰ, τὸ χερίστον, ἀντὶ τῆς ὀρθοδοξίας, εἶχον ἀσπασθῇ τὴν τοῦ Ἀρείου αἵρεσιν. Καὶ εἶδομεν ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Εὐτροπίου εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ περὶ τὸν Γαϊνᾶν, ἀπήτησαν ἀμέσως νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ἐκκλησία ἵνα τελῶσιν ἐν αὐτῇ

τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν κατὰ τὴν αἵρεσιν ἦν ἐπρέσβευον· ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀντέστη ἐντόνως εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην· ὅτι οὐδὲν ἦττον ἢ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐξηγριωμένοι ὀρθόδοξοι ἐπεχείρησαν σφαγὴν δεινοτάτην τῶν αἵρετικῶν ἐκείνων βαρβάρων. Ὁ ἐπίσκοπος βεβαίως δὲν παρήγγειλε τὴν σφαγὴν ταύτην, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ λαὸς, πρὸ πάντων ὑπὸ τῆς προηγηθείσης τοῦ ποιμενάρχου ἀντιστάσεως ἐνθάρρυνόμενος, ἐπετέθη κατὰ τῶν ξένων· ἡ δὲ κυβέρνησις δὲν εἰμπύρει νὰ θεωρήσῃ μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὴν τοιαύτην ἐπὶ τῶν δῆμων τῆς βασιλευούσης ἐπιβρόχην τοῦ Ἀρχιερέως.

Εἰς ἀπάσας ταύτας τὰς ἀφορμὰς τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐκραγείσης κατ' αὐτοῦ φοβερᾶς ἀντιπολιτεύσεως, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο ὁ ἀγαθώτατος, ὁ πρῶτατος, ὁ ἐπεικεστάτος τῶν ἀνθρώπων ὅσας εἶχε νὰ νοουητῇ ἢ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς πολλοὺς, τοὺς ἀδυνάτους τὴν ψυχὴν, τοὺς ἐξ ἀμαθείας ἢ ἐξ ἀσθενείας παρεκτρεπομένους τοῦ καθήκοντος· ἀλλ' ὅσας εὐρίσκετο κατέναντι τῆς πεπωρωμένης κακίας, κατέναντι τῆς ἀγερῶχου ἀμαρτίας, κατέναντι τῆς πονηρᾶς ὑποκρισίας καὶ μάλιστα κατέναντι τῆς αὐθάδους τῶν κληρικῶν ἱεροσυλίας, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀπέβαινεν ὄξυς, ἀδυσώπητος, ἀκατάσχετος. Ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Κεδρηνὸς, τὸν ὅποιον οὐδεὶς θέλει ὑποπτεύσει ἀσεβοῦντα πρὸς τὸν ἄνδρα, ἀφοῦ ὀνομαζεῖ αὐτὸν εὐπαρόρρησιν καὶ ἀκρόχολον, καὶ θυμῷ μᾶλλον ἢ αἰδοῖ χαριζόμενον, καὶ λέγει αὐτὸν ἐλευθερονομία πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀμέτρως χρώμενον, ἐπιφέρει· « καὶ ἐν μὲν τῷ διδάσκειν πολὺς ἦν πρὸς ὠφέλειαν, ἐν δὲ ταῖς συντυχίαις ἀλαζονικός τις καὶ ὑπερόπτης ἐνομιζέτο τοῖς αὐτὸν ἀγνοοῦσιν. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος ἰδοὺ ὁποῖόν τινα λέγει εἶναι δεῖ τὴν ποιμένα καὶ διδάσκαλον, ἐαυτὸν βεβαίως χαρακτηρίζων· « οὐ γὰρ ἐνὶ τρόπῳ χρῆσθαι τοῖς ἀρχομένοις ἅπασιν δέον, ἐπεὶ μὴδὲ ἱατρῶν παισὶν ἐνὶ φαρμάκῳ πᾶσι τοῖς κάμνουσι προσφέρεισθαι καλὸν, μὴδὲ κυβερνήταις μίαν ὁδὸν εἰδέναι τῆς πρὸς τὰ πνεύματα μάχης. Ἐνόησον οὖν ὁποῖόν τινα εἶναι χρὴ τὸν μέλλοντα πρὸς χειμῶνα τοσοῦτον ἀνθεῖξιν καὶ τοιαύτην ζάλην καὶ τοσαῦτα κύματα, πρὸς τὸ γενέσθαι τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, ἵνα πάντα κεκδήσῃ· καὶ γὰρ σε-

μὸν εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον καὶ ἄτυφον, καὶ φοβερόν καὶ προσηνῆ,¹ καὶ ἀρχοντικόν καὶ κοινωνικόν, καὶ ἀδέκαστον καὶ θεραπευτικόν, καὶ ταπεινὸν καὶ ἀδούλωτον, καὶ φαιδρόν καὶ ἡμερον, ἵνα πρὸς ταῦτα εὐκόλως μάχεσθαι δύνηται πρὸς μὲν γὰρ τοὺς χρηστοὺς ταπεινὸν ὑπάρχειν χρή, πρὸς δὲ θρασεῖς ὑψηλόν, ἐπεὶ περ οἱ μὲν ἀρετὴν εἶναι τὴν ἐπιείκειαν ἡγοῦνται, οἱ δὲ ἀνδρείαν τὴν θρασύτητα· καὶ κείνοις μὲν τὴν ταπεινοφροσύνην δέον προσφέρειν, τούτοις δὲ τὴν ἀνδρείαν σβεννύουσιν αὐτῶν τὴν ἀπὸ τῆς θρασύτητος δόξαν, ἵνα τοὺς μὲν ὠφελήσῃ, τῶν δὲ ταπεινώσῃ τὸ φρόνημα. » Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Χρυσόστομος, συγκαταβατικὸς ὢν πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν πονηρὰν κακίαν, μηδέποτε συνθηκολογῶν πρὸς αὐτήν. Τοιοῦτος δὲ ὢν, καὶ ἀρχιερατεύων ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους, εἶχε μὲν πάντοτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν πολὺν τοῦ λαοῦ ὄμιλον, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον θᾶσσον ἢ βράδιον νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸ πλεῖστον τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, πρὸς τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου καὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτήν.

Τοῦτο τῶντι συνέβη. Ἡ πρωτεύουσα ἅπασα διηρέθη μετ' οὐ πολὺ εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα· καὶ τὸ δαινὸν ἦτο, ὅτι τῆς μερίδος τῆς καταφερομένης κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου προσεζήρχον αἱ κυρίαι τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, τῶν ὁποίων τὰς ἀδυναμίας πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ἐσατύρισεν ὁ ἱεροκέρυξ. Δαινὸν λέγομεν, διότι ὁσάκις αἱ γυναῖκες ἀναμιχθῶσιν εἰς τοιαύτας ἀντιπολιτεύσεις, συμπαρασύρουσι πολλοὺς ἀνθρώπους οἵτινες ἄλλως ἤθελον μένειν ἀμέτοχοι αὐτῶν. Δισωθήσαν δὲ τὰ ὀνόματα τριῶν δεσποινῶν αἵτινες, ὡς φαίνεται, προΐσταντο τοῦ πολέμου τούτου τοῦ προκηρυχθέντος κατὰ τοῦ ἱεράρχου. Αἱ κυρίαι αὗται ἦσαν ἡ Μάρση, ἡ Καστρικία καὶ ἡ Εὐγραφία, ὅλαι χῆραι πλούσιαι καὶ εὐγενεῖς, αἵτινες ἐμνησικακήσαν κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος τοῦ ἐλέγξαντος αὐτάς, ὅτι ζητοῦσι νὰ καλύψωσι τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀσχημίαν αὐτῶν διὰ τῆς ποικιλίας τῶν κοσμημάτων τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο. Τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, αὐτὴ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία ἐθεώρησεν ἑαυτὴν προσβεβλημένην ὅχι δι' οὓς λόγους αἱ κυρίαι ἐκείναι· τὸ κάλλος αὐτῆς ἦτο ἀναμφισβήτητον καὶ ἀπρόσβλητον· ἀλλὰ διότι αἱ κατὰ τῆς πολυτελείας πικραὶ μεμψιμοιρίαι τοῦ Χρυσοστόμου εὐχερῶς ἠδύ-

ναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς στηλιτεύουσαι πρὸ πάντων τὴν αὐλὴν τῆς ὁποίας προΐστατο ἡ βασίλισσα. Καὶ πλὴν τούτου ὁ ῥήτωρ, ὁμιλήσας περὶ ἀδοξίας, κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅτι εἰς τὴν Εὐδοξίαν ἀνέφερε τὴν ἀδοξίαν ταύτην. Ὅθεν ἡ βασίλισσα ἀπεφάσισε νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὀχληρὸν ἐκεῖνον ἐλεγκτὴν, καὶ εὗρεν εἰς τοῦτο συμμάχους προθύμους ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς ὅσους ἐκεῖνος καθήρσεν, ἢ ἄλλως ἐτιμώρησεν, ἢ καὶ ἀπλῶς ἔφεξεν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ συμπράξῃ καὶ τις τῶν ἀνωτάτων τῆς ἐκκλησίας λειτουργῶν, ἴσος τοῦλάχιστον τὸ ἀξίωμα πρὸς τὸν πολεμουμένον ἱεράρχην, ἡ βασίλισσα συνεννοήθη κρυφίως μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν περὶ Συνεσίου ὁμιλοῦντες, καὶ ὅστις, πλὴν ἄλλων τινῶν ἀφορμῶν δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου, δὲν ἀνείχετο ἰδίως τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἐνεκα αὐτοῦ ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Περὶ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 403 ἔτους προσῆλθεν ὁ Θεόφιλος εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Χαλκηδόναν, συνεπαγόμενος πολλοὺς μὲν ναύτας ἵνα καταπολεμήσῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸν ἀντίπαλον ἱεράρχην λαόν, οὐκ ὀλίγους δὲ ἀρχιερεῖς ἵνα ἔχῃ δι' αὐτῶν τὴν πλειονοψηφίαν ἐν τῇ Συνόδῳ ἣτις ἔμελλε νὰ δικάσῃ τὸν Χρυσόστομον. Καὶ συγκροτηθείσης τῆς Συνόδου ταύτης ἐν τῇ Δρυϊ, ἣτις ἦτο προάστειον τῆς Χαλκηδόνος, εἰς ἐπίσκοπος καὶ εἰς διάκονος παρέστησαν ὡς κατήγοροι τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἀνενεγκόντες κατ' αὐτοῦ ἀνυπόστατα καὶ γελοῖα φλυαρήματα. Ὁ Χρυσόστομος, προσκληθεὶς τετράκις νὰ ἐμφανισθῇ, ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸ παράνομον καὶ ἐπίβουλόν ἐκεῖνο συνέδριον, τὸ ὁποῖον τότε, μὴ θεωροῦν φρόνιμον νὰ ἐπιμεινῇ εἰς τὸν ὄρμαθὸν ἐκεῖνον τῶν κατηγοριῶν, καθήρσεν αὐτὸν ἐρήμην ἐπὶ ἀπειθείᾳ. Ἡ ἀπόφασις ἐπεκυρώθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ βασιλέως, εἰς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, συλλαβὼν διὰ νυκτὸς τὸν Χρυσόστομον, ἀπήγαγεν αὐτὸν διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τινα παρακειμένην τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν· ἀλλὰ δὲν προέφθασε νὰ ἐξακολουθήσῃ περαιτέρω τὴν πρὸς τὴν ἐξορίαν ἄγουσάν ταύτην ὁδόν.

Τὴν πρωΐαν, ἅμα γνωσθέντος τοῦ τολμήματος, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέστη καὶ μιᾷ φωνῇ ἐζήτησε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ποιμένου αὐτοῦ καὶ προστάτου· αὐτὸς ὁ στρατὸς συμπαθῶς διέχειτο πρὸς τὸν ἱεράρχην. Οἱ ναῦται τοὺς ὁποίους ὁ Θεόφιλος συνεπήγαγε, καὶ οἱ μοναχοὶ οἵτινες εἶχον μέγιστον συμφέρον εἰς τὴν καθαιρέσιν τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπεχείρησαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ ἀποφασισθέντα· ἀλλὰ γενομένης συμπλοκῆς κατετροπώθησαν καὶ κατεσφάγησαν, ὁ δὲ Θεόφιλος μετὰ κόπου διέφυγε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Καὶ ὥσάν μὴ ἤρουν ταῦτα πάντα, σεισμὸς ἐπισυμβὰς ἐθεωρήθη φυσικῶ τῷ λόγῳ ὡς δεῖγμα τῆς θείας δίκης ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ὥστε ὁ λαὸς ἀπέβη ἀκατάσχετος. Ἐνταῦθα δὲ πρὶν ἐξακολουθήσωμεν, καλὸν νομίζομεν νὰ παραθέσωμεν τὴν περιγραφὴν ἣν διδει τῆς σκηνῆς ταύτης ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ζώσιμος δὲν ὁμιλεῖ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ εὐλαβῶς περὶ τοῦ Χρυσοστόμου, τὸν ὁποῖον ἐννοεῖται Ἰωάννην ἀπλῶς ἀποκαλεῖ· ὑποδεικνύει μάλιστα αὐτὸν ὡς ὑποκινήσαντα τὴν στάσιν, ἐνῶ ὁ ἱεράρχης, αἰφνιδίως ἀνάρπαστος γενόμενος καὶ μακρὰν ἤδη διατελῶν, δὲν ἠδύνατο ἀμέσως νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.— Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ζωσίμου ἐξάγεται πόσον μεγάλη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ δύναμις τοῦ Χρυσοστόμου, περίεργον εἶναι πάντοτε νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἔκρινον τὰ κατὰ τοὺς θεῖους ἐκείνους ἄνδρας καὶ ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις ἐθνικοί. «Τοῦ δὲ πλήθους, λέγει ὁ Ζώσιμος, ἐπὶ τούτῳ (ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει δηλ. τοῦ Χρυσοστόμου) συνταραχθέντος (ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπαγαγέσθαι δεινός), θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπείληπτο δὲ ἡ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων μοναχῶν. Οὗτοι δὲ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πληροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων, οὔτε πρὸς πόλεμον οὔτε πρὸς ἄλλην τινὰ χρεῖαν ἀναγκαίαν τῇ πολιτείᾳ, πλὴν ὅτι προϊόντες ὁδῷ μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου τὸ πολὺ μέρος τῆς γῆς ὥκειώσαντο, προφάσει τοῦ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς, πάντας, ὡς εἰπεῖν, πτωχοὺς καταστήσαντες· οὗτοι δὲ τὰς ἐκκλησίας ἀπολαβόντες ἐκώλουν τὰ πλήθη ταῖς συνήθεσιν εὐχαῖς προσιέναι· πρὸς ὃ δυσ-

χεραίνοντες δημοτικοί τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται τὴν τῶν μοναχῶν ἡ-
 πουν ἀνακόφαι θρασυτητα. Δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τοῦτο συνθήμα-
 τος, ἐχώρουν ἀνέδην καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κρίσει πάντας ἀπέσφαττον,
 ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν, τοὺς δὲ ἀποδράντας διώ-
 ζαντες κατεκέντησαν ἅπαντας ὅσοι φαιαῖς ἔτυχον ἐσθῆσιν ἡμφιε-
 σμένοι· οἷς συναπολέσθαι συνέβη πολλοὺς ἢ διὰ πένθος ἢ διὰ τινα
 ἐτέραν περιπέτειαν ἐν ἱματίοις εὐρεθέντας τοιούτοις.»

Ἐκινήθη λοιπὸν πᾶσα ἡ πόλις καὶ σφαγὴ συνέβη δεινοτάτη, ὃ
 δὲ λαὸς ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, ὅτε ἡ ἑν-
 τρομος βασίλισσα προσπεσοῦσα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἀρκαδίου ὠμο-
 λόγησεν ὅτι μόνῃ ἡ ἀνάκλησις τοῦ Χρυσοστόμου δύναται νὰ κατα-
 παύσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν διετάχθη ἡ ἀνάκλησις, καὶ τότε ἄπειρα
 ἀκάτια καὶ πλοῖα ἐκαλύψαν τὸν Βόσπορον· λυχνοκαΐαι λαμπραὶ
 ἐφώτισαν τὰ παράλια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, καὶ ἀνευφη-
 μίαι ζωηρόταται τοῦ νικηφόρου λαοῦ ἐχαιρέτισαν τὸν ἐπίσκοπον ἐπα-
 νελθόντα οὕτω ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν μητρόπολιν. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος
 αὐτὸς δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ Χρυσόστομος ἐπανελάβε τὰ πικρά αὐ-
 τοῦ κηρύγματα κατὰ τῆς εἰς πολλὰ πεπλανημένης ἐκείνης κοινω-
 νίας. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐγρηγόρουν καὶ ἐζήτουν πάντα τρόπον ἵνα κα-
 ταβάλωσιν αὐτόν. Ἡ βασίλισσα Εὐδοξία εἶχε ποιήσει πρὸ μικροῦ ἀρ-
 γυρᾶν στήλην ἰδίαν, ἣν ἔστησεν ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Πιττάκια,
 πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Εἰρήνης· εἰς τιμὴν δὲ τῆς στήλης
 ταύτης ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως, ὅστις ἦτο εἷς τῶν ἀσπόνδων τοῦ
 Χρυσοστόμου ἐχθρῶν, ἐπετέλει χοροὺς καὶ ὀρχήσεις τοσοῦτον θορυ-
 βώδεις ὥστε διεκόπτετο ἐξ αὐτῶν ἡ θεία λειτουργία. Καὶ ἐπειδὴ ὁ
 θεὸς Ἰωάννης ἐπετίμησε διὰ λόγου τοὺς θορυβοὺς τούτους, ἐσυκο-
 φαντήθη ἀμέσως παρὰ τῇ βασιλίσει ὅτι ἐδυεχέraitε διὰ τὰς ἀπο-
 νευομένας αὐτῇ τιμὰς. Ὅθεν ὠργίσθη αὐτῇ ἡ Εὐδοξία κατὰ τοῦ
 ἀρχιερέως ὅστις, ἀγανακτήσας ὡσαύτως καὶ μηδεμίαν δεχόμενος πα-
 ραχώρησιν περὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ δικαιώματα, ἐξεφώνησε τότε
 τὸν περιβόητον λόγον δι' οὗ ἀπροκαλύπτως ἤδη καθήπτετο τῆς βα-
 σιλείσης, εἰπὼν ἐν προομιῳ ὅτι πάλιν Ἡρωδιὰς μαίνεται, πάλιν
 ταράττεται, πάλιν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου ἐπὶ πῖνακι ζητεῖ·
 ὥστε κατέστη ἀδιάλλακτον τὸ μῖσος αὐτῆς. Ἡ καταδίκη τοῦ ἀν-

δρὸς ἀπεφασίσθη αὐθις· ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην εἰλήθη πᾶσα πρό-
νοια ἵνα ἡ τιμωρία ἐκτελεσθῇ ἀσφαλῶς. Σύνοδος πολυάριθμος ἐπι-
σκόπων τῆς ἀνατολῆς, πρᾶττουσα κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Θεοφίλου,
ἐπεκύρωσε τὴν πρώτην κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἀπόφασιν, μηδόλως
ἐξετάσασα τὸ δίκαιον αὐτῆς· ἀπόσπασμα δὲ στρατιωτῶν βαρβάρων
εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἵνα περιστείλῃ τὴν δυσἀρέσκειαν τοῦ λαοῦ.
Καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 404 οἱ ξένοι οὗτοι, ἐμ-
βαλόντες σκανδαλωδῶς εἰς τὴν μητρόπολιν, συνέλαβον τὸν ἀρχιε-
ρέα. Τὸ πλῆθος ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ, ἀλλὰ κατεδιώχθη ἀπηνῶς
ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ταγμάτων, καὶ ἄλλο δὲν κατώρθωσεν ἢ νὰ
πυρπολήσῃ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ κατὰστημα τῆς Συγκλήτου καὶ τι-
νας παρακειμένας οἰκίας. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐξωρίσθη εἰς Κουκου-
σὸν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν βράχων τοῦ ὄρους Ταύ-
ρου. Οἱ διώκται αὐτοῦ ἠλπισαν ὅτι ὁδοιπορία μακρὰ καὶ ἐπαχθῆς
ἐβδομηκοντα ἡμερῶν θέλει καταβάλλει τὸν ἄνδρα τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ
ὁ καύσων ἦτο ὑπερβολικός. Ἀλλ' ὅμως ὁ θεὸς Ἰωάννης ἐφθασε σῶος
εἰς Κουκουσὸν καὶ διέζησεν, αὐτόθι τε καὶ εἰς τὴν παρακειμένην πό-
λιν Ἀράβισσον, ἔτη τρία. Δὲν ἔμεινε δὲ ἀργός· πολλοῦ γε καὶ δεῖ·
ἀλλ' ἀφοῦ ἐξεκάλεσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν παρ' ἀνόμο-
νον ἀπόφα-
σιν, ἐνώπιον συνόδου οἰκουμενικῆς καὶ ἐλευθέρως ἐνεργούσης, ἐξηκο-
λούθησεν ἀπαύστως ἀγωνιζόμενος τὸν καλὸν τῆς χριστιανικῆς πί-
στεως καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνα, διὰ συνεχοῦς ἀλληλογραφίας μεθ'
ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως. Ἐν ταύτῃ μά-
λιστα τῇ τελευταίᾳ καὶ κρίσιμῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐποχῇ ἀνεδείχθη
ὁ ἀκράδαντος χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός. Ἀλλὰ διὰ τὸ ἀτρόμητον ἐκείνο
αὐτοῦ πολίτευμα, ἐξεκαύθη αὐθις ἡ ἔχθρα τῶν πολεμίων αὐτοῦ,
οἵτινες κατέπεισαν τὸν Ἀρκάδιον νὰ διατάξῃ τὴν μεταφορὰν τοῦ
Χρυσοστόμου εἰς ἔτι χεῖρονα ἐξορίαν, εἰς τὴν περὶ Πιτυοῦντα ἔρη-
μον· οἱ δὲ φρουροῦντες αὐτόν, καθ' ἃς ἔλαβον ὁδηγίας, τοσαῦτον
ἀπανθρώπως προσηνέχθησαν πρὸς τὸν πρεσβύτερον κατὰ τὴν δευτέ-
ραν ταύτην ὁδοιπορίαν, ὥστε πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐ-
ξείνου, ἀπέθανεν ἐν Κωμάνοις, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 60, ὀλίγους μῆνας
πρὸ τῆς ἀμειλίχου αὐτοῦ ἀντιπάλου Εὐδοξίας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ θείου ἀνδρός. Τετρακόσιοι πεντή-

κοντα περίπου λόγοι αὐτοῦ, περιωθέντες εἰς ἡμᾶς, μαρτυροῦσι καὶ θέλουσιν ἐσαεῖ μαρτυρεῖ ὅτι διετέλεσεν ὁ ὕπατος τῶν ἱεροκλήρων. "Αν δὲν ἀνέμιξε τὰ αἰσθήματα καὶ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ εἰς τὸν περὶ αὐτὸν διαμορφούμενον ἐλληνισμόν, ὅσον ὁ Βασίλειος, ὅσον ὁ Γρηγόριος, ὅσον μάλιστα ὁ Συνέσιος, ἀνεδείχθη ὅμως ἐλεγκτῆς τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ σωφρονιστῆς τῆς κοινωνίας, πάντων τῶν ἄλλων αὐστηρότερος καὶ τολμηρότερος. 'Αλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ὑπέκυψε μὲν εἰς τὸ κράτος τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ εἰς τὸ κράτος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης· κατεξάνεστη δὲ αἰέποτε κατὰ τῶν παραδόσεων ἐκείνων τοῦ ἐλληνισμοῦ αἰτινες ἔτεινον εἰς τὸ νὰ περιποιήσωσι τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν χριστιανῶν τὸν χαρακτῆρα ἐκκλησίας τοῦ δήμου περιστελλούσης ὅπωςδῆποτε τὴν ἀπόλυτον ἐνέργειαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Τούτου ἕνεκα, καθὼς ἄλλοτε ἀπέπεμψεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἐξώρισε καὶ ἤδη τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι μετὰ 30 ἐτῶν παρέλευσιν, ἐπὶ τῇ εὐλαβεῖ αἰτήσει τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων, καὶ ὅτι ὁ τότε βασιλεύων Θεοδόσιος ὁ Β', προελθὼν μέχρι Χαλκηδόνος, πρὸς ὑποδεξίωσιν αὐτῶν, ἐπροσκύνησε τὸν ἅγιον καὶ ἐξητήσατο τὴν συγχώρησιν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων γονέων, Ἀρκαδίου καὶ Εὐδοξίας· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνεπνέοντο ὃ τε Χρυσόστομος καὶ οἱ ἄλλοι μεγαλῶνυμοι ἄνδρες, ὧν πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ θαυμάσωμεν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς προκίρσεις, ἐξηφανίζετο ὅσημέραι ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ αὐτὴ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἐπέπρωτο νὰ πάθωσι πολυειδῆ ἀλλοίωσιν καὶ φθοράν.

Καθὼς ἤξεύρει ὁ ἀναγνώστης, πολὺ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ βραδεῖα αὕτη ἱκανοποιήσις τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εἶχον ἀποθάνει (σελ. 706) ἡ τε Εὐδοξία καὶ ὁ Ἀρκαδῖος, ἡ δὲ βασιλεῖα περιῆλθε, τῷ 408, εἰς τὸν υἱὸν αὐτῶν Θεοδόσιον Β', τὸν καὶ Μικρὸν ἐπικαλούμενον, κατ' ἀντιπαράθεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πάππου. Ἐπὶ τῆς ἀποβιώσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ νεώτερος οὗτος Θεο-

δόσιος ἦτο μόλις ἐπταετής, ὥστε ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας. Καὶ φυσικὸς μὲν τοῦ παιδὸς κηδεμὼν ἦτο ὁ θεῖος αὐτοῦ Ὀνώριος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως· ἀλλὰ τοσαύτη ἦδη ὑπῆρχεν ἡ διαφορὰ συμφερόντων καὶ αἰσθημάτων μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης, ὥστε οὐδὲ ἀπόπειρα σπουδαία ἐγένετο νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸν Ὀνώριον ἡ ὑπερτάτη τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων διεξαγωγή. Ἐξεναντίας βραδύτερον ἐρρέθη ὑπὸ τινων χρονογράφων, ὅτι ὁ Ἀρκάδιος, μικρὸν πρὶν ἀποθάνῃ εἶχεν ἀναθέσει τὴν κηδεμονείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Ἰσδεγέρδην· τὴν δὲ παράδοσιν ταύτην ἐνίσχυσαν δύο γεγονότα, τὸ μὲν ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' οὐδεμία συνέβη ῥῆξις μεταξὺ τοῦ περσικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ δὲ ὅτι ὁ εὐνοῦχος Ἀντίοχος εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἀνατροφή τοῦ νέου βασιλέως εἶχε διατρίψῃ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Περσίας. Οἱ νεώτεροι ὁμῶς ἱστορικοὶ θεωροῦσιν εὐλόγως τὴν παράδοσιν ταύτην ἀνυπόστατον, ἰδίως διότι ὑπὸ οὐδενὸς τῶν συγχρόνων ἀναφέρεται, ἐνῶ τὸ πρᾶγμα, ἂν ἡλῆθενεν, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι, ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου, οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ συνελθόντες ἀνέβηκαν τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν ἑπαρχὸν Ἀνθήμιον, ἄνδρα διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει, ἐμπειρίᾳ καὶ γενναιότητι. Ὁ Ἀνθήμιος ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Θράκης τὸν εἰς αὐτὴν ἐμβαλόντα πολυάριθμον στρατὸν τῶν Οὐννων καὶ ἄλλων βαρβάρων φυλῶν· καὶ ἠνάγκασε τῶντι τοὺς πολεμίους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ τοῦ Ἰστρου, ἀφοῦ παντελῶς μὲν κατέστρεψε τὴν ὀπισθοφυλακὴν αὐτῶν, πολλὰς δὲ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώτων, οἵτινες, ἐγκατασταθέντες ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσίας καὶ ἐπιδοθέντες εἰς τὴν γεωργίαν, ἀπέβησαν χρήσιμοι τῇ πολιτείᾳ. Ἐν ταύτῳ δὲ προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος, ἐξησφάλισε τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νέου τείχους παχυτέρου καὶ ὑψηλοτέρου τῶν προτέρων καὶ ἠύξησε τὰ ὀχυρώματα τῶν πόλεων τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον ἐμελέτησε νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τοῦ Ἰστρου στόλον διακοσίων πεντήκοντα πλοίων, ὅστις ἤθελε καταστήσει ἀδύνατον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τοὺς βαρβάρους.

Κατὰ δυστυχίαν, πιθανώτατα ἔνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν ἄλλων μεγιστάνων, τὸ κυβερνητικὸν τοῦ Ἀνθημίου στάδιον διεκόπη πρῶτως, καὶ ἐν ἔτει 414 ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία, καὶ τοῦ μὴ ἔχουσα εἰμὴ δεκαεξέτων ἡλικίαν καὶ κατὰ δύο μόνον ἔτη ὑπερβαίνουσα τὸν βασιλέα, ἀνηγορεύθη Αὐγουστα καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἡ Πουλχερία δὲν ἦτο ἄμοιρος παιδείας καὶ συνέσεως καὶ δεξιότητος περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν πραγμάτων. Ἀφοσιωθείσα εἰς τὸν παρθενικὸν βίον, διέζησε δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐν χρηστότητι καὶ εὐλαθείᾳ· ἀλλ' ἡ ἀνατροφή ἦν ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, ὑποδεικνύει ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀσφαλίσῃ εἰς ἑαυτὴν διὰ παντός τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, ἐνῶ τὸ κράτος τοῦτο, ἔνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας μετ' οὐ πολὺ περιεπλάκη, εἶχεν ὁμολογουμένως χρεῖαν ἐρρωμενεστέρου κυβερνήτου. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι ἡ Πουλχερία, σοφωτάτη τυγχάνουσα καὶ θεῖον νοῦν κεκτημένη, τὸν ἀδελφὸν Θεοδόσιον πρὸ πάντων μὲν εἰς τὴν κατὰ Θεὸν εὐσέβειαν, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς ἥθος καὶ λόγον καὶ βράδισμα καὶ γέλωτα καὶ στολὴν καὶ καθέδραν καὶ στάσιν βασιλικῶς ἐξεπαίδευσεν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ περὶ τοὺς τρόπους ἀξιοπρέπεια καὶ ἐμβρίθεια εἶναι προτερήματα τὰ μάλιστα πρέποντα τοῖς βασιλεῦσιν. Ἀλλὰ τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα προτερήματα δὲν ἔχουσιν ἀξίαν εἰμὴ ὅταν περικαλύπτωσι διανοητικὰς καὶ ψυχικὰς ἀρετὰς οὐδὲν ἥττον βασιλικὰς· ὁ δὲ Θεοδόσιος, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἦν ἔλαβε, παντελῶς ἐγυμνώθη τῶν τοιούτων ἀρετῶν. Ἀντὶ ν' ἀσχολῇται σπουδαίως περὶ τὰ δημόσια πράγματα, διῆγε τὰς μὲν ἡμέρας περὶ κυνηγέσια « ἰππεύειν τε καὶ τοξεύειν ἀσκηθεὶς πέραν τοῦ μετρίου », τὰς δὲ ἑσπέρας διέτριβε περὶ τὴν γραφικὴν καὶ τὴν πλαστικὴν, καὶ τοσαύτην ἀπέκτησε δεξιότητα περὶ τὰς τέχνας ταύτας, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τοσαύτης κομψότητος ἀντέγραφε τὰ ἱερὰ βιβλία ὥστε τὸ ὑπήκοον ἀπένειμεν αὐτῷ τὸ εἰρωνικὸν ἐπώνυμον τοῦ καλλιγράφου. Ὁ Θεοδόσιος ἦτο τέκνον πιστὸν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι νηστεύων καὶ ψαλμωδῶν ἐκπληροῖ ἅπαντα αὐτῆς τὰ παρὰ γέλωτα. Περιεστοιχισμένος ὑπὸ εὐνούχων, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος Ἀντιόχου καὶ ἔπειτα ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ ἄλλων πολλῶν, τοῦ Εὐτροπίου, τοῦ Λαύσου, τοῦ Καλαποδίου, τοῦ Χουσα-

φίου, δὲν ἐμάνθανε τὰ ἐκτὸς τῆς αὐλῆς γινόμενα εἰμὴ ὅπως συνέ-
 φερων αὐτοῖς καὶ ἤρεσκον τῇ Πουλχερίᾳ, ὑπέγραφε δὲ τυφλῶς πάντα
 τὰ ὑπ' αὐτῶν ὑποδαλλόμενα θεσπίσματα. Ἴννοεῖται ὅτι ταῦτα
 πάντα προϋποθέτουσιν ἀλλόκοτόν τινα φυσικὴν νωθρότητα· εἶναι
 ὁμῶς βέβαιον ὡς αὐτῶς ὅτι ἡ ἀνατροφή ἦν ἔλαβε συνετέλεσεν εἰς τὸ
 νὰ ἐπιτείνῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀδράνειαν ταύτην, καὶ
 ἐμάρανε πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τοῦ νέου ιδιώματα, τὰ ὅποια βέλ-
 τιον χειραγωγούμενα, ἠδύνατο ν' ἀναδείξωσιν αὐτὸν ἂν ὅχι μέγαν
 ἄνδρα, τοῦλάχιστον ἡγεμόνα χρηστόν. Διότι εἶχε τοιαῦτά τινα ιδιώ-
 ματα, καὶ παρεκτὸς τῆς σωματικῆς δεξιότητος, ἦτο ἀστείος, χα-
 ρίεις, μεγαλόδωρος καὶ εὐεργετικός· ἀλλὰ ἡ ἀγαθὴ ἂν καὶ ἀσθενὴς
 αὐτὴ φύσις παντάπασιν ἐνοθεύθη διὰ τῶν πονηρῶν ἐξεων καθ' ἃς
 συνείθισαν αὐτὸν νὰ ζῇ καὶ νὰ σκέπτεται οἱ περὶ αὐτὸν παιδαγωγοὶ
 καὶ αὐλικοί.

Τὰ πράγματα λοιπὸν περιῆλθον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς χεῖρας τῆς
 Πουλχερίας· καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐπὶ τῆς μακρᾶς
 ταύτης βασιλείας, ἣτις διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη, τὸ
 κράτος ἐν γένει ἐκυβερνήθη συνετώτερον ἢ ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἐλ-
 πίσῃ, θεωρῶν τὰς ποικίλας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς δυσχερείας
 πρὸς ἃς εἶχεν ἡ γυνὴ ἐκεῖνη νὰ παλαίσῃ. Ὑπεδειξάμεν πολλάκις ὅτι
 τὸ κράτος τοῦτο διετέλει εἰς κρίσιμον μεταβατικὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ
 περίοδον. Ἰδρυθὲν ὡς κράτος ῥωμαϊκὸν ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν,
 ὑπέκυπτεν ὁσημέραι λεληθότως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ αὐτὸ
 ἀτμοσφαίρας· καὶ ἀπέκρουε μὲν τὰς ἀρχαίας παραδόσεις ὑπὸ τῶν
 ὁποίων ἐνεφορεῖτο ἔτι ὁ τότε ἑλληνισμὸς, ἀλλ' ἠσπάζετο ἐξ ἀνιπερ-
 βλήτου ἀνάγκης τὰ δύο ἕτερα τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου στοιχεῖα,
 τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν πίστιν. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα τὰ στοιχεῖα, ἥ
 τε ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥ τε χριστιανικὴ πίστις, καὶ μάλιστα ἡ γλῶσ-
 σα ἡ ἑλληνικὴ, ἔλαβον ἀξίολογον ἐπίδοσιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς
 Πουλχερίας. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κων-
 σταντινουπόλεως ἐκάθηντο βασίλισσαι ἢ ῥωμαῖαι ἢ βάρβαροι, ἐξ-
 ἑλληνισθεῖσαι μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἥττον βαρβαρικῆς ἢ ῥωμαϊκῆς κατα-
 γωγῆς καὶ ἐξέως βίου. Ἐπὶ Θεοδοσίου δὲ τοῦ Μικροῦ περιεβλήθη

κατὰ πρῶτον τὴν βασιλικὴν πορφύραν ἑλληνίς γνησία, ἡ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου πολυθρύλητος θυγάτηρ Ἀθηναῖς. Αἱ περιπέτειαι τῆς ζωῆς τῆς βασιλίδος ταύτης φαίνονται ἄξιαι μυθιστορίας μᾶλλον ἢ ιστορίας· καὶ τῶντι ἐπὶ τὸ μυθικώτερον διεπλάσθησαν ὑπὸ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ κυριωδέστεραι ἀσφαλῶς μαρτυροῦνται, ἀνάγκη νὰ παρατεθῶσιν ἐνταῦθα ἵνα μὴ μένωσιν ἄγνωστοι εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν.

Ὁ φιλόσοφος Λεόντιος, Ἀθηναῖος τὸ γένος, καὶ ἐθνικὸς τὸ θρήσκευμα, εἶχε τρία τέκνα, δύο μὲν υἱοὺς, μίαν δὲ θυγατέρα, τὴν Ἀθηναΐδα. Ἡ κόρη αὕτη, διαπρέπουσα ἐπὶ κάλλει καὶ νοημοσύνῃ, ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπιμελέστατα περὶ τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλ' ἐνῶ τοσαῦτα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ δείγματα ἐξαίρετου στοργῆς, ἀπεστερήθη παραδόξως διὰ τῆς διαθήκης σχεδὸν πάσης περιουσίας, διότι ὁ Λεόντιος, καταστήσας κληρονόμους μόνον τοὺς δύο υἱοὺς, δὲν κατέλιπεν εἰς τὴν κόρην εἰμὴ ἑκατὸν χρυσᾶ νομίσματα, προσειπὼν, ὡς λέγουσιν, ὅτι ἀρκεῖ αὐτῇ ἡ τύχη αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοντίου, ἡ Ἀθηναῖς, εὐρεθεῖσα ἄνευ οὐδενὸς πόρου, ἐζήτησε τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῇ μερίδα τῆς κληρονομίας· μὴ πειθομένων δὲ τῶν ἀδελφῶν νὰ δώσωσι τὴν μερίδα ταύτην, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα ὑποβάλῃ τὰ δίκαια αὐτῆς εἰς τὴν Πουλχερίαν. Ἡ Αὐγουστα, τὴν ὁποίαν κατέθελξαν ἡ χάρις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναίας, ἤκουσεν αὐτὴν εὐμενῶς καὶ ἐπέισθη ἀμέσως ὅτι δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Θεοδόσιον καλλιτέραν σύζυγον, ἂν καὶ ὁ μὲν Θεοδόσιος ἦτο εἰκοσαστής, ἡ δὲ Ἀθηναῖς εἶχεν ἤδη ὑπερβῇ τὸ εἰκοστὸν ἑβδομον ἔτος· ἀλλ' ἡ Πουλχερία ἴσως ἐνόμισεν ὅτι καὶ ἡ ὁπωςοῦν ὥριμος αὐτῇ ἡλικία ἦτο ἐν τῶν προτερημάτων τῆς μελλούσης βασιλείσσης. Ὅθεν ὠμίλησεν ἐπιτηδείως εἰς τὸν βασιλέα περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λεοντίου καὶ παρέστησεν αὐτὴν, ὡς λέγει εἰς τῶν ἀρχαίων χρονολογῶν, « εὖστολον, λεπτοχαράκτηρον, εὐρίνα, ἀσπροτάτην ὡσεὶ χιῶν, μεγαλόφθαλμον, ὑποκεχαρισμένην, οὐλαζανθόκομον, σεμνόποδα, ἐλλόγιμον, Ἑλλαδικὴν, παρθένον. » Ὁ Θεοδόσιος ἔλαβε φυσικῶς τῷ λόγῳ περιέργειαν νὰ ἴδῃ τὸ ἐξαίρετον αὐτὸ πλάσμα, καὶ, ἀφανὴς ἰστάμενος ὀπίσθεν παραπετάσματος ἐν τοῖς δωμα-

τίοις τῆς ἀδελφῆς, ἀπεθαύμασε τὴν Ἀθηναίαν καὶ ἀπεφώνησε ὅτι θέλει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀνευφημίσθησαν ὑπὸ τε τῆς πρωτεύουσας καὶ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ Ἀθηναῖς ἐξώμωσε προθύμως τὰς πλάνας τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ δεχθεῖσα τὸ ἅγιον βάπτισμα, μετωνομάσθη Εὐδοκία. Ἀλλ' ἡ Πουλχερία δὲν ἀπένειμεν αὐτῇ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς Αὐγούστης εἰμὴ ἀφοῦ ἔτεκε τῷ βασιλεῖ κόρην, τὴν κόρην ἥτις, μετὰ δεκαπέντε ἔτη, ἐνυμφεύθη τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀδελφοὶ τῆς βασιλίσσης, ἀκούσαντες τὴν παράδοξον αὐτῆς τύχην, ἐκρύβησαν μὴπως ἐνδίκηθῇ κατ' αὐτῶν· ἀλλ' ἐκείνη ἀναζητήσασα αὐτοὺς ἀνύψωσεν εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωματῶν τοῦ κράτους. Ἄλλως ἡ Εὐδοκία ἐπὶ πολὺν χρόνον οὐδ' ἐφαντάσθη ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀφήσασα εἰς τὴν Πουλχερίαν τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον. Διὰ τῶν τρόπων ὅμως αὐτῆς, καὶ τῆς παιδείας, καὶ πολλῶν ποιητικῶν συγγραφῶν, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ἐξέλληνισμὸν τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶν αὐτὴν τρυφερώτατα, καὶ, μετὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Εὐδοκίαν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἱεροσόλυμα ἵνα ἐκπληρώσῃ εὐχὴν ἣν πρὸ καιροῦ εἶχεν αὐτὴ εὐχηθῆ, ἵνα δηλώσῃ, διὰ τῆς προσκυνήσεως τοῦ ἁγίου Τάφου, πρὸς τὸν Θεὸν τὸν δοτῆρα πάσης χάριτος, τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἀνὰ μέσον τῆς Ἀνατολῆς ὁδοιπορίαν ταύτην, διελθοῦσα διὰ τῆς Ἀντιοχείας ἐξεφώνησεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καθημένῃ ἐπὶ δίφρου βασιλικοῦ ὀλοχρύσου καὶ διαλίθου, λόγον ἐγκωμιαστικὸν εὐγλωττον εἰς τὸν πόλιν ἐκείνην, ἐν ᾗ ἔναυλος εἰσέτι ὑπῆρχεν ἡ τοῦ Χρυσοστόμου φωνή· ἐδωρήσατο δὲ ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν δημοσίων λουτρῶν καὶ ἀπεδέξατο τὰς εἰκόνας τὰς ὁποίας ἤγειρεν αὐτῇ ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν κατοίκων. Εἰς τὸν ἅγιον Τάφον, διὰ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτῆς, καὶ τῶν εὐλαβῶν ἰδρυμάτων ὑπερέβαλε τὴν μεγαλοδωρίαν καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Ἑλένης, ἐπανακάμψασα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκόμισεν εἰς αὐτὴν πλεῖστα ὅσα ἐκ τῆς ἁγίας χώρας ἱερὰ κειμήλια. Ἀλλὰ τότε ἡ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀδιακόπως προαγομένη τύχη αὐτῆς ἔλαβεν αἴφνης τὴν ἐπὶ τὰ ἐναντία τροπὴν. Ἡ Εὐδοκία, μὴ ἀρκουμένη, ὡς φαίνεται εἰς τὰς τιμὰς ὅσας ἤζιώθη καὶ λησμονοῦσα τὸ

τί ὤφειλε τῇ Πουλχερίᾳ, ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων. Ἡ αὐλὴ διηρέθη ἐντεῦθεν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, ὑπερίσχυσε ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἡ Πουλχερία, ὁ δὲ θάνατος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου καὶ ἡ καθαίρεσις τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς πόλεως Κύρου, ἀπέδειξαν εἰς τὸ κοινόν, ὅτι ἡ εὐνοια τῆς Εὐδοκίας δὲν ἤρκει νὰ προστατεύσῃ οὐδὲ τοὺς πιστοτέρους αὐτῆς φίλους. Ἡ πρὸς τὸν ἐπαρχον εὐνοια τῆς Εὐδοκίας ἦτο, τῇ ἀληθείᾳ, καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ὁ Κύρος ἦτο ἀνὴρ ἐγκρατὴς πάσης ἐλληνικῆς παιδείας, καὶ δραστήριος διοικητικὸς ὑπάλληλος. Αὐτὸς καταλύσας τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εὐρύνας πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὴν περιοχὴν τῆς πρωτευούσης, ὠκοδόμησεν ἕτερον τεῖχος, ἐντὸς ἡμερῶν ἐξήκοντα. Ὅθεν ὁ δῆμος, ἐκπεπληγμένος ἐπὶ τῷ τάχει καὶ τῷ κάλλει τοῦ ἔργου, ἐνεβόησεν ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ, παρόντος τοῦ βασιλέως, « Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κύρος ἀνενέωσεν. » Ἐντεῦθεν ὠφελοῦμενοι οἱ ἐχθροὶ τῆς Εὐδοκίας, ἥτις διὰ τὸν ἐλληνισμὸν μάλιστα αὐτοῦ ἠνύοι τὸν ἄνδρα, παρέστησαν τὸ γεγονὸς εἰς τὸν Θεοδοσίον ὡς στασιαστικόν· ὅθεν καθαιρεῖται ὁ Κύρος, καὶ δεσμεύεται ἡ περιουσία αὐτοῦ, καὶ (χαρκτηριστικώτατον τοῦτο τῶν τότε κυβερνητικῶν καὶ κοινωνικῶν ἡθῶν,) ἀποκαρεῖ χειροτονεῖται ἐπίσκοπος Σμύρνης. Τὸ δὲ κάλλος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου ἔδωκε νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἐτιμωρήθη ὡς ἔνοχος τρυφερωτέρου τινὸς αἰσθήματος τῆς βασιλίδος πρὸς αὐτόν. Ὅπως δὲ ποτε αὕτη, ἅμα πεισθεῖσα ὅτι ἀπώλεσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν τοῦ Θεοδοσίου, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθῃ αὐτὴ εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀλλ' ὁ φθόνος τῆς Πουλχερίας κατεδίωξε τὴν βασιλίδαν καὶ μέχρι τῶν ἁγίων τούτων τόπων. Ὁ κόμης Σατουρνῖνος διατάχθη νὰ θανατώσῃ δύο ἱερωμένους, φιλτάτους τῆς Εὐδοκίας, ἡ δὲ ἀντεκδικήθη θανάτωσας τὸν κόμητα καὶ ἡ ὑπερβολὴ αὕτη τῆς ἀγανακτήσεως ἔδωκε πάλιν ἀφορμὴν εἰς νέας κατ' αὐτῆς ἀσέμνους κατηγορίας. Τότε ὁ βασιλεὺς Θεοδοσίος, ἢ μᾶλλον ἡ Πουλχερία, ἀπεσέρησαν πάσης βασιλικῆς τιμῆς τὴν Εὐδοκίαν, ἥτις διέγαγεν ἥδη ἐν ἐξορίᾳ, καὶ περὶ εὐλαβῇ ἀσχολουμένη ἔργα, ἐκκαίδεχα εἰσέτι ἐνιαυτούς. Ἀφοῦ δὲ ἐδοκίμασεν ἀπάσας τὰς μεταβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἡ θυγάτηρ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου ἀπεβίωσεν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ 67

τῆς ἡλικίας ἔτος, διαμαρτυρομένη μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς ὅτι οὐδέποτε ὑπερέβαλε τὰ ὅρια τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν σύζυγον καὶ θήκοντος. Ἀλλὰ καὶ τοι μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσασα, διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπὶ τοῦ θρόνου διατριβῆς συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν τρόπων καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς βίος ἐμαραίνετο ἐν τούτοις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· διότι ὁ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου γράψας Θεοδώρητος Κύρου λέγει· « καὶ ἀργεῖ μὲν παρ' Ἀθηναίοις ὁ Ἄρειος Πάγος, καὶ ἡ Ἡλιαία, καὶ τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ δικαστήριον, καὶ ἡ τῶν πεντακοσίων βουλή, καὶ οἱ ἑνδεκα, καὶ οἱ θεσμοθέται, καὶ ὁ πολέμαρχος, καὶ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀρχων. » Ὡστε περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, δὲν κατηργήθησαν μὲν, ἀλλὰ οἰκοθεν ἐρειπώθησαν οἱ ἐπὶ τοσοῦτον διατηρηθέντες γηραιοὶ ἐκεῖνοι θεσμοί. Ἀξιοσημεῖωτον ὅμως εἶναι, ὅτι, ὅσω μᾶλλον ὁ ἀρχαῖος ἐλληνισμὸς ἠφανίζετο ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης αὐτοῦ ἐστίας, τόσω μᾶλλον ὁ νεωστὶ παραγόμενος ἐλληνισμὸς ἀπέβαινεν ἐπικρατέστερος ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ἐστίᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὐ μόνον, ὡς πρὸ μικροῦ ἱστορήσαμεν, Ἀθηναία κόρη, παραδεξαμένη τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ τῆς βασιλευούσης ἐκείνης θρόνου, ἀλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα ἐμαρτύρησαν ὁπόσον ὁ ἐλληνισμὸς ὁσημέραι ὑπερίσχυεν ἐν τῷ κράτει τούτῳ. Ἐν ἔτει 439, διὰ νόμου ῥητοῦ ὁ Θεοδόσιος ἐπέτρεψε γενικῶς τὸ ἐλληνιστὶ διατίθεσθαι· ἐν ἔτει δὲ 425 ἰδρύσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, τὸ ὁποῖον σήμερον ἠθέλομεν ὀνομάσει Πανεπιστήμιον, καὶ τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τριάκοντα καθηγητὰς, ἐξ ὧν πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον τὴν ἐλληνικὴν γραμματικὴν καὶ φιλολογίαν· μόνοι δὲ οἱ λοιποὶ πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον λατινιστὶ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολογίαν, τὸ δίκαιον, καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ὥστε αἱ δύο γλῶσσαι ἐθεωροῦντο ἤδη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὡς ἴσην ἔχουσαι ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Καθηγητὴς ἐν τῷ πανδιδακτηρίῳ τούτῳ δὲν ἠδύνατό τις νὰ διορισθῇ εἰμὴ μετὰ αὐστηρὰν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἐπιστημονικὴν δοκιμασίαν καὶ μετὰ ἀκριβοῦς ἔρευναν τοῦ ἡθικοῦ

αὐτοῦ χαρακτηρὸς· οἱ δὲ εἰκοσαετίαν ὑπηρετήσαντες συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν. Καὶ ἐν γένει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐνεθάρρυνε καὶ ἐπροστάτευσεν σχεδὸν πάντοτε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ γράμματα. Ἐν τούτοις ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐφεξῆς ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία οὐδὲν παρήγαγεν ἔργον ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα μαρτυροῦσι καὶ τιμῶσι τὴν μεγαλοφυΐαν τῶν ἐθνῶν. Πῶς θέλομεν ἄρα γε ἐξηγήσει τὴν μακρὰν ταύτην πνευματικὴν στείρωσιν λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον εἰμποροῦν ν' ἀποδοθῶσιν ἄλλαι ἐλλείψεις, ἀλλ' ὅχι ἡ περὶ τὸν λόγον ἀφυΐα, καὶ τοῦ ὁποίου αὐτὰ τὰ ψυχία τῆς ἀρχαίας διανοητικῆς τραπέζης, ἐφθόνησαν πολλοὶ ἄλλοι λαοί; Διατὶ ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς, ὅστις, ἐν τῇ δ' ἔτι ἑκατονταετηρίδι ἀνέδειξε πολλοὺς μὲν ῥήτορας καὶ τινες δὲ ποιητὰς μέχρι τῆς σήμερον θαυμαζομένους καὶ ἐγκωμιαζομένους, αἶφνης, ὡς δένδρον εὐγενὲς ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔπνευσεν ὀλέθριος καὶ φθοροποιὸς ἀνεμος, παύει τοῦ νὰ φέρῃ τοὺς ὡραίους αὐτοῦ καρποὺς καὶ παράγει μόνον εὐτελεῖς χρονογραφίας ἢ ποιήσεις ἀναξίας τῇ ἀληθείᾳ τοῦ ὀνόματος τούτου; Τὸ ὀλέθριον τοῦτο ἀποτελέσμα ἐπῆνεγκον ἡ ἐπελθοῦσα ποικίλη τῶν βαρβάρων ἐπίδρασις οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα διάφορα πολιτικά καὶ κοινωνικά αἷτια, ἅπερ ὑπεδείξαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σελ. 731) καὶ περὶ ὧν ἐν οἰκειοτέρῳ τόπῳ θέλομεν διαλάβει πλείοτερα. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος ὑπερισχύοντα ἐν τῷ κράτει δύο στοιχεῖα τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν πίστιν· διότι ἀφοῦ ἐπεστήσαμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὰ περὶ τῆς γλώσσης, ἔχομεν νὰ εἰπωμέν τινα καὶ περὶ τῆς πίστεως. Τῶντι ὁ χριστιανισμὸς, τοῦ ὁποίου ἡ τύχη ἐφαινετο ἀσφαλισθεῖσα ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐκινδύνευσεν ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ νὰ ἐξολισθήσῃ πάλιν ἀπὸ τῆς ἀκραδάντου βάσεως ἐφ' ἧς εἶχον στήσει αὐτὸν αἱ δύο πρῶται οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ μόλις διὰ τῆς συνέσεως τῆς Πουλχερίας προσελήφθησαν τὰ ἐντεῦθεν δυνάμενα νὰ προκύψωσιν ἀτοπήματα.

Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὑποδείξωμεν ὅτι ὅλαι τοῦ χριστιανισμοῦ αἱ αἱρέσεις προῆλθον εἰς μέσον ἐκ τῆς ἀκαταμαχίτου

βοήθῃς ἣν εἶχε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ζητῇ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν διὰ τρόπου εὐπροσίτου τῇ τῶν ἀνθρώπων διανοίᾳ καὶ ἐπειδὴ πᾶσα τοιαύτη ἐρμηνεία ἀναγκαίως συνεπήγετο τὴν ἀφαίρεσιν ἢ τοῦλάχιστον τὴν μείωσιν τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος οἷαν ὥρισαν αὐτὴν αἱ ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδοι, ἀνεφύετο ἐκ τούτου αἵρεσις, ἥτοι προσβολὴ κατὰ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Ἡ ἐν Χριστῷ οὐσιαστικὴ, ἀδιάρρηκτος καὶ ἀδιάλυτος ἔνωσις τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἥτο τὸ ἐπικρατοῦν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκατονταετηρίδος δόγμα, ὅτε ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος, ἐπιχειρήσας νὰ φέρῃ εἰς μέσον νέας ἐρμηνείας, παρήγαγε νέα σκάνδαλα. Ὁ Νεστόριος ἐγεννήθη εἰς Γερμανίκειαν τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγηνῆς, καὶ ἀρχιεράτευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 10 ἀπριλίου 428. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξε πικρὸς διώκτης τῶν αἰρετικῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀρειανῶν. Ὅτε τὸ πρῶτον ἐκήρυξεν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου, ἀνέκραξε· « δὸς μοι ὦ βασιλεῦ καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αἰρετικῶν, καγὼ σοι τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω. Συγκάθελέ μοι τοὺς αἰρετικούς, καγὼ συγκαθελῶ σοι τοὺς Πέρσας. » Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος αἵτινες δὲν ἔπαυον ὑφέρπουσαι ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐπρέσβευσεν ἀπρὸς δοκῆτως δόγμα συγγενέστατον τοῦ ἀρειανισμοῦ. Ὁ Νεστόριος ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ· καὶ ὑλάθειτο μὲν τὴν Παναγίαν ὡς μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχετο αὐτὴν ὡς Θεοτόκον, διότι ἐθεώρει τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Χριστοῦ φύσιν ὡς τὸ ἔνδυμα, τὸ ὄργανον, καὶ τὸν ναὸν οὕτως εἰπεῖν τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ἔτεινεν ὅπωςδῆποτε εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν Σωτῆρα ὡς ἄνθρωπον, μετέχοντα μὲν ὑπερφυσιοῦς τινος δυνάμεως, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄνθρωπον ὄντα καὶ οὐχὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ.

Ἐντεῦθεν ἐταράχθησαν εὐλόγως πάντες οἱ νοημονέστεροι καὶ εὐλκρινέστεροι ὁπαδοὶ τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως καὶ κατεξάνεστησαν κατὰ τοῦ αἰρετικοῦ ἐκείνου δόγματος, προΐσταμένου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ γνωστοῦ ἡδὴ εἰς ἡμᾶς Θεοφίλου. Εἰς τὴν θεολογικὴν συζή-

τησιν ἀνεμίχθησαν, ὅπως δυστυχῶς συνέβαινε πάντοτε, πολιτικᾶ πάθῃ καὶ συμφέροντα. Ὁ κλῆρος τῆς ἀνατολῆς καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Ἀντιοχείας πατριάρχης συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Νεστορίου· τὸ δὲ δεινότερον καὶ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος ἐπροστάτευε τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ὑπείκων εἰς τὰς εἰρηγήσεις τοῦ εὐνούχου Χρυσαφίου, ὅστις ἐκ διαλειμμάτων κατίσχυε τῆς Πουλχερίας εἰς τὸ ἀσθενὲς αὐτοῦ πνεῦμα. Καὶ ὅτι μὲν ὁ βασιλεὺς ἀπέκλινε πρὸς τὴν αἵρεσιν, ἐξηγῆται ἐξ ὅσων προηγουμένως εἵπομεν, ὅτι ἡ βασιλεία εἶχε φυσικὴν τινα ῥοπὴν εἰς τοὺς ἑτεροδοξοῦντας καθὼ μᾶλλον εἰς αὐτὴν πειθηνίους, ἐνῷ οἱ ὀρθόδοξοι, ἐπεριδόμενοι ἐπὶ τῶν οἰκουμηνικῶν συνόδων, διετέλουν πάντῃ ἀνεξάρτητοι. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον ἐκ πρώτης ὄψεως εἶναι, ὅτι ὡς επιτοπλίστον ὁ κλῆρος τῆς ἀνατολῆς παρεσύρετο ὑπὸ τῶν αἱρέσεων πολὺ εὐκολώτερον ἢ ὁ εὐρωπαϊκὸς κλῆρος· καὶ τοῦτο ὅμως μέχρι τινὸς γίνεται καταληπτὸν, ἅμα ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ ἐνέργεια ἦτο μεῖζων ἐν τῇ ἀνατολῇ ἢ ἐν τῇ δύσει, ἡ δὲ φιλοσοφία, καθὰ πρὸ μικροῦ παρετηρήσαμεν, ἦτο ἡ μήτηρ τῆς ἑτεροδοξίας. Ὅπως δὴ ποτε ἡ Πουλχερία, συνετώτερον τοῦ ἀδελφοῦ πολιτευομένη καὶ πιστότερον ἀκολουθοῦσα τὰ διαβήματα τοῦ μεγάλου αὐτῆς πάππου, ἐστήριζε τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, τοῦ ὁποίου τὴν μερίδα ἔλαβε καὶ ἅπας ὁ εὐρωπαϊκὸς κλῆρος. Ἡ πάλιν ἐξηκολούθει ἐπὶ δύο ἡδὴ ἔτη ὅτε ἡ Πουλχερία κατώρθωσε τελευταῖον νὰ ἀποφασισθῇ ἡ συγκρότησις τρίτης οἰκουμηνικῆς συνόδου, ἐν Ἐφέσῳ, ἵνα λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα.

Τὸ περὶ τῆς Συνόδου ταύτης βασιλικὸν θέσπισμα ἐξεδόθη τῇ 19 νοεμβρίου 430· καὶ δι' αὐτοῦ προσεκλήθησαν οἱ πανταχοῦ γῆς ἐπίσκοποι νὰ παρευρεθῶσιν εἰς Ἐφεσον κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἐπομένου 431 ἔτους. Ἡ Σύνοδος ἤρχισε τὰς ἐργασίας αὐτῆς τῇ 22 ἰουνίου. Παρευρέθησαν δὲ ἐν αὐτῇ διακόσιοι περίπου ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἐπίσκοπος Καρθαγένης Καπρέολος ἔγραψεν ἐν ὀνόματι τῶν ἐπισκόπων τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς ὅτι ἀπεδέχεται τὸ δόγμα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ὁ πάπας Κελεστίνος ἔπεμψε τρεῖς ἐξάρχους ἵνα ἐκπροσωπήσωσιν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους τῆς Δύσεως. Προέδρευσε δὲ τῆς συνόδου ὁ Κύριλλος. Καὶ τὰ μὲν δόγματα τοῦ Νεστορίου κα-

πεδικάσθησαν ὑπ' αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὑποστηριζόμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ Χρυσαφίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν αὐλικῶν, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ 40 ἀρχιερέων, προΐσταμένου τοῦ Ἀντιοχείας, ἐπέμεινεν εἰς τὰς πλάνας αὐτοῦ, πολλή δ' ἐκ τούτου ἐξηκολούθει σύγχυσις καὶ διαίρεσις ἐν τῇ βασιλευούσῃ μέχρις οὗ ὁ Θεοδόσιος, πειθόμενος τελευταῖον εἰς τὴν φωνὴν τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐπισκόπων καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τῆς Πουλχερίας, ἐξώρισε τὸν πρωταίτιον τοῦ σκανδάλου Νεστόριον εἰς θάσιν τινα τῆς Λιβύης.

Ἄλλ' ἐν τῇ μεταξὺ νέος ἀνεφάνη ἑτεροδιδάσκαλος, ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχῆς, ὅστις κατήντησε, περὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτοῦ, εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς τοῦ Νεστορίου αἱρέσεως. Ὁ Νεστόριος εἶχε διακρίνει ἐντελῶς τὰς δύο τοῦ Σωτῆρος φύσεις, ὁ δὲ Εὐτυχῆς ἐπὶ τοσοῦτον σενέχεεν αὐτὰς ὥστε ἔλεγε καὶ αὐτὴν τὴν θεότητα παθοῦσαν. Ἡ δοξασία αὕτη, ἐὰν εἶχεν ἔννοιάν τινα, εἶχε τὴν ἔννοιαν ὅτι μία ἦτο ἡ τοῦ Σωτῆρος φύσις, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διότι οὐδεὶς ἐχέφρων ἀνθρώπος ἠδύνετο νὰ παραδεχθῇ τὴν θεότητα ὡς παθοῦσαν καὶ τῷ ὄντι αὐτὸς ὁ δυσσεβὴς ἀρχιμανδρίτης ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τοῦτο ἦτο τοῦ συλλογισμοῦ αὐτοῦ τὸ ἀπαραίτητον συμπέρασμα. Ὅθεν ἐταράχθησαν αὖθις τὰ πνεύματα, καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ διάδοχος τοῦ Κυρίλλου εἰς τὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας Διόσκορος ἠσπάσθη τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς. Ἐχὼν δὲ συμπράκτορα τὸν Χρυσάφιον, ἰσχύσαντα πάλιν παρὰ Θεοδοσίῳ, συγκροτεῖ ὁ Διόσκορος οὗτος τῇ 8 αὐγούστου 449 παράνομον ἐν Ἐφέσῳ νέαν σύνοδον, καὶ διὰ πάτης βίας καὶ ἀθεμιτουργίας ἐπικυροῖ τοῦ Εὐτυχοῦς τὰ δόγματα.

Ἄλλ' ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ ὀρθοδοξία. Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 450. Τότε ἡ Πουλχερία λαμβάνει σύζυγον τὸν συνετὸν Θράκκα Μαρκιανόν, ὁμύσαντα νὰ σεβασθῇ τὴν ὑπόσχεσιν ἣν εἶχε δώσει αὕτη τῷ Θεῷ νὰ διαγάγῃ ἐν παρθενίᾳ τὸν βίον. Καὶ ἤδη λοιπὸν, ἔχουσα συνεργὸν πρόθυμον καὶ εἰλικρινῇ τὸν καλὸν κάγαθὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, συγκαλεῖ τῇ 8 ὁκτωβρίου 451 ἐν Χαλκηδόνι τὴν τετάρτην οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς ἣν παρευρέθησαν 630 ἐπισκοποι ἢ κατ' ἄλλους 520 μόνον. Εἰς τὰς πράξεις μάλιστα δὲν φαίνονται εἰμὴ τὰ ὀνόματα 360. Ἀλλὰ καὶ τοσοῦτους μόνον ἐὰν πα-

ραδεχθῶμεν, πάλιν ἡ οἰκουμενικὴ αὕτη σύνοδος ὑπῆρξεν ἡ πολυαριθμοτέρα πασῶν τῶν προηγουμένων. Καὶ ἄξιον σημειώσεως πρὸς τοῦτοις εἶναι ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι ἀνῆκον εἰς τὸ κράτος τῆς ἀνατολῆς, πλὴν δύο ἐκ τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης προσελθόντων καὶ τεσσάρων ἐξάρχων τοῦ Πάπα. Αὕτη λοιπὸν ἡ πολυειδῶς ἀξιόμνημόνευτος σύνοδος πρῶτον μὲν κατεδίκασε τὴν τε αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τὴν τοῦ Νεστορίου· ἔπειτα δὲ, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Μαρκιανοῦ, ἐξέδοτο κανόνα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἕκτοτε τινὲς τῶν βασιλέων ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται τὰ ἀτοπήματα τοῦ ὑπερεκχειλίσαντος μοναχικοῦ βίου· διότι διὰ τοῦ εἰρημένου κανόνος ἡ σύνοδος ἠγωνίσθη νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τῶν μοναχῶν καὶ ῥητῶς ἀπηγόρευεν αὐτοῖς νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἢ πολιτικὰ πράγματα. Προέτι ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐξέδοτο καὶ ἕτερον σπουδαιότατον κανόνα. "Ἦδη ὁ τρίτος κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου εἶχεν ὀρίσει τάδε· « Τὸν μὲν τοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην. » Ὁ δὲ 28 κανὼν τῆς παρούσης ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὥρισεν ἔτι σαφέστερον, ὅτι ὁ Ῥώμης δὲν εἶχε τὰ πρεσβεῖα εἰμὴ μόνον καθὼ ἐδρεύων εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ἧς ἐποχῆς κατέστη καὶ αὕτη καθέδρα τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου, ἐδικαιούτο δι' αὐτὸ τοῦτο νὰ λάβῃ τὰ δευτερεῖα τῆς τιμῆς. Ἀλλὰ παραθέσωμεν πρὸ πάντων κατὰ τὸ πλεῖστον, αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ 28 κανόνος.

« Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἐπόμενοι καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν 150 θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως, ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης, γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν τε καὶ ψηφίζομεθα περὶ τῶν πρεσβεῖων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης· καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδόκασι τὰ πρεσβεῖα. Καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ 150 θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας

Ῥώμης ἀγιωτάτῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλεία καὶ συγ-
κλήτῳ τιμηθεῖσαν, καὶ ὧν ἴσων ἀπολαύουσιν πρεσβείων τῇ
πρεσβυτέρῃ βασιλίδῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην
μεγαλύνεσθαι πράξι, δεινὴν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσιν. Καὶ
ὥστε τοὺς τῆς Ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιατικῆς καὶ τῆς Θρακικῆς διοική-
σεως Μητροπολίτας νους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς
ἐπισκόπους τῶν προκειμένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ
προειρημένου ἀγιωτάτου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἀγιο-
τάτης ἐκκλησίας. »

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὴν προσοχὴν εἰς τὸν πολυθρύλητον αὐ-
τὸν κανόνα τῆς ἐν Χαλκιδέῃ συνόδου. Περὶ τῶν κυριαρχικῶν ἐπὶ
τῆς ἐκκλησίας ἀξιώσεων παπικῆς ἐξουσίας, θέλομεν πραγματευ-
θῆ βραδύτερον ὅταν ἀήσωμεν τὰς πρώτας μεταξὺ τῆς ἀνατο-
λικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἑριδας. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε παρα-
τηροῦμεν, ὅτι ἡ παπικὴ ἐστῆριξεν αἰετοτε τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς
εἰς ἑτέρους λόγους, οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου κανόνος, ὅστις οὐ-
δαμῶς συνέφερεν αὐτῇ, ὅτι ἔλεγε τὴν Ῥώμην ἔχουσαν τὰ πρεσ-
βεῖα τῆς τιμῆς μόνον βασιλεύουσιν πόλιν· ἄρα συνεπήγετο τὴν
καθαίρεσιν τῶν πρεσβῶν ἅμα μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ ἀξιώματος
τῆς βασιλευούσης πόλεως, ὅπερ συνέβη μετ' ὀλίγον ὡς ἐκ τῆς κα-
ταλύσεως τοῦ δυτικῶν Ῥωμαίων κράτους· τὸ δὲ χερίστον διὰ τὴν
παπικὴν ἀρχὴν, συτήγετο ἐν ταύτῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἐπεὶ δὴ
ἡ Κωνσταντινούπολις ἔμεινεν ἡ μόνη πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαίου
κράτους, ἄρα ὁ ἀρχεὺς αὐτῆς ἐκτερονόμησε μόνος, κατὰ τὸ γράμ-
μα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ 28 κανόνος, καὶ τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς.
Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἐκ προοιμίου διατὶ ἡ παπικὴ ἀρχὴ ἡγωνίσθη
ἄλλοθεν νὰ ὀχυρᾷ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς· ἀλλὰ ἐκ προοιμίου ὡς
αὐτῶς ἀναφαίνεται ὅποσον ἰσχυρὰ προσκόμματα ἔμελλε νὰ ἀπαντή-
σῃ ἐν τῇ ῥήτῃ καπανηγυρικῇ ἐκείνῃ ἀποφάνσει τῆς τετάρτης οἰκου-
μενικῆς συνόδου.

Πλὴν τούτου, ὁ 28 κανὼν ἀνεγνώρισε καὶ ἐκύρωσε τὴν μεγάλην
δικαιοδοσίαν τῇ Κωνσταντινουπόλει, εἵχε λάβει ἔτι διὰ Χρυσό-
στόμου ἐπὶ τῶν τριῶν διοικήσεων Θράκης, Ἀσίας καὶ Πόντου. Μετὰ
δὲ τοῦ γεγονότος τούτου συνδέεται καὶ ἕτερον λόγου ἄξιον γεγο-

νός. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τίτλος πατριάρχου ἀπενέμετο ὡς τίτλος τιμῆς οὐ μόνον εἰς τοὺς ἰσχυροὺς ἐπισκόπους Ῥώμης, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους ὑπερεῖς ἐπισκόπους, τὸν Ἡρακλείας, τὸν Ἐφέσου, τὸν Καισαρείας. Ἀφ' ὧν ὁ 28 κανὼν καθυπέβαλεν εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὁρμητικῶς τὰς διοικήσεις Θράκης, Ἀσίας καὶ Πόντου, οἱ ἐπίσκοποι Καισαρείας, Ἡρακλείας καὶ Ἐφέσου ὠνομάσθησαν μόνον ἑξαρχοὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατριάρχου, γενόμενον ἤδη ἱεραρχικὸν ἐπὶ τὸν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τιμητικόν, ὡς ἦτο πρότερον, ἀπεδόθη εἰς μόνους πέντε ὑπερτάτους ἱεράρχας τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ἀκόλουθον Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων.

Ἐπὶ πᾶσι μὴ παραλείψωμεν νὰ σημειώσῃ, ὅτι ὁ βασιλεὺς Μαρκιανὸς, προσελθὼν εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἐλάλησε πρὸς αὐτὴν λατινιστῇ, ἐξηγουμένου τοῦ λόγου αὐτοῦ ὑπερμηνέως, ὅπως συνέβαινε ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Ὁμῶς ἡ σύνοδος συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ Ἑλλήνων ἀρχιερέων· ἀλλὰ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐθεωρεῖτο ἔτι ὡς ῥωμαϊκὴ μοναρχία, ὥστε ἡ ἐθιμοταξία ἀπῆται τὴν ἐπίσημον χρῆσιν γλαυκῆς γλώσσης. Ὅποσον δὲ ἡ ἐθιμοταξία αὕτη ἐτηρεῖτο αὐτῆς ἐξάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἑξαρχὸς τοῦ Πάπα Ἰουλιανὸς ἐπίσκοπος Κῶ, καὶ τοῖς Ἕλλησιν ὧν αὐτὸς τὸ γένος, ἐλάλησεν ὁμολατικῇ ἐν ὀνόματι τοῦ ἐντολέως αὐτοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, καθέστησεν ἐρμηνεὺς νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὸν λατινικὸν τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖνου λόγον. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο μαρτυρεῖ συγγῶνως εἴπερ τι καὶ ἄλλο ὁποῖον μάταιοι, ἵνα μὴ εἴπωμεν γελοῖοι, σάν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀγῶνες τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας τοῦ νὰ κατατηρηθῇ ἡ λατινικὴ ὡς ἐπίσημος ἐν τῇ ἀνατολῇ γλῶσσα.

Ἐξηκολούθησε δὲ καὶ ἄλλως παγιούμενος τότε ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τῆς ὁσημέραι προαγομένης καταλύσεως τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ναι μὲν, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου, οἱ ἐθνικοὶ, πολυειδῶς καταδιωκόμενοι διὰ τε τῶν κατ' αὐτῶν ἐκδοθέντων νόμων καὶ ὑπὸ τῆς καταδρομῆς τῶν μοναχῶν

καὶ τῆς μετὰ τούτων συμπράξεως τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐζή-
τουν ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἄσυλον εἰς τὰ ἀπώτατα τῶν ἐπαρχιῶν χω-
ρία, ὅπου ἐτέλουν ἤδη ἀφελῶς, ὅπως ἄλλοτε οἱ πρῶτοι χριστιανοί,
τὰ τῆς πατρίου αὐτῶν θρησκείας· εἰς δὲ τὰς πόλεις ἐξ ἐναντίας
ἐθριάμβευον καὶ ἐπεκράτουν οἱ χριστιανοί. Ἀλλ' ὅμως πλείστοι εἰς-
έτι ὑφίσταντο ὁπαδοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, οὐκ ὀλίγα δὲ αὐτῶν
ἐσώζοντο ἱερά καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πόλεις, μάλιστα ἐν τῇ κυρίως Ἑλ-
λάδι. Ἡκμαζον μὲν ἤδη ἐνταῦθα ἐπίσκοποι Κορίνθου, Πατρῶν,
Σπάρτης, Ἀθηνῶν, Οἰκῶν, Λαρίσσης καὶ ἄλλων πόλεων, καὶ ἐνθερ-
μοὶ ἀνεδείκνυντο ὑπέρμαχοι τῆς ὀρθοδοξίας· ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι
τῆς καρτερίας τῶν ἐθνικῶν δὲν ἡδυνήθησαν εἰςέτι νὰ κατισχύσωσι
καθ' ὁλοκληρίαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, οὔτε ἡ εὐγλωττία τῶν ἀρχιε-
ρέων ἐκείνων, οὔτε ὁ ζήλος τῶν μοναχῶν. Τοῦτο συνάγεται ἐπισή-
μως ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων διατάξεων ὅσαι ἐξεδόθησαν κατ' αὐ-
τῶν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Μετὰ προηγουμένως ἐκδοθέντας τέσ-
σαρας κατ' αὐτῶν νόμους, ὁ νόμος κ' τοῦ 426 ἔτους διατάσσει
πάλιν τὴν καταστροφὴν τῶν ναῶν, ἐξ οὗ βεβαιοῦται ὅτι ὑπάρχον
εἰςέτι ναοί. Καὶ μετὰ 13 δὲ ἔτη, τῷ 439, ὁ Θεοδόσιος ἠναγκά-
σθη νὰ ἐκδώσῃ νέον αὐστηρὸν νόμον κατὰ τῶν μυστικῶν θυσιῶν καὶ
ἄλλων ἐθνικῶν ἱεροτελεστιῶν. Ὁ σύγχρονος Θεοδώρητος λέγει μὲν,
ἀναφερόμενος εἰς τὸν προμνημονευθέντα νόμον τοῦ 426 ἔτους, ὅτι
κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τελευταῖα ἐθνικὰ ἱερά ἢ κα-
τεστράφησαν ἢ μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας· ἀλλὰ, θέ-
λομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθη-
σεν ἐπὶ πολὺν εἰςέτι χρόνον σωζομένη καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ
μάλιστα εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα.

Καὶ περὶ τὰς ἐξωτερικὰς δὲ σχέσεις ἡ Πουλχερία διετήρησε μέ-
χρι τινὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῆς μακρᾶς ταύτης βασι-
λείας, ἡ εἰρήνη δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα εἰς τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν
ἀχανεῖς αὐτοῦ χώρας. Ὁ τοῦ Ἰσδεγέρδου, βασιλέως τῶν Περσῶν,
διάδοχος ἐπεχείρησε μὲν δεινὸν κατὰ χριστιανῶν διωγμὸν, καὶ ἐπὶ ἡλ-
θεν ἐκ τούτου πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν· ἀλλ' οὔτε ὁ
πόλεμος οὗτος, οὔτε τὰ ἐπακολούθησαντα συμβεβηκότα ἀπέβησαν

ἄδοξα διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν. Δὲν θέλομεν βεβαίως ἐκλάβει κατὰ γράμμα τὰς λαμπράς καὶ ἐπανειλημμένας νίκας, ὅσας λέγουσιν οἱ χρονογράφοι καὶ οἱ πανηγυρισταὶ ὅτι ἐνίκησαν τότε οἱ τοῦ Θεοδοσίου στρατοὶ κατὰ Περσῶν. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἂν οἱ στρατοὶ οὗτοι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Νίσιβιν, οὐδὲ οἱ Πέρσαι κατῴρθωσαν νὰ κυριεύσωσι πόλιν κάμμιαν τῆς Μεσοποταμίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ συνωμολογήθη εἰρήνη μακροχρόνιος μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων. Καὶ βραδύτερον μάλιστα, ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας, τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἠῤῥξῃσε κατὰ τι τὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἔκτασιν αὐτοῦ καὶ ἰσχύν. Εἶδομεν ἄλλοτε (σελ. 340) τὰς σχέσεις τῆς Ἀρμενίας πρὸς τοὺς Σελευκίδας. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ὑπέκυψεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Παρθων, τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Περσῶν, καὶ τοι εἶχε πάντοτε τοὺς ἰδίους βασιλεῖς. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκατονταετηρίδος μ. Χ. ἡ Ἀρμενία ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἄνισα τμήματα· καὶ τοῦ μὲν ἀνατολικωτέρου καὶ μεγαλητέρου ἐβασίλευεν ὁ Χοσρόης, ὑποτελὴς ὢν τοῦ μονάρχου τῆς Περσίας, τοῦ δὲ δυτικωτέρου καὶ μικροτέρου ἐβασίλευεν ὁ Ἀρσάκης, ὑποτελὴς ὢν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀρσάκου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία κατέλυσε τὴν ἐγγώριον ἐκείνην βασιλείαν καὶ κατέστησεν ὑπηκόους τοὺς πρότερον συμμάχους αὐτῆς Ἀρμενίους· διώρισεν ἀνώτερον στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Ἀρμενίας, ἔκτισε καὶ ὠχύρωσεν, εἰς χῶρον εὐθετον παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου, τὴν Θεοδοσιούπολιν, καὶ ἐπέτρεψε τὴν εἰδικωτέραν ἐπιστάσιν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων εἰς πέντε σατράπας ἐκ τῶν ἐπιχωρίων εὐπατριδῶν. Ἀλλὰ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη καθιέρθη καὶ ὁ τοῦ Χοσρόου διάδοχος, ἡ δὲ ἀνατολικώτερα Ἀρμενία διωκθήθη ἔκτοτε ὡς περσικὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Περσαρμενίας. Τότε ὅμως ὁ Θεοδόσιος προσέτεινεν ἀξιώσεις τινὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀρμενίας, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Περσῶν συνήνεσε νὰ παραχωρήσῃ τμήμα αὐτῆς οὐχὶ λόγου ἀνάξιον. Ἐπεστήσαμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τὸ γεγονός τοῦτο, διότι βραδύτερον τὸ Ἀρμενικὸν φῶλον ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Ἀρμενίας οἰκων μετηνάστευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ἐξελληνισθέντες,

ἐπρωταγωνίστησαν πολλάκις ἐκεῖ, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ἀξίωμα προήχθησαν.

Τὸ δεινὸν, τὸ μέγα δεινὸν τῆς βασιλείας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτῆς ἔτη, εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, καταστρεπτικὴ τῶν Οὐννων ἐπιδρομή. Εἶδομεν (σελ. 673 καὶ ἐπ.) ὅτι, πρὸ ἐβδομήκοντα περίπου ἐνιαυτῶν, οἱ Γότθοι εἶχον ζητήσει ἄσυλον ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασαν τὸν Ἰστρον ποταμὸν, φεύγοντες τὴν ἀγρίαν τῶν Οὐννων φυλὴν, ἣτις, ἀναχωρήσασα ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀσίας, προσήγγιζε τότε εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐκτοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν εἰςβολὰς τινὰς καὶ αὐτῶν τῶν Οὐννων, ἐντὸς τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, μάλιστα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Αἱ εἰςβολαὶ ὅμως αὗται οὔτε μεγάλαι ἦσαν οὔτε διαρκεῖς, ἡ δὲ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ πρῶτα τεσσαράκοντα τῆς ἑκατονταετηρίδος ἔτη κατώρθωσε, τὸ μὲν διὰ τῶν ὅπλων τὸ δὲ διὰ χρηματικῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους δωρεῶν, νὰ ἀπαλλάττῃ τὸ κράτος ἀπὸ δεινότερων συμφορῶν. Ἀλλὰ τῷ 434 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην τῶν Οὐννων ἡγεμονείαν ὁ Ἀττίλας, ἀνὴρ διαδόχτος ἐπὶ τόλμῃ, πλεονεξία καὶ κατακτητικῇ ὁρμῇ. Ὁ Ἀττίλας προσέτεινεν ἀμέσως μεγαλητέρας τῶν προηγουμένων χρηματικὰς ἀξιώσεις· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐνέδιδεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου τόσῳ μᾶλλον ἠύξανε τὰ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ ὁ τῶν Οὐννων ἡγεμὼν διὰ πρεσβειῶν ἃς ἔπεμπε κατ' ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ τέλους ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ παρχωροῦσα τὰ ζητούμενα καὶ τότε, ἐν ἔτει 441, οἱ Οὐννοι ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν ἐπεχείρησαν πολυετεῖς καὶ φοβεράς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας ἐπιδρομὰς, καθ' ἃς ἀνηλεῶς ἐληλάτησαν τὴν Μοισίαν, τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, πορθοῦντες τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ κυριεύοντες τὰς μὴ ἀποχρώντως ὠχυρωμένας πόλεις. Ὑπάρχει μάλιστα μία μαρτυρία, ἡ τοῦ Μαρκελλίνου, λέγουσα ὅτι μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν ἡ μᾶλλον μέχρι τῆς Θερμοπόλεως, ὡς λέγει τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο, προσέβησαν. Ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀπίθανον, τὸ μὲν διότι οὐδεὶς τῶν ἄλλων χρονογράφων

περιλαμβάνει τὴν Θεσσαλίαν μεταξὺ τῶν χωρῶν ὅσαι ἐδῆρθησαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὸ δὲ διότι ὁ Μαρκελλῖνος δὲν ἀναφέρει Θερμοπύλας, ἀλλὰ Θερμόπολιν, ἥτις ἡδύνατο νὰ ᾔται μία τῶν πολυαρίθμων πόλεων ὅσας εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας οἱ Οὐννοὶ ἐξεπόρθησαν. Πλὴν τούτων αἱ γνωσταὶ πόλεις ὅσαι ὀνομαστὶ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφέρονται ὡς κυριευθεῖσαι ὑπὸ τῶν Οὐννων ὑποδεικνύουσι τὴν ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς μεσημβρίαν ὁρμῶσαν, ἀλλ' ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν Σχόν Σιρμίου (τοῦ ὁποίου τὰ πολλὰ ἐρείπια φαίνονται μέχρι τοῦδε περὶ τὸ πολίχινον Μήτροβιτζ) διὰ τῆς Ῥατιαρείας (σήμερον Ἀρζάρ Παλάγκα), τῆς Ναίσσου (σήμερον Νύσσης), τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Ἀρκαδιουπόλεως καὶ τῆς Κωνσταντίας μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Ἑλληνισπότου. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξεν ἀκαταλόγιστος, διότι βεβαιοῦται ὅτι συνεπήγαγε τὴν ἐρήμωσιν ἐβδομήκοντα μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων. Τί ἐπραξεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὸν ὀλέθριον αὐτὸν χεῖμαρρόν, ἀκριβῶς δὲν γινώριζομεν. Ἀορίστως μόνον ἀναφέρονται μάχαι τινὲς τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων πρὸς τοὺς Οὐννους κατ' ἃς οἱ τῶν πρώτων στρατηγοὶ ἡττήθησαν· μέχρις οὗ μετὰ τελευταίαν τινὰ ἐν Χερρόνήσῳ μάχην ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ αὐθις εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Οὐννων καὶ συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν συνθήκας ἐπιζημίους. Δυνάμει τῶν κυριωτέρων ὄρων τῶν συνθηκῶν τούτων, 1ον ὁ Θεοδόσιος παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀττίλαν χώραν εὐρεῖαν παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Ἰστρου ὄχθην, χώραν ἥτις ἐξετείνετο, ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ Σιγγιδόνης, τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου, μέχρι Νοβῶν, τοῦ σημερινοῦ Σιστοβίου, βάθος δὲ εἶχε πέντε ἡμερῶν ὁδὸν ἥτοι προσέβαινεν ἀπὸ τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῆς πόλεως Ναίσσου, ἥτις ἀπετέλεσε τὸ ὅριον τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων ἐπικρατείας· 2ον ὁ Θεοδόσιος ὑπεχρέωθη νὰ καταβάλλῃ ἐφάπαξ μὲν ἀποζημιώσιν 6,000 λιτρῶν χρυσοῦ, κατ' ἔτος δὲ φόρον διςχιλίων καὶ ἑκατὸν λιτρῶν χρυσοῦ.

Ἡ τοιαύτη οἰκτρὰ διεξαγωγὴ καὶ ἐκβάσις τοῦ προκειμένου ἀγῶνος, δὲν εἰμπορεῖ βεβαίως νὰ ἀποδοθῇ οὔτε εἰς ἐνδεῖαν ἀνδρῶν μαχίμων οὔτε εἰς ἑλλειψιν τῶν ἀναγκαίων χρηματικῶν πόρων. Πολλοὶ

προνοῦσιν ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ σύγχρονος σοφιστὴς Εὐνάπιος, ὁ Σαρδιανὸς, λέγει, εἰς τὰ σωζόμενα τῆς μετὰ Δέξιππον ἱστορίας αὐτοῦ, τὰ αἰσχίστα περὶ τῶν καταχρήσεων καὶ καταπιέσεων ὅσαι ἐπὶ Πουλχερίας ἐγίνοντο κατὰ τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. Ἀλλὰ οἱ τότε χρονογράφοι δὲν εἶχον ἅπαντες τὴν συνείδησιν τοῦ ἱστορικοῦ καθήκοντος, καὶ πολλάκις ἔνεκα προσωπικῶν παθῶν κατεφέροντο κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο δὲ ἰδίως συνέβη εἰς τὸν Εὐνάπιον, ὅστις, ἐθνικὸς ὢν τὸ ὀρθόσκευμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρει τὴν Πουλχερίαν, τῆς ὁποίας γνωστὸς εἶναι ὁ χριστιανικὸς ζῆλος. Ὁ αἰδίδιμος πατριάρχης Φώτιος, ὅστις ἀνέγνωσεν ἀκεραίας τὰς τοῦ Εὐναπίου συγγραφάς, ἐπαινεῖ μὲν εἰς τὴν μυριόβιβλον τὸν ἄνδρα μέχρι τινὸς διὰ τὴν καλλιπέειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ ῥητῶς ἐπιφέρει· «δυσσεβὴς δὲ τὴν θρησκείαν ὢν, τοὺς μὲν εὐσεβεῖα τὴν βασιλείαν κοσμήσαντας παντὶ τρόπῳ καὶ ἀνέδην κακίζων διασύρει, ἐξαίρει δὲ τοὺς δυσσεβεῖς κτλ.» Καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δὲ αὐτῶν βεβαιοῦται ὁπόσον ἄδικος ἦτο ἡ τοῦ Εὐναπίου κατὰ τῆς Πουλχερίας καταφορά, ὡς πρὸς τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. Διότι σώζονται νόμοι ῥητοὶ δι' ὧν, ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, οἱ λαοὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀπηλλάγησαν τῆς πληρωμῆς τῶν καθυστερούντων φόρων ἐν διαστήματι ἐξήκοντα ὅλων ἐνιαυτῶν. Ὁ πρῶτος νόμος ἐκδοθεὶς ἐν ἔτει 414 ἐξαλείφει τὰ καθυστεροῦντα ἐτῶν τεσσαράκοντα ἀπὸ τοῦ 368 ἕως τοῦ 408, ὁ δὲ δεῦτερος καταργεῖ τὰ καθυστεροῦντα ἐτέρων ἐνιαυτῶν εἰκοσιν ἀπὸ τοῦ 408 μέχρι τοῦ 428. Οὐ μόνον δὲ πολλὰ τοιαῦτα καθυστεροῦντα ἐδωρήθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φόρων τῆς τρεχούσης χρήσεως, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀπηλλάττοντο αἱ ἐπαρχίαι, ὡς μαρτυρεῖ ὁ νόμος 11 τοῦ ἔτους 435 δυνάμει τοῦ ὁποίου ἐπατράπη εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, ἦτοι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κυρίως Ἑλλάδος, νὰ μὴ πληρώσωσιν εἰμὴ τὸ τρίτον τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτοῖς φόρου. Τοιαῦται δὲ παραχωρήσεις δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὰς διὰ θανάτων καὶ δημεύσεων ἐκβιάζομένας εἰσπράξεις αἵτινες ἐνηργοῦντο δῆθεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἐκείνης κατὰ Εὐνάπιον. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωμεν κατὰ γράμμα τὰς ἀφηγήσεις τῶν τότε χρονογράφων. Ὁ ῥήτωρ καὶ σοφισ-

στῆς Πρίσκος, ὅστις οὐ πολὺ βραδύτερον ἤκμασεν, ἐν τοῖς σωζομέ-
νοις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοῦ ἱστορίας, ὁμιλῶν περὶ τῆς εἰσπραξέως τῶν
χρημάτων ὅσα ἐδέησε νὰ πληρωθῶσιν εἰς τοὺς Οὐννοὺς, βεβαιαῖ ὅτι
τοσαύτη ἦτο ἡ δυσκολία πρὸς εὑρεσιν τῶν χρημάτων τούτων ὥστε
οὐ μόνον οἱ ἐν τῇ γερουσίᾳ ἀναγεγραμμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνεισφέ-
ρῳσιν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ ἐν γένει ὁ κόσμος τῶν γυναικῶν καὶ τὰ ἐπι-
πλα τῶν πλουσίων προετέθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἵνα ἀπαρτισθῇ τὸ
ἀπαιτούμενον ποσόν· καὶ ἄλλας δὲ πολλὰς καταθλίψεις ἐκτραγωδεῖ
γενομένας κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἐν τούτοις ποῖον ἦτο τὸ
ποσόν τὸ ὁποῖον ἀνέλαθεν ἡ κυβέρνησις νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν Ἀττί-
λαν; Ἐφάπαξ μὲν 6,000 λιτρῶν χρυσοῦ, φόρον δὲ ἐτήσιον δις-
χιλίας καὶ ἑκατὸν λίτρας χρυσοῦ. Ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ περιεῖχεν
72 χρυσᾷ νομίσματα, τοῦ δὲ νομίσματος ἡ ἀξία ὑπολογίζεται πε-
ρίπου εἰς 17 σημερινὰς δραχμὰς· ὅθεν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ ἰσοδύ-
νάμει πρὸς 1230 περίπου σημερινὰς δραχμὰς, καὶ ἡ μὲν ἐφάπαξ
εἰς τὸν Ἀττίλαν πληρωτέα ποσότης συνεποσοῦτο εἰς 7,380,000
δραχμῶν, ἡ δὲ κατ' ἔτος εἰς δύο ἡμισυ σχεδὸν ἑκατομμύρια. Ἐκα-
στός δὲ ἐκ τῶν προτέρων θέλει ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κρά-
τος, περιλαμβάνον τὰς εὐφωρότερας χώρας τῆς γῆς, αἵτινες, ἐξαι-
ρέσει τῆς Θράκης, τῆς Μοισίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀπελάμβανον
πρὸ ἐτῶν βαθεῖαν εἰρήνην, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴν ἡμπορῇ εὐκόλως
νὰ καταβάλῃ τὰ σχετικῶς εὐτελεῖ ἐκεῖνα ποσά. Καὶ ἐκ τῆς Κων-
σταντινουπόλεως μόνης ἐὰν ὑπετίθετο ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰσπραθῶσι
τὰ χρήματα ταῦτα, πάλιν ἠδύναντο ἐκ τοῦ προχείρου νὰ συλλεγ-
θῶσι, διότι κατὰ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων
τῆς βασιλευούσης ἔδριθον σκευῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν. Ἀλλὰ πρὸς
τί νὰ καταφεύγωμεν εἰς εἰκασίας; Δεκαετίαν μόνις μετὰ τὴν πρὸς
τὸν Ἀττίλαν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην, βασιλεύσαντος τοῦ Λέ-
οντος τοῦ Α', τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐ-
ρέθη ἔχον περίσσευμα χρηματικὸν μέγα·

“Οὐκ ἀλλότῃς εἶποι τις καὶ ποταμοὺς χρημάτων
λέγει ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον ὁ χρονογράφος Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.
Τὸ δὲ θετικὸν εἶναι ὅτι τὸ περίσσευμα ἐκεῖνο ὑπῆρξε τηλικούτον ὥστε
ὁ Λέων ἠδυνήθη ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς μεγάλην τιμὰ κατὰ Βαν-

δῆλων τῆς Ἀφρικῆς ἐκστρατεῖαν ἥτις ἀπῆλθε δαπάνην 60,000 λιτρῶν χρυσοῦ καὶ 700,000 λιτρῶν ἀργυρίου ἥτοι ἐν ὅλοις ὑπὲρ τὰ 120,000,000 δραχμῶν. Τὸ δὲ περίσσευμα τοῦτο μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως ὅποσον μεγάλοι ἦσαν οἱ πόροι τοῦ κράτους.

Ἡ βασιλεία λοιπὸν εἶχε τοὺς ἀναγκαίους πόρους πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ ἀποχρῶντος· δὲν ἐστερεῖτο δὲ καὶ μαχητῶν γενναίων. Ἀπόδειξις, αὐτοῦ τούτου τοῦ πολέμου περιπέτεταί τις. Ἡ πόλις Ἀσημοῦς ἔκειτο ἐν τῇ Θράκῃ, ἄδηλον κατὰ δυστυχίαν ποῦ ἀκριβῶς· οὐ μόνον δὲ οὐδέποτε ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα ἐκυριεύθη (τοῦτο συνέβη, καὶ εἰς ἄλλας τῆς Θράκης πόλεις, ἰδίως τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ τὴν Ἡράκλειαν, τὴν ποτὲ Πέρινθον), ἀλλὰ οἱ γενναῖοι αὐτῆς κάτοικοι, ἐπιχειροῦντες ἀδιαλείπτους κατὰ τῶν Οὐννων ἐπιδρομὰς, ἀνῆρπαζον τὰ λάφυρα αὐτῶν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους· τοσοῦτον δὲ εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἐνεποίησαν τρόμον ὥστε οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ μὴ πλησιάζωσιν εἰς τὴν τῶν Ἀσημουντίων χώραν. Ὅταν ἔπειτα συνωμολογήθη ἡ περὶ εἰρήνης συνθήκη, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑποχρεωθῆναι ἀποδῶσθαι εἰς τὸν Ἀττίλαν οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς αὐτομόλους ἢ αἰχμαλώτους Οὐννους, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ῥωμαίους ὑπηκόους ὅσοι αἰχμαλωτευθέντες ὑπὸ τῶν Οὐννων εἶχον καταρθῶσαι ὅπωςδῆποτε νὰ διαφύγωσιν ἀπὸ τὰς χειρας αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Ἀσημούντιοι ἀπεφάνησαν ὅτι δὲν ὑποτάσσονται εἰς τοιαύτας ὑποχρεώσεις. Ὅθεν ἐδέησεν ὁ ἀγέρωχος τῶν βαρβάρων βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἰδίως πρὸς τοὺς Ἀσημουντίους συμβάσεις· καὶ πάλιν οἱ Ἀσημούντιοι ὁμόφυλον μὲν οὐδένα παρέδωκαν, βαρβάρους δὲ ἀπέδωκαν δύο καὶ μόνους, ἰσχυρισθέντες ὅτι τοὺς μὲν ὁμογενεῖς καὶ τοὺς αὐτομόλους Οὐννους πρὸ καιροῦ ἀπέλυσαν, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους εἶχον θανατώσει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ θέλομεν ἶδει καὶ ἄλλην πόλιν εἰς τὰ μεσημβρινώτατα τῆς κυρίως Ἑλλάδος κειμένην, ἀποκρούουσαν ἐτέρων ἰσχυρῶν βαρβάρων τὴν ἐπίθεσιν. Ἡ μὲντοι ὁ στρατὸς τοῦ βασιλεῶς Θεοδοσίου δὲν ἀντέστη εἰς τοὺς Πέρσας καὶ δὲν ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν; Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῇ κρᾷ στοιχεῖα ἱκανὰ πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ ἐπιτηδείου νὰ τιμωρήσῃ τὸν βασιλέα τῶν Οὐννων· ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἡ κυβερνήσις διε-

ἐήγετο ὑπὸ γυναικὸς, ἥτις, ὁσηνδήποτε καὶ ἂν εἶχε σύνεσιν καὶ δεξιότητα, ἐστερεῖτο ὁμως τῆς ἀναγκαίας εἰς τῆλικούτον ἀγῶνα ῥώμης.

Καὶ ὅτι τοῦτο κυρίως ὑπῆρξε τὸ αἷτιον τῶν συμφορῶν ὅσας ἐπῆνεγκεν ἡ τῶν Οὐννων ἐπιδρομὴ, οὐχὶ δὲ τοῦ κράτους ἡ ἀσθένεια, μαρτυροῦσιν ἔτι τρανώτερον τὰ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντα γεγονότα. Μετὰ τεσσαράκοντα καὶ δύο ἐτῶν βασιλείαν, καθ' ἣν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι προέστη τοῦ κράτους ὁ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς, ἀπέθανεν οὗτος τῷ 450· καὶ τότε, καθὼς προείπομεν, ἡ Πουλχερία, δίδουσα νέον τῆς συνέσεως αὐτῆς δεῖγμα, παρέλαβεν ὡς σύζυγον καὶ συνάρχοντα τὸν Θράκα Μαρκιανόν, ὅστις δὲν εἶλκε μὲν ἐξ εὐπατριδῶν τὸ γένος, ἀλλὰ διέπρεψεν ἐπὶ εὐσταθείᾳ χαρακτῆρος καὶ δικαιοσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ. Ἡ πρώτη τοῦ Μαρκιανοῦ πράξις ἀπέδειξε τὸ τί ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπόφασιν ἔχων νὰ περιστείλῃ τὰς παραλόγους τῶν βαρβάρων ἀξιώσεις. Ὁ Ἀττίλας ἐζήτησεν αὐθαδῶς τὴν πληρωμὴν τοῦ ἐτησίου φόρου, ὁ δὲ Μαρκιανὸς ἀπήντησεν ἀμέσως ὅτι δὲν ἐννοεῖ παντάπασιν νὰ ἐξακολουθήσῃ καταβάλλων τὸν φόρον τοῦτον καὶ ὅτι, εἰ ὁ Ἀττίλας ἡσυχάσῃ, θέλει πέμψει αὐτῷ δῶρα, εἰ δὲ ἀπειλήσῃ πόλεμον, θέλει ἀντεπεξέλθει κατ' αὐτοῦ δι' ὅπλων καὶ ἀνδρῶν ἱκανῶν νὰ περιστείλωσιν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐννων κατ' ἀρχὰς ἐξεμάνη ὑπὸ τῆς ὀργῆς· ἀλλ' ἐπὶ τέλος δὲν ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ, καὶ ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην αὐτοῦ κατὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐπιστρατείαν, καθ' ἣν ἡττήθη μὲν ἐν Γαλατίᾳ τῷ 451 ὑπὸ τοῦ γενναίου Ἀετίου, ἀποθανὼν δὲ τῷ 453 ἀπῆλλαξε τὸ ἀνατολικὸν κράτος παντὸς ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου κινδύνου. Ὁ Μαρκιανὸς ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα ἐπανορθώσῃ πολλὰ τῶν σφαλμάτων τῆς προηγουμένης βασιλείας. Κατέλυσε τὸ ὄλεθρον τῶν εὐνούχων κράτος, τιμωρήσας πρὸ πάντων τὸν Χρυσάφιον ὅστις εἶχε παρασύρει τὸν ἀσθενῆ Θεοδόσιον εἰς τοσαύτας ἀνομίας. Κατέπαυσεν, ὡς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ προεκθέσωμεν, τὰς αἰρέσεις τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς. Περιώρισεν τὸ καθ' ἑαυτὸν τὴν ἐπικρατήσαντα ἀγοραπωλησίαν τῶν δημοσίων λειτουργημάτων

καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀτιμώρητον ἐπὶ πολὺ διαμείνασαν δωροδοκίαν τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους. Ἀπῆλλαξε τὰς ἐπαρχίας πολλῶν καθυστερούντων φόρων, καὶ, ἀποθανὼν τῷ 457, κατέλιπε τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς ἀνθηροτάτην κατάστασιν. Ἡ Πουλχερία εἶχεν ἀποβιώσει τριετίαν πρὸ αὐτοῦ· καὶ, τελευτήσαντος ὀλίγον μετ' αὐτὴν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Γ'. ἀνεψιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ὀνωρίου ἐν τῇ Δύσει, ἐξέλιπεν οὕτως τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ὁ οἶκος. Τὸ δυτικὸν κράτος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακλυζόμενον καὶ κολοβοῦμενον, καὶ εἰς ἀδιάκοπον σχεδὸν περιελθὼν ἀναρχίαν, ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ, ὥστε οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γίνη λόγος περὶ τῆς μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἐφημέρων αὐτοκρατόρων οἵτινες ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἐβασίλευον τότε ἐν Ῥώμῃ. Ἐγένετο λοιπὸν χρεῖα νὰ προχειρισθῇ νέος ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεὺς, αἱ δὲ περιπέτειαι τῆς ἐκλογῆς ταύτης καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς προελθούσης βασιλείας εἶναι ἀξιωματικὰ διότι μαρτυροῦσι τὴν τε ἐπιρροὴν ἣν εἶχε λάβει ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸ βαρβαρικὸν στοιχεῖον καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀδιάκοπον ἀντίδρασιν τῶν ἰθαγενῶν.

Ἦτο ὁ γένος, καὶ πρὸ καιροῦ κατέχων τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωματῶν, ἰδίως δὲ τὴν τοῦ στρατοῦ ἡγεμονίαν. Ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀρχηγὸς τοῦ οἴκου τούτου, ὁ Πατρίκιος Ἀσπαρ, ἦτο παντοδύναμος διὰ τε τὸν ἄπειρον αὐτοῦ πλοῦτον καὶ τὴν ἐκ Γότθων τὸ πλεῖστον συγκεκροτημένην πολυἀριθμον αὐτοῦ φρουράν. Καὶ ὅμως δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀναβῇ εἰς τὸν χηρεύσαντα θρόνον, διότι ἦτο Ἀρειανὸς τὸ δόγμα, οὐδὲ ἤθελε νὰ ἐξομώσῃ τὴν αἵρεσιν ταύτην. Ὅθεν προέτεινεν ὡς ὑποψήφιον καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θρακὸς Λέοντος, τότε μὲν χιλιάρχου, ἄλλοτε δὲ φροντιστοῦ τῆς ἰδίας αὐτοῦ οἰκίας διατελέσαντος. Ὁ Ἀσπαρ ἔφρεν εἰς μέσον τὸν Λέοντα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι δι' αὐτοῦ θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἀλλ' ὁ νέος βασιλεὺς, ἅμα περιβληθεὶς τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα, ἐξηκολούθει μὲν τιμῶν τὸν Ἀσπαρ, ἔδωκεν ὅμως αὐτῷ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι δὲν εἶναι παντάπασι διατεθειμένος νὰ ὑποτάτ-

σῆται εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ὁρέξεις. Μετ' οὐ πολὺ τῷ ὄντι ὁ Ἄσπαρ ἐσύστησεν εἰς τὸν βασιλέα ὡς ἔπαρχον τῆς πόλεως ἓνα τῶν φίλων αὐτοῦ· ὁ δὲ βασιλεὺς διώρισεν ἕτερον. Τότε ὁ Ἄσπαρ, κρατήσας αὐθαδῶς τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἱματίου, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς παραβάτην τῶν ὑποσχέσεων, εἰπὼν· «βασιλεῦ τὸν ταύτην τὴν ἀλουργίδα περιβεβλημένον οὐ χρὴ διαψεύδεσθαι.» Ὁ δὲ Λέων ἀπήντησεν· «ἀλλὰ μὴν προσήκει τῷ βασιλεῖ μὴ ὑπέικειν τινὶ ἢ ὑποκεῖσθαι, καὶ μᾶλλον ὅταν τοῦ κοινοῦ ἀσύμφορον ᾖ.» Ἐκτοτε πολλὴ ἐπεκράτησε μεταξύ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ βαρβάρου ψυχρότης· καὶ ὁ μὲν Λέων ὀκονόμει τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ παρασκευασθῇ πρὸς τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ κατάλυσιν, συγκροτήσας ἐπὶ τούτῳ λάθρα ἰσχυρὰν φρουράν ἐξ Ἰσαύρων, τῶν γενναίων μαχητῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπειτα δὲ, ἀνακαλύψας ἢ ὑποπτεύσας συνωμοσίαν ὑπὸ τοῦ οἴκου ἐκείνου παρασκευασθεῖσαν, ἐφρόνευσε τὸν τε Ἄσπαρα, πρόεδρον ὄντα τῆς συγκλήτου, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Ἀρδαβούριον καὶ Πατρίκιον· καὶ ἐπειδὴ ἡ πολυάριθμος καὶ πιστὴ τῶν Γότθων φρουρὰ ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐκεῖνοι περιεστοιχίζοντο, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἐκδίκεσιν αὐτῶν, ἐθανατώθησαν ἤδη καὶ πολλοὶ τῶν βαρβάρων τούτων, οἱ δὲ λοιποὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὁ Λέων ἐπωνομάσθη Μακέλλης ἤτοι σφαγὴς ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῆς πρωτευούσης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι ὁ ἐλευθέριος Ἄσπαρ εἶχεν ἀποκτήσει ἐπιρροήν τινα καὶ ὅστις ἐξέφρασεν οὕτω τὴν λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῆς οἰκογενείας ἐκείνης. Ἀλλ' αἱ ἀνώτεραι τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου κοινωνικαὶ τάξεις ἀπέδωκαν εἰς τὸν Λέοντα ἕτερον ἐπώνυμον· ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐπεκλήθη ὑπ' αὐτῶν μέγας. Καὶ οἱ μὲν ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως ἀγανακτοῦσι διὰ τὴν ἐπικλήσιν ταύτην, θεωροῦντες τὴν τοιαύτην αὐτῆς κατάχρησιν ὡς ἐξευτελιστικὴν τῆς ἐξαιρέτου ἐκείνης τιμῆς, ἣν οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ μεταγενέστεροι δὲν ὀφείλουσι νὰ ἀποδίδωσιν εἰμὴ εἰς ἄνδρας ἐπενεργήσαντας εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου διὰ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῆς μεγαλουργίας αὐτῶν. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν βεβαίως ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ Λέων ἦτο ἐκ τῶν δαιμονίων ἐκείνων φύσεων, ἀλλὰ ἐπιφέρομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν ἰδιάζουσα εὐμένεια τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου δὲν

εἶναι ὅλως ἀνεξήγητος, ὡς πρῶτος παρετήρησεν ὁ ἡμέτερος Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς αὐτοῦ μελέταις· καθότι ὁ Λέων κατεπολέμησε τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἀλλοφύλων εἰς τὰ πράγματα καὶ πρὸς τούτοις περιεποίησε τῇ μοναρχίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τῆς χριστιανικῆς βασιλείας τὸν ὅποιον δὲν ἔπαυσεν αὕτη τηροῦσα μέχρι τέλους καὶ τὸν ὅποιον μετέδωκεν εἰς ἀπάσας τὰς βασιλείας τῆς Εὐρώπης.

Τῷ ὄντι ὁ Λέων εἶναι ὁ πρῶτος βασιλεὺς ὁ λαβὼν τὸ διάδημα παρὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ κυρώσας διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, οἱ αὐτοκράτορες προσχειρίζοντο ὑπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἡγεμόνων τοῦ κράτους, ἡ δὲ ἀνάγκη αὐτῶν ἐθεωρεῖτο συμπεπληρωμένη διὰ τῆς τελετῆς, καθ' ἣν περιεβάλλοντο τὰ βασιλικά παράσημα ἐνώπιον τοῦ συνηγμένου λαοῦ καὶ στρατοῦ παρὰ πάντων ἀνευφημούμενοι. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Λέοντος καὶ ἐφεξῆς ἡ κύρωσις τῆς ἐκκλησίας ἐθεωρήθη ἀπαραίτητος, πρῶτος δὲ ἐτέλεσε τὴν ἱεροπραξίαν ταύτην ὁ τότε ἀρχιερατεύων Κωνσταντινουπόλεως Ἀνατόλιος. Ὁ Γίββων, παρατηρῶν ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐμμήθησαν ἔκτοτε ἅπαντες οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τοῦ κόσμου, φαίνεται μεμφόμενος αὐτὸ, διότι ὁ κλῆρος ἠθέλησε νὰ ἐξαγάγῃ ἐντεῦθεν τὴν ὑπερογκὸν ἀξίωσιν ὅτι ἐπέχει ἐν τῇ πολιτεῖᾳ τὰς ὑπερέχουσας τῆς βασιλείας, ἥτις παρ' αὐτοῦ κυρίως λαμβάνει τὸ κράτος αὐτῆς. Ἀλλὰ τοιαύτας ἀξιώσεις προσέτεινεν ὁ κλῆρος ἐν τῇ Δύσει, ὅχι ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Παρ' ἡμῖν ἡ ἱεροπραξία ἐκεῖνη διετήρησε πάντοτε καθαρῶς θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, σκοπὸν ἄλλον μὴ ἔχουσα εἰμὴ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰς εὐλογίας τοῦ ὑψίστου ἐπὶ τὸν νέον ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ γινομένην ἐπίσημον διαβεβαίωσιν ὅτι θέλει τηρήσει τὰ τε ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα καὶ τῆς ἀγίας ἡμῶν θρησκείας τὰ σωτήρια παραγγέλματα. Ὁ βασιλεὺς Λέων Α' ἐπέστησεν ὡς αὐτὸς ἰδιάζουσας προσοχὴν εἰς τὴν συγκρότησιν ἀποχρῶντος ἰθαγενοῦς στρατοῦ. Οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ ἐπεστηρίζοντο πολὺ μᾶλλον εἰς τοὺς ξένους ἢ εἰς τοὺς ἐγ-

χωρίους, περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ ἀλλοφύλων σωματοφυλάκων καὶ ἀπαρτίζοντες ἐξ ἀλλοφύλων τὰς φάλαγγας εἰς τὰς ὁποίας ἐδίδον τὰ ἀριστα τῶν ὅπλων καὶ τὴν μεγίστην μισθοδοσίαν. Ἡ περιφρόνησις εἰς ἣν εἶχον καταντήσει τὰ ἐξ ἰθαγενῶν συγκείμενα τάγματα ἦτο τοσαύτη, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία εἶχε θεσπίσει τὴν ὑποδεστέραν αὐτῶν ἐν τῷ στρατῷ τάξιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀπόπειρα αὕτη τῆς τοῦ ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἀνορθώσεως δὲν ἐπήγαγεν ἅπαντα τὰ σωτήρια αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ἡ κατάχρησις τοῦ μισθολογικοῦ βίου καὶ τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων καὶ προλήψεων εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ναρκώσει τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς δυνάμεις τῆς πλείστης τοῦ ἔθνους μερίδος ὥστε οἱ βασιλεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ στρατολογῶσι τὸν ἐπιχώριον στρατὸν ἰδίως ἐξ ἰθαγενῶν βαρβάρων, οἷον τῶν Ἰσαύρων καὶ ἄλλων, οἵτινες ὀλίγον διέφερον τῶν ἀλλοφύλων βαρβάρων κατὰ τὰ ἔθνη καὶ τὴν συνειδήσιν τοῦ κατήκοντος. Πλὴν τούτου οἱ ἀλλόφυλοι βάρβαροι δὲν ἔπαυσαν ἀποτελοῦντες μέρος τῆς ἐνόπλου δυνάμεως ἀξιόλογον. Ἡ δὲ βασιλεία ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ ἐντὸς τοῦ κράτους νέους ξένους ὡς συμμάχους. Καὶ τὸ χεῖριστον ἢ κατὰ τῶν Βανδήλων τῆς Ἀφρικῆς μεγάλη ἐκστρατεία τοῦ Λέοντος ἀπέτυχεν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου καθωδηγοῦντο αὐτὸς τε καὶ πολλοὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, εἰ καὶ ἀπῆντησε προσκόμματα καὶ πολυτρόπως ἐκολοβώθη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, συνετέλεσεν ὅμως οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ μὴ πάθῃ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὅ,τι ἔπαθε τὸ δυτικόν, εἰς τὸ νὰ μὴ καταλυθῇ δηλαδὴ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἐμβαλόντων ἀλλοτριῶν φύλων.

Τὸ γερμανικὸν ἔθνος τῶν Βανδήλων, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἐκατονταετηρίδος εἶχεν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἔπειτα ἐν ἔτει 429 διεπέρασεν ἐκεῖθεν, ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτοῦ Γιζέριχον, εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθη, ἀλλ' ὀρμώμενον ἀπὸ τῆς νέας ταύτης κατακτήσεως, ἐπεχείρησεν ἀδιαλείπτους ἐπὶ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας ἐπιδρομὰς. Ὄθεν ἐν ἔτει 468, ὁ τότε βασιλεύων τῆς Ῥώμης Ἀνθήμιος ὁ διὰ συστάσεως τοῦ Λέοντος προαχθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, ἐπεκαλέσατο τὴν τοῦ προστάτου αὐ-

τοῦ ἀρωγὴν κατὰ τῶν Βανδῆλων, ὁ δὲ Λέων ἐπεχείρησε προθύμως μεγάλην κατὰ τῆς Ἀφρικῆς ἐπιστρατεῖαν. Ὁ στόλος ὃν ἐπὶ τούτῳ συνεκρότησε συνέκειτο ἐκ 1113 πλοίων· ἡ πεζικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις συνεποσοῦτο εἰς 100,000 ἀνδρῶν· ἡ δαπάνη, ὡς ἀνωτέρω ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ἀνεβιβάσθη εἰς 120 ἑκατομύρια περίπου δραχμῶν. Κατὰ δυστυχίαν ἡγεμὼν τοῦ ἐπιχειρήματος προεχειρίσθη ὁ γυναικάδελφος τοῦ Λέοντος Βασιλίσκος, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀνικανότης δὲν ἦτο ἐκ προοιμίου πιθανὸν νὰ κατισχύσῃ τῆς συνέσεως καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ Γιζερίχου. Ὁ στόλος ἔφθασεν αἰσίως εἰς τὰ παράλια τῆς Καρχηδόνας. Ἄλλ' ἐκεῖ τὸ ἥμισυ σχεδὸν αὐτοῦ κατεστράφη διὰ τῶν πυρπολικῶν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βανδῆλων· καὶ τινες μὲν τῶν κυριωτάτων ἀξιωματικῶν, μάλιστα δὲ ὁ γενναῖος πλοίαρχος Ἰωάννης, ἡγωνίσθησαν καὶ ἔπεσον ἡρώϊκῶς κατὰ τὴν φοβεράν ταύτην συμφοράν, ἀλλ' ὁ ἄθλιος Βασιλίσκος, παραλαβὼν τὸ περισωθὲν ἥμισυ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, ἐπανῆλθε πάλιν κατησχυμμένος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ δὲ Βανδῆλοι, αὐθαδέστεροι ἐκ τούτου γενόμενοι, ἐπετέθησαν ἤδη καὶ κατὰ τῶν παρालίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα, ὡς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ἐσώζοντο εἰσέτι ἔχνη τινὰ τῶν ἀρχαίων θεσμῶν τὰ ὅποια ὑπέθαλπον αἰσθημάτων ὅπως οὖν ἀνδρικὰ καὶ πρακτικὰ. Ὅθεν ὁ Γιζερίχος, ἐπιχειρήσας ἀπόβασιν περὶ τὸ Ταίναρον, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Λακωνῶν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀφοῦ ὑπέστη ζημίαν οὐ μικράν. Κατὰ δυστυχίαν, ἀπελθὼν ἐκεῖθεν, ἐπέπεσεν εἰς τὴν ὠραίαν τῆς Ζακύνθου νῆσον, ἀφ' ἧς ἀπήγαγε πεντακοσίους τῶν πλουσιωτέρων κατοίκων τοὺς ὁποίους σφάζας ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐνῶ δὲ τοιαῦτα ὑπῆρχον πρὸς μεσημβρίαν, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναξιοτήτος τοῦ Βασιλίσκου, ἡ συμπύκνωσις τῶν πλείστων τοῦ κράτους δυνάμεων ἐπὶ τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην κατὰ τῆς Ἀφρικῆς ἐκστρατεῖαν προεκάλεσε νέας πρὸς βορρᾶν ἐπιδρομὰς. Εἶδομεν ὅτι εἰς τὰς παρχμονὰς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου πολλοὶ Ὀστρογότθοι φεύγοντες, ὡς καὶ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Οὐρίσιγότθοι, τοὺς Οὐνους, εἶχον διαπεράσει ὡσαύτως τὸν Ἰστρον καὶ συμμετέσχον τῆς

ποικίλης αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τύχης. Ἄλλ' οἱ πλείστοι τῶν Ὀστρογόθων εἶχον ὑποκύψει ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ εἰς τὴν τῶν Οὐννων κυριαρχίαν. Ἐπειτα δέ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἠθέλησαν μὲν νὰ διατηρήσωσι τὸ ἀχανὲς κράτος τὸ ὁποῖον ὁ ἀπληστος ἐκεῖνος δορυκτῆτωρ εἶχε συστήσει εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς βορείους καὶ μέσας τῆς Εὐρώπης χώρας, ἠττήθησαν ὅμως ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν ὅσαι κατόικουν παρὰ τὸν κάτω Ἰστρον, ἰδίως ὑπὸ τῶν Ὀστρογόθων καὶ τῶν Γεπιδῶν. Ἐκτοτε οἱ Οὐννοι ἠφανίσθησαν κατὰ μικρόν· καὶ οἱ μὲν Γεπιδαι κατέλαβον τὴν Δακίαν, οἱ δὲ Ὀστρογόθοι διεπέρασαν εἰς τὴν Παο- νίαν ἣτις περιελάμβανε τὰ ἀνατολικώτερα τμήματα τοῦ σημερινοῦ αὐστριακοῦ κράτους. Ἀλλὰ, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Λέοντος βα- σιλείας, οἱ Ὀστρογόθοι οὗτοι, ὑπέκοντες εἰς τὴν ὁρμὴν ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐλαύνοντο πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς χώρας ἅπαντα τὰ γερμανικὰ καὶ τὰ σκυθικὰ φύλα, διεπέρασαν τὸν Σάον ποταμὸν καὶ προήλασαν μέχρι τῆς κάτω Μοισίας, ὅτε ὁ βασιλεὺς Λέων ἀπεφάσισε νὰ παρα- δεχθῇ αὐτοὺς ἐν ταῖς χώραις τὰς ὁποίας εἶχον ἤδη προκαταλάβει ὡς φοιδεράτους ἤτοι ὡς συμμάχους, κατὰ τὰς ἄλλοτε γενομένας πρὸς τοὺς Οὐίσιγόθους συνθήκας (σελ. 676—677).

Ἄλλ' ἐάν ἡ ὑπὸ τοῦ Λέοντος ἐπιχειρηθεῖσα ἀναμόρφωσις τοῦ ἐ- θνικοῦ στρατοῦ δὲν ἡδυνήθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀναχαιτίσῃ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, περὶ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους διοί- κησιν ἔδειξεν ὁ βασιλεὺς οὗτος πλείστην ὅσην σύνεσιν· ἰδίως δὲ μι- μούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ προκατόχου, ἀνεκούφισε πολυειδῶς τοὺς ὑπηκόους καὶ ἐζήτησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ βελτιώσῃ τὴν τύχην αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἡ Ἀντιόχεια ἔπαθε τότε ἓνα ἐκ τῶν φοβε- Ͽῶν σεισμῶν οὓς πολλάκις ὑπέστη, ὁ βασιλεὺς ἠλάττωσε τοὺς φό- ρους αὐτῆς κατὰ χιλίας λίτρας χρυσοῦ καὶ ἀπήλλαξε παντὸς φό- ρου ὅλους τοὺς κατοίκους ὅσοι ἀνφοδόμησαν τὰς ἐρειπωθείσας αὐ- τῶν οἰκίας. Ὁ ἐλληνισμὸς ἐξηκολούθησεν ἐπὶ Λέοντος εἰς χωρῶν καὶ ἐπικρατῶν ἐν τῇ αὐλῇ. Ἀρχίατρον εἶχε τὸν περιφανῆ ἐπὶ τῇ παι- δείᾳ αὐτοῦ ἑλληνα ἱατρὸν Ἰακώβον, ὅστις, ἐθνικὸς ὢν, ἀπεκλείετο ὑπὸ τῶν ἰσχυόντων νόμων παντὸς πολιτικοῦ λειτουργήματος· ἀλλ'

ὁ βασιλεὺς εἶχε τὴν φρόνησιν νὰ συναινῇ εἰς εὐλόγους τῶν νόμων ἐξαίρεσεις, καὶ τοσαύτη ἦτο ἡ πρὸς τὸν σοφὸν Ἰάκωβον εὐνοια αὐτοῦ ὥστε οὐ μόνον πολλὴν ἐπέτρεπεν αὐτῷ οἰκειότητα, ἀλλὰ καὶ πολ-
λάκις ἤκουε τὰς συστάσεις αὐτοῦ. Ἰδίως εἰς τὴν μεσιτείαν τοῦ Ἰα-
κώβου ὤφειλε τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ἑτερός τις ἔλλην, ὁ ταμίης Ἰσο-
κάσιος, ὅστις δεινὴν ὑπέστη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καταδρομὴν.
Αἱ δὲ εἰκόνες δι' ὧν ἐτιμήθη ὁ σοφὸς ἱατρός ἐν Κωνσταντινουπόλει
τε καὶ ἐν Ἀθήναις, μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ βασιλεὺς ἀλλὰ καὶ
ἡ κοινὴ τῶν πόλεων γνώμη ἠύλαβεῖτο εἰσέτι τὴν ἐπιστήμην καὶ
τὴν ἀρετὴν ἀνδρῶν ὅσοι ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ τρικυμίᾳ τοῦ ἐλ-
ληνισμοῦ ἡγωνίζαντο νὰ διασώσωσιν ὅσον ἐνδέχεται πλεῖονα αὐτοῦ
στοιχεῖα.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τῷ 474· καὶ μετὰ δύο ἔτη, κατελύθη ὁ τε-
λευταῖος τῆς δύσεως ῥωμαῖος βασιλεὺς ὅστις ἔφερε τὸ παράδοξον
ὄνομα τοῦ Ῥωμύλου Αὐγουσούλου, καὶ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν Ἰτα-
λίαν, διότι τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας εἶχον πρὸ καιροῦ καταλά-
θει οἱ βάρβαροι, ἰδρύσαντες εἰς αὐτὰς ἴδια βασιλεία. Τῷ δὲ 476,
ἀνηγορεύθη καὶ τῆς Ἰταλίας βασιλεὺς ὁ Γερμανὸς Ὀδοάκερος. Ἡ
βασιλεία λοιπὸν τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος ἀνήκει ἥδη εἰς τὴν ἐπο-
χὴν καθ' ἣν τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἔλαβεν ὅλως ἰδίαν ὑπαρ-
ξιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πρὸ καιροῦ, ὡς εἶδομεν, διετέλει αὐθύπαρ-
κτον. Ἀλλ' ἐνόσφ ὑφίστατο ἡ δυτικὴ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ἡθικὸς
τις ἂν ὅχι ὑλικὸς δεσμός ἐφαίνετο συνάπτων ἔτι τὰ δύο τοῦ κρά-
τους τμήματα καὶ ἀνάγων πάντοτε τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς Ῥώμην, τὴν
γενέθλιον τοῦ ὅλου κράτους πόλιν· ἐνῷ ἀπὸ τοῦ 476 ἐξέλιπε καὶ
τὸ τελευταῖον ἔχνος τῆς πολιτικῆς σχέσεως ἣτις συνῆπτε τὴν Κων-
σταντινούπολιν πρὸς τὴν Ῥώμην ὡς ἀρχαίαν καὶ πρώτην τοῦ κρά-
τους πρωτεύουσαν, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἀπέβη οὕτω τὸ μόνον
κέντρον νέας τινὸς καὶ ὅλως ἰδιοσυντηρήτου καταστάσεως πραγμά-
των. Ναὶ μὲν οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου κράτους ἐξηκολούθη-
σαν καὶ δὲν ἔπαυσαν μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτοῦ ὀνομαζόμενοι ῥω-
μαίων βασιλεῖς. Καὶ μόλις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐπομένης ἑκτῆς ἑκα-
τονταετηρίδος ἤρχισε τὸ κράτος τοῦτο νὰ μεταχειρίζεται τὴν γλῶσ-

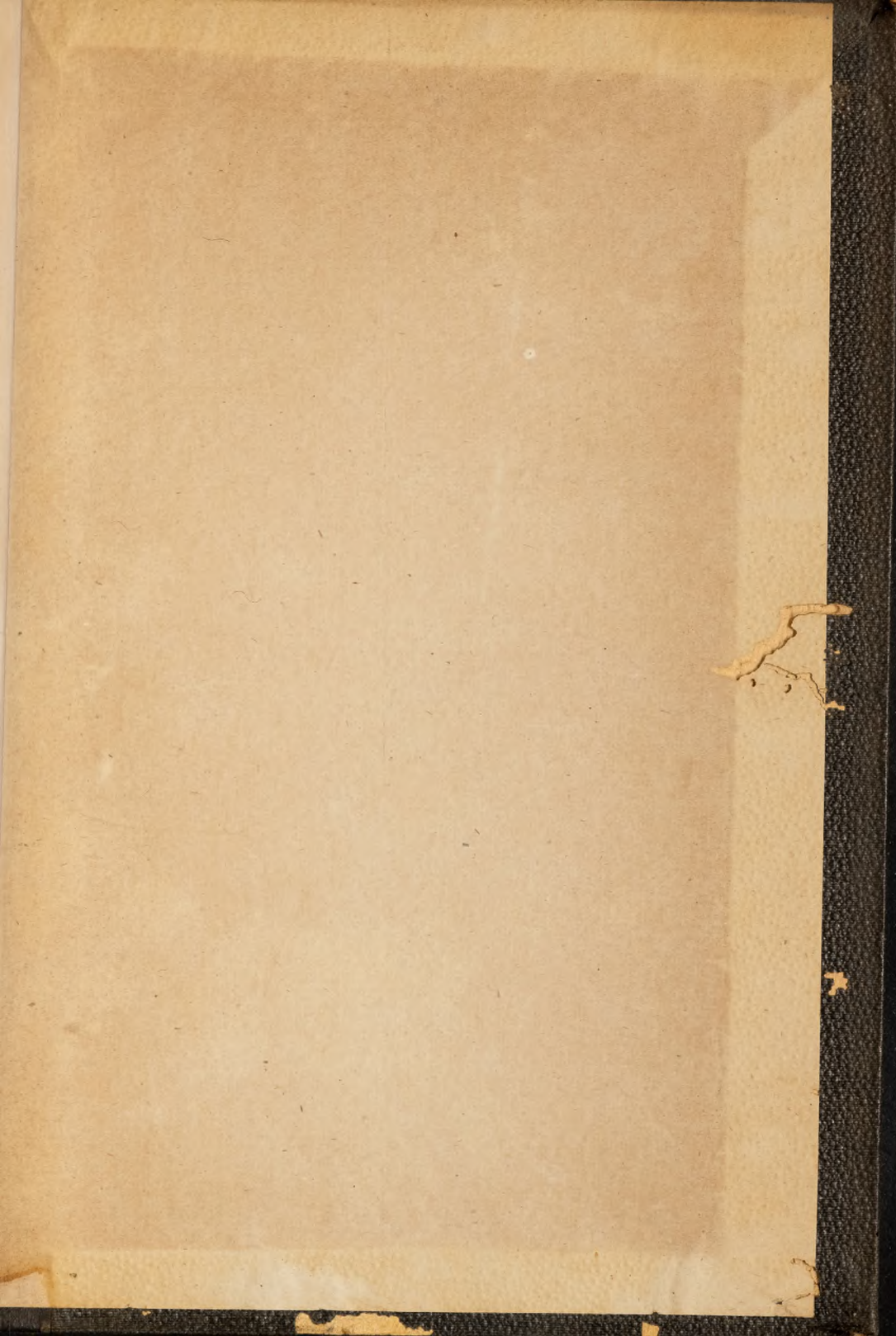
σαν τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν διοίκησιν, ὁ δὲ ὁλοσχερὴς αὐτοῦ ἐξῆλληνισμὸς δὲν συνεπληρώθη εἰμὴ ἔτι βραδύτερον, κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα. Ἄλλ' ὅμως κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὕρισκόμεθα, ἅπαντα τὰ λοιπὰ τοῦ βίου αὐτοῦ στοιχεῖα εἶχον καταντήσῃ ἑλληνικά. Ἡ ἐκκλησία ἦτο ἀνέκαθεν ἑλληνική. Αἱ σύνοδοι, αἵτινες δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικὰ ἀλλ' ἐν μέρει καὶ πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ συνέδρια, διεξῆγον ἑλληνιστὶ ἀπάσας αὐτῶν τὰς συζητήσεις καὶ ἑλληνιστὶ ἐξέφερον ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἀποφάσεις. Αἱ σχολαὶ ὅλου τοῦ κράτους, ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης, ἦσαν καθαρῶς ἑλληνικαί· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ ἡ ἑλληνικὴ κατεῖχε τὸ ἥμισυ τοῦ αὐτόθι καθιδρυθέντος Πανδιδακτηρίου. Ἡ σημαία τοῦ κράτους ἀνέκαθεν δι' ἑλληνικῶν ἐκοσμεῖτο γραμμάτων· οἱ δῆμοι ἑλληνιστὶ ἐχαιρέτιζον τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ ἡ ἑλληνικὴ ὠμιλεῖτο γλῶσσα. Συνδυάζοντες δὲ ταῦτα πάντα μετὰ τῆς ἤδη ἐπελθούσης ἐντελῶς αὐθυπάρκτου αὐτοῦ συντηρήσεως, διακαιούμεθα νομίζομεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐντελῶς ἀπολήξασαν ἐνταῦθα τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, νέαν δὲ ἀρχομένην ἀπὸ τοῦδε περιόδου, τὴν περίοδον καθ' ἣν συνεπληρώθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ τοῦ κράτους τούτου ἐξῆλληνισμὸς, περὶ ἧς θέλομεν ὀμιλῆσαι ἐν τῷ ἀκολουθῶν ἐνάτῳ βιβλίῳ.

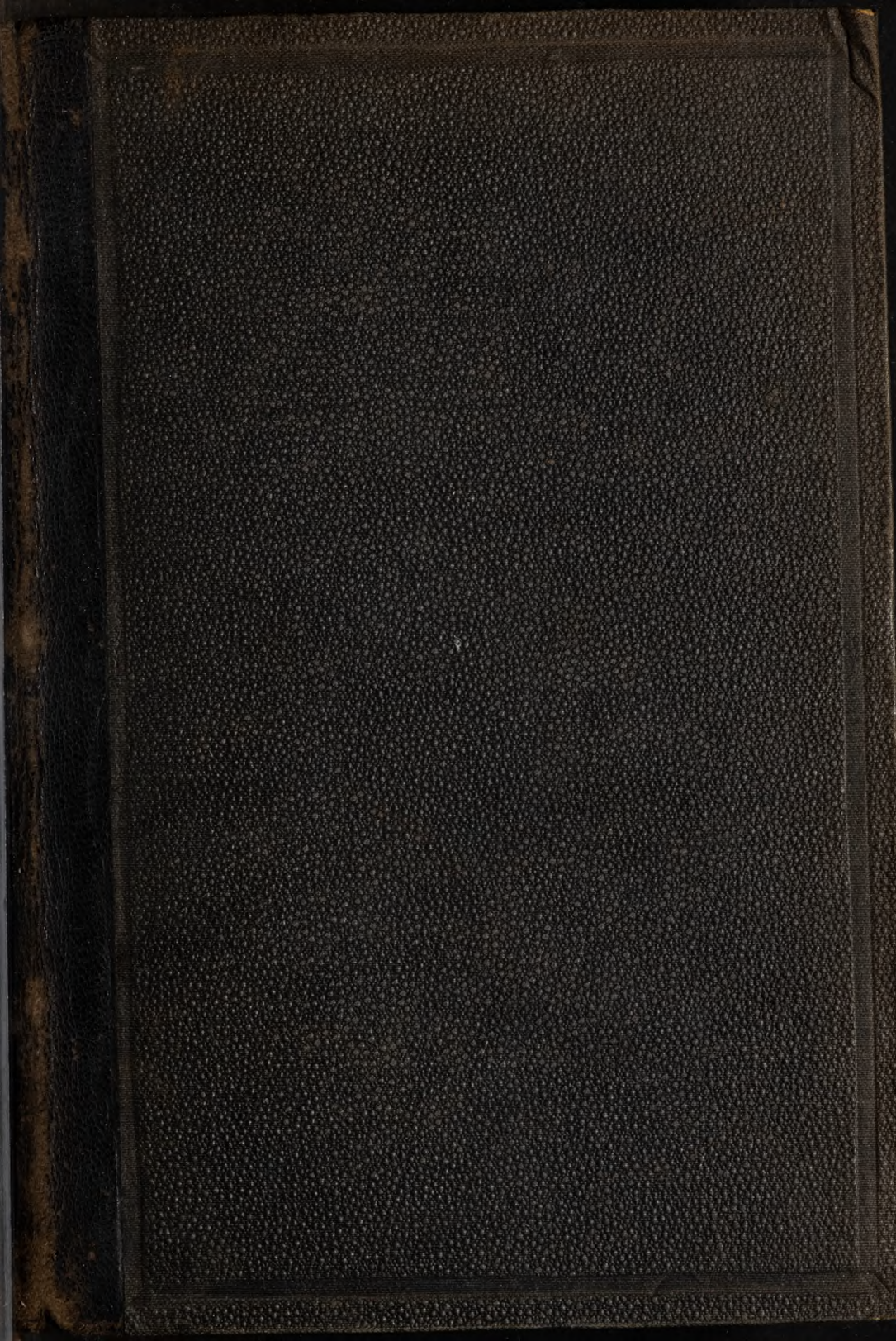
Καὶ ἤδη ρίπτοντες ἐν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐπὶ τὴν μακρὰν ἐποχὴν τῶν ἐξακοσίων περίπου ἐνιαυτῶν, ἣν διεξήλθομεν ἐν τῷ παρόντι ὀγδόῳ βιβλίῳ, ὅποιαν δὲν θέλομεν εὑρεῖ πραγμάτων ἀλλοίωσιν, καὶ ἂν μόνον εἰς τὰ κυριώτατα τῶν γεγονότων ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν. Ἐν ἀρχῇ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι, ἀποδαλοῦσαι ἅπαντα σχεδὸν τὰ ζωτικώτερα τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου συστατικά, διατελοῦσιν ὑπήκοοι ἀκατονόμαστοι κυράρχων ξένων, ἐν Ῥώμῃ διατριβόντων· καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν παρ' αὐτῶν διοικοῦνται, φορολογοῦνται, περιφρονοῦνται. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐφαίνετο πνέον τὰ λoίσθια καὶ μέλλον νὰ παραδώσῃ μετ' οὐ πολὺ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα, ὅπως τοσαῦτα ἄλλα ἔθνη, ἄλλοτε μὲν μεγαλουργήσαντα ἐν τῷ κόσμῳ, ἔπειτα δὲ ἐκλιπόντα ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Ἄλλ' αἴφνης ἀκούεται ἐν τῇ Παλαιστίνῃ νέον ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν κήρυγμα. Τὸ κήρυγμα τοῦτο παραλαμβάνει ἀμέ-

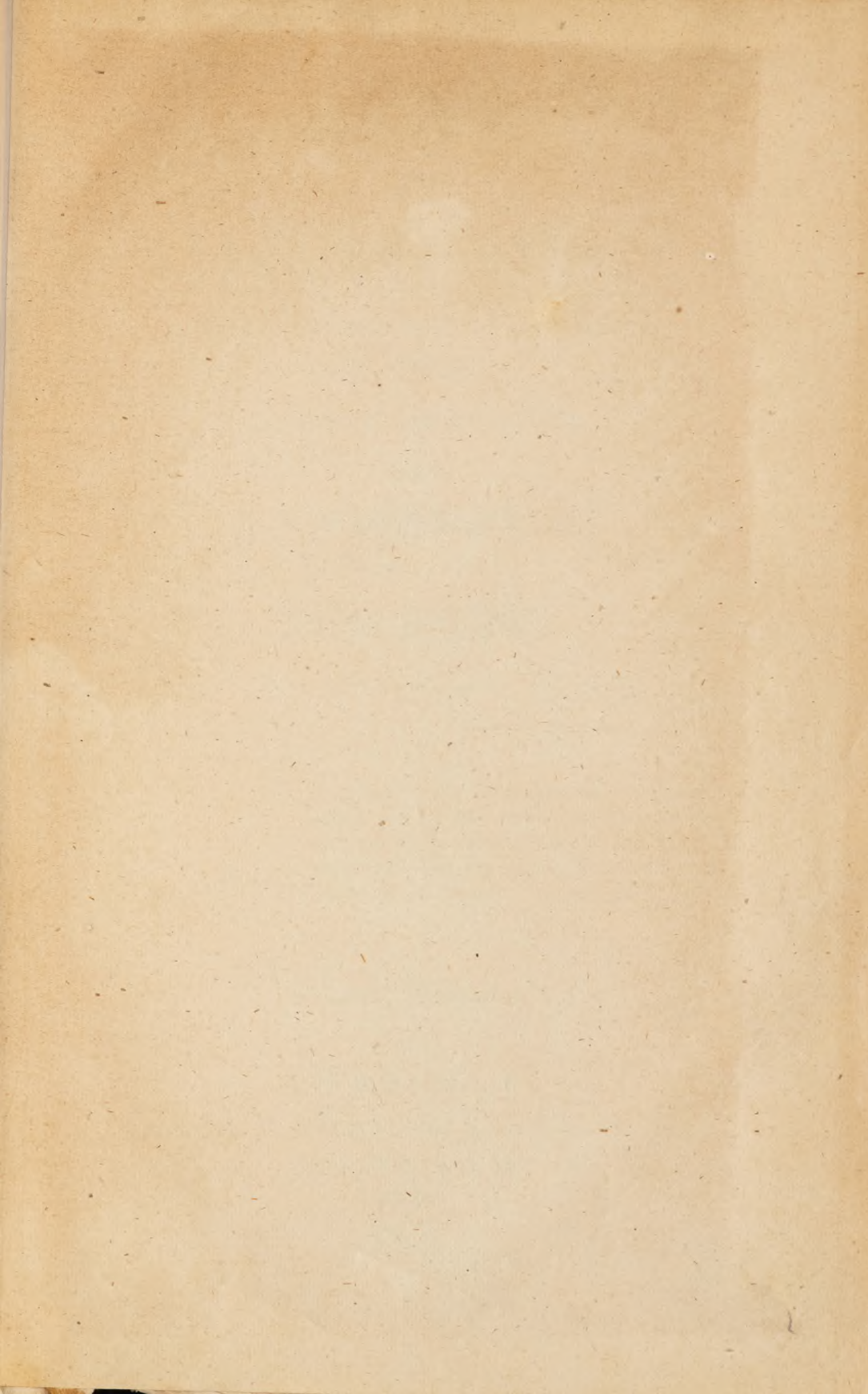
σως σύμμαχον πᾶν ὅτι διέσωζεν ἔτι ὁ ἑλληνισμός, τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, τοὺς τύπους τῶν πολιτευμάτων αὐτοῦ, τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ τέχνην καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν μέθοδον. Ἐντεῦθεν συνέβη μετεμφύχως τις καὶ μετουσίωσις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ προκύπτει νέα τις ἑλληνικὴ κοινωνία, νέον μὲν ἔχουσα πνεῦμα, ἔνδυμα δὲ τὸ ἀρχαῖον. Ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, κατ' ἀρχὰς περιφρονήσασα τὴν νέαν ταύτην κοινωνίαν, περιέρχεται ἔπειτα εἰς ῥῆξιν πρὸς αὐτὴν καὶ ἀγωνίζεται ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπνίξῃ αὐτὴν ἐντὸς τοῦ αἵματος τῶν πιστοτέρων αὐτῆς ὁπαδῶν· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἀκατόρθωτον ἐπεχείρησεν ἔργον. Εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁρμώμενος ἀπὸ τῶν βρεταννικῶν ἀκτῶν, ἐπέρχεται, ὡς ὑπὸ ἀκαταμαχίτου τινὸς δυνάμεως ἐλαυνόμενος, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων καὶ ἐγείρει ἐκεῖ τὴν πρώτην χριστιανικὴν σημαίαν, ἑλληνικοῖς γράμμασι χαράζας ἐπ' αὐτῆς τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα. Προελαύνει ἔπειτα ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν καὶ δι' ἑλληνικοῦ στόλου γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων, προεδρεύει μὲν ἐν Νικαίᾳ τῆς πρώτης μεγάλης ἑλληνικῆς συνόδου, ἐγκαταλείπει δὲ διὰ παντὸς τὴν Ῥώμην, καὶ ἰδρύει ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐν μέσῳ μιᾶς τῶν ὠραιότερων καὶ ἐπιφανεστέρων ἑλληνίδων πόλεων τὴν ἐπάνυμον αὐτοῦ νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ, ὅσημέραι ἀπὸ τῆς δύσεως ἀποχωρίζομενοι καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ νέαν ἐν τῇ ἀνατολῇ παγίωσαντες κατάστασιν πραγμάτων, παραμένουσιν ἐπὶ τέλους ἄρχοντες κράτους ἰδίου, τοῦ ὁποίου ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα εἶναι ἑλληνικά. Ὅποια θαυμαστὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐλαστικότης, ὅποια ἀκαταμάχητος μαγνητικὴ δύναμις ! Ὁ χριστιανισμὸς ἀφ' ἐνὸς καὶ αὕτῃ ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἀφ' ἐτέρου ἀναγκάζονται ἀλληλοδιαδόχως νὰ προτείνωσι τὴν δεξιὰν εἰς αὐτὸν καὶ ἀναδιβάζουσιν αὐτὸν, τὸν πρῶτον εὐτελὲς δαῦλον, εἰς τὸν λαμπρότερον τῆς οἰκουμένης θρόνον. Βεβαίως, ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῶν ἀχανῶν χωρῶν ὅσοι ἀποτελοῦσι τὸ νέον τοῦτο κράτος δὲν εἶχον προφθάσει ἔτι νὰ ἐξελληνισθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν, καὶ εἶδομεν ὅτι πολλοὶ βάρβαροι ἐγένοντο ἐπ' ἐσχάτων δεκτοὶ ἐντὸς τοῦ κράτους τούτου, οἵτινες ἔκτοτε καὶ ἔτι μᾶλλον προῖ-

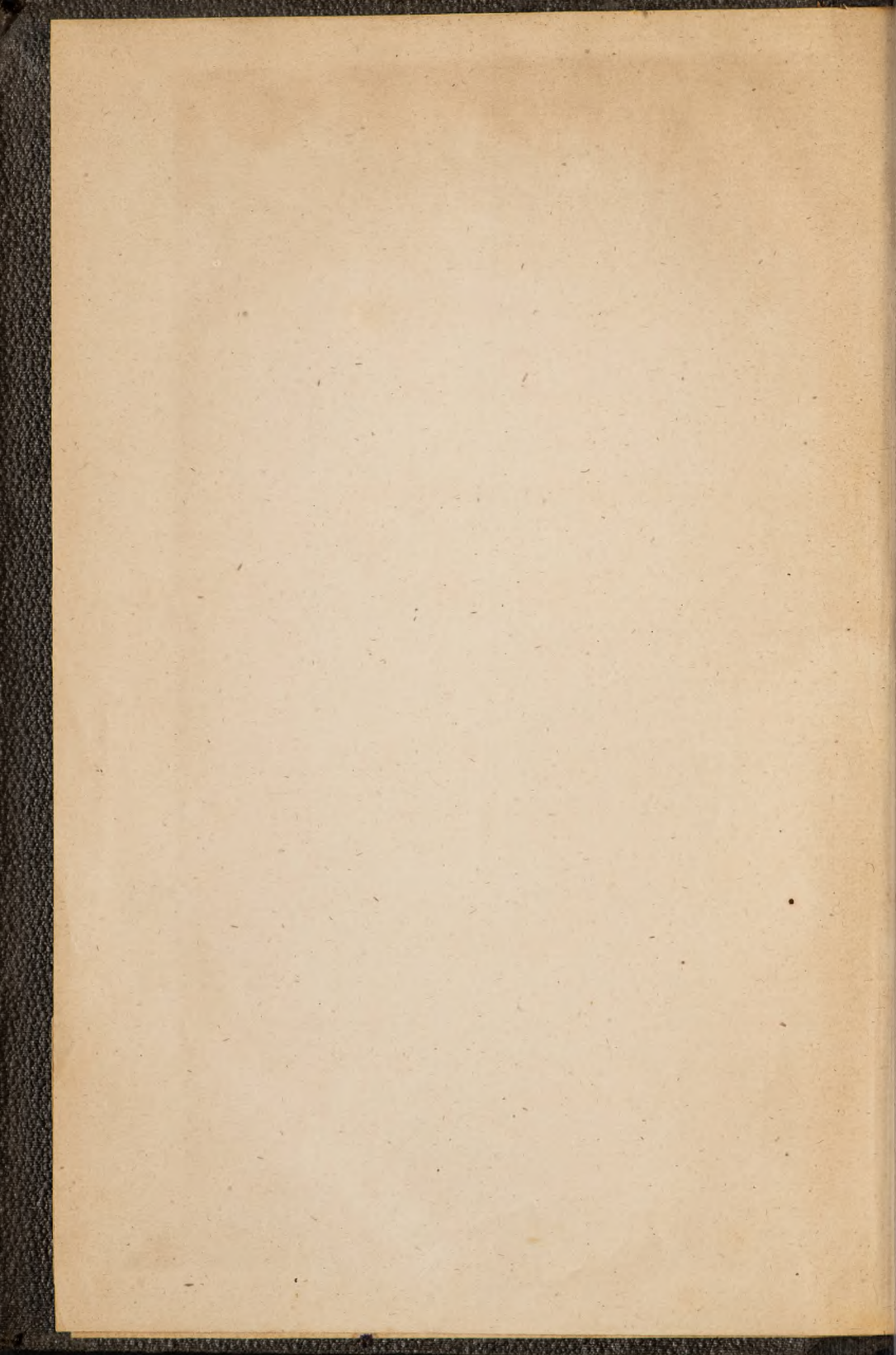
ἔντος τοῦ χρόνου ἐπήνεγκον ὀλεθρίαν ἀλλοίωσιν εἰς τὸν τοσοῦτον ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκατονταετηρίδι γνήσιον καὶ ἀκμαῖον ἀναδειχθέντα χριστιανικὸν ἑλληνισμόν. Καὶ γλῶσσα καὶ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἐφθάρησαν πολυειδῶς. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἠθικὴ δύναμις, ὥστε, καὶ τοὶ κολοβωθεῖσα καὶ ἀκρωτηριασθεῖσα, κατάρθρωσεν οὐδὲν ἥττον ὥστε οὐ μόνον ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ νὰ παραμείνῃ ἡ γλῶσσα πολλῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν, ὅλων τῶν κυριωτέρων πόλεων, ὅλης τῆς κυβερνήσεως, τῆς νομοθεσίας, τῆς διοικήσεως καὶ τῆς φιλολογίας· οὐ μόνον ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, πολλὰ ἀξιωμακτικόμενα νὰ διαπράξῃ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἔργα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων νὰ διασωθῇ ὁ ἰδιάζων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους χαρακτήρ καὶ νὰ ἀναδειχθῇ τὸ ἔθνος τοῦτο αὖθις περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀναβιώσεως ἀγωνιζόμενον.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ,

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ,

ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ ΕΞΕΡΓΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

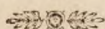
Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν
αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀσφαλέστερον καὶ
ὀρθότερον περὶ τε τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων,
καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς προόδου, καὶ περὶ τῆς μελ-
λούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΟΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ ΚΑΙ Α. Γ. ΚΑΝΑΡΙΩΤΟΥ.

(ΟΔΟΣ ΝΙΚΙΟΥ ΑΡΙΘ. 13.)

1862.

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ιδιόχειρον ὑπογραφὴν μου, εἶναι
μετατύπωσις γενομένη παρὰ τὴν θέλησίν μου καὶ κολαζομένη ὑπὸ
τοῦ 432 ἄρθρου τοῦ ποινικοῦ νόμου.

Μανασσῆς

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ ΕΚΤΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελίς
Μακεδονία	1.
Μακεδόνες	3.
Ἀρχηγέται τῶν βασιλέων	4.
Ἀμύντας Α΄.— Ἀλέξανδρος Α΄.— Περδίκκας Β΄.	5.
Ἀρχέλαος. Σχέσεις πρὸς τὰς Ἀθήνας. Εὐριπίδης	6.
Ἀμύντας Β΄, ὁ πατὴρ τοῦ Φιλίππου	9.
Τὰ μετὰξὺ Ἀμύντου Β΄ καὶ Φιλίππου	11.
Πρώτη Φιλίππου ἀνατροφή	12.
Ἡ ἐν Θήβαις διατριβὴ αὐτοῦ	13.
Ὁ Φίλιππος καταλαμβάνει τὴν ἀρχήν. Μακεδονικὸν πολίτευμα	15.
Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου	17.
Ἀναδιοργάνωσις τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ. Σάρισσα. Φάλαγξ	22.
Ὑποπιστιαί. Ἐλαφρὰ πεζικὰ τάγματα	27.
Ἐταῖροι. Σαρισσοφόροι. Σωματοφύλακες. Παῖδες	29.
Τὰ λοιπὰ τοῦ στρατοῦ σώματα, καὶ ἰδίως τὸ μηχανικόν	30.
Σύγκρισις πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν. Ὁμοιώτητες καὶ διαφοραὶ	32.
Συμπέρασμα. Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς	34.
Ὁλεθρία παρακμὴ τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ	35.

Κατάκτησις τῆς Ἰνδικῆς. Ἐπὶ ἡodos εἰς Σούσα.	459.
Τὸ τελευταῖον τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτος .	464.
Ἐντύπωσις ἢ ἐπροξένησεν ὁ θάνατος αὐτοῦ. Κοινῶς ὁμολογεῖται ὡς ὁ μέγιστος τῶν δορυκτιχτόρων.	468.
Ἡ ἀξία αὐτοῦ ὡς κυβερνήτου ἀμνησθῆται.	470.
Τί ἐστιν ὁ εἰς τὴν ἀνατολὴν διαδοθεὶς ἐλληρισμός.	474.
Διαφέρει μὲν τοῦ ἀρχαιοτέρου, ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον ἐλληρισμός.	474.
Μέχρι τίτος ὁ Ἀλέξανδρος περὶσκεύασε τὴν διάδοσιν αὐτοῦ.	476.
Συμπέρασμα.	478.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ Ζ'. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελίς
Περδίκκας, ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ	479
Διακομή τῶν ἀξιομάτων καὶ τῶν σατραπειῶν	487
Στάσεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Κατατρόπῳσις τῆς ἐν Ἀσίᾳ στάσεως. Λαμιακὸς πόλεμος	494
Ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ἐν Ἑλλάδι. Δημοσθέ- ρους θάνατος	201
Πρῶτος μέγας περὶ τῆς ἀρχῆς ἀγών. Περδίκκας καὶ Εὐμέρης κατὰ Ἀρτιγόρου, Ἀρτιπάτρου, Κρατεροῦ καὶ Πτολεμαίου	204
Ἀγὼν Εὐμέρους πρὸς Κρατερόν. Νίκη Εὐμέρους. Θά- νατος Κρατεροῦ	206
Περδίκκου θάνατος. Ἀρτίπατρος, ἐπιμελητὴς αὐτο- κράτωρ	211
Νέα σατραπειῶν διακομή. Ἀρτιγόρου πάλιν πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς Περδίκκου. Εὐμέρους ἦττα καὶ ἀποκλει- σμός εἰς Νῶρα	213
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Θάνατος Δημάδου καὶ Ἀρτιπάτρου	217
Πολυσπέρχων, ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ. Κάσσαρδος, Ἀρτίγονος καὶ Πτολεμαῖος κατὰ Πολυσπέρχοντος	220
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Θάνατος Φωκίωνος Πολυσπέρχων κατὰ Κάσσαρδον ἐν Εὐρώπῃ. Θάνα- τος Εὐρυδίκης, Ἀρριδαίου, Ὀλυμπιάδος. Κάσ- σαρδος, κύριος τῆς Μακεδονίας	221 227

Ἀντίγονος κατὰ Εὐμένους, συμμάχου Πόλυπέρχον- τος, ἐν Ἀσίᾳ. Ἦτα Ἀντιγόνου περὶ Κοπράτην Μυρην	231
Ἀντίγονος κατὰ Εὐμένους ἐν Ἀσίᾳ. Θάρατος Εὐ- μένους	234
Γερικὴ ἐποφία τῶν πραγμάτων περὶ τὰ τέλη τοῦ 346 ἔτους	241
Τετραετίας κατὰ Ἀντιγόνου πόλεμος Κασσάνδρου, Ανσιμάχου, Πτολεμαίου, Σελεύκου. Εἰρήνη τῇ 311	244
Ἄγὼν Πτολεμαίου πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλη- νίδων πόλεων. Θάρατος Ἀλεξάνδρου, Ῥωξάρης, Ἡρακλέους, Κλεοπάτρας	250
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Σπάρτη. Ἀθῆναι διω- χθεὶς Δημοκρίτου τοῦ Φαληρέως	254
Ἀπελευθέρωσις Ἀθηνῶν ὑπὸ Δημοκρίτου τοῦ Ἀντι- γόνου ἢ τοῦ Πολιορκητοῦ	260
Ἀντίγονος κατὰ Πτολεμαίου. Νίκη λαμπρὰ Δημο- κρίτου τοῦ Πολιορκητοῦ περὶ Κύπρον	266
Ἄπαντες οἱ δυνάσται ἀναγορεύουσι ἑαυτοὺς βασι- λεῖς τῇ 306. Ἀντίγονος κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Α- ποτυχία	273
Πολιορκία Ῥόδου ὑπὸ Δημοκρίτου	277
Δευτέρα Δημοκρίτου ἐν Ἑλλάδι διατριβή	292
Κασσάνδρος, Ανσιμάχος, Πτολεμαῖος καὶ Σελεύκος κατὰ Ἀντιγόνου καὶ Δημοκρίτου. Ἡ περὶ Ἰψὸν μά- χη. Ἦτα καὶ θάνατος Ἀντιγόνου. Νέα τοῦ κρά- τους διακομή	294
Θάνατος Κασσάνδρου. Δημοκρίτος, κύριος τῆς Μακε- δονίας. Τελευταία Δημοκρίτου πτώσις	298
Θάνατος Δημοκρίτου, Πτολεμαίου, Ανσιμάχου, Σε- λεύκου. Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, βασιλεὺς Μα- κεδονίας	305
Βασιλεὺς ἐπιδρομῇ. Θάνατος Πτολεμαίου τοῦ Κεραυ- νοῦ. Ἀντίγονος Δημοκρίτου, βασιλεὺς Μακεδονίας.	311

Τελευταία ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τρεῖς βασιλείαι	315
Γενικὴ ἐποψὶς τοῦ Ἑλληνισμοῦ περὶ τὸ 280 ἔτος. Ἀσία. Ἀφρική. Μακεδονία καὶ κυρίως Ἑλλάς. Ἕναιρος, Πέρσης. Κάτω Ἰταλία, Σικελία, Μασσαλία ὑπὸ Ῥωμαίους	316
Διάδοσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πόλεις. Μικρὰ Ἀσία. Τὰ ἐξἈθηναϊκῶν βαρβάρων κράτη τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας. Περγαμὸν βασιλείον	328
Συρία, Μεσοποταμία, Ἀρμενία. Πόλεις	335
Παρθικαὶ καὶ βακτρικαὶ γῶραι. Ἡ ἐν Βακτριανῇ ἑλληνικὴ ἡγεμονία. Ἡ τῶν Πάρθων βασιλεία. Πόλεις	340
Βασιλείον τῶν Πτολεμαίων. Πόλεις ὀλίγαι. Τρόπος ἐξἈθηναϊκοῦ διάφορος τοῦ ἐν Ἀσίᾳ	343
Ἀντίθεσις τῶν πόλεων πρὸς τὰ ἔθνη	345
Σελευχιδῶν πολιτεία. Κεντρικὴ διοίκησις. Σχέσεις πρὸς τὰς πόλεις. Στρατός. Ἐμπορίον. Θρησκεία. Γράμματα	347
Λαγιδῶν πολιτεία. Εὐρυθμός καὶ ἰσχυρὰ μοναρχικὴ διοίκησις. Συγχώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρησκευματος. Μουσεῖον. Φάρος. Ναυτιλία. Θησαυροί. ἙξἈθηναϊκῶς Αἰθιοπίας	352
Τελευταῖοι χρόνοι τῆς αὐτοκρατίας τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνισμοῦ	362
Πέρσης. Ἀντίγονος ὁ Γονατῆς	364
Αἰτωλικὴ καὶ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία	365
Ἄρατος	374
Δημήτριος καὶ Ἀντίγονος Δώσων, βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας. Ἄγρις καὶ Κλεομένης, βασιλεῖς τῆς Σπάρτης. Ἡ περὶ Σελασίας μάχη	377
Ἀκατάπανστοι ἐμφύλιοι πόλεμοι. Φιλοποίμην	385
Οἱ Ῥωμαῖοι κατατροποῦσι τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον	390

Οἱ Ῥωμαῖοι κατατροποῦσι τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον τὸν Μέγα καὶ καθυποτάσσουσι τοὺς Αἰτωλοὺς	Σελ. 393
Οἱ Ῥωμαῖοι καθυποτάσσουσι τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην ἐνταῦθα Ἑλλάδα	397
Κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τού- τους. Πόλεμος	407
Ἡ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους πάλιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν ἐν Παλαιστίνῃ. Οἱ Ῥω- μαῖοι καταλύουσι τὸ ἐν Συρίᾳ ἐλληνικὸν κράτος	409
Ἀπαντὰ τὰ λοιπὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐλληνικὰ κράτη καθυποτάσσονται ὡσαύτως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων	415
Ἐπίλογος	418

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ Η'. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Ἐισαγωγή.	423
Αἱ πλεῖσται ἑλληνικαὶ χῶραι γίνονται ἐπαρχίαι ῥωμαϊκαί.	425
Ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς διασώζει τὴν αὐτονομίαν μέχρις Αὐγούστου.	426
Κατάστασις αὐτῆς μέχρι τοῦ μυθριδατικοῦ πολέμου. Ἀκμὴ Δήλου.	429
Ἀνάμειξις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν μυθριδατικὸν πόλεμον.	430
Ἀθηνίων. Καταστροφὴ Δήλου.	433
Πολιορκία καὶ ἄλωσις Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ὑπὸ Σύλλας. Δειρὰ τῆς Ἑλλάδος παθήματα.	439
Συμφοραὶ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνισμοῦ.	447
Πειρατικὸς πόλεμος. Νέαι συμφοραί.	449
Κρήτης ἄλωσις.	451
Ἐμφύλιος μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἀγών.	453
Ἐμφύλιος μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβίου ἀγών.	454
Ῥέθμισις τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ὑπὸ Αὐγού- στου. Ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς γίνεται ἐπαρχία, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα. Πολλοὶ πόλεις μένουσιν ἐλεύ- θεροι καὶ αὐτόνομοι.	456
Εὐρυκλῆς, Λακεδαιμονίων ἡγεμῶν.	460
Ἡ νῆσος Γύαρος.	463
Τὰ ἐπὶ Τιβερίου.	»
Τὰ ἐπὶ Νέρωνος.	464

Τὰ ἐπὶ Οὐεσπεισιανοῦ. Ἀλλοίωσις τῶν πολιτικῶν θεσμῶν.	468
Σοφισταί.	473
Τὰ ἐπὶ Τραϊανοῦ.	483
Τὰ ἐπὶ Ἀδριανοῦ.	484
Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς.	487
Τὰ ἐπὶ τῶν Ἀρτωνίων.	490
Δεινὴ ὕλική παρακμὴ.	493
Συμπέρασμα περὶ τῆς μέχρι τέλους τῆς δευτέρας ἐκατονταετηρίδος ρωμαϊκῆς κυριαρχίας	496
Ἀρχὴ τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχτοῦ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Αἰτίαι τῆς τε παρακμῆς καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.	502
Πρῶται τῶν βαρβάρων τούτων ἐπιδρομαὶ εἰς τὰς ἐλ- ληνικὰς χώρας.	508
Οἱ Γότθοι ἐν Ἀθήναις. Δέξιππος. Καταστροφὴ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.	510
Νεαὶ ἀπ' ἀρχτοῦ ἐπιδρομαί. Κατάπανσις αὐτῶν ἐπὶ ὅλην ἐκατονταετηρίδα.	515
Ὁ κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαι- στίνης ἐλληνισμός.	518
Ὁ κατὰ τὰς λοιπὰς τῆς ἀνατολῆς χώρας ἐλληνι- σμός. Δημοσθένης. Κάλλιστος. Ζηροβία. Δογγίτος.	523
Ἡ θέλα τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησις. Ὁ ἐλληνισμός γίνεται πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ κήρυξ, λει- τουργός, ἐρμηνεὺς καὶ νομοθέτης.	528
Ίδρυσις τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν. Ἀπόστολος Παῦλος. . . .	532
Ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν.	538
Ἑλληνικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανισμός.	539
Παράλληλος τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς κοι- νωρίας βίος.	543

Σύγκρουσις τῶν δύο κοινωτιῶν. Διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν.	544
Μέγας Κωνσταντῖνος. Τὰ μέχρι τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ἐν Ἐβερῳ.	547
Ἀγὼν Κωνσταντίνου κατὰ Μαξεντίου. Λάβαρον, ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία, ἐλληνικοῖς κοσμεῖ- ται γράμμασι. Θρίαμβος Κωνσταντίνου.	550
Θρησκευτικὸν τοῦ Κωνσταντίνου σύστημα. Ἰσχύρο- πία μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς εἰδωλο- λατρίας,	555
Ἀγὼν Κωνσταντίνου πρὸς Λικίνιον. Ὁ Κωνσταν- τῖνος, νικήσας διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, μέ- νει μόνος κύριος τοῦ κράτους.	558
Ἐπιμένει καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ, εἰς τὸ τῆς ἀπλῆς ἀνε- ξίθρησκείας σύστημα.	562
Μεγάλη τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀντίδρασις. Ἀρειανισμός.	564
Ἀλέξανδρος. Ἀρειος. Ἀθανάσιος.	566
Συνετὴ, ἀλλὰ ματαία τοῦ Κωνσταντίνου παρέμβασις.	569
Ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη οἰκουμένην σύνοδος.	574
Ἐπάροδος τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Ῥώμην. Οἰκίαν τραγωδία. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκαταλείπει διὰ παντὸς τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν.	576
Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως Ἑλένη εἰς Ἁγίον Τάφον. Θάνατος αὐτῆς.	580
Ἐπιτηδεῖα ἐκλογῇ τοῦ χώρου τῆς νέας πρωτεύουσας.	581
Ἰδρύσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐγκαίνια αὐτῆς.	587
Μεταρρύθμισις τοῦ πολιτεύματος.	591
Τὰ τελευτάα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντι- νου ἔτη.	597
Ὁ Κωνσταντῖνος συγχωρεῖ τὸν Ἀρειον.	599
Ὁ Ἀθανάσιος χειροτονεῖται Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος.	600
Ἀποκρούει τὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως συνταυνόμενον Ἀρειον.	600

	Σελ.
Κωροσταντίου πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις.	604
Νέαι κατὰ τοῦ Ἀθανασίου σκευωρίαι. Ἐξορία αὐτοῦ.	605
Θάνατος τοῦ Ἀρείου.	611
Διαρρομή τοῦ κράτους.	614
Προαισθήματα θανάτου. Βάπτισμα. Θάνατος τοῦ Κωροσταντίου.	»
Κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρός.	617
Ἀναρχία καὶ ταραχή. Βασιλεία Κωροσταντίου.	623
Ἐξακολούθησις τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως.	624
Θρίαμβος τοῦ Ἀρειανισμοῦ.	625
Ὁ Ἀθανάσιος δις ἐπανέρχεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ δις αὖθις ἐξορίζεται. Ἀτρόμητος αὐτοῦ πολίτευμα.	627
Ἰουλιανός.	631
Ἀθῆναι, ἐν τῇ 4 ἑκατοστῇ τῇ 8ῃ.	»
Ἀνατροπή καὶ πλάνη τοῦ Ἰουλιανοῦ. Αἰτία τῆς πλάνης.	635
Συνδυασμός τῆς πλάνης ταύτης μετὰ τῆς νεοπλατωνι- κῆς φιλοσοφίας.	638
Διατριβὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Ἀθήναις.	639
Πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κω- ροσταντίου.	644
Βασιλεία Ἰουλιανοῦ. Ἀπόπειρα ἀνορθώσεως τοῦ ἀρ- χαίου θρησκειώματος.	643
Πολίτευμα πρὸς τοὺς χριστιανούς.	645
Πόλεμος κατὰ Περσῶν. Θάνατος Ἰουλιανοῦ.	648
Κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρός.	649
Τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, Οὐάλεντος καὶ Οὐάλεντινιανοῦ.	650
Τελευταίαι τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου περιπέτειαι. Θά- νατος αὐτοῦ.	652
Κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρός.	653
Οἱ πρῶτοι αὐτοῦ διάδοχοι.	656

Ὁ μέγας Βασίλειος μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἀρχιε- ράτευσεν.	658
Ὁ μέγας Βασίλειος, ὡς ἀρχιερεὺς Καισαρείας. Κρί- σις περὶ τοῦ ἀνδρός.	662
Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Θεοδοσίου.	669
Ἐπαράληψις τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Θάνατος τοῦ Οὐάλεντος. Θεοδόσιος ὁ μέγας. Εἰρήνευσις τῶν Γότθων.	673
Ὅριστικὸς τῆς ὀρθοδοξίας θρίαμβος διὰ Θεοδοσίου. Ὁ Γρηγόριος ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Δευτέρα οἰκουμένη συνόδος. Παραίτησις τοῦ Γρηγορίου καὶ θάνατος.	678
Τελευταῖαι περὶ Γρηγορίου κρίσεις.	684
Δεινὸς τῶν ἐθνικῶν διωγμὸς.	688
Στάσις τῶν δῆμων Ἀρτιοχείας.	689
Στάσις τῶν δῆμων Θεσσαλονίκης. Ἀξιωματιμώμεντος ἐπέμβασις τῆς ἐκκλησίας.	690
Τελευταῖα γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου. Κρίσις περὶ αὐτοῦ.	693
Ἀρχάδιος. Θάνατος τοῦ μαγίστρου Ρουφίνου.	696
Ἡ τοῦ Ἀλαρίχου εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπιδρομή. Γότθοι ἐπικρατοῦσιν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Διαμαρτυρήσεις τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου.	698
Ὁ Συνέσιος μέχρι τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ.	704
Ὁ Συνέσιος ὡς ἀρχιερεὺς Πτολεμαίδος. Κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρός.	708
Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὡς ἱεροκήρυξ Ἀρτιοχείας.	717
Κρίσις περὶ τῆς περὶ τοῦτο δεινότητος τοῦ ἀνδρός.	722
Ἀξιωματιμώμεντος ἀρχιερατεία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐξο- ρία αὐτοῦ καὶ θάνατος.	728
	735

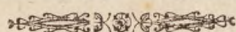
- Θεοδοσίος ὁ μικρός. Πουλχερία. 746
- Ἀθηναῖς ἢ Εὐδοκία, πρώτη Ἑλληνίς βασίλισσα
Κωνσταντινουπόλεως. 749
- Ἀνώτατον ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτήριον.
15 ἑλληνικαὶ καθέδραι. 753
- Νέαι αἰρέσεις. Νεστόριος καὶ Εὐτυχής. Τρίτη καὶ τε-
τάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος. Πουλχερία καὶ Μαρ-
κίανός. Νέος θρῆνικός τῆς ὀρθοδοξίας. 754
- Νέοι νόμοι κατὰ ἐθνικῶν. 760
- Μέρος ἀξιόλογον τῆς Ἀρμενίας γίνεται ἤδη ἐπαρχία
τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. 764
- Ἡ μεγάλη καὶ ὀλεθρὰ τῶν Οὐρῶν ἐπιδρομή, ὑπὸ
Ἀττίλαν. Κρίσεις περὶ αὐτῆς. 763
- Μαρκιανῶ βασιλεία. 768
- Ἐκλογή τοῦ Λέοντος Α'. Καταστροφή τοῦ μεγάλου
βαρβαρικοῦ οἴκου τοῦ Ἀσπαρος. 769
- Ὁ Λέων πρῶτος στέφεται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπι-
χειρεῖ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἰθαγενεῶς στρατοῦ. 774
- Μεγάλη ἐπὶ τοὺς Βαρδήλους τῆς Ἀφρικῆς στρατεία.
Ἀποτυχία αὐτῆς. 772
- Παραδοχὴ νέων Γότθων ἐντὸς τοῦ κράτους. 773
- Ἀγαθὴ ἐσωτερικὴ διοίκησις. 774
- Τέλος τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἐπίλογος. 775

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Τῶν κυριωτέρων ἀμαρτημάτων.

<p>¶ 447 Στ. 1-3 ἀντὶ ἦσαν ἔτι ἱκανὰ νὰ δώσω- γράφε ἦσαν ἔτι ἱκανὰ νὰ
σιν εἰς αὐτοὺς πλείονα ψυ- δώσωσιν εἰς αὐτοὺς
χὴν ἢ εἰς τοὺς Θηβαίους, ψυχὴν πλείονα τῆς
ἢ τοὺς Σπαρτιάτας ἢ τοὺς ἠθικῆς ῥώμης τὴν
Ἀχαιοὺς καὶ ἄλλους. ἡδύναντο νὰ σώ-
ζωσιν οἱ πλεῖστοι
τῶν ἄλλων ἐν-
ταῦθα Ἑλλήνων.</p>		
» 481 » 18 ἀντὶ Χρυσίπου » Χρυσίπου.		
» 489 » 3 » Ἀντωνίου » Ἀντωνίνου.		
» 531 » τελευταίῳ καὶ		
532 » πρῶτῳ.	» ὅστις ἀπὸ φοβεροῦ » ὅστις, διατελέσας
τῆς νέας θρησκείας κατ' ἀρχὰς φοβερός
διώκτου ἠγωνίσθη τῆς νέας θρησκείας
ἔπειτα διώκτης, ἠγωνίσθη
ἔπειτα	
» 532 » 4 κάτωθεν ἀντὶ ἀπεθανάτησεν *	ἀπεθανάτισεν	
» 575 » 5 κάτωθεν ἀντὶ ἀνθρώπινον » ἀνθρωπίνην		
» 583, » 3 κάτωθεν ἀντὶ εὐκαιρότατον κατὰ » εὐκαιρότατον κατὰ
θάλατταν « καὶ πρὸς θάλατταν « καὶ πρὸς
εὐδαιμονίαν ἀσφάλειαν καὶ πρὸς
εὐδαιμονίαν		
» 606, » 3 κάτωθεν ἀντὶ νὰ μὴ προσέλθῃ » νὰ μὴ προσέλθῃ,
εἰς τὴν πλημμελῆ τὴν πλημμελῆ ταύ-
ταύτην τὴν		

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.

ΜΕΧΡΙ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, ἡ ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους περιορίζεται κυρίως εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κερκυνηῶν ὄρεων χώρας· ἔκτοτε ὁμως κυριώτατον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὀρμητήριον ἀποβαίνει, ἐπὶ τινα χρόνον, ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας χώρα, ἡ καλουμένη Μακεδονία. Ἐπὶ Φιλίππου ἡ Μακεδονία ἔλαβεν ἔκτασιν μεγάλην, ἡ δὲ ἀρχαιοτέρα Μακεδονία ἦτο πολὺ μικροτέρα. Ἵνα κατανοήσωμεν καλῶς ὅποια τις ἦν αὕτη ἀνέκαθεν, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὁ Πίνδος δὲν διαχωρίζει μόνον τὴν Ἠπειρον ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ διασχίζει καθέτως τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς ὀριζοντείου ὀρεινῆς σειρᾶς, τῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῶν Ἀροκερκυνηῶν καὶ ληγουσῆς εἰς τὸν Ὀλύμπον· εἰς δὲ τὸ βόρειον αὐτοῦ τοῦτο τμήμα ὀνομάζεται ἰδίως Σκάρδος. Ἡ ἀρχαία λοιπὸν Μακεδονία ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Σκάρδου καὶ πρὸς βορρᾶν τῶν Καμβουνίων ὄρεων, ἅτινα μετὰ τοῦ Ὀλύμπου ἀποτελοῦσι τὰ ἀρκτικά τῆς Θεσσαλίας σύνορα· πρὸς ἀνατολὰς δὲ δὲν ἔφθανεν, ὡς βραδύτερον, μέχρι τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου, ἀλλὰ μόνον μέχρι τοῦ Βερμίου ὄρους, ἥτοι μέχρι τῆς Βερρόιας καὶ τῆς Ἐδέσσης, ὥστε ἡ Μακεδονία τότε περιορίζετο εἰς τὰς περὶ τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα καὶ τὸν ἄνω Ἐριγῶνα χώρας, ἐκτεινομένη μόνον μέχρι τῆς συμβολῆς τοῦ Ἐριγῶνος μετὰ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ· διότι αἱ περὶ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν γῶραι αἱ κείμεναι ἀνωτέρω τοῦ σημείου ἐκείνου, ἀνῆκον, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν

Παιονίαν, ἃν καὶ τὰ μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Παιονίας ὄρια οὐδέποτε ἀκριβῶς ὠρίσθησαν.

Ἡ οὕτω περιορισμένη τὸ πάλαι Μακεδονία εἶχεν οὐδὲν ἦττον ἔκτασιν λόγου ἀξίαν· καὶ τοι δὲ ὄρεινὴ οὔσα καὶ διατεταταμένη ὑπὸ πολλῶν πλαγίων κλάδων τοῦ Σκάρδου ὄρους, περιλαμβάνει τρία μεγάλα πεδία. Ἐκ τούτων τὸ βορειότατον εἶναι τὸ πεδίον τὸ σήμερον καλούμενον Τέτοβο ἢ Καλκάνδερ, τὸ περὶ τὰς πηγὰς καὶ τὸν ἄνω ῥοὺν τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Ἐπειτα ἔρχεται τὸ πεδίων τῶν Βιτωλίων, τὸ ὁποῖον συμπίπτει κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῆς ἀρχαίας Πελαγονίας καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Ἐριγῶν ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀξιὸν ποταμόν· ἔτι δὲ κατωτέρω κεῖναι τὸ μεγαλύτερον καὶ κυματοειδέστερον πεδίων τῶν Γρεβενῶν καὶ τῆς Ἀνασελίτσας, τὸ περιλαμβάνον τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα καὶ τὰ εἰς τοῦτον ἐκβάλλοντα ποτάμια. Ἡ τελευταία αὕτη χώρα διαιρεῖται ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας δι' ὄρεινῆς σειρᾶς μακρᾶς μὲν ὅπως οὖν, περιεχούσης ὅμως πολλὰς καὶ εὐκόλους παρόδους, ὥστε τὸ Θεσσαλικὸν πεδίων φαίνεται συνδεδεμένον οὕτως εἰπεῖν μὲ τὰ τρία προσεκτεθέντα. Αἱ δὲ τέσσαρες αὗται λεκάναι, αἵτινες ἅπασαι κεῖνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς μακρᾶς καὶ καθέτου ὄρεινῆς τοῦ Σκάρδου καὶ τοῦ Πίνδου σειρᾶς, ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι ἅπασαι μὲν εἶναι πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων ὑψηλοτάτων περιπεφραγμέναι, ὧν ἕκαστον ἐν μόνον ἔχει ἀνοιγμα πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων δι' ἐνὸς καὶ μόνου ποταμοῦ, Ἀξιοῦ, Ἐριγῶνος, Ἀλιάκμονος, Πηνειοῦ· ἅπασαι δὲ, εἰ καὶ κείμεναι πολὺ ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, διακρίνονται ὅμως κατὰ μέγα μέρος διὰ τὴν παχύτητα καὶ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς αὐτῶν, μάλιστα δὲ τὰ πεδία τοῦ Τέτοβο, τῶν Βιτωλίων καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐνῶ αἱ πρὸς δυσμὰς τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Σκάρδου ἀλβανικαὶ κοιλάδες ἔχουσιν ἔδαφος λεπτόν καὶ τιτανῶδες. Καὶ περὶ μὲν τῆς Θεσσαλίας ὠμιλήσαμεν ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει, ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου· τὸ δὲ βορειότερον πεδίων τοῦ Τέτοβο κατεῖχετο, ὡς προείπομεν, κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν Παιόνων· οἱ δὲ ἀρχαιότεροι Μακεδόνες κατέφικον ἰδίως εἰς τὰ πεδία τῶν Βιτωλίων καὶ τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ εἰς τὰ περὶ ταῦτα καὶ ἐντὸς αὐτῶν ὄρη.

Οἱ ἀρχαιότεροι οὗτοι Μακεδόνες διεκρίνοντο πιθανώτατα ἀνέ-
καθεν, ὡς καὶ σήμερον συμβαίνει, ἀπ' ἀλλήλων, καθόσον κατώ-
κουν ἐπὶ ὄρεων ἢ ἐπὶ πεδίων, ἀλλ' ὅμως ἅπασαι αὐτῶν αἱ φυλαὶ
εἶχον κοινόν τινα ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἔφερον τὸ κοινὸν τῶν Μα-
κεδόνων ὄνομα, οὐδὲ διεττέλλοντο ἀπ' ἀλλήλων ἐνίοτε εἰμὴ διὰ
τοπικῶν τινῶν ἐπωνυμίῳ· ἄλλοι ὀνομαζόμενοι Ἐλιμειῶται
Μακεδόνες, ἤτοι Μαῖκεδόνες τῆς Ἐλιμείας, ἄλλοι Λυγκησταὶ
Μακεδόνες, ἤτοι Μακεδόνες τῆς Λυγκηστίδος, καὶ οὕτω καθε-
ξῆς. Ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἦτο μὲν διάφορος τῆς ἰλλυρικῆς, τῆς θρα-
κικῆς, πιθανῶς δὲ καὶ τῆς παιονικῆς, συγγενῆς ὅμως τῆς ἑλληνι-
κῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡγεμόνες καὶ δῆμος εὐχερῶς προσωκειοῦντο
ταύτην, εἰ καὶ ὑπῆρχον ἑλληνικά τινα γράμματα, τὰ ὁποῖα δὲν
ἠδύναντο ἀκριβῶς νὰ προφέρωσιν. Εἶχον δὲ καὶ τοῦτο τὸ κοινόν
πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἐμάχοντο μᾶλλον ὡς τακτικοὶ πολεμισταὶ
ἐπὶ σκοπῷ κυριαρχίας καὶ φορολογίας, οὐχὶ ληστρικῶς ἐπὶ σκο-
πῷ ἀπλῆς ἀρπαγῆς, ὅπως οἱ Ἰλλυριοὶ, οἱ Θράκες καὶ οἱ Ἡ-
πειρώται. Ἐν γένει δὲ οἱ Μακεδόνες προσήγγιζον πολὺ πρὸς τοὺς
Θεσσαλοὺς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ὑποδεέστερα φύλα τοῦ ἑλληνικοῦ
ἔθνους.

Ἐπειδὴ ἡ χώρα ἦν κατῴκουν τὰ διάφορα φύλα τῶν Μακεδό-
νων ἦτο εὐρεῖα καὶ εὐφορος, ἐκ τούτου ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ἡ ἐπί-
δοσις ἦν κατὰ μικρὸν ἔλαβον, καὶ ἡ ὑπεροχὴ ἦν ἐπὶ τέλους ἐκτῆ-
σαντο ἐπὶ ἅπαντας τοὺς γείτονας αὐτῶν. Δὲν συνετάχθησαν ὅμως
ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον. Κατ' ἀρχὰς ἕκαστον
φύλον ἢ τμήμα (καὶ εἶναι ἄδηλον ὅποσα ἦσαν) εἶχε τὸν ἴδιον αὐ-
τοῦ ἡγεμόνα. Τὸ δὲ φύλον, τὸ ὁποῖον ἔφερε μὲν ἰδίως τὸ τῶν Μα-
κεδόνων ὄνομα, ὑπερίσχυσε δὲ βραδύτερον ἀπάντων τῶν λοιπῶν,
ἔδρευε τὸ πρῶτον περὶ Αἰγῆς ἢ Ἐδεσσαν, τὸν μετέωρον, τὸν ἀγέ-
ρωχον, τὸν ζωγραφικὸν χῶρον, ὅπου κεῖνται σήμερον τὰ Βοδινά.
Καὶ μετετέθη μὲν βραδύτερον ἡ κατοικία τῶν βασιλέων εἰς τὴν πλη-
σιέστερον τῆς θαλάσσης κειμένην τελματώδη Πέλλαν, ἀλλ' ὅμως ἡ
Ἐδεσσα ἐξηκολούθησε τιμωμένη πάντοτε ὡς χῶρος ἱερὸς, ἐν ᾧ ἐκη-
δεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ ὡς κοινὴ θρησκευτικὴ ἐστία τοῦ ὅλου ἔ-
θνους. Ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἣν βρα-

δύτερον κατεσκεύασαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἰδίως εἰς τὸ τμήμα αὐτῆς τὸ φέρον ἀπὸ Λυχνιδοῦ εἰς Πέλλαν καὶ Θεσσαλονίκην, διὰ τοῦ Βερμίου ὄρους, ἥτοι τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκείνης τοῦ Ὀλύμπου παρεκτάσεως, δι' ἧς κατέρχεται ὁ Ἀλιάκμων εἰς τὸ παραθαλάσσιον πεδῖον τῆς Βερροίας, ἀνὰ μέσον χάσματος τὸ ὁποῖον εἶναι ἀποτομώτερον καὶ δυσβατώτερον τῆς κοιλάδος τῶν Τερμῶν, δι' ἧς ἐκρέει ὁ Πηνειός.

Τοῦ μεγαλείου τῶν Μακεδόνων ἰδρυταὶ ὑπῆρξαν φυγάδες τινὲς Ἕλληνες, οἵτινες, ἐπελθόντες, ὡς λέγεται, κατὰ τὴν ἐβδόμην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα εἰς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄρξαντες μοίρας τινὲς τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, ἐπεχείρησαν τὰς κατακτήσεις ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, τοσοῦτον ἐξαισίως μετέπειτα ἐπολλαπλασίασαν. Καὶ ὑπάρχον μὲν διάφοροι παραδόσεις περὶ τῶν προγόνων τῶν δύο τούτων βασιλέων, ἅπασαι ὅμως ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν τοῦ οἴκου αὐτῶν εἰς τοὺς Ἡρακλείδας, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Ἡρακλείδας τοῦ Ἄργους, δηλαδὴ τοὺς Τημενίδας. Ἡ μία τῶν παραδόσεων τούτων, ἥτις, ὡς φαίνεται, ἀνεφέρθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Χίου Θεοπόμπου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἰσοκράτους, ἔλεγεν, ὅτι ὁ Κάρανος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀργείου δυνάστου Φείδωνος, ἀποδημήσας εἰς Μακεδονίαν, κατεστάθη εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ κυριευθεῖσαν Ἐδεσσαν. Κατὰ δὲ τὴν ἄλλην παράδοσιν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τρεῖς ἀδελφοί, ἀπόγονοι τοῦ Τημενίου, Γαυάνης καὶ Ἀέροπος καὶ Περδίκκας, ἔφυγον ἐξ Ἄργους εἰς Ἰλλυριοὺς, ἐκεῖθεν δὲ ἀπῆλθον εἰς τὴν ἄνω Μακεδονίαν· καὶ ἐπειδὴ ἦσαν πενέστατοι, ἠναγκάσθησαν ἐνταῦθα νὰ ὑπηρετήσωσιν ὡς ποιμένες τὸν μικρὸν βασιλέα τῆς πόλεως Λεβαΐας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ θάυμα παραδόξον προανήγγειλε τὸ μέλλον τοῦ Περδίκκου μεγαλεῖον, τοσοῦτον ὀφθαλμοφανῶς, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῆς Λεβαΐας ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἀποπέμψῃ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς καὶ νὰ ἐξάποστείλῃ μάλιστα κατόπιν αὐτῶν ἱππεῖς ἵνα τοὺς φονεύσωσι. Τότε ὅμως ποταμὸς τῆς χώρας ταύτης, τὸν ὁποῖον διέβησαν οἱ Τημενίδαι, πλημμυρῆσας αἰφνιδίως, διεκώλυσε τὴν τῶν ἱππέων διαπεραΐωσιν· διὸ ἔτι ἐπὶ Ἡροδότου

ἔθουν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τῷ ποταμῷ ἐκείνῳ, ὡς σωτῆρι τοῦ οἴκου αὐτῶν. Ὁ Περδίκκας καὶ οἱ δύο αὐτοῦ ἀδελφοί, διασωθέντες οὕτω, κατεστάθηνσαν πλησίον τῶν λεγομένων κήπων τοῦ Μιδου, τῶν κειμένων παρὰ τὸ ὄρος Βέρμιον· καὶ ἀπὸ τοῦ κρατεροῦ τούτου ποιμένος ἐβλάστησε τὸ βασιλείον τῆς Ἑδέσσης γένος. Ἐκ τῶν δύο τούτων παραδόσεων, ἡ τελευταία θεωρεῖται γνησιωτέρα τῆς πρώτης, ἐν γένει δὲ δὲν φαίνεται ἀπίθανος ἡ ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καταγωγὴ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Ὅμοίως εἰς ιστορικωτέρους χρόνους, ὁ Ἀθηναῖος Μιλιτιάδης ἐδυνάστευσε τῶν Θρακῶν τῆς χερσονήσου· ὁμοίως οἱ τῶν Αὐγκηστῶν Μακεδόνων βασιλεῖς ἔλεγον ἐκυτοῦς ἀπογόνους τῶν τῆς Κορίνθου Βακχιαδῶν· καὶ οἱ τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἡπείρου βασιλεῖς ἀνῆγον τὸ γένος εἰς τοὺς ἥρωας Αἰακίδας. Ἐπιστεύετο δὲ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐξ Ἀργους καταγωγὴ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, διὸ καὶ εἰς ἓνα τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, τὸν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων πολλὰκις ἀναφερθέντα Ἀλέξανδρον, ἐπετράπη ὑπὸ τῶν Ἑλληνοδικῶν νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὰ Ὀλύμπια ὡς γνήσιος Ἕλλην.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Περδίκκου μέχρι Ἀμύντου τοῦ πατρὸς τοῦ προειρημένου Ἀλεξάνδρου, πέντε βασιλεῖς· Περδίκκαν, Ἀργαῖον, Φίλιππον, Ἀέροπον καὶ Ἀλκίταν, τὸν πατέρα τοῦ Ἀμύντου Α^{ου}, περὶ ὧν ἐν γένει μόον γνωρίζομεν ὅτι ἐπεξέτειναν κατὰ μικρὸν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Ἀμύντας ἀπέβη ἤδη κύριος ἀξιολόγου χώρας, ἥτις περιελάμβανε τὰ παράλια τοῦ θερμαῖκου κόλπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλιάκμονος, ἔτι δὲ καὶ ἄλλας τινὰς παρὰ τὸν αὐτὸν κόλπον χώρας, ἀφ' ὧν ἐξώσθησαν οἱ Βοττιαῖοι, ὅχι ὁμως καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ καὶ Ἀλιάκμονος παράλια, οὐδὲ τὴν Πέλλαν αὐτὴν, τὴν μετέπειτα μὲν πρωτεύουσαν, ἐπὶ δὲ Ξέρξου ἔτι ἀνίκουσαν εἰς τοὺς Βοττιαίους. Εἰς τὸν Ἀμύνταν ἀνῆκε καὶ ὁ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Ἀνθεμοῦς, καὶ μέρος, ἄδηλον πόσον, τῆς Μυγδονίας, τῆς κειμένης πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ Ἀμύντας μεταξὺ τοῦ 520 καὶ τοῦ 500 ἔτους π. Χ καὶ περιῆλθεν, ὡς λέγεται, εἰς φιλικὰς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθῶναις Πεισι-

στρατίδας σχέσεις, σχέσεις αἰτινες ἐξηκολούθησαν καὶ μεταξὺ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἀπαλλαγείσης ἀπὸ τῶν τυράννων πόλεως τῶν Ἀθηναίων. Ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱὸς καὶ διάδοχος Περδίκκας Β΄. περιῆλθεν εἰς ἔτι στενοτέραν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας. Ἦδη ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ὠφεληθῆ ἀπὸ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Περσῶν ἵνα ἐπεκτείνῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ· ὁ δὲ υἱὸς, διὰ τὴν ἐντελῆ τῆς ἐν Εὐρώπῃ περσικῆς κυριαρχίας κατάλυσιν, ἠϋξῆσεν ἔτι μᾶλλον τὸ μακεδονικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν δύο τούτων βασιλέων προσεκτίσαστο ἅπασαν τὴν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος χώραν. Ἐπειτα ὁ Περδίκκας Β΄. ὠφελήθη πάλιν ἀπὸ τῶν περισπασμῶν εἰς οὓς περιῆλθον οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἕνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἵνα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀσφαλίῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Εἶδομεν ὅτι ὁ Περδίκκας (σελ. 594 τοῦ πρώτου τόμου) ἀπὸ συμμάχου τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο πολέμιος αὐτῶν καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐναρξιν τῆς μεγάλης μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης ἔριδος, ὑποκινήσας εἰς ἐπανάστασιν τὴν Ποτίδαιαν. Δὲν ἔπαυσε δὲ ὑποστηρίζων τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας πόλεων κατὰ τῆς ἀττικῆς κυριαρχίας· καὶ αὐτὸς ἰδίως εἶναι ὁ δοὺς τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς ὀλυμπιακῆς ὁμοσπονδίας, περὶ ἧς ἄλλοτε ὠμιλήσαμεν (σελ. 780 τοῦ πρώτου τόμου.)

Ἀλλ' οἰαδὴποτε καὶ ἂν ᾗτο ἡ ἐπιτηδευότης καὶ ἡ δραστηριότης πολλῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἡ μοναρχία αὕτη περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ σπέρματα ἀνωμαλίας καὶ διχοστασίας, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνέτρεπετο ἐκ διαλειμματικῶν ἢ πρόοδος αὐτῆς. Ἡ τάξις τῆς διαδοχῆς δὲν ᾗτο ἀκριβῶς ἐν αὐτῇ κεκαλονισμένη· τούτου ἕνεκα μετὰ τὸν θάνατον πολλῶν ἐκ τῶν βασιλέων ἐκείνων, ἐπῆρχοντο ἔριδες καὶ ἐμφύλιοι ἀγῶνες. Ὑπῆρχον δὲ καὶ διάφοροι φυλαὶ Μακεδόνων, αἰτινες, ὀνόματι μὲν ἢ καὶ πράγματι ἀπετέλουν μέρος τῆς τῶν Τημενιδῶν κυριαρχίας, ὑπετάσσοντο ὅμως οὐδὲν ᾗττον εἰς ἰδίους ὑποτελεῖς ἡγεμόνας. Ἐνταῦθεν ἡ τοῦ Περδίκκου βασιλεία ἀνεσείσθη ὑπὸ πολυειδῶν ταραχῶν. Πρῶτον ὁ Περδίκκας ἀφῆκε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον, ὅστις

εἶχεν, ὡς φαίνεται, πλειότερον εἰς τὴν βασιλείαν δικαίωμα· ἔπειτα ἐξεβῆλε καὶ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Φιλίππον ἀπὸ τῆς ὑποτελοῦς τούτου ἡγεμονίας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς Σιτάλκην, τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα τῶν Θρακῶν, ἐπεχείρησαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, νὰ ἀποδώσωσι τὴν ἀρχὴν εἰς Ἀμύνταν τὸν τοῦ Φιλίππου ἐκείνου υἱόν. Ὅτε πάλιν βραδύτερον περὶ τὸ 413 π. Χ. ἀπέθανεν ὁ Περδίκκας, ὁ μὲν νόμιμος αὐτοῦ υἱὸς ἦτο ἔτι παῖς ἐπταετής, ὁ δὲ νόθος υἱὸς Ἀρχέλαος ἦτο ἤδη εἰς ὄριμον ἡλικίαν, καὶ πρὸς τούτοις οὐ μόνον φίλαρχος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φιλάρχων ἐκείνων ἀνθρώπων οἵτινες θεωροῦσι πάντα τρόπον θεμιτὸν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των. Ἐξ ἧς οὖν ἀποβλήθης τῆς ἀρχῆς Ἀλκέτας καὶ ἤλπιζεν ἤδη νὰ ἀνακτήσῃ εὐχερῶς ὅ,τι ἄλλοτε ἀδίκως ἀπώλεσεν· ἀλλ' ὁ Ἀρχέλαος, προσκαλέσας αὐτόν τε καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι θέλει ὑποστηρίξει αὐτοὺς, ἐδολοφόνησεν ἀμφοτέρους, ἐνῶ διετέλουν εὐχοῦντες παρ' αὐτῷ. Ἐπειτα ἔπνιξε τὸν νόμιμον αὐτοῦ ἀδελφόν· καὶ οὕτως κατέλαβε τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ὅμως ἀνεδείχθη τοῦλάχιστον ἄξιος αὐτῆς, ἡ δὲ Μακεδονία ὑπ' αὐτοῦ κυβερνωμένη οὐ μόνον μετέσχεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῶν ἀγαθῶν τοῦ μεσημβρινωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ δύναμιν στρατιωτικὴν ἀπέκτησε πολὺ τῆς προτέρας μεγαλητέραν. Ἀφ' ἑνὸς οὗτος κῆρυξε τὸν στρατὸν, τὰς προμηθείας τοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν φρουρίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔταμεν ὁδοὺς εὐθείας μεταξὺ τῶν διαφόρων τοῦ κράτους μερῶν, ἔργα, ὡς φαίνεται, πρωτοφανῆ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Παρεκτός δὲ τῶν βελτιώσεων τούτων, περὶ ὧν κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις, ὁ Ἀρχέλαος ἵδρυσεν πολυτελῆ περιοδικὸν Ὀλυμπικὸν ἀγῶνα, εἰς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν, καὶ συνῆψε σχέσεις φιλικωτάτας πρὸς τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῶν Ἀθηνῶν. Κατέπεισε τὸν Εὐριπίδην καὶ ἕτερον τραγικὸν ποιητὴν, τὸν Ἀγάθωνα, προσέτι δὲ καὶ Χοιρίλον τὸν ἐποποιόν, νὰ ἐλθῶσιν εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ὁ Εὐριπίδης ἰδίως ἠξιώθη εὐμενεστάτης καὶ πολυτελοῦς δεξιώσεως, διατρίψας αὐτόθι μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 406 ἢ 405. Ὁ Ἀρχέλαος ἐκάλεσε καὶ τὸν Ἰωκράτην, μὴ δεχθέντα ὅμως τὴν πρότασιν· καὶ εἰς τὸν Πλά-

τωνα ὁμοίως λέγεται ὅτι παρέσχε δαίγματα εὐνοίας. Ἀπέθανε δὲ καθ' ὃ ἔτος καὶ ὁ Σωκράτης, ἦτοι τὸ 399 π. Χ. δολοφονηθεὶς ἐν κυνηγεσίῳ ὑπὸ δύο Θεσσαλῶν, τοῦ Κραταίου καὶ τοῦ Ἑλληνοκράτους, μεθ' ὧν συνέπραξε καὶ ὁ Μακεδὼν Δεκάμνιχος. Οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν νεανίσκοι, πρὸς οὓς ὁ Ἀρχέλαος ἦτο τὰ μάλιστα προσηλωμένος, οὓς ὁμῶς προσέβαλε δι' ὕβρεως καὶ παραβάσεως τῶν γενομένων αὐτοῖς ὑποσχέσεων· ὁ δὲ Μακεδὼν Δεκάμνιχος συνέπραξε μετ' αὐτῶν διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν. Εἴπομεν ὅτι ὁ Εὐριπίδης διήγαγε παρὰ τῷ Ἀρχελάῳ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη. Ὁ μέγας δραματογράφος, ἐνώπιον τῆς εὐφύας καὶ τῆς χάριτος τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλὰς ἅπασα, ἡ τότε Ἑλλὰς, ἐκλινε τὴν κεφαλὴν, εἶχε φυσικὸν τι ἐλάττωμα δυσάρεστον, τοῦτο ὅτι ἡ ἀναπνοὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο καθαρὰ. Ὁ μὲν Δεκάμνιχος λοιπὸν ἤλεγξεν αὐτὸν ποτε κακοήθως διὰ τοῦτο, ὁ δ' Ἀρχέλαος παρέδωκε τὸν αὐθάδη εἰς τὸν ποιητὴν ἵνα μαστιγώσῃ αὐτόν· καὶ, τοῦτο εἶναι τὸ θλιβερότερον, ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὑμνήσας τὴν φιланθρωπίαν, τὴν δὲ ἐκδίχῃσιν στηλιτεύσας, ὁ Εὐριπίδης, ὁ πολίτης τῆς ἐλευθέρας καὶ εὐνόμου τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, ὁ Εὐριπίδης ἐξετέλεσε τὴν βάρβαρον ἐκείνην ἀπόφασιν. Ἐξ δὲ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ ὁ Δεκάμνιχος, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὸ πάθημα, εὗρεν ἀφορμὴν νὰ ἐκδικηθῇ, παροξύνων τοὺς δολοφόνους τοῦ Ἀρχελάου καὶ συμπράττων μετ' αὐτῶν.

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα τὰ κυρούμενα ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους, διαφωτίζουνσιν ὅπως οὖν τὸ τε ἀσαφὲς πολίτευμα τῆς Μακεδονίας καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ὃν οἱ συμπολίται φιλόσοφον τοῦ θεάτρου ἀπεκάλεσαν. Τὸ πολίτευμα τῆς Μακεδονίας, περὶ οὗ πλείονερά τινα θέλομεν εἶπει μετ' οὐ πολὺ, παρίσταται ἐνταῦθα ὡς μοναρχία ἀπόλυτος, καθ' ἣν οὐδεὶς νόμος, οὐδὲν δικαστήριον ἡγγυῶντο τὴν προσωπικὴν τῶν κατοίκων ἀσφάλειαν, ἥτις ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς αὐτογνώμονος θελήσεως τοῦ κυριάρχου. Ὁ Ἀρχέλαος ἠθέλησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Εὐριπίδην προσβληθέντα ὑπὸ τοῦ Δεκαμνίχου, καὶ παραδίδει ἀμέσως εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ φίλου του τὸν ἐκτεθέντα εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ πολίτην. Ἐνῶ δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ πολίτου

τούτου γενομένη προσβολή δὲν ἦτο ἐπὶ τέλους βαρεῖα, ὁ βασιλεὺς καταδικάζει αὐτὸν εἰς τὴν ἀτιμωτικὴν ποινὴν τῆς μαστιγώσεως. Ὅποια διαφορὰ πρὸς ὅσα ἤθελον πραχθῇ εἰς ὁμοίαν περίστασιν ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τῆς Ἑλλάδος πολιτείαις καὶ ἰδίως ἐν Ἀθηναίς! Οὐδεὶς τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων, οἷονδ' ἂν καὶ ἦτο τὸ προσω- πικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἤθελε τολμήσει ποτὲ νὰ καταδικάσῃ πολί- την Ἀθηναῖον οἴκοθεν εἰς ποινὴν τινα ἕνεκα τοιαύτης προσβολῆς, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ προσ- βληθέντος· δικασταὶ τακτικοὶ ἤθελον ἀποφασίσαι περὶ τοῦ ἀμαρ- τήματος, καὶ οἱ δικασταὶ οὗτοι οὐδέποτε ἤθελον ἐπιβάλλει τὴν βάρβαρον ποινὴν τῆς μαστιγώσεως, ἥτις ἦτο παντελῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους. Ἀλλ' ὦ τῆς ἀσθενείας πολλῶν ἐκ τῶν δαιμονίων ἐκείνων ἀνθρώπων, οὓς καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ αἰ- ῶνες ἀποθαυμάζουσιν! Ὅ, τι ὁ δῆμος, ὅ, τι ὁ ὄχλος τῶν Ἀθηναίων οὐδέποτε ἔπραξε, τὸ ἔπραξεν ὁ ποιητὴς τοῦ ἐλέου καὶ τῆς συμ- παθείας, ὁ ποιητὴς τῶν Φοινισσῶν, ἐν αἷς μετὰ τοσαύτης εὐγλωτ- τίας ἐξύμνησε τὴν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἰσότητά.

Τὸν Ἀρχέλαον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὁρέστης ἀντὶ τοῦ ὁποίου, πικιδὸς ὄντος, διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος ὁ Ἀέροπος. Μετὰ δὲ πατραετικὴν περίπου ὁ Ἀέροπος, δολοφονήσας τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπι- τροπεύμενον νεανίσκον, ἐβασίλευσεν ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ἐπὶ δύο ἔτι ἐνικυτοῖς. Τότε ἀποθιγνόντος αὐτοῦ ἐκ νόσου, διεδέξατο τὴν βα- σιλείαν ὁ υἱὸς του Πυρσανίας, ὅστις μετὰ ἐνὸς περίπου ἔτους κυβέρ- νησιν, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀμύντου Β'. Ὁ Ἀμύντας οὗτος, ὁ πατὴρ τοῦ Φιλίππου καὶ πάππος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἦτο μὲν συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀλλὰ διετέλεσεν ἀπλῶς ὑπηρε- τῆς τοῦ Ἀερόπου μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν, κατὰστήσας ἐκποδῶν τὸν Πυρσανίαν, ἐβασίλευσεν αὐτός. Ἐβασίλευσε δὲ μετὰ τινων δια- κοπῶν εἴκοσι τέσσαρα ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 393 μέχρι τοῦ 369, ἔτη πολυτάραχα καὶ ὀλέθρια διὰ τε τὴν Μακεδονίαν καὶ διὰ τὸν βασι- λέα αὐτὸν, ὅστις ἠναγκάσθη ἐν τῷ μεταξύ νὰ ἐγκταλίπῃ ἐφ' ἱκανὸν τὸ κράτος. Ὁ ἰσχυρὸς πολεμικὸς ὀργανισμὸς ὃν εἶχε κατασκευά- σει ὁ Ἀρχέλαος, φαίνεται κατὰλυθεὶς ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων, αἱ

δὲ συνεχεῖς ἐκθρονίσεις καὶ δολοφονίαι βασιλέων, ἔτι ἀπὸ Περδίκου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀρχελάου ἀρξάμεναι καὶ μέχρι τοῦ Ἀμύντου ἐξακολουθήσασαι, κατέλυσαν τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν καὶ διέσπασαν τὰ διάφορα τμήματα τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, τὰ ὅποια, φύσει ῥέποντα πρὸς τὴν διάλυσιν, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ ὑπὸ ἰσχυρᾶς χειρὸς νὰ διατηρηθῶσι συμπεπηγμένα.

Ἡ μετόγειος Μακεδονία εἶχε γείτονας πρὸς βορρᾶν, πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν καὶ τὸ βορειοδυτικὸν αὐτῆς μέρος μάχιμα καὶ βάρβαρα θρακικὰ καὶ ἰλλυρικὰ φύλα, τῶν ὁποίων συχναὶ ἦσαν καὶ ἐνίοτε φοβεραὶ αἱ ἐπιδρομαί. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντου ἔτος ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ οἱ Ἰλλυριοί, ὥφελούμενοι πιθανώτατα ἀπὸ αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἀνωμάλου ἐσωτερικῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως, περὶ ἧς πρὸ ὀλίγου ἐγένετο λόγος, ἴσως δὲ καὶ προσκληθέντες ὑπὸ δευτερευόντων τινῶν τῆς χώρας ἡγεμόνων· ὁ δ' Ἀμύντας, ὅστις πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν εἶχε καταλάβει τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ προκατόχου καὶ δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτὴν, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπιδραμόντας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Πέλλαν, καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἠναγκάσθη καθ' ὁλοκληρίαν νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἵνα μὴ παραδώσῃ δὲ εἰς τοὺς βαρβάρους ἔρμαιον ὁλόκληρον τὴν χώραν, ἐπέτρεψε τὴν λεγομένην κάτω Μακεδονίαν, ἥτοι τὰ περὶ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον παράλια, εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, τῶν ὁποίων τότε μάλιστα ἤκμασεν ἡ ὁμοσπονδία περιλαβοῦσα καὶ αὐτὴν τὴν Πέλλαν. Ἡ μακεδονικὴ κυριαρχία ἐφαίνετο τοιοῦτοτρόπως ἐντελῶς καταλυθεῖσα· ἀλλὰ μετὰ τινας ἐνικυτοὺς οἱ Σπαρτιᾶται ἐπιχειροῦσι καὶ ἐπιτυγχάνουσι τὴν κατάλυσιν τῆς Ὀλυνθιακῆς ὁμοσπονδίας, τῇ συμπράξει αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ἀμύντου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακτῆσας μέρος τῆς ἀρχῆς ἐπεθύμει φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ ἀναλάβῃ καὶ ὅσα ἄλλοτε εἶχε παραχωρήσει ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, καὶ εἰς ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπέδωκαν τῷ ὄντι μετὰ τὴν νίκην τὰς κτήσεις ταύτας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἰφικράτης νέμει τὴν προστασίαν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀμύνταν, ὥστε ἂν οἱ ἐντάθῃς Ἕλληνες ἐθεώρησαν βραδύτερον ὀλεθρίαν τὴν ἀρχὴν τοῦ Φιλίππου, δὲν εἶχον εἰμὴ αὐτοὶ ἑαυτοὺς νὰ αἰτιῶνται,

διότι αὐτοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἠνώρθωσαν καὶ ἠσφάλισαν τὸ κράτος τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως ἐκείνου.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀμύντου, ἐπῆλθε πάλιν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον πολλὴ πρὸς τὰ πράγματα ταραχὴ καὶ ἀδιάκοπος σχεδὸν ἐπέμβασις τῶν γειτόνων εἰς τὰ μακεδονικὰ πράγματα. Ὁ διαδεχθεὶς τὴν ἀρχὴν πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξανδρος ἐδολοφονήθη μετὰ ἐν περίπου ἔτος, καὶ τότε προέκυψαν ἐν Μακεδονίᾳ νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ δὲ χήρα τοῦ βασιλέως Ἀμύντου Εὐρυδίκη, ἡ ἐπιτροπεύουσα τοὺς δύο νεωτέρους αὐτῆς υἱούς, Περδίκκην καὶ Φίλιππον, ἐπέτυχε διὰ τοῦ Ἀθηναίου Ἰφικράτους νὰ καταβάλῃ μὲν τὸν κύριον αὐτῶν ἀντίπαλον, τὸν Πausanίαν, νὰ ἀσφαλίσῃ δὲ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Ἀλωρίτην, ὡς ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον, περιελθόντων τῶν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι πραγμάτων ὑπὸ τὴν τῶν Θηβαίων ἡγεμονίαν, ἐνέβαλε κατὰ πρῶτον ὁ Πελοπίδας εἰς Μακεδονίαν, δὲν μετέβαλεν αὐτὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰφικράτους κανονισθέντα, ὑπεχρέωσε μόνον τὸν Πτολεμαῖον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συμμαχίαν, συντασσόμενος μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ, παρέλαβε τριάκοντα ὁμήρους ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων τῆς Μακεδονίας οἰκων, ἐν οἷς τὸν νέον Φίλιππον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμύντου, ὅστις διέτρυψε τότε ἐπὶ τινα ἔτη εἰς Θήβας ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Παιμμένου. Μετ' οὐ πολὺ ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος εἰσιληθὴς Περδίκκης, δολοφονήσας τὸν ἐπίτροπον Πτολεμαῖον, ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὀλίγον, μέχρι τοῦ 360—359, ὅτε εἴτε ἔπεσεν εἰς μάχην τινὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς, εἴτε κατ' ἄλλους ἐδολοφονήθη κατ' εἰρήνησιν τῆς μητρὸς Εὐρυδίκης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμύντας ἦτο ἔτι παῖς, ἡ Μακεδονία περιέστη αὖθις εἰς ἔσχατον κίνδυνον. Οἱ Ἰλλυριοὶ, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Βαρδύλλιος ὀδηγούμενοι, εἶχον ἐκ νέου καταλάβει μέρος αὐτῇ· οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμφαν στρατὸν ἵνα ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον ἑγγονὸν τινα τοῦ Ἀρχελαοῦ, τὸν Ἀργαῖον· οἱ Θρᾷκες παρεσκευάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν, ἵνα ἀναδείξωσιν ἡγεμόνα τὸν προμνημονευθέντα Πausanίαν· ἕτερα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐληλατοῦντο

ὑπὸ τῶν Παιόνων· τὴν δὲ ἀναρχίαν ταύτην καὶ ταραχὴν ἠῤῥξανεν ἡ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐπελθοῦσα ὁμοίως γενικὴ τῶν πραγμάτων ἀνωμαλία. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κρίσεως ταύτης κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Φίλιππος. Πρὶν δὲ ἐκθέσωμεν τὰ κατ' αὐτὸν, νομίζομεν καλὸν νὰ δώσωμεν μικράν τινα εἰσαγωγικὴν ἐξήγησιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεώς μας. Τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἱστορήθησαν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, καθ' ὅσον εἶχον σχέσιν πρὸς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς ἱστορίας τοῦ Φιλίππου τὸ μέρος ἐν κεφαλαίῳ μόνον ἐξετέθη ἐκεῖ· διότι τότε κύριον ἡμῶν θέμα ἦτο ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Ὅθεν ἰδίως ἐνδιεστρίψαμεν εἰς τὰ περὶ τῆς ἡθικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτῆς ἀναρχίας, εἰς τὰ περὶ τῶν ἱερῶν πολέμων, εἰς τὰ περὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ βίου τοῦ Δημοσθένους· τὰ δὲ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐν παρόδῳ παρηνείρομεν. Νῦν δὲ κύριον ἡμῶν θέμα εἶναι τὰνάπαλιν ὁ Φίλιππος. Ὅθεν οὐ μόνον ἐκτενέστερον ὅπως οὖν γράφομεν τὰ περὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα σχέσεις ἐφιστῶμεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Φίλιππον αὐτὸν καὶ τὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐν παρόδῳ μόνον ὑπομνησκόντες τὰ ἐντεῦθεν τῶν Θερμοπυλῶν γεγονότα.

Ὁ Φίλιππος ἀνετράφη ἐκ πρώτης νεότητος ὅτως ἤθελεν ἀνατραφῆ ὁ τῶν Ἑλλήνων ἄριστος. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ἀφ' ἧς ἐποχῆς διέτριψεν εἰς Θήβας ὡς ὄμηρος· ἀλλὰ ἐκ γενετῆς αὐτῆς ἐντὸς ἐλληνικῆς ἀτμοσφαίρας ἔζησε καὶ ὑπὸ ἐλληνικοῦ οὕτως εἰπεῖν γαλακτος ἐτράφη. Ἡ δοξασία ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἡ Μακεδονία ἦτο χώρα παντάπασι βάρβαρος καὶ ἀμέτοχος τοῦ μεσημβρινωτέρου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἀριδὴλως ἐσφαλμένη. Ναὶ μὲν δὲν γνωρίζομεν ἀποχρώντως τὴν προγενεστέραν ἱστορίαν τῆς χώρας ταύτης· ἀλλ' αἱ εἰδήσεις ὅσας περὶ αὐτῆς ἔχομεν, παριστῶσιν ἐκ συμφώνου τοὺς Μακεδόνας οὐ μόνον ἀνέκαθεν τῶν Ἑλλήνων συγγενεῖς ὄντας, ἀλλὰ καὶ παρακολουθήσαντας, εἰ καὶ πόρρωθεν, καὶ μετὰ τινων οὐσιωδῶν τροπολογιῶν, τὴν πολιτικὴν, τὴν ἡθικὴν, τὴν διανοητικὴν τοῦ ὅλου ἔθνους πρόοδον· διατελέσαντας δὲ

καθ' ὅλα ταῦτα ἀσυγκρίτως ἀνωτέρους πολλῶν ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν. Ἰδίως οἱ ἄμεσοι τοῦ Φιλίππου προκατόχοι ἐζήτησαν ὅσον ἔνεστι πλείοτερον νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὸν ἀττικὸν βίον. Εἶδομεν ὅτι πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος οὐ μόνον ἄλλας κοινωνικὰς βελτιώσεις ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ καὶ διετέλεσε φίλτατος τοῦ Πλάτωνος, τότε νεωτάτου ὄντος, καὶ προσέτι φίλος τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Σωκράτους. Ἀμύντας δὲ ὁ τοῦ Περδίκκου καὶ τοῦ Φιλίππου πατὴρ, ἀνεδείχθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν φίλος ὁμοίως τῶν ἐπισημοτάτων Ἀθηναίων ἀνδρῶν, ἰδίως τοῦ Ἱερικράτους καὶ τοῦ Τιμοθέου· πιστὸς τοῦ Ἀμύντου ἱατρὸς ὑπῆρξεν ὁ Νικόμαχος, ὁ πατὴρ τοῦ περιφήμου Ἀριστοτέλους, τοῦ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Ἀθήναις παρὰ Πλάτωνι φοιτήσαντος· καὶ πλὴν τούτου διέτριψε παρ' Ἀμύντα ἐπὶ μακρὸν ὁ τοῦ Πλάτωνος φίλος, Εὐφραῖος ὁ ἐξ Ὀρεοῦ. Τούτου τοῦ Εὐφραίου μαθητὴς διετέλεσεν ὁ Περδίκκας, ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος ἀδελφός, χειραγωγηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν φίλων καὶ οἰκείων, περιελθὼν ὡς ἐκ τούτου εἰς πολλὴν ἑσχέτιν καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις τότε ἀκμάζοντος Πλάτωνος καὶ ἐν γένει διατελέσας ἐπὶ τοσοῦτον φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὥστε κατήντησε νὰ κινήσῃ καθ' ἑαυτοῦ τὴν δυσμένειαν τῶν Μακεδόνων, οἵτινες, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἀείποτε ἀπέδωκαν εἰς τὰ πολεμικὰ προτερήματα πλείοτεραν ἀξίαν ἢ εἰς τὴν ἐπιστήμην.

Ἐν τῷ μέσῳ τοιοῦτων περιστάσεων ἀνετράφη ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὁ Φίλιππος. Ἐπειτα δὲ εἰς ἡλικίαν δεκαπέντε περίπου ἐτῶν ἀπῆχθη εἰς Θήβας ὡς ὄμηρος, διατρίψας ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν πόλιν ταύτην δύο ἢ τρία ἔτη. Πῶς καὶ πότε ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὰς Θήβας, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπανῆλθεν ὁμολογουμένως ἔτι βασιλεύοντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Περδίκκου, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Περδίκκας, κατὰ συμβουλήν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐφραίου, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ὑποτελῆ κυβέρνησιν ἰδίᾳ τινὸς χώρας τῆς Μακεδονίας, ἐν ᾗ ὁ Φίλιππος πηρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ, ὑπηρετῶν τούτον εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διεξαχθέντας πολέ-

μους, διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἣν ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ ἕκτοτε ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ διοικουμέναις ἐπαρχίαις, ὀδηγούμενος ὑπὸ τῶν μαθημάτων τὰ ὁποῖα κατὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐν Θήβαις.

Τῷ ὄντι ἡ ἐν Θήβαις διατριβὴ τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τοῦ 15—18 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐπενήργησεν οὐσιωδέστατα εἰς τὸν ὅλον μετέπειτα χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ὡς ὁμηρος, ὁ Φίλιππος ἔτυχεν ἐνταῦθα ἐντίμου καὶ εὐπρεποῦς ὑποδοχῆς. Κατ'ὅκει παρὰ τῷ Παμμένει, πολίτῃ ἐγκρίτῳ ἔλαβεν ἱκανὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ῥητορικὴν παιδείου, διότι βραδύτερον ἀνέδειξεν ἐπιτηδεύματα περὶ τὸ λέγειν οὐ τὴν τυχοῦσαν· ἐσπούδασε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν, πρὸς ἣν ὅμως ὀλίγην μετέπειτα ἔδειξε κλίσιν. Ἀλλὰ μάλιστα ὠφελήθη ἐν Θήβαις ἀπὸ τῆς οἰκειότητος καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν δύο ἀνδρῶν οἵτινες τότε ἐκόσμου τὴν τε ἰδίαν πατρίδα καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας, καὶ ἐν γένει ἡ τῶν Θεβῶν πόλις οἷα εἶχεν ἀποβῆ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν, ἐπροξένησαν τόσῳ πλείονα ἐντύπωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν μᾶλλον ἢ θεωρητικὸν τοῦ Φιλίππου χαρακτῆρα, ὅσῳ ἡ πόλις ἐκείνη διέπρεπεν αἰετοτε περὶ τὸ πράττειν μᾶλλον ἢ τὸ λέγειν, οἱ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κυβερνῆται αὐτῆς διεκρίθησαν μάλιστα ὁ μὲν περὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ περὶ τὰ στρατηγικὰ βουλεύματα καὶ τὰς τακτικὰς παρατάξεις. Ἡ θεὰ τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, οἷος κατηρτίσθη κατὰ τε τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ πεζικὸν ἐπὶ Πελοπίδου καὶ Ἐπαμεινώνδου, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ συγκινήσῃ νέον, ὅστις ἦτο οὐ μόνον προωρισμένος νὰ ἄρξῃ λαοῦ μαχίμου, εἰ καὶ ἀπεστερημένου τῶν πλεονεκτημάτων ἐπιτηδεύου στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ πλείστην εἶχεν ἐκ φύσεως τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν δραστηριότητα. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι κητύχησε καὶ νὰ οἰκειωθῇ πρὸς τε τὸν ἐν Λεύκτροις νικητὴν καὶ πρὸς τὸν ἐκπαιδευτὴν τοῦ ἱεροῦ λόχου, θέλομεν κατανοῆσαι ὅτι πρωϊμώτατα ὁ νοῦς αὐτοῦ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ μελετήσῃ τὰς τε ἀρίστας βελτιώσεις τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης γενομένας περὶ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην καὶ πάντα ὅσα συνετέλουν εἰς τὴν ἔτι πλείονα αὐτῆς βελτίωσιν.

"Οθεν ἄμα, μετὰ τὴν ἐκ Θηβῶν ἐπάνοδόν του, ἐπεστράπη ὑπὸ τοῦ Περδίκκου τὴν κυβέρνησιν ἰδίᾳς τινός τῆς Μακεδονίας χώρας, ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ ὀργανώσῃ μικράν μὲν, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς ἀρχὰς ἃς ἐν Θήβαις ἐδιδάχθη ἀπηρτισμένην στρατιωτικὴν δύναμιν. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅτε ἀποθανόντος αἵφνης τοῦ Περδίκκου, ἔλαβε τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, εὗρέθη ἔχων περὶ αὐτὸν παρεσκευασμένον στρατόν τινα, τὰ μάλιστα συντελέσαντα εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν ὡς ἐπίτροπος τοῦ νέου αὐτοῦ ἀνεψιοῦ, Ἀμύντου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Περδίκκου· ἀλλ' ἡ δυσχέρεια τῶν πραγμάτων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῶν φίλων νὰ καταλάβῃ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι τὴν βασιλείαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀμύντας οὗτος ἔζησε δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, οὐδ' ἐρονεύθη εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατηγορηθεὶς τότε ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος εἶχε καὶ τρεῖς ἐτεροθαλεῖς ἀδελφοὺς, τὸν Ἀρχέλαον, τὸν Ἀριβαῖον καὶ τὸν Μενέλαον, υἱοὺς τοῦ Ἀμύντου ἀπὸ ἄλλης γυναικὸς ἢ ἐταίρας· ἐκ τούτων ὁ μὲν εἷς ἐρονεύθη ἄμα βασιλεύσαντος τοῦ Φιλίππου, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐσώθησαν κατ' ἀρχὰς διὰ φυγῆς, ἀλλὰ βραδύτερον, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Ὀλυνθίων κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ συλληφθέντες ἐν Ὀλύνθῳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης, ἐθανατώθησαν ὁμοίως.

Οὕτως ἀπηλλάγη ὁ Φίλιππος ἀπὸ τῶν πλησιεστέρων προσκομιμάτων, ἅτινα παρενετίθεντο μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Καὶ ἐνταῦθα πρόσφορον νομίζομεν νὰ ἐπιφέρωμεν ὀλίγα τινα περὶ τοῦ μακεδονικοῦ πολιτεύματος, καθὼ ἐξηγοῦντα μὲν τὰς πρώτας ταύτας πράξεις τοῦ Φιλίππου, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα πρὸς κατάληψιν τῆς ὅλης μακεδονικῆς ἱστορίας. Τὸ μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τρεῖς περίπου ἡδὴ αἰῶνας διεξήγετο ὑπὸ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον, ἀλλ' ὅμως, ὡς εἶδομεν, πολλὰ καὶ αἱματηραὶ ἔριδες συνέβαινον ἕνεκα αὐτοῦ μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὑπερίσχυε δὲ συνήθως ὁ τολμηρότερος· διότι οὕτως εἶχον ἀνέκαθεν αὐτόθι τὰ πράγματα, ὥστε ἐδέοντο ἀνδρὸς ῥέκτου καὶ ἰσχυροῦ, μάλιστα δὲ τοιαῦται ἦσαν αἱ περι-

στάσεις ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Φιλίππου. Ἐκ τούτου ἤδη συνάγεται ὅτι ἡ μακεδονικὴ μοναρχία δὲν ἦτο, ὡς εἰπὸν τινες, μοναρχία περιορισμένη καθ' ἣν ἔννοιαν δίδομεν σήμερον εἰς τὸν ὅρον τοῦτον, ὅ ἐστι περιορισμένη διὰ θεσμῶν τακτικῶς ἐνεργούντων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς συνταγματικὰς μοναρχίας. Ἡ μακεδονικὴ βασιλεία ἐνθυμίζει μᾶλλον τὴν ὀμηρικὴν βασιλείαν, ἣτις, καθὼς εἶδομεν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, συνεβουλεύετο μὲν ἐνίοτε τοὺς ἀρίστους καὶ τὸν δῆμον, ἔπραττεν ὅμως πολλάκις κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ· διότι καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων, τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρίστων δὲν ἦσαν ῥητῶς ὠρισμένα· ὅθεν ὁσάκις συνέπιπτε νὰ ἄρξῃ βασιλεὺς ἰσχυρὸς καὶ δραστήριος (καὶ τοιοῦτος ἔπρεπε νὰ ᾖ καὶ ἡ συνήθως ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς), ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἐφρόντιζε νὰ ἐρωτᾷ καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ ἀκολουθῇ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν. Τῷ ὄντι ἐν τῇ μακεδονικῇ ἱστορίᾳ ἀναφέρεται μὲν ἐνίοτε ἐκκλησία τοῦ δήμου, συγκαλουμένη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις αὐτῆς εἰς σπουδαίαν τινὰ πρότασιν ἢ νὰ δικάσῃ ἐπίσημόν τι πρόσωπον· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν σπανιώτατα. Τὰ γεγονότα τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας, καθόσον γνωρίζομεν αὐτὰ, παριστῶσιν ἡμῖν συνήθως τοὺς βασιλεῖς πράττοντας αὐτογνωμόνως, καὶ αὐτογνωμόνως ἐπιτελοῦντας τὰ βουλευόμενα αὐτῶν, οὐδὲ συμβουλευομένους τινὰ, εἰμὴ ὁσάκις τοῦτο ἤρρεσκεν αὐτοῖς, καὶ προσέχοντας μόνον νὰ μὴ προσβάλλωσι τὰ αἰσθήματα τῶν μαχίμων λαῶν, ὧν ἐστρατήγουν μᾶλλον ἢ ἐβασίλευον. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ βασιλεία ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχύς ἐγένετο τοσοῦτον μεγαλητέρα ὅσον καταπληκτικωτέρα ἀπέβη ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν. Ὅθεν οὐδὲ ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτῶν, εὐρίσκομεν ἔχνος πολιτικῶν σωματοίων ἐκπροσωπούντων εἴτε τοὺς ἀρίστους εἴτε τὸν δῆμον, καὶ τακτικῶς συνερχομένων ἵνα θέσωσι φραγμὸν τινὰ εἰς τὴν ἀπόλυτον τῶν βασιλέων γνώμην. Ἡ μόνη θέλησις εἰς ἣν ἐνίοτε οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ ὑποκύπτωσιν, ἦτο ἡ τοῦ στρατοῦ θέλησις. Ὅχι ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος δὲν διετέλει ὑπακούων καὶ πειθαρχῶν εἰς τοὺς ἡγεμόνας· ἀνευ τοιαύτης ὑπακοῆς καὶ πειθαρχίας ἦτο ἀδύ-

νατον νὰ διαπράξῃ τὰ μεγαλουργήματα ὅσα διέπραξεν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἐξετίθετο εἰς ὑπερβολικοὺς ἀγῶνας, οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἐθεώρουν φρόνιμον νὰ ἀκούωσιν ἐνίοτε τὰς εὐχὰς αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ὑπέκυψεν αὐτὸς ὁ ἀκατάσχετος Ἀλέξανδρος, ἔτι δὲ μᾶλλον ὑπέκυψαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας, ἐθεωρήσαμεν ἀναγκάσιον νὰ ἐπιστήσωμεν ἐνταῦθα τὴν προσοχὴν ἰδίως, διότι, καθὼς θέλομεν ἰδεῖ βραδύτερον, πρὸς ἄλλοις πολλοῖς, καὶ οὗτος τῆς βασιλείας ἐκείνης ὁ χαρακτήρ μετεβιδάσθη εἰς τὴν βυζαντινὴν μοναρχίαν, μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, κατὰ τὴν ἐννάτην καὶ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα μ. Χ.

Ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ ἠσφάλισεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν, εἶχεν ἔτι, ὡς γνωρίζομεν, πολλοὺς καὶ ποικίλους πολεμίους, τοὺς ὑποίους ὅλους δὲν ἠδύνατο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας διὰ τῆς βίας νὰ καταβάλλῃ. Πρὸ πάντων λοιπῶν ἐφρόντισε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν Θρακῶν δι' ἐπιτηδεῖων δώρων καὶ ὑποσχέσεων, ματαιώσας οὕτω τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων, τοῦ Πυρσανίου, ὅστις διὰ τοῦτο μόνον ἠδύνατο νὰ ᾔνοι ἐπικίνδυνος, ὅτι ὑπὸ τῶν Θρακῶν ὑπεστηρίζετο. Ἀλλ' εἶχεν ἔτι ὁ νέος βασιλεὺς ἐπικειμένους ἀπὸ θαλάσσης μὲν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸν Ἀργαῖον, ἀπὸ ξηρᾶς δὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ὅθεν ἔσπευσε νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐφαρμόζων εἰς τὴν ὕλην μοναρχίαν τοὺς στρατιωτικοὺς θεσμοὺς οὓς εἶχεν ἐγκαίρως εἰσαγάγει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπαρχίαν, ἐμφυχῶν δὲ τοὺς φίλους καὶ συναγωνιστὰς διὰ προσλαλιῶν γενναίων, οἷας οἱ Μακεδόνες οὐδέποτε πρότερον ἤκουσαν ἀπὸ χειλέων βασιλικῶν. Ταῦτα δὲ διαπράξας ὅσον ἔνεστι τάχιον, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν περιλιπομένων πολεμίων, ἐπιτηδειότατα μετχειριζόμενος τὴν βίαν καὶ τὴν πολιτικὴν.

Ὁ Φίλιππος ἤξευρεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐβοήθουν τὸν Ἀργαῖον εἰμῇ διότι ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἐγραψε λοιπὸν εἰς Ἀθήνας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην τὰς φιλικὰς σχέσεις, τὰ ὁποῖας εἶχεν ἄλλοτε πρὸς αὐτὴν ὁ πατὴρ του Ἀμύντας, καὶ ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀνακαλέσῃ ἀπὸ τῆς Ἀμφιπό-

λεως τὴν μακεδονικὴν φρουρὰν, ἣν εἶχεν ἐμβάλει ἄλλοτε εἰς αὐ-
τὴν ὁ ἀδελφός του Περδίκκας. Τοῦτο ἔρκεσε, φαίνεται, ἵνα κατα-
στήσῃ τοὺς Ἀθηναίους ψυχροτέρους πρὸς τὸν Ἀργαῖον· διότι ὁ
ναύαρχος αὐτῶν Μαντίας, ὅστις εἶχε φέρεи εἰς Μεθώνην διὰ θαλάσ-
σης τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον, ἔμεινεν ἔπειτα ἀπρακτῶν ἐν τῷ λιμένι
τούτῳ, ἐνῷ ὁ Ἀργαῖος μετὰ τινων φυγάδων, μισθοφόρων καὶ Ἀθη-
ναίων ἐθελοντῶν, ἐβάδισε διὰ ξηρᾶς πρὸς τὰς Αἰγὰς ἢ τὴν Ἑδεσ-
σαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν ἀρχαίαν ταύτην βασιλεύου-
σαν. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸν δεχθῶσιν, ὁ δὲ Φί-
λιππος προσέβαλεν αὐτὸν ἐπανερχόμενον εἰς Μεθώνην καὶ ἐνίκησε
κατὰ κράτος, συλλαβὼν αὐτόν τε τὸν Ἀργαῖον καὶ τοὺς πλείστους
τῶν περὶ αὐτόν. Καὶ τοὺς μὲν Ἀθηναίους πολίτας περιποιηθεὶς
ὅτι πλείστον, ἀπέπεμψεν εὐγνωμονοῦντας εἰς τὰ ἴδια, μετὰ νέων
φιλικῶν πρὸς τὸν δῆμον τῆς πόλεως ἐκείνης προτάσεων, τὸν δὲ
Ἀργαῖον καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους πιθανώτατα ἐθανάτωσεν.
Ἐπειτα δὲ κατατροπώσας τοὺς Παίονας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ
ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν· νικήσας δὲ καὶ τοὺς
πολὺ ἐπικινδυνότερους Ἰλλυριοὺς, ὑπεχρέωσε καὶ τούτους νὰ εἰρη-
νεύσωσι, παραιτοῦντες πάντα ὅσα ἐν τῇ Μακεδονίᾳ κατέκτησαν.
Καὶ τότε, συμπληρώσας ταῦτα κατὰ τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας
ἔτος, 359, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἀκόλουθον, 358, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν
Ἀμφίπολιν, ἣτις ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους
αὐτοῦ, διότι ἐπεκράτει τῆς τοῦ Στρυμόνος διαβάσεως, ἀπέκλειεν
ἀπ' ἀνατολῶν τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐφύλαττε τὰς πύλας τὰς ἀγού-
σας πρὸς τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους. Εἶναι ἀλη-
θὲς ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐκχωρήσει ἐκ
τῆς Ἀμφιπόλεως, παραχωρήσας αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλ' οἱ
Ἀθηναῖοι ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἐφρόντισαν νὰ καταλάβωσι τὸ
χωρίον ἐκεῖνο. Δυσκόλως δὲ δυνάμεθα νὰ κατακρίνωμεν τὸν
Φίλιππον, διότι βλέπων αὐτοὺς ἀδιαφοροῦντας πρὸς τὸ λαμπρὸν
τοῦτο δῶρον, ἠθέλησε νὰ τὸ ἀνακτήσῃ αὐτός, τοσοῦτον μάλιστα
ἀναγκαῖον ὄν πρὸς παγίωσιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ναί μὲν, ἀρχίσας
ἤδη τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ θέλων νὰ προλάβῃ πᾶσαν
ἐξ Ἀθηνῶν ἀποστολὴν ἐπικουρίας, ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους

ὅτι ἐπεχείρησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀμφιπολίτας, διότι ἔδωκαν αὐτῷ πολλὰς ἀφορμὰς εἰς πόλεμον, ὅτι ὅμως πολιορκεῖ τὴν πόλιν διὰ λογαριασμὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅτι θέλει παραδώσει αὐτὴν εἰς αὐτοὺς, ἅμα κυριευθεῖσαν. Κυριεύσας δὲ αὐτὴν δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ ἐφύλαξε δι' ἑαυτὸν τὴν πόλιν, ὀχυρώσας αὐτὴν καὶ πολυειδῶς ἀσφαλίσας. Τοῦτο τοῦ Φιλίππου τὸ πολίτευμα εἶναι βεβαίως ἄξιον ἐπιτιμῆσεως· ἀλλὰ ἵπσοι τῶν κατὰκτητῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς κοινῆς ἠθικῆς κρινόμενοι, ἤθελον διαφύγει πᾶσαν καταδίκην; Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, οἵτινες βραδύτερον δὲν εὑρίσκον λόγους ἵνα ἀποχρώντως στιγματίσωσι τὴν ἀπάτην καὶ τὴν ψευδολογίαν τοῦ Φιλίππου, ἵδεν ἔπρεπε μᾶλλον νὰ αἰτιῶνται ἑαυτούς· πρῶτον διότι δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν, παραχωρηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς τῷ 359, καὶ δευτέρον διότι ἦσαν ἀρκετὰ ἀπλοῖ, ὥστε νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος θέλει θυσιάσει τὸν καιρὸν καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἵνα χάριση ἔπειτα εἰς αὐτοὺς τὴν Ἀμφίπολιν· καὶ πιστεύσαντες εἰς τοῦτο, νὰ μὴ πέμψωσι καμμίαν ἐπικουρίαν; Ἐξεταζομένου δὲ τοῦ πράγματος καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψὶν τοῦ δικαίου, δὲν βλέπομεν κατὰ τί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον περισσότερον τοῦ Φιλίππου δίκαιον εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἀπολύτως δίκαιον οὐδέτερος ἐξ αὐτῶν εἶχεν· ὅτε Φίλιππος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κατακτηταί, θέλοντες νὰ κατὰλάβωσι πόλιν εἰς οὐδέτερον ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσαν καὶ ἐπιδιώκοντες τοῦτο μόνον καὶ μόνον διότι ἡ κατάληψις τῆς Ἀμφιπόλεως συνέφερεν εἰς αὐτούς. Ὑπερισχύσαντος δὲ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἐπιτηδαιοτέρου, ὁ ἀποτυχὼν ἠδύνατο νὰ λυπῆται, ὅχι ὅμως καὶ νὰ κατηγορῇ τὸν ἐπιτυχόντα ἐπὶ ἀδικίᾳ καὶ ἀπάτῃ.

Οὐ μόνον δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον φροντίσει νὰ καταλάβωσιν ἐγκαίρως τὴν Ἀμφίπολιν, οὐ μόνον βραδύτερον οὐδεμίαν ἔπεμψαν εἰς αὐτὴν ἐπικουρίαν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔπραξαν λάθος. Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν γνωρίζουσιν ὅτι εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχε πόλις Ἑλληνίς, ἡ Ὀλυνθος, ἣτις ἄλλοτε ποτε συνεκρότησε περὶ ἑαυτὴν μεγάλην ὁμοσπονδίαν, ἣτις βραδύτερον ἠναγκάσθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ διχλύσῃ τὴν ὁμοσπονδίαν ταύτην, ἣτις ὅμως παρέμεινε πάντοτε καθ' ἑαυτὴν λόγου ἄξια καὶ

ἐν τῷ μεταξύ ἐπέτυχε νὰ ἀνακτήσῃ αὐθις ἱκανὴν δύναμιν. Οἱ Ὀλυνθιοὶ φοβηθέντες τὸν Φίλιππον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἐζήτησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ὁσημέραι ἐπικινδυνότατον ἀποβαίνοντα βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ᾔθελον νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν διὰ πραγματικῶν θυσιῶν ὅπως οὖν ἀναλόγων τῶν ἀξιώσεων τούτων, ὥφειλον ἀμέσως νὰ ἀποδεχθῶσι τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις τῶν Ὀλυνθίων. Ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον πρόδηλον ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι περὶ λόγους μᾶλλον ἢ περὶ ἔργα κατέτριβον τὸν χρόνον· συνέπεσε πρὸς τούτοις τότε νὰ περιπλακῶσι καὶ εἰς τὸν λεγόμενον «συμμαχικὸν πόλεμον» (σελ. 841 καὶ 842 τοῦ πρώτου τόμου)· ἕνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων, ἀπέπεμψαν ἀπράκτους τοὺς τῶν Ὀλυνθίων πρέσβεις. Τοῦτο μαθὼν ὁ Φίλιππος, ἔσπευσε νὰ περιποιηθῇ τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλειφθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐφάνησαν ὁμοίως πρόθυμοι νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν βασιλέα τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Φίλιππος, ἵνα ἀσφαλέστερον ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὴν περὶ Ἀνθεμοῦντα χώραν, τὴν κειμένην μὲν μετὰ τῶν Ὀλυνθίων καὶ Θέρμης, τῆς μετέπειτα Θεσσαλονίκης, ἀμφισβητήσιμον δὲ διατελέσασαν μετὰ τῶν Ὀλυνθίων καὶ τῶν προτέρων τῆς Μακεδονίας βασιλέων· καὶ πλὴν ταύτης, κατακτήσας τὸ ἀξιόλογον τῶν Ἀθηναίων κτῆμα, τὴν Ποτίδαιαν, εἰς τοὺς αὐτοὺς Ὀλυνθίους παρέδωκε. Περὶ ταῦτα ἡσχολήθη ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ δύο ἔτη 358—356· δηλαδὴ, θεωρήσας τοὺς Ἀθηναίους περιπλακέντας εἰς τὸν ὀλέθριον συμμαχικὸν πόλεμον, ἀφ' ἐνὸς μὲν οὐδετέρωσε τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ παρεμβάλλωσι προσκόμματα σπουδαῖα εἰς αὐτόν, ἔτι μὴ ἀσφαλίσαντα τὴν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀρχὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφανδὸν ἦδη ὡς πολέμιος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπολιτεύθη, τὴν τε Ποτίδαιαν, ὡς προεῖρηται, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτῶν, ἵνα παραδώσῃ εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, καὶ τὴν Πύδναν καὶ τὰ πλεῖστα ἄλλα χωρία ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι κατεῖχον ἔτι εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα σφετερισάμενος. Οὗτοι δὲν ἔσωζον αὐτόθι ἤδη εἰμὴ μόνην τὴν πόλιν τῆς Μεθώνης. Ἐνταῦτ' ὁ Φίλιππος ὠχύρωσε τὴν Ἀμφίπολιν

καὶ ἐγένετο κύριος τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Στρυμόνος χώρας τοῦ Παγγαίου ὄρους, ἣτις ἔκειτο καταντικρὺ τῆς νήσου Θάσου καὶ ἄλλοτε ἡμρισητήθη, ἕνεκα τῶν μεταλλείων αὐτῆς, μεταξύ Θάσιων καὶ Ἀθηναίων. Οἱ Θάσιοι εἶχον αὐτόθι κτίσει ποτὲ πόλιν καλουμένην Κρηνίδεις, τὴν ὁποίαν ἤδη ὁ Φίλιππος ἠῤῥησε μετονομάσας Φιλίππους, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον τῶν μεγάλων μεταλλουργικῶν καταστημάτων, τὰ ὁποῖα ἱδρυσεν ἐκεῖ καὶ τὰ ὁποῖα τοσαύτην ἔλαβον ἀνάπτυξιν, ὥστε παρέσχον αὐτῷ ἐτησίαν πρόσοδον χιλίων ταλάντων· κατεσκεύασε δὲ καὶ νέρν χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον ὁμοίως ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἀπεκάλεσεν.

Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν καὶ πρὶν εἰσέτι γίνῃ κύριος ὁλοκλήρου τῆς παραλίας, ἀπέκτησε πρόσοδον ἐτησίαν μεγαλητέραν τῆς προσόδου ἣν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, εἶχον πορίσθῃ· καὶ ἠδυνήθη οὕτω νὰ αὐξήσῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἥτις ἀφ' ἐτέρου ἐλάμβανεν ἀδιαλείπτους ἀφορμὰς ἀσκήσεως εἰς τοὺς συνεχεῖς πρὸς τὰ γείτονα βάρβαρα ἔθνη πολέμους. Διότι οἱ Ἰλλυριοὶ, οἱ Παῖονες καὶ οἱ Θράκες εἶχον μὲν ταπεινωθῇ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν κατεξανιστάμενοι καὶ ἀνταγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὁποῖου ὁ στρατὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ καθυπέταξεν αὖτις, ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Παρμενίωνα, τότε κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενον.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους συνιζεύχθη ὁ Φίλιππος τὴν Ὀλυμπιάδα, θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Μολοσσῶν Νεοπτολέμου, ὅστις ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ ἡρωϊκοῦ τῶν Αἰακιδῶν γένους. Ὁ Φίλιππος ἐγνώρισεν αὐτὴν εἰς Σαμοθράκην, ὅπου συνέπεσε νὰ ἔλθωσιν ἀμφοτέρωι ἵνα μυηθῶσιν εἰς τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα αὐτόθι ἐτελοῦντο. Καὶ τὸ μὲν ὅζῳ τῆς φύσεως, καὶ τὸ ζηλότυπον, καὶ τὸ ἄγριον, καὶ τὸ φιλέκδικον τῆς γυναικὸς ταύτης, ἔμελλε βραδύτερον νὰ προξενήσῃ πολλὰς θλίψεις καὶ ἀνησυχίας εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 356 ἔτεκεν αὕτη αὐτῷ υἱὸν τὸν μετέπειτα τοσοῦτον πολυφρύλλητον Ἀλέξανδρον, τὸν μέγαν. Συνέβη δὲ τὸ γεγονός· ἰδίως ἐν θέρει τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε, οὐ πολὺ

μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ποτιδαίας, ἔλαβεν ὁ Φίλιππος σχεδὸν συγχρόνως ἀγαθὰς τρεῖς ἀγγελίας· ὅτι ἡττήθησαν οἱ Ἰλλυριοὶ μάχῃ μεγάλη διὰ Παρμενίωνος· ὅτι ἐνίκησεν ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι ἱππῶ κέλητι· ὅτι ἐγέννησεν υἱόν, τὸν Ἀλέξανδρον.

Τοιαῦτα διέπραξεν ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη· κατέστησεν ἐκποδὼν τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους, κατετρόπωσεν ἢ καθυπέταξε τὰ περὶ τὴν Μακεδονίαν βάρβαρα ἔθνη, ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα κατεῖχον εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, προσεκτήσατο τὰ περὶ τὸ Παγαῖον ὄρος μεταλλεῖα καὶ ἐπορίσθη οὕτω μεγάλην ἐτησίαν πρόσδον. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτων ἔπραξε καὶ ἕτερόν τι, τὸ πάντων ἴσως σπουδαιότερον, κατεσκεύασε τὸ ὄργανον δι' οὗ κατάρθρωσε ταῦτα καὶ ἔμελλε νὰ κατορθώσῃ ἔτι μείζονα· ἤρχισε δηλαδὴ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, ὅστις ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἔμελλε μετὰ εἴκοσιν ἔτη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ θαυμάσιον ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν. Περὶ τοῦ στρατοῦ τούτου εἶπομεν ὀλίγας τινὰς λέξεις καὶ ἀνωτέρω· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα πλείονερά τινα, διότι ἐὰν δὲν λάβωμεν ἀκριβῆ ὅπως οὖν ἔννοιαν τῆς τεχνικωτάτης αὐτοῦ διοργανώσεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Φιλίππου.

Ἀνεφέροντες ἄλλοτε ἐκ διαλειμμάτων τὰς μεταβολὰς τὰς ἐπιγενομένας εἰς τὸ στρατιωτικὸν σύστημα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πολῖται οἵτινες ἀπετέλουν μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ κράτιστον τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως μέρος, τοὺς καλουμένους ὀπλίτας, ἤρχισαν ἔκτοτε καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ νὰ ἀμελῶσι τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρωτίστου τούτου τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ὅθεν οἱ στρατοὶ κατὰ μέγα μέρος ἤδη συνεκροτήθησαν ἐκ μισθοφόρων, οἵτινες, ἐπάγγελμα ἔχοντες τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, δὲν ἐμάχοντο πλέον ὑπὲρ πατρίδος, ἀλλ' ἐνεκα τοῦ διδομένου εἰς αὐτοὺς μισθοῦ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπήγαγε μὲν ἀτοπήματα πολλὰ, διότι οὐ μόνον ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ

τὴν κυριώτατὴν αὐτοῦ ἡθικὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ ἄνευ μεγάλης χρηματικῆς δαπάνης, ἣν, μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν ἡγεμονιῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ καταβάλλωσιν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι. Ἀλλ' ἐνταύτῃ ἡ μεταβολὴ αὕτη συνεπήγαγε τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἀσκουμένη ἔκτοτε ὑπὸ ἀνδρῶν κύριον ἔχοντων τοῦτο τὸ ἔργον, ἤρχισε παραδόξως νὰ τελειοποιῇται. Εἶδομεν τὰς βελτιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ Ἰφικράτης ἐπενόησε περὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ τὸν ὅπλισμὸν τῶν πελταστῶν καὶ τὴν χρῆσιν ἣν ἐποίησε τοῦ νέου τούτου στρατιωτικοῦ σώματος, ἐπιτηδειότατα συνδυάσας αὐτὸ μετὰ τῶν ὀπλιτῶν καὶ εἰς ἄλλας μὲν πολλὰς περιστάσεις, ἰδίως δὲ περὶ τὴν εἰς Κόρινθον κατατρόπως μίᾳ σπαρτιατικῆς μόρας. Ὁ δὲ μεγαλοφυέστερος Ἑπαμεινώνδας ἔτι μᾶλλον ἀνέπτυξε τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον, οὐ μόνον προσφορώτατα μεταχειρισθεὶς πρὸς ἐπιτυχίαν κοινοῦ τινος σκοποῦ τό τε πεζικὸν καὶ τὸ ἰππικὸν, τοὺς τε πελταστὰς καὶ τοὺς ὀπλίτας, ἀλλὰ καὶ τὴν λοξὴν ἐπινοήσας παράταξιν, δι' ἧς συμπυκνῶν εἰς ἓν τι κύριον τοῦ πεδίου τῆς μάχης σημεῖον, δύναμιν διὰ τὸν ὄγκον αὐτῆς ἀκαταγώνιστον, ἔχων δὲ ἀπλῶς ἀμυνόμενον τὸ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ, διέσπα οὕτως, ὡς δι' ἐμβόλου τινός, τὴν τῶν ἀντιπάλων παράταξιν καὶ ἐπήνεγκε τὴν ὅλην αὐτῆς τροπὴν. Ἄλλοι πάλιν νοήμονες ἀξιωματικοί, οἷος ὁ γνωστός εἰς ἡμᾶς Ξενοφῶν καὶ ἕτερός τις, ὁ Αἰνεΐας, ὁ γράψας «τὰ πολιορκητικὰ» καὶ τὴν «παρασκευαστικὴν» βίβλον καὶ «τὴν στρατοπεδευτικὴν» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἐξέθηκαν εἴτε εἰς ἱστορίας εἴτε εἰς ἰδίας τεχνικὰς συγγραφὰς τὰ τε ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων στρατηγῶν πραχθέντα καὶ τὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν πολεμικῆς πείρας πορίσματα. Ὁ Φίλιππος εἶδε, παρετήρησε καὶ ἐμελέτησε, κατὰ τὴν ἐν Θήβαις διατριβὴν του, ἅπασαν τὴν πρόοδον ταύτην τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενος ἐπήγαγε πλείστας ὅσας βελτιώσεις περὶ τὸν ὅπλισμὸν, καὶ τοὺς ἐξελιγμοὺς, καὶ τὰς μηχανὰς, καὶ τὰς διαιρέσεις τῶν ταγμάτων, καὶ τὴν στρατηγικὴν διεύθυνσιν, συγκροτήσας τοιοῦτοτρόπως στρατὸν πολὺ τῶν προηγουμένων τελειότερον, στρατὸν ὅστις, ἔτι μᾶλλον τελειωθείς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου,

εδέσποσε τῆς ἀνατολῆς ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας, μέχρι τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων κατακτήσεως.

Πρὸ τοῦ Φιλίππου ἡ στρατιωτικὴ τῆς Μακεδονίας δύναμις συνέκειτο, ὅπως καὶ ἡ τῶν Θεσσαλῶν, ἀπὸ ἀρίστου μὲν ἱππικοῦ συγκροτουμέου ἐκ τῶν εὐπόρων γαιοκτητῶν τῆς χώρας, ἀπὸ μετριοτάτου δὲ, εἰ καὶ πολυαρίθμου, ὀμίλου πελταστῶν, οἵτινες, στρατολογούμενοι ἐκ ποιμένων καὶ γεωργῶν καὶ πενιχρῶς ἱματισμένοι καὶ ὠπλισμένοι ἀτελῶς, οὐ μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας πελταστὰς καὶ ὀπλίτας δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν ἀκαταπαύστως κατετροποῦντο. Ὁ Φίλιππος μετέβαλεν ὅλοσχερῶς τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἄν τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων ἦτο ἄθλιον, δὲν ἔπταιον εἰς τοῦτο οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἐξ ἐναντίας, ἰσχυροὶ ὄντες τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς γενναῖοι, ἠδύναντο νὰ ἀποδῶσιν ἀριστοὶ στρατιῶται ὅ,τι ἔλειπεν ἀπὸ αὐτοῦ ἦτο ὀπλισμὸς, ἱματισμὸς, πειθαρχία, ἀσκήσις. Ὅθεν ὁ Φίλιππος ἐπεχείρησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς ἅπαντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, καὶ πρὸς τούτοις νὰ συνειθίσῃ αὐτοὺς περὶ τὴν χρῆσιν νέου τινὸς ὅπλου, τὸ ὁποῖον καθ' ἑαυτὸ μὲν ἦτο βαρύτερον καὶ ἐπομένως εἰς τοὺς κατ' ἰδίαν ἀγῶνας τῶν στρατιωτῶν σχεδὸν ἀνωφελές, ἀλλὰ εἶχε πλείστην ἀξίαν φερόμενον ὑπὸ συμπαγοῦς καὶ συμπεπικνωμένου στρατιωτικοῦ σώματος. Τὸ νέον τοῦτο ὅπλον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατὰ πρῶτον ἀπαντῶμεν εἰς τὸν τοῦ Φιλίππου στρατὸν, ἦτο ἡ μακεδονικὴ λόγχη, ἡ καλουμένη σάρισσα. Ἡ σάρισσις ἦτο ἐν χρήτει εἰς τε τὴν πεζικὴν αὐτοῦ φάλαγγα καὶ εἰς τινὰ συντάγματα ἱππικοῦ, οὔσα πάντοτε μακροτάτη, ἀλλ' ἐν τῇ φάλαγγι πολὺ μακροτέρα ἢ ἐν τῇ ἱππικῇ. Τὰ ἱππικὰ συντάγματα τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο σαρισσοφόροι, ἦσαν εἰδὸς τι ἐλαφροῦ ἱππικοῦ καὶ ἔφερον λόγχην μακράν, δι' ἧς διεκρίνοντο ἀπὸ τοῦ βαρέος ἱππικοῦ, ὅπερ, ὃν προσδιωρισμένον εἰς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, ἔφερε τὸ λεγόμενον ξυστόν, ἦτοι λόγχην βραχείαν. Ἡ τῶν ἱππέων σάρισσα εἶχε μῆκος δεκατεσσάρων περίπου ποδῶν, ὅση εἶναι ἡ λόγχη τῶν σημερινῶν Κοζάκων· ἀλλὰ τῆς σαρίσσης τῆς πεζικῆς φάλαγγος τὸ μῆκος ἔφθανε μέχρις 24 ποδῶν. Τὸ δὲ μῆκος

τοῦτο εἶναι τοσοῦτον παρ' ἄδοξον καὶ καθίστα τὸ ὄπλον τοσοῦτον δύσχρηστον, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν εἰς αὐτὸ ἐὰν δὲν ἐμαρτυρεῖτο ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἱστορικοῦ οὐ μόνον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδείου νὰ κρίνῃ περὶ τῶν τοιούτων ἀσφαλῶς.

Ὅτι λοιπὸν διέκρινε τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα ἦτο τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο τῆς σαρίσσης μῆκος. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὁπόσον ἐνταυτῷ ἐξαίρετος περιεποιεῖτο ὡς ἐκ τούτου εἰς αὐτὴν δύναμις, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καθ' ἑκαστα τὰ τῆς παρατάξεως τοῦ φαλαγγίτου καὶ τὰ τῆς χρήσεως τῆς σαρίσσης. Οἱ φαλαγγῖται παρετάσσοντο κατὰ στίχους ὀρθοῦς, ἔχοντας συνήθως ἐκκαίδεκα ἀνδρῶν βάθος· μεταξύ δὲ ἐκάστου τῶν στρατιωτῶν τούτων καὶ τοῦ ἐπομένου ὑπελείπετο διάστημα τριῶν ποδῶν. Ὁ στίχος οὗτος ἐκκλεῖτο λόχος, καὶ τοῦ λόχου προϊστάτο ὁ λοχαγός, ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπὶ ῥώμῃ καὶ ἐμπειρίᾳ· ὁμοίως καὶ ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος τοῦ λόχου στρατιώτης, ὡς καὶ ὁ ὕστατος ὁ καλύπτων αὐτὸν ὀπισθεν, ἦσαν ἄνδρες λογάδες, λαμβάνοντες μισθὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων. Ἡ σάρισσα, ἐν τῇ ὀριζοντιῳ αὐτῆς θέσει, ἐκρατεῖτο πάντοτε διὰ τῶν δύο χειρῶν, διακρινομένη καὶ κατὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς λόγχης τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὀπλιτῶν, ἣτις ἐκρατεῖτο διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς μόνον, ἐνθ' ἡ ἑτέρα ἔφερε τὴν ἀσπίδα· ἐκρατεῖτο δὲ ἡ σάρισσα τοιοῦτοτρόπως, ὥστε προέπιπτε πρὸ τοῦ σώματος ἐκάστου λοχχοφόρου κατὰ 15 πόδας· τοῦ δ' ὀπισθίου αὐτῆς μέρους, εἰ καὶ μὴ ἔχοντος εἰμὴ 6 ποδῶν μῆκος, ἦτο ὅμως ἱκανὸν τὸ βάρος, ὥστε νὰ διατηρῇται ἡ ἰσορροπία. Ἡ σάρισσα λοιπὸν τοῦ δευτέρου τῶν στρατιωτῶν ζυγοῦ προέκυπτε πρὸ τοῦ μετώπου κατὰ πόδας 12, ἡ τοῦ τρίτου κατὰ πόδας 9, ἡ τοῦ τετάρτου κατὰ πόδας 6 καὶ ἡ τοῦ πέμπτου κατὰ πόδας 3. Διὸ ἀφ' ἐκάστου στίχου ἢ λόχου ἀντετάσσετο εἰς τὸν ἐπερχόμενον πολέμιον πενταπλὴ λόγχη· ἐκ δὲ τῶν 5 τούτων λογγῶν αἱ τρεῖς πρῶται ἀναμφισβητήτως, καὶ αὐτὴ ἕως ἡ τετάρτη, προέπιπτον μακρότερον ἢ αἱ τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν λόγγαι, ὅσας αὐταὶ προετείνοντο κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου. Οἱ δὲ μετὰ τοὺς πέντε πρῶτους ζυγοὺς στρατιῶται ἐχρησίμευον εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξωσι καὶ νὰ ὠθῶσι πρὸς τὰ πρόσω

τὸ μέτωπον· ὅθεν δὲν ἔφερον τὰς σαρίσσας εἰς ὀριζόντειον θέσιν, ἀλλὰ ἀνάνευκυίας παρὰ τοὺς ὤμους τῶν προηγουμένων, ἵνα οὕτως προφυλάττωσιν ὅσον ἔνεστι τὴν ὅλην φάλαγγα ἀπὸ τῶν ἀκοντίων καὶ τῶν βελῶν, ὅσα ἐρρίπτοντο τυχὸν ἐπ' αὐτῆς ἀπὸ τῶν ὀπισθίων ζυγῶν τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως.

Ὁ φαλαγγίτης ἔφερε πρὸς τοῦτοις ξίφος βραχὺ, στρογγύλην ἀσπίδα ἔχουσαν δύο περίπου ποδῶν διάμετρον, θώρακα, κνημίδας, πῖλον δὲ λευκὸν ἔχοντα εὐρὺ τὸ κράσπεδον καὶ καλούμενον «καυσία»· ἀλλ' αἱ προμνημονευθεῖσαι μακραι λόγχαι ἦσαν τὸ κυριώτατον ἀμυντικὸν ἅμα καὶ ἐπιθετικὸν αὐτοῦ ὄπλον. Ὁ Φίλιππος ἐπενόησεν αὐτὰ ἵνα δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ τοῦ δόρατος καὶ τῆς βαρείας ἀσπίδος τῶν ὀπλιτῶν καὶ ιδίως τοῦ φοβερωτάτου τῶν ὀπλιτῶν τούτων σώματος, ἥτοι τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὀργανωθείσης πυκνῆς τῶν Θηβαίων τάξεως. Καὶ ἐπέτυχε τῷ ὄντι τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ πυκνὴ αὕτη τάξις, προσβαλλομένη ὑπὸ τῆς οὕτω πως ὀπλισμένης φάλαγγος, κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἠδύνατο νὰ παρεισδύσῃ ἀνὰ μέσον τῶν προτεινομένων σαρισσῶν, ἢ νὰ προσβάλῃ τὰς ἀσπίδας. Τὸ μόνον ἐλάττωμα τῆς φάλαγγος εἰς τὴν τότε κατὰστασιν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ἦτο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλλῃ μέτωπον ἢ νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν αὐτῆς ἐπὶ ἀνωμάλων πεδίων· ὁ Φίλιππος προσεπάθησεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, νὰ θεραπεύσῃ μέχρι τινὸς τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ Ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες, πολὺ εὐπετέστερον τῆς φάλαγγος ὄντες ὀργανωμένοι, κατίσχυσαν βραδύτερον αὐτῆς. Ἐνόσω ὅμως ἡ φάλαγξ εἶχε νὰ πολεμήσῃ πρὸς ὀπλίτας, ἀπέβη ἀκαταγώνιστος, διότι καὶ οἱ ὀπλίται κυρίως διὰ τῆς πυκνῆς αὐτῶν συντάξεως ἀπέβαινον φοβεροὶ, διὰ νὰ συντηρηθῇ δὲ ἡ πυκνὴ αὕτη σύνταξις ἀπῆρτετο τόπος ὁμαλός, ἐπὶ ὁμαλοῦ, δὲ τόπου ἡ σαρισσοφόρος φάλαγξ δὲν ἦτο δυνατόν, ὡς προσεξηγήσαμεν, νὰ διασπασθῇ ὑπὸ τῶν ὀπλιτῶν.

Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, οἱ καλούμενοι «πιζέταιροι», ἦτοι οἱ τοῦ βασιλέως πεζοὶ σωματοφύλακες, συνέκειτο καθ' ὅλοκληρίαν ἀπὸ ἰθαγενῶν Μακεδόνων· διηρέετο δὲ εἰς «τάξεις» τὰς ὁποίας οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς παραβάλλουσι πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην

μοῖραν τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, ἥτις καλεῖται γαλλιστί *division*, καὶ στρατηγεῖται ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν σήμερον καλουμένου ἀντιστρατήγου (*général de division*). Ὅποσαι τοιαῦται τάξεις ὑπῆρχον ἐν τῷ μακεδονικῷ στρατῷ, ἀδήλον. Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας στρατείαν, ὁ πρῶτος στρατός μεθ' οὗ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, περιελάμβανεν ἐξ τοιαύτας τάξεις, τὴν Ἐλιμιῶτιν, τὴν τῶν Λυγκηστῶν, τὴν τῶν Ὀρεστῶν, τὴν τῶν Τομφαίων καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι αἱ τάξεις αὗται ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς τῆς Μακεδονίας διαιρέσεις. Ἡ τάξις ὑποδιηρεῖτο εἰς χιλιαρχίας, αἱ χιλιαρχίαι εἰς πεντακοσιαρχίας, αἱ πεντακοσιαρχίαι εἰς συντάγματα, καὶ τὰ συντάγματα εἰς λόχους. Δεκαὲξ λόχοι ἀπετέλουν ἓν σύνταγμα, ὥστε τὸ σύνταγμα ἀπῆρτιζε τετράγωνον δεκαὲξ ἀνδρῶν, κατὰ μέτωπόν τε καὶ κατὰ βάθος, ἦτοι ἐν ὅλοις 256 ἀνδρῶν. Δύο τοιαῦτα συντάγματα συνεκρότουν τὴν πεντακοσιαρχίαν, συγκειμένην ἀκριβῶς ἐξ ἀνδρῶν 512· καὶ δύο πάλιν πεντακοσιαρχίαι, μίαν χιλιαρχίαν ἐξ ἀνδρῶν 1024. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ αὐτοὶ καὶ ὅτι ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς ἐκάστοτε χρεῖας καὶ περιστάσεις. Τὸ ἰδιάζον καὶ διακριτῶς χαρακτηριστικὸν τῆς φάλαγγος, παρεκτὸς τοῦ ὅπλου τὸ ὅποιον ἔφερεν, ἦτο ὅτι παρετάσσετο ἐφ' ἑκκαίδεκα τὸ βάθος, βάθος πολὺ μεγαλῆτερον τῆς συνήθους πυκνώσεως τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ὀπλιτῶν, ἐξαιρέσει μόνης τῆς τῶν Θηβαίων πυκνώσεως ἀπὸ Ἐπαμεινώνδου καὶ ἐξῆς, ἥς ὅμως κατίσχυε πάλιν ἡ φάλαγξ διὰ τοῦ ὑπερόγκου μήκους τῶν σαρισσῶν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἡ φάλαγξ, εἰ καὶ ἀποτελοῦσα μέρος σπουδαιότατον τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὀργανωθείσης στρατιᾶς, δὲν ἦτο τὸ μόνον αὐτῆς σῶμα. Ὁ Φίλιππος ἐνόησεν ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ μέγιστον αὐτῆς προτέρημα, ἦτοι ὁ συμπαγὴς αὐτῆς ὄγκος, ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ἐνίοτε ἐλάττωμα καίριον. Εἵπομεν ἤδη καὶ ἕκαστος ἐννοεῖ, ὅτι διὰ τὴν διατηρήσιν ἡ φάλαγξ τὴν δυσκαταγώνιστον αὐτῆς πύκνωσιν εἶχεν ἀνάγκην πεδίου ὀμυλοῦ, ἀλλ' αἱ τοῦ πολέμου περιπέτειαι ἠδύναντο νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς πεδία ἀνώμαλα, εἰς τὰ ὅποια ἀπέβαλλε

τὸ κύριον ἐκαῖνο προτέρημα. Πρὸς ταῦτοις διὰ νὰ ᾔηται ἡ φάλαγξ ἀκαταμάχητος, ἔπρεπε νὰ προβληθῇ κατὰ μέτωπον. Τί δὲ ἂν προσβάλλετο ἐκ πλαγίου ἢ ὀπισθεν; Ἀπλῇ τροπῇ τῶν φαλαγγιτῶν πρὸς δεξιὰν ἢ πρὸς ἀριστεράν ἢ πρὸς τὰ ὀπισθεν, δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν νέαν ταύτην χρεῖαν· διότι δὲν ᾔθελον πλέον προϊστασθαι οἱ λοχαγοί, καὶ οἱ δευτέροι καὶ οἱ τρίτοι φαλαγγῖται, οἱ ἐπὶ τῇ ῥώμῃ καὶ τῇ ἐμπειρίᾳ ἀπάντων τῶν ἄλλων διακρινόμενοι· καὶ διότι ἡ χρῆσις τῆς σαρίσσης ὑπὸ τῶν πέντε πρώτων ζυγῶν, ἦτο διάφορος τῆς ὑπὸ τῶν ἀκολουθῶν ζυγῶν χρήσεως, ἐκατέρω δ' αὐτῶν ἀπῆται βεβαίως ἰδίαν τινὰ ἀσκήσιν. Τοῦτου ἕνεκα ἵνα εἰμπορέσῃ ἡ φάλαγξ παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ διατηρῇ τὰ προτερήματα αὐτῆς, εἶχε χρεῖαν καὶ ἄλλων τινῶν ἐπικουρικῶν σωματίων. Τοιοῦτοι δὲ πρὸ πάντων ὠργανώθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου οἱ καλούμενοι εὐπασπισταί· ἦτοι ἀσπιδοφόροι, κατ' ἀρχὰς μὲν εὐάριθμοι ὄντες καὶ ἰδίως πρὸς τὴν προσωπικὴν τοῦ ἡγεμόνος φύλαξιν χρησιμεύοντες, ἔπειτα ὅμως πολλὰ πλάσιαθέντες καὶ ἀποτελείσαντες πολλὰ ἰδία τοῦ στρατοῦ σώματα. Οἱ εὐπασπισταὶ λοιπὸν οὗτοι ἦσαν εἰδός τι ἐλαφροῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς, ἄνδρες τακτικῶς μὲν συντασσόμενοι καὶ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα ὠρισμένοι, ἀλλὰ ἐλαφρότερον τῆς φάλαγγος ὀπλισμένοι καὶ προσφορώτερον αὐτῇ χρησιμεύοντες εἰς τὰς ποικίλως τροπολογουμένας περιστάσεις τοῦ πολέμου. Ὁ ὀπλισμὸς αὐτῶν ἦτο μᾶλλον ὅμοιος τοῦ ὀπλισμοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων πελταστῶν ἢ ὀπλιτῶν, ἂν καὶ ἀκριβῆ ἔνοιαν περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχωμεν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἦσαν εὐκίνητοτεροι ἐμολογουμένως μὲν τῆς φάλαγγος, ἴσως δὲ καὶ τῶν ὀπλιτῶν, ἂν καὶ οὐχὶ ἀνεπιτήδειοι πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, καθόσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἣν βραδύτερον ἐποίει ὁ Ἀλέξανδρος. Τῶνόντι, συνήθως ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχιζε τὴν προσβολὴν διὰ τῶν ἐλαφρῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ ἵππικοῦ· ἔπειτα προήλανον οἱ εὐπασπισταί, καὶ τελευταῖον ἤρχετο πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν ἡ φάλαγξ. Μετεχειρίζετο δὲ ὁ βασιλεὺς τοὺς εὐπασπιστάς καὶ πρὸς ἐκπόρθησιν ὀχυρωμάτων καὶ εἰς ταχεῖας νυκτοπορείας.

Παρακτὸς τῆς φάλαγγος καὶ τῶν εὐπασπιστῶν, ὁ Φίλιππος συνε-

τήρει καὶ πλείστα ἑλαφρὰ ἢ ἄτακτα στρατεύματα συγκείμενα ἐν
μέρει ἐκ Μακεδόνων, ἐν μέρει ἐξ ἄλλοδαπῶν, Θρακῶν, Παιόνων
καὶ τῶν τοιούτων· ἐξ αὐτῶν, οἱ μὲν ἦσαν πελτασταί, οἱ δὲ τοξόται,
οἱ δὲ ἀκοντισταί, ὡς ἄριστοι δὲ ἐθεωροῦντο οἱ Ἀγριᾶνες, φυλὴ
παιονικὴ, ἐπιτηδεύει πρὸς ἀκοντισμόν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως. Τὸ δ' ἵππικόν, τὸ
ὁποῖον ἀνέκαθεν ἦτο ἄριστον, τελειοποιηθὲν καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ
Φιλίππου, ἀπέβη ἥδη οὐ μόνον ὅσον καὶ τὸ πεζικόν χρήσιμον,
ἀλλ' ἔτι χρησιμώτερον. Οἱ βαρέως ὠπλισμένοι ἵππεῖς, τὸ
πλείστον, ἂν ὅχι καθ' ὁλοκληρίαν, Μακεδόνες ὄντες, ὠνομάζοντο
«ἐταῖροι»· οἱ δὲ «σαρισσοφόροι» ὠργανώθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ
Φιλίππου, καὶ ἦσαν, καθὰ προείπομεν, ἵππεῖς ἑλαφροί, χρησι-
μεύοντες ἰδίως εἰς προφυλακὰς καὶ ἄλλας τοιαύτας προχείρους ὑπη-
ρεσίας. Ἡ σάρισσα τὴν ὁποίαν ἔφερον, ἦτο πιθικῶς πολὺ βραχυ-
τέρα τῆς τῶν φαλαγγιτῶν σαρίσσης, ἀλλ' ὅμως πάντοτε μακροτέρα
τοῦ ξυστοῦ τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τὸ βαρὺ ἵππικόν εἰς τοὺς ἐκ
τοῦ συστάδην ἀγῶνας. Τοῦ βαρέος ἵππικοῦ, ἦτοι τῶν ἐταίρων,
λέγεται ὅτι ὑπῆρχον 16 ἑilai, τῶν δὲ σαρισσοφόρων 8· καὶ προσ-
τίθεται ὅτι ἐκάστη ἑlλη συνέκειτο ἐξ 180 μέχρι 250 ἀνδρῶν· ἀλλὰ
καὶ οὗτοι οἱ ἀριθμοὶ ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις· ὠνο-
μάζοντο δὲ αἱ ἑilai ἂν ὅχι ὅλαι, τοῦλάχιστον αἱ πλείσται, ὅπως
καὶ αἱ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἀπὸ τῶν διαφόρων πόλεων ἢ ἐπαρ-
χιῶν τῆς χώρας, τῆς Βοττιαιῆς, τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς Ἀπολλωνί-
ας, τοῦ Ἀνθεμονίου καὶ τῶν τοιούτων. Καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρ-
χεν ἐν ἵππικόν σῶμα συγκείμενον ἐκ μιᾶς ἑlλης ἢ καὶ πλείονων,
τὸ πάντων ἄριστον, καλούμενον «ἄγῃμα», ἦτοι ὁδηγὸς τοῦ ἵππικοῦ,
διότι τῷ ὄντι δι' αὐτοῦ, προϊσταμένου τοῦ βασιλέως, ἐγένετο συνή-
θως ἑναρξίς τοῦ ἀγῶνος· ὁμοίως καὶ μεταξὺ τῶν «ὑπασπιστῶν»
ὑπῆρχεν ἄγῃμα ἢ ἀριστόν τι τάγμα συνηθέστερον τῶν ἄλλων
προπορευόμενον εἰς τὰς μάχας. Ἐτι δὲ ἐκλεκτότερον σῶμα ἦτο ἡ
σωματοφυλακὴ, εὐάριθμος ὄμιλος ἀνδρῶν δεδοκιμασμένων καὶ
πιστῶν, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς, προσωπικῶς γνωρίζων ἅπαντας,
εἶχεν αἰέποτε παρ' ἐκυτῷ καὶ μετεχειρίζετο ὡς ὑπασπιστάς (κατὰ

τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν) ἡ ὥς ἀρχηγούς εἰδικῶν τινῶν ὑπηρεσιῶν· οἱ σωματορῦλakes οὗτοι ἐλαμβάνοντο, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν βασιλικῶν παίδων τοὺς ὁποίους καὶ αὐτοὺς ὁ Φίλιππος ἤρ-
χισε νὰ στρατολογῇ ἵνα ἐξ ἀπλῶν ὀνύχων συνειθίσῃ τοὺς ἐπιφα-
νεστάτους τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ
πειθαρχίαν. Τοῦλάχιστον ἰδοὺ τί εὐρίσκομεν περὶ αὐτῶν εἰς τὸν
Ἀρρίανον, περὶ οὗ πλείοτερα κατωτέρω· ἀ ἐκ Φιλίππου ἦν ἡδὴ
καθεστηκός, τῶν ἐν τέλει Μακεδόνων τοὺς παῖδας, ὅσοι εἰς ἡλι-
κίαν ἐμειρακίσκντο, κατκλέγεσθαι ἐς θεραπείαν τοῦ βασιλέως,
τά τε περὶ τὴν ἄλλην δίαίταν τοῦ σώματος διακονεῖσθαι βασιλεῖ,
καὶ κοιμώμενον φυλάσσειν τούτοις ἐπετέτραπτο· καὶ ὁπότε ἐξε-
λαύνοι βασιλεὺς, τοὺς ἵππους παρὰ τῶν ἱπποκόμων δεχόμενοι
ἐκεῖνοι προσῆγον καὶ ἀνέβαλλον οὗτοι βασιλεὺς τὸν Περσικὸν τρόπον,
καὶ τῆς ἐπὶ θήρᾳ φιλοτιμίας βασιλεῖ κοινωνοὶ ἦσαν. » Οἱ παῖδες
οὗτοι εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ παρακάνηται μετὰ τοῦ βασιλέως
εἰς τὴν τράπεζαν, ἔτι δὲ τοῦ νὰ μὴ δύνανται ποτὲ νὰ μαστιγω-
θῶσιν εἰμὴ δι' εἰδικῆς αὐτοῦ διαταγῆς. Καὶ ὁπόσοι μὲν ἦσαν τὸν
ἀριθμὸν, ἄδηλον, βέβαιον δὲ εἶναι μόνον ὅτι ἀπὸ αὐτῶν, ἐλαμβά-
νοντο οἱ πιστότατοι τοῦ βασιλέως σωματορῦλakes καὶ ὅτι ἀπὸ
αὐτῶν ἐξῆλθον ὅλοι οἱ πολυθρύλλητοι ἐκεῖνοι στρατηγοί, οὔτινες,
ἀφοῦ συνέπραξαν μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβησαν ἔπειτα
ἰδρυταὶ ἰδίων βασιλείων καὶ ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας ἐξηκολού-
θησαν τὸ μέγα ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐν Εὐρώπῃ, ἐν
Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ.

Τοιαύτη λοιπὸν ἦτο ἡ στρατιωτικὴ δύνამις ἣν διωργάνωσεν ὁ
Φίλιππος. Ταύτην συνεκρότουν 1) ἡ φάλαγγς, ἥτοι τὸ βαρὺ πεζικόν,
τὸ ἡσκημένον περὶ τὴν χρῆσιν τῆς σαρίσσης, ἥτοι τῆς μακρᾶς λόγ-
χης ἥτις ἐκρατεῖτο διὰ τῶν δύο χειρῶν· 2) οἱ ὑπασπισταί, ἥτοι
τὸ ἐλαφρότερον ὀπλισμένον σῶμα τῶν πεζῶν τῆς βασιλικῆς φρου-
ράς· 3) οἱ ἐταῖροι, ἥτοι τὸ βαρὺ ἱππικὸν τὸ ἀνέκαθεν ὑπάρχον ἐν
Μακεδονίᾳ καὶ συγκείμενον ἐκ τῶν εὐπορωτέρων Μακεδόνων· 4) τὸ
ἐλαφρὸν ἱππικόν, οἱ καλούμενοι σαρισσοφόροι. Ἀλλὰ μετὰ τούτων
συνέπραττον, ὡς προείπομεν, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἀξιολογώτατα

ἐπικουρικὰ σώματα. Οἱ Θεσσαλοὶ, τοὺς ὁποίους βραδύτερον ὁ Φίλιππος ἐν μέρει καθυπέταξεν, ἐν μέρει προσφκειώθη, παρέσχον αὐτῷ ἐν σῶμα βαρέος ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο κατ' οὐδὲν ὑποδεέστερον τοῦ ἐπιχωρίου μακεδονικοῦ ἱππικοῦ. Πρὸς τούτοις ὁ Φίλιππος καὶ ἐκ πρώτης μὲν ἀφετηρίας, ἔτι δὲ μᾶλλον ὅτε ἀνemieχθη πλειότερον εἰς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα, προσέλαβε καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ὀλίγους ἐθελοντάς, οἵτινες ἐτάσσοντο καὶ ἐμάχοντο ὅπως οἱ Ἕλληνες ὀπλῖται, φέροντες δηλαδὴ τὴν μεγάλην ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ ἦτοι τὴν διὰ μιᾶς χειρὸς φερομένην λόγχην· ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν μαχίμων φυλῶν τὰς ὁποίας πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Μακεδονίας καθυπέταξεν, ἦτοι τῶν Θρακῶν, τῶν Παιόνων, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ ἄλλων τοιούτων ἐστρατολόγησεν οὗτος πολλὰ καὶ ποικίλα σώματα πελταστῶν, τοξοτῶν, ἀκοντιστῶν, τὰ ὁποῖα καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ἦσαν δεξιώτατα, μάλιστα δὲ χρήσιμα ἀπέβησαν συμπράττοντα μετὰ τῶν βαρυτέρων ταγμάτων καὶ ἰλῶν τῆς τακτικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φίλιππος συνεπλήρωσε τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοῦ θεσμοὺς διὰ τῆς συγκροτήσεως ἐπιτηδειοτάτου μηχανικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον, περιλαμβάνον μεγάλην προμήθειαν μηχανῶν καὶ ἐξακοντισμάτων, ἦτο ἐπίσης χρήσιμον εἰς τε πολιορκίας καὶ εἰς μάχας, καὶ ὑπερέβαλλε πᾶν ὅ,τι τοιοῦτον ὑπῆρχε πρότερον ἐν τοῖς στρατοῖς. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην, τὴν ποικίλην, τὴν συστηματικῶς μεμερισμένην ἐνεργὸν ταύτην στρατιωτικὴν δύναμιν, προσθετέον τοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους, τὰ καταστήματα εἰς τὰ ὁποῖα συνεκεντροῦντο καὶ ἐπρογυμνάζοντο οἱ νεοσύλλεκτοι, τὰς τῶν ὀπλῶν ἀποθήκας, τὰ καταστήματα τὰ προνοοῦντα περὶ τῆς προμηθείας ἵππων εἰς τὸ ἱππικόν, τοὺς ὑπασπιστάς καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἵνα λάβωμεν ἔννοιάν τινα τοῦ θαυμαστοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τὸν ὁποῖον ἐπεχείρησεν ὁ Φίλιππος. Ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του, ἡ Πέλλα ἦτο πόλις ἄσημος, ὅτε δὲ ἀπέθανεν, ἡ πόλις αὕτη ἦτο οὐ μόνον φρούριον ὄχυρόν καὶ ταμεῖον ἀσφαλές τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ κυριωτάτη ἐστία τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιωτικῆς δυνάμεως· διότι ἐνταῦθα καὶ μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μοναρχίας ὑπῆρχε τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικόν, καὶ τὸ ἱπποτρόφιον, καὶ οἱ παι-

δευταὶ τῶν πολεμικῶν καὶ καὶ πᾶν ὅ,τι συνετέλει εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διοίκησιν τοῦ στρατοῦ.

Οὐδέποτε οὐδαμοῦ πρὸ τοῦ Φιλίππου, ὑπῆρξε στρατιωτικὴ δύναμις τοσοῦτον καλῶς καὶ ἐπιτηδεύως κατηρτισμένη· ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν ὅποσον οἱ Ἕλληνες ὀπλίται ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ περσικοῦ πεζικοῦ· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ ἀπέβη ἔτι ἰσχυροτέρα τοῦ ὀπλιτικοῦ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ συνεπληροῦτο καὶ δι' ἄλλων ποικίλων πεζικῶν σωμάτων, καὶ δι' ἱππικοῦ κρείττονος τοῦ προτέρου ἐλληνικοῦ, καὶ διὰ μηχανικοῦ σώματος ἀσυγκρίτῳ λόγῳ τελειότερου τοῦ προηγουμένου μηχανικοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅμως εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ὁ ἄριστος οὗτος μακεδονικὸς στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀρχαιότερος ἐλληνικὸς, τελειότερον καὶ πληρέστερον καταρτισθεὶς. Αἱ ἀρχαὶ ἦσαν αἱ αὐταί, ἀπλῶς δὲ μόνον ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· ὁ τακτικὸς βηματισμὸς καὶ ἡ πυκνὴ παράταξις τῆς φάλαγγος ὑπῆρχεν ἤδη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὀπλίταις· ὅ,τι παρέσχεν ἀκαταμάχητον εἰς τὴν φάλαγγα ὑπεροχὴν, ἦτο τὸ νέον ὄπλον τὸ δοθὲν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἡ σάρισσα. Τὰ ἄλλα πεζικὰ σώματα, οἱ ὑπασπισταί, οἱ πελτασταί, οἱ ὀπλίται ἦσαν αὐτὰ ταῦτα τὰ ἐλληνικὰ ἀπαράλλακτα. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τινων ἐλαφρῶν σωμάτων τῶν ἐκ βαρβάρων στρατολογουμένων, οἳ οἱ ἦσαν οἱ Ἀγριᾶνες λ. χ. διότι τοιαῦτα βάρβαρα ἐπικουρικὰ σώματα μετεχειρίσθησαν πολλάκις καὶ οἱ Ἕλληνες πρότερον εἰς τοὺς στρατοὺς αὐτῶν. Τὸ δὲ βαρὺ ἱππικὸν πάλιν ἦτο ὁμοιότατον τοῦ θεσσαλικοῦ. Ἡ γενομένη ὡς πρὸς τὸ ἱππικὸν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τελείωσις, συνίστατο εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν ἐλαφρῶν ἐκείνων ἱππικῶν ἰλῶν αἵτινες ἀπὸ τοῦ ὅπλου ἐκαλοῦντο σαρισσοφόροι. Τελευταῖον καὶ τοῦ μηχανικοῦ αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς πολιορκητικῆς ἐλήφθησαν, τελειωθείσαι ὅμως καὶ αὗται παραδόξως, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ τῶν μηχανῶν χρῆσις ἢ πρότερον περιορισμένη εἰς τὴν ἄλωσιν τῶν πόλεων, ἤδη παρεξέταθη καὶ εἰς τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας. Ὁ μακεδονικὸς λοιπὸν στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο

ἢ αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς, τελειωθείς μὲν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτῶν ἀρχῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ὑλικόν οὕτως εἰπεῖν μέρος τοῦ στρατοῦ· περὶ δὲ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα, ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος παρίστησι διαφορὰς σπουδαιοτέρας, ἀντι-παραβαλλόμενος πρὸς τοὺς προτέρους ἑλληνικοὺς. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ὁ στρατιώτης ἦτο πρὸ πάντων πολίτης, γυμναζόμενος μὲν ἐκ παίδων περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ προσερχόμενος εἰς τὰς τάξεις ἅμυχ ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ εἰς ποικίλας ἄλλας ἐργασίας ἐν τῷ μεταξὺ ἀσχολούμενος, κύριον δὲ καὶ διαρκέστερον ἔργον ἔχων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κοινοβουλευτικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων. Ὁ Μακεδὼν ἦτο πρὸ πάντων στρατιώτης, κατατασσόμενος εἰς τὸν στρατὸν διαρκῶς καὶ κύριον τοῦ βίου ἔργον ἔχων τὴν ἀσκήσιν, τὴν πειθαρχίαν, τὸν ἀδιάλειπτον σχεδὸν πόλεμον· προσεκαλεῖτο μὲν νὰ δώσῃ ψῆφον ἐπὶ τινων πολιτικῶν ἢ δικαστικῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ τοῦτο συνέβαινε σπανιώτατα· ἔπραττε δὲ καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν εἶναι πρόδηλος καὶ ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, ἡ ιδιότης τοῦ πολίτου δὲν ἦτο ἀπανταχοῦ τοσοῦτον ἐπικρατεστέρα τῆς τοῦ στρατιώτου ιδιότητος, ὅσον πρὸ μικροῦ ἐξετέλη· τὸ τοιοῦτον συνέβαιnen ἰδίως ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς ἄλλας τινὰς δημοκρατικὰς πολιτείας, ὅχι ὅμως εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς. Ἐν Σπάρτῃ ἰδίως, ὁ πολίτης, ἐκ παίδων στρατολογούμενος καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου κύριον καὶ μόνον ἔργον ἔχων τὴν πολεμικὴν ἀσκήσιν καὶ πειθαρχίαν, καλούμενος δὲ ἐκ διαλειμμάτων μόνον νὰ ψηφορορήσῃ ὡς πολίτης, καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης, εἶχε πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Μακεδόνα στρατιώτην, παρεκτός μόνον ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεκράτει ἡ θέλησις τοῦ ὑπερτάτου στρατηγοῦ, ἦτοι τοῦ βασιλέως, ἐνῶ ἐν Σπάρτῃ ἐπεκράτει ἡ θέλησις εὐαριθμοῦ ὀλιγαρχίας. Συνέβη δὲ καὶ ἐν Σπάρτῃ νὰ κατισχύσῃ ἐκ διαλειμμάτων ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ Ἀγησιλάου λ. χ. Δὲν λέγομέν τι περὶ ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν οἷον τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἀνέκαθεν ὑπηρέτουν ὡς μισθοφόροι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ περσικῷ στρατῷ· ἢ περὶ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἀνέκαθεν διῆγον βίον λη-

στρικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, διότι ὁ μακεδονικὸς ὀργανισμὸς, πρὸς τοὺς τοιοῦτους Ἕλληνας ἀντιπαραβαλλόμενος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ καὶ ἠθικῶς ἀνώτερος αὐτῶν. Ἄν ἐστερεῖτο τῶν ἐλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν, δι' ὧν διεκρίνοντο αἱ πλεῖσται ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἂν ἀπέβη ὄργανον εὐάγωγον τῆς μοναρχίας, εἶχεν ὅμως ἰσχυρὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνότητος, τῆς τάξεως, τῆς πειθαρχίας, τὸ ὁποῖον κατὰ δυστυχίαν δὲν ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Τὸ συμπέρασμα τῆς συγκρίσεως ταύτης εἶναι, ὅτι ἡ Μακεδονία ὅπως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διεμορφώθη, δὲν ἔφερε βεβαίως ἀπαράλλακτον τὸν τύπον τοῦ πρώτου ἐλληνισμοῦ καὶ ἰδίως εἶχεν ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τὴν τῆς μοναρχίας, οὐχὶ τὴν τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας ἀρχήν· ἀλλὰ οὐδὲν ἦττον ἀνεπλάσθη ἐξ ἐλληνικῶν, εἰ καὶ ἐτεροειδῶν στοιχείων· ἀνέκαθεν συνεκροτεῖτο ἀπὸ φύλων συγγενῶν τοῦ ἐλληνικοῦ· παρέλαβεν ἔπειτα πολλὰ τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ· ὠδηγεῖτο πάντοτε ὑπὸ βασιλέων ἐλληνικῆς καταγωγῆς· ἐλάλησε τὴν ἐλληνικὴν κυρίως γλῶσσαν· ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐλληνισμοῦ ἔπραξε· τὸν ἐλληνισμόν διέδωκεν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, οὐδέποτε δὲ οὔτε ὁ Φίλιππος, οὔτε οἱ διάδοχοι αὐτοῦ οὔτε τὰ ἔθνη ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπενήργησαν, ἐραντάσθησαν ὅτι ἄλλο τι ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐνηργήθη ἢ ἡ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐξἠκολούθησις, παρεκτὸς μόνον ὅτι τὸ πολίτευμα, ἀντὶ κοινοβουλευτικοῦ, ἀπέβη μοναρχικόν, ἡ δ' ἐνέργεια, ἀντὶ ἐσωτερικῆς καὶ πολιτικῆς, ἀπέβη ἐξωτερικὴ καὶ κατακτητικὴ. Ἄρα ἡ ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἀρχομένη ἱστορικὴ περίοδος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἄλλως εἰμὴ ὡς ἐτέρα τις τοῦ ἐλληνισμοῦ φάσις, τὴν ὁποίαν, πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῆς προηγουμένης, ὀνομάσαμεν μακεδονικὸν ἐλληνισμόν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διαπραχθεὶς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς δὲν συνεπληρώθη διὰ μιᾶς, καὶ ὅτι περὶ τὴν ἐποχὴν εἰς ἣν εὐρίσκόμεθα, ἦτοι κατὰ τὸ τέταρτον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτος, ὁ ὀργανισμὸς οὗτος δὲν εἶχε λάβει εἰςέτι ὅλην τὴν προεκτεθεισάν ἀνάπτυξιν καὶ τελείωσιν. Ἀλλ' ὅμως ἔκτοτε ἐτέθησαν αἱ βῆσεις τοῦ ἔργου· καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου

ἔκτοτε ἤρχισαν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα νὰ ἀναφαίνωνται τεκμήρια ἀλάνθαστα γενικῆς ἐκλύσεως καὶ παρακμῆς, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ Φίλιππος, εἰ καὶ εἰσέτι μὴ γενόμενος κύριος ὅλων τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, ἤρχισεν ὅμως ἀπὸ αὐτῶν τῶν πρώτων ἐνιαυτῶν τῆς βασιλείας του νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ καὶ νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ιδέαν τῆς μετὰ 48 μάλιστα ἔτη κατορθωθείσης ἡγεμονίας. Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐν ἔτει 356 π. Χ.

Ἡ Σπάρτη, ἀποβαλοῦσα διὰ τῶν ἀδιακόπων αὐτῆς πολέμων, τοὺς πλείστους καὶ ἀρίστους τῶν πολιτῶν, στερηθεῖσα τὴν πλουσίαν τῆς Μεσσηνίας χώραν καὶ τὰς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν δυσπροσίτους ὄρεινὰς παρόδους, ἐπὶ πᾶσι δὲ βλέπουσα ἐαυτὴν ἀποκεκλεισμένην τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου ἀφ' ἐνὸς διὰ τῆς Μεγάλης πόλεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ὀχυρᾶς Μεσσήνης, οὐδὲν ἡδύνατο πλέον νὰ πράξῃ εἴτε πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἡγεμονίας εἴτε πρὸς ἀπόκρουσιν ἐξωτερικοῦ πολεμίου. Αἱ Θῆβαι, αἱ ἐπενεγκοῦσαι τὰς τελευταίας καὶ καιριωτέρας κατὰ τῆς Σπάρτης πληγὰς, ἀπέβαλον, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοὺς πλείστους τῶν συμμάχων καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν δευτερεύουσαν αὐτῶν τάξιν. Ὅχι ὅτι αἱ Θῆβαι ἀπώλεσαν, ὅπως ἡ Σπάρτη, τὸ μέγιστον τῶν πολιτῶν πλῆθος· ἡ ὕλική τῶν Θηβῶν δύναμις ἦτο εἰσέτι ἀκεραία ἢ σχεδὸν ἀκεραία, ἀλλὰ ἡ ὕλική δύναμις μόνη δὲν ἀρκεῖ πρὸς τὸ μεγαλουργῆσαι. Ἐπὶ τούτῳ αἱ πόλεις, ὅπως καὶ οἱ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι, ἔχουσι πρὸς τούτοις χρεῖαν καὶ ἡθικοῦ τινος ἐλαττηρίου, τὸ δὲ ἡθικὸν ἐλαττήριον τὸ ἀναδειξάν τὰς Θῆβας μεγάλας, εἶχεν ἐκλείψει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἡ ἀδικία καὶ ἡ τυραννία τῆς Σπάρτης ἐνεφύσησαν εἰς τοὺς Θηβαίους τὸ πνεῦμα δι' οὗ ἐνίκησαν ἐν Λεύκτροις, δι' οὗ ἔφερον εἰς μέσον τοὺς Πελοπίδας καὶ τοὺς Ἐπαμεινώνδας, δι' οὗ ἐκυριαρχήσαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀμα δὲ οὐ μόνον ἀπέθανον οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἀλλὰ διὰ τῆς κατατροπώσεως τῆς Σπάρτης, συνεξέλιπε καὶ ἡ ἀρχικὴ ἀφορμὴ ἢ παραγαγοῦσα αὐτοὺς εἰς μέσον, ἡ ἰσχυρὰ ἐκείνη πόλις κατέπεσεν

ὥς σῶμα στερηθὲν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Αἱ δ' Ἀθῆναι, ἐν ἔτει μὲν 358 περιεπλέκοντο εἰς τὸν λεγόμενον συμμαχικὸν πόλεμον, ἐν ἔτει δὲ 355 ἠναγκάζοντο ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν τῶν ἀποστατησάντων ἰσχυρῶν αὐτῶν συμμάχων. Ναὶ μὲν δὲν κατελύθη τότε ὁλόκληρον αὐτῶν τὸ κράτος· διετήρησαν ἔτι οὐκ ὀλίγας συμμαχίδας πόλεις· ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν συμμάχων τούτων ἡγεμονία αὐτῶν ἦτο ἤδη χαλαρωτάτη διὰ τὸν φόβον νέων ἀποστασιῶν, ὅθεν οὔτε χρήματα, οὔτε ἄνδρας, οὔτε πλοῖα ἐτόλμων πλέον νὰ πορισθῶσιν ἀπὸ αὐτῶν, καὶ ἠναγκάζοντο ἕκτοτε νὰ περιορίζωνται μᾶλλον εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, αἱ δὲ δυνάμεις αὗται εἶχον πρὸ καιροῦ μαρνηθῆ. Βεβαίως αἱ Ἀθῆναι δὲν εἶχον πάθει τὴν φοβερὰν τῶν πολιτῶν ἐλάττωσιν ἣν ὑπέστη ἡ Σπάρτη· ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν αὐτῶν δὲν ἦτο ἴσως ὀλιγώτερος ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς, καὶ ἴσως οὐδ' ἡ ἐσωτερικὴ τῆς πόλεως εὐπορία ἦτο μικροτέρα ἢ ἄλλοτε· ἀλλὰ τοῦτο διότι οἱ κατάλογοι τῶν πολιτῶν συνεπληροῦντο, ὡς φαίνεται, διὰ μετοίκων καὶ ἄλλων ξένων, οἵτινες πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ Ἀθηναῖοι, οὔτε τὴν εὐφυΐαν, οὔτε τὴν ἀνατροφὴν, οὔτε τὰς παρὰ δόσεις τῶν Ἀθηναίων τῆς προηγουμένης ἐκατονταετηρίδος ἔχοντες. Ὅποια ἀλλόκοτος τῶ ὄντι διαφορὰ χαρακτῆρος, ἡ ἐπελθοῦσα βαθμὴδὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξήκοντα ἔτη! Ἐνθυμηθῆτε τί ἔλεγεν ὁ Θουκυδίδης, διὰ τῶν πρέσβων τῶν Κορινθίων, περὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ (σελ. 597 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου), περὶ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν δραστηριότητος, τῆς ἀπτοῦτος τόλμης, τοῦ ριψοκινδύνου πνεύματος, τῆς ἀκαθέκτου πρὸς πάντα ἀγῶνα ὁρμῆς· καὶ τί μετ' ὀλίγον ὁ Δημοσθένης ἐρρήτορεύε περὶ τῶν αὐτῶν συμπολιτῶν, περὶ τῆς πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφορίας αὐτῶν, τῆς παραμελήσεως τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος, καὶ τῆς ὄντως γεροντικῆς ὀκνηρίας, ῥαθυμίας, νωθρότητος. Οὐδὲ εἶχε χρεῖαν ὁ Φίλιππος τῶν ὁμολογιῶν αὐτῶν τοῦ μεγάλου ῥήτορος ἵνα μάθη τί συνέβαινεν ἐν Ἀθήναις. Ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐνιαυτῶν, τὰ πράγματα αὐτὰ τὸν ἐδίδαξαν ὅτι οὐδένα εἶχε σπουδαῖον κίνδυνον νὰ τρέξῃ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης. Παραχωρεῖ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμφίπολιν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲ φροντίζουσι καὶ νὰ καταλάβωσι τὸ ἐπὶ καιρὸν τοῦτο χω-

ρίον. Ἐπιχειρεῖ ἔπειτα τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν πέμπουσι πρὸς τοὺς Ἀμφιπολίτας ἐπικουρίαν, ἀλλὰ, ὡς μωρὰ παιδία, δέχονται τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ βασιλέως ὅτι διὰ λογαριασμὸν αὐτῶν πολιορκεῖ, κυριεύει, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμφίπολιν. Ἀποστατοῦσι μετ' ὀλίγον τέσσαρες σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποκύψωσι μετὰ βραχὺν καὶ ἄδοξον ἀγῶνα. Ζητοῦσι τελευταῖον οἱ Ὀλυνθιοὶ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, κωφεύσαντες, ἀναγκάζουσι τοὺς Ὀλυνθίους νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς τὸν Φίλιππον, καὶ νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ ὡς ἀμοιβὴν τὴν Ποτίδαιαν, τὸ κάλλιστον ἐκεῖνο, μετὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ἐν Μακεδονίᾳ κτῆμα τῶν Ἀθηναίων, τὸ ἐν πάσῃ ἀνέσει ἐκπολιορκηθὲν τότε ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Οὔτε ἀπὸ τῆς Σπάρτης λοιπὸν, οὔτε ἀπὸ τῶν Θηβῶν, οὔτε ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἶχε νὰ φοβηθῇ τι ὁ Φίλιππος· δὲν εἶχε δὲ νὰ φοβηθῇ τι, ὅχι ἕνεκα προσκαίρου τινὸς πλημμελοῦς πολιτικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἕνεκα ὁλοσχεροῦς καὶ ἀνεπανορθώτου ἀδυναμίας πρὸς τὸ πράττειν. Ἡ μὲν Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναὶ ἀπέβαλον, ὡς εἶδομεν, ἀπάσας τὰς ἡθικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις, αἱ δὲ Θῆβαι ἔσωζον μὲν ἔτι τὴν ὑλικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐστερηθήσαν τοῦ μόνου ἡθικοῦ ἐλατηρίου τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὰς ψυχὴν ἐπὶ τινα χρόνον. Καὶ ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ γενικὴ ἔκλυσις καὶ ἀτονία τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ὁ Φίλιππος, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν, εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, εἶχε προσποκτήσει τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους, εἶχε πορισθῇ τὴν ὑπέρογκον ἐτήσιαν πρόσδον τῶν χιλιῶν ταλάντων, καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότερον, εἶχεν ἀρχίσει νὰ κατασκευάζῃ στρατιωτικὴν δύναμιν ἀκαταγώνιστον. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἑκτοτε, ἀντιπραχάλλων τὰ καθ' ἑαυτὸν πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, συνέλαβε πιθανώτατα τὴν ιδέαν τῆς μεγάλης, αὐτοῦ ἡγεμονίας. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ δισταγμὸν τινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ὁ τότε ἐκρηγείς ἱερὸς ἢ φωκικὸς πόλεμος, δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ καταλίπῃ αὐτῷ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶχε χρεῖαν

ἡγεμόνος, καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος ὁ δυνάμενος νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἀζίωμα τοῦτο.

Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἱεροῦ λεγομένου τούτου πολέμου (σελ. 844 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Οἱ Θηβαῖοι, ἐκδικούμενοι τοὺς ἀποστάντας ἀπὸ τῆς συμμαχίας αὐτῶν Φωκεῖς, προσκάλεσαν ἀπόφασιν τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου δι' ἧς ἀφῆριτο ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων ἡ χώρα αὐτῶν καὶ καθωσιούτο εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· οἱ δὲ Φωκεῖς, ἵνα ἀντισταθῶσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιβάλωσι χεῖρά εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ μαντείου χρήματα, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐβίασαν τὴν Πυθίαν, ἐβεβήλωσαν τὸν ναόν, διήρπασαν τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα, συνεκρότησαν, διὰ τῶν πόρων τούτων, στρατὸν τὸ πλείστον ἐκ κακούργων συγκείμενον, ἐδωροδόκησαν τοὺς φίλους καὶ τοὺς συμμάχους, κατεσπατάλευσαν εἰς ἔρωτας καὶ εἰς ἄλλας ἀσωτεῖς τὰ ἀποταμιεύματα καὶ ἀφιερώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ, τὸ πάντων ἴσως δεινότερον, κατέστησαν συμμετόχους τῶν ὀργῶν τούτων τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Σπαρτιάτας καὶ πλείστους ἄλλους Πελοποννησίους. Ὁ πρῶτος ἑλληνισμὸς, ὡς ἂν ὑπὸ μανίας τι ὡς καταληφθεὶς ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ θανάτου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιρρίψῃ ἐντὸς νεκρωσίμου πυρᾶς ἅπαντα τὰ μνημεῖα τῆς εὐλαβείας, τῆς δόξης, τῆς εὐπορίας αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συναποθάνῃ. Ὁ δὲ δυνατὸν ὁ Φίλιππος νὰ μὴ ὠφελῇ ἀπὸ τῆς ἀφροσύνης ταύτης, ἢ μᾶλλον ἦτο συμφέρον, ἦτο δίκαιον, ἦτο πρέπον ν' ἀφήσῃ ν' ἀναλωθῇ ἀδόξως ἐντὸς τῶν ὀλεθρίων ἐκείνων σπαραγμῶν ἡ χώρα ἀφ' ἧς κατήγοντο οἱ προπάτορες αὐτοῦ, ἡ χώρα τῆς ὁποίας ἐλάλει τὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἐθαύμασε καὶ προσφκειώθη τὸν πολιτισμὸν, τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐνέργεια ἡδύνατο, κατὰ τὴν πεποιθησιν αὐτοῦ, ν' ἀποβῇ ἔτι εὐκλεές καὶ γόνιμος; Περὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Φιλίππου ἦτο οὐ μόνον ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ σωτηρία· ἀνακαλοῦντες δὲ ἐνταῦθα τινὰς τῶν περιπετειῶν αὐτῆς, θέλομεν καταδείξει καὶ αὖθις ὅπως ἀδικοὶ ἦσαν αἱ κατηγορίαι τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν περὶ τὸν Δημοσθένην περὶ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς δολιότητος τοῦ Φιλίππου. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ

Φίλιππος προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ διὰ τῶν εὐθυτέρων πάντοτε καὶ χρηστοτέρων τρόπων· ἀλλ' ἐπιμένονεν ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἐν γένει δὲν ἦτο χειρότερον τοῦ πολιτεύματος τῆς σπαρτιατικῆς καὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ὅτι δὲν ἦτο πλεϊότερον ἀξιοκατάκριτον τοῦ πολιτεύματος τὸ ὁποῖον συνήθως κατὰ δυστυχίαν μεταχειρίζονται οἱ ἰσχυροὶ τοῦ κόσμου τούτου δυνάσται, εἴτε πόλεις εἶναι, εἴτε μονάρχαι, καὶ ὅτι ἂν ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου, παραίτιος τούτου πρὸ πάντων δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος, παραίτιοι ἦσαν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες καὶ οὐδὲν ἦττον τῶν ἄλλων οἱ Ἀθηναῖοι.

Ὁ Φίλιππος ἡσυχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐξώσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ εἶχε κυριεύσει, μετὰ μακρὰν πολιόρκιαν ἐν ἔτει 354—353, τὸ τελευταῖον αὐτῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν κτῆμα, τὴν Μεθώνην, ὅτε οἱ εὐπατρίδαι τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλευάδαι, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἐνῶ οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου διάδοχοι, ὁ Λυκόφρων, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἐζήτησαν ἀφ' ἐτέρου τὴν βοήθειαν τῶν Φωκῶν. Ἐντεῦθεν συνεκρούσθησαν οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Φωκεῖς ἐπανειλημμένως εἰς τὰ θεσσαλικά πεδία, μέχρις οὗ τῷ 352 κατετροπώθησαν οἱ Φωκεῖς, ὁ δὲ Φίλιππος ἐκυρίευσεν τὰς Φεράς, καθήρεσε τὴν δυναστείαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπεφύνατο τὴν πόλιν ἐκείνην ἐλευθέραν καὶ ἐπολιόρκησε τὸν λιμένα αὐτῆς, τὰς Παγασάς. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον συμφέρον νὰ προλάβωσι τὴν ἄλωσιν τοῦ χωρίου τούτου, διότι ὁ κύριος αὐτοῦ ἦτο κύριος τοῦ παγασητικοῦ κόλπου, ὃ ἐστὶ κύριος τῶν θαλασσίων τῆς Θεσσαλίας πυλῶν· εἶχον δὲ καὶ καιρὸν καὶ τρόπον νὰ ἐνεργήσωσι, διότι αἱ Παγασαὶ ἀντέστησαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον καὶ ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἔτι τότε κατὰ θάλασσαν ἰσχυρότεροι τοῦ Φιλίππου. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὀπλίσωσι τριήρεις, ἐδέοντο χρημάτων καὶ ἀνδρῶν, δὲν εἶχον δὲ ὄρεξιν οὔτε ἄνδρας νὰ καταβάλωσιν οὔτε χρήματα, ὅθεν συνέβη ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅ,τι εἶχε συμβῆ πρὸ μικροῦ ὡς πρὸς τὴν Μεθώνην· ἐληφίσθη δηλ. ἐπικουρία, ἀλλὰ μετὰ τοσούτης νωθρότητος, ὥστε ἐφθασεν ὅτε ἤδη ὁ Φίλιπ-

πος εἶχεν εἰσελθεῖν εἰς Παγασάς. Διὰ δὲ τῶν Παγασῶν ἀπέβη κύριος ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας, καὶ οὐ μόνον κύριος, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωτὴς ἀνεδείχθη ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν Φεραίων δυναστῶν, τὸ δὲ σπουδαιότερον, διὰ τῆς τῶν Φωκέων κατατροπώσεως παρέστη καὶ ὡς τιμωρὸς τῶν βεβήλων ἐκείνων τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ὑβριστῶν· ὅθεν ἠθέλησε νὰ ὤφειληθῇ ἀμέσως ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἐπιδόσεως ἵνα ἐμβάλη εἰς τὴν Φωκίδα καὶ καθαιρέσῃ μὲν τὸν ἀνόσιον ἐκείνον ἀγῶνα, ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀκεφάλου Ἑλλάδος. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐμβάλη εἰς τὴν Φωκίδα, ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν τελευταῖον νὰ πράξωσί τι γενναῖον, καὶ, ἐξυπνήσαντες ἀπὸ τοῦ ληθαργου, κατέλαβον ἐγκαίρως τὰς Θερμοπύλας, τὰς ὁποίας τούτου ἕνεκεν ὁ Φίλιππος, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προσβάλλῃ. Ἐὰν ὁμοῦς ἀπέτυχε κατὰ τοῦτο, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐν ἔτει 352 τὸ κράτος αὐτοῦ εἶχεν ἤδη λάβει πολλὴν αὔξησιν· οὐ μόνον δὲ ἤρχεν ἤδη ὅλων τῆς Μακεδονίας τῶν παραλίων, καὶ τῆς Θεσσαλίας ὁλοκλήρου, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπέτυχεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι ἔσωσαν τότε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἐγκαίρου τῶν Θερμοπυλῶν καταλήψεως, κατηγοροῦντο ἐν τούτοις ὑπὸ πλείστων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ὡς προστάται τῶν ἱεροσύλων Φωκέων, καὶ ὡς πολέμιοι τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ.

Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. Ἀλλ' ἐνῶ ἀρ' ἐνὸς ὁ ἀνόσιος φωκικὸς πόλεμος ἐξηκολούθει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀναλίσκων τὰς τελευταίας ὑλικὰς τοῦ ἔθνους δυνάμεις, καὶ προσβάλλων τὰς ἱερωτέρας αὐτοῦ πεποιθήσεις· ἐνῶ οἱ Σπαρτιᾶται κατέτριβον τὸν καιρὸν καὶ τοὺς περιλιπομένους αὐτῶν πόρους περὶ μικρολόγους τινὰς πρὸς Μεσσηνίους καὶ πρὸς Ἀρκάδας ἀγῶνας, ὁ Φίλιππος δὲν ἔπαυσεν ἀρ' ἐτέρου αὐξάνων καὶ τελειῶν τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἦδη ἐν τῷ πρώτῳ φιλιππικῷ, τῷ ἐκφωνηθέντι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὁ Δημοσθένης ἀνεκήρυττε παρήρησά, ὅτι ἀδύνατον εἶναι εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ συγκροτήσωσι γεζικὸν στρατὸν ἱκανὸν ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Φίλιππον. Ἡ φήμη τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ εὐρυΐας καὶ τῆς ἀδαμάστου δραστηριότητος, ἡ φήμη τῶν ἀξιοματικῶν καὶ τῶν μαχητῶν ἐκείνων, Μακε-

δόνων τε καὶ Ἑλλήνων λογάδων, οὓς περὶ αὐτὸν ἤθροισεν, ἡ φήμη πρὸ πάντων τῶν λοχαγῶν τῆς φάλαγγος αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπασπιστῶν, εἶχεν ἕκτοτε ἀποβῆ πολυθρύλλητος κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῶν Παγασῶν, οἱ τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων μακεδονιστὰι ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς ὁμοσπονδίας αὐτῶν καὶ οὕτως εἰπεῖν ταγόν, παραδόντες εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ἄριστον Θεσσαλικὸν ἱππικόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπὸ τῶν λιμένων καὶ ἀγορῶν τέλη, ὥστε ἠύξηται ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον οἱ χρηματικοὶ πόροι τοῦ βασιλέως. Προσεκλήσατο δὲ διὰ τῆς κυριεύσεως τοῦ παγασητικοῦ κόλπου καὶ δύναμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον, δι' ἧς ἐλεηλάτει τοὺς συμμάχους καὶ τὰς κτήσεις τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐτὰ τῆς Ἀττικῆς τὰ παράλια.

Ἦτο λοιπὸν πρόδηλος ἡ ἔκβασις τῆς πάλης ταύτης τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνίστου ἀποθαινούσης μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, κυρίως δ' εἰπεῖν, μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Ἀθηναίων, διότι μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους παροτρυνόμενοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι πλειότερον διὰ λόγων καὶ ἀντεγκλήσεων ἢ δι' ἔργων, ἐξηκολούθουν τὸν πρὸς τὸν βασιλέα ἀγῶνα. Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφάνη ἐγκαταλείπων τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα εἰς τὴν τύχην αὐτῆς καὶ ἡσυχολήθη κυρίως ἐπὶ τινὰ χρόνον περὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κατὰ τὴν Θράκην καὶ τὰ μακεδονικὰ παράλια κυριαρχίας αὐτοῦ, πεποιθὼς ὅτι αὕτη ἡ περὶ τὴν ἐκτέλεισιν τοῦ κυρίου βουλευμᾶτος ἀναβολὴ θίλει καταστήσει τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ εὐχερεστέραν μᾶλλον ἢ δυσχερεστέραν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ, οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἄλλο δὲν ἔπραττον, εἰμὴ νὰ καθιστῶσιν ὁσημέραι ἀναγκαιοτέραν τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἡγεμονίαν.

Ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ διέτριψεν ἐπὶ τινὰς μῆνας εἰς Θεσσαλίαν ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κράτος αὐτοῦ, ἐνέβαλεν εἰς Θράκην, ὅπου ἀνεμίχθη εἰς τὰς ἐριδας τῶν διαφόρων ἐπιχωρίων ἡγεμόνων, καὶ ἄλλους μὲν αὐτῶν ἐκβαλὼν, ἄλλους δὲ προστατεύσας, ἐξέτεινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπλησίασε δὲ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην πολὺ εἰς τὴν θρακικὴν χερσό-

νησον καὶ, πολιορκήσας τὸ Ἡραῖον τείχος, ἐνέβαλεν εἰς πολλήν ἀνησυχίαν τοὺς παρακειμένους Ἀθηναίους κληρούχους καὶ ἀποίκους. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας κατὰ νοέμβριον τοῦ 352, τὸ δὲ γεγονός ἐθεωρήθη τοσοῦτον ἐπικίνδυνον ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῇ ἀμέσως στόλος 40 τριήρων καὶ νὰ ὀπλισθῇ δι' Ἀθηναίων ὀπλιτῶν, ἐφ' ᾧ ἐψηφίσθη νὰ ὑποχρεωθῶσι μὲν ἅπαντες οἱ ἄνδρες μέχρι τῆς ἡλικίας 45 ἐτῶν νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, νὰ εἰσπραχθῇ δὲ ἄμεσος φόρος 60 ταλάντων. Ἀλλὰ μικρὸν μετὰ τὴν γενναίαν ταύτην ἀπόφασιν, καταφθάνουσιν εἰς Ἀθήνας νεώτεραι εἰδήσεις, πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Φίλιππος νοσεῖ, ἔπειτα δὲ ὅτι καὶ ἀπέθανεν. Ἡ τελευταία αὕτη ἀγγελία ἦτο ψευδής, ἀλλ' ὁ Φίλιππος, ἀσθενήσας τῶντι βαρέως, ἀνέστειλεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις· εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον νὰ ὠρελῇθωσιν ἀπὸ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα εἰ δυνατόν διπλασιάσωσι τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν πρὸς κατατρόπωσιν τοῦ πολεμίου. Καὶ ὅμως συνέβη τὸ ἐναντίον· διότι τοσοῦτον ὀλίγην ὀρεξιν εἶχον νὰ δαπανήσωσι καὶ νὰ προκινδυνεύσωσιν, ὥστε ὠρελήθησαν ἐξ ἐναντίας ἀπὸ τῆς φήμης ἐκείνης ἵνα μὴδὲ τὰ ἀπορραισθέντα ἐκτελέσωσιν. Εἰς μάτην τότε ὁ Δημοσθένης ἐξερῶνῃσε τὸν πρῶτον αὐτοῦ φιλιππικόν· εἰς μάτην κατέδειξε τὰ ὀλεθρία τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀδρανεῖς ἀποτελέσματα· εἰς μάτην ἐξώρκεισεν αὐτοὺς νὰ ἀναδείξωσι τὴν ἀρχαίαν δραστηριότητα, προθυμίαν, αὐταπάρνησιν· εἰς μάτην ἐδίδαξεν αὐτοὺς πῶς ἔχουσι νὰ συγκροτήσωσι στόλον ἀξιόλογον, πῶς νὰ ὀπλίσωσιν αὐτόν, πῶς νὰ πορισθῶσι τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα χρήματα. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης τῆς λαμπρᾶς ταύτης εὐγλωττίας ὑπῆρξε τῇ ἀληθείᾳ γελοῖον. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ κατέτριψαν ἐν πληρεσνότητι ἀπραξίᾳ ὀλόκληρον τὸ ἀκόλουθον θέρος, ἔπειτα, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 351, ἐξέπεμψαν εἰς Θράκην πέντε μόνον τάλαντα καὶ δέκα μόνας τριήρεις, καὶ ταύτας ἄνευ ἐπιβατῶν, ὑπὸ τὸν μισθοφορικὸν ἡγεμόνα Χαρίδημον, ὅστις, ἐννοεῖται, δὲν ἠδυνήθη διὰ τοιούτων πόρων καὶ δυνάμεων νὰ καταστρέψῃ τὴν φάλαγγα τοῦ Φιλίππου. Ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπέδιδον τὴν ἀποτυχίαν τῶν σωτηρίων ἐκείνων συμβουλῶν εἰς τὰς ἐνεργείας ἀνθρώπων, οἵτινες, ἀγορασθέντες ὑπὸ τοῦ Φιλίπ-

που, ἀπέτρεπον, διὰ ποικίλων προφάσεων, τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ πρέποντος· οὐδὲ θεωροῦμεν ἀπίθانون ὅτι ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πολλάκις καὶ τοιούτους τινὰς τρόπους, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ, ἂν καὶ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ δυσμενῶς διακειμένων πρὸς αὐτὸν μαρτύρων. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἡδίκηκε ἑαυτὸν ἂν εἰλικρινῶς ἐπίστευεν ὅτι ὁ Φίλιππος ἡδύνατο νὰ διαπραΐξῃ ὅσα διέπραξε, διὰ μόνης τῆς προδοσίας Ἀθηναίων τινῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων πολιτῶν· ἂν οἱ Ἕλληνες τῶν χρόνων τούτων εἶχον εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν ὀλίγας ῥανίδας τοῦ αἵματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐνιαυτῶν τοσοῦτον ἀφειδῶς ἔχυσαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Θερμοπύλαις καὶ ἐν Σαλαμῖνι, ὅλοι οἱ θησαυροὶ τοῦ κόσμου δὲν ἤθελον ἀρκέσει ἵνα καταπείσωσιν αὐτοὺς νὰ μὴ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος, μάλιστα ὅτε ὑπὲρ τῶν τιμῶν τούτων ἀγαθῶν συνηγῶρει ὁ δαιμονιώτατος τῶν ῥητόρων. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐλάλει εἰς ὧτα μὴ ἀκουόντων, καὶ ὅτι ἂν ὑπῆρχον Ἀθηναῖοί τινες δωροδοκούμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὅλοι οἱ ἄλλοι οὐδεμίαν χρεῖαν τῆς δωροδοκίας ταύτης εἶχον, ἵνα ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν τοσοῦτῳ συμφέρουσαν αὐτῷ νωθρότητα καὶ ἀπραξίαν. Τὰ γεγονότα ὅσα ἔχομεν ἤδη νὰ ἐκθέσωμεν θέλουσι καταστήσει ταῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Εἶδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Φίλιππος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ διὰ παντὸς τρόπου τοὺς Ὀλυνθίους. Οἱ Ὀλυνθιοὶ, καὶ τοὶ κατατροπωθέντες τῷ 379 ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀνέλαβον, φαίνεται, ἕκτοτε ἰκανὴν δύναμιν, καὶ ἤδη προΐσταντο αὐθις ὁμοσπονδίας ἰσχυρᾶς, τὴν ὁποίαν συνεκρότουν ἂν ὅχι ὅλοι, αἱ πλείους τοῦλάχιστον τῶν κατὰ τὴν χαλκιδικὴν χερσονήσον ἑλληνίδων πόλεων. Ἐν ὧσφ λοιπὸν ὁ Φίλιππος δὲν εἶχεν ἀποβῆ ἀρκετὰ ἰσχυρὸς, δὲν ἐνόμιζε πρέπον νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς οὐχὶ ἀναξίους λόγου παραλίους ἐκείνους γείτονας. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐκυριάρχησε τῆς Θεσσαλίας ὅλης καὶ μεγάλου τῆς Θράκης μέρους, κατεσκεύασε δὲ ἑαυτῷ πρόσδοδον μεγάλην, καὶ τὸν στρατὸν διωργάνωσε καὶ ἡῤῥησε, καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἀπέκτησεν, ἐστοχάσθη

εὐλόγως ὅτι ἔφθασεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ ἀρξῇ ἀπάσης τῆς μακεδονικῆς παρελίχης διὰ τῆς τῶν Ὀλυνθίων κατατροπώσεως. Ἀφ' ἐτέρου καὶ οἱ Ὀλυνθιοὶ, βλέποντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν αὐξοῦσαν, ἤρχισαν νὰ ἐννοῶσιν, ὅτι δυσκόλως θέλουσι διαφύγει τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ καὶ ὅτι δὲν συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναβάλωσιν ἐπὶ πλεόν τὴν χοῆσιν τοῦ ἐπικειμένου ἀγῶνος, διότι πᾶσα ἀναβολὴ συνετέλει εἰς τὴν τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν ἐνίσχυσιν. Καὶ ἄδηλον μὲν τίς πρῶτος ἤρχισε τὰς ἐχθροπραξίας, βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν τελευταίαν ἀσθένειαν τοῦ Φιλίππου, ἦτοι ἐν ἔτει 350, ἐλέπομεν ἐκραγέντα τὸν πόλεμον τοῦτον, τὸν καλούμενον Ὀλυνθιακόν.

Οἱ Ὀλυνθιοὶ ἐζήτησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων· καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν πρότασιν, ὁ δὲ Δημοσθένης, διὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ λόγων, τῶν καλουμένων μὲν ὁμοίως Ὀλυνθιακῶν, ἐκφωνηθέντων δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους ἐξ ἡ ἐπτά μῆνας τοῦ ἔτους 350, ἡγωνίσθη ἐπανειλημμένως νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀναδείξωσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλείονα ἢ ἄλλοτε δραστηριότητα, ἀναλαμβάνοντες νὰ υπηρετήσωσι προσωπικῶς, καταβάλλοντες τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην καὶ μεταχειριζόμενοι ἰδίως πρὸς τὸν σπουδαῖον τοῦ πολέμου σκοπὸν τὰ λεγόμενα «θεωρικὰ» χρήματα, ἦτοι τὰ χρήματα ὅσα ἐξωδεδύοντο πρὸς τέλεσιν τῶν πανηγύρεων καὶ διενέμοντο εἰς τοὺς πολίτας ἵνα μετέχωσι τῶν πανηγύρεων τούτων. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν πάλιν γενναῖον ἔπραξαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν πολυτίμων ἐκείνων συμμάχων. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 350 ἔπαμψαν μὲν ἐπικουρίαν τινὰ πρὸς τοὺς Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ἡ ἐπικουρία ὅμως αὕτη συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων, ὅχι ἐξ Ἀθηναίων πολιτῶν, οὐδ' ἀπεστάλησαν τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν συντήρησιν τῶν μισθοφόρων τούτων χρήματα. Καὶ λέγεται μὲν ὅτι ἀνεδείχθησαν νικηφόροι εἴτε πρὸς τὸν Φίλιππον, εἴτε πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Φιλίππου ἀγωνισθέντες, ἀλλ' ἐνῷ ἡ νίκη αὕτη, οἰαδήποτε ἦτο, ἔπρεπε νὰ προκαλέσῃ νέας ἀποστολάς ἐπικουριῶν ἵνα, εἰ δυνατόν, συμπληρωθῇ ἡ τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν ἥττα, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ ἐναντίας νομίζαντες ὅτι κατέλυσαν ἤδη τὸ τοῦ Φιλίππου κράτος, ἐθεώρη-

σαν περιττόν νά ἀναλάβωσι νέους ἀγῶνας καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον ἔτος 350, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον, 349, εἶδον αἵρνης ἀποστατή-
σασαν τὴν Εὐβοίαν, τὴν ὁποίαν, ἀποσπάσαντες ἀπὸ τῶν Θηβαίων
τῷ 358, εἶχον κατατάξει ἕκτοτε εἰς τὸν κατάλογον τῶν συμ-
μάχων αὐτῶν.

Ἡ ἀποστασία αὕτη τῆς Εὐβοίας θεωρεῖται ὡς ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ
τοῦ Φιλίππου· καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἂν καὶ πρὶν ὑπάρξῃ
Φίλιππος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, πολλοὶ πολλάκις σύμμαχοι τῶν
Ἀθηναίων οἴκοθεν ἀπὸ αὐτῶν ἀπέστησαν. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ δεινὸν
τοῦτο ἔδωκαν ἐριδῆς τινες αἱ ὑποαὶ ἐξεβράγησαν τῷ 349 ἐν Ἐρετρίᾳ,
καὶ πρὸς περιστολὴν τῶν ὁποίων οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νά πέμ-
ψωσιν αὐτόθι τὸν Φωκίωνα μετὰ τινων ὀπλιτῶν· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη
ἦτο μικρὰ, οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πολέμιοι πολυάριθμοι, διὸ ὁ Φω-
κίων ὑπέστη τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, οἷδε κατῆχυσεν ἐπὶ τέ-
λους εἰμὴ διὰ τὴν ἀτρόμητον αὐτοῦ ἀνδρείαν καὶ τὴν ἔξοχον
στρατιωτικὴν σύνεσιν. Ἀνακαλεῖται ὁμῶς ἔπειτα ὁ Φωκίων καὶ
πέμπεται ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸς ἕτερος, ὀνόματι Μελοσσός, ὅστις
τοσοῦτον ἀθλίως διεξήγαγε τὸν πόλεμον ὥστε καὶ ἡχημαλωτεύθη
ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, αἱ δὲ ἐχθροπραξίαι ἐξηκολούθησαν ἄκριτοι ἐπὶ
πολλὰ ἔτη. Τὸ θλιβερώτερον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος πολέμου εἶναι,
ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγκατέλιπεν ἐπὶ αὐτοῦ, καθὰ λέγεται, δις τὴν
τάξιν· τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὤφειλε νά παρσυρεθῇ εἰς
Ἀθήνας κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν Διονυσίων ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἰδίας
αὐτοῦ φυλῆς Πανδιονίδος, τὸ δὲ δεύτερον, διότι ἐκληρώθη περὶ τὰ
μέσα τοῦ 349 εἰς τῶν πεντακοσίων βουλευτῶν. Καὶ ἦσαν μὲν
οἱ λόγοι οὗτοι πιθανῶς ἀποχρῶντες, ἵνα κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νό-
μου ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἀλλ' ὁ
ἄνθρωπος, ὅστις ἐθεώρει τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, καὶ εὐλόγως, ὡς
τὸν ἀσφαλέστερον τρόπον τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἠδύνατο, ἂν
δὲν ἀπατώμεθα, νά ἀποδείξῃ ἐμπράκτως, ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ
στρατιωτικοῦ καθήκοντος εἶναι καθυπερτέρα πάσης ἄλλης. Ὅπως-
δήποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο προεκτεθει-
σῶν περιστάσεων, ὁ Δημοσθένης κατηγορήθη ἐπὶ λειποταξίᾳ, ἐνῶ

ὁ Αἰσχίνης, ὁ τοσάκις κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡγωνίσθη ὡς ὀπλίτης παρὰ τῷ Φωκίῳ τοσοῦτον λαμπρῶς, ὥστε ὁ στρατηγός, βραβεύων τὴν γενναϊότητα τοῦ ἀνδρός, ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας, ἵνα κομίσῃ τὴν πρώτην τὴν νίκης ἀγγελίαν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐξηκολούθει πολεμῶν τοὺς τε Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδικεῖς· τί δὲ ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἵνα ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν; Ἡ συμβουλὴ τὴν ὁποίαν ὁ Δημοσθένης πολλάκις ἔδωκεν, ὅτι ὀρεῖλουσι τελευταῖον νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου τὰ θεωρικὰ χρήματα, ἐγένετο μὲν κατ' ἐπιφάνειαν δεκτὴ, διότι περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ βουλευτοῦ Ἀπολλοδώρου, ἐψηφίσθη τοιαύτη τις διάταξις· ἀληθῶς ὅμως ἡ διάταξις αὕτη δὲν ἐξετελέσθη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης. Ἦδη δὲ ὅχι μόνον τοιοῦτὸν τι δὲν ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον, ἐνῶ ἡ πρότασις τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐψηφίσθη, συγχρόνως ὁ Ἀπολλόδωρος κατηγορήθη ἐπὶ παρανόμῳ προτάσει καὶ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν ἐνὸς ταλάντου. Ἐκ τούτου πρόδηλον γίνεται, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὅχι μόνον τὰ σώματα αὐτῶν νὰ ῥίψοκινδυνεύσωσι καὶ τὰς περιουσίας νὰ θυσιάσωσιν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα οὐδεμίαν εἶχον ὀρεξίν, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐλογωτέρας οἰκονομίας χάριν αὐτοῦ δὲν ἐπέειθοντο νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι εἶχον ἀνά χεῖρας τὴν στάσιν τῆς Εὐβοίας, θέλομεν ἐννοήσαι ὅτι δὲν ἀντέταξαν σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὸν Φίλιππον κατὰ τὸν ὀλυνθιακὸν τοῦτον πόλεμον. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 349 ἔπεμψαν εἰς Ὀλυνθον μέρος ἢ ὅλον τοῦ ἱππικοῦ τὸ ὅποιον εἶχον εἰς Εὐβοίαν· παρεκτός ὅμως ὅτι οἱ Ὀλυνθιοὶ, ἔχοντες ἱκανὸν ἱππικόν, ὀπλιτῶν μᾶλλον ἐδέοντο, τοιοῦτοι δὲ δὲν ἀναφέρονται τότε ἐκπεμφθέντες, δὲν βλέπομεν οὐδὲ πῶς αἱ εὐάριθμοι ἐκεῖναι ἴλαι ἡδύναντο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ πολυαριθμότερον καὶ κάλλιον ὀπλισμένον μακεδονικὸν καὶ θεσσαλικὸν ἱππικόν. Λέγεται μὲν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαπέστειλαν ἑτὶ ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς ἐπικουρίας· τὴν μὲν ἐκ 2000 πελταστῶν καὶ τριάκοντα πλοίων, τὴν δὲ ἐκ δεκκοκτὼ τριήρων, 4,000 πελταστῶν καὶ

450 ἰππέων, τὴν δὲ τελευταίαν ἐκ δέκα καὶ ἑπτὰ τριήρων, 2000 ὀπλιτῶν καὶ 300 ἰππέων, ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Φιλοχόρου, ὅστις δὲν θεωρεῖται πολλὰ ἀξιόπιστος. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐβεβαίον βραδύτερον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν γένει ἐξέπεμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Ὀλυνθίων 4000 πολίτας, 40000 μισθοφόρους καὶ 50 τριήρεις. Ὅλα ταῦτα ὁμως, ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι, δὲν ἐμπόδισαν τὸν Φίλιππον νὰ κυριεύσῃ ἀλλεπαλλήλως τὰς 32 χαλκιδικὰς πόλεις, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν Ὀλυνθον αὐτὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 348. Καὶ ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου, ἐνῶ ἐξεβίαζε τὴν διάβασιν ποταμοῦ τινος ἵνα ἐπέλθῃ κατὰ τῆς θρακικῆς πόλεως Μεθώνης, ἐπληγώθη εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ Ὀλυνθίου τοξότου Ἀστέρος, ἀποβαλὼν ἔκτοτε τὴν χρῆσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτου, καὶ τοι μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρήσαντος νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν τοῦ περιφήμου Ἑλλήνος ἱατροῦ αὐτοῦ Κριτοβούλου.

Μετὰ τὸ πέραν τοῦ Ὀλυνθιακοῦ πολέμου, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἤρχισαν νὰ κραυγάζωσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος διὰ προδοσιῶν ἐγένετο κύριος τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ὅτι ἔπειτα ἐπολιτεύθη ὡς βάρβαρος, ὅτι ἐξηνδραπόδισε τοὺς Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ὅτι κατέστρεψε τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀντεγκλήσεις φέροντες εἰς μέσον, δι' ὧν οἱ ἀσθενέστεροι καὶ ἡττώμενοι συνήθως ἐλπίζουσι νὰ καλύψωσι τὰ ἴδια ἀμαρτήματα. Δὲν ἀμφιβάλλομεν παντάπασιν ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχε πολλὰς συνεννοήσεις ἐντὸς τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ἀλλὰ τοῦτο πράττουσι πάντες οἱ στρατηγοὶ εἰς πάντα πόλεμον, νικῶντές τε καὶ νικώμενοι· ἐξ οὗ δὴλον ὅτι μόναι αἱ συνεννοήσεις, ἢ ἂν θέλετε αἱ προδοσίαι, δὲν ἀρκοῦσιν εἰς ἐπιτυχίαν τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδίως, ἢ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς, ὅσον γενναίως καὶ ἂν ἠγωνίσθησαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ὑποκύψωσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ὑπέρογκον τοῦ Φιλίππου δύναμιν. Ἄν εἶχον ἐλπίδα τινὰ σωτηρίας, ἢ ἐλπίς αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ἐξ Ἀθηνῶν βοήθειαν· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν ἀληθεῖς αἱ προαναφεροθεῖσαι ἐπικουρίαι, δὲν ἔπραξαν ὅσα ὄφειλον νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ὥστε κύριοι αἵτιοι τῆς καταστροφῆς τῶν Χαλκιδεῶν ὑπῆρξαν αὐτοὶ καὶ ὅχι οἱ προδύται, τοὺς

ἠποιοῦς ἡτιῶντο. Προδόται δύνανται νὰ ὑπάρχωσι πανταχοῦ, ἀλλὰ συνήθως δὲν εὐδοκιμοῦσιν εἰμὴ μόνον ὅταν εὐρίσκωσι τοὺς συμπολίτας προθύμους νὰ τοὺς παρακολουθήσωσι διὰ τοιαύτην ἢ τοιαύτην αἰτίαν. Προδόται ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, δὲν ἔσχυσαν ὅμως νὰ ἀποτρέψωσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην νίκην. Τὰ δὲ περὶ ἐξανδραποδισμού τῶν κατοίκων καὶ κατεδαφίσεως τῶν πόλεων θρυλλούμενα εἶναι βεβαίως λυπηρὰ, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἐλησμόνει ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ οἱ Σπαρτιῆται, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔπραξαν πολλὰ ὅμοια καὶ ἔτι χείρονα, ἡβηδὸν σφάζαντες Πλαταιεῖς, Αἰγινήτας, Μηλίους, Σκιωναίους καὶ ἄλλους, ἐνῶ σφαγαὶ τοῦλάχιστον τοιαῦται δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸν Φίλιππον. Γενναιότερα ὑπῆρξαν, ὅσα ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐμελέτησαν τότε, ἵνα συγκροτήσωσι κοινὴν τῆς Ἑλλάδος συμμαχίαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, πέμψαντες ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀλλαχοῦ· οὐδὲ ταῦτα ὅμως δυστυχῶς ἔμελλον νὰ τελεσφορήσωσιν.

Ὁ Φίλιππος ἵνα πανηγυρίσῃ τὴν νέαν αὐτοῦ νίκην καὶ κατάρκτησιν, ἐτέλεσεν ἐν Μακεδονίᾳ, εἰς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ἐορτὴν λαμπρὰν, καθ' ἣν ἀνέδειξε πολλὴν ἐλευθεριότητα καὶ ἀπένειμε βραβεῖα βαρύτιμα εἰς ποικίλα γυμναστικά καὶ ποιητικὰ ἀγωνίσματα καὶ θεάματα. Ὅποσον δὲ ἄδικος εἶναι ἡ ἐγκολαφθεῖσα αὐτῷ παρὰ τινων ἐπωνυμία τοῦ βαρβάρου καὶ ὅποσον ἐξ ἐναντίας εἶχεν οἰκειωθῇ ἤδη τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, μαρτυρεῖ ἐξαιρέτως τοῦτο, ὅτι ὅχι μόνον περὶ τὰς δωρεὰς οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμε μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἀξιοματικῶν, ἀλλὰ καὶ πλείστον περιποιήθη τοὺς συρρέουσοντας περὶ αὐτὸν διακεκριμένους ποιητὰς καὶ τεχνίτας. Μὴ νομίσῃ δέ τις πάλιν ὅτι οἱ ἔξοχοι οὗτοι τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς καὶ τέχνης θιασῶνται ἐπὶ σκοπῷ κέρδους ἀπλῶς περιστοίχισαν τὸν βασιλέα. Πολλοὶ ὠφελήθησαν ἀπὸ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ ἵνα ἀναδειχθῶσιν εὐεργετικοὶ πρὸς τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ παθόντας· ἰδίως ὁ ὑποκριτὴς Σάτυρος, τὸν ὅποιον εἶδομεν διατελέσαντα διδάσκαλον τοῦ Δημοσθένους, ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν ἀπελευθέρωσιν δύο παρθένων, αἵτινες, θυγατέρες οὔσαι φίλου τινὸς αὐτοῦ, εἶχον αἰχμαλωτευθῇ εἰς τὴν Ὀλυμπον· ὁ

δὲ Φίλιππος ἀσμένως προσεδέξατο τὴν αἴτησιν, καὶ πολλὰς ἄλλας καὶ παντοδαπὰς εὐεργεσίας καὶ δωρεὰς διέσπειρε περὶ αὐτόν, καταδεικνύων οὕτω τὴν τε ἐπιτηδειότητα ἣν εἶχε τοῦ νὰ προσοικειώνηται τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὴν εὐφροσύνην ἣν ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ νέον ἐκεῖνο κατόρθωμα.

Εὐλόγως δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἔχαιρε, διότι εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς δόξης καὶ δυνάμεως, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ματαίως ἠγωνίζοντο νὰ ἀντιπράξωσιν εἰς αὐτόν. Οἱ πλεῖστοι τῶν πρέσβων τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψει εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἵνα συγκροτήσωσι κοινὴν κατὰ τοῦ βασιλέως συμμαχίαν, ἐπανῆλθον περὶ τὰ τέλη τοῦ 347 εἰς τὰς Ἀθήνας ἄπρακτοι, ἀναγγέλλοντες ὅτι οὐδαμοῦ σχεδὸν εὔρον πολλὴν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προθυμίαν. Ἐνταῦθ' δὲ, ἐξακολουθοῦντος τοῦ ὀλεθρίου ἱεροῦ πολέμου, οἱ Θηβαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν μεσολάβησιν τοῦ Φιλίππου. Καὶ μία μὲν τῶν Φωκέων μερὶς προεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλάβωσι τὰς Θερμοπύλας· ἀλλ' ὁ τότε στρατηγῶν τῶν Φωκέων Φάλαικος ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν ταύτην· τοσοῦτον ὀλίγον πνεῦμα ἐνώσεως ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἐνταῦθα Ἑλλησιν. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ Δημοσθένους αὐτοῦ, ἐνόησαν ὅτι δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς τὸν Φίλιππον. Καὶ περὶ τὰς διαπραγματεύσεις ὅμως ὅσαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐγένοντο, ἐδειξαν ἀλλόκοτον τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπιτηδειότητα· διότι ὁ κύριος τῶν διαπραγματεύσεων σκοπὸς ἔπρεπε νὰ ᾔηται φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὸ νὰ προληφθῇ ἡ τοῦ Φιλίππου εἴσοδος εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ ὅμως ἐγένοντο τοιοῦτοτρόπως ὥστε ἡ εἴσοδος τοῦ Φιλίππου ἀπέβη ἀναπόδραστος καὶ εὐκολωτάτη.

Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 347, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἀπεφάσισε νὰ ἐξαποστείλῃ πρὸς τὸν Φίλιππον δέκα πρέσβεις, ἵνα βεβαιωθῶσιν, ὑπὸ τίνας ὅρους εἶναι δυνατόν νὰ συνολογηθῇ εἰρήνη πρὸς τὸν βασιλέα. Ἦσαν δὲ οἱ δέκα οὗτοι πρέσβεις· ὁ Φιλοκράτης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης, ὁ Κτησιφῶν, ὁ Φρύνων, ὁ Ἰατροκλῆς, ὁ Δέρκυλλος, ὁ Κίμων, ὁ Ναυσικλῆς καὶ ὁ ὑποκριτὴς Ἀριστόδημος· ὁ δὲ Τενέδιος Ἀγλαοκρέων συνεξεπέμφθη ἐνδέκατος,

ὡς πληρεξούσιος τῶν συμμάχων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πρό-
 σβεις οὗτοι ἔφθασαν περί^ῃ τὰς ἀρχὰς τοῦ 346 εἰς Πέλλαν, ὅπου ὁ
 Φίλιππος ὑπεδέχθη αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς, περιστοιχισμένος ὑπὸ
 πάσης τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς αὐλῆς. Οἱ
 δέκα πρόσβεις ἠγόρευσαν ἅπαντες ἐνταῦθα ἀλληλοδιαδόχως. Καὶ
 πρῶτος μὲν ἐλάλησεν, ὡς πρεσβύτερος, ὁ Κτησιφῶν, διὰ βραχέων.
 Ὅμοίως ὀλίγα τινὰ εἶπον καὶ ἄλλοι ἑπτὰ. Τότε ἦλθεν ἡ σειρά τοῦ
 Αἰσχίνου, ὅστις ἐπέμεινε πολὺ εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὅποιον εἶχον οἱ
 Ἀθηναῖοι νὰ ἀνακητήσωσι τὴν Ἀμφίπολιν, ἀλλὰ οὐδὲν ἄλλο ἀντι-
 κείμενον ἐθίζε. Τελευταῖος δὲ ἔμελλε νὰ ὁμιλήσῃ ὁ Δημοσθένης,
 ὡς πάντων νεώτερος. Εἶδομεν ὅτι ὁ Δημοσθένης εὐκόλως συνεκι-
 νεῖτο καὶ συνεταράττετο· καὶ ταύτης μὲν τῆς εὐπαθείας αὐτοῦ ἐν
 τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων κατώρθωσε νὰ κατισχύσῃ
 διὰ μακρῶν ἀσκήσεων καὶ διὰ τοῦ θαρρόους, τὸ ὅποιον ἐνέπνευσεν
 αὐτῷ ἐπὶ τέλους ἢ τῶν πλειόνων εὐνοια καὶ ἐπιδοκιμασία. Ἀλλ'
 ἐνταῦθα εἶχεν ἔτερον ἐνώπιον αὐτοῦ ἀκροατήριον. Εἶχε τὸν ἄνδρα
 ἐκεῖνον τὸν ὅποιον τσάκις περιῦρρισε καὶ ἤδη ἔβλεπε δορυφορού-
 μενον ὑπὸ ὅλων τῶν σημείων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης· ἔβλεπε
 τριγύρω του τοὺς Μακεδόνας ἐκείνους στρατηγοὺς οἵτινες δικαίως
 ἀπετροπιάζοντο καὶ κατεφρόνουν αὐτόν, οὐδὲ ἐπετηδεύοντο, ὅπως
 ὁ Φίλιππος, νὰ καλύψωσι τὰ ἀληθῆ αὐτῶν αἰσθήματα· εὕρισκετο
 ἐνὶ λόγῳ ἐν μέσῳ περιστάσεων αἵτινες ὅλαι ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ
 ταράξωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἤρχισε μὲν νὰ ἀπαγγέλλῃ τὸν πρὸ καιροῦ
 παρασκευασθέντα λόγον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς
 ἐσωτερικῆς ἀγωνίας, περιῆλθεν εἰς πολλὴν ἰδέων σύγχυσιν. Εἰς
 μάτην ὁ Φίλιππος ἠθέλησεν εὐμενῶς νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀγορευόντα.
 Ὁ Δημοσθένης, ἴσως τούτου ἕνεκα ἔτι μᾶλλον ταραχθεὶς, διέκοψεν
 ἐντελῶς τὸν λόγον· καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνέντευξις. Μετ' ὀλίγον
 δὲ ὁ Φίλιππος, ἀνακαλέσας πάλιν τοὺς πρόσβεις παρ' ἑαυτοῦ, ἀπε-
 κρίθη εἰς αὐτοὺς ὁ ἴδιος μετὰ θαυμαστῆς, ὡς βεβαιοὶ ὁ Αἰσχίνης,
 ἐτοιμότητος λόγου καὶ ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρημάτων. Καὶ τί μὲν
 εἶπεν ὁ Φίλιππος, δὲν γνωρίζομεν· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν ἦτο δύς-
 κολον. Ἐπὶ τέλους οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἤζιωσαν, ὡς φαίνεται, ἄλλο
 εἰμῇ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ Ἀμφίπολις· ἀλλ' ἀπὸ τῆς

ἐποχῆς καθ' ἣν ἐγένετο ἡ περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῆς ὑπόσχεσις, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαισαν πολεμοῦντες πρὸς τὸν Φίλιππον· ἕνεκα δὲ τοῦ μεσολαβήσαντος τούτου πολέμου, ἅπασαι αἱ προηγούμεναι σχέσεις καὶ ὑποσχέσεις δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνατραπείσαι, καὶ τὰ πράγματα ἐμελλον ἤδη νὰ ρυθμισθῶσιν ἐπὶ νέας βάσεως· τοιαύτη τις πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Φιλίππου, φυσικῶς ἀπὸ τῶν γεγονότων αὐτῶν ἀπορρέουσα. Καὶ ἐπειδὴ νέαν βᾶσιν ἐνόει, ὅτι ἐκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατέχουσιν, οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶχον πληρεξουσιότητα νὰ συνομολογήσωσι τοιοῦτόν τι, ὁ Φίλιππος, ἀποπέμψας φιλικῶς αὐτοὺς, ἔστειλε πρὸς τὸν δῆμον ἐπιστολὴν εὐμενεστάτην, δι' ἧς ἔλεγεν ἑαυτὸν πρόθυμον οὐ μόνον νὰ εἰρηνεύσῃ, ἀλλὰ καὶ σύμμαχος νὰ γίνῃ, καὶ ἄλλας δὲ χρηστὰς ἐπαγγελίας προσέθηκεν· ἐνταύτῃ δὲ ἀποφάσισε νὰ πέμψῃ ἰδίους πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἵνα διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῷ προγραμένῳ ὄρω. Οὕτως ἐπανῆλθον οἱ τῶν Ἀθηναίων ἀπεσταλμένοι εἰς τὰ ἴδια κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 346, μετ' οὐ πολὺ δὲ κατέρθασαν ἐνταῦθα καὶ οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Φιλίππου, Ἀντίπατρος, Παρμενίων καὶ Εὐρύλοχος. Ἡ πρότασις ἦν οὗτοι ἐκόμισαν ἥτο βεβαίως ὀλιβερά· διότι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβάλει πολλὰ ἐν τῷ μεταξῷ, καὶ ἥδη προέκειτο διὰ τῆς νέας συνθήκης νὰ ἐπικυρώσωσι τὰς ζημίας αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἠττήθησαν, καὶ οὐδεμίαν εἶχον εὐλογον ἐλπίδα διὰ νέων ἀγώνων νὰ ἀνακτήσωσιν ὅσα ἀπέβαλον, ἡ ἀξίωσις τοῦ βασιλέως ἥτο ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας φέρουσι συνήθως εἰς μέσον οἱ ἰσχυροί, οἱ δὲ ἀσθενεῖς παραδέχονται ἐξ ἀνάγκης· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν αὐτήν, καὶ καλῶς ἐποίησαν ὅτι ἐδέχθησαν αὐτήν. Τότε ὅμως παρήχθη ἕτερον ζήτημα, οὐδὲν ἥττον ἴσως τοῦ ἄλλου σπουδαῖον, τὸ ζήτημα πῶς νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νὰ εἰέλθῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Διότι διὰ τοῦ ὅρου ὅτι ἐκάτεροι θέλουσι τηρήσει ὅσα κατέχον, αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλλον μὲν πολλὰ, ἔσωζον ὅμως τοῦλάχιστον τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐνῷ ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Φίλιππος ἤθελε κυριαρχήσει αὐτῆς, ἄρα καὶ τῶν Ἀθηνῶν· εἶδομεν δὲ ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἐκάλεσαν τὸν Φίλιππον νὰ εἰέλθῃ ἵνα κατατροπώσῃ τοὺς Φωκεῖς. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἔπρεπε

νά εὕρωσι τρόπον τινά ἐπιτήδειον νά προλάβῃ τὸ γεγονός τοῦτο, τὸ ὅποιον ἐθεώρουν ὡς μεγάλην συμφοράν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἰδίως ἀπέδειξαν τὴν ὀλίγην αὐτῶν διπλωματικὴν δεξιότητα.

Τῷντι διὰ νά ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νά εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἔπρεπε νά ἀφαιρέσωσιν ἐκ μέσου τὴν ἀφορμὴν τῆς εἰσόδου, ἥτοι τὸν μεταξὺ Φωκέων καὶ Θηβαίων πόλεμον, καὶ νά καταστήσωσιν οὕτω περιττὴν τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Θηβαίων πρὸς τὸν Φίλιππον πρόσκλησιν τοῦ νά ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς διεπραγματεύοντο πρὸς τὸν Φίλιππον περὶ εἰρήνης, ὥφειλον ἀφ' ἑτέρου, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῆς μεγάλης φωκικῆς μερίδος ἣτις διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτοὺς, νά καταπαύσωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἱερὸν πόλεμον. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ἀκατόρθωτον. Ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι εἶχον ἀπαυδήσει. Ναι μὲν οἱ Θηβαῖοι ἠλπίζον διὰ τοῦ Φιλίππου νά καταστρέψωσιν ἐντελῶς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δύσκολον νά ἐξηγηθῇ εἰς τοὺς Θηβαίους ὅτι ὁ Φίλιππος εἰσερχόμενος ἅπαξ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἂν ἤθελε τιμωρήσῃ τοὺς Φωκεῖς, ἤθελε συγχρόνως κυριαρχήσῃ τῶν ἄλλων Ἑλληνῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τῶν Θηβαίων αὐτῶν ὥστε συνέφερον εἰς τοὺς Θηβαίους οὐδὲν ἦττον ἢ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας νά προλάβωσι τὸ ἀφευκτον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ἔστω καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντες τὴν ὀλοσχερῇ τῶν Φωκέων κατατρόπωσιν. Μήπως, μετὰ ὀκτὼ ἔτη, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, δὲν κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀποσπάσωσι τοὺς Θηβαίους ἀπὸ τῆς τοῦ Φιλίππου συμμαχίας; διατὶ νά μὴ ἐπιτύχωσι τοῦτο καὶ νῦν; Οἱ δὲ Φωκεῖς ἔπρεπε νά ᾔνχι τοσούτῳ μᾶλλον πρόθυμοι εἰς τὸ νά παραδεχθῶσι τὴν μεσολάβησιν τῶν Ἀθηναίων, ὅσῳ ἐκινδύνουν τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Φιλίππου. Ὁ Φάλαικος ἀντέπραξε μὲν, ὡς εἶδομεν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τοῦτο ὅμως ὄχι διότι συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ διότι οὐδεμίαν ἀνείχετο ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν ὅθεν δὲν ἦτο ἀδύνατον νά μεταπεισθῇ καὶ νά ἐννοήσῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου εἶχε νά φοβηθῇ πολὺ δεινότερα ἢ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἢ μᾶλλον ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων οὐδὲν εἶχε νά φοβηθῇ. Ὡς δὲ ποτε οἱ Ἀθηναῖοι ὥφει-

λον διὰ πάσης θυσίας νὰ καταπαύσῃ τὸν ἐσωτερικὸν τοῦτον πόλεμον· ἀλλ' οὐδὲν πρὸς τοῦτο ἔπραξαν, ἀντὶ τούτου δὲ ἠθέλησαν εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις αὐτῶν πρὸς Φίλιππον νὰ περιλάβωσι καὶ τοὺς Φωκεῖς, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Φίλιππος, εἰρηνεύσας οὕτω πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πρὸς τοὺς Φωκεῖς, δὲν ἤθελεν ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Θηβαίων, καὶ ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἤθελε προληφθῇ ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐλπίς ὅμως αὕτη ἦτο ὅλως ἀνυπόστατος. Ἐνόςφω ὁ ἱερὸς πόλεμος ἐξηκολούθει καὶ ἐνόςφω οἱ Θηβαῖοι προσεκάλουν τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε μέγιστον πρὸς τοῦτο συμφέρον, δὲν ἦτο ἀνόητος νὰ παραιτήσῃ τὴν καλλίστην ταύτην περίστασιν τοῦ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ συμφέρον αὐτοῦ. "Αν οἱ διαμαχόμενοι εἰρηνεύσαντες πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀφαιρέσαντες οὕτω ἐκ μέσου πᾶσαν εὐλογον ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως, κατελάβανον πρὸς τούτοις τὰς Θερμοπύλας καὶ καθίστων οὕτως ἀδύνατον τὴν δίοδον, ὁ Φίλιππος ἤθελεν ἐξ ἀνάγκης ὑποκύψει. Ἀλλὰ τούτων μὴ γινομένων, τὸ νὰ φαντάζωνται οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ Φίλιππος, προσκαλούμενος ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ θεωρούμενος ὑπὸ τῶν πλείστων ἄλλων Ἑλλήνων ὡς πρόμαχος τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, ἤθελε συγκατανεύσει νὰ παραιτήσῃ τὴν λαμπρὰν ταύτην εὐκαιρίαν πρὸς χάριν τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς ἣν τίποτε δὲν ὤφειλε καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ, ἦτο ἐσχάτη μωρία. Τὸ ἀποτέλεσμα λοιπὸν ἦτο πρόδηλον· οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Φιλίππου ἀπεφάνησαντο σαφῶς καὶ ὀριστικῶς ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δέχονται νὰ περιληφθῶσιν οἱ Φωκεῖς εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμώσωσιν εἰρήνην ἄνευ τῶν Φωκέων. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ ταῦτα ὁ Δημοσθένης ἐφώναζεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδέχθησαν τὸν ὅρον τοῦτον εἰμὴ πεισθέντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας ὑποσχέσεις τοῦ Αἰσχίνου, τοῦ Φιλοκράτους καὶ ἄλλων μακεδονιστῶν, οἵτινες τοὺς ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἠδύνατο μὲν ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Θετταλοὺς σχέσεων αὐτοῦ νὰ παραδεχθῇ τοὺς Φωκεῖς ἵνα φανδὸν ὡς συμμάχους, ἀληθῶς ὅμως διέκειτο φιλικῶς μὲν πρὸς τοὺς Φωκεῖς, δυσμενῶς δὲ πρὸς τοὺς Θηβαίους· καὶ, ἅμα γινόμενος κύριος τῶν πραγμάτων,

ἔμελλε νὰ πολιτευθῇ ὅπως ἐπεθύμουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἤτοι ἔμελλε νὰ σώσῃ μὲν τοὺς Φωκεῖς, νὰ ταπεινώσῃ δὲ τοὺς Θεβαίους, νὰ ἀποδώσῃ δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν Εὐβοίαν καὶ τὸν Ὠρωπόν. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἀπλαῖ μεμφιμοιρίαι οἷας φιλοῦσι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον οἱ ἀποτυχόντες ἀσθενεῖς. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν οἱ μακεδονισταὶ εἶπον ὅσα ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἂν τὰ εἶπον, οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμον κακὰ νὰ τὰ πιστεῦσωσι, διότι ἦσαν παντελῶς παράλογα καὶ διότι παντελῶς δὲν ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῶν πρέσβειων τοῦ Φιλίππου. Τὸ δὲ οὐδὲν ἤττον βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ παύσωσι τὸν φωκικὸν πόλεμον, ἐδέχθησαν ἤδη τοὺς ὅρους τοῦ Φιλίππου, διότι δὲν εἶχον τί ἄλλο νὰ πράξωσιν. Ἐὰν δὲν ἐδέχογτο τοὺς ὅρους τούτους, δὲν ἤθελε συνομολογηθῇ εἰρήνη· ἐὰν δὲ δὲν συνομολογεῖτο εἰρήνη, οἱ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον δὲν ἤθελον ἐμποδίσαι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἐκινδύνευον νὰ πάθωσιν ἀπὸ αὐτοῦ ἔτι πλείονα τῶν ὅσα μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔπαθον.

Συνομολογήθη λοιπὸν ἡ εἰρήνη ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 346 μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἐτέρου δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, πλὴν τῶν Φωκέων, ἐπὶ τῇ βάσει ὅτι ἐκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατεῖχον. Οἱ δὲ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς ἔνδεκα πρέσβεις ἀπῆλθον τότε πρὸς τὸν Φίλιππον ἵνα δεχθῶσι καὶ τούτου τοὺς ὅρκους πρὸς τήρησιν τῶν συντεθειμένων.

Ἡ ἐντολὴ ἐν τούτοις τῶν πρέσβειων τούτων δὲν περιωρίζετο, ὡς φαίνεται, ἀπλῶς εἰς μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς διατυπώσεως ταύτης. Οἱ πρέσβεις ὤφειλον προσέτι, πρῶτον, νὰ ἐπιταχύνωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου συνέντευξιν. Κατὰ τὴν συνθήκην ἐκάτερος ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ ὅσα κατέχει, δηλ. ὅσα κατεῖχε καθ' ἣν στιγμὴν ὤρσαν ἐν Ἀθήναις τὴν συνθήκην οἱ τοῦ Φιλίππου πληρεξούσιοι. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυεν αὐξάνων τὰς ἐν Θράκῃ κτήσεις αὐτοῦ. Ὄφειλε μὲν κατὰ τὰ συντεθειμένα νὰ ἀποδώσῃ ὅσα προσεκτήσατο μετὰ τοὺς ὅρκους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ συγκατα-

νεύσῃ εἰς τοῦτο, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδένα τρόπον εἶχον νὰ τὸν καταναγκάσωσι, τὸ συμφέρον αὐτῶν ἦτο νὰ εὕρωσι τὸν Φίλιππον ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ ὅσον ἔνεστι τάχιον νὰ δεχθῶσι τὸν ὄρκον αὐτοῦ, ἵνα τοῦλάχιστον προλάβωσι τὴν μετὰ τὸν ὄρκον τοῦτον ἐπέκτασιν τῶν κατακτήσεών του. Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν, οἱ Φωκεῖς ἀπεκλείσθησαν τῆς εἰρήνης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον χρέος αὐτῶν νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς συμμάχους ἐκείνους, οἱ πρέσβεις ὤφειλον, ἂν ὄχι νὰ καταπείσωσι τὸν Φίλιππον νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον νὰ ἐπιτύχωσι παρ' αὐτῷ ὥστε νὰ μεταχειρισθῇ ὅσον ἐνδέχεται ἐπιεικῶς τοὺς Φωκεῖς. Δύο τινὰ λοιπὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐσιώδη εἶχον νὰ πράξωσιν οἱ πρέσβεις· νὰ ἐπιστεύσωσι τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον συνέντευξιν καὶ νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῶν Φωκέων. Ῥητὰς ὁδηγίας καὶ παραγγελίας δὲν ἔλαβον ἴσως περὶ τούτου· ἀλλὰ ἐκ τῶν βραδύτερον πραχθέντων καὶ ῥηθέντων εἰκάζεται ὅτι ἐθεωροῦντο ὑπὸ χρεοὶ νὰ ἐνεργήσωσι κατὰ τὰ προεκτεθέντα. Καὶ ὁμῶς ἔπραξαν ὡς ἂν ἦσαν ἐπιτετραμμένοι νὰ ἐπιτύχωσιν ἀντίθετον ὅλως ἀποτέλεσμα.

Ἐν πρώτοις, ἀντὶ νὰ δράμωσιν εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐξηκολούθει τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ὁ Φίλιππος, ἀνέβαλον ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν, καὶ ἔπειτα μετὰ πολλῆς βραδύτητος ἐπορεύθησαν πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Φθάσαντες δὲ εἰς Πέλλαν, περιέμενον ἐκεῖ ἀπρακτοῦντες τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Φιλίππου, ὅστις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Θράκης εἰμὴ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβεων. Βραδύτερον ὁ Δημοσθένης παρέστησε τὴν ἀναβολὴν ταύτην ὡς νέον δαίγμα τῆς προδοσίας τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμπρεσβευτῶν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαγωγὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἂν μὴ ἦτο καθαρὰ προδοσία, κατεδείκνυν ὁμῶς τοῦλάχιστον πολλὴν τὴν ὀλιγωρίαν πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τῆς ὀλιγορίας ταύτης ἡ καὶ προδοσίας παραίτιος ὑπῆρξεν ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πρέσβεις διωρίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ τὸ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τὸ περὶ διορισμοῦ αὐτῶν ψήφισμα περιεῖχε ῥητῶς τὴν περιοριστικὴν

διάταξιν α οὐδαμοῦ μόνους ἐντυγχάνειν Φιλίππῳ. » Ἡ διάταξις αὕτη ὑπεδείκνυε δυσπιστίαν πρὸς τινὰς τῶν ἀποστελλομένων. Τούτου ὅμως τεθέντος, διατί ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέτρεψε τὰ συμφέροντα αὐτοῦ εἰς ἄνδρας ἀξίους πλείονος πίστεως; Ἐπειτα, ἐπειδὴ οἱ πρέσβεις ἀνέβαλον τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τῶν ἐπὶ ἑννέα ὅλας ἡμέρας, ἡ βουλὴ ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν ἀνευ ἀναβολῆς ἀναχώρησιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ καὶ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὑπῆρξε δυσπιστία πρὸς αὐτοὺς καὶ μετὰ ταῦτα, ἐνῶ οἱ πρέσβεις ἦσαν ἔτι εἰς Ἀθήνας, ἔλαβεν ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος πραγματικὴν ἀπόδειξιν, ἂν ὅχι ἄλλου, τῆς ἀμελείας αὐτῶν, διατί νὰ μὴ προβῶσι τότε τοῦλάχιστον εἰς τὸν διορισμὸν ἄλλων πληρεξουσίων; Τὸ συμπέρασμα εἶναι, νομίζομεν, ὅτι ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔδειξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζῆλον πολὺ πλείοτερον τοῦ ὀλίγου ζήλου τὸν ὁποῖον ἔδειξαν οἱ πρέσβεις αὐτῶν.

Τελευταῖον ἐνταμώθησαν εἰς Πέλλαν οἱ πρέσβεις καὶ ὁ Φίλιππος· ὑπῆρχον δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλων πολλῶν ἐλληνίδων πόλεων οἱ ἀντιπρόσωποι, Θηβαίων, Λακεδαιμονίων, Εὐβοέων, Φωκέων ἅπαντες ἔχοντες τὴν συνείδησιν ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἤδη ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνισχυόμενοι τοσούτῳ μᾶλλον εἰς τὴν πεποιθήσιν ταύτην ὅσῳ ἔβλεπον περὶ τὴν Πέλλαν πολυάριθμον καὶ λαμπρῶς ἐσκευασμένον στρατὸν, οἷτις, πρὸ μικροῦ ἐπιστρέψας ἀπὸ τῆς νικηφόρου κατὰ τὴν Θράκην πορείας, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐτέραν στρατείαν. Οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις ἐδιχονόησαν ἤδη λαμπρῶς περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ μὲν Δημοσθένης ἠξίου ὅτι ὤφειλον πρὸ πάντων νὰ ἀπαιτήσωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν παραχώρησιν τῶν ὅσα προσεκλήσατο μετὰ τοὺς ὅρκους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ· ὁ δὲ Αἰσχίνης ἐφρόνει, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος προέκειτο ἤδη νὰ εἰσβάλῃ ἐντὸς τῆς ἰδίως Ἑλλάδος, τὸ πρῶτιστον τῆς πόλεως συμφέρον ἦτο νὰ συνηγορήσωσι παρ' αὐτῷ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῆς, τῶν Φωκέων. Ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἀμφοτέρων νὰ πράξωσι τὰ δέοντα, ὅτι ὅμως ἂν ἐκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ἐν, ὁμολογουμένως τὸ τῶν Φωκέων ἦτο σπουδαιότερον τοῦ ἄλλου. Ἡ πρότασις τοῦ Δημοσθένους ἦτο κατὰ τοῦτο ἄτοπος,

ὅτι ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε βεβαίως πολλὴν διάθεσιν νὰ ἀποδώσῃ ὅσα προσεκτήσατο, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἱκανὴν δύναμιν ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, δὲν ἤθελεν ἀποποιηθῆ ἀποτόμως τὴν ἀπαίτησιν, ἀλλ' ἤθελεν ἐπιχειρήσει συζητήσεις, ἡ περὶ τούτου διαπραγματεύσεις ἡδύνατο νὰ παραταθῇ· καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φίλιππος ἤθελεν εἰσβάλει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ρυθμίσει κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ πράγματα αὐτῆς. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, οἱ πρέσβεις μετὰ μακρὰς συνεννοήσεις δὲν συνεφώνησαν, ἀλλ' ἀπεφάσισαν ὅτι ἕκαστος αὐτῶν θέλει εἶπει πρὸς τὸν Φίλιππον ὅ,τι νομίζει προσφορώτερον. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Φίλιππος ὠφελήθη ἀπὸ τῆς διαφωνίας ταύτης τῶν πληρεξουσίων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἵνα παρατείνῃ τὴν συζήτησιν καὶ ὑποθρέψῃ ἔτι μᾶλλον τὴν διχόνοιαν αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκήρυττον, τοῦλάχιστον ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς ῥήτορας τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ἀγαθὰς ὑπὲρ τῶν Φωκέων προαιρέσεις, ὅτι θέλει πολιτευθῆ εἰς τρόπον εὐχάριστον πρὸς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φίλιππος ἐκίνησε μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀπὸ Πέλλης, εἰσῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν ἐν συνοδίᾳ ὄλων τῶν πρέσβεων τοὺς ὁποίους ὅλους ἐξίσου σχεδὸν περιεποιεῖτο, καὶ ὅτε ἔφθασεν εἰς Φεράς, οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ἀθηνῶν ἐδέχθησαν τελευταῖον τὸν ὄρκον αὐτοῦ καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις συνομογηθείσης συνθήκης, τῆς ὁποίας, ὡς ἡξυρόμεν, οἱ Φωκεῖς εἶχον μείνει ἀποκεκλεισμένοι· μεθ' ὃ οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας.

Τὰ συμβάντα τότε ἐν Ἀθήναις μαρτυροῦσιν αὖθις ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἀδιακόπως ἐπαναλαμβάνόμενα περὶ τῆς προδοσίας τῶν συμπρεσβευτῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν δολίων ὑποσχέσεων τοῦ Φιλίππου, εἶναι τοῦλάχιστον σφόδρα ὑπερβολικά. Ἡ βουλὴ, τῆς ὁποίας ὁ Δημοσθένης ἦτο κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος μέλος, ἐφαίνετο εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένη· ὅθεν ἀφοῦ ἤκουσε τὴν διαμαρτύρησιν τοῦ ῥήτορος κατὰ τῆς διαγωγῆς τῶν συμπρεσβευτῶν καὶ τὰς συνήθεις αὐτοῦ περὶ προδοσίας καὶ ἀπάτης κατηγορίας, δὲν ἀπεδοκίμασε μὲν ῥητῶς τὰ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων πραχθέντα, ἀλλ' οὔτε ἐπῆνεσεν αὐτοὺς, οὔτε τὰς νενομισμένας ἀπένειμε τιμὰς,

ἐψήφισε δὲ μάλιστα διὰ προβουλευματος τὴν προπαρασκευὴν πεντήκοντα τριήρων, ἵνα δύνηται ἡ πόλις, ἐκ περιστάσεως δοθείσης, νὰ ποιήσῃ ἀμέσως χρῆσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς βουλῆς, ὅσον ἀόριστος, ὅσον ἀσαφὴς καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔτυχε τῆς ἀπαιτουμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κυρώσεως· ἐξ ἐναντίας ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀκούσασα τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Φιλοκράτην, οὐ μόνον ἐπεκύρωσε τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην, τῆς ὁποίας, ὡς γινώσκομεν ἤδη, εἶχον ἀποκλεισθῆ οἱ Φωκεῖς, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς προσέθηκεν εἰς τὸ περὶ τούτου ψήφισμα αὐτὴν μὴ ποιῶσι Φωκεῖς ἀ δεῖ καὶ παραδιδῶσι τοῖς Ἀμφικτύοσι τὸ ἱερὸν, ὅτι βοηθήσει ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων ἐπὶ τοὺς διακωλύοντας ταῦτα γίνεσθαι ν. Ἀμυπροτέρᾳ ἱκανοποίησις δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δοθῇ εἰς τοὺς συμπρεσβευτὰς τοῦ Δημοσθένους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Δημοσθένης βεβαίωσι, ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἠπάτησε πάλιν τοὺς Ἀθηναίους εἰπὼν ὅτι ὁ Φίλιππος, καθ' ὃς ἔδωκεν αὐτῷ ἰδιαιτέρας διαβεβαιώσεις, ἐπέρχεται εἰς τὰς Θερμοπύλας ὡς φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ὡς προστατῆς τῶν Φωκῶν καὶ ὡς τῶν Θηβαίων πολέμιος, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ὡς πρωταιτίους τῆς λεηλασίας τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, διότι αὐτοὶ πρῶτοι μελετήσαντες τὸ τοιοῦτον, ἠνάγκασαν τοὺς Φωκεῖς νὰ πράξωσι τὸ ἀσέβημα. Ἀλλὰ ἔχονται ἀρὰ γε ἀκριβεῖς αἱ κατηγορίαι αὗται τοῦ Δημοσθένους; Καὶ πῶς συμβιβάζονται αἱ ἀποδιδόμεναι πρὸς τὸν Αἰσχίνην ὑποσχέσεις περὶ τῆς ἀπολύτου εὐνοίας τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Φωκεῖς, μὲ τὴν ἐν τῷ ψήφισματι παρεισαχθεῖσαν διατάξιν, ὅτι ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας τὸ ἱερὸν, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι συντελέσει εἰς τὸ νὰ καταναγκασθῶσιν εἰς τοῦτο; Καὶ δὲν φαίνεται ὡς ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης πολὺ πιθανώτερον, ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπέσχετο χάριν τῶν Ἀθηναίων νὰ φαγῇ ἐπιεικῆς πρὸς τοὺς Φωκεῖς ἐὰν οὗτοι ὑποκύψωσιν ἐγκαίρως, ὅτι ὅμως, ἂν δὲν σπεύσωσι νὰ ἀποδώσωσι τὸ ἱερὸν εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας, εἶπε σαφῶς ἑαυτὸν ὑπόχρεον νὰ βιάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο καὶ προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συμπράξωσιν ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ παραδεχθῶσιν; Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρξε προδοσία, πάλιν ὡς ἔνοχοι αὐτῆς δὲν ἠδύναντο

νά θεωρηθῶσι μόνοι οἱ συμπρεσβευταὶ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ μάλλον οἱ Ἀθηναῖοι, διότι ἡ μὲν βουλὴ δὲν ἔλαβε τὸ θάρρος νὰ ἀποδοκιμάσῃ ῥητῶς τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ἡ δὲ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπισήμως ἐπεκύρωσεν αὐτήν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος, ἐξακολουθήσας τὴν πρὸς μεσημβρίαν πορείαν του, ἔφθασε μετ' οὐ πολὺ εἰς Θερμοπύλας. Ἐνταῦθα ἵστατο πρὸ καιροῦ ὁ τῶν Φωκέων στρατηγὸς Φάλαικος, ἔχων 8 ἕως 10,000 πεζοὺς καὶ 1000 ἵππεῖς. Εἶχε δὲ ἔλθει εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ καὶ ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς Ἀρχίδαμος μετὰ ἀνδρῶν χιλίων. Ἡ δύναμις αὕτη ἦτο βεβαίως ἱκανὴ νὰ διακωλύσῃ τὴν τοῦ Φιλίππου εἰσόδον, μάλιστα ἐὰν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐβοήθουν ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλὰ ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη ἦτο πολεμία πρὸς τοὺς ἱεροσύλους Φωκεῖς καὶ εὐνοὺς πρὸς τὸν ἐπερχόμενον ἀνορθωτὴν τοῦ ἱεροῦ. Οἱ Θηβαῖοι ἠπέλουν ὀπισθεν τοὺς τῶν Θερμοπυλῶν προμάχους, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ῥητῶς πρὸ ὀλίγου, ὡς εἶδομεν, συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Φιλίππου. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ Φίλιππος, ὁ δὲ Φάλαικος παρέδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἀναχωρήσας αὐτὸς ὑπόσπονδος εἰς Πελοπόννησον. Καὶ τότε ὁ Φίλιππος, καταλαβὼν τὴν χώραν τῶν Φωκέων, συνεκάλεσε τὸ τῶν Ἀμφικτυόνων συνέδριον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε συνέλθει ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Φιλόμηλος εἶχε καταλάβει τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, ἥτοι ἐπὶ ὅλην δεκαετίαν. Τὸ συνέδριον τοῦτο πρὸ πάντων ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Φωκέων τὰς δύο ψήφους τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον ἐν αὐτῷ καὶ ἀπέδωκεν αὐτάς εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἐπιτρέψαν εἰς τούτους καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἡγεῖσθαι εἰς τὸ ἐξῆς τῶν Πυθίων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ Ἀμφικτυόνες ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος πλὴν τῶν Ἀβῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, θέλουσι μεταβληθῇ εἰς κώμας καθαιρουμένων τῶν τειχῶν αὐτῶν, ὅτι ἐκάστη κώμη δὲν θέλει ἔχει πλείονας τῶν πεντήκοντα οἰκιῶν, μηδὲ θέλουσιν ἀπέχει ἀλλήλων αἱ κώμαι ἑλαττον σταδίου· ὅτι ὅσοι τῶν Φωκέων μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, οἱ τοιοῦτοι θέλουσιν εἶναι ἐναγεῖς

καὶ πάντοθεν ἀγώγιμοι· ὅτι οἱ λοιποὶ θέλουσι κατέχει τὴν χώραν αὐτῶν, παρεκτός ὠρισμένου τινὸς τμήματος περὶ τὰ σύνορα, τὸ ὁποῖον παρεχωρήθη εἰς τοὺς Ὀθηβαίους· ὅτι ἐπὶ τέλους οἱ Φωκεῖς θέλουσι πληρώσει κατ' ἔτος εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν φόρον πεντήκοντα ταλάντων μέχρι τῆς ἀποτίσεως τοῦ ληστευθέντος θησαυροῦ.

Αὕτη ἡ κατὰ τῶν Φωκέων ἀπόφασις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας τοῦ Δημοσθένους κατηγορίας κατὰ τοῦ Φιλίππου, κατὰ τοῦ Αἰσχίνου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ὅσοι ἐθεωροῦντο συμπράττοντες μετὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ μέγας ῥήτωρ ἤξίου, ὅτι ὁ Φίλιππος παρέβη τὰς ὑποσχέσεις του, ὅτι ἐνῶ προηγουμένως ἔλεγεν ὅτι θέλει προσενεχθῆ ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤδη καθυπέβαλε τὴν χώραν εἰς τὰς φοβερωτέρας τῶν συμφορῶν ἀφ' ὧν ἔπαθέ ποτε χώρα ἑλληνική, ὅτι ἐγένετο οὕτω ἔνοχος νέας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀπάτης καὶ ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ συνέπραξαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην, προδίδοντες τὰ τιμαλφέστερα τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντα. Τὸ κατ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι αἱ κατηγορίαι αὗται, ἂν δὲν ᾔναι ἐντελῶς ἀνυπόστατοι, φαίνονται τοῦλάχιστον σφόδρα ὑπερβολικαί. Πρὸ πάντων μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἅπαν τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας δὲν εἶναι γνωστὸν εἰμὴ ὅπως ἐν Ἀθήναις παρεστάθη. Εἰδῆσαι προερχομένης ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἢ τῶν περὶ αὐτόν, κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν. Καὶ ὅχι μόνον ὡς ἐκ τούτου ἀναγκαζόμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ μονομερείας τὰ πράγματα, ἀλλὰ, τὸ δεινότερον, οὐδὲ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν αὐτῶν περισώθη εἰς ἡμᾶς ἱστορική τις ἀφήγησις. Τὰς πληροφορίας ἡμῶν ἔχομεν ἀπὸ τῶν δημηγοριῶν δύο ἀντιπάλων ῥητόρων, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου, οἵτινες οὔτε κατὰ συνέχειαν οὔτε ἀπαθῶς ἐξέθετον τὰ πράγματα, ἀλλὰ παριστῶσιν αὐτὰ ἐκ διαλειμμάτων κατὰ τὰ ἐκάστοτε ἐκαστέρῳ συμφέροντα· ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὴν ἀκαταμάχητον ἐντύπωσιν τῆς τοῦ Δημοσθένους εὐγλωττίας, τὴν γοητείαν ἣν ἦτο φυσικὸν νὰ προσενῇ τὸ εὐγενὲς αἶσθημα τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, τῆς ὁποίας οὗτος ἐκλαμβάνεται ὁ μόνος συνήγορος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ πλείονες τῶν ξένων ἱστορικῶν δὲν πείθονται νὰ θεωρήσωσι τὴν μακεδονικὴν ἐποχὴν ὡς ἰδίαν τινὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν, θέλομεν ἐννοήσαι τὴν ἐκπαλαί καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπι-

κρηκτοῦσαν συνήθειαν τοῦ νὰ θεωρῇται ὁ Φίλιππος ὡς ἀπατεῶν καὶ δόλιος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶναι δικαία, ἀκριβε-
στέρα δὲ ἐκτίμησις τῶν σωζομένων πληροφοριῶν, ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ
ἀν ὧσι, φέρει εἰς ἕτερα περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτείας τοῦ
Φιλίππου συμπεράσματα.

Ἰδιαιτέρως ὁ Φίλιππος, ὑποσχεθεὶς ἅπαξ ὅτι θέλει πολιτευθῆ ἐπιει-
κῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤθελεν ἔπειτα τιμωρῆσαι αὐτοὺς πικρῶς,
ἀπατῶν τοὺς Ἀθηναίους; Φύσει ἄγριος δὲν ἦτο· καὶ ἀν ἐξώκελλεν
ἐνίοτε εἰς βιαιοπραγίας, ἔπραττε τοῦτο, εἴτε ἕνεκα στιγματίζας
παραφορᾶς, εἴτε πολιτικοῦ συμφέροντος ἕνεκα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προ-
κειμένου ἐξ ἐναντίας συμφέρον εἶχε μᾶλλον νὰ προσοικειωθῇ τοὺς
Φωκεῖς, ὅπως καὶ πάντας τοὺς ἄλλους "Ελλήνας" ὁ κύριος αὐτοῦ
σκοπὸς ἦτο νὰ ἀναγορευθῇ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ὅχι νὰ κατα-
πίεσῃ καὶ νὰ τιμωρῇ αὐτὴν ἢ μέρος τι αὐτῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι
ἐκλήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ εἶχε πρὸ πολλοῦ
ὑπηκόους καὶ συστρατεύοντας τοὺς Θεσσαλοὺς, οἱ δὲ Θηβαῖοι καὶ
οἱ Θεσσαλοὶ, πολέμιοι ὄντες τῶν Φωκέων, ἤθελεν νὰ ὠφεληθῶσιν
ἀπὸ τὴν παροῦσαν περίστασιν ἵνα καταδιώξωσιν αὐτούς· ὥστε ὁ
Φίλιππος ἦτο ἡναγκασμένος μέχρι τινὸς νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν τοιαύ-
την τῶν συμμάχων αὐτοῦ διάθεσιν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως πολλὰ τεκ-
μήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι προηρεῖτο νὰ μετριάσῃ ὅσον ἐνδέχεται
τὴν καταφορὰν ἐκείνην. Τοῦτο πρὸ πάντων ὑποδεικνύει ἡ διάτα-
ξις τοῦ περὶ τῆς εἰρήνης ψηφίσματος τῶν Ἀθηναίων, ἡ διαλαμβά-
νουσα, ὅτι, ἐὰν οἱ Φωκεῖς μὴ παραδώσωσι τὸ ἱερὸν εἰς τοὺς Ἀμ-
φικτύονας, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι καταναγκάσει αὐτοὺς εἰς τοῦτο
ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Φιλίππου. Τῷόντι· διὰ τὸ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ
ἐμεσολάβουν παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν Φωκέων, συγχρόνως συ-
νεμάχουν μετὰ τοῦ Φιλίππου κατ' αὐτῶν; Ἡ πρέπει νὰ ὑποθέ-
σωμεν ὅτι δὲν ἤξευρον τί ἔκαμνον, ἢ, ἀν ἡ διαγωγή των αὕτη
δύναται ὁπωςοῦν εὐλόγως νὰ ἐξηγηθῇ, ἄλλην ἐξήγησιν δὲν ἐπιδέ-
χεται εἰμὴ ὅτι, μεσολαβοῦντες παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν συμ-
μάχων αὐτῶν, συγχρόνως ὑπέσχοντο εἰς αὐτὸν ὅτι θέλουσι τοὺς
καταπεῖσαι νὰ παραδώσωσιν ἀμαχητὶ τὸ ἱερὸν, καὶ, ἵνα ἐνισχύσω-
σιν ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπόσχεσιν, ἀνέλαβον τὴν υποχρέωσιν νὰ συμ-

πράξωσι μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἐὰν οἱ Φωκεῖς ἀποποιηθῶσι τὴν παράδοσιν τοῦ ἱεροῦ. Αὐτὴ καὶ ὄχι ἄλλη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἐρμηνεία τῆς διατάξεως ἐκείνης τοῦ περὶ εἰρήνης ψηφίσματος. Καὶ ἀληθῶς ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπετύγχανον τὴν ὑπὸ τῶν Φωκέων ἐγκαίρως παραδόσιν τοῦ ἱεροῦ, δηλ. πρὶν ὁ Φίλιππος εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτύχωσι τοιοῦτόν τι, ἂν τοῦλάχιστον καθ' ἣν ἀνέλαβον ὑποχρέωσιν, συνέπραττον εἰλικρινῶς μετὰ τοῦ Φιλίππου, τὰ πράγματα ἡδύναντο νὰ λάβωσιν ἐτέραν τινὰ ἔκβασιν. Ὅχι ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἤθελεν εἰσέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι ὅτι δὲν ἤθελε προπαρχσκευάσει τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ, ἐγκαθιδρυόμενος ὅπως δῆποτε ἐντὸς τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου· τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει τοσοῦτον, ὥστε τοῦτο, τὸ ὅποιον πρότινων μηνῶν ἡδύνατο ἴσως νὰ ἐπιτύχῃ, κατέστη ἤδη ἀκατόρθωτον. Ἀλλὰ ἡ τύχη τῶν Φωκέων ἤθελεν ἀποδῆ ὀλιγώτερον οἰκτρά, διότι ὁ Φίλιππος, δυνάμενος τότε νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ εἰς τοὺς Θηβαίους ὅτι ἡ κατάλυσις τοῦ πολέμου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἡδύνατο ἐνταύτῃ νὰ προσθέσῃ ὅτι ὤφειλε νὰ μὴ δυσχερεστήσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ οὕτω νὰ σώσῃ τοὺς Φωκεῖς ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμμάχων. Ἀντὶ τούτου ὅμως, τί ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι; Δὲν ἤξεύρομεν ἂν προσέτρεψαν τοὺς Φωκεῖς νὰ παραδώσωσιν ἐγκαίρως τὸ ἱερόν· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὅτε ἔφθασεν ὁ Φίλιππος εἰς τὰς Θερμοπύλας, εὔρε τὸ χωρίον κατεχόμενον ὑπὸ ἰσχυρᾶς τῶν Φωκέων δυνάμεως καὶ δι' ἰδίων πρὸς τὸν Φάλαικον διαπραγματεύσεων καὶ ἀπειλῶν ἐπέτυχε τῶν πολεμίων τὴν ὑποχώρησιν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον κατ' οὐδὲν εἰς τοῦτο συνετέλεσαν, καίτοι δι' ἐπανειλημμένων τοῦ Φιλίππου ἐπιστολῶν ἐπὶ τούτῳ προτρεπόμενοι, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἅμα μαθόντες ὅτι ὁ Φίλιππος διέβη τὰς Θερμοπύλας, ἐπολιτεύθησαν πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς πολέμιον, ἀποφασίσαντες τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἀττικῆς φρουρίων, διατάξαντες τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μεταγωγὴν τῶν γυναικῶν, τῶν παίδων καὶ ἀπάσης τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας, ἐπὶ πᾶσι δὲ ψηφίσαντες ὅτι θέλουσι τελέσει τὰ Ἑράκλεια, τὰ ὅποια τότε προσκεῖτο νὰ πανηγυρισθῶσιν, οὐχὶ κατὰ τὸ σύνθηδες ἐξω τῆς πόλεως,

ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς. Ἐννεκα ἡ ἀγγελία τῆς διαβάσεως τῶν Θερμοπυλῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατέπληξε τοσοῦτον τοὺς Ἀθηναίους καὶ προσεκάλεσε τοιαύτας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῶν ἀποφάσεις; Μήπως πρὸ ὀλίγου αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἀποφασίσει ὅτι ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν παραδώσωσιν οἴκοθεν τὸ ἱερὸν, ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις θέλει συμπράξει μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰς τὸ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο; Τί λοιπὸν συνέβη ἤδη πλείοτερον τῶν προαποφασισθέντων; Οἱ Φωκεῖς δὲν παρέδωκαν τὸ ἱερὸν, ὁ δὲ Φίλιππος ἐπῆλθεν ἵνα καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο. καὶ μὲν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν συνέπραξαν καθ' ἣν εἶχον ἀναλάβει ὑποχρέωσιν· ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποθέτωσιν εὐλόγως, ὅτι ὁ Φίλιππος, πράξας μόνος ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ὤφειλον καὶ οὗτοι νὰ συντελέσωσι, παρέβη διὰ τοῦτο τὰ συντελειμένα, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ὥφειλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀμυντικῶς κατ' αὐτοῦ προπαρασκευάς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν σώζουσα μὲν εἰσέτι τὰς ἀρχαίας ἀξιώσεις, μὴ δυναμένη δὲ νὰ πράξῃ τι γενναῖον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἐταλαντεύετο ἀδιακόπως μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες, ὡς ὁ Δημοσθένης, ὁ Καλλισθένης καὶ ἄλλοι, συνεβούλευον νὰ μὴ ὑποκύβῃ εἰς τὸν Φίλιππον, καὶ ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ὁ Αἰσχίνης, ὁ Φωκίων καὶ ἄλλοι, συνεβούλευον εἰς αὐτὴν νὰ διατελῇ φιλικῶς πρὸς τὸν βασιλέα· διασπωμένη δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων διαθέσεων, ἐπολιτεύετο παλιμβούλως καὶ ἐν τούτοις κατηγορεῖ τὸν Φίλιππον ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ δολιότητι.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐπιτυχὼν τὴν ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν ὑποχώρησιν τοῦ Φαλαίκου ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἰδίως διὰ τούτου ὅτι ἔθετο τὸν Φάλαικον ἐν τῷ μέσῳ δύο κινδύνων, καθὸ ἐπαπειλούμενον ὀπίσθεν μὲν ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ἔμπροσθεν δὲ ὑπὸ τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἀξιόλογον μέρος ἀπετέλουν οἱ Θεσσαλοὶ, εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ μόνης τῆς συμπράξεως τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Θεσσαλῶν· καὶ ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἦσαν, ὡς προείπομεν, ἄσπονδοι τῶν Φωκέων ἐχθροί, ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τοὺς Φωκεῖς εἰς τὰ πάθη τῶν συμμάχων ἐκείνων, εἰς οὓς κυρίως

ἔπριε τὸν παρόντα θρίαμβον. Ὡς τε ἂν οἱ Φωκεῖς ἐτιμωρήθησαν, πρωταίτιος τούτου δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος, πρωταίτιοι ἦσαν οἱ μὴδὲν ὑπὲρ αὐτῶν δεόντως πράξαντες Ἀθηναῖοι. Καὶ πάλιν ὁ Φίλιππος ἡγωνίσθη νὰ μετριάσῃ τὰ κατὰ τῶν Φωκέων πάθη τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπραξαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ λάθος νὰ μὴ πέμψωσιν εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ αποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῶν Φωκέων, οὐδένα αὐτῶν ἀντιπρόσωπον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεποιήθησαν νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους αὐτόθι, οἱ τῶν Φωκέων πολέμιοι κατέστησαν κύριοι τοῦ συνεδρίου· ὅθεν κατ' ἀρχὰς προστάθη νὰ θανατωθῶσιν ἡβηδὸν ἅπαντες οἱ Φωκεῖς, ἐπεκράτησε δὲ, καθ' ἃ προσεξεθέσαμεν, πολὺ ἐπεικεστέρα γνώμη, ἥτις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἐπικρατήσῃ, ἐὰν δὲν ὑπεστήριζεν αὐτὴν ὁ τότε παντοδύναμος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Ὅτι περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν αποφασισθέντων ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων, συνέβησαν πολλαὶ πάλιν καταχρήσεις, καθ' ἃ βεβαιοῖ ὁ Δημοσθένης, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, ἂν καὶ πάντοτε πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ὁ ῥήτωρ παρεξέτρεπετο εἰς ὑπερβολάς· ἀλλὰ τῶν καταπίσεων τούτων κύριος ἔνοχος δὲν δύναται βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὁ Φίλιππος. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ αποφασισθέντων ἀνέλαβον κατ' ἀνάγκην οἱ Θηβαῖοι, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ ἄλλοι περιεκείμενοι λαοὶ, οἵτινες ἅπαντες, καὶ ἀρχαῖς ἔχοντες ἀφορμὰς ἐρίδων πρὸς τοὺς Φωκεῖς (σελ. 134 τόμου πρώτου) καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον τὰ πάνδεινα ὑπ' αὐτῶν παθόντες, ὠφελήθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ ἀπὸ τὴν παρούσαν περίστασιν ἵνα κορέσωσι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν. Ὁ δὲ Φίλιππος, καίτοι παραβάντων τῶν Ἀθηναίων πάντα τὰ συντεθειμένα καὶ περιελθόντων πρὸς αὐτὸν εἰς πολεμίας σχεδὸν σχέσεις, ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς πάλιν μετριοπαθῶς, ἂν καὶ ἡδύνατο ὁμολογεμένως νὰ καταφέρῃ εἰς αὐτοὺς πληγὰς καιρίας. Καὶ παραβλέψας λοιπὸν πάντα τὰ ἐν τῷ μεταξύ γεγόμενα, ἔπεμψε νέους εἰς Ἀθήνας πρέσβεις, δι' ὧν ἀνήγγειλε τὰ ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων αποφασισθέντα, ιδίως τὸ νέον ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἐδόθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου καὶ παρεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀναγνωρίσωσι

τὰ γενόμενα, ὅπερ οὗτοι ἐθεώρησαν ἤδη συνετὸν νὰ πράξωσι, συναινέσαντος εἰς τοῦτο καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους. Ὡς τε ἀφοῦ εἰς τοσαῦτα περιέπεσον λάθη περὶ τὰς διαπραγματεύσεις, ἀφοῦ ἔπειτα ἠθέλησαν νὰ παραβῶσι τὴν εἰρήνην τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ συνωμολόγησαν, ἐπὶ τέλους ὑπέκυψαν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Φιλίππου, ἀνεγνώρισαν τὴν παραδοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν συνέδριον, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόεδρον μιᾶς τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς Ἑλλάδος πανηγύρεως, ἦτοι τῶν Πυθίων, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόμαχον τοῦ μεγίστου τῆς Ἑλλάδος ἱεροῦ καὶ τιμωρὸν τῆς ἱεροσυλίας ἧς ἦσαν συνυπεύθυνοι· ὑπέκυψαν δὲ εἰς ταῦτα πάντα χωρὶς καὶ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὴν προδήλως εὐμενῇ πρὸς αὐτοὺς διάθεσιν τοῦ Φιλίππου, ἵνα, ἂν ὄχι ἄλλο, ἀνακουφίσωσι τοῦλάχιστον τὰς συμφορὰς τῶν συμμάχων τῶν Φωκέων.

Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίφει περὶ τὰ ἐφεξῆς γεγονότα, μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου, καθ' ἣν ὁ Φίλιππος ἐπέτυχε, τῷ 337, τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπέδιώκε, τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀναγορευθῇ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Ἡ λεπτομερὴς τῶν γεγονότων τούτων ἔκθεσις οὐδὲν ἄλλο ἤθελεν εἶναι ἢ ἀπλῆ ἐπανάληψις τῶν περιπετειῶν, τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου παρεστήσαμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Τῷ ὄντι ἐὰν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τῶν συμβάντων τῆς ἐπελθούσης ἐννεαετίας, τὰ ὁποία ἐν κεφαλαίῳ ἱστορήθησαν ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ἠθέλομεν εὑρεῖ παρὰ μὲν τοῖς Ἀθηναίοις τὸν αὐτὸν πόθον τοῦ νὰ καθιρέσωσι τὸ ἀξίωμα τοῦ Φιλίππου, τὴν αὐτὴν ἀδράνειαν περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἀποτυχίαν, παρὰ δὲ τῷ Φιλίππῳ τὴν αὐτὴν ἐπιμονὴν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν αὐτὴν ἐπιτηδεύματα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἐπιτυχίαν. Διότι ἡ τύχη τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἶχεν ἀποφασισθῇ ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Φίλιππος ἐπάτησε κατὰ πρῶτον τὸν πόδα του ἐντὸς αὐτῆς. Πάντα τὰ μετέπειτα μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου, ἦσαν ἀναπόδραστα τοῦ πρώτου

ἐκείνου γεγονότος ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ λεπτομερὴς αὐτῶν ἀφήγησις ἤθελε προξενήσῃ εἰς μὲν τοὺς ἐλπίζοντας ἔτι τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ, λύπην μόνον διὰ τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτοῦ ἀτυχήματα, εἰς δὲ τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν ἄφραυκτον τοῦ Φιλίππου θρίαμβον, κόρον μόνον διὰ τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτοῦ εὐτυχήματα. Ὅθεν σπεύσωμεν νὰ ἱστορήσωμεν μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, ἵνα μὴ ἀναβάλωμεν πλεῖστον νὰ μεταβιβάσωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νέον μέγα θέατρον εἰς ὃ ἐκλήθη νὰ ἐνεργήσῃ ἡ ἐλληνικὴ ἐθνότης ὑπὸ ἡγεμόνα ἔτι δαιμονιώτερον τοῦ Φιλίππου. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἐπανελθὼν ἀπὸ Κορίνθου τῷ 337 εἰς τὰ ἴδια, ἐπεχείρησε τοσαύτας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας παρασκευάς, ὥστε ἐντελῶς ἐξήντηλσε τὸ χρηματικὸν αὐτοῦ ἀποταμίευμα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐνταύτῳ κατεπολέμησε καὶ Πλευρίαν τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Ἐπειτα, ἐν ἔαρι τοῦ 336, προσξέπεμψεν εἰς Ἀσίαν μοῖραν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ὑπὸ στρατηγούς τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀτταλον, ἵνα ἀρχίσωσιν ἀμέσως τὰς ἐχθροπραξίας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ αὐτὸς καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἐπιχειρήματος ἡγεμονίαν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο βούλευμα. Ὁ Φίλιππος εἶχε κρᾶσιν ὀξύτατην, ὣν σφόδρα ἐπιρρεπὴς εἰς πάσας τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, μάλιστα δὲ πρὸς ἔρωτας ἐκδοτος. Ὅθεν ἐκτὸς τῆς Ὀλυμπιάδος εἶχε λάβει ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς ἄλλας συζύγους, ὧν ἡ τελευταία, Κλεοπάτρα, ἡ τοῦ προμνημονευθέντος στρατηγοῦ Ἀττάλου ἀνεψιά, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποπέμψῃ τὴν Ὀλυμπιάδα, ἣτις ὄχι μόνον, ὡς προείπομεν, ἦτο δύστροπος τὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ συγχρόνως κατηγορεῖτο, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ ἀπιστίᾳ πρὸς αὐτόν. Καὶ ἡ μὲν Ὀλυμπιάς ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς Ἀλεξάνδρῳ, μεταξὺ δὲ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύο βασιλίδων προέκυψαν ἐριδες δειναί, τὰς ὁποίας ὑπέθαλπεν ἡ ὀργὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἕνεκα τῆς γενομένης πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ ὕβρεως. Ὅπόσον φοβερά ἦσαν τὰ ἀνακινήθέντα τότε εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου πάθη, ἀπεδείχθη ἐπὶ τοῦ συμποσίου τοῦ τελεσθέντος ἕνεκα τῶν γάμων αὐτοῦ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας. Ἐν τῷ πότῳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τοῦ συμποσίου τούτου, ὁ Ἀτταλος

ἐξέφερε πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχὴν, ἵνα γεννηθῇ γνήσιος ἐκ Φιλίππου καὶ Κλεοπάτρας διάδοχος τῆς βασιλείας. Ἐκ τούτου παροξυνθεὶς, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέκραξεν· «Ἡμεῖς δέ σοι, κακὴ κεφαλὴ, νόθοι δοκοῦμεν;» καὶ ἔρριψεν ἐπ' αὐτὸν σκύφον ἥτοι ποτήριον, ὃ δὲ Φίλιππος πάλιν, ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ υἱοῦ, ὥρμησε ξιφῆρης κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ, διὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν οἶνον, ἔπεσε κατ' εὐτυχίαν, καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις οὐδὲ τοῦ πατρὸς φειδόμενος· αὐτὸς μέντοι, ἄνδρες, ἀνεβόησεν, ὑβριστικῶς, εἰς Ἀσίαν ἐξ Εὐρώπης παρασκευάζεται διαβαίνειν, ὅς ἐπὶ κλίνης ἀπὸ κλίνης διαβαίνων ἀνατέτραπται.» Μετὰ τὴν δεινὴν ταύτην διένεξιν, ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων πατὴρ καὶ υἱός· ὁ Ἀλέξανδρος, συνοδεύσας τὴν μητέρα του εἰς Ἡπειρον, ἀπῆλθεν ἔπειτα πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Καὶ ἀνεκάλεσε μὲν αὐτὸν μετὰ τινος μῆνας ὁ Φίλιππος συνδιαλλαγείς πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ προτροπῇ τοῦ Κορινθίου Δημαράτου· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ νέαι πάλιν δυσαρέσκεια παρήχθησαν εἰς μέσον μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἐνῶ πολλοὶ αὐλικοὶ ἐξωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καθὼ πιστοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλοι, οἱ περὶ τὸν Ἀτταλον ἐξ ἐναντίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κύνουσιντο. Αἱ δὲ διενέξεις αὗται ἦσαν τοσοῦτῳ μᾶλλον δεινὰ ὅσῳ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἡ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατεία, καὶ ὁ Φίλιππος, ἐτοιμαζόμενος νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Μακεδονίας, ἐφοβεῖτο εὐλόγως μήπως ἡ Ὀλυμπιάς πείσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Ἀλέξανδρον, τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου, νὰ ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ. Ναὶ μὲν φρουρὰ μακεδονικὴ κατεῖχε τὴν Ἀμβρακίαν, πόλιν ἐλληνίδα ἐπισημοτάτην περὶ τὰ ἡπειρωτικὰ σύνορα κειμένην, ὃ δὲ Φίλιππος, βοηθήσας τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἤλπιζεν εὐλόγως εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν διὰ δεσμοῦ στενοτέρου, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ αὐτῷ σύζυγον Κλεοπάτραν, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος θυγατέρα, ἥτις ἦτο λοιπὸν συγχρόνως ἀνεψιὰ τοῦ εἰρημένου Ἀλεξάνδρου.

Πρὸς τέλεσιν τῶν γάμων τούτων, οἵτινες ἐωρτάσθησαν, κατὰ αὐγουστον τοῦ 336, εἰς Αἰγὰς τῆς Μακεδονίας, εἶχον γίνεαι ἐτοι-

μασίαι λαμπραί καὶ πολυτελεῖς. Ὁ Φίλιππος ἤθελε κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν νὰ πανηγυρίσῃ τὰ γενέθλια τοῦ υἱοῦ τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου εἶχε γεννήσῃ ἀπὸ τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας, καὶ ἠλπίζεν ὅτι περιποιούμενος οὕτως ἀμφοτέρας τὰς μερίδας, τὴν τε περὶ Ἀττάλον, τὴν τε περὶ Ὀλυμπιάδα, ἤθελε καταπαύσει τὰς ἐριδας, δι' ὧν ἐταράσσετο ἀδιακόπως ἡ αὐλὴ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τέλους ἡδύνατο νὰ ταραχθῇ ἅπανσα ἡ βασιλεία. Ὅθεν οὐδενὸς ἐφείσθη τοῦ δυναμένου νὰ καταστήσῃ τὴν πανηγυριν μεγαλοπρεπεστάτην, προνοήσας περὶ ἐστιάσεων τῶν φίλων καὶ ξένων, περὶ ἀγώνων μουσικῶν καὶ γυμναστικῶν, περὶ τραγικῶν παραστάσεων καὶ περὶ ποικίλων ἄλλων διασκέδασεων ὅσας καὶ οἷας ἐγίνωσκεν ὁ τότε ἑλληνικὸς πολιτισμός· διότι καὶ αὕτη, ὡς πᾶσαι αἱ ἄλλαι τοῦ Φιλίππου πανηγύρεις, ἦτο ἑλληνικὴ, ὅχι ἄλλοια τις. Ἕλληνες δὲ πρέσβεις, ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκπεμφθέντες, περιστοιχίζον τὸν βασιλέα συγχαιρόντες αὐτῷ· καὶ ἀγάλματα τῶν δώδεκα θεῶν λαμπρῶς ἐξεργασμένα εἰσῆχθησαν ἐν πομπῇ εἰς τὸ θέατρον, καὶ κατόπιν αὐτῶν ἀμέσως ἤρχετο τὸ τοῦ Φιλίππου αὐτοῦ ἄγαλμα, ὡσεὶ τριςκαίδεκάτου θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ ἄγρια πάθη τὰ ὁποῖα πρὸ καιροῦ περὶ αὐτὸν ἐξηγέρθησαν καὶ, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παθῶν πολυειδῶς παρωξύνθησαν, εὐχερῶς δὲν ἡδύνατο νὰ καταδαμασθῶσι. Μεταξὺ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως ὑπῆρχεν εὐπατρίδης τις νεανίας, καταγόμενος μὲν ἐκ τῆς Ὀρεστίδος χώρας τῆς ἄνω Μακεδονίας, ὀνομαζόμενος δὲ Πausανίας, ὅστις ὕβρισθῆί ποτε ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου, τοῦ θεῖου τῆς νέας βασιλίδος Κλεοπάτρας καὶ μὴ δικαιωθείς παρὰ τοῦ Φιλίππου πρὸς ὃν κατέφυγεν, ἐμελέτησε δολοφονίαν κατ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο φαίνεται σχεδὸν βεβαίον ὅτι ἐνίσχυσαν αὐτὸν οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τοῦ Ἀττάλου καὶ τῆς Κλεοπάτρας· αὐτὴ ἡ ἀμείλικτος Ὀλυμπιάς ἐπιπαρώξυνε πιθανώτατα τὸν νέον, τοῦλάχιστον δὲν ἐυστάλη νὰ ἐπιδείξῃ ἀναφανδὸν τὴν χαρὰν αὐτῆς μετὰ τὸ γεγονός. Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος συνέπραξεν εἰς τὸ τόλμημα, θεωρεῖται ὅλως ἀνυπόστατον. Ὅπωςδὲποτε ὁ Φίλιππος, ὅστις δὲν ἤξευρέ τι περὶ τῆς παρασκευασθείσης κατ' αὐτοῦ συνωμοσίας, ἐβάδιζε φέρων ἱμάτιον λευκόν, φαιδρὸς καὶ ἀτάραχος, πρὸς τὸ θέατρον, τὸ

ὁποῖον ἦτο ἤδη πλήρες θεατῶν, ὅτε, ἅμα πληττάσας πρὸς τὴν πύλιν, προπορευόμενος τῶν δορυφόρων, ἐθανατώθη αἴφνης ὑπὸ τοῦ Παισαίου· ὁ δὲ δολοφόνος οὗτος ἐτράπη μὲν ἀμέσως εἰς φυγὴν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ, καταληφθεὶς καὶ φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Λεοννάτου καὶ τοῦ Περδίκκου.

Τοιοῦτοτρόπως ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν 46 ἢ 47 ἐτῶν ὁ Φίλιππος, βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα καὶ τρία. Περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐξηνέχθησαν κρίσεις τὰ μάλιστα ἀντίθετοι καὶ ἀντιφατικά, ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅσοι, μεγαλουργήσαντες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, προσέβαλον συγχρόνως, ἐξ ἀνάγκης, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πολλὰ συμφέροντα καὶ περιήλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς πάθη πολλά. Ὁ Παισαίας βεβαίως, ὅτι κατεπάτησεν αἰετοτε τοὺς πρὸς θεοὺς ὅρκους, ὅτι ἠτίμασε τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πίστιν, καὶ ὅτι τὸ ἐν Χαιρωνείᾳ ἀτύχημα ἐπήγαγε τὴν δουλείαν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη ν' ἀνακαλέσωμεν ἐνταῦθα τὴν δεινὴν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς καταφορὰν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀντιπάλου, τοῦ Ἀθηναίου ῥήτορος, ὅστις, συγκεφαλαιῶν τὴν ἀπειρίαν τῶν ὕψεων τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσεν ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ, ἀνακράζει πού ἐν τῷ τρίτῳ τῶν φιλιππικῶν, ὅτι ὁ Φίλιππος ὄχι μόνον δὲν εἶναι Ἕλλην, οὐδὲ κοινὸν οὐδὲν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ βάρβαρος κυρίως εἰπεῖν δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ἀλλ' ὀλεθρὸς τις Μακεδὼν, ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον σπουδαῖον οὐδὲν ἡγοράζετο ποτὲ πρότερον; Πολὺ πλειότερον βάρος φαίνεται ἔχουσα ἐκ πρώτης ὀψεως ἡ καταδίκη τοῦ Θεοπόμπου, Ἕλληνος ιστορικοῦ, τὸ γένος Χίου, ἀκμάσαντος περὶ τὰ τέλη τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Τὴν γνώμην αὐτοῦ, τὴν διασωθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, νομίζομεν χρεὸς ἡμῶν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶναι γνώμη προσωπικοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ κρίσις ιστορικοῦ δοκίμου, ὅστις ὡμολόγει μάλιστα τὴν ἐξαίρετον τοῦ Φιλίππου μεγαλοφυΐαν. Ὁ Θεόπομπος λοιπὸν ἔλεγεν αὐτὸν ἀκρατέστατον πρὸς τὰς γυναῖκας ἐπὶ τοσούτον ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐνέβαλεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον διὰ τὰ πάθη αὐτοῦ· ἔλεγεν αὐτὸν πρὸς τούτοις ἀδικώτατον καὶ

κακοπραγμονέστατον περὶ τὰς τῶν φίλων καὶ συμμάχων κατασκευάς· πλείστας δὲ πόλεις ἐξηνδραποδισμένον καὶ πεπραξικοπηκότα μετὰ δόλου καὶ βίας· ἐκδοτον δὲ καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰς ἀκρατοποσίας καὶ ἀναφανδὸν μεθύοντα πολλάκις ἐνώπιον τῶν φίλων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι μέτρια συγκρινόμενα πρὸς τὴν ἐξῆς τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ περικοπὴν, τὴν ὁποίαν, αὐταῖς λέξεσι παρατιθεμένην ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἀντιγράφωμεν ἐνταῦθα, καθὼς καταδεικνύουσιν εἰς ποίας ὑπερβολὰς τὸ αἶσθημα τῆς ἀπολεσθείσης αὐτονομίας ἐξώθησέ τινας τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ταύτης. «Εἰ γάρ τις ἦν ἐν τοῖς Ἑλλήσιν ἢ τοῖς βαρβάροις, λέγει ὁ Θεόπομπος, λάσταυρος ἢ θρασὺς τὸν τρόπον, οὗτοι πάντες, εἰς Μακεδονίαν ἀθροίζόμενοι πρὸς Φιλίππον, ἑταῖροι τοῦ βασιλέως προσηγορεύοντο. Καθόλου γὰρ ὁ Φίλιππος τοὺς μὲν κοσμίους τοῖς ἤθεσι, καὶ τῶν ἰδίων βίων ἐπιμελουμένους, ἀπεδοκίμαζε· τοὺς δὲ πολυτελεῖς, καὶ ζῶντας ἐν μέθῃς καὶ κύβοις, ἐτίμα καὶ προῆγε. Τοιγαροῦν οὐ μόνον ταῦτ' ἔχειν αὐτοὺς παρσκευάζεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἀδικίας καὶ βδελυγμίας ἀθλητὰς ἐποίησε. Τί γὰρ τῶν αἰσχυρῶν ἢ δεινῶν αὐτοῖς οὐ προσῆν; ἢ τί τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων οὐκ ἀπῆν;» Καὶ ἐνταῦθα ἀποδίδων ὁ ἱστορικός εἰς τοὺς ἑταίρους ἐκείνους τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τῶν ὁποίων προῆλθον εἰς μέσον τοσοῦτοι καὶ τηλικούτοι ἐνδοξοὶ στρατηγοί, πράξεις τὰς ὁποίας αἰσχυρόμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπαναλάβωμεν, προσεπιφέρει: «ὅθεν καὶ δικαίως ἂν τις αὐτοὺς οὐχ ἑταίρους, ἀλλ' ἑταίρας ὑπελάμβανεν εἶναι· οὐδὲ στρατιώτας, ἀλλὰ χαμαιτύπους προσηγόρευσεν. Ἀνδροφόνοι γὰρ τὴν φύσιν ὄντες, ἀνδροπόρνοι τὸν τρόπον ἦσαν. Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν, ἵνα παύσωμαι μακρολογῶν, ἄλλως τε καὶ τοσούτων μοι πραγμάτων ἐπιπεχυμένων, ἡγοῦμαι, τοιαῦτα θηρία γεγονέναι, καὶ τοιούτους τὸν τρόπον, τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἑταίρους Φιλίππου προσηγορευθέντας, οἷους οὔτε τοὺς Κενταύρους· τοὺς τὸ Πήλιον κατασχόντας, οὔτε τοὺς Λαιστρυγόνας τοὺς τὸ Ἀεοντίνον πεδῖον οἰκίσαντας. οὔτ' ἄλλους οὐδ' ὁποίους.»

Ἐκ τούτων τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου λεγομένων, ἐὰν μέρος μόνον, ὅχι τὸ ὅλον, ἦτο ἀληθές, βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ μακεδονικὴ αὐλὴ, πολιτεία, κοινωνία ἦτο τὸ αἰσχρότερον

τετρατούργημα ἀφ' ὅσα ποτὲ ἡγεμῶν διέπλασεν ἐν τῷ κόσμῳ
τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ Φίλιππος, ὁ προῖστάμενος τοῦ κράτους ἐκείνου
καὶ τὸ πλεῖστον δημιουργὸς αὐτοῦ διατελέσας, ἦτο ὁ ἐξωλέστερος
τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἤδη ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Πολύβιος ἀπεδοκίμασε
διαρρήδην τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀθυρογλωσσίαν τοῦ Χίου ἱστορικοῦ.
Ὁ Πολύβιος παρατηρεῖ πρὸ πάντων, ὅτι ὁ Θεόπομπος, εἰπὼν τὸν
Φίλιππον βασιλέα εὐφυστάτον πρὸς ἀρετὴν γεγονότα καὶ προσθεὶς
ὅτι μηδέποτε ἡ Εὐρώπη παρήγαγε τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν,
ἔπειτα δὲ ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ τσαῦτα αἰσχροὶ καὶ δεινὰ, περιέ-
πεσεν εἰς πρόδηλον ἀντίφασιν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὁμολογου-
μένως ἐσυκοφάντησε τὸν βασιλέα καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Διότι ἐὰν
ὁ λόγος ἦτο περὶ Σαρδαναπάλου καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, τοῦ
ὁποίου τὴν ἐν τῷ βίῳ προαίρεσιν καὶ τὴν ἀσέλγειαν μαρτυρεῖ ἡ
ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιγραφή,

Ταῦτ' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐρύβριτخ, καὶ μετ' ἔρωτος
τέρπν' ἔπαθον,

ἴσως ἡδύνατό τις νὰ μεταχειρισθῇ τσαούτην κακορρήμοσύνην. Περὶ
δὲ Φιλίππου καὶ τῶν ἐκείνου φίλων ὁμιλῶν, ὅχι μόνον ἀπρεπέ-
στατον εἶναι ν' ἀποδίδῃ αὐτοῖς μαλακίαν, ἀνανδρίαν, ἀναίσχυντίαν,
ἀλλὰ τὸναντίον πρέπει νὰ φοβῇται μᾶλλον ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ
νὰ ἐγκωμιάσῃ ἐπαξίως τὴν γενναϊότητα, καὶ τὴν φιλοπονίαν, καὶ
ἐνὶ λόγῳ τὴν ἀρετὴν ἀνδρῶν, οἵτινες προφανῶς, διὰ τῶν ἔργων καὶ
τῆς τόλμης αὐτῶν, ἐξ ἐλαχίστης βασιλείας ἐνδοξοτάτην καὶ μεγί-
στην τὴν Μακεδόνων ἀρχὴν κατεσκεύασαν. Χωρὶς δὲ νὰ ἐνδιατρί-
ψωμεν, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, εἰς τὰς ἐπὶ Φιλίππου πράξεις, αἱ
μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν μετ' Ἀλε-
ξάνδρου συντελεσθεῖσαι, ὁμολογουμένην τὴν ἐπ' ἀρετῇ φήμην αὐτῶν
παρέδωκαν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Διότι μεγάλην ἴσως μερίδα τῶν
πεπραγμένων πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν προεστῶτα τῶν ὅλων
Ἀλέξανδρον, οὐ μικρὰν ὅμως εἰς τοὺς συνεργοὺς καὶ τοὺς φίλους,
οἵτινες, πολλαῖς μὲν καὶ παραδόξοις μάχαις ἐνίκησαν τοὺς ὑπε-
ναντίους, πολλοὺς δὲ καὶ παραδόξους ὑπέμειναν πόνους καὶ κινδύ-
νους καὶ ταλαιπωρίας· πλείστης δὲ περιουσίας κυριεύσαντες καὶ
πρὸς ἀπάσας τὰς ἐπιθυμίας πλείστης εὐπορήσαντες ἀπολαύτως

οὔτε κατὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν διὰ ταῦτα οὐδέποτε ἡλαττώθησαν, οὔτε κατὰ τὰς ψυχικὰς ὁρμὰς οὐδὲν ἄδικον οὐδὲ ἀσελγὲς ἐπετήδευσαν. Ἀπαντες δὲ βασιλικοὶ οὕτως εἰπεῖν καὶ ταῖς μεγαλοψυχίαις, καὶ ταῖς σωφροσύναις, καὶ ταῖς τόλμαις ἀπέβησαν, Φιλίππῳ, καὶ μετ' αὐτόν, Ἀλεξάνδρῳ συμβιώσαντες. Ταῦτα ὁ Πολύβιος.

Ὁ δὲ Ἰσοκράτης, τοῦ ὁποίου τὴν χρηστότητα καὶ τὴν φιλοπατρίαν οὐδεὶς πώποτε ὑπώπτευσεν, οὐ μόνον εἰς συνεχῆ οἰκειότητα δι' ἀλληλογραφίας πρὸς τὸν Φίλιππον περιῆλθεν, οὐ μόνον τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀνδρὸς ἀπεθαύμασε καὶ διετράνωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ πολιτείαν καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα προαίρεσιν παρέστησεν αἰετοῦ ὡς ἀγαθὴν, καὶ πλείστα ὅσα πλεονεκτήματα ἐπαγγελλομένην.

Τίς δὲ, ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων ἀντιφατικῶν κρίσεων, ἡ ἀλήθεια; Ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο ὁξὺς περὶ τὰς ὁρμὰς αὐτοῦ, καὶ περὶ τὰς ἔξεις τοῦ βίου ἄκρατος, μαρτυρεῖται ὑπὸ γεγονότων τὰ ὅποια δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀναμφισβήτητα. Ἀλλ' ἕτερα πάλιν γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὅτι διὰ τὴν ὁξύτητα ἐκείνην καὶ τὴν ἄκρασίαν, οὔτε τὴν μεγαλοφροσύνην, οὔτε τὴν λεπτότητα, οὔτε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἀπέβαλεν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ διδάσκαλον τὸν Ἀριστοτέλην, ἤξευρε βεβαίως νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ ἐξοχώτερα τῶν διανοητικῶν προτερημάτων ὅσα ὁ θεὸς ἀπένειμέ ποτε εἰς ἄνθρωπον. Ὁ βασιλεὺς ὅστις τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ περιεποιήθη τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ φιλολογίαν καὶ τοσαύτην ὁ ἴδιος ἀνέδειξε περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐπιτηδειότητα, εἶχε βεβαίως τὴν συνείδησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ὕψους τῶν ἀρίστων ἔργων ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ ἀνθρώπινος παρήγαγε νοῦς. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις κατ' ἐπανάληψιν δικαιοῦμενος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, μετὰ τε τὴν κατάλυσιν τοῦ ρωμικοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, βεβαίως δὲ δυνάμενος νὰ καταφέρῃ κατ' αὐτῆς τὰς καιριωτέρας τῶν πληγῶν, ἐφείσθη οὐδὲν ἦττον αἰετοῦ αὐτῆς, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων ἀπέδωκεν αὐτῇ καὶ πολυειδῶς ἄλλως τὴν ἀτυχίαν αὐτῆς ἐθεράπευσεν, ἔδωκεν ἀναμφισβόως τρανιότατον δείγμα τῆς μεγα-

λοφροσύνης αὐτοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας ἣν ἠσθάνετο πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀνδρῶν ἐν οἷς συγκεφαλαιοῦται τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ, λέγουσιν, ὁ Φίλιππος ἀνεδείχθη ψεύστης, δόλιος, ἀπατεῶν· τὸ καθ' ἡμᾶς, διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν, ὅτι αἱ πλείσται τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶναι ἀνυπόστατοι, καὶ ὅτι ἂν ἐνίοτε παρέβη τὸν λόγον αὐτοῦ, δὲν ἤμαρτε κατὰ τοῦτο οὔτε πλεῖστον οὔτε δεινότερον ἀφ' ὅσον ἡ ἱστορία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ δυστυχίαν, παρίστησιν ἡμῖν ἀμαρτάνοντας καὶ λαοὺς καὶ ἄνδρας λαβόντας ἅπαξ εἰς χεῖρας δυσκαταμάχητον δύναμιν. Ἀλλὰ, ἐπιφέρουσιν, ὁ Φίλιππος κατέσκαψε πολλὰς ἐλληνίδας πόλεις καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν ἐξηνδραπόδισε. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθὲς εἰμὴ ὡς πρὸς τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς· καὶ ἐνῶ, μὴ γνωρίζοντες ἀκριβῶς τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου τούτου, δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος αἱ πόλεις αὗται δὲν κατηνάγκασαν, διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, τὸν Φίλιππον εἰς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην καταφορὰν, ἐλάβομεν ἀφ' ἐτέρου ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ἤδη, ὅτι, δεχόμενοι τὰ πράγματα ὅπως παριστῶσιν αὐτὰ οἱ τῶν Ἀθηνῶν ῥήτορες, πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἀνέδειξε, μετὰ τὴν νίκην, τὴν ἀμείλιχον ἐκείνην ἀγριότητα καὶ ἀπανθρώπιν εἰς ἣν ἐξετραχλίσθησαν ἄλλοτε ποτε Πελοποννήσιοί τε καὶ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Καθόλου δὲ ἀνεξετάζόμενος ὁ τοῦ Φιλίππου βίος, παρίστησιν αὐτὸν ἀναμφιβόλως ἓνα τῶν μᾶλλον μεγαλεπήβολων καὶ τῶν μᾶλλον μεγαλοπραγμόνων ἀνδρῶν ἐξ ὅτων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὅτε ὁ Φίλιππος ἐβασίλευσε, τὸ μακεδονικὸν κράτος περιωρίζετο εἰς μικράν τινα περὶ τὴν Πέλλαν χώραν, ἣτις καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς πλησιεστάτης παραλίας διεχωρίζετο ἐν μέρει ὑπὸ πολλῶν αὐτονόμων καὶ ἰσχυρῶν ἐλληνίδων πόλεων· ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἀπέθανε, τὸ μακεδονικὸν κράτος ἐξηπλοῦτο ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ μέχρι τῆς Ἰονίου θαλάσσης. Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πᾶσαι αἱ πόλεις ἀνεγνώριζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, ἐξαιρέσει μόνον τῆς Σπάρτης καὶ τινῶν ὀρεινῶν λαῶν.

οἱοὶ ἦσαν οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ διασώσαντες τὴν αὐτονομίαν διὰ τε τὸ ἀκατονόμαστον αὐτῶν καὶ τὴν τραχύτητα τῆς χώρας ἐν ᾗ ὄκουν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ τύχη ἐβοήθησεν αὐτὸν πολὺ περὶ τὴν ἐπιτέ-
 λειν τοῦ ἔργου τούτου· διότι ὁ Φίλιππος εὗρε τὴν ἐνταῦθα Ἑλ-
 λάδα ἐντελῶς σχεδὸν παρακμάσασαν, καὶ, τούτου ἕνεκα, εὐχερῶς
 ἐδέσποσεν αὐτῆς. Ὡς τε ἂν διέπραττε τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἑλλάδος
 ἀπλῶς ἵνα κατακτήσῃ αὐτήν, οὐδόλως, τῇ ἀληθείᾳ, ἠθέλομεν
 θαυμάσει τὸν ἄνδρα. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἐκ τῶν κοινῶν
 ἐκείνων κατακτητῶν οἷους ἀναφέρει πολλοὺς ἡ ἱστορία. Παραλεί-
 ποντες νὰ ὑπομνήσωμεν τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν αὐτοῦ μεταρ-
 ρύθμισιν, περὶ ἧς ἐν ἐκτάσει ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν καὶ δι' ἧς το-
 σοῦτον σπουδαίως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου ἐπὶ δύο
 περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἐφιστῶντες δὲ ἰδίως τὴν προσοχὴν ἐν-
 ταῦθα εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις αὐτοῦ, παρατηροῦμεν,
 ὅτι ὠφελήθη μὲν ἀπὸ τὴν παρακμῆς τοῦ προηγουμένου αὐτῆς
 πολιτικοῦ συστήματος, ἵνα καθυποβάλλῃ αὐτὴν εἰς τὴν μοναρχικὴν
 αὐτοῦ ἡγεμονίαν, ἀλλὰ δὲν ἐπραξέ τοῦτο ἵνα κατακτήσῃ, ἵνα φο-
 ρολογήσῃ, ἵνα νέμῃται τὰς χώρας ταύτας· ἐπεζήτησε τὴν ἐπ' αὐτῶν
 κυριαρχίαν ἐπὶ τῷ πολὺ εὐγενεστέρῳ σκοπῷ οὐ μόνον νὰ διασώσῃ
 αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου εἰς ὃν ἀπαραιτήτως κατεφέροντο, ἀλλὰ καὶ
 ἀληθῆ τινα ἀναβίωσιν νὰ θαυματουργήσῃ καὶ νέον ἐνεργείας στά-
 διον εἰς αὐτὰς νὰ διανοιῇ. Καὶ μὲν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων, καὶ τῶν
 νεωτέρων τινὲς, δὲν παραδέχονται τὴν τοιαύτην ἐποψὶν τῆς τοῦ
 Φιλίππου πολιτείας, θεωροῦντες αὐτὸν μᾶλλον ὡς καταδουλώσαντα
 τὴν Ἑλλάδα καὶ πολλῶν συμφορῶν αὐτῇ πρόξενον γενόμενον,
 ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη εἶναι τοσοῦτον πρὸς τὰ πράγματα πολεμία
 ὥστε ὅαν ἐννοοῦμεν πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐπικρατῇ εἰς ἐτι εἰς τοὺς
 καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ὅτι ἀρχαῖοι ἐπρέσβευσαν τοιοῦτόν τι δὲν
 ἀποροῦμεν, διότι ἄλλοι μὲν αὐτῶν δὲν ἐπέζησαν ἵνα ἴδωσι τὸ μέγα
 ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἄλλοι δὲ δὲν
 κατενόησαν τὰ προσεχῆ ἢ πόρρω ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τούτου·
 ἀλλ' ὅτι νεώτεροι ἱστορικοὶ, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὸν ἐξελλκνι-
 σμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰ ἀπὸ τούτου προκύψαντα σπουδαῖα
 ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τε

τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἐπιμένουσιν οὐδὲν ἤττον ὁμιλοῦντες περὶ καταδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ καταλύσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, τοῦτο μάλιστα φαίνεται ἀκατανόητον. Ὁ Γρότε, λ. χ. ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τῶν νεωτερικῶν ἱστορικῶν, δὲν διστάζει νὰ θεωρήσῃ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔχουσιν, ὅπως τὰ μετὰξὺ Ναπολέοντος Α΄. καὶ τῆς παραρρήνιου ὁμοσπονδίας τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Καθὼς οἱ Γερμανοὶ ἐκεῖνοι, λέγει, καὶ τοι μὴδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὰς κατακτήσεις τοῦ Ναπολέοντος, ἠναγκάζοντο ὁμῶς νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτὸν, οὕτω καὶ οἱ ἑνταῦθα Ἕλληνες, καὶ τοι μὴδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὸ ἐπιχειρημα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπὸ μόνῃς τῆς βίας ἠναγκάσθησαν νὰ συμπράξωσιν εἰς αὐτό. Ἀλλ' εἶπεν ἄρά γε τοῦτο σπουδάζων ὁ μέγας Βρετανὸς ἱστοριογράφος; Βεβαίως οἱ Γερμανοὶ οὐδὲν συμφέρον εἶχον οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας, ἐν ᾗ ἀφειδῶς ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ἕνεκα τῶν παραλόγων τοῦ δορυκτῆτορος βουλευμάτων, οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ῥωσίας ἐν ᾗ κακῶς πολλὰ αὐτῶν μυριάδες ἀπώλοντο, ὑπὸ τὰς ἀετοφόρους αὐτοῦ σημαίας. Ἀλλ' εἶναι τῷ ὄντι ἀληθές, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, κατηναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλέων νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς τοῦτο οἴκοθεν προαίρεσιν καὶ μὴδὲν ἐθνικόν, πολιτικόν, κοινωνικόν συμφέρον; Μήπως ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὁ κατὰ τῆς Ἀσίας ἀγὼν δὲν ὑπῆρξε τὸ αἰώνιον ὄνειρον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος; Μήπως τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ θέμα τοῦ ἀρχαιοτάτου ἡμῶν ἔπους; Μήπως ἐπὶ τούτῳ δὲν ἔστησεν ὁ Κίμων τὰ ἀείμνηστα αὐτοῦ περὶ Εὐρυμέδοντα καὶ Κύπρον τρόπαια; Μήπως τοῦτο δὲν συνεβούλευσεν ὁ Θουκυδίδης ὁ πρεσβύτερος; Μήπως τοῦτο δὲν ἐπεχείρησεν ὁ μέγας Ἀγησίλαος; Μήπως εἰς τοῦτο δὲν προέτρεπεν ἀπαύστως τὸν Φίλιππον ὁ Ἀθηναῖος Ἰσοκράτης; Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἀνέκαθεν ἰδέα καθαρῶς ἑλληνικὴ, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν σπλάγγων τοῦ ἔθνους προκύψασαν, ἡσπάζεσθαι ἀπλῶς καὶ ἐπετέλεσαν ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος· ἐνῷ ἡ κατάκτησις τῆς Ἰσπανίας ἢ τῆς Ῥωσίας, ἦσαν διανοήματα παρὰ τὸν ἐν μὲν

τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ μεγάλου νεωτέρου δορυκτῆτορος, διανοήματα ἐντελῶς ἀλλότρια τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἀληθῶς ὑπὸ μόνης τῆς βίας ἀναγκαζόμενον συνέπραττεν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν αὐτῶν. Πλὴν τούτου ἴπῳ εἶναι δυνατόν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος οὐδὲν εἶχε συμφέρον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας; Πρῶτον αὐτῇ; ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν βαρβάρων ἀπελευθέρωσις τοσούτων κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων. Ὑπεῖτα αἱ μυρία πόλεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι Καυκάσου, καὶ Ἰνδοῦ, καὶ Αἰθιοπίας κτισθεῖσαι, ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων κατωκίσθησαν· κατὰ τοὺς ἐλληνικοὺς ἀστυκοὺς θεσμοὺς διοργανώθησαν· τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἐλάλησαν· ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν διεκοσμήθησαν· ὑπὸ Ἑλλήνων στρατηγῶν ἐφρουρήθησαν· καὶ ἀνέδειξαν Ἕλληνας φιλοσόφους, ἀστρονόμους, γεωγράφους, γραμματικούς, ῥήτορας πολιτικούς τε καὶ ἐκκλησιαστικούς, τοσούτους καὶ τηλικούτους, ὥστε αὐτοὶ καὶ μόνοι ἤθελον εἶναι ἱκανοὶ νὰ διακωδίσωσι τὸ ὄνομα τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος. Ἐὰν ὑπάρχη εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν γεγονὸς δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Ἑλλάδι ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου μακεδονικῆς ἡγεμονίας, τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἢ ἥδη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν συμβαίνουσα ἔνωσις τῆς Ἰταλικῆς ἐθνότητος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πεδεμοντινοῦ βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουήλ. Τὸ Πεδεμοντίον περιελάμβανε φυλάς τινας, οὐκ ὀλίγας, αἵτινες ὁμολογουμένως δὲν ἦσαν ἰταλικῆς καταγωγῆς, καὶ ἐν τούτοις ἀπετέλουν τὸ κράτιστον τοῦ πεδεμοντινοῦ στρατοῦ μέρος. Οἱ δὲ ὡς ἰταλοὶ θεωρούμενοι ὑπήκοοι τοῦ πεδεμοντίου, λαλοῦσι διάλεκτον τοσοῦτον ιδιόρρυθμον, ὥστε εἶναι δύσληπτος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς λοιπῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἀνώτεραι τοῦ Πεδεμοντίου τάξεις πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ μεταχειρίζονται τὸν μεμουσωμένον ἐκεῖνον τοσκανικὸν λόγον, ὅστις διὰ ῥωμαϊκῶν μάλιστα χειλέων ἐκφερόμενος, ἀποτελεῖ τὸ ἐντελέστερον τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης ἰδίωμα. Ἀπαντα τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας ἐφ' οἷς τοσοῦτον δικαίως καυχᾶται ἡ Ἰταλία, εἶχον παραχθῇ ἐκτὸς τοῦ Πεδεμοντίου. Ἀπασαὶ αἱ λαμπρότεραί καὶ

ἐνδοξότεραι ἱστορικαὶ τῆς Ἰταλίας παραδόσεις, συνεδέοντο μετὰ χωρῶν παντελῶς ἀλλοτρίων τοῦ Πεδεμοντίου. Ἐνὶ λόγῳ τὸ Πεδεμοντίον ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πλείστων Ἰταλῶν ὡς χώρα σχεδὸν μὴ ἰταλική, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ὠνομάσθησαν βάρβαροι. Οὐδὲν ἦττον, ἐπειδὴ τὸ Πεδεμοντίον περιεῖχε τὸν ἀρίστα συγκεκροτημένον στρατὸν τῆς χερσονήσου καὶ ἤξιώθη νὰ λάβῃ βασιλεῖς καὶ ὑπουργοὺς ἐξόχους, ἀνέλαθε καὶ σχεδὸν συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐνώσεως ἅπκντος τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν Ἰταλοὶ τινες καὶ ἄλλοι εὐρωπαῖοι, οἵτινες, ἔνεκα πολιτικῶν συμφερόντων καὶ παθῶν, ἐπέμενον καὶ ἐπιμένουσιν ὀνομάζοντες ξενικὴν κατάκτησιν τὴν τοῦ Πεδεμοντίου ἡγεμονίαν· ἀλλ' ἡ μεγάλη πλειονότης τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους καὶ ἅπαντες οἱ εἰλικρινεῖς φίλοι τῆς προόδου αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης, ἐπεκρότησαν εἰς τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, ὡς ἐπιτηδειότατον νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐθνότητος ἐκείνης ἀναβίωσιν. Διατὶ λοιπὸν οἱ φίλοι τῆς δόξης καὶ τῆς προόδου τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἔθνους δὲν ἤθελον ἐξίστου ἐπικροτήσῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνῶ ἡ Μακεδονία εἶχεν ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἀπραλλάκτως σχεδὸν ὅπως τὸ Πεδεμοντίον ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν; Ἡ μόνη διαφορὰ μετὰ τῆς πεδεμοντινῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας εἶναι, ὅτι, τῆς μὲν πρώτης ἀδελφὸς εἶναι εἰσέτι ἡ ἐκβάσις καὶ ἡ ἐπιτυχία, τῆς δὲ δευτέρας οἱ καρποὶ κεῖνται ἤδη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ κόσμου ἐπὶ διςχίλια ὅλα ἔτη. Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι, ἀπὸ τῶν γενικῶν τούτων παρατηρήσεων εἰς τὰ καθέκαστα ἐρχόμενοι, νὰ ἴδωμεν, πῶς ὁ τοῦ Φιλίππου υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀλέξανδρος ἐξηκολούθησε τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀρξάμενον μέγα ἔργον.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη, ὡς εἶδομεν, κατὰ ἰούλιον τοῦ 356. Κυριώτατοι μὲν αὐτοῦ παιδαγωγοὶ ὑπῆρξαν ὁ συγγενὴς τῆς Ὀλυμπιάδος Λεωνίδας καὶ ὁ Ἀκαρνὰν Λυσίμαχος, ἐν δὲ τῶν πρώτων βιβλίων τὰ ὁποῖα ἀνέγνωσεν, ἡ Ἰλιάς, τὴν ὁποίαν διαφερόντως ἠγάπησε καθ' ὅλον τὸν βίον καὶ τῆς ὁποίας ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἀείποτε ἀντίγραφον, διορθωθὲν, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Πάλιν

δὲ ἐξ ὅλων τῶν ἡρώων τοῦ ἔπους ἐκείνου, τὸν Ἀχιλλέα μάλιστα ἐθαύμασε καὶ πρὸς τοῦτον μάλιστα ἐζήτηε νὰ ἀφομοιώσῃ ἑαυτὸν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐκ μητρός. Τούτου δ' ἐνεκα ἠνύνησεν ἐξαιρέτως τὸν Ἀχαρνᾶνα Λυσίμαχον ὅστις ἑαυτὸν μὲν ὠνόμαζε Φοίνικα, τὸν δ' Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα, Πηλέα δὲ τὸν Φίλιππον. Ἀξιοσημείωτον δὲ, ὅτι καὶ ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπέρτατος πρωταγωνιστής, ὅστις μᾶλλον παντὸς ἄλλου δικαιοῦται ν' ἀντιπαρὰβληθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, προσετίμα ἐπίσης τὸ ὁμηρικὸν ἔπος ὅλων τῶν λοιπῶν τῆς ἀρχαιότητος μνημείων. Διότι εὑρίσκει τὸν Ὅμηρον μέγαν ἅμα καὶ ἀληθῆ, καὶ κατεγοητεύετο ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως ἣν παριστῶσιν ἀφ' ἐνὸς τὰ λεπτά, τὰ εὐγενῆ, τὰ ὑψηλά πολλάκις αἰσθήματα τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδος, ἀφ' ἑτέρου τὰ μέχρι βαρβαρότητος ἀφελῆ αὐτῶν ἦθη, παρατηρῶν ὅτι ἀδιάφορον τὸ ἔνδυμα τὸ περικαλύπτει τὸν ἄνθρωπον, ἀρκεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ᾔῃαι ἄνθρωπος ἀληθινός, οἷος ὑπάρχει παντοῦ καὶ πάντοτε. Ὁ Ὅμηρος, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, εἶδε καὶ ἔπραξεν· ἐνῷ ὁ Ῥωμαῖος Οὐίγγιλιος εἶναι λογιώτατος, μὴδὲν ἰδὼν καὶ μὴδὲν πράξας. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅτι οὗτος οὐ μόνον πρὸς τὸν Ὅμηρον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἑλληνας ποιητὰς οἰκείως εἶχεν ἐκ παίδων, ἐξάγεται ἀπὸ τοῦ ἐξῆς διηγήματος τὸ ὁποῖον θεωρεῖται πάσης πίστεως ἄξιον. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο δεκαέτης, ὅτε οἱ περὶ τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Δημοσθένην πρεσβευταὶ τῶν Ἀθηναίων εἶχον ἔλθει εἰς Πέλλαν ἵνα διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην· ἐνῷ δὲ ὁ Φίλιππος, συμποσιάζων μετ' αὐτῶν, συνωμίλει χαριέντως καὶ εὐθύμως, ὅπως συνείθιζε, δισκεδάζεν ὁ παῖς, ἀπαγγέλλων ἐκ μνήμης διάφορα ποιητῶν χωρία καὶ ἰδίως παρέστησε μετὰ παιδὸς ἐτέρου σκηνὴν τινα ἐλληνικοῦ δράματος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο τριςκαίδεκαέτης ὅτε ἡ παιδείσιν αὐτοῦ ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν ὁποῖον ὁ Φίλιππος ἐπὶ τούτῳ ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ καὶ τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ Νικόμαχος εἶχε διατελέσει φίλος καὶ ἰατρός τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου, Ἀμύντου. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ὁποῖα τινα μαθήματα παρέδωκεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι οὗτος ἐπὶ

τριετίαν τουλάχιστον διετέλεσεν ἀκροώμενος τοῦ διδασκάλου ἐκείνου μετὰ πλείστης ἐπιμελείας, καὶ ὅτι προσηλώθη ἰσχυρὸν εἰς αὐτόν. Ἀναμφισβήτητον δὲ φαίνεται ἐπίσης ὅτι προεκτήσατο ἰκανὴν περὶ τὸν λόγον ἐπιτηδεύοντα, καὶ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀδελφείων ἀγώνων καὶ κινδύνων τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας, οὐδέποτε ἔπαυσε τερπόμενος περὶ τὴν μελέτην τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας καὶ ποιήσεως.

Ἀκριβῶς δὲν ἤξεύρομεν οὐδὲ πότε κατὰ πρῶτον μετέσχε τῶν δημοσίων πραγμάτων. Λέγεται ὅτι νεώτατος ὢν ἔτι, ὑπεδέχθη ποτὲ, ἀποδημούντος τοῦ πατρὸς, τοὺς πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ κατέπληξεν αὐτοὺς διὰ τε τὴν εὐπρέπειαν τοῦ τρόπου καὶ τῶν ἐρωτημάτων τὴν ἐμβρίθειαν. Στρατεύοντος δὲ τοῦ Φιλίππου ἐπὶ Βυζαντίους τῷ 340, ὁ Ἀλέξανδρος, εἰ καὶ μόλις ὢν ἐκκαίδεκαέτης, ἀπελείφθη κύριος ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγίδος. Τότε κατέβαλεν ἐπανάστασιν τῆς γείτονος θρακικῆς φυλῆς τῶν Μεδάρων καὶ κυριεύσας μίαν αὐτῶν πόλιν ἀνωκοδόμησεν αὐτὴν καὶ προσηγόρευσεν Ἀλεξανδρόπολιν· ὥστε τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐπωνύμων ἐκείνων αὐτοῦ κτισμάτων ὢν πλείστα ὅσα ἐμελλε βραδύτερον νὰ σπεύρῃ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Μετὰ δύο δὲ ἔτη, τῷ 338, συνεξεστράτευσεν μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐστρατήγησεν ὑπ' αὐτὸν ἐν Χαιρωνείᾳ, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν νίκην, κατατροπώσας τὸν ἱερὸν τῶν Θηβαίων λόχον. Ἐκ τούτων συνάγεται προδήλως, ὅτι ἂν καὶ πολλαί, ὡς εἶδομεν, προέκυψαν μεταξύ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οἰκιακαὶ ἔριδες, ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ μετὰ πάσης πίστεως ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὰ σπουδαιότερα τῶν πραγμάτων. Καὶ μὲν καθ' ἣν στιγμὴν ἐδολοφονήθη ὁ Φίλιππος, πολλοὶ καὶ δυσκαταγώνιστοι κίνδυνοι ἐφάνησαν περιστοιχίζοντες τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ Φίλιππος εἶχε γεννήσει πρὸ ὀλίγου υἱὸν ἀπὸ τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας· ταύτης τῆς Κλεοπάτρας ὁ θεῖος, ἢ κατ' ἄλλους ἀδελφός, Ἀτταλος ἔσχε τὰ μέγιστα ἐν τῷ κράτει, ἔχων πολυαριθμούς συγγενεῖς καὶ φίλους, ἐνῶ ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Νέαρχος καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι οἰκείως ἔχοντες πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἄνδρες, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν

χώραν. Πλήν τούτων, ὑπῆρχε τοῦ Περδίκκου, τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ καὶ προκτόχου τοῦ Φιλίππου, υἱός, ὀνόματι Ἀμύντας, ὅστις, ὢν ἤδη 24 τοῦλάχιστον ἐτῶν, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν ὡς νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, ὁ αἰφνίδιος τοῦ Φιλίππου θάνατος, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης καὶ τῶν λαμπροτέρων προσδοκιῶν, ἰσχυρῶς συνεκίνησε τὰ τε ἐν τῇ πανηγύρει παριστάμενα πλήθη, καὶ ἄπασαν τὴν μακεδονικὴν χώραν, καὶ ἅπαντα τὰ ὑπήκοα ἔθνη. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ὅστις ἦτο παρὼν καὶ ἀνηγορεύθη πάραυτα βασιλεὺς ὑπὸ τῶν φίλων, ἀνεδείχθη λόγῳ τε καὶ ἔργῳ καθ' ὅλα ἐνάμιλλος τῶν ποικίλων ἐκείνων καὶ μεγάλων δυσχερειῶν. Ἐπεθεώρησε, περιποιηθῆ καὶ προσφειώθη τὰ διάφορα σώματα τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, λαλήσας πρὸς αὐτὸν συνετῶς ἅμα καὶ ἐντόνως καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ διατηρήσῃ ἀπαραιεῖτον τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, καὶ ἰδίως νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν προκηρυχθεῖσαν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, ἀπαραλλάκτως ὅπως ἐμελέτα νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ Φίλιππος. Τελέσας δὲ λαμπρότατα τὰ τῆς κηδείας τοῦ πατρὸς, διέταξεν ἐνταύτῳ αὐστηρὰς ἀνακρίσεις πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τιμωρίαν τῶν συνενόχων τοῦ Παισανίου. Ἐκ τούτων ἡ Ὀλυμπιάς οὐ μόνον, φυσικῶ τῷ λόγῳ, διέφυγε πᾶσαν ποινὴν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν διετήρησεν ἐπιβρόχον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Δύο ἕτεροι συνένοχοι, δύο ἀδελφοὶ ἐξ οἴκου ἐπιρανοῦς τῆς κατὰ τὴν ἄνω Μακεδονίαν χώρας Λυγκηστιδὸς καταγόμενοι, Ἡρομένης καὶ Ἀρράβασιος, Ἀερόπου υἱοί, ἐθανατώθησαν· ἀθῶος δὲν ἦτο οὐδ' ὁ τρίτος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ἀλλ' οὗτος, ἐπειδὴ ἀμέσως μετὰ τὸν φόνον προσηγόρευσε τὸν νέον βασιλέα, ἀπηλλάγη πάσης τιμωρίας καὶ προήχθη μάλιστα εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα. Διέπραξε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ἄλλους πολλοὺς τότε φόνους. Ἐθανάτωσε τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα υἱὸν τοῦ Περδίκκου Ἀμύνταν, συνωμοσίας ἕνεκα. Κατέστησεν ἐκποδὼν τὸν ἀπὸ τῆς Κλεοπάτρας γεννηθέντα υἱὸν τοῦ Φιλίππου· ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐθανατώθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, καὶ παρὰ τὴν θέλησίν του. Τελευταῖον ὁ Ἄτταλος, ὁ τῆς Κλεοπάτρας θεῖος ἢ ἀδελφός, καὶ συνάρχων τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἐφονεύθη ὡς αὐτῷ, ὑπὸ τοῦ Ἐκαταίου καὶ τοῦ Φιλῶτα, δυνάμει μυστικῶν δι-

παγών τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἄλλοι δέ τινες, εἴτε ἔνοχοι ὄντες εἴτε ἀπλῶς ὑποπτοι, ἐσώθησαν φυγόντες εἰς Ἀσίαν παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, ὅστις φαίνεται συντελέσας εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Πausανίου. Ἄλλ' ἐκ τῶν πολλῶν τούτων φόνων μὴ ὑπολάβωμεν τὸν Ἀλέξανδρον αἰμοθόρον ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεκράτει τοιαύτη ἀνέκαθεν ἀταξία περὶ τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας, ὥστε εἶδομεν, ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ βασιλεῖς ἠναγκάζοντο διὰ τοιούτων βίαιοπραγιῶν νὰ ἐξασφαλίζωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν· ὁ δ' Ἀλέξανδρος, γινώσκων ἅπαντα τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἔθνη ἔτοιμα πρὸς ἐπανάστασιν, καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἰδίως σφόδρα διαταραχθεῖσαν, ἐνόμισεν ἔτι μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλαγῇ παντὸς ἐσωτερικοῦ ἀντιπάλου, πρὶν ἢ ἀποδημήσας τῆς Μακεδονίας ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπανταχοῦ κύρωσιν τοῦ ἀμφισβητούμενου αὐτοῦ δικαιώματος.

Τῷ οὖν, ἅμα δολοφονηθέντος τοῦ Φιλίππου, πολλὴ ἐπεκράτησε, μάλιστα ἐν Ἀθήναις, ταραχὴ, ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἰδίως ὑποκινηθεῖσα, ὅστις παρέστησε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ὡς παρόντα τῇ πόλει ἐλπίδας νέας ἐλευθερίας, ἐξύμνησε τὸ τοῦ Πausανίου ἔργον, ἐξύθρισε τὸν Ἀλέξανδρον, ἀποκαλέσας αὐτὸν παῖδα καὶ Μαργίτην (ἀπὸ χαρακτῆρός τινος ἀξίου περιφρονήσεως ἐνὸς τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων), καὶ ἐπὶ τέλους προέτεινε νὰ θύσῃ ὁ δῆμος εὐαγγέλια, ὃ ἔστιν εὐχαριστήριον πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίαν, ἥτις καὶ ἐτελέσθη, ἂν καὶ ὁ Φωκίων ἐπροσπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐκκλήσιν ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀτοπήματος· ἐζήτησε δὲ ὁ Δημοσθένης καὶ ἐξωτερικοὺς ἐπικούρους, γράψας ἐπὶ τούτῳ πρὸς τε τὸν Ἀτταλὸν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνέδειξαν αὐθις τὴν δυσμένειαν αὐτῶν κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, οἱ δὲ Ἀμβρακιῶται ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ἣν ὁ Φίλιππος εἶχε καταστήσει ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐψηφίσαντο τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ φυγάντων γενομένων ἀνδρῶν. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως, οἱ Θεσσαλοὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Μακεδόνας, παρέμενε δὲ πάντοτε ἐν Καδμείᾳ μακεδονικὴ φρουρὰ καὶ ἤρχον' ἐν Θήβαις οἱ μακεδονίζοντες Θηβαῖοι. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἅμα πληροφορηθεὶς ταῦτα πάντα, ἔδραμεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν

Ἑλλάδα μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, δύο μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς δολοφονίας τοῦ πατρὸς, δοὺς οὕτω δεῖγμα τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ δραστηριότητος, καὶ δι' ἔργων καταστήσας πρόδηλον, ὅποσον ἐπλανᾶτο ὁ Δημοσθένης, περιυβρίζων καὶ περιφρονῶν αὐτόν. Οἱ Θεσσαλοὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν εὐμενῶς καὶ ἐπέτρεψαν αὐτῷ τὴν πρότερον εἰς τὸν Φίλιππον παραχωρηθεῖσαν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, διὰ κοινοῦ δόγματος, τὸ ὅποιον μετ' οὐ πολὺ ἐπεκύρωσε καὶ ἡ ἐν Θερμοπύλαις συνελθοῦσα σύνοδος τῶν Ἀμφικτυόνων. Μεθ' ὃ ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Θήβας καὶ ἐκείθεν διὰ τοῦ κορινθιακοῦ ἰσμοῦ εἰς Πελοπόννησον, οὐδεμίαν, ὡς φαίνεται, οὐδαμοῦ ἀπαντήσας ἀντίστασιν. Ὁ ἀναγνώστης ἐρωτᾷ βεβαίως τί ἀπέγιναν αἱ λαπραι ἐκεῖναι διαδηλώσεις καὶ ἐπιδείξεις τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ δυστυχίαν πρέπει νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐνῶ ὠνόμαζον τὸν Ἀλέξανδρον παιδᾶ, αὐτοὶ ὡς παῖδες ἀληθῶς ἐπολιτεύθησαν, καὶ ἅμα μαθόντες αὐτὸν ἐπελθόντα, ἔσπευσαν διὰ ψηφίσματος οὐ μόνον συγγνώμην νὰ ζητήσωσι, καὶ ὑποταγὴν πλήρη νὰ ὑποσχεθῶσι, καὶ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τιμὰς θείας αὐτῷ ἀπένειμον· ὁ δὲ, ἀπεδέχθη ἐπιεικῶς καὶ μεγαλοφρόνως τὴν κομίσασαν τὸ δόγμα τοῦτο πρεσβείαν εἰς Θήβας, ὅπου ἔτι διέτριβε. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ περιόδειαν, συνεκάλεσεν ἐν Κορίνθῳ κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, ἣτις ἀπέδωκεν αὐτῷ, ὅπως ἄλλοτε εἰς τὸν Φίλιππον, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας ἦν, ὡς καὶ τὴν προηγουμένην, ἐψήφισαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ ἀναγκάσῃ καὶ τούτους νὰ ὑποκύψωσιν, ἀλλὰ δὲν ἐνόμισε πρέπον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐκείνης πόλεως, ἐνῶ ὅλοι αἱ λοιπαὶ οἰκαιοθελῶς ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ.

Ἡ πρᾶξις ἐκείνη τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου εἶχε πιθανώτατα ἀπαρallάκτως ὅπως ἡ πρᾶξις δι' ἧς προηγουμένως ἀπενεμήθη ἡ ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Φίλιππον. Κατὰ δυστυχίαν οὔτε τῆς μιᾶς οὔτε τῆς ἄλλης περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ὁλόκληρόν τὸ καίμενον. Ἀλλ' ὅμως ἐκ τινων περικοπῶν τῶν λόγων τῶν ἐν Ἀθήναις ῥητό-

ρων δυνάμεθα νὰ λάβωμεν γενικὴν τινα περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἔννοϊαν. Καὶ πρῶτον, τοῦτο ἐκαλεῖτο « συνθήκη » ἢ « πρὸς Ἀλέξανδρον συνθήκαι, » καὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διελάμβανεν, ὅτι κοινὴ συνολογεῖται ἐν Ἑλλάδι εἰρήνη καὶ ὅτι ἅπαντες οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡ συνθήκη ὥριζεν ὅτι, εἴ τις ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλύσῃ τὰς ἐπικρατούσας πολιτείας, θέλει θεωρηθῇ ὡς πολέμιος ὑπὸ πάντων τῶν τῆς εἰρήνης μετασχόντων. Ἰδίως ἐκανονίζετο ὅτι οὐδεὶς νέος θέλει ἐνιδρυθῇ δεσπότης καὶ οὐδεὶς καθαιρεθεὶς δεσπότης θέλει αὖθις ἀνορθωθῇ. Ἐκάστη πόλις ὑπεχρεοῦτο νὰ μὴ ἐπιχειρῇ ἀθέμιτόν τινα βιασιοπραγίαν οἷον πολιτικούς θανάτους, δημεύσεις, ἀναδασμούς γαιῶν, ἀποκοπὰς χρεῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐκάστη πόλις ἐπετρέπετο ὁ ἐλεύθερος κατὰ θάλασσαν πλοῦς, εἰς πάντας δὲ ἀπηγορεύετο νὰ ἐπάγῃσι κώλυμά τι κατὰ τοῦτο ἢ νὰ ἀπάγῃσι πλοῖα ἄλλων πόλεων, ἢ νὰ πέμπωσιν εἰς τοὺς λιμένας αὐτῶν πολεμικά πλοῖα, ἢ νὰ κατασκευάζωσιν εἰς τοὺς λιμένας τούτους τοιαῦτα πλοῖα, ἢ καὶ νὰ ναυτολογῶσιν ἐν αὐτοῖς· πᾶσαι αἱ κοινωγήσασαι τῆς συνθήκης πόλεις ὥμοσαν ὅτι θέλουσι τηρήσει αὐτὴν ἀκριβῶς, καὶ ὅτι θέλουσιν ἀναγράψαι αὐτὴν ἐπὶ στήλης· τελευταῖον ἐπετράπη ἢ εἰς τὴν συμμαχίαν παραδοχὴ πάσης νέας πόλεως ἥτις ἤθελε ζητήσῃ τοῦτο ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφασισθέντων ἀνετέθη εἰς διαρκῆ στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελοῦσαν, ὅστις ἀνεκνήρυχθη ἐν ταῦτῳ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον· ἐκάστη δὲ τῶν συμμαχίδων πόλεων ὥφειλε νὰ συντελῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἅμα ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσκληθεῖσα.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν, καθόσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, αἱ περιώνυμοι ἐκεῖναι συνθήκαι, τὰς ὁποίας πολλάκις βραδύτερον ἐπεκαλέσατο ὁ Ἀλέξανδρος, ὀνομάζων αὐτάς « τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησι, » « τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων ». Καὶ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ τε τύπος τῶν συνθηκῶν τούτων καὶ αἱ κατ' ἰδίαν διατάξεις αὐτῶν ἦσαν ἐλευθερώτερα τῶν γνωστῶν ἡμῖν διατάξεων τῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίας. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἰδρύθη δυνάμει συνθηκῶν τὰς ὁποίας ὥμοσαν οἱ ἀντιπρόσω-

ποι ὄλων τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐνῷ αἱ προηγούμεναι ἡγεμονίαι εἶχον ἰδρυθῆ δύναμει συνθηκῶν τὰς ὁποίας ὥμοσαν μὲν τινες τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ὅμως ἔπειτα ἡ ἡγεμὼν πόλις ἐπέβαλε διὰ τῆς βίας εἰς τὰς ἐπιλοίπους. Πλὴν τούτου ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία δὲν ἀπῆτησεν ἀπὸ τὰς συμμαχίδας πόλεις τακτικὸν ἐτήσιον φόρον, ὅπως ἔπραξαν ἄλλοτε οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία κατηγορήθη μὲν ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων, κατηγορήθη ὅτι μετέβαλε τὰ πολιτεύματα πόλεων τινων, ὅτι ἐξώρισε πολίτας, ὅτι ἐνίδρυσε δεσπότας καὶ τὰ τριαῦτα. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐξετραχηλίσθησαν πολλάκις εἰς ὁμοίας βιαιοπραγίας. Καὶ ἔπειτα, πόθεν ἡξεύρομεν τὰς παραβάσεις τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας; Τὰς ἡξεύρομεν ἀπὸ τοὺς μικρὸν μετέπειτα ἐκφωνηθέντας ὑπὸ Ἀθηναίων ῥητόρων λόγους ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Παρεκτὸς ὅμως ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι περιέχουν πιθανώτατα ὑπερβολὰς πολλὰς, αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς ὅτι ἐξεφωνοῦντο ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου μαρτυρεῖ ἀποχρώντως, ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἐσέβετο τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν τῶν πόλεων.

Ὅπως δὴ ποτε οὕτω ῥυθμισθέντων τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα πραγμάτων, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 335 εἰς Μακεδονίαν, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς ἀναγκαίας πρὸς τὴν περσικὴν αὐτοῦ ἐκστρατείαν παρασκευάς. Πρὶν ὅμως διαπεραιωθῆ εἰς τὴν ἀνατολὴν, ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Παιόνων καὶ τῶν Θρακῶν, οἵτινες, οἰκοῦντες πρὸς δυσμὰς, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τῆς Πέλλης, εἶχον μὲν ὑποταχθῆ εἰς τὸν Φίλιππον, ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν ᾔθελον ὑποκύψει προθύμως εἰς τὸν νέον αὐτοῦ διάδοχον, ἐὰν δὲν ἐλάβανον πεῖραν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Ὅθεν ἐν ἔαρι τοῦ 335 ἐστράτευσεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ πάντων πρὸς βορρᾶν, ἐξεβίβασε τὴν δίοδον τοῦ Αἴμου, κατετρόπωσε τὴν μεγάλην θρακικὴν φυλὴν τῶν Τριβαλλῶν, ἔφθασεν ἔπειτα μετὰ τριήμερον πορείαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἰστρου, ἠδυνήθη νὰ περάσῃ τὸν μέγιστον τοῦτον ποταμὸν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πέραν

αὐτοῦ κατοικοῦντας Γέτας, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ, διότι ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο οὐχὶ νὰ παρατείνῃ ἐπ' ἄπειρον τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατακτήσεις, ἀλλὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Θράκης ἀρχήν. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνέπνευσαν τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, ὥστε οὐ μόνον οἱ Τριβαλλοὶ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀνεξάρτητοι Θράκες ἐκ τῶν πέριξ οἰκούντων, ἔσπευσαν νὰ πέμψωσι πρὸς αὐτὸν πρέσβεις προσφέροντες δῶρα καὶ αἰτοῦντες εἰρήνην, ἣν ἐπέστρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὁρμήσας ἀμέσως πρὸς τὴν χώραν τῶν Ἀγριάνων καὶ τῶν ἄλλων Παιόνων ἣτις ἔκειτο μεταξύ τοῦ Στρυμόνος καὶ τοῦ ἄνω Ἀξιοῦ. Καὶ τοὺς μὲν Ἀγριᾶνας εὖρε φιλίως πρὸς αὐτὸν ἔχοντας· ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπληροφορήθη ὅτι ἀπεστάτησεν ὁ Ἰλλυριὸς Κλεῖτος. Ὅθεν ἐστράτευσεν ἐν τῷ ἄμα κατ' αὐτεῦ, διατρίβοντος περὶ τὴν πόλιν Πήλλιον, ὁχυροτάτην οὖσαν καὶ κειμένην πρὸς μεσημβρίαν τῆς Λυχνιτιδος ἢ Λυχνιδίας λίμνης, τῆς σημερινῆς λίμνης τῆς Ὀχρίδος, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Σκάρδου ἢ Πίνδου, πλησίον τῆς θέσεως ὅπου τὸ ὄρος τοῦτο διασπᾶται ὑπὸ ῥήγματος ὀνομαζομένου σήμερον κλεισούρα τοῦ Τσελγῶν ἢ Δεζόλ. Ἐπειδὴ δὲ ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Κλεῖτου καὶ ὁ τῆς Ἰλλυρικῆς φυλῆς τῶν Ταυλαντίων βασιλεὺς Γλαυκίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη κατ' ἀρχάς νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ πράξας τοῦτο μετὰ πλείστης ὅσης ἐπιτηδειότητος, ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως διὰ νυκτὸς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, κατέλαβεν αἰφνιδίως αὐτοὺς κοιμωμένους ἐν τῷ στρατοπέδῳ, κατετρόπωσε κατὰ κράτος καὶ ἠνάγκασε τὸν Κλεῖτον νὰ ἐκχωρήσῃ μὲν ἀπὸ τοῦ Πηλλίου, νὰ καταφύγῃ δὲ πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν τοῦ Γλαυκίου χώραν. Ἀλλὰ μόλις εἶχε διαπράξει τὸ κατόρθωμα τοῦτο, κατὰ αὐγουστον τοῦ 335, καὶ ἔλαβεν ἐξ Ἑλλάδος τὴν ἀγγελίαν, ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἀποστάντες ἐπολιόρrouν τὴν ἐν Καδμεΐᾳ μακεδονικὴν φρουράν.

Τὰ ἔθνη εὐκολώτερον ἀποβάλλουσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἢ τὰς ἔξεις καὶ τὰς ἀξιώσεις. Αἱ ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι, καὶ τοὶ πρὸ πολλοῦ περιελθοῦσαι εἰς πολλὴν ἀτονίαν καὶ ἐκλυσιν, ἔσωζον ὅμως ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὴν ἀρχαίαν ἔξιν καὶ ἀξίωσιν τῆς ἐντελοῦς αὐτονομίας. Ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἐνικυτῶν ἠναγκάσθησαν δις

κατ' ἐπανάληψιν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ἀλλὰ ὑπῆρχεν ἐν αὐταῖς μερίς τις δυσμενῶς πρὸς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην διακειμένη, ἀπαραλλάκτως καθὼς ἄλλοτε ὑπῆρχον πόλεις ἢ πολιτικαὶ μερίδες δυσμενῶς ἔχουσαι πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν· ἡ δὲ ἀντιμακεδονικὴ αὕτη μερίς ἀφορμὴν μόνον ἐζήτει ἵνα ἀποπτύσῃ τὸν νέον χαλινόν, καὶ τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκεν ἡ τοσοῦτον πόρρω τῆς Ἑλλάδος περὶ τὰς παρὰ τὸν Ἰστρον χώρας γενομένη ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνήγγελλε βεβαίως τακτικῶς εἰς Πέλλαν τὰ παρ' αὐτοῦ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ τὰ ἔγγραφα αὐτοῦ, ἀναγνωσκόμενα ὑπὸ τῶν αὐτόθεν ἐπιτρόπων τῆς ἀρχῆς, δὲν ἐδημοσιεύοντο· ἡ ἀπουσία του ἐν τούτοις παρετείνετο· καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ῥέπουσιν, ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, εἰς τὸ νὰ πιστεύωσι μᾶλλον τὰ ἀπαίσια ἢ τὰ αἴσια, ἄπορον δὲ εἶναι ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ 335 διεδόθη αἴφνης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ φήμη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὄχι μόνον ἠττήθη ἀλλὰ καὶ ἀπέθανεν. Ἡ φήμη αὕτη, φυσικῶς τῷ λόγῳ, παρήγαγε πολλὴν πνευμάτων ταραχὴν, καὶ πρὸ πάντων παρὰ τοῖς Θηβαίοις, οἵτινες, κατεχόμενοι ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς καὶ ὑπὸ μακεδονιστῶν κυβερνώμενοι, ἔπασχον ἢ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς πάσχοντας πλείοτερον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τὴν δὲ τοιαύτην αὐτῶν διάθεσιν ὑπεξέκαυσαν καὶ οἱ περὶ τὸν Δημοσθένην Ἀθηναῖοι, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὀνειρεύμενοι τὴν καταστροφὴν τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἔπαυσαν συνεννοούμενοι ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ εἶχον λάβει μάλιστα ἐσχάτως ἱκανὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρήματα. Οἱ ἀντίπαλοι λοιπὸν τῶν μακεδονιστῶν Θηβαῖοι, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ μιᾶς τῶν Ἀθηναίων μερίδος, συγχροτήσαντες ἐκκλησίαν, ἐξέδωκαν ψήφισμα δι' οὗ ἀνεκήρυξαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποστασίαν, καὶ χειροτόνησαντες νέους Βοιωτάρχας, ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς τὴν ταχίστην τῆς ἐν Καδμεΐᾳ φρουρᾶς ἐκπολιόρχησιν. Συγχρόνως δὲ ἐζήτησαν διὰ πρέσβειων τὴν σύμπραξιν ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κατ' ἰδίως τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως. Μικρὰν ὅμως ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν ἔλαβον συνδρομήν. Ἐν Ἀθήναις οἱ ῥήτορες Δημοσθένης, Λυκοῦργος, Ὑπερείδης, οἱ στρατιωτικοὶ Χαρίδημος, Ἐπιάλης καὶ οἱ περὶ αὐ-

τούς, ἡγωνίσθησαν μὲν νὰ πείσωσι τοὺς συμπολίτας νὰ κοινωνήσωσιν ἐπισήμως τοῦ ἐπιχειρήματος τῶν Θεβαίων, ἀλλ' ἡ πόλις, ἀκούσασα μᾶλλον τᾶς συμβουλᾶς τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Δημάδου, ἐθεώρησε φρονιμώτερον νὰ μὴν ἔλθῃ εἰς ἐχθροπραξίας πρὸς τοὺς Μακεδόνας πρὶν ἢ λάβῃ θετικωτέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γεγονότος τούτου. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες περιορίσθησαν μόνον εἰς ὑποσχέσεις, παρεκτὸς τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἐξέπεμψαν μὲν ἐπικουρίαν τινα, ἀλλὰ δὲν προσέβησαν ἐπέκεινα τοῦ ἰσθμοῦ. Οἱ Θεβαῖοι λοιπὸν ἐγκατελείφθησαν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καὶ οὕτω μεμονωμένοι διέτελουν πολιορκοῦντες τὴν ἐν Καδμείᾳ φρουράν, καὶ ἐλπίζοντες ὅτι θέλουσιν ἐπιτύχει τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ὅτε αἶφνης ἐπέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ὡς κεραυνὸς ἡ ἀγγελία, ὅτι κατέφθασεν εἰς Ὀγγηστὸν τῆς Βοιωτίας ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτοῦ στρατοῦ. Τότε κατὰ πρῶτον ἔμαθον ὅτι ζῇ ὁ βασιλεὺς· καὶ τὸ πρᾶγμα πάλιν ἐφάνη τοσοῦτον ἀπίστευτον ὥστε κατ' ἀρχὰς διεδόθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ ἐπελθὼν Ἀλέξανδρος, ὃχι ὁ τοῦ Φιλίππου ἀλλ' ὁ τοῦ Ἀερόπου υἱός.

Κατὰ δυστυχίαν τῶν Θεβαίων, ὁ ἐν αὐτῇ τῇ Βοιωτίᾳ ἤδη εὐρισκόμενος καὶ ἐπελαύνων ἐπ' αὐτοὺς πολέμιος, ἦτο οὐδαίς ἄλλος ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, ὅστις πρὸ τριῶν μὲν μηνῶν εἶχε κατατροπώσει τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ τοὺς Γέτας περὶ Ἰστρον ποταμὸν, πρὸ δεκαπέντε δὲ μόλις ἡμερῶν εἶχε συντρίψει περὶ Λυχνιδίαν λίμνην τὸ στρατόπεδον τοῦ Κλείτου καὶ τοῦ Γλαυκίου· ἡ δὲ θαυμαστὴ ταχύτης μεθ' ἧς, ὡς καταρράκτης ἀκατάσχετος, ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, μαρτυρεῖ τὴν τε ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Μακεδονίας, καὶ τὴν ἀμίμητον δραστηριότητα τοῦ ἄγοντος αὐτὸν στρατηγοῦ. Τῶντι ὅσοι τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν δὲν ἔχουσι πρόχειρον τὴν εἰκόνα τῶν χωρῶν περὶ ἃς εὕρισκετο ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς τῶν Θεβαίων ἀποστασίας, ἃς ἀναζητήσωσιν αὐτὰς εἰς τὸν κοινότερον χάρτην τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ἵνα λάβωσιν ἔννοιάν τινα τῆς ἀπαραδειγματίστου ἐκείνης πορείας· ἃς ἀνεύρωσιν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς ἀριστεράν, ἥτοι πρὸς δυσμὰς τῶν Βιτωλίων, τὴν λίμνην τῆς Ὀχοι-

δος, καὶ ὀλίγον μεσημβρινώτερον αὐτῆς τὴν κλεισούραν τοῦ Τσελ-
γῶν ἢ τοῦ ποταμοῦ Δεβόλ· ἐκεῖ που ὁ Ἀλέξανδρος κατέστρεψε
τὸν Κλεῖτον καὶ τὸν Γλαυκίαν, γένόμενος κύριος τοῦ Πηλλίου, καὶ
ἐκεῖ ἔμαθε τὰ ἐν Θήβαις γέγονενα. Ἐν τῇ ἅμα δὲ ἐξώρμησεν ἐκεί-
θεν πρὸς μεσημβρίαν, καὶ πορευθεὶς ἐν μέρει παρὰ τὸν ἄνω Ἀλιάκ-
μονα, ὥδευσε διὰ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἥτοι διὰ τῶν χωρῶν αἵ-
τινες ἐκκλοῦντο μὲν Ἑορδαία καὶ Ἐλυμιῶτις, ἔκειντο δὲ πρὸς ἀρι-
στερὰν αὐτοῦ, ἐνῶ πρὸς δεξιὰν εἶχε τὰς ἄκρας τοῦ Πίνδου καὶ τὸν
ἄνω ῥοὺν τοῦ ποταμοῦ Ἀώου, ὅπου κατῴκουν αἱ ἡπειρωτικαὶ φυλαὶ
τῶν Τυμφαίων καὶ τῶν Παραναίων. Τῇ ἐξόδῳ ἀπὸ τῆς ἀναχωρή-
σεως αὐτοῦ ἡμέρᾳ, ὁ Ἀλέξανδρος ὑπερβάς τὰς ταπεινότερας κορυ-
φὰς τῶν Καμβουνίων ὄρεων, τὰ ὅποια χωρίζουσι τὸν Ὀλυμπον
ἀπὸ τοῦ Πίνδου, καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας,
ἔφθασεν εἰς τὴν θεσσαλικὴν πόλιν Πελλήνην. Μετὰ ἄλλας δὲ ἐξ
ἡμέρας ἐπετάνη εἰς Ὀγχηστὸν τῆς Βοιωτίας καὶ ἦτο ἤδη ἐντὸς τῶν
Θερμοπυλῶν, πρὶν ἢ κανεὶς τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων μάθῃ ὅτι ἐπέρ-
χεται ἢ ὅτι καὶ ἀπλῶς ῥῆ. Δύο δὲ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἡμέρας,
ἤγαγε τὸν στρατὸν περὶ Θήβας καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν με-
σημβρινὴν τῆς πόλεως πλευράν. Οἱ Θηβαῖοι ἠδύναντο ἔτι νὰ σω-
θῶσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπεθύμει τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, δὲν
ἐπεθύμει ματαίαν αἵματος χύσιν· δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ φανῇ ὅτι διὰ
τῆς βίας ἄρχει τῆς Ἑλλάδος, οὔτε νὰ ἀναλώσῃ μέρος τοῦ στρατοῦ
εἰς ἀγῶνας ἐμφυλίου, προαιρούμενος ὅσον ἐνδέχεται ἀκεραίαν νὰ
φέρῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν· ὅθεν προσκλήρυξε γενικὴν
τῶν Θηβαίων ἀμνηστειάν καὶ ὑπέσχετο τὴν τήρησιν τῶν κατὰ τὸ
προηγούμενον ἔτος ἐν Κορίνθῳ συνομολογηθέντων, μὴ ἀπαιτήσας
ἄλλο εἰμὴ τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν δύο ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακε-
δονικῆς μερίδος, τοῦ Φοίνικος καὶ τοῦ Προθύτου. Ἀλλ' ὑπερίσχυσεν,
ὥς μὴ ὥφελεν, ἡ μερὶς τῶν ἀντιμακεδονιστῶν, καὶ οἱ Θηβαῖοι ὄχι
μόνον δὲν ἐνέδωκαν εἰς τὰς ἐπιεικεῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου προτάσεις
ἀλλὰ καὶ ἐξύβρισαν αὐτὸν, ἀντικηρύξαντες, ἀπὸ πύργου ὑψηλοῦ,
ὅτι ἀπαιτοῦσι τὴν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τῶν στρατηγῶν Ἀντιπά-
τρου καὶ Φιλώτα καὶ προσκαλοῦσι πάντα αὐτὸν βουλούμενον μετὰ
τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ Θηβαίων ἐλευθεροῦν τοὺς Ἕλληνας καὶ

καταλύειν τὸν τῆς Ἑλλάδος τύραννον ὃ νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτοὺς ἵνα μετ' αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ συμπράξῃ. Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην, ὁ συμβιβασμὸς ἀπέβη ἀδύνατος, ὁ δὲ παροργισθεὶς Ἀλέξανδρος προσήγαγε τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ παρεσκευάσε τὰ πάντα πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς πόλεως. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε φοβερός, διότι οἱ ἀπηλπισμένοι Θηβαῖοι ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλὰ ἔτιωτο δυνατόν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν τέχνην τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἀκατάσχετον τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ τόλμην, ἐνῶ μάλιστα προσεβάλλοντο καὶ ὀπισθεν ὑπὸ τῆς ἐν Καδμείᾳ φρουρᾶς; Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν ἐπῆλθεν ἀνηλεὲς τῶν ἡττηθέντων σφαγὴ· οἱ μὲν Μακεδόνες, ὧν ἔπεσον περὶ τοὺς 500, εἶχον ἐξαγρωθῆ, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων σύμμαχοι αὐτῶν, Φωκεῖς, Ὀρχομένιοι, Θεσπиеῖς, Πλαταιεῖς, ἐθεώρησαν πρόξορον τὴν περίστασιν τοῦ νὰ ἐκδικηθῶσι δι' ὅσα ἄλλοιέ ποτε παρὰ τῶν Θηβαίων εἶχον πάθει δεινά. Ὅθεν κατεκόπησαν Θηβαῖοι, ὡς λέγεται, ὑπὲρ τοὺς 6,000· οἱ δὲ περισωθέντες, πλείους τῶν τριμυρίων, ἐγένοντο αἰχμάλωτοι. Τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ὀριστικῆς τῶν αἰχμάλωτων τούτων καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν τύχης ἐπέτρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τοὺς Ὀρχομένιους, τοὺς Πλαταιεῖς, τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὅσοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἄλωσιν. Οἱ δὲ ἐψηφίσαντο, ὅτι ἡ πόλις θελεῖ κατασκαφῇ, ἐξαιρέσει τῆς Καδμείας ἐν ἣ θέλει ἐδρεύει πάντοτε μακεδονικὴ φρουρά· ὅτι ἡ χώρα θέλει διανεμηθῆ μεταξὺ τῶν συμμάχων, ὅτι ὁ Ὀρχομενὸς καὶ αἱ Πλαταῖαι θέλουσιν ἀνοικοδομηθῆ καὶ ἀνατειχισθῆ, ὅτι ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι Θηβαῖοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες, θέλουσιν ἐκποιηθῆ ὡς δούλοι, παρεκτὸς μόνον τῶν ἱερέων, τῶν ἱερείων καὶ ἐκείνων ὅσοι διετέλεσαν φίλοι τῶν Μακεδόνων καὶ ἰδίως τοῦ Φιλίππου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅτι τέλος οἱ φυγάδες Θηβαῖοι θέλουσι καταδιωχθῆ καὶ συλληφθῆ ὅπουδ' ἂν εὗρισκονται ἵνα φονευθῶσι, καὶ ὅτι ἀπαγορεύεται εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν πόλιν νὰ δώσῃ ἄσουλον εἰς αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπικυρώσας τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐξετέλεσεν αὐτὴν κατὰ γράμμα· ἡ μόνη τροπολογία ἦν ἐπέφερεν ἥτο, ὅτι διεφύλαξε τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Πινδάρου καὶ ἐφείσθη τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ.

Αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ βίαια πράξις κατεκρίθη πικρῶς καὶ

δικαίως ὑπὸ πλείστων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Παραβαλλομένη, πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθησαν οἱ Σπαρτιῆται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μετὰ τὴν ἐν τῷ τέλει τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἢ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας πρᾶξις ἀναδείκνυσιν αὐτὸν ἀγριώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἥκιστα φιλανθρώπου ἐκείνου ἑλληνικοῦ φύλου. Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσι περιστάσεις τινές, αἱ ὁποῖαι δὲν δικαιολογοῦσι μὲν, ἀπαγε, τὴν ἀνηλεῆ τοῦ Ἀλέξανδρου ἐκδίκησιν, μετριάξουσι δὲ τοῦλάχιστον μέχρι τινὸς τὴν εὐθύνην αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν πολέμιοι ἡττηθέντες, καθ' ὃν ὁ νικητὴς οὐδέν τι εἶχεν ἰδιάζοντα ἐκδικήσεως λόγον· ἐνῶ οἱ Θηβαῖοι διετέλεσαν ἄλλοτε σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων· καὶ τοιοῦτοι ὄντες, ἀπέστησαν ἤδη ἅπαξ ἐπὶ τοῦ Φιλίππου καὶ ἐσυγχωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ· νῦν δὲ ἀπέστησαν τὸ δεύτερον· καὶ πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος προέτεινε, πρὸ τοῦ ἀγῶνος, εἰς αὐτοὺς ἀμνηστειάν, ἀλλ' αὐτοὶ ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν καὶ ἐξύβρισαν τὸν βασιλέα· ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ἐξεμάνη κατ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ὀρμῇ τῆς ἀγανακτήσεως, ἐπεχείρησε τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μελετῶν νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, εἶχε μέγιστον συμφέρον νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐν Ἑλλάδι νέαν στάσιν, συντελεστικωτάτην δὲ εἰς τοῦτο ἡδύνατο νὰ θεωρήσῃ, τὴν κατάπληξιν ἣν ἐπροξένησεν ἡ φοβερά αὕτη τιμωρία. Καὶ ἔπειτα, τίς ἐπὶ τέλους ἐξέδοτο τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο δόγμα; Οἱ γείτονες, οἱ συγγενεῖς τῶν Θηβαίων, Ὀρχομένιοι, Πλαταιεῖς καὶ ἄλλοι στερεοελλαδίται. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ δόγμα αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐπιτρέψας τὸ πρᾶγμα εἰς τοὺς εἰρημένους Ἕλληνας, ἤξευρεν ἐκ προοιμίου ὁποῖόν τι ἤθελεν ἀποβῆ, διότι ἤξευρε τὸ ἀδιάλλακτον αὐτῶν κατὰ τῶν Θηβαίων πάθος. Οὐδὲν ἥττον, ἡ ἄμεσος τοῦ γεγονότος εὐθύνη, ἐπίκειται εἰς τοὺς γείτονας τῶν Θηβαίων· ἂν ἦσαν ἐπιεικέστεροι, ἴσως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελεν ἐπιτείνειν τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν. Τὴν περὶ τούτου εἰκασίαν συνάγομεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετενόησε διὰ τὰ γενόμενα, καὶ πολλάκις ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν Θηβαίων συμφοράν· αἱ δὲ Θηβαῖοι οὐδεὶς τῶν περιγενομένων, θς ἐντυχῶν τι καὶ δεη-

θείς ὕστερον, οὐ διεπράξατο παρ' αὐτοῦ. » Οὐδὲ βραδέως ἐπῆλθεν ἡ μεταμέλεια, ἀλλ' εὐθύς μετὰ τὸ γεγονὸς μετέβαλεν ὁ βασιλεὺς τρόπον, ὥστε πιθανὸν εἶναι, ὅτι οἱ Ἕλληνες, εἰς οὓς ἐπετράπη ἡ περὶ τῶν Θηβαίων ἀπόφασις, ἐὰν ἀπλῶς μικράν τινα ἐπετύγγανον ἀναβολήν, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ πρώτη τοῦ βασιλέως ὀργή, ἤθελον προλάβει τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Ὅτι δὲ ἀμέσως ἔπειτα ὁ Ἀλέξανδρος μετέβαλε γνώμην, δῆλον ἀπὸ τῆς ἐπιλοίπου αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτείας. Παράδοξιν δὲ εἶναι ὅτι ἐσυγχώρησε τοὺς Ἀρκάδας, τοὺς Ἠλείους, τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ὅλοι ἐπὶ τέλους, καὶ τοι ἀποδείξαντες διάθεσιν ἀποστάσεως, οὐδὲν ἔπραξαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν Θηβαίων. Ἀλλ' ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἐὰν ὡς πόλις δὲν ἐκοινωνήσεν ἐπισήμως τοῦ ἔργου, πολυειδῶς ὁμως ὑπεκίνησε τοὺς ἀποστάτας καὶ ἔπεμψεν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν ἀνδρῶν, ὅπλων καὶ χρημάτων· οὐδὲ κατὰ πρῶτον ἐπολιτεύετο ἀπίστως οὕτω καὶ ἀσυνέτως. Αὐτὴ ὑπῆρξε πρωτουργὸς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ ἐσυγχωρήθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· αὐτὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ἐξύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον, συνεννοήθη μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ ἦτο καθ' ὅλα ἑτοιμος νὰ στασιάσῃ· πάλιν δὲ συνεχωρήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὥστε τρίτον ἤδη πταίσασα ἡδύνατο εὐλόγως νὰ τιμωρηθῇ. Καὶ ὄχι μόνον εὐλόγως, ἀλλὰ καὶ εὐκόλως, διότι ἐνῶ ἤξευρε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπελθόντα εἰς Βοιωτίαν, ἐνῶ ἤξευρεν αὐτὸν πολιορκήσαντα τὰς Θήβας, ἐνῶ ἤξευρεν ἀρξαμένην τὴν ἔφοδον καὶ ἔπρεπε νὰ ἡξέυρῃ ἐκ προοιμίου τὴν ἔκβασιν αὐτῆς, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἐφόδου, ἀντὶ νὰ προπαρασκευασθῇ εἰς ἄμυναν, ἡσυχολεῖτο εἰς τὸ νὰ πανηγυρίζῃ τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια. Μόνον δὲ ὅτε εἶδε προερχομένους τοὺς φυγάδας Θηβαίους, ἐπεχείρησε προχείρους τινὰς προπαρασκευάς. Ἐκ τούτου πρόδηλον ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπῆρχετο ἀμέσως μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτοῦ στρατοῦ, ἡ πόλις ἤθελε παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ. Καὶ ὁμως, « ἐπιεικὲς ἔργον, κατὰ Πλούταρχον, ὁμοτάτῳ καὶ σκυθρωποτάτῳ παραβαλεῖν βουλόμενός », περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, Δημοσθένους, Λυκοῦργου, Ὑπερίδου, Πολυεύκτου, Χάρητος, Χαριδῆμου, Ἐφιάλτου, Διοτίμου καὶ Μοισροκλέους. Ἐπειδὴ

δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποφεύγοντες καὶ ταύτης τῆς ἀπαιτήσεως τὴν ἐκτέλεσιν, ἐζητήσαντο δι' ἐπανειλημμένων πρεσβειῶν τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως ὑπὲρ τῶν προσηρημένων ἀνδρῶν, ἐνέδωκεν ἐπὶ τέλους ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἰς τοῦτο, ἀρκεσθεῖς εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τοῦ Χαριδήμου καὶ τοῦ Ἐφιάλτου, οἵτινες ἀπεδήμησαν τότε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Καὶ οὐ μόνον ἐπιεικῆς εὐτως ἀνεδείχθη ἀλλὰ καὶ φιλοφρονέστατος. Εἰς τῶν πρέσβων, τοὺς ὁποίους ἡ πόλις ἐξέπεμψε ἵνα πραῦνῳσι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ἦτο ὁ Φωκίων· πρὸς τοῦτον δὲ ὁμιλῶν ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τῆς μελετωμένης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας, εἶπεν, ὅτι τοσοῦτω μᾶλλον ἐπιθυμεῖ φιλικῶς νὰ διάκηται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅσῳ, ἐκλιπόντος τυχὸν αὐτοῦ, δὲν βλέπει τίς ἄλλος παρ' αὐτοὺς δύναται νὰ ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω συμβεβασθέντων τῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πραγμάτων, ἡ πόλις αὕτη ἐπανῆλθεν εἰς ἣν πρότερον εἶχε τάξιν, ἐν τῇ κοινῇ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίᾳ ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ὁ δὲ βασιλεὺς, μηδόλως κατελθὼν εἰς Ἀττικὴν, ἐπορεύθη ἤδη πρὸς τὸν ἱσθμὸν, ὅπου ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τῶν διαφόρων πόλεων, ἤκουσε τὰς ἐπανειλημμένας αὐτῶν περὶ ὑποταγῆς διαβεβαιώσεις, καὶ, προεδρεύσας πιθανώτατα τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, ὥρισε τὴν δύναμιν ἣν ἐκάστη πόλις ὤφειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ, κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ, διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Τότε συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ πολύκροτος αὐτοῦ συνέντευξις πρὸς Διογένην τὸν Σινωπέα. Ἐνῷ τοσοῦτοι πολιτικοὶ καὶ λόγιοι ἄνδρες προσελθόντες ἐχαιρέτιζον τὸν βασιλέα, μόνος ὁ κυνικὸς ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὁ διατρέφων τότε ἐν Κορίνθῳ, ἐντελῶς ἠδιαφόρησε πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς καὶ οὐδ' ἠθέλησε νὰ ἴδῃ αὐτόν· ἐπορεύθη λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Διογένην ὅστις ἔτυχε κατακείμενος ἐν ἡλίῳ· καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθησε βλέπων ἐπερχομένους τοσοῦτους ἀνθρώπους καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ὅτε δὲ ἐκεῖνος ἀσπικσάμενος τὸν ἄνδρα, ἠρώτησεν, εἰς τυχάνῃ δεόμενός τινας αὐτοῦ μικρὸν, ἀπεκρίθη ὁ Διογένης, ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετὰστῆθι. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐγέλασαν ἀκούσαντες τὴν ἀπόκρισιν, ἀλλ' ὁ αὐτοτελής καὶ αὐτάρκης τοῦ φιλοσόφου χαρακτὴρ ἐπροξένησε τοιαύτην εἰς

τὸν βασιλέα ἐντύπωσιν, ὥστε ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀλλὰ μὴν ἐγὼ, εἶπεν, εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην.» Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπεσκέφθη τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, καὶ λαβὼν παρὰ τῆς προφητίδος χρησμὸν αἶσιον περὶ τῆς στρατείας, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἰδῇ.

Εἰς Πέλλαν ἐπανῆλθε τὸ φθινόπωρον τοῦ 335 καὶ ἡσχολήθη ἤδη δι' ὅλου τοῦ ἐπομένου χειμῶνος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν προπαρασκευῶν, τελέσας ἐν τῷ μεταξὺ, ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας, θυσίας μεγαλοπρεπεῖς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ σκηνικοὺς ἀγῶνας εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν. Τοὺς ἀγῶνας τούτους, πρῶτος ἐσύστησεν ὁ βασιλεὺς Ἀρχέλαος, ἀλλ' ἡ παροῦσα πανήγυρις ἥτις διήρκεσεν ἡμέρας ἐννέα, διότι μία ἀνεδείχθη ἐπώνυμος ἡμέρα ἐκαστῇ τῶν μουσῶν, ὑπῆρξε λαμπροτέρα ὅλων τῶν προηγουμένων. Ὁ βασιλεὺς ὑπεδέχθη εἰς σκηνὴν ἑκατοντάκλινον τοὺς στρατηγούς, τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν πόλεων, πολυτελῶς ἐνταῦθα αὐτοὺς ἐστίασας, ἐνῷ περίξ ἅπας ὁ στρατὸς, εἰς πολυαρίθμους καθήμενος τραπέζας, μετεῖχε συγχρόνως τῆς εὐωχίας ἐκείνης καὶ εὐθυμίας. Κατὰ δὲ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἔαρος τοῦ 334, συνήθροισεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπεθεώρησε μεταξὺ Πέλλης καὶ Ἀμφιπόλεως, τὸν στρατὸν τὸν ὠρισμένον ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας, ἐνῷ ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ὡς αὐτῷς ἑτοιμος νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα. Τὴν μεγάλην ταύτην καὶ ἐνιαίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπιχείρησιν διὰ τε τὰς περιπετείας αὐτῆς καὶ τὰ ἀποτελέσματα, εἰδόμεν, ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη ὁ Φίλιππος καὶ ἐκύρωσαν ἐπανειλημμένοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους σύνοδοι. Νεώτεραι πολέμου ἀφορμαὶ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Περσίας δὲν ἐδόθησαν, τοῦλάχιστον δὲν ἐδόθησαν τοιαῦται σπουδαῖαι, ἀλλ' ἀρχαῖαι ὑπῆρχον πολλαὶ καὶ ἰσχυραί. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, οἱ Πέρσαι ἐπιτεθέντες πρῶτοι κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδων πόλεων, ἐπέβαλον εἰς αὐτάς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν πόλεων ἐκείνων, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτῆς ἑκατονταετηρίδος, οἱ Πέρσαι οὐ μόνον αὐτὰς κατετρόπωσαν πολυειδῶς καταδυναστεύσαντες, ἀλλὰ

καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν, δις ἐπ' αὐτὴν στρατεύσαντες, καὶ μυρίας ὄσας ἐπενεγκόντες συμφορὰς καὶ ζημίας. Ἀποκρουσθέντες τελευταῖον, καὶ πολλάκις ἡττηθέντες ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀσίᾳ, ἠναγκάσθησαν οὐ μόνον ἐκ τῆς πρώτης νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐλληνίδων πόλεων τὴν αὐτονομίαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν. Ἀλλὰ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὠφελούμενοι ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων ἐλληνικῶν ἀγώνων, ἀνέκτησαν αὖθις τὴν κυριαρχίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων. Ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης ἐκατονταετηρίδος τὴν ἀπὸ τῆς ξενικῆς δυναστείας ἀπαλλαγὴν τῶν ὁμογενῶν τούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετὰ ταῦτα, ἐκ νέων ἐμφυλίων ἀγώνων ὠφελούμενοι οἱ Πέρσαι, ἐπέβαλον τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα διὰ προσταγμάτων ὑβριστικῶν, ἐπ' Ἀνταλκίδου τε καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας. Οἱ Πέρσαι λοιπὸν ἀπρόκλητοι ἐπετέθησαν πολλάκις κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, περιῦδρισαν τὰ ἱερὰ αὐτοῦ, ἐπυρπόλησαν πλείστας πόλεις, ἐλεηλάτησαν πλείστας χώρας καὶ νῦν ἔτι, ἔνεκα τῶν ἀδικημάτων τῆς Ἑλλάδος διενέξουν, διετέλουν δεσπόζοντες ἀξιολόγου τοῦ ἔθνους μοίρας, ἥτοι ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων. Τούτου ἔνεκα, τὸ αἶσθημα τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς ικανοποιήσεως ἐπεκράτει ἀείποτε ἐν Ἑλλάδι, εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὅσοι μετεωρίζοντο ὑπεράνω τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, ὅσάκις δὲ ἀπηρτίζετο νέα τις τοῦ ἔθνους ἔνωσις, ἐν τῷ ἅμα ἀπεφασίζετο νέα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία. Τοῦτο ἔπραξε τὸ ἔθνος, ἅμα ἐνωθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἔπραξε τὸ δεύτερον, ἅμα ἐνωθὲν ὑπὸ τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἦτο φυσικώτατον νὰ πράξῃ καὶ ἤδη ἅμα ἐνωθὲν αὖθις ὑπὸ τὴν τῶν Μακεδόνων ἡγεμονίαν. Δὲν θέλομεν παρασιωπῆσαι ὅτι οἱ ἱστορικοὶ οἱ θεωροῦντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὅλως ἄλλοτρίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ, παρατηροῦσι πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα δὲν φαίνεται ἐπικρατήσας πολὺς ζῆλος ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας καὶ ὅτι ἡ στρατεία αὕτη ἦτο μᾶλλον ἔργον τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλὰ τοῦτο, μέχρι τινὸς ἀληθές, οὐδὲν ἄλ-

λο εἶναι εἰμὴ νέκ ἀπόδειξις τῆς μεγάλης ἠθικῆς ἐκλύσεως ἣτις ἐπε-
κράτησεν ἤδη εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, καὶ τῆς ἀναμφισβητήτου
ἀληθείας ὅτι ἡ κυρία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἐστία μετετέθη ἐκ-
τοτε ἀπὸ Ἀθηνῶν, καὶ Σπάρτης, καὶ Θηβῶν, εἰς Πέλλαν. Ὑπό-
μνησιν ἀνάλογόν τι δὲν εἶχε συμβῆ ἔν ἀρχῇ τῆς πέμπτῃς ἑκατονταετηρίδος,
καὶ πάλιν ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης; Ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτῃς, οἱ Σπαρ-
τιαῖται καὶ ἐν γένει οἱ Πελοποννήσιοι, οὐδεμίαν ἐδειξαν προθυμίαν,
μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ μάχην, πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ Περσῶν
πολέμου, τοῦ διεξαχθέντος τότε κυρίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὑπερ-
βὰς ἄρα γε ἐκ τούτου, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα δὲν ἦτο ἐθνικόν; ἄπαγε!
Ἐπεταὶ μόνον ὅτι κυρία ἐστία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦσαν τότε
αἱ Ἀθῆναι καὶ ὄχι ἡ Σπάρτη. Πάλιν, ἐπὶ Ἀγησιλάου, αἱ Ἀθῆναι
οὐ μόνον δὲν μετέσχον τοῦ κατὰ Περσῶν ἀγῶνος ἀλλὰ καὶ ἀντέ-
πραξαν, διότι τότε κυρία ἐστία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦτο ἡ
Σπάρτη καὶ ὄχι αἱ Ἀθῆναι. Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τὸ ὅποῖον ἀπε-
φάσισεν ὁ Φίλιππος καὶ προέκειτο νὰ διαπράξῃ ὁ Ἀλέξανδρος,
ἦτο ἐθνικόν, ἐλληνικόν, καὶ αἱ ἀφορμαὶ αὐτοῦ ἦσαν δίκαιαι· ἴδω-
μεν ἤδη ὁποῖαι τινες ἦσαν αἱ περιστάσεις καθ' ἃς ἐμελλε νὰ διε-
νεργηθῇ.

Ὁ Ἀλέξανδρος, στρατεύων ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν εἶχε νὰ
φοβηθῇ σπουδαίαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπανάστασιν, οἷα συνέβη
ἐπὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας καὶ ἐπὶ Ἀγησιλάου. Αἱ Θῆβαι
εἶχον καταστραφῇ, αἱ Ἀθῆναι ἐπανειλημμένως ἐταπεινώθησαν, ἡ
δὲ Σπάρτη μόλις ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τοὺς γείτονας αὐτῆς Μεσ-
σηνίους καὶ Ἀρκάδας· ὥστε στρατὸς εὐάρητος, κατάληφθεις εἰς
τὴν Εὐρώπην, ἤρκει ἵνα συνέχῃ τὴν ἀντιμακεδονικὴν μερίδα καὶ
ἵνα περιστείλῃ, ἐν ἀνάγκῃ, πᾶν ἐπαναστατικὸν αὐτῆς κίνημα. Ἀλ-
λὰ τὸ περσικὸν κράτος, τὸ ὅποῖον εἶδομεν προηγουμένως εἰς τὴν
ἐσχάτην περιελθὼν παραλυσίαν, εἶχεν ἤδη ἀνακύψει ἀπὸ τῆς πολ-
λῆς ἐκείνης ἀναρχίας καὶ ἐφαίνετο δυνάμενον νὰ ἀνθέξῃ ὅπως οὖν.
Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις τὰς ὁποίας περὶ τοῦ κράτους τούτου ἐδώκα-
μεν, ἀνατρέχουσιν εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην
χρόνους, ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον περὶ τὰ

ἔσχατα τοῦ βίου (σελ. 840 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Αἱ πλεῖσται τῶν δυτικῶν σατραπειῶν εἶχον τότε ἀποστατήσαι κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἡ δὲ Αἴγυπτος διετέλει πρὸ καιροῦ ἀνεξάρτητος ὑπὸ ἰδίου βασιλεῖς. Ἀλλ' ἔκτοτε τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν· ὁ Ἀρταξέρξης Β'. ὁ ἐπικληθεὶς Μνήμων, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀφοῦ κατέβαλεν εἰς Κούναξαν τὸν ἀδελφὸν Κύρον, ἀπέθανε περὶ τὸ 359 καὶ διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὡχος, μετονομασθεὶς καὶ αὐτὸς Ἀρταξέρξης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ Φίλιππος ἐνέβαλε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνηγορεύθη μέλος τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, ὁ Ὡχος κατώρθωσε νὰ καθυποβάλλῃ αὐτῷ εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ τὴν Κύπρον, τὴν Φοινίκην καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον, νὰ ἐνώσῃ οὕτω τὸ κράτος εἰς ἓν, καὶ νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ δύναμιν οἷαν δὲν εἶχε πλέον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ξέρξου. Δύο ἄνδρες συνετέλεσαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἀναβίωσιν ἐκείνην, ὁ ῥόδιος Μέντωρ καὶ ὁ πέρσης Βαγώας. Καὶ ὁ μὲν Βαγώας συνώδευσε τὸν Ὡχον, μετὰ τὸ πέραν τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων, εἰς τὰς μεσογειοτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὁ δὲ Μέντωρ προεχειρίσθη σατράπης τῆς παραλίας. Μὴ ἀπορήσωμεν δὲ, ὅτι Ἕλλην ἀνὴρ ἴσχυσε τοσοῦτον παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ· τὸ κράτιστον τῆς δυναμείας δι' ἧς κατετροπώθησαν οἱ ἀποστάται καὶ μάλιστα ἡ Αἴγυπτος, συνέκειτο ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων. Ἀξίον μάλιστα σημειώσεως εἶναι ὅτι καὶ ὁ ἐγγχώριος τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Νεκτανεβῶ, δι' Ἑλλήνων ὁμοίως μισθοφόρων ἠδυνήθη νὰ παρατείνῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀντίστασιν αὐτοῦ, ὥστε ἡ τύχη τῆς Ἀσίας πρὸ καιροῦ ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ὑπερίσχυσε δὲ ἡ περὶ τὸν Ὡχον ἑλληνικὴ μερὶς ἰδίως διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ Βαγώου καὶ τοῦ Μέντορος. Ὁ Μέντωρ μετέπειτα παρέσχε τῷ βασιλεῖ ἐτέραν μεγάλην ὑπηρεσίαν, διότι καθυπέταξεν αὐτῷ ἀπάσας τὰς χώρας καὶ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅσαι, ὑπὸ ἰδίους διατελοῦσαι δυνάστας, οὔτε φόρον ἐπλήρωνον, οὔτε εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ βασιλέως ὑπήκουον, καὶ ἐξησφάλισεν οὕτω τὴν περσικὴν κυριαρχίαν καθ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ παράλια τῆς Ἀσίας. Naὶ μὲν περὶ τὸ 338 ὁ παντοδύναμος Βαγώας ἐδηλητηρίασε τὸν Ὡχον καὶ ἀνέβιβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν νεώτατον τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὀνόματι Ἀρ-

τήν, φονεύσας ὅλους τοὺς λοιπούς· μετὰ δὲ δύο ἔτη, ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἀρσῆν καὶ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ τέκνα, ὥστε οὐδεὶς ἤδη ὑπελείπετο ἄμεσος ἀπόγονος τῶν βασιλέων, προεχειρίσθη δὲ βασιλεὺς, ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου ἐκείνου ἀνδρός, φίλος τις αὐτοῦ ὀνόματι Δαρεῖος Κοδομανός, ἀπόγονος ὢν ἐνὸς τῶν ἀδελφῶν Ἀρταξέρζου τοῦ Μνήμονος. Ἐντεῦθεν τὸ κράτος ἐφαίνετο παραδοθὲν πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπαλλάξει αὐτὸ ὁ βασιλεὺς Ὡχος. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὁ Κοδομανός δὲν ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπος ἀπεστερημένος παντὸς προτερήματος. Εἰς πρόσφατόν τινα κατὰ τῶν Καδουσίων πόλεμον εἶχεν ἀποκτήσει ὄνομα μέγα, μονομαχήσας πρὸς ἓνα τῶν πολεμίων, διαβεβητομένον ἐπ' ἀλκῇ καὶ ἀνδρείᾳ, καὶ ἀποκτείνας αὐτόν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, προέλαβε νέας τοῦ Βαγῶου ἐπιβουλὰς, καταστήσας αὐτὸν ἐκποδών. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη καθ' ὅλον τὸ κράτος τὸ ὁποῖον ἦτο ἤδη ἡνωμένον καὶ ἡδύνατο ν' ἀντιπαρατάξῃ ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις κατὰ παντὸς πολεμίου. Βασιλεύσας ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 336, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Φίλιππος παρεσκευάζετο ἐπὶ τὴν στρατείαν αὐτοῦ, ὁ δὲ Παρμενίων καὶ ὁ Ἀτταλος, περαιωθέντες εἰς Ἀσίαν, εἰχον ἀρχίσει τὰς πρώτας ἐχθροπραξίας, ὁ Δαρεῖος διέταξε τὰ πρὸς ἄμυναν ἀναγκαῖα καὶ συγχρόνως ἐπεχείρησε νὰ ὑποκινήσῃ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας. Δὲν γνωρίζομεν μέχρι τίνος συνετέλεσεν εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Φιλίππου· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐκχυρήθη ἐπὶ τούτῳ, καὶ ὅτι κατ' ἀρχὰς, θεωρήσας πάντα κίνδυνον παρελθόντα, τὸν μὲν Ἀλέξανδρον περιεφρόνησε, διέκοψε δὲ τὰς παρασκευὰς καὶ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνεννοήσεις. Ἀλλ' ἅμα μαθὼν τὰ κατορθώματα τοῦ νέου βασιλέως ἐν Θράκῃ, ἐν Ἰλλυρίᾳ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ πεισθεὶς ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἦτο τοῦλάχιστον ἀνάξιος τοῦ πατρὸς διάδοχος, ἐπανελάβε δραστηρίως ὡπλοῦν τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους ἀπαιτούμενα. Ὁ φοινικικὸς στόλος διετάχθη νὰ ἐτοιμασθῇ· οἱ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν Λυδίᾳ σατράπαι συνεκρότησαν δύναμιν ἀξιόλογον συγκειμένην ἐν μέρει ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων, ὁ δὲ Μέμνων, ὅστις φαίνεται διαδεχάμενος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μέντορος, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως χρήματα ἱκανὰ πρὸς συγκρότησιν ἐτέρου κατὰ

τὴν παραλίαν στρατοῦ πεντακισχιλίων Ἑλλήνων μισθοφόρων. Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν στρατείαν αὐτοῦ, τὸ περσικὸν κράτος πολὺ ἀπείχε τῆς ἀναρχίας καὶ παραλυσίας εἰς ἣν, ὡς ἄλλοτε εἶδομεν, εἶχε περιπέσει. Βεβαίως οἱ Πέρσαι ἦσαν πάντοτε Πέρσαι· δὲν εἶχον τὴν ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀργανισμοῦ, μάλιστα μετὰ τὰς ἐπενεχθεῖσας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου βελτιώσεις· δὲν εἶχον οὐδὲ τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ ὠφεληθῶσιν ἀποχρώντως ἀπὸ τῆς στρατηγικῆς καὶ πολεμικῆς εὐφυΐας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν Ἑλλήνων· ἔπραζαν δὲ ἁμαρτήματα ἀσύγγνωστα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπιφέρωσι μεγάλας συμφοράς. Ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν ἦτο ἄξιος τοσούτης περιφρονήσεως ὅσην συνησθάνοντο πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν μυρίων, περιφρονήσεως ἣν τοσοῦτον ζωγραφικῶς ἐξέφρασεν ὁ Ἀρκὰς Ἀντίοχος, ὅστις, εἰς ὃν τῶν μετὰ Πελοπίδου ῥεπελθόντων εἰς Σοῦσα πρέσβεων, εἶπε μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας «ὅτι βασιλεὺς ἀρτοκόπους μὲν καὶ ὄψοποιούς καὶ οἰνοχόους καὶ θυρωροὺς παμπληθεῖς ἔχει, ἄνδρας δὲ οἱ μάχονται ἂν Ἑλλήσι πάνυ ζητῶν οὐκ ἔφη δύνασθαι ἰδεῖν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος ἀλαζονείαν οἷ γε δοκεῖν ἔφη εἶναι, ἐπεὶ καὶ τὴν ὑμνουμένην ἂν χρυσὴν πλάτανον οὐχ ἱκανὴν ἔφη εἶναι τέττιγι σκιάν παρέχειν.» Οὐδὲ ἀκριβὲς εἶναι ἡ σύγκρισις ἣν τινες ἐπεχείρησαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατακτητῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὰς κατακτητῆσεις τῶν μὲν Ἰσπανῶν ἐν τῇ Ἀμερικῇ κατὰ τὴν ΙΓ'. ἑκατονταετηρίδα, τῶν δὲ Ἀγγλῶν καὶ Γάλλων ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ Σινικῇ κατὰ τὴν προηγουμένην ἑκατονταετηρίδα καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Βεβαίως ἡ ἰθικὴ ἰσχὺς τοῦ Εὐρωπαίου ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ πάντοτε μεγάλη, ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἦτο ὁμολογουμένως πολὺ δυσχερέστερον τοῦ ἔργου τῶν νέων Εὐρωπαίων κατακτητῶν. Δὲν λέγομέν τι ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τῆς θαυμαστῆς πολιτικῆς συνέσεως ἣν ἔδειξεν ὁ ἀνὴρ, καὶ τῆς ὁποίας τὰ ἀκαταλόγιστα ἀποτελέσματα μαρτυροῦσι τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν ὡς πρὸς τοὺς νεωτέρους κυριάρχας τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ περιοριζόμενοι εἰς μόνον τὸ πολεμικὸν μέρος, παρατηροῦμεν, ὅτι,

ὄχι μόνον οἱ Πέρσαι ἦσαν ἄνδρες γενναῖοι καὶ φιλότιμοι, ὄχι μόνον εἶχον χρηματικούς πόρους ἀνεξαντλήτους, ὄχι μόνον πρὸ πολλοῦ ἦσαν ἐξωκειωμένοι πρὸς τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς πολεμικῆς τέχνης, ὃ ἐστὶ τὰ εἶδη τῶν ἐπιθετικῶν καὶ τῶν ἀμυντικῶν ὅπλων, ἦσαν σχεδὸν ἀπαράλλακτα καὶ παρὰ τοῖς Πέρσαις καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἐνῶ οἱ μὲν ἐπιχώριοι τῆς Ἀμερικῆς οὐδὲ τοῦ πυροβολικοῦ ἔννοιαν εἶχον, οὐδὲ τοῦ ἱππικοῦ, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ δύο ταῦτα κύρια τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς ὄργανα· οἱ δὲ τῆς Ἀσίας ἐπιχώριοι δὲν ἦσαν μὲν ὅλως ἀλλότριοι πρὸς τὰ συστατικὰ τῆς νεωτέρας τῶν Εὐρωπαϊῶν πολεμικῆς τέχνης, ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης αὐτῆς ἀτέλεια ὥστε ἀναγκάως ἡ ὑπεροχὴ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἀπέδω ἀκατάσχετος. Οὐδεμίᾳ ἄρα ἰσότητος ὅρων καὶ περιστάσεων ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν νεωτέρων κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων· ἐνῶ μεταξὺ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, ἂν ὄχι ἐντελὲς ἰσότης, μεγίστη ὅμως ἦτο ἡ κατὰ τοῦτο ὁμοιότης, ἐξ οὗ τὸ κατόρθωμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς δὲν δύναται εἰμὴ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνώτερον. Μὴ λησμονήσωμεν δ' ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ Πέρσαι εἶχον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν πολλὰς χιλιάδας ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν φυλὴν ἥτις ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας· ὅτι ὁ στόλος αὐτῶν, ὁ φοινικικὸς στόλος, ἦτο ὄχι μόνον ἐνάμιλλος ἀλλὰ ἴσως καὶ κρείττων ἤδη τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ ὅτι εἶχον πολλοὺς τρόπους ἵνα ὑποκινήσωσιν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κράτει τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀντιπερισπασμούς, οἵτινες δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ ἔχωσι τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαιοτέρων ἀντιπερισπασμῶν, ἠδύναντο ὅμως πάντοτε νὰ ἐνοχλήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅποίας δὲ καὶ ὁπόσας δυσκολίας εἶχε νὰ ἀπαντήσῃ τὸ ἑλληνικὸν ἐπιχείρημα, δηλοῦται ἀπὸ τῆς ἀποτυχίας ἣν ὑπέστη ἡ μοῖρα τοῦ στρατοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ 336 προαποσταλεῖσα εἰς Ἀσίαν, ὑπὸ ἡγεμόνας ἐμπειροτάτους, διότι ὁ Παρμενίων ἐκυρίευσεν μὲν τὸ Γρύνιον, ἐπολιορκήσας δὲ τὴν Πιτάνην, ἀλλὰ τότε, ἐπιφανεῖς ὁ Μέμνων καὶ καταπληξάμενος τοὺς Μακεδόνες, ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἕτερος τῶν Μακεδόνων στρατηγός, ὁ Κάλλας, προσβλήθεις ἐν Τρωάδι, ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Ῥοῖτιον. Ἄλλο δὲ

οὐδὲν φαίνονται πράξαντες οἱ Μακεδόνες οὗτοι ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐτῶν ἦτοι μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 334, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν, ὡς προείπομεν, συμπληρώσει τὰς προπαρασκευὰς καὶ συγκεντρώσει τὸν στρατὸν τὸν ὀρισμένον νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ κατέλιπεν ἓνα τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἰκανωτέρων τοῦ Φιλίππου ἀξιωματικῶν, τὸν Ἀντίπατρον, δοὺς αὐτῷ στρατιωτικὴν δύναμιν, 12,000 πεζῶν καὶ 4500 ἵππέων, ἀποχρῶσαν, ὡς ἡ πείρα ἀπέδειξεν, ἵνα συνέχῃ πᾶσαν ἐσωτερικὴν ἀντίπραξιν, καὶ ἵνα ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐπίθεσιν τοῦ περσικοῦ στόλου. Αὐτὸς δὲ ἤγαγε τὸν στρατὸν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ Πέλλης εἰς Ἀμφίπολιν, ὅπου διέβη τὸν Στρυμόνα· ἔπειτα ἐπορεύθη ἐπὶ τὰς πόλεις Ἀβδήρα καὶ Μαριώνειαν, ἐξηκολούθησεν ἐκεῖθεν τὴν πορείαν διὰ τῆς Θράκης, ἐπέρασε τοὺς ποταμοὺς Ἑβρον καὶ Μέλανα, καὶ τελευταῖον, διὰ τῆς θρακικῆς χερσονήσου, ἔφθασεν εἰς Σηστόν. Ἐνταῦθα εὗρε τὸν στόλον αὐτοῦ, ὅστις συνεποσώθη εἰς 460 τριήρεις ἐκτὸς πολλῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἀφοῦ προσέλαβε τὰς ἀξιολόγους μοίρας τὰς ὁποίας ἔπεμφαν διάφοροι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι. Ἀπὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ Σηστοῦ εἰς τὴν ἐν Ἀσίᾳ Ἀβυδὸν, ἡ διάβασις τοῦ στρατοῦ ἐγένετο ἄνευ ἀντιστάσεώς τινος ἢ δυσκολίας. Τὴν δὲ διάβασιν ταύτην ἐπεστάτησεν ὁ Παρμενίων, διότι ὁ Ἀλέξανδρος, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν Σηστῷ, ἀπῆλθεν εἰς Ἐλεοῦντα, κατὰ τὴν μεσημβρινωτάτην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ὅπου ὑπῆρχε τέμενος καθιερωμένον εἰς τὸν Πρωτεσίλαον ἐκεῖνον (σελ. 24 τοῦ πρώτου τόμου) ὅστις, κατὰ τὸν μῦθον, πρῶτος Ἑλλήνων, ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἐκπηδήσας εἰς τὴν τῆς Τροίας παραλίαν, ἐφονεύθη ὑπὸ Δαρδάνου ἀνδρός. Ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία δὲν ἔπαυε συνδέουσα τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ μὲ ὅλας τὰς προηγουμένας σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἐτέλεσεν ἐκεῖ θυσίαν εἰς τὸν ἥρωα, καὶ καθικέτευsen αὐτὸν ἵνα τὸ παρὸν ἔργον ἀποβῇ εὐτυχέστερον τῶν προτέρων. Ἐξ Ἐλεοῦντος δὲ διέβη ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τῆς στρατηγίδος νεῶς, ἣν αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ ἐκυβέρνηεν, εἰς τὸν λεγόμενον Ἀχαιῶν λιμένα, οὐ μακρὰν

τοῦ Ἰλίου. Κατὰ τὸν διάπλουν τοῦτον φθάσας εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔθυσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ εἰς τὰς Νηρηίδας ταῦρον καὶ ἐτέλεσε σπονδὰς ἐκ χρυσῆς φιάλης, μεθ' ὃ, φέρων τὴν πανοπλίαν, ἐξέβη πρῶτος, ὥς ποτε ὁ Πρωτεσίλοχος, εἰς τὴν γῆν τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' οὐδένα εὔρεν, ὡς ἐκεῖνος, πολέμιον ἵνα ἀντιπαρ-
ταχθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἐκείθεν ἀνελθὼν εἰς τὸ Ἴλιον, ἔθυσε τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, λαβὼν ἀντ' αὐτῆς τινὰ τῶν ὅπλων τὰ ὅποια λέγεται ὅτι ἀνῆκόν ποτε εἰς τοὺς ἥρωας τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἔκτοτε δὲ οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ βασι-
λέως ἔφερον συνήθως πρὸ αὐτοῦ εἰς τὰς μάχας. Μεταξὺ τῶν ἄλ-
λων παναρχαίων μνημείων τὰ ὅποια οἱ τοῦ Ἰλίου κάτοικοι ἐπέδει-
ξαν τότε αὐτῷ ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πριάμου μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ βωμοῦ τοῦ Ἑρκείου Διὸς, παρὰ τὸν ὅποιον ὁ δυστυχῆς οὗτος γέρον
ἐθανατώθη διὰ χειρὸς τοῦ Νεοπτολέμου (σελ. 32 τοῦ πρώτου τόμου). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ
Νεοπτολέμου, καὶ τούτου ἕνεκα ὑποκείμενον πάντοτε εἰς τὴν ἀνε-
ξιλέωτον τοῦ Πριάμου ὀργήν, ἐτέλεσε καὶ ἐν τῷ βωμῷ τούτῳ θυ-
σίαν ἱλαστήριον πρὸς ἐξευμένισιν τοῦ ἐκεῖ θανόντος βασιλέως.
Προσελθὼν ἔπειτα εἰς τὸν τάφον καὶ τὴν στήλην τοῦ Ἀχιλλέως,
τοῦ πατρὸς τοῦ Νεοπτολέμου, οὐ μόνον στέφανον ἐπ' αὐτῶν ἀπέ-
θεσεν, ἀλλὰ καὶ ἀλειψάμενος λίπα περιέδραμε περὶ τὸν τάφον γυ-
μνός, κατὰ τὸ ἔθος, ἀνακράζας, ὡς λέγεται, τότε ὅτι μακαρίζει
τὸν ἥρωα ἐκεῖνον ὅστις καὶ ζῶν φίλου πιστοῦ καὶ τελευτήσας μεγά-
λου κήρυκος τῶν κατορθωμάτων ἔτυχε. Τελευταῖον ὁ Ἀλέξανδρος
ἵδρυσεν εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τῆς δικθάσεως αὐτοῦ, ἐκεῖ ὅπου
ὁ στρατὸς αὐτοῦ κατέλιπε τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκεῖ ὅπου ἀπεβιβάσθη
εἰς Ἀσίαν, βωμοὺς εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ
Ἡρακλέους.

Ὁ στρατὸς οὗτος ἐξετασθεὶς μετὰ τὴν εἰς Ἀσίαν διαπεραίωσίν
του εὑρέθη συγκεείμενος ἐκ 30,000 πεζῶν καὶ 4500 ἵππέων. Ἡ
φάλαγξ καὶ οἱ ὑπασπισταὶ συνεποσύντο εἰς 12,000 ἀνδρῶν, τὸ
συμμαχικὸν πεζικὸν εἰς 7000, τὸ δὲ μισθοφορικὸν εἰς 5000· τού-
των ἀπάντων ἦρχεν ὁ Παρμενίων. Καὶ πλὴν τούτων συνεξστράτευ-

σαν βάρβαροι πεζοὶ ἐλαφρῶς ὠπλισμένοι 6000, ἐξ ὧν Ὀδρύσαι, Τριβαλλοὶ καὶ Ἰλλυριοὶ 5000, Ἀγριᾶνες δὲ τοξόται 4000. Ἐπειτα ἤρχετο τὸ βαρὺ μακεδονικὸν ἱππικὸν, σὺ ἤρχε Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος, ἄνδρες 4500, τὸ βαρὺ θησσαλικὸν, οὗ ἤρχε Κάλλας ὁ Ἀρπάλου, ἄνδρες 4500· τὸ συμμαχικὸν ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, οὗ ἤρχεν Ἐριγύϊος, ἄνδρες 600, καὶ τὸ θρακικὸν καὶ παιονικὸν ἐλαφρόν, ὑπὸ Κάσσανδρον, ἄνδρες 900. Αὕτη τοῦλάχιστον εἶναι ἢ μᾶλλον ἀξιόπιστος ἐξαριθμησις τῆς πρώτης τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατιᾶς, διότι ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι ἀριθμοὶ, οἵτινες ὅμως οὐδ' αὐτοὶ ὑπερβαίνουναι τὰς 43,000 ἀνδρῶν πεζῶν καὶ τὰς 5500 ἀνδρῶν ἱππέων. Ὁ βασιλεὺς συναπῆγαγε μεθ' ἑαυτοῦ, παρεκτός τῶν στρατευμάτων τούτων, καὶ ποικίλας μηχανάς, ἐπιτηδεΐας πρὸς μάχας τε καὶ πολιορκίας· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ στρατὸς ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως δυσανάλογος πρὸς τὸ ἔργον. Ἦτο δὲ καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅπως οὖν πενιχρὸν, διότι, ἐξαντληθὲν ἀπὸ τῶν προηγουμένων ἀδιακόπων πολέμων, δωρεῶν καὶ παρασκευῶν, δὲν περιεῖχε κατὰ τινὰς εἰμὴ 70 τάλαντα, κατ' ἄλλους δὲ εἰμὴ τόσα μόνον χρήματα ὅσα ἤρκουν πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας. Οὐδ' ἠδυνήθη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς εἰμὴ διὰ δανείου 800 ταλάντων, τὰ ὅποια, προστιθέμενα εἰς τὰ 500 τάλαντα ἅτινα εἶχε δανεισθῇ προηγουμένως ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φίλιππος, ἀνεβίβασαν τὸ δημόσιον τῆς Μακεδονίας χρέος, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εἰς 8 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν ἴσων πρὸς 50 καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμύρια σημερινῶν· ὥστε καὶ ἡ στρατιωτικὴ δύναμις καὶ οἱ χρηματικοὶ πόροι δι' ὧν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἀσίας φαίνονται εὐτελεῖς, μάλιστα ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν στρατιάν ἣν πρὸ 450 ἐτῶν ἐπῆγαγεν ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ὁ Εὐρξῆς. Ἀλλ' ἡ μὲν πενία ἦτο τὸ ἰσχυρότερον ἴσως τῆς νίκης ἐλατήριον, ὅπως αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος δι' ἄλλων λεξέων πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξήγησε· διότι, λέγεται, ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ἐμελλε νὰ ἐκπλεύσῃ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, διένειμεν εἰς τοὺς ἐταίρους ἅπαντα τὰ βασιλικά κτήματα καὶ ἀπάσας τὰς βασιλικὰς προσόδους. Ἐρωτήσαντος δὲ τότε ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτοῦ στρατηγῶν, τοῦ Περδίκκου, «σεαυτῷ δὲ, ὦ

Βασιλεῦ, τί καταλείπεις; » ἀπεκρίθη ἐκεῖνος ἄτὰς ἐλπίδας! » Τὸ δὲ ποσὸν τοῦ στρατοῦ δὲν ἦτο εὐαριθμότερον τῶν στρατῶν ἐκεῖνων δι' ὧν τοσάκις οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες κατετρόπωσαν τοὺς βαρβάρους· ἀντιπαρβαλλόμενον δὲ πρὸς τὸν ἀκαταμέτρητον τοῦ μεγάλου βασιλέως ὄχλον, ἀποδεικνύει μόνον τὴν ἀλλόκοτον διαφορὰν ἥτις καὶ κατὰ τοῦτο ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ τῶν ἀσιανῶν δοξασιῶν. Οἱ ἀσιανοὶ ἀνέκαθεν ἐπρέσβευσαν ὅτι ἡ κυριωτάτη τοῦ στρατοῦ δύναμις συνίσταται εἰς τὸ πολὺ αὐτοῦ πλῆθος, οἱ δ' εὐρωπαῖοι ἐξ ἐναντίας ἐθεώρησαν ἀείποτε, ὅτι τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ προτέρημα εἶναι ὁ καλὸς ὀργανισμὸς καὶ ὀπλισμὸς. Τῶντι τὰ μεγάλα πολεμικὰ πλῆθη ἔχουσι πρῶτον τοῦτο τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνηκτον νὰ συγκροτῶνται καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἀνδρῶν λογάδων, καὶ ἐξ ἀνάγκης περιλαμβάνουσι πολλὰ ἀπόλεμα στοιχεῖα, τὸ ἀσθενὲς τοῦτο τῆς στρατιᾶς μέρος οὐδετερώνει πολλάκις ἅπασαν τὴν ἐνέργειαν τῶν κραταιωτέρων μερῶν. Εἰς τὴν περὶ Κούναξα μάχην λ. χ. οἱ μὲν μύριοι μετὰ Κύρου στρατεύσαντες Ἕλληνες, ἐνίκησαν ἀντιπάλους ἀναριθμήτους, τὰ δὲ δεκαπλάσια αὐτοῦ ἀσιανὰ τάγματα κατετροπώθησαν. Ἐπειτα ἡ διατροφή καὶ ἡ ἄλλη συντήρησις εἶναι τόσῳ δυσχερεστέρα ὥσθ' ὁ στρατὸς εἶναι πολυαριθμότερος· καὶ συνήθως ἡ περὶ τοῦτο δυσκολία ἀποβαίνει τοσαύτη, ὥστε συνεπάγεται τὴν διχλυσιν ἢ τὴν ὀπισθοχώρησιν αὐτοῦ. Ἄν ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου ἠδύνατο νὰ παρατείνῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι διατριβὴν, ἵσως δὲν ἐματαιοῦτο τὸ ἔργον αὐτοῦ· τὸ ἔργον τοῦτο ἀπέτυχε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ διότι ὁ στρατὸς δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ὑποχωρήσῃ δι' ἐλλειψιν τροφῶν. Τελευταῖον ὅσον ἐντελῶς καὶ ἂν ᾖναι ὀργανωμένος ὁ στρατὸς, ὅταν τὸ πλῆθος ὑπερβαίνει εὐλόγους τινὰς ὅρους, ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ἀποβαίνει δυσοικονόμητος καὶ ἡ ἐκ τούτου σύγχυσις ἀναπόδραστος καὶ ὀλεθρία. Οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε στρατὸς βέλτιον κατηρτισμένος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤλασεν ἐπὶ τὴν Ῥωσίαν ὁ Ναπολέων, καὶ ὅμως εἶναι ἀνάμφισβήτητον ὅτι μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῶν πρώτων ἀτυχημάτων τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ὑπῆρξε τὸ δυσκυβέρνητον τῶν ἀπείρων αὐτῆς ταγμάτων. Σώματα εὐρωστα καὶ καλῶς ἐξησκημένα· ὀπλισμὸς ἐπιτήδειος· πειθαρχία αὐστηρά· εὐρυθμία περὶ τὰς κινήσεις· διαίτα ἀγαθὴ καὶ

ὕγιεινῃ· ἔντεχνος συνδυασμός τῶν διαφορῶν τῆς πολεμικῆς τέχνης στοιχείων· τοιαῦτα εἶναι τὰ προτερήματα δι' ὧν κατορθοῦται ἐπὶ τέλους ἡ νίκη, ἔστω ὁ στρατός ἀσυγκρίτως τοῦ ἀντιπάλου εὐαριθμότερος. Ὁ δὲ μακεδονικὸς στρατός ἦτο καθ' ὅλα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ὁμολογουμένως πολὺ τοῦ περσικοῦ καθυπέρτερος. Ὁ τελευταῖος οὗτος οὐδεμίαν εἶχε λάβει βελτίωσιν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομῆς, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς καθόδου τῶν μυρίων, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς τοῦ Ἀγησιλάου στρατείας, ὅτε ἀνεδείχθη ἀδιαλείπτως τοσοῦτον τοῦ ἐλληνικοῦ κατώτερος. Πῶς λοιπὸν ἤδη ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὸν μακεδονικόν, τοῦ ὁποίου κατήντησαν ὑποδεέστεροι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι τῶν Ἑλλήνων ὁπλιτῶν; Μὴ λησμονήσωμεν πρὸς τούτοις ὅτι ὁ μακεδονικὸς στρατός· ἤγετο ὑπὸ ἀνδρῶν οἵτινες, ὡς ὁ Παρμενίων, ὁ Φιλώτας, ὁ Κάλλας, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Ἡφαιστίων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ Κρατερός, ὁ Περδίκκας, ὁ Αὐσίμαχος καὶ μυριοὶ ἄλλοι, ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν σχεδὸν ὅλην δὲν ἔπαυσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον ἀσκούμενοι περὶ τοὺς βαρυτέρους καὶ λαμπροτέρους τῶν ἀγώνων, κτησάμενοι οὕτω ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα πρὸς τὰς ὁποίας ἥκιστα ἠδύνατο νὰ ἀνταγωνισθῇ μόνη ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία τῶν Μήδων καὶ Περσῶν μεγιστάνων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα πάντα προσθέσωμεν τὴν βαθεῖαν πεποίθησιν, ἣν εὐλόγως εἶχεν ὁ ἐλληνικὸς στρατός περὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἔνεκα τῶν ἀδιαλείπτων αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιχειρημάτων ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα, πεποιθήσιν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἰθικὴ αὐτοῦ δύναμις ἀπέβαινε ἀκαταγώνιστος, δὲν θέλομεν κατακρίνει βεβαίως ἐπὶ παραλόγῳ τόλμῃ τὸν Ἀλέξανδρον.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ πλεονέκτημα ὑπῆρξεν ἡ στρατηγικὴ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ μεγαλοφυΐα. Πολλοὶ ἀπεποιθήσαν αὐτῷ τὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς προτερήματα· καὶ οὗτοι ὅμως ὁμολόγησαν ὅτι ὡς πολεμικὸς ἀνὴρ ἀνεδείχθη ἀπαράμιλλος. Ἡ τόλμη αὐτοῦ καὶ ἀνδρεία ἦν τοσαύτη ὥστε εὗρέθησαν ἄνθρωποι στηλιτεύσαντες αὐτὴν ὡς μανίαν τινὰ καὶ παραφροσύνην· ἡ δὲ ἀδάμαστος δραστηριότης καὶ ἡ πρὸς πάντα πόνον καὶ πρὸς πᾶσαν ταλαιπωρίαν καρτερίᾳ ἐραίνοντο ὑπερβαίνουσαι

τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Τοιαῦται ἀρεταί, ὅσάκις συμ-
πέσῃ νὰ ἔχῃ αὐτὰς βασιλεὺς, καθὼς ἰσχυρῶς ἐπενεργοῦσαι εἰς τὰ
ὑπ' αὐτὸν τεταγμένα πλήθη, πολλάκις καθ' ἑαυτὰς ἀρκοῦσιν ἵνα
προκαλέσωσι τὰ λαμπρότερα τῶν μεγαλουργημάτων. Ἀλλ' ὁ
Ἀλέξανδρος δὲν ἦτο μόνον στρατιώτης τέλειος· ἦτο καὶ στρα-
τηγὸς τελειότατος. Οἱ στρατηγικοὶ αὐτοῦ συνδυασμοὶ, ἡ ἐξαι-
ρετος ἐπιτηδειότης μεθ' ἧς αἰείποτε μετεχειρίσθη δυνάμεις ποι-
κιλωτάτας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοπομένου, τὰ εὐρύτατα πολε-
μικὰ βουλευμάτα, ἡ ἀδιάλειπτος πρόνοια, τὸ πολυμήχανον πνεῦ-
μα δι' οὗ κατίσχυε τῶν ἀδιακόπως ἀνανεουμένων δυσχερειῶν καὶ
ἡ ταχύτης τῶν κινήματων αὐτοῦ ἐν πάσῃ γῶρᾳ καὶ ἐν πάσῃ πε-
ριστάσει, ἀνέδειξαν αὐτὸν τὸν μέγιστον οὐ μόνον τῶν ἀρχαίων
ἡγεμόνων, ἀλλὰ, δυνάμεθα θαρρόντως εἰπεῖν, τὸν μέγιστον τῶν
ἡγεμόνων ὅσους ἀναφέρει ἄχρι τοῦδε ἡ ἱστορία· τοῦλάχιστον τὸ
ἔργον αὐτοῦ διὰ τὴν ἀχανῆ ἔκτασιν, τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, καὶ
τὰ ἀκαταλόγιστα ἀποτελέσματα, ὑπερβαίνει ὁμολογουμένως πᾶσαν
ἄλλην ὑπ' ἀνδρὸς ἐνὸς ὁπουδήποτε καὶ ὁποτεδήποτε διαπραχθεῖσαν
ἐπιχείρησιν. Ἡγεμὼν τοιοῦτος ἦτο βεβαίως πολλῶν στρατῶν ἀν-
τάξις. Ὅποία δέ τις ἦν ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ προσεπιμαρτυρεῖται
ἴσως καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οὐδέποτε κατωρθώθη νὰ ἱστορηθῇ προσ-
ηκόντως. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐμακάρισε τὸν Ἀχιλλεὺς διότι τελευ-
τήσας ἔτυχεν Ὀμήρου κήρυκος τῶν μεγαλουργημάτων αὐτοῦ· καὶ
εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ δορυκτῆτωρ τῆς Ἀσίας τοιαύτης τύχης δὲν
ἠξιώθη. Ἴσως οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἔζη ἦσαν ἀνεπιτήδειοι πρὸς παρὰ-
γωγὴν ἐτέρου ὁμηρικοῦ ἔπους, διότι ἡ ἐπικὴ μάλιστα ποίησις εἶναι
τῆς νεανικῆς τῶν ἐθνῶν ἡλικίας συμπάρεδρος, τοῦ δὲ θετικωτέρου
καὶ ὠριμωτέρου αὐτῶν βίου ἀλλοτρία. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν
ἔτυχεν οὐδ' Ἡροδότου ἢ Ξενοφῶντος ἀφηγητοῦ, οὐδὲ Θουκυδίδου
δραματουργοῦ. Πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν ἐπεχείρησαν νὰ ἐξι-
στορήσωσι τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην. Πτολεμαῖος ὁ Λά-
γου, ὁ μετέπειτα ἰδρυτὴς τῆς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐλληνικῆς
βασιλείας, ὁ Ἀριστόβουλος, ὁ Διόδωτος, ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης ὁ δικ-
τελέσας ἀρχιγραμματεὺς αὐτοῦ, ὁ Νέαρχος, ὁ Μεγασθένης, ἕτερος
Καρδιανὸς ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Μαρτύνης, ὁ Καλλιस्थένης,

ὁ Ὀνησίκριτος. Παρεκτός ὅμως ὅτι τὰ πλείστα τῶν ἔργων τούτων ἦσαν ἡμερολόγια (ἐφημερίδες) μᾶλλον ἢ ἱστορίαι, καὶ ὅτι τινὰ ἦσαν ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαβόητα διὰ τὴν ψευδολογίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, τὸ δυστύχημα εἶναι ὅτι οὐδὲ διεσώθησαν ἐξ αὐτῶν εἰμὴ ὀλίγα τινά, οἱ δὲ συγγραφεῖς ἀφ' ὧν σήμερον γνωρίζομεν τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Πλούταρχος καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἀρρίανος. Οἱ δύο πρῶτοι οἱ ἐρανισθέντες ὅσα περὶ Ἀλεξάνδρου ἔγραφαν ἀπὸ Διοδότου καὶ Εὐμένους, ἤκμασαν, ὁ μὲν Διόδωρος περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁ δὲ Πλούταρχος περὶ τὰς ἀρχάς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστόν. Τὸ δὲ κυριώτατον νῦν σωζόμενον ἱστορικὸν περὶ τῆς προκειμένης ἐκστρατείας μνημεῖον εἶναι τὸ « Περὶ Ἀναβάσεως Ἀλεξάνδρου » ὑπὸ Ἀρρίανου συνταχθέν. Ὁ Φλάβιος Ἀρρίανος, ἐκ Νικομηδείας, ἀκμάσας ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ἐξιστόρησε τὰ κατὰ τὴν ἀνάβασιν ταύτην εἰς βιβλία ἑπτὰ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσα οἱ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀπεμνημόνευσαν, ἰδίως δὲ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστοβούλος ὁ Ἀριστοβούλου. Ἡ δὲ ἱστορία αὐτοῦ, εἰ καὶ εἰς πολλὰ βραχεῖα καὶ ἀτελές, ἐπαινεῖται δικαίως διὰ τὸν ἀφελῆ τοῦ λόγου χαρακτήρα, τὴν εἰς πολλὰ ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων ἐκθεσιν, τὴν ἀσφαλῆ περὶ αὐτῶν κρίσιν. Ἀλλὰ τὰ προτερήματα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσιν ἔτι τὸν μέγαν ἱστορικὸν ἀπαιτεῖται πρὸς τούτοις ἰδιάζουσά τις περὶ τὴν παράστασιν τῶν χαρακτήρων τέχνη, ἰδιάζουσά τις περὶ τὴν ἐξεικόνισιν τῶν πραγμάτων φαντασία, ἰδιάζουσά τις ἐν γένει περὶ τὴν ἀφήγησιν λαμπρότης καὶ δύναμις λόγου· καθ' ὅλα δὲ ταῦτα ἡ τοῦ Ἀρρίανου συγγραφή πόρρω ἀπέχει τῶν ἱστορικῶν ἀριστοτεχνημάτων ὅσα παρήγαγον ἕτεραι μεγάλοι ἐποχαί, καὶ ὅσα ἐνίοτε θεωροῦνται ὡς ἔργα τῆς ἀνθρωπότητος θαυμαστότερα καὶ αὐτῶν τῶν δικαιωσισθέντων ὑπ' αὐτῶν γεγονότων, οἷον λ. χ. τὸ περὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔργον τοῦ Θουκυδίδου. Τοιαύτην ἀξίαν δὲν ἔχει βεβαίως ἡ ἱστορία τοῦ Ἀρρίανου. Εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐγράφησαν μὲν τινὰ περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς πλείστου λόγου ἄλλα ἔργα, μάλιστα δὲ τὸ ἐν ἔτει 1833 ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Δροῦσένου ἐκδοθέν. Ἀλλὰ τὰ νεώτερα ταῦτα ἔργα, οἵαδῃποτε κ' ἐάν

ἦναι ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ πολυμαθία αὐτῶν, οὐδέποτε δύνανται ν' ἀνα-
 πληρώσωσι τοὺς ἐλλείποντας ἀποχρώντας πρωτοτύπους ὁδηγούς.
 Ὡς τε ὡς προφήτης ἐλάλησεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτε, ἐπὶ τοῦ τάφου
 τοῦ Ἀχιλλέως, ᾔψχετο μᾶλλον ἢ ἡλιπίζε νὰ τύχῃ ἀνταξίου τῶν
 κατορθωμάτων κήρυκος. Εἰς δὲ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἱστορικοῦ
 ἀριστουργήματος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι συ-
 νετέλεσε καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ μέγεθος, ἡ ταχύτης, ἡ διάρκεια τῶν
 ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πεπραγμένων ὑπερέβαινον ἴσως-οὐ μόνον τοὺς
 ὅρους τῆς ἐποποιΐας καὶ τοῦ δράματος, ὑπερέβαινον καὶ αὐτὴν τὴν
 δύναμιν καὶ τὴν τέχνην τῆς ἱστορικῆς μουσικῆς. Δὲν θέλομεν ἐνθυμίσει
 ἐνταῦθα ὅτι οἱ κατακτηθέντες λαοὶ ἐτίμησαν αὐτὸν ὡς θεὸν καὶ
 ὅτι αὐτὸς οὗτος ἔφερεν, ὡς λέγεται, εἰς μέσον τοιαύτην ἀξίωσιν·
 διότι τὸ μὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνήθης τῶν ἀνατολικῶν ἔξως,
 τὸ δὲ ὡς ἱλιγγίαισι ἀνθρώπου μετεωρισθέντος εἰς ἀκαταμέτρητον
 περιώπην τύχης καὶ δόξης. Οὐδὲ θέλομεν ἀποδώσει πλείονα ἀξίαν
 εἰς τὴν γνῶμην τοῦ συγχρόνου ἐπίσης τεχνίτου Δεινοκράτους, ὅστις
 δὲν ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ εἰκονίσῃ προσηκόντως τὸν Ἀλέξανδρον
 εἰμὴ προτείνων νὰ μετασκευάσῃ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἀθῶ εἰς
 ἄγαλμα αὐτοῦ, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνον μυριάνδρον πό-
 λιν, ἐκ δὲ δεξιᾶς σπένδον εἰς τὴν θάλασσαν βροῦμα ποταμοῦ ἀέν-
 νaxon! Ἀλλὰ μήπως καὶ τῶν μεταγενεστέρων οἱ πλεῖστοι δὲν
 περιῆλθον εἰς ἀληθῆ τινα ἔκστασιν ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου ἐκείνου;
 Μήπως αἱ παρὰδόσεις ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἀνατολικῶν τε καὶ εὐρω-
 παϊκῶν, δὲν μετέβαλον τὸν ἄνθρωπον εἰς ἡμίθεόν τινα ἥρωα; Μή-
 πως εἰς τῶν βασιλέων τοῦ λόγου τῆς κατ' ἡμᾶς ἐκατονταετηρίδος,
 ὁ περιώνυμος Γάλλος φιλέλλην Σχτωβριάνδος, δὲν ἀνέκραξέ που,
 ὅτι, ἐὰν ἄνθρωπός ποτε ὠμοίχασε θεόν, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ὁ
 Ἀλέξανδρος; Μήπως ὁ ἔγκριτος Γερμανὸς φιλόσοφος Ἐγγέλιος δὲν
 παρέστησεν αὐτὸν ὡς τὸν ιδεώδη τύπον τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ
 νεότητι αὐτῆς; Ὡς τε οὐ μόνον οἱ σύγχρονοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μετα-
 γενέστεροι, καὶ ἔθνη ὅλα, καὶ κατ' ἰδίαν ἄνδρες περιφανεῖς ἐθεώρη-
 σαν τὸν μὲν Ἀλέξανδρον μετέχοντα ὑπερανθρώπου τινὸς φύσεως,
 τὰ δὲ κατ' αὐτὸν ὑπερβαίνοντα τὰς συνήθεις τοῦ λόγου καὶ τῆς
 τέχνης ἀναλογίας. Καὶ ἐξηγεῖται λοιπὸν οὕτω, μέχρι τινὸς, διατὶ

οὐδέποτε ἱστορήθη ἢ ἄλλως πως εἰκονίσθη ἐπαξίως τῶν κατορθωμάτων· οὐδ' εἶναι ἀφ' ἐτέρου ἄπορον πῶς ὑπ' αὐτοῦ καθοδηγούμενος ὁ μακεδονικὸς στρατός, εἰ καὶ εὐάριθμος, ἐπέθετο ὅτι τὰ πάντα ἡδύνατο νὰ τολμήσῃ, τὰ πάντα νὰ διαπραξῇ. Καὶ τῷ ὄντι ἐτόλμησε καὶ διέπραξεν ὅσα οὐδεὶς ποτὲ ἕτερος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διεπεραιώθη κατὰ μῆνα μάρτιον ἢ ἀπρίλιον τοῦ 334 εἰς Ἀσίαν, οὐδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν· τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον καὶ καίριον τῶν Περσῶν ἀμάρτημα. Ἐὰν ἐγκαίρως προσῆγον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον τὸν στόλον αὐτῶν, ἐπειδὴ ὁ στόλος οὗτος ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ ἐλληνικοῦ, οἱ πολέμιοι ἡδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀποτρέψωσι τὸν ἐπικρεμασθέντα ἐπ' αὐτοὺς κίνδυνον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπραξεν καὶ ἄλλα οὐδὲν ἦττον ἀσύγγνωστα σφάλματα. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπῆρχεν ἤδη ἡθροισμένη ἀξιόλογος περσικὴ δύναμις περὶ Ζέλειαν τῆς ἐφ' Ἑλλήσποντον Φρυγίας, ὑπὸ στρατηγὸν Ἀρσίτην τὸν τῆς Φρυγίας σατράπην, ἔχοντα περὶ ἐαυτὸν πολλοὺς ἐπιφανεῖς Πέρσας, Σπιθιδάτην, τὸν Λυδίας καὶ Ἰωνίας σατράπην, Φαρνάκην τὸν τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀδελφόν, καὶ Ἀτιζύην, καὶ Μιθριδάτην, καὶ Ῥεομίθρην, καὶ Νιφάτην, καὶ Πετήνην καὶ ἄλλους. Τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ τούτου συνέκειτο ἐξ ἱππέων, τὸ γένος Μήδων, Βακτριανῶν, Ὑρκανῶν, Καππαδοκῶν, Παφλαγόνων· καὶ κατὰ τὸ πλῆθος, τὸ περσικὸν τοῦτο ἱππικὸν ἦτο πολὺ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀνώτερον, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὸ πεζικόν, τὸ ὅποιον ἐν μέρει συνέκειτο ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων ἦτο πολὺ τοῦ ἐλληνικοῦ εὐαριθμότερον, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ἀριθμοὺς τοῦ Ἀρβέριανου, καθ' οὓς τὸ μὲν ἱππικὸν συναποσοῦτο εἰς 20,000, τὸ δὲ πεζικὸν εἰς ἑτέρας 20,000· διότι ἄλλοι, ἀπίθανα λέγοντες, ἀντιβιάζουσι τοὺς πολεμίους εἰς 440,000, ὁ δὲ Ῥωμαῖος Ἰουστίνος καὶ εἰς 600,000. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου συνετάσσετο καὶ ὁ Ῥόδιος Μένων, ὅστις ἡγωνίσθη νὰ ἀποτρέψῃ τοὺς Πέρσας ἡγεμόνας ἀπὸ παντὸς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, συμβουλεύσας εἰς αὐτοὺς νὰ περιορισθῶσι μᾶλλον ἐν Ἀσίᾳ εἰς ἀπλὴν ἄμυναν, καταστρέφοντες ὅσον ἐνδέχεται τὴν χώραν καὶ παρεμβάλλοντες οὕτω

προσκόμματα εἰς τὴν τοῦ πολεμίου πρόοδον· νὰ μεταφέρωσι δὲ συγχρόνως τὸν πόλεμον εἰς τὴν Εὐρώπην, διαβιβάζοντες διὰ τοῦ στόλου εἰς αὐτὴν ἰσχυρὰν πεζικὴν δύναμιν, καὶ προσβάλλοντες μὲν τὸν Ἀλέξανδρον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ, προκαλοῦντες δὲ καὶ ὑποστηρίζοντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων. Ἐὰν οἱ Πέρσαι ἤκουον τὴν συμβουλὴν ταύτην, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἤθελον ἀναγκάσει τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' ἡ ἀμάθεια, ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἰδιοτέλεια αὐτῶν ἐματαίωσαν τὸ σοφὸν ἐκεῖνο βούλευμα. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκτιμῇσωσι τὴν στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐνταῦτ' ὑποτιθέμενοι εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνδρείαν, ἀπέβηλον τὴν περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν ὡς ὑβριστικὴν καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποψιθυρίζωσιν ὅτι ὁ Μένων ἐπιθυμεῖ νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον ἵνα ἰσχύσῃ ἔτι μᾶλλον παρὰ τῷ Δαρείῳ. Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν τοιαύτην τῶν Περσῶν γνώμην καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπειδὴ ὅλκι αὐτῶν αἱ πρόσοδοι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς χώρας ἐν ᾗ διεξήγετο ἡδὴ ὁ πόλεμος, ἐὰν ἡ χώρα αὕτη ἡρημοῦτο, ἤθελον στερηθῇ πλουσιωτάτων πόρων. Ὅθεν ἀπορρίψαντες τὴν πρότασιν τοῦ Μένωνος, ἀπεφάσισαν νὰ περιμείνωσι τὸν Ἀλέξανδρον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ.

Τὸ ποτάμιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναφέρεται μὲν ἤδη ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προκειμένης μάλιστα περιστάσεως ἀπέβη ἀείμνηστον, πηγάζει ἀπὸ μιᾶς τῶν κορυφῶν τῆς Ἰδης πλησίον τῆς Σκήψεως, ῥέον δ' ἐκείθεν πρὸς βορρᾶν, ἐκβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα. Καὶ βαθὺ μὲν δὲν εἶναι· περὶ τὸν χῶρον μάλιστα ὅπου ἐστρατοπέδευον οἱ Πέρσαι φαίνεται πολλαχοῦ διαβατόν· ἀλλ' ἡ δεξιὰ αὐτοῦ ὄχθη εἰς ἣν ἔμελλον νὰ προσέλθωσιν οἱ Ἕλληνες, εἶναι ὑψηλὴ καὶ ἀπόκρημνός· ὥστε ἡ ἐντεῦθεν διαπεραίωσις δὲν ἦτο εὐκολός. Οἱ ἀπὸ Ζελείας προελαύνοντες Πέρσαι κατέλαβον τὴν πολὺ ταπεινοτέραν ἀνατολικὴν τοῦ Γρανικοῦ πλευρὰν περὶ Ἀδράστειαν, πόλιν ἑλληνίδα, κειμένην μεταξὺ Πριάπου καὶ Παρίου, ἑλληνίδων καὶ τούτων πόλεων. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀναχωρήσας ἀπὸ Ἀρίσθης ὅπου ἐξέτασε τὸ τελευταῖον τὸν στρατὸν, τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ἦλθεν εἰς Περκώτην, τὴν δὲ δευτέραν εἰς τὸν περὶ μὸν Προδάκτιον,

τὴν δὲ τρίτην εἰς Ἑρμιῶτον καὶ τὴν τετάρτην προεχώρησεν ἐπὶ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν, ἔχων τὸν στρατὸν συντεταγμένον ἐπιμελῶς, δηλαδὴ τάξας μὲν διπλὴν τὴν φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν, ἄγων δὲ τοὺς ἵππεῖς κατὰ τὰ δύο κέρατα, ἀποπέμψας δὲ τὰ σκευοφόρα εἰς τὰ ὀπίσθια. Καὶ ἅμα πλησιάσας εἰς τὸν ποταμὸν, συνέταξεν ἀμέσως τὴν στρατιὰν πᾶσαν ὡς ἐπὶ μάχην· διότι συνεβούλευσε μὲν ὁ Παρμενίων νὰ ἀναβληθῇ εἰς τὴν ἐπιούσαν ὁ ἄγων, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, γινώσκων ὅπως καὶ ὁ Μέμνων, ὅτι εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπάσας τὰς πιθανότητας τοῦ ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, ἀπεφάσισε νὰ μὴ δώσει εἰς τοὺς Πέρσας καιρὸν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι τυχὼν διὰ νυκτός.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραγγεληθεῖσαν διακόσμησιν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὅλης δυνάμεως ἕσταντο αἱ ἐξ τῆς φάλαγγος τάξεις, τῶν ὁποίων (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστεράν ἀριθμουμένων) ἐστρατήγουν ὁ Περδίκκας, ὁ Κοῖνος, ὁ Ἀμύντας, ὁ Φίλιππος, ὁ Μελέαγρος καὶ ὁ Κρατερός. Ἀμέσως πρὸς δεξιὰν τῆς φάλαγγος ἕσταντο οἱ ὑπασπισταί, ὧν ἡγεῖτο Νικάνωρ ὁ Παρμενίωνος. Ἐπειτα ἤρχοντο οἱ σαρισσοφόροι, οἱ Παίονες καὶ ἡ ἐξ Ἀπολλωνίας ἴλη τῶν ἐταίρων, τῆς ὁποίας ἱλάρχης ἦτο ὁ Σωκράτης, ὧν δὲ τούτων ἐστρατήγει Ἀμύντας ὁ Ἀρῥαβαίου· ἐπὶ πᾶσιν ἐτάσσοντο τὸ λοιπὸν σῶμα τῶν ἐταίρων, καὶ οἱ τοξόται, καὶ οἱ Ἀγριᾶνες ἀκοντισταί, ἅπαντες οὗτοι ὑπὸ Φιλώταν, ἑτερον τοῦ Παρμενίωνος υἱόν, τοῦ ὁποίου ἡ μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον δεξιὸν κέρας. Τὰ δ' ἀριστερά τῆς φάλαγγος ὠχυροῦντο ὁμοίως ὑπὸ τριῶν διαφόρων ἱππικῶν μοιρῶν· καὶ πρῶτον ἐτάχθησαν ἐνταῦθα οἱ Θρᾷκες τῶν ὁποίων ἦρχεν Ἀγάθων, ἔπειτα οἱ σύμμαχοι ἱππεῖς ὑπὸ Φίλιππον τὸν Μενελάου, καὶ τελευταῖον οἱ Θετταλοὶ ἱππεῖς, ὧν ἡγεῖτο Κάλλας ὁ Ἀρπάλου, τοῦ ὁποίου ἡ μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον ἀριστερὸν κέρας. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ἐπέτρεψε δὲ τὴν ἀριστεράν εἰς τὸν Παρμενίωνα. Εἰς τὴν ἀντικρὺ τοῦ Γρανικοῦ ὄχθην παρετάσσεται, παρὰ τὸν ποταμὸν, τὸ περσικὸν ἱππικόν, οἱ μὲν Μῆδοι καὶ οἱ Βακτριανοὶ πρὸς δεξιὰν ὑπὸ τὸν Ῥεομίθρην, πρὸς ἀριστεράν δὲ ὁ Μέμνων καὶ ὁ Ἀρσαμένης μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἱππέων, ἐν τῷ μέσῳ δὲ οἱ Παρλαγόνες καὶ οἱ Ὑρκανοί.

ὑπὸ Ἀρσίτην καὶ Σπιθιδάτην. Τὸ περσικὸν πεζικόν, τό τε δηλαδὴ ἄσιανόν καὶ τὸ ἑλληνικόν, ἐτάχθη μικρὸν ὀπισθεν ἐν εἵδει ἐπιφυλακῆς, διότι οἱ πολέμιοι διὰ τοῦ ἵππικοῦ κυρίως ἤθελον νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Οὕτω πως ἀντιπαρατεταγμένα παρὰ τὰς ἄκρας τοῦ ποταμοῦ, ἀμφοτέρωθεν τὰ στρατεύματα διετέλεσαν, ἐπὶ τινι χρόνον, ἐν ἀγωνιώδει σιγῇ ἀμοιβαίως παρατηρούμενα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πάλαι πῦρ καὶ καπνὸς δὲν ἐθορύβουν οὐδ' ἐσκότιζον τὰ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων, ὅπως ἤθελε συμβῆ ἡμέρον, ἕκαστος ἀφ' ἑκατέρας τῆς στρατιᾶς ἐβλέπε καθαρὰ τὰ κατὰ τὴν ἄλλην γινόμενα, ὥστε οἱ Πέρσαι καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον εὐκόλως διεκρίνον ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἀπὸ τε τῆς λαμπρότητος τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς στολῆς, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιδεικνυμένης παρὰ πάντων εὐλαθείας· ὅθεν οἱ ἐπισημότατοι τῶν Περσῶν ἡγεμόνων ἔσπευσαν νὰ μεταβῶσι πρὸς τὴν ἀριστεράν αὐτῶν, ἣν ἐνίσχυσαν διὰ τοῦ ἀρίστου ἵππικοῦ, ἵνα αὐτοὶ κατὰ τοῦ βασιλέως ἀντεπεξέλθωσιν· ὁ δὲ, προτρέψας καὶ ἐνθαρρύνσας τὸν στρατὸν δι' ὀλίγων τινῶν λόγων, διέταξε νὰ βαδίσωσιν ἐμπρός. Καὶ τὴν μὲν πρώτην προσβολὴν ἐπέτρεψεν εἰς τὴν ἴλην τῶν ἐταίρων τῆς ὁποίας ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ σειρά τοῦ νὰ προπορεύηται παντὸς τοῦ ἵππικοῦ. Ἦτο δὲ αὕτη, ἡ τοῦ Σωκράτους προμνημονευθεῖσα ἴλη, ἣτις ἀγομένη ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλίππου ἐξώρμησε πρώτη, ἔχουσα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς τοὺς σαρισσοφόρους ἵππεις, τοὺς Παίονας πεζοὺς ἀκοντιστάς καὶ μίαν τάξιν τοῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς, πιθανώτατα ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν ληφθεῖσαν. Κατόπιν αὐτῶν εἰσπηδήσεν ἀμέσως εἰς τὸν ποταμὸν ὁ Ἀλέξανδρος, ἄγων ἅπαν τὸ δεξιὸν κέρας, σαλπίζοντας καὶ ἀλαλάζοντας· ἐν τῷ ἅμα δὲ προήλασε καὶ ὁ Παρμενίων μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ. Ἐν τούτοις οἱ πρόδρομοι, πεζοὶ καὶ ἵππεις, ὑπὸ Πτολεμαῖον καὶ Ἀμύνταν, πλησιάσαντες εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἀπήντησαν ἀντίστασιν ἰσχυράν· διότι οἱ μὲν τῶν Περσῶν προσέβαλλον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὄχτης ἐξ ὑπερδεξίου εἰς τὸν ποταμὸν εἰσακοντίζοντες, οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων αὐτῆς μερῶν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὕδωρ καταβαίνοντες. Οἱ Μακεδόνες ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀπόβασιν καὶ νὰ διελά-

σωσιν ἀνὰ μέσον τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ, ἀλλὰ ματαίως· ἐπειδὴ ἐμάχοντο αὐτοὶ κάτωθεν καὶ ἐπὶ ἐδάφους μὴ ἀσφαλούς πρὸς τοὺς ἄνωθεν ἐπιτιθεμένους πολεμίους, καὶ ἐπειδὴ ἄλλως τε ἦτο ἐνταῦθα ἐπιτεταγμένον τὸ κράτιστον τῆς περσικῆς ἵππου, οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι οὐδὲν κατώρθωσαν ἀλλ' ἀποβαλόντες ἱκανοὺς τινὰς ἄνδρας καὶ ἀποκρουσθέντες, ἀπέκλινον πρὸς τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτοῦ ἤδη ἐπαγόμενον. Καὶ τότε πλησιάσαντος τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ὄχθην, ἐпанελήφθη ὁ ἀγὼν ἔτι πεισματωδέστερον. Πρῶτος ἐνέβαλεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ περὶ αὐτὸν οἱ ἀριστεῖ τῶν ἡγεμόνων εὐγενῶς ἀνθαμιλλώμενοι, ὥστε συνέβη μάχη κρατερὰ. Καὶ ἦτο μὲν ἀπὸ τῶν ἵππων ἡ μάχη, ἀλλὰ ὁμοίαζε πεζομαχίαν μᾶλλον, διότι ἡγωνίζοντο συνεχόμενοι ἵπποι πρὸς ἵππους καὶ ἄνδρες πρὸς ἄνδρας, οἱ μὲν Μακεδόνες ἵνα ἀπώσωσιν ἀπὸ τῆς ὄχθης πρὸς τὸ πεδίον τοὺς Πέρσας, οἱ δὲ Πέρσαι ἵνα διακωλύσωσι τὴν ἀπόδασιν καὶ κατακρημνίσωσι τοὺς Μακεδόνας αὖθις εἰς τὸν ποταμόν. Τελευταῖον διήλασαν οἱ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ πεδίον, πλεονεκτήσαντες ἰδίως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν γεγυμνασμένοι περὶ τὴν χρῆσιν τῆς μακρᾶς λόγχης τῆς ἀσυγκρίτως φοβερωτέρας τοῦ βραχέος περσικοῦ παλτοῦ ἤτοι ἀκοντίου. Οἱ δὲ ἐν τῇ μέσῳ καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ Μακεδόνες ἀπεριβάσθησαν εὐχερέστερον, ἅμα ἡ ἀριστερὰ τῶν Περσῶν ἠναγκάσθη νὰ ὑπενδῶσῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τότε ὁ ἀγὼν μετεβίβάσθη ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ εἰς τὸ παρακείμενον πεδίον. Ἐνταῦθα πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τοῖς πρώτοις ἐμάχετο. Συντριβέντος δὲ τοῦ δόρατος αὐτοῦ, ἐστράφη πρὸς τὸν Ἄρετον, ἕνα ὄντα τῶν ἐρίππων σωματοφυλάκων, καὶ ἐζήτησε τὸ δόρυ αὐτοῦ. Ὁ δὲ, δεῖξας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸ ὄπλον αὐτοῦ τὸ ὁποῖον ἦτο ὁμοίως κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος κεκλασμένον, τὸν εἶπε νὰ ἀποταθῇ πρὸς ἄλλον· καὶ ἔδωκεν ἤδη τῷ βασιλεῖ τὸ δόρυ ὁ Κορίνθιος Δημάρατος εἰς ὃν τῶν ἐταίρων. Οὕτω δὲ ἐκ νέου ὁπλισθεῖς, ἐξήλασεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Μιθριδάτου τοῦ γαμβροῦ τοῦ Δαρείου, ὅστις, ἐπαγόμενος τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπ' αὐτὸν ἱππέων στίφος, διετέλει πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων προῖππεύων. Ὁ Ἀλέξανδρος, κτυπᾷ τὸν Μιθριδάτην κατὰ πρόσωπον, καὶ, καταβαλὼν αὐτὸν, τρέπεται ἐν τῷ ἅμα κατὰ ἐτέρου Πέρσου ἡγεμόνος, τοῦ Ῥοισάκου, ὅστις εἶχε καταφέρει ἐπ' αὐτοῦ πληγὴν

ἀποκόψασαν μὲν μέρος τοῦ κράνους, ἀλλὰ μόλις ψαύσασαν τὰς πρώ-
 τας τῆς κεφαλῆς τρίχας· καὶ τοῦτον λοιπὸν τὸν Ῥοισάκην διατρυπή-
 σας ὁ Ἀλεξάνδρος διὰ μέσου τοῦ θώρακος, ρίπτει κατὰ γῆς. Ἀλλ’
 ἐνῷ ταῦτα διέπραττεν, ἄλλος πάλιν Πέρσης ἡγεμὼν, ὁ Σπιθριδά-
 της, προσελθὼν ὀπισθεν πλησιέστατα, εἶχεν ἤδη ὑψώσει τὸν βρα-
 χίονα καὶ τὴν σπάθην ἵνα καταβάλῃ αὐτὸν, ὅτε προρθίσας ἐγ-
 καίρως Κλεῖτος ὁ Δρωπίδου, ἀρχαῖος καὶ ἐπιφανὴς τοῦ Φιλίππου
 ἀξιωματικὸς, ἐκτύπησε πάσῃ δυνάμει τὸν ἀνατεταμένον τοῦ Σπι-
 θριδάτου βραχίονα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἔσωσεν
 οὕτω τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ θάνατος τοῦ Σπιθριδάτου
 ἐξηγείωσεν ἔτι μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐπισήμους Πέρσας ὅσοι ἦσαν
 συγγενεῖς αὐτοῦ· ὅθεν ἐπέπεσον ἡδὴ ἅπαντες μανιωδῶς κατὰ τοῦ
 Ἀλεξάνδρου, λαβόντος τότε πολλὰς ἐπὶ τῆς πανοπλίας πληγὰς καὶ
 εἰς ἔσχατον περιελθόντος κίνδυνον. Ἀλλ’ οἱ περὶ αὐτὸν δι’ ἀγώ-
 νων ἀτρύτων ἔσωσαν μὲν τὸν βασιλέα, διέσπασαν δὲ τελευταῖον
 τὸ τῶν πολεμίων ἱππικόν· καὶ ἐπειδὴ οἱ τε ἐν τῇ ἀριστερᾷ τεταγ-
 μένοι Θετταλοὶ ἱππεῖς δεινῶς τοὺς ἀντιπάλους ἐπίεσαν, τό τε ἐλα-
 φρὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον συνήθως ἠνωμένον μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἐμά-
 χετο, ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Πέρσας οὐ μικρὰν ζημίαν, ἥ περὶ τὸν Ἀλέ-
 ξανδρον ἀρξαμένη σύγχυσις τῶν πολεμίων ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ
 μᾶλλον γενικὴ καὶ μετ’ ὀλίγον μετετράπη εἰς φυγὴν. Ἀλλ’ ὁ Ἀλέ-
 ξάνδρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀξιωματικοὶ δὲν ἐπέτρεψαν ἐπὶ πολὺ
 τὴν καταδίωξιν τῶν φυγάντων, διότι ὑπελείπετο ἔτι σῶον τὸ πε-
 ζικόν, τὸ ὁποῖον ἰστάμενον, ὡς προείπομεν, ὀπισθεν τοῦ ἱππικοῦ,
 διετέλεσε καθ’ ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα θεωροῦν ἀκίνητον τὴν
 ἀτυχῆ ἐκείνην ἱππομαχίαν. Ὁ βασιλεὺς διέταξεν ἡδὴ τὴν φάλαγ-
 γα καὶ τοὺς ὑπασπιστάς νά προσβάλωσι κατὰ μέτωπον τὸ πεζικόν
 τοῦτο, τὸ δὲ ἱππικὸν νά περιζώσῃ αὐτὸ πανταχόθεν ἐκ πλαγίου τε
 καὶ ὀπισθεν. Τοῦ τελευταίου τούτου ἀγῶνος ἡ ἐκβάσις ἦτο πρό-
 δηλος· οὐ μόνον τὸ περσικὸν πεζικὸν ἦτο καθ’ ἑαυτὸ εὐαριθμό-
 τερον τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ καὶ κυκλωθὲν προσεβάλλετο εἰς μέρη
 μὴ καλυπτόμενα ὑπὸ τῆς πανοπλίας· καὶ ἡγωνίσθη μὲν γενναίως,
 καθὼς συγκαίμενον τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων, τάχιστα
 ὅμως κατεστράφη, ἀνηλεῶς κατακρουργηθὲν, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν

Ἀρρίανδρὸν, ὅστις βεβαίῳ ὅτι ἐκ τῶν 20,000 ἐκείνων ἀνδρῶν, δις χίλιοι μόνον περιεσώθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν, ἀφοῦ ἔπραξαν τὸ λάθος, τοῦ νὰ διεξαγάγωσι τὸ κύριον τοῦ ἀγῶνος μέρος διὰ μόνου τοῦ ἱππικοῦ, μηδεμίαν ποιήσαντες χρήσιν τοῦ ἀρίστου αὐτῶν πεζικοῦ ἐν τῇ κρίσει στιγμῇ τῆς τοῦ ποταμοῦ διαβάσεως, ἔπειτα περιέπεσον εἰς τὸ ἔτι χειρότερον λάθος τοῦ νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὸ μεμονωμένον εἰς τὴν διάκρισιν πολεμίου πολυαριθμοτέρου καὶ νικηφόρου. Τοῦ ἱππικοῦ ἡ ζημία ὑπῆρξε σχετικῶς πολὺ ὀλιγωτέρα· ἱππεῖς δὲν ἔπεσον, ὡς λέγεται, εἰμὴ 4000 περίπου, ἀλλ' ἡγεμόνες Πέρσαι ἐθερίσθησαν πολλοί, διότι αὐτοὶ μάλιστα πρόεκινδύνευσαν, ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν. Παρεκτὸς τοῦ Μιθριδάτου, τοῦ Ῥοισάκου καὶ τοῦ Σπιθριδάτου, ἀπέθανον ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ καὶ ὁ Φαρνάκης, ὁ τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀδελφός, καὶ ὁ Μιθροβαρζάνης, ὁ τῆς Καππαδοκίας σατράπης, καὶ ὁ Ἀτιζύης, καὶ ὁ Νιφάτης, καὶ ὁ Πιτήνης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ ἄνδρες· ὁ δὲ τῆς Φρυγίας σατράπης Ἀρσίτης, ὅστις κυρίως εἶχεν ἀντιταχθῆ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Μέμνονος, διασώθη μὲν ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀλλ' ἀπέθανε μετ' οὐ πολὺ, αὐτόχειρ γενόμενος ὑπὸ θλίψεως καὶ αἰσχύνης.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέβη ὅσον ἐνδέχεται λυμπρὰ καὶ ὀλοσχερὴ· καὶ ὅμως ὁ στρατὸς αὐτοῦ ὀλιγίστους ἀπέβαλεν, ὡς λέγεται, ἄνδρας. Εἴκοσι καὶ πέντε ἑταῖροι ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Ἀμύνταν τάξεως, ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν πρώτην ἀτυχήν προσβολὴν τὴν γενομένην πρὸς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἱππέων ἔπεσον ἐν ὅλοις ἐξήκοντα, ἐκ δὲ τῶν πεζῶν τριάκοντα· ὁ ἀριθμὸς τῶν τραυματιῶν δὲν ἀναφέρεται, ἀλλ' εἰν ὑποθέσωμεν αὐτοὺς δεκαπλασίους τῶν θανόντων, ἐν ὅλοις ὁ μακεδονικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ 4400 περίπου ἄνδρας ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, καθ' ἣν ἐκ τῶν πολεμίων λέγονται πεσόντες περὶ τοὺς εἰκοσαχιςχιλίους.

Μετὰ τὴν νίκην, ὁ Ἀλέξανδρος ἐφρόντισε πρὸ πάντων περὶ τῶν τραυματιῶν, ἐπισκεφθεὶς αὐτοὺς, καὶ θεραπεύσας, καὶ παρηγορήσας, καὶ ἐπαινέσας. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἔθαψεν ἐν πομπῇ καὶ πα-

ρχτάζει τοὺς πεσόντας· ἔθαψε δὲ καὶ τοὺς τῶν Περσῶν ἡγεμόνας καὶ τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας ὅσοι στρατεύοντες μετὰ τῶν πολεμίων ἀπέθανον. Μεθ' ὃ ἐφρόντισε περὶ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν ποιῶν. Ἦχμαζε τότε ἐν Ἑλλάδι ἀνδριαντοποιὸς περίφημος, ὁ Λύσιππος, εἰς ὃν καὶ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέτρεπε τὴν τιμὴν τοῦ νὰ εἰκονίζηται ὑπ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτον τὸν Λύσιππον ἀνέθηκε τὴν κατασκευὴν χαλκῶν ἀνδριάντων 25, τῶν κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν πεσόντων ἐταίρων, διατάξας νὰ στηθῶσιν οἱ ἀνδριάντες οὗτοι ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἐσώζοντο ἔτι ἐπὶ Ἀρριανοῦ. Εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς παῖδας ἔδωκεν ἀτέλειαν παντὸς φόρου καὶ ἀπαλλοχίην πάσης προσωπικῆς ὑπηρεσίας· ἑαυτὸν δὲ καὶ ἅπαντα τὸν νικηφόρον στρατὸν δὲν ἐνόμιζεν ὅτι δύναται νὰ τιμήτῃ λαμπρότερον εἰμὴ πέμπων εἰς Ἀθήνας τριακασίας περσικῆς πικροπλίας ἵνα ἀνταπεθῶσι τῇ πολιούχῳ Ἀθηνᾷ μετὰ ἐπιγράμματος τάδε διαλαμβάνοντος· ἁ' Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βρεθάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων. » Τοὺς δὲ διςχιλίους Ἕλληνας ὅσους ἔλαβεν αἰχμαλώτους, δεσμεύσας, ἐξάπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν ἵνα ἐργάζωνται αὐτόθι ὡς δοῦλοι « ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ δοξάντα τοῖς Ἕλλησιν, Ἕλληνες ὄντες, ἐναντίῳ τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο. » ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔπαυεν ἀνκηρύττων τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς καθαρῶς ἑλληνικόν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ οἱ Μακεδόνες οὕτω πως ἐθεώρουν τὸ πρᾶγμα, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲ μνεῖαν τινὰ ἰδίαν ἐποίησε Μακεδόνων, ἐνῶ ἂν οὗτοι διέκρινον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἡθελον βεβαίως ἀγανακτήσει ἔνεκα τούτου, τὸ δὲ πρώτιστον τοῦ Ἀλεξάνδρου συμφέρον ἦτο νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν τοιαύτην παρ' αὐτοῖς δυσἀρέσειαν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν οἱ ἀμοιβαὶ καὶ αἱ τιμωρίαι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ψηφισθεῖσαι μετὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην νίκην· ἀλλ' ἡ μεγαλύτερα ἀμοιβὴ ἦν ἔλαβεν ὁ στρατὸς αὐτοῦ διὰ τοὺς ἀγῶνας οὓς περὶ Γρανικὸν ἤθλησεν, ἥτο ὅτι κατέστη διὰ μιᾶς σχεδὸν κύριος ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οὐδεμία ἄλλη πολεμίων δύναμις ἱκανὴ νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτὸν ὑπῆρχεν ἤδη συγκεκροτημένη ἐν τῇ χειρσο-

νήσῳ ταύτῃ· ὁ Δαρεῖος εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀσπασθῇ τὴν γνώμην τοῦ Μέρμονος, καὶ ἤλπιζεν ὅτι, τριβομένου τοῦ πολέμου, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀναγκασθῇ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, ὁ ἀγὼν θέλει τοῦλάχιστον παραταθῇ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ· ὅθεν οὔτε ἕτερον στρατὸν παρεσκεύασεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, οὔτε τὰς ἄλλας στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἔσπευσε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς παρακειμένας χώρας τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Καὶ ἐν τούτοις διὰ μιᾶς ἔφθασεν ἡ ἀγγελία τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς· ἡ ἀγγελία ὅτι πλείστοι αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι ἐπιφανέστατοι τῶν Περσῶν ἔπεσον ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ μάχῃ· ἡ ἀγγελία ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεβλήθησαν, καὶ ὅτι ἐν γένει ὁ ἥρως οὗτος, προκινδυνεύων παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐφαίνετο περιβεβλημένος δι' ἀκαταμαχίτου τινὸς δυνάμεως· ἐὰν δὲ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων, θαυμάζομεν εἰς ἐτὶ τὴν ἀκάθαρτον ἐκείνην ὁρμὴν καὶ τόλμην, ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐντύπωσις ἦν αὕτη ἐπροξένησεν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν συγχρόνων ὑπῆρξε πολὺ καταπληκτικωτέρα καὶ ὅτι ἡ αὐλὴ πρὸ πάντων τοῦ Δαρείου, ἥτις εἶχε νὰ θρηνήσῃ τὴν στέρησιν τοσούτων φίλων καὶ οἰκείων, περιῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ μετὰ παραδόξου δραστηριότητος καὶ ἐπιτηδεϊότητος ἀπὸ τὸν τρόπον ὃν ἐνέπνευσε τὸ κατόρθωμα αὐτοῦ. Ὁ φρούραρχος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Σάρδεων, Μιθρήνης, παρέδωκεν αὐτῷ ἀμέσως τὸ ὄχυρόν τοῦτο χωρίον, ὁ δὲ κατέστησεν ἐπιμελητὴν τῆς ἄκρας τὸν Πausανίαν μετὰ φρουρᾶς ἐξ Ἀργείων συγκειμένης, καὶ ἔπειτα ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Ἑρεσον ἣν κατέλαβεν ὁμοίως ἀμαχητὶ, διότι ἡ φρουρὰ αὐτῆς ἀπέδρα διὰ θαλάσσης ἅμα ἀκούσασα προσερχόμενον τὸν βασιλέα. Ἐξ Ἐφέσου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέτρεψεν εἰς διαφόρους στρατηγοὺς νὰ ἀπελευθερώσωσι τὰς πολλὰς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην αἰολικὰς καὶ ἰωνικὰς ἐλληνίδας πόλεις, καταργοῦντες τὰς ὀλιγαρχίας αὐτῶν καὶ τοὺς φόρους ὅσους ἀπέφερον εἰς τοὺς βαρβάρους, ἀνορθοῦντες δὲ ἀπανταχοῦ τὰς δημοκρατίας καὶ τοὺς πατρίους νόμους· αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς Μίλητον τῆς ὁποίας ἡ φρουρὰ ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ, ἐλπίζουσα ἰδίως εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, ὅστις συνέ-

κειτο ἐκ 400 περίπου τριήρων φοινικικῶν καὶ κυπρίων. Ἡ μεγάλη αὕτη ναυτικὴ δύναμις, ἥτις ἂν ἐπῆρχετο ὀλίγας ἐβδομάδας πρότερον ἡδύνατο νὰ διακωλύσῃ τὴν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης διάβασιν τοῦ Ἀλέξανδρου, ἐπλησίασεν ἤδη τριόντι εἰς Μίλητον, ἀλλὰ καὶ πάλιν βραδύτερον τοῦ δέοντος. Ὁ μακεδονικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Νικάνορα, προλαβὼν, εἶχε πρὸ τριῶν ἡμερῶν καταστῆ κύριος τοῦ λιμένος. Καὶ ἦτο μὲν ἀσθενέστερος τοῦ ἀντιπάλου, οὐδ' ἐτόλμησε νὰ ναυμαχήσῃ ἐκ τοῦ συστάδην, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον διεκώλυσε τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ· ὥστε ἡ φρουρὰ τῶν Μιλησίων περιζωσθεῖσα οὕτω πανταχόθεν, ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ὑπέκρυψε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἔφοδον τοῦ βασιλέως ὅστις ἄμα γενόμενος κύριος καὶ ταύτης τῆς πόλεως ὤρμησε, πρὸς μεσημβρίαν, ἐπὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν. Ταύτης ἡ πολιορκία ἀπέβη πολὺ δυσχερεστέρα καὶ μακροτέρα· διότι οὐ μόνον ἡ φρουρὰ, συγκεκλιμένη ἐξ Ἀσιανῶν καὶ ἐξ Ἀθηναίων φυγάδων, ἀντέστη καρτερικῶς, οὐ μόνον τὸ φρούριον ἦτο ὀχυρώτατον καὶ θαυμάσιως ἐφωδιασμένον δι' ἀμυντικῶν ὀπλῶν, ἀλλὰ κατέφθασεν ἐνταῦθα καὶ ὁ ἰσχυρὸς περσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Μέμνονα αὐτόν, ἀναδεδειγμένον ἤδη παρὰ τοῦ Δαρείου τῆς τε κάτω Ἀσίας καὶ τοῦ ναυτικοῦ παντός ἡγεμόνα. Ἐντεῦθεν, ἐνῶ ἡ Μίλητος εἶχε πολιορκηθῆ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, κατὰ τῆς Ἀλικαρναστοῦ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπιτεθῇ εἰμὴ ἀπὸ ξηρᾶς. Καὶ ἀπεκρούσθησαν μὲν πολλάκις αἱ ἔφοδοι αὐτοῦ, πολλοὶ δὲ τῶν μηχανῶν κατεπυρπολήθησαν, πολλοὶ δὲ καὶ ἔγκριτοι Μακεδόνες ἔπεσον ἐνταῦθα· ἐπὶ τέλους ὅμως κατίσχυσε πάλιν ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς καρτερίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ εἰσῆλασε νικηφόρος εἰς τὴν πόλιν. Μόναί αἱ δύο αὐτῆς ἄκραι ἀντεῖχον ἔτι, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, θεωρῶν μάταιον νὰ χρονотριβῇ πλειότερον ἐκεῖ, ἐπέτρεψε τὸ ἔργον τῆς ἀλώσεως τῶν ἄκρων ἐκείνων εἰς τὸν Πτολεμαῖον, δούε αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ τρισχιλίους ἄνδρας, αὐτὸς δὲ προήλασε πρὸς τὰ πρόσω. Καὶ ἀφοῦ ἔπεμψε τὰς μηχανὰς εἰς Τράλλεις, τὰς ὁποίας εἶχε καταλάβει πρὸ πολλοῦ ὁ Παρμενίων· ἀφοῦ διέταξε τὸν στρατηγὸν τοῦτον νὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ ἱππικοῦ, τοῦ συμμαχικοῦ πεζικοῦ καὶ τῶν ἀμαξῶν εἰς Σάρδεις καὶ ἀπὸ Σάρδεων εἰς Φρυγίαν, ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς ὑπολοίπου ἐλα-

φροτέρας δυνάμεις, ἡσχολήθη κατὰ τοὺς τελευταίους χειμερινοὺς μῆνας περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Λυκίας, τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Πισιδίας. Διαπράξας δὲ καὶ τοῦτο τὸ δυσχερὲς ἔργον, ἐτράπη ἤδη πρὸς βορρᾶν καὶ ἔφθασεν εἰς Γόρδιον παρὰ τὸν ποταμὸν Σαγγάριον, ὅπου ἔμελλε νὰ ἀνταμωθῇ μετὰ τοῦ Παρμενίωνος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔφθασεν εἰς Γόρδιον κατὰ φεβρουάριον ἢ μάρτιον τοῦ 333, καὶ παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐπὶ τινα χρόνον ἵνα ἀναπαύσῃ τὴν μοῖραν τοῦ στρατοῦ τὴν μετ' αὐτοῦ ἰδίως περὶ τὴν Πισιδίαν δεινῶς κοπιάσασαν. Τότε ἔκοψε τὸν λεγόμενον Γόρδιον δεσμὸν, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ τοσοῦτον πολυθρύλλητον γενόμενον περὶ τοῦ δεσμοῦ τούτου λόγιον· συνέβη δὲ τὸ γεγονὸς ὡς ἑξῆς. Εἰς τὴν ἄκραν τῆς πόλεως ἐκείνης ἐφυλάσσετο ἄμαξα, ἥτις, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸν γεωργὸν Γόρδιον καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ Μίδαν, τοὺς πρῶτους βασιλεῖς τῆς Φρυγίας· ὁ δεσμὸς ὅστις συνῆπτε τὸν ζυγὸν τῆς ἀμάξης ταύτης μετὰ τοῦ ξυμοῦ ἦτο ἐκ φλοιοῦ κρυνέας, καὶ τοιοῦτοτρόπως συμπεπλεγμένος, ὥστε οὔτε τέλος οὔτε ἀρχὴ αὐτοῦ ἐφαίνετο, ἡ δὲ λύσις ἐνομίζετο ἀκατόρθωτος· καὶ ἐν τούτοις χρησμὸς ἀρχαῖος ἔλεγεν, ὅτι ὁ λύσας τὸν δεσμὸν τοῦτον θέλει ἄρξει τῆς Ἀσίας. Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβη εἰς τὴν ἄκραν ἵνα παρατηρήσῃ τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος λείψανον, ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν, Φρύγες τε καὶ Μακεδόνες, περιέμενον ἀνυπομονῶνς νὰ ἴδωσιν, ἐὰν ὁ περὶ Γρανικὸν νικητὴς καὶ ὁ δορυκτῆτωρ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ θέλει περιποιήσῃ ἐκυτῷ τὴν ἐπαγγελλομένην κυριαρχίαν, κατισχύων τῶν δυσχερειῶν τοῦ δεσμοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος περιῆλθε μὲν κατ' ἀρχάς εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν, ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτοῦ ἔκοψε διὰ τοῦ ξίφους τὸ σύναμμα· καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη παρὰ πάντων ὡς λύσις τοῦ προβλήματος, ἐξασφαλίζουσα τὸ δικαίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἀσίας.

Ἀλλ' ἡ τύχη παρεσκεύαζεν αὐτῷ τότε καὶ ἕτερον πολὺ θετικώτερον πλεονέκτημα. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μιλήτου, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε διαλύσει τὸν στόλον αὐτοῦ, μὴ διατηρήσας εἰμὴ μικράν τινα μοῖραν χρήσιμον πρὸς μεταφορὰν τροφῶν καὶ στρατευμάτων. Ἐ-

πραξε δὲ τοῦτο διότι ἔβλεπον ὅτι κατὰ θάλασσαν δὲν δύναται νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τοὺς πολὺ ἰσχυροτέρους πολεμίους καὶ διότι ἤλπιζεν ὅτι, κατέχων μὲν διὰ τῆς πεζικῆς δυνάμεως τὴν Ἀσίαν, δὲν ἤθελεν ἔχει χρεῖαν ναυτικοῦ· λαβὼν δὲ τὰς παραλίους πόλεις, θέλει ἐξ ἀνάγκης ἐπαγάγει καὶ τὴν τοῦ ναυτικοῦ τῶν Περσῶν δύναμιν. Ἐν ἀρχῇ ὅμως τοῦ 333 ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ψευθεΐσας τὰς προσδοκίας ταύτας. Τρόντι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ὁ Μένων ἐπεχείρησε διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ στόλου νὰ ἄρξῃ μὲν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, νὰ μεταφέρῃ δὲ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου, καὶ εἰς πολλὰς εἶχε περιέλθει συνεννοήσεις πρὸς ἄλλας τε νήσους καὶ πρὸς τὴν Εὐβοίαν, ὅτε αἰφνης νοσήσας ἀπεβίωσε, καὶ ἐματαιώθη οὕτω τὸ ἐπιχείρημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡδύνατο νὰ παρεμβάλῃ σπουδαιότατα κωλύματα εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑπῆρχον μὲν βεβαίως καὶ ἄλλοι γενναῖοι ἄνδρες, Ἕλληνές τε καὶ Πέρσαι· ἀλλ' ἐκ μὲν τῶν Περσῶν οὐδεὶς εἶχε τὴν ναυτικὴν καὶ πολιτικὴν τοῦ Μένωνος ἐμπειρίαν· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων, δυσκόλως ἡδύνατο ἄλλος νὰ ἀξιωθῇ τῆς τοῦ Δαρείου πίστεως, ἢ ὁ Ῥόδιος ἐκεῖνος εἶχεν ἀσφαλίσει διὰ μακρῶν προηγουμένων ὑπηρεσιῶν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται πῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μένωνος, βλέπομεν καταπαύσαντα αἰφνης πάντα ἀπὸ θαλάσσης ἀντιπερισπασμὸν· τὸ δὲ δεινότερον, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν μὴ ἔχων παρ' ἑαυτοῦ τὸν σύμβουλον ἐκεῖνον· εἰς ὃν ἔδιδε πᾶσαν πίστιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἀμυντικὸν τοῦ πολέμου σύστημα, ὅπερ τὸ καθ' ἑαυτὸν εἶχεν ἄχρι τοῦδε ἀσπασθῇ καὶ παρεσκευάσθῃ νὰ ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς Μακεδόνας.

Ἡ δύναμις ἦν ἐπὶ ταύτῃ ἤθροισε τότε εἰς τὰ πεδία τῆς Μεσοποταμίας, ἦτο ἐπιτηδεύει νὰ ἐνθαρρύνῃ, διὰ τὸ ἄπειρον αὐτῆς πληθους, πάντα ἀσιανὸν ἄνδρα. Ἄν καὶ δὲν εἶχον εἰσέτι προφθάσει ἐνταῦθα τὰ ἐκ Σογδιανῆς καὶ Βακτριανῆς καὶ Ἰνδικῆς στρατεύματα, ἡ δύναμις αὕτη συνέκειτο ἤδη κατὰ τινας ἐκ 400,000 πεζῶν καὶ 100,000 ἱππέων, κατ' ἄλλους δὲ συνεποσοῦτο ἐν ὅλοις

εἰς 600,000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς περιλαμβάνοντο καὶ 20—30,000 μισθοφόροι Ἕλληνες, μεταβιβάσθέντες τότε ἀπὸ τοῦ στόλου εἰς τὴν στερεάν. Ὅθεν ἅπαντες οἱ περὶ τὸν Δαρεῖον ἐθεώρουν καὶ ἐκήρυττον βεβαίαν τὴν νίκην, καὶ ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐνεπλήσθη ὑπὸ τῆς περὶ τούτου πεποιθήσεως. Ναὶ μὲν ὀφθαλμὸς μᾶλλον γεγυμνασμένος καὶ ἔμπειρος εὐκόλως ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τὰ ἀσθενῆ τοῦ πλήθους τούτου μέρη· καὶ εὗρέθη τοιοῦτος ἄνθρωπος καὶ εἶπε θαρρῶντως τὴν γνώμην του· ἦτο δὲ ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὁ Ἀθηναῖος φυγάς Χαρίδημος, ὅστις ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως τί φρονεῖ περὶ τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι συμβουλεύει τὸν Δαρεῖον νὰ μὴν ἐλπίζῃ πολὺ ἀπὸ τὸν ἄσιανόν τοῦτον ὄχλον, νὰ μεταχειρισθῇ δὲ μᾶλλον τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ πρὸς συγκρότησιν μεγαλητέρου ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος, παραφερόμενος ἤδη ὑπὸ ἐλπίδων κούφων νίκης καὶ δόξης, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τυφλοὶ καὶ ἀγέρωχοι μεγ' ὀστᾶνες ἐθεώρησαν ἅπαντες ὡς ὕβριν ἅμα καὶ προδοσίαν τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ διέταξαν νὰ θανατωθῇ ἀμέσως ὁ δυστυχὴς Ἕλληνας, ὅστις, ἀπαγόμενος ἐπὶ τὸν θάνατον, ὡς προφῆτης ἀνεβόησε ἀμεταμελήσειν ταῦτα ταχὺ τῷ βασιλεῖ, καὶ τῆς ἀδίκου τιμωρίας αὐτοῦ σύντομον ἔξαιν τὴν κόλασιν, ἐπιδόντα τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας. »

Ὁ Δαρεῖος λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ ὅπως ἐὰν ὤφειλε ποτὲ, ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Μένονος, νὰ διατελέσῃ ἀμυνόμενος, ὤφειλε νὰ πράξῃ τοῦτο τότε μάλιστα, ὅτε ὁ πολέμιος αὐτοῦ ἠτοιμάζετο νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν. Ἐπὶ τῆς περὶ Γρανικὸν μάχης, ἡ ἅμυνα ἦτο ἴσως δυσχερὴς, διὰ τὸ ἀνακπεπταμένον τῆς χώρας, ἐνῷ ἤδη, ἐν ἔαρι τοῦ 333 π. Χ., οἱ Πέρσαι ἠδύναντο, ὥρελούμενοι ἀπὸ ἀμυντικῶν χωρίων ἀσφαλεστάτων, νὰ ἀποκρούσωσιν εὐχερῶς τὸν ἀντίπαλον. ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι πρῶτον τὰς ἀπορθήτους παρόδους τοῦ ὄρους Ταύρου δι' ὧν ἐφράσσετο ἡ εἰς τὴν Κιλικίαν εἰσβολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰς καλουμένας Κιλικίας πύλας. Ἐπειτα, ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελεν ἐκβιάσει τὰς παρόδους ἐκείνας καὶ καταστῇ κύριος τῆς Κιλικίας, οἱ Πέρσαι εἶχον

εἰσέτι τὰς στενὰς ὁδοὺς τὰς διερχομένας μεταξὺ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, τὰς καλουμένας κατ' ἀρχὰς μὲν Ἀμανίδας πύλας, κατωτέρω δὲ Συρίας ἢ καὶ Κιλικίας πάλιν πύλας. Τελευταῖον ἠδύναντο νὰ ὀχυρώσῃσι τὰς παρόδους αὐτοῦ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ, καὶ ταύτας ὑπὸ τινων καλουμένας Ἀμανίδας πύλας, δι' ὧν ἀναγκαιῶς ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ αἱ ὁποῖαι ἄπασαι εὐκόλως καθίσταντο ἀδιάβατοι. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι, ὡς ἂν τυφλωθέντες ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης, ἄφησαν ἀνοικτὰς ἀπάσας ἐκεῖνας τὰς πύλας, ἄφησαν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ εἰσέλθῃ ἐλευθέρως εἰς τὴν Συρίαν, καὶ τότε μόνον ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιπαραταχθῶσι κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος διατρίβων εἰς Γόρδιον οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀνέπαυσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίας τινὰς ἐκ Μακεδονίας προσέλαβεν ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Σελεύκου, καὶ Κοῖνον τὸν Πολεμοκράτους, καὶ Μελέαγρον τὸν Νεοπτολέμου, πιζῶν μὲν Μακεδόνων 4000, ἱππέων δὲ 300, Θεσσαλῶν δὲ ἱππέων 200 καὶ Ἡλείων 450, ὧν ἡγεῖτο Ἀλικίας ὁ Ἡλείος. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν καὶ, καθυποτάξας τὰς χώρας ταύτας, ἐστράπη πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διέλθῃ τὸν Ταῦρον. Πρὸς τοῦτο ἀπερχόμενος τὸ ὄρος, ἔφθασεν εἰς χωρίον στενὸν, ἀπόκρημνον καὶ τὰ μάλιστα δυσπρόσιτον, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο « Κύρου στρατόπεδον », ἔκειτο εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ Ταύρου, πλησίον τῶν λεγομένων « πυλῶν τοῦ Ταύρου ἢ Κιλικίων πυλῶν » καὶ ἀπετέλει τὴν συνήθη πάροδον δι' ἧς συνεδέετο ἡ πρὸς βορρᾶν Καππαδοκία μετὰ τῆς πρὸς μεσημβρίαν Κιλικίας. Ἐνταῦθα δὲ, ἀντὶ νὰ ἀπαντήσῃ στρατὸν ἰσχυρὸν καὶ ἑτοιμὸν νὰ διακωλύσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν διόδον αὐτοῦ, δὲν εὐρὲν εἰμὴ ὀλίγους τινὰς Πέρσας στρατιώτας, οὔτινας ὄντας, ὡς φαίνεται, ἐντελῶς ἀπροπαρασκευοί, ἔφυγον ἀμαχητὶ, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος κατέστη οὕτω κύριος, ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ζημίας, τοῦ ἀπορθήτου σχεδὸν ὄρεινου ἐκείνου χωρίου καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, διαβιβάσας δι' αὐτοῦ ἅπαντα τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν, ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγων ὥρων εἰς Ταρσὸν, ἣν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ σατράπης τῆς Κιλικίας Ἀρσάμης.

Ἀλλ' ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἡ τύχη διετέλεσεν ἀδικοῶς πως προμεριδιῶσα εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ἐν Ταρσῷ αἴφνης

ἐφάνη ἐγκαταλιποῦσα αὐτόν, διότι εἴτε ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν κόπων εἰς οὓς ἐξετέθη, εἴτε διότι ἰδρῶν ἔρριπεν ἑαυτὸν εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν Κύνδον, ἔπαθεν ἐνταῦθα πυρετὸν ἐπικίνδυνον· τὸ δὲ δεινότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῆς θλίψεως καὶ τῆς ἀνησυχίας ὑπ' ἧς κατελήφθη ὁ στρατὸς ἕνεκα τοῦ συμβεβηκότος τούτου, οἱ ἰατροὶ ἐδίσταζον νὰ ἀναλάβωσι τὴν εὐθύνην τῆς θεραπείας. Εἰς μόνος ὁ Ἀκαρνὰν Φίλιππος, πρὸ καιροῦ οἰκεῖος ὢν τοῦ Ἀλεξάνδρου, διὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην ἐξαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ τιμώμενος, ὑπέσχετο νὰ σώσῃ τὸν ἀσθενῆ δι' ἰσχυροῦ καθαρτικοῦ, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε νὰ ἐτοιμασθῇ τὸ φάρμακον. Πρὶν ὅμως φθάσῃ ἡ ὥρα νὰ τὸ πῇ, λαμβάνει ἀπόρρητον ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος, δι' ἧς προετρέπετο νὰ φυλάττηται ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, διότι ἐλέγχετο ὅτι οὗτος, διαφθαρεὶς διὰ χρημάτων ὑπὸ τοῦ Δαρείου, ἐμελέτα νὰ θανατώσῃ αὐτόν· ὁ βασιλεὺς, ἀναγνούς τὴν ἐπιστολὴν καὶ μηδενὶ δεῖξας τῶν φίλων, ἔθηκεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. Μετ' οὗ πολὺ δὲ εἰσέρχεται ὁ Φίλιππος κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ ἱατρικόν· ὁ Ἀλέξανδρος λαμβάνει αὐτὸ, τὸ καταπίνει διὰ μιᾶς ἄνευ παρατηρήσεώς τινος, καὶ συγχρόνως δίδει εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος καὶ παρατηρεῖ τὴν ὄψιν τοῦ ἀναγινώσκοντος. Τὸ βλέμμα, οἱ λόγοι, τὸ σχῆμα τοῦ ἱατροῦ, τὰ πάντα ἐνὶ λόγῳ ἐμαρτύρουν τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ, ὅστις ἀποκρούσας μετ' ἀγανακτικῆς τὴν συκοφαντίαν, ἐπανέλαβεν ἐκ νέου τὴν πλήρη πεποιθήσιν ἣν εἶχεν εἰς τὰ σωτήρια τοῦ φαρμάκου ἀποτελέσματα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ φαρμάκου ὀξύτητα, ἐφάνη χειροτερεύουσα ἡ κατάστασις τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ τελευταῖον κατέπαυσεν ὁ πυρετός, χαρὰ δὲ καὶ ἀγαλλίσις κατέλαβεν ἅπαντα τὸν στρατὸν ἀκούσαντι ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ἐκτὸς κινδύνου.

Ὀλίγαι ἡμέραι ἤρκεσαν ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ῥωμαλέον ἐκεῖνο σῶμα τὴν προτέραν ὑγείαν καὶ δύναμιν· καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος προκατέπεμψε μὲν τὸν Παρμενίωνα μετὰ τῶν Θρακῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοῦ στρατοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὴν στενὴν πέρασιν ἥτις, ἄγουσα ἀπὸ Κιλικίας εἰς Συρίαν, διήρχετο μεταξὺ τοῦ ὄρους Ἀμκνοῦ καὶ τῆς θαλάσσης ἥτοι τοῦ Ἰσικικοῦ κόλπου, ἔφερεν εἰς μὲν τὴν βόρειον τοῦ κόλπου τούτου πλευρὰν τὸ τῶν Ἀμινίδων π.

λῶν ὄνομα, εἰς δὲ τὴν ἀνατολικήν, τὸ τῶν Συρίων καὶ πάλιν Κιλικίων πυλῶν, καὶ δὲν κατείχετο εἰμὴ ὑπὸ ἀσθενοῦς δυνάμεως, τραπίσης ἐν τῷ ἅμα εἰς φυγὴν· αὐτὸς δὲ ἡσυχολήθη πρῶτον περὶ τὴν χεῖρωσιν τῶν ὀρεινῶν φυλῶν τῆς Κιλικίας, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Ταρσὸν καὶ προελάσας μετὰ τῶν λογάδων πεζῶν καὶ ἱππέων ἔφθασεν εἰς Μαλλὸν, πόλιν ἣν ἀπήλλαξε παντὸς φόρου, καὶ ἄλλως, ἐτίμησε καθὼ θεωρουμένην ἀποικίαν τῶν Ἀργείων.

Ἐνταῦθα, εἰς Μαλλὸν, ἔλαβε τὰς πρῶτας ἀσφαλεῖς περὶ Δαρείου καὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ στρατοῦ εἰδήσεις, ὅστις ἐλέγετο εἰς Σώχους διατρίβων τῆς Συρίας, κειμένους εἰς τὴν ἀνατολικήν πλευράν τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ, καὶ ἀπέχοντας δύο ἡμερῶν ὁρόμον ἀπὸ τῆς ὀρεινῆς παρόδου ἣτις σήμερον καλεῖται Βεϋλάν, τὸ δὲ πάλαι ἔφερε καὶ αὕτη τὸ τῶν Ἀμανίδων πυλῶν ὄνομα. Ἡ πάροδος αὕτη, ἡ διερχομένη ἀνὰ μέσον τῆς σειρᾶς τοῦ Ἀμανοῦ, ἀποτελεῖ τὴν ἐξακολουθησιν τῆς κυρίας ὁδοῦ τῆς φερούσης ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν, καὶ διερχομένης τὸ μὲν πρῶτον διὰ τοῦ Ταύρου (τῶν Κιλικίων πυλῶν), κατόπιν δὲ διὰ τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθεισῶν στενῶν διόδων μεταξὺ Ἀμανοῦ καὶ θαλάσσης, τῶν καλουμένων κατ' ἀρχὰς μὲν Ἀμανίδων πυλῶν, ἔπειτα δὲ Συρίων καὶ πάλιν Κιλικίων πυλῶν. Ὅθεν σπεύδων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Δαρείου ὁ Ἀλέξανδρος διήλθε πρῶτον διὰ τῆς Ἰσοῦ ὅπου κατέλιπε τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας μετὰ μικρᾶς τιнос φρουρᾶς, ὕστερον διέβη διὰ τῶν Κιλικίων καὶ Συρίων πυλῶν, καὶ ἐκεῖθεν βαδίσας ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα Μυρίκνδρον, τὴν πρῶτην τῆς Συρίας ἢ τῆς Φοινίκης πόλιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔλαθεν εἰδήσεις ἄλλας, ὅπως τῶν προηγουμένων διαφόρους καὶ ὥς ἐκ τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη νὰ τροπολογήσῃ παντελῶς τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Ὁ περσικὸς στρατὸς, ἀναχωρήσας ἀπὸ Σώχων, εὕρισκετο ἤδη ἐν Κιλικίᾳ, εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων, περὶ Ἰσόν. Πῶς ὁ Δαρεῖος, ὅστις, συναγαγὼν τὸν πολυάριθμον αὐτοῦ στρατὸν εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας, εἶχεν ἀπορασίσει νὰ ἀγωνισθῇ ἐνταῦθα ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, μετέβαλεν αἴφνης γνώμην καὶ εἰσέλασεν εἰς τὰ στενὰ χωρία ἀπὸ τὰ ὅποια ἀφῆκε τὸν Ἀλέξανδρον πρὸ μικροῦ νὰ διέλθῃ ἀκωλύτως; Ὁ Δαρεῖος, ἀριθμήσας τοὺς ἑξηκοντάκις μυρίους αὐτοῦ ἄνδρας, κατήντησε

νά θεωρῇ ἑαυτὸν ἀκαταγώνιστον· καὶ ἐν τούτοις εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον χρονοτριβήσαντα ἕνεκα τῆς νόσου εἰς Ταρσόν, χρονοτριβήσαντα ἔπειτα ὁπωροῦν καὶ περὶ τὴν κατατρόπωσιν τῶν ὀρειῶν τῆς Κιλικίας φυλῶν· καὶ ὑπέλαβε πάντα ταῦτα ὡς σημεῖα δισταγμοῦ καὶ δειλίας. Ὅθεν, τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως ἣν ἐνέπνεε μὲν αὐτῷ ὁ ἀχανὲς περὶ αὐτὸν ὄχλος, ἐνίσχυον δὲ οἱ ἀσύνητοι αὐλικοὶ, μὴδὲ προσέχων ἤδη εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀπεφάσισε νὰ μὴ περιμείνῃ τὸν ἀντίπαλον εἰς τὰ ἀναπεπταμένα χωρία εἰς τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης εὐρίσκετο, ἀλλὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ εἶρῃ αὐτὸν εἰς τὰς στενάς διόδους τῆς Κιλικίας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέβη τὸ ὄρος τοῦ Ἀμανοῦ, ἀλλ' ὅχι διὰ τῆς παρόδου δι' ἧς εἶχον διέλθει οἱ Μακεδόνες. Διὰ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ διήρχοντο δύο στεναὶ ὁδοί, ἡ μὲν μεσημβρινή, τὸ σημερινὸν στενὸν τοῦ Βεϋλάν, ἡ δὲ βορείος. Ἐνθ' λοιπὸν οἱ Μακεδόνες ἐπορεύθησαν πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διαβῶσι διὰ τῆς μεσημβρινῆς παρόδου τοῦ ὄρους καὶ προσβάλωσι τὸν Δαρεῖον εἰς τὴν πεδιάδα, ὁ Δαρεῖος ὥρμησε διὰ τῆς βορείου διόδου εἰς Κιλικίαν ἵνα κατατροπώσῃ αὐτόθι τοὺς Μακεδόνας· καὶ διήλθε τὴν διόδον ταύτην συνεπαγόμενος οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀλλὰ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὴν σύζυγον, τὸν γυναικωνίτην, τὰ τέκνα καὶ πολυτελῆ θεραπείαν, καὶ θησαυρὸν εἰς χρήματα καὶ ἀποσκευὴν οὐ μικράν, ἃν καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς Δαμασκὸν τῆς Συρίας. Φθάσας δὲ εἰς Ἰσσοῦν, ἀπέκτεινε τοὺς αὐτόθι ἐγκαταλειφθέντας ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας, καὶ πορευθεὶς ἔπειτα διὰ τῆς αὐτῆς παραλίας ὁδοῦ δι' ἧς πρὶ μικροῦ εἶχε διέλθει ὁ Ἀλέξανδρος, ἐστρατοπέδευσε περὶ τὸν ποταμὸν Πίναρον. Ὅτι ὁ Δαρεῖος οὐδὲν ἄλλο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔπραξεν ἢ νὰ συμπληρώσῃ τὴν σειράν τῶν ποικίλων αὐτοῦ στρατηγικῶν ἀμαρτημάτων, εἶναι πρόδηλον. Ἀφοῦ ἀφῆκεν ἀφύλακτον τὸ «Κύρου στρατόπεδον,» ἀφύλακτους τὰς «Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας,» δὲν ἐπέμεινε τοῦλάχιστον εἰς τὴν πρώτην ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας, ὅπου, ἂν ὅχι ἄλλο, ἡδύνατο νὰ παρατάξῃ καὶ νὰ καταστήσῃ χρήσιμον τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως τὸ ἄριστον καὶ πολυάριθμον ἱππικόν, ἀλλὰ, μεταβελὼν αἴφνης γνώμην, ἤλθε νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰ

στενὰ τῆς Κιλικίας, ὅπου ἀπέβη ἄχρηστος· ἡ πλείστη αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἐπῆλθεν, ἂν ὅχι ἐντελὴς ἰσότης, βεβαίως ὅμως ὀλιγωτέρας τις δυσαναλογία μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν ὡς πρὸς τὸ ποσόν, ἐνῶ ἤδη ὡς πρὸς τὸ ποιὸν ὁ μακεδονικὸς ἦτο ἀσυγκρίτῳ ὑπέρτερος.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἔμαθεν εἰς Μυρίανδρον ἀπὸ τῶν ἐξ Ἰσοῦ φυγάδων, τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην εἰς Κιλικίαν ἐπιδρομὴν τοῦ Δαρείου, δὲν ἐπίστευσε κατ' ἀρχάς ὅτι οὗτος ἔπραξε τοσοῦτον ὀγκῶδες λάθος, οὐδ' ἐπέισθη περὶ τούτου, εἰμὴ ἀφοῦ ἡ ἀγγελία ἐπεκυρώθη ὑπὸ τινων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν, οἵτινες, ἀναπλεύσαντες τὴν παραλίαν ἐπὶ τριακοντόρου, εἶδον αὐτοῖς ὄμμασι τὰ ἀναρίθμητα τῶν βαρβάρων πλήθη στρατοπεδεύοντα περὶ τὴν θάλασσαν. Τότε ὁ βασιλεὺς συγκαλέσας τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἱλάρχας, καὶ τῶν συμμάχων τοὺς ἡγεμόνας, ἀνήγγειλεν αὐτοῖς τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, ἐξήγησε τὸ λάθος τοῦ Δαρείου τοῦ καθιέρξαντος τὴν δύναμιν ἐκ τῆς εὐρυχωρίας εἰς τὰ στενόχωρα, ἐνθύμισεν ἰδίως εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι αὐτοὶ μὲν μάχονται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἑλλάδος συμφέροντος, ἐνῶ οἱ μετὰ Δαρείου συστρατευόμενοι ὁμογενεῖς ἀθλίως ἐπὶ μισθῷ κινδυνεύουσιν, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην ἀπάντων τὸ τῶν μυρίων Ἑλλήνων ὑπὸ Ξενοφῶντος κατόρθωμα, καίτοι μὴ ἐχόντων παντάπασιν ἵππικόν, ἐνῶ ἤδη ὁ στρατὸς τοσούτους εἶχε παρόντας ἵππεῖς Θεσσαλοὺς, Βοιωτοὺς, Πελοποννησίους, Μακεδόνας καὶ Θρᾷκας, καὶ ἐπὶ πᾶσι παρέστησε τὴν νίκην ὡς ἀναμφισβήτητον· ἐφ' ᾧ οἱ ἀκροώμενοι πάντες λαμπρῶς ἐπικροτήσαντες καὶ τὸν βασιλέα δεξιούμενοι, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ φέρῃ αὐτοὺς ἐν τῷ ἅμα ἐπὶ τοὺς πολεμίους.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεῖχε τότε ἀπὸ τῶν Περσῶν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν στάδια· καὶ ἀναχωρήσας ἀφ' ἐσπέρας ἔφθασε περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν μεταξὺ Ἀμανοῦ καὶ θαλάσσης πάροδον, τὰς καλουμένας Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας, δι' ἧς εἶχε διέλθει πρὸ δύο ἡμερῶν. Γενόμενος δὲ οὕτω πάλιν κύριος τοῦ ἀξιολόγου τούτου χωρίου, ἀνέπαυσεν ἐνταῦθα τὸν στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς νυκτός, καὶ ἔπειτα περὶ πᾶ χαράγματα προήλασε πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον. Κατ' ἀρχάς, ἡ ὁδὸς δι' ἧς ἐβάδιζεν ἦτο τοσοῦτον στενὴ, ὥστε ἡναγκάζετο

νά προάγῃ ἐπὶ κέρας, ὃ ἐστὶ διὰ φάλαγγος ἐχούσης τὸ βάθος πολ-
 λαπλάσιον τοῦ πλάτους· τὸ δὲ ἱππικὸν παρείπετο εἰς τὸ πεζικόν·
 μετ' ὀλίγον ὅμως καταστάσης τῆς ὁδοῦ εὐρυτέρας ὁπωσοῦν, ὃ Ἀλέ-
 ξάνδρος ἠδυνήθη, παράγων ἀπὸ τῶν ὀπισθεν εἰς τὰ πρόσω ἀλληλο-
 διαδόχως τὰς διαφόρους τῶν ὀπλιτῶν τάξεις, νά ἀναπτύξῃ τὸ μέ-
 τωπόν αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὸν ποταμὸν Πίναρον ὅστις
 ἔτεμνεν ἐγκαρσίως τὴν πάροδον, παρέταξε τὸν στρατὸν ὡς ἐπὶ μά-
 χην. Τὴν ἄκραν δεξιάν κατέλαβον οἱ ὑπασπισται, μετὰ δὲ τούτους
 ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά πέντε τάξεις τῆς φάλαγγος ὑπὸ τὸν
 Κοῖνον, τὸν Περδίκκην, τὸν Μελέαχρον, τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν
 Ἀμύνταν. Τῶν τριῶν τελευταίων ἀριστερῶν τάξεων προῖστατο ὁ
 Κρατερὸς, τῆς δὲ ὅλης ἀριστερᾶς ὁ Παρμενίων. Τὸ πλάτος τοῦ
 πεδίου μεταξύ τοῦ ὄρους ἐκ δεξιῶν καὶ τῆς θαλάσσης ἐξ ἀριστερῶν
 δὲν ὑπερέβαινε τὰ 14 στάδια. Καὶ ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος, φοβούμε-
 νος μήπως κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων βαρβάρων,
 ἀφ' ἐνὸς μὲν διέταξε τὸν Παρμενίωνα νά μὴ τύχῃ καὶ ἀπο-
 μακρυνθῇ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀφ' ἐτέρου δὲ τάξας πρὸς δεξιάν τοὺς
 ἐταίρους καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς ἱππεῖς, καὶ προσέτι τοὺς Ἀγριαῖνας
 καὶ ἄλλο ἐλαφρὸν πεζικόν, ἔπεμψεν εἰς τὸν Παρμενίωνα πρὸς ἀρι-
 στεράν ἅπαν τὸ συμμαχικὸν ἱππικὸν καὶ προσέτι τοὺς ψιλῶς ὀπλι-
 σμένους Θρᾷκας καὶ Κρητὰς πεζοὺς.

Οὕτω διεκόσμησε τὸν στρατὸν ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ δὲ Δαρεῖος μα-
 θὼν αὐτὸν ἐπερχόμενον, ἀπεφάσισε νά ἀγωνισθῇ ἐκεῖ ὅπου ἦτο
 στρατοπεδευμένος ἦτοι παρὰ τὸν ποταμὸν Πίναρον, τοῦ ὁποῖου αἱ
 ὄχθαι ἦσαν μὲν ἐνιαχοῦ ἀπόκρημνοί, κατέστησαν δὲ διὰ χαρακω-
 μάτων ἔτι μᾶλλον δυσπρόσιτοι· οὐδὲν ἤττον ὁ μέγας βασιλεὺς ἵνα
 ἔτι ἀσφαλέστερον παραταχθῇ, διεβίβασε πρὸ πάντων πέραν τοῦ
 ποταμοῦ τριεμυρίου μὲν ἱππεῖς, ψιλοὺς δὲ διεμυρίους· καὶ τούτου
 γενομένου ἐπλήρωσε παρ' αὐτὸν τὸν Πίναρον ἅπαν τὸ μεταξύ τοῦ
 ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης πλάτος δι' 90,000 ὀπλιτῶν, ἐξ ὧν 30,000
 Ἕλληνες κατεῖχον τὸ μέσον, ἀνὰ 30,000 δὲ ὡς ὀπλῆται ἐσκευα-
 σμένοι Ἀσιανοί, οἱ λεγόμενοι Κάρδακες, κατέλαβον ἑκατέραν τῶν
 πλευρῶν. Εἰς τὰ πρὸς τὰ ἀριστερά ὑψώματα ἐτάχθησαν διεμυριοὶ
 ἄνδρες, ἵνα προσβάλωσι τὴν δεξιάν καὶ τὰ νῶτα τοῦ Ἀλεξάνδρου.

ὁ λοιπὸς ἀναρίθμητος ὄχλος ἔμεινε, διὰ τὸ στενὸν τοῦ τόπου, ἄχρηστος, τὸ δὲ χεῖριστον δὲν συνεκροτήθη εἰς ἐπιφυλακὴν τινα ἐπιτηδεῖαν νὰ βοηθήσῃ ὅπου δεῖ, ἀλλ' ἐμεινέυθη χυδῆν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀσιανῶν ὀπλιτῶν. Ὅπως δὴ ποτε, παραταχθέντος οὕτω τοῦ στρατοῦ, ἀνεκλήθησαν οἱ διαβάντες τὸν Πίνχρον τριμύριοι ἵππεις καὶ διςμύριοι πεζοί· καὶ μέρος μὲν τοῦ ἱππικοῦ ἐκείνου ἀπεστάλη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἄκρην ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ χωρίου δὲν ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ ἐνεργήσῃ, διετάχθη ἔπειτα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ὅπου ἴστατο ἤδη καὶ τὸ ἄριστον μέρος τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ· ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐπείχεν ἐπὶ ἄρματος τὸ μέσον τῆς πάσης τάξεως, ὀπισθεν τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὴν ὀριστικὴν τοῦ ἀντιπάλου παράταξιν εἰμὴ μετὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἥτις ἐπὶ τινα χρόνον ἐκάλυψε τοὺς πολέμιους· καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ τροπολογήσῃ κατὰ τι τὰς διατάξεις αὐτοῦ, πέμψας εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τὸ θεσσαλικὸν ἱππικὸν, ἀναγκάσας κυρίως διὰ τοξοτῶν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς διςμυρίους ἄνδρας τοὺς ταχθέντας ὑπὸ τοῦ Δαρείου εἰς τὰ πρὸς ἀριστερὰν τῶν Περσῶν ὑψώματα, ἵνα ἀπειλήσωσιν ἐκείθεν τὴν δεξιὰν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐξίσωσε τὸ μέτωπον πρὸς τὸ περσικὸν μέτωπον διὰ ποικίλων μισθοφορικῶν σωμάτων.

Οὕτω πως ἀντιπαρετάχθησαν οἱ δύο στρατοί· καὶ ἦσαν μὲν αἱ διατάξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου πολὺ τῶν τοῦ Δαρείου ἐπιτηδαιότεραι, ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τέλους τριπλασία παρὰ τὸν ποταμὸν συνεπυκνώθη ὑπὸ τῶν Περσῶν δύναμις, καὶ μέρος ἀξιόλογον τῆς δυνάμεως ταύτης ἦσαν Ἕλληνες ὀπλῖται τριςμύριοι, ὁ ἀγὼν ἀνηγγέλλετο ὅπως οὖν πεισματώδης· ἀλλ' ἔμελλε, διὰ τὴν τοῦ Δαρείου ἀθλιότητα, νὰ λάβῃ παραδόξως εὐχερῇ καὶ ταχεῖαν τὴν λύσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναπαύσας ἐπὶ μικρὸν τὰ στρατεύματα, ἤρχισε νὰ προχωρῇ βάδην πρὸς τὰ ἐμπρὸς, ὑποθέτων ὅτι οἱ ἐχθροὶ θέλουσι διαβῇ τὸν ποταμὸν ἵνα πρῶτοι προβάλλωσι. Βλέπων ὅμως αὐτοὺς ἀκινήτους μένοντας ὀπισθεν τοῦ ποταμοῦ, ἐξηκολούθησε προχωρῶν, καὶ, ἅμα φθάσας ἐντὸς βέλους, παραλαβὼν τὸ ἱππικὸν, τοὺς ὑπεσπιστάς

καὶ τὰς ἐν τῇ δεξιᾷ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἐτάχυνε τὸ βῆμα, διε-
πέρασε τὸν ποταμὸν καὶ ἐπέπεσεν ὡς κεραυνὸς ἐπὶ τοὺς Κάρδακας
τῆς ἀριστερᾶς τῶν Περσῶν πτέρυγος. Οἱ δὲ, μικρὸν μόνον ἀντιστάν-
τες, ἔτρεψαν σχεδὸν ἀμέσως τὰ νῶτα, καὶ τὸ δεινότερον, ταύτην
ιδὼν τὴν τροπὴν ὁ Δαρεῖος νομίζει ἐκυτὸν κινδυνεύοντα τὸν ἔσχα-
τον κίνδυνον, καὶ ὑπὸ πανικοῦ φόβου καταληφθεὶς, εὐθὺς ὡς εἶχεν ἐπὶ
τοῦ ἄρματος, παρακολουθεῖ τοὺς πρώτους φυγάδας. Ἀκόμῃ μόλις ἤρ-
χισεν ἡ μάχη· ἀκόμῃ ἴστατο τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ, ἀκέραιον, 60
μὲν χιλιάδες ὀπλιτῶν, 100 δὲ χιλιάδες ἱππέων, πολλὰ δὲ μυριάδες
ἄλλαι πεζῶν· ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν δὲν ὑπερέβαινον τοὺς
τριμυρίους ἄνδρας, καὶ οἱ διώκοντες ἦσαν ὀλιγώτεροι τοῦ ἡμίσεως
τούτων. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη τρόμου ὥστε ἔτρε-
χεν ἀσθμαίνων· καὶ ἐπειδὴ ἀπῆντησε φάραγγάς τινας καὶ δυσχω-
ρίας, ἐκπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἄρματος, ἐξηκολούθησε τὴν φυγὴν
ἔφιππος ἀφοῦ ἐῤῥιψε καθ' ὁδὸν ἀσπίδα, τόξον, κἀνδυν (ἦτοι τὸν
βασιλικὸν μανδύαν). Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκτρᾶς ταύτης δειλίας
ἦτο πρόδηλον. Τὸ μέσον καὶ ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν, ὅπου ἴσταντο
οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι καὶ τῶν ἱππέων Περσῶν οἱ ἄριστοι, ἡγω-
νίσθησαν μὲν γενναίως κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Κρατερὸν καὶ Παρμενίωνα
τάξεων τῆς φάλαγγος καὶ κατὰ τῶν Θεσσαλῶν ἱππέων, ἐνόσω ὑπέ-
θετον παρόντα τὸν Δαρεῖον. Οἱ Ἕλληνες μάλιστα μισθοφόροι το-
σοῦτον πεισματωδῶς ἀντέστησαν ὥστε ἔπεσον ἐνταῦθα ὁ τε ταξιάρ-
χης Πτολεμαῖος ὁ Σελεύκου καὶ 120 λογάδες φαλαγγίται. Ἀλλ'
ἅμα ὁ Ἀλέξανδρος, συμπληρώσας τὴν τροπὴν τῆς ἀριστερᾶς τῶν
πολεμίων, ἐπέπεσεν ἐκ πλαγίου κατὰ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων,
διεδόθη δὲ συγχρόνως ὅτι καὶ ὁ Δαρεῖος ἐγένετο ἄφαντος ἀπὸ τοῦ
πεδίου τῆς μάχης, ὑπενέδωκαν ἐξ ἀνάγκης τό τε κέντρον καὶ ἡ
δεξιὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐτρέπησαν ὁμοίως εἰς φυγὴν, ἥτις ἀπέβη
τοσούτῳ μᾶλλον ἄτακτος καὶ ὀλεθρία, ὅσω ὁ Δαρεῖος οὐδεμίαν
ἐφρόντισε νὰ δώσῃ διαταγὴν περὶ τοῦ πρακτέου, ἐν περιπτώσει
ὑποχωρήσεως, οὐδεὶς δ' ἐτόλμα ν' ἀναπληρώσῃ τὸν βασιλέα, καὶ
ἂν ἐτόλμα, ὑπὸ οὐδενὸς ὑπηκούετο.

Ἡ δίωξις δὲν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺ, διότι ἡ μάχη συνεκρο-
τήθη κατὰ μῆνα νοέμβριον καὶ ἤρχισε καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας

πολὺ μετὰ τὴν μεσημβρίαν, ὥστε τὸ ταχέως ἐπελθὼν σκότος ἠνάγκασε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ στρατόπεδον. Οὐδὲν ἦτον ἡ λεία καὶ ἡ σφαγὴ ἀπέβησαν μεγάλαι. Ἄπαν τὸ στρατόπεδον τοῦ Δαρείου, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ σύζυγος, ἡ ἀδελφὴ, ὁ υἱὸς καὶ δύο θυγατέρες ἐπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἄρμα αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀσπίς, καὶ τὸ τόξον, καὶ προσέτι τριεχίλια τέλαντα εἰς χρυσόν, ἐκτὸς ἀπείρων ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων, σκευῶν καὶ αἰχμαλώτων. Πεσόντες λέγονται δεκακισμύριοι Πέρσαι, ἐξ ὧν ἱππεῖς ὑπὲρ τοὺς μυρίους, καὶ ἐν τούτοις πλεῖστοι μεγιστᾶνες. Ἐν γένει δὲ ἐξ ὅλου τοῦ ἀνκριθμήτου ἐκείνου στρατοῦ δὲν διετήρησαν τὰς τάξεις αὐτῶν εἰμὴ 4,000 ἄνδρες, οἱ μετὰ τοῦ Δαρείου τὸν Εὐφράτην διαπεράσαντες, καὶ 8,000 Ἕλληνες μισθοφόροι, οἵτινες, ἐν μέρει διὰ ξηρᾶς καὶ ἐν μέρει διὰ θαλάσσης, κατόρθωσαν νὰ διασωθῶσιν εἰς Αἴγυπτον. Ὅλος ὁ λοιπὸς ὄμιλος διελύθη ὡς ἰστὸς ἀράχνης. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοσοῦτον ὀλοσχεροῦς νίκης, ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ 300 νεκροὺς ἐκ τῶν πεζῶν καὶ 150 ἐκ τῶν ἱππέων. Τοιαῦτη ἐγένετο ἡ περὶ Ἰστών μάχη καὶ τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀλλεπαλλήλων στρατηγικῶν ἀμυχτημάτων τοῦ Δαρείου, μάλιστα δὲ τῆς ἀγενοῦς ἐκείνης ἀνανδρείας, ἥτις φαίνεται τοσούτῳ μᾶλλον παράδοξος, ὥστε οἱ Πέρσαι μεγιστᾶνες διέπρεπον συνήθως ἐπὶ γενναϊότητι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δαρεῖος, πρὶν βασιλεύσῃ, κατέστη περιώνυμος ἐπὶ τῇ ἀλκῇ καὶ τῇ τόλμῃ· ἀλλ' ἡ βασιλεία ἐξηχρεώσεν αὐτὸν, ὥπως πολλάκις συμβαίνει εἰς ψυχὰς ἀσθενεῖς.

Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, μέγας διατελέσας ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀνεδείχθη οὐδὲν ἥττον θαυμαστός μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν χρηστότητα μετ' ἧς προσηνέχθη πρὸς τὴν μητέρα, πρὸς τὴν σύζυγον, πρὸς τὰ τέκνα τοῦ ἀντιπάλου. Ὅτε ἐπανῆλθε διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς διώξεως, εὔρε τὴν σκηνὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως παρασκευασθεῖσαν ἵνα ὑποδεχθῇ αὐτόν· ἀλλὰ πρὶν δειπνήσῃ, ἀκούσας ἐκεῖ που πλησίον θρήνους καὶ κοπετοὺς γυναικῶν, καὶ μαθὼν ὅτι ἡ σύζυγος καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Δαρείου ἐκλαιον νομίζουσαι αὐτὸν ἀποθανόντα, ἔσπευσε νὰ πέμψῃ τὸν Λεοννάτον, ἕνα τῶν ἐταίρων, ἵνα

βεβαιώσῃ αὐτὰς ὅτι ὁ Δαρεῖος ζῇ, καὶ νὰ προσθέσῃ ὅτι ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀλέξανδρου εἶναι νὰ διατηρήσωσιν ἅπασαν τὴν βασιλικὴν αὐτῶν θεραπείαν, καλούμεναι πάντοτε βασιλίσσαι. Τοσαύτην δὲ ἔδειξε σωφροσύνην ὥστε, ὡς βεβαιούται ἐξ ἰδίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Παρμενίωνα ἐπιστολῆς, τῆς ὁποίας περικοπὴν διέσωσεν ἡμῖν ὁ Πλούταρχος, οὐδὲ νὰ ἰδῇ ἠθέλησε τὴν Δαρείου γυναῖκα, καὶ οὐδὲ νὰ ἀκούῃ ἡυχαριστεῖτο τοὺς ὁμιλοῦντας περὶ τῆς εὐμορφίας αὐτῆς. Βραδύτερον, κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη καὶ μάλιστα κατὰ τὸ τελευταῖον, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβαλε τὴν ἐξάριτον ταύτην ἐγκράτειαν· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς περὶ Ἰσὸν μάχης, ἦτο ἔτι ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρετῆς· καὶ ἐπειδὴ ἦτο ἐνταύτῳ ἐν ἀκμῇ τοῦ κανονικοῦ κάλλους, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτὸν ἀφειδῶς, ὅπως συνειθίζει πολλάκις ὡς πρὸς τὰ ἐκλεκτὰ αὐτῆς σκεύη, ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῆς καλλονῆς, τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς σωφροσύνης, περιέβαλλεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν διὰ τοῦ χαρακτῆρος ἐκείνου τῆς θεότητος ὃν τοσοῦτον προθύμως ἐλάτρευσαν ἐν αὐτῷ τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθέντα ἔθνη.

Τὴν ὑστεραίαν τῆς μάχης ὁ Ἀλέξανδρος, καίπερ αὐτὸς ὢν τετρωμένος εἰς τὸν μηρὸν διὰ ξίφους, ἐπεσκέφθη ὅμως κατὰ τὴν συνήθειάν του τοὺς τραυματίας, καὶ τοὺς νεκροὺς συναγαγὼν, ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς σὺν τῇ δυνάμει πάσῃ ἐκτεταγμένη λαμπρότατα ὡς εἰς πόλεμον· καὶ ἐπήνεσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ διὰ χρημάτων ἐδράθευσεν αὐτούς. Μεθ' ὃ ἐπορεύθη διὰ τῆς κοίτης Συρίας πρὸς τὴν φοινικικὴν παραλίαν, πέμφας ἐνταύτῳ τὸν Παρμενίωνα ἐπὶ τὴν Δαμασχὸν, τῆς ὁποίας ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος ἐγένετο εὐχερῶς κύριος, λαβὼν ἐνταῦθα καὶ θησαυροὺς πολλοὺς καὶ αἰχμαλώτους οὐκ ὀλίγους καὶ ἐπισήμους. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος παρελάμβανεν ἐν τούτοις ἀμαχητὶ τὰς πρώτας φοινικικὰς πόλεις, καὶ εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν εὕρισκόμενος, τὴν Μάραθον, ἔλαβε παρὰ τοῦ Δαρείου πρέσβεις καὶ ἐπιστολήν, δι' ἧς οὗτος ἤτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς μητρὸς, τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων, προτείνων φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ παρενεῖρων ὅτι ὁ Φίλιππος πρῶτος ἤρξατο ἀδικίας πρὸς τοὺς Πέρσας, ὅτι ταύτην ἐξηκολούθησεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὅτι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐπολέμησεν εἰμῇ ἀμυνόμενος αὐτόν. Εἰς τὴν ἐπιστολήν ταύ-

την ὃ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν χαρακτηριστικὴν, ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρρίανου διασωθὲν ἡμῖν κείμενον αὐτῆς. α Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδικημένοι· ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμῶν κατασταθεὶς, καὶ τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας, διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπαρξάντων ὑμῶν. Καὶ γὰρ Περσινθίοις ἐβοηθήσατε, οἱ τὸν ἐμὸν πατέρα ἡδίκουν. Καὶ εἰς Θράκην, ἧς ἡμεῖς ἄρχομεν, δύναιμιν ἔπεμψεν Ὀρχος. Τοῦ δὲ πατρὸς ἀποθανόντος ὑπὸ τῶν ἐπιβουλευσάντων, οὗς ὑμεῖς συνετάξατε (ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἅπαντας ἐκομπήσατε) καὶ Ἀρσῆν ἀποκτείναντός σου μετὰ Βαγῶου, καὶ τὴν ἀρχὴν κατασχόντος οὐ δικαίως, οὐδὲ κατὰ τὸν Περσῶν νόμον, ἀλλὰ ἀδικοῦντος Πέρσας, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας γράμματα οὐκ ἐπιτήδεια διαπέμποντος, ὅπως πρὸς με πολεμῶσι, καὶ χρήματα ἀποστέλλοντος πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ ἄλλους τινὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν μὲν ἄλλων πόλεων οὐδεμιᾶς δεχομένης, Λακεδαιμονίων τε λαβόντων, καὶ τῶν παρὰ σου πεμφθέντων, τοὺς ἐμοὺς φίλους διαφθειράντων, καὶ τὴν εἰρήνην, ἣν τοῖς Ἕλλησι κατεσκεύασα, διαλύειν ἐπιχειρούντων, ἐστράτευσα ἐπὶ σε, ὑπάρξαντός σου τῆς ἔχθρας. Ἐπεὶ δὲ μάχῃ νενίκηκα, πρότερον μὲν τοὺς σοὺς στρατηγούς καὶ σατράπας, νῦν δὲ καὶ σὲ καὶ τὴν μετὰ σου δύναμιν, καὶ τὴν χώραν ἔχω, τῶν θεῶν μοι δόντων, ὅσοι τῶν μετὰ σου παραταξαμένων μὴ ἐν τῇ μάχῃ ἀπέθανον, ἀλλὰ παρ' ἐμὲ κατέφυγον, τούτων ἐπιμέλομαι, καὶ οὐκ ἄκοντες παρ' ἐμοί εἰσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐκόντες ξυστρατεύονται μετ' ἐμοῦ. Ὡς οὖν ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου ὄντος, ἦκε πρὸς ἐμέ. Εἰ δὲ φοβῇ μὴ ἐλθὼν πάθῃς τι ἐξ ἐμοῦ ἄχαρι, πέμψε τινὰς τῶν φίλων τὰ πιστὰ ληφόμενος. Ἐλθὼν δὲ πρὸς με, τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας, καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις, αἶτει καὶ λάμβανε. Ὅ,τι γὰρ ἂν πείθῃς ἐμέ, ἔσται σοι. Καὶ τοῦ λοιποῦ, ὅταν πέμπῃς παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας πέμψῃς· μηδὲ ἐξ ἴσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ ὄντι πάντων τῶν σῶν, φράζε εἴτου δέῃ. Εἰ δὲ μὴ, ἐγὼ βουλεύσομαι περὶ σοῦ ὡς ἀδικοῦντος. Εἰ δὲ ἀντιλέγεις περὶ τῆς βασιλείας, ὑπομείνας ἔτι ἀγῶνισαι περὶ αὐτῆς καὶ μὴ φεῦγε· ὡς ἐγὼ ἐπὶ σε πορεύσομαι, οὗ ἂν ᾗς.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι διὰ πολλοὺς λόγους ἀξιοσημείωτος. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε νὰ ἀναφέρῃ, πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ κατὰ Δαρείου πολέμου, πολλὰς ἰδίας μεταξὺ Περσίας καὶ Μακεδονίας ἐριδας· καὶ ὁμως πρῶτην καὶ κυρίαν ἀφορμὴν τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἀγῶνος λέγει τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατείαν· τὰς ἄλλας τοῦ πολέμου αἰτίας παρατίθησι κατόπιν, ὡς δευτέρου λόγου ἀξίας. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει ἑαυτὸν ἤδη κύριον ἀπάσης τῆς Ἀσίας. Ἀκόμῃ δὲν εἶχε καταλάβει εἰμὴ μόνον τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέρος ἐλάχιστον τῆς Συρίας· ἀκόμῃ ὁ Δαρεῖος ἦτο κύριος οὐ μόνον τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰνδικῆς ἀγῶνων χωρῶν· ἀκόμῃ εἶχε τοὺς ἀκαταλόγιστους θησαυροὺς τῆς Περσεπόλεως καὶ τῶν Σούσων· ἀκόμῃ ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς ἑκατὸν καὶ διακοσίων μυριάδων, καὶ ὁμως ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεκλήρυττεν ἤδη αὐτὸν πεπτωκότα τῆς ἀρχῆς, ἑαυτὸν δὲ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης κάτοχον· τοσαύτη ἦτο ἡ πεποίθησις ἣν εἶχεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ· διότι τῆς μὲν ἀσθενείας τῆς περσικῆς κυβερνήσεως ἀνέκαθεν γνωστῆς οὔσης, ἔλαβεν ἐπανειλημμένως πείραν, περὶ Γρανικὸν καὶ περὶ Ἰσόν· ἐκ δὲ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν, οἱ μὲν καὶ ἰδίως οἱ Ἕλληνες ὑπεδέχοντο αὐτὸν ὡς λυτρωτὴν, οἱ δὲ, προκειμένου ἀπλῶς νὰ μεταβάλωσι κυριάρχην, οὐδένα ἐφάνινοντο διατεθειμένοι νὰ ἀνχλάσωσιν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς περσικῆς δυναστείας. Τούτου ἕνεκα βλέπομεν τὸν Ἀλέξανδρον εὐχερῶς καταλαβόντα τὰς πλείστας φοινικικὰς πόλεις, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλίδαν καὶ μητρόπολιν τῆς τῶν Φοινίκων εὐημερίας, τὴν Σιδῶνα· αὕτη ἡ πασῶν τῶν πόλεων ἐκείνων ἰσχυροτέρα, πλουσιωτέρα καὶ ναυτικωτέρα, ἢ Τύρος, ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν δῶρα πολυτελῆ καὶ στέφανον χρυσοῦν καὶ διαβεβαιώσεις ὑποταγῆς, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἀμαχητὶ καὶ τὴν Φοινίκην ἄπασαν· ἀλλ' αἶφνης προέκυψεν ἐνταῦθα ἀπρόσδόκητός τις ἔρις, δι' ἣν ἐξετέθη εἰς τὸν φοβερώτερον τῶν ἀγῶνων, ὅσους ἀνέλαβε ποτὲ, καθ' ὅλον τὸ δεκαετὲς κατακτητικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Οἱ Τύριοι, ὡς προείπομεν, ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν

κυριαρχίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ μὴ εἰσέλ-
θωσιν οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, διότι οὐδ' εἰς τοὺς προ-
τέρους κυριάρχας, τοὺς Πέρσας, ἐπέτρεπον τοιοῦτόν τι. Ὁ δ' Ἀλέ-
ξανδρος, ἀγανακτήσας διὰ τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν, ἀπεφάσισε νὰ
καταλάβῃ διὰ τῆς βίας τὴν πόλιν, καὶ ἤρχισεν οὕτω, κατὰ φε-
βρουάριον τοῦ 332, ἡ περιβόητος ἐκείνη πολιορκία ἣτις διήρκεσε
μῆνας ἑπτὰ, καὶ εἶναι βεβαίως, διὰ τὴν ἐκατέρωθεν ἀναδειχθεῖσαν
καρτερίαν, τέχνην καὶ ἀνδρείαν, τὸ περιφημότερον ἐξ ὅλων τῶν
πολιορκητικῶν ἔργων ὅσα ἀναφέρει ἡ ἀρχαία ἱστορία. Ὅτι μάλι-
στα περιεποίησε πολλὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν Τυρίων,
ἥτο ὄχι μόνον τὸ ὀχυρὸν τῆς πόλεως, ἦν καὶ φύσις καὶ τέχνη κα-
τέστησαν δυσπρόσβητον, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὁ λαμπρὸς αὐτῶν στό-
λος, ὅστις ἐπῆλθεν ἀμέσως εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσας πατρί-
δος. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὅλων τῶν λοιπῶν φοινικικῶν πόλεων, μετ'
ὀλίγον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Κυπρίων ὁ στόλος, συνετάχθη μετὰ τοῦ
Ἀλεξάνδρου, καταστάντος ἕκτοτε οὕτω κυρίου τῆς θαλάσσης οὐδὲν
ἥττον ἢ τῆς στερεᾶς. Καὶ ὅμως τοσαύτην οἱ Τύριοι ἀνέδειξαν
ἐπιτηδεύομεν καὶ τόλμην καὶ ἐπιμονήν, ὥστε ἴσως ἤθελον ἀξιω-
θῇ τῆς τιμῆς τοῦ νὰ μαχταίωσιν τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Ἀλεξάνδρου,
καὶ νὰ παρεμβάλωσι πρόσκομμα ἀνυπέρβλητον εἰς τὴν πορείαν
αὐτοῦ, ἂν ὁ Δαρεῖος ἐφαίνετο ὁπωσοῦν ἄξιος τοῦ εὐτυχήματος τού-
του καὶ ἤρχετο εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος βα-
σιλεὺς τῆς Ἀσίας, ἀντὶ νὰ ὤρελθῃ ἀπὸ εὐκαιρίας τοσοῦτον λαμ-
πρᾶς, περιωρίζετο εἰς ἰκεσίας πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις, περὶ
τὰ τέλη τῆς πολιορκίας τῆς Τύρου, ἀντὶ νὰ ἴδῃ αὐτὸν μετὰ στρα-
τοῦ ἐπερχόμενον, ἔλαβε δευτέραν παρ' αὐτοῦ πρεσβείαν, ἐπαγγέλ-
λουσαν μύρια μὲν τάλαντα ὡς λύτρα τῆς μητρὸς, τῆς γυναικὸς,
τῶν παίδων, προσθέτουςαν δὲ ὅτι ὁ Δαρεῖος παρὰχωρεῖ αὐτῷ πᾶ-
σαν τὴν ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ χώραν μέχρι τῆς θαλάσσης
τῆς ἑλληνικῆς, καὶ δίδει αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπὶ
μόνῳ τῷ ὄρω τοῦ νὰ διατελῇ τοῦ λοιποῦ φίλος καὶ σύμμαχος. Ὁ
Ἀλέξανδρος καθυπέβαλε τὴν πρότασιν εἰς τὸν σύλλογον τῶν ἐταί-
ρων, καὶ ἐνταῦθα ὁ Παρμενίων, λέγεται εἰπών· « ἐγὼ μὲν, εἰ Ἀλέ-
ξανδρος ἤμην, ἔλαβον ἂν ταῦτα »· ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη,

ὡς βεβαιῶνται, α καὶ γὰρ, νῆ Δία, εἰ Παρμενίων ν. Καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν Δαρεῖον, ὅτι τῶν μὲν χρημάτων αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔχει χρεῖαν, οὔτε συναινεῖ νὰ λάβῃ ἀντὶ πάσης τῆς χώρας τὸ μέρος· προσεκάλει δὲ τὸν Δαρεῖον νὰ προσέλθῃ, ὑποσχόμενος πᾶσαν φι-
λάνθρωπον δεξιῶσιν· εἰ δὲ μὴ, αὐτὸς ἐπ' ἐκείνον ἤδη πορεύεται. Καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Τύρου· μεθ' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἐτέραν πολιορκίαν, τὴν τῆς Γάζης, ἥτις ἐστὶν ἡ ἐσχάτη πόλις ἣν ἀπῆντα ὁ ἐπ' Αἰγύπτου ἐκ Φοινίκης ἐρχόμενος, ἔκειτο ἐν ἀρχῇ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐρήμου, καὶ ἀπεῖ-
χε τῆς θαλάσσης περὶ εἴκοσι σταδίους. Ἀντέστη δὲ, διότι προπαν-
των ἠτύχησε νὰ ἔχῃ φρούραρχον γενναῖόν τινα εὐνοῦχον ὀνόματι Βάτιν, ὃπερ μαρτυρεῖ καὶ αὐθις, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ περσικῷ κρά-
τει στοιχεῖα σπουδαῖα ἀμύνης, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἄλλος παρὰ τὸν Δαρεῖον ἄνθρωπος ἠδύνατο πολὺ νὰ ὠφεληθῇ. Ἀλλ' ὁ Βάτις ἀπο-
μονωθείς καὶ μηδεμίαν ἐξωθεν λαβὼν ἐπικουρίαν, ἐξεπορεύθη ὁμοίως μετὰ δίμηνον πολιορκίαν, ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου βασιλέως τῆς Μα-
κεδονίας, ὅστις ἐπορεύθη ἤδη ἀκωλύτως ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον.

Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης, οἵτινες, ἐπὶ μακρὸν κατὰ τῆς περσικῆς κυριαρχίας στασιάσαντες, πρὸ ὀλίγου μόλις εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ ὑποκύψωσιν αὐθις, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ ὑπερμαχήσωσιν ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου, οὐδ' εἶχεν ὁ Πέρσης Μαζάκης, ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης, ἀπο-
χρώσας ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις. Ὅθεν μετὰ ἐπταήμερον πορείαν ἀπὸ Γάζης, εἰσῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀμαχητὶ εἰς Πηλοῦσιον, τὸ πρῶτον τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὸ μέρος τοῦτο φρούριον, ὅπου ἔφθασεν ὑπὸ Ἰφαιστίωνα καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὅστις ἐθαλασσοκράτει ἤδη, καθ' ἃ
προσέπομεν, διαλυθέντος σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς φοινικικῆς παραλίας. Ἀπὸ Πη-
λουσίου τὸν μὲν στόλον ἔπεμψεν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς Μέρμιν, αὐτὸς δὲ ἐπορεύθη διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ὅπου ὑπετάχθη εἰς αὐτὸν ὁ Μαζάκης, παραδοὺς καὶ ἅπαντα τὸν
θησαυρὸν εἰς 800 τάλαντα συμποσούμενον καὶ ἄλλα πολυτίμα
σκεύη. Ἐνταῦθα ἀνεπαύθη ἐπὶ τινα χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐτέ-

λασε θυσίαν λαμπράν εἰς τε τοὺς ἄλλους θεοὺς, καὶ εἰς τὸν θεὸν τῶν Αἰγυπτίων Ἄπιν· καὶ ἀγῶνα ἐποίησε γυμνικόν τε καὶ μουσικόν, καλέσας ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς Ἑλλάδος τοὺς δοκιμωτάτους περὶ ταῦτα τεχνίτας. Ἐπειτα ἐκ Μέμφιος κατέπλευσεν, ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου, εἰς Κάνωβον, ὅθεν παρέπλευσε τὴν παραλίαν, ἵνα ἴδῃ τὴν τε παρ' Ὀμήρῳ θρυλλουμένην νῆσον Φάρον καὶ τὴν λίμνην τὴν Μαρίαν ἢ Μαρεῶτιν. Τότε δὲ ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν νῆσον Φάρον στερεᾶς, μεταξύ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Μαρεώτιδος λίμνης, πόλιν νέαν, τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς χώρας, ἀντὶ τῆς προτέρας πρωτεύουσας Μέμφιος. Ὁ ἐκλεχθεὶς ἐπὶ τούτῳ χώρος ἦτο εὐάερος καὶ ὑγιεινός, ἅμα δὲ ἐπιτήδειος εἰς ναυτιλίαν καὶ ἐμπορίαν· ἔνεκα τῆς προκειμένης νήσου Φάρου, κατωρθώθη νὰ κατασκευασθῶσιν εἰς τὴν ἀλίμενον ἄλλως ἐκείνην παραλίαν, δύο ἄριστοι λιμένες, διὰ τὰ ἀπὸ θαλάσσης ἐπερχόμενα πλοῖα, ἐνῷ ἡ Μαρεώτις λίμνη, ἥτις διὰ ποικίλων διωρύγων συνεδέετο μετὰ τοῦ Νείλου, εὐχερῶς ἐκόμιζεν ἀπὸ τῆς μεσογαίας τὰ πρὸς ἐξαγωγὴν ὠρισμένα ἐμπορεύματά. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου χεῖρ, ἥτις συγχρόνως καὶ ἐμάχετο καὶ ἐκυβέρνηα, καὶ κατέλυε καὶ ἐδημιούργει, ἔθετο τὸν θεμέλιον λίθον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκείνης, ἥτις μετ' οὐ πολὺ ἐμελλε νὰ ἀποθῇ μεγίστη, λαμπροτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη πόλις, νὰ καταστῇ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὸ κέντρον ἰδιάζοντός τινος ἑλληνισμοῦ, καὶ ἀφοῦ δὲ ἔπεσεν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκμῆς, οὐδέποτε ἔπαυσε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐτυχούσα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατελεῖ ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐμπορείων τῆς μεσογείου θαλάσσης.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπῆλθε διὰ τῆς ἐρήμου πρὸς τὸ κατὰ τὴν Λιβύην ἱερόν τοῦ Διὸς τοῦ Ἀμμωνος, τὸ περίφημον διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μαντεῖον. Εἰσαχθέντος τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῶν ἱερέων εἰς τὸν ναόν, ὁ προφητεύων ἀνὴρ «χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ», ὡς ἀπὸ θεοῦ ἔχων τὴν πρόβησιν ταύτην· ὁ δὲ ὑπολαβὼν «δέχομαι, εἶπεν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σὺς, ἀλλ' εἴ μοι δίδως τὴν ἀπάτης γῆς ἀρχήν». Τότε ὁ ἱερεὺς συμβουλευθεὶς τοὺς

συλλειτουργοῦς ἀπεκρίθη ὅτι ὁ θεὸς βεβαίως ἐπιτρέπει τὴν αἵτησιν αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἠρώτησε πάλιν, ἐὰν ἐτιμωρήθησαν ἅπαντες οἱ φονεῖς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἢ διέφυγόν τινες; ἀλλ' ὁ προφήτης ἀνεβόησεν αὐτῷ· οὐδαίς ἀνθρώπων ὑπάρχει, ὁ δυνάμενος νὰ ἐπιβουλεύῃ τὸν γεννήσαντά σε· οἱ δὲ τοῦ Φιλίππου φονεῖς ἔτυχον ἅπαντες τῆς δεούσης τιμωρίας». Ἐντεῦθεν παρήχθη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μεθύσας ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν εὐτυχημάτων καὶ τῶν κατορθωμάτων, ἠθέλησεν, ὡς ἄλλος Ἡρακλῆς ἢ Περσεύς, νὰ ἀναφέρῃ εἰς Δία τὴν γένεσιν αὐτοῦ. Καὶ ἴσως τῶντι παρεσκευάσεν ἐκ μακροῦ τὰ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ χρηστηρίου. Ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσέ ποτε εἰς τοιοῦτόν τι ἢ ἀπήτησε νὰ θεωρήσωσιν αὐτὸν ὡς παῖδα Διὸς καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἄχρι τοῦδε ἀξιούσι πολλοὶ τῶν κατηγόρων αὐτοῦ, φαίνεται παντάπασιν ἀπίθανον· τοῦλάχιστον καὶ ὁ Ἀρρίανος καὶ ὁ Πλούταρχος ῥητῶς λέγουσιν, ὅτι δὲν ἀνέφερε τὴν γένεσιν εἰς θεόν, εἰμὴ ἵνα καταπλήξῃ τοὺς βαρβάρους ὑπηκόους, πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνας οὐδέποτε σπουδαίως περὶ τούτου ἐλάλησέ, καὶ ἐνίοτε μάλιστα δὲν ἐδίστασε νὰ εἰρωνευθῇ λαμπρῶς τὴν πολυθρύλλητον ἐκείνην καταγωγὴν. Διότι λέγεται π. χ. ὅτι βραδύτερον, πληγωθεὶς ὑπὸ τοξεύματος, καὶ περιαλγῆς γενόμενος· αὐτοῦ μὲν εἶπεν, ὦ φίλοι, τὸ ρέον, αἷμα, καὶ οὐκ ἰχώρ,

«οἷος πέρτε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν».

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Αἴγυπτον περὶ τοὺς τέσσαρας ἢ πέντε τὸ πολὺ μῆνας. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ 334, ἀποῦ διέταξε τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ταύτης καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίας τινὰς ἐλλήνων καὶ θρακῶν, ἀπῆλθεν ἀπὸ Μέμφιος εἰς Φοινίκην, ὅπου ἐρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Φοινίκην, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα πράγματα, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς τὴν μεσογαιοτέραν Ἀσίαν ἐπιστρατεῖαν. Μηδέποτε δὲ λησμονῶν τὴν ἐλληνικὸν βίον καὶ προκίρουμένος καθ' ἕκαστον οὕτως εἰπεῖν βῆμα, νὰ συνοικισθῇ πρὸς αὐτὸν τοὺς νέους ὑπηκόους, ἐτέλεσεν ἐν Φοινίκῃ θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ πομπὰς πολυτελεῖς, καὶ τραγωδιῶν παρυστάσεις λαμπροτάτας, ἐν αἷς ἠγωνίσθησαν περὶ τοῦ βραβεῖου οἱ ἄριστοι τῶν ὑποκριτῶν, μάλιστα δὲ ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ Θεσσαλός· τὸ δὲ ἔργον τοῦ χορη-

γοῦ, ὃ ἐστὶ τοῦ καταβάλλοντος τὴν δαπάνην τῆς τοῦ δράματος παραστάσεως, ἐξεπλήρωσαν ἐνταῦθα αὐτοὶ τῶν Κυπρίων οἱ βασιλεῖς καὶ ἰδίως Νικοκρέων ὁ Σκληρίνιος καὶ Πεισικράτης ὁ Σόλιος.

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διατριψας ἐπὶ τινι χρόνῳ ἐν τῇ Φοινίκῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐξώρμησεν ἔπειτα ἐκείθεν πρὸς τὰ ἐνδότερα, διεπέρασε τὸν Εὐφράτην περὶ Θάψακον ἀκωλύτως, καὶ τὸν Τίγριν περὶ Νῖνον, οὐδὲν ἥττον ἀκωλύτως, ἐνῷ ὁ Δαρεῖος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παρεμποδίσῃ καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην διάβασιν, ἐξαιρέτως δὲ τὴν διὰ τοῦ Τίγρεως ποταμοῦ, περὶ ἣν ὁ Ἀλέξανδρος πλείστας ὑπέστη δυσκολίας, καὶ τοὶ μὴδὲν ἀπαντήσας πολέμιον. Καὶ ὅμως ὁ Δαρεῖος δὲν ἦτο μακρὰν τοῦ σημείου τούτου, συνεπαγόμενος στρατιὰν πολυαριθμότεραν καὶ αὐτῇ τῆς περὶ Ἰσπὸν παραταχθείσης· ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἦτο ἀδιόρθωτος, καὶ ἐνῷ, ὡς προείπομεν, ἠδύνατο δι' ὀλίγου κόπου νὰ ἀναχαιτίσῃ περὶ Τίγριν τὸν Ἀλέξανδρον, ἀπῆκεν αὐτὸν ἀνενόχλητον νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν τοῦτον, ὅπως ἀνενόχλητος διέβῃ τὰς πύλας τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀρμανοῦ, καὶ ὅπως ἀνενόχλητος διεξήγαγε τὰς πολιορκίας τῆς Τύρου καὶ τῆς Γάζης.

Ὁ Δαρεῖος ἀφοῦ ἐπέισθη, ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ οὐδεμίαν δέχεται συνθήκην εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς πρὸς αὐτόν, ἀπεφάσισε καὶ πάλιν νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὅπλων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἤθροισε στρατὸν ὑπέρογκον περὶ Ἀρβήλα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως, εἰς τὰ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ ὄρου Ζάγγρου πεδία. Ὁ συναγελασθεὶς ἐνταῦθα ὄχλος συνεποιοῦτο κατ' Ἀρρίανὸν εἰς 400 μυριάδας πεζῶν καὶ 4 ἱππέων μυριάδας. Ἄν ὁ Δαρεῖος ἔπραξε καὶ αὐθις τὸ λάθος τοῦ νὰ μὴ καταλάβῃ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρεως, ἐξελέξατο τοῦλάχιστον χῶρον ἐπιτηδειότερον τοῦ χώρου τῆς περὶ Ἰσπὸν μάχης, πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης ἐκείνης δυνάμεως. Ἐπὶ νεγκε δὲ καὶ ἄλλας τινὰς βελτιώσεις εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐποίησε τὰ ξίφη καὶ ξυστὰ πολὺ μεγαλῆτερα τῶν προτέρων, καὶ κατεσκεύασε 200 δρεπανηφόρα ἄρματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἐφαίνετο φοβερά, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν εἶχε πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲν εἶδος κάμακος εἰς ὃν ληγούσης καὶ ἰκανῶς πρὸ τῶν ἵππων προπιπτούσης, ἐκατέρωθεν δὲ ἀνὰ τρεῖς ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ προκλύπτοντα

τριπίθαμα παραμήκη ξύστρα, καὶ πάλιν ἐκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἀξόνων τῶν τροχῶν προβάλλοντα δρέπανα· ὥστε τὰ ἄρματα ταῦτα ἐμβάλλοντα ἐντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἠδύναντο οὕτως εἰπεῖν πανταχόθεν νὰ θερίσωσιν αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Δαρεῖος εἶχε, περὶ Ἀρβήλα, καὶ 15 ὠπλισμένους ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα ἀναφέρονται εἰς πεδίον τῆς μάχης παρατασσόμενοι.

Ἄμα πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διέβη τὸν Τίγριν, ὁ Δαρεῖος, καταλιπὼν εἰς Ἀρβήλα τὰ σκεύη καὶ τὸν θησαυρόν, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν περὶ Γαυγάμηλα χώραν, ἀπέχουσαν μὲν περὶ 30 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀρβήλων, ἐπιτηδαιοτάτην δὲ, διὰ τὸ ὁμάλον καὶ ψιλὸν αὐτῆς, πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἐκ τοῦ συστάδην μάχην. Ἐνταῦθα ἔταξεν εἰς μὲν τὴν ἀπωτάτην ἀριστεράν τοὺς Βακτρίους, ὑπὸ Βῆτσον, τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς· παρὰ τούτους, τοὺς Δάας καὶ Ἀραχωίτους, ὑπὸ Βερσαέντην τὸν σατράπην τῆς Ἀραχωσίας· ἔπειτα τοὺς ἰδίως Πέρσας ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς, τοὺς Σουσίους ὑπὸ Ὀζάτρην καὶ τοὺς Καδουσίους· εἰς δὲ τὴν ἀπωτάτην δεξιὰν ἴσταντο τὰ ἐκ τῆς Συρίας, τῆς τε πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου, στρατεύματα ὑπὸ Μαζαῖον· κατόπιν τούτου οἱ Μῆδοι ὑπὸ Ἀτροπάτην· ἔπειτα οἱ Παρθυαῖοι, οἱ Σάκαι, οἱ Τάπουροι καὶ οἱ Ὑρκάνιοι, ἱππεῖς ὅλοι ὄντες, ὑπὸ Φραταφέρην· τελευταῖον οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Σακεσῖναι. Ὁ δὲ Δαρεῖος αὐτὸς ἴστατο ἐν τῷ μέσῳ, ἔχων περὶ αὐτόν τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς, ἤτοι τοὺς ἐφίππους Πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλουμένους συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, τοὺς πεζοὺς Πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλουμένους μηλοφόρους, διότι αἱ λόγλαι αὐτῶν ἀντὶ σαυρωτῆρος ἔφερον χρυσοῦν μῆλον· τοὺς καλουμένους ἀνασπάστους Κᾶρας, ἤτοι τοὺς ἀπογόνους Καρῶν ἄλλοτε ἀπὸ τῆς πατρίδος εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους μετοικισθέντων· τοὺς Μάρδους, τοξότας ὄντας ἀρίστους, καὶ τελευταῖον τοὺς Ἕλληνας μισθοφόρους, ἄδηλον πόσους ὄντας. Ταῦτα ἦσαν τὰ προτεταγμένα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ σώματα. Ὅπισθεν δὲ τούτων ἦσαν ἐπιτεταγμένοι, φύρδην μίγδην, Οὐξιοὶ καὶ Βαθυλώνιοι, καὶ οἱ πρὸς τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ Συτακινοὶ καὶ ἄλλοι, ὧν ἄγνωστον τὸ πλῆ-

θος. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τοῦ μετώπου καὶ τῆς ἐπιφυλακῆς ἐτάχθησαν τὰ δρεπανηφόρα ἄρματα, ὧν προεπορεύοντο μικρά τινα ἱππικὰ σώματα, κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρως Σκυθῶν καὶ Βακτριανῶν μετὰ 400 ἄρμάτων, κατὰ δὲ τὸ δεξιὸν Ἀρμενίων καὶ Καππαδοκῶν μετὰ 50 ἄρμάτων, τὰ δὲ λοιπὰ 50 ἄρματα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ τοιαύτη παράταξις τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀρρίανου κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοβούλου, ὅστις λέγει ὅτι ἀντέγραψεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου σχεδίου, τοῦ ἀνευρεθέντος μεταξύ τῶν ἐγγράφων τοῦ περσικοῦ ἐπιτελείου, ἅτινα συνελήφθησαν βραδύτερον μετὰ τῆς ἄλλης τοῦ Δαρείου ἀποσκευῆς.

Ὁ Ἀλέξανδρος προήλauen ἤδη τέσσαρας ὅλας ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Τίγρεως διαβάσεως, καὶ μόλις ἀπείχεν ἑπτὰ μίλια ἀπὸ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔμαθεν ἀπὸ Περσῶν τινων αἰχμαλώτων, ὅποσον πλησίον εὐρίσκεται τῶν πολεμίων. Ἐν τῷ ἅμα ἀνέστειλε τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ, καὶ, τειχίσας τὸ στρατόπεδον διὰ τάφρου καὶ χάρακος, ἀνέπαυσε τὴν στρατιὰν ἡμέρας τέσσαρας. Τὸ δ' ἐσπέρας τῆς τετάρτης ἡμέρας ἐβάδισε πάλιν ἐμπρὸς, καταλιπὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τὰ σκεύη, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἀπομάχους. Κατ' ἀρχὰς ἐπορεύθη ἀνὰ μέσον γηλόφων τινῶν οἵτινες ἐχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὅποιον ἤλπιζε νὰ ἀπαντήσῃ καὶ νὰ προσβάλῃ περὶ τὰ ἐξημερώματα. Ἀλλὰ δὲν προεχώρησεν, ὥς φαίνεται, ὅσον ἐπεθύμει ταχέως, ὥστε ὅτε περὶ τὴν πρωίαν ἀνέβη εἰς τὰ ὑψώματα, καὶ ἤλθον ἤδη ἀμοιβαίως εἰς ὅψιν οἱ δύο στρατοί, ἀπείχον ἔτι ἀπ' ἀλλήλων τριάκοντα στάδια. Ὅθεν ἔστησε τὴν φάλαγγα, καὶ συγκαλέσας τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς, συνεβουλεύθη αὐτοὺς ἐὰν πρέπη νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἀνευ ἀναβολῆς τὴν προσβολήν. Οἱ πλείστοι συνεφώνησαν πρὸς ταύτην τὴν γνώμην, ἀλλ' ὁ Παρμανίων ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἤθελεν εἶναι ἀσύνητον νὰ πράξωσι τοῦτο, μὴ εἰδότες ἀκριβῶς οὔτε τὸν πρὸ ποδῶν χώρον, οὔτε τὰς φυσικὰς ἢ τεχνητὰς αὐτοῦ δυσχερείας, οὔτε τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν, καὶ ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἡ φρόνησις ἀπῆτει νὰ παρατηρηθῶσι πρὸ τῆς μάχης πάντα ταῦτα. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ὅστις οὐδὲ περὶ Γρανικὸν οὐδὲ περὶ Τύρον ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τοῦ Παρμανίωνος, ἀπεδέχθη αὐτὴν ἐπὶ τοῦ προκει-

μένου, καίτοι τῶν πλείονων ἀπαιτούντων τὴν ἄμεσον ἐπίθεσιν· ὅπερ μαρτυρεῖ ὅπόσον εὐλαβεῖτο τὴν γνώμην τοῦ παλαιμάχου ἐκείνου στρατηγοῦ, καὶ ὅπόσον ἤξευρεν ἐν ἀνάγκῃ νὰ περιστέλλῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀκάθεκτον ὁρμήν. Διέταξε λοιπὸν νὰ μείνωσιν ἐκεῖ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ συντεταγμένοι ὡς εἰς μάχην, καὶ κατεσκευάσεν ἐνταῦθα νέον ἔχυρόν στρατόπεδον εἰς τὸ μετεβίβασε τὰ σκεύη καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν προηγουμένων ἡμερῶν· αὐτὸς δὲ, ἀναλαβὼν τοὺς ψιλοὺς καὶ τῶν ἱππέων τοὺς ἑταίρους, κατεσχόπευσε τὸν χώρον καὶ τοὺς πολεμίους, μηδὲ ὅλως ὑπὸ τούτων περὶ ταῦτα κωλυθείς. Ὁ Παρμενίων, ὁ Πολυσπέρχων καὶ ἄλλοι συνεβούλευσαν αὐτὸν, ἐπανελθόντα ἀπὸ τῆς κατασκοπέυσεως, νὰ ἐπιτεθῇ διὰ νυκτός, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέρριψε τὴν γνώμην, εἰπὼν ὅτι αἰσχρὸν εἶναι νὰ κλέψῃ τὴν νίκην, καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ καὶ δύναται φανερώς καὶ δίχα σοφίσματος νὰ νικήσῃ τὸν Δαρεῖον. Μεθ' ὃ λαλήσας πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς ὀλίγους τινας προτρεπτικούς περὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος λόγους, εἰς οὓς ἐκεῖνοι ἐνθουσιωδῶς ἀπεκρίθησαν, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς ἵνα δειπνήσωσι καὶ κοιμηθῶσι.

Τὴν ἐπιούσαν πρωτὴ, ἦτο δὲ ὀκτώβριος μὴν τοῦ 331, παρέταξεν εἰς δύο τάξεις τὸν στρατὸν συγκεῖμενον ἐκ 40,000 πεζῶν καὶ 7,000 ἱππέων. Ἡ πρώτη τάξις, ἥτοι τὸ μέτωπον, συνεκείτο, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, πρῶτον ἀπὸ ὀκτώ ἰλῶν τῶν ἑταίρων, ὧν ἐκάστη μὲν εἶχε τὸν ἴδιον ἡγεμόνα, ἀπασῶν δ' ἐστρατήγει Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος. Πλησίον τούτων ἴσταντο τὸ ἄγλημα ἥτοι οἱ ἀριστοὶ τῶν ὑπασπιστῶν, ἔπειτα οἱ λοιποὶ ὑπασπισταὶ ὑπὸ Νικάνορα, μετὰ δὲ τούτους ἡ φάλαγξ διηρημένη εἰς ἑξὶ τάξεις ὑπὸ Κοῖνον, Περδίκκην, Μελέαγρον, Πολυσπέρχοντα, Σιμρίαν καὶ Κρατερόν. Πρὸς ἀριστεράν τῆς φάλαγγος παρατάχθη τὸ ἑλληνικὸν ἱππικόν, Λακροὶ, Φωκεῖς, Φθιώται, Μυλιεῖς καὶ Πελοποννήσιοι, καὶ τελευταῖον εἰς τὴν ἄκρην ἀριστεράν οἱ Θεσσαλοὶ ὑπὸ Φίλιππον, ἱππεῖς ὄντες ἀριστοὶ καὶ κατ' οὐδὲν σχεδὸν κατώτεροι τῶν Μακεδόνων ἱππέων. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπως ἔπραξε καὶ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐκ παρατάξεως μάχας, αὐτὸς μὲν ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς, τὴν δ' ἀριστεράν ἐπέτρεψε τῷ Παρμενίωνι.

Ὅπισθεν τοῦ μετώπου τούτου παρετάχθη δευτέρα τάξις, ἐν εἵδει ἐπιφυλακῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν προσβολῶν ὅσας ἡ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρα περσικὴ δύναμις ἤθελε πιθανώτατα ἐπιχειρήσει ἐκ πλαγίου καὶ κατὰ νῶτον. ἔθεν ἔταξεν ἐνταῦθα ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς σαρισσοφόρους, τοὺς Παίονας ὑπὸ Ἀρέταν καὶ Ἀρίστωνα, τοὺς ἡμίσεις τῶν Ἀγριάνων ὑπὸ Ἀτταλον, τοὺς Μακεδόνας τοξότας ὧν ἦρχεν ὁ Βρίσων, καὶ τοὺς ἀρχαίους λεγομένους ξένους μισθοφόρους, ἧτοι στρατιώτας ἅπαντας ἀρχαίους, ὑπὸ Κλέανδρον· κατὰ δὲ τὴν ἀριστεράν, ποικίλους Θρᾷκας καὶ συμμάχους ἱππεῖς ὑπὸ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἡγεμόνας. Ἄπαντα τὰ διάφορα ταῦτα σώματα ἦσαν ἑτοιμα νὰ ἀποκρούσωσιν, ὡς προείπομεν, πᾶσαν ἐκ πλαγίου ἢ ὀπισθεν προσβολήν. Συμπάντων δὲ, καὶ αὐτοῦ δηλαδὴ τοῦ μετώπου, προτεταγμέ οι ἦσαν Ἕλληνες ἱππεῖς ὑπὸ Μενίδαν πρὸς δεξιάν, ὑπὸ Ἀνδρόμαχον πρὸς ἀριστεράν, καὶ προσέτι μία σαρισσοφόρων μοῖρα ὑπὸ Βάλακρον, καὶ Ἀγριᾶνες ἀκοντισταί, καὶ τινες τοξόται. Τελευταῖον εἰς τοὺς πεζοὺς Θρᾷκας ἐπετρέπη ἡ φύλαξις τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν σκευῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος πληροφορηθεὶς ὑπὸ αὐτομόλου ἀνδρός, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ μεταξὺ χώρῳ ἐμπεπηγμέναι ποῦ καὶ ποῦ μακραὶ σιδηραὶ ἀκμαὶ ἵνα παρεμποδίσωσι τὸ ἱππικὸν τῶν Μακεδόνων, ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς τὰ κωλύματα ταῦτα, καὶ ἄγων τὴν βασιλικὴν ἔλπην κατὰ τὴν ἄκρην δεξιάν, ἐπορεύθη ἐγκαρσίως ὡπωςοῦν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε καὶ προεπορεύθη τῆς δεξιᾶς. Πλησιάζας εἰς τοὺς ἐχθροὺς εἶδεν ὅτι εὐρίσκεται καταντικρὺ τοῦ Δαρείου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ περσικοῦ κέντρου, ἧτοι τῶν δορυφόρων Περσῶν, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Καρῶν· ἀλλ' ἐξηκολούθησεν οὐδὲν ἥτον κλίνων πάντοτε δεξιᾷ, ὁ δὲ Δαρεῖος ἐξέτεινε πάλιν τὸ ἴδιον μέτωπον πρὸς ἀριστεράν, ἵνα διακωλύσῃ τὸ κίνημα τοῦτο· καὶ τῷ ὄντι, ἕνεκα τοῦ πλήθους αὐτοῦ διετέλει πάντοτε ὑπερφαλαγγῶν τοὺς Μακεδόνας πρὸς ἀριστεράν· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταύτῃ τῇ πρὸς δεξιάν πορείᾳ εἶχεν ἤδη ὑπερβῇ τὸ χωρίον τὸ ἐξομαλυσθὲν ὑπὸ τοῦ Δαρείου διὰ τὴν τῶν ἀρμάτων ἔφοδον, ὁ τελευταῖος οὗτος ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναχαιτίσῃ πᾶσαν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο περαιτέρω κίνησιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε χιλίους Βακτρίους ἱππεῖς

καὶ τοὺς Σκύθας, νὰ προχωρήσωσιν ἀπὸ τοῦ περσικοῦ εὐωνύμου, νὰ κυκλώσωσι τοὺς Μακεδόνας καὶ νὰ προσβάλωσι τὴν δεξιὰν αὐτῶν πλευράν. Τότε ἀντιπέμφαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ὑπὸ Μενίδαν ἵππεις, ἤρξατο ὁ ἀγὼν.

Οἱ Βάκτριοι ἵππεις, ἅμα ἰδόντες τὸν Μενίδαν προσλαύνοντα, ἔπαυσαν τὸ κυκλοτερὲς αὐτῶν κίνημα, ἐξώρμησαν ἐπ' αὐτόν, καὶ κατ' ἀρχὰς τὸν ἠνάγκασαν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ· ἀλλ' ἐπελθόντων μετ' ὀλίγον εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ τῶν ἄλλων προτεταγμένων Παιόνων καὶ Ἑλλήνων ἱππέων, ἀπεκρούσθησαν τότε οἱ Βάκτριοι, εἰς βοήθειαν τῶν ὁποίων προσῆλθεν ὁ σατράπης Βῆσσος ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Δαρείου, ἄγων τὸ κύριον τῶν Βακτρίων σῶμα καὶ τοὺς Σκύθας. Ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πεισματώδης, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔπεσον οὐκ ὀλίγοι Ἕλληνες, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν οὗτοι, διὰ τῆς πεπυκνωμένης αὐτῶν τάξεως, νὰ ἐξωθήσωσι τοὺς ἀσταθέστερον τεταγμένους πολεμίους, καὶ νὰ διανοίξωσιν ἐνταῦθα ῥῆγμα εἰς τὴν παράταξιν αὐτῶν. Ἐτι δὲ ἐξακολουθούσης τῆς ἵππομαχίας ταύτης, διέταξεν ὁ Δαρεῖος νὰ ὀρμήσωσι τὰ δρεπανηρόρα, καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατόπιν αὐτῶν ἡ πρώτη τοῦ ὅλου στρατοῦ τάξις, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τὰ ἄρματα θέλουσιν ἀναταράξει τὴν φάλαγγα, καὶ ὅτι, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς ταύτης, προσβαλλομένη αὕτη ὑπὸ τοῦ ἄλλου στρατοῦ θέλει καθ' ὅλοκληρίαν ἀνατραπῇ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἄρματα ὀλίγον ἠδύναιτο νὰ ᾔναι χρήσιμα. Οἱ ἵπποι αὐτῶν ἐξεφοβίζοντο, ἀνεχαιτίζοντο ἢ ἐτραυματίζοντο ὑπὸ τῶν προτεταγμένων Μακεδόνων τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν, ὧν ἔνιοι καὶ τῶν ῥητήρων ἀντιλαβανόμενοι τοὺς τε ἀναβάτας κατέσπων, καὶ τοὺς ἵππους ἐφόνευον. Ἐκ τῶν 400 ἁρμάτων τοῦ μετώπου τῆς τοῦ Δαρείου τάξεως, δι' ὧν συγχρόνως ἐπερχομένων, ἠλπίζετο νὰ ἀνατραπῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις, πολλὰ οὕτως ἔμειναν ἀκίνητα ἢ ἄλλως ἀπέβησαν ἀνωφελῆ· ἄλλα ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, διότι οἱ ἵπποι ἐξεπλάγησαν ἀπὸ τῶν πρότεταγμένων δοράτων, ἢ τοῦ φόρου ὃν ἐπροξένουν οἱ φαλαγγῖται τύπτοντες τὰς ἀσπίδας διὰ τῶν σαρισσῶν· ἄλλα, φθάσαντα τελευταῖον μέχρι τῆς φάλαγγος, διεπέρασαν ἀνὰ μέσον τῶν διαστημάτων, τὰ ὁποῖα οἱ φαλαγγῖται ἄφινον ἐξεπίτηδες ἀραιού-

μενοι, ὥστε καὶ ταῦτα ἀπέβησαν ἀζήμια· ὀλίγα δὲ τινα μόνον ἐπήνεγκον πληγὰς ἢ ἄλλας βλάβας εἰς τοὺς στρατιώτας. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπαλλαγείς ἅπαξ τῶν ἀρμάτων καὶ βλέπων κατόπιν τούτων ἐπερχομένην τὴν κυρίαν τῶν Περσῶν δύναμιν, διέταξε καὶ αὐτὸς τὰ μέχρη τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκίνητα παραμείναντα στρατεύματα τῆς πρώτης αὐτοῦ τάξεως, νὰ ἀντεπεξέλθωσι δρόμῳ καὶ ἀλλαχλαγμῷ· παραγγείλας ἐνταύτῳ τὸν Ἀρέταν νὰ ἀποκρούσῃ μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς ἐπιτεθέντας πολεμίους. Αὐτὸς δὲ, παύσας τὴν λοξὴν κίνησιν, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν περσικὴν παράταξιν, καὶ ἐνέβαλε μεθ' ὧν τῶν ἐταίρων εἰς τὸ ῥῆγμα ἐκείνο, τὸ ὁποῖον εἶχε διανοιχθῆ ἐν αὐτῇ ὡς ἐκ τοῦ κυκλοτεροῦς κινήματος τῶν Βακτρίων. Οὕτω δὲ ὡς δι' ἐμβόλου τινὸς διχρῶν ἔκρινε τὸ μέτωπον τῶν πολεμίων, ἐτράπη κατ' εὐθείαν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον αὐτόν, περὶ ὃν συνέβη ἤδη ἱππομαχίᾳ φοβερά, καθ' ἣν οἱ ἐταῖροι προσέβαλλον διὰ τῶν ξυστῶν τὰ τῶν Περσῶν πρόσωπα. Ἐντεῦθεν δὲ, ὡς καὶ περὶ Γρανικόν, περιήλθον οἱ πολέμιοι εἰς πολλὰν ἀταξίαν, διότι δὲν ἦσαν συνειθισμένοι εἰς τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα, ἀλλ' ἐμάχοντο μᾶλλον δι' ἀκοντισμοῦ, καὶ ταχέως τῶν ἵππων ἐξελιγμοῦ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς προσβολῆς, ὅπερ ἤδη διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ ἀγῶνος δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ἐπῆλθεν ἐνταύτῳ καὶ ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, ἥτις εὐπαγῶς συντεταγμένη καὶ προτείνουσα τὰς μακρὰς αὐτῆς σαρίσσας, ἐπίσεν ὡς αὐτὴς τοὺς ἀντιπάλους. Οὐδὲν ἦττον ἐπὶ τινα χρόνον ὁ ἀγὼν ἀπέβη δεινὸς καὶ ἀνένδοτος, καὶ ἤθελεν ἴσως παραταθῆ ἔτι ἡ ἀντίστασις, διότι ἐνταῦθα ἕσταντο τὰ ἄριστα τῶν τοῦ Δαρείου στράτευμάτων, Ἕλληνες, Κᾶρες, Πέρσαι δορυφόροι, συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλοι· ἀλλ' ἔμελλε νὰ ματαιώσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς περὶ Ἰσσόν, τὴν λαμπρὰν τοῦ στρατοῦ ἀνδρείαν, ἡ ἐπονείδιστος δειλία τοῦ Δαρείου. Ἀφ' ἧς εἶδε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπιφανέντα εἰς τὰ ὑψώματα τῶν Γανγαμήλων, εἶχε γίνεαι οὗτος περίφοβος· ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ἠύξησεν, ὅτε ἐματαιώθη τῶν δρεπανηφόρων ἀρμάτων ἡ ἐνέργεια· ὅτε δὲ οἱ Μακεδόνες, μετὰ βαθεῖαν σιωπὴν, ῥῆξαντες αἰφνης τὴν πολεμιστήριον κραυγὴν, ἐπεχείρησαν κρατερόν πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν

ἀγῶνα, καὶ πρὸ πάντων ἠπείλησαν τὸ λαμπρὸν ἄρμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἵστατο, καὶ εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον αὐτὸν, τὸν ἀκαταγώνιστον Ἀλέξανδρον ἐπ' αὐτὸν ἐπερχόμενον, ὁ ταλαίπωρος Δαρεῖος τὰ ἔχασε παντελῶς· καὶ, διατάξας τὸ ἄρμα αὐτοῦ νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ Πέρσαι, εἰ καὶ μόλις ἀρξαμένης τῆς μάχης, ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡττημένοι. Ἡ φυγὴ τοῦ βασιλέως συνεπήγαγε, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὴν φυγὴν τῶν ἀμέσως περὶ αὐτὸν ἱσταμένων στρατευμάτων· οὐ μόνον δὲ τὰ στρατεύματα ταῦτα ἦσαν τὰ ἄριστα πάντων τῶν λοιπῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπετέλουν τὸ πλείστον καὶ κυριώτατον τοῦ περσικοῦ κέντρου, ἡ τροπὴ αὐτῶν ἐπήνεγκε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἐκόπη εἰς δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο ὡς ἐκ τούτου νὰ περιέλθωσιν εἰμὴ εἰς πολλὴν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως κατετρόπωσε καὶ ὁ Ἀρέτας μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τὴν δεξιὰν μακεδονικὴν πτέρυγα Βακτρίους, οὐδὲν ἤδη διεκώλυσε τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σφοδρότατην καταδίωξιν τῶν πολεμίων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου· οὐδὲ ἐσώθη ὁ Δαρεῖος, εἰμὴ χάρις εἰς τὰ ἀπαραίτητα προσκόμματα τὰ ὁποῖα ἀπῆντησεν ἡ δίωξις ἐνεκα τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου τῶν φυγάδων ὄχλου, καὶ πρὸς τούτοις διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ κονιορτοῦ ὃν ἤγειρε τοσοῦτον πλήθος ἀνθρώπων, ἵππων καὶ ἀρμάτων, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου κατήντησεν ἀδύνατον νὰ διακρίνωσιν οἱ Μακεδόνες πρὸς ποῖον μέρος ἐπορεύθη ὁ μέγας βασιλεὺς.

Ἐν τούτοις, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπετύγγανε τοσοῦτον λαμπρὰν καὶ ὀλοτχερῇ νίκην περὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα καὶ περὶ τὸ κέντρον, τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρασ, τὸ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα τεταγμένον, ὑφίστατο ἀγῶνα δεινὸν πρὸς τὸ δεξιὸν περσικὸν κέρασ, τὸ ὑπὸ τοῦ Μαζαίου στρατηγούμενον. Καὶ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτὴν τοῦ Δαρείου, ὁ Παρμενίων τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπέσθη, ὥστε ἐζήτησεν ἐπικουρίαν παρ' Ἀλεξάνδρου, ὅστις, καὶ τοι ἀγανακτήσας διότι ἠναγκάζετο νὰ ἀναστείλῃ τὴν δίωξιν, ἐπέστρεψεν ὁμῶς μετὰ τῶν ἐταίρων καὶ τῶν λοιπῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, διὰ τῆς εὐθυτέρας ὁδοῦ, ἥτοι ἐγκαρσίως τέμνων τὸ πεδίον τῆς μάχης, εἰς ἐπι-

κουρίαν τῆς ἀριστερᾶς. Αἱ διάφοροι τῆς φάλαγγος τάξεις εἶχον ἴδῃ ἀλληλοδιαδόχως ἐπέλθει ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσυναρτήτου πρὸς τὰ ἀριστερὰ στροφῆς, συνέβη ἐνταῦθα μετὰ τῶν διαφόρων τάξεων ῥῆγμα, ἀνὰ μέσον τοῦ ὁποίου διελάσασα μία ἰνδικοῦ καὶ περσικοῦ ἱππικοῦ μοῖρα, ἐπέπεσεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων ἐπὶ τὰ σκευοφόρα αὐτῶν, καὶ παρ' ὀλίγον, οὐ μόνον πάντα ταῦτα νὰ λεηλατήσῃ, ἀλλὰ καὶ σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δαρείου, ἣν μεθ' ἑαυτοῦ συνεπήγετο ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ ἀπελευθερώσῃ. Τάχιστα ὅμως ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς ἐπιφυλακῆς προσβληθεῖσα ἡ περσικὴ ἐκείνη μοῖρα, ἐν μέρει κατεκόπη καὶ ἐν μέρει διὰ φυγῆς ἐσώθη. Ὁ δὲ Μαζαῖος ἐξηκολούθησε μὲν ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον γενναίως κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἀντιτασσόμενος· ἀλλ' ἀφοῦ εἶδε τὴν ὀλοσχερῇ τῆς ἀριστερᾶς τροπὴν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἐνταῦθα τεταγμένοι Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες ἱππεῖς, ἀναπτερωθέντες, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βαρύτερον κατ' αὐτοῦ ἐπετίθεντο, ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον νὰ ἀνορθώσῃ μόνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὴν τύχην τῆς μάχης καὶ ἐτράπη ὁμοίως ἐπὶ τέλους εἰς φυγὴν, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Παρμενίωνος ὁ Ἀλέξανδρος. Τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πορεῖαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐβράδυνε τοῦτο, ὅτι ἐνῶ διήρχετο διὰ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀπῆντησεν ἱλας τινὲς ἀρίστων Περσῶν καὶ Πάρθων ἱππέων, οἵτινες τελευταῖοι ἀπὸ τοῦ κέντρου ὑπεχώρουν. Ἐπιπεσόντος δὲ ἐπ' αὐτοὺς τοῦ βασιλέως μετὰ τῶν ἐταίρων, ἐγένετο ἐνταῦθα ἀγὼν πεισματώδης καὶ φονικὸς, καθ' ὃν ἔπεσον 60 Μακεδόνες ἱππεῖς καὶ ἔτι πλείονες ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς ὁ Ἡφαιστίων, ὁ Κοῖνος, ὁ Μενίδας· αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος περιέστη εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Καὶ ἐνίκησε μὲν ἐπὶ τέλους, ἀλλ' οἱ πλείστοι τῶν γενναίων ἐκείνων ἀντιπάλων κατώρθωσαν νὰ σωθῶσι, καὶ τοι οὐκ ὀλίγους καταλιπόντες ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης νεκρούς. Μετὰ τοῦτο ἔφθασε τελευταῖον ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ, ἀλλ' εὗρεν οὐ μόνον παντὸς κινδύνου ἀπαλλαγείσαν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ νικηφόρον ἀναδειχθεῖσαν· ὅθεν ἐπανέλαβε τὴν διώξιν τῶν φυγῶν, ἥς μετέσχευ ἤδη καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα μοῖρα τοῦ στρατοῦ.

Περὶ τὴν διώξιν ταύτην πολλοὶ μὲν τῶν πολεμίων ἔπεσον, πολλοὶ

λοι δὲ ἡχμαλωτεύθησαν. Ἄλλ' ὁ Δαρεῖος διεσώθη ὅπως καὶ περὶ Ἰσσόν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἤλπισεν ὅτι θέλει καταφθάσει αὐτὸν εἰς Ἀρβήλα, ὅπου εἰσῆλθε τὴν ἐπισύσαν. Καὶ αὕτη ὅμως ἡ ἐλπίς ἐψεύσθη, διότι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐστάθη οὐδὲ στιγμὴν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως φεύγων, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὰ ἐκεῖ καταληφθέντα πολυτελῆ λάφυρα, ἐν οἷς εὗρέθη αὖθις τὸ ἄρμα τοῦ Δαρείου, καὶ ἡ ἄσπις, καὶ τὰ τόξα. Ἦδη δὲ ὁ Παρμενίων εἶχε κυριεύσει ἅπαν τὸ περὶ τὸ πεδίον τῆς μάχης στρατόπεδον τῶν βαρβάρων, καὶ τὰ σκευοφόρα, καὶ τοὺς ἐλέφαντας, καὶ τὰς καμήλους. Πόσοι ἔπεσον ἢ ἡχμαλωτεύθησαν ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀρισθῇ ὅπως οὖν ἀκριβῶς. Ὁ Ἀρρίανος ἀναφέρει 300,000 νεκρῶν βαρβάρων καὶ πολὺ πλείονας αἰχμαλώτους· ὁ Διόδωρος λέγει πεσόντας 90,000, ὁ δὲ Ῥωμαῖος Κούρτιος 40,000. Πάλιν δὲ Ἕλληνας, ὁ μὲν Ἀρρίανος ἀναφέρει πεσόντας ἑκατὸν, ὁ δὲ Κούρτιος 300, ὁ δὲ Διόδωρος 500, ἐκτὸς πολλῶν τραυματιῶν. Πῶς ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων διαφωνιῶν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἀναριθμητος ἐκεῖνος ὄμιλος ἐν μέρει κατεκόπη, ἐν μέρει ἡχμαλωτεύθη καὶ ἐν μέρει διεσπάρη, οὐδεμία δὲ πλεον ἐγένετο ἀπόπειρα συγκροτήσεως νέου μεγάλου στρατοῦ, οὐδὲ μάχῃ ἐκ παρατάξεως ἄλλη συνεκροτήθη οὐδεμία.

Ἡ ἐν Ἀρβήλοις αὕτη μάχῃ καὶ ἦττα, κατέφερε πληγὴν καιρίαν καὶ ἀνεπανόρθωτον εἰς τὸ περσικὸν κράτος· δι' αὐτῆς ὁ μὲν Ἀλέξανδρος κατέστη ἤδη μέγας βασιλεὺς, ὁ δὲ Δαρεῖος φυγὰς ἐλπεινός, περιφρονούμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ὑπηκόων διὰ τὴν δειλίαν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν γενναίων ἐκείνων Περσῶν οἵτινες, λαμπρῶς αἰείποτε ἀγωνισθέντες, εἶχον τὴν πεποιθήσιν, ὅτι αἰείποτε ἠττήθησαν πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτο μετ' οὐ πολὺ συνώμοσαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς Βῆσσον. Ἡ πεποιθήσις των αὕτη ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἀληθής. Ὁ Δαρεῖος πρῶτος ἔφυγε καὶ ἐν Ἰσσοῦ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις καὶ ἔφυγε κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις, μόλις ἀρξαμένης τῆς μάχης, πολὺ πρὶν κριθῇ ὁ ἀγὼν κατ' ἀμφοτέρους

λοιπόν τὰς μάχας ὑπῆρξεν ὁ κύριος παραίτιος τῆς ὅλης τροπῆς. Πλὴν τούτου ὅμως καὶ ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἀπέβη αἰείποτε ὀλεθρία. Ἐν Ἰσσοῦ, ἀφοῦ κατέλιπεν ἀνοικτὰς ὅλας τὰς παρόδους εἰς ἃς ἦτο εὐκολώτατον νὰ ἀναγκαιώσῃ τὸν Ἀλέξανδρον, ἔπειτα ἤλθε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐντὸς χώρου στενοῦ, ὅπου δὲν ἡδύνατο νὰ ὤφελθῃ τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς πολυαριθμοῦ αὐτοῦ στρατιᾶς. Ἐν Γαυγαμήλοις δὲ, ἀφοῦ πάλιν ἀφῆκε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ διαβῇ ἐλευθέρως τὸν τε Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, ἐξελέξατο μὲν πεδίον τῆς μάχης εὐρὺ, ἀλλὰ παρέταξε τὰ ἀναριθμητὰ αὐτοῦ στῖφιν εἰς τρόπον ὥστε κατέστησε τὰ τρία τέταρτα αὐτῶν παντελῶς ἄχρηστα. Διότι ἐν Γαυγαμήλοις δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ ἡ κατὰ μέτωπον παραταχθεῖσα περσικὴ δύναμις· ἅπας δὲ ὁ ὀπισθεν αὐτῆς ἰστάμενος ὄχλος, ὅχι μόνον δὲν ἠγωνίσθη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν καθ' ἣν ἦτο συμπεφυρμένος, οὔτε ἡδύνατο νὰ ἀγωνισθῇ. Ἀποδείξας τούτου εἶναι ὅτι, ἡ ἐκ πλαγίου ἐφοδος ἦν οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀντὶ νὰ διενεργηθῇ ὅπως ἔπρεπεν ὑπὸ τινος τῶν σωμάτων τῆς ἐπιφυλακῆς, διεξήχθη ἐξ ἐναντίας ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μετώπῳ τεταγμένων Βακτριῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τούτῳ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν τάξιν αὐτῶν, ἐξ οὗ συνέβη ῥῆγμα ἐν τῷ περσικῷ μετώπῳ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὠφελήθη λαμπρῶς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐμβαλὼν ἀμέσως ἐντὸς αὐτοῦ καὶ κόψας οὕτω εἰς δύο τὴν παράταξιν τῶν πολεμιῶν. Ὅποια δὲ ἐν γένει ἀντίθεσις οὐ μόνον μεταξὺ τῆς αἰσχροῦς δειλίας τοῦ Δαρείου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀκατασχέτου τόλμης τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφ' ἑτέρου, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῆς ἐλπεινῆς μὲν τοῦ ἐνὸς ἀνικανότητος, τῆς θαυμαστῆς δὲ τοῦ ἐτέρου μεγαλοφυΐας! Οὐδέποτε ἴσως στρατηγὸς ἐνίκησε διὰ τέχνης καὶ ἐπιστήμης τοσαύτης, οἷαν ἀνέδειξεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς ταύτην τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην. Ὁ ἐπιτήδειος τῶν διαφόρων ὅπλων συνδυασμὸς, ἡ ἔντεχνος τῆς δυνάμεως κατὰ μέτωπον καὶ καθ' ἐπιφυλακὴν διάταξις, ἡ θαυμαστὴ πρόνοια μεθ' ἧς ἕκαστον σῶμα, ἕκαστον τάγμα, ἕκαστος λόχος, ἐγίνωσκον ἐκ προοιμίου τί ὤφειλον νὰ πράξωσιν εἴτε ἀμυνόμενοι εἴτε ἐπιτιθέμενοι, ἐπολλαπλασίασαν τὰς δυνάμεις τοῦ εὐαριθμοῦ ἐκείνου στρατοῦ καὶ κατέστησαν τὴν νίκην ἀνκπόδραστον.

Ὅποσον δὲ ἡ νίκη ἀπέβη κρίσιμος, ἀπεδείχθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν δύο μεγάλων τοῦ περσικοῦ κράτους πρωτευουσῶν, τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῶν Σούσων. Ἀμφότεραι παρεδόθησαν ἀμαχητὶ, ἡ μὲν Βαβυλὼν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτόν, τὰ δὲ Σοῦσα εἰς τὸν Φιλόξενον. Εἰς Βαβυλῶνα εὑρεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποτεταμιευμένον χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον, δι' οὗ ἡδυνήθη νὰ ἀπονείμῃ δωρεὰς μεγάλας εἰς τὸν στρατὸν, δοῦς εἰς ἕκαστον μὲν Μακεδόνα ἰππέα δραχμὰς 600, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων ἰππέων 500, εἰς ἕκαστον Μακεδόνα πεζὸν 200, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ἄλλων πεζῶν μικρὸν ὀλιγωτέραν ἀμοιβήν. Ἔτι μεγαλήτεροι ὑπῆρξαν οἱ ἐν Σούσαις εὑρεθέντες θησαυροὶ, διότι κατ' Ἀρρίανδον συνεποσοῦντο εἰς τάλαντα ἀργυρίου πεντακιςμύρια ἤτοι εἰς 300,000,000 ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν, ποσὸν τὸ ὅποῖον ἤθελε φανῇ παντάπασιν ἀπίθανον, ἐάν μετ' οὐ πολὺ ἐν Περσепόλει δὲν εὑρίσκατο ἀποταμίευμα ἔτι πλουσιώτερον. Τῷ ὄντι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἀνέπαυσεν ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας τὸν στρατὸν εἰς Βαβυλῶνα καὶ διέταξεν ἐνταῦθα τὰ τῆς διοικήσεως τῶν σατραπειῶν Βαβυλῶνος, καὶ Ἀρμενίας, καὶ Συρίας καὶ Φοινίκης, ἀπῆλθεν ἔπειτα εἰς Σοῦσα, παρέλαβεν ἐνταῦθα ἀξιόλογον ἐπικουρίαν 15000 ἀνδρῶν ἰππέων τε καὶ πεζῶν, ἣν ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ Μακεδονίας ὁ Ἀντίπατρος, ἐπήνεγκε τροπολογίας τινὰς περὶ τὸν ὀργανισμόν τοῦ στρατοῦ, ἀπῆλθεν ἤδη ἐπὶ τὴν ἰδίως Περσίδα, ἐξεπόρθησε τὰς Περσίδας, λεγομένας πύλας, καὶ ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Περσепόλεως, τῆς τετάρτης καὶ ἱερωτέρας τῶν πρωτευουσῶν τοῦ περσικοῦ κράτους, ἐν ᾗ εὑρεν, ὡς βεβαιοῦσι Διόδωρος καὶ Κούρτιος, 420,000 ταλάντων εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἰσοδυναμούντων πρὸς 720,000,000 ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἐπειτα δὲ περὶ τὰ τέλη ἤδη ὄντος τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 334 πρὸς τὸ ἔτος 330, ἀνέπαυσε πάλιν ἐπὶ μῆνα ἢ καὶ πλεονέτερον τὸν κύριον στρατὸν ἐν Περσепόλει, αὐτὸς δὲ μετὰ μιᾶς αὐτοῦ μοίρας, διῆλθεν ἐν τάχει τὰ ἐνδότερα τῆς ἰδίως Περσίδος, καθυπέταξε τὰς διαφόρους αὐτῆς κόμας καὶ χώρας, καὶ τότε, καταλιπὼν εἰς Περσепόλιν φρουρὰν τριςχιλίων Μακεδόνων, καὶ διορίσας σατράπην αὐτῆς, τὸν παρὰδόντα αὐτῷ τὴν πόλιν ἐκείνην Τιρι-

δάτην, ἀπῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν Μηδίαν, πρὸς καταδίωξιν τοῦ Δαρείου.

Τοιαῦτα ὑπῆρχαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πρώτων τεσσάρων κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τοῦ μαρτίου 334 μέχρι τοῦ μαρτίου 330. Ὁ ἑλληνισμὸς ὅστις μέχρι πρὸ δεκαετίας περιεστρέφετο κυρίως μετὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ Ταινάρου, ὑπερεκχειλίτας ἤδη τῶν στενῶν τούτων ὁρίων, περιήγαγε τὰς νικηφόρους αὐτοῦ σημαίας καθ' ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Σουσιανὴν, καὶ τὴν ἰδίῳ Περσίδα· οἱ Λοκροὶ, οἱ Φωκεῖς, οἱ Φθιώται, οἱ Μαλιεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, οἵτινες μέχρι πρὸ δεκαετίας ἠγωνίζοντο τὸν ἀγενῆ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ἀγῶνα, ἐμάχοντο ἤδη ἐν Γαυγαμήλοις, εἰς τὰ ἐνδότεα τῆς Ἀσίας, περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀμυθίων θησαυρῶν τῆς Βαβυλώνης, τῶν Σούσων καὶ τῆς Περσεπόλεως· ὁ Κορίνθιος Δημήρατος βλέπων ἐν Βαβυλῶνι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ἀσίας θρόνου, ἔλεγε δακρύων, ὅπως μὴ μεγάλης ἡδονῆς ἐστερήθησαν οἱ Ἕλληνες· οἱ ἀποθανόντες, πρὶν ἰδῶσιν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθήμενον· ὁ δ' Αἰσχίνης ἀνέκραζεν ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν κατὰ Κτησιφῶντος λόγον· « τοιγάρτοι τί τῶν ἀνελπίστων καὶ ἀπροσδοκῆτων ἐρ' ἡμῶν οὐ γέγονεν! οὐ γὰρ βίον γε ἡμεῖς ἀνθρώπινον βεβιώκαμεν, ἀλλ' εἰς παραδοξολογίαν τοῖς ἐσομένοις μεθ' ἡμᾶς ἔφυμεν. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς, ὁ τὸν Ἀθῶν διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καὶ ὕδωρ τοῖς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυομένου, νῦν οὐ περὶ τοῦ κύριος ἐτέρων εἶναι διαγωνίζεται, ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας; » Καὶ ἔπειτα λέγουσιν οἱ τινες εἰσέτι, ὅτι τὸ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐπιχειρήμα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἦτο ἐπιχείρημα ἑλληνικόν· ὅτι ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατέλυσαν τὸν ἑλληνισμὸν, δὲν ἠνέφξαν αὐτῷ νέον ἐνεργείας καὶ δόξης στάδιον· ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀκούσα καὶ κατηναγκασμένη παρηκολούθησε τὰς σημαίας αὐτῶν!

Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ Ἑλλάς ἅπασα δὲν συμφικεύθη διὰ μιᾶς καὶ ὁμοφώνως πρὸς τὴν νέαν ἐκείνην τοῦ βίου καὶ τῆς τύχης αὐτῆς μεταβολήν· δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μερὶς ἀνθρώπων διαμαρτυρομένη κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας καὶ ἀγωνιζομένη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαγάγῃ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς, ἔστω καὶ διὰ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν συμμαχίας. Τὰ πράγματα ἐπικυροῦσι τοῦτο ἀναμφισβητήτως. Κέντρον δὲ τῆς περὶ τούτους τοὺς χρόνους κατὰ τῶν Μακεδόνων ἀντιδράσεως, ὑπῆρξεν ἡ Σπάρτη καὶ ὁ πολυπράγμων αὐτῆς βασιλεὺς Ἄγις, ὅστις, ἀθροίσας δύναμιν ἀξιόλογον 22000 πεζῶν καὶ ἱππέων, συγκειμένην ἐκ Σπαρτιατῶν, Ἡλείων, Ἀχαιῶν καὶ μυρίων μισθοφόρων, ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 330, ἤτοι καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἀλέξανδρος διέτριβεν εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἥτις διετέλει πιστὴ εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Ἄγις, ὅστις πρὸ καιροῦ συνεννοεῖτο ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Περσῶν, ἐπεχείρησεν ἤδη τὸ κίνημα αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ὁ Ἀντίπατρος, περισπώμενος τότε ὑπὸ τινος τῶν Ὀδρυσῶν στάσεως, δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἠπατήθη ὅμως περὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ, διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ὁ Ἀντίπατρος μετὰ 40000 ἀνδρῶν, καὶ, κατατροπώσας κατὰ μῆνα αὐγούστον τοῦ 330, περὶ Μεγάλην πόλιν τοὺς Σπαρτιάτας εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Ἄγις, ἐβίασεν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην παρ' Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ Ἀγίδος δὲν ἐξεπρωσώπει βεβαίως τὴν ὅλην τῆς Ἑλλάδος διαθεσιν· δὲν ἐξεπρωσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ὑφιστάμενον ἔτι αἶσθημα τῆς Ἰοτικῆς αὐτονομίας, τὸ ὅποῖον ἄλλοτε εἶχεν ἐγερεθῇ πολὺ ἰσχυρότερον καὶ κατὰ τῆς ἀττικῆς, καὶ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς, καὶ κατὰ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας· δὲν ἐξεπρωσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ἔτι ὑφιστάμενον φυσικώτατον αἶσθημα ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, αἶσθημα τὸ ὅποῖον βλέπομεν παντοῦ καὶ πάντοτε ἀναφυόμενον εἰς πᾶσαν μεγάλην πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταβολήν. Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τοῦτο πολὺ ἀπέιχε τοῦ νὰ ᾔναι κοινὸν εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας· ὅτι δὲ ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις εἶχε πολλοὺς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐνθέρμους τοὺς ὁπαδοὺς, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον

ἡ ἀποτυχία τῆς τοῦ Ἀγιδος ἐπαναστάσεως, οὐ μόνον ἡ προθυμία μεθ' ἧς τοσαῦται Ἑλλήνων χιλιάδες ἐμάχοντο ἐν Γρανικῷ, ἐν Ἰσσοῦ, ἐν Γαυγαμήλοις, οὐ μόνον αἱ προαναφερθεῖσαι ἐνθουσιώδεις διαδηλώσεις τοῦ Δημηράτου καὶ τοῦ Αἰσχίνου, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀθηναίων τὸ πολίτευμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος. Τῷ ὄντι ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, χειραγωγούμενη τότε ὑπὸ τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Δημάδου, διετέλεσε παντάπασιν ἀμέτοχος τῆς τοῦ Ἀγιδος ἐπιχειρήσεως. Αὐτὸς ὁ Δημοσθένης δὲν θεωρῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος φρόνιμον νὰ ἐξεγερθῇ κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, καὶ, προσδοκῶν περιστάσεις εὐδικοτέρας, ἡσχολήθη κατὰ τάδεόμενα ἔτη, καὶ ἰδίως ἐν ἔτει 337 καὶ 336, εἰς τὸν περίφημον ἐκείνον πρὸς τὸν Αἰσχίνην ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου προῖον ὑπῆρξαν τὰ δύο λαμπρότερα ἴσως τῶν δύο τούτων ῥητόρων ἔργα, ὁ περὶ στεράνου λόγος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνου· λόγοι ἀείμνηστοι διὰ τὴν ῥώμην αὐτῶν καὶ τὴν χάριν, λόγοι, οἵτινες παραβάλλομενοι πρὸς τὰ σύγχρονα ἀριστουργήματα τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιστήμης, καὶ ἐνταῦθ' πρὸς τὰ οὐδὲν ἥττον ἀείμνηστα ἔργα τὰ ὁποῖα ταῦτοχρόνως ἐπετελοῦντο ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, παρέχουσιν ἡμῖν ἐν κεραλαίῳ τὴν εἰκόνα τῆς ἀκαταλόγιστου διανοητικῆς καὶ πρακτικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐπεκράτει τότε ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔθνει.

Αἱ ἐπόμεναι ἐπὶ τοῦ Ἀλέξανδρου ἐκστρατεῖαι εἶναι ὡς πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὀλιγώτερον λόγου ἄξια ἢ τὰ ἄχρι τοῦδε ἱστορηθέντα τέσσαρα πρῶτα τῶν κατακτήσεων αὐτοῦ ἔτη. Βασιλεὺς Περσίας ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο ἀληθῶς εἰπεῖν ἅμα μετὰ τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην· τοῦλάχιστον οὐδεμία ἔκτοτε ἐκ παραπάξεως συνεκροτήθη μάχη πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ μόνον μερικαὶ τινες συμπλοκαὶ καὶ ὀχυρῶν τινων χωρίων ἀντιστάσεις. Πλὴν τούτου, κύριον τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ στάδιον δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ μέρος τοῦ περσικοῦ κράτους τὸ μέχρι τοῦ 330 κατακτηθέν. Ἐνταῦθα, καὶ ἰδίως ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐρρίζωσαν, ἐβλάστησαν καὶ ἐκαρποφόρησαν τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅσα ἔσπειραν ὁ Ἀλέξανδρος.

καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, εἰς δὲ τὰς μετέπειτα κατακτηθείσας ἀνατολικωτέρας χώρας, ἐγένοντο μὲν ὡςαύτως καὶ πόλεων κτίσεις καὶ ἀποικιῶν ἰδρύσεις, καὶ ἄλλων στοιχείων τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου μεταφυτεύσεις, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων ἐμαράνθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅσα δὲ βραδύτερον, διὰ τῆς τῶν Σελευκιδῶν καλλιέργειας, αὖθις ἐξήνθησαν, οὐδὲ ταῦτα διήρκεσαν πολὺ, οὐδ' ἐπενήργησαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ὅθεν ἐπιτροχάδην μόνον θέλομεν διεξέλθει τὰ κατὰ τὰ τελευταία τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτη πολεμικὰ ἔργα.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ μάρτιον τοῦ 330 ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Περσίδος πρὸς τὰ Ἐκβάτανα τῆς Μηδίας, εἰς καταδίωξιν τοῦ προτροπάδην φεύγοντος Δαρείου. Καὶ ὁ μὲν Δαρεῖος ἐφρονεύθη ἐν τῇ φυγῇ ταύτῃ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 330, ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν μεγιστάνων, ὧν προέστατο ὁ τῆς Βακτριανῆς σατραπῆς Βῆστος, ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀφ' οὗ ἔθαψε πολυτελῶς τὸν νεκρὸν τοῦ Δαρείου εἰς τοὺς βασιλείους τῶν Περσῶν τάφους, ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κύριος τῆς Μηδίας, τῆς Παρθυνῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Γεδρωσίας, τῆς Ἀραχωσίας καὶ τῶν Παροπαμισαδῶν. Εἰς τὰς χώρας ταύτας ἔκτισε τρεῖς μεγάλας ἐπωνύμους αὐτῷ πόλεις· Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀρείοις, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Χεράτ, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι σῶζουσιν ἔτι τὴν μνήμην τοῦ κτίτορος τῆς πλουσίας αὐτῶν πόλεως· Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀραχωτίαις, ἣτις ἐστὶν ἡ σημερινὴ πόλις Κανδαχάρ, καὶ Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Καυκάσῳ, πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τοῦ σημερινοῦ Καβούλ. Πρῶτοι τῶν πόλεων τούτων κάτοικοι ἦσαν ἀποσπάσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πολυάριθμα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, τὰ ὅποια, καταλιπόμενα ὡς φρουροὶ καὶ ἰδρυταί, ὀργανίζοντο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀστυκῶν ἑλληνικῶν θεσμῶν, καὶ περὶ τὰ ὅποια ἔπειτα συνήρχοντο διὰ τὸ ἐπίκαιρον τοῦ χωρίου πλεῖστοι ἰθαγενεῖς, μετὰ τῶν ἀποίκων προϊόντος τοῦ χρόνου συγχωνευόμενοι. Καὶ οὕτως ἤρξατο τὸ μέγα ἔργον τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο βίων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ, ὅπερ ἐξηκολούθησεν ἕκτοτε ἐπιδιώκων ὁ Ἀλέξανδρος καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τρόπων διὰ τοῦ διορισμοῦ εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα Περσῶν

ἄμα καὶ Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ αὐτῷ συμπραττόντων σκοπῷ, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς περσικῆς ἐθιμοταξίας ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἐθιμοταξίας ταύτης μετὰ ἑλληνικῶν πανηγύρεων καὶ θεατρικῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσε τελῶν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀπωτάτας τῆς Ἀσίας χώρας ἐπὶ πᾶσι δὲ, διὰ τῆς μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῷ τῷ στρατῷ συγχωνεύσεως Ἑλλήνων καὶ Περσῶν μαχητῶν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ταῦτο τῆς τῶν δύο στοιχείων συγχωνεύσεως, συνεπήγετο, φυσικῷ τῷ λόγῳ, πολλὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ βίου, καὶ προσέβαλλεν οὕτω πολλὰς ἐξεις, πολλὰς πεποιθήσεις τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀνδρῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἂν ἀφ' ἑδὸς ἐπεδοκμαζέτο ὑπὸ τινῶν ἀφρωσιωμένων αὐτῷ στρατηγῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος, τοῦ Κρατεροῦ, τοῦ Κοίνου, κατεκρίνετο ἀφ' ἐτέρου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πικρῶς ὑπὸ στρατηγῶν ἐτέρων, καὶ μάλιστα ὑπὸ Φιλῶτα τοῦ Παρμενίωνος· ἡ δὲ διχόνοια αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ἐλευθερίας περιπετείας, καὶ πρῶτον εἰς τὴν τραγικὴν τοῦ Φιλῶτα καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταστροφὴν, ἣτις συνέβη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 330, ἐν Δραγγιανῇ.

Ὁ Παρμενίων ἦτο ἤδη πρεσβύτης ἀνὴρ, ἐβδομηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν, καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκτιθέμενος εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κακουχίας τοῦ προκειμένου πολέμου· ὅθεν κατελείφθη εἰς Ἐκβάτανα ὡς ἀρχηγὸς τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ ὁ Ἀλέξανδρος κατέθεσε τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ καὶ ἦν κατέστησε γενικὸν ὀρμητήριον τῶν νέων ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν στρατειῶν. Ὁ Παρμενίων, διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ στρατιωτικὴν πείραν καὶ τὴν πολλὴν πίστιν ἣν εἶχεν ἤδη εἰς αὐτὸν ὁ Φίλιππος, ἦτο μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ὁ ὑπατος τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἡγεμῶν. Εἶχε δὲ τρεῖς υἱοὺς, καὶ τοὺς τρεῖς ἐν τῷ στρατῷ καταταχθέντας· ὁ νεώτατος πάντων, ὁ Ἐκτωρ, εἶχε πνιγῇ πρὸ ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοῦ κατὰ τύχην εἰς τὸν Νεῖλον τῆς Αἰγύπτου· ὁ δεύτερος, ὁ Νικάνωρ, ὅστις ἤρχε τῶν ὑπασπιστῶν, νοσήσας εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ· ὁ δὲ πρεσβύτερος, ὁ Φιλῶτας, εἶχε τὸ μέγιστον ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἐταίρων, καὶ, διατελὼν εἰς καθημερινὴν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσιν, παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐλάμβανε διαταγὰς.

Εἰς τὸν Φιλώταν εἶχε καταμνησθῆ ὅτι στρατιώτης τις συνώμοσε κατὰ Ἀλεξάνδρου· καὶ ἐπειδὴ ὁ Φιλώτας, περιφρονήσας ὡς φαίνεται τὸ πρᾶγμα, δὲν ἀνέφερε τι εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἢ καταμνήσεις ἐπανελήθη εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα, διατάξαντα μὲν ἀφ' ἐνὸς τὴν σύλληψιν τοῦ στρατιώτου, ὅστις ὅμως γενόμενος αὐτόχειρ οὐδὲν πλειότερον ἀπεκάλυψεν, ἐρωτήσαντα δὲ μετὰ πολλῆς ἀπορίας τὸν Φιλώταν, πῶς δὲν εἶπε τίποτε εἰς αὐτὸν περὶ τῆς συνωμοσίας ταύτης. Ὁ Φιλώτας ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν ἐθεώρησε σπουδαίαν τὴν καταμνήσιν· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐφάνη κατ' ἀρχάς ὅτι ἠρέσθη εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτην. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Φιλώτας εἶχε πολλάκις καυχηθῆ, ὅτι ἡ κατάνκτησις τῆς Ἀσίας ἀφείλεται κυρίως εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα του· εἶχε πολλάκις ἐκμυκτηρίσει τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅτι ἦτο παῖς Διός· εἶχεν ἐκφράσει πολλάκις τὴν δυσἀρέσκειάν του, διότι ὁ Ἀλέξανδρος ἐτίμα καὶ μστεχειρίζετο τοὺς Πέρσας, μεγιστᾶνας ἐξ ἴσου μὲ τοὺς Μακεδόνας, καὶ εἶχε πρὸς τοῦτοις διὰ τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ τρόπον πολλοὺς ἐν τῷ στρατῷ ἐχθροὺς. Ἀφ' ὧν λοιπὸν τούτων τῶν περιστάσεων ὠφελοῦμενοι ὁ Κρατερός καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ Φιλώτα ἀντίζηλοι, παρέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὡς πρωτουργὸν τῆς συνωμοσίας τῆς ὁποίας ἀπεσιώπησε τὴν ὑπαρξίν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ὅστις ἦτο ὀξύτατος ἄνθρωπος, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου, ἐπειγόμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, δὲν εἶχε καιρὸν νὰ ἐξετάσῃ ἀκριέστερον τὰ πράγματα, καὶ πρὸ πάντων ἐνόμιζεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφήσῃ ἐν τῷ στρατῷ τοιαῦτα διχονοίας καὶ ἀναρχίας σπέρματα, διέταξεν ὅπως οὖν κατεσπυεσμένως τὴν σύλληψιν, τὴν δίκην καὶ τὴν καταδίκην τοῦ Φιλώτα· καὶ μηδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος, διέταξε συγχρόνως τὸν φόνον τοῦ γηραιοῦ Παρμενίωνος, ὅστις διέτριβεν, ὡς εἶπομεν, εἰς Ἐκβάτανα. Ἀντὶ δὲ τοῦ Φιλώτα, οὐδένα πλέον δώρισε τῶν ἐταίρων ἀρχηγόν, ἀλλὰ διαίρεσας τὸ σῶμα τοῦτο εἰς δύο μοίρας, ἐπέστησε τῆς μὲν μιᾶς ἡγεμόνα τὸν Ἡφαιστίωνα, τῆς δὲ ἄλλης τὸν Κλεῖτον.

Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεκρίθη, καὶ δικαίως, ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Καὶ μὲν ὁ Φιλώτας βασανισθεὶς ὁμολόγησεν, ὡς λέγεται, τὴν τε ἰδίαν καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἐνοχλήν· ἀλλὰ τοιαύτη

ὁμολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀληθής, οὐδὲν δύναται νὰ ἔχῃ κῦρος, ἄλλη δὲ ἀπόδειξις οὐδεμία, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη, ὑφίσταται κατὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἐπιφανεῖς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας οὗτοι προσήνεγκον πρὸ τοσούτων ἐνιαυτῶν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν βασιλείαν, πῶς νὰ μὴ καταδικάσωμεν τὸν Ἀλέξανδρον διότι δὲν ἐπεχείρησε τοῦλάχιστον ἀκριβεστέραν ἀνέκρισιν, καὶ πῶς νὰ μὴ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, βλέποντες τὸν ἡμίθεον ἐκεῖνον τῆς Ἀσίας δορυκτόρα ἐμπίπτοντα τοσοῦτον εὐκόλως εἰς τὰς παγίδας τῶν ιδίων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν παθῶν; Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πρὸ πάντων ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ Φιλώτα, διὰ τοὺς σαρκασμοὺς αὐτοῦ καὶ τᾶλλα ὅσα ἔλεγε κατ' ἰδίαν ἵνα ἐξευτελίσῃ, τὰ τοῦ βασιλέως κατορθώματα. Ὁ δὲ Ναπολέων, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, ἐξορίστος ὢν ἐν Ἀγίᾳ Ἐλένῃ, παρετήρει ὁρθῶς ὅτι τὸ μέγιστον λάθος ὅπερ δύναται νὰ πράξῃ κυριάρχης, εἶναι νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰς εἰρωνείας καὶ μεμφιμοιρίας τῶν ἀνθρώπων, διότι τοιαύτη εἶναι ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ εἰλικρινέστεροι τῶν φίλων συνήθως κακολογοῦσιν ἀλλήλους. Ὁ στρατάρχης Λάνν, ἐξηκολούθει ὁ Ναπολέων, ἀπέθανεν ὑπὲρ ἐμοῦ μαχόμενος ἡρωϊκῶς, καὶ ὅμως τοσαῦτα ἔλεγε συνήθως κατ' ἐμοῦ πρὸς τοὺς οἰκείους, ὥστε ἂν ἤθελον προσέξει εἰς αὐτὰ, ἔπρεπε πολλάκις νὰ τὸν καταδικάσω ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ὅ,τι ἄριστον ἔχει νὰ πράξῃ ὁ κυβερνήτης εἶναι νὰ μὴν ἡξέσῃ τὰ λεγόμενα, διότι ὅσῃν δύναμιν ψυχῆς καὶ ἂν ἔχῃ, ὑπάρχουσι λόγοι τοὺς ὁποίους δυσκόλως εἰμπορεῖ νὰ συγχωρήσῃ, καὶ ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος τοῦ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ εἶναι νὰ τοὺς ἀγνοῇ. Ἀλλὰ μήπως καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων δὲν ἐθανάτωσε τὸν δοῦκα τοῦ Ἑγγέν, ἐπίσης ἀδίκως ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Φιλώταν καὶ τὸν Παρμενίωνα; Ἐφιλοσόφει δὲ ὡς ἀνωτέρω μακρὰν ὢν ἤδη τῆς τύβης τῶν πραγμάτων καὶ εἰς ἡλικίαν πεντήκοντα ἐτῶν. Ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἤμαρτεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου τῶν δυσχερεστέρων περιστάσεων καὶ εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν δὲν ἦδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν σφύρα πείραν τοῦ ἐξορίστου τῆς Ἀγίας Ἐλένης.

Τῷ 329 καὶ τῷ 328, ὁ Ἀλέξανδρος κατέκτησε τὴν Βακτριανήν

καὶ τὴν Σογδιανὴν, αἵτινες εἶναι αἱ ὑπ' αὐτῷ καταληφθεῖσαι ἀνατολικώτεραι πρὸς βορρᾶν τῆς μεσογείου Ἀσίας χώραι. Αἱ χώραι αὗται ἐστασίασαν πολλάκις καὶ ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ ἐπέλθῃ ἐπανειλημμένως πρὸς περιστολὴν καὶ τιμωρίαν αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ αἱ ἀνατολικώτεραι ἐκεῖναι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατεῖαι, εἰ καὶ δὲν ἐγένοντο τότε μάχαι μεγάλαι ἐκ παρατάξεως, ἀπέθησαν ὅμως δυσχερέσταται, διὰ τὸ δυσπρόσδοτον τοῦ τόπου καὶ τὴν πεισματώδη τῶν κατοίκων ἀντίστασιν· οὐδὲν ὅμως ἡδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ἀκατάσχετον δορυκτῆτορα. Ἐκεῖ, παρὰ τὸν Ἰαξάρτην ποταμὸν, ἔκτισε πόλιν νέαν, Ἀλεξάνδρειαν τὴν καλουμένην παρὰ τῷ Ταναΐδι, διότι οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον τὸν Ἰαξάρτην καὶ Τάναϊν. Ἐκεῖ συνέλαβεν, ἐδίκασε καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Βῆσσον, ὅστις, ἀφοῦ ἐφόνευσε τὸν Δαρεῖον, φορέσας τὴν τιάραν καὶ τὴν περσικὴν στολὴν, μετονομασθεὶς δὲ Ἀρταξέρξης, καὶ λέγων ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Ἀσίας, ἐτόλμησε νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἐν Γαυγαμήλοις νικητὴν. Ἀλλ' ἐκεῖ ὁμοίως ἀνεφάνησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ δυσχέρειαι τῆς τῶν δύο βίων, τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ, συγχωνεύσεως, καὶ ἐπήνεγκον αὐθις τραγικὰς τινὰς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον σκηνάς.

Οἱ ἀναγινῶσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸν Κλεῖτον ἐκεῖνον, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Γρανικῷ μάχῃν ἔσωσε τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀποκόψας τὸν τοῦ Πέρσου Σπιθριδάτου βραχίονα, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ βραχίων οὗτος κατέπιπτεν ἤδη ἐπὶ τὸν βασιλέα. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλώτα, εἰς τὸν στρατηγὸν Κλεῖτον εἶχεν ἐπιτραπῇ ἡ ἡγεμονία τῆς μιᾶς τῶν ἐταίρων μοίρας, ὣν ἡ ἄλλη ἐστρατηγεῖτο ὑπὸ Ἰπραιστιώνος. Πλὴν τούτου, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κλείτου Λανίκη εἶχεν ἀναθρέψῃ τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ δύο αὐτῆς υἱοὶ εἶχον ἤδη πέσει εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ μάχας· ὥστε πολυειδεῖς δεσμοὶ στοργῆς, εὐγνωμοσύνης καὶ ἐξαιρέτου ὑπολήψεως, συνέδεον τὸν Ἀλέξανδρον μὲ τὸν Κλεῖτον. Ἀλλ' ὁ Κλείτος ἦτο ἐκ τῶν φίλων ἐκείνων τοῦ βασιλέως οἵτινες ἀπεδοκίμαζον τὰς παραχωρήσεις ὅσας οὗτος ἐνόμιζεν ἀναγκάειον νὰ κάμνῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ, ἀποδεχόμενός τινα τῶν βαρβαρικῶν ἐθίμων ἵνα εὐχερέστερον μεταπλάσῃ τοὺς Ἀσιανούς ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον· καὶ ἰδίως ὁ Κλείτος δὲν ἀνέχετο τὰν παρειαχθεῖσαν ἐν τῇ αὐτῇ περσικῇ ἐθιμοταξίαν

καὶ τὰς κολακείας καὶ ἐξευτελίσεις, εἰς ἃς πολλοὶ μὲν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐξώκελλον, αὐτὸς δ' ἐφαίνετο ἤδη ἐνασμενιζόμενος. Τελουμένης δέ ποτε εἰς Μαράκανδα, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σογδιανῆς, τὴν σημερινὴν Σαμαρκάνδαν, θυσίας εἰς τιμὴν τῶν Διοσκούρων, καὶ τῆς εὐωχίας παραταθείσης πολὺ ἐπὶ τὸ βαρβαρικώτερον, τινὲς τῶν συνδαιτυμόνων μεθύσαντες ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ πότου, περιέπεσον εἰς πολλὴν φλυαρίαν, ἠξίωσαν ὅτι τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι ἀνώτερα τῶν ἔργων τοῦ Πολυδεύκους καὶ τοῦ Κἄστορος, ἀνώτερα τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἀνώτερα τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πεπραγμένων. Ὁ Κλεῖτος, ὅστις ἦτο παρὼν, δὲν εἰμπόρεσε νὰ σιωπήσῃ, καὶ ἤλεγξε μὲν τοὺς ἐκφυλίζοντας τὰ τῶν πάλαι ἡρώων ἔργα, παροξυνόμενος δὲ ὁμοίως ὑπὸ τοῦ οἴνου προσέθηκεν ὅτι οὐδὲ τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσὶ τοσοῦτον μεγάλα καὶ θυρυαστὰ ὅσον ἐκεῖνοι λέγουσι, διότι δὲν διέπραξεν αὐτὰ μόνος, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ ἐγένοντο. Τοῦτο ἐπαίραξε, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ὠνείδισε τὸν Κλεῖτον ὡς διχστασιάζοντα τὸν στρατὸν διὰ τοιούτων λόγων, καὶ, παντάπασιν ἐκτὸς ἑαυτοῦ γενόμενος, ὡς καὶ δειλὸν ἠθέλησε τὸν Κλεῖτον νὰ ὀνομάσῃ. Τότε ὁ Κλεῖτος ἐπαναστὰς α καὶ ὁμῶς αὕτη εἶπεν, ἡ δειλία ἔσωσε σὲ τὸν ἐκ θεῶν, ἐνῶ ἤδη ἐπεκρέματο ἐπὶ τοῦ τραχήλου σου τὸ τοῦ Σπιθριδάτου ξίφος· καὶ τῷ Μακεδόνων αἵματι καὶ τοῖς τραύμασι τούτοις ἐγένου τηλικούτος, ὥς τ' Ἀμμωνι σαυτὸν εἰσποιεῖν ἀπειπάμενος Φίλιππον». Καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐρεθιζόμενος «τοιαῦτα λοιπόν, ἀνέκραξεν, ἔμελλον νὰ ᾔναι τὰ τέλη τῶν κόπων ἡμῶν! Μακάριοι οἱ ἤδη ἀποθνήσκοντες, πρὶν ἰδῶσι τοὺς Μακεδόνας διὰ μηδικῶν τιμωρουμένους ῥάβδων καὶ Περσῶν δεομένους ἵνα προσέλθωμεν τῷ βασιλεῖ». Ἡ ἔρις ἀπέβη οὕτω ἀδιάλλακτος, τοσούτῳ μᾶλλον ἀδιάλλακτος, ὅτῳ ὁ Κλεῖτος ἀπὸ λόγου εἰς λόγον φερόμενος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐλέγξῃ τὸν βασιλέα καὶ διὰ τὸν ἄδικον τοῦ Φιλώτα καὶ τοῦ Παρμενίωνος θάνατον. Ὅθεν ἐξαγριωθείς ὁ Ἀλέξανδρος, ὥρμησεν ἤδη ἐπὶ τὸν Κλεῖτον· καὶ οἱ μὲν παρόντες ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Περδίκκας καὶ ἄλλοι, ἠγωνίσθησαν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ ἀναχαιτίσωσιν αὐτὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιμείωσιν πολὺ κατακρατοῦντες τὸν βασιλέα, κα-

τόρθωσεν οὗτος νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰς χειράς των, καὶ κτυπήσας διὰ τῆς σαρίσσης τὸν Κλείτον, ἐξήπλωσεν αὐτὸν κατὰ γῆς. Ναὶ μὲν, ἅμᾳ διαπράξας τὸν ὀλέθριον τοῦτον φόνον, καὶ ἰδὼν νεκρὸν ἐνώπιόν του τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν, τὸν σωτῆρα, τὸν ἀδελφὸν τῆς τροφοῦ Λανίκης, κατελήθη ὑπὸ μετανόιας οἰκτρᾶς, καὶ ἐθρήνησε, καὶ ἀνάξιον ἐκυτὸν τοῦ ζῆν ἀνεκήρυξε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐμαρτύρησαν ὅποσον εὐγενὴς ἦτο ἡ φύσις ἐκείνη, εἰ καὶ ὑπὸ στιγμιαίων παραφορῶν ἐκ διαλειμμάτων τυφλουμένη. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Αἱ παραφοραί ἦσαν δειναί· τὰ πάθη ὀξύτατα· αἱ περιστάσεις δυσχερεῖς· αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων ἀδιάκοποι· ὥστε τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη εἰς ἀληθῆ τραγωδίαν μετεβλήθησαν.

Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἀλέξανδρος διατελὼν εἰς Βάκτρα, ἔγχευε τὴν καλὴν Ῥωξάνην, τὴν θυγατέρα τοῦ Βακτρίου Ὀξυάρτου. Αἱ ἔνεκα τῶν γάμων τούτων πανηγύρεις ἐτελέσθησαν μετ' Ἀσιανῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεγαλοπρεπείας, ὃ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπήτησεν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν, ὡς ἄλλον μέγαν βασιλέα, οὐ μόνον οἱ Πέρσαι ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνας. Τοῦτο παρέσχευε ἀφορμὴν εἰς νέας δυσχερεσκείας· διότι ἡ προσκύνησις παρεξηγεῖτο, καὶ ἐνῶ παρ' Ἀσιανοῖς ἦτο τιμὴ ἀπονεμομένη τῷ βασιλεῖ, παρ' Ἕλλησιν ἐθεωρεῖτο ὡς τιμὴ προσήκουσα μόνῳ τῷ Θεῷ. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν λογίων ἀνδρῶν, ὁ Ἀνάξαρχος, ὁ Κλέων, ὁ ποιητὴς Ἄγις ὁ Ἀργεῖος, δὲν ἐδίστασαν νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην· ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Καλλιस्थένης, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπεποιήθησαν ἀναφανδὸν νὰ ἀπονείμωσι τιμὴν τοιαύτην εἰς ἀπλοῦν θνητὸν ἄνθρωπον. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος δὲν ἐτόλμησε κατ' ἀρχάς νὰ τιμωρήσῃ τὸν Καλλιस्थένην, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον περιστάσις τις σπουδαιότερη ἐπήνεγκε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός. Τινὲς τῶν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον παίδων, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν πραγματευόμενοι περὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ (σελ. 30), ὀργισθέντες διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τὰ αἰσθημάτων τοῦ βασιλέως ἀλλοίωσιν, συνώμοσαν κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀπόδειξις ὅτι ὁ Καλλιस्थένης μετεῖχεν ὅπωςδῆποτε τῆς συνωμοσίας ταύτης· ἀλλ' εἰς τῶν πρωταιτίων αὐτῆς, ὁ παῖς

Ἑρμόλκος, ἦτο στενὸς φίλος καὶ θυμαστὴς τοῦ φιλοσόφου· ἀλλὰ ὁ Καλλισθένης ἀντεπολιτεύετο, ὥς εἶδομεν, εἰς τοὺς νέους τρόπους τοῦ Ἀλεξάνδρου· ταῦτα ἤρκεσαν ἵνα περιπλακῇ, ἀδίκως καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, εἰς τὸ κακούργημα, καὶ, μετὰ τὸν θάνατον τῶν παίδων, στρεβλώσῃς ἐκρεμάσθῃ καὶ αὐτός.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐν τούτοις αὐταὶ στάσεις, συνωμοσίαι, σφαγαί, δὲν ἔσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν Ἀλέξανδρον οὔτε ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς ἀναμορφώσεως τῆς Ἀσίας, οὔτε ἀπὸ ἀδιαλείπτων πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀνατολῆς κατακτήσεων. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι μηδέποτε παύσας τοῦ γὰ τέρπηται διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος ἦν εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ, ἔγραφε τότε εἰς τὸν Ἄρπαλον νὰ τὸν στείλῃ προστούτοις καὶ τὰς βίβλους τοῦ Φιλίστου, καὶ τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Αἰσχύλου, καὶ τοὺς Τελέστου καὶ Φιλοξένου διθυράμβους. Ἄνθρωπος τῇ ἀληθείᾳ ὑπεράνθρωπος, ὅστις ἐν μέσῳ τηλικούτων φοβερῶν περισπασμῶν ἡσθάνετο πάντοτε τὴν ἀνάγκην νὰ δροσίζῃ ἑαυτὸν διὰ τῶν ναυμάτων τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἱστορίας. Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 327 ἀνεχώρησεν ἀπὸ Βακτριανῆς ἐπὶ τὴν τῆς Ἰνδικῆς κατάκτησιν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο κατέλαβε τὰς μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ χώρας, κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 326, διέβη τὸν Ἰνδὸν καὶ ἔπειτα τὸν Ὑδάσπην, εἰς τὴν ἀντιπέραν τοῦ ὁποίου ὄχθην κατετρόπωσε καὶ ἡχμαλώτευσεν τὸν Ἰνδὸν ἡγεμόνα Πῶρον, κτίσας ἐκεῖ καὶ τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας Βουκεράλαν καὶ Νίκαιαν. Μετὰ ταῦτα, βαίνων πάντοτε πρὸς ἀνατολὰς, ἐπέρασε τὸν Ἀκεσί- νην ποταμὸν καὶ κατόπιν τούτου τὸν Ὑδραῶτην, μεθ' ὃ ἐπορεύθη πρὸς τὸν Ὑφρασιν, ὅστις εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ Ἰνδικοῦ πενταπο- τάμου ρεῦμα. Ἀλλ' ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ περάσῃ καὶ τοῦτον τὸν ποταμὸν, καὶ ἔδωκεν ἤδη τὰς περὶ τούτου διαταγὰς, πρώτην ἤδη φοράν ὁ στρατὸς ἅπας, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ἀπέδειξαν τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν διὰ τοὺς ἀκχαταύστους ἐκείνους ἀγῶνας, εἰς οὓς ἐξέθετεν αὐτοὺς ἡ ἀνεξάντλητος πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴ τοῦ βα- σιλέως. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠγωνίσθη μὲν νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς, ἀλλ' ἀπέ- τυχε, διότι ὁ στρατὸς ἐπέμεινεν ἀποποιούμενος νὰ προχωρήσῃ πε-

φαιτέρω· ἀπέδωσαν δὲ καὶ τὰ ἱερὰ οὐχὶ αἷσι, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐθεώρητε φρόνιμον νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἐπιστροφήν.

Ποῖν ὅμως ὑποχωρήσῃ διέταξε τὴν στρατιὰν νὰ κατασκευάσῃ, παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Ὑφάσιος ποταμοῦ ὄχθην, δώδεκα βωμοὺς, τὸ μὲν ὕψος ἑσῶς τῶν μεγίστων πύργων, τὸ δὲ εὖρος ἔτι μείζονας, εἰς ἐνδειξὴν τοῦ ἀπωτάτου σημείου εἰς ὃ ἔφθασε κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν. Κατασκευασθέντων δὲ τῶν βωμῶν, ἔθυσεν ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰ νόμιμα εὐχαριστήριον εἰς τοὺς θεοὺς θυσίαν, καὶ ἀγῶνα ἐποίησε γυμνικόν τε καὶ ἵππικόν. Καὶ τότε, περὶ τὰ τέλη αὐγούστου τοῦ 326, ἐπεχείρησε τὴν ἀπὸ τοῦ Ὑφάσιος κάθοδον, καὶ ἐπανῆλθε πρῶτον εἰς Νίκαιαν. Εἰς Νίκαιαν ἔβαλε κατὰ νοῦν νὰ γνωρίσῃ τὸ κάτω τοῦ Ἰ.δοῦ ποταμοῦ μέρος. Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ νοεμβρίου, κατέπλευσεν ἐπὶ τοῦ Ὑδάσπου, καὶ φθάσας εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ Ἰνδὸς εἰσδέχεται τὸν μέγαν ἀνατολικὸν βραχίονα, εἰς τὸν ὅποιον συμβάλλουσιν ἅπαντα τὰ ρεύματα τοῦ πενταποτάμου, ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐνταῦθα πόλιν ἐλληνικὴν, τὴν παρὰ τὸν Ἰνδὸν Ἀλεξάνδρειαν· διότι ἐθεώρησε μὲν τὸν χώρον ἐπιτιμειότατον εἰς τε τὰς μετὰξὺ τῆς μεσογαίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰ.δοῦ συναλλαγὰς καὶ εἰς τὴν τῆς χώρας κατοχὴν, ἤλπισε δὲ ὅτι ἡ πόλις ἐκείνη, ἥτις ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ μεσημβρινώτατον σημεῖον τῆς ἰνδικῆς σατραπείας, θέλει ἀποβῇ διὰ τῆς ἐμπορίας τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ἀξιόλογος καὶ ἀκμαία. Περὶ τὸν φεβρουάριον τοῦ 325 ἀνέβηκεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Ἰνδὸν Ἀλεξάνδρειας, καὶ φθάσας εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῶν Σόγδων, μετωνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Σόγδοις, καὶ κατέστησε δεύτερον σταθμὸν τοῦ περὶ τὸν Ἰνδὸν ἐλληνικοῦ βίου. Σατραπὴς δὲ ἀπάσης τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας ἀνεδείχθη ὁ Πύθων, ὅστις ἔμεινεν ἐκεῖ μετὰ 40,000 ἀνδρῶν, διότι ὁ στρατὸς δὲν ἔπαυσε λαμβάνων ἐπικουρίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤπτον ἀξιολόγους ἐξ Εὐρώπης, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰ διάφορα αὐτὰ ἀποσπάσματα τὰ ὅποια καθ' ὁδὸν κατέλειπε. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουλίου ἔφθασεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Πάταλα, ὅπου σχίζεται ὁ Ἰνδὸς εἰς δύο βραχίονας, ἀποτελοῦντας τὸ δέλτα αὐτοῦ, καὶ διέταξε τὸν Ἡρακλείωνα νὰ τειχίσῃ ἐνταῦθα ἄκρην καὶ νὰ

κατασκευάσῃ ναύσταθμον καὶ νεωσοῖκους, καταστήσας τὸν χώρον ἐκεῖνον τρίτον ἀξιόλογον περὶ τὸν κάτω Ἴνδον σταθμόν. Ἐκ Πατάλων δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ ἀνακομίσῃ τὸν στρατὸν διὰ ξηρᾶς, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Νέαρχον νὰ ὁδηγήσῃ τὸν στόλον καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸν ἀπὸ τοῦ Ἴνδοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου διάπλουν τοῦ Ὠκεανοῦ, ἵνα καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων τοῦ βασιλέως βουλευμάτων, περὶ τῆς ἐμπορικῆς συναφείας τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς δύσεως.

Ἡ ἐκ Πατάλων ἀνάξευξις ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐγούστου 325· καὶ ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν χώραν τῶν Ὠρειτῶν, διατάσσεται ὁ Ἑραιστίων νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἔθνους Ῥαμβακίαν, καὶ ἀποικίσας ἐνταῦθα τὴν ἐν Ὠρείταις Ἀλεξάνδρειαν, νὰ καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῶν Ὠρειτῶν. Προβαίνουσι δὲ ἤδη, οὐ μακρὰν τῆς παραλίας, εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰχθυοφάγων, ἔπειτα ἀναβαίνουσιν εἰς τὰ μεσογειότερα, καὶ περιπίπτουσιν εἰς ἐρήμους φοβεράς, ὅπου παθόντες τὰ πάνδεινα, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποπλανῶνται τῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπαντῶσι πάλιν τὴν παραλίαν, ὁδεύουσι δι' αὐτῆς ἑπτὰ ἔτι ἡμέρας, τρέπονται αὖθις πρὸς τὴν μεσογαίαν καὶ φθάνουσι, διὰ καρποφόρων καὶ ἰλαρῶν χωρῶν, εἰς Πούρα, πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῆς Γεδρωσίας. Ἐντεῦθεν προχωροῦσιν, ἐν ἀρχῇ τοῦ δεκεμβρίου, πρὸς τὴν Καρμανίαν, εἰς τὰ παράλια τῆς ὁποίας ἔφθασε καὶ ὁ Νέαρχος αἰσίως, ἐκπλεύσας ἀπὸ τοῦ Ἴνδοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου. Καὶ ὁ μὲν στόλος διετάχθη ἤδη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν παρὰ τὸν περσικὸν κόλπον πλοῦν μέχρι τοῦ Πασιτίγριος, καὶ, διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου, νὰ πλεύσῃ εἰς Σοῦσα. Ὁ δὲ Ἑραιστίων παρηγγέλθη νὰ ὁδεύσῃ μετὰ τῆς πλείστης στρατιᾶς εἰς Περσίδα, διὰ τῆς παραλίας, οὗσης κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐκείνην ὥραν μαλακιωτέρας· αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη διὰ τῆς συντομωτάτης εἰς Περσέπολιν καὶ ἐκείθεν εἰς Σοῦσα, ὅπου ἔφθασε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 324.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Σοῦσα καὶ εἰς Σουσιανὴν ἐπὶ τινὰς μῆνας· καὶ πρώτην ταύτην φορὰν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του, διετέλεσε τοσοῦτον χρόνον ἀπέχων παντὸς πολεμικοῦ

ἐπιχειρήματος. Ἄλλ' ἐνησχόλησαν αὐτὸν ἤδη φροντίδες οὐδὲν ἤτον δυσχερεῖς, ἡ διοίκησις τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους καὶ ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁλοσχερεστέρα συγχώνευσις τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ βίου. Κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν, ἤτοι ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἀπῆλθεν ἐξ Ὑρκανίας πρὸς ἀνατολὰς εἰς καταδίωξιν τοῦ Βήσσου, οἱ σατράπαι τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσει εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας ἀπεράντους χώρας, εἶχον ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν· οὐ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο, ἀπὸ Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς καὶ Ἰνδικῆς, νὰ ἐπιτηρῇ αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ φῆμαι πιθανώταται ἐπανειλημμένως διεδόθησαν ὅτι ἀπέθανεν ἢ ἄλλως ἀπολέσθη. Ἐντεῦθεν εὐκόλως ἐννοεῖται, ὅποια ἀναρχία καὶ ἀκολασία ἐπεκράτησεν εἰς ὅλας τὰς τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικωτέρας Ἀσίας χώρας. Οἱ σατράπαι, οὐδένα ἤδη φοβούμενοι τῶν πράξεων αὐτῶν ἔλεγχον, ἐτράπησαν εἰς καταπιέσεις καὶ καταχρήσεις, ἐσύλησαν τὰ ἱερὰ, ἐλήττευσαν τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ταμεῖα, καὶ πολλοὶ, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὅλως αὐτοκεφάλους, συνεκρότησαν ἰδίους μισθοφόρικους στρατοὺς. Ἡ αἰφνιδία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπάνοδος, ὡς κεραινὸς διέλυσε τὰ ὄνειρα ταῦτα· καὶ ἄλλοι μὲν ἐζήτησαν διὰ φυγῆς σωτηρίαν, οἷον ὁ διαβόητος τῆς Βαβυλῶνος σατράπης Ἄρπαλος, ὅστις, καταναλώσας εἰς ἐταίρας καὶ ἄλλας ἀσωτείας ἅπειρα χρήματα, ὑπὸ τηλικούτου κατελήφθη τρόμου ἅμα ἤκουσε τὸν Ἀλέξανδρον πλησιάζοντα εἰς Σουσιανὴν, ὥστε παραλαβὼν θησαυρὸν μέγαν καὶ τινες μισθοφόρους κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλους, προλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ θανάτου ἐτιμώρησεν, ἐν οἷς καὶ Ἀβουλίτην τὸν σατράπην τῆς Σουσιανῆς, καὶ τὸν υἱὸν τούτου Ὀξάθρην, τὸν ὁποῖον ἰδίᾳ χειρὶ ἀπέκτεινεν. Ἀπαντας δὲ τοὺς σατράπας αὐστηρῶς διέταξε νὰ διαλύσωσι τοὺς μισθοφόρους, καὶ ἐν γένει μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐν πολέμῳ τε καὶ εἰρήνῃ δραστηριότητος καὶ ὀξύτητος, ἐξέτασε τὰ παράπονα, ἀνέκρινε τοὺς κατηγορουμένους, ἐτιμώρησε τοὺς ἐνόχους. Οὐδὲ εἰς ταῦτα μόνον περιωρίσθη ὁ Ἀλέξανδρος ἐθεώρησεν ἤδη συντελεστικώτατον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλευμᾶτος νὰ συνάψῃ μὲν διὰ γάμων τοὺς περὶ αὐτὸν Ἕλληνας μετὰ Περσίδων, νὰ κατατάξῃ δὲ τοὺς ἐγχωρίους εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐτέλεσε τότε εἰς

Σούσα μεγάλην τινά Ἑλληνοασιανὴν γαμήλιον πανήγυριν. Καὶ πρῶτος αὐτὸς, ἀφοῦ συνζεύχθη ἐν Βακτριανῇ, ὡς προείπομεν, τὴν Ῥωξάνην, ἔλαβε νῦν δύο ἐτέρας γυναῖκας, τὴν θυγατέρα τοῦ Δαρείου Στάτειραν, καὶ Παρύσατιν τὴν θυγατέρα τοῦ προτέρου βασιλέως Ὀχου. Συγχρόνως δὲ κατέπεισε, διὰ προτροπῶν καὶ δώρων, ὀγδοήκοντα τῶν ἐπιφανεστάτων φίλων καὶ ἀξιωματικῶν, νὰ λάβωσι γυναῖκας ἐκ τῶν πρώτων περσικῶν οἰκῶν, καὶ ἐν γένει, ἐβράβευσε πολυτελῶς πάντας τοὺς Μακεδόνας ὅσοι ἤθελον νὰ συζευχθῶσι Περσίδας. Οἱ γάμοι οὗτοι ἐπανηγυρίσθησαν διὰ λαμπρῶν ἐορτῶν, καθ' ἃς παραδόξως ὅπωςοῦν συνεδυσθῆσαν τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἀσιανὰ ἔθιμα, καὶ ἅπανσα ἡ τοσοῦτον ἀντίθετος ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ δίαίτα.

Ἐν τούτοις ἡ δυσχρέσκεια τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν τῶν πατριῶν ἐθίμων, δὲν ἔπαυε προαγομένη. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κατευνάζῃ αὐτήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπλήρωσε τότε ἅπαντα τὰ χρηματικὰ χρέη τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, συμποσωθέντα κατὰ τινας μὲν εἰς 40,000 τάλαντα, κατὰ δὲ τὸν Ἀρρίανόν εἰς 20,000, ἥτοι εἰς 480,000,000 ἀρχαίων ἀτικῶν δραχμῶν. Ἀλλὰ δὲν ἀπετρέπετο ἕνεκα τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐκείνης ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κυρίου βουλευματος, ἐπὶ δὲ τούτῳ στρατολογήσας ἤδη ἀπὸ τῶν διαφόρων σατραπειῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπωτάτων, ἥτοι τῆς Σογδιανῆς, τῆς Βακτριανῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Ἀραχωσίας καὶ ἄλλων, 30,000 νέων, καὶ ὀπλίσας αὐτοὺς καὶ ἀσκήσας ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον καὶ καλέσας «ἐπιγόνους», κατέταξεν εἰς τὸν στρατόν. Κατέλεξε δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐταίρους πολλοὺς Πέρσας ἀξιωματικούς τε καὶ στρατιώτας.

Ταῦτα πάντα ἐλύπουν τοὺς Μακεδόνας, ὡς παντάπασιν ἤδη βαρβαρίζοντος τῇ γνώμῃ Ἀλεξάνδρου, καὶ καταφρόνουτος τὰ τε μακεδονικὰ ἔθιμα καὶ αὐτοὺς Μακεδόνας. Ἡ δὲ λύπη αὕτη ἐξεστράπη εἰς ἀληθὴ στάσιν, ὅτε ὁ βασιλεὺς, πεποιθὼς εἰς τὴν κάλλιστα ὀργανωθείσαν νέαν ἐκείνην δύναμιν, καὶ προαιρούμενος ἐνταύτῳ νὰ ἀναπαύσῃ τοὺς γεροντοτέρους τῶν στρατιωτῶν, ἀνήγγειλεν ὅτι θέλει ἀποπέμψῃ αὐτοὺς εἰς τὰ ἴδια, βραβεύων τὰς πολλὰς καὶ

λαμπράς υπηρεσίας των δι' ἀμοιβῶν δαφιλῶν. Γενικὴ τότε ἡγέρθη ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ κραυγὴ, προκαλοῦσα αὐτὸν νὰ ἀπολύσῃ ἅπαντας, ἐπιχειρήσῃ δὲ ἐκστρατείας νέας μετὰ τοῦ πατρὸς Ἀμ-
μωνος καὶ Περσῶν νεανίσκων. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, διὰ τολμηρῶν
τινῶν τιμωριῶν, καὶ γενναίων ἐλέγχων, καὶ ἐπιτηδείων περιποιή-
σεων καθυπήγαγεν αὐτοὺς εἰς πειθαρχίαν τὸν ἀφηνιάσαντα στρατὸν,
ὅστις, μετανοήσας καὶ μέχρι δακρύων συγκινηθεὶς, ἐζήτησεν ἐπὶ
τέλους συγγνώμην. Τότε ἐτέλεσεν ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τῇ συνδιαλλα-
γῇ ταύτῃ, τὴν μᾶλλον ἀξιωμακρόνεντον ἴσως τῶν μικτῶν αὐτοῦ
πανηγύρεων· ἐποίησε θυσίαν τοῖς θεοῖς κατὰ τὸν πάτριον νόμον,
καὶ εὐωχίαν δημοτελεῖ, καθημένων ἀναμῖξ περὶ αὐτὸν Μακεδόνων,
Περσῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἅπαντες δὲ, αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ
αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος ἔπιον, καὶ τὰς αὐτὰς ἔπραξαν
σπονδὰς, καταρχομένων τῶν τε Ἑλλήνων μάντεων καὶ τῶν μά-
γων τῆς Περσίας. Καὶ ἤρχετο τὰ τε ἄλλα ἀγαθὰ καὶ ὁμόνοιάν τε
καὶ κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς τοῖς τε Μακεδόσι καὶ Πέρσαις. Μεθ' ὃ
ἀπεχωρίσθησαν τοῦ στρατοῦ μύριοι ἄνδρες, ὅσοι διὰ γῆρας ἢ τινα
ἄλλην συμφορὰν κατέστησαν ἀπόλεμοι, καὶ πολυειδῶς βραβευθέν-
τες καὶ ἀνταμειφθέντες, ἀπεπέμφθησαν εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὸν
πιστὸν αὐτοῦ Κρατερὸν, ὃν, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶπεν
α ὅτι ἴσον τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ ἄγει ρ.

Ταῦτα διαπράξας, καὶ νέας μελετῶν διὰ τοῦ οὕτως ἀνοργανω-
θέντος στρατοῦ ἐπιχειρήσεις, ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος, περὶ τὰ τέλη
αὐγούστου τοῦ 324, εἰς Ἐκβάτανα, ὅπου ἐτέλεσε πάλιν μεγαλο-
πρεπεῖς ἀγῶνας καὶ πότους. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔπαθεν ἀτυχίαν μεγά-
λην. Ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, ὃν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς, ὡς ἄλ-
λον Πάτροκλον, ὁ νέος οὗτος Ἀχιλλεὺς ἠγάπησεν, ὁ Ἱφαιστίων,
νοσήσας ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν ἀσωτειῶν τοῦ βίου ὃν οἱ ἄνθρωποι
οὔτοι ἀπὸ τίνος διῆγον, ἀπέθανε τότε εἰς Ἐκβάτανα. Ἡ θλίψις ἦν
ὁ βασιλεὺς ἡσθάνθη διὰ τὴν στέρησιν τοῦ ἀρίστου τούτου τῶν φί-
λων ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος, καὶ τόσῳ βαρύτερον ἐπλήγωσεν αὐτὸν,
ὅσῳ καὶ αὐτὸς ἤδη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη σωφρονέ-
στατος ἀναδειχθεὶς, εἶχεν ἐπιδοθῇ εἰς ἀκατάσχετον πρὸς τὰς
σωματικὰς ἡδονὰς ῥοπὴν, ἥτις, συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀμετρον

ἐκείνην περί τὸν πόλεμον καὶ τὴν διοίκησιν ἔντασιν, δὲν ἰδύνατο ἐπὶ τέλους εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσῃ ὁλεθρίως εἰς τε τὸ ἔθνος, εἰς τε τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὅσον ἀθλητικὰ καὶ ἀν ἦσαν. Οὕτω καταβεβλημένος ἀπῆλθεν, ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, εἰς Βαβυλῶνα, ἣν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ ὅλου κράτους, καὶ ὅπου ἐσκόπει νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν παρασκευάς. Καθ' ὅδον δὲ ἔλαβεν ἀποδείξιν τρανωτάτην τῆς φήμης, ἣν τοσαῦτα θαυμάσια κατορθώματα περιποίησαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Διότι προσῆλθον πρὸς αὐτὸν ἀλλεπαλλήλως πρέσβεις τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς Αἰθίως, πρέσβεις τῆς Καρχηδόνης, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδοῦς, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Βρεττίων καὶ Λευκανῶν, καὶ Τυρρηνῶν, ὡς δὲ τινες ἀξιούσι καὶ αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων, μετρίαν ἔτι τότε κεκτημένων τὴν δύναμιν κατὰ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔτι παραδοξότερα ὀνόματα πρέσβεων ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα· Αἰθίοπας, ἀπὸ τῆς ἐπέκεινα τῆς Αἰγύπτου ἀπωτάτης μεσημβρίας, Σκύθας ἀπὸ τοῦ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου βορρᾶ, Ἰβήρας καὶ Γαλάτας ἀπὸ τῆς πέραν τῆς μεσογείου θαλάσσης ἀπωτάτης δύσεως· μὴδὲ λησμονήσωμεν τοὺς πρέσβεις διαφόρων ἐλληνίδων πόλεων οἵτινες παρέστησαν ὡς αὐτῶς τότε ἐν μέρει ἵνα συγχαρῶσι τῷ βασιλεῖ διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ ἔργα, ἐν μέρει ἵνα υποβάλωσιν αὐτῷ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων. Καὶ προσῆλθον οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι τῆς Ἑλλάδος, ἐστεφανωμένοι αὐτοὶ καὶ χρυσοῦς προσφέροντες τῷ βασιλεῖ στεφάνους. Ὁ δὲ, διέταξεν ἀμέσως νὰ ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς ὅλοι οἱ ἀνδριάντες καὶ ὅλα τὰ ἀγάλματα ἢ ἄλλα ἀναθήματα ὅσα εἶχεν ἀνακομίσει ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Εὐεργέτης εἰς Βαβυλῶνα ἢ εἰς Πασαργάδας ἢ εἰς Σοῦσα ἢ ὅπου ἄλλοῦ τῆς Ἀσίας.

Ἀλλ' ἐνῷ ἔβλεπεν ἐκυτὸν οὕτω μετεωρισθέντα εἰς ὕψιστον βαθμὸν δόξης καὶ δυνάμεως, σημεῖα ἀπαίσια ἱερῶν καὶ ἀστέρων ἐρρηνευόμενα ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων σοφῶν, τῶν καλουμένων Χαλδαίων, οἰκονίζοντο ὁλεθρία περὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως ἀπέτρεπον αὐτὸν τοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Βαβυλῶνα. Εἰςῆλθεν ὅμως οὐδὲν ἤττον εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν καὶ ἐπεχείρησε δραστηρίως τὴν συμπλήρωσιν τῶν παρασκευῶν ὅσας ἀπῆτουν αἱ μελετώμεναι νέαι ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ἡ

τελευταία αὐτοῦ ὥρα προσήγγιζεν ἤδη. Τὰ πάθη, τὰ αἰσθήματα καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τὸν βίον ἀκρασία εἶχον λάθει παρ' αὐτῷ τὰς κολοσσιαίας διαστάσεις τῶν κατακτίσεων ὅσας διεπράξατο, οἱ δὲ Βαβυλώνιοι σοφοὶ δὲν εἶχον χρεῖαν νὰ συμβουλευθῶσι τὴν ἀστρονομικὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἄλλην μαντικὴν ἐπιστήμην, ἵνα κατανοήσωσιν, ὅτι σῶμα ἀνθρώπινον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τοιαύτας ὑπερβολὰς καὶ παραφοράς. Τὰ μὲν αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη ἦσαν πάντοτε εὐγενῆ· ἀλλὰ διὰ τὴν ἔντασιν ἣν ἐλάβανον ἀπέβαινον ὄντως μανιώδη. Τίς δύναται νὰ κατακρίνῃ τὴν πρὸς τὸν Ἡφαιστίωνα στοργήν; Πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἡγάπησαν βεβαίως αὐτὸν διαφερόντως, πάντων δὲ μάλιστα ὁ Κρατερός, περὶ οὗ, ὡς εἶδομεν, εἶπε ποτε ὁ βασιλεὺς ὅτι ἦσαν ἄγχι αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος λεπτότατα διέκρινε τὴν διαφορὰν τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας ἑκατέρου τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, διότι ἔλεγε Κρατερόν μὲν εἶναι φιλοβασιλέα, Ἡφαιστίωνα δὲ φιλαλέξανδρον. Ὅσοι ὅμως καὶ ἂν τιμῶμεν τὰ αἰσθήματα ταῦτα, πῶς νὰ μὴ καταπλαγῶμεν ὑπὸ τοῦ θηριώδους πένθους τοῦ καταλαβόντος τότε, διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡφαιστίωνος, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις δὲν εὗρισκε παρηγορίαν, εἰμὴ ἐξερχόμενος ἐπὶ θήραν καὶ κυνηγεσίαν ἀνθρώπων, καὶ ἔθνος ὀλόκληρον, τὸ Κοσσαίων ἔθνος, ἀπέσφαττεν ἡβηδόν· τοῦτο δὲ Ἡφαιστίωνος ἐναγισμὸν ἀπεκάλει. Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ φίλου ἐκείνου ἡ ἐκφορὰ, ὅπως διέταξε τὰ κατ' αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος, εἶχέ τι τερατώδες· διότι κατεδαπάνησεν εἰς αὐτὴν ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα δραχμῶν ἑκατομμύρια, καὶ ἐκκοδόμῃσε τετράπλευρον πυρὰν, ἔχουσαν καθ' ἑκάστην μὲν πλευρὰν σταδιαίαν ἑκτασιν, ὕψος δὲ πῆχεων πλείονων τῶν 130, καὶ ἐσώρευsen ἐν αὐτῇ ἀπειράριθμα εἰδῶλα καὶ ἄλλα κοσμήματα ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, καὶ ἔθυσσε τῷ Ἡφαιστίωνι ὡς θεῷ, μύρια ἀναλώσας παντοδαπά κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην ἱερεῖα. Οὐδ' ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἦτο μετριωτέρα τῆς φιλίας. Συνέπεσε τότε νὰ φθάσῃ πρὸ μικροῦ εἰς Βαβυλῶνα ὁ Κάσσανδρος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου ἐκείνου ὃν εἶχε καταλίπει ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ, ὅτε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἐστράτευsen. Ὁ Κάσσανδρος ὅστις δὲν εἶχε προπαρασκευασθῇ βαθυμῆδόν εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως ἀλλοιῶσιν, ἦτο

φυσικώτατον νὰ ἀπορήσῃ, βλέπων τοσούτους νεωτερισμούς· καί ποτε ἰδὼν βρβάρους τινὰς προσκυνοῦντας τὸν βασιλέα, καί, καθὸ τεθραμμένους ἑλληνικῶς, μηδὲν τοιοῦτον πρότερον εἰς τὴν ζωὴν του ἀπηντήσας, ἐγέλασε προπετέστερον ὡπῶσιν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἀντὶ νὰ παραινέσῃ αὐτὸν, ἐξεμάνη ὑπὸ τῆς ὀργῆς, καὶ ἀρπάσας τὸν νέον ἀπὸ τῆς κόμης ἐκτύπησεν ἰσχυρῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν τοῖχον. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνεποίησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κασσάνδρου, ὥστε βραδύτερον, μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐνικυτῶν, ἤδη τούτου βασιλεύοντος τῆς Ἑλλάδος, καὶ περιπατοῦντός ποτε ἐν Δελφοῖς καὶ θεωρῶντος τοὺς ἀνδριάντας, φανείσης εἰκόνας τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατελήφθη αἵρνης ὁ Κάσσανδρος ὑπὸ φρίκης δεινῆς, καὶ ἀμόλις ἀνέλαβεν αὐτὸν ἱκινγιάσαντα πρὸς τὴν ὄψιν», λέγει ὁ Πλούταρχος.

Τοιαύτη ἀπέβη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἑκστασις, διότι, ὡς φαίνεται, ἀτιμωρητεῖ ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπερβαίνει ὅριά τινά μεγαλείου καὶ δυνάμεως. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ὑπερβολικοὺς κόπους εἰς οὓς ἐξετέθη κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς δέκα ἔτη, τὴν ἀκολασίαν τοῦ βίου εἰς ἣν ἐπ' ἐσχάτων πηρεδόθη, τὴν ἀγιονίαν ἐν ἣ διετέλει δικλογιζόμενος τὰς τε δυσχερεῖας τῆς διοικήσεως τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους καὶ τὸ ἄδηλον τῆς μετὰ θάνατον αὐτοῦ τύχης τοῦ μεγάλου ἔργου ὅπερ ἐπεχείρησε, διότι οὐδένα ἔβλεπε τὸν ἐπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτὸν, θέλομεν ἐννοήσῃ ὅτι ἦτο καθ' ὅλα προδιατεθειμένος, ἠθικῶς τε καὶ σωματικῶς, εἰς δεινὴν τινὰ κρίσιν. Καὶ τῷ ὄντι ἅμα, κατὰ μῆνα μᾶϊον, ἐτέλεσεν εἰς Βαβυλῶνα τὴν μυθώδη ἐκείνην ἐκφορὰν τοῦ Ἡρακλείωνος καθ' ἣν πάλιν ἐξετράπη εἰς πότους δεινοὺς καὶ ποικίλην ἀκρασίαν, προεβλήθη ὑπὸ πυρετοῦ ὀλεθρίου. Ἡ νόσος ἦτο ἴσως ἐξ ἀρχῆς ἀνίατος· ἀλλὰ βεβαίως ἀθεράπευτον αὐτὴν κατέστησεν ἡ ἀλλόκοτος αὐτοῦ δίαιτα, διότι, διαλείποντος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ πυρετοῦ, ἐτρέπετο ἐν τῷ ἅμα εἰς τὴν συνήθη τοῦ βίου ἀσωτείαν, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκμῇ τοῦ πυρετοῦ, ἐζήτει δι' οἴνου νὰ καταπαύσῃ τὴν ἀκατάσχετον αὐτοῦ δίψαν, ὥστε μετ' ὀλίγον οὐδεμίᾳ σωτηρίας ὑπελείφθη ἐλπίς. Ὁ στρατὸς ἐπόθησε τότε νὰ ἴδῃ αὐτὸν διὰ τελευτήκιν φορὰν καὶ ἠναγώχθησαν

αἱ πύλαι τῶν βασιλείων καὶ διήλθον ἐν παρατάξει τὰ τάγματα ἐνώπιον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις τοσάκις ἤγαγεν αὐτὰ ἐπὶ τὴν νίκην. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄφρων· ἀλλ' ὅμως εἶχεν ἔτι ἀκμαίαν τὴν συνείδησιν τῶν γινομένων, καὶ ἐδεξιώθη τὴν παραπορευομένην στρατιάν, τὴν τε κεφαλὴν ἐπαίρων, εἰ καὶ μετὰ κόπου, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισημαίνων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἀλλὰ βεβαιοῦσιν ὅτι εἶπεν εἰσέτι πρὶν ἐκπνεύσῃ δύο λέξεις, τὰς τελευταίας λέξεις ὅσας ἐπρόφερον τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Διότι ἐρωτηθεὶς τίμη καταλείπει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη, ὡς λέγεται, τῷ κρατίστῳ καὶ ἐξαγαγὼν τὸν δακτύλιον ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Περδίκκην. Ἀπέθανε δὲ κατὰ ἰούνιον τοῦ 323, ζήσας μὲν ἔτη 32 καὶ μῆνας ὀκτὼ, βασιλεύσας δὲ ἔτη 42 καὶ μῆνας 8.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ μεγάλου καὶ τῆς νεότητος, ἐπροξένησεν εἰς ὅλην τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην ἐντύπωσιν βαθυτάτην· τοσοῦτον βαθεῖαν ὥστε κατ' ἀρχὰς τὸ γεγονός ἐθεωρήθη ἀπίθανον, ἀπίστευτον, ἀδύνατον. Ὅτε ἡ περὶ τούτου πρώτη φήμη ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας, αὐτοὶ οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὡς ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀνέκραζεν ὁ ῥήτωρ Δημάδης, «ὥς γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ». Ἡ οἰκουμένη τῷ ὄντι ἅπασα ἔμελλε νὰ σεισθῇ, ὡς ἐκ τοῦ θανάτου ἐκείνου, διότι τὸ οἰκοδόμημα ὅπερ κατεσκεύασεν ὁ ἀνὴρ, ἦτο τὸ μέγιστον τῶν πολιτικῶν οἰκοδομημάτων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ὑπὸ ἀνδρὸς ἐνὸς γενόμενον, ἡ δὲ τύχη τοῦ ἔργου τούτου ἔμενεν ἤδη ἄδηλος καὶ ἐπισηφαλής. Ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας, τὰ ἔθνη εἶχον συνειθίσει νὰ θεωρῶσιν ὡς ἰσχυρότατον τῶν ἐπὶ γῆς μοναρχῶν τὸν μέγαν βασιλέα. Εἶδομεν ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Εὐρῆξ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐλληςπόντιός τις Ἑλλην, θεωρῶν τὰ πλήθη αὐτοῦ διαβαίνοντα τὸν πορθμὸν «ὦ Ζεῦ! ἀνέκραξε, διατί λαβὼν σχῆμα ἀνδρὸς Πέρσου καὶ ὄνομα Εὐρῆξου ἀντὶ Διὸς, ἐπεχείρησας νὰ ἀναστατώσῃς τὴν Ἑλλάδα;» (τόμου Α'. σελ. 406) Καὶ οὐδὲ ἔπαυσε μέχρις ἐσχάτως ὁ κόσμος νὰ ὑπολαμβάνῃ τὸν βασιλέα ἐκεῖνον, ὃν κατ' ἐξοχὴν μέγαν ἀπεκάλει, ὡς τὸ πρότυπον τῆς ἐπὶ γῆς δυνάμεως καὶ εὐδαιμονίας, διότι ἐξηκολούθει οὗτος ἄρχων τῆς Ἀσίας, καὶ ῥυθμίζων πρὸ ὀλί-

γων ἔτι ἐνιαυτῶν δι' ἐπιταγμάτων τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον ἤδη εἶχε καταλύσει τὸν μέγαν τοῦτον βασιλέα, οὐ μόνον τῶν ἀκαταμετρήτων αὐτοῦ θησαυρῶν καὶ χωρῶν κατέστη κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς μεταξύ Ἰστρου καὶ Μαλέας χερσονήσου ἐδέσποζε, καὶ ἀπασῶν τῶν μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας νήσων. Καὶ ταῦτα πάντα διέπραξεν ἐντὸς δώδεκα ἐνιαυτῶν, καὶ ταῦτα πάντα συνεπλήρωσεν εἰς ἡλικίαν τριάκοντα καὶ δύο μόνον ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀθηναῖος πολίτης μόλις ἤρχιζε νὰ λογίζεται ἄξιος τῆς στρατηγίας, ὁ δὲ Ῥωμαῖος δὲν ἐθεωρεῖτο ἔτι ὥριμος πρὸς τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξιῶμα· εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο ἔτι ἀκατονόμαστος, ὁ δὲ Ναπολέων διετέλει εἰς τὸ προοίμιον τοῦ κατακτητικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Καὶ ἔπειτα ὁ κόσμος ὅστις δὲν ἐγίνωσκε τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς προσβολὰς ἃς ἔπαθε τὸ νεαρὸν ἐκεῖνο σῶμα, ὅστις δὲν ἠννόει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅσον μέγας καὶ ἂν ᾖ, δὲν θαυματουργεῖ ἐντὸς τῶν πρώτων τῆς ἡλικίας ἐνιαυτῶν, εἰμὴ θυσιάζων καὶ προεξοφλῶν οὕτως εἰπεῖν τὴν μετέπειτα τοῦ βίου ἡλικίαν, ὅστις ἐβλέπε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ δωδεκαετίαν τοσαῦτα κατορθώσαντα καὶ ἤδη ἔχοντα εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὸν τε λαμπρὸν τῆς Ἑλλάδος πολιτισμὸν καὶ τοὺς ἀναριθμήτους θησαυροὺς καὶ λαοὺς τῆς Ἀσίας, καὶ νεάζοντα ἔτι, ὁ κόσμος προεδόκα πεποιθότως, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν θέλει ἀρκεσθῆ εἰς ὅσα ἤδη ἐκτέλεσεν, ἀλλὰ θέλει ἐπιχειρήσει καὶ διαπράξει τὴν κατάκτησιν ἀπάσης τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, Ἰταλίας, Γαλατίας, Ἰβηρίας καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰστρου χωρῶν καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰνδοῦ· οὐτε μείναι ἂν ἀτρεμοῦντα ἐπ' οὐδὲν τῶν ἤδη κερκτημένων, οὐδὲ εἰ τὴν Εὐρώπην τῇ Ἀσίᾳ προσέθηκεν, οὐδ' εἰ τὰς Βρετανῶν νήσους τῇ Εὐρώπῃ, ἀλλ' ἔτι ἂν ἐπέκεινα ζητῶν τι τῶν ἠγνοημένων. Τρεῖς μετέπειτα αἰῶνας, ὁ περιώνυμος Ῥωμαῖος ἱστορικός Τίτος Λίβιος, ἐξέταζε μετὰ πλείστης ἀκριβολογίας τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀγῶνος, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπιζήσας, ἤθελεν ἐπιχειρήσει κατὰ Ῥωμαίων· καὶ ἔτι βραδύτερον ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ «περὶ Ῥωμαίων τύχης» πραγματείᾳ αὐτοῦ, μεταξύ τῶν εὐτυχημάτων αὐτῶν συγκατέλεγε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθανὼν προῶρος δὲν ἐπόρθησε νὰ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐ-

τούς. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι τῶν ἱστορικῶν οἱ ἐπιφανέστεροι θεωροῦσιν ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελε παύσει προελαύνων, εἰμὴ ἕως ὅτου ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι οὐδέποτε ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ὁ θάνατος ἀνθρώπου ἐνὸς συνεκίνησε τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα, ὅσον ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος. Καὶ τοῦτο ἤδη μαρτυρεῖ ὅπως ὡς δορυκτῆτωρ ὑπῆρξεν ἀνώτερος ὅλων τῶν μεγίστων δορυκτητόρων ὅσους ἀναφέρει ἢ τε ἀρχαία καὶ ἡ νέα ἱστορία. Διότι πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ παραβάλωσιν αὐτὸν πρὸς Καῖσαρα ἢ πρὸς Ναπολέοντα. Ἀλλ' ὁ μὲν Ναπολέων ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου ἀφοῦ προηγουμένως κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ὥστε ἐνθ' ἀνέκαθεν δὲν ἐκυριαρχήσεν εἰμὴ μόνῃς τῆς Εὐρώπης, καὶ οὐδὲ ταύτης ὁλοκλήρου, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ σταδίου εἶδε καὶ αὐτῆς ἐτέρους κυριαρχήσαντας. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐ μόνον ἐλαχίστας ὡς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον προσεκτίησας χώρας, ἀλλὰ ὁ θάνατος αὐτοῦ μικρὸν ἀναλόγως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, διότι ἀμέσως σχεδὸν εὐρέθησαν ἄνδρες ἐπιτήδευσι νὰ ἐξακολουθήσωσι καὶ νὰ συμπληρώσωσι μάλιστα τὸ ἔργον αὐτοῦ. Τὸ δὲ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἦτο τοσοῦτον μέγα, καὶ τοσοῦτον μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀπαραμίλλου μεγαλοφυΐας συνδεδεμένον, ὥστε αὐτοῦ θανόντος, ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἐκ βάθρων τῇ ἀληθείᾳ συνεκινήθη· τὰ μὲν μὴπω κατακτηθέντα ἔθνη ἐθεώρησαν ἑαυτὰ ἀπαλλογμένα τοῦ μεγίστου τῶν κινδύνων, τὰ δὲ προῦποκύψαντα εἶδον αἴφνης διαρρόαγόντα τὸν συνάψαντα αὐτὰ δεσμὸν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας παρεδόθησαν εἰς ἀπείρους μεταβολάς, ἐνώσεις, διαιρέσεις ἐπικρατειῶν, γλωσσῶν, φυλῶν, θρησκευμάτων, ἅτινα πάντα εἶχον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀφορμὴν ἐν τῷ πρώτῳ καὶ μεγάλῳ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐπιχειρήματι.

Ὡς δορυκτῆτωρ λοιπὸν, διὰ τὴν ἔκτασιν τῶν κατακτήσεων καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἣν αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ ἔσχον εἰς τὴν τύχην τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων, ὁ Ἀλέξανδρος θεωρεῖται ἀπαραμίλλος ἐν τῇ καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίᾳ. Καὶ ὡς πολυμικρὸς δὲ ἀνὴρ, διὰ τε τὴν τόλμην καὶ τὸν ὀργανικὸν νοῦν

καὶ τὸ στρατηγικὸν πνεῦμα, λέγεται συνάπτων ἐν ἑαυτῷ ἀπάσας τὰς ἀρετὰς ἃς ὁ Ὅμηρος ἀποδίδει εἰς τὸν θούρον Ἄρην καὶ εἰς τὴν πολύβουλον Ἀθηνᾶν, καὶ ἀνακηρύσσεται ὁμοίως ἐνιαῖος, ἂν ὅχι ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ, τοῦλάχιστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἔγκριτοι ἱστορικοὶ δὲν παραδέχονται ὅτι συνέλαβέ ποτε τὸ συνήθως ἀποδιδόμενον αὐτῷ μέγα βούλευμα τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσίου κόσμου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὅσον ἐνδέχεται μείζονος ἐξοικειώσεως τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν πρὸς τὰ ἀγαθὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι ἀξιοῦσιν, ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἔτεινεν ὅχι εἰς τὸ νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἐξασιανίσῃ τὴν Ἑλλάδα· ὅτι ἡ λεγομένη διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξεν ἔργον ὅχι αὐτοῦ, ἀλλὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπει, εἰμὴ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, φορολογῶν καὶ στρατολογῶν, ἔτερον δὲ μηδὲν πράττων πρὸς τὴν συγχώνευσιν καὶ ἡθοποίησιν τῶν κατακτηθέντων λαῶν, ἀπλῶς δὲ ἐξακολουθῶν τὰς παραδόσεις καὶ ἔξεις τῶν βασιλέων τῆς Περσίας· παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐπέβαλεν εἰς τὸ ἀσυνάρτητον ἐκεῖνο ἄθροισμα φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκευμάτων, ὡς κυρίαρχον ἔθνος τοὺς Μακεδόνας ἀντὶ τῶν πρότερον κυριαρχούντων Περσῶν ἢ μᾶλλον τοὺς Μακεδόνες καὶ τοὺς Πέρσας ἀπὸ κοινοῦ ἤδη κυριαρχούντας, καὶ πρὸς τοῦτοις ὅτι ἐβελτίωσεν ἐπὶ τὸ μακεδονικώτερον τὴν συγκρότησιν τοῦ στρατοῦ.

Ἀλλ' ἔχονται ἄρᾳ γε ἀληθείας ταῦτα πάντα, δι' ὧν τοσοῦτον μειοῦται ἡ ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου ἐνέργεια τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρισταμένη ὡς ἐπαγαγοῦσα ὑλικὰς τινὰς μόνον καὶ ἐξωτερικὰς μεταβολὰς, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἡθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων; Ἰνα λάβωμεν εὐκαιρίῃ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος ἐννοίαν, ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ ἐξηγήσωμεν, τί ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ τοσάκις ἤδη ἀναφερθέντος καὶ πολλάκις ἀναφερθησόμενου ἔτι ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας ὁμιλοῦντες, δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι διεδόθη ποτὲ εἰς τὴν Ἀσίαν γνήσιος καὶ ἀναλλοίωτος ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποῦ

τὴν ἀρχὴν, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν παρακμὴν ἐξεθέσαμεν ἐν τῷ
 πρώτῳ τόμῳ τῆς παρούσης ἱστορίας, ὁ ἑλληνισμὸς ἐκεῖνος, ὅστις
 ἰδίως διεκρίνετο διὰ τῆς κατὰ πόλεις αὐτονόμου καὶ κυριάρχου
 ἐνεργείας, καὶ, τούτου ἕνεκα, διὰ θαυμαστῆς τινος τῶν ἀτομικῶν
 δυνάμεων καὶ ἀρετῶν ἐντάσεως, οἷαν οὐδαμοῦ ἄλλου τῆς ἱστορίας
 δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν. Ὁ τοιοῦτος ἑλληνισμὸς οὔτε μετεφυ-
 τεύθη οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ μεταφυτευθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν· διότι
 πρῶτον εἶχεν ἤδη παρακμάσει καὶ ἐν τῇ κυριωτάτῃ αὐτοῦ ἐστία,
 ἐν τῇ ἐνταύθα Ἑλλάδι· διότι δεύτερον τὸ ὄργανον δι' οὗ ὁ ἑλλη-
 νισμὸς διεδόθη εἰς τὴν Ἀσίαν, ἦτοι ἡ μακεδονικὴ μοναρχία, ἀνέτρε-
 πεν ἐκ προοιμίου τὴν θεμελιώδη τοῦ πρώτου ἐκείνου ἑλληνισμοῦ
 βάσιν, τὴν κατὰ πόλεις αὐτοτελῆ καὶ κυριάρχον ἐνεργείαν. Ὁ δια-
 δοθεὶς λοιπὸν εἰς τὴν Ἀσίαν ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος,
 ὁ πρῶτος ἑλληνισμὸς, ἀλλὰ ἕτερός τις, ἢ μᾶλλον αὐτὸς μὲν ἐκεῖνος,
 ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς, ἀλλὰ οὔσιωδῶς τροποποιηθεὶς διὰ τοῦ μο-
 ναρχικοῦ πολιτεύματος, διὰ τῶν κατακτήσεων καὶ διὰ τῶν ἄλλων
 ποικίλων νέων περιστάσεων ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκλήθη ἤδη νὰ πρά-
 ξῃ. Ἐὰν ὅμως ὁ διαδοθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ὁ
 ἑλληνισμὸς τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Σωκράτους, δὲν
 ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ἐντελῶς μετέβαλε τὴν ἀρχικὴν φύσιν καὶ
 ὅτι ὅλως ἐταύτισθη πρὸς τὸν ἀσιανὸν βίον καὶ χαρακτῆρα. Ἐκ
 πρώτης ὄψεως ἡ ἑλληνικὴ μοναρχία, ἥτις ὑπῆρξε τὸ πρώτιστον καὶ
 κυριώτατον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὄργανον, φαίνεται ἴσως
 ἀκριβὲς ἀντίγραφον τῆς περσικῆς μοναρχίας, τῆς ὁποίας παρεδέξατο
 τὸν ὄγκον, τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἐθιμοταξίαν, καὶ εἰς πολλὰ, δὲν
 τὸ ἀρνούμεθα, αὐτὰς τὰς κακίας· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὁπόσον διέφερε
 τοῦ ἀκατασκεύου, τοῦ τυραννικοῦ ἄμα καὶ χαλαροῦ, τοῦ βαρβάρου
 ἐνὶ λόγῳ ἰδρύματος, τὸ ὁποῖον ἤλθε νὰ καταλύσῃ ἄμα καὶ νὰ
 ἀναπληρώσῃ! Οἱ Πέρσαι δι' οὐδενὸς ἡθικοῦ δεσμοῦ εἶχον συνδεθῇ
 μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντων ἐθνῶν· ἡ κυριαρχία αὐτῶν
 εἰς τοῦτο συνίστατο, ὅτι ἐπέβαλλον ἐαυτοὺς εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα,
 φερολογοῦντες καὶ στρατολογοῦντες ἀνεπιτηδείως, οὐδὲν πλέον δὲ
 φροντίζοντες περὶ τῆς ἡθικῆς, τῆς κοινωνικῆς, τῆς πολιτικῆς αὐτῶν
 βελτιώσεως, οὐδ' ὅπως δῆποτε τροπολογοῦντες τὴν προτέραν αὐτῶν

κατάστασιν, ὥστε ἡ κυριαρχία ἐκείνη ἦτο ἀπλῶς μηχανικὴ, ὃ ἔστιν ἄτεχνόν τι συναρμολόγημα διαφόρων φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκειῶν μὴ συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλας εἰμὴ διὰ τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτάς ὄγκου, καὶ κατ' οὐσίαν ἄλλοτρίων διατελουσῶν πρὸς ἀλλήλας τε καὶ πρὸς τὴν δυνάστην. Εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐξ ἐναντίας μοναρχίας τὰς διαδεξαμένας τὴν περσικὴν, οὐ μόνον ὁ στρατὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις καὶ πάντα ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν διωργανώθησαν μετὰ ἐξαιρέτου εὐρυθμίας· παρεκτὸς δὲ τῆς ἐξωτερικῆς, τῆς διοικητικῆς ταύτης τέχνης, ἥτις, εἰ καὶ διαφέρουσα τῆς ἀρχαιοτέρας ἐλληνικῆς, μετεῖχεν ὅμως τῆς εὐφυΐας αὐτῆς καὶ δεξιότητος, διενηργήθη καὶ πολυειδὴς ἡθικὴ τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτηθέντων συγχώνευσις, συγχώνευσις ἐν ᾗ βλέπομεν ἀπανταχοῦ ἐπικρατοῦντα τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἐλληνικὴ τέχνη καὶ παιδεία, ἥτις ἐμαράνθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔκτοτε ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς πατρίδι, ἐξήκολούθει ἀκμάζουσα εἰς Πέργαμον, εἰς Ἐφεσον, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Σιδῶνα, εἰς Γάζαν, εἰς Ταρσὸν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς ὅλην ἐν γένει τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον. Ναὶ μὲν δὲν παρήχθησαν ἐνταῦθα ἀριστουργήματα ποιήσεως, ἱστορίας, φιλοσοφίας, ἐνάμιλλα ἐκείνων δι' ἃ τοσοῦτον ἐκλείσθη ὁ πρῶτος ἐλληνισμὸς, ἀλλὰ πλεῖσται καὶ πολύτιμοι ἐργασίαι ἐγένοντο πρὸς διατήρησιν καὶ ἐξήγησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων. Ἡ δ' ἐλληνικὴ τέχνη ἀνέδειξεν ἔργα οὐχὶ ἀνάξια τῶν προτέρων, ἐνῷ αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ μαθηματικὴ, ἡ ἀστρονομία, ἡ φυσικὴ, ἔλαβον ἐπίδοσιν ἀσυγκρίτως τῆς προηγουμένης μεγαλητέραν. Δὲν ἐξηπλώθη λοιπὸν ὁ ἐλληνισμὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τινα οὐσιωδῶς ἐτελειώθη. Οὐδὲ περιορίσθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ εἰς τὰς προειρημένας χώρας. Πρὸς μεσημβρίαν τῆς Αἰγύπτου, ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ αὐτῇ, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ὡς ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα. Ἡ γλῶσσα αὕτη ἐτυποῦτο καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Βακτριανῆς· τεχνῖται Ἕλληνες πολυειδεῖς ἐκόσμουσαν τὰς αὐλὰς τῶν βασιλέων τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Παρθυαίας· ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀρμενίων Ἀρταουάσδης ἐπὶ μὲν τραγωδίᾳ, καὶ ἔγραφε λόγους καὶ ἱστορίας ἐλληνιστί· καὶ γένει Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ

Γεδρωσίων παῖδες, τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας ᾗδον. Βεβαίως αἱ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ πόλεις αἱ κτισθεῖσαι καθ' ὅλας ἐκεῖνας τὰς χώρας δὲν εἶχον τὴν αὐτοτελῆ πολιτικὴν ὑπαρξιν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἵδει ἀστυκοῦ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα, τὸν δῆμον, τὴν βουλὴν, τοὺς ἄρχοντας· καὶ διὰ τῆς ἀδιακόπου αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐγγχωρίων ἐνεργείας, κατωρθώθη ἰδίως νὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολὴν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ, ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τῶν γραμμάτων, τοῦ ἐμπορίου, ὡς ὄργανον ἐνὶ λόγῳ ὅλων τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων σχέσεων. Διεδόθη δὲ εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα, καὶ σύγκρισις καὶ ταῦτισμός τις τῶν ἑλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατρίων θεῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσίας ἐγένετο· διὰ δὲ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζονται αἱ μερικαὶ, αἱ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ιδιότητες, καὶ τὰ πνεύματα νὰ συνοικειῶνται μὲ γενικωτέραν τινὰ τῆς θεότητος ἀντίληψιν· ὥστε ὅτε μετὰ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας ἐκηρύχθη ἐν Ἀσίᾳ κατὰ πρῶτον ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, εὗρε τοὺς λαοὺς ἐκεῖνους προπαρεσκευασμένους μὲν εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνός καὶ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, λαλοῦντας δὲ μίαν καὶ μόνην γλῶσσαν, ἐξ οὗ παραδόξως διευκολύνθη ἡ ταχίστη διάδοσις τῶν ἀληθειῶν ὅσας ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον, λαλοῦντας δὲ ἐνταυτῷ τὴν τεχνικωτάτην καὶ τελειοτάτην τῶν γλωσσῶν, τὴν ἐπιτηδαιοτέραν ἴσως πάσης ἄλλης εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκευματος, τὴν ἑλληνικὴν ἐκείνην γλῶσσαν δι' ἧς πρὸ πάντων κατωρθώθη ἡ τοσοῦτον θαυμασία αὐτοῦ ἐπικράτησις.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα, τοιοῦτος ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ διαδοθέντος εἰς τὴν ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας, καὶ τούτου ἕνεκα, μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ παρ' ἡμῖν ὀνομασθέντος. Ἀλλὰ, λέγουσιν, ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἦτο ὁ ἀρχαῖος, ὁ γνήσιος ἑλληνισμὸς, ἦτο ἀσθενές τι ἐκείνου ἀπαύγασμα, κατάστασις πραγμάτων νόθος καὶ ἄλλοτρία τῆς ἰδιαζούσης ἐκείνης χάριτος καὶ εὐφυΐας, εἰς ἣν ἰδίως ἀποδίδομεν τὸ τοῦ

ἑλληνισμοῦ ὄνομα. Ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμός, τὸ ὡμολογήσαμεν, ὑποδείξαντες καὶ κατὰ τί διαφέρει ἐκείνου· ὅτι ὅμως δὲν εἶναι παντάπασιν ἑλληνισμός, τὸ ἀρνούμεθα πάσῃ δυνάμει, διότι τὸ ἀρνοῦνται διαπρυσίως γεγονότα ἐπενεργήσαντα εἰς τὴν τύχην ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Τί ἐστι τφόντι γνήσιος ἑλληνισμός, καὶ τί νόθος; Τὰ ἔθνη δύνανται κατὰ διαφορούς ἐποχὰς νὰ ἐπιτελῶσιν ἐντολὰς διαφορούς, καὶ διὰ διαφορῶν τρόπων νὰ ἐπιδιώκωσι διαφορούς σκοποὺς, ἐπίσης γενναίους, ἐπίσης λόγου ἀξίους. Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι· ἐπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰστασις πραγμάτων οὐσιωδῶς ἐπενεργήτασα εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπίδοσιν τῶν τε χωρῶν ἐκείνων καὶ τῆς ὅλης γνωστῆς οἰκουμένης; Ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων· ὑπῆρξε βραδύτερον τὸ κυριώτερον ὄργανον τῆς διαδόσεως, τῆς ἀναπτύξεως, τῆς παγιώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ; Ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων· παρήχθη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐνεργείας καὶ γλώσσης; Ἐνόςψι λοιπὸν βλέπομεν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ τὴν αὐτὴν μέχρι τινὸς ιδιότητα τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς δυνάμεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφισβητῶμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς αὐτῆς ἐθνότητος, ἂν καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἐτροπολογήθη διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων. Μήπως ὁ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ῥωμαϊσμός ὑπῆρξεν ἀπαράλλακτος ὁ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ῥωμαϊσμός; Τὰ ἦθλη, αἱ ἕξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἡλλοιωθήσαν· καὶ ὅμως οὐδεὶς ποτε ἐφραντάσθη νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ῥωμαϊσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας. Μήπως ὁ σημερινὸς ἀγγλισμός εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀγγλισμός τῆς Ἑλισάβετ καὶ τοῦ Ἐδβάρδου τοῦ Β΄; Τὰ ἦθλη, αἱ ἕξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐτροπολογήθησαν· καὶ ὅμως οὐδεὶς ποτε ἠξίωσε νὰ ἀρνηθῇ τὸν στενὸν δεσμὸν τῆς ἐθνότητος τὸν ὑπάρχοντα μεταξὺ τοῦ ἀγγλισμοῦ τῶν δύο ἐκείνων ἐποχῶν. Πῶς λοιπὸν ἤθελον ἔχει δίκαιον οἱ ἀξιοῦντες ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμός δὲν εἶναι ἑλληνισμός, διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διαφέρει τοῦ ἀρχαιοτέρου ἑλληνισμοῦ, ὡς πρὸς τινὰ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτοῦ στοιχείων. Ὁ πρῶ-

τος ἑλληνισμὸς εἶχε τὴν χάριν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς νεότητος, ἥτις κατὰ δυστυχίαν, ὅπως εἰς τὸν κατ' ἰδίαν ἄνθρωπον οὕτω καὶ εἰς τὰ ἔθνη, δὲν ἐπανέρχεται ποτέ. Διότι ὅμως ἐξέλιπεν ἡ νεότης, διὰ τοῦτο δὲν ἔπαυσεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ νὰ ᾔναι ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος.

Ἄλλ' ἔστω, λέγουσιν, ὅτι διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνισμὸς τις ὅστιςδὴποτε· ἡ διάδοσις ὅμως τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου δὲν ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὑπῆρξεν ἔργον τῶν διαδόχων αὐτοῦ· ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἄλλο δὲν ἔπραξεν εἰμὴ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ἐκεῖνας καὶ τὸ πολὺ νὰ παραδεχθῇ τὰ ἥθη τὰ περσικά, οὐχὶ δὲ νὰ μεταφυτεύσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν βίον τὸν ἑλληνικόν. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὑπῆρξε κυρίως ἔργον τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀδιαλείπτως ἐργασθέντων ἐπὶ τούτῳ ἐν διαστήματι τριῶν ἑκατονταστηρίδων. Ἀλλὰ τίς παρήγαγεν εἰς μέσον τοὺς διαδόχους; τίς παρεσκεύασε τὸ πεδίον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰργάσθησαν; τίς ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἔθετο τὰς πρώτας καὶ κυριωτέρας τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔργου ἀφορμὰς; Βεβαίως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο ἐντὸς δέκα ἐνιαυτῶν νὰ κατακτήσῃ ἅμα καὶ νὰ ἐξελληνίσῃ ἀπάσας τὰς μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἰνδοῦ, ἀπάσας τὰς μεταξὺ Κασπίας καὶ Αἰθιοπίας χώρας. Ἀλλ' οἱ ἀξιοῦντες ὅτι περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ταύτας καὶ ὅτι οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα προπαρασκευάσῃ τὸν ἐξελληνισμόν αὐτῶν, τυφλώττουσιν ἐνώπιον γεγονότων ἀναμφισβητήτων. Ἴσως τὸ παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς» λεγόμενον, ὅτι ἔκτισε περὶ τὰς 70 πόλεις εἰς τὴν ἀνατολὴν, εἶναι ὑπερβολή· ἀλλ' εἶναι ἀναντιρρήτον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔκτισεν ἐν Αἰγύπτῳ, εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, εἰς τὰς περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμόν, πόλεις ἑλληνίδας οὐκ ὀλίγας, ὧν τινὰς ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἀνωτέρω, καὶ ὅτι πλείστας ἄλλας ἀνεκαίνισε κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Αἱ δὲ ἑλληνίδες αὗται πόλεις τὰς ὁποίας ἐπ' ἄπειρον ἐπολλαπλασίασαν ἔπειτα οἱ διάδοχοι, συνετέλεσαν ὁμολογουμένως πολὺ εἰς τὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσιν.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπροοιμίησεν εἰς τὸ μεγα ἔργον τῆς

συγχωνεύσεως καὶ διὰ γάμων μικτῶν, ὡς εἶδομεν, καὶ διὰ μικτῶν πανηγύρεων, καὶ διὰ στρατοῦ μικτοῦ. «Οὐ γὰρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευσεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβαροῖς δεσποτικῶς χρώμενον», λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς πραγματείᾳ· «καὶ τῶν μὲν ὡς φίλων καὶ οἰκείων ἐπιμελούμενον, τοῖς δὲ, ὡς ζώοις ἢ φυτοῖς προσφερόμενον, πολεμοποιῶν φυγῶν ἐνέπλησε καὶ στάσεων ὑπούλων τὴν ἡγεμονίαν· ἀλλὰ κοινὸς ἦκειν θεόθεν ἀρμოსτῆς καὶ διαλλακτῆς τῶν ὄλων νομίζων, οὓς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε, τοῖς ὅπλοις βιάζόμενος, εἰς τὸ αὐτὸ συνενεγκὼν τὰ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐν κρατῇ φιλοτησίῳ, μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ ἥθη, καὶ τοὺς γάμους καὶ διαίτας, πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντα, ἀκρόπολιν δὲ καὶ φρουράν, τὸ στρατόπεδον, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθοὺς, ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηροὺς· τὸ δὲ ἑλληνικὸν καὶ βαρβαρικὸν μὴ χλαμύδι, μὴ πέλτη, μὴδὲ ἀκινάκη, μὴδὲ κἀνδυῖ διορίζειν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἀρετῇ, τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακίᾳ τεκμαίρεσθαι. Κοινὰς δὲ τὰς ἐσθῆτας ἡγεῖσθαι καὶ τραπέζας, καὶ γάμους καὶ διαίτας, δι' αἵματος καὶ τέκνων ἀνακεραννυμένους». Καὶ μικρὸν κατωτέρω, ἐμπαίζων τὸν Ξέρξην, διότι ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἐνώσει τὴν Ἀσίαν μὲ τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς γεφυρώσεως τοῦ Ἑλληςπόντου, καὶ ἀντιπαρθέτων εἰς τὸ ἀνόητον ἐκείνο τοῦ μεγάλου βασιλέως βούλευμα, τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνώσεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παρχθέντα, ὁ Πλούταρχος ἐπιφέρει. «Οὕτως ἔμφρονες βασιλεῖς Ἀσίαν Εὐρώπῃ συνάπτουσιν, οὐ ξύλοις οὐδὲ σχεδίαῖς, οὐδὲ ἀψύχοις καὶ ἀσυμπαθέσι δεσμοῖς, ἀλλ' ἔρωτι νομίμῳ καὶ γάμοις σῶφροσι, καὶ κοινωνίαις παιδῶν τὰ γένη συνάπτοντες. Πρὸς τοῦτον ἀποβλέπων τὸν κόσμον Ἀλέξανδρος, οὐ τὴν ἐσθῆτα προσήκατο τὴν Μηδικήν, ἀλλὰ τὴν Περσικὴν, εὐτελεστέραν οὔσαν. Τὰ γὰρ ἑξάλλα καὶ τραγικὰ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου παραιτησάμενος, οἷον τίραν καὶ κἀνδυν καὶ ἀναξυρίδας, ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ Περσικοῦ τρόπου μέμιγμένην τινὰ στολὴν ἐφόρει, καθάπερ Ἑρατοσθένης ἱστορήκεν. Ὡς μὲν φιλόσοφος τοῖς ἀδιαφόροις χρώμενος· ὡς δὲ ἡγεμὼν κοινὸς καὶ βασιλεὺς φιλόανθρωπος, τῇ περὶ τὴν ἐσθῆτα τιμῇ τὴν τῶν κεκρατημένων ἀνακτώμενος εὖνοιαν, ἵνα βεβαίως παραμείνωσιν ἀγαπῶντες ὡς ἄρχοντας Μακεδόνας, μὴ μισοῦντες ὡς πολεμίους».

Ἄλλος δὲ ἱστορικός φιλόσοφος μέγας, ὁ κατὰ τὸ πρῶτον ἤμισυ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Γάλλος Μοντέσκιος, ἀνακράζει, ἐν τῷ περιωνύμῳ αὐτοῦ «περὶ τοῦ πνεύματος τῶν νόμων» συγγράμματι. «Ἴδου λοιπὸν κατακτητῆς τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον ἐθρήνησαν ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὑποταχθέντα ἔθνη· ἰδοὺ σφετεριστῆς ὃν ἐκλαυσε καὶ αὐτὸς ὁ ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεθεὶς βασιλεὺς οἶκος! Τοιοῦτόν τι περὶ οὐδενὸς ἄλλου τῶν δορυκμητόρων ἀνέφερεν ἡ ἱστορία». Καὶ μετ' οὐ πολὺ, αἰνιττόμενος τὰς παραφορὰς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἰδίως τὸν φόνον τοῦ Κλείτου, ἐπιλέγει. «Ἀλλὰ καὶ ταύτας τὰς ὀλίγας αὐτοῦ πονηρὰς πράξεις, περιωνύμους διὰ τῆς μετανοίας κατέστησεν· ὥστε ὁ κόσμος ἐλησμόνησεν αὐτάς, ἐνθυμούμενος μόνον τὸ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν ἀρετὴν σέβας· ὥστε ἐθεωρήθησαν ὡς συμφοραὶ μᾶλλον, ἢ ὡς ἰδία αὐτοῦ πράξεις· ὥστε οἱ μεταγενέστεροι θεωροῦντες τὰ ἁμαρτήματα ἐκεῖνα, ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καλυπτόμενα, ἠλέησαν μὲν αὐτὸν ἐνίοτε, ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν ποτέ».

Αὕτη εἶναι ἡ περὶ Ἀλεξάνδρου ἀλήθεια. Ἀναμάρτητος βεβαίως δὲν ὑπῆρξε, μάλιστα περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, ὅτε τὰ πάθη αὐτοῦ ὑπερέβαλον τὰ ὅρια τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Οὐδὲν ἤττον ὅμως ἀνδείχθη οὐ μόνον τῶν κατακτητῶν ὁ μέγιστος, ἀλλὰ καὶ τῶν κυβερνητῶν ὁ μᾶλλον μεγαλεπήβολος καὶ ἀγαπητός. Ἐὰν δὲν ἐξελλήνισεν αὐτὸς τὴν Ἀνατολὴν, ἔρριψεν ὅμως τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ ἔργου ὅπερ μετέπειτα συνεπλήρωσαν οἱ διάδοχοι. Ὅτι δὲ ὁ ἐξελληνισμὸς οὗτος τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξε τὸ ἐξαιρέτως θαυμαστὸν καὶ μεγαλουργὸν τῶν κατορθωμάτων ὅσα ἔπραξε ποτε ἔθνος ἐπὶ γῆς, ἐλάβομεν μὲν ἥδη ἀφορμὴν νὰ ὑποδείξωμεν καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ἱστορίας ταύτης τόμῳ (σελ. 312 καὶ ἐπόμεν.), θελεῖ δὲ ἐξηγηθῇ ἔτι ἐκδηλότερον ἐν τῷ ἀκολούθῳ ἐβδόμῳ βιβλίῳ, ἐν ᾧ ἰδίως περὶ τοῦ γεγονότος τούτουπραγματευόμεθα.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ.

Ο Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἀπεβίωσεν εἰς Βαβυλῶνα, κατὰ ἰούνιον τοῦ 323 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ, ὁ συγκινήσας μετ' ὀλίγον χώρας ἀπωτάτω κειμένας, κατέπληξε πρὸ πάντων τὴν ἀχανῆ πόλιν ἐντὸς τῆς ὁποίας συνέβη. Ταραχὴ δεινὴ ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῇ δι' ὅλης τῆς νυκτός, ἥτις παρηκολούθησε τὴν ἐσπέραν καθ' ἣν ὁ νέος δορυκτῆτωρ κατέλυσε τὸ ζῆν. Στρατὸς καὶ λαός, θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, ἐνέβαλον εἰς τὰ βασίλεια, ἵνα ἴδωσι τὸν νεκρόν, ἵνα βεβαιωθῶσι περὶ τοῦ γεγονότος· καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν θλίψιν διεδέχθη ὁ περὶ τοῦ μέλλοντος φόβος, ἢ μᾶλλον περὶ τοῦ παρόντος, διότι οὐδεὶς ἔξευρε τί δύναται ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν νὰ ἐπισυμβῇ, ἀφ' ἧς ἐξέλιπεν ἡ στιβαρὰ χεὶρ ἥτις συνεῖχε τὸ πολupoίκιον ἐκεῖνο κατασκευάσμα· οἱ κατακτηταὶ ὑπώπτευσον τοὺς ἐγγωρίους, οἱ ἐγγώριοι τοὺς κατακτητὰς, οἱ ἀρχηγοὶ τοὺς ἀρχηγούς· ὅθεν πάντες διενυκτέρευσαν ἔνοπλοι καὶ ἔντρομοι, περιμένοντες στάσιν τινὰ, αἵματοχυσίαν καὶ λεηλασίαν.

Ἀλλὰ τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ τοσοῦτον ταχεῖαν καὶ ἀποπληκτικὴν πτώσιν. Τὴν ἐπιοῦσαν πύξιν, συνῆλθον, ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, « οἱ ἐπτὰ σωματοφύλακες, » τοὺς ὁποίους ὅμως μὴ ἐκλάβωμεν ὡς ἀπλοῦς σωματοφύλακας, κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης ἔννοιαν, διότι ἀληθῶς εἰπεῖν ἦσαν οἱ ἀνώτατοι τοῦ στρατοῦ ἄρχοντες, καὶ τρύτου ἕνεκα ἐξομοιοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν πρὸς τοὺς

νῦν καλουμένους στρατάρχας. Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ ἑπτὰ σωματοφύλακες νὰ καλέσωσι τοὺς « πρώτους τῶν φίλων » ἤτοι τοὺς ἀμέσως μετὰ τοὺς σωματοφύλακας ἐρχομένους ἀνωτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, εἰς γενικὴν συνέλευσιν, ἵνα ὀρίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν διάδοχον τῆς βασιλείας καὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Καὶ συνῆλθον λοιπὸν οὗτοι ἑνοπλοι εἰς τὰ βασίλεια, παρείποντο δὲ ἅπαντα τὰ μακεδονικὰ τάγματα, ἐπὶ τοσοῦτον συμπιεζόμενα, ὥστε πολλοὶ τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διασχίσωσι τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο στίφος καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως.

Ἡ συνεδρίασις ὑπῆρξε πανηγυρικὴ καὶ ἤρξατο διὰ νέων θρήνων περὶ τοῦ μεγάλου νεκροῦ, τοῦ ὁποίου τὰ ὄπλα, ἡ πορφυρά, τὸ διάδημα ἔκειντο ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ θρόνου, θρόνου ἐρήμου καὶ χηρεύοντος. Μετὰ δὲ τὴν ἐνδειξιν τῶν πενθίμων τούτων τῆς συνελεύσεως αἰσθημάτων, ἀνέστη ὁ Περδίκκας, ὁ τῶν σωματοφυλάκων πρῶτος, καὶ, ἀποθέσας ἐπὶ τοῦ θρόνου, μεταξὺ τῶν ἄλλων κειμηλίων, τὸν δακτύλιον ὃν παρέδωκεν αὐτῷ ἀποθνήσκων ὁ βασιλεὺς, παρεκάλεσε τὴν συνέλευσιν νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς σφραγίδος ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν· ὑπέμνησε τὸν κίνδυνον εἰς ὃν περιέστη τὸ κράτος ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ μένῃ ἄνευ κεφαλῆς· προσέθηκε δὲ ὅτι ἔδει νὰ τηρηθῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις τῆς διαδοχῆς· καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ βασίλισσα Ῥωξάνη ἦτο ἔγκυος, ἂν τῶν θεῶν εὐδοκούντων ἤθελε γεννήσῃ υἱόν, εἰς τοῦτον προσήκε τὸ διάδημα· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἦτο ἀπαραίτητον νὰ διορισθῇ ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς, ἥ, καθὼς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀντιβασιλεὺς, καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ προσεκάλει ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς συνελεύσεως. Τότε ἀνέστη ὁ ναύαρχος Νέαρχος καὶ εἶπεν, ὅτι ἐννοεῖται μὲν οἰκοθεν ὅτι ἡ βασιλεία πρέπει νὰ παραμένῃ ἐν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ, ὅτι ὅμως οὔτε εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ διαδόχου, οὔτε εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων ἀρμόζει νὰ ἀναγορευθῇ ὑπέρτατος ἄρχων παῖς μήπω γεννηθείς, ἐνῷ μάλιστα εἶναι ἄδηλον ἂν ἡ βασίλισσα γεννήσῃ υἱόν· καὶ ἔπειτα μεσοβασιλεία πολύμηνος δύναται νὰ ἐκθῇ τὸ κράτος εἰς μεγίστας συμφοράς. Ὅθεν, ἐπέφερε, τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ ἀπόφασιν ἑτέραν, καὶ προσέτεινε λοιπὸν νὰ μὴ περιμείνωσι τὸν προσδοκώμενον υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου,

ἄλλὰ νὰ ἀναγορεύσωσι βασιλέα τὸν ὑπάρχοντα υἱὸν αὐτοῦ Ἡρακλῆν, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ ἡ τοῦ Μένονος χήρα Βαρσίνη.

Ταύτην τοῦ ναυάρχου τὴν πρότασιν ἤκουσεν ἡ συνέλευσις θυμηνῶς, ὀνομάσασα τὸν παῖδα νόθον δορυαλῶτου γυναικός· συγκατέκρινον δὲ τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ οἱ περιεστῶτες Μακεδόνες, κραυγάζοντες δεινῶς καὶ τύπτοντες τὰς σαρίσσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων. Τελευταῖον κατίσχυσε τοῦ θορύβου ἡ φωνὴ τοῦ ἡγεμόνος τῆς φάλαγγος Μελεάγρου, ὅστις εἶπεν ὅτι ἐπίσης ἄτοπον εἶναι ν' ἀποδοθῇ ἡ βασιλεία εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς δορυαλῶτου Βαρσίνης, εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς βαρβάρου Ῥωξάνης· ὅτι δύνανται νὰ ἀποφύγῃσι τὸ ἀτόπημα τοῦτο καὶ οὐδὲν ἤττον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ βασιλείῳ οἴκῳ· ὅτι Ἀρρίδαϊος, ὁ τοῦ Φιλίππου υἱός, εἶχε τὰ πλεῖστα καὶ ἰσχυρότατα δικαίωματα εἰς τὴν ἀρχήν· καὶ ὅτι τοῦτον ἀναγορεύοντες, πράττουσιν ὅ,τι ἐπράχθη ὡς πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππον, ὅστις προστιμῆθη τοῦ υἱοῦ τοῦ προαποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ λαβὼν τὸν λόγον Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ἀντέκρουσεν ἐντόνως τὸν Μελεάγρον. Ὁ Ἀρρίδαϊος, εἶπε, δὲν εἶναι μόνον νόθος, καθὼς υἱὸς θεσσαλίδος ἐταίρας, ἀλλὰ καὶ ἀμβλύς τὴν φύσιν, διὸ παντᾶπασι περιεφρονεῖτο ὑπὸ τε τοῦ Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω, προσέθηκεν, ὅτι πρὸ πάντων ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διαταχθῇ τι μόνιμον καὶ σωτήριον περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους. Ὅστις δ' ἡποτε τῶν προταθέντων ἀναγορευθῇ βασιλεὺς, εἰς τις θέλει σφετερισθῇ ἅπασαν τὴν ἀρχήν, εἴτε ὡς κηδεμὼν, εἴτε ὡς εὐνοούμενος αὐτοῦ· ὅθεν προτείνω, οἱ ἄνδρες οἵτινες ἀπετέλουν τὸ σύνθημα τοῦ Ἀλεξάνδρου συμβούλιον, νὰ ἐξακολουθήσωσι περιστοιχίζοντες τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἀποφασίζοντες περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους κατὰ πλειονοψηρίαν, ὑπακούοντες ὑπὸ τε τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἡγεμόνων, ὑπὸ τε τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχῶν.

Ἡ γνώμη αὕτη ἐφάνη εἰς πολλοὺς ἐπαγωγός, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δεκτὴ, διότι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ὁ στρατός, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν βασιλείον οἶκον καὶ εἰς τὴν βασιλείαν, δὲν ᾔθελεν ἀσπασθῇ αὐτήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἡρακλῆς δὲν ἦτο εἰς Βαβυλῶνα καὶ δὲν ἦτο γνήσιος· ὁ δ' Ἀρρίδαϊος, ὡς αὐτῶς νόθος ὢν, ἦτο

προστούτοις ἀσθενῆς τὸν νοῦν, ἡ συνέλευσις ἀπεφάσισε νὰ ἐπιφυλά-
ξῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν παῖδα τῆς Ῥωξάνης.

Τότε μετέβη εἰς τὸ δεύτερον ζήτημα, εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ
ἀντιβασιλέως. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρώτος ἐλάλησεν ὁ σωματο-
φύλαξ Ἀριστόνους ὁ Πελλαῖος, εἰπὼν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀπο-
θνήσκων εἰς τὸν Περδίκκαν παρέδωκε τὸν δακτύλιον, καίτοι περι-
εστοιχισμένος ὢν ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων Μακεδόνων, προδήλως
ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὸν Περδίκκαν ἠθέλησε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῶν
πραγμάτων κυβέρνησιν. Κοινὴ δ' ἠκούσθη ἡδὴ ἐπιδοκιμασία καὶ
κραυγὴ· «προελθέτω ὁ Περδίκκας ἵνα ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ
τοῦ θρόνου!» Ἀλλ' αὐτὸς δὲν προῆλθεν· ἐπόθει μὲν καὶ προσεδόκα
τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα, ἀλλ' ἤθελε νὰ φανῇ ὅτι διστάζει νὰ ἀνα-
λάβῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην τιμὴν καὶ τὴν βαρεῖαν εὐθύνην, ἤθελε
νὰ φανῇ ὅτι καταναγκάζεται νὰ δεχθῇ αὐτὴν ἄκων. Τότε λαβὼν
αὖθις τὸν λόγον ὁ Μελέαγχρος, εἶπεν ὅτι δικαίως ὁ Περδίκκας δι-
στάζει νὰ δεχθῇ τὸ μέγα ἐκεῖνο ἀξίωμα, προσφερόμενον αὐτῷ ὑπὸ
συνελεύσεως ἣτις δὲν εἶναι πρὸς τοῦτο ἀρμοδιά· μόνος ὁ στρατὸς
δικαιούται νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ χηρεύοντος θρόνου καὶ περὶ τοῦ
κράτους τὸ ὁποῖον κατέκτησε. Βουλευόμεθα, προσέθηκε, τίς θέλει
εἶναι ὁ ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ἐνῶ δὲν ἡξυρόμεν τίνα θέλει βα-
σιλέα ὁ στρατὸς· τὸ κατ' ἐμὲ διαμαρτύρομαι κατὰ τῶν τοιούτων
ἀποφάσεων, αἵτινες ἀντιβαίνουν καθ' ὅλα εἰς τὰ νόμιμα καὶ ἔθιμα
τῶν Μακεδόνων. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνέστη, λαμπρῶς ἐπικροτούμε-
νος ὑπὸ τῶν παρισταμένων Μακεδόνων, καὶ ἐξῆλθεν ἐν συνοδίᾳ
αὐτῶν τῆς συνελεύσεως.

Ἐν τῷ μεταξύ πολλὴ ἐπεκράτει ταραχὴ ἐξῶθεν τῶν ἀνακτόρων,
παρὰ τῇ συμπεπυκνωμένῃ αὐτόθι φάλαγγι, ἥς ἐλάχιστον μόνον μέρος
εἶχε δυνηθῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως· ἡ φά-
λαγξ ἡγανάκτει διότι οἱ μεγιστᾶνες ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα νὰ
ἀποφασίσωσι περὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους, ἄνευ τῆς συναινέσεως
τοῦ στρατοῦ. Εἰπόντος δέ τινος ὅτι ὑπάρχει ἐν Βαβυλῶνι Ἀρρί-
δαῖος, ὁ τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς καὶ κληρονόμος, ἀνεβόησαν πάντες,
ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς καὶ ὅτι πᾶς ἄλλος ὑπὸ τῆς συνελεύσεως
ἀναγορευθεὶς, εἶναι θανάτου ἔνοχος. Ταύτην δὲ τὴν στιγμὴν ἐξῆλ-
θε τῶν ἀνακτόρων ὁ Μελέαγχρος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πολεμιστῶν

καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κινήματος, ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς τὰ βασίλεια, συνεπαγόμενος ἅπαντας τοὺς φαλαγγίτας, οἵτινες ἀναζητήσαντες καὶ ἀνευρόντες τὸν Ἀρρίδαϊον, ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα ὑπὸ τὸ ἀγαπητὸν τοῦ Φιλίππου ὄνομα, διώρισαν τοὺς σωματοφύλακας αὐτοῦ καὶ οὕτως, ἔχοντες αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ, ἐνέβαλον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως. Ἐνταῦθα οἱ μεγιστᾶνες δὲν εἶχον μείνει ἄπρακτοι ἀφ' ἧς ἤκουσαν τὴν διαμαρτύρησιν καὶ εἶδον τὴν ἐξοδὸν τοῦ Μελέαγρου. Ὁ Περδίκκας εἶχε σπεύσει νὰ ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τοῦ θρόνου· διετάχθησαν πάραυτα τὰ πάντα ἵνα προσοικειωθῶσι τοὺς ἵππους· καὶ προσχειρίσθησαν ὁ μὲν Πύθων, σωματοφύλαξ, ὁ δὲ Περδίκκας καὶ ὁ Λεοννάτος, κηδεμόνες τοῦ μέλλοντος παιδὸς τῆς Ῥωξάνης, ὁ δὲ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός, κύριοι τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπῃν πραγμάτων. Τούτων δὲ γενομένων, ὤμοσαν πάντες πίστιν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ μόλις ὀρκισθέντων αὐτῶν, ἐπεφάνησαν εἰς τὸν πρόδομον τῆς αἵθουσας οἱ φαλαγγίται, ὁ δὲ Μελέαγρος εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἀρρίδαίου καὶ ἱκανῶν ὀπλιτῶν, ἀνακράζων, αἰδοῦ ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν προσῆκει ὁ τῆς πίστεως ὅρκος! » Χιλιάδες παρισταμένων σαρισσῶν ὑπεστήριζον τὸν λόγον αὐτοῦ· ὅθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων, καταπλαγέντες, συνετάχθησαν μετὰ τοῦ νέου βασιλέως, καὶ δεινὸς μὲν ἐπῆλθε θόρυβος, ἐπὶ τέλους δὲ ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Ἀρρίδαϊον. Αὐτὸς μὲν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ταράχου, ἐγένετο ἄφαντος, ἀπελθὼν εἰς τοὺς ἰδίους θαλάμους· ἀλλ' ἤδη ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸν τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁ Μελέαγρος, λαβὼν τὸν θώρακα καὶ τὰ ὅπλα, ἐστάθη ὀπισθεν τοῦ νέου βασιλέως ὡς σωματοφύλαξ, καὶ οἱ φαλαγγίται τύπτοντες τὰς σαρίσσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων, ἐχαιρέτιζον μὲν ἀγαλλόμενοι τὸν βασιλέα Φίλιππον, ἠπείλουν δὲ θάνατον εἰς τοὺς σφετερισθέντας τὴν βασιλείαν προδότας!

Τινὲς ὁμῶς τῶν μεγιστάνων, διαφυγόντες, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν αἴθουσαν ὅπου ἔκειτο ὁ τοῦ βασιλέως νεκρός. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ Περδίκκαν ἑξακόσιοι περίπου ἔγκριτοι ἄνδρες, εἰς οὓς προσῆλθε καὶ ὁ Λαγίδης Πτολεμαῖος μετὰ τοῦ εὐγενοῦς ὁμίλου τῶν βασιλικῶν παίδων. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ ἀσύλου τούτου κατεδίω-

ξαν αὐτοὺς οἱ φαλαγγίται μετὰ τοῦ Μελέαγρου καὶ τοῦ Ἀρρίδαίου. «Περὶ ἐμὲ, ἀνέκραξε τότε ὁ Περδίκκας, περὶ ἐμὲ πάντες οἱ βουλούμενοι νὰ προφυλάξωσι τὸν τοῦ βασιλέως νεκρόν.» Καὶ ἄγριος ἤδη ἐξερράγη ἀγών, ἱκανοὶ δὲ τραυματῖαι καὶ νεκροὶ ἔπεσον ἐκατέρωθεν, μέχρις οὗ τινὲς τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων, προσελθόντες εἰς μέσον, ἐξώρκισαν τοὺς ἀνθισταμένους νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὸν βασιλέα, καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτὸν ὑπερέχουσαν δύναμιν τῆς φάλαγγος, προκρίνοντας ἀντὶ τῆς βεβαίας καταστροφῆς ἔντιμον συνδιαλλαγὴν· πρῶτος δ' ὁ Περδίκκας κατέθεσε τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ μὲν Μελέαγρος ἀπήτησε νὰ παραμείνωσι περὶ τὸν νεκρόν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ· οἱ δὲ, φοβούμενοι προδοσίαν, ἐξῆλθον κρυφίως τῶν τε ἀνακτόρων καὶ τῆς πόλεως καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν ὑπαίθρῳ· μόνος ὁ Περδίκκας μετὰ τινων παίδων ἐξηκολούθησε κατ' ἀρχὰς διατρίβων ἐν τῇ πόλει, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ ἔτι τοὺς φαλαγγίτας. Τῷ οὖν πεζὸς οὗτος στρατὸς ἠδυνήθη, ἐν στιγμῇ παραφορᾶς, νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τοὺς εὐπατρίδας, ἀλλ' ἅμα παρελθούσης τῆς πρώτης αὐτοῦ μέθης, δὲν ἠδύνατο εἰ μὴ νὰ σεβασθῇ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς ὁποίους εἶχε συνειθίσει νὰ τιμᾷ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εἶχε συνειθίσει νὰ βλέπῃ διακρινομένους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς οὗ ἐθρήνει τὸν θάνατον. Ὁ Μελέαγρος ἠσθάνετο τοῦτο κάλλιον παντὸς ἄλλου· καὶ ἐπεχείρησε μὲν νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ φονεύσῃ τὸν ἐπιφανέστερον τῶν ἀντιπάλων, τὸν Περδίκκαν, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι οἱ ἐπὶ τούτῳ σταλέντες στρατιῶται, ἅμα εὐρεθέντες ἐνώπιον τοῦ ἀνδρὸς, καί τοι μὴ ἔχοντος περὶ αὐτὸν εἰ μὴ ἐκκαίδεκα τῶν βασιλείων παίδων, ἠλασθήσαν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν λόγων, καὶ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι καὶ δυσηρεστημένοι. Ἐδοκίμασε πρὸς τούτοις ὁ Μελέαγρος νὰ συγκροτήσῃ ἄνευ τῶν εὐπατριδῶν τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως· ἀλλὰ πολλὰ ἐπεκράτει οὐδὲν ἤττον ἐν τε τοῖς βασιλείοις, ἐν τε τῇ στρατῷ ἀθυμία καὶ δυσπιστία. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τὰ πράγματα ἐδεινώθησαν ἔτι μᾶλλον· οἱ ἔξω τῆς πόλεως στρατοπεδεύοντες ἱππεῖς, οἱ προσεπικαλούμενοι ἐταῖροι, εἰς οὓς προσῆλθεν ἤδη καὶ ὁ Περδίκκας, ἤρχισαν νὰ παρεμποδίζωσι τὴν εἰς Βαβυλῶνα εἰσαγωγὴν νέων τροφῶν· ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἐν αὐτῇ ἡ ταραχὴ, οἱ δὲ φαλαγγίται ἀπήτουν ταχεῖάν τινα λύσιν τῆς πρὸς τοὺς ἱππεῖς διενέξε-

ως, εἴτε διὰ πολέμου, εἴτε διὰ συνδιαλλαγῆς. Καὶ ἀπεστάλησαν λοιπὸν τρεῖς εἰς τὸ στρατόπεδον πρέσβεις, προσκαλοῦντες τοὺς ἐταίρους νὰ παύσωσι τὰς ἐχθροπραξίας· ἀλλ' ἔλαβον εἰς ἀπάντησιν, ὅτι οἱ ἱππεῖς δὲν θέλουσιν ἀποθέσει τὰ ὄπλα εἰ μὴ ὅταν ὁ βασιλεὺς παραδώσῃ τοὺς αἰτίους ἀπάσης ταύτης τῆς ἀνωμαλίας. Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀπαίτησις δὲν ἐγένετο δεκτὴ, ἐξηκολούθησαν ὁμῶς αἱ διαπραγματεύσεις, ἰδίως διὰ τοῦ ἐπιτηδείου γραμματέως τοῦ Ἀλεξάνδρου, Εὐμένους τοῦ Καρδιανοῦ· ἐπεθύμει δὲ καὶ ὁ Περδίκκας τὸν συμβιβασμὸν, πεποιθὼς ὅτι, ἅμα πλησιάζῃ τὸν βασιλέα, θέλει ἀνατρέψῃ τὴν ἐπιβρόχην τοῦ Μελέαγρου. Ὅθεν, ἐν ἀρχῇ ἰουλίου, συνωμολογήθη μεταξὺ φάλαγγος καὶ ἐταῖρων σύμβασις, καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀρρίδαϊος, μετονομασθεὶς Φίλιππος, παρέμεινε βασιλεὺς, ἀλλ' ὁμῶς ἔμελλε νὰ μετάσχη τῆς βασιλείας καὶ ὁ ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης παῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν Εὐρώπῃ μὲν στρατηγὸς ἐκυρώθη ὁ Ἀντίπατρος, προστάτης δὲ τῆς βασιλείας ὁ Κρατερός· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ὁ μὲν Περδίκκας ἀνηγορεύθη χιλιάρχος, ὁ δὲ Μελέαγρος, ὑπαρχος αὐτοῦ. Ἐνταῦθα πάλιν μὴ συγχύσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ παλαιὰ ὀνόματα μὲ τὰ νέα καὶ ὑπαλάβῃ τὴν χιλιarchίαν ἐκείνην τοῦ Περδίκκου ὡς μικράν τινα χιλίων ἀνδρῶν ἀρχήν. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶχε παραλάβει ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς περσικῆς αὐλῆς, ὅπου ὁ χιλιάρχος δὲν προΐστατο μόνον τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου τῶν ἱππέων ὀμίλου οἷτινες, ἐκαλοῦντο ἀσυγγενεῖς τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν εἶπετο ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα, ἐκπροσωπῶν αὐτὸν, ὅπως ὁ μέγας Βεζίρης τοῦ Σουλτάνου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ αὐλῇ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀρρίανος, ὁμιλῶν περὶ τῆς χιλιarchίας ἐκείνης τοῦ Περδίκκου λέγει· « Περδίκκαν δὲ χιλιarchεῖν χιλιarchίας ἧς ἦρχεν Ἡφαιστίων· τὰ δὲ ἦν ἐπιτροπὴ τῆς πάσης βασιλείας. » Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τὸ ἀποδοθὲν εἰς τὸν Περδίκκαν διὰ τῆς ἥδη γενομένης συμβάσεως· τελεσθέντων δὲ τῶν ὅρκων ἐκατέρωθεν, προήλασαν οἱ μὲν φαλαγγισταὶ ἀπὸ τῆς πόλεως, ὑπὸ Μελέαγρον, οἱ δὲ ἐταῖροι ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, ὑπὸ Περδίκκαν, καὶ ἐνωθέντες ἅπαντες περὶ τὰ τείχη τῆς Βαβυλῶνος, εἰσῆλθον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἡνωμένοι καὶ ἀγαλλόμενοι.

Ἀλλ' ἡ κοινὴ αὕτη ἀγαλλίασις δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ ἀρχι-

κδς, ὁ ἀγέρωχος Περδίκκας δὲν εὐχαριστεῖτο εἰς τὴν τοιαύτην συνδιαλλαγὴν. Ἡ στασιάσασα φάλαγξ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ὁ αὐθάδης Μελέαγρος, ὁ τολμήσας ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ καταστῇ ἐκποδὼν. Ὅθεν, ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν, διέταξεν ἐπίσημον τοῦ στρατοῦ ἀγνεῖαν ἥτοι καθαρισμόν, ἕνεκα τῆς προγεγεννημένης ἀνωμαλίας καὶ ἀδελφοκτονίας. Ἡ ἀγνεῖα ἐτελεῖτο, κατὰ τὰ πάτρια τῶν Μακεδόνων, ὡς ἐξῆς. Ἐδιχοτομεῖτο κύων καὶ τὰ δύο αὐτοῦ τμήματα κατετίθεντο, ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ, εἰς τινα ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐν τῷ μεταξύ δὲ αὐτῶν διήρχετο σύμπας ὁ στρατὸς, πρῶτον τὰ ὄπλα τῶν προτέρων βασιλέων, ἔπειτα ὁ βασιλεὺς περιστοιχισμένος ὑπὸ τῶν παίδων, κατόπιν οἱ ἵππεις καὶ τελευταῖον οἱ πεζοί· καὶ μετὰ τὴν ἀγνεῖαν, συνεπληροῦτο ἡ τελετὴ διὰ προσποιητῆς μεταξύ τῶν πεζῶν καὶ τῶν ἱππέων μάχης. Οὕτω λοιπὸν ἐγένοντο τὰ πράγματα καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου· ἀλλ' ὅτε ἀντιπαρεστάχθησαν τὰ δύο σώματα, ἔνθεν μὲν οἱ ἵππεις καὶ οἱ ἐλέφαντες ὑπὸ τὸν βασιλέα καὶ τὸν Περδίκκαν, ἔνθεν δὲ οἱ πεζοὶ ὑπὸ τὸν Μελέαγρον, ἵνα συγκροτηθῇ ἡ προσποιητὴ μάχη, καὶ ἤρξατο ἤδη τὸ τῶν ἱππέων κίνημα, διεδόθη αἶφνης μεταξύ τῶν φαλαγγιτῶν ἡ φήμη, ὅτι μελετᾶται προδοσία· καὶ πολλοὶ μὲν ἐφρόνουν ὅτι δεόν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πόλιν, διότι, ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ ἀντιπατασσόμενοι εἰς τοὺς ἵππεις, ἤθελον ἀπολεσθῇ, ἄλλοι δὲ πάλιν ἐδίσταζον νὰ ἀνατρέψωσιν οὕτω τὴν μόλις ἀνορθωθείσαν συμφιλίωσιν. Ἐντούτοις ἐπλησίασε τὸ ἱππικόν· καὶ τότε προκαλπᾶσας ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ Περδίκκου καὶ μιᾶς ἱλῆς· εἵνα συμπληρωθῇ ἡ ἀγνεῖα, ἀνέκραξεν, ἀνάγκη νὰ παραδοθῶσιν οἱ πρωτοურγοὶ τῆς στάσεως καὶ λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας αὐτῶν. Ἡπείλησε δὲ ὅτι, ἐὰν παρακούσωσιν εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην, θέλει ἐξωθήσει τοὺς ἐλέφαντας ἐπὶ τὴν φάλαγγα. Ἡ φάλαγξ ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος ἀκούσασα τὸν ἀπροσδόκητον τοῦτον λόγον, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς, πλησιάσας, ἐκάλεσεν ἀπὸ τὰς τάξεις αὐτῶν ὀνομαστὶ ὄλους ὅσοι, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ἐπιούσης τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, συνταχθέντες μετὰ τοῦ Μελεάγρου, εἶχον ἐξέλθει τῶν βασιλείων. Τριακόσιοι περίπου οὕτω συνελήφθησαν Μακεδόνες, καὶ ἐν τῷ ἅμα, ῥιφθέντες εἰς τοὺς ἐλέφαντας, κατε-

σπάραχθησαν ὑπ' αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ συνεπληρώθη ἡ θυσία αὕτη διὰ μεγαλητέρου τινὸς θύματος. Ἐν ὧν διήρκει ἡ φοβερά ἐκείνη σκηνή, ὁ Μελέαγρος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐν τῇ φάλαγγι τάξιν· ἅμα ὁμως ἐπανελθόντων τῶν στρατευμάτων εἰς τὰ ἴδια, θεωρῶν ὅτι προδήλως κινδυνεύει, κατέφυγεν εἰς ἓνα τῶν ναῶν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Περδίκκας εἶπον ὅτι, διὰ ταύτης τῆς φυγῆς, αὐτὸς ἑαυτὸν ὠμολόγησεν ἔνοχον θανάτου, καὶ διέταξαν νὰ φονευθῇ ἐν τῷ ναῷ.

Διὰ τοῦ τολμηροῦ τούτου ἅμα καὶ συνετοῦ ἔργου ἐπροοιμιάτεν ὁ Περδίκκας εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ νέος χιλιάρχος ἤνυνόει, ὅτι, καὶ τοι σωφρονίσας τὴν φάλαγγα, καὶ τοι ἀπαλλαγείς τοῦ Μελεάγρου, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ ἀσφαλῆ τὴν ἀρχήν, ἐνόσῳ ἔβλεπε περὶ αὐτὸν καὶ τὸν βασιλέα, τοσούτους εὐκλεεῖς συστρατήγους, ὧν πολλοί, ἂν ὄχι ἅπαντες, εἶχον ἴσα πρὸς αὐτὸν δικαιώματα εἰς τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ἀξίωμα. Ναὶ μὲν ὁ Περδίκκας ἦτο ἀνὴρ εὐσταθὴς καὶ ρέκτης, καὶ εἶχε προσφέρει ἐπὶ μακρὸν λαμπρὰς ὑπηρεσίας εἰς τε τὸν Φίλιππον καὶ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ἀλλ' οὔτε λόγῳ τῶν ἀρετῶν, οὔτε λόγῳ τῶν ὑπηρεσιῶν ἦτο ἀνώτερος πάντων τῶν σωματοφυλάκων καὶ τῶν ἄλλων ἐγκρίτων συναθλητῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως. Ναὶ μὲν εἶλκε τὸ γένος ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ὀρεστίδος οἴκου· ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς οὐδὲν ἦττον ἐπιφανεῖς προπάτορας, ὁ Ἀντίγονος, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Λεοννάτος. Ναὶ μὲν ἦτο ὁ πρεσβύτερος τῶν σωματοφυλάκων, διὸ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀποθνήσκων, εἰς αὐτὸν παρέδωκε τὸν δακτύλιον· ἀλλὰ τὸ τυχαῖον τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος περιστατικὸν δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχον μέγα κύρος εἰς τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις. Τὸ δὲ ἱστορικόν, ὅτι ὁ βασιλεὺς, ἐρωτηθεὶς τίνι καταλείπει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη αὐτῷ κρατίστῳ, ἐπενοήθη, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Χιλιάρχου ἵνα ἐνισχύσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Περδίκκας ᾔσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ μὴν ἀφήσῃ ἡνωμένους περὶ τὸν βασιλέα ἅπαντας τοὺς μεγιστᾶνας ἐκείνους, οἵτινες, ἅπαξ συμφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους, εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταβάλωσιν αὐτόν. Ἴνα δὲ διασκορπίσῃ αὐτούς, ἐπιτήδειον ἐνόμισε νὰ

ἐπιχειρήσῃ νέαν τῶν σατραπειῶν διανομήν, ἣν ἐπεθύμουν βεβαίως καὶ οἱ φιλοδοξότατοι τῶν στρατηγῶν, ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ ν' ἀποβῶσιν εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνας καὶ ἀπομεμακρυσμένας διοικήσεις πολὺ πλεόν ἀνεξάρτητοι καὶ ἰσχυροὶ παρ' ὅτι ἦσαν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κυβερνήσεως. Ἀμέσως λοιπὸν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀγνείας, προσεκάλεσεν ὁ Περδίκκας τοὺς στρατηγοὺς εἰς συνέλευσιν καὶ διεκοίνωσεν εἰς αὐτοὺς, ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως, ὅτι, ἔνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων τοῦ κράτους καὶ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν ἃς πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων προσήνεγκον τῇ βασιλείᾳ, εὐλογον ἐθεωρήθη νὰ διαταχθῶσιν αἱ ἀκόλουθοι οὐσιώδεις μεταβολαί, περὶ τε τὴν διοίκησιν τῶν σατραπειῶν, καὶ περὶ τὰ ἀνώτατα τοῦ στρατοῦ ἀξιώματα.

Ὁ μὲν Περδίκκας ἔμελλε νὰ παραμείνῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ, διατηρῶν τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ὅλων τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων ὅσα δὲν ἀνῆκον εἰς τὰς κατ' ἰδίαν σατραπείας· ἔμελλε πρὸς τούτοις, ὡς ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, νὰ φέρῃ τὴν βασιλικὴν σφραγίδα, ἅπασαι δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ βασιλείου, αἱ τε στρατιωτικαὶ καὶ αἱ πολιτικαὶ, δι' αὐτοῦ ἔμελλον νὰ λαμβάνωσι τὰς βασιλικὰς διαταγὰς. Τὸ ἀξίωμα τῆς χιλιαρχίας ἀπεδόθη εἰς τὸν Σέλευκον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντιόχου, πρότερον ὄντα ἡγεμόνα τῶν παιδῶν. Ὁ Σέλευκος οὗτος, ὃν θέλομεν ἰδεῖ βραδύτερον ἰδρυτὴν γενόμενον τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἥδη ὢν μόλις τριακονταέτης, εἶχε διαπρέψει ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἐκστρατείᾳ καὶ μάλιστα εἰς τὴν περὶ τὸν Ὑδάσπην ποταμὸν μάχην, ἄγων τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο τοῦ στρατοῦ σῶμα· ἔπειτα κατὰ τὴν μεγάλην πανήγυριν, τὴν εἰς Σοῦσα τελεσθεῖσαν (σελ. 162—163), ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Σπιταμένους τοῦ Βακτρίου ἡγεμόνος παῖδα· νῦν δὲ, διὰ τὴν τόλμην αὐτοῦ, καὶ τὴν καρτερίαν, καὶ τὴν ἐξαισίαν ῥώμην, ἅμα δὲ τὸ προσήνεκ καὶ τὸ συνετὸν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἰδίως ἐπιτηδεὶς πρὸς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε δὲν ἤθελε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς ἓνα τῶν πρεσβυτέρων στρατηγῶν, τῶν τούτου ἔνεκα ἐπικινδυνότητων ὄντων ἀντιπάλων. Ἡγεμὼν δὲ τῶν παιδῶν προσχειρίσθη, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου, Κάσσανδρος, ὁ Ἀντιπάτρου, ὅστις ὀλίγον πρὸ τῆς τοῦ βασιλέως τελευτῆς εἶχεν ἔλθει εἰς Βαβυλῶνα κομίζων ἐντολὰς τοῦ πατρός. Ὁ Κάσσανδρος, μικρὸν νεώτερος ὢν τοῦ Σελεύκου,

καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης μὴ διατελέσας ἔτι ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ, προήχθη αἰφνης εἰς ἐν τῶν ἐντιμοτάτων ἀξιωματίων τοῦ στρατοῦ, τὸ μὲν διότι ὁ Περδίκκας ἤλπιζεν οὕτω νὰ προσοικειωθῇ τὸν γέροντα Ἀντίπατρον, τὸ δὲ διότι ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ κρατήσῃ παρ' ἑαυτῷ ὡς ὄμηρον τὸν υἱὸν του. Τὰς ἄλλας ἐν τῷ γενικῷ ἐπιτελείῳ γενομένας τότε μεταβολάς, δὲν γνωρίζομεν. Τὰ δὲ κατὰ τὰς σατραπειάς διετάχθησαν ὡς ἀκολούθως.

Ἡ Αἴγυπτος ἦτο μία τῶν μᾶλλον λόγου ἀξίων σατραπειῶν τοῦ ὅλου κράτους, διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς, τὴν ταχέως προαχθεῖσαν εὐ-
 ημερίαν καὶ τὴν πρὸ ὀλίγων μὲν μόλις ἐνιαυτῶν ἰδρυθεῖσαν, ἀλλ' ἤδη θαυμασίως ἀκμάσασαν πρωτεύουσαν Ἀλεξάνδρειαν. Ταύτης τῆς σατραπειᾶς ἡγεμὼν κατέστη ὁ σωματοφίλαξ Πτολεμαῖος ὁ Ἀγάου, εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο πρὸ καιροῦ μέγα ἐν τῷ κράτει, ἐλέγετο μάλιστα ὅτι ἦτο ὄχι τοῦ Ἀγάου, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως Φιλίππου υἱός, καὶ τῷ ὄντι εἶχε πολλὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός, ἰδίως τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ νὰ ἐκτιμᾷ τὰς περιστάσεις καὶ νὰ ὠφελῇται ἀπὸ αὐτῶν ὅσον δεῖ, ἡγουν οὔτε πλειότερα, οὔτε ὀλιγώτερα ἐπιζητῶν πλεονεκτήματα ἀφ' ὅσα εὐλόγως δύνανται ἐκάστοτε νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετριότης αὕτη δὲν ἀναδεικνύει Ἀλεξάνδρους δορυκτῆτορας, ἀναδεικνύει ὅμως θεμελιωτὰς διαρκεστέρων ἰδρυμάτων ὅθεν θέλομεν ἰδεῖ τὸν Πτολεμαῖον ἀρχηγέτην γενόμενον μακρᾶς καὶ πολυκρότου ἐν τῇ ἱστορίᾳ βασιλικῆς δυναστείας.

Τῆς ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίας, ἦτοι τῆς χώρας ἥτις, ἀπλουμένῃ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τῆς παραλίας, περιελάμβανε καὶ τὰς Φοινικικὰς πόλεις, σατράπης προσχειρίσθη Λαομέδων ὁ Λαρίχου, Μιτυληναῖος. Ὁ διορισμὸς οὗτος ἀνδρὸς Ἑλλήνος εἰς μίαν τῶν λαμπροτέρων τοῦ κράτους σατραπειῶν, μαρτυρεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσαχθεῖσαν ἐντελῇ μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἰσότητα· διότι ἵνα διορισθῇ εἰς τὴν σατραπειάν ταύτην, ὁ Λαομέδων ἦτο βεβαίως εἰς τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς. Καὶ ἔπειτα εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτος ἦτο εἰς τῶν πιστῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλων, τῶν ἐξορισθέντων τούτου ἕνεκα ἐκ τῆς Μακεδονίας, τῷ 337 (σελ. 67), καὶ ἐν οἷς, παρεκτὸς αὐ-

τοῦ, συγκατελέγοντο ὁ Νέαρχος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λαομέδοντος Ἐριγύϊος. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Λαομέδων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ τῷ 332, δι' ἣν εἶχε γνῶσιν τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὴν διοίκησιν τῶν αἰχμαλώτων.

Ἡ σατραπεία Κιλικίας δὲν διεκρίνετο οὔτε διὰ τὴν ἔκτασιν αὐτῆς, οὔτε διὰ τὴν εὐπορίαν· ἀλλὰ στρατιωτικῶς ἦτο λόγου ἄξια, καθὼ συνάπτουσα τὴν δυτικὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς. Ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν ταξίαρχον Φιλώταν. Πρὸς δυσμὰς συνώρρευε τῇ Κιλικίᾳ, ἡ Παμφυλία, τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε, σὺν τῇ Λυκίᾳ, ὁ περιώνυμος τοῦ στόλου ἡγεμὼν Νέαρχος. Καὶ ἤδη δὲ φαίνονται αἱ χῶραι αὗται εἰς αὐτὸν ἐπιτραπείσαι, ἀλλ' οὗτος, προτιμῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἀρχηγίαν τῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν θάλασσαν ναυτικῆς τῶν Μακεδόνων δυνάμεως, ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν σατραπείαν αὐτοῦ εἰς Ἀντίγονον τὸν Φιλίππου.

Ὁ Ἀντίγονος οὗτος, ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Ἐλιμείας οἴκου, καὶ μεγαλεπήβολος ὢν, προεχειρίσθη ἔτι ἀπὸ τοῦ 333 σατράπης τῆς μεγάλης καλουμένης ἡ ἰδίως Φρυγίας, χώρας ἔκτοτε δυσκυβερνήτου ἕνεκα τῶν ληστρικῶν ὀρεινῶν φύλων καὶ τῶν σχεδὸν ἀνεξαρτήτων συμμάχων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο. Διότι πρὸς μεσημβρίαν μὲν ὦκουν οἱ Πισίδαι καὶ οἱ Ἰσαυροί, οἵτινες πολλάκις ἐτάραττον τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν, καὶ ἐνίοτε ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς Μακεδόνας στρατηγούς ἡγωνίζοντο. Πρὸς δὲ τὸ βορειοανατολικόν, εἰς τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκίαν, ἥτις βραδύτερον ἀπλῶς Πόντος ἐκλήθη, ἐδυνάστευεν ὁ γηραιὸς Ἀριαράθης, ἔχων, ὡς ἐφημίζετο, πεζοὺς μὲν τρισμυρίους, ἵππεῖς δὲ ἀρίστους μυρίους καὶ πεντακισχιλίους. Πρὸς βορρᾶν δὲ οἱ Παφλαγόνες, εἶχον μὲν ὑποταχθῇ τῷ 333 εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ὑποβλήθῃ τότε ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐφορείαν τοῦ σατράπου Φρυγίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι διατηρήσει τὴν ἰδίαν δυναστείαν καὶ ὅτι μακεδονικὰ στρατεύματα δὲν θέλουσιν εἰσελθεῖ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἔνεκα λοιπὸν τοιούτων γειτόνων, ὁ Ἀντίγονος εἶχεν ἀνέκαθεν πολλὰ ἀνὰ χεῖρας πράγματα· ἤδη δὲ ὁ Περδίκκας ἐφρόντισε νὰ προσθέσῃ νέας δυσκολίας εἰς τὸν φιλόδοξον ἐκείνον σατράπην· δι-

ὅτι ἢ τε Καππαδοκία, ἢ τε Παφλαγονία κατετάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ κυριευθῶσιν ἐπὶ τούτῳ, ὁ Ἀντίγονος προσεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν κα-
τάκτησιν αὐτῶν.

Τῷντι ἡ Παφλαγονία, ἡ μεγάλη Καππαδοκία (ἡ πρὸς τῷ Ταύ-
ρῳ καὶ μεγάλη καλουμένη) καὶ ἡ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία,
μέχρι Τραπεζοῦντος πρὸς ἀνατολὰς, ἐπετράπησαν ὑπὸ τοῦ Περδίκ-
κου εἰς τὸν Καρδιανὸν Εὐμένην, ὅστις, καίτοι τὸ γένος Ἑλλήνων ὢν,
εἶχε διατελέσει ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ στρατηγὸς
κατὰ τὴν Ἰνδικὴν ἀπεστάλη, καὶ τὴν Περδίκκου παρέλαβεν ἱπ-
παρχίαν, ὅτε ὁ Περδίκκας, ἀποθανόντος τοῦ Ἡφαιστίωνος, εἰς τὴν
ἐκείνου προῆλθε τάξιν. Ὡστε ὁ Ἑλλήν οὗτος ἦτο εἰς τῶν μεγα-
στάνων τῆς αὐλῆς, διακρινόμενος οὐ μόνον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ συνέ-
σει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ κρά-
τους ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ τοῦτον ἀπὸ τοῦ βα-
σιλέως, ἀναθεὶς δὲ αὐτῷ σατραπείαν ἦν κατὰ μέγα μέρος ὤφειλε
νὰ κατακτήσῃ ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ δυνάστου Ἀριαράθου, καὶ παραγ-
γείλας τὸν Ἀντίγονον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ, ἀπησχόλησεν
ἀμφοτέρους εἰς δυσχερεῖς πράγματα.

Σατραπείᾳ τῆς μὲν Καρίας ἀνεδείχθη Ἀσανδρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ
Παρμενίωνος· τῆς δὲ Λυδίας, ὁ Μένανδρος, τῆς δὲ μικρᾶς Φρυγίας,
τῆς ἐφ' Ἑλληςπόντῳ, ὁ περιώνυμος σωματοφύλαξ Λεοννάτος, διό-
τι ἡ μικρὰ Φρυγία ἦτο μία τῶν ἀξιολογωτέρων σατραπειῶν τοῦ
κράτους, λόγῳ τοῦλάχιστον στρατιωτικῷ. Τὴν μικρὰν Φρυγίαν
ὤφειλε νὰ διέλθῃ πᾶς ὁ θέλων ἀσφαλέστερον καὶ προχειρότερον νὰ
μεταβῇ εἴτε ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, εἴτε ἀπὸ τῆς Εὐρώ-
πης εἰς τὴν Ἀσίαν· ὥστε ὁ δεσπόζων τῆς ἐφ' Ἑλληςπόντῳ Φρυγί-
ας ἐδέσποζε τῆς κυριωτάτης πύλης, ἣτις διήρει εἰς δύο τὸ ὅλον
κράτος. Τούτου ἕνεκα ὁ μὲν Περδίκκας ἔδωκε τὴν σατραπείαν ταύ-
την εἰς φίλον πιστὸν, τὸν Λεοννάτον, ὅστις πλεῖστον συνετέλεσεν
εἰς τὸ νὰ κατισχύσῃ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ Ἐπιμελητὴς· ὁ δὲ
Λεοννάτος πάλιν εὐχαρίστως ἐδέχθη αὐτὴν, ὡς δυναμένην μέχρι τινὸς
ν' ἀντισταθμίσῃ τὸ μέγα ἐν τῷ κράτει ἀζίωμα τοῦ Περδίκκου.

Ἐν Εὐρώπῃ ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τῆς χώρας ἡν πρότερον ἐδιοίκει ὁ
Ἀντίπατρος, ἡ Θράκη καὶ ἰδίως ἡ Θρακικὴ Χερσόνησος, ἐπιτρα-

πεισα εἰς τὸν σωματοφύλακα Λυσίμαχον, στρατηγὸν ὄντα ἄριστον καὶ φίλον ὡσαύτως πιστὸν τοῦ Ἐπιμελητοῦ. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ Χερσονήσος εἶχεν ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὴν ἀξίαν τῆς ἐφ' Ἑλληςπόντῳ Φρυγίας· διότι ὃν λόγον ὁ ταύτης ἄρχων ἦτο κύριος τῆς ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διαβάσεως, τὸν αὐτὸν λόγον ὁ τῆς Χερσονήσου ἄρχων προχείρως διέβαινε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς δὲ τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἦτοι εἰς τὰς χώρας τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Τριβαλλῶν, τῶν Ἀγριάνων, εἰς τὴν ἰδίως Μακεδονίαν, εἰς τὸ ὑποκείμενον τοῖς Μακεδόσι μέρος τῆς Ἠπείρου, καὶ εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα, δὲν ἔμεινεν ὡς πρότερον ἀπαραμείωτον τὸ τοῦ Ἀντιπάτρου κράτος, πρὸς ὃν δὲν διέκειτο καλῶς ὁ Περδίκκας· ἀλλ' ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἀνηγορεύθη στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, ἡ δὲ αὐτόθι προστασία τῆς βασιλείας ἀνετέθη εἰς τὸν Κρατερόν, ἥγουν ὁ πρῶτος διωρίσθη στρατιωτικὸς διοικητῆς, ὁ δὲ δεύτερος πολιτικὸς διοικητῆς τῶν χωρῶν τούτων.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὰς δυτικωτέρας ἀσιανὰς σατραπείας καὶ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην διαταχθέντα. Εἰς δὲ τὴν ἀνατολικωτέραν Ἀσίαν δὲν ἐγένοντο πολλαὶ περὶ τὴν διοίκησιν μεταβολαί. Τὰς μὲν ἐπέκεινα τοῦ Ἰνδοῦ χώρας διετήρησαν, ὡς πρότερον, οἱ βασιλεῖς Πῶρος καὶ Ταξίλης, σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἤδη ὄντες ἀπὸ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους. Ἡ ἐντὸς τοῦ Ἰνδοῦ σατραπεία ἦν ἐκυβέρνησε, μέχρι τοῦ ἔτους 324, ὁ πατὴρ τοῦ σατράπου τῆς μεγάλης Φρυγίας Ἀντιγόνου, Φίλιππος, τὸν ὁποῖον ἀποθανόντα ἐπετρόπευσεν ὁ τῶν αὐτόθι στρατευμάτων ἡγεμὼν, ἥδη ἀνετέθη εἰς Πύθωνα τὸν Ἀγήνορος, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε καταλίπει, τῷ 325, σατράπην τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας. Τὴν χώραν τῶν Παροπαμισαδῶν διεφύλαξεν Ὁξυάρτης ὁ τῆς Ῥωξάνης πατὴρ. Ὡσαύτως παρέμειναν ἠνωμένοι ὑπὸ Σιδύρτιον ἡ Ἀραχωσία καὶ ἡ Γεδρωσία· καὶ ἡ Ἀρία δὲ καὶ ἡ Δραγγιανὴ διετήρησαν τὸν προηγούμενον αὐτῶν σατράπην, τὸν Σόλιον Στασάνορα. Ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου χωρῶν, ἡ Βακτριανὴ ἔμεινεν ὑπὸ Ἀμύνταν, ἡ Σογδιανὴ ὑπὸ Φίλιππον, ἡ Παρθυαία ὑπὸ Στάγνορα, ἡ Ἰρκανία καὶ ἡ Ταπουρία ὑπὸ Φραταφέρην.

Εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῶν χωρῶν τούτων κειμένας ἐπαρχίας

ἐγένοντο, ὡς φαίνεται, μεταβολαὶ τινές. Τὴν τῆς μεγάλης Μηδίας σατραπείαν διετήρησε μὲν ὁ Ἀτροπάτης, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα ἔγημεν εἰς Σοῦσα ὁ Περδίκκας· ἀλλὰ τῆς μικρᾶς Μηδίας σατράπης προεχειρίσθη ὁ σωματοφύλαξ Πύθων ὁ Κρατεῦ, διαταχθεὶς νὰ ἐδρεύῃ εἰς Ἐκβάτανα. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνὴρ νεωτεροποιὸς, φρονήματος πλήρης καὶ στρατηγὸς ἐπιτήδειος, κατήντησε μετ' οὐ πολὺ νὰ περιορίσῃ τὸν Ἀτροπάτην εἰς μόνον τὸ βορειότερον τῆς Μηδίας μέρος, τὸ ὑπὸ τῆς ὠραίας τοῦ Ἀράξου κοιλάδος διασχιζόμενον, ὅπου ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς ὁ ἰθαγενὴς οὗτος δυνάστης ἀπέβη ἀνεξάρτητος, μεταβιβάσας καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην τὴν ἀπὸ αὐτοῦ μετονομασθεῖσαν Ἀτροπατηνήν. Ἡ ἀρμενικὴ σατραπεία ἡ κειμένη ἐν τῷ μεταξύ τῆς Μηδίας καὶ τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας προσέκειτο νὰ καταλάβῃ ὁ Εὐμένης, παρεδόθη εἰς τὸν ἀρχιυπασπιστὴν Νεοπτόλεμον, τὸν ἔλκοντα μὲν τὸ γένος ἀπὸ τῶν Αἰακιδῶν, διαπρεψαντα δὲ εἰς τὴν τῆς Γάζης πολιρχίαν. Τὴν δὲ μεσημβρινῶς πρὸς ἐκείνην συνορεύουσαν Μεσοποταμίαν, ἥτοι τὴν ἐκτὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίαν, ἔλαβεν ὁ Ἀρχέλαος, καὶ τὴν Βαβυλωνίαν, ὁ Ἀρχων. Εἰς τίνα ἐπετράπη ἡ Σουσιανή, ἄγνωστον· ἄδηλον ὡς αὐτῶς ἂν ἡ Παραιτακηνὴ ἐξηκολούθησεν ἀποτελοῦσα ἰδίαν σατραπείαν, ἢ ἠνώθη εἴτε μετὰ τῆς Μηδίας, εἴτε μετὰ τῆς Περσίδος. Τὴν δὲ Περσίδα διετήρησεν ὁ προηγούμενος αὐτῆς σατράπης, ὁ σωματοφύλαξ Πευκέστας, καθὼς καὶ τὴν συνορεύουσαν αὐτῇ Καρμασίαν ὁ αὐτὸς Τληπόλεμος ὃν προέταξεν αὐτῆς Ἀλέξανδρος τῷ 325.

Τοιοῦτοτρόπως διέταξεν ὁ Περδίκκας τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἐφαίνετο, ἐκ πρώτης ὄψεως, προωρισμένον νὰ διατηρηθῇ ἀκέραιον. Μετ' ὀλίγον ἡ Ῥωξάνη ἔτεκεν υἱόν, ὃν ὁ στρατὸς ἐχαιρέτισεν ἀγαλλόμενος ὡς βασιλέα Ἀλεξάνδρον. Περί τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ τοῦ τεθνεῶτος βασιλέως ἐκφορὰ, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθον οἱ νέοι σατράπαι εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν. Ἐν γένει ἡδύνατό τις νὰ νομίσῃ πρὸς στιγμὴν ὅτι ὁ κόσμος ἀνεγνώρισε τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπιμελητοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα τὰ ὁποῖα ἐνυπῆρχον ἐν τῇ αὐτῇ τε καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦσαν ἰσχυρότερα τῆς ῥώμης καὶ τῆς

συνέσειωσ τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐφαντάσθη ὅτι εἰμπορεῖ νὰ συντηρήσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατασκευασθέντα κολοσσόν. Ἡ Ῥωξάνη, φθονοῦσα τὴν Στάτειραν, ἣν ὁ Ἀλεξάνδρος ἐγγημεν εἰς Σοῦσα, προσήγαγε δι' ἀπάτης εἰς Βαβυλῶνα ἔτι πρὸ τοῦ τοκετοῦ αὐτῆς, ἐκείνην τε καὶ τὴν ἀδελφὴν ἐκείνης Δρύπετιν, τὴν νέαν τοῦ Ἡφαιστίωνος χήραν, καὶ ἀπέκτεινεν ἀμφοτέρας, καὶ τοὺς νεκροὺς αὐτῶν εἰς φρέαρ κατέβαλε καὶ συνέχωσεν, εἰδότος ταῦτα τοῦ Περδίκου καὶ συμπράττοντος. Οὕτως ἐξέλιπον οἱ δύο τελευταῖαι γόνοι τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ οὕτως ἐπροοιμιάσθη ἡ σειρὰ τῶν δολοφονιῶν, δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ ἐξοντωθῇ ἅπανα ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου γενεά. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστασίασαν συνάμα σχεδὸν τὰ δύο ἀπώτατα τοῦ Κράτους ἄκρα, τό τε βορειοανατολικόν, τότε νοτιοδυτικώτατον, καὶ οὕτως ἐπροοιμιάσθη ἡ σειρὰ τῶν στάσεων δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ διαλυθῇ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κράτος. Ἡ ἐπικήδειος αὐτοῦ τελετὴ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία περίστασις καθ' ἣν ὁ μακεδονικὸς στρατὸς διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ ἡνωμένος· οἱ δὲ ἀπελθόντες εἰς τὰς ἐπαρχίας σατράπαι δὲν ἔμελλον πλέον νὰ ἀπαντηθῶσιν εἰμὴ ὡς πολέμιοι κατ' ἀλλήλων ἀντιπαρατεταγμένοι.

Τῷ ὄντι ἅμα ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, αἱ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι τῶν βορειοανατολικωτέρων σατραπειῶν συνεννοηθεῖσαι ἀπέστησαν· οἱ δὲ συγκροτοῦντες αὐτὰς ἄνδρες, τὸ μὲν γένος Ἑλλήνες οἱ πλείστοι ὄντες, συμποσούμενοι δὲ ἀφ' οὗ ἡνώθησαν ὅλοι εἰς 20,000 πεζῶν καὶ 3000 ἵππέων, ἐκίνησαν ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ὑπὸ τὸν Αἰνιάνα Φίλωνα. Καὶ τούτους μὲν τοὺς στασιαστάς, κατετρόπωσε καὶ κατέσφαξε, καθ' ὁδὸν ἀπαντήσας, ὁ ἐπ' αὐτοὺς ἀμέσως ἀποσταλεὶς σατράπης τῆς Μηδίας Πύθων ὁ Κρατεῖς. Ἀλλὰ συγχρόνως σχεδὸν μέγα ἐξερρήγνυτο ἐν τῇ Ἑλλάδι κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας κίνημα.

Τὸ κίνημα τοῦτο παρσκευάσθη ἐν Ἀθήναις. Ἄμα ἀναγγελθέντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέθανεν, ὁ μὲν Δημάδης ἀνέκραξε τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο· «οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὥς γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ.» Ἀλλὰ πλείστοι ἄλλοι ῥήτορες ἀναπηδήσαντες εἰς τὸ βῆμα, ἐβόων ὅτι ὁ βασιλεὺς βεβαίως ἀπέθανε· καὶ ὅτι εἴπερ ποτ' ἄλλοτε πάρεστιν

ἤδη καιρὸς ν' ἀποβάλλωσι τὸν μακεδονικὸν ζυγόν. Ὁ γηραιὸς Φωκίων ἠγωνίζετο κατὰ τὸ σύνθημα νὰ κατευνάσῃ τὸ πλῆθος καὶ προέτρεπεν αὐτὸ νὰ ἀναβάλῃ τοῦλάχιστον πᾶσαν ἀπόφασιν πρὶν ἢ ἐλθῶσιν ἀσφαλέστεραι περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως εἰδήσεις, ἐπιλέγων ὀρθῶς αὐτοῦν, εἰ σήμερον τέθνηκε, καὶ αὔριον ἔσται καὶ εἰς τρίτην τεθνηκώς· ὥστε ἡμᾶς ἐν ἡσυχίᾳ βουλευσασθαι, μᾶλλον δὲ μετ' ἀσφαλείας». Ὁ Φωκίων εἶχε συνευδοκοῦντας τοὺς εὐπορωτέρους τῶν πολιτῶν· ἄλλ' οἱ πένητες, οἱ δημαγωγοί, τὰ λαμπρὰ ὀνόματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας, τῆς ἀρχαίας δόξης ἐμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσωσι τῆς τῶν ὀλίγων συνέσεως. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἦτο τότε εἰς Ἀθήνας. Ὁ ἀγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὸν σατράπην τῆς Βαβυλωνος Ἀρπαλον ὅστις, φοβούμενος τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν ὀργὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρέλαβε θησαυρὸν ἀξιόλογον καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα (σελ. 162). Ὁ Ἀρπαλος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ζητῶν ἄσυλον καὶ προσφέρων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ σχέσεις, ἵνα διοργανωθῇ γενικὸν τι κατὰ τοῦ βασιλέως κίνημα. Πολλοὶ τῶν ῥητόρων τότε συνεβούλευον νὰ δεχθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν τε Ἀρπαλον καὶ τὰς προτάσεις αὐτοῦ· ἄλλοι μὲν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὑπερίδης, διότι ἐπίστευον ἐπιτηδεῖαν τὴν εὐκαιρίαν τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρου ἐπαναστάσεως, ἄλλοι δὲ ἀπλῶς διότι ἔλαβον χρήματα παρ' Ἀρπάλου. Ἀλλ' ὁ Φωκίων, καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ μετ' αὐτοῦ συμπράξας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅπως ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀγιδος (σελ. 151), δὲν ἐθεώρησαν φρόνιμον νὰ ἐκθέσωσι τὴν πόλιν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως καὶ ἀντέστησαν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Ἀρπάλου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀντίπατρος ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ τε πρόσφυγος καὶ τῶν χρημάτων αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο ἀντεῖπεν ὁ Δημοσθένης, προσέτρεπε δὲ νὰ φυλακισθῇ ὁ Ἀρπαλος, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μέχρις οὔ ἀποφασίσῃ περὶ πάντων αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου παρεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην· καὶ τὰ μὲν χρήματα κατετέθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, παρεκτὸς ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀρπαλος εἶχεν ὁμολογήσει ὅτι εἶχε 700 τάλαντα, ἐπὶ τῆς παραδόσεως ὅμως δὲν εὐρέθησαν εἰμὴ τὰ ἡμίση περίπου, ὁ δὲ σατράπης κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ πλεύσας διὰ τοῦ Ταϊγάρου εἰς Κρήτην ἐδολοφονήθη ἐκεῖ. Ἐν τούτοις διετάχθη ἐν Ἀ-

θήναις ἀνάκρισις περὶ τῶν ἐκλιπόντων αὐτοῦ χρημάτων, τὰ ὅποια προδήλως διενεμήθησαν εἰς διαφόρους δωροδοκίας· μεταξὺ δὲ τῶν κατηγορουμένων περιελήφθη καὶ ὁ Δημοσθένης αὐτός, καὶ τὸ παροξότερον, ἐν τοῖς κατηγοροῖς τοῦ ἀνδρὸς ἐπρώτευν ὁ Ὑπερίδης, ὁ πάλαι ποτὲ χρηστὸς τοῦ μεγάλου ῥήτορος συναγωνιστής. Ἀλλ' ὁ Ὑπερίδης δὲν ἠδύνατο ἤδη νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν Δημοσθένην ὅτι ἀντετάχθη εἰς τὴν πρότασιν τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀρπάλου ἵνα καταπολεμήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ θεωρεῖται μὲν σήμερον ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐσυκοφαντήθη κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην· ἀλλ' ὅμως τότε κατεδικάσθη εἰς 50 ταλάντων ζημίαν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε νὰ τὰ πληρῶσῃ, ἐφυλακίσθη· καὶ δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς Τροιζῆνα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιβὴ ἣν ἔλαβεν ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 60 καὶ ἐπέκεινα, τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων ὑπὲρ πατρίδος μόχθων καὶ ἀγώνων. Οὐδ' εἶναι ἄπορον ὅτι ἐδάκρυσε καὶ παντελῶς ἠθύμησεν ἀναχωρῶν ἐξ Ἀθηνῶν· διότι τότε λέγεται, ὅτι ἀνέκραξε, πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἀνατείνας τὰς χεῖρας α ὦ δέσποινα πολιάς, τί δὴ τρισὶ τοῖς χαλεπωτάτοις χαίρεις θηρίοις, γλαυκί, καὶ δράκοντι, καὶ δήμῳ ». Ἐκτοτε δὲ βεβαιοῦν ὅτι τοὺς περὶ αὐτὸν νέους ἀπέτρεπε τῶν δημοσίων πραγμάτων λέγων, α ὦς, εἰ, δυεῖν προκειμένων ὁδῶν ἀπ' ἀρχῆς, τῆς μὲν ἐπὶ τὸ βῆμα, καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τῆς δ' ἀντικρὺς εἰς τὸν ὄλεθρον, ἐτύγγανε προειδῶς τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν κακὰ, φόβους, καὶ φθόνους, καὶ διαβολὰς, καὶ ἀγῶνας, ἐπὶ ταύτην ἀν ὀρμῆσαι τὴν εὐθὺ τοῦ θανάτου τείνουσαν ».

Οὕτω συνέβη νὰ λείπῃ ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Δημοσθένης καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπῆλθεν ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος. Προΐσταντο δὲ ἤδη τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος ὁ Ὑπερίδης καὶ ὁ στρατηγὸς Λεωσθένης. Πρὸς τοὺτους λοιπὸν διετέλει ἀνταγωνιζόμενος ὁ Φωκίων· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου προσέβαλεν, ὡς φαίνεται, τὰς στρατηγικὰς τοῦ Λεωσθένους ἀξιώσεις, ὁ δὲ Λεωσθένης ἠρώτησεν αὐτὸν καταγελῶν α τί πεποίηκεν ἀγαθὸν τὴν πόλιν, ἔτη τοσαῦτα στρατηγῶν; » — α Οὐ μικρὸν, ἀπήντησεν ὁ Φωκίων, τὸ τοὺς πολίτας ἐν τοῖς ἰδίῳις μνήμασι θάπτεσθαι ». Ἐξακολουθοῦντος δὲ τοῦ Λεωσθένους νὰ θρασύνηται καὶ νὰ κομπάζῃ ἐνώπιον τοῦ δήμου· α οἱ λόγοι σου, τῷ εἶπεν ὁ γέρων, οἱ λόγοι σου, ὦ μειράκιον, εἰ-

ἄσιν κυπαρίττοις· μεγάλοι γὰρ ὄντες καὶ ὑψηλοὶ, καρποὺς οὐ φέρουσι ν. — Τότε ἀναστὰς ὁ Ὑπερείδης, ἠρώτησε· « Πότ' οὖν, ὦ Φωκίων, συμβουλεύεις πολεμεῖν Ἀθηναίους; » — α "Όταν, ἀπεκρίθη οὗτος, τοὺς μὲν νέους ἰδὼ τὴν τάξιν βουλομένους φυλάττειν, τοὺς δὲ πλουσίους εἰσφέρειν, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπέχεσθαι τοῦ κλέπτειν τὰ δημόσια ν.

Ἄλλ' εἰς μάτην ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνὴρ ἐπεκόσμει διὰ τσαύτης χάριτος καὶ ἐτοιμότητος λόγου τὴν παροιμιώδη αὐτοῦ χρηστότητα καὶ σύνεσιν· ὁ πόλεμος ἀπεφασίσθη διὰ ψήφισματος τοῦ ὁποίου διέσωσεν ἡμῖν τὸ κείμενον αὐτολεξεῖ σχεδὸν ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον θέλει εἶναι ἤδη ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγός. Τὸ ψήφισμα διελάμβανε α τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας φροντίσαι τὸν δῆμον, καὶ τὰς μὲν φρουρουμένας πόλεις ἐλευθερῶσαι, ναῦς δὲ παρασκευάσαι τετρήρεις μὲν τεσσαράκοντα, τριήρεις δὲ διακοσίας· στρατεύεσθαι δὲ πάντας Ἀθηναίους τοὺς μέχρις ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ τρεῖς μὲν φυλάς τὴν Ἀττικὴν παραφυλάττειν, τὰς δ' ἐπτὰ πρὸς τὰς ὑπερορίους στρατείας ἐτοιμοὺς εἶναι. Ἐκπέμψαι δὲ καὶ πρέσβεις τοὺς ἐπελευσομένους τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, καὶ διδάζοντας ὅτι καὶ πρότερον μὲν ὁ δῆμος, τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν κοινὴν εἶναι πατρίδα κρίνων τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ἐπὶ δουλείᾳ στρατευσαμένους βαρβάρους ἡμῖνατο κατὰ θάλατταν, καὶ νῦν οἶεται δεῖν ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας καὶ σώμασι καὶ χρήμασι καὶ ναυσὶ προκινδυνεύειν ν. Στρατηγὸς δὲ προεχειρίσθη ὁ Λεωσθένης, διαταχθεὶς, παρεκτὸς τῶν προειρημένων δυνάμεων, νὰ στρατολογήσῃ καὶ 8000 μισθοφόρους, διὰ 50 ταλάντων τὰ ὑποῖα ἐδόθησαν αὐτῷ ἐκ τῶν τοῦ Ἀρπάλου χρημάτων. Καὶ συνετάχθησαν πρὸς τούτοις μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἱκανοὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἰδίως οἱ Αἰτωλοὶ, οἵτινες, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου, διετέλεσαν ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν. Ἄλλ' οἱ Βοιωτοὶ ἀπέσχον τοῦ ἀγῶνος, φοβούμενοι τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Θηβαίων καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς κατακληρουχηθείσης τούτων χώρας· ὡσαύτως οἱ Σπαρτιάται, διότι ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀγίδος ὁ Ἀντίπατρος εἶχε παραλάβει ὁμήρους 50 τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Σπάρτης πολιτῶν· τελευταῖον οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Ἀρκάδες, οἱ Κορίνθιοι. Οὕτως ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ὁ ὀνομαζό-

μενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ « Λαμιακὸς πόλεμος », διότι, ὥς θέλομεν ἰδεῖ, περὶ τὴν Λαμίαν κυρίως διεξήχθη.

Καί τοι δὲ ἔμειναν ἀμέτοχοι τῆς συμμαχίας τοσοῦτοι Ἕλλη-
νες, ὁ Λεωσθένης κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας διὰ στρατοῦ πολὺ
ἰσχυροτέρου τῶν 13,000 πεζῶν καὶ 600 ἱππέων οὓς μόνους ἠδου-
νήθη νὰ ἐπαγάγῃ ἐπ' αὐτὸν ὁ Ἀντίπατρος, διότι ἡ Μακεδονία
ἐσπάνιζε τότε στρατευμάτων, ὁ δὲ Κρατερὸς δὲν εἶχεν ἔτι ἐπαν-
έλθει ἐξ Ἀσίας. Ὅθεν συγκροτηθείσης, κατὰ τὰ τέλη τοῦ θέρους,
μάχης περὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἡττᾶται ὁ γηραιὸς τοῦ Φιλίππου
καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστράτηγος, καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν
ἐπαναστάντων ἐθνῶν, ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ ἐντὸς τῆς ὀχυ-
ρᾶς Λαμίας. Ἐνταῦθα ἐπολιόρκησεν αὐτὸν ὁ Λεωσθένης, ἀλλὰ κατὰ
τὴν πολιορκίαν πληγωθεὶς καιρίως εἰς τὴν κεφαλὴν μετ' ὀλίγας
ἡμέρας ἐτελεύτησε. Πρὸ τούτου ἔτι, οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἀναχωρήσει
ἐκ τοῦ στρατοπέδου, διὰ τινὰς ἐθνικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις. Ἦδη
ἁπῆλθον οἵκαδε καὶ ἄλλοι, ὥστε ὁ στρατὸς ἡλαττώθη πολὺ. Ἡ
δεινότερα ὅμως ζημία ἦν ἔπαθεν ἦτο ὁ τοῦ Λεωσθένους θάνατος.
Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο μὲν νέος, διότι εἶδομεν τὸν Φωκίωνα ὀνομάζοντα
αὐτὸν μενιάκιον, ἀλλ' εἶχεν ἤδη, ὡς φαίνεται, οὐ μικρὰν τοῦ πο-
λέμου πείραν, μέγα ἰδίως κτησάμενος παρὰ τοῖς μισθοφόροις ὄνομα·
ἐτιμᾶτο δὲ καὶ παρὰ τῶν Μακεδόνων, καθὼ διατελέσας ἄλλοτε
ἐταῖρος Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως, καὶ μάλιστα διέπρεψε κατὰ
τὸν παρόντα πόλεμον, εὐλόγως θεωρηθεὶς ὡς ψυχὴ τοῦ ὅλου ἐπι-
χειρήματος. Ὅθεν αὐτοῦ θανόντος, ἐνεκρώθησαν οἱ σύμμαχοι,
τόσφ' ἄλλον ὅσφ' ὁ μόνος στρατηγὸς ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀναπλη-
ρῶσιν αὐτὸν ἐπαξίως, ὁ Φωκίων, δὲν ᾔθελε νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀ-
γῶνα τοῦτον. Ὁ Φωκίων ἐνόμισε πάντοτε ἐπισφαλῆ τὴν ἐκβασιν
αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἐξέφρασέ ποτε τὴν πεποίθη-
σιν ταύτην δι' εἰκόνας χαριστάτης· διότι, ἔτι πρὸ τῆς νίκης,
ἐρωτηθεὶς πῶς φαίνονται αὐτῷ αἱ ὑπὸ τοῦ Λεωσθένους παρασκευα-
σθεῖσαι δυνάμεις· « Καλῶς, ἔφη, πρὸς τὸ στάδιον (ὃ ἐστὶ πρὸς τὴν
ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος)· τὸν δὲ δόλιχον τοῦ πολέμου (ὃ ἐστὶ τὴν παρά-
τασιν αὐτοῦ) φοβοῦμαι, μήτε χρήματα τῆς πόλεως ἕτερα, μήτε
ναῦς, μήτε ὀπλίτας ἐχούσης ». Προεχειρίσθη λοιπὸν στρατηγὸς ὁ
Ἀντίφιλος, ὅστις λέγεται μὲν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου « ἀνὴρ συνέσει

στρατηγικῇ καὶ ἀνδρείᾳ διαφέρων, ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἦτο ἐνάμιλλος τῶν νέων κινδύνων οἵτινες ἐπῆλθον ἤδη ἀπὸ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Ἀντίπατρος εἶχε ζητήσει ἐξ ἀρχῆς ἀπανταχόθεν ἐπικουρίας. Ὁ Κρατερός ἦτο εἰσέτι μακρὰν, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ πλησιέστερος τοῦ Ἀντιπάτρου γείτων, ὁ σατράπης τῆς Θράκης Αυσίμαχος, ἀπησχολεῖτο καὶ αὐτὸς ὑπὸ δεινῆς τιнос τοῦ Ὀδρυσῶν βασιλέως Σεύθου στάσεως. Δὲν ὑπελίπετο λοιπὸν εἰμὴ ὁ τῆς ἐφ' ἑλληςπόντῳ Φρυγίας ἡγεμὼν Λεοννάτος, ὅστις, παρεσκευασμένος ὢν νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Εὐμένους κατὰ τοῦ Ἀριαράθου τῆς Καππαδοκίας, ἔδραμεν ἤδη εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάτρου, συνεπαγόμενος 20,000 πεζῶν καὶ 2500 ἵππέων, καὶ ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν περὶ φεβρουάριον τοῦ 322. Ὁ Ἀντίφιλος ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ ἀμέσως τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ νέου τούτου πολεμίου, καθ' οὗ ἐπεξῆλθε τοσούτῳ μᾶλλον θαρρόντως ὅσῳ, μετὰ τὴν πρώτην νίκην τοῦ Λεωσθένους, εἶχον ἐγκαταλίπει τοὺς Μακεδόνες οἱ Θεσσαλοὶ προσελθόντες εἰς τὴν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων συμμαχίαν. Καὶ τῷντι, συγκροτηθείσης ἱππομαχίας κρατερᾶς, ὑπενέδωκαν μὲν οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς, ἔπεσε δὲ ὁ Λεοννάτος. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ νίκη μικρὸν ὠφέλησε τοὺς συμμάχους.

Τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων εἶχε μείνει ἀκέραιον· ὁ Ἀντίπατρος ἐξελθὼν ἤδη τῆς Λαμίας, ἠνῶθη μετ' αὐτοῦ καὶ καταλαβὼν ὀχυρὰ τινα ὑψώματα, ὅπου ὁ Ἀντίφιλος δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν προσβάλῃ, περιέμενεν ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν ἐπερχόμενον εἰς βοήθειαν αὐτοῦ Κρατερόν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἡττῶντο οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανειλημμένως κατὰ θάλασσαν. Οἱ Μακεδόνες εἶχον συγκροτήσῃ στόλον ἰσχυρὸν 240 πλοίων ὑπὸ Κλεῖτον· οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐψήφισαν μὲν, ὡς εἶδομεν, πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐπὶ πολὺν ὅμως χρόνον οὐδὲν λόγου ἄξιον ἐπραγματοποίησαν, ἐπὶ τέλους δὲ μόλις παρεσκεύασαν 170 πλοῖα, ἐν ἀρχῇ τοῦ 322 ἔτους, ὑπὸ Ήετίωνα. Ἡ πόλις προσεδόκα τέρατα καὶ σημεῖα ἀπὸ αὐτόν· καὶ ἀληθῶς μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ δημαγωγὸς Στρατοκλῆς, ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ στόλου, τοῦ ἀντιπαραταχθέντος περὶ Ἀμοργόν, πρὸς τοὺς Μακεδόνες, εἰσελάνει ἐστεφανωμένος διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀναγγέλλει ὅτι νενικήκασι καὶ

γράφει ψήφισμα διατάσσει νὰ θύσωσιν εὐαγγέλια καὶ νὰ ποιήσωσι κρεοδαισίαν κατὰ φυλήν. Ἄλλ' ἔτι πανηγυρίζουσας τῆς πόλεως, καταφθάνουσιν εἰς Πειραιᾶ τὰ λείψανα τοῦ οἰκτρῶς κατατροπωθέντος στόλου τῶν Ἀθηναίων. Τότε ὁ δῆμος ὀργισθεὶς κατεξάνεστη κατὰ τοῦ Στρατοκλέους, ὁ δὲ ἀνιδής οὗτος ἄνθρωπος, θρασέως ὑποστάς τὸν θόρυβον, α ἔβη, εἶπε, τί πεπόνθατε δεινὸν εἰ δύο ἡμέρας ἡδέως γεγόνατε; » Καὶ τοιοῦτους ἀνεχομένη προστάτας ἡ πόλις ἤλπιζε νὰ κατισχύσῃ ποτὲ τῶν Μακεδόνων. Ὁ μακεδονικὸς στόλος περέπλευσε τότε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ τῆς Αἰτωλίας παράλια, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τοὺς αὐτόθι συμμάχους τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐνταῦθα ἡττώνται αὖθις αἱ τῶν Ἀθηναίων νῆες, περὶ Ἐχινάδας, μία δὲ μοῖρα Μακεδόνων ὑπὸ Μικίωνα, καταδιώξασα τὰ λείψανα τῶν ἀντιπάλων, ἀποβιβάζει εἰς Ῥχμουῖντα ἱκανὴν τινα δύναμιν καὶ λεηλατεῖ δεινῶς ἅπασαν τὴν λεγομένην Παραλιαν (σελ. 233 τοῦ πρώτου τόμου). Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβον ἤδη τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ Φωκίων ἔσπευσε νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς πολίτας κατὰ τῶν πολεμίων. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἤξευρον πλέον τί ἐστὶ πειθαρχία, καὶ ἡξίουσι ὅλοι νὰ στρατηγῶσιν. Ἄλλος ἐρώναζε νὰ καταλάβωσι τοῦτον τὸν λόφον, ἄλλος νὰ περιπέμφωσιν ἐκεῖ τοὺς ἱππεῖς, ἄλλος ἐδῶ νὰ στρατοπεδεύσωσιν, ὥστε ἔφερον εἰς ἀπελπισίαν τὸν δυστυχῆ Φωκίωνα, ἀνακράζοντα α ὦ Ἡράκλεις, ὡς πολλοὺς ὀρῶ στρατηγοὺς, ὀλίγους δὲ στρατιώτας! » Τελευταῖον, παρατάξαντος αὐτοῦ τοὺς ὀπλίτας, εἰς ἐξ αὐτῶν, γαυριῶν ἐπ' ἀνδρεία, προῆλθεν αὐτογνωμόνως πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων· μόλις ὁμως εἶδεν ἄνδρα πολέμιον ἐξορμήσαντα ἐπ' αὐτόν, φοβηθεὶς ἐτρέπη πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω· ὁ δὲ Φωκίων, ταῦτα θεωρῶν α ὦ μειράκιον, εἶπεν, οὐκ αἰδῆ δύο τάξεις ἀπολελοιπῶς, ἦν ἐτάχθης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ πάλιν ἐρ' ἦν σεαυτὸν ἔταξας; » Κατ' εὐτυχίαν χάρις εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ συνετοῦ ἐκείνου ἀνδρός, ἐτρέπησαν οἱ ἀποβιβασθέντες, ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ αὐτὸς ὁ Μικίων, ἡ δ' Ἀττική ἀπηλλάγη τῶν ἐχθρῶν.

Ἄλλ' ἐν τῇ μεταξὺ ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους τοῦ 322, ὁ Κρατερός μετὰ δυνάμει· ἰσχυρᾶς, ὥστε ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντιπάτρου συνεποσώθη εἰς 40,000 πεζῶν, 5000 ἱππέων καὶ 3000 τοξοτῶν καὶ σφενδονητῶν, συγκροτηθείσης δὲ περὶ

Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας μάχης κρισίμου, ἡττῶνται οἱ περὶ τῶν Ἀντίφιλον, διαλύονται οἱ σύμμαχοι, αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις ἀλίσκονται, αἱ πλείσται ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐπιτυγχάνουσι κατ' αἵτησίν των συνθήκας εἰρηνικὰς, μόνοι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐγκαρτεροῦσιν ἀνθιστάμενοι, διότι ἤξευρον ὅτι οἱ Μακεδόνες οὐδένα δέχονται πρὸς αὐτοὺς συμβιβασμόν. Οἱ Αἰτωλοὶ ὅμως, μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἀναχώρησιν, δὲν φαίνονται πλέον ἐπανελθόντες εἰς αὐτὸ, οἱ δ' Ἀθηναῖοι, μὴ τολμήσαντες μόνοι νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰς Θερμοπύλας, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἀκωλύτως εἰσῆλασεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Καδμεῖαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἠθύμησε παντελῶς. Ὁ Δημοσθένης, ὅστις, ἀνακληθεὶς πρό τινας ὑπὸ τῆς πόλεως, καὶ, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν πρώτων τοῦ πολέμου τούτου κατορθωμάτων, εἶχε συμπράξει εἰς αὐτὸν μετὰ τοῦ ἀρχαίου ζήλου, ὁ Ὑπερείδης, ὁ Βυκράτης, Ἀριστόνικος ὁ Μαραθώνιος, Ἱμεραῖος ὁ Φαληρεὺς, ἅπαντες ἐν γένει οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, ἔσπευσαν νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πόλεως· ὑπερίσχυσαν δὲ οἱ τούτων ἀντίπαλοι καὶ ἀπεστάλησαν ἀμέσως πρὸς τὸν ἐν Θήβαις Ἀντίπατρον πρέσβεις ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Δημάδης καὶ ὁ Φωκίων.

Ἡ πρώτη αἵτησις ἦν ὁ Φωκίων ὑπέβαλεν εἰς τὸν νικηφόρον Μακεδόνα ἦτο νὰ μὴ καταβῇ ὁ στρατὸς εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ἤδη διέμενεν, ἐν Βοιωτίᾳ, νὰ συνομολογηθῇ ἡ εἰρήνη. Ὁ Κρατερὸς παρετήρησεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἄδικον, ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος, λαβόμενος αὐτοῦ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, εἶπε, Φωκίωνα, ταύτην τὴν χάριν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἀπήτησε νὰ παραδοθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ. Κομισθείσας εἰς Ἀθήνας τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης, ὁ δῆμος ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῇ καὶ ἐξαπέστειλε νέους εἰς Θήβας πρέσβεις ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ὅσον ἐνδέχεται ἐπιεικεστέρους ὅρους· ὁ δ' Ἀντίπατρος ἀπήντησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην εἰρήνης καὶ συμμαχίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι παραδῶσι αὐτῷ τὸν Δημοσθένην, τὸν Ὑπερείδην καὶ τοὺς ἄλλους κυρίους τῶν Μακεδόνων ἀνταγωνιστάς· ὅτι τὰ πολί-

ἔπειτα θέλει μεταβληθῇ ἀπὸ καθαρῶς δημοκρατικοῦ εἰς τιμοκρα-
τικόν· ὅτι μακεδονικὴ φρουρὰ θέλει καταλάβει τὴν Μουνυχίαν, ἵνα
ἐξασφαλίσῃ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ὅτι ἡ πόλις
θέλει καταβάλλει τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ πρὸς τούτοις χρημα-
τικὴν ποινὴν διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἀποστασίαν· ὅτι τέλος
ἀφαιροῦνται ἀπ' αὐτῆς αἱ νῆσοι Λῆμνος, Ίμβρος, Σκῦρος καὶ προσέτι
ὁ Ὠρωπὸς, ἐπιφυλάττεται δὲ εἰς τὴν ἐν Βαβυλῶνι βασιλείαν ν' ἀπο-
φασίσῃ ἂν οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἐξακολουθεῖ κατέχοντες τὴν Σά-
μον. Ὁ Φωκίων, εἰς ὃν τῶν πρέσβεων, παρεκάλεσε νὰ μὴ τεθῇ
τοῦλάχιστον φρουρὰ εἰς Μουνυχίαν. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος τὸν ἠρώ-
τησε τότε ἂν ἐγγυᾶται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θέλουσι διαταράξει
πάλιν τὴν εἰρήνην. Σιωπήσαντος δὲ ἐκείνου καὶ δισταζόντος ν' ἀπο-
κριθῇ, ὁ παρὰ τῷ Ἀντιπάτρῳ διατελὼν Ἀθηναῖος, Καλλιμέδων
ὁ Κάρχιος α ἂν· δ' οὗτος, ὦ Ἀντίπατρε, ἀνέκραξε, φλυαρῇ, σὺ
πιστεύσεις, καὶ οὐ πράξεις ἃ ἔγνωκας ». Ὅθεν ὁ στρατηγὸς διέ-
ταξε νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὰ ἀποφασισθέντα, τοῦτο μόνον τὸ φιλάν-
θρωπον καὶ ὄντως προφητικὸν προσθεῖς, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν
χρηστὸν γέροντα· α ὦ Φωκίων, ἡμεῖς πάντα σοι χαρίζεσθαι βου-
λόμεθα, πλὴν τῶν καὶ σὲ ἀπολούντων καὶ ἡμᾶς ».

Κατὰ σεπτέμβριον λοιπὸν τοῦ 322 ἔτους, μακεδονικὴ φρουρὰ
ὑπὸ Μένυλλον κατέλαβε τὴν Μουνυχίαν, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐτροπο-
λογήθη τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀντιπάτρου.
Πολῖται ἤδη ἐθεωρήθησαν μόνοι οἱ κεκτημένοι πλείω δραχμῶν
δισχιλίων· εὑρέθησαν δὲ τοιοῦτοι 9000. Οἱ ὀλιγώτερα τοῦ ποσοῦ
ἐκείνου ἢ μηδὲν ἔχοντες, ἐστερήθησαν παντὸς πολιτικοῦ δικαιώ-
ματος, καὶ οἱ βουλόμενοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον χώραν εἰς κατοίκησιν
ἐν τῇ Θράκῃ· εὑρέθησαν δὲ τοιοῦτοι 22,000. Ἐπὶ πᾶσιν, ὁ Περ-
δίκκας, ὡς ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, ἀπεφάσισεν ἐν ὀνόματι τοῦ
βασιλέως, ὅτι ἡ Σάμος θέλει ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῆς κα-
τοίκους. Ἀλλ' ἔμειναν ἔτι νὰ ἐκτελεσθῇ εἰς τῶν κυριωτάτων ὅρων
τῆς συνθήκης, ἡ τῶν ἀντιμακεδονιστῶν ῥητόρων παράδοσις. Ἐπειδὴ
οὗτοι εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ φύγει, κατεδικάσθησαν ἐπὶ τῇ προ-
τάσει τοῦ Δημάδου εἰς θάνατον ἐρήμην, ὁ δὲ Ἀντίπατρος ἀνέ-
λαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς. Ὁ Ἀντίπατρος εἰσῆλθεν ἤδη εἰς
τὴν Πελοπόννησον, μετεβύθημisen ἀπανταχοῦ τὰ δημοκρατικὰ

πολιτεύματα ὅπως τὸ ἐν Ἀθήναις, ἡζιώθη ἀπανταχοῦ χρυσῶν στερνάνων καὶ ἄλλων τιμῶν ὡς ἀνορθωτῆς τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς τάξεως, ἔπειτα δὲ ἐξάπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τῶν φυγάδων μοῖραν στρῆκτιωτῶν ὑπὸ τὸν Θούριον τὸ γένος Ἀρχίαν, διατελέσαντα ἄλλοτε τραγωδίας ὑποκριτὴν, ἔκτοτε δὲ στιγματισθέντα διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Φυγαδοθήρου. Ὁ Ὑπερείδης, ὁ Ἱμεραῖος, ὁ Ἀριστόνικος, ὁ Εὐκράτης συνελήφθησαν ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἀπαχθέντες εἰς Κλεωνὰς τῆς Ἀργολίδος ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίπατρος, ἐκεῖ διὰ βασάνων ἐθανατώθησαν. Ὁ δὲ Δημοσθένης εἶχε καταφύγει εἰς τὸ ἐν Καλαυρίᾳ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι οἱ διώκται αὐτοῦ θέλουσι σεβασθῇ τὸ ἄσυλον τοῦτο. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν ὁ Ἀρχίας μετὰ τῶν δορυφόρων καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ μεγάλου ἀνδρός, καθημένου παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐζήτησε διὰ πολλῶν ἐπεικῶν λόγων καὶ ὑποσχέσεων, ν' ἀποσπᾷ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Ἐκεῖνος ὅμως μὴ πειθόμενος καὶ ἀναβλέψας πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀντιπάτρου, αὖ Ἀρχία, εἶπεν, οὔτε ὑποκρινόμενός με ἔπεισας πώποτε, οὔτε νῦν πείσεις ἐπαγγελλόμενος». Τότε ἀρξάμενός τοῦ Ἀρχίου ἀπειλεῖν μετ' ὀργῆς· αὖν, εἶπε, λέγεις τὰ ἐκ τοῦ μακεδονικοῦ τρίποδος, ἄρτι δὲ ὑποκρίνου. Μικρὸν οὖν ἐπίσχες, ὅπως ἐπιστείλω τι τοῖς οἴκοι. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ ναοῦ, κατέπιε δηλητήριον ὅπερ πρὸ καιροῦ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ προσδοκῶν ἀείποτε τοιοῦτόν τινα κίνδυνον καὶ ἐκάθισεν. Οἱ παρὰ τὰς θύρας δορυφόροι, ἰδόντες αὐτὸν καλύψαντα καὶ κλίναντα τὴν κεφαλὴν, ἐνέπαιζον τὸν ἄνδρα ὡς μαλακὸν καὶ ἀνανδρον· ὁ δ' Ἀρχίας, προσελθὼν, προσεκάλει αὐτὸν νὰ ἐγερθῇ, ἐπαγγελλόμενος αὐθις διαλλαγὰς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον. Τότε ὁ Δημοσθένης, ὅστις συνησθάνετο ἤδη τὴν ἐνέργειαν τοῦ δηλητηρίου, ἀποκαλύψας τὴν κεφαλὴν καὶ διαβλέψας πρὸς τὸν Ἀρχίαν· ατόρα, εἶπεν, εἴμφορής νὰ ὑποκριθῇς τὸν τῆς τραγωδίας Κρέοντα καὶ νὰ ῥίψῃς ἄταφον τὸ σῶμα τοῦτο. Προῆλθε δὲ τρέμων, καὶ ἅμα παρήλλαξε τὸν βωμόν, ἔπεσε καὶ στενάξας ἀφῆκε τὴν ψυχὴν.

Τοιοιουτοτρόπως ἐτελεύτησεν ὁ Δημοσθένης, ῥήτωρ ἀπαράμιλλος, πολιτικὸς ἀνὴρ ἀτυχής. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν οἱ ἀληθεῖς ἐπι-

τάφιοι τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν λόγοι. Ἡ πόλις αὕτη ἡ παραγαγοῦσα τοὺς καλλίστους τῆς τέχνης καὶ τῆς διανοίας καρπούς, ἦτο δίκαιον νὰ τύχῃ τοιούτου ἐπικηδείου μέλους, οὐδ' ἀνεδέιχθη ἴσως ὁ Δημοσθένης τοσοῦτον μέγας περὶ τὴν ῥητορικὴν τέχνην, εἰμὴ διότι τοσοῦτον ἀπέβη ἀτυχῆς πρὸς τὸ πολιτικὸν στάδιον. Ὁ λόγος δύναται νὰ ἐπικαλλύνη καὶ ἥττας καὶ νίκας. Ἀλλ' ἡ ὑπὲρ τῶν συμφορῶν συνηγορία θέλει εἶναι ἀείποτε ἐργωδεστέρα ὅλων τῶν ἐγκωμίων ὅσα εἰμποροῦν νὰ προκαλέσωσιν οἱ λαμπρότατοι τῶν θριάμβων.

Ὁ Ἀντίπατρος ἀπέβη ἤδη παντοδύναμος ἐν τῇ Εὐρώπῃ, τοσούτῳ μᾶλλον παντοδύναμος ὅσῳ ἐφρόντιζεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προσοικειωθῇ τὸν καλὸν κάγαθόν Κρατερόν, στρατηγὸν ἐπιφανῆ τὸν ὅποιον ἐξαιρέτως μὲν ἐτίμα ὁ Ἀλέξανδρος, οὐδὲν ἥττον δὲ ἡγάπα καὶ εὐλαβεῖτο ὁ δῆμος καὶ ὁ στρατός. Ὁ Ἀντίπατρος ἔνειμεν αὐτῷ τιμὰς μεγάλας καὶ δῶρα πολυτελεῖ, καὶ ἔδωκε σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Φίλαν, πολυθρύλλητον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὰ εὐγενῆ φρονήματα. Μόνοι ἔτι ἀνθίσταντο ἐν Ἑλλάδι οἱ Αἰτωλοί. Ὅθεν τούτους ἐπεχείρησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 322 νὰ δαμάσωσιν οἱ δύο στρατηγοί, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Αἰτωλίαν μετὰ 30000 πεζῶν καὶ 2,500 ἵππέων. Καὶ ἀφοῦ ὑπέστησαν αὐτόθι ἀγῶνας δεινοὺς, εἶχον ἤδη φέρει τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς ἐντελῆ ἀπόγνωσιν, ὅτε αἴφνης κατέφθασεν εἰς τὸ μακεδονικὸν στρατόπεδον, ὡς φυγὰς, ὁ τῆς μεγάλης Φρυγίας σατράπης Ἀντίγονος κομίζων ἀγγελίας, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ἀντίπατρος ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀνέβαλε λοιπὸν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν ἐντελῆ τῶν Αἰτωλῶν ὑποταγὴν, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς εἰρήνην ἐπιεικῆ.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος εἶχε διαταχθῇ ὑπὸ τοῦ Περδίκκου νὰ συνδράμῃ τὸν Εὐμένη περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ σατραπείας. Ὁ Ἀντίγονος, μὴ θεωρῶν συμφέρουσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ. Ὁ δὲ ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, θέλων πρὸ πάντων νὰ ἐνισχύσῃ τὸν πιστὸν Εὐμένη, ἀνέλαβεν αὐτὸς μεθ' ὅλου τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τῆς βασιλείας νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Ἀριαράθην, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 322, κατα-

τροπιάσας τοῦτον, διὰ νίκης λαμπρᾶς, καὶ φονεύσας, παρέδωκε τὴν Καππαδοκίαν εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ. Τότε ἐκάλεσε τὸν Ἀντίγονον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του ἵνα ἀπολογηθῇ· καὶ ἐνταύτῳ ἐξεπολιόρκησε δύο ἐν τῇ Πισιδικῇ πόλεις, τὴν τῶν Λαρανδέων καὶ τὴν τῶν Ἰσαυρέων, ἵνα διευκολύνῃ τὴν εἰς Φρυγίαν εἰσόδον, ἐὰν ὁ Ἀντίγονος, παρακούσας αὐθις, τολμήσῃ ν' ἀντισταθῇ. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος, οὔτε νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐπιμελητοῦ ἐνόμισε συνετὸν, οὔτε δυνατόν ν' ἀνταγωνισθῇ μόνος πρὸς ἐκείνον· καὶ, τούτου ἕνεκα, παραλαβὼν τὸν υἱὸν Δημήτριον καὶ τοὺς φίλους, ἔφυγε διὰ τῆς Ἐφέσου εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, τὸν ὁποῖον ἤλπιζεν εὐλόγως νὰ καταστήσῃ συμμέτοχον τοῦ ἀγῶνος.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀντίπατρος, προαιρούμενος νὰ συνάψῃ ὅσον ἐνδέχεται στενότερον πρὸς τὸν Περδίκκαν δεσμὸν, ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον, τὴν ἐτέραν τῶν θυγατέρων, τὴν Νίκαιαν. Ἀλλ' ἡ βασίλισσα Ὀλυμπιάς, ἡ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μήτηρ, ἥτις ἐμίσει τὸν Ἀντίπατρον ὅπως, ἐν τῇ ἀγριότητι τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἤξευρε νὰ μισῇ, προέτεινεν εἰς τὸν ἐπιμελητὴν αὐτοκράτορα νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν ἰδίαν αὐτῆς θυγατέρα Κλεοπάτραν, τὴν χήραν τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Ἀλεξάνδρου, καὶ ἔπεμψεν αὐτὴν ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἀσίαν. Ὁ τελευταῖος οὗτος γάμος συνέφερε τὰ μέγιστα εἰς τὸν Περδίκκαν, διότι προσήγγιζεν αὐτὸν ὅσον ἕνεστιν εἰς τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα τοῦ ὁποίου ὠρέγετο· ὁ ἐπιμελητὴς ὅμως, μὴ θεωρῶν φρόνιμον ἔτι νὰ καταστήσῃ πολέμιον τὸν Ἀντίπατρον, ἔγημε μὲν τὴν Νίκαιαν, ἔμελλε δὲ ἅμα γενόμενος κύριος ἀσφαλῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ πρᾶγματων, ν' ἀποπέμψῃ ἐκείνην καὶ λαβὼν σύζυγον τὴν Κλεοπάτραν, νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο δὲ μαθὼν ἐγκαίρως ὁ Ἀντίπατρος, ἔσπευσε νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς Αἰτωλοὺς πόλεμον καὶ, καταλιπὼν ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγὸν τὸν Πολυσπέρχοντα, ἐστράτευσεν, ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ Κρατεροῦ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ὁ Ἀντίοχος, ὡς φαίνεται, ἐστρατῆγει τοῦ στόλου αὐτῶν.

Τὰ κατὰ τὸν ἐπιμελητὴν αὐτοκράτορα ἀπέβησαν ἐντεῦθεν τοσούτῳ μᾶλλον δεινότερα, ὅσῳ καὶ ἄλλαι εἶχον παραχθῇ, ἐν τῷ μεταξύ, περὶ αὐτὸν δυσκολίαι. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος εἶχε γεν-

νήσει ἀπὸ ἰλλυρίδος γυναικὸς θυγατέρα ὀνόματι Κυράνην, ἣν εἶχε συζεύξει μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἀμύντου, τοῦ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου θανατωθέντος (σελ. 80). Ἡ Κυράνη ἔχουσα ἀπὸ τοῦ γάμου τούτου θυγατέρα τὴν Εὐρυδίκην, οὗτα δὲ καὶ φιλόδοξος καὶ ταλμηροτάτη, ἀπεφάσιεν ἤδη νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα της σύζυγον εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα Ἀρρίδιον Φίλιππον καὶ ἀπῆλθεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἀσίαν. Ὁ δὲ Περδίκκας ἐπέτυχε μὲν νὰ δολοφονήσῃ καθ' ὁδὸν τὴν Κυράνην, ὑπείκων δὲ εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἦτο ἔτι ἀφρωσιμένος, εἰς πάντας τοὺς γόνους τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἠναγκάσθη οὐ μόνον νὰ φεισθῇ τῆς Εὐρυδίκης, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποσχεθῇ τὸν γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀρρίδαίου. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νέα τοῦ Περδίκκου δυσκολία, διότι ἡ Εὐρυδίκη ἦτο οὐδὲν ἥττον τῆς μητρὸς φίλαρχος, καὶ ὥς σύζυγος τοῦ βασιλέως ἠδύνατο νὰ παρεμβάλλῃ σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων βουλευμάτων τοῦ ἐπιμελητοῦ. Συγχρόνως δὲ ἀπέστη καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης Πτολεμαῖος, φίλος ὢν τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, ἦτοι τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ τοῦ Κρατεροῦ. Ἦτο δὲ ὁ Πτολεμαῖος ἀντίπαλος σφόδρα ἐπικίνδυνος, οὐ μόνον διὰ τὰ προσωπικά αὐτοῦ προτερήματα, ἀλλὰ καὶ διότι ἤρχε χώρας πλουσιωτάτης, εἰς ἣν προσέθηκε, τῷ 322, καὶ τὴν γείτονα ἐλληνικὴν ἀποικίαν τὴν Κυρηναϊκὴν.

Οὕτως ἀπὸ μεσημβρίας καὶ ἀπὸ δυσμῶν ἀπειλούμενος ὁ Περδίκκας ἀπεφάσιεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 324, αὐτὸς μὲν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τὰ δὲ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν πιστὸν Εὐμένην καὶ ἐπὶ τούτῳ, παρ' ἐκτὸς τῆς ἐξ ἀρχῆς δοθείσης αὐτῷ σατραπείας τῆς Καππαδοκίης καὶ Παφλαγονίας, ἀνέθηκεν ἤδη εἰς αὐτὸν τὴν τε μικρὰν καὶ τὴν μεγάλην Φρυγίαν, χηρεούσας ἀμφοτέρως, τὴν μὲν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοννάτου, τὴν δὲ ἐνεκα τῆς τοῦ Ἀντιγόνου φυγῆς, κατέστησεν ἐν γένει τὸν ἄνδρα αὐτοκράτορα στρατηγὸν ὅλων τῶν ἐντὸς τοῦ Ταύρου χωρῶν καὶ σατραπῶν, κατέλιπεν αὐτῷ ἀξιόλογον δύναμιν καὶ παρήγγειλεν ἰδίως νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἑλλήσποντον, ἵνα διακωλύσῃ πᾶσαν τῶν πολεμίων διάβασιν. Ἀλλ' ὅσῳ

μεγάλη καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτραπεῖσα εἰς τὸν Εὐμένη δύναμις, αἱ δυσ-
χέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ ἦσαν ἔτι μεγαλήτεραι. Μὴ λη-
σμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἦτο Ἕλληγ καὶ ὅτι τούτου ἔνεκεν
ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων· ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ἔδει νὰ
πολεμήσῃ πρὸς Ἀντίπατρον καὶ Κρατερὸν, ἄνδρας τοὺς ὁποίους
ἅπας ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εὐλαβεῖτο καὶ ἠγάπα. Ὅθεν ἐκ πρώ-
της ἀφετηρίας, αὐτὸς τοῦ Περδίκκου ὁ ἀδελφὸς Ἀλκέτας εἶπεν
εἰλικρινῶς εἰς τὸν Εὐμένη ὅτι οἱ ὑπ' αὐτὸν τεταγμένοι Μακεδό-
νες ἀποποιοῦνται ν' ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς περιφανεῖς ἐκείνους φί-
λους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει.
Οἱ πλεῖστοι σατράπῃ δὲν ἦσαν πιστοὶ, ὁ δὲ τῆς Ἀρμενίας Νεο-
πτόλεμος ἀναφανδὸν συνησπίσθη μετ' ὀλίγον πρὸς τοὺς πολεμίους.
Πᾶς ἄλλος ἴσως ἤθελε καταβληθῇ ὑπὸ τηλικούτων περιστοιχι-
ζόμενος κινδύνων· ἀλλὰ τώρα ἀνεφάνη διατὶ ὁ μέγας Ἀλέξαν-
δρος τοιαύτην εἶχεν εἰς τὸν Εὐμένη ὑπόληψιν, οὐ μόνον ὡς ἀρχι-
γραμματέα, ἀλλὰ καὶ ὡς στρατηγόν.

Ὁ Εὐμένης βλέπων ὅτι διὰ Ἀσιανῶν μόνον στρατευμάτων ὤ-
φειλε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὰ κράτιστα μακεδονικὰ τάγματα τὰ ὁ-
ποῖα ἐπήγοντο ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερὸς, δὲν
ἐνόμισε φρόνιμον νὰ περιμένη αὐτὰ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσπον-
τον χώρας, προτιμήσας νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν πιστὴν Καππαδο-
κίαν, νὰ ἀφήσῃ τοὺς πολεμίους νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν μικρὰν
Ἀσίαν καὶ ἔπειτα ἐκ πλαγίου νὰ ἀπειλήσῃ αὐτούς. Εἶχον δὲ ἤδη
οὗτοι περάσει τὸν Ἑλλήσποντον καὶ πλησιάζει εἰς τὴν μεγάλην
Φρυγίαν, ὅτε ὁ Εὐμένης, βεβαιωθεὶς περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Νεο-
πτολέμου, προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν Καππαδο-
κίαν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ. Παρακούσαντα δὲ προσέβαλεν αὐτὸν
ἄνευ ἀναβολῆς καὶ, διὰ τῶν ἀρίστων Καππαδοκῶν ἱππέων, ἐντε-
λῶς κατετρόπωσεν, ἀναγκάσας καὶ αὐτὸ τὸ μακεδονικὸν πεζικὸν
νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὁμώσῃ πίστιν εἰς τὸν Περδίκκην.

Ὁλίγον πρὸ τῆς μάχης ταύτης, ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερὸς
εἶχον διαβιβάσει εἰς τὸν Εὐμένη λαμπροτάτας προτάσεις, ἐὰν
ἤθελε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν ἐπιμελητὴν αὐτοκράτορα· ἀλλ' ὁ καλὸς
κάγαθος Καρδιανὸς, καίτοι ἀρχαῖος καὶ στενὸς ὢν φίλος τοῦ Κρα-
τεροῦ, ἀπέκρουσε τὴν προδοσίαν. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν μὲ τὴν

τοιαύτην ἐκείνου ἀπάντησιν, ἔφθασεν εἰς τὸ μακεδονικὸν στρατό-
 πεδον ὁ Νεπτόλεμος, φεύγων ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐν ᾧ
 εἶχεν ἡττηθῆ. Ὁ Νεοπτόλεμος ἐβεβαίωσεν ὅτι ἂν ἐπιπέσωσιν ἀμέ-
 σως κατὰ τοῦ Εὐμένους θέλουσιν εὖρει αὐτὸν πανηγυρίζοντα μὲν
 ἔτι τὴν νίκην, ἀπαράσκευον δὲ πρὸς νέους ἀγῶνας καὶ θέλουσιν
 ὑπερισχύσει τόσῳ πιθανώτερον, ὅσῳ οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ
 Μακεδόνες, οἱ τὸν Κρατερὸν ἀγαπῶντες καὶ εὐλαβούμενοι, εἶ-
 ναι ἀδύνατον, ἅμα ἀκούσωσι τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἴδωσι τὸν
 λόφον τῆς περικεφαλαίας αὐτοῦ, νὰ μὴ αὐτομολήσωσι παραυ-
 τίκα. Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐπείσθησαν εἰς τοὺς λόγους τούτους, ἀνα-
 λογιζόμενοι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι δὲν συνέφερε νὰ προχωρήσωσιν
 ἔχοντες εἰς τὰ νῶτα τὸν Εὐμένη. Καὶ ἀπεφασίσθη λοιπὸν ὁ μὲν
 Ἀντίπατρος, παρὰ λαβῶν μικρὸν τῆς δυνάμεως μέρος, νὰ ἐξακο-
 λουθήσῃ τὴν πρὸς Κιλικίαν πορείαν, ὁ δὲ Κρατερὸς, συνεπαγόμε-
 νος 20000 πεζῶν καὶ 2000 ἵππεων, ἀπάντων Μακεδόνων, νὰ
 ὁρμήσῃ μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου κατὰ τοῦ Εὐμένους.

Ἀλλ' ὁ Εὐμένης δὲν ἦτο ἀπαρασκευάστος· ἤξευρεν ὅτι θέλει
 προσβληθῆ καὶ ἤξευρεν ὅτι τὸ ὄνομα μόνον τοῦ Κρατεροῦ ἤρκει
 ἵνα ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Ὅθεν διέδωκε τὴν φήμην,
 ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι πολέμιοι εἶναι ὁ πρὸ μικροῦ ἡττηθεὶς Νεοπτό-
 λεμος καὶ ὁ Πίγρης, οἵτινες, συλλέξαντες Καππαδόκας καὶ Πα-
 φλαγόνας ἵππεις, θέλουσι νὰ δοκιμάσωσιν αὖθις τὴν τύχην αὐτῶν.
 Προῆλθε δὲ δι' ὁδῶν πλαγίων, διὰ τῶν ὁποίων οἱ περὶ αὐτὸν οὐ-
 δεμίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι παρὰ τῶν πολεμίων εἰδήσιν, ὥστε
 εἶχον ἤδη πλησιάσει οἱ δύο στρατοὶ καὶ ὑπὸ σειρᾶς τινος λόφων
 μόνον ἐχωρίζοντο, οὐδεὶς δὲ τῶν περὶ τὸν Εὐμένη, οὐδ' αὐτοὶ οἱ
 ἀνώτατοι καὶ πιστότατοι ἀξιωματικοὶ ἐγίνωσκον πρὸς τίνα πρό-
 κειται ν' ἀνταγωνισθῶσι.

Τὴν πρωΐαν τῆς μάχης ὁ Κρατερὸς, γινώσκων τὸν Εὐμένη ὅπι-
 σθεν τῶν λόφων ἱστάμενον, συνήγαγεν εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος,
 προήγγειλεν εὐχερῇ τὴν νίκην, διότι οἱ περὶ τὸν προδότην ἐκείνον
 Μακεδόνες δὲν θέλουσι βεβαίως ἐπιμείνει πολεμοῦντες πρὸς ἀδελ-
 φούς καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν ἡγεμόνα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν
 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐὰν κρατήσωσι τὴν μάχην, νὰ διαρ-
 πᾶσωσιν ἀπάσας τῶν πολεμίων τὰς ἀποσκευάς. Ταῦτα δὲ εἰπὼν,

διεκδόσμησε τὴν δύναμιν, τάξας ἐν τῷ μέσῳ τὴν φάλαγγα καὶ τὸ ἄλλο πεζικόν, εἰς δὲ τὰ ἄκρα τὸ ἵππικόν, τὸ ὅποιον ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι αὕτη θέλει ἀρκέσει ἵνα διαλύσῃ τοὺς ἀντιπάλους· καὶ τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρατος ἀνέλαθεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, τὸ δ' ἀριστερόν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Νεοπτόλεμον. Παρέταξε δὲ καὶ ὁ Εὐμένης τὸν ἴδιον στρατόν. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τεθὲν πεζικόν αὐτοῦ συνεποσοῦτο μὲν εἰς 20,000, ἀλλὰ συγκείμενον τὸ πλεῖστον ἐκ βαρβάρων δὲν ἦτο ἐνάμιλλον τῆς ἀντιπάλου φάλαγγος. Ὅθεν ἰδίως ἤλπισεν ὁ Εὐμένης εἰς τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ καὶ ἄριστον ἵππικόν, τὸ ἐκ 5,000 μὲν ἀνδρῶν συνιστάμενον, διανεμηθὲν δὲ εἰς τὰς δύο πτέρυγας. Ἐκ τούτων εἰς τὴν ἀριστεράν, ἀντικρὺ τοῦ Κρατεροῦ, ἔταξε δύο Ἀσιανὰς ἱππαρχίας ὑπὸ τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ Φαρνάβαζον καὶ τὸν Τενέδιον Φοίνικα, διακελευσάμενος, ὀφθέντων τῶν πολεμίων, νὰ ὀρμήσωσι κατὰ τάχος καὶ νὰ συμπλακῶσι, μὴ ὑπενδίδοντες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, μὴ προσέχοντες εἰς κάμμιν τῶν ἐχθρῶν φωνήν, καὶ μὴ ἀποδεχόμενοι οὐδεμίαν αὐτῶν περὶ συμβιβασμοῦ πρότασιν. Αὐτὸς δὲ, τοὺς ἐρῶμενεστάτους ἵππεῖς τριακοσίους ὡς ἄγημα συντάξας, καὶ παρελάσας ἐπὶ τὸ δεξιόν, ἔμελλε ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς περὶ Νεοπτόλεμον.

Καὶ ἤδη ἡ ἵππικὴ τοῦ Εὐμένους παράταξις, ὑπερβαλοῦσα τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πεδίου τῆς μάχης λόφον, ὥρθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ἐπερχομένη μετὰ λαμπροῦ παιᾶνος καὶ ἀλαλαγμοῦ ἐπὶ τὴν ἔφοδον. Ὁ Κρατερός ἐξεπλάγη ἰδὼν τὰ συμβαινόντα· καὶ λοιδορήσας πολλὰ τὸν Νεοπτόλεμον, τὸν ἀξιώσαντα ὅτι οἱ Μακεδόνες θέλουσιν αὐτομολήσει, ἔπειτα παρήγγειλεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀναδειχθῶσιν ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ ἀντεξήλασε. Βαρεῖα ἐγένετο ἡ πρώτη σύρραξις· καὶ τῶν δοράτων ταχέως συντριβέντων, ὁ ἀγὼν ἐτράπη εἰς φοβεράν ξιφομαχίαν· οὐδὲ κατήσχυνεν ὁ Κρατερός τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου εὐνοίαν, ἀλλὰ πολλοὺς μὲν κατέβαλε, πολλάκις δὲ ἔτρεψε τοὺς ἀντιτεταγμένους· τελευταῖον ὅμως πληγῶν εἰς ὑπὸ Θρακὸς ἐκ πλαγίου προσελάσαντος, κατέπεσε τοῦ ἵππου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι, πεσόντα αὐτόν, παρήλασαν ἀγνοοῦντες· εἰς δὲ τῶν Εὐμένους στρατηγῶν, ὁ Γοργίας, ἀναγνωρίσας τὸν ἄνδρα καὶ καταβάς, περιέστησε φρουράν περὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, κακῶς

ἤδη διακειμένου καὶ πνέοντος τὰ λοιίσθια. Τότε οἱ Μακεδόνες, ἀπεστερημένοι τοῦ ἰδίου ἡγεμόνος, ἐνέδωκαν εἰς τοὺς νικηφόρους Ἀσιανούς, καὶ, πλείστην ὑποστάντες ζημίαν, ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα.

Ταύτοχρόνως εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν ἐτέραν πτέρυγα. Καὶ κατὰ μὲν τὰς δύο πρώτας ἐφόδους, δὲν εἶδον ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ὁ Εὐμένης τὸν Νεοπτόλεμον· κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἀναγνωρισθέντες, ὤρμησαν μετὰ πλείστης ἀγριότητος κατ' ἀλλήλων, σπασάμενοι τὰ ξίφη καὶ βοῶντες. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἵπποι αὐτῶν συνεκρούσθησαν ἀντικρουσθέντες ὡς τριήρεις, οἱ δύο στρατηγοὶ, ἀφέντες τὰς ἡνίας, ἐπελάβοντο ἀλλήλων διὰ τῶν χειρῶν, τὰ τε κράνη περισπῶντες καὶ περιρρήγνυνοντες ἐκ τῶν ἐπωμίδων τοὺς θώρακας. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σπαραγμοῦ τούτου ὑπεξέφυγον οἱ ἵπποι καὶ οἱ δύο ἀνταγωνισταὶ εὗρέθησαν κατὰ γῆς, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν παλαίοντες ὡς μαινόμενοι, καὶ καταφέροντες ἀμοιβαίως πληγὰς πολλὰς καὶ ποικίλας, μεχρισοῦ ὁ Νεοπτόλεμος, τρωθεὶς παρὰ τὸν τράχηλον, ἔπεσεν ἀναισθητῶν. Τοσοῦτον ὅμως ἦτο τὸ πάθος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ὥστε ἐνῶ ὁ Εὐμένης, ἀφαιρῶν τὰ ὅπλα τοῦ Νεοπτολέμου ὕβριζεν αὐτόν, ἡδυνήθη οὗτος ἔτι νὰ κεντήσῃ τὸν ἀντίπαλον, διὰ τοῦ ξίφους, περὶ τὸν βουβῶνα· ἀλλ' ἡ χεὶρ τοῦ θηήσκοντος εἶναι ἀσθενής· καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἐκπνέων εἶδε μετὰ μίσους καὶ ὀργῆς ἀνεκκαλήτου ὄρθιον πάντοτε ἰστάμενον καὶ νικηφόρον τὸν ἄσπονδον αὐτοῦ ἐχθρόν. Μετὰ τὸν θρίμβον τοῦτον οἱ πολέμιοι ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα· ὁ δὲ Εὐμένης, καὶ τοὶ χαλεπῶς ἔχων ὑπὸ τραυμάτων, ἀμνηροὺς καὶ βραχίονας διακεκομμένους, ἵππευσεν οὐδὲν ἤττον καὶ ὤρμησεν ἐπὶ τὸ ἕτερον κέρας, ὅπου ὑπέθετεν ἐξακολουθοῦντα τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' εὗρε καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀντιπάλους ὑπενδόντας, καὶ ἔμαθεν ὅτι ἔπεσεν ὁ Κρατερός. Ἀμέσως ἔδραμε πρὸς αὐτόν, προσέφθασε τὸν ἄνδρα ἔτι ἀναπνέοντα καὶ σώας ἔχοντα τὰς γενναίας φρένας, κατέβη τοῦ ἵππου, ἡσπάσθη αὐτόν· οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ γηραιοῦ πολεμιστοῦ ἐπληρώθησαν δακρύων καὶ κατηράσθη τὸν Νεοπτόλεμον καὶ ἐλεεινολόγησε τὴν κακὴν μοῖραν τὴν ἀναγκάσασαν αὐτόν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς φίλον ἀρχαῖον καὶ πιστόν. Οὕτως ἀπέθανεν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ ὁ Κρατερός, ὁ μεγαλοφρονέστατος καὶ ἐνδοξότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ

Ἀλεξάνδρου, ὃν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἡγάπησεν ὁ μέγας βασιλεύς.

Μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ ἱππικοῦ, μετὰ τὸν θάνατον ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν, ἡ φάλαγξ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Εὐμένην· καὶ παρεβίασε μὲν μετ' ὀλίγον τοὺς ὄρους, ἀπελθούσα αὖθις πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, οὐδὲν ἥττον ὁ Εὐμένης ἔμεινε κύριος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ δὲ νίκη αὐτοῦ αὕτη ἀπέβη οὐ μόνον διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλους λόγους ἀξιωματικόνετος. Διότι ἐμαρτύρησε τὸ τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ Ἀσιανοὶ ἐπιτηδείως στρατηγούμενοι, καὶ ἐμαρτύρησε συνάμα ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς δὲν κατῴρθωσεν ὅσα κατῴρθωσε διὰ μόνων Μακεδόνων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ δι' Ἑλλήνων γενναίων, ἐναμίλλων ἀναδειχθέντων τῶν περιφανεστέρων πρωταγωνιστῶν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας. Οὐδ' ἠρέσθη ὁ Εὐμένης εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἀντιταχθέντων αὐτῷ πολεμίων· ὑπεκίνησε συγχρόνως εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ὡς σύμμαχοι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Περδίκκου ἐγένοντο μετ' ὀλίγον κύριοι ἀπάσης σχεδὸν τῆς Θεσσαλίας. Ὡστε καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ εἶχον ἄριστα τὰ κατὰ τὸν Ἐπιμελητὴν αὐτοκράτορα· ἀλλ' ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ, εἴτε κακὴ τύχη, εἴτε ἀδεξιότης, νὰ καταστρέψῃ ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα παρέσχεν αὐτῷ ἡ θαυμαστὴ τοῦ Εὐμένους σύνεσις.

Ὁ Περδίκκας, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Εὐμένην τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Πισιδικὴν (σελ. 205 — 206) ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τοῦ κράτους, ἵνα καταβάλῃ τὸν ἕτερον τῶν ἀντιπάλων, τὸν ἐν Αἰγύπτῳ Πτολεμαῖον. Συνεπήγετο δὲ μεθ' ἐαυτοῦ τοὺς δύο βασιλεῖς, Φίλιππον Ἀρρίδαϊον καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ τὴν νέαν Εὐρυδίκην. Ἀμα ἔφθασεν εἰς Δαμασκὸν, ἠθέλησε, κατὰ τὰ ἔθη τῶν Μακεδόνων, νὰ προκαλέσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καταδίκην τοῦ Πτολεμαίου, ὡς παραβάτου τῆς εἰς τοὺς βασιλεῖς ὀφειλομένης εὐπειθείας· ἀλλ' ὁ στρατὸς, ὅστις ἡγάπα τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον συναγωνιστὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ, ὡς εἶδομεν εἰς τὰ περὶ τῆς Εὐρυδίκης, ἤρχισε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Ἐπιμελητὴν, ἠθώωσε τὸν κατηγορούμενον. Ὁ Περδίκκας, ἐπιμένων οὐδὲν ἥττον, ἐπεχείρησε νὰ δαμάσῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν δι' αὐστηρῶν τιμωριῶν καὶ ἔπειτα προήλασε πρὸς τὰ πρόσω. Ἀλλ' ἤδη περὶ τὸ Πηλούσιον

αὐτοῦ εὐρισκομένου, πολλοὶ τῶν λοχαγῶν καὶ ἄλλων ἡγεμόνων αὐτομολοῦσι πρὸς Πτολεμαῖον. Ὁ ἄλλος στρατὸς ἠθέλησε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον καὶ ὤρμησεν ἐπὶ τὴν τοῦ Νείλου διάβασιν· ἀπεκρούσθη ὁμως ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου καὶ ὑπέστη ζημίας οὐ μικράς. Ἐπῆλθε καὶ τροφῶν στέρησις, δι' ἣν ἠϋξήσεν ἡ κοινὴ δυσαρέσκεια. Τότε πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων, προσελθόντες εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ, κατηγόρησαν αὐτὸν ἀναφανδὸν ὡς πρωταίτιον τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἄλλοι τολμηρότεροι, προΐσταμένων τοῦ Χιλιάρχου Σελεύκου καὶ τοῦ τῶν ὑπασπιστῶν ἢ ἀργυρασπιδῶν στρατηγοῦ Ἀντιγένους, προσπεσόντες ἀθροοί, κατέσφαξαν τὸν Περδίκκην.

Οὕτω κατέλυσε τὸν βίον ὁ ἀνὴρ, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας νὰ συντηρήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ἀχανοῦς κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος, μαθὼν τὰ γενόμενα, προσῆλθε τῇ ὑστεραίᾳ εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐχαιρέτισεν εὐλαβῶς τοὺς βασιλεῖς, προσωκειώθη διὰ δώρων πολυτίμων τοὺς μεγιστᾶνας, ἀπελογήθη ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν εὗρέθη νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀρχαίους συναγωνιστάς, καὶ τοσοῦτον εὐδοκίμησεν, ὥστε πάντες ἠθέλησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς βασιλείας. Ἀλλ' αὐτὸς, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐνόησεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους, προσέτιμα τῆς ματαίας ἐκείνης τιμῆς, νὰ μείνῃ σατράπης ἐνὸς τῶν καλλίστων αὐτοῦ τμημάτων, τοῦ ὁποίου ἴσως ἔκτοτε προέβλεπεν ὅτι θέλει ἀποβῇ διαδοχικὸς δυνάστης. Ὅθεν, ἀποποιηθεὶς τὸ ἀξίωμα, ἐνήργησε νὰ δοθῇ τοῦτο εἰς δύο τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ φίλων, τοὺς στρατηγοὺς Πύθωνα καὶ Ἀρρίδαϊον. Πρὸς τούτοις ὁ στρατὸς κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Εὐμένη καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Περδίκκου στρατηγοὺς, τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα, καὶ ἔπειτα ἐστάλησαν πρὸς τε τὸν Ἀντίπατρον καὶ τὸν Ἀντίγονον διαταγαὶ νὰ σπεύσωσι νὰ ἔλθωσιν εἰς Τριπαράδεισον τῆς ἄνω Συρίας, πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Ἀπελθόντος δὲ ἤδη πρὸς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἅπαντος τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοὺς δύο νέους ἐπιμελητάς, ὁ Πτολεμαῖος ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον.

Ἔτι δὲ ὄντος καθ' ὁδὸν τοῦ στρατοῦ, ἡ Εὐρυδίκη ἀπαιτεῖ, ὡς σύζυγος ἤδη τοῦ βασιλέως Ἀρρίδαϊοῦ Φιλίππου, νὰ κοινωνήσῃ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Οἱ δύο ἐπιμεληταὶ ἀποκρούουσι τὴν ἀξίωσιν.

ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν εἰς Τριπαράδεισον, ἡ Εὐρυδίκη, ἥτις ἡγαπατο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι. Τότε ἀναγορεύεται ἐπιμελητὴς ὁ Ἀντίπατρος· οὐδὲ τοῦτο ὅμως συνέφερον εἰς τὴν Εὐρυδίκην, ἥτις ἤξευρε τὸν γιγαλὸν ἐκείνον στρατηγὸν κακίστα πρὸς αὐτὴν διακείμενον· ὅθεν, ἅμα ἐπανελθόντος αὐτοῦ εἰς Τριπαράδεισον, κατορθοῖ πάλιν, ἰδίως διὰ τῆς φάλαγγος, νὰ καθαιρεθῇ οὗτος. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀντιπάτρου συντάσσονται οἱ ἑταῖροι· νέα ἐπαπειλεῖται σύγκρουσις μεταξὺ ἱππικοῦ καὶ πεζικοῦ· ἡ Εὐρυδίκη καταπλήσσεται ἐντεῦθεν, ἐνδίδει, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἀναγορεύεται τὸ δεύτερον ὁ Ἀντίπατρος ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ.

Πρώτη τοῦ νέου ἐπιμελητοῦ πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἐν Τριπαραδείσῳ γενομένη νέα τῶν σατραπειῶν διανομή, τῆς ὁποίας δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα εἰμὴ τὰς ἀξιολογωτέρας διατάξεις, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ πολλαὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν προτέρων ἡγεμόνων. Ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος διετήρησε ἣν εἶχε σατραπείαν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν Αἴγυπτος, Λιβύη, Ἀραβία καὶ ὅσα ἤθελε κατακτήσει πρὸς δυσμάς. Τῆς Βαβυλωνίας ὅμως σατράπης προσεχειρίσθη ὁ ἐπὶ Περδίκου χιλιάρχος Σέλευκος. Ἡ Βαβυλὼν ἔπαυσε μὲν τοῦ νὰ ᾔῃαι πρωτεύουσα τοῦ κράτους, ἀλλ' ὅμως παρέμεινε μία τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ πόλεων, καθ' ἑαυτὴν τε καὶ καθὼ μεσάζουσα μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἐξ οὗ προϊόντος τοῦ χρόνου ὠρελήθη ὁ Σέλευκος πολὺ. Ὡσαύτως ἡ παρακείμενη Σουσιανὴ ἔλαβε νέον σατράπην, τὸν Ἀντιγένην, ὅστις ἔτι ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἤγε τὸ σῶμα τῶν ὑπασπιστῶν, τοὺς ἡδὴ μετονομασθέντας Ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἦσαν μὲν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, καθὼ ἅπαντες παλαίμαχοι ὄντες, ἦσαν δὲ καὶ οἱ μᾶλλον δυσήνιοι τῶν Μakedόνων καὶ εἰς μόνον τὸν βασιλικὸν οἶκον πιστοί. Τούτους λοιπὸν θέλων ν' ἀπομακρύνῃ καὶ ν' ἀπασχολήσῃ ὁ Ἀντίπατρος, διέταξε 3000 ἐξ αὐτῶν ν' ἀπέλθωσι μετὰ τοῦ Ἀντιγένοῦ εἰς Σοῦσα ἵνα ἀνακομίσωσιν εἰς τὴν παραλίαν μέρος ἀξιόλογον τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ σωρευθέντων θησαυρῶν. Ἀφ' ἐτέρου εἰς τὸν Ἀντίγονον ἀπεδόθησαν ἡ μεγάλη Φρυγία καὶ ἡ Λυκία μετὰ τῆς παρακείμενης Λυκαονίας καὶ Πικυουλίας. Ὁ τοῦ Ἀντι

ἑταίρου υἱὸς Κάσσανδρος διωρίσθη χιλιάρχος, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου· Ἐαυτῷ ὁ ἐπιμελητὴς ἐπεφύλαξε τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχε καὶ πρότερον, καὶ ὅπου μετέβη μετὰ τινα χρόνον συνεπαγόμενος τὸ πλεῖστον τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ἱκανοὺς πολεμιστηρίους ἐλέφκντας. τοὺς πρώτους οὕς εἶδεν ἡ Εὐρώπη. Τὸν ἐπιμελητὴν παρηκολούθησαν ὅ τε βασιλεὺς Φίλιππος Ἀρρίδατος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εὐρυδίκη, ὅ τε τριετὴς ἤδη βασιλεὺς Ἀλέξανδρος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ῥωξάνη. Ἡ Κλεοπάτρα ἔμεινεν εἰς Σάρδεις, ὅπου διέτριβεν ἀπὸ τῆς εἰς Ἀσίαν διαπεραιώσεως αὐτῆς. Εἰς δὲ τὸν Ἀντίγονον ἐπετράπη νὰ καταβάλλῃ τοὺς περιλιπομένους ὁπαδοὺς τοῦ Περδίκκου, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀντίπατρος κατέλειπεν αὐτῷ μέρος ἀξιόλογον τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ.

Καὶ τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς καὶ Θεσσαλοὺς, τοὺς συμμάχους αὐτῶν, εὐχερῶς ὑπήγαγεν ὑφ' ἐκυτόν ὁ Πολυσπέρχων· ἄλλ' οἱ ἐν Ἀσίᾳ πολέμιοι τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἦσαν πολλοὶ καὶ ἰσχυροὶ, ὁ Εὐμένης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκου Ἀλκέτας, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἀτταλος, ὁ τούτου ἀδελφὸς Πολέμων καὶ ἄλλοι. Κατὰ δυστυχίαν αὐτῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἔμειναν ἡνωμένοι· οἱ συγγενεῖς τοῦ Περδίκκου, οἵτινες κατεῖχον τὰ ὄρη τῆς πρὸς μεσημβρίαν κειμένης Πισιδικῆς, δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ μεγαλοφυοῦς Ἑλληνος Εὐμένους, ὅστις ἐκυριάρχει τῆς πρὸς βορρᾶν Καππαδοκίας· ἐκ δὲ τῆς διχονοίας ταύτης ὤφελούμενος ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἐδέετο τῶν ἐν τῷ μέσῳ χωρῶν, καὶ ἰδίως τῆς μεγάλης Φρυγίας, ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως νὰ κατισχύσῃ αὐτῶν.

Αἱ μεγάλαι ἐχθροπραξίαι δὲν ἤρχισαν εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 320 καὶ πρῶτον ὁ Ἀντίγονος ἐτράπη κατὰ τοῦ Εὐμένους. Περὶ τοῦ Ἀντιγόνου λέγεται ὅτι εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξον ἰδίωμα, ὅτι, ἰσχυρότερος μὲν ὢν, ἀνεδεικνύετο συνεσταλμένος καὶ βραδὺς περὶ τὴν τοῦ πολέμου διεξαγωγὴν, ὡς ἂν ἦτο ἀσθενέστερος, τότε μάλιστα ἀπέβαινε πρόθυμος καὶ τολμηρὸς πρὸς τοὺς ἀγῶνας. Τοιοῦτό τι συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ Εὐμένης εἶχεν ὁμολογουμένως ὑπέροχον περὶ αὐτὸν δύναμιν· οὐδὲν ἤττον ὁ Ἀντίγονος δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ κατ' αὐτοῦ, στρατοπεδεύοντας ἐν Ὀρκυνίοις τῆς Καππαδοκίας, πεδίοις εὐθέτοις πρὸς ἵππομαχίαν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι συνεννοεῖτο πρὸς ἓνα τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Εὐ-
 μένου, τὸν Ἀπολλωνίδην, καὶ ὅτι δὲν ἐνίκησεν εἰμὴ διὰ τὴν προ-
 δοσίαν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, αὐτομολήσαντος ἐν τῇ κυριωτέρᾳ τῆς
 μάχης στιγμῇ. Ὁ δ' Εὐμένης, καὶ τοὶ ἀποβαλὼν 8000 ἄνδρας,
 ὑπεχώρησεν ὅσον ἔνεστι τακτικῶς· ἠτύχησε νὰ συλλάβῃ τὸν προ-
 δότην, ὃν καὶ ἐκρέμασεν, ἔπειτα δὲ φεύγων ἐπιτηδείως καὶ λαθῶν
 τοὺς διώκοντας, οἵτινες ἔτρεχον κατόπιν αὐτοῦ εἰς ἄλλας διευθύν-
 σεις, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ ἀπένειμεν ἐκεῖ εἰς
 τοὺς ἰδίους νεκροὺς τὰς νενομισμένας τιμὰς· «ὥστε τὸν Ἀντίγονον
 ὕστερον ἐπελθόντα θαυμάζειν τὸ θάρσος αὐτοῦ καὶ τὴν εὐστάθειαν».

Ἀπέβαλεν ὁμως ἐν τούτοις τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ ἐθε-
 ῶρησε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ἀρμενίαν ἵνα ἐκεῖθεν πορισθῇ
 συμπάχους. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ λοιπὸν τοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν
 ἐκείνην, ἠγωνίσθη ἤδη μετὰ θαυμαστῆς τόλμης καὶ δεξιότητος.
 Ἄλλ' εἶχεν ἀντίπαλον οὐδὲν ἥττον δεξιὸν, ὅστις ἔφραξεν αὐτῷ
 πανταχόθεν τὴν δίοδον, μέχρις οὗ ὁ Εὐμένης, νοήσας ὅτι ἀδύνα-
 τον νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ
 μετὰ μόνων 500 ἱππέων καὶ 200 ὀπλιτῶν εἰς Νῶρα, χωρίον ἀπόρ-
 θητον ἐν μεθορίῳ Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας κείμενον, εἰς δ'
 ἐφρόντισε νὰ ἐμβάλλῃ τοσαύτας τροφὰς καὶ προμηθείας, ὥστε ἡδύ-
 νατο ν' ἀνθεῖξῃ ἐν αὐτῷ ἔτη πολλὰ, καρδακῶν νέας περιστάσεις
 καὶ εὐκαιρίας. Καὶ ἀπέβη μὲν ἐντεῦθεν ὁ Ἀντίγονος κύριος τοῦ
 πλείστου τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἀλλ' ἠσθάνετο ὅτι διέκειτο ἐπισφα-
 λῶς, ἐνόσφ' ἐσώζετο ὡς πολέμιος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης πέτρας
 ὁ πολυμήχανος καὶ ἀδάμαστος Εὐμένης. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ προσ-
 οικειωθῇ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἄνδρα, καὶ, προσελθὼν εἰς Νῶρα,
 παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἵνα δια-
 πραγματευθῶσιν. Ὁ Εὐμένης ἀπήντησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ
 ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν ἐὰν σταλῶσι πρὸς αὐτὸν ὄμηροι· διότι ὁ Ἀν-
 τίγονος ἔχει πολλοὺς φίλους τοὺς δυναμένους νὰ ἄρξωσι τοῦ στρα-
 τοῦ ἐὰν συμβῇ τι εἰς αὐτόν, ἐνῶ αὐτὸς, ὁ Εὐμένης, παθὼν τι, οὐ-
 δένα ἔχει νὰ καταλίπῃ ἡγεμόνα τῶν ὧν προπολεμεῖ. Κελεύσαντος
 δὲ τοῦ Ἀντιγόνου νὰ λαλῇ αὐτῷ ὡς κρείττονι, «οὐδένα, εἶπεν
 ἐκεῖνος, ἐμαυτοῦ κρείττονα νομίζω, μέχρις ἂν ᾧ τοῦ ξίφους κύ-
 ριος». Τελευταῖον ἔπεμψεν ὁ Ἀντίγονος τὸν ἀνεψιὸν Πτολεμαῖον

εἰς Νῶρα ὡς ὄμηρον, καὶ τότε κατέβη ὁ Εὐμένης, καὶ περιβαλόν-
τες ἀλλήλους ἡσπάσαντο φιλικῶς καὶ οἰκειῶς, οἱ ἀρχαῖοι συναγω-
γισταί. Λόγων δὲ γενομένων πολλῶν, ὁ Εὐμένης, μὴ θεωρῶν ἐαυ-
τὸν παν-άπασιν ἀπηλπισμένον, δὲν ἠρκέσθη εἰς ἀπλὴν συνδιαλλα-
γὴν καὶ ψιλὰς ὑποσχέσεις, ἀλλ' ἀπήτησε ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ πᾶσαι
αἱ σατραπείαι καὶ τιμαὶ ἃς προηγουμένως ἐνέμετο· ὥστε ὅλοι οἱ
παρόντες τοῦ Ἀντιγόνου φίλοι ἐθαύμασαν τὸ φρόνημα καὶ τὴν εὐ-
τολμίαν τοῦ Καρδιανοῦ. Καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ διαδοθέντος
ὅτι ὁ Εὐμένης εἶναι ἐν τῷ στρατοπέδῳ, συνέτρεχον πολλοὶ τῶν
Μακεδόνων ἵνα ἴδωσι τὸν περιώ-υμον ἄνδρα, περὶ οὗ μετὰ τὴν
τελευτήν τοῦ Κρατεροῦ, τηλικούτος ἐγένετο ἐν τῷ στρατῷ λόγος
οἷος περὶ οὐδενὸς ἄλλου. Τοσαύτη δὲ ἐκ τούτου συνέβη συρροή
ὥστε ὁ Ἀντίγονος, φοβηθεὶς μὴ τι πᾶθῃ βίαιον ὁ ξένος αὐτοῦ, ἐρ-
ικανὸν μὲν ἐρώναζε νὰ μὴ πλητιάζωσι καὶ διὰ λίθων ἔβαλλε τοὺς
παρχκοῦντας· τέλος δὲ, ταῖς χερσὶ τὸν Εὐμένη περιβαλὼν, καὶ
τὸν ὄχλον συνέχων διὰ τῶν δορυφόρων, μόλις ἠδυνήθη ν' ἀπο-
πέμψῃ ἐκείνον ἀσφαλῶς.

Ἀπέβη λοιπὸν ματαία ἡ περὶ συνδιαλλαγῆς αὕτη ἀπόπειρα,
διότι ὁ Ἀντίγονος ἤθελε μὲν νὰ προσοικειωθῇ τὸν Εὐμένην, ἀλλ' ὄχι
καὶ νὰ ἐλαττώσῃ ἐπὶ τούτῳ τὸ ἴδιον ἀξίωμα, ὅπερ ἤθελε συμβῇ
ἐὰν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς σατραπείας ἃς ἄλλοτε εἶχεν.
Ἀφ' ἐτέρου δὲ βλέπων ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπορθήσῃ τὰ
Νῶρα, ἀπεράσισε νὰ περιορισθῇ εἰς ἀτλοῦν αὐτῶν ἀποκλεισμὸν
δι' ἐνὸς τῶν σωμάτων τοῦ στρατοῦ, καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ κυρίου
τῆς δυνάμεως μέρους ἐτρέπη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320 ἔτους, ἐπὶ
τοὺς λοιποὺς τοῦ Περδίκκου ὁπαδοὺς, τοὺς ἐν τῇ Πισιδικῇ ὑπὸ
Ἀλκέταν συγκεντρωθέντας. Τούτου τοῦ ἀγῶνος ἡ ἔκβασις ἦτο ἀ-
ναμρίβητος· διότι ὁ Ἀντίγονος, ὡς ἀστραπὴ διελθὼν ἀπ' ἄρκτου
πρὸς μεσημβρίαν, μετὰ 40000 πεζῶν, 7000 ἵππέων καὶ 70 ἐλε-
φάντων, ἀπήντησε τοὺς ἀντιπάλους περὶ τὴν ὀνομαζομένην Κρη-
τῶν πόλιν, μὴ ἔχοντας εἰμὴ 16000 πεζῶν καὶ 990 ἵππεις. Ὅθεν
γενομένης μάχης, οἱ μὲν τούτων ἐφρονεύθησαν, οἱ δὲ πλεῖστοι πα-
ρεδόθησαν, ὁ δὲ Ἀτταλος, καὶ ὁ Πολέμων, καὶ ὁ Δόκιμος ἡχμα-
λωτεύθησαν· ὁ δὲ Ἀλκέτας ἐπέτυχε μὲν νὰ σωθῇ εἰς Τερμησσὸν,
ἀλλ' ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Πισιδῶν ἐφρονεύθη. Ὁ δὲ Ἀντίγονος ἐπέστρεψε

νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος εἰς Φρυγίαν, παντοδύναμος γενόμενος ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἔχων περὶ ἐκυτὸν στρατὸν μέγαν καὶ ὀνειροπολῶν ἤδη εἴτε τὸ ὑπέρτατον τοῦ κράτους ἀξίωμα νὰ καταλάβῃ, εἴτε καὶ αὐτὴν τὴν πορφύραν νὰ περιβληθῇ, ὅτε αἴφνης ἔλαβεν ἐξ Εὐρώπης, ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, ἀγγελίαν, ἐπιτηδειοτάτην νὰ ὑπηρεστήσῃ κατ' ἀμφοτέρω τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ βουλευόμενα.

Ἔτος ὅλον εἶχε παρέλθει ἀφ' ἧς ὁ Ἀντίπατρος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην, εὐρὼν τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ἡττηθέντας, τὴν δὲ Θεσσαλίαν ὑποταγεῖσαν, τὴν δὲ ἄλλην Ἑλλάδα εἰρηνεύουσαν καὶ συνεχομένην ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα τότε ὑπῆρχον, ὅπως ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ὅπως καὶ πολὺ ὑστερώτερον, δύο ἀνθρώπων τάξεις· οἱ μὲν, ἐνθυμούμενοι τὴν ἀρχαίαν δόξαν καὶ αὐτονομίαν, ἐθεώρουν τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς συμφορὰν δεινὴν, καὶ ὡς ἐξευτελιστικὴν τὴν ἀφανῆ τάξιν ἣν ἐπέτρεχε αὕτη ἡ Ἑλλάς εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας οἵτινες ἐξηκολούθουν διεξαγόμενοι ἐν Ἀσίᾳ· οἱ δὲ, πειθόμενοι ὅτι παρῆλθεν ἤδη ἡ ἐποχὴ τῆς αὐτοτελοῦς μεγαλοπράγμονος ἐνεργείας, ἔστεργον εἰς τὴν τῶν Μακεδόνων προστασίαν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσω, διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων, ἤρχισε νὰ ἀνακύπτῃ ὡπωςοὖν ἡ τῆς χώρας εὐημερία. Αὗται ἦσαν αἱ δύο ἀντίθετοι ἐπόψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐθεώρουν καὶ δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ θεωρῶσι τὰ πράγματα οἱ τότε Ἕλληνες. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς τοὺς κρίνοντας ἤδη τὰ πράγματα ταῦτα, χωρὶς νὰ κινώμεθα ὑπὸ τῶν μικρῶν φιλοτιμιῶν αἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐπεκράτουν τότε ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πολιτείαις, καὶ προστούτοις ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ εὐκλεῆ μὲν διὰ τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, σωτήρια δὲ διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐθνότητα ἀποτελέσματα τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν εἶναι, νομίζομεν, ἐπιτετραμμένον νὰ διστάσωμεν περὶ τοῦ τίς ἦτο ἡ ὀρθότερα τῶν δύο ἐκείνων ἀντιθέτων δοξασιῶν. Καθὼς πολὺ λάχαις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα δι' ὧν τὰ ἔθνη μεγάλουργοῦσιν, ἢ τοῦλάχιστον σώζουσι τὴν αὐτονομίαν, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείπει ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Αἱ Θῆβαι εἶχον ἐντελῶς κατὰστραφῇ τῆς Σπάρτης οἱ πολῖται

εἶχον περιορισθῇ εἰς ὀλίγας τινὰς ἐκκτοντάδας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοιωθῇ ὥστε ὅταν παραβάλῃ τις τὰ παρὰ Δημοσθένους περὶ αὐτῶν λεγόμενα, πρὸς τὰ παρὰ Θουκυδίδου καὶ Ἡροδότου ἱστορούμενα, νομίζει ὅτι πρόκειται περὶ δύο παντάπαστι διαφορῶν λαῶν. Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν ἦτο ὥριμος νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν πρώτην ξένην δύναμιν ἣτις ἤθελε προσβάλῃ αὐτήν, καὶ εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξεν ὅτι, ἀντὶ δυνάμεως ξένης, ἐπῆλθεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ συγγενὴς μακεδονικὴ ἡγεμονία, ἣτις παρέλαβεν αὐτὴν ἠθικὸν συνεργὸν περὶ τὸ μέγα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἀνατολῆς ἔργον· διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἂν πολεμικὴ ἀκρόπολις τῆς κατακτῆσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἡ Μακεδονία, ἠθικὴ τοῦ κατορθώματος τούτου ἀκρόπολις, καὶ ὁρμητήριον τῶν δοξασιῶν δι' ὧν ἐπῆνεγκε τοσοῦτον ποικίλα καὶ μεγάλα ἀποτελέσματα, ὑπῆρξεν ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Βεβαίως οἱ στέργοντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν δὲν εἶχον, δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ὑπόψιν ἅπαντα τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, καὶ ὑπετάσσοντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην μᾶλλον διότι ἐνόουν ὅτι δὲν ἠδύναντο ἄλλο τι νὰ πράξωσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο περιορίζοντες τὸν λόγον τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, καὶ παραδεχόμενοι ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ὑπηρέτουν τὴν εὐκλειαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπέφευγον ἐν γνώσει ἀγῶνας ματαίους καὶ δηρώεις τῆς χώρας ἀτελεσφορήτους, καὶ ἔσωζον οὕτω τὰ ὑλικά τοῦλάχιστον αὐτῆς συμφέροντα· ἐνῶ οἱ ἐπιδιώκοντες εἰς ἐπὶ τὴν αὐτονομίαν, εἰ καὶ ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων κινούμενοι, οὐ μόνον ἀνῆλθον ἐπὶ ματαίᾳ τοῦς τελευταίους τοῦ ἔθνους πόρους, ἀλλὰ καὶ ἀντέπραπτον ἐν ἀγνοίᾳ μὲν, οὐδὲν ἦττον ἀντέπραπτον εἰς τὴν μόνην δύναμιν ἣτις εἰργάζετο ἔτι ὑπὲρ τῆς εὐκλείας καὶ τῆς ἐπιβιώσεως τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος.

Μᾶλλον δὲ λόγου ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῆς μερίδος ἣτις, ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἐν Ἀθήναις, ἔστεργε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν, ἦτο ὁ χρηστός Φωκίων (σελ. 866—867 τοῦ πρώτου τόμου, τοῦ δὲ παρόντος σελ. 195—197). Εἶναι ἀληθές ὅτι τῆς αὐτῆς μερίδος ὁπαδὸς ἦτο ὁ κακοήθης, ὁ ἄσωτος, ὁ ἄπιστος, εἰ καὶ εὐρυὴς ἀνὴρ, καὶ ῥήτωρ δεινὸς Δημάδης, τοῦ ὁποίου τοσάυτη ἦτο ἡ ἀπληγτος δωροδοκία, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἔλεγεν ὅτι

αδυσεῖν αὐτῷ φίλων Ἀθήνησιν ὄντων, Φωκίωνος καὶ Δημάδου, τὸν μὲν λαβεῖν οὐ πέπεικε, τὸν δὲ διδοὺς οὐκ ἐμπέπληκε». Τίς ὅμως ποτὲ πολιτικὴ δοξασία ὑπηρετήθη καθ' ὁλοκληρίαν ὑπ' ἀνδρῶν ἐναρέτων; Ὁ Δημάδης ἦτο ἐκ τῶν δυστυχῶς πολλὰ συνήθων ἐκείνων ἀφωσιωμένων οἵτινες δὲν ἀφοσιοῦνται εἰμὴ διὰ τὰ ἀργυρολόγησιν· καὶ παρὰμονεύουσι πάντοτε τὰ ἴδωσι τίς εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ἵνα εἰς αὐτὸν προσηλωθῶσιν. Ὅτε λ. χ. ἐν ἀρχῇ τοῦ 324 εἶδε τὸν Ἀντίπατρον μεταβάντα εἰς Ἀσίαν καὶ τὸν Περδίκκαν τὸ πρῶτον εὐδοκιμοῦντα, τοὺς δ' Αἰτωλοὺς ἐπαναστάοντας, ἔσπευσε τὰ προτείνῃ κρυφίως τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἰς τὸν Περδίκκαν, ὑβρίζων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὸν Ἀντίπατρον. Ἀλλ' ἐμελλεν ἤδη τὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του. Ἀπὸ τῆς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον γενομένης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον, καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Μουνυχίας ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς, οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκτησαν, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ, ἱκανὴν εὐημερίαν. Τοῦτο βεβαίως ῥητῶς ὁ Διόδωρος λέγων, α καὶ τὸ λοιπὸν ἀταράχως πολιτευόμενοι, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν κερπούμενοι, ταχὺ ταῖς οὐσίαις προσκινέδραμον. β Οὐδὲν ἦττον ἐπεθύμουν φυσικῶς τῷ λόγῳ γ ἀπαλλαγῶσι τῆς ξενικῆς κατοχῆς, καὶ παρεκάλεσαν ἤδη τὸν Φωκίωνα τὰ μεσιτεύσῃ παρ' Ἀντιπάτρῳ ἵνα ἀνακληθῇ ὁ Μένυλλος καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ὁ δὲ, εἴτε διότι δὲν ἤλπιζε τὰ πείσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μακεδονίας, εἴτε διότι δὲν ἐνόμιζεν ἔτι συμφέρουσαν τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς, ἀπέφυγε τὴν ἐντολήν. Τότε ἀνέλαβεν αὐτὴν προθύμως ὁ Δημάδης, πεποιθὺς ὅτι ὁ Ἀντίπατρος δὲν ἤξευρε τίποτε περὶ τῶν πρὸς τὸν Περδίκκαν διαπραγματεύσεών του. Ὅθεν ἀπῆλθε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320, εἰς Μακεδονίαν μετὰ τοῦ υἱοῦ Δημέου. Κατὰ δυστυχίαν του, ὁ Ἀντίπατρος εἶχεν εὑρεῖ μετὰ τῶν ἐγγράφων τοῦ Περδίκκου ἐπιστολὴν τοῦ Δημάδου, δι' ἧς παρεκάλει οὗτος τὸν ἐπιμελητὴν ἐκεῖνον αὐτοκράτορα β ἐπιφανῆσαι τοῖς περὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν, ἐκ παλαιοῦ καὶ σαπροῦ κρεμαμένοις στήμονος γ· οὕτως ἀποκαλῶν τὸν γηραιὸν καὶ ἐνδοξόν τῆς Μακεδονίας στρατηγόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἐνόσει ἤδη τὴν νόσον ἐξ ἧς μετ' οὐ πολὺ ἐμελλε ν' ἀποθάνῃ· ἀλλ' ὁ παρ' αὐτῷ διέπων τὰ πράγματα Κάσσανδρος, γινώσκων πάντα τὰ διατρέχοντα, συνέλαβεν, ἅμῃ ἐμφανισθέντας,

τόν τε Δημάδην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἀμφοτέρους ἐφόνευσεν. Ἀπεβίωσε δὲ καὶ ὁ Ἀντίπατρος ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 80 περίπου, ἀφοῦ ἀνέδειξεν ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα, οὐχὶ τὸν υἱὸν Κάσσανδρον, ἀλλὰ τὸν πρεσβύτερον Πολυσπέρχοντα, ἓν τῶν περιφανεστάτων στρατηγῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· ὁ Κάσσανδρος ἔμεινε χιλιάρχος, ὅπως ἦν πρὸ καιροῦ διωρισμένος.

Τοῦτο ἦτο τὸ γεγονός τοῦ ὁποίου τὴν ἀγγελίαν ἔλαβεν ὁ Ἀντίγονος ἅμα συμπληρώσας τὸ ἐν τῇ Πιστιδικῇ κατόρθωμα· γεγονός τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἐπαγάγῃ νέαν πραγμάτων περιπλοκὴν, καθ' ἣν ἐπέπρωτο νὰ θυσιασθῶσιν ἅπαντες· οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, νὰ καταλυθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ νὰ προσέλθωσιν εἰς μέσον νέοι βασιλεῖοι οἴκοι.—Ὁ Κάσσανδρος, δυσ-αρεστηθεὶς διότι ὁ πατήρ αὐτοῦ διώρισε οὐχὶ αὐτὸν ἀλλὰ τὸν Πολυσπέρχοντα ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων, ἀπεράσισε νὰ ἀντιπράξῃ καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀμέσως συνεννοήθη μὲν μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχιῶν καὶ ἰδίως ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας τὸν πιστὸν Νικάνορα ἵνα, πρὶν ἔτι γνωσθῇ τοῦ Ἀντιπάτρου ὁ θάνατος, παραλάβῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Μενύλλου, συνεννοήθη δὲ καὶ μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σατραπῶν καὶ στρατηγῶν, ἐξαιρέτως μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, τοὺς ὁποίους ἐγίνωσκε προθύμως μέλλοντας νὰ συντελέσωσιν εἰς πᾶσαν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας κατάλυσιν. Μετὰ τινα δὲ χρόνον ἀπεδήμησεν αὐτοπροσώπως εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἀναφανδὸν συμμαχήσῃ μετὰ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων ἐβουλεύθη ἀρ' ἑτέρου νὰ προσοικειωθῇ πρὸ πάντων τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας, ἀποδίδων αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ καταλύων τὰς ἀπανταχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου ἰδρυθείσας ὀλιγαρχίας· νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν Ὀλυμπιάδα, (ἥτις πρὸ καιροῦ διέτριβεν εἰς Ἡπειρον, διότι αἰέποτε διετέλεσεν ἐρίζουσα πρὸς τὸν Ἀντίπατρον) περιποιούμενος αὐτὴν ὅσον ἔνεστι καὶ ἰδίως ἐπιτρέπων αὐτῇ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ νέου βασιλέως Ἀλεξάνδρου· τέλος νὰ συμμαχήσῃ πρὸς τὸν Εὐμένην, ἀναγορεύων αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα ἀπάσης Ἀσίας καὶ διατάσσων νὰ δοθῶσι μὲν αὐτῷ ἐκ τοῦ θησαυροῦ ὃν εἶχον ἤδη μετακομίσει ἀπὸ Σούσων εἰς Κιλικίαν

οἱ ἀργυράσπιδες, τάλαντα 500, νὰ ταχθῶσι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες ὑπ' αὐτόν, ὡς πρόμαχον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Τῷ οὖν Εὐμένης διαφεύγει ἀπὸ Νῶρα, ἔρχεται εἰς Κιλικίαν, προζοικαιούται διὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἐπιτηδειότητος τοὺς ἀργυράσπιδας, συλλέγει διὰ τῶν χρημάτων τὰ ὅποια οὗτοι ἐκόμιζον πολλοὺς μισθοφόρους ἐν Λυκίᾳ, ἐν Πιτιδικῇ, ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Συρίᾳ, ἐν Κύπρῳ, ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι, καὶ συγκροτεῖ οὕτω, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 317, στρατὸν ἀξιόλογον. 'Τί δ' ἔπραττον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, καθ' ὅλον τὸ ἔτος 319, οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ καὶ ἰδίως ὁ Ἀντίγονος καὶ ὁ Κάσσανδρος, διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὁ Πτολεμαῖος, ἀσφαλῆς ὢν ἐν τῇ ἰδίᾳ σατραπείᾳ, ὀλίγον μετέσχε τοῦ ἀγῶνος τούτου, φροντίζων μόνον νὰ ὑποθάλη τὰς τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἔριδας ἵνα κατατρίβῃσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν;

Αἱ δύο δυτικώτεραι τῆς μικρᾶς Ἀσίας σατραπεῖαι, ἡ ἐφ' Ἑλληςπόντῳ Φρυγία καὶ ἡ Λυδία, κατεῖχοντο ὑπὸ δύο στρατηγῶν, ἡ μὲν πρώτη ὑπὸ τοῦ Ἀρρίδαίου, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Κλεΐτου, ὃν οὐδέτερος ἤθελε νὰ γίνῃ τυφλὸν τῶν βουλευμάτων τοῦ Ἀντιγόνου ὄργανον, καὶ οἵτινες ἀμφοτέροι ἀπέκλινον μᾶλλον πρὸς τὸν ἐπιμελητὴν τῆς βασιλείας Πολυσπέρχοντα. Ἐν τούτοις αἱ δύο αὐταὶ σατραπεῖαι ἦσαν ἀναγκαιόταται εἰς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις δι' αὐτῶν καὶ μόνων ἠδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην· ὅθεν ταύτας ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ καταλάβῃ καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, ἀναγκάσας τὸν μὲν Ἀρρίδαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν παρὰ τὴν Προποντίδα, ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Βιθυνίας, Κίον, τὸν δὲ Κλεῖτον νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ τὸν Πολυσπέρχοντα, παρ' οὗ διωρίσθη νάναρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου. Τότε, ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους 319, ἔφθασεν ὁ Κάσσανδρος εἰς τὸ τοῦ Ἀντιγόνου στρατόπεδον, καὶ ἐπέμεινε νὰ ἐνεργήσωσιν ἰδίως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Πολυσπέρχοντος, συνήνεσε δὲ εἰς τοῦτο ὁ Ἀντίγονος, θεωρῶν συμφέρον ν' ἀπασχολήσῃ τὸν ἐπιμελητὴν ἐν Εὐρώπῃ.

Ἄλλ' ὁ Πολυσπέρχων, νοήσας ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀπεφάσισεν, ὡς προσέποιμεν, νὰ καταλύσῃ ὅλα τὰ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου ἰδρυθέντα ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, ἀφ' ὧν ἤλπιζε κυρίως ὁ Κάσσανδρος, νὰ προσ-

οικειωθῇ δὲ ἔτι μᾶλλον τοὺς Ἑλληνας ἀποκαθιστῶν ἐνταῦθα τὰ πράγματα ὅπως εἶχον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου. Εἶχε λοιπὸν ἐκδώσει ἐπὶ τούτῳ, ἐν ὀνόματι τῶν βασιλέων, τὸ ἀκόλουθον ἀξιόμνημόνευτον δόγμα. α' Ἐπειδὴ συμβέβηκε τοῖς προγόνοις ἡμῶν πολλὰ τοὺς Ἑλληνας εὐεργετηκέναι, βουλόμεθα διαφυλάττειν τὴν ἐκείνων προαίρεσιν καὶ πᾶσι φανεράν ποιῆσαι τὴν ἡμετέραν εὐνοίαν, ἣν ἔχοντες διατελοῦμεν πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Πρώτερον μὲν οὖν, Ἀλεξάνδρου μεταλλάξαντος ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῆς βασιλείας εἰς ἡμᾶς καθηκούσης, ἡγούμενοι δεῖν ἐπαναγαγεῖν πάντας ἐπὶ τὴν εἰρήνην, καὶ τὰς πολιτείας ἃς Φίλιππος ὁ ἡμέτερος πατὴρ κατέστησεν, ἐπεστείλαμεν εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις περὶ τούτων. Ἐπεὶ δὲ συνέβη, μακρὰν ἀπόντων ἡμῶν, τῶν Ἑλλήνων τινάς, μὴ ὀρθῶς γινώσκοντας, πόλεμον ἐξενεγκεῖν πρὸς Μακεδόνας, καὶ κρατηθῆναι ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν, καὶ πολλὰ καὶ δυσχερῆ ταῖς πόλεσι συμβῆναι· τούτων μὲν οὖν τοὺς στρατηγοὺς αἰτίους ὑπολάβετε γεγενῆσθαι. Ἡμεῖς δὲ τιμῶντες τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν, κατασκευάζομεν ὑμῖν εἰρήνην· πολιτείας δὲ, τὰς ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ τ' ἄλλα πράττειν κατὰ τὰ διαγράμματα τὰ πρότερον ὑπ' ἐκείνων γραφέντα. Καὶ τοὺς μεταστάντας ἢ φυγόντας ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν ἐκ τῶν πόλεων, ἀφ' ὧν χρόνων Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀσίαν διέβη, κατάγομεν, καὶ τοὺς ὑφ' ἡμῶν κατελθόντας, πάντα τὰ αὐτῶν ἔχοντας καὶ ἀστασιάστους καὶ ἀμνησικακουμένους ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσι πολιτεύεσθαι. Καὶ εἴ τι κατὰ τούτων ἐψήφιστο, ἄκυρον ἔστω· πλὴν εἴ τινες ἐφ' αἵματι ἢ ἀσεβείᾳ κατὰ νόμον πεφεύγασιν. Μὴ κατιέναι δὲ μηδὲ Μεγαλοπολιτῶν τοὺς μετὰ Πολυαινέτου ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντας, μηδ' Ἀμφισσεῖς, μηδὲ Τρικκαίους, μηδὲ Φαρκαδωνίους, μηδὲ Ἡρακλεώτας (αἱ τελευταῖαι τρεῖς Θεσσαλικαὶ πόλεις συνεμάχισαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐν ἔτεσι 323—324· ἐν γένει δὲ ἅπαντες οἱ ἐνταῦθα ἐξαιρούμενοι τῆς ἀμνηστίας ὑπήγοντο εἰς τὴν τῶν χρόνων τούτων στάσιν). Τοὺς δ' ἄλλους καταδεχέσθωσαν πρὸ τῆς τριακάδος τοῦ Ἑανθικοῦ μηνὸς (ἦτοι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Δροῦσένου, πρὸ τῆς 1 Ἰουνίου 319). Εἰ δέ τινα τῶν πολιτευμάτων Φίλιππος ἢ Ἀλέξανδρος ἀπέδειξαν ἑαυτοῖς ὑπεναντία, παραινέσθωσαν πρὸς ἡμᾶς, ἵνα διορθωσάμενοι, τὰ συμφέροντα καὶ

ταῖς πόλεσι καὶ ἡμῖν πράττωσιν. Ἀθηναίους δ' εἶναι τὰ μὲν ἄλλα, καθάπερ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου· Ὠρωπὸν δὲ Ὠρωπίους ἔχειν, καθάπερ νῦν. Σάμον δὲ δίδομεν Ἀθηναίους, ἐπειδὴ καὶ Φίλιππος ἔδωκεν ὁ πατήρ. Ποιήσασθαι δὲ δόγμα πάντας τοὺς Ἑλληνας, μηδένα μῆτε στρατεύειν, μῆτε πράττειν ὑπεναντία ἡμῖν· εἰ δὲ μὴ, φεύγειν αὐτὸν καὶ γενεάν, καὶ τῶν ὄντων στέρεσθαι. Προσ τετάχαμεν δὲ καὶ περὶ τούτων καὶ τῶν λοιπῶν Πολυσπέρχοντιπραγματεύεσθαι. Ὑμεῖς οὖν, καθάπερ καὶ πρότερον ὑμῖν ἐγράψαμεν, ἀκούετε τούτου. Τοῖς γὰρ μὴ ποιούσι τι τῶν γεγραμμένων οὐκ ἐπιτρέψομεν.»

Τὸ διάταγμα τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου κατηργоῦντο τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἀνεκαλοῦντο οἱ πλεῖστοι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξορισθέντων, ἦτο βεβαίως ἐπιτήδειον νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιβρόχην τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις εἶχε συμπράξει μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἤδη ἀνατρεπομένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· ἀλλὰ συγχρόνως τὸ δόγμα τοῦ Πολυσπέρχοντος ἔμελλε φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ ἐπαγάγῃ γενικὴν καὶ φοβεράν ἀναρχίαν διὰ τῶν μεταβολῶν καὶ ἀντεκδικήσεων τὰς ὁποίας προεκάλεσι. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἡ Ἑλλὰς κατέστη στάδιον πάλης μεταξὺ τῶν δύο Μακεδόνων στρατηγῶν, δυνάμεθα ἐκ προοιμίου νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τινα τῶν συμφορῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 319 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318· συμφορῶν ἄλλως τὰς ὁποίας ὀλίγον γνωρίζομεν, διότι ἀκριβεστέρας περὶ τῶν γεγονότων τούτων εἰδήσεις δὲν ἔχομεν εἰμὴ μόνον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἅμα λαβόντες γνῶσιν τοῦ νέου βασιλικοῦ προστάγματος, ἀπήτησαν πρὸ πάντων ἀπὸ τὸν Νικάνορα νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Μουνυχίας· ὁ δὲ οὐ μόνον τοῦτο δὲν ἔπραξεν, ἀλλὰ, γινώσκων ἐπερχόμενον τὸν Κασσάνδρον, εἰς ὃν ἦτο ἰδίως ἀφρωσιωμένος, κατέλαβε μετ' οὐ πολὺ καὶ τὰ τεῖχη καὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς. Ἐκ τούτου ἐθορυβήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὸ πλῆθος ἤρχισε ν' ἀγανακτῇ κατὰ τοῦ Φωκίωνος, ὅστις, καὶ τοι φίλος ὢν τοῦ Νικάνορος, οὔτε νὰ προλάβῃ τὸ τόλμημα ἐκεῖνο, οὔτε νὰ τὸ ἐπανορθώσῃ γενόμενον ἡδυνήθη. Ἀλλ' ἤλπιζον ἤδη εἰς τὸν Πολυσπέρχοντα, ὅστις εἰσέλασε τῳόντι εἰς τὴν Ἑλλάδα μετ' ὀλίγον καὶ προεξέπεμψε τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον εἰς

τὴν Ἀττικὴν, μετὰ δυνάμεως, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς λιμένας. Τὸν Ἀλέξανδρον παρηκολούθουν πλείστοι Ἀθηναῖοι, ἐν μέρει φυγάδες ἄλλοτε γενόμενοι, ἐν μέρει πένητες ἀποδημήσαντες τῷ 322· παρκετός δὲ τούτων καὶ οὐκ ὀλίγοι ξένοι, ἄτιμοι, δοῦλοι, δραπέται καὶ παντός εἶδους ἄλλοι τυχοδιῶνται, εἴτινες ὅλοι, ὡς ἀγαθοὶ Ἀθηναῖοι πολῖται, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἤρχισαν ν' ἀπορασίζωσι περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως. Ταῦτα βλέποντες οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κυβερνήσαντες τὰ πράγματα, ἐν οἷς καὶ ὁ Φωκίων, προσῆλθον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐβεβαίωσαν ὅτι ἀπ' ἧς ὁ Νικάνωρ παρέστη ὡς ἀντίπαλος τῆς βασιλείας, ἔπαυσαν πᾶσαν πρὸς τοῦτον σχέσιν, ἔδωκαν ὅμως συγχρόνως αὐτῷ νὰ νοήσῃ ὅτι νῦν μάλιστα, διὰ τὴν ἐνδεχομένην ὡς ἐκ τῆς ἐπανόδου τοσούτου παμμιγοῦς ὄχλου ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀπειλουμένην ἀπὸ θαλάσσης ἔφοδον τοῦ Κασσάνδρου, καλὸν ἦτο νὰ καταλάβῃ τοὺς λιμένας ἢ βασιλικὴ δύναμις. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος κατελθὼν ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Πειραιῶς καὶ ἦλθεν ἐπανειλημμένως εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Νικάνωρος. Οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει καὶ ἰδίως οἱ αὐτοχειροτόνητοι νέοι πολῖται, μαθόντες τὰς συνεντεύξεις ταύτας, θεωροῦντες ὅτι οὐδεμία ἐγένετο προπαρασκευὴ πρὸς ἐκκένωσιν τῶν φρουρίων, ἠξεύροντες ὅτι καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ διεπραγματεύοντο πρὸς Ἀλέξανδρον, ἐροῦντο μήπως οἱ τε δύο Μακεδόνες στρατηγοί, οἷτε ὀλιγαρχικοὶ συμφωνήσωσιν ἐπὶ τέλους καὶ καταλύσωσι τὴν μόλις ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν τοῦ ὄχλου. Ὅθεν συγκροτήσαντες ἐκκλησίαν, καθήρσαν τῆς στρατηγίας τὸν Φωκίωνα καὶ, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀγωνιδίου, κατηγόρησαν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας γεγονότας ἄρχοντας, ἐπὶ προδοσίᾳ. Ἐκ τῶν κατηγορουμένων τούτων τινὲς, καὶ ἰδίως ὁ Καλλιμέδων καὶ ὁ Χαρικλῆς, ἐζήτησαν νὰ σωθῶσι διὰ φυγῆς, ὁ δὲ Φωκίων, ὁ Ἡγήμων, ὁ Νικοκλῆς, ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ πλείστοι ἄλλοι προσῆλθον εἰς τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατόπεδον, ὡς εἰς ἄστυον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος παρέπεμψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Πολυσπέρχοντα, γράψας ἐνταύτῳ ὅπως μὴδὲν πάθωσιν οἱ περὶ Φωκίωνα τάκείνου πεφρονηκότες, καὶ νῦν ἐπαγγελλόμενοι πάντα συμπράξιν, ἐξ-ἀπέστειλαν ἀμέσως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πρεσβείαν πρὸς τὸν τῆς βα-

σιλείας ἐπιμελητὴν, ἐπιτετραμμένην νὰ κατηγορήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα.

Κατήγοροι καὶ κατηγορούμενοι κατέλαβον τὸν Πολυσπέρχοντα περὶ κώμην τινὰ τῆς Φωκίδος, Φάρυγας καλουμένην, καὶ ἐνταῦθα διεξήχθη ἡ δίκη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἀρρίδαίου Φιλίππου. Ἰπὸ χρυσοῦν οὐρανίσκον ἐκάθισαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φίλοι, περίξ δὲ ἕσταντο Μακεδόνες πολλοὶ καὶ ξένοι. Οἱ κατήγοροι ἐπεθύμουν νὰ παραπεμφθῇ ἡ δίκη εἰς Ἀθήνας· καὶ τούτου ἕνεκα ὁ προϊστάμενος τῆς πρεσβείας Ἀγωνίδης, ὠρελθεις ἀπὸ τοῦ θορύβου ὅστις συνέβη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τὰς ἀμοιβαίας τῶν δύο μερίδων κατηγορίας, ἀνέκραξε· αὐτὸ καλῆτερον εἶναι νὰ μᾶς ἐμβόλητε ὅλους εἰς ἓν κλωδίον καὶ νὰ μᾶς στείλητε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἵνα δικασθῶμεν ἐκεῖ ». Τούτους ἀκούσας τοὺς λόγους ὁ βασιλεὺς ἐγέλασεν· ἀλλ' οἱ περιεστῶτες Μακεδόνες καὶ ξένοι, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ μὴ στερηθῶσι τοῦ θεάματος, παρεκάλεσαν διὰ νέυματος τοὺς πρέσβεις νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐνταῦθα τὴν κατηγορίαν· ὥστε ἐξηκολούθησεν ἡ δίκη. Δὲν ὠρελήθησαν ὅμως πολὺ ἐκ τούτου οἱ κατηγορούμενοι, διότι ὁ Πολυσπέρχων, διαφωνῶν πρὸς τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον, ἐθεώρει συμφέρουσαν τὴν καταστροφὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ ἀπέδειξε τοῦτο καθ' ὅλην τὴν συζήτησιν, διακόψας πολλάκις τὸν Φωκίωνα ἀγορεύοντα, ἐπὶ τέλους μάλιστα κτυπήσας κατὰ γῆς τὴν βακτηρίαν, ἐπέβαλεν αὐτῷ σιωπὴν. Ἐπειτα τοῦ Ἡγήμονος εἰπόντος ὅτι φέρει μάρτυρα τῆς πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίας αὐτοῦ τὸν Πολυσπέρχοντα, ὁ ἐπιμελητὴς ὀργισθεὶς ἀπεκρίθη· αὐτὸς παῦσαι μου πρὸς τὸν βασιλέα καταψευδόμενος », ὁ δὲ βασιλεὺς ὤρμησε νὰ λογχίσῃ τὸν Ἡγήμονα, μόλις ἀναχαιτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος. Τελευταῖον ἐφηγορήσαν οἱ φίλοι καὶ ἀπεφάναντο ἐνόχους τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα· ὁ δ' ἐπιμελητὴς εἶπε πρὸς τοὺς πρέσβεις ὅτι, εἰ καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἐνοχῆς τῶν κατηγορουμένων, ἐπιτρέπει τὴν περὶ τούτων ἀπόφασιν εἰς τὸν δῆμον· καὶ συλλαβὼν αὐτοὺς ἀπέστειλε δεσμίους εἰς Ἀθήνας.

Ἦν δὲ μία τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ μαΐου μηνὸς 318, ὅτε ἅμαξαι κομίζουσιν τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους ἄνδρας καὶ ὑπὸ Μακεδόνων στρατιωτῶν φρουρούμενοι, εἰσῆλθαν διὰ τῆς ἱερᾶς τῶν Ἀθηνῶν πύλης καὶ ἐκεῖθεν, ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρου ὄχλου, ἐπορεύθησαν,

διὰ τοῦ Κεραμικοῦ, ἔμπροσθεν τῶν Προπυλαίων, πρὸς τὸ μέγα θέατρον τοῦ Διονύσου· θέαμα λυπηρόν! Αὐτοί, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν, οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι πλούσιοι καὶ ἰσχυροί, ἅπαντες σχεδὸν εὐπατρίδαι καὶ εὐπαίδευτοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ γηραιός, ὁ ἔνδοξος στρατηγὸς Φωκίων, ἐφέροντο δέσμιοι, ὡς κοινοὶ τινες κακοῦργοι. Ἐκεῖ εἰς τὸ θέατρον ἐστάθη ἡ συνοδία μέχρις οὗ οἱ ἄρχοντες ἐπλήρωσαν τὴν ἐκκλησίαν, καλέσαντες καὶ δούλους, καὶ ξένους, καὶ ἀτίμους καὶ ἐνὶ λόγῳ ἀπᾶσι καὶ πάσαις ἀναπεπταμένον τὸ βῆμα καὶ τὸ θέατρον παρασχόντες», λέγει ὁ καλὸς καγαθὸς Πλούταρχος. Σιγῆς δὲ γενομένης διὰ τοῦ κήρυκος, ἀνεγνώσθη πρῶτον ἡ τοῦ βασιλέως ἐπιστολή, δι' ἧς ἐπετρέπετο ἡ κρίσις εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐλευθέρους ἤδη καὶ αὐτονόμους ὄντας· καὶ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν, τὸ κατηγορητήριον ἔγγραφον, διαλαμβάνον, ὅτι οἱ παρόντες Φωκίων, Νικοκλῆς, Θούδιππος, Ἠγήμων, Πυθοκλῆς, καὶ οἱ φυγόδοικοι Καλλιμέδων, Χαρικλῆς, Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἀπαραίτιοι γεγέννηται μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, τῆς τε δουλείας τῇ πατρίδι, καὶ τῆς καταλύσεως τοῦ δήμου καὶ τῶν νόμων». Ἀναστάντος δὲ τοῦ Φωκίωνος ἵνα ἀπολογηθῇ, οἱ μὲν βέλτιστοι τῶν πολιτῶν ἤκουον αὐτοῦ εὐλαβῶς, συγκεκνημένοι καὶ δακρύνοντες· ἀλλ' οἱ πολλοὶ τοσοῦτον ἐθορύβουν ὥστε ἡ φωνὴ αὐτοῦ παντάπασιν ἐκαλύπτετο. Τότε εἰς ἐτόλμησε νὰ παρατηρήσῃ ὅτι, ἐπιτρέποντος τοῦ βασιλέως τηλικαύτην κρίσιν εἰς τὸν δῆμον, καλὸν ἦτο ν' ἀπέλθωσι τῆς ἐκκλησίας οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ξένοι· ἀλλὰ τότε ἐκμανεῖς ὁ ὄχλος ἀνέκραξε «κάτω οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ οἱ μισόδημοι!» Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθει ὁ θόρυβος καὶ ὁ γέλως, ὥστε ἡ φωνὴ τοῦ κινδυνεύοντος οὐδόλως ἠκούετο «Πότερον, εἶπεν ὁ Φωκίων, ἀδίκως ἢ δικαίως ἀποκτεῖναι βούλεσθε ἡμᾶς»; ἀποκριθέντων δὲ τινῶν, ὅτι δικαίως «Καὶ τοῦτο, προσέθηκε, πῶς γνῶσεσθε, μὴ ἀκούσαντες;» Ἀλλὰ τούτων πάντων μόλις οἱ πλησίον ὄντες ἀντελαμβάνοντο, οἱ δὲ μακρότερον ἰστάμενοι δὲν ἠδύναντο, διὰ τὸ μέγεθος τῆς κραυγῆς τῶν θορυβούντων, νὰ νοήσωσι πὸν ἀγορεύοντα καὶ μόνον διέκρινον τὴν ἐναγώνιον χειρονομίαν τοῦ σεβασμίου στρατηγοῦ, ὥστε ὁ Φωκίων περὶ ἐκτουτοῦ ἀπελπισθεὶς, ἀλλὰ θέλων τοῦλάχιστον νὰ σώσῃ τοὺς συγκατηγορούμενους προσῆλθεν ἐγγυτέρω πρὸς τὸν ὄχλον καὶ ἀνεβόησεν· «Ἐστῶ»

ἔστω ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἔνοχος καὶ ἄξιος θανάτου, δι' ὅσα ἔπραξα· ἀλλὰ τούτους, Ἀθηναῖοι, διατί θέλετε νὰ τοὺς θανατώσῃτε, ἐνῶ κἀνὲν δὲν ἔπραξαν ἀδίκημα; » — « Διότι εἶναι φίλοι σου ! » ἀνέκραξεν ὁ ἄθλιος ὄχλος. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Φωκίων, ὑπεχώρησε καὶ ἐσιώπησε. Καὶ ἠθέλησαν μὲν ἔτι τινὲς τῶν φίλων νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν κορυφωθείσαν ταραχὴν ἠναγκάσθησαν νὰ παύσωσι. Παρελθὼν δὲ ἤδη ὁ Ἀγωνιδῆς εἰς μέσον, ἀνέγνωσε ψήφισμα διαλαμβάνον ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἐρωτίσθη, ὁ δῆμος θέλει ἀποφασίσαι διὰ χειροτονίας ἂν οἱ κατηγορούμενοι εἶναι ἔνοχοι καὶ ὅτι, ἂν καταχειροτονηθῶσι, θέλουσιν ἀποθάνει. Ἄλλοι ὁμῶς προέτεινον νὰ προστεθῇ εἰς τὸ ψήφισμα ὅτι ὁ Φωκίων θέλει ἀποθάνει στρεβλωθεὶς, καὶ ἐρῶναζαν μάλιστα νὰ φέρωσι τὰ βασανιστήρια. Ἄλλ' ὁ Ἀγωνιδῆς καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς Κλεῖτον βλέπων δυσχεραίνοντα, καὶ τὸ πρᾶγμα βάρβαρον νομίζων καὶ μιὰρὸν, « ἄμμη τί θέλομεν κάμει τὸν Καλλιμέδοντα, εἶπεν, ὅταν τὸν συλλάβωμεν, ἐὰν σήμερον στρεβλώσωμεν τὸν Φωκίωνα; » — « Δὲν ἐρωτᾷς καλῆτερον τί θέλομεν σὲ κάμει ἐσένα », ὑπεφώνησέ τις τῶν Ἀθηναίων. Χειροτονηθέντος λοιπὸν τοῦ ψηφίσματος ὅπως εἶχε, κατεδίκασεν ὁ ὄχλος, παμφηγεὶ σχεδὸν, εἰς θάνατον τοὺς κατηγορουμένους, ὀρθῆς ἰσταμένης τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν πλείστων ἐστεφανωμένων, ὡς ἂν προέκειτο περὶ ἐορτῆς τιнос καὶ πανηγύρεως. Μεθ' ὃ ἀπήχθησαν οἱ περὶ τὸν Φωκίωνα εἰς τὸ δεσμοτήριον, καὶ ἐκεῖ, τῇ 10 μαΐου, κατέλυσαν τὸν βίον, διὰ τῆς τοῦ κωνείου πόσεως, κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, οἱ δὲ νεκροὶ αὐτῶν ἐρρίφθησαν ἄταφοι ἐκτὸς τῶν τῆς Ἀττικῆς ὁρίων.

Ἡ τοιαύτη δίκη καὶ τελευτὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, καὶ μάλιστα τοῦ γηραιοῦ, τοῦ ἐναρέτου, τοῦ τοσκότατος τῇ πατρίδι προσεγεγόντος ὑπηρεσίας Φωκίωνος, εἶναι ἐν τῶν οἰκτροτέρων γεγονότων τῆς ἱστορίας ἡμῶν· τοσούτῳ μᾶλλον οἰκτρὸν, ὅσῳ διεπράχθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς παρακμῆς καὶ ἐκλύσεως. Βεβαίως αἱ πόλεις ἀδικοῦσι κατὰ δυστυχίαν πολλάκις καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως οὔσαι, ἀλλὰ τότε τὰ στίγματα ταῦτα ἐξαφανίζονται ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τῆς δόξης καὶ τῆς εὐημερίας· ἐνῶ ὁσάκις συμβαίνωσιν ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τοῦ θανάτου, προξενοῦσι τόσῃ πλείονα μελαγχολίαν ὅσῳ

δικαιοῦσι τρόπον τινὰ τὴν ἐπερχομένην πτῶσιν. — Ἡ καταδικὴ ἐκείνη τῶν ὀλιγαρχικῶν δὲν ἔσωσε τοῦλάχιστον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ οὐδὲ τὸν Πολυσπέρχοντα ὠφέλησε πολὺ. Ὀλίγας μετὰ ταῦτα ἡμέρας, ὁ Κάσσανδρος, ὅστις ἀγνοοῦμεν διατί ἐβράδυνε τοσοῦτον νὰ προσέλθῃ, ἐφθασε τελευταῖον εἰς Πειραιᾶ, μετὰ 35 πλοίων καὶ 4000 ὀπλιτῶν δοθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου. Καὶ κατέβη μὲν ἀμέσως ὁ Πολυσπέρχων εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκ Φωκίδος, συναπαγόμενος 30000 μακεδόνων πεζῶν, 4000 συμμάχων, 1000 ἵππεῖς καὶ 65 ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον τότε ἐπάτησαν τὸ ἔδαφος τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς· ἀλλὰ μὴ δυνηθεῖς νὰ ἐκπορθήσῃ διὰ μιᾶς τὰ τεῖχη τοῦ λιμένος, κατέλιπε τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον μετὰ μικρᾶς τιнос δυνάμεως ἱππικοῦ ἵνα κατέχῃ τὴν χώραν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ εἰς Πελοπόννησον ἵνα παραλάβῃ αὐτόθι νέους συμμάχους διὰ τῆς καταργήσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῆς τῶν δημοκρατικῶν ἀνορθώσεως. Ἀπέτυχεν ὅμως καὶ εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην, διότι ἀντιστάσης εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη γενναίως καὶ ἐπιτηδείως, ἀποβαλὼν τοὺς πλείστους τῶν ἐλεφάντων. Καὶ ἐνῷ ὑφίστατο τὴν δευτέραν ταύτην ἤτταν, ἐλάμβανεν ἀπανταχόθεν εἰδήσεις ἀπαισίας. Ὁ Πολυσπέρχων εἶχεν ἐλπίσει ὅτι ὁ Εὐμένης, κεκτημένος ἤδη ἱκανὴν ἐν Κιλικίᾳ δύναμιν, θέλει ὁρμήσει κατὰ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἀντιγόνου καὶ ἀποτρέψει αὐτὸν ἀπὸ πάσης κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐφόδου· ἤδη δὲ ἐμάνθανεν ὅτι ὁ Εὐμένης, διὰ λόγους σπουδαίους τοὺς ὁποίους βραδύτερον θέλομεν ἐκθέσει, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Συρίαν· ἐμάνθανεν ὡσαύτως ὅτι ὁ Κάσσανδρος εἶχεν ἐκπέμψει εἰς Ἑλλάςποντον καὶ Προποντίδα τὸν Νικάνωρα μετὰ τοῦ ἐν Πειραιεὶ στόλου, ὅτι ὁ Νικάνωρ ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Χαλκηδόνι καὶ ὅτι παντελῶς κατετρόπωσεν ἐν Βυζαντίῳ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλείτου ἀγομένην ναυτικὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ δύναμιν· ἐμάνθανε τελευταῖον ὅτι πολλαὶ τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Κασσάνδρου συνετάσσοντο, ὅτι οὗτος εἶχε κυριεύσει ἐν τῷ μεταξύ τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Σαλαμίνα, ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ πρὸ μικροῦ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐνθουσιασθέντες, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκα-

λογήσωσι πρὸς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς ὅροις τοῦ νὰ ἔχωσι μὲν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰς ναῦς αὐτῶν, φίλοι ὄντες καὶ σύμμαχοι τοῦ Κασσάνδρου, νὰ κρατήσῃ ὅμως οὗτος κατὰ τὸ παρὸν τὴν Μουνυχίαν, τὸ δὲ πολίτευμα νὰ ἀποβῇ αὐθις ἀριστοκρατικόν, μὴ ἐχόντων τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα εἰμὴ ἐκείνων ὅσων ἡ φορολογητέα περιουσία ἤθελε συμποσοῦται εἰς 4000 δραχ. τοῦλάχιστον, καὶ Ἐπιμελητὴς τῆς πόλεως νὰ ἐκλεχθῇ εἰς τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, ἐπιφυλαττομένης τῆς τοῦ Κασσάνδρου ἐπικυρώσεως· προσχειρίσθη δὲ τοιοῦτος ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἶχε καταδικασθῇ ἐρήμην εἰς θάνατον.

ὑπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων κινδύνων αἰφνης ἀπειληθεὶς, ὁ Πολυσπέρχων ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ καταλίπῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Μεγάλης πόλεως καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως εἰς Μακεδονίαν ἵνα προλάβῃ μὲν πᾶσαν τοῦ Ἀντιγόνου εἰς τὴν Εὐρώπην διάβασιν, στρατολογήσῃ δὲ νέας δυνάμεις. Ἀλλ' ἔτι καθ' ὁδὸν εὕρισκόμενος ἔλαβε καὶ ἐκ Μακεδονίας εἰδήσεις δεινάς. Ἡ φιλόδοξος Εὐρυδίκη, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπανέλθει παρ' αὐτῇ ὁ Ἀρρίδαῖος Φίλιππος, καταλαμβάνει τὴν ἀρχήν, συμμαχεῖ μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, διορίζει αὐτὸν, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, Ἐπιμελητὴν τοῦ Κράτους καὶ διατάσσει τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ παραδώσῃ αὐτῷ τὸν στρατόν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων τρέπεται κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν Αἰτωλίαν, ὅθεν ἔπειτα διέβη εἰς Ἡπειρον· ὁ δὲ Κασσάνδρος ἔρχεται περὶ τὰ τέλη τοῦ 318 εἰς Μακεδονίαν καὶ, ἐνισχυθεὶς αὐτόθι διὰ νέων δυνάμεων, ἐπιστρέφει ἐν ἀρχῇ τοῦ 317 εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα καὶ ἐνταῦθα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρχήν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Πολυσπέρχων συμμαχεῖ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Αἰακίδου, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐπανῆλθε πάλιν ἡ Ὀλυμπιάς, μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀλεξάνδρου, πρῶτη ἐκείνου ἐξαδέλφη οὖσα· καὶ πάντες ἐπέρχονται ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀντεπεξέρχεται μὲν ἡ Εὐρυδίκη κατ' αὐτῶν, ἀλλ' οἱ Μακεδόνες ἀποποιοῦνται νὰ πολεμήσωσι τὴν μητέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ πάντες προσέρχονται πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα, ἥτις, γενομένη οὕτω κυρία τῆς Μακεδονίας, συλλαμβάνει τὸν τε Ἀρρίδαῖον, τὴν τε Εὐρυδίκην καὶ θανατώνει ἀμφοτέρους διὰ βασάνων οἰκτρῶν. Κατὰ δυστυχίαν, ἡ γυνὴ αὐτῇ, καὶ

τοι γηράσασα, ἔσωζεν ἅπασαν τὴν φυσικὴν τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἀγριότητα. Ὅθεν ἐπιχειρεῖ καὶ ἄλλας φοβεράς ἀντεκδικήσεις, φονεύει περὶ τοὺς ἑκατὸν φίλους τοῦ Κασσάνδρου, ἅπαντας ἐπιφανεστάτους ὄντας τῆς χώρας ἄνδρας, καὶ κατορθοῖ, αὐτὴ, τῆς ὁποίας τὴν ἐπ' ἀνοδὸν μετὰ τοσαύτης ἀγαλλιᾶσεως ἔχαιρέτισαν πρὸ μικροῦ οἱ Μακεδόνες, νὰ μισιθῇ ἤδη ὑπ' αὐτῶν. Ἐκ τούτου ὠφελῆθεις ὁ Κασσάνδρος ἐπιστρέφει ἐξ Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317, τυγχάνει αὐτόθι δεξιῶσεως προθύμου καὶ πολιορκεῖ τὴν Ὀλυμπιάδα εἰς Πύδναν· μετὰ τῆς Ὀλυμπιάδος ἀπεκλείσθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τούτου ὁ νέος βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ῥωξάνη, ἡ θυγάτηρ τοῦ Φιλίππου (τοῦ πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου) Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐπιφανεῖς γυναικες. Καὶ ἐπῆλθε μὲν εἰς βοήθειαν τῆς Πύδνης ὁ Αἰακίδης· ἀλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ, δυσχερεστηθεὶς διότι ἐν μέσῳ χειμῶνι εἰς τηλικούτους ὑπεβάλλετο κινδύνους, ἄνευ ὠφελήματός τινος, στασιάζει, καθαιρεῖ τὸν βασιλέα καὶ συμμαχεῖ μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις πέμπει εἰς Ἡπειρον ἐπιμελητὴν καὶ στρατηγὸν τὸν Λυκίσκον· ὥστε ἡ Πύδνα, ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀντέχει μὲν ἐπὶ τινα χρόνον διὰ τὴν ὄντως ἥρωϊκὴν καρτερίαν τῆς ἀτρομήτου Ὀλυμπιάδος, ἀλλὰ τελευταῖον, ἐν ἔαρι τοῦ 316, παραδίδεται εἰς τὸν Κασσάνδρον. Ὁ δέ, θανατώνει τὴν γηραιάν μητέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως, περιορίζει εἰς Ἀμφίπολιν τὸν νέον Ἀλέξανδρον, ἐξαστῇ ἤδη ὄντα, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνην, ἀναγκάζει τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς, λαμβάνει σύζυγον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄρχει ἕκτοτε ἀπολύτως τῆς Μακεδονίας, μὴ φέρων μὲν ἔτι τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα, ἀλλ' ἐξασκῶν ἅπαν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ὥστε καὶ πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Κασσάνδρειαν, τότε ἔκτισεν ἐπὶ τῆς χερσονήσου Παλλήνης, ἥτις μέχρι σήμερον φέρει τὸ τοῦ δυνάστου ἐκείνου ὄνομα, Κασσάνδρα καλουμένη. Ἡ ἐνότης τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπὸ λεπτοῦ ἐξηρτάτο νήματος, ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ ἐκείνου παιδός. Τὰ δ' ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ τὴν Ἀσίαν συμβάντα, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν τὴν ἐξιστόρησιν, ἔμελλον ἔτι μᾶλλον νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν κατακερματισμὸν τοῦ Κράτους.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως τὸν σωματοφύλακα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου Πύθωνα, ὅστις, κατὰ μὲν τὴν ἐπὶ Περδίκκου πρώτην τῶν χωρῶν διανομὴν, προεχειρίσθη σατράπης τῆς μικρᾶς Μηδίας (σελ. 193)· μετὰ δὲ τὸν τοῦ Περδίκκου θάνατον ἀνηγορεύθη εἰς τῶν δύο ἐπιμελητῶν τοῦ κράτους, ἀναγκασθεὶς ὅμως ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ παραιτηθῇ τούτου τοῦ ἀξιώματος (σελ. 212—213). Τότε διορισθέντος ἐπιμελητοῦ τοῦ Ἀντιπάτρου, καὶ γενομένης νέας χωρῶν διανομῆς ἐν Τριπαραδείσῳ, ὁ Πύθων διετήρησε μὲν τὴν σατραπείαν τῆς μικρᾶς Μηδίας, ἢ ἀποζημιωθῇ δὲ δι' ὃ ἀπέβαλεν ἀξίωμα τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἀνηγορεύθη προστούτοις γενικὸς διοικητὴς τῶν ἀνατολικωτέρων σατραπειῶν, ἢ, κατὰ Διόδωρον, στρατηγὸς τῶν ἄνω σατραπειῶν ἀπασῶν, ἂν καὶ κατ' ἄλλην γνώμην βραδύτερον ἐσφετερίσθη οἴκοθεν τὴν γενικὴν ταύτην διοίκησιν.

Ὅπως δὴποτε ἐν ἔαρι τοῦ 318, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ μὲν Ἀντίγονος ἡσχολεῖτο ἔτι περὶ τὰς δυτικωτέρας ἐπαρχίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξέπεμπε τὸν Κάσσανδρον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ δ' Εὐμένης ἴστατο ἔτι ἐν Κιλικίᾳ, ὁ Πύθων ἐκεῖνος ἐβουλεύθη νὰ γίνῃ καθ' ὁλοκληρίαν κύριος τῶν ἄνω σατραπειῶν· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐμβαλὼν τὸ πρῶτον εἰς Παρθυαίαν, συνέλαβε καὶ ἐφόνευσε τὸν σατράπην αὐτῆς Φίλιππον, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Εὐδημον. Ἀλλὰ τότε ἐνοῦνται ὅλοι οἱ σατράπαι τῶν ἄνω χωρῶν, κατατροποῦσι τὸν Πύθωνα περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 318 καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ παρὰ τῷ Σελεύκῳ εἰς Βαβυλῶνα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Εὐμένης, καὶ τοι συγκροτήσας ἀξιόλογον δύναμιν ἐν Κιλικίᾳ, δὲν ἦτο ὅμως ἔτι ἐνάμιλλος πρὸς τὸν Ἀντίγονον· ἐβλεπε τοῦτον πράττοντα ὡς ἂν ἐσκόπει νὰ περαιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐνταῦθα νὰ κρίνῃ τὸν ἀγῶνα· ἡσθάνετο ὅτι διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο, διὰ νὰ εἰμπορέσῃ νὰ κοινωνήσῃ ἀμέσως μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ προσλάβῃ ἐκεῖθεν νέας δυνάμεις, ἔχει ἀπαραίτητον χρεῖαν στόλου, οὗ ὅλως ἐστερεῖτο. Ὅθεν ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ ἀποκτήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου καὶ τοῦτο τὸ ὄργανον τοῦ πολέμου· ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἐν ἔαρι τοῦ 318, ἐνέβαλεν εἰς Φοινίκην, ὑπὸ φρουρῶν τοῦ Πτολεμαίου κατεχομένην, ἐκυρίευσεν αὐτὴν εὐχερῶς, κατεσκεύασεν ἐν θέρει δύναμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον καὶ ἤδη ἤλ-

πιζεν ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν καὶ, ἐνωθεὶς ἐνταῦθα μετὰ τοῦ μακεδονικοῦ στόλου, νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κατὰ τῆς βασιλείας στάσιν, ὅτε αἴφνης βλέπει ἐπερχόμενον τροπαιοφόρον στόλον ἕτερον, τὸν στόλον τοῦ Ἀντιγόνου, τὸν πρὸ μικροῦ ἐν Βυζαντίῳ νικηφορήσαντα. Διότι ὁ Ἀντίγονος, καὶ τοι δυνάμενος ἤδη ἀκωλύτως νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην, μαθὼν ὅμως τὰ παρὰ τοῦ Εὐμένους ἐνεργούμενα, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ καταλίπῃ ὀπισθέν του τοιοῦτον πολέμιον καὶ, μεταβαλὼν ἀμέσως σχέδιον, παραδίδει τὴν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχὴν εἰς τὸν σατράπην Καρίας Ἀσανδρον, ἀναχωρεῖ μετὰ 20000 πεζῶν καὶ 4000 ἱππέων ἀπὸ τῶν περὶ Ἑλλήσποντον χωρῶν ἐπὶ Κιλικίαν, καὶ ἐκπέμπει συγχρόνως τὸν στόλον ἐπὶ τὰ ἐκεῖ παράρτια. Ἄμα δ' ἐμφανισθείσης τῆς τροπαιοῦχου ταύτης δυνάμεως, οἱ Φοίνικες ἐγκαταλείπουν τὸν Εὐμένη καὶ παραδίδονται εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ.

Τὰ κατὰ τὸν Εὐμένη ἀπέβησαν ἐντεῦθεν δεινότατα· διότι στερηθεὶς τοῦ στόλου, ἀπέβαλε πάντα τρόπον κοινωνίας μετὰ τῆς Εὐρώπης· ἰδίαν ἀξιόμαχον πρὸς τὸν Ἀντίγονον δύναμιν δὲν εἶχε· σύμμαχον δὲν ἔβλεπε κανένα πιθανόν οὔτε ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ, οὔτε ἐν Φοινίκῃ. Πᾶς ἄλλος ἤθελε περιέλθει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος εἶναι ματαία καὶ ὅτι καιρὸς εἶναι νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ ἰδίου συμφέροντος, συνθηκολογῶν πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πολυμήχανος Καρδιανὸς δὲν ἀπηλπίσθη καὶ ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ἐμελλε νὰ κρατήσῃ ὀρθὴν τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ βασιλικὴν σημαίαν. Μὴ βλέπων τί ἔχει ἤδη νὰ πράξῃ ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ, ἐτράπη ἀπὸ Φοινίκης πρὸς τὰς ἀνατολικωτέρας χώρας, ὅπου ἤξευρε τοὺς σατράπας συνασπισθέντας, ἐν ὀνόματι τῆς βασιλείας, κατὰ Πύθωνος καὶ Σελεύκου, καὶ, διελθὼν διὰ τῆς Κοίλης Συρίας, παρεχρίμασεν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν. Ἐντεῦθεν συνεννοήθη πρὸ πάντων μετὰ τοῦ Πύθωνος καὶ τοῦ Σελεύκου, προσκαλέσας αὐτοὺς «βοηθεῖν τοῖς βασιλεῦσι», συντασσόμενοι μετ' αὐτοῦ, τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀσίας, κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶναι μὲν ἔτοιμοι νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς βασιλεῖς, ὅχι ὅμως καὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἄνδρα καταδικασθέντα εἰς θάνατον

ὕπὸ τῶν Μακεδόνων· καὶ ἐνταυτῷ διεμήνυσαν εἰς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις, ἐπερχόμενος κατόπιν τοῦ Εὐμένους, ἦτο ἤδη ἐν Μεσοποταμίᾳ, νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Εὐμένης, εἰσελθὼν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 317, εἰς Σουσιανὴν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ τοὺς τῶν ἄνω σατραπειῶν ἡγεμόνας, Πευκέστην τὸν Περσίδος (ἄλλοτε σωματοφύλακα τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελέσαντα), Τληπόλεμον Καρμανίας, Σιδύρτιον Ἀραχωσίας, Ἀνδρόβαζον σταλέντα παρὰ τοῦ σατράπου Παροπαμισαδῶν, Ὁξυάρτου, Στάσανδρον Ἀρίας, καὶ Εὐδημον Ἰνδικῆς, οἵτινες προσῆλθον τῳόντι εἰς Σουσιανὴν ἄγοντες ἐν ὅλοις 41200 πεζοὺς, 4600 ἵππεις, καὶ 125 ἐλέφαντας, εἰς οὓς μετ' ὀλίγον ὁ Πευκέστης προσέθηκεν ἔτι, ἐκ Περσίδος προσαγαγὼν, 40000 τοξότας. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε καὶ ὁ Εὐμένης, προσλαβὼν καθ' ὁδὸν τὸν τῆς Μεσοποταμίας σατράπην Ἀμφίμαχον, 45000 πεζοὺς ἐν οἷς τοὺς ἀηττήτους ἀργυράσπιδας, καὶ 2800 ἵππεις, ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις ἀπέβη λόγου ἀξία. Καὶ ἦλθον μὲν εἰς μέσον ἔριδες τινες περὶ ἡγεμονίας· ἰδίως ὁ Πευκέστης ἀπῆτει νὰ ἀναγνωρισθῇ αὐτὸς ἀρχηγός· ἀλλ' ὁ Εὐμένης κατῴρθισε διὰ τοῦ ἐπιτηδείου αὐτοῦ τρόπου, νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, δυνάμει τῶν βασιλικῶν προσταγμάτων, αὐτὸς καὶ μόνος εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τοὺς ἐν Σούσοις περιλιπομένους ἔτι θησαυροὺς.

Ἐντούτοις ὁ Ἀντίγονος, περὶ μάϊον τοῦ 317, ἀναζεύξας ἐκ Μεσοποταμίας, ἠνώθη ἐν Βαβυλῶνι μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πύθωνος, μεθ' ὧν συνετάσσετο καὶ ὁ στρατηγὼν τοῦ στόλου περιώνυμος Νέαρχος, διέβη τὸν Τίγριν, προήλασεν εἰς Σούσα, καὶ, ἐπειδὴ ὁ ἐνταῦθα φρουρῶν τοὺς θησαυροὺς Εὐνόφιλος ἀπεποιήθη νὰ παραδώσῃ αὐτοὺς, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Σέλευκον τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ἄκρας τῆς πόλεως ἐκείνης. Αὐτὸς δὲ ὥρμησε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ἐπὶ τοὺς πολεμίους· ἀλλὰ διερχόμενος ἐν μέσῳ τοῦ θέρους τὰ πεδία τῆς Σουσιανῆς ὑπέστη πολλὰς ζημίας, καὶ ἔπειτα περὶ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Κοπράτου, προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Εὐμένους, ἔπαθεν ἥτταν δεινὴν καθ' ἣν ἀπέβαλε περὶ τοὺς 8000 ἄνδρας, τοὺς μὲν φονευθέντας, τοὺς δὲ αὐτομολήσαντας· ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρὰν μέχρι Μηδίας ὑποχώρησιν, ἥτις ἐπῆνεγκεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ νέας ζημίας καὶ ἔφερεν αὐ-

τὸν εἰς ἀληθοῦς ἀπόγωνισιν. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν καρτερίαν καὶ τὴν δεξιότητα τοῦ Ἀντιγόνου, ἔφθασαν τελευταῖον εἰς Μηδίαν, τὴν σατραπείαν τοῦ Πύθωνος, οἱ καταπεπονημένοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, καὶ εὖρον ἐκεῖ ἀσφάλειαν καὶ ἀναψυχὴν καὶ πόρους δαψιλεῖς ἕνεκα τῶν ἐν Ἐλβατάνοις σωζομένων ἔτι μεγάλων θησαυρῶν.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένη, μαθόντες τὴν υποχώρησιν τοῦ Ἀντιγόνου μέχρι Μηδίας, περιέστησαν εἰς πολλὴν περὶ τοῦ πρακτέου ἀμφιβολίαν. Ὁ μὲν Εὐμένης ἤθελε νὰ ὀρμήτωσιν εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ Ἀντιγόνου, νὰ κυριεύτωσι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, νὰ συνενωθῶσιν ἐκεῖθεν μετὰ τῶν βασιλέων καὶ οὕτω, παντοδύναμοι γενόμενοι, νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς βασιλείας πολεμίους. Ἀλλ' οἱ σατράπαι, πρὸ πάντων κηδόμενοι περὶ τῶν ἰδίων σατραπειῶν, ἀπέκρουσαν παντὶ σθένει τὸ τολμηρὸν ἐκείνο βούλευμα· ἰσχυρίσθησαν ὅτι δέον πρὸ πάντων νὰ κατατροπωθῇ ὁ Ἀντίγονος· καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ καταδιωχθῇ εἰς τὰς ὀρεινὰς τῆς Μηδίας γῶρας, προέτειναν νὰ υποχωρήσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Περσίδα, τὴν τοῦ Πευκέστου σατραπείαν. Ὑπερίσχυσε λοιπὸν ἡ γνώμη αὕτη καὶ ὁ στρατός, μεταβὰς εἰς Περσέπολιν, ἔτυχεν αὐτόθι λαμπρᾶς ὑπὸ τοῦ Πευκέστου δεξιώσεως, ὅς τις ἡγωνίσθη πάλιν, δι' εὐωχιῶν καὶ δώρων, νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν· ἀλλ' ὁ Εὐμένης ἐματαίωσε καὶ ἤδη τὴν ῥαδιουργίαν ταύτην, μετ' οὐ πολὺ δὲ, διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἡσφαλίσθη ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ κράτος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός. Τῶνόντι κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317, ἔφθασεν ἀπροσδοκῆτως εἰς Περσέπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ Ἀντίγονος, ἀναπαύσας καὶ ἐπιρρώσας τὸν στρατὸν ἐν Μηδίᾳ, ἐπέρχεται ἐπὶ τὴν Περσίδα· τὸ δὲ δεινότερον, συνέπεσε νὰ νοσήσῃ τότε ὁ Εὐμένης ὑπὸ ἰσχυροῦ πυρετοῦ, ὥστε τὰ βασιλικά τάγματα, τὰ ὅποια εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐν κινδύνους εἶχον πεποιθήσιν, παντάπασιν ἠθύμησαν. Κατ'εὐτυχίαν ἤρχισε μετ' ὀλίγον νὰ ἀναλαμβάνῃ καὶ ἠδυνήθη νὰ διατάξῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, παρακολουθῶν αὐτὸς ἐν φορείῳ, διότι ἦτο ἔτι παντελῶς ἀδύνατος. Καὶ ἐπλησίασαν οὕτω οἱ δύο στρατοί, ἡ δ' ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν σατραπῶν, ὑπερβαλοῦσα τελευταίους τινὰς λόφους, εὗρεν αἶφνης ἀντικρὺ αὐτῆς τοὺς πολεμίους εἰς τὸ πεδίου καταβαί-

νοντας. Ἄλλ' ἅμα αἱ πρῶται τῶν Ἀργυρασπίδων τάξεις κατεῖδον τὴν λάμψιν τῶν χρυσῶν ὅπλων τοῦ ἀντιπάλου ἀγῆματος, καὶ τοὺς πύργους τῶν ἐλεφάντων καὶ τὰς πορφύρας δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τὰ θηρία εἰς μάχην ἀγόμενα, ἐπιστήσασαι διὰ μιᾶς τὴν πορείαν καὶ τὰ ὅπλα πρὸς τὴν γῆν ἐρείσασαι, ἐβόησαν ὅτι δὲν προχωροῦσι βῆμα ἐν δὲν προσέλθῃ ὁ στρατηγός. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Εὐμένης, διέταξε νὰ ἀνακομίσωσιν αὐτὸν δρομαίως πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ προφθάσας, καὶ ἀνακαλύψας τὰς ἐκατέρωθεν αὐλαίας τοῦ φορείου, προέτεινε τὴν δεξιὰν χαιρετίζων τοὺς συναγωνιστάς. Οἱ δὲ, ἅμα εἶδον αὐτόν, εὐθύς ἀσπασάμενοι μακεδονιστὶ τῇ φωνῇ, ἀνύψωσαν τὰς ἀσπίδας καὶ ἐπεκρότησαν διὰ τῶν σαρισσῶν καὶ ἡλάλαξαν, προκχλούμενοι ἤδη τοὺς πολεμίους, διότι ἔχουσι παρόντα τὸν ἡγεμόνα. Καὶ ὁ Εὐμένης παρευθὺς, ἄνω καὶ κάτω κομιζόμενος, παρέταξε τὸν στρατὸν ὡς ἐπὶ μάχην, ὥστε ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἀκούσας ἐκείνον νοσοῦντα, ἐπήρχετο βέβαιος νὰ καταβάλῃ τοὺς λοιποὺς εὐχερῶς, ἰδὼν νῦν ἀπροςδοκῆτως τὴν θαυμαστὴν ταύτην διάταξιν ἐξεπλάγῃ· μετ' ὀλίγον ὅμως, παρατηρήσας ἐπιμελέστερον διέκρινε τὸ φορεῖον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κέρατος εἰς τὸ ἄλλο μεταφερόμενοι, καὶ τότε, γελάσας μεγάλη τῇ φωνῇ καθὼς συνείθιζε, εἶπε πρὸς τοὺς φίλους· «Τοῦτο λοιπὸν τὸ φορεῖον εἶναι τὸ ὅποῖον τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἀντεπεξῆλθε καθ' ἡμῶν», καὶ διέταξεν εὐθύς νὰ ἀπαγάγωσιν οἱ οἶσω τὴν δύναμιν καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ νὰ στρατοπεδεύσωσι. Μετὰ τινὰς ἡμέρας μάλιστα ἠθέλησε νὰ ἐκχωρήσῃ ὅλως ἐκ τῆς Περσίδος εἰς Γαβινηνὴν τῆς Σουσιανῆς, χώραν πλουσίαν ἐν ᾗ ἠδύνατο νὰ διαχειμάσῃ, κοινωνῶν προχείρως μετὰ τοῦ ἐν Σούσοις ἔτι διατρίβοντος Σελεύκου. Ἀλλὰ τοῦ Εὐμένους νοήσαντος τὸ βούλευμα καὶ ἐπιχειρήσαντος νὰ κόψῃ τὴν δίοδον τοῦ ἀντιπάλου, συνέβη ἐντεῦθεν σύγκρουσις μεγάλη καὶ πεισματώδης. Ἦ τοῦ Ἀντιγόνου δύναμις ἦτο καθυπερτέρα τῆς τοῦ Εὐμένους· οὐδὲν ἦττον ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἀκριτος, διότι ἐκάτεροι ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Καὶ ἀπέβαλε μὲν ὁ Ἀντίγονος πολὺ πλείονας ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Εὐμένην τοσοῦτον ἐξησθένησαν, ὥστε οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἐκείνου ὑποχώρησιν, ἀπελθόντος ἤδη ἀνενοχλήτως αὐθις εἰς Μηδίαν, ἐνῶ ὁ Εὐμένης ἔμεινε γὰρ διαχειμάσῃ εἰς Γαβινηνὴν.

Ἐνταῦθα, παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ἡλαττώθη αὐτῆς τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ Εὐμένους ἀξίωμα· ὁ στρατὸς παρεδόθη εἰς πολλὴν βίου ἀκολασίαν· τὰ δὲ διάφορα αὐτοῦ σώματα ἐπὶ τοσοῦτον διεσκεδάσθησαν ὥστε τινὰ ἐξ αὐτῶν κατήντησαν ν' ἀπέχωσιν ἀπ' ἀλλήλων ὁδὸν ἡμερῶν ἑξ. Ὁ Ἀντίγονος ἐμάνθανε ταῦτα πάντα καὶ ἠθέλησε νὰ ὠφελθῇ ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην τῶν ἀντιπάλων, ἐπιπίπτων ἐν μέσῳ χειμῶνι κατ' αὐτῶν ἀδοκῆτως. Ἡ χώρα τῆς Μηθίας ἐν ἣ οὗτος ἐστάθμευεν ἀπεῖχεν ἀπὸ τῆς Γαβιηνῆς ἐν ἣ διέτριβον οἱ πολέμιοι, διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ, τῆς παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους διερχομένης, σταθμοὺς 25· ἀλλὰ πρὸ τοῦ ὄρους ἐξαπλοῦται πεδίον εὐρὺ ἀδενδρον, ἀνυδρον, ἀκατοίκητον, ἀληθῆς ἐρημία. Διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Ἀντίγονος νὰ πορευθῇ, διότι δι' αὐτῆς ἡδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν τῶν πολεμίων ἐντὸς 9 μόνον ἡμερῶν καὶ νὰ κατατροπώσῃ αὐτοὺς πρὶν λάβωσι καιρὸν νὰ συναθροισθῶσιν.

Ἐπὶ τούτῳ παρηγγέλησαν τὰ στρατεύματα νὰ ᾔναι ἑτοιμα πρὸς ἀνάζευξιν, νὰ προπαρασκευάσωσι δέκα ἡμερῶν τροφὰς διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ τοὺς ἵππους καὶ νὰ προμηθευθῶσι 40,000 ἀσχοὺς ποτίμου ὕδατος. Ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ὅτι μέλλουσι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Ἀρμενίαν, ὅτε αἴφνης περὶ τὰ μέσα δεκεμβρίου 317 κατήλθον εἰς τὴν ἐρημον. Ἵνα μὴ κατανοηθῶσι δὲ ἐπερχόμενοι, διετάχθησαν νὰ μὴ καίωσι πυρὰ κατὰ τὰς νυκτερινὰς στρατοπεδείας, εἰ καὶ τοσοῦτον ψυχρὰς οὔσας διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους. Καὶ ἐπορεύθησαν οὕτως ἐπιπόνως ἐπὶ πέντε ἡμέρας· ἀλλὰ τότε τὸ ψυχρὸς ἀπέβη ἀφόρητον ὥστε ἐδέησε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάψωσι πῦρ, διότι ἄλλως ἅπαντες ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσι. Τότε ὅμως οἱ κατὰ τὰ περίξ ὄρη οἰκοῦντες εἶδον τὸ κατὰφωτον ἐκεῖνο σῶμα ἐν μέσῳ ἐρήμῳ, καὶ ἔσπευσαν νὰ ἀναγγεῖλωσι τὸ γεγονὸς εἰς τοὺς περὶ Πευκέστην καὶ Εὐμένη. Ἡ ἀγγελία, διὰ καμήλων δρομάδων κομισθεῖσα τάχιστα, κατετάραξε τοὺς σατράπας. Ἐντὸς 4 ἡμερῶν ἡδύνατο νὰ καταφθάσῃ ὁ πολέμιος, αὐτοὶ δὲ μόλις ἐντὸς 6 ἡδύναντο νὰ συνενώσωσιν ἀπάσας τὰς δυνάμεις· ὅθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἀμηχανία, ὁ δὲ Πευκέστης προέτεινε νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρις οὗ κατορθωθῇ ἡ ἔνωσις αὕτη. Τελευταῖος ἀνέστη ὁ Εὐμένης καὶ εἶπεν, ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπέστη διὰ τὸν ἀφρονα

τῆς παραχειμασίας διασκορπισμὸν, καθ' οὗ οὗτος εἶχε τοσοῦτον ἀν-
 τιστα θῆ· ὅτι ὁμῶς ὑπάρχει ἔτι τρόπος θεραπείας, ἂν ὑπακούσωσιν
 εἰς τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ· ὑπάρχει τρόπος νὰ ἀναβληθῇ ἡ ἀ-
 φιξίς τοῦ Ἀντιγόνου ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας, ἵνα εἰμπο-
 ρέσῃ ἐν τῷ μεταξύ νὰ γίνῃ ἡ τοῦ στρατοῦ συμπύκνωσις, καὶ
 τότε οὗτος ἐπιπίπτων ἐπὶ τοὺς καταπεπονημένους ἕνεκα τῆς πο-
 ρείας ἐκείνης πολεμίους, εὐχερῶς νὰ ἐπαγάγῃ τὴν κατατρόπωσιν
 αὐτῶν. Πάντες ἐθαύμασαν τὸ παράδοξον τῆς γνώμης καὶ ὑπέσχοντο
 νὰ ὑπακούσωσιν. Ὁ δὲ, πέμψας ἀμέσως πρὸς τοὺς ἀπόντας ἡγε-
 μόνους ταχυδρόμους κομίζοντας παραγγελίαν νὰ φθάσωσιν ὅ,τι τά-
 χιστα εἰς τὸ κράσπεδον τῆς ἐρήμου, διέταξε τοὺς παρόντας νὰ τὸν
 ἀκολουθήσωσι μεθ' ὅλων αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν. Καὶ φθάσας εἰς
 μετέωρόν τινα χώρον ἐστραμμένον ἐπὶ τὴν ἔρημον καὶ πανταχόθεν
 ὁρατὸν, ἔθετο ἐνταῦθα τὰ σημεῖα στρατοπέδου μεγάλου περιλαμ-
 βάνοντος ἐβδομήκοντα σταδίων περιφέρειαν, καὶ παρήγγειλεν εἰς
 τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάπτωσι καθ' ἑκάστην νύκτα πυρὰ πολλά,
 ὥστε μακρόθεν νὰ ἔχῃ τὸ κατασκευάσμα ὅψιν ἀληθινῆς στρατοπε-
 δείας. Τούτων γενομένων, οἱ κάτοικοι ἐτέρων τινῶν παρακειμένων
 ὁρέων, φίλοι ὄντες τοῦ Πύθωνος τῆς Μηδίας καὶ πρῶτοι ἀπατηθέν-
 τες, κατέδραμον εἰς τὸ πεδῖον καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἀντίγονον
 ὅτι στρατὸς μέγας εἶναι ἑτοιμος νὰ τὸν ὑποδεχθῇ. Ἐβλεπον δὲ καὶ
 οἱ περὶ τὸν Ἀντίγονον στρατηγοὶ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν
 πυρῶν, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὁ Εὐμένης, ἐγ-
 καίρως πληροφορηθεὶς τὸ βούλευμα αὐτῶν, προέφθασε νὰ συγκεν-
 τρώσῃ αὐτόθι ἅπαντα τὸν στρατόν. Ὅθεν ὁ Ἀντίγονος, μὴ θεω-
 ρῶν φρόνιμον νὰ ἐπέλθῃ μετὰ ταγμάτων ὑπὸ τοσοῦτον δυσχεροῦς
 πορείας καταβεβλημένων, ἐπὶ ἀντιπάλους πρὸ ἡμερῶν ἐταίμους καὶ
 ἀναπαυομένους, ἔσπευσε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ὁδὸν ἧς εἶχεν ἤδη
 διέλθει ὑπὲρ τὸ ἥμισυ· καὶ τραπεῖς ἐν τῷ ἅμα δεξιᾷ, ἐβάδισε πρὸς
 τὴν λεωφόρον, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχον πολλαὶ πόλεις καὶ
 κῶμαι, ὅπου οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν πᾶσαν ἀ-
 ναψυχὴν καὶ προμήθειαν. Μεταβαλὼν δὲ οὕτω πορείαν, ἐθαύμαζε
 πῶς τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατόπεδον οὐδὲν ἔδιδε σημεῖον ζωῆς καὶ
 οὐδεμίαν τοῦλάχιστον καταδίωξιν ἐπεχείρησεν. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν
 εἰς τὴν οἰκουμένην χώραν ἐξηγήθησαν τὰ πάντα· οἱ περίξ φίλοι

ὄρεινοὶ ὠμολόγησαν ὅτι κατ' ἀρχάς, διὰ τὰ πολλὰ ταῦτα πυρά, ἐπίστευσαν εἰς τὴν ὑπαρξίν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ νῦν, μηδὲν ἕτερον τεκμήριον βλέποντες τῆς παρουσίας ἀξιολόγου δυνάμεως, πείθονται μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους στρατόπεδον στρατιώτας δὲν ἔχει. Οὐδὲν ἦττον τὸ βούλευμα τοῦ Ἀντιγόνου ἐματαιώθη ἤδη· καὶ οὗτος σφόδρα ὀργισθεὶς διότι τοσοῦτον οἰκτρῶς κατεστρατηγήθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιζητήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου κρίσιμόν τινα μάχην.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέρρευσαν ἀπανταχόθεν περὶ τὸν Εὐμένη τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σώματα· μόνοι οἱ ἐλέφαντες ἔλειπον ἔτι, ὁ δ' Ἀντίγονος, μαθὼν ὅτι ἐκεῖ που πλησίον διατρίβουσι μεμονωμένοι πάσης βοηθείας, ἤλπισεν ὅτι δύναται, αἰφνιδίως καὶ ῥαγδαίως ἐπιπίπτων, νὰ ἀφαιρέσῃ τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων τὸ κύριον ἐκείνου αὐτῶν ὄπλον. Ἐκπέμπει λοιπὸν ἐπὶ τούτῳ 2,200 ἐλαφροὺς ἵππεῖς καὶ ὅλους τοὺς ψιλοὺς πεζοὺς. Ἀλλὰ τὸν ἄγρυπνον Εὐμένη οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ κίνδυνος· ὑποπτεύσας τί ἐβουλεύετο ὁ ἀντίπαλος, προεξέπεμψε καὶ οὗτος 1,500 ἵππεῖς λογάδας καὶ 3,000 πεζοὺς ἐκ τῶν ψιλῶν, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐλεφάντων. Καὶ εἶχον ἤδη προφθάσει οἱ πολέμιοι, εἶχον τρέφει τοὺς ὀλίγους ἵππεῖς ὅσοι ἐφρούρουν τὰ θηρία καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἐπέτυχε τὸ πραξικόπημα, ὅτε αἰφνης ἐπιφανεῖσα ἡ τοῦ Εὐμένους ἐπικουρία, ἀνέσωσε τοὺς ἐλέφαντας καὶ ἀνεκόμισεν αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον.

Οὕτω διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς προνοίας τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἀπηλλάγη ὁ στρατὸς ἀπὸ καταστροφῆς βεβαίας, ἠνωρθώθησαν τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἄλλων στρατηγῶν, συνηθροίσθησαν ἐπὶ ἓν πᾶσαι αἱ δυνάμεις καὶ ἀνεσώθησαν οἱ ἐλέφαντες. Πάντες ἀπεθαύμαζον τὸν μέγαν ἡγεμόνα· καὶ ἐπελθούσης ἤδη τῆς κρίσεως τοῦ ἀγῶνος, πάντες ἀπήτησαν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον νὰ ἀνατεθῇ ἡ ὑπερτάτη διεύθυνσις· πάντες ἐκτὸς τῶν στρατηγῶν, οἵτινες φθονοῦντες τὴν ὑπεροχὴν ταύτην καὶ ἀγανακτοῦντες διότι ἀναγκάζονται αὐτοῖς νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ξένον, ὡς τὸν ἔλεγον, συνώμωσαν νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν ἅμα ἀπαλλαγέντες τοῦ Ἀντιγόνου διὰ τῆς τελευταίας ταύτης μάχης. Προΐσταντο δὲ τῆς ἐπιβουλῆς οἱ τῶν ἀργυρασπίδων ἡγεμόνες Ἀντιγένης καὶ Τεύταμος. Ὁ Εὐμένης ἔμαθε

τὰ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ δὲν ἐπτοθήη. Ἀπελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, εἶπε μόνον πικρῶς εἰς τοὺς φίλους ὅτι «ἐν πανηγύρει θηρίων ἀνατρέφεται», ἔγραψε τὴν διαθήκην του, ἔσχισε καὶ ἠφάνισε τὰ γράμματα του ἵνα μὴ, τελευτήσαντος αὐτοῦ, προκύψωσι συκοφανταί καὶ κίνδυνοι διὰ τοὺς γράψαντας, καὶ ἀπεράσισε ν' ἀγωνισθῇ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, εὐέλπις ἔτι, ὅτι νικήσας θέλει ματαιώσῃ τῶν ἀγνωμόνων συστρατήγων τὰ ἐπιβουλευμάτα. Καὶ ἀντιπαρετάχθησαν λοιπὸν οἱ δύο στρατοὶ, ὁ μὲν τοῦ Ἀντιγόνου συγκεῖμενος ἐξ 22,000 πεζῶν, ἱππέων δὲ 9,000 καὶ ἐπέκεινα, καὶ 65 ἐλεφάντων· ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους συμποσούμενος εἰς 36,700 πεζοὺς, 6,500 ἱππεῖς καὶ 114 ἐλέφαντας. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ τελευταίου ἦτο πρόδηλος· διότι εἶχε μὲν ἱππικὸν ὀλιγώτερον, ἀλλὰ πεζικὸν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερον καὶ ἐλέφαντας σχεδὸν διπλασίους· τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, εἶχε τοὺς παλαιμάχους ἐκείνους Ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἐλογίζοντο ἀήττητοι, καὶ τοσαύτην ἔπνεον ἀγανάκτησιν καὶ περιρρόνησιν ὥς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ὥστε ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς μάχης, διὰ Μικεδόνοιο ἱππέως ποσεικεμφοθέντος ἐπὶ τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου, ἤλεγεξαν αὐτὴν πικρῶς, ἀναβοήσαντες· «ἐπὶ τοὺς πατέρας ὑμῶν, ὦ κακαὶ κεφαλαί, τολμᾶτε νὰ ἄρητε χεῖρας, τοὺς μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τὰ ὅλα κατεργασμένους;» Γενομένου δὲ τοῦ κηρύγματος τούτου, παρὰ μὲν τοῖς ἐναντίοις ἠκούσθησαν φωναὶ δυσχερεῖς ὅτι ἀναγκαζόμενοι διαμάχονται πρὸς συγγενεῖς καὶ πρεσβυτέρους, οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένην ἐνθουσιωδῶς ἀνεβόησαν νὰ φέρῃ αὐτοὺς τὴν ταχίστην ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Τὰ πάντα λοιπὸν προεμήνουον νίκην λαμπράν· ἀλλ' ἔμελλε νὰ ματαιώσῃ τὰς χρηστὰς ταύτας προσδοκίας, ἡ προδοσία τῶν ἄλλων στρατηγῶν, οἵτινες δὲν ἠθέλησαν νὰ περιποιήσωσι νέον εἰς τὸν μισητὸν Εὐμένην θρίαμβον. Τῶντι, εὐθύς ἀρξαμένης τῆς μάχης, ὁ Πευκέστης ἐγκαταλείπει τὴν ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τάξιν, συμπαρασύρων καὶ μέρος ἀξιόλογον τοῦ ἱππικοῦ· τὸ λοιπὸν εὐάριθμον ἱππικὸν δὲν δύναται ν' ἀνθέξῃ· οἱ πεζοὶ καὶ μάλιστα οἱ ἀργυράσπιδες ἀναδείκνυνται νικηφόροι καὶ ἐπάγονται φοβεράν σφαγὴν τῶν ἀντιπάλων· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος ἐν τῷ μεταξῷ, ὠφεληθεὶς ἀπὸ τῆς τοῦ Πευκέστου ὑποχωρήσεως, ἐπιπίπτει εἰς τὸ ὀπισθεν τῆς παρατάξεως τοῦ Εὐμένους, ὁπωσοῦν μακρὰν κείμενον καὶ ὑπὸ ὀλί-

γων φρουρούμενον στρατόπεδον αὐτοῦ, καὶ κυριεύει ἅπασαν μὲν τὴν ἐν αὐτῷ πλουσίαν ἀποσκευὴν, ἀπάσας δὲ τὰς γυναῖκας καὶ ἅπαντα τὰ τέκνα τῶν ἀργυράσπιδων καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Εὐμένης, εἰς μάτην καθικετεύει τὸν Πευκέστην νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου κακοῦ· ὁ Πευκέστης βεβαιῶν ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἀνεπανόρθωτον, ὑποχωρεῖ ἀκαταπαύστως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες ἀναγκάζονται, εἰ καὶ ἐν πληρεστάτῃ τάξει, νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πεδίον τῆς μάχης, καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι παρὰ τὴν ὄχθην παρακειμένου τινὸς ποταμοῦ, ἀναφανδὸν κηρύττοντες ὅτι ὁ Πευκέστης ἦτο ὁ παραίτιος ἀπάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς.

Ἐκεῖ περὶ τοὺς Ἀργυράσπιδας ἡθροίσθησαν ὁ Εὐμένης, οἱ σατράπαι, τὰ διάφορα ἄλλα τοῦ στρατοῦ ἀποσπάσματα, καὶ ἐβουλεύθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ Εὐμένης ἠξίωσεν ὀρθῶς ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγονος ἀπέβαλεν ἅπαν τὸ πεζικόν, ἐπαναλαμβανομένης τῆς μάχης τὴν ἐπιούσαν, ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ ἦτο βεβαία. Κατὰ δυστυχίαν οἱ σατράπαι ἄλλα ἐβουλεύοντο, τὸ δὲ δεινότερον, οἱ ἀργυράσπιδες ἤθελον πρὸ πάντων ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, καὶ, ἐνδόντες ἤδη εἰς τὰς ἐπιβούλους εἰσηγήσεις τοῦ Τευτάμου, διεπρεσβεύσαντο πρὸς Ἀντίγονον ζητοῦντες ἐπὶ παντὶ ὄρω ὅσα οὗτος ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτῶν· ὁ δὲ, ἀπεκρίθη ἀμέσως ὅτι ἀποδίδει τὰ πάντα ἂν μόνον παραδοθῇ αὐτῷ ὁ Εὐμένης. Καὶ οὕτω παρεδόθη ὁ Εὐμένης, κῆτομόλησαν οἱ Ἀργυράσπιδες, κῆτομόλησεν ὁ Πευκέστης μετὰ τῶν Περσῶν αὐτοῦ, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων σατραπῶν, οἱ μὲν ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τοῦτο, οἱ δὲ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὰς ἰδίας σατραπείας. Καθὼς πολάκις ὅμως συμβαίνει, πρῶτοι οἱ προδόται ἔλαβον ἀμέσως τὰ ἐπιχείρια τῆς κακίας αὐτῶν, ὁ Ἀντιγένης, ὁ Εὐδήμος, πλείστοι ἄλλοι θανατωθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου· αὐτοὶ οἱ Ἀργυράσπιδες οἱ ἀτιμάσαντες τὰς λευκὰς αὐτῶν τρίχας διὰ τῆς πράξεως ἐκείνης, ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ, ἀλλὰ ἐξώρας πλέον, νὰ μετανοήσωσι δι' αὐτήν. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Εὐμήνην, ἐδίστασεν ὁ Ἀντιγένης ἐπὶ τινὰς ἡμέρας περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ γενναῖος Νέαρχος καὶ ὁ νέος τοῦ Ἀντιγόνου υἱὸς Δημήτριος, ὅστις ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ἤρχισε τὸ τοσοῦτον πολυθρύλλητον μετέπειτα γενόμενον πολεμικὸν αὐτοῦ στά-

διον, ἐφιλοτιμήθησαν ἐκ παντός τρόπου νὰ σώσωσι τὸν μέγαν ἄνδρα, ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως τὸν θάνατον αὐτοῦ· τὸ δὲ χερίστον, αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ συναγωνισταὶ κατεκραύγαζον αὐτοῦ καὶ ἠπέλουν στάσιν, ἐὰν δὲν τιμωρηθῇ, ὥστε ὁ Ἀντίγονος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ διέταξε νὰ θανατωθῇ ὁ ἐνδοξος αἰχμάλωτος.

Τοιοιουτρόπως κατέλυσε τὸν πολυτάραχον καὶ πολυπράγμονα αὐτοῦ βίον ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης, εἰς ἡλικίαν τεσσαράκοντα καὶ πέντε μόλις ἐτῶν. Ὁ Ἕλλην οὗτος ὑπῆρξε βεβαίως ὁ ἐπιτηδεύτερος τῶν στρατηγῶν ὅσοι ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς σχολῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐὰν ἀπέτυχεν, ἀπέτυχε διότι ἠθέλησε νὰ φανῇ πιστὸς εἰς τὴν βασιλικὴν σημαίαν, εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, ἥτις, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ δύο ἐμπαθεστάτων γυναικῶν, ὑπὸ τοῦ βλακῆς Ἀρρίδαίου Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ νηπίου Ἀλεξάνδρου, δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ συντηρηθῇ, ἐνῶ ὁ κύριος αὐτοῦ ἀντίπαλος, ὁ Ἀντίγονος, ἐπεδίωκε τὸν κατακερματισμὸν, ἔχων πρὸς τοῦτο φυσικοὺς συμμάχους ὅλους τοὺς ἰσχυροτέρους μεγιστᾶνας· πλὴν τούτου δὲ, ὁ Εὐμένης ἀπέτυχε καὶ διότι ἴσως, Ἕλλην ὢν, ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν· ναὶ μὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, οἱ Μακεδόνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀσπασθῶσι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἰσότητα, ἀλλ' ἀφοῦ ἐξελίπεν ἡ πίεσις τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου βραχίονος, προέκυψεν αὐθις εἰς μέσον ἡ μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἀντιζήλια καὶ ἀντίπραξις. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Εὐμένης ὑπῆρξεν ὁ ἀτυχέστερος τῶν λεγομένων διαδόχων, οὐδεὶς τούτων ἀπέβη ἐκείνου ἐνδοξότερος καὶ χρηστότερος· διὸ εἶναι εἰς ἐκ τῶν τριῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, οὗς κατέταξεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν, ἥτις θέλει διδάσκει καὶ συγκινεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἐνόσφ' ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνθρωποι τιμῶντες τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐφυΐαν.

Ὁ δ' Ἀντίγονος, παραδόξως οὕτω εὐρεθεὶς κύριος ἅπαντος τοῦ στρατοῦ τῆς ἄνω Ἀσίας, ἀπῆλθε, κατὰ τὰ μέσα ἰανουαρίου 316, εἰς Μηδίαν καὶ διέτριψε περὶ Ἐκβάτανα τὸ λοιπὸν τοῦ χειμῶνος, καταστήσας ἐνταῦθα ἐκποδὼν τὸν ἀρχαῖον συνεργὸν Πύθωνα,

διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἀντιπράττοντα ἤδη· σατράπην δὲ Μηδίας ἀνέδειξε τὸν Μῆδον Ὀροντοβάτην, καὶ στρατηγὸν τὸν Ἰππόστρατον. Ἐπειτα μετέβη εἰς Περσέπολιν καὶ ἐκεῖ ἐβρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Καρμανίαν, τὴν Βακτριανὴν, τοὺς Παροπαμισάδας, τὴν Ἀραχωσίαν καὶ τὴν Ἀρίαν. Εἰς τὰς τέσσαρας πρώτας κατέλιπε τοὺς προηγουμένους σατράπας Τληπόλεμον, Στασάνορα, Ὀξυάρτην, τὸν Ῥωξάνης πατέρα, καὶ Σιθύρτιον, τοὺς μὲν διότι δὲν ἦτο εὐκολον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀποβάλῃ, ἰσχυροὺς ὄντας, τοὺς δὲ δι' ἄλλους λόγους· εἰς δὲ τὴν Ἀρίαν ἀπέστειλε τὸν Εὐαγόραν, ἄνδρα ὀνομαστόν ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Τελευταῖον σατράπην Περσίδος κατέστητε τὸν Ἀσκληπιόδωρον, ἀντὶ τοῦ Πευκέστου, τοῦ ὁποίου ἁδηλὸν εἶναι τὸ τέλος, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότερον, παρέδωκεν εἰς τὸν Σιθύρτιον, τὸν ἡγεμόνα τῆς ἀπωτάτης Ἀραχωσίας, τοὺς Ἀργυράσπιδας, «πάντα τρόπον ἐκτρίψαι καὶ καταφθεῖραι κελεύσας, ὡς λέγει Πλούταρχος, ὅπως μὴδεὶς αὐτῶν εἰς Μακεδονίαν ἄπεισι, μὴδ' ὄψεται τὴν Ἑλληνικὴν θάλατταν.» Ὡς τε δεινὴν ἔλαβον τὴν τιμωρίαν οἱ ἄπιστοι ἐκεῖνοι στρατιῶται διὰ τὴν κατὰ τοῦ Εὐμένους προδοσίαν· αἱ γὰρ ἀσεβεῖς χρεῖται, παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Διόδωρος, τοῖς μὲν δυνάσταις διὰ τὴν ἐξουσίαν γίνονται λυσιτελεῖς, τοῖς δ' ὑπακούουσιν ἰδιώταις μεγάλων κακῶν ὡς ἐπίπαν αἴτιαι καθίστανται.» Καὶ οὕτω λοιπὸν ἐνῶ ἐν Εὐρώπῃ ἐθανατοῦντο ἀλληλοδιαδόχως οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Εὐρυδίκη, Ἀρρίδαος, Ὀλυμπιάς, ἐν Ἀσίᾳ ἠφάνίζοντο οἱ τελευταῖοι αὐτῶν λειτουργοὶ, Εὐδήμος, Ἀντιγένης, Εὐρένης, Πύθων, Πευκέστης, Ἀργυράσπιδες· ὥστε, ὅπως συνήθως συμβαίνει ἐν μεγάλας κρίσεσιν, ἡ καταστροφή τῶν προσώπων συμπροέβαινε μετὰ τῆς τῶν πραγμάτων καταστροφῆς.

Ἐκ Περσεπόλεως ἀπῆλθεν ὁ Ἀντίγονος εἰς Σουσιανὴν, παρέλαβε τοὺς θησαυροὺς ὅσοι ὑπελείποντο ἔτι εἰς Σοῦσα, ἐν τῷ μεταξὺ κυριευθέντα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἐφάνη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δυσπιστῶν πρὸς τοῦτον, διορίσας σατράπην Σουσιανῆς Ἀσπίδαν, ἓνα τῶν ἐγγωρίων, καὶ, ἔχων ἤδη ἀναρίθμητον χρημάτων πλῆθος, μετέβη εἰς Βαβυλῶνα. Ἐνταῦθα ἦλθεν εἰς παντελεῆ ῥῆξιν πρὸς τὸν Σέλευκον, ὅστις, μὴ ἀνεχόμενος τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις καὶ φο-

βούμενος μὴ πάθῃ ὅτι ὁ Πύθων, ἐδραπέτευσε μετ' οὐ πολὺ δια-
νοούμενος νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ Πτολεμαίῳ. Ὁ δ' Ἀντίγονος,
καταστήσας σατράπην Βαβυλωνίας Πύθωνα, τὸν Ἀγήνορος, τὸν ἐν
τῇ Ἰνδικῇ διατελέσαντα πρότερον, ἔσπευσε νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰς
δυτικὰς χώρας, ὅπου προσέβλεπεν ὅτι θέλει ἀναγκασθῇ νὰ ὑποστῇ
νέους ἀγῶνας καὶ, περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου 316, φθάσας εἰς Μαλ-
λὸν, διεχειμάσεν αὐτόθι.

Βεβαίως ὁ Ἀντίγονος ἀπέβη ἤδη ὁ ἰσχυρότατος τῶν στρατη-
γῶν τοῦ μεγάλου Ἀλέξανδρου· οὐδεὶς αὐτῶν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ
ἐκείνου ἐνάμιλλος. Ὡς στρατηγὸς Ἀσίας, ἤρχεν ὅλων τῶν εὐρυ-
τάτων καὶ πλουσιωτάτων ἐκείνων χωρῶν ὅσαι ἐξηπλοῦντο ἀπὸ
τῆς Ἰνδικῆς μέχρι τῆς Μεσογείου. Τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ δεξιό-
τητος καὶ εὐτυχίας ἔδωκε πρὸ μικροῦ ἔτι δείγματα λαμπρά· καί
τοι δὲ ἐβδόμηκοντούτης περιπόου ὦν καὶ μονόφθαλμος, ἔσφαξεν ἀκ-
μαίᾳ τὰς δυνάμεις, τόσῳ μᾶλλον ζωηρὸς καὶ εὐθυμὸς γινόμενος
ὅσῳ δεινότεροι ἦσαν οἱ κίνδυνοι πρὸς οὓς ἀντεπεξήρχετο. Οἱ πόροι
τοῦ ἦσαν ἀνεξάντλητοι, διότι ἐκτὸς τοῦ ὑπερόγκου ἀποταμιεύμα-
τος τὸ ὅποῖον ἤθροισεν ἀπὸ Ἐκβατάνων καὶ Σούτων, τὸ ἐτήσιον
εἰσόδημα τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ χωρῶν συνεποσοῦτο εἰς 14000
ταλάντων, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων τούτων ἦτο φειδωλό-
τατος. Πλὴν τούτων εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ στηρίζηται ἐπὶ υἱοῦ,
τοῦ περιωνύμου Δημητρίου, ὑπὸ σφοδροτάτων μὲν οἰστρηλατουμέ-
νου παθῶν, ἀλλ' ἐκ νεότητος ἀναδείξαντος ἐξαιρετα πολεμικὰ προ-
τερήματα. Ἐπὶ πᾶσιν, ὅλοι οἱ σπουδαῖοι ἀντιπρόσωποι τοῦ βχ-
συλικοῦ οἴκου εἶχον ἐκλείψει· δὲν ὑπελείποντο δὲ εἰμὴ ὁ ἐπταετής
Ἀλέξανδρος, ὁ νόθος τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, ὅστις
οὐδὲν εἶχε νόμιμον δικαίωμα εἰς τὴν διαδοχὴν, καὶ δύο θυγατέ-
ρες τοῦ Φιλίππου, ἡ Κλεοπάτρα, ἥτις ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν
διαβάσεώς της (σελ. 203) ἔζη εἰς Σάρδεις, καὶ ἡ Θεσσαλονίκη,
ἣν ἔγημεν ἐσχάτως ὁ Κάσσανδρος, ἀμφότεραι ὀλίγον ἐπιτήδεια
νὰ ὑποστηρίξωσιν οἴκοθεν τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Ὡς τε ὑφ' ὅλας τὰς
ἐπόψεις ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντων ἰσχυρότερος καὶ προωριμέ-
νος ἵσως νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν
ἐνότητα τοῦ Κράτους.

Οὐ μόνον ὁμως ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἦτο πεπρωμένον ν' ἀποκατα-

σταθῇ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀχανὲς ἀρχὴ ἦν κατεσκευάσεν ἐν Ἀσίᾳ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Οἱ στρατηγοὶ ὅσοι κατεῖχον τὰ λοιπὰ τοῦ κράτους τμήματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῶσι τὴν τοιαύτην ἐκείνου ὑπεροχὴν· καὶ ἂν ἕκαστος αὐτῶν δὲν ἐτόλμα ἰδίᾳ ν' ἀνταγωνισθῇ, ἡνωμένοι ὁμῶς ἠδύναντο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδοξῶν τούτων βουλευμάτων. Ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης Πτολεμαῖος, διὰ τῆς συνετῆς αὐτοῦ διοικήσεως, καὶ τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὀλίγην μετοχὴν εἰς τὰς ἐμφυλίους διενέξεις παραδόξως εὐπορήσας, ἦτο ἀντίπαλος τόσῳ μᾶλλον φοβερὸς ὅσῳ ἐθαλασσοκράτει, γενόμενος ἀφ' ἐνὸς κύριος τῆς Κυρήνης, προσοικειωθείς ἀφ' ἐτέρου τὴν ναυτικὴν τῶν Φοινίκων δύναμιν καὶ φίλος διατελὼν πολλῶν Κυπρίων ἡγεμόνων. Ὁ τῆς Θράκης δυνάστης Λυσίμαχος (σελ. 191—192), ὁ ἐπὶ ἐπταετίαν ὅλην ἀπασχοληθεὶς εἰς τοὺς κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ὀδρυσῶν Σεύθου ἀγῶνας, ἤδη οὐ μόνον τοῦτον κατετρόπωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπεξέτεινεν ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου καὶ ἐπὶ ἀπάσας τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐλληνίδας πόλεις· ὥστε ἰσχυρῶς ἠδύναντο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀντιγόπου συμμαχίαν. Τελευταῖον ὁ Κάσσανδρος, κύριος γενόμενος, ὡς εἶδομεν, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας, τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξαιρέτως προσοικειωσάμενος τὴν τῶν Ἑλλήνων εὐνοίαν διὰ τῆς ἐν θέρει τοῦ 316 διαταχθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἀνορθώσεως τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως, δικαίως ἀνησύχησε διὰ τὸ ὑπέρογκον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐκτήσατο ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ σύμμαχος Ἀντίγονος. Καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤρχουν. Ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ σατράπης Καρίας Ἀσανδρος, ὃν ὁ Ἀντίγονος κατέλιπεν ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἀπερχόμενος τῷ 318 κατὰ τοῦ Εὐμένους, κατεσκευάσεν ἕκτοτε ἰδίαν ἀξιόλογον δύναμιν καὶ δὲν ἐφαίνετο παντάπασι διατεθειμένος νὰ υποκύψῃ εἰς τὸν ἐπιστρέφοντα ἀρχηγὸν αὐτοῦ. Ὅθεν εὐλόγως ὁ Ἀντίγονος περιέμενε μέγαν τινὰ ἐπικείμενον κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα καὶ ἤθελε νὰ ᾔνε πρὸς τοῦτο παρεσκευασμένος.

Κύριον ὄργανον τῆς κατασκευασθείσης τότε κατ' αὐτοῦ συμμαχίας ὑπῆρξεν ὁ Σέλευκος, ὅστις, κατάφυγὼν παρὰ Πτολεμαίῳ,

ἔπεισε πρῶτον τοῦτον, καὶ ἔπειτα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν Κάσσανδρον καὶ τὸν Λυσίμαχον, ὥστε, ἐν ἀρχῇ τοῦ 315, ἀφοῦ ἐγένοντο μάταιαι τινες περὶ συμβιβασμοῦ διαπραγματεύσεις, συνεμάχησαν οὗτοι πάντες ἀναφανδὸν κατὰ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, συνεργὸν ἔχοντες καὶ τὸν σατράπην Καρίας Ἀσανδρον. Ὁ ἐντεῦθεν ἐκραγείς νέος πόλεμος διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα· στάδιον αὐτοῦ ἐγένετο ἡ Ἀσία, ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἀφρική· αἱ περιπέτειαὶ ὑπῆρξαν ποικίλαι, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα οὐχὶ κρίσιμον. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἀντίγονος θεωρῶν, καὶ δικαίως, τὸν Πτολεμαῖον ὡς τὸν ἐπικινδυνότατον τῶν ἀντιπάλων, ιδίως δι' ἣν εἶχε μεγάλην ναυτικήν δύναμιν, ἐνήργησε τὰ δέοντα πρὸς κατασκευὴν ἀξιωμαχοῦ στόλου ἐν Ῥόδῳ, ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἐν Φοινίκῃ· ἐπειδὴ δὲ ἡ Τύρος κατείχετο ὑπὸ αἰγυπτιακῆς φρουρᾶς, ἐπεχείρησε συγχρόνως τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου τούτου φρουρίου. Καὶ ἐνῷ περὶ ταῦτα διέτριβεν, ἔπεμψεν ἀφ' ἑνὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον εἰς μικρὰν Ἀσίαν ἵνα καταβάλλῃ τὸν Ἀσανδρον, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν μιλῆσιον Ἀριστόδημον εἰς Πελοπόννησον μετὰ 1000 ταλάντων ἵνα, στρατολογήσας ὅσον ἔνεστι πλείστους μισθοφόρους, καὶ συμμαχήσας μετὰ Πολυσπέρχοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ κηρύξας ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀντιγόνου τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀφρουρήτους, ἐλευθέρους, αὐτονόμους, καταλύσῃ τὸ ἐνταῦθα κράτος τοῦ Κασσάνδρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔμμενον ἄπρακτοι οἱ ἀντίπαλοι, καὶ ιδίως ὁ Πτολεμαῖος. Ὁ παρὰ τούτου σταλὲς εἰς Κύπρον Σέλευκος γίνεται κύριος τῆς ἀξιολόγου ταύτης ναυτικῆς νήσου, ἣν ματαίως ὁ Ἀντίγονος ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ· ἀνακηρύττει δὲ καὶ ὁ Πτολεμαῖος τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους, ὥστε οὐδενὸς οὕτω τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀριστοδήμου· καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Κάσσανδρος παντάπασιν ἀνέτρεψε τὰς ἐν Πελοποννήσῳ ἐνεργείας τοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, διότι ἔπεισεν Ἀλεξάνδρον τὸν Πολυσπέρχοντος νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν συμμάχων, διοριζόμενος στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ἐκείνης. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖος οὐδὲν διέπραττε κατὰ Ἀσάνδρου, λαβόντος ἱκανὴν ἐπικουρίαν παρὰ Πτολεμαίου Λάγου. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, ὁ μόλις κατασκευασθεὶς στόλος τοῦ Ἀντιγόνου κατετροπώθη περὶ τὴν Λυκιακὴν παραλίαν ὑπὸ τοῦ αἰγυπτίου ναυάρχου Πολυκλείτου, καὶ ὁ Ἀντίγονος μα-

ταίως ἐπὶ ὁκτὼ ἤδη μῆνας ἐπολιόρκει τὴν Τύρον. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τοῦ 315.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, ὁ Ἀντίγονος ὑπῆρξεν ὁπωςοῦν εὐτυχέστερος. Ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ πιστὸς Ἀριστόδημος, συμμαχήσας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐπέτυχε νὰ ἀνορθώσῃ τὴν μερίδα αὐτοῦ τόσο μᾶλλον ὅσῳ, δολοφονηθέντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνέλαβε μὲν τὴν στρατηγίαν ἢ καλῇ καὶ γενναίᾳ σύζυγος αὐτοῦ Κρατησίπολις, ἀλλὰ περιωρίσθη κυρίως ἀμυνομένη ἐν Σικυῶνι. Εἶναι ἀληθές ὅτι, ἂν πρὸς μεσημβρίαν ἐμειοῦτο οὕτω τὸ τοῦ Κασσάνδρου κράτος, ἤϋξανε πρὸς βορρᾶν, διότι ἐπεισεν οὗτος τοὺς Ἀκαρνανᾶς νὰ ἐπέλθωσιν ἐπὶ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου ἀρχὴν κυριεύσας τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τὴν Ἐπίδαμνον. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως, ὁ Ἀντίγονος ἠνάγκασε τελευταῖον, ἐν θέρει τοῦ 314, τὴν Τύρον νὰ παραδοθῇ, καὶ συνεπλήρωσεν οὕτω τὴν ἐπὶ τῆς Συρίας κυριαρχίαν. Τότε δὲ καταλιπὼν ἐκεῖ 13000 περίπου πεζῶν, 5000 ἱππέων καὶ 40 ἐλέφαντας ὑπὸ τὸν υἱὸν Δημήτριον, εἰς ὃν, εἰκοσιδύο ἐτῶν μόλις ὄντα, ἔδωκε τέσσαρας ἐμπείρους συμβούλους, τὸν Νέαρχον, τὸν Ὀλύνθιον Ἀνδρόνικον, τὸν Φίλιππον καὶ Πύθωνα τὸν Ἀγῆνορος, ὥρμησεν αὐτὸς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διεχείμασε, τῷ 314—313, εἰς Κελαινὰς τῆς Φρυγίας.

Ἀρξάμενων δὲ τῷ 313 τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐδάμασεν ἀλληλοδιαδόχως τὸν τε Ἀσανδρον, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ἐκλείπει ἕκτοτε ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ σταδίου, καὶ τὰς πόλεις ὅσαι μετ' αὐτοῦ συνεμάχησαν, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐτοιμάζετο νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐνταῦθα, ὁ μὲν Λυσίμαχος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν συμμάχων, διότι αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἑλληνίδες πόλεις, ὠφελούμεναι ἐκ τοῦ περὶ ἐλευθερίας κηρύγματος τοῦ Ἀντιγόνου, εἶχον ἀποστατήσῃ· ἀπεστάτησε δὲ πάλιν ὁ τῶν Ὀδρουσῶν βασιλεὺς Σεύθης· ἔστειλεν ἐπικουρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος. Ὅθεν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ δαμάσῃ ὁ Λυσίμαχος τούτους τοὺς πολεμίους καὶ μόλις ἀπετέλεσε τὸ ἔργον, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, περὶ τὰ μέσα τοῦ 313. Ὁ δὲ Κάσσανδρος ἠναγκάσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς Ἡπειρώτας, στασιάζοντας ὑπὸ τὸν ἐπισ-

τρέψαντα Αἰακίδην (σελ. 230), ὅστις ἡττήθη καὶ ἐφονεύθη· ἤναγκάσθη πρὸς τούτοις ὁ Κάσσανδρος ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τὰς ἐπικουρίας ὅσας ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀντίγονος ὑπὸ τὸν ἀνέψιόν αὐτοῦ Πτολεμαῖον· τελευταῖον ὅμως ἐπέστρεψεν ἐγκαίρως εἰς Μακεδονίαν, ἵνα ἀντιπράξῃ εἰς τὴν ὑπὸ τούτου μελετηθεῖσαν διαπεραίωσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως ἐπλήσιαζε καὶ ὁ Λυσίμαχος, ἐπέκειτο δὲ χειμῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ παραιτήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευµατος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἀπησχολήθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κυρίως ὑπὸ δύο μεγάλων στάσεων, τὰς ὁποίας καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ Ἀντίγονος ὑπεκίνησε· τὴν στάσιν τῆς Κυρήνης καὶ τὴν τῶν Κυπρίων ἡγεµόνων στάσιν. Ἀλλὰ κατίσχυσεν ἀµφοτέρων καὶ ἠνώρθωσεν ἀκεραίαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ πολέμου ἔτος ἀπέβη ὁ κύριος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀσίας ἀνταγωνιστῆς, ἐπιτεθεὶς μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατὰ τῆς Συρίας καὶ βιάσας οὕτω αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπη ὅλως τὸ κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιχείρημα.

Τῷ φόντι, ἐν ἔαρι τοῦ 312, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Σελεύκου, ὁ Πτολεμαῖος, συγκροτήσας στρατὸν 18000 πεζῶν καὶ 4000 ἵππῶν, καὶ διελθὼν τὴν ἔρημον τὴν χωρίζουσιν τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῆς Συρίας, κατεστρατοπέδευσε περὶ Γάζαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος ὤρμησεν ἀμέσως ἐπ' αὐτόν· οἱ ἔμπειροι ἄνδρες οὓς ὁ Ἀντίγονος εἶχε δώσει τῷ υἱῷ ὡς ὀδηγοὺς, ἐπρὸςπάθησαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν νέον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης, διότι οἱ πολέμιοι ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ ἦγοντο ὑπὸ δύο ὀνομαστωτάτων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Ἀλλ' ὁ ἡρώϊκός καὶ φιλότιμος Δημήτριος δὲν ἐπέισθη νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ ἡγωνίσθη μὲν λαμπρῶς, ἡττήθη ὅμως κατὰ κράτος, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς, τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν φίλων, ἐν οἷς καὶ τὸν στρατηγὸν Πύθωνα, ἄπασαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Ἀζωτον. Ἐντεῦθεν ἐξέπεμψε κήρυκα περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ταφῆς· ὁ δὲ Πτολεμαῖος, γενναῖος καὶ εὐεργετικὸς ὡς αἰείποτε ἀναδεικνύμενος, οὐ μόνον τοῦτο προθύμως ἐπέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν τὴν ἀποσκευὴν καὶ πάντας τοὺς αἰχμαλωτευθέντας φίλους ἀπέδωκε, προσειπὼν ὅτι οὐχὶ περὶ τούτων, ἀπερὶ δόξης δὲ καὶ ἀρχῆς πολεμητέον ἐστὶν αὐτοῖς. » Καὶ ταῦτα δεξάμενος καὶ ἀκούσας ὁ Δημή-

τριος, νύχθη τοῖς θεοῖς σμὴ πολὺν χρόνον ὀφειλέτην γενέσθαι Πτολεμαίῳ τῆς χάριτος, ἀλλὰ ταχέως ἀμείψασθαι διὰ τῶν ὁμοίων. » Μεθ' ὃ ὁ μὲν Δημήτριος ἀπῆλθε κατ' ἀρχάς εἰς τὴν ἄνω Συρίαν καὶ ἔπειτα εἰς Κιλικίαν, ζητήσας παρὰ τοῦ πατρὸς νέαν στρατιάν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς Φοινίκης καὶ αὐτῆς τῆς Τύρου. Τότε ὁ Σέλευκος, βλέπων ὅτι ἡ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα ὁδὸς ἦτο ἐλευθέρα καὶ ἡξέων ὁπόσον οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης αὐτὸν μὲν ἠγάπων, τὸν δ' Ἀντίγονον ἀπεστρέφοντο, παραλαμβάνει παρὰ Πτολεμαίου 800 πεζοὺς καὶ 200 ἵππεις, περὶ τὸν Εὐφράτην, διέρχεται διὰ τῆς Μεσοποταμίας, εὐρίσκει παντοῦ πρόθυμον δεξίωσιν, εἰσέρχεται τροπαιοῦχος εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐκπορθοῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Διφίλου φρουρουμένην ἄκραν αὐτῆς. Ναὶ μὲν ἐπέρχεται μετ' οὐ πολὺ κατ' αὐτοῦ ὁ τῆς Μηδίας σατράπης Νικάνωρ, ὁ τοῦ Ἀντιγόνου φίλος, μετὰ 10000 πεζῶν καὶ 7000 ἵππέων Μηδῶν, Περσῶν καὶ ἄλλων· ὁ Σέλευκος δὲν ἔχει ν' ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν εἰμὴ 3000 πεζοὺς καὶ 400 ἵππεις· ἀλλ' ἐπιπίπτει αἰρνιδίως διὰ νυκτὸς, εὐρίσκει τὸν ἐχθρὸν ἀρύλακτον, κατατροπώνει αὐτὸν ὁλοσχερῶς, καὶ ὠρελούμενος ἀπὸ τοῦ μίσους τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς τὰς ἄνω σατραπείας κατὰ τῆς καταθλιπτικῆς τοῦ Ἀντιγόνου ἀρχῆς, προσικοιῶται διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πραότητος αὐτοῦ τὴν Μηδίαν, τὴν Περσίδα, τὴν Σουσιανήν.

Τούτων δὲ γινομένων ἐν τῇ ἀνατολικωτέρᾳ Ἀσίᾳ, κατὰ τὸ δευτερον ἥμισυ τοῦ 312 ἔτους, ἐπικνελήθησαν ταύτοχρόνως αἱ ἐχθροπραξίαι ἐν ταῖς συριακαῖς χώραις. Ὁ Δημήτριος, ἀναδιοργανώσας τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, κατετρόπωσε περὶ Μυοῦντα τὸν κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Κίλλην, ἐξώγησεν αὐτὸν τοῦτον τὸν στρατηγὸν καὶ ἔσπευσεν, ἀνταποδίδων εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὴν χάριν, νὰ ἀποπέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν τε Κίλλην καὶ τοὺς φίλους μετὰ δώρων λαμπρῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ κατέβη εἰς Συρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος, ἄγων σύμπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ὥστε ὁ Πτολεμαῖος ἐθεώρησεν ἤδη συνετὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μέχρι τῆς χώρας ταύτης δὲν προέβη ὁ τῆς Ἀσίας στρατηγός, ἐπαναλαμβάνων τὸ τοῦ Περδίκκου λάθος· ἀλλ' ἀφοῦ περιστείλει νομαδικὰς τινας Ἀράβων φυλάς, τοὺς λεγομένους Νεβαταίους, οἵτινες κατόικουν εἰς τὰς παν-

τελῶς ἐρήμους χώρας τὰς καιμένας μεταξὺ τῆς νεκρᾶς Θαλάσσης καὶ τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου, ἐξάπέστειλε τὸν υἱὸν Δημήτριον κατὰ τοῦ Σελεύκου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, καταλαβὼν, ὡς εἶδομεν, τὴν Σουσιανήν, τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Περσίδα, ἠτοιμάζετο νὰ ἀπέλθῃ ἐκείθεν ἐπὶ τὰς ἀνατολικωτέρας ἔτι σατραπείας· ὅθεν ὁ Δημήτριος εὐχερῶς εἰσῆλασεν εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐξεπόρθησε τὴν μίαν τῶν δύο ἄκρων αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δευτέρα ἐπέμενεν ἀνθισταμένη, ὁ Δημήτριος, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἔσπευσεν, ἄδηλον διατί, νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Συρίαν, ἐπιτρέψας εἰς ἓνα τῶν φίλων, τὸν Ἀρχέλαον, μετὰ 5000 πεζῶν καὶ 1000 ἱππέων, τὴν τε κατάληψιν τῆς κυριευθείσης ἄκρας καὶ τὴν τῆς ἐτέρας ἄλωσιν.

Ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ μᾶλλον λόγου ἄξια γνωστὰ τοῦ ἀνατολικοῦ πολέμου γεγονότα, κατὰ τὸ ἔτος 312. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ ὁ μὲν Λυσίμαχος, οὐδόλως κατὰ τὸ ἔτος ἐκείνο ἀναφέρεται, ἴσως διότι, μὴ συμπληρώσας ἔτι τὴν χείρωσιν τῶν χωρῶν καὶ πόλεων ὅσαι εἶχον ἀποστατήσῃ περὶ τὸν Πόντον, εἰς τοῦτο ἀπησχολεῖτο τὸ ἔργον, ὁ δὲ Κάσσανδρος ἔπαθεν ἱκανήν τινα τοῦ κράτους μείωσιν. Ἀπελθόντος αὐτοῦ, ὡς εἶδομεν, περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους, ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, ὁ Πτολεμαῖος (ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιός) ἐκυρίευσεν ἀκωλύτως τῆς Εὐβοίας, τῆς Βοιωτίας, τῆς Φωκίδος, τῆς Λοκρίδος, πολλοῦ μέρους τῆς Πελοποννήσου, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς, ἀναγκάσας τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ἀντίγονον περὶ συμμαχίας. Ὡσαύτως ἐν Ἡπείρῳ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς πατρῴου βασιλείας ὁ τοῦ Αἰακίδου ἀδελφός, Ἀλκέτας, καὶ ἐνίκηθη μὲν ὑπὸ Λυκίσκου, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Κασσάνδρου, ἐπειδὴ ὁμοῦς ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ταυραντίων Γλαυκίου (ὅστις εἶχε παρ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν νέον Πύρρον, τὸν τοσοῦτον μετέπειτα πικλυθρύλλητον γενόμενον υἱὸν τοῦ Αἰακίδου) ὁ Κάσσανδρος ἐνόμισε καλὸν νὰ εἰρηνεύσῃ, καταλείπων αὐτῷ τὴν Ἡπειραν, ἵνα δυνηθῇ ἀνετώτερον νὰ καταλάβῃ τοῦλάχιστον τὴν ἀποστάσαν ὁμοίως Ἀπολλωνίαν· ἀλλ' ἡττηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀπολλωνιατῶν, παντελῶς ἐκείθεν ὑπεχώρησεν.

Εἰς τὸ τέλος λοιπὸν τοῦ τετάρτου τούτου ἔτους τοῦ πολέμου τὰ πράγματα, ἐν γένει θεωρούμενα, εἶχον σχεδὸν ὅπως ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου. Ὁ Ἀντίγονος ἔμενε κύριος τῆς Ἀσίας, ὁ Πτολεμαῖος

τῆς Αἰγύπτου, ὁ Λυσίμαχος τῆς Θράκης, ὁ Κάσσανδρος τῆς Μακεδονίας. Κρίσιμον γεγονός οὐδὲν ἐπῆλθεν. Ἄν ὁ Σέλευκος ἡγωνίζετο ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Ἀντιγόνου τὰς ἀνατολικωτέρας τῶν τῆς Ἀσίας σατραπειῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐπέτυχε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Κάσσάνδρου τὴν Ἑπείρον καὶ τὴν Ἑλλάδα· ὥστε αἱ ζημίαι ἡδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ισόρροποι. Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς δι' ὃν ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, δὲν ἐφαίνετο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ· οὔτε ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας ἡδύνατο νὰ καταλύσῃ τοὺς ἀντιπάλους, οὔτε οἱ ἀντίπαλοι οὔτοι τὸν στρατηγὸν τῆς Ἀσίας. Ὅθεν ἅπαντες οἱ ἀνταγωνιζόμενοι ἐνόμισαν μάταιον νὰ ἐπιμείνωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος· εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου βουλεύματος, καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον 314 ἔτος· οἱ περὶ Κάσσανδρον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Λυσίμαχον διαλύσεις ἐποιήσαντο πρὸς Ἀντίγονον καὶ συνθήκας ἐγγράψαν· ἐν δὲ ταύταις ἦν, Κάσσανδρον μὲν εἶναι στρατηγὸν τῆς Εὐρώπης μέχρις ἂν Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Ῥωξάνης εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ, καὶ Λυσίμαχον μὲν τῆς Θράκης κυριεύειν, Πτολεμαῖον δὲ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν συνοριζουσῶν ταύτῃ πόλεων κατὰ τε τὴν Λιβύην καὶ τὴν Ἀραβίαν, Ἀντίγονον δὲ ἀφῆγεῖσθαι τῆς Ἀσίας πάσης· τοὺς δ' Ἑλληνας αὐτονόμους εἶναι.»

Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη περιεῖχε τὰ σπέρματα νέων διενέξεων καὶ ἀγώνων. Ναὶ μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἱ διαγωνιζόμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτήσωσι τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς ἀμφοβαίας καταλύσεως· ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἀντιζηλῖαι αἱ προκαλέσασαι πρὸ τετραετίας τὸν πόλεμον ὑφίσταντο ἀκέραιαι, αἱ δὲ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων δὲν ἐξηντλήθησαν, ἡ ῥῆξις ἦτο ἀναπόδραστος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῶν συνδιαλλαγῶν ἐδίδεν εἰς αὐτὴν ποικίλας ἀφορμάς. Κατὰ τὴν εἰρήνην, ὁ ἥδη δωδεκαετῆς νέος Ἀλέξανδρος ἀνεγνωρίσθη βασιλεύς· πρώτη δὲ πράξις τοῦ Κάσσάνδρου, ὅστις, ὡς γνωρίζομεν, εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸν παῖδα ἐκεῖνον, ὑπῆρξε νὰ φονεύσῃ αὐτόν τε καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνην, ὥστε ἐξέλιπεν οὕτως καὶ τὸ τελευταῖον λεπτὸν νῆμα, δι' οὗ συνεκρατεῖτο ἔτι ἡ ἐνότης τοῦ Κράτους, ἀπροφάσιστον δὲ ἠνεώχθη τοῦ λοιποῦ στάδιον εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν στρατηγῶν. Πλὴν τούτου, ἡ εἰρήνη οὐδὲν διελάμβανε περὶ Σελεύκου. Καὶ ὅμως ἦτο γνω-

στὸν ὅτι ἐνῶ ὑπεγράφετο ἡ εἰρήνη, ὁ Σέλευκος ἡσυχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἄρξῃ τῶν ἀνατολικωτέρων τῆς Ἀσίας σατραπειῶν καὶ ἐν μέρει εἶχεν ἤδη ἐπιτύχει εἰς τοῦτο. Εἶναι ἀληθές, ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐπομένων δέκα ἐνιαυτῶν οὐδὲν σχεδὸν περὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ γνωρίζομεν· ἀλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι ἐν ἔτει 302 ἀναφαίνεται αἰφνης ἄρχων ἀπολύτως καὶ ἀναμφισβητήτως ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας· ὅθεν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπολέμησε πρὸς Ἀντίγονον, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν ἐκείνην. Τελευταῖον οἱ ἀρχαῖοι τοῦ Σελεύκου σύμμαχοι, κατὰ μὲν τὸ γράμμα τῆς εἰρήνης τοῦ 311 ἐγκατέλιπον αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἀντιγόνου, πράγματι ὅμως εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Πτολεμαῖος, διενήργησεν οὐσιώδη ὑπὲρ τοῦ Σελεύκου ἀντιπερισπασμὸν, ὠφελούμενος ἀπὸ ἐτέρας τινὸς τῶν συνθηκῶν διατάξεως. Τῶντι αἱ συνθήκαι ἀνεκέρυττον τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐκολοβοῦτο ὅλων τῶν διαμαχομένων τὸ κράτος· διότι ὅλοι εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν Ἑλληνίδας πόλεις· ὁ Πτολεμαῖος, τὴν Κυρηναϊκὴν πεντάπολιν, ὁ Ἀντίγονος, τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀρχαίας καὶ πολυαριθμους ἀποικίας, ὁ Αὐσίμαχος, τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὁ Κάσσανδρος, ὅλην τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ὡς τε ἐκ πρώτης ὀψεως ἐφαίνετο ὅτι οὐδεὶς εἶχε συμφέρον νὰ ἐκτελέσῃ τὸν ὅρον ἐκείνον. Ἀλλὰ ἔτι ἀπὸ τοῦ 312, ἡ Κυρὴν εἶχεν αὐθις ἀποστατήσει, ὥς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν· ὅθεν ὁ Πτολεμαῖος, ἐκτελουμένου τοῦ ὅρου τῆς τῶν Ἑλλήνων αὐτονομίας, οὐδὲν ἤδη εἶχε νὰ ἀπολέσῃ, ὠφελεῖτο δὲ διὰ τὴν κολόβωσιν τῆς τῶν ἄλλων δυνάμεως καὶ ἰδίως τοῦ μεγάλου τοῦ Ἀντιγόνου κράτους. Ἀνεφάνη λοιπὸν αἰφνης προστάτης τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καὶ περὶ τὸ γεγονός τοῦτο περιστρέφεται πᾶσα ἡ τῶν χρόνων τούτων ἱστορία κατὰ τὰ ἐπόμενα τρία ἔτη.

Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τῆς εἰρήνης ἔτους, ὁ Πτολεμαῖος ἐξέδωκε τὸ περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλληνίδων πόλεων κήρυγμα αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ προσέβαλε τὰς κατὰ τὴν Κιλικίαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου κατεχομένας πόλεις. Ἀποκρουσθεὶς δ' ἐκεῖθεν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου, ἐπλευσε, τῷ 309, ἐπὶ Αὐκίαν, ἐξεπόρθησε τὴν Φάσηλιν καὶ τὴν Ξάνθον, μετέβη εἰς Καρίαν,

ἐγένετο κύριος τῆς Κανίου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Κων Ἰνα, ἐκεῖθεν ὁρμώμενος, ἐπιχειρήτη τὴν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἄλωσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συνέβη τότε νὰ ἐνισχυθῇ ἀπροσδοκῆτως διὰ νέας τινὸς ἰκανῆς δυνάμεως. Ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος, ὅστις ἦτο κύριος τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος, δυσχερستهῖς κατὰ τοῦ θείου αὐτοῦ, εἶχεν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους αὐτομολήσει πρὸς Κάσσανδρον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, καθ' ἑλκας τὰς πιθανότητας, νὰ λάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Πελοποννήσου. Συγχρόνως ὅμως ὁ γέρον Πολυσπέρχων, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, συνέπραττε μετὰ τῆς χήρας ἐκείνου Κρατησιπόλεως καὶ διέτριβεν ὡσαύτως ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὑψωσεν ἐνταῦθα πάλιν τὴν βασιλικὴν σημαίαν ἐπ' οἰόμεναι Ἡρακλέους, τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ Βαρσίνης υἱοῦ, ὃν, 48 ἐτῶν ἤδη ὄντα, ἐκάλυψε παρ' ἐκυτῷ ἐκ Περγᾶμου, ὅπου μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔζη μετὰ τῆς μητρός. Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος βλέπων ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εὐδοκιμεῖ καὶ δύναται νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφοσίωσιν, κατορθώνει διὰ δωρεῶν πολλῶν νὰ προσηκωθῇ τὸν Πολυσπέρχοντα, πείθει αὐτὸν νὰ δολοφονήτῃ τὸν Ἡρακλέα, καὶ, ἐπιτυχὼν οὕτω τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἄρρενος ἀπογόνου τῆς βασιλικῆς οἰκίας, διορίζει τὸν Πολυσπέρχοντα, εἰς ἀμοιβὴν, στρατηγὸν Πελοποννήσου. Ἐκ τούτου ὅμως πάλιν δυσχερستهῖς ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος, ἐγκαταλείπει τὸν Κάσσανδρον καὶ ἀπέρχεται μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ πρὸς τὸν Λαγίδην Πτολεμαῖον εἰς Κων διατρίβοντα, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτῷ νέαν τύχην. Ἐνταῦθα δὲ θανατοῦται ὑπὸ τοῦ Λαγίδου, ὅστις, παραλαβὼν τὰ ἐκείνου στρατεύματα εἰς τὴν ἰδίαν ὑπηρεσίαν, ἐπιχειρεῖ, περὶ τὰ τέλη τοῦ 309, τὴν πολιορκίαν τῆς ἰσχυρᾶς Ἀλικαρνασσοῦ. Ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ Δημητρίου, εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ὁ Πτολεμαῖος ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Μύνδον. Ὡστε ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντοτε ὑπερισχύων, καὶ φόβος ἐπεκράτησε μήπως ἐκτελέσῃ ἤδη τὸ ἀρχαῖον βούλευμα τοῦ νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην. Τούτου ἕνεκα ὁ Λυσίμαχος, ὅστις πρῶτος ἔμελλε νὰ κινδυνεύσῃ, ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἀσφαλίσῃ ὅσον οἶόν τε τὴν θρακικὴν χερσόνησον καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τούτῳ, εἰς τὸν ἰσθμὸν δι' οὗ ἡ χερσόνησος αὕτη συνάπτεται μετὰ

τῆς ἡπείρου, πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Λυσιμάχειαν, μετατοπίσας εἰς αὐτὴν τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς Καρδίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίγονος δὲν διεπεραιώθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀντιπερισπώμενος πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἀναχωρήσας ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ἐπῆλθε τῷ 308 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀνδρον, τὴν Κόρινθον, τὴν Σικυῶνα, πάντοτε ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας. Αἴφνης ὅμως, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλιπὼν φρουροὺς εἰς τὰς δύο ἐκείνας πελοποννησιακὰς πόλεις, συνομολογεῖ πρὸς Κάσσανδρον συνθήκην καθ' ἣν ἑκάτερος διετῆρει ὅσας κατεῖχεν Ἑλληνίδας πόλεις, καὶ ἐπιστρέφει εἰς Αἴγυπτον, εἴτε διότι δὲν εὔρισκε πολὺν ζῆλον παρὰ τοῖς Ἑλλησι πρὸς τὴν τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἀνάκτησιν, εἴτε μᾶλλον διότι ἴδια σπουδαῖα συμφέροντα μετεκάλεσαν αὐτὸν οἴκαδε.

Εἴπομεν ὅτι ἔτι ἀπὸ τοῦ 312 ἡ Κυρήνη εἶχεν ἀποβάλλει τὴν τῆς Αἰγύπτου κυριαρχίαν. Ἀρχηγὸς τῆς στάσεως ὑπῆρχεν αὐτὸς ὁ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πτολεμαίου κυβερνῶν τὴν Πεντάπολιν Ὀφέλλας, ὅστις ἔπειτα, τῷ 308, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ μέχρι Καρχηδόνος, λαβὼν πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐξῆς περιστάσεων. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως ὅτι αἱ Συράκουσαι τῆς Σικελίας, ἀφοῦ ἔπαθον πολλὰ ἀπὸ τυράννων δεινὰ, ἐν ἔτει 345, εἶχον ἀνακτῆσαι τὸ ἀρχαῖον ἐλεύθερον πολίτευμα διὰ τοῦ Κορινθίου Τιμολέοντος (σελ. 843 τοῦ πρώτου τόμου). Κατὰ δυστυχίαν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο πολίτευμα δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ἰδιάζαν, ὡς φαίνεται, φυτὸν ἐν Σικελίᾳ ὑπῆρχεν ἡ τυραννίς· εἴκοσιν ἔτη μάλιστα εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς διὰ Τιμολέοντος ἐπελθούσης θεραπείας, καὶ ἤδη νέος προέκυψεν ἐν Συρακούσαις τύραννος, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἄνθρωπος ἔχων λαμπρότατα στρατιωτικὰ προτερήματα, ἀλλ' ἠθικῶς ἀποτρόπαιος, αἰμοδόρος, ἄπιστος, πανούργος ὅσον οὐδεὶς ἴσως τῶν προηγουμένων τυράννων. Τοιοῦτος δὲ ὢν, τοσοῦτον ἴσχυεν, ὥστε τῷ 314 ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν ὅλων τῶν Σικελικῶν πολιτειῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, 311, ἐπέρχονται οἱ Καρχηδόνιοι ἐπὶ τὴν Σικελίαν καὶ, παρεκτός τῶν Συρακουσῶν, γίνονται κύριοι ἀπάσης τῆς νήσου. Τότε ὁ τολμηρὸς Ἀγαθοκλῆς, καταλιπὼν εἰς Συρακούσας τὸν ἀδελφὸν Ἀντανδρον, μεταβιβάζει τὸν πόλεμον, 310, εἰς Ἀφρικὴν, γίνεται κύριος ἀπάσης

τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἀπειλεῖ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, καὶ, ἔχων
χρεῖαν νέων δυνάμεων ἵνα καταβάλῃ τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν,
ζητεῖ, τῷ 308, τὴν ἐπικουρίαν τοῦ δυνάστου Κυρηνῆς Ὀφέλλα, ὑ-
ποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ἀπάσας τὰς ἐν Λιβύῃ κατακτη-
σεις, διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤρκειτο εἰς τὴν Σικελίαν. Πείθεται εἰς
ταῦτα ὁ Ὀφέλλας, καὶ, παρασκευάσας δύνάμιν ἀξιόλογον πεζῶν καὶ
ἱππέων, ἀπέρχεται διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τῆς Κυρηναικῆς πρὸς τὴν τῶν
Καρχηδονίων χώραν. Ἀλλὰ πάσχει καθ' ὁδὸν τὰ πάνδεινα ἐκ τοῦ
καύσωνος καὶ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος καὶ τροφῶν· φθάσας δὲ τελευ-
ταῖον μετὰ δίμηνον πορείαν πρὸς τὸν Ἀγαθοκλέα, προσβάλλεται
ὑπ' αὐτοῦ καὶ πίπτει ἐν τῷ ἐπιβούλῳ τούτῳ ἀγῶνι, ὁ δὲ παρεπό-
μενος αὐτῷ στρατὸς ἀναγκάζεται νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸν τύραννον τῶν
Συρακουσῶν. Ἐπὶ τέλους ἀποτυγχάνει καὶ τούτου τὸ κατὰ Καρ-
χηδονίων ἐπιχείρημα. Διετήρησεν ὅμως ὁ Ἀγαθοκλῆς ἐπὶ πολλοὺς
ἔτι ἐνιαυτοὺς τὴν ἐν Σικελίᾳ ἀρχὴν καὶ μόλις τῷ 289 ἀπέθανεν εἰς
ἡλικίαν ἐτῶν 72, αἰσχιστος μὲν, ἀλλὰ τελευταῖος διατελέσας τοῦ
Ἑλληνισμοῦ ἀντιπρόσωπος ἐν Σικελίᾳ, διότι ἔκτοτε Καρχηδόνιοι
καὶ Ῥωμαῖοι ἤρισαν κυρίως περὶ τῆς αὐτόθι ἀρχῆς, μέχρις οὗ ὑ-
περίσχυσαν οἱ Ῥωμαῖοι.

Αὕτη δὲ τοῦ Ὀφέλλα ἡ ἐπιχείρησις καὶ καταστροφή, εἶναι ἡ
προκαλέσασα τὴν κατεσπευσμένην εἰς τὰ ἔθια ἐπιστροφὴν τοῦ Πτο-
λεμαίου, ὅστις ἐν τῷ ἅμα ἐγένετο αἰθις κύριος τῆς Κυρηναικῆς.
Καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότατον ὠφέλημα τὸ ὁποῖον ὁ τῆς
Αἰγύπτου δυνάστη· ἐπορίσθη ἀπὸ τῆς τριετοῦς αὐτοῦ τελευταίας
στρατείας, εἰ καὶ ὅλως ἀντίθετον τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος, ὅτι
μάχεται ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων αὐτονομίας. Τότε δὲ
λέγεται ὅτι καὶ ἡ ἑτέρα τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Φιλίππου, ἡ
Κλεοπάτρα, ἦτις, ὡς ἠξέυρομεν, ἔζη εἰς Σάρδεϊς, ἠθέλησε νὰ συ-
ζευχθῇ αὐτόν· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος, μαθὼν τὰ ἐνεργούμενα, διέ-
πραξε κρυφίως, ὡς βεβαιοῦται, τὸν θάνατον τῆς ἀδελφῆς ἐκείνης
τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἐπὶ δέκα λοιπὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Ἀντί-
γονος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος, ὁ Κάσσανδρος, ὑπέσχοντο ἀλ-
ληλοδιαδόχως νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους, ἐλευ-

θέρους, ἀφρουρήτους· καὶ ὁμῶς οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαυσαν φρουροῦ-
μενοι, φορολογούμενοι, δεσποζόμενοι ὑπὸ τῶν Μακεδόνων δυνασ-
τῶν. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ τῆς κυρίως Ἑλλά-
δος πόλεις οὐδέποτε ἔπαθον τοσαῦτα δεινὰ, ὅσα κατὰ τοὺς χρό-
νους τούτους, καθ' ὅς τηλικούτος περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν συν-
έβαινε θόρυβος. Εἰς τὰς ἀρχαίας μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημο-
κρατικῶν διενέξεις, προσετέθη, πρὸ 30 ἐτῶν, ἡ μεταξὺ μακεδονισ-
τῶν καὶ ἀντιμακεδονιστῶν ἔρις, καὶ ἤδη ἐκορυφώθησαν αἱ συμ-
φοραὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνταγωνιζομένων ἐλευθερωτῶν καὶ τῶν
παρakoλουθούντων αὐτοὺς τυχοδιωκτῶν καὶ μισθοφόρων. Αἱ κατὰ
τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ τὸν Εὐ-
ξείνον πόντον Ἕλληνίδες πόλεις ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον δυστυχεῖς·
αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλλει πᾶσαν ἀξίωσιν
πολιτικῆς ἐνεργείας καὶ ἤρκοῦντο εἰς μόνην τὴν αὐτοτελεῖ ἀστυκὴν
ὑπαρξίν, ὑπεῖκousai κατὰ τὰ ἄλλα ὀριστικῶς εἰς τὸν Ἀντίγονον
ἢ τὸν Λυσίμαχον, μὴδ' ἐννοοῦσαι ἄλλως πως τὴν ὑπὸ τούτων κη-
ρυττομένην ἐλευθερίαν. Τινὲς μάλιστα, καθὼς ἡ Ῥόδος, ἡ Κύζικος,
τὸ Βυζάντιον, διὰ τὴν ἰδιάζουσαν πρὸς τὸ ἐμπόριον εὐφυΐαν καὶ
τὴν συνετὴν οὐδετερότητα ἦν ἐτήρουν πρὸς τοὺς πέριξ ἰσχυροὺς
δυναστας, οὐ μόνον εἴπερ ποτὲ ἤκμασαν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἀ-
ξίαν ἀπέκτησαν ὅχι μικράν. Αἱ δ' ἄλλαι κῦδαιμόνου τοῦλάχιστον
ὕλικῶς. Αὐταὶ αἱ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τῆς Σικελίας,
ὅσαι ὑπὸ ἰθαγενεῖς ἐτέλουν τυράννους, εἶχον, ἂν ὅχι ἄλλο, τοῦλάχι-
στον τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ἓνα ἄρχοντα, καὶ
ἐνίοτε, ὅπως αἱ Συράκουσαι ἐπὶ Ἀγαθοκλέους, νὰ ἀνυψῶνται δι'
αὐτοῦ εἰς μεγάλην πολιτικὴν περιωπὴν, ἐνῶ αἱ τῆς ἐνταῦθα Ἑλ-
λάδος πόλεις εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν, πολυαρ-
χίαν, ἡθικὴν καὶ ὕλικὴν παραλυσίαν καὶ ἀπελπισίαν.

Μόνοι οἱ Αἰτωλοὶ διετέλουν ἔτι ἀληθῶς αὐτόνομοι, καὶ ἐλεύθεροι,
καὶ ἀνεξάρτητοι. Τραχεῖς, γενναῖοι, πλεονέκται, καὶ δουλείας ἀ-
νεπίδεκτοι, διὰ τε τὸ ἴδιον μέγα φρόνημα καὶ τὴν φύσιν τῆς χώ-
ρας ἦν ὦκουν, αὐτοὶ μόνοι δὲν ἔπαυσαν ἀδιακόπως ἀνθιστάμενοι
εἰς τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐτελείω-
σαν ὅπως οὖν τὴν ἀρχαίαν ἀφελῇ αὐτῶν συμπολιτείαν (σελ. 159
τοῦ πρώτου τόμου), ὥστε μετ' οὐ πολὺ κατέστησαν τὸ κυριώτατον

ἐλαττήριον τῆς τελευταίας σπούδαίς ἀποπείρας ἦν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικός κόσμος ἔκαμεν ἵνα ἀνακτήσῃ ἀληθῆ τινα πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς βορρᾶν γειτόνων αὐτῶν, οἱ μὲν Λοκροὶ οἱ Ὀζόλαι ἦσαν πιστοὶ τῶν Αἰτωλῶν σύμμαχοι, οἱ δὲ Ἀκαρνανεὶς πιστοὶ τῶν Μακεδόνων ὁπαδοί.

Ὀλιγωτέρου λόγου ἀξία ἦτο ἡ τῶν Βοιωτῶν συμπολιτεία. Ἡ συμπολιτεία αὕτη, τῆς ὁποίας ἐπὶ τῶν λαμπρῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων τὸ ὄνομα μόνον ἐσιώζετο διὰ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν αὐτῇ ὡς ἡγεμῶν καὶ δέσποινα ἡ ἰσχυρὰ τῶν Θηβῶν πόλις, ἀνέλαθε, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 335 γενομένην καταστροφὴν τῶν Θηβῶν, πολιτικόν τι ἀξίωμα, σύμμαχος διατελοῦσα ἔκτοτε τῶν Μακεδόνων. Ἀπ' ἧς ὁμως πάλιν τῷ 316 ὁ Κάσσανδρος ἀνφοκοδμήσας τὰς Θήβας, ἡ συμπολιτεία ἐτάχθη μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Συνέκειτο δὲ ἐξ ὀκτὼ πόλεων, ἀπ' ὧν ἐξηρτῶντο τὰ ἄλλα μικρότερα χωρία καὶ καθὼς τῶν Αἰτωλῶν προΐστατο ὁ στρατηγός, οὕτω τῶν Βοιωτῶν προΐστατο ὁ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας ἄρχων. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδιάλλακτον διένεξιν τῶν ἄλλων πόλεων πρὸς τὰς Θήβας, τὰς ὁποίας ὁ ἀνορθωτὴς αὐτῶν Κάσσανδρος ἐφρόντισε νὰ κατέχῃ δι' ἰδίας φρουρᾶς, ἡ ὁμοσπονδία ἐκείνη δὲν εἰμπόρεσε πλέον νὰ προαχθῇ μέχρις ἀληθοῦς πολιτικῆς αὐτονομίας. Ὡσαύτως αἱ παρακείμεναι χώραι τῶν Φωκέων, τῶν βορείων Λοκρῶν, τῶν Θεσσαλῶν ἦσαν παντάπασιν ὑποχείριοι τῶν Μακεδόνων.

Ἡ Ἀρκαδικὴ ὁμοσπονδία, ἀνέκαθεν χαλαρὰ οὔσα, ἐκρατύνθη μὲν ὅπως οὖν ἐπὶ Ἐπαμινώνδου, ἀλλ' ἀπέβη αὔθις ἀσθενὴς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς Μεγάλη πόλις παρέμεινε πιστὴ εἰς τὴν μακεδονικὴν βασιλείαν καὶ ἰδίως εἰς τὸν Κάσσανδρον, ἀποκρούσασα τῷ 318 τὴν τοῦ Πολυσπέρχοντος ἔφοδον, ἐνῶ ἕτεραι ἀρκαδικαὶ πόλεις, ἡ Τεγέα, ἡ Στυμφαλία, ὁ Ὀρχομενός, διετέλουν πολέμιοι τοῦ Κασσάνδρου. Καὶ ἄδηλον μὲν εἶναι ἂν καὶ ποῦ ὑπῆρχον ἐνταῦθα μακεδονικαὶ φρουραὶ, βέβαιον δὲ ὅτι τὸ ἐν ἔτει 308 κήρυγμα τοῦ Πτολεμαίου περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲν εἰσηκούσθη.

Αἱ φοβεραὶ ἀνωμαλῖαι αἱ διαταράξασαι τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ 316 μέχρι τοῦ 311, ἰδίως ἀνέσεισαν τὰς παραλίους αὐτῆς χώρας, Ἀργος, Ἀχαΐαν, Ἥλιν· ἡ τελευταία αὕτη περιέπεσεν ἐπ'

ἐσχάτων ἐντελῶς εἰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πολυσπέρ-
χοντος, ὅστις ἐπ' αὐτῆς ἐπεριδόμενος ἦλθεν εἰς τὴν χερσονήσον ὡς
στρατηγὸς αὐτῆς καὶ κατέλαβε τὰς τῆς Ἀχαΐας πόλεις. Τὰ Μέ-
γαρα μετέστησαν ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου πρὸς Κάσσανδρον, δεχθέντα,
ὅπως καὶ τὸ Ἄργος, μακεδονικὴν φρουράν· ὡσαύτως ὑπὸ μακεδο-
νικῶν φρουρῶν κατεῖχοντο ἢ τε Μεσσηνία καὶ ἡ Ἥλις· μόνον ἐν
Κορίνθῳ καὶ ἐν Σικυῶνι ὑφίσταντο αἰγυπτιακὰ στρατεύματα.

Μάλιστα ἀλλοκοτῶς εἶχον τὰ κατὰ τὴν Σπάρτην περὶ τοὺς
χρόνους τούτους. Ἰσχυον μὲν αὐτόθι ἔτι οἱ ἀρχαῖοι νόμοι καὶ τύ-
ποι τοῦ λυκουργείου πολιτεύματος, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα εἶχε
παντελῶς ἐκλείψει, θρασυτάτη δ' ἐπεκράτει κακοήθεια, ὁ ἀριθμὸς
τῶν πολιτῶν ἡλαττώθη εἰς ὀλίγας ἑκατοντάδας, τὸ Κράτος πε-
ριωρίσθη εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν, ὁ κατ' ἐπιφάνειαν τηρούμενος
ἔτι νόμος τοῦ Λυκούργου κατήντησε καθαρὸν ψεῦδος, ἡ δὲ ἠθικὴ
ἐξαχρείωσις ἀπέβη τόσῳ μᾶλλον δεινὴ ὅσῳ καὶ ἥδη, ὡς ἄλλοτε,
οὐδὲν ἔχνος ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἐπιστήμης καὶ τέχνης, αἵτινες το-
σοῦτον παραμυθοῦσι τὰ πολιτικῶς παρακμάσαντα ἔθνη. Ἡ Σπάρτη
δὲν ἐσήμαινε τότε εἰμὴ κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς
ἔκειτο τὸ Ταίναρον, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ τὸ κύριον μισθοφο-
ρικὸν ἐμπορεῖον τῶν χρόνων ἐκείνων. Αὐτὸς τοῦ Εὐρυσθενίδου βα-
σιλέως Κλεομένους ὁ υἱὸς Ἀκρότατος, διὰ μισθοφόρων ἀπῆλθε νὰ
πολεμήσῃ τὸν τύραννον τῆς Σικελίας Ἀγαθοκλέα· καὶ μισθηθεὶς
αὐτόθι διὰ τὸν αἰμοδόρον καὶ αἰσχρὸν αὐτοῦ χαρκατῆρα, ἠναγ-
κάσθη νὰ φύγῃ κακῶς ἔχων. Ἐν γένει δὲ, ἀφ' ἧς ἔπαυσαν οἱ ἐξω-
τερικοὶ πόλεμοι, ἡ βασιλεία ἐξέπεσε πολὺ ἐν Σπάρτῃ· ἡ μόνη
σπουδαία ἀρχὴ ἦτο ἡ τῶν Ἐφόρων, οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγίνετο πλέον
καὶ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ τῶν ἀρχαίων κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς
Πελοποννήσου ἀξιώσεων, καὶ τοι αἱ περιστάσεις τῆς χερσονήσου
ἦσαν, ὡς εἶδομεν, πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεύονται.

Καθὼς πάντοτε, αἱ Ἀθῆναι παριστῶσιν ἄλλοιαν ὅλως τῆς Σπάρ-
της ὄψιν. Ὅχι βεβαίως τὴν ἀρχαίαν ὄψιν· καὶ ἐνταῦθα ἡ ἠθικὴ καὶ
πολιτικὴ ἀλλοίωσις ἐξηκολούθησε προαγομένη, ἀλλὰ ὁ βίος δὲν
στερεῖται τοῦλάχιστον χάριτός τινος καὶ εὐπορίας. Ἐπὶ δέκα ὅλα
ἔτη, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 318, αἱ Ἀθῆναι ἐκυβερνῶντο, ὑπὸ τὴν
προστασίαν τοῦ Κασσάνδρου, διὰ Δημητρίου Φανοστράτου, τοῦ Φα-

ληρέως (σελ. 229), ὅστις λόγω τῆς ἀνατροφῆς, τῆς διαίτης καὶ τοῦ χαρακτῆρος, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πιστὴ τῆς ὅλης πόλεως εἰκὼν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἐξ εὐτελῶν γονέων ἑλκων τὸ γένος, ἀνετράφη ἐν τῇ οἰκίᾳ Τιμοθέου τοῦ Κόνωνος καὶ ἰδίως ἐξε-
παιδεύθη περὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ὑπὸ Θεοφράστου, τοῦ ὀνομαστοτάτου τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀριστοτέλους· ὥστε ἀπέβη εἰς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου καὶ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου ἐφημιζέτο τὸ λεῖον καὶ λεπτὸν ὕψος. Κατὰ δυστυχίαν ἦτο ἐκ τῶν λογίων ἐκείνων οἵτινες γράμματα μὲν ἤ-
ξεύρουσι πολλὰ, χρηστότητα δὲ ἔχουσιν ὀλίγην. Ὁ Ἱμεραῖος ὁ Φαληρεὺς, ὃν εἶδομεν θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου (σελ. 203), ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου. Τοῦτο δὲν ἐμπόδισε τὸν Δημήτριον τοῦ νὰ ἐπιζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ πάσης κολακείας τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἔπειτα τοῦ Κασσάνδρου. Διὰ στό-
ματος εἶχε πάντοτε τὴν ἀρετὴν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν σωφροσύνην· ἀλλ' ὁ Σάμιος Δοῦρις ἔλεγεν· «ὁ τοῖς ἄλλοις τιθέμενος θεσμοὺς Δη-
μήτριος καὶ τοὺς βίους τάττων, ἀνομοθέτητον ἑαυτῷ τὸν βίον κα-
τεσκεύαζε·» πάντα δὲ ὅσα ἤξεύρομεν περὶ τοῦ ἀνδρός, ὡς προ-
στάτου τῆς πόλεως, ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἀντίθεσιν ταύτην μεταξὺ
τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Κατ' ἀρχάς, ἐν ὅσῳ δηλαδὴ δὲν
εἶχε πόρον τινά, ἔζησε λιτῶς ὡς φιλόσοφος, τρεφόμενος ἀπὸ ἐλαιῶν
καὶ τυροῦ· ἀλλ' ἄμα ἄρξας τῶν Ἀθηναίων, ἐτράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν
καὶ ἀσωτείαν. Αἱ πρόσοδοι τῆς πόλεως, ὁμοῦ μὲ τὰς χορηγίας ὅ-
σαι ἐδίδοντο αὐτῇ ἐκ Μακεδονίας καὶ Αἰγύπτου, συνεποσοῦντο
κατ' ἔτος εἰς 1200 τάλαντα, ὅσα δὲν εἰσπράττοντο ἴσως οὐδ' ἐπὶ
τῆς μεγίστης ἀπτικῆς ἡγεμονίας. Ἐκ τοῦ μεγάλου λοιπὸν τούτου
ποσοῦ, μικρόν τι ἀφῆρει ὁ Δημήτριος διὰ τὰς κοινὰς τῆς πόλεως
χρείας, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐσφτερίζετο καὶ κατησώτευσεν, πολυθρύλ-
λητος γενόμενος διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν κομψότητα αὐτοῦ.
Ἡ δαψίλεια καὶ ἡ τρυφή τῆς τραπέζης τοῦ προστάτου τῆς δημο-
κρατίας τῶν Ἀθηναίων ἦτο τοσαύτη ὥστε, ὁ δούλος αὐτοῦ μάγει-
ρος, ἀπὸ μόνης τῆς πωλήσεως τῶν περιλιπομένων αὐτῆς, ἐπορίσθη
ἐντὸς δύο ἐνιαυτῶν τρεῖς ἐπαύλεις. Ἦτο δὲ ὁ Δημήτριος ὁ Φαλη-
ρεὺς καὶ εἰς ἔρωτας ἀθέσμους ἑκδοτος, καὶ μέχρι γελοίου κατεκό-
σμαι ἑαυτόν. Ἐν τούτοις ἔγραφε νόμους κατὰ τῆς πολυτελείας· ἀλλ'

ἐννοεῖται ὅτι οὐδεὶς ὑπήκουεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὅτι τῆς ὅλης πόλεως ὁ βίος ἦτο πιστὸν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἀπεικόνισμα. Ὁ κόσμος ἔτρεχε νὰ ἀκούσῃ τὸν Θεόφραστον καὶ τὸν Μεγαρέα Στίλπωνα, ὅχι διὰ νὰ διδαχθῇ τὰς ἀληθείας καὶ ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς, ἀλλὰ διὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν λαμπρότητα τοῦ λόγου αὐτῶν καὶ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἀναρίθμητα ἐκεῖνα ἀκροατήρια τὰς καλλίστας τῶν χρόνων τούτων ἐταίρας, λαμπρῶς καὶ ἀναιδῶς ἱματισμένας. Εἰς τὰς ποικίλας τῆς πόλεως τέρψεις συνετέλουν προσέτι οἱ τότε ἀκμάσαντες κωμωδοποιοὶ Φιλῆμων καὶ Μένανδρος, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ποιηταί, μουσικοὶ, ζωγράφοι, ἀγαλματοποιοί. Θρησκεία δὲ, καὶ φιλοπατρία, καὶ οἰκιακὴ ἀρετὴ, καὶ πᾶσα οἰαδήποτε χρηστότης κατήντησαν πράγματα ἀνύπαρκτα· οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔζων εἰμὴ διὰ νὰ γελῶσι, νὰ παίζωσι, νὰ διασκεδάζωσι, ν' ἀκολασταίνωσιν, ὁδηγὸν εἰς τοῦτο ἀπαράμιλλον ἔχοντες τὸν προστάτην τῆς πόλεως Δημήτριον, ὅστις ἐφαίνετο γεννηθεὶς διὰ νὰ ἄρχῃ τοιούτων πολιτῶν, ὅπως οἱ πολῖται ἐκεῖνοι ἐφαίνοντο πλασθέντες διὰ νὰ ᾗναι ὑπήκοοι τοιούτου ἄρχοντος.

Εἰς τοιαύτην ἠθικὴν ἔκλυσιν κατήντησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαθαθωνομάχων! Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως κυβέρνησις συνετέλεσε πολὺ, ὥς βεβαιοῦσιν, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑλικῆς εὐμερείας. Τοῦτο ὁμολογεῖ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, Δημοχάρης, ὁ τοῦ Δημοσθένους ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιός, λέγων, ὅτι πολλὰ καὶ εὐθηνὰ ἐπωλοῦντο τότε κατὰ τὴν πόλιν, δαφιλῇ δὲ ὑπῆρχον πᾶσι τὰ πρὸς τὸν βίον, ἂν καὶ ἀρ' ἐτέρου ἡ πατρις, πᾶν ἀποβαλοῦσα ἀξίωμα, τυφλῶς ὑπετάσσετο εἰς τὸν Κάσσανδρον. Ἰδίως ἠυπόρησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων αἱ Ἀθηναί, ὥς φαίνεται, διότι ἄπειροι ξένοι συνέρρεον εἰς αὐτὰς ἀπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης, τῆς τε παιδεύσεως ἕνεκα, καὶ τῶν ἐταιρῶν, καὶ τῆς τέχνης, καὶ τοῦ ἐμπορίου. Τὰ ἐργαστήρια μάλιστα τῶν τεχνιτῶν πολλὰς ἐδέχοντο παραγγελίας· εἰς μόνον τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα, διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου, ἀνηγέρθησαν, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, τριακόσιοι ἐξήκοντα ἀνδριάντες· εἰργάζοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τεχνῖται καὶ διὰ τὰς αὐλὰς τῶν δυναστῶν, καὶ διὰ τὰς νέας πόλεις τὰς ὁποίας οὗτοι ἱδρουν. Καὶ τὸ ἐμπόριον ἤκμαζεν, εἴπερ ποτὲ, ἐνάμιλλον γενόμενον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ῥόδου, τοῦ Βυζαν,

τίου, τῆς Ἀλεξανδρείας. Τελευταῖον ὑπάρχει ἐπίσημος τοῦ πλη-
θυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς ἐν ἔτει 309 πιστοποιήσις, καθ' ἣν οἱ κάτοι-
κοι τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας συνεποσοῦντο εἰς 21000 πολιτῶν,
10000 ξένων, καὶ 400000 δούλων. Ἀλλ' ἐὰν κατὰ τὰ γράμ-
ματα, τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον, ἡ πόλις ἤριζεν ἔτι πρὸς τοὺς
λαμπροτέρους παρελθόντας χρόνους, τὸ πολιτικὸν αὐτῆς ἀξίωμα,
κατὰ τὴν ὀρθοτάτην τοῦ Δημοχάρους παρατήρησιν, ἐξέλιπε παν-
τάκασιν. Ἐπὶ μακρὸν ἡ πόλις ὑπετάσσετο ἀπροφασίστως εἰς τὸν
Κάσσανδρον· ἅμα δὲ τῷ 312 ἐπλησίασεν ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνε-
ψιὸς Πτολεμαῖος (σελ. 249), ἔσπευσεν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς
νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν ἰσχυρὸν τῆς Ἀσίας δυνάσ-
την. Ἐπειτα, κατὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 311, προεκηρύχθη ἡ τῶν Ἑλ-
ληνίδων πόλεων αὐτονομία· καὶ ὅμως δὲν ἐξεχώρησεν ἐκ Μουνυ-
χίας ἡ μακεδονικὴ φρουρά. Κατὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 308, μεταξὺ Πτο-
λεμαίου τοῦ Λάγου καὶ Κασσάνδρου, γενόμενον συμβιβασμὸν, ἔμεινε
πάλιν ὁ Κάσσανδρος ἀπόλυτος τῆς πόλεως κύριος, ὅτε αἴφνης με-
γάλη ἐπῆλθεν ἐνταῦθα μεταβολή.

Ὁ Ἀντίγονος, ἅμα μαθὼν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, ἀφοῦ κατέλαβε
πόλεις τινὰς τῆς Ἑλλάδος, ἀνεχώρησε, καταλιπὼν τὰς λοιπὰς εἰς
τὴν τοῦ Κασσάνδρου διάκρισιν, ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸ
ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως, δηλαδὴ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλ-
λάδος κυριαρχίαν ἀντὶ τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐξα-
πέστειλε δ' ἐπὶ τούτῳ τὸν υἱὸν Δημήτριον, ἐκπλεύσαντα, ἐν ἔαρι
τοῦ 307, πρὸ πάντων ἐπὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς.
Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου ἦτο βεβαίως ὁ λαμπρότερος τῶν διαδόχων
τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ πληρέστερος ἀντιπρόσωπος ὅλων
τῶν ποικίλων στοιχείων διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν ὁποίων νέος πα-
ρεσκευάζετο ἐν τῇ ἱστορίᾳ κόσμος, ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀνα-
τολικοῦ βίου συγχώνευσις. Διότι εἶχεν ἅμα μὲν τὸ ἐρρόωμένον τοῦ
Μακεδόνος στρατιώτου, ἅμα δὲ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν χάριν τοῦ
ἀττικοῦ Ἑλλήνος, ἅμα δὲ τὴν ἀσωτείαν καὶ τὴν ἡδυπάθειαν τοῦ
Ἀσιανοῦ Σουλτάνου, ὣν ἐνταύτῳ φιλοκίνδυνος καὶ ἄστατος ἐπὶ το-
σοῦτον, ὥστε ὁ μελετῶν τὸν βίον αὐτοῦ εὕρισκει ἐκθαμβος, ὅτι
μέγαν σκοπὸν εἶχε τὸ ἀναρρίπτειν ἐκάστοτε τὸν κίβον μᾶλλον ἢ

ὅτι ἀνέριπτε τὸν κύβον πρὸς μέγαν τινὰ σκοπὸν. α^α Ἦν δὲ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος καὶ κατὰ τὸ κάλλος ἡρωϊκὸν ἀποφαίνων ἀξίωμα, ὥστε καὶ τοὺς ἀφικνουμένους τῶν ξένων, θεωροῦντας εὐπρέπειαν κεκοσμημένην ὑπεροχῇ βασιλικῇ, θυμαῖσιν καὶ παρακολουθεῖν ἐν ταῖς ἐξόδοις ἕνεκεν τῆς θέας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὑπῆρχε καὶ τῇ ψυχῇ μετέωρος καὶ μεγαλοπρεπής, καὶ καταφρονῶν οὐ τῶν πολλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ταῖς δυναστείαις ὄντων· ὡς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Διοδώρος ὁ Σικελιώτης. Μίαν μόνον πόλιν δὲν κατεφρόνησε ποτὲ, τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, τῆς ὁποίας πάντοτε ἐθαύμασε καὶ ἡγάπησε τὸ ἐνδοξον παρελθόν, τὴν εὐφυΐαν, τὴν λεπτότητα, τὴν τέχνην, τὴν φιλοσοφίαν· καὶ πρὸς ἓνα μόνον πόθον παρέμεινε πιστός, τὸν πόθον τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Ἀθήνας, νὰ ἀνακηρυχθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων σωτὴρ, νὰ παρασταθῇ ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν ἀγορὰν, εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰς στοάς τῆς περιφανοῦς πόλεως, καὶ νὰ ἰδῇ τὸν δῆμον ἐκεῖνον ἐγκωμιάζοντα τὸ κάλλος αὐτοῦ, ἐπικροτοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ, εὐλογοῦντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, στεφανοῦντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὁ Ἀντίγονος ἦτο πολὺ θετικώτερος ἄνθρωπος· ὁ Ἀντίγονος ἤξευρεν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπελευθερώσεως· ἤξευρεν ὅτι ὁ προκείμενος ἀγὼν ἐρίνετο ἐν ἀποφασισθῇ τίς θέλει ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, αὐτὸς ἢ ὁ Κᾶσσανδρος. Γινώσκων ὅμως τὴν ἀδυναμίαν τοῦ υἱοῦ, τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα, περιποιεῖτο τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο ὅσον ἔνεστι· καὶ ὅτε ἐν τῷ στρατιωτικῷ συμβουλίῳ τὸ ὁποῖον περὶ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου συνεκροτήθη, εἰς τῶν φίλων παρετήρησεν ὅτι, κυριεύσαντες τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύτην στρατιωτικῶς, ἀεπιβάθραν τῆς Ἑλλάδος οὔσαν, ὁ Ἀντίγονος δὲν παρεδέχθη τὴν γνώμην, ἀλλ' ἐπιβάθραν μὲν, ἔρη, καλὴν καὶ ἀσάλευτον εἶναι τὴν εὐνοίαν· τὰς δ' Ἀθήνας, ὥς περ σκοπὸν τῆς οἰκουμένης, ταχὺ τῇ δόξῃ διαπυρσεύσειν εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τὰς πράξεις. »

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις, κατὰ μῆνα μᾶλλον τοῦ 307, ὤρμησεν ἐξ Ἐφέσου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ δυνάμει· ἰσχυρᾶς καὶ χρημάτων πολλῶν. Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου, ἔχων ἀργυρίου τάλαντα 5000, καὶ στόλον νεῶν 250, ἔτι δὲ βελῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς πολιορκίαν χρησίμων τὴν ἀρμύζουσαν παρὰ σκευὴν, ἐπλευσεν ἀ-

μέσῳ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες, ὡς ἤξεύρομεν, διωκοῦντο ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως. Ὅποια μεταξύ τῶν δύο τούτων ἀνθρώπων διαφορά! Τῶντι ὁ μὲν ἐξεπρωσώπει τὸν πρῶτον, τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν, ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ αὐτοῦ παρχμῇ· ὁ δὲ τὸν δεύτερον, τὸν μακεδονικὸν Ἑλληνισμόν, ἐν τῷ νεαρῷ αὐτοῦ ὄργανῳ· ὁ μὲν εἶχεν εἰσέτι παιδείαν τινά, καὶ εὐφυΐαν, καὶ χάριν, καὶ κομψότητα, ὁ δὲ, πλὴν τούτων, καὶ τὴν περὶ τὸ πράττειν δύναμιν καὶ τόλμην, ἥτις ὅλως ἐφαίνετο ἤδη καταλιποῦσα τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν μητρόπολιν. Καὶ ἡ τῶν δύο χαρακτῆρων ἀντίθεσις ἀνεδείχθη εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπάντησιν. Ὁ Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου, ἐπιφανεῖς αἰρνιδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐκήρυξεν ὅτι πέμψειεν αὐτὸν ὁ πατὴρ ἀγαθῇ τύχῃ Ἀθηναίους ἐλευθερώσοντα, καὶ τὴν φρουρὰν ἐκβαλοῦντα, καὶ τοὺς νόμους αὐτοῖς καὶ τὴν πάτριον ἀποδώσοντα πολιτείαν. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀποσιβᾶσας τὸν στρατὸν, ἐγένετο κύριος τοῦ Πειραιῶς. Ὁ δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, καὶ τοι ἔχων πολλοὺς ἐν τῇ πόλει ὀπαδοὺς, καὶ τοι ἐπερειδόμενος εἰς τὴν ἐν Μουνυχίᾳ ἰσχυρὰν μακεδονικὴν φρουρὰν, ὑπὸ τὸν φρουράρχον Διονύσιον, ἄνδρα ἔμπειρον καὶ γενναῖον, καὶ τοι δυνάμενος νὰ ἐλπίσῃ ἐπικουρίας μεγάλας ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου, οὐδ' ἐφάντ᾽ ὅσθι ν' ἀντισταθῇ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐφρόντισε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας. Καὶ ἐγκαταλιπὼν τοὺς φίλους εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων, τὸ δὲ χεῖριστον, εἰς τὴν τοῦ δήμου διάκρισιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου, ὅστις, γενναίως ὡς πάντοτε φερόμενος, διέταξε νὰ παραπεμθῇ ἀσφαλῶς εἰς Θήβας· ἐκ Θηβῶν ὁ Φαληρεὺς μετέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κασσάνδρου, ὅτε ἔπλευσεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς Πτολεμαῖον.

Ὁ δὲ στρατηγὸς Δημήτριος, ἄλλο τοῦτο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρός, δὲν ἀνέβη τότε εἰς τὴν πόλιν· διότι, εἶπεν, ἐπιθυμεῖ μὲν αὐτὴν πολὺ, δὲν θέλει ὅμως νὰ τὴν ἴδῃ πρὶν ἢ παντάπασιν ἐλευθερώσῃ καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς φρουρᾶς. Ὅθεν ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν πολιορκίαν τῆς Μουνυχίας. Παρασκευάσας δὲ τὰ ἐπὶ τούτῳ ἀπαιτούμενα, ἐπιτρέπει τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου εἰς τοὺς ὑποστρατήγους καὶ ἐπιπλέει αὐτὸς εἰς Μέγαρον, φρουρούμενα ὡς αὐτῶς ὑπὸ στρατευμάτων τοῦ Κασσάνδρου. Ἐνταῦθα πάλιν πράτ-

τει ὅτι ὡς πρὸς τὴν Μουνυχίαν· διατάξας τὰ δέοντα πρὸς πολιορκίαν, ἀπέρχεται, ἔχων εὐζώνους τινὰς σὺν αὐτῷ, 'ποῦ; Εἰς Ἀχαΐαν εἰς Πάτρας, ὅπου διέτριβεν ἡ περιβόητος ἐπὶ κάλλει Κρατησίπολις, ἡ χήρα Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυσπέρχοντος, ἥτις εἶχεν, ὡς λέγεται, προσκαλέσει αὐτόν. Ὁ Δημήτριος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἀποφύγῃ τοιαύτην συνέντευξιν· φθάνει λοιπὸν πλησίον τῶν Πατρῶν, ἀφίνει τὴν συνοδίαν μακρὰν ἀπωσαῦν, ἐγείρει σκηνὴν πολυτελεῆ καὶ περιμένει μόνος ἐν αὐτῇ τὴν Κρατησίπολιν. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς ὥραιας χήρας, ἐπιπίπτουσιν αἵφνης πολέμιοι καὶ διαρπάττουσιν τὴν σκηνὴν καὶ τὰ χρήματα. Ὁ Δημήτριος μόλις σώζεται καὶ, ἐπιστρέψας εἰς Μέγαρα, παρηγορεῖται διὰ τὴν ἐρωτικὴν ἐκείνην ἀποτυχίαν, γυνόμενος κύριος τῆς πόλεως ταύτης. Ἀνεδείχθη δὲ αὖθις μεγάλῳ φρον. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἤθελον νὰ τραπῶσιν εἰς διαρπαγὴν, ἀλλ' αὐτὸς, ἀπαγορεύσας τοῦτο, ἀνεκήρυξεν ἐλεύθερα τὰ Μέγαρα. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας εἶχε γίνεαι ἱκανὴ λαφυραγωγία, μάλιστα δούλων πολλῶν. Διότι ὅτε ὁ Δημήτριος ἀναχωρῶν καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν φιλόσοφον Στίλπωνα, εἶπεν, «ἐλευθέραν ὑμῶν, ὦ Στίλπων, ἀπολείπω τὴν πόλιν.» «ὀρθῶς, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, λέγεις· οὐδένα γὰρ ἡμῶν δούλον ἀπολέλοιπας.» Εἶχε δὲ περιποιηθῇ πολὺ τὸν Στίλπωνα· καὶ προηγουμένως εἶχεν ἐρωτήσῃ αὐτὸν μή τις τῶν στρατιωτῶν ἔλαβέ τι τῶν ἐκείνου. «Οὐδεὶς», ἀπήντησεν ὁ Στίλπων ἀγερώχως καὶ δηκτικῶς· «οὐδένα γὰρ εἰδὼν ἐπιστάμην ἀποφέροντα.»

Μετὰ τὰς ἐκδρομὰς ταύτας, ἐπέστρεψεν ὁ Δημήτριος εἰς Μουνυχίαν, καὶ δι' ἀγώνων μακρῶν καὶ ἀτρύτων ἐξεπόρθητε τελευταῖον αὐτὴν, ἐξώγησεν τὸν Διονύσιον καὶ κατέσκαψε τὸ φρούριον. Τότε, δηλαδή κατὰ αὐγούστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ 307, ἀνῆλθεν ἤδη εἰς τὸ ἄστυ, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ πλήθους παρακολουθούμενος καὶ παραπεμπόμενος. Συναγαγὼν δὲ τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν ἐκήρυξεν ἀπὸ τοῦ βήματος, ὅτι ἀποδίδει αὐτῷ τὴν πάτριον πολιτείαν· ὅτι θέλει προσηχθῆσαι ν' ἀποκαταστήσῃ καὶ τὴν προτέραν τῆς πόλεως δύναμιν· ὅτι ἰδίως πρέπει αὕτη νὰ κατασκευάσῃ ναυτικόν· ὅτι τὸ κατ' ἐκὺτὸν θέλει παρακαλέσει τὸν πατέρα νὰ πέμψῃ ἐνταῦθα ξύλων ναυπηγησίων πλῆθος εἰς ἑκάτὸν τριήρεις καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν νῆτον Ἰμβρόν· ὅτι καλὸν εἶναι

ἐν τούτοις νὰ στείλωσι περὶ πάντων τούτων πρέσβεις πρὸς Ἀντίγονον καὶ ὅτι θέλουσι λάβει προσέτι παρ' αὐτοῦ 450000 μεδίωνων σίτου.

Κατὰ δυστυχίαν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο πλέον ἐπιτηδεία νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς ἀνορθώσεως ταύτης τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτονομίας. Ἀντὶ νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ρύθμισιν τῶν δημοσίων πόρων καὶ δυνάμεων, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ τὴν καταδίωξιν τῶν πεσόντων ὀλιγαρχικῶν καὶ περὶ τὴν ἀπονομὴν τιμῶν εἰς τὸν ἐλευθερωτὴν Δημήτριον. Κατηγορίαι ἐγένοντο κατὰ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως καὶ κατὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἐν οἷς μὴ παραλείψωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν κωμικὸν Μένανδρον· οἱ πλείστοι τῶν ἀνδρῶν τούτων, φυγάδες ὄντες, κατεδικάσθησαν ἐρήμην εἰς θάνατον· οἱ ἀνδριάντες τοῦ Φαληρέως ἀνετράπησαν καὶ ἐχωνεύθησαν· ἀλλ' οἱ παρόντες τοῦλάχιστον κατηγορούμενοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Μένανδρος, ἠθωώθησαν, χάρις ἴσως εἰς τὴν μετολάβησιν τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου. Ὡς τε τοῦτο μόνον ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα μὴ μεμφθῶμεν τὰς τιμὰς ὅσας ἡ πόλις ἀπένειμε πρὸς τὸν ἄνδρα, ἐν τὰ δείγματα ταῦτα τῆς εὐνοίας δὲν ἀπέβαινον ἀπὸ τῆς διὰ τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν. Τρόντι οἱ δημαγωγοὶ τῶν χρόνων τούτων ἐφιλοτιμήθησαν τίς τίνα νὰ ὑπερτερήσῃ περὶ τὴν ἀνακάλυψιν νέων κολακείας τρόπων, ἐπιτηδείων νὰ ἐπισύρῳ εἰς αὐτοὺς τὴν εὐνοίαν καὶ τὰς χάριτας τοῦ δυνάστου. Προπάντων δὲ διεκρίθη περὶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἀμιλλαν ὁ γέρων Στρατοκλῆς (σελ. 199—200), ὅστις ἔκτοτε ἀναφαίνεται ἰσχυρότατος ἐν Ἀθῆναις. Ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο νὰ στήσωσι μὲν χρυσᾶς εἰκόνας ἐφ' ἄρματος τοῦ τε Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου· νὰ στεφανώσωσι δὲ ἀμφοτέρους διὰ στεφάνων χρυσῶν ἀξίας διακοσίων ταλάντων, καὶ, βωμὸν ἰδρυσάμενοι εἰς αὐτοὺς, νὰ προσαγορεύσωσιν αὐτὸν βωμὸν τῶν σωτῆρων. Πρὸς τούτοις νὰ προσθέσωσιν εἰς τὰς δέκα φυλάς δύο νέας, ὀνομάζοντες αὐτάς Δημητριάδα καὶ Ἀντιγονίδα, καὶ νὰ τελῶσιν αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἀγῶνας, καὶ πομπὴν, καὶ θυσίαν, ἐνυφαίνοντες τὰς εἰκόνας αὐτῶν εἰς τὸν τῆς Ἀθηνᾶς πέπλον· πλὴν τούτων ἀπεφασίσθη νὰ χειροτονῇται καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἱερεὺς σωτῆρων ἐπικαλούμενος, καὶ τούτου τὸ ὄνομα νὰ φέρῳ τὰ ψηφίσματα καὶ αἱ ἄλλαι ἐπίσημοι πράξεις, οὐχὶ δὲ,

ὡς πρότερον, τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος· ἐπὶ δὲ πᾶσιν οἱ πεμπά-
μενοι πρὸς Ἀντίγονον ἢ Δημήτριον πρεσβεύται νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα
καὶ τὸ σχῆμα τῶν θεωριῶν. Ἄλλοι δὲ ἐπρότειναν νὰ καθιερωθῇ ὁ
τόπος ὅπου κατὰ πρῶτον ἀπεβιβάσθῃ εἰς τὴν ἄττικὴν χώραν ὁ
Δημήτριος, καὶ νὰ ἐγερθῇ αὐτόθι βωμὸς προσαγορευόμενος Δημη-
τρίου Καταιβάτου, ἐνῷ πρότερον εἰς μόνον τὸν Δία ἀπενέμετο ἡ
τοῦ Καταιβάτου προσωνυμία· πρὸς τούτοις νὰ δέχωνται τὸν Δη-
μήτριον ὅσῳκις ἔρχεται εἰς Ἀθήνας, διὰ τῶν ἀπονεμομένων εἰς
τὴν Δήμητραν καὶ τὸν Διόνυσον τιμῶν, εἰς δὲ τὸν ὑπερτεροῦντα
τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς ὑ-
ποδοχῆς, νὰ δίδηται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τὸ ἀπαιτούμενον
πρὸς ἀφίερωσιν ἀναθήματος ἀργύριον· τελευταῖον τὸν μὲν Μουνυ-
χιῶνα μῆνα, Δημητριῶνα μετωνόμασαν, πᾶσαν δὲ τελευταίαν μη-
νὸς ἡμέραν Δημητριάδα, τὰ δὲ Διονύσια, Δημήτρια ἀπεκάλεσαν.
Προκειμένου δὲ μετ' οὐ πολὺ ν' ἀνατεθῶσιν ὑπὸ τῆς πόλεως ἀσπί-
δες εἰς Δελφοὺς, ἔγραψε Δρομοκλείδης ὁ Σρήττιος τὸ ἀκόλουθον
ἀλλόκοτον ψήφισμα. Ἀγαθῇ τύχῃ, δεδοχθῶ τῷ δήμῳ, χειροτο-
νῆσαι τὸν δῆμον ἓνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηναίων, ὅστις ἀφικόμενος πρὸς
Σωτῆρα, καὶ καλλιερτσάμενος, ἐπερωτήσῃ (Δημήτριον) τὸν Σωτῆρα,
πῶς εὐσεβέστατα καὶ κάλλιστα καὶ τὴν ταχίστην ὁ δῆμος τὴν
ἀποκατάστασιν ποιήσαιτο τῶν ἀναθημάτων· ὅ,τι δ' ἂν χρήσῃ,
ταῦτα πράττειν τὸν δῆμον. » Καὶ τὸ πάντων πρακτικώτερον, ἀφοῦ
ἐχαιρέτισαν τὸν Δημήτριον ὡς θεόν, ἀπένειμαν εἰς αὐτόν τε καὶ
εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ τὴν θετικωτάτην τῶν τιμῶν ἣν ἠδύναντο
νὰ ἐπινοήσωσι, πρῶτοι ἀμφοτέρους προσαγορεύσαντες βασιλεῖς!

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἡσχολοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι· οὐδ' εἴ-
ναι ἄπορον πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐξητελίζοντο ἐνώπιον τοῦ λαμπροῦ
ἐκείνου νεανίου, εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ὁποίου ὤφειλον τοῦλά-
χιστον τὸ πρόσχημα τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ πρὸ μικροῦ εἰς τὸ τυφλὸν
τοῦ Κασσάνδρου ὄργανον, εἰς τὸ ἄθλιον ἐξ ἀνδραπόδων ἀνδράποδον,
εἰς τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα εἶχον ἐγείρει τριακοσίους ἐξήκον-
τα ἀνδριάντας! Οὐδεὶς δύναται νὰ καταμετρήσῃ τὸ βάραθρον
τῆς ταπεινώσεως, εἰς ὃ καταφέρονται ἐνίοτε τὰ ἔθνη· καὶ, τὸ δει-
νότερον, ὅσῳ εὐφύστερα καὶ λογιώτερα ἐδείχθησαν, τόσῳ οἰκτρα-

τέρα πολλάκις ἀποβαίνει ἡ ταπείνωσις αὐτῶν, ὥς ἂν ἐρρημύζετο εἰς αὐτὰ ὁ φοβερός τῆς Νεμέσεως νόμος.

Ἄλλ' ἐν οἷς Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἔπραττον ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν ἀπονεμηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν, ἡ ἀνακτήσωσι μέρος τοῦλάχιστον τῆς προτέρας πραγματικῆς δυνάμεως, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδ' ὁ Δημήτριος ἔπραξέ τι, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηναίων, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἥτοι πρὸς κατάλυσιν τῆς κατὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἀρχῆς τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου· ἀλλὰ διέτριψεν ἐπὶ μῆνας πολλοὺς σχολάζων εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν, καὶ εὐφραινόμενος εἰς τὰς ἐλκεσινὰς ἐκεῖνας κολακείας, καὶ ἀσωτεύων εἰς συμπόσια πολυτελῆ μετὰ κομψῶν φιλοσόφων καὶ ὠραίων ἐταῖρων. Ἐπεσφράγισε δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμόν τῶν Ἀθηναίων, λαβὼν σύζυγον τὴν καλὴν Εὐρυδίκην, τὴν χήραν τοῦ ἐν Κυρήνῃ ἀρχαντος Ὀφέλλα, ἥτις, μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν πατρίδα, αὐτῆς, τὰς Ἀθήνας. Ὁ γάμος οὗτος ἐθεωρήθη ὡς γεγονὸς μέγιστον, οὐ μόνον διὰ τὴν λαμπρότητα μεθ' ἧς ἐτελέσθη, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ Εὐρυδίκη ἐλέγετο ἀπόγονος τοῦ Μιλτιάδου, ὥστε τὸ συνοικέσιον τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν παρόντων ἡρώων μετὰ τῆς κληρονομίας ἐνὸς τῶν ἐξοχωτέρων ἡρωϊκῶν γενῶν τῆς πόλεως, ἐφαίνετο συνάπτον τὸ ἔνδοξον αὐτῆς παρελθὼν μετὰ τῆς μεγίστης τῶν τότε ἐπὶ γῆς δυνάμεων. Ἄλλ' αἴφνης περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 307, διεκόπη τὸ ὄνειρον τοῦτο τῶν τιμῶν καὶ εὐωχιῶν καὶ πανηγύρεων, διότι ὁ Δημήτριος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς νὰ ἐπιστρέψῃ ὅ,τι τάχιστα εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ ὀριστικὴ ρύθμισις τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπέβαιναν ὁσημέραι ἀναπόδραστος. Ἡ ἐν ἔτει 344 γενομένη εἰρήνη δὲν ἐθεωρήθη διαλυθεῖσα διὰ τῶν ἐκστρατειῶν τὰς ὁποίας, ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐπεχείρησεν ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Δημήτριος· ἀλλὰ ἕτερα γεγονότα προπαρεσκέυσαν νέαν μεγάλην ρῆξιν. Διὰ τῆς εἰρήνης ἐκείνης εἶχεν ἔτι ἀναγνωρισθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους καὶ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὁ ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης υἱὸς τοῦ κατακτητοῦ· μετ' οὐ πολὺ ὁμως, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Κάσσανδρος ἐφόνευσε τὸν τε νέον Ἀλέξανδρον καὶ τὴν

μητέρα αὐτοῦ· ἔπειτα ὁ Πολυσπέρχων ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἰρα-
κλέα· κατόπιν ἐξέλιπεν ὡσαύτως ἐκ μέσου ἡ Κλεοπάτρα· ὥστε ἐν
ἔτει 307 ἐξ ὄλων τῶν συγγενῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν
ἐσώζετο εἰμὴ μόνον ἡ θεία αὐτοῦ Θεσσαλονίκη, ἡ τοῦ Κασσάνδρου
σύζυγος. Ἐὰν λοιπὸν προέκειτο εἰσέτι νὰ διατηρηθῇ τὸ δικαίωμα
τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τὸ δικαίωμα τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὸν Κάσ-
σανδρον. Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος δὲν ἐθεωρεῖτο ὅτι δύναται νὰ ἀ-
ποβῇ ὁλοσχερῆς τοῦ μεγάλου κράτους κληρονόμος, εἴτε διότι τὸ
ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης δικαίωμα δὲν ὑπελαμβάνετο ὡς σπουδαῖον,
εἴτε διότι πράγματι ὁ Κάσσανδρος ἦτο ὁ ἀσθενέστερος ὄλων τῶν
λοιπῶν στρατηγῶν. Ἐντεῦθεν περὶ τοὺς χρόνους τούτους οἱ δυνά-
σται οὗτοι ἤρχισαν νὰ ἐπισπεύδωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν
λύσιν τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἦτο δὲ τὸ ζήτημα, ἐὰν θέλῃ διατη-
ρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους ὑπὸ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, ἢ ἂν θέλῃ συνομο-
λογηθῇ ὀριστικῇ τις διανομὴ καὶ ἀναγνωρισθῇ ἕκαστος βασιλεὺς
τῆς ἰδίας μερίδος. Ὁ μόνος τῶν στρατηγῶν ὅστις ἤξιον ν' ἀναλάβῃ
τὴν ὁλοσχερῇ κληρονομίαν ἦτο ὁ Ἀντίγονος· διὰ τε τὴν βασιλι-
κὴν αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ διότι, ἄρχων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ
τῆς Συρίας, ἦτο ὁμολογουμένως ἀπάντων ἰσχυρότερος, καὶ διότι
ἐπερείδετο ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου μεγαλο-
φυίας. Μήπως πρὸ μικροῦ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον προσαγορεύσει ἡδὴ
ἀμφοτέρους βασιλεῖς; Ἀλλ' οὔτε ὁ Πτολεμαῖος, οὔτε ὁ Σέλευκος,
οὔτε ὁ Κάσσανδρος, οὔτε ὁ Λυσίμαχος ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑπο-
κύψωσιν εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην. Ἰδίως δὲ ὁ Πτολεμαῖος, εἴτε ὡς
δραστηριώτερος τῶν ἄλλων εἴτε ὡς μᾶλλον τῶν ἄλλων κινδυνεύων,
εἶχεν ἀπὸ τινος χρόνου ἀρχίσει νὰ παρασκευάζεται πρὸς τὸν ἀγῶνα
καὶ εἶχεν ἀθροίσει ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις ἱκανὰς εἰς Κύπρον. Τοῦτο
δὲ ἠνάγκασε τὸν Ἀντίγονον ν' ἀνακαλέσῃ ἐν τάχει τὸν Δημήτριον
ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ Δημήτριος ἔδραμεν ἀμέσως εἰς Καρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ ἐνι-
σχύσας, εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, ἱκανῶς τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἔπλευ-
σεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 306, ἐπὶ Κύπρον, ἔχων πεζοὺς μὲν 15000, ἵπ-
πεῖς δὲ 400, τριήρεις 110 καὶ τὰ ἀναγκαῖα φορτηγὰ πλοῖα. Ἀπο-
βιβάσθεις εἰς τὴν βορειοανατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν, ἐκυρίευσεν
κατ' ἀρχὰς τὴν Οὐρανίαν καὶ τὴν Καρπασίαν καὶ ἔπειτα ἐτράπη

πρὸς τὴν πρωτεύουσάν τῆς νήσου πόλιν, τὴν Σαλαμίνα. Ἐνταῦθα ἀπῆντησε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πτολεμαίου Μενέλαον καὶ κατατροπώσας αὐτὸν ὁλοσχερῶς, κατέκλεισε ἐντὸς τῆς πόλεως, ἧς ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἔλαβεν ὁ νέος ἐκεῖνος στρατηγὸς ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ εὐφυΐαν περὶ τὴν ἐπινοήσιν καὶ κατασκευὴν νέων καὶ φοβερῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ τοῦ πολιορκητοῦ ἐπώνυμον. Ἐφερεν ἐκ τῆς Ἀσίας τεχνίτας, σίδηρον, ξυλείαν, καὶ πᾶν ἄλλο ἐπιτήδειον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ κατασκεύασε μηχανὰς παντὸς εἶδους ἀλλοκότου μεγέθους, λιθοβόλους, καταπέλτας (ἥτοι ὄργανα ἐπιτήδεια πρὸς ἐξακόντισιν βελῶν, λογχῶν καὶ ἄλλων τοιούτων), κριοὺς πρὸς καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, χελῶνας, ἥτοι στέγας ὑπὸ τὰς ὁποίας προεφυλάττοντο οἱ πολιορκηταί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸ δὲ μέγιστον πάντων τῶν ἐπινοηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἦτο ἡ ὀνομαζομένη Ἐλέπολις, κατασκευάσμα κολοσσιαῖον τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ἐντὸς ὅσον ἔνεστι μικροτέρου χώρου τὴν διὰ τοῦτο μάλιστα καταστρεπτικώτερον ἐνεργοῦσαν δύναμιν πολλῶν ἐπιθετικῶν ὄπλων· τὸ πλάτος ἐκάστης αὐτῆς πλευρᾶς εἶχε τεσσαράκοντα καὶ πέντε πήχεις, τὸ δὲ ὕψος, πήχεις ἐννεμήκοντα· ἐφέρετο δὲ ἐπὶ τεσσάρων στερεῶν τροχῶν, ὧν ἕκαστος εἶχε δεκατεσσάρων ποδῶν περίμετρον. Καὶ διηρεῖτο ἡ πελωρία αὕτη μηχανὴ εἰς στέγας ἐννέα· ἐκ τούτων εἰς μὲν τὰς κάτω στέγας εἰσῆνεγκεν ὁ Δημήτριος παντοίους πετροβόλους, ὧν οἱ μέγιστοι ἐσφενδόνιζον λίθους ζυγίζοντας 150 λίτρας· εἰς δὲ τὰς μέσας ἔθηκε τοὺς μεγίστους καταπέλτας, εἰς δὲ τὰς ἀνωτάτας τοὺς μικροτέρους καταπέλτας καὶ πετροβόλους· οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν χρῆσιν πάντων τούτων ἄνδρες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους· καὶ συνηρμόσθησαν πρὸς τούτοις εἰς τὰς δύο πλευρὰς τοῦ γιγαντώδους ἐκείνου ἐπιθετικοῦ πύργου δύο τερατώδεις κριοὶ καὶ αἱ προσήκουσαι χελῶναι, ἵνα συνάμα μετ' ἐκείνου ἐνεργῶσιν. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ τεῖχη ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι τοιοῦτοτρόπως προσβαλλόμενα καὶ διασειόμενα, ὥστε ἤρχισαν νὰ πίπτωσι, καὶ ἡ πόλις ἐκινδύνευε νὰ κυριευθῇ, ὅτε αἰφνης ὁ Μενέλαος κατάρθωσε διὰ νυκτὸς νὰ κατακαύσῃ τὰς πλείστας τῶν μηχανῶν.

Ὁ δὲ Δημήτριος, καὶ τοι ἰδὼν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔργα ἐν ῥιπῇ

ὀφθαλμοῦ καταστραφέντα, ἐπέμεινεν οὐδὲν ἥττον εἰς τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ. Οὕτω διαρκούσης πεισματωδῶς τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀμύνης, ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Μενελάου ὁ Πτολεμαῖος αὐτός· καὶ κατέπλευσεν εἰς Κίτιον, ἀπέχον τῆς Σαλαμῖνος σταδίου διακοσίους. Ὁ Πτολεμαῖος ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ ναῦς πολεμικὰς 140, πεντῆρεις καὶ τετρήρεις ἀπάσας, ἐπὶ δὲ φορτηγῶν πεντακοσίων, μυρίους πεζοὺς· ὥς τε εὐλόγως ἤλπιζεν ὅτι ὁ Δημήτριος, προσβαλλόμενος κατὰ μέτωπον ὑπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ ἀπειλούμενος ὑπισθεν ὑπὸ τοῦ ἐγκαρτεροῦντος ἔτι ἐν Σαλαμῖνι Μενελάου, δυσκόλως θέλει δυνηθῆ νὰ διαφύγῃ παντελῇ καταστροφῇ. Εἶχε δὲ ὁ Μενέλαος ἐν Σαλαμῖνι, ἐκτὸς τοῦ ἄλλου στρατοῦ, καὶ ἐξήκοντα ναῦς τὰς ὁποίας ὁ Πτολεμαῖος παρήγγειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ ὅ,τι τάχιστα, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐνισχύσῃ τὴν δύναμιν δι' ἧς θέλει ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Δημητρίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος οὔτε ἐν τῷ χώρῳ ὅπου ἴστατο περιέμενε τὸν ἀντίπαλον οὔτε τῶν ἐξήκοντα πλοίων τὴν ἐξοδὸν ἐπέτρεψε. Καταλιπὼν ἐπὶ τῆς πολιορκίας μέρος τῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν παρακειμένην παραλίαν ἅπαν τὸ ἱππικόν, ἐπεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς τοὺς κρατίστους τῶν πεζῶν καὶ τὰ χρησιμώτερα τῶν ἐπιθετικῶν ὅπλων, κατέλιπε δέκα μόνον πεντῆρεις ὑπὸ Ἀντισθένην, τὰς ὁποίας ἐθεώρησεν ἱκανὰς νὰ διικωλύσωσι τὴν ἐξοδὸν τῶν ἐξήκοντα πολεμίων πλοίων διὰ τὸ στενὸν τοῦ λιμένος στόμιον, καὶ αὐτὸς ἐξέπλευσε μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν εἰς προὔπαντησιν τοῦ ἀντιπάλου.

Ὁ Δημήτριος ἐξήρχετο περιχαρὲς διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, καὶ τοι γινώσκων κάλλιστα ὅτι μέγιστον ἀναλαμβάνει κίνδυνον. Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ αἰγυπτιακοῦ· διότι λέγουσι μὲν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος, ὅτι εἶχε ναῦς 180, κατὰ τὸν Διόδωρον ὅμως εἶχε μόνον 108, καὶ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν θεωροῦσιν οἱ νεώτεροι ἀκριβέστερον· πλὴν τούτου δὲ ὁ στόλος τοῦ Πτολεμαίου ἐφημιζέτο μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς ὁ πάντων ἐπιτηδεϊότερος, οὐδεὶς δὲ ἔτι εἶχε τολμήσει νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ ἐν πελάγει ἀναπεπταμένῳ. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο προθυμότερον ἐπέζητει τὸν ἀγῶνα ὁ Δημήτριος. Κοσμήσας δὲ πολυτελῶς πρὸς ναυμαχίαν τὸν στόλον, ἔταξε κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον, τὸ καὶ ἰσχυρότερον κέρας, τοῦ ὀπίου αὐτὸς προΐσ-

τατο, πεντήκοντα δύο ναῦς τὰς μεγαλητέρας, ἐν αἷς ἦσαν τριάκοντα τετρήρεις τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ ναύαρχόν τὸν Μήδιον, κατὰ δὲ τὴν μέσσην τάξιν τὰ ἐλάχιστα τῶν σκαφῶν ὧν ἤγοῦντο Θεμισίων ὁ Σάμιος καὶ Μαρσύας ὁ ἱστορικός· εἰς δὲ τὸ δεξιὸν πάντα τὰ λοιπὰ πλοῖα ὑπὸ Ἡγήσιππον τὸν Ἀλικαρνασσεά καὶ Πλειστήν τὸν Κῶρον, ἀρχικυβερνήτην ὄντα τοῦ σύμπαντος στόλου. Ταῦτα ἐγένοντο ἀφ' ἐσπέρας καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτός, τὴν δ' ἐπιοῦσαν πρωτὶ ἐπεράνη ὁ τῶν ἐναντίων στόλος ἐπιπλέων κατὰ σπουδὴν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει προλάβει τὴν ἐξοδὸν τοῦ Δημητρίου. Ἦδη δὲ ὁ Πτολεμαῖος θεωρῶν ὅτι προκατελήθη, παρσκευάσθη ὡσαύτως πρὸς τὴν ναυμαχίαν, καταλιπὼν ὕπισθεν τὰ φορτηγὰ καὶ διατάξας τὰ κατὰ τὸν στόλον εἰς τρόπον ὅπως ἀντίθετον τοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Δημήτριος, καθὼς εἶδομεν, ἐνίσχυσεν ἐξαιρέτως τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρας ἵνα, τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ Πτολεμαίου, ἐξωθήσῃ τὸ ὑπόλοιπον πρὸς τὴν παραλίαν, ἥτις κατείχετο ὑπὸ τῶν ἱππέων αὐτοῦ τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσιν οὕτω εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς νίκης· ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐξ ἐναντίας ἐνίσχυσεν ἰδιαζόντως τὸ ἴδιον ἀριστερὸν κέρας, ἵνα οὕτως τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ ἀντιπάλου, ἀφ' ἐνός μὲν ἐξωθήσῃ τὴν ὑπόλοιπον δύναμιν πρὸς τὸ πέλαγος, ὅπου ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἦτο ἐπιτηδειότερος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσελάσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχε νὰ προσλάβῃ ἐπικουρίαν πλοίων ἐξήκοντα.

Ἡ παραλίᾳ εἰς ἣν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἡ ναυμαχία αὕτη εἶναι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος. Ἐνταῦθα ὑφ' οὗτο ἡ Σαλαμίς, πόλις ὁμώνυμος ἐκείνης, παρὰ τῇ ὁποίᾳ πρὸ 474 ἐτῶν οἱ στόλοι τῆς Ἑλλάδος ἐπάλαισαν πρὸς τοὺς ἀσιανοὺς στόλους καὶ ἐθριάμβευσαν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος· ἐνταῦθα ἐγείρετο τὸ Κίτιον ἐκεῖνο ὅπου, πρὸ 443 ἐτῶν, ἀπέθανεν ὁ Κίμων, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος, ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰσέτι ἐμπνεόμενος, ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ χώρου μετ' ὀλίγον κατετρόπωσε τὰς βαρβαρικὰς τριήρεις καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τοὺς πολυθρυλλήτους ὄρους τῆς Κιμωνείου συνθήκης. Τίς ἤθελεν εἶπει εἰς τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους ἀγωνιστὰς τῆς ἐνταῦθα μικρᾶς Ἑλλάδος ὅτι μετὰ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα μέγας βασιλεὺς δὲν θέλει πλέον ὑπάρχει, ὅτι ἐλληνικοὶ στρατοὶ θέλουσι κατέχει ἅπαν

αὐτοῦ τὸ ἀχανὲς κράτος, καὶ ὅτι στρατηγοὶ Ἕλληνες, ἐλληνικοὺς ἄγοντες στόλους, θέλουσιν ἐρίζει πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τῶν πεδίων τούτων τῶν Κιμωνείων μαχῶν, περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου ! Διότι περὶ τούτου προέκειτο· καὶ τοῦτο κάλλιστα συναισθανόμενοι οἱ δύο ἀντίπαλοι, ὅ,τε Δημήτριος, ὅ,τε Πτολεμαῖος, ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀμοιβαίαν σύγκρουσιν. Συμπληρωθείσης δὲ τῆς παρασκευῆς, ἐγένοντο ἐπὶ ἐκάστου πλοίου αἱ νενομισμέναι πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχαὶ διὰ τῶν κελυστῶν, ἃς ἐπανελάμβανον ἅπαντα τὰ πληρώματα μεγάλη τῇ φωνῇ· μεθ' ὃ πρῶτος ὁ Δημήτριος ὕψωσε τὸ πρὸς μάχην σύστημα, ἀσπίδα κεχρυσωμένην· τοῦτο δ' ἔπραξε καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Τότε ἐστήμανον αἱ σάλπιγγες τὸ πολεμικόν, συνηλάαζαν ἀμφοτέραι αἱ δυνάμεις καὶ ὤρμησαν κατ' ἀλλήλων καταπληκτικῶς. Ἀμπρότατα δὲ πάντων ἡγωνίσθη ὁ Δημήτριος ἱστάμενος ἐπὶ τῆς πρύμνης τῆς ἐπτήρους αὐτοῦ καὶ αἶεετοτε τῶν περὶ αὐτὸν προπορευόμενος. Οἱ πολέμιοι περιεχύθησαν ἄθροοι κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ δὲν ἔπαυε τοὺς μὲν διὰ λογχῶν ἀκοντίζων, τοὺς δὲ ἐκ χειρὸς διὰ τοῦ δόρατος τύπτων· καὶ ἀναρίθμητα μὲν ἦσαν τὰ ἐπ' αὐτὸν φερόμενα βέλη· ἀλλ' αὐτὸς τὰ μὲν προορώμενος ἐξέκλινεν, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων διὰ τῶν σκεπαστηρίων αὐτοῦ ὅπλων ἐσώζετο. Τρεῖς ἔπεσον περὶ αὐτὸν ὑπασπισται, αὐτὸς δὲ ἀτρόμητος ἐξηκολούθει ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν ἀντιπάλων, καὶ, τρέψας τελευταῖον τὴν δεξιὰν αὐτῶν, ἐπατέθη ἀκατάσχετος κατὰ τοῦ κέντρου καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ ἐν τῷ ἅμα εἰς πλείστην ταραχήν. Ὁ Πτολεμαῖος ἡγωνίζετο ἐν τούτοις οὐδὲν ἥττον ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς τοῦ Δημητρίου δεξιᾶς· ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμήν, ἄλλας μὲν τῶν πολεμίων νηῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατέδυσεν, ἄλλας δὲ αὐτάνδρους ἐκυρίευσεν καὶ ἐτρέπετο ἤδη νικηφόρος ἐπὶ τῆς λοιπᾶς τοῦ Δημητρίου δυνάμεις, βλέπει τό τε εὐώνυμον κέρας τῶν ἰδίων συντετριμμένον καὶ τὴν μέσσην τάξιν πρὸς φυγὴν ὁρμήσασαν· ὥστε ἀποβάλλει πᾶσαν νίκης ἐλπίδα, θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ σώσῃ ὅ,τι ἡδύνατο ἔτι νὰ σωθῇ, καὶ μετὰ κόπου διελαύνει εἰς Κίτιον, ὁκτῶ μόλις πλοῖα ἀπὸ τοῦ πολυαριθμοῦ αὐτοῦ στόλου συνεπαγόμενος. Ὁ δὲ Δημήτριος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς Νέωνα καὶ Βούριχον τὴν διώξιν τῶν ἡττηθέντων καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐπιπλεόντων· αὐτὸς δὲ, κοσμήσας τὰς ἰδίας ναῦς διὰ τῶν ἀκρο-

στολίων καὶ ἐφελκόμενος τὰς κυριευθείσας, ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸν λιμένα τῆς Σαλαμῖνος. Διαρκούσης τῆς μάχης, αἱ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ἐξήκοντα τοῦ Μενελάου νῆες ἠγωνίσθησαν νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Πτολεμαίου καὶ μετὰ πεισματώδη μάχην πρὸς τὰ δέκα τοῦ Δημητρίου πλοῖα, τὰ ὅποια ἔφραττον τὸ στόμιον, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐκπλεύσωσιν· ἀλλ' ἔφθασαν βραδέως· ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἤδη ὑποχωρήσει· ὁ Δημήτριος ἐπανήρχετο τροπαιοῦχος· ὅθεν ἔσπευσαν ν' ἀσφαλισθῶσι πάλιν ἐντὸς τοῦ λιμένος.

Ἡ νίκη τοῦ Δημητρίου ὑπῆρξεν ὅσον ἐνδέχεται ὀλοσχερής· δὲν ἀπέβαλεν εἰμῇ εἴκοσι σκάφη, ἐκυρίευσεν δὲ τεσσαράκοντα αὐτανδρα, κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ἐβδόμηκοντα, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ Πτολεμαίου πολεμικὰ πλοῖα, πλὴν τῶν ὀκτὼ τῶν εἰς Κίτιον διασωθέντων, διεφθάρησαν καὶ πλήρη θιλάσσης κατήχθησαν εἰς τὸ παρά τὴν Σαλαμῖνα στρατόπεδον. Πρὸς τούτοις ἐκυριεύθησαν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν φορτηγὰ μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὀκτακισχιλίων σχεδὸν στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὁπόσον ὀλοσχερής ἀπέβη ἡ νίκη, ἀπεδείχθη μάλιστα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· διότι ἐν τῷ ἅμα παρεδόθη μὲν ὁ Μενέλαος καὶ ἅπας ὁ στόλος αὐτοῦ, ὑπετάχθησαν δὲ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Κύπρου πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγκαταλιπὼν τὴν νῆσον ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Δημήτριος ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμίων, ἀπέδωκεν ἄνευ λύτρων ἐκ τῶν αἰχμαλώτων πολλοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας, ἐν οἷς τὸν Μενέλαον, καὶ Λεοντίσκον τὸν τοῦ Πτολεμαίου υἱόν, κατέταξεν εἰς τὸν ἴδιον στρατὸν τοὺς λοιποὺς, συμποσομένους εἰς 16000 πεζοὺς καὶ 600 ἵππεῖς· ἀπέστειλεν εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ Ἀθηναίους, ὧν τὰ πλοῖα τοσοῦτον συνέπραξαν εἰς τὸν ἀγῶνα, χιλίας καὶ διακοσίας πανοπλίας καὶ ἔσπευσε πρὸ πάντων ν' ἀναγγείλῃ τὸ κατόρθωμα εἰς τὸν πατέρα διὰ τοῦ Μιλησίου Ἀριστοδήμου, ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων αὐτοῦ αὐλικῶν. Ὁ Ἀριστόδημος ἔδραμεν ἐκ Κύπρου εἰς Συρίαν, ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίγονος ἀσχολούμενος τότε περὶ τὴν κατασκευὴν νέας πόλεως παρὰ τὸν Ὀρόντην ποταμὸν, τὴν ὁποίαν ἀφ' ἑαυτοῦ Ἀντιγονίαν ὠνόμασεν. Ὁ Ἀριστόδημος φθάσας δὲν ἐπέστρεψε νὰ πλησιάσῃ τὸ κομίζον αὐτὸν πλοῖον εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ἀγκυροβολήσας διέταξε τὸ πλήρωμα νὰ μένῃ ἀκίνητον ἐντὸς τῆς

νῆος, αὐτὸς δὲ ἔμβαε εἰς τὸ ἐφόλκιον ἐξῆλθε μόνος εἰς τὴν ξηράν. Ὁ Ἀντίγονος διετέλει πρὸ ἡμερῶν ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνων παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀγγελίαν τινά· ὅτε δ' ἔμαθε ὅτι ἀφίκετο πλοῖον ἐκ Κύπρου καὶ ὅτι ἡγκυροβόλησεν, ἡ ταραχὴ αὐτοῦ κῦξῃσε καὶ ἔπεμψεν ἄλλεπαλλήλους ἀπεσταλμένους ἵνα μάθωσι τί τρέχει. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπαντήσαντες τὸν Ἀριστόδημον ἡρώτων αὐτὸν τίνα φέρει ἀγγελίαν καὶ ἐξώρριζον νᾶ εἶπῃ ὅ,τι καὶ ἂν συμβαίνει, ἵνα παύσῃ ἡ τοῦ γέροντος πατρὸς ἀμηχανία· ὁ δὲ εἰς οὐδένα ἀπεκρίνετο καὶ πρόεδαινε βάδην, σιωπηλὸς καὶ σοβαρὸς. Πολῖται καὶ στρατιῶται, Μακεδόνες, Ἕλληνες, Ἀσιανοὶ συνηθροίσθησαν ἐν τῷ μεταξὺ περὶ τὸν Ἀριστόδημον καὶ παρέπεμπον αὐτὸν πρὸς τὰ βασίλεια ἀποροῦντες καὶ φοβούμενοι τὰ δεινότερα, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀντίγονος, μὴ δυνάμενος πλέον νᾶ κρατήσῃ ἑαυτὸν, κατήλθε μέχρι τῶν θυρῶν εἰς προὔπάντησιν τοῦ ἐρχομένου. Τελευταῖον ἐπλησίασεν ὁ Ἀριστόδημος, καὶ τότε, ἐκτείνας τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν στρατηγὸν, ἀνεβόησε μεγάλη τῇ φωνῇ· «Χαῖρε, βασιλεῦ Ἀντίγоне, νικῶμεν Πτολεμαῖον ναυμαχίᾳ, καὶ Κύπρον ἔχομεν, καὶ στρατιώτας αἰχμαλώτους μυρίους ἐξακισχιλίους ὀκτακοσίους.» Καὶ ἐπανέλαβεν ἐν τῷ ἅμα τὸ πλῆθος εὐφραινόμενον· «Χαῖρε, βασιλεῦ Ἀντίγоне! Χαῖρε βασιλεῦ Δημήτριε!» Οἱ δὲ φίλοι προελθόντες ἀμέσως ἀνέδρασαν εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ μέτωπον τὸ τοῦ βασιλέως διάδημα καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν, ἀδιαλείπτως ὑπὸ τοῦ λαοῦ χαιρετιζόμενον, εἰς τὰ βασίλεια. Ἐκεῖ πρὸς τὸν Ἀριστόδημον στραφεὶς· «Καὶ σὺ νῆ Δία χαῖρε!» εἶπεν ὁ Ἀντίγονος, αὐτῷ δ' ἡμᾶς βασανίσας, δίκην ὑφέξεις· βράδιον γὰρ ἀπολήψῃ τὸ εὐαγγέλιον.» Μεθ' ὃ ἔπεμψε πρὸς τὸν τροπαιοῦχόν υἱὸν εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν καὶ διάδημα, προσειπὼν ἐν αὐτῇ τὸν Δημήτριον βασιλέα.

Ὁ Ἀντίγονος λοιπὸν ἐφαίνετο πλησιάσας πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν πρὸ τοσοῦτων ἐνιαυτῶν ἐπεδίωκεν. Ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀντιγονίᾳ, οἱ λαοὶ ἐχαιρέτισαν ἤδη αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον ὡς βασιλεῖς. Ὁ μᾶλλον ἐπικίνδυνος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ὁ Πτολεμαῖος, κατὰ κράτος περὶ Κύπρον ἡττηθεὶς, ἐνόμιζε τις ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι θέλει ἀναγνώρισε αὐτὸν

ὡς νόμιμον κύριον· οἱ δύο ἄλλοι ἐν Εὐρώπῃ δυνάσται, ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Λυσίμαχος, δὲν ἦσαν βεβαίως ἐνάμιλλοι αὐτοῦ· ὁ δὲ Σέλευκος εἶχε μὲν ἤδη συγκροτήσει πρὸς ἀνατολὰς κράτος μέγα, ἀλλὰ δυσκόλως ἐπὶ τέλους ἤθελεν ἀνθέξει εἰς τὴν ἡνωμένην δύναμιν ἀπάσης τῆς δύσεως, ὑπὸ τῆς νέας ἀγομένην βασιλείας. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ὄνειρα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐτρέφετο ὁ Ἀντίγονος, ἀναλογιζόμενος τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις· ἐλησμόνει δ' ἐν τούτοις, ὅτι ἦτο γέρον ὀγδοηκοντούτης, καὶ ὅτι ἡ τύχη σπανίως ἐπιδαψιλεύει τὰς χάριτας αὐτῆς εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην· ἐλησμόνει ὅτι ἂν ἔσῳζε τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἐμπειρίαν, εἶχε παντάπασιν ἀποβάλλει τὴν ἄλλοτε ἀπαράμιλλον τόλμην, καρτερίαν, δραστηριότητα· ἐλησμόνει ὅτι ἂν εἶχεν υἱὸν νέον, φιλόδοξον, ῥιψοκίνδυνον, πολυμήχανον, ὁ υἱὸς οὗτος, ἄσωτος ὢν ἐνταύτῳ καὶ ἄστατος, εἶχεν ἅπαντα τὰ ιδιώματα ἐκεῖνα, δι' ὧν ἀπόλλυνται μᾶλλον ἢ συμπληροῦνται καὶ παγιοῦνται τὰ ἀποκτηθέντα· ἐλησμόνει ἐπὶ πᾶσιν ὅτι ἔμελλε ν' ἀνταγωνισθῇ οὐχὶ πρὸς βαρβάρους, ἀλλὰ πρὸς στρατοὺς ἐξησκημένους καθ' ὃν τρόπον ἦσαν ἐξησκημένοι οἱ ἴδιοι αὐτοῦ στρατοὶ, καὶ ἀγομένους ὑπὸ στρατηγῶν ἐξεληθόντων ἀφ' ἧς καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε σχολῆς· ὥστε ἂν δὲν ἐτυφλοῦτο ὑπὸ τῆς πρεσβυτικῆς αὐτοῦ φιλοτιμίας, ὥφειλε νὰ σκέπτηται πῶς νὰ διατηρήσῃ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν δυναστῶν τάξιν μᾶλλον ἢ πῶς νὰ ὑπαγάγῃ ἅπαντας ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ κυριαρχίαν.

Τῷντι ὁ Πτολεμαῖος, κύριος ὢν χώρας πλουσίας, καλῶς κυβερνωμένης καὶ ἐντελῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένης, δὲν εἶχε παντάπασιν ἀπελπισθῇ ἔνεκα τῆς περὶ Κύπρον ἡττης. Οὐδέποτε μὲν ἐφ' ἀντάσθῃ ὅτι δύναται νὰ κληρονομήσῃ ὁλόκληρον τὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀξίωμα, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς λαχούσης αὐτῷ χώρας ἦτο ἔτοιμος νὰ ὑπερμαχήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου, ἐπερειδόμενος ἰδίως εἰς στρατὸν πιστὸν ὅστις, ἀντὶ νὰ ταπεινωθῇ διὰ τὴν πρὸ μικροῦ ἐπελθοῦσαν ἀποτυχίαν, ἀγερῶχος ἀπ' ἐναντίας ἔσπευσε νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ βασιλέα. Διότι τοῦτο εἶναι τὸ ἀξιωματικώτερον. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ ὁ Ἀντίγονος λαβὼν τὸ διάδημα, ἐθεώρει ἑαυτὸν μόνον κληρονόμον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καὶ οἱ ἄλλοι δυνάσται ἅπαντες βασιλεῖς ἑαυτοὺς ἀνεκήρυξαν, ὅτε Λυσίμαχος ἐν Θράκῃ, καὶ ὁ

Κάσσανδρος ἐν Μακεδονίᾳ· διόπερ ἐν αὐτὸς βασιλέων ὀνομάσθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ἔτος 306. Ὁ δὲ Σέλευκος, πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῶν βαρβάρων βασιλεὺς ὀνομαζόμενος καὶ ἐπὶ τὸ ἀνατολικὸν ἔσαν χαίρετιζόμενος, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦδε νὰ φέρῃ τὸ διάδημα καὶ ὅταν Ἕλληνας ἢ Μακεδόνας ἀνδρας ὑπεδέχετο, καὶ νὰ ἀριθμῇ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν, ἐξ Αἰγύπτου ἐπα- νερχόμενος, ἀνέκτισε τὴν Βαβυλῶνα. Ἀντὶ ἐνὸς λοιπὸν βασιλέως, πέντε βλέπομεν ἤδη βασιλεῖς, ὁ δ' Ἀντίγονος· ἐνταῦθεν εἶπερ ποτὲ ἄλλοτε ἠναγκάσθη νὰ στηρίξῃ διὰ τῶν ὅπλων τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις.

Καὶ πρῶτον ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ ὁποίου τὴν κατατρόπωσιν ἐθεώρει ἀπαραίτητον, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῶν ἄλλων ἀνταγωνιστῶν. Ὅθεν διέταξε μεγάλας περὶ τὸν Ὀρόντην προπαρασκευὰς καὶ μετεκάλεσεν ἐκεῖ ἐκ Κύπρου τὸν Δημήτριον. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ νήσῳ ὁ νέος στρατηγὸς ἐφαίνετο λησμονήσας τὸν κόσμον ὅλον ἐν μέσῳ τῶν πανηγύρεων ὅσαι ἐτε- λούντο εἰς τιμὴν τοῦ ἀπονειμηθέντος αὐτῷ διαδήματος καὶ, τὸ δεινότερον, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς περιβοήτου ἐταίρας Λαμίας. Ταύ- τῃν τὴν Λαμίαν εἶχε συλλάβει αἰχμάλωτον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ νίκην, καὶ ὑπὲρ πάσαν ἄλλην γυναῖκα ἐλάτρευσε, καὶ τοι πολὺ πρεσβυτέραν αὐτοῦ οὔσαν. Ἀλλ' ἅμα λαβὼν τὴν προσταγὴν τοῦ πατρὸς ἔδραμεν εἰς Ἀντιγονίαν, καὶ ἐπειδὴ φθάσας, περιπα- θῶς, κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ, ἡσπάζετο τὸν γέροντα, ὁ Ἀντίγονος εἶπε γελῶν πρὸς αὐτόν· «Μήπως νομίζεις, ὦ παῖ, ὅτι τὴν Λα- μίαν καταφιλεῖς;» Δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ ἐν Ἀντιγονίᾳ, γινομένων τῶν παρασκευῶν, νὰ διάγῃ ἐν πότοις καὶ ἀσωταίαις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἀπέφευγε νὰ ἴδῃ τὸν πατέρα. Καὶ λέγεται ὅτι προσελθόντος ποτὲ τοῦ γέροντος πρὸς τὸν υἱὸν μετὰ πολυήμερον τούτου πότον, ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος ἐβεβαίουν ὅτι βεῦμά τι ἠνώχλησεν αὐτόν καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν πατέρα· αὐτὸ ἔμαθα, εἶπεν ὁ Ἀντίγονος, ἀλλ' εἰπέ με· θάσιον ἦτο τὸ βεῦμα ἢ χίον;» Ἀλλοτε πάλιν ἀκούσας ὁ Ἀντί- γονος ὅτι ἀσθενεῖ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὑπῆγε νὰ τὸν ἐπισκερθῇ, καὶ ἀ- πήντησεν εἰς τὸν πρόδομον καλὴν τινα νέαν ἀναχωροῦσαν· εἰσελ- θὼν δὲ καὶ κηθήσας παρ' αὐτῷ ἤψατο τῆς χειρός. Ὁ Δημήτριος τὸν

εἶπεν ὅτι ὁ πυρετός του τόρα ἐξέλιπε. «Τῶντι παιδίον, ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίγονος, καὶ ἐμένα μὲ ἀπῆντησε πρὸ μικροῦ εἰς τὸν πρόδομον ὁ πυρετός σου ἀπερχόμενος.» Καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι ὁ Δημήτριος ὁ πρὸ μικροῦ κατατροπώσας τὸν Πτολεμαῖον εἰς μάχην ἐναγώνιον, καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν ἐκτεθεὶς εἰς τοὺς φοβερωτάτους τῶν κινδύνων!

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ παρασκευαί, καὶ, περὶ τὰς ἀρχὰς φθινοπώρου τοῦ 306, ἐξεκίνησεν ὁ στρατός ἐκεῖνος, ἀγόμενος κατὰ ξηράν μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου αὐτοῦ, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου. Ἡ δύναμις ἣτις προέκειτο ἤδη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου συνεκροτεῖτο, ἐξ 80,000 πεζῶν, 8,000 ἵππέων, 83 πολεμιστηρίων ἐλεφάντων, 150 πολεμικῶν πλοίων καὶ 100 φορηγῶν. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀντιγόνου ἦτο νὰ προσβάλλῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης· καὶ αὐτὸς μὲν ἔφθασε τῶος διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Πηλούσιον, παρὰ τὰς ἀνατολικὰς τοῦ Νείλου ἐκβολὰς, κατὰ μῆνα νοέμβριον, ὁ δὲ Δημήτριος, μετὰ τοῦ στόλου, ὑπέστη κατὰ τὸν μεταξὺ Γάζης καὶ Πηλουσίου πλοῦν, τρικυμῖαν δεινὴν καὶ πολυήμερον, καθ' ἣν ἀπέβαλεν οὐκ ὀλίγα σκάφη, κινδυνεύσας αὐτὸς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀφοῦ δὲ συνῆλθον πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ περὶ Πηλούσιον αἱ δύο δυνάμεις, ἐπεχείρησαν νὰ διαβῶσι τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νείλου βραχίονα καὶ συγχρόνως νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἐγκαίρως ὀχυρώσει ἀσφαλῶς τὴν τε παραλίαν ἅπασαν καὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὥστε αἱ ἐπιθέσεις, εἰ καὶ ἐπιμόνως καὶ γενναίως γινόμεναι, ἀπέτυχον πανταχόθεν, ὁ δ' Ἀντίγονος, θεωρῶν τὸν χρόνον παρερχόμενον, καὶ τὰς τροφὰς ἐλλειπούσας, καὶ τὸν στρατὸν ἀθυμοῦντα, ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ καταπαύσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Συρίαν. Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἰσοδυναμοῦσα πρὸς ἥτταν ὀλοσχερῇ, ἤρχισε ν' ἀποδεικνύῃ τὴν ματαιότητα τῶν κυριαρχικῶν τοῦ δυνάστου τῆς Ἀσίας ὀνείρων· καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἐφάνη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Ἀντίγονος, ὁ τοῦ Εὐμένους στρατηγικὸς, τολμηρὸς καὶ ἐπιμόνος ἀντίπαλος. Τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου ἦτο ὁμολογουμένως τὸ μᾶλλον δυσπρόσιτον τῆς Αἰγύπτου μέρος. Διατὶ λοιπὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ θελήσῃ διὰ τοῦτου καὶ μόνου νὰ ἐμβάλλῃ εἰς τὴν χώραν τοῦ πολεμίου; Τοσαύτας ἔχων δυνάμεις, ἡδύνατο, ἀπὸ τοῦ Πηλουσίου ὀρμώμενος, νὰ προσβάλλῃ

ἄφ' ἐνὸς μὲν τὴν Μέμφιν καὶ ἀφ' ἐτέρου τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ἀναγκάσας δὲ οὕτω τὸν Πτολεμαῖον νὰ διαιρέσῃ μὲν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, νὰ δράμῃ δὲ εἰς βοήθειαν τῶν πρωτευουσῶν τοῦ κράτους, νὰ ἐξασθενίσῃ δὲ τὴν τοῦ Δέλτα ἄμυναν, ὁ Ἀντίγονος πιθανώτατα ἤθελε κατορθώσει ἐπὶ τέλους νὰ διαπεράσῃ τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νείλου βραχίονα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀπετύγχανε πάλιν, διὰ τί νὰ ὀπισθοδρομήσῃ διὰ μιᾶς εἰς Συρίαν ὡς ἂν κατὰ κράτος ἡττηθεῖς; Διὰ τί νὰ μὴ παραμείνῃ τοῦλάχιστον παρὰ τὸ Πηλούσιον, ὅπου, θαλασσοκρατῶν, ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ἀφθόνους τροφάς, νὰ προσλάβῃ νέας ἐπικουρίας, νὰ περιμείνῃ ἀσφαλῶς τὸ ἔαρ καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν τοῦ ποταμοῦ ὑδάτων, ἵνα ἐπαναλάβῃ ἐπιτυχέστερον τὸν ἀγῶνα; Ἐνὶ λόγῳ ἔπραξεν ὅ,τι χείριστον ἡδύνατο νὰ πράξῃ καὶ διὰ τῆς ἐσπευσμένης ὑποχωρήσεως αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ὅλον ἐπιχείρημα ἐματαίωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς, ἣν διὰ τοσούτων ἀγώνων ἐκτήσατο, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἀπώλεσεν.

Αἴφνης δὲ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 303, βλέπομεν αὐτὸν ἐπιτιθέμενον κατὰ τῆς Ῥόδου. Τί τὸ προκαλέσαν τὸν νέον τοῦτον ἀγῶνα, ἄδηλον. Βεβαίως, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἤδη κύριος τῆς Κύπρου, ἂν ἐπετύγχανε νὰ δεσπόσῃ καὶ τῆς Ῥόδου, ἤθελε καθ' ὅλοκληρίαν θαλασσοκρατήσῃ καὶ ἡδύνατο οὕτως νὰ ἐπιφέρῃ μὲν πληγὴν καίριαν εἰς τὸ ἐξαγωγικὸν τῆς Αἰγύπτου ἐμπόριον, νὰ ἐπιτεθῇ δὲ κατ' αὐτῆς δι' ἀκαταμαχίτου ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ παρὲς ὅτι ὁ κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἀγὼν σφόδρα ἐντεῦθεν περιεπλέκετο δι' ἐτέρου, παρεμπύπτοντος, δεινοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκβασιν ἀδήλου ἀγῶνος, εἶχε καὶ ἀπαίσιόν τι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο κατὰ πόλεως οὐδετέρως καὶ ἐμπορικῆς· τοσούτῳ μᾶλλον ἀπαίσιον ὅσῳ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἡ πόλις αὕτη ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον δυνάστην.

Ἡ τῶν Ῥοδίων πολιτεία εἶχεν ἀκμάσει πολὺ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν πολέμων οἷς πρὸς ἀλλήλους διεξήγαγον οἱ διάδοχοι. Πᾶσα σχεδὸν ἡ μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἐμπορία συνεκεντρώθη εἰς τὴν νῆσον ταύτην. Οἱ Ῥόδιοι ἦσαν ἐπιτηδείοτατοι ναυτικοί, διὰ δὲ τοῦ σώφρονος καὶ φιλονόμου πνεύματος αὐτῶν, τῆς φιλοπονίας, τῶν συνετῶν πολι-

τικῶν θεσμῶν, καὶ τῶν ἀρίστων ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν νόμων, ἀπέβησαν ὀνομαστοὶ καθ' ἅπαντα τὸν γνωστὸν ἐμπορικὸν κόσμον, ὃν καὶ κατὰ τοῦτο εὐηργέτουں, ὅτι ἐπιμόνως καὶ ἐπιτυχῶς κατεδίωκον τὴν μαστίζουσαν τὰς θαλάσσας ἐκείνας πειρατείαν. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἡ νῆσος αὐτῶν εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς· ἐκεῖνου δὲ θανόντος, οἱ Ῥόδιοι ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ταύτην καὶ διετέλεσαν αὐτόνομοι, ἐπερεϊδόμενοι ἐπὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, καὶ ὠφελοῦμενοι ὑπὸ τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζήτησεως τῶν δυναστῶν. Τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο εὐρυθμὸς τις καὶ μετρία ἀριστοκρατικόν· διὰ δὲ τὴν σύνεσιν τοῦ πολιτεύματος τούτου καὶ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ ταράχου οὐδετερότητα, τοσοῦτον ἠὲδοκίμησαν ὥστε πολλοὶ ξένοι ἔμποροι καὶ κεφαλαιοῦχοι κατέφυγον εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, εἴτε ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ αὐξήσωσι τοὺς πόρους, εἴτε ἵνα ἐν ἡσυχίᾳ ἀναλώσωσι τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Καὶ ἐπεζήτει μὲν ἕκαστος τῶν δυναστῶν τὴν πρὸς τοὺς Ῥόδιους οἰκειότητα, παρέχων αὐτοῖς δῶρα καὶ ἄλλα πολυειδῆ πλεονεκτήματα, ἀλλ' αὐτοὶ, πρὸς πάντας φιλικῶς διακειμένοι, ἀπέφευγον ἐπιμελῶς πᾶν εἶδος συμμαχίας δυναμένης νὰ περιπλέξῃ αὐτοὺς εἰς πολέμους. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπέκλινον ὁπῶσούν πρὸς τὸ τοῦ Πτολεμαίου μέρος, διότι μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἰδίως διεξήγον τὰς κυριωτέρας αὐτῶν συναλλαγάς. Τὰ ἐμπορεύματα τῆς μεσημβρίας, τὰ ὅποια ἀπὸ τῆς μεταξὺ Σελεύκου καὶ Ἀντιγόνου ρήξεως, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Ἀσίας, κατέπλεον ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρείαν εἰς Ῥόδον, ἵνα μεταβιβασθῶσιν ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ἄλλας δυτικὰς πόλεις· αἱ δὲ τελωνιακαὶ εἰσπράξεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐμπορίου ἀπετέλουν τὴν μεγαλητέραν τῆς πολιτείας πρόσοδον. Τοιαύτη ἦτο ἡ νῆσος ἣν ὁ Ἀντίγονος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 303, ἀπαιτήσας νὰ παύσῃ πᾶσαν μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐμπορίαν.

Οἱ Ῥόδιοι ἠγωνίσθησαν ν' ἀποτρέψωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπικειμένην τοῦ πολέμου συμφορὰν, ψηφίσαντες εἰς τὸν Ἀντίγονον καὶ εἰς τὸν Δημήτριον ἀνδριάντας καὶ ἄλλας τιμὰς καὶ παρακαλέσαντες νὰ μὴ ἀναγκασθῶσι, παρὰ τὰς συνθήκας, εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου, πρὸς κοινὴν ζημίαν ὅλου τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου.

σμου. Ἀλλ' ἡ αἵτησις αὐτῶν ἀπεκρούσθη καὶ ὁ Δημήτριος, εἰς ὃν ὁ πατὴρ ἐπέτρεψε τὸν ἀγῶνα τοῦτον, κατέπλευσεν εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Ῥόδου καὶ τῆς στερεᾶς στενὸν, μετὰ δυνάμειος φοβεράς, συγκειμένης ἐκ πλοίων πολεμικῶν παντὸς μεγέθους 200, φορτηγῶν δὲ 170, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκομίζοντο ἄνδρες περὶ τοὺς 40,000, καὶ πάντων τῶν πρὸς πολιορκίαν χρησίμων μεγάλη παρασκευή. Παρεκτὸς δὲ τούτων συνηκολούθουν καὶ 4000 περίπου ἰδιωτικὰ πλοῖα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠρεληθῶσιν ἀπὸ τῆς πλουσίας λείας ἣν ἐπηγγέλλετο ἡ ἐκπόρθησις τῆς τῶν Ῥοδίων χώρας. Τότε οἱ Ῥόδιοι, καταπλαγέντες, ἀπεφάσισαν νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Δημητρίου καὶ διεμήνυσαν ὅτι θέλουσι συμπολεμήσει κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος, μὴ ἀρκούμενος ἤδη εἰς τοῦτο, προσηπτήσεν ἑκατὸν ὁμήρους τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ τὴν εἰς τοὺς λιμένας τῆς νήσου εἰσροδὸν τοῦ στόλου αὐτοῦ. Τὴν νέαν ταύτην ἀπαίτησιν ὑπέλαβον οἱ Ῥόδιοι ὡς ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ, θεωρήσαντες ἐπὶ τέλους προτιμότερον ν' ἀναλάβωσι πάντα κίνδυνον ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτὴν, παρεσκευάσθησαν εἰς πόλεμον. Ἀριθμηθέντες εὐρέθησαν 6000 πολῖται καὶ 4000 ξένοι ἱκανοὶ νὰ φέρωσιν ὅπλα. Ἐπεμψαν δὲ πρέσβεις πρὸς Πτολεμαῖον, Κάσσανδρον, Λυσίμαχον, αἰτοῦντες καὶ παρὰ τούτων ὅ,τι τάχιστα συνδρομήν.

Ἐν τούτοις ὁ Δημήτριος ἀποβιβασθεὶς πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως, ἤρχισε τὰ πολιορκητικὰ αὐτοῦ ἔργα, διὰ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τέχνης, ἥτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπέβη ἀπαράμιλλος. Ἡ πόλις τῆς Ῥόδου, κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦτο μία τῶν ὠραιότερων καὶ κανονικώτερον ἐρρυθμοποιημένων ἑλληνίδων πόλεων. Εἶχε δὲ σχῆμα ὠσειδές, τοῦ ὁποίου τὴν μὲν μίαν κορυφὴν ἀπετέλει ἡ ἀκρόπολις, τὴν δὲ ἄλλην ὁ μέγας λιμὴν ὀπισθεν τοῦ λιμένος τούτου, ὑπῆρχεν, εἰσέχων ἐντὸς τῆς πόλεως, ἄλλος μικρότερος πολεμικὸς λιμὴν, εἰς ὃν εἰσῆρχετο τις ἀπὸ τοῦ μεγάλου διὰ στομίου στενοῦ. Ἄπας ὁ μέγας λιμὴν ἦτο περιεζωσμένος ὑπὸ χώματος ἢ κρηπίδος, ἅπασα δὲ ἡ πόλις ὑπὸ τείχους ἰσχυροῦ, ἔχοντος πύργους πολλοὺς, περιφράσσοντος δὲ καὶ τὸν μέγαν λιμένα. Πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως ὑπῆρχον προάστεια, τὰ ὅποια ὅμως οἱ Ῥόδιοι ἠναγκάσθη-

σαν, δι' ἔλλειψιν ἀποχρώσεως δυνάμεως, νὰ παρχωρήσωσιν εἰς τὸν πολέμιον. Τὰ προάστεια εἶχον ἰδίους λιμένας, ὁ δὲ πρὸς βορρᾶν λιμὴν κατελήφθη ὑπὸ τῆς ναυτικῆς τοῦ Δημητρίου δυνάμεως. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ κυριεύσῃ πρὸ πάντων τὸν μέγαν λιμένα τῆς πόλεως, τὸ μὲν ἵνα διακόψῃ πᾶσαν αὐτῆς κοινωνίαν μετὰ τῆς θαλάσσης, τὸ δὲ διότι τὰ τείχη ἐφαίνοντο ὀλιγώτερον ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου δυσπρόρητα. Ἐπὶ τούτῳ ἤρχιτε νὰ κατεσκευάζῃ δύο χελώνας ἦτοι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπωμεν, δύο προφυλακτικὰς τῶν ἐπιτιθεμένων μηχανὰς, φερομένας ἀμφοτέρας ἐπὶ δύο πλοίων φορηγῶν κατεζευγμένων· ἐκ τῶν χελωνῶν τούτων ἡ μὲν ἐμελλε νὰ προφυλάττῃ κατὰ τῆς ὀριζοντείου βολῆς τῶν καταπελτῶν, ἡ δὲ κατὰ τῆς τοξοειδοῦς τῶν πετροβόλων. Συγχρόνως ἐπεχείρησε τὴν κατασκευὴν δύο μὲν πύργων τεραστείων, ὧν ἐκάτερος ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο συνημμένων πλοίων καὶ ὑπερείχε κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἐπὶ τοῦ λιμένος πύργων· πλωτοῦ δὲ περιχαρὰ κώματος ἔχοντος τετραπόδους τὸ μῆκος πασσάλους, ἵνα προσπλέον διακιώλῃ τοὺς πολεμίους ἀπὸ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τὰ φέροντα τὰς μηχανὰς πλοῖα. Ἐνὸς δὲ νὰ ἐτοιμασθῶσι ταῦτα, συνήγαγε πλείστας λέμβους, καὶ, καταφράζας αὐτὰς ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου, ἐνέθετο ἐντὸς ἐλαφροῦς καταπέλτας τοὺς μέχρι 1,000 βημάτων βάλλοντας, ἔτι δὲ τοὺς ἀναγκαίους περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἄνδρας καὶ Κρήτας τοξότας· καὶ προσαγαγὼν τὰς λέμβους ταύτας πρὸς τὴν κρηπίδα τοῦ λιμένος, ἐντὸς βέλους, ἤρχισε νὰ προσβάλῃ ἐπιτυχέστατα τοὺς Ῥοδίους ὅσοι ἠσχολοῦντο ν' ἀνυψώσωσι τὰ περὶ τὸν λιμένα τείχη.

Δὲν ἔμενον δὲ καὶ οἱ Ῥόδιοι ἄπρακτοι, ἀλλὰ δύο μὲν ἔστησαν μηχανὰς ἐπὶ τῆς κρηπίδος, τρεῖς δὲ ἐπὶ φορηγῶν πλοίων, πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ μικροῦ λιμένος· ἐντὸς δὲ ἔθηκαν πλῆθος καταπελτῶν καὶ πετροβόλων παντὸς μεγέθους, ἵνα, ἐὰν τε ἀποβιβάζωσιν οἱ πολέμιοι πρὸς τὴν κρηπίδα στρατιώτας, ἐὰν τε τὰς μηχανὰς προσάγωσιν, ἐμποδίζωσι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν· ἐνέβαλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐν τῷ λιμένι πλοίων μεγάλας βελῶν προμηθείας, ἵνα ἔχωσι προχείρους αὐτὰς πρὸς χρῆσιν τῶν μηχανῶν. Τοιαῦται ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐκατέρωθεν παρασκευαί. Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἐπιχειρήσας νὰ προσαγάγῃ τὰς μηχανὰς αὐτοῦ εἰς τὸν

λιμένα, διεκωλύθη ὑπὸ γενομένου κλύδωνος τῆς θαλάσσης-μεγάλου. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐπανελθούσης τῆς εὐδίας, εἰσέπλευσε διὰ νυκτὸς ἀπαρτήρητος καὶ καταλαβὼν τὴν ἄκραν τῆς κρηπίδος τοῦ μεγάλου λιμένος, περιεχαράκωσεν εὐθὺς τὸν τόπον, ἐξησφάλισεν αὐτὸν διὰ πετρῶν καὶ ξύλων καὶ ἐξεβίβασεν ἐνταῦθα στρατιώτας 400 καὶ πλῆθος παντοδαπῶν βελῶν. Ἐπειτα δὲ, ἡμέρας γενομένης, ὠρελούμενος ἀπὸ τοῦ ὄχυροῦ τούτου σταθμοῦ, ὅστις δὲν ἀπέιχε τῶν τειχῶν τοῦ μέρους ἐκείνου εἰμὴ 250 βήματα, εἰσῆγαγε τὰς μηχανὰς εἰς τὸν λιμένα μετὰ σάλπιγγος καὶ κραυγῆς· καὶ διὰ μὲν τῶν ἐλαφροτέρων καταπελτῶν ἐμπόδιζε τοὺς ἐργαζομένους τὸ παρὰ τὸν λιμένα τεῖχος, διὰ δὲ τῶν μεγάλων πετροβόλων εὐστόχως προσέβαλλε τὰς τε μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ τὸ παρὰ τὴν κρηπίδα τεῖχος, ἀσθενὲς ὑπάρχον, ὡς προεῖρηται, καὶ ταπεινόν. Ἀμυνομένων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς πόλεως ἐντόνων, διετέλεσαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀμφοτέρωι οἱ ἀντίπαλοι πολλὰ καὶ γενναῖα δρῶντες καὶ πάσχοντες, μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς, ὁ Δημήτριος ἐρρύμούλκησε τὰς μηχανὰς αὐτοῦ ἔξω βέλους. Καὶ ἐπεχείρησαν μὲν οἱ Ῥόδιοι, πληρώσαντες ἀκάτια ὕλης ξηρᾶς καὶ δαδός, καὶ πῦρ ἐνθήμενοι, νὰ προσπλεύσωσιν εἰς τὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ νὰ καύσωσιν αὐτάς, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τοῦ πλωτοῦ περιχαρὰκώματος καὶ τῶν βελῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι· τὰ ὀλίγα ἀκάτια εἰς ὅσα κατωρθώθη νὰ σβεσθῇ τὸ πῦρ ἐπανῆλθον σῶα, τὰ δὲ πλεῖστα κατεκάησαν καὶ τὰ πληρώματα αὐτῶν μετὰ κόπου κολυμβῶντα διεσώθησαν. Ὁ Δημήτριος ἐπανάλαβε τὰς ἀκολούθους ἡμέρας τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἔφοδον καθ' ὁμοίον τοῦ προεκτεθέντος τρόπον, παρεκτὸς ὅτι διέταξε καὶ ἀπὸ ξηρᾶς γενικὴν προσβολήν, ἵνα διὰ τῶν ἀντιπερισπασμῶν τούτων φέρῃ εἰς πλείονα ἀγωνίαν τοὺς Ῥοδίους.

Τοιοιουτρόπως δ' ἐξακολούθησας τὴν πολιορκίαν ἐπὶ ἡμέρας ὀκτώ, συνέτριψε μὲν τὰς μηχανὰς τὰς ἐπὶ τῆς κρηπίδος διὰ τῶν πετροβόλων, διέσεισε δὲ τοὺς τε πύργους καὶ τὸ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν πύργων μέρος τοῦ τείχους, καὶ κατέλαβε μάλιστα μέρος τοῦ παρὰ τὸν λιμένα τείχους. Ἀλλὰ τότε συστραφέντες οἱ Ῥόδιοι πάσῃ δυνάμει, ἠνάγκασαν τοὺς ἐπιτεθέντας νὰ ὀπισθοδρομήσωσι καὶ ἐνέπρησαν τὰ σκάφη τὰ κομίσαντα τοὺς ἐπιτεθέντας στρατιώτας. Οἱ

περί τὸν Δημήτριον ὅμως διὰ νέων σκαφῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιπλέοντες, προσέφερον κλίμακας εἰς τὰ τείχη καὶ βιαϊότερον ἐνέκειντο, γινομένης συγχρόνως καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἐφόδου· ὥστε ἐφ' ἱκανὸν ἐξηκολούθησε μάχη ἐναγώνιος καθ' ἣν οἱ μὲν ἔξωθεν ἀναβαίνοντες ἐπὶ τὰ τείχη ἐπροσπάθουν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κυριεύσωσιν αὐτῶν, οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως, ἀθρόως παραβοηθοῦντες, ἀπέκρουον τοὺς ἐφορμῶντας. Τελευταῖον κατίσχυσαν οἱ Ῥόδιοι, καὶ οἱ μὲν τῶν προσαναβάντων ἔπεσον, οἱ δὲ κατατραυματισθέντες ἡχμαλωτεύθησαν, ἐν οἷς ἦσαν τινες καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων. Οὕτω λοιπὸν ἀπέτυχεν ἡ πρώτη φοδερὰ ἐφόδος· καὶ ὁ μὲν Δημήτριος ἀπεκόμισε τὰς μηχανὰς εἰς τὸν ἴδιον λιμένα ἵνα ἐπισκευάσῃ τὰς ζημίας ὅσας ὑπέστησαν αὐταὶ τε καὶ τὰ πλοῖα αὐτοῦ, οἱ δὲ Ῥόδιοι τοὺς μὲν τελευτήσαντας τῶν πολιτῶν ἔθαψαν, τὰ δὲ ὅπλα τῶν πολεμίων καὶ τὰ ἀκροστόλια ἀνέθηκαν εἰς τοὺς θεοὺς, ἡσχολήθησαν δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν πεπτωκότων τειχῶν.

Μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας, ἐπέπλευσε πάλιν ὁ Δημήτριος εἰς τὸν μέγαν λιμένα καὶ προχωρήσας ἐντὸς βέλους ἐξέπεμψε μὲν τὰ πυρπολικά αὐτοῦ πρὸς τὸν μικρὸν λιμένα κατὰ τῶν πλοίων τῶν Ῥοδίων, διέσεις δὲ διὰ τῶν παροδῶν τὰ τείχη, διὰ δὲ τῶν καταπελτῶν κατετραυματίζε τοὺς μᾶλλον ἐκτεθειμένους ἐκ τῶν ὑπερμάχων τοῦ τείχους. Ἡ νέα λοιπὸν ἐφόδος ὑπῆρξεν οὐδὲν ἥττον τῆς πρώτης καταπληκτικῆς. Οἱ Ῥόδιοι ναύκληροι ἐπέτυχον νὰ σβέσωσι τὰ πυρφόρα· οἱ δὲ πρυτάνεις, θεωροῦντες κινδυνεύοντα τὸν λιμένα, παρεκάλεσαν τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν νὰ ὑπομείνωσι τὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας κίνδυνον. Καὶ προθύμως πολλῶν ὑπακούοντων, τρεῖς ναῦς τὰς κρατίστας ἐπλήρωσαν ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, εἰς οὓς παρήγγειλαν νὰ βυθίσωσι διὰ τῶν ἐμβόλων τὰ πλοῖα τὰ κομίζοντα τὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων. Οὗτοι λοιπὸν, γενναίως ὁρμήσαντες, καὶ περ πολλῶν ἐπ' αὐτοὺς καταφερομένων βελῶν, πρῶτον μὲν διέσπασαν τὸ πασσαλωτὸν περιχαράκιμα, ἔπειτα δὲ δόντες πολλὰς ἐμβολὰς εἰς τὰ πλοῖα, καὶ πληρώσαντες αὐτὰ θαλάσσης κατέβαλον δύο τῶν μηχανῶν. Μὴ ἀρκεσθέντες ὁμως εἰς τοῦτο, ἐξηκολούθησαν θρασύτερον τοῦ προσηκόντος ἐπιτιθέμενοι καὶ κατὰ τῆς τρίτης μηχανῆς, ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε ῥυμουλκηθῆ πρὸς τὰ ὀπίσω. Τότε ἐχύθησαν ἐπ' αὐτοὺς πολλαὶ καὶ

μεγάλαι νῆες καὶ ἤχμαλωτεύθησαν ὅτε ναύαρχος τῶν Ῥοδίων Ἐξήκαστος, καὶ ὁ τριττάρχος καὶ τινες ἄλλοι, τραυματισθέντες, ἐγένετο δ' ὑποχείριος μία τῶν νεῶν, καὶ μόλις διέφυγον τὸν κίνδυνον αἱ ἄλλαι δύο.

Ἐντὸς μικροῦ ὁ Δημήτριος, ἀντὶ τῶν καταβληθεῖσων μηχανῶν, κατεσκεύασεν ἄλλην τριπλασίαν κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος, καὶ προσήγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν λιμένα· ἀλλὰ πάλιν, καταιγὶς νοτίου ἀνέμου πνεύσασα αἰφνιδίως κατέβαλεν αὐτὴν τε καὶ τὰ φέροντα αὐτὴν πλαῖα· ἐξ οὗ ὠφελοῦμενοι οἱ Ῥόδιοι ἤνοιξαν μίαν τῶν πυλῶν τοῦ τείχους καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον, ὡς προείπομεν, εἶχε καταλάβει τὴν ἄκρην τῆς κρηπίδος τοῦ μεγάλου λιμένος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος, διὰ τὴν τρικυμίαν, οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ δώσῃ βοήθειαν, οἱ δὲ Ῥόδιοι διὰ νέων δυνάμεων ἀδιαλείπτως ἐπετίθεντο, ἠναγκάσθησαν οἱ τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδώσωσιν ἐαυτοὺς ὄντες σχεδὸν 400.

Τὰ κατὰ τὸν Δημήτριον ἀπέβαινον οὕτως δεινότατα· διότι ἐνῶ ἀπέβαλε τὰ παρὰ τὴν κρηπίδα ὀχύρωμα, οἱ Ῥόδιοι ἔλαβον ἱκανοὺς ἐπικούρους, παρὰ μὲν Κνωσίων 150 ἄνδρες, παρὰ δὲ Πτολεμαίου πλείονας τῶν 500· τὸ δὲ πάντων χερίσταν, διὰ τὴν ἀρξαμένην ἤδη χειμερινὴν ὥραν τοῦ ἔτους ἠναγκάζετο νὰ παύσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ λιμένος ἐπίθεσιν, δι' ἧς καὶ μόνης ἠδύνατο ν' ἀποκλείσῃ πανταχόθεν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ πολυμήχανος καὶ φιλότιμος ὢν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸ ἔργον, ἐξακολουθῶν τὴν πολιορκίαν, ἰδίως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἐπὶ τούτῳ κατεσκεύασε νέαν Ἐλέπολιν, ἱκανῶς μεγαλητέραν ἐκείνης, ἣν μετεχειρίσθη κατὰ τῆς Σαλαμῖνος. Τὸ πυργοειδὲς τοῦτο οἰκοδόμημα, ἔχον ὕψος ἑκατὸν περίπου πηχῶν, ἐγείρετο ἐπὶ βάσεως τετραγώνου, ἧς ἐκάστη πλευρὰ ἦτο πηχῶν σχεδὸν πεντήκοντα. Ἐκ τῶν πλευρῶν τούτων αἱ τρεῖς ἦσαν προφυλαγμέναι ἀπὸ τοῦ πυρὸς δι' ἰσχυρῶν σιδηρῶν λεπίδων· τὸ δὲ πρόσωπον εἶχε τὰς θυρίδας τὰς ἐπιτηδεῖας πρὸς τὰς ιδιότητας τῶν βελῶν ὅσα ἐμελλον ἐκείθεν ν' ἀφίενται. Αἱ θυρίδες αὗται εἶχον καλύμματα δερμάτινα καὶ πλήρη ἐρίων, τὰ ἀποῖα, διὰ μηχανῆς ἀνασπώμενα, προσφύλαττον κατὰ τῶν πολεμίων βελῶν, τοὺς περὶ τὴν ἄφειν τῶν βελῶν ἀσχολουμένους. Τὸ ὅλον κατασκευάσμα ἦτο ἐννεάστεγον, καὶ ἐκάστη τῶν στεγῶν εἶχε δύο κλίμακας πλατείας,

ὧν ἡ μία ἐχρησίμευε πρὸς τὴν ἀνάβασιν τῶν χρησίμων, ἡ δὲ πρὸς τὴν κατάβασιν, ἵνα τὸ πᾶν ὑπηρετῇται χωρὶς θαυμάσιου. Ἐστῆριζέτο δὲ τὸ οἰκοδόμημα ἐπὶ ὀκτὼ στερεῶν καὶ μεγάλων τροχῶν, τῶν ὑποίων αἱ ἀψίδες εἶχον δύο πηγῶν πάχος καὶ ἦσαν σεσιδηρωμέναι δι' ἰσχυρῶν λεπίδων· καὶ ἐν γένει πᾶσα μηχανὴ ἦτο τοιοῦτοτρόπως διεσκευασμένη, ὥστε εὐχερῶς νὰ δύναται πανταχόθεν νὰ κινῆται· τριςχίλιοι δὲ καὶ τετρακόσιοι ῥωμαλεώτατοι ἄνδρες ἀπετέλουν τὴν φρουρὰν αὐτῆς, ἄλλοι μὲν ἐντὸς ἀγωνιζόμενοι, ἄλλοι δὲ εἰς τὰ ὀπίσθια παριστάμενοι ἵνα διὰ τοῦ ὀπισμοῦ μετακινῶσιν αὐτήν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν Ἐλέπολιν ταύτην ὁ Δημήτριος, ἀλλὰ καὶ στοὰς κεκαλυμμένας, καὶ χελῶνας κατεσκεύασεν, ἵνα ἀσφαλῶς κομίζωνται μὲν οἱ κριοὶ, ἐργάζονται δὲ ἐν γένει οἱ ἐργάται. Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων ἡσυχολήθησαν εἰς τὸ νὰ ἐξομαλίσωσι τὸν διὰ τὰς μηχανὰς ἐκείνας ἀναγκαῖον τόπον, ἔχοντα πλάτος 1,200 βημάτων, διὸ ἡ κυρία προσβολὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ κατὰ ἑπτὰ πύργων καὶ κατὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν ὑψουμένου τείχους.

Οἱ Ῥόδιοι ἐξεπλάγησαν ἰδόντες ἐγειρόμενα τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα ἔργα, ἀλλὰ δὲν ἠθύμησαν. Καὶ ἀφ' ἐνός μὲν, φοβούμενοι μήπως τὸ μέρος τοῦ τείχους κατὰ τοῦ ὁποίου ἰδίως ἡτοιμάζοντο αἱ φοβεραὶ ἐκεῖναι μηχαναί, ἐπὶ τέλους καταπέσῃ, κατεσκεύασαν ἐντὸς αὐτοῦ ἕτερον παράλληλον τεῖχος· ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐξέπεμψαν ἐννέχ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν πλοίων εἰς τὴν πέριξ θάλασσαν δι' ὧν ἐκυρίευσαν καὶ κατέστρεψαν πολλὰ τῶν τοῦ Δημητρίου πλοίων, κομίζοντα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως τροφάς, πολεμερόδια ἢ ἄλλας προμηθείας. Ἐπλεονέκτησαν δὲ καὶ ἄλλως οἱ Ῥόδιοι· διότι ὑπορύξαντος τοῦ Δημητρίου τὸ τεῖχος διὰ τῶν μεταλλέων, δηλαδὴ τῶν ὑπονομευτῶν, ἔμαθον τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι ἐξ αὐτομόλου τινός, ἔσπευσαν καὶ αὐτοὶ νὰ ὀρύξωσιν ἀντίθετον ὑπόνομον καὶ ἀπαντήσαντες ὑπὸ γῆν τοὺς ἐναντίους διεκώλυσαν αὐτοὺς τῆς πρὸς τὰ πρόσω πορείας· συλλαβόντες μάλιστα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἕνα τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν καὶ φίλων τοῦ Δημητρίου, τὸν Μακεδόνα Ἀλέξανδρον. Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἡσυχολοῦντο οἱ ἀντίπαλοι μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῶν παρασκευῶν τοῦ Δημητρίου· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυον δίδοντες ἀμοιβαίως δείγματα εὐγενείας αἰσθημάτων καὶ μεγαλοφροσύ-

νης· δι' αὐτὸν δὲ πόλεμος οὗτος κατέστη οὐδὲν ἥττον πολυθρύλητος ἢ διὰ τὴν τελειότητα εἰς ἣν ἔρθασεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ πολιορκητικὴ τῶν ἀρχαίων τέχνη. Τῶντι ἐν τῷ μέσῳ τῆς καταπλήξεως ἦν ἐπροξένουν εἰς τοὺς Ῥοδίους τὰ τῶν πολιορκητῶν μηχανήματα, πρότασις ἐγένετο παρὰ τινων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου νὰ καθαιρέσῃσι τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Δημητρίου, ἀλλ' ὁ δῆμος, ἀγανακτήσας, ἀπέρριψε τὴν πρότασιν καὶ οὐδεμίαν τῶν τιμῶν ὅσας εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους ἀπένειμε, μετεκίνησεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος οὐδὲν ἥττον ἀνεδείχθη μεγαλόψυχος. Ἐν τῷ βορείῳ προαστείῳ τῆς πόλεως διέτριβεν, ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δημητρίου, ὁ περίφημος Καύνιος ζωγράφος Πρωτογένης, ἀσχολούμενος τότε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς περὶ τὸν Ἰάλυσον εἰκόνης, ἦν λέγεται ὅτι εἶχε διατελέσει ἐπτὰ ἔτη φιλοπονῶν. Οἱ Ῥόδιοι λοιπὸν ἔπεμψαν πρὸς Δημήτριον κήρυκα παρακαλοῦντες νὰ φεισθῇ τοῦ ἔργου καὶ νὰ μὴ διαφθείρῃ αὐτὸ, ὃ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἤθελεν ἐμπρῆσαι τὰς τοῦ πατρὸς εἰκόνας μᾶλλον ἢ τέχνης πόνον τοσοῦτον. Καὶ καλέσας τὸν τεχνίτην ἠρώτησε μὲν αὐτὸν πῶς τολμᾷ νὰ διατρίβῃ ἔξω τῆς πόλεως· ἐκείνου δ' ἀπαντήσαντος, «διότι γινώσκει τὸν Δημήτριον τὴν πόλιν πολεμοῦντα καὶ οὐχὶ τὴν τέχνην», ἀπένειμεν ὁ βασιλεὺς αὐτῷ τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ πολυτάκτως ἔκτοτε ἐπεσκέπτετο τὸ ἐργαστήριον εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Πρωτογένης δὲν ἔπαυσεν ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων ἀσχολούμενος περὶ τὰ θαυμαστά αὐτοῦ ἔργα.

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ μεγάλαι τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ καὶ ἐξωμαλίσθη ὁ χώρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἐν τῷ μέσῳ ἴστατο ἡ Ἐλέπολις, ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἀνὰ τέσσαρες χελῶναι καὶ παρ' ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχε μία κεκαλυμμένη στοά, ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ γίνηται ἡ μεταξὺ τῶν μηχανῶν καὶ τοῦ στρατοπέδου κοινωνία. Πλὴν δὲ τούτων, κατεσκευάσθησαν καὶ δύο πελώριαι κριοφόροι, ὧν ἑκατέρω εἶχε μῆκος 120 πηχῶν, ἦτο σεσιδηρωμένη καὶ ὠπλισμένη δι' ἐμβόλου ὁμοίου τοῦ ἐμβόλου τῶν πλοίων· ἐκινεῖτο δ' εὐκόλως διὰ τῶν τροχῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἴστατο καὶ ἐλάμβανε τὴν ἐναγώνιον αὐτῆς ἐνέργειαν διὰ χιλίων περὶπου ἀνδρῶν.

Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ πάντα οὕτω παρεσκευάσθησαν καὶ ὠπλίσθη-

σαν ὅλαι τῆς Ἐλεπόλεως αἱ στέγαι διὰ τῶν ἀρμοδίων πετροβόλων καὶ καταπελτῶν, καὶ ἐπλησίασαν εἰς τὸν λιμένα αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις, καὶ περιέζωσαν τὸ τεῖχος τὰ πεζικὰ στρατεύματα, ἐδόθη ἐν παρακέλευσμα καὶ σημεῖον καὶ πάντες διὰ μιᾶς συναλαλάξαντες πανταχόθεν προσέβαλον τὴν πόλιν. Ἦδη δὲ εἶχον ἀρχίσει οἱ κριοὶ καὶ οἱ πετροβόλοι νὰ διασειῶσι τὰ τεῖχη, ὅτε αἴφνης ἐνεφανίσθησαν Κνιδίων πρέσβεις παρακαλοῦντες τὸν Δημήτριον ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐπαγγελλόμενοι νὰ πείσωσι τοὺς Ῥοδίους εἰς παραδοχὴν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ. Ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς, οἱ δὲ πρέσβεις μετέβησαν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀγωνιζόμενοι νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ποθουμένην διαλλαγὴν· ἀλλ' εἰς μάτην ἐκοπίασαν καὶ ἐπανελήφθη ἡ πολιορκία. Ὁ Δημήτριος κατῴρθωσε μὲν νὰ καταβάλλῃ τὸν στερεώτερον τῶν πύργων, ὠκοδομημένον ἐκ λίθων τετραπέδων, καὶ νὰ διασειῇ τὸ παρακείμενον τεῖχος διανοίξας οὕτω ῥήγμα μέγα· ἀλλὰ τότε ἀπεκαλύφθη ὁπισθεν αὐτοῦ τὸ νεωστὶ κατασκευασθὲν δεύτερον τεῖχος, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πολιορκηταὶ νὰ ἐμβάλωσι διὰ τοῦ ῥήγματος ἐκεῖνου. Πλὴν τούτου ἔλαβον κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ Ῥόδιοι παρὰ Πτολεμαίου καὶ Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου τροφῶν μέγα πλῆθος, τῶν ὁποίων ὁ Δημήτριος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακωλύσῃ τὴν εἰς τὸν λιμένα εἵσοδον· δι' ὃ πολυειδῶς ἀνεθάρρησαν καὶ ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ πυρπολήσωσι τὰς μηχανὰς τῶν ἀντιπάλων. Ἐπὶ τούτῳ παρεσκευάσαν πολλὰ πυρφόρα βέλη, ἔστησαν ἐπὶ τοῦ τεύχους ἅπαντας τοὺς πετροβόλους καὶ τοὺς καταπέλτας, καὶ, ἐκλέξαντες νύκτα ἀσέληνον καὶ σκοτεινὴν, ἐσφενδόνισαν αἴφνης βροχὴν πυρφῶρων δι' ὧν ἐφώτισαν τὸ πεδίον καὶ τὰς μηχανάς. Οἱ πολιορκούμενοι ἔδραμον ἵνα σώσωσι τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀλλὰ παρὰ τε τῶν πυρφῶρων, παρὰ τε τῶν πετροβόλων καὶ τῶν καταπελτῶν δεινῶς ἐτιτρώσκοντο καὶ ἐθανατοῦντο. Ἐτυχε δὲ νὰ ἐκπέσωσιν ἀπὸ τῆς Ἐλεπόλεως καὶ τινες τῶν λεπίδων, διό οἱ πυρφόροι ἤρχισαν νὰ προσβάλλωσι τὸ γυμνωθὲν ταῦ κατασκευάσματος ξύλον καὶ πρόδηλος ὑπῆρξεν ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ πυρποληθῇ ὁλόκληρον τὸ ἔργον. Ὅθεν ὁ Δημήτριος ἐλθὼν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς βοήθειαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπειράθη νὰ σβέσῃ τὴν ἐπιφερομένην φλόγα, διὰ τοῦ ὕδατος τὸ ὁποῖον εἶχε παρεσκευασμένον ἐν ταῖς στέ-

γαις· τελευταῖον δὲ ἀθροίσας διὰ τῆς σάλπιγγος τοὺς τεταγμένους ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν ἔργων, ἀπήγαγε διὰ τούτων τὰς μηχανὰς ἐκτὸς βέλους καὶ ἐξησφόλισεν οὕτως αὐτάς. Μεθ' ὃ, ἡμέρας γενομένης, ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ ὁπόση τις ἦτο ἡ τῶν πολεμοποδίων τῆς πόλεως προμήθεια καὶ διετάξεν ἐπὶ τούτῳ ν' ἀριθμηθῶσι τὰ ἐκτοξευθέντα βέλη, ὧν εὐρέθησαν πυρφόρα μὲν πλείονα τῶν 500, καταπελτικά δὲ ὅχι ὀλιγώτερα τῶν 1500, ποσὸν μαρτυροῦν ὅτι ἂν τῶν πολιορκητῶν οἱ πόροι ἦσαν ἄφθονοι, οἱ τῶν πολιορκουμένων δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον διαψιλεῖς.

Ἦδη δὲ ὁ μὲν Δημήτριος ἡσχολήθη περὶ τὴν ἐπισκευὴν τῶν μηχανῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ περὶ τὴν ταφὴν τῶν τελευτησάντων, καὶ περὶ τὴν θεραπείαν τῶν τραυματιῶν, οἱ δὲ Ῥόδιοι ὠκοδόμησαν κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς πόλεως τὴν μᾶλλον κινδυνεύουσαν, τρίτον τεῖχος, ἔτι δὲ ὠρυζαν, πρὸ τοῦ πεπτωκότος τεύχους, τάφρον βαθεῖαν, ἵνα καταστήσωσιν ὅσον ἔνεστι δυσχερεστέραν τὴν τοῦ βασιλέως ἔφοδον· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκπέμψαντες πάλιν τὰς ἀρίστα πλεούσας ναῦς εἰς τὴν περίξ θάλασσαν, ἐκυρίευσάν τινα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, πολεμικά τε καὶ ἐμπορικά. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεσκευάσθησαν αἱ τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ καὶ ἐπανελήφθη ἡ κατὰ τοῦ τεύχους προσβολή, ὅχι ὅμως, ὡς φαίνεται, κατὰ τοῦ πρότερον προσβλήθέντος μέρους, ὅπου οἱ Ῥόδιοι εἶχον ὑψώσει τριπλοῦν τεῖχος, ἀλλὰ μᾶλλον καθ' ἑτέρου τινὸς μέρους. Καὶ ἀφειδῶς μὲν μεταχειριζόμενος παντὸς εἶδους βέλη ὁ πολιορκητὴς ἐξεδίωξεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοὺς ὑπερμάχους αὐτῶν, διὰ δὲ τῶν κριῶν τύπτων τὸ τεῖχος κατέβαλεν αὐτὸ ἐκατέρωθεν ἐνὸς τῶν πύργων, περὶ δὲ τὸν πύργον αὐτὸν συνεχεῖς καὶ πεισματώδεις ἐγίνοντο ἀγῶνες, καθ' οὓς ἔπεσεν ὁ τε στρατηγὸς τῶν Ῥοδίων Ἀμεινίας καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν. Ἄλλ' ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιμονή, ἡ τέχνη καὶ ἡ δύναμις τοῦ Δημητρίου, οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἀπέβαλλον τὸ θάρρος. Ἦξευρον ὅτι οἱ δυνάσται δὲν θέλουσιν ἐγκαταλείψει αὐτούς· ἤξευρον ὅτι καὶ αἱ ἐλληνίδες πόλεις ἐκλήδοντο περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Τῶνόντι, περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ῥόδιοι ἔλαβον νέας παρὰ Πτολεμαίου βοηθείας, τροφὰς ἀφθόνους καὶ στρατιώτας 4,500. Πρὸς δὲ τὸν Δημήτριον ἦλθον πρέσβεις παρὰ Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων ὑπὲρ τοὺς 50, πάντες

ἀξιούντες νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ῥοδίους πόλεμον. Ὅθεν συνωμολογήθησαν ἀνοχαὶ καὶ πολλὰ παρὰ τῶν πρέσβειων ἐρρέθησαν, πρὸς τε τὸν δῆμον, πρὸς τε τὸν βασιλέα, ἀλλ' οὐδεμίᾳ κατωρθώθη συμφωνία, οἱ δὲ μεσῖται ἀπῆλθον ἄπρακτοι.

Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ τοῦ προ μικροῦ ἀνοιχθέντος ῥήγματος νέαν καὶ κρίσιμον ἔφοδον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐκλέξας 1,500 ἄνδρας, τοὺς κρατίστους τῶν μαχίμων, καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ἐπιτηδαιοτέρους, ἔταξεν αὐτοὺς ὑπὸ Μαντίαν, καὶ τὸν φερώνυμον ἐκείνον Ἀλκιμον τὸν Ἡπειρώτην, τοῦ ὁποίου ἡ πανοπλία ἦτο διτάλαντος ἤτοι διπλασία κατὰ τὸ βάρος τῶν ἄλλων πανοπλιῶν. Ἰδίως δὲ ὁ σιδηροῦς θώραξ τὸν ὁποῖον ἐφόρει ὁ ῥωμαλέος ἀνὴρ καὶ ἄλλος ὅμοιος τὸν ὁποῖον ὁ Δημήτριος μετεχειρίζετο, εἶχον ἕκαστος βάρος μνῶν 40, ἦσαν ἔργα τοῦ Κυπρίου τεχνίτου Ζωΐλου καὶ τοσοῦτον ἀσφαλῶς κατεσκευασμένα ὥστε ἐξ 20 βημάτων ἀφιεμένου ἐπ' αὐτοὺς καταπελτικοῦ βέλους, διέμενεν ἀρρήκῃς ὁ σίδηρος. Τὸ ἐκλεκτὸν λοιπὸν ἐκεῖνο σῶμα διετάχθη ὑπὸ Ἀλκιμον καὶ Μαντίαν νὰ πλησιάσῃ διὰ νυκτὸς καὶ ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ πρὸς τὸ ῥήγμα τοῦ τείχους, νὰ φονεύσῃ τοὺς φρουροῦντας, νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ, καταλαβὼν ἢ τὴν ἀκρόπολιν ἢ τὸ θέατρον, ν' ἀνθίσῃ μέχρις οὗ τὴν πρῶϊαν δοθῇ τὸ σύνθημα γενικῆς ἐφόδου· τότε δὲ νὰ ἐξορμήσῃ ἀπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ καταληφθέντος χώρου, ἵνα οἱ πολιορκούμενοι εὐρεθῶσιν οὕτω ἐν τῷ μέσῳ δύο πολεμίων. Ἐνταύτῳ διετάχθησαν ὅλα τὰ λοιπὰ σῶματα νὰ καταλάβωσι τὰ ἐπιτήδεια πρὸς τὴν ἔφοδον μέρη καὶ νὰ ᾔναι ἑτοιμα· ὡς αὐτως δὲ πρηγῆγέλθη καὶ ὁ στόλος νὰ παρσκευασθῇ ἵνα ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ λιμένος. Ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν βαθείας νυκτὸς οἱ 1,500 ὥρμησαν πρὸς τὸ ῥήγμα, ἐφόνευσαν τοὺς φύλακας τῆς τάφρου, εὐρέθησαν ἐν ἀκαρεῖ ἐντὸς τοῦ ῥήγματος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐντὸς τῆς πόλεως. Τότε ἔδραμον ἀμέσως πρὸς τὸ θέατρον, ὅπου, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς θέσεως καὶ τὸ μέγα περιτείχισμα, ἠδύναντο ἀσφαλῶς ν' ἀνθίσωσι. Φυσικῶς τῷ λόγῳ ἢ εἰσοδὸς των εἰς τὴν πόλιν δὲν ἔμεινεν ἄγνωστος, πολλὸς δ' ἐν τῷ ἅμα προέκυψε θόρυβος, καὶ κατ' ἀρχὰς κίνδυνος ὑπῆρξε μήπως πάντες οἱ φρουροῦντες τὰ τεῖχη καὶ τοὺς λιμένας, ἐγκαταλιπόντες τὰς τάξεις, συρρέουσιν ἐπὶ τὸ θέατρον ἵνα καταστρέψωσι τοὺς ἐμβαλόντας· ὁ δὲ Δημήτριος, καταλαβὼν ἐν τῷ με-

ταῦτ' εὐχερῶς τὰ τεῖχη, γίνῃ κύριος τῆς πόλεως διὰ μόνῃς τῆς
 θυσίης τῶν 1,500 ἐκείνων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ Ῥόδιοι, ἐκ πρώτης ἀ-
 φητηρίας νοήσαντες τὸν κίνδυνον τοῦτον, ἀπέφυγον αὐτόν· διότι
 διέταξαν ἀμέσως νὰ μὴ καταλίπη οὐδεὶς τὴν ἐπὶ τοῦ λιμένος καὶ
 περὶ τὰ τεῖχη τάξιν, ἀλλὰ νὰ μείνωσι πάντες ὅπου ἴστανται, ἕ-
 τοιμοι ν' ἀποκρούσωσι τοὺς ἔξωθεν ἂν προσβάλωσι· μόνον δὲ ἐν
 σῶμα ἐπιλέκτων καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κατα-
 πλεύσαντες ἐπικούροι, περιέζωσαν τοὺς ἐντὸς τοῦ τεύχους παρει-
 πεσόντας. Περὶ τὰ χαράγματα ἀντήχησαν πανταχόθεν αἱ σάλπιγ-
 γες, καὶ συνηλάξαζαν οἱ στρατοὶ, καὶ ὥρμησαν διὰ μιᾶς ἐπὶ τὸν λι-
 μένα, ἐπὶ τοὺς πύργους, ἐπὶ τὰ τεῖχη· εὐθαρσῶς δ' ἐπεχείρησαν τὰς
 προσβολὰς αὐτῶν καὶ οἱ τὸ θέατρον προκαταλαβόντες λογάδες ἄν-
 δρες· ὥστε δεινὴ ἐπεκράτησεν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀγωνία, οἱ δὲ ὄ-
 χλοι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων περιεφέροντο τῇδε κακείσε
 θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, διότι ἐνόμιζον ἤδη τὴν πόλιν κυριευθεῖ-
 σαν. Ἀλλ' οἱ ἐπὶ τὸ θέατρον τεταγμένοι ἄνδρες γενναίως ἀπέκλει-
 σαν τοὺς ἐν αὐτῷ πολεμίους, λαβόντες δὲ καὶ ἄλλας ἐπικουρίας,
 οὐ μόνον τὴν ἔξοδον αὐτῶν διεκώλυσαν ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ ὄχυ-
 ρώματος ἤρχισαν νὰ θλίβωσιν αὐτούς. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἐκα-
 τέρωθεν ἐν οἷς καὶ ὁ πρύτανης τῶν Ῥοδίων Δαμοτέλης καὶ οἱ στρα-
 τηγοὶ τῶν ἐμβαλόντων Ἀλκιμος καὶ Μαντίας, ἀλλ' ἐπεὶ οἱ μὲν
 ἔξωθεν πιέζοντες ἀδιαλείπτως ἀνενοῦντο, οἱ δ' ἐντὸς τοῦ θεάτρου
 οὐδεμίαν ἐλάμβανον βοήθειαν, ἐπὶ τέλους πλεῖστοι μὲν τούτων ἐ-
 φονεύθησαν, πολλοὶ δὲ ῥήγμαλιν τεύθησαν, ὀλίγοι δὲ φυγόντες πρὸς
 τὸν βασιλέα διεσώθησαν. Ὅθεν ἀπέτυχε καὶ αὕτη ἡ ἔφοδος.

Ἔτος ὅλον περὶ τοῦ διήρκει ἡ πολιορκία αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐν
 ἐκτάσει ἐξεθέσαμεν, ἵνα δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν ἐν-
 νοιάν τινα τῆς προόδου τῆς γενομένης ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς
 περὶ τὴν μηχανικὴν τέχνην· προόδου τοσαύτης ὥστε, κατὰ τοὺς
 ἀκολουθοῦς τῆς ἀρχαιότητος χρόνους, καὶ μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς
 πυρίτιδος, οὐδὲν φοβερώτερον καὶ δραστικώτερον ἐπενοήθη τῶν
 Ἐλεπόλεων ἐκείνων καὶ κριῶν δι' ὧν τὰ ἰσχυρότατα τεῖχη διεσει-
 οντο καὶ κατεστρέφοντο, οὐδὲν ἦττον ἢ διὰ τοῦ σημερινοῦ πυρο-
 βολικοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐπὶ κατεσκευασμένων πλοίων πύργοι
 καὶ τὸ πλωτὸν περιχαράκιμα τοῦ Δημητρίου, ἐνθυμίζουσι μέχρη

τινὸς τὰς πλωτὰς κανονοστοιχίας τὰς κατὰ πρῶτον ἐν ἔτει 1782 ἐπινοηθείσας ἐπὶ τῆς περιφήμου ἀμύνης ἦν ὁ Ἀγγλὸς στρατηγὸς Ἑλλιοτ διεξήγαγεν ἐν Γιβραλτάρῃ κατὰ τῶν Γάλλων. Ἀλλ' ὅσον θυμαστὸν καὶ ἂν ὑπῆρξε τὸ μηχανικὸν τοῦ Δημητρίου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀποτυχίαι τοῦ πολιορκητοῦ τούτου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεξήγητοι, ἴσως διότι ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, ὅστις εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάρτυς, δὲν ἐξέθηκεν ἀκριβῶς τὰ πράγματα. Δὲν δυνάμεθα λ. χ. νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ὁ Δημήτριος, ἔχων 200 πολεμικὰ πλοῖα, δὲν κατώρθωσεν ἂν ὅχι νὰ κυριεύσῃ τὸν λιμένα, τοῦλάχιστον νὰ διακωλύσῃ τὴν πρὸς τὰ ἔξω κοινωνίαν αὐτοῦ, οὐ μόνον δ' ἐπέτρεπε τὴν εἴσοδον στόλων ὁλοκλήρων κομιζόντων τροφὰς καὶ στρατεύματα, ἀλλ' οὐδὲ τὰς εὐαρίθμους πολεμικὰς τῶν Ῥοδίων νῆας δὲν ἐμπόδιζε νὰ ἐξέρχονται ἵνα προσβάλλωσι καὶ κυριεύωσι τὰ ἰδικὰ του πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα, καὶ ἔπειτα πάλιν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸν λιμένα. Ἡ ἴπῳ νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐφοδὸν παράδοξον τοῦτο, ὅτι δὲν συνεκεντρώθη πᾶσα τῆς ἐπιθέσεως ἡ βία εἰς τὸ ἀνοιχθὲν ῥήγμα; διότι ἂν τοῦτο ἐγένετο καὶ ὑπεστηρίζετο τὸ κίνημα ὑπὸ τῶν εἰς τὴν πόλιν παρσιπιδόντων 1500, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴν εὐδοκιμήσῃ τὸ ἐπιχείρημα. Ὅπως δὴ ποτε, ἂν καὶ ἀπαράμιλλος ὑπῆρξεν ἡ καρτερία καὶ ἡ περὶ τοὺς πόρους θαψίλεια τῶν Ῥοδίων, ἐπειδὴ ὁμως οἱ τοῦ Πολιορκητοῦ πόροι ἦσαν πολὺ μειζονες καὶ ἐπειδὴ ἀναμφιβόλως εἶναι ὅτι οὐδὲν φρούριον δύναται ἐπ' ἀπειρον ν' ἀνθέξῃ εἰς τοσοῦτον δεινὴν πολιορκίαν, ὁ Δημήτριος ἤθελε καταστῇ κύριος ἐπὶ τέλους τῆς Ῥόδου ἐν τὰ ποικίλα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συμφέροντα ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ παραμείνῃ πλεόστερον ἐνταῦθα. Ἀλλ' ἐνῷ παρσκευάζετο εἰς νέας ἐπιθέσεις, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ῥοδίους πόλεμον ἐπὶ εὐλόγοις ὅσον ἐνδέχεται ὅροις, διότι τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγματα ἀπαιτοῦσι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Καὶ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις προσελθόντες εἶπον, ὅτι ὁ Κάσσανδρος ἐν τῷ μεταξύ τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι γυδοκίμησεν, ὥστε ἂν δὲν ἐπέλθῃ ταχίστη βοήθεια, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ θέλει ἀποβῇ αὐτόθι δυσκαταγώνιστος. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ῥόδιοι φυσικῶς τῷ λόγῳ ἦσαν εὐδιάθετοι πρὸς εἰρήνην, οὐ μόνον διότι ἔπαθον ἀ-

καταλογίστους ζημίας ἔνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις ὑπέσχετο νέας τροφάς καὶ ἐπικουρίας 3,000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τούτων ἀπέστειλε προσφάτως ἐπιστολάς, συμβουλευόντων νὰ εἰρηνεύσωσιν ὅσον ἐνδέχεται συμφερώτερον πρὸς Ἀντιγόνον. Ὅθεν, περὶ τὰ μέσχα τοῦ 304, συνωμολογήθησαν μεταξύ Ῥοδίων καὶ Δημητρίου, τῇ μεσολαβήσῃ τῶν Αἰτωλῶν πρέσβειων, αἱ ἀκόλουθοι συνθήκαι. «Αὐτόνομον καὶ ἀφρούρητον εἶναι τὴν πόλιν καὶ ἔχειν τὰς ἰδίας προσόδους· συμμαχεῖν δὲ Ῥοδίους Ἀντιγόνῳ, πλὴν ἐάν ἐπὶ Πτολεμαῖον στρατεύηται· καὶ δοῦναι τῶν πολιτῶν ὁμήρους ἑκατὸν οὓς ἂν ἀπογράφηται Δημήτριος, πλὴν τῶν ἀρχάς ἔχόντων.» Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ πολυθρύλητος αὕτη πολιορκία. Οἱ Ῥόδιοι ἐτίμησαν ἐξαιρέτως ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ κρισίμῳ ἐκείνῳ ἀγῶνι διαπρέψαντας συμπολίτας· ἀπηλευθέρωσαν τοὺς δούλους τοὺς εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως συντελέσαντας, ἱδρύσαν ἀνδριάντας εἰς τοὺς βασιλεῖς Κάσσανδρον καὶ Λυσίμαχον, καὶ ἰδιάζοντα ἀπένειμον δείγματα εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποδόντες αὐτῷ τὸ τοῦ «Σωτῆρος» ἐπώνυμον· ἠνώρθωσαν δ' ἐνταύτῳ τὰς ζημίας ὅσας ὑπέστη ἡ πόλις καὶ εἶπερ ποτὲ ἄλλοτε ἔκτοτε ἵσχυσαν, ἀποτελέσαντες μίαν τῶν πρώτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δυνάμεων, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσι καὶ εἰς τὸν ἰσχυρότερον τῶν δυναστῶν. Ὁ δὲ Δημήτριος μέγα μὲν ἐκτίησας τῇ ἀληθείᾳ ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου κλέος, ἔκτοτε ἰδίως λαβὼν τὸ ἱστορικὸν τοῦ «Πολιορκητοῦ» ἐπώνυμον, καὶ νέα ἔδωκε δείγματα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, οὐ μόνον καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν, ὡς εἶδομεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς, καταλιπὼν εἰς τοὺς Ῥοδίους, εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τοῦ τε μεγαλείου τῶν πολιορκητικῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνων ἀνδρείας, τὴν Ἐλέπολιν, ἀπὸ τοῦ μετάλλου τῆς ὁποίας ὁ Λύνδιος Χάρης κατεσκεύασε βραδύτερον τὸν περίφημον κολοσσόν τῆς Ῥόδου. Οὐδὲν ἥττον ὅμως ὁ Δημήτριος ἀπέτυχε· καὶ ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν ν' ἀποδεχθῇ τὰς προτάσεις τὰς ὁποίας οἱ Ῥόδιοι καθυπέβαλον αὐτῷ ἐν τῇ παραμονῇ τῆς πολιορκίας, δι' ὧν εἶχον εἰπεῖ ἑαυτοὺς προθύμους καὶ κατὰ Πτολεμαίου μετὰ Ἀντιγόνου νὰ συμμαχήσωσιν· ἐνῷ ἤδη ῥητῶς συνωμολογήθη ὅτι οὐδέποτε θέ-

λουσιν ἀναγκασθῇ νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ Πτολεμαῖον. Πλὴν τούτου ἀπώλεσεν ἔτος ὁλόκληρον, κατέστησεν ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν δύναται νὰ θαλασσοκρατήσῃ· καὶ ἤδη ἠναγκάζετο νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολιορκουμένων, ὥστε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρόδηλον ἐγίνετο, ὅποσον ματαία ἦτο ἡ τοῦ Ἀντιγόνου ἀξίωσις τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ἀκεραίαν τὴν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κληρονομίαν.

Ἐκ Ῥόδου ὁ Δημήτριος ἔπλευσεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Πολυσπέρχων εἶχον διαπράξει πολλὰς κατακτήσεις, ὁ δὲ πρῶτος ἐπ' ἐσχάτων ἐπολιόρκησε καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Δημήτριος ἀπεβιβάσθη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 304, εἰς Βοιωτίαν καὶ ἀπειλήσας ἐντεῦθεν τὰ ὀπίσθια τοῦ Κασσάνδρου, ἠνάγκασεν αὐτὸν οὐ μόνον τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν νὰ διαλύσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Θεσσαλίας. Τοῦτο δὲ κατορθώσας καὶ συνομολογήσας πρὸς Αἰτωλοὺς συμμαχίαν κατὰ Κασσάνδρου καὶ Πολυσπέρχοντος, προσῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου διέτριψεν ὅλον τὸν χειμῶνα. Ἡ πόλις αὕτη, ἡ τοσοῦτον ταπεινωθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην ἐν αὐτῇ διατριβὴν τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, ἐξηυτελίσθη τότε ἔτι μᾶλλον, παρασυρομένη ὑπὸ τῆς εὐγνώμονος αὐτῆς ἀσθενείας, καὶ ὑπενδίδουσα εἰς τὴν παντοδύναμον ἐκείνου ἀκολασίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν ἤδη αὐτῷ εἰς κατάλυσιν τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος, ἀξιοῦντες, ὅτι αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ ὑπεδέχετο καὶ ἐξένιζε τὸν σωτῆρα τῆς πόλεως, ἐκεῖνος δὲ κατ' οὐδὲν σεβόμενος τὴν σεμνὴν θεάν, ἣν ἐν τούτοις πρεσβυτέραν ἀδελφὴν ἑαυτοῦ ἐκάλει, ἐξώκειλεν αὐτόθι εἰς τοσαύτην ἀσωτείαν ὥστε ὁ Πλούταρχος ἠσχύνθη ν' ἀναφέρῃ ἀκριβῶς πάντα ὅσα τότε ἐγένοντο ἐν τῷ ναῷ τῆς παρθένου. Καὶ τὰ ὀλίγα δὲ ὅσα ἱστορεῖ δὲν τολμῶμεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα, ἀρκούμενοι νὰ εἰπώμεν ὅτι, λόγου γενομένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, περὶ τῆς ἐσχάτης τοῦ δυνάστου ἀσελγείας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐψήφισαν ὅτι πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου διατασσόμενον αὐτοῦ καὶ πρὸς θεοὺς ὅσιον καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον. Ἐπιφέροντες δὲ μετὰ τοῦ καλοῦ κήγαθοῦ Πλουτάρχου αἰτιαῦτα ἔπραττον Ἀθηναῖοι, φρουρὰς ἀπηλλάχθαι καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔχειν δοκοῦντες. »

Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 303 ἐνέβαλεν ὁ Δημήτριος εἰς Πελοπόννησον, κηρύττων, ὡς πάντοτε, τὴν ἐλευθερίαν τῶν πόλεων· καὶ ἐκβαλὼν τὰς αἰγυπτιακὰς καὶ μακεδονικὰς φρουράς ἐκ Σικυῶνος, Κορίνθου, Ἀργους καὶ ἄλλων πόλεων, ἐθεοποιήθη πανταχοῦ σχεδὸν ὅπως καὶ ἐν Ἀθήναις. Μεθ' ὃ συνεκρότησεν, ὡς ἄλλοτε Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος, κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ Ἰσθμῷ συνέδριον, ὅπου, συνελθόντων πολλῶν ἀνθρώπων, ἀνηγορεύθη ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸν πόλεμον ὅστις ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ προσεχῶς κατὰ τοῦ Κασσάνδρου. Τελευταῖον, κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 302, ἐπέστρεψεν αὖθις εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα δ' ἐγένοντο πρὸς ὑποδοχὴν καὶ δεξίωσιν αὐτοῦ χεῖρονα ἔτι τῶν προτέρων. Ὁ Δημήτριος ἀπήτησε πρὸ πάντων νὰ μυηθῇ εὐθὺς εἰς τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια καὶ νὰ λάβῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἅπαντας τῶν μουυμένων τοὺς βαθμοὺς ἀπὸ τῶν μικροτέρων μέχρι τῶν μεγίστων. Ἡ ἀξίωσις αὕτη τοῦ βασιλέως ἀντέβαιναν εἰς τοὺς ἱερωτάτους τῆς πόλεως νόμους, καθ' οὓς ἕκαστος ὥφειλε πρῶτον νὰ μυηθῇ εἰς τὰ μικρὰ μυστήρια κατὰ μῆνα ἀνθεστηριῶνα ἥτοι φεβρουάριον, καὶ ἔπειτα, μόνον μετὰ παρέλευσιν ἐνικυτοῦ, εἰσῆγετο εἰς τὰ μεγάλα μυστήρια κατὰ μῆνα βοηδρομιῶνα ἥτοι ὀκτώβριον. Γενομένης δὲ τῆς προτάσεως, εἰς καὶ μόνος, ὁ δαδούχος Πυθόδωρος, ἐτόλμησε ν' ἀντιτείνῃ· ἀλλ' ὁ ἀναιδέστατος Στρατοκλῆς πρότεινε πρῶτον μὲν τὸν μουνυχιῶνα μῆνα ἥτοι ἀπρίλιον, εἰς ὃν ἤδη εὕρισκοντο, νὰ μετονομάσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀνθεστηριῶνα καὶ νὰ τελέσωσι τὰ μικρὰ μυστήρια, ἔπειτα δὲ ἀμέσως πάλιν τὸν αὐτὸν μουνυχιῶνα ν' ἀποκαλέσωσι βοηδρομιῶνα, καὶ, τελέσαντες τὰ μεγάλα μυστήρια, νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς αὐτὰ τὸν Δημήτριον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ συνέβησαν τότε καὶ ἄλλα πολλὰ αἰσχρὰ, καὶ ἄσμετα ἐποιήθησαν δι' ὧν ὁ Δημήτριος ἀπεκαλεῖτο ὁ μέγιστος τῶν θεῶν· ὁ δὲ μέγιστος οὗτος τῶν θεῶν παραδόξως πῶς ἀνταπέδιδε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλείψωμεν, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν διέταξε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταβάλωσιν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς 250 τάλαντα ἀργυρίου, ἥτοι 9 περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν· καὶ συναχθέντων τῶν χρημάτων καὶ κομισθέντων ἐνώπιον αὐτοῦ, ὁ Δημήτριος, στραφείς πρὸς τὴν περιβόητον Ἀαμίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν ἐταίρας· «Λάβετέ τα, εἶπε, διὰ τὸ ψι-

μύθιον σας.» Παρὶ ταῦτα διέτριβεν ὁ ἀλλόκοτος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀθήναις ἰδίως, παντάπασι λησμονῶν τὰς νομίμους αὐτοῦ συζύγους, τήν τε Ἀθηναίαν Εὐρυδίκην, καὶ τὴν εὐγενῆ Φίλαν, τὴν Ἀντιπάτρου θυγατέρα, καὶ τὴν καλὴν Δηϊδάμειαν, τὴν θυγατέρα Αἰακίδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου· πρὸ πάντων δὲ παντάπασι λησμονῶν ὅτι τοσαύτη ἀκολασία ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων βουλευμάτων ὅσα ἐμελέτα αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, βουλευμάτων τῶν ὁποίων ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας περιπετείας.

Ἐν θέρει τοῦ ἔτους 302 ἐστράτευσεν ὁ Δημήτριος, ὡς ἡγεμῶν τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τοῦ δυνάστου τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου, ὅστις εἶχεν ἤδη προαποβάλλει ἀπάσας τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις, παρεκτός τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Κάσσανδρος ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν ἤλπισε ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν Δημήτριον, διότι οὐδένα εἶχε τότε σύμμαχον, ὅθεν ἐξέπεμψε πρεσβευτὰς πρὸς Ἀντίγονον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐξαιτούμενος τὴν διάλυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος ἐκεῖνος γέρων ἀπεκρίθη, ὅτι μίαν γινώσκει διάλυσιν, τὴν πλήρη τοῦ Κασσάνδρου ὑποταγὴν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη, δι' ἧς ὁ Ἀντίγονος παρίστατο ὡς ὁ μόνος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κληρονόμος καὶ ἐθεώρει τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς ὡς ἀπλοῦς αὐτοῦ ὑποτελεῖς, κατέπληξεν οὐ μόνον τὸν Κάσσανδρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τρεῖς ἄλλους δυνάστας· διότι καταβληθέντος τοῦ Κασσάνδρου, δυσκόλως ἤθελε σωθῇ πρῶτος ὁ Λυσίμαχος καὶ ἔπειτα ὁ Πτολεμαῖος, τελευταῖον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σέλευκος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη ὁ Σέλευκος, διατελέσας ὅλως ἀμέτοχος τῶν ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων οὓς διεξῆγον πρὸς δυσμὰς οἱ ἄλλοι δυνάσται, εἶχε συγκροτήσῃ ἐν τῇ ἀκροτάτῃ Ἀνατολῇ κράτος ὑπέρογκον. Ἐκ Βαβυλῶνος, ἥτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους τούτου καὶ ὅπου ὁ Σέλευκος, ἐν ἔτει 306, ἔλαβεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δυνάσται, τὸ τοῦ βασιλέως ἀξίωμα, ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἐξηπλοῦτο ἐπὶ ὅλους τοὺς στρατὰς τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν μέχρις Ὠξοῦ καὶ Ἰαζάρτου· πρὸς δὲ Σανδρόκοπτον, τὸν ἐπιχώριον ἡγεμόνα τῶν περὶ Ἰνδὸν χωρῶν, αἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἀποβάλλει τὴν ἐλληνικὴν ἡγεμονίαν, διετέλει, ὡς φαίνεται, ὁ Σέλευκος εἰς φιλικωτάτας σχέσεις, λαβὼν

παρ' αὐτοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ 500 πολεμιστηρίου, ἐλέφαντας· Οὐδὲν ἦττον καὶ ὁ Σέλευκος αὐτὸς δὲν ἤθελε δυνηθῆ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν Ἀντίγονον ἐὰν ἐπέτρεπεν αὐτῷ νὰ καταβάλῃ ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντας τοὺς λοιποὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ. Ὅθεν κοινὸς ἦδη ἐθεωρήθη ὁ κίνδυνος, καί, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Κασσάνδρου, εὐχερῶς συνεκροτήθη συμμαχία τετραπλῇ μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τελευταῖον ὁλοσχερῶς τὸν ἄνδρα ἐκείνον, ἐξ οὗ δὲν ἔπαυον ἀδιακόπως περὶ τῶν ὅλων ἀγωνιῶντες· Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ σύμμαχοι νὰ προσβάλωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, καθὼ κυριωτάτην ἐστὶν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασεν ὁ Λυσιμάχος διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου εἰς τὴν ἀντικρὺ μεγάλην χερσόνησον, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ στρατεῖον ὤρμησεν ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ὁ Σέλευκος, ἀπὸ μεσημβρίας δὲ ὁ Πτολεμαῖος.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δημήτριος εἶχε προσέλθει εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἀπῆντησεν ἐνταῦθα τὸν Κασσάνδρον, ὅστις ὅμως, ἐπιτηδείως ἀποφεύγων πᾶσαν κρίσιμον μάχην, ἠδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ αὐτὸν μέχρις οὗ ὁ Ἀντίγονος, θεωρῶν ἐκυτὸν πανταχόθεν ἐν Ἀσίᾳ ἀπειλούμενον, ἠναγκάσθη νὰ μετακκλήσῃ παρ' ἐκυτῷ τὸν υἱὸν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 302. Ἐκπλεύσαντος δὲ τοῦ Δημητρίου εἰς Ἐφεσον, ἔπεμψε καὶ ὁ Κασσάνδρος ὅσα ἠδυνήθη στρατεύματα εἰς τὸ κύριον τοῦ πολέμου στάδιον, ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλείσταρχον, αὐτὸς δὲ παρέμεινεν ἐν Εὐρώπῃ. Συνηθροίσθησαν λοιπὸν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ οἱ στρατοὶ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Σελεύκου ἀφ' ἐνὸς καὶ οἱ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου ἀφ' ἐτέρου, διότι ὁ Πτολεμαῖος βραδέως ὁπώσων ἤλαυνε διὰ τῆς Συρίας, ἀποφεύγων, κατὰ τὸν συνήθη αὐτοῦ χαρακτῆρα, πάντα κρίσιμον ἐπιθετικὸν ἀγῶνα· καὶ ἐν θέρει τοῦ ἔτους 301, συγκροτηθείσης μάχης μεγάλης, περὶ Ἴφον τῆς Φρυγίας, μεταξὺ Ἀντιγόνου, Δημητρίου, Λυσιμάχου καὶ Σελεύκου, ἀπεφασίσθη ἡ τῆς Ἀσίας τύχη.

Ὁ Ἀντίγονος πιρέταξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ 70,000 πεζῶν καὶ 10,000 ἵππέων, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀντέταξαν 64,000 πεζῶν καὶ 10,500 ἵππεϊς· κατὰ τοῦτο λοιπὸν αἱ δυνάμεις ἐκαστέρωθεν ἦσαν σχεδὸν ἴσαι. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος δὲν εἶχεν εἰμὴ 75 ἐλέφαντας, ὁ δὲ Σέλευκος συνεπήγετο 400 ἢ κατ' ἄλλους 480, ἐξ

οὐ γίνεται καταφανές ὅτι ἡ κοινοτέρα σύνεσις ὑπεργόρευεν εἰς τὸν ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Ἀσίας ν' ἀποφύγῃ πάντα ἐκ τοῦ συστάδην ἁγῶνα, καθ' ὃν ἡ ἀσύγκριτος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ περὶ τοὺς ἐλέφαντας ὑπεροχὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην· ἐνῷ, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ κατὰ μικρὸν φθείρων τὰς δυνάμεις τῶν πολεμίων, ὁ Ἀντίγονος ἤθελε πιθανώτατα κατισχύσει, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ τῶν συμμάχων ἔνωσις οὐδὲ εἰλικρινὴς οὐδ' ἀσφαλὴς ἦτο, καὶ ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος δὲν συνέπραττε μετὰ πολλοῦ ζήλου, οὐδ' ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῶν ἄλλων παντάπασι, διὰ τινων παραχωρήσεων. Καὶ ὅμως ὁ Ἀντίγονος ἐπέμενε εἰς τὸ ν' ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον καὶ, τὸ παραδοξότερον, ἐπέμενε καὶ τοι μὴ διστάζων περὶ τῆς ἀποτυχίας. Ὅτι προησθάνετο τὴν συμφορὰν, εἶναι βέβαιον· αὐτὸς ὁ ἄλλοτε ἀπέναντι τῶν πολεμίων τοσοῦτον εὐθυμος, καὶ περὶ τὰς ἀποφάσεις ταχύς, καὶ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων ἐνεργός, ἐκάθητο ἤδη συν- νους, καὶ σιωπηλός, καὶ συμβουλευόμενος μετὰ τοῦ Δημητρίου περὶ τοῦ πρακτέου, ὅπερ οὐδέποτε ἄλλοτε ἔπραξε, καὶ συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸ πλῆθος ὡς διάδοχον, καὶ ἀνατείνε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν ἠτήσατο νίκην παρὰ τῶν θεῶν ἢ θάνατον ἀναίσθητον πρὸ τῆς ἥττης.

Ταῦτα πάντα ἀποχρώντως ὑποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ἀντίγονος δὲν εἶχε τὸ σύνηδες αὐτοῦ θάρρος ὡς πρὸς τὴν ἔκβασιν τῆς κρισίμου μάχης· διατὶ λοιπὸν ἐξώρμησεν ἐπὶ τὴν μάχην ταύτην; Διότι οὕτω τιμωροῦνται αἱ παράλογοι καὶ ὑπέρμετροι ἀξιώσεις· εἰς τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ κανόνες τῆς κοινῆς συνέσεως. Ἄν ὁ Ἀντίγονος ἠρκεῖτο ν' ἀποβῇ εἰς τῶν κληρονόμων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔστω καὶ ὁ πάντων μέγιστος, εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ἢ μᾶλλον δὲν ἤθελεν ἴσως περιέλθει εἰς τὴν ἀναγκὴν τοῦ ν' ἀγωνίζεται περὶ τῶν ὅλων πρὸς τοὺς συγκληρονόμους. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος διήγαγε τὰ τελευταῖα πεντεκαίδεκα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη ὄνειρευόμενος τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους, ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Πῶς ἦτο ἤδη δυνατόν νὰ παραχωρήσῃ ἀξιόλογον τῆς κυριαρχίας ταύτης μέρος εἰς τὸν Πτολεμαῖον; ἢ πῶς, ἐπιστάσης τῆς κρισίμου ὥρας, καθ' ἣν προέκειτο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μιᾶς τὸν σκοπὸν

ὃν πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεδίωκεν, ἡδύνατο ἤδη νὰ προτιμήσῃ ἀναβολὰς καὶ χρονοτριβὰς, δι' ὧν ἐσώζετο μὲν αὐτὸς πιθανώτατα, δὲν ἦτο ὅμως βέβαιον ὅτι κατεβάλλοντο καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ; Ὅθεν ἐφέρετο ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἐκὼν ἄκων, ὑπὸ ἀκαταμαχίτου τινὸς ἀνάγκης, ἣν οἱ μὲν κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσιν εἰμαρμένην, οἱ δὲ φιλοσοφώτερον μελετῶντες τὰ τῆς ἱστορίας θεωροῦσιν εὐλόγως ὡς τιμωρίαν ἀπαραίτητον τῆς ἀμέτρου φιλαρχίας.

Καὶ ἀρξάμενης λοιπὸν τῆς μάχης, ὁ μὲν Δημήτριος, λαμπρῶς μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἀγωνισάμενος πρὸς τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων, τὸ ἀγόμενον ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σελεύκου, ἔτρεψεν αὐτὸ κατὰ κράτος· ἀλλὰ, λησμονῶν τὸ διδάγμα τὸ τοσάκις ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δοθὲν, τῆς σώφρονος διώξεως ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ἐξηκολούθησε τρέχων ἀκατάσχετος κατόπιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἡττηθέντων καὶ παντάπασι μὴ φροντίζων τί γίνεται ὀπισθεν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σέλευκος, ἰδὼν τότε τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου γυμνὴν ἱππέων, περιέζωσεν αὐτὴν καὶ ἠπείλησε πανταχόθεν διὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως καὶ μάλιστα διὰ τῶν πολυαρίθμων ἐλεφάντων, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἄλλα μὲν ἀποσπάσματα τῆς φάλαγγος ἐκείνης ἠυτομόλησαν πρὸς αὐτόν, ἄλλα δὲ ἐτράπησαν. Μόνος ὁ Ἀντίγονος μετ' ὀλίγων τινῶν δὲν ἐνέδωκε· καὶ ὅτε, περιστοιχισθεὶς πανταχόθεν, ἤκουσέ τινα τῶν περὶ αὐτὸν εἰπόντα· «ἐπὶ σὲ οὗτοι, Βασιλεῦ», «Καὶ τίνα ἄλλον πλὴν ἐμοῦ σκοπὸν ἔχουσιν;» ἀπεκρίθη ἀταράχως καὶ ἀγερώχως. «Ἄλλ' ὁ Δημήτριος θέλει ἔλθει εἰς βοήθειαν ἡμῶν.» Καὶ ταύτην τὴν ἐλπίδα σώζων μέχρι τέλους, ἐνεκαρτέρει περισκοπῶν πανταχόθεν τὸν υἱόν· ἀλλ' εἰς μάτην προσηδόκα· οὐδεὶς ἤρχετο εἰς βοήθειαν· καὶ ἐν τούτοις ὁ κύκλος ὁ περιζωννύων αὐτὸν ἐσυσφίγγετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ τὰ ἐπ' αὐτὸν βαλλόμενα ἀκοντίσματα ἐπολλαπλασιάζοντο· καὶ οἱ φίλοι καὶ ὀπαδοί, ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐγκατέλειπον αὐτόν, καὶ ἔπεσε τελευταῖον ὁ ἀτρόμητος γέρων, εἰς δὲ μόνος παρέμεινε παρὰ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὁ λαρισσαῖος Θώραξ.

Τοιουτοτρόπως ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 81 ὁ Ἀντίγονος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πεσὼν ἐνδόξως τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἐπαξίως τῶν μεγάλων τοῦ βίου αὐτοῦ ἀγώνων καὶ ἀξιώσεων. Ὁ Δημήτριος ἐπανελθὼν βραδέως ἀπὸ τῆς διώξεως καὶ μηδεμίαν ἤδη

ἔχων ἐλπίδα ν' ἀνορθώσῃ τὰ πράγματα, ἔφυγε μετὰ πεντακισχιλίων πεζῶν καὶ τετρακισχιλίων ἱππέων εἰς Ἑφρεσον, ὅθεν θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν μεταβάντα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον ἐξακολουθήσαντα τὸ πολυτάραχον αὐτοῦ στάδιον. Οἱ δὲ νικηταὶ τὸν μὲν νεκρὸν τοῦ Ἀντιγόνου διὰ βασιλικῶν ἐκήδευσαν τιμῶν, ἐπεχείρησαν δὲ ἀμέσως τὴν διανομὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἡ διανομὴ ἐγένετο κυρίως μεταξὺ τῶν δύο πρωταγωνιστῶν τοῦ τελευταίου κατορθώματος, ἥτοι τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Λυσίμαχου, διότι ὁ μὲν Πτολεμαῖος, ὡς ἐλάχιστα συμπράξας, ἀπεκλείσθη πάσης νέας ὠφελείας, ὁ δὲ Κάσσανδρος, ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν χωρῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπέκτασιν τινα ἐν Ἀσίᾳ· εἰς μόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλείσταρχον, ὅστις αὐτοπροσώπως μετέσχε τοῦ ἀγῶνος, ἀπενεμήθη ἡ Κιλικία. Καὶ ὁ μὲν Σέλευκος ἔλαβεν ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ τ' ἀνατολικώτερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὁ δὲ Λυσίμαχος τὰ δυτικώτερα τῆς χερσονήσου ταύτης. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων παρέμειναν ἐνταῦθα χωραὶ τινες οὐδέτεραι· ἡ Κιλικία, ἥτις ἐδόθη, ὡς πρὸ μικροῦ εἶρηται, εἰς τὸν Πλείσταρχον, ἡ Καππαδοκία ἧς ἤρχεν ὁ ἐπιχώριος ἡγεμὼν Ἀριαράθης, ἡ Ἀρμενία ἧς πρόστατο ἕτερος ἐπιχώριος ἡγεμὼν ὁ Ὀρόντης, καὶ ὁ Πόντος τοῦ ὁποίου ἐδυνάστευον ἐπίσης οἱ ἐπιχώριοι Μιθριδάται. Ἐκ δὲ τῶν οὐδετέρων τούτων χωρῶν ἡ μὲν Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πόντος καὶ ἡ Κιλικία ὑπήκουον μᾶλλον εἰς τὸν Λυσίμαχον.

Αὕτη ἡ περὶ Ἰφὸν μάχη, ἡ συγκροτηθεῖσα 22 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἶναι γεγονὸς σπουδαιότατον, διότι δι' αὐτῆς ἀπεφασίσθη ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ἐπὶ μακρὸν ἡ τύχη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς· τῶνόντι ἔκτοτε δὲν ἔπαυσαν ἐνταῦθα ἄρχοντες ὁ Σέλευκος, ὁ Πτολεμαῖος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἑκατονταετηρίδας. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην πράγματα ὑπέκυψαν εἰσέτι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον εἰς ποικίλας μεταβολάς. Οὔτε ὁ Λυσίμαχος, οὔτε ὁ Κάσσανδρος ἐπέπρωτο ν' ἀποβῶσιν ἀρχηγέται διαρκῶν δυναστειῶν· ἐπὶ τέλους, τῆς Εὐρώπης ἤρχεν ἡ τοῦ Ἀντιγόνου γενεά, ὡς θέλομεν ἤδη ἱστορήσει διὰ βραχείων.

Ὁ Δημήτριος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἐφέσου διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως διὰ τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἤλπιζε νὰ εὕρῃ προθύμους νὰ υποδεχθῶσιν αὐτὸν καὶ ὑποστηρίξωσιν ἐν τῇ ἀτυχίᾳ τὴν ὁποίαν ὑπέστη. Ἀλλ' ἔτι περὶ τὰς Κυκλάδας εὕρισκόμενος, εἶδε προσερχομένους πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων ἐντολὴν ἔχοντας νὰ παρακαλέσωσιν αὐτὸν ν' ἀπέχη τῆς πόλεως ταύτης, διότι ὁ δῆμος ἐψήφισε νὰ μὴ δεχθῶσιν οὐδένα τῶν βασιλέων. Τοῦτο τῶν Ἀθηναίων τὸ πολίτευμα ἐλύπησεν αὐτὸν πλείοντον ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς συμφορᾶς ἣν ἐν Ἀσίᾳ πρὸ ὀλίγου ἔπαθεν· ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου δὲν ἐπτοήθη. Ἐπειδὴ κατεῖχεν εἰς ἐτι πόλεις ἱκανὰς ἐν Πελοποννήσῳ, μάλιστα τὴν ἀξιόλογον Κόρινθον, καὶ πλὴν τούτων τινὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ λιμένας, καὶ τὴν Κύπρον, καὶ τὴν Φοινίκην, μέγας δὲ ἦτο καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὁ Δημήτριος ἐξηκολούθει θαλασσοκρατῶν καὶ ἡδυνήθη αὐθις ν' ἀποβῇ φοβερὸς εἰς τοὺς ἀντιπάλους, ἐξαιρέτως δὲ ἐπίσσε τὸν Λυσίμαχον δηώσας πολλὰ τῆς Θράκης παράλια καὶ ἀπὸ τῆς ἐκεῖθεν συλλεγείσης λείας δυνηθεὶς ν' αὐξήτῃ τοὺς μισθοφόρους αὐτοῦ. Ὁ Λυσίμαχος οὐδένα εἶχε στόλον· τοσαῦτα δὲ πάσχω ἀπὸ Δημητρίου, ἐφοβεῖτο ἀφ' ἐτέρου μήπως καὶ ὁ Σέλευκος, ὅστις ἀπέβη ἤδη πολὺ ἰσχυρότερος ἢ ἄλλοτε ὁ Ἀντιγόνος, ἐπιχειρήσῃ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτοῦ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὅθεν ὁ Λυσίμαχος ἐθεώρησε φρόνιμον, 300, νὰ προτείνῃ ἰδίαν πρὸς Πτολεμαῖον συνθήκην συμμαχίας. Εἰς τοῦτο εὐρέθη ὁ Πτολεμαῖος πρόθυμος, διότι ἦτο μὲν ὡς αὐτὸς δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ Σελεύκου, τοῦ μηδεμίαν θελήσαντος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὠφέλειαν καὶ ἰδίως μὴ ἐπιτρέψαντος αὐτῷ τὰ τῆς Συρίας παράλια, τὰ ὁποῖα ὁ Πτολεμαῖος ἐθεώρει ὡς ἀπαραίτητον παράρτημα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ ἀρχῆς, διετέλει δὲ δυσχνασχετῶν καὶ κατὰ τῆς Δημητρίου θαλασσοκρατίας δι' ἧς ἐκωλύετο τοῦ ν' ἀνακτήσῃ τὴν οὐδὲν ἦττον ποθομένην ὑπ' αὐτοῦ Κύπρον. Συνωμολογήθη λοιπὸν εὐκόλως ἡ συμμαχία αὕτη, πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ὁποίας ὁ Λυσίμαχος συνεζεύχθη τὴν Πτολεμαίου θυγατέρα Ἀρσινόην, καὶ τοι ἔχων σύζυγον ἀγαπητὴν, τὴν εὐγενῆ περσίδα Ἀμαστριν· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Μακεδόνες ἐκεῖνοι δυνάσται δὲν ἐδίσταζον νὰ προσλαμβάνωσιν, ἅπαντες σχεδὸν, δύο καὶ πλείονας συζύγους. Ἐν τούτοις ἡ συμμαχία αὕτη ἐνέβαλεν εἰς ἔυλογον ἀνησυχίαν τὸν βασιλέα Σέλευκον, ὅστις θεωρῶν ὅτι οὐδε-

μὴν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ὠφέλειαν ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου, τοῦ μὴ συντηροῦντος ἀξιόλογον στόλον, ἐνῷ ὁ Δημήτριος ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ πολὺ χρησιμώτερος ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ πλοίων καὶ λιμένων, τούτου ἐπέζητήσῃ τὴν συμμαχίαν καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς προέτεινε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν καλὴν τοῦ Δημητρίου θυγατέρα Στρατονίκην.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δημήτριος ἤρπασεν ἀσμένως τὴν εὐκαιρίαν ταύτην καὶ ἔδραμε μετὰ τῆς θυγατρὸς εἰς Συρίαν πρὸς Σέλευκον, ἀποβιβασθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἐξώσας ἐκείθεν τὸν Πλείσταρχον. Ἄμα δὲ γενομένου τοῦ στενοῦ τούτου συνδέσμου μεταξὺ Σελεύκου καὶ Δημητρίου, διελύθη ἀμέσως ὁ προηγούμενος μεταξὺ Λυσιμάχου καὶ Πτολεμαίου. Ὁ Πτολεμαῖος εἶχε συμμαχήσει πρὸς τὸν Λυσίμαχον, μὴ ὑποθέτων ποτὲ ὅτι ὁ Σέλευκος δύναται τοσοῦτον ταχέως νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὸν Δημήτριον. Ἄμα ὅμως τούτου γενομένου, ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ διακινδυνεύσῃ περὶ τῶν ὅλων πρὸς τοσοῦτον δεινούς ἀντιπάλους· ὅθεν ἔσπευσε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς αὐτούς, καὶ ἡ συνδιαλλαγὴ ἐγένετο εὐχερῶς, διότι συνέφερον εἰς τὸν Σέλευκον καθὼ ἐπαγομένη τὴν μόνωτιν τοῦ Λυσιμάχου, συνέφερε δὲ καὶ εἰς τὸν Δημήτριον ὅστις ἄλλον στόλον δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ εἰμὴ τὸν αἰγυπτιακόν. Ἐγένετο λοιπὸν συμβιβασμός τις καθ' ὃν ὁ μὲν Δημήτριος ἔλαβε σύζυγον Πτολεμαΐδα τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν θαλασσοπλοίαν αὐτοῦ, ἔλαβε παρὰ Δημητρίου ὁμήρους τινάς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἡπειρώτην ἡγεμονόπαιδα Πύρρον, ὅστις, πλανώμενος ἔτι μακρὰν τῆς πατρίδος, διετέλει ἀπὸ τινος χρόνου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Δημητρίου. Τοὺς ἄλλους τῆς συνθήκης ταύτης ὅρους δὲν γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ μὲν Πτολεμαῖος ἀνεγνώρισε τότε τὸν Δημήτριον βασιλέα Κύπρου, Κιλικίας καὶ Φοινίκης, ὁ δὲ Δημήτριος ἀνεγνώρισεν αὐτῇς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐνταῦθα ἐλληνίδων πόλεων.

Ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Ὁ Δημήτριος ἠσθάνετο ὅτι τὸ κράτος αὐτοῦ ἦτο οὕτως ἐίπειν μετέωρον, οὐδὰ οὐ ἔχο βάσεις ὁπωσὺν ἀσφαλεῖς. Ἡ Κιλικία καὶ ἡ Φοινίκη, ἀποτελοῦνται τὰ κράτιστα τῆς εὐρείας τοῦ Σελεύκου ἀρχῆς, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ διαμείνωσιν ἐπὶ πολὺ χωρισ-

μένα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης· καὶ τῶντι ὁ Σέλευκος μετ' ὀλίγον ἤρχισε ν' ἀπαιτῇ παρὰ τοῦ κηδεστοῦ τὰ παράλια ἐκεῖνα, νῦν μὲν χρήματα προτείνων, νῦν δὲ ἀπειλὰς. Τὸν δὲ Πτολεμαῖον ἐγίνωσκεν ὁ Δημήτριος ἐπιβουλευόμενον αἰείποτε τὴν Κύπρον, οὐδ' ἐβόλεπε ποῦ στηριζόμενος ἡδύνατο ν' ἀποκρούσῃ τοὺς πανταχόθεν ἐποφθαλμι-
 ὶντας εἰς τὰς κυριωτάτας αὐτοῦ ἐκείνας κτήσεις. Τούτου ἕνεκα μετ' οὐ πολὺ, ἤτοι τῷ 298, ἐμελέτησε νὰ καταλάβῃ αὐτῆς τὴν ἐν-
 ταῦθα Ἑλλάδα, ἵνα προσοικειωθῇ χώραν πόρρω μὲν κειμένην τῶν ἰσχυροτέρων αὐτοῦ ἀντιπάλων, τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, καὶ διὰ τοῦτο ἀσφαλεστέραν τῶν ἄλλων κτήσεων, δυναμένην δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀρμητήριον τῶν πιθανῶν αὐτοῦ κατ' ἐκείνων ἀ-
 γώνων. Ἐλαβε δὲ πρόφασιν καλὴν τῆς πρὸς τοῦτο ἐπιχειρήσεως, τὴν νέαν τοῦ Κασσάνδρου ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Διότι καὶ ὁ Κασσάνδρος, θεωρῶν τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὡς ἀπα-
 ραίτητον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας παράρτημα, καὶ βλέπων τὸν Δημήτριον ἀσθενῆ καὶ μακρὰν ἀπησχολημένον, εἶχε νομίσει πρὸ μικροῦ ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ ἄρξῃ αὐτῆς τῆς χώρας ταύτης καὶ ὑπέβλεπε πρὸ πάντων τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες τότε προ-
 ιστάμενον τὸν καλὸν καγαθὸν Ὀλυμπιόδωρον, καὶ λαβόντες τὴν τῶν Αἰτωλῶν ἐπικουρίαν, ἐματαιώσαν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Κασσάν-
 δρου· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐβουλεύθη ἤδη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ. Προοικειωθεὶς τὸν ἰσχυρὸν δημαγω-
 γὸν Λαχάρη, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀπόλυτον τῆς πόλεως ἀρχὴν, ἤτοι, καθὼς ἔλεγον οἱ προπάτορες ἡμῶν, νὰ τυ-
 ραννήσῃ αὐτῆς, καὶ τοῦτο ἵνα λάβῃ ὁ νέος τύραννος ἀνάγκην μισ-
 θοφόρων καὶ ἐξωτερικῶν συμμάχων καὶ περιπέσῃ οὕτω ἀπαραιτή-
 τως εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου. Ταῦτα μαθὼν ἐνεργούμενα ὁ Δημήτριος, ἔδραμεν ἐκ Κύπρου μετὰ στόλου ἰσχυροῦ, ἐπῆλθε κα-
 τ' ἀρχὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐκυρίευσεν τὴν Μεσσήνην καὶ ἄλλας
 τινὰς πόλεις, καὶ ἠτοιμάζετο, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 296, νὰ στρα-
 τεύσῃ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας αἵτινες, δεσπόζοντος ἤδη ἐνταῦθα τοῦ Λαχάρου,
 ἐπεχείρησαν ἰσχυρὰς ἀμύνης προπαρασκευὰς, λαβοῦσαι παρὰ
 μὲν τῶν βασιλέων τῆς Θράκης καὶ τῆς Αἰγύπτου χρηματικὰς τινὰς
 συνδρομὰς, παρὰ δὲ τοῦ τελευταίου καὶ ὑπόσχεσιν ναυτικῆς βοή-
 θειας. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Λαχάρης δὲν ἠρέσθη εἰς τὰς ἐπικουρίας

ταύτας, ἀλλὰ ἀφῆρεσεν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τὰς ἀνατεθειμένας εἰς αὐτὴν χρυσᾶς ἀσπίδας, καὶ, τὸ ἔτι δεινότερον, τὸν χρυσὸν τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου τὸ ὅποιον ὁ Φειδίας ἤγειρέ ποτε ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὅσας ἦτο περιαιρετὸς, δηλαδὴ ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀνευ βλάβης τοῦ κυρίου ἀγάλματος (σελ. 614 καὶ 615 τοῦ πρώτου τόμου).

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ, ἀπέθανεν αἰφνίς ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 297, ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ἐμελλε νὰ ἔχῃ ἀκαταλόγιστα ἀποτελέσματα, διότι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐφάνησαν παντάπασιν ἀνάξιοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸ τοῦ πατρὸς ἔργον. Καὶ πρῶτον ὁ Δημήτριος, πολιορκήσας τὰς Ἀθήνας, ἐγένετο κύριος αὐτῶν, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐπομένου ἔτους, ὅτε ἔφυγε καὶ ὁ Λαχάρης εἰς Βοιωτίαν. Ὁ Δημήτριος προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τὴν ἀγνώμονα πόλιν, ἀλλ' ὅμως ἐνέβαλε φρουρὰς εἰς τε τὸν Πειραιᾶ, εἰς τε τὴν Μουνυχίαν, καὶ ἡσφάλισεν οὕτω τὴν ἐνταῦθα ἀρχὴν, ἐπιχειρήσας μετ' ὀλίγον νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Σπάρτην. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τότε ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Λυσίμαχος, συμμαχήσαντες πάλιν, ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι κατεῖχεν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος· διότι ὁ μὲν Λυσίμαχος κατέλαβε τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν παραλίους πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος τὸ πλεῖστον τῆς Κύπρου, ὁ δὲ Σέλευκος τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Φοινίκην· ἀλλ' ὁ Δημήτριος δὲν ἀπέβαλε καὶ αὐθις τὸ θάρρος αὐτοῦ. Λύσας ἐν τῷ ἅμα τὴν πολιορκίαν τῆς Σπάρτης, δὲν ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν, ἀλλ' ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ βορείῳ Ἑλλάδι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἤλπιζε νὰ γίνῃ καὶ τῆς Μακεδονίας κύριος, διὰ τὰς αὐτόθι ἐπελθούσας ἀνωμαλίας. Τφόντι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἤριζον περὶ τῆς βασιλείας δύο τοῦ Κάσσανδρου υἱοὶ, ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Τούτων ὁ πρεσβύτερος ἐδολοφόνησε τὴν ἰδίαν μητέρα Θεσσαλονίκην, διότι ἐνόμιζεν αὐτὴν προτιμῶσαν τὸν νεώτερον καὶ ἀγωνιζομένην νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ τὴν βασιλείαν· καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπέθανεν, ἐν ἔτει 295, διὰ χειρὸς τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ἡ μόνη περιλιπομένη ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ τῆς Μακεδονίας οἴκου. Ἀλλὰ τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ἐξήγειρε πάντας κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου, ὅστις ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ φύγῃ πρὸς Λυσίμαχον, τοῦ ὁποῦ ἦτο γαμβρὸς ἐπὶ τῇ θυ-

γατρὶ Εὐρυδίῃ, εὐελπίς ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος τῆς Θράκης θέλει συντρέξει αὐτὸν εἰς τὸ ν' ἀνακτήσῃ τὴν Μακεδονίαν. Τοῦτο δὲ φοβούμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πύρρου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀνακτήσει τὴν πάτριον τῆς Ἡπείρου βασιλείαν, καὶ ἀμφοτέροι ἐσπευσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ὁ τῶν Ἡπειρωτῶν βασιλεὺς καταλάβει ἤδη μέρος τῆς Μακεδονίας, καὶ ὁ Δημήτριος εἶχε φθάσει εἰς τὰ μεθόρια τῆς χώρας, ὅτε ὁ μητραλοῖας Ἀντίπατρος, ἐπιβουλευθεὶς καὶ τοῦ πενθεροῦ τὴν ζωὴν καὶ ἀποτυχὼν, ἐτιμωρήθη αὐτὸς διὰ τῆς δικαίας τοῦ θανάτου ποινῆς. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, μὴ ἔχων πλέον χρεῖαν ξένων ἐπικούρων, ἐζήτησε ν' ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Ἡπειρώτας συνεβιβάσθη παραχωρήσας αὐτοῖς τμημὰ τι τῆς Μακεδονίας· τοῦ δὲ Δημητρίου ἐμελέτησε ν' ἀπαλλαγῇ διὰ δολοφονίας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος, προσέλαβε τὸν μοχθηρὸν νεανίαν καὶ, συνεντεύξας μετὰ αὐτῶν γενομένης εἰς Λάρισσαν, διέταξε τὸν φόνον αὐτοῦ· μεθ' ὃ ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ὅστις οὐδεμίαν εἶχε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὑπόληψιν, εὐχερῶς μετέστη πρὸς Δημήτριον καὶ ἀνηγόρευσε αὐτὸν βασιλέα, 294.

Τοιοιουτρόπως ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ αἵματοφύρτου τῆς Μακεδονίας θρόνου ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καὶ ἐξέλιπεν ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν δολοφόνων ἢ παραχθεῖσα ἀπὸ τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Ἀντιπάτρου, ἥτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κάσσανδρος καὶ οἱ τούτου υἱοὶ Ἀντίπατρος καὶ Ἀλέξανδρος. Ἐξ ὅλου τοῦ οἴκου αὐτοῦ μόνη ἡ Φίλα, ἀδελφὴ μὲν τοῦ Κασσάνδρου, σύζυγος δὲ τοῦ Δημητρίου, ἀνεδείχθη χρηστὴ καὶ εὐγενὴ ἀληθῶς ἔχουσα αἰσθήματα. Ὁ Δημήτριος εἶχεν ἀείποτε παρὰ μελήσει αὐτὴν, προτιμήσας ἄλλας συζύγους καὶ ἐταίρας· οὐδὲν ἤττον ἡ Φίλα δὲν ἔπαυσεν ἀγαπᾶσα αὐτὸν καὶ πιστὴ διατελοῦσα. Καθ' ἣν ἐποχὴν, πολιορκκούντος τοῦ Δημητρίου τὴν Σπάρτην, ὁ Πτολεμαῖος ἐπετέθη κατὰ τῆς νήσου Κύπρου, αὐτὴ ὑπερασπίσθη γενναίως τὸ κτῆμα τοῦτο· καὶ ἔπεσε μὲν ἐπὶ τέλους αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τοῦ Πτολεμαίου, ἀλλ' ἅμα μετ' ὀλίγον ἐλυθερωθείσα ὑπ' αὐτοῦ, ἔδραμε πρὸς τὸν ἄπιστον αὐτῆς σύζυγον, καὶ χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, λησμονήσασα ὅσας πικρίας ὑπέστη παρὰ Δημητρίου, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀσφαλίσῃ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν αὐτοῦ, διότι οἱ Μακεδόνες δὲν ὑπετά-

χθησαν εἰς τὸν Δημήτριον εἰμὴ καθὼ γαμβρὸν τοῦ τοσοῦτον ἀγαπητοῦ παρ' αὐτῆς διατελέσαντος Ἀντιπάτρου.

Κατὰ δυστυχίαν ὁ Δημήτριος δὲν ἤρκειτο εἰς τὸ νέον αὐτοῦ κράτος, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις δὲν ἦτο λόγου ἀνάξιον· ναὶ μὲν εἵχεν ἀποβάλλει τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Κύπρον, ἤρχεν ὅμως τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἦτοι σχεδὸν ὅλου τοῦ βασιλείου ἐκείνου, ὅπερ ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου Φίλιππος, μετὰ τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ἀγῶνας, μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου εἶχε κατορθώσει ν' ἀπαρτίσῃ. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἔσωζε τὰ ὄνειρα τοῦ πατρὸς, περιεφρόνει τὴν Μακεδονίαν, ἦτο δυσπρόσοδος καὶ τραχύς πρὸς τοὺς προσερχομένους, οὐ μόνον δὲν ἀνεγίνωσκε τὰς ἀναφορὰς τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον αὐτῶν τὰς ἐρρίπτεν εἰς τοὺς δρόμους, ἐνταύτῳ δὲ κατεπίεζε τὸν τόπον συντηρῶν αὐτὴν πολυτελεστάτην καὶ παρασκευάζων στόλον καὶ στρατὸν ὑπέρογκον ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ἀσιανὸν τοῦ πατρὸς κράτος. Ἐν τούτοις ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ κατήντησεν, ὡς ἐκ τῶν τρόπων ἐκείνων, τοσοῦτον ὀλίγον ἀσφαλές, ὥστε, νοσήσαντος αὐτοῦ ποτε, ἐν ἔτει 289, ὁ τῆς Ἡπείρου βασιλεὺς Πύρρος ἐμβαλὼν κατέλαβε πᾶσιν σχεδὸν τὴν χώραν ἀμαχητί. Καὶ ἐξέβαλε μὲν τὸν Πύρρον ὁ Δημήτριος, ἅμα ἀναλαβὼν ἐκ τῆς νόσου, ἀλλ' ἐξηκολούθησε καταθλίβων τοὺς ὑπηκόους καὶ συμπληρῶν τὰς παραλόγους πολεμικὰς παρασκευάς. Εἶχε δὲ ἤδη συγκροτήσει στόλον 500 πλοίων καὶ στρατὸν 112,000 ἀνδρῶν, καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὅτε διὰ μιᾶς ἀπεδείχθη ἡ ματαιότης ὅλων ἐκείνων τῶν βουλευμάτων καὶ ἐπιχειρημάτων. Ὁ Σέλευκος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους, ἐπανελάβον τὴν ἀρχαίαν συμμαχίαν, προσέλαβον εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Πύρρον καὶ ἐπετέθησαν πανταχόθεν κατὰ τοῦ κοινοῦ αὐτῶν ἐχθροῦ. Ὁ Λυσίμαχος ἐνέβαλεν ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Πύρρος ἀπὸ δυσμῶν, ὁ Πτολεμαῖος ἔπεμψε τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος· ἴσως εἶχον συνεννοήσεις καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δημητρίου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἅμα ἐπλησίασαν οἱ ἐχθροί, ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἐγκατέλιπε τὸν βασιλέα αὐτοῦ, ἀναγκασθέντα νὰ σώσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς. Οὕτως, ἐν ἔτει 287, μετὰ ἐπταετῇ ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείᾳ, ἀπέβαλεν αὖθις ὁ Δημήτριος τὴν ἀρχὴν

καὶ ἀπῆλθεν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειμμένος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εὐγενὴς Φίλα, μὴ ἀνεχομένη νὰ ἴδῃ αὐτὸν αὖθις ἰδιώτην καὶ φυγάδα, ἀπέθανε πιούσα φάρμακον, τὴν δὲ Μακεδονίαν διένειμαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Πύρρος καὶ ὁ Λυσίμαχος.

Ταύτην τὴν εὐκαιρίαν ἤρπασεν ὁ καλὸς καὶ γαθὸς Ἀθηναῖος Ὀλυμπιόδωρος, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας· καὶ προσβάλων τὴν μακεδονικὴν φρουρὰν ἠνάγκασεν αὐτὴν ν' ἀπέλθῃ. Μετ' οὗ πολὺ δὲ ἐπεφάνη ἐνώπιον τῶν Ἀθηναίων ὁ Δημήτριος μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, ἠναγκάσθη ὁμῶς νὰ ὑποχωρήσῃ ἄπρακτος. Τότε ἐγκαταλιπὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις εἰς τὸν υἱὸν Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν δὲν ἠδύνατο περὶ μικρὰ νὰ ἐνδιατρίβῃ, ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας μετὰ 11,000 ἀνδρῶν. Ὁ Λυσίμαχος, εἰς τοῦ ὁποῖου τὰς κτήσεις ἐνέβλαλε, διέτριβεν εἰς Μακεδονίαν· ἀλλ' ὁ γενναῖος αὐτοῦ υἱὸς Ἀγαθοκλῆς, ὅστις διετέλει ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἄρχων στρατοῦ ἀξιολόγου, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Δημητρίου ἅμα ἀποβιβασθέντος. Ὁ Ἀγαθοκλῆς ἀπέφυγε πάντα κρίσιμον πρὸς τὸν ἀπληπισμένον ἀντίπαλον αὐτοῦ ἀγῶνα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐστέρησε τροφῶν καὶ ἀδιακόπως καταδιώκων καὶ παρενοχλῶν ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν. Ὁ Δημήτριος, ἀποβαλὼν οὕτω ἐντὸς μικροῦ καὶ ἐπὶ ματαίῳ ὀκτακισμύλους ἄνδρας, κατέφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ὁμῶς περιέστη εἰς τοσαύτας συμφοράς, ὥστε ἐδέησε νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Σελεύκου. Ὁ δὲ, γενναιοφρόνως φερόμενος, διέταξε τοὺς περὶ τὰ μεθόρια στρατηγούς νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν φιλικῶς καὶ νὰ προμηθεύσωσιν αὐτῷ τ' ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, δικαίως ἢ ἀδίκως, παρήχθη καὶ μεταξὺ Σελεύκου καὶ Δημητρίου ἀμοιβαίᾳ διχόνοια· ὁ Σέλευκος ἀπήγγισεν παρὰ τοῦ Δημητρίου ὁμήρους· ὁ Δημήτριος, μὴ πειθόμενος εἰς τοῦτο, ἐπεχείρησεν ἐχθροπραξίας τινὰς κατὰ Σελεύκου, κατετροπώθη ὁμῶς, ἐννοεῖται, εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ τῆς Ἀσίας δυνάστου, ἠθέλησεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ νὰ γίνῃ αὐτόχειρ, διεκωλύθη ὑπὸ τῶν φίλων καὶ τελευταῖον ἐπέτρεψεν ἐκεῖνῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐν ἔτει 286. Ὁ Σέλευκος προσηνέχθη πάλιν πρὸς αὐτὸν βασιλικῶς, ἔδωκεν αὐτῷ ὀχυρὰν τινα πόλιν πρὸς

κατοικίαν, παραῖχε δαψιλῶς τὰ πρὸς συντήρησιν τῆς αὐλῆς αὐτοῦ ἀναγκαῖα χρήματα, καὶ ἐφρούρει μὲν τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἐπέτρεπεν αὐτῷ ἰκανὴν ἐλευθερίαν. Ἐνταῦθα διέτριψεν ὁ Δημήτριος τὰ τρία τελευταῖα τῆς ποικιλοτρόπου ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, κατατρίβων τὸν χρόνον κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ θήρας καὶ δρόμους, ἔπειτα δὲ, νωθρότερος γενόμενος, περὶ πότους καὶ κύβους, μέχρις οὗ νοσήσας ἀπεβίωσε τῷ 283 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 54. Ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, δα- νειζόμενος εἰκόνα τινὰ τοῦ Σοφοκλέους, παραβάλλει εὐφυῶς τὰς πα- ραδόξους τροπὰς καὶ ἀδιαλείπτους αὐξήσεις καὶ φθίσεις τῆς τοῦ Δη- μητρίου τύχης πρὸς τὴν ὄψιν τῆς σελήνης, ἥτις οὐδὲ δύο νύκτας συνεχεῖς δύναται νὰ διατηρήσῃ μορφὴν μίαν, ἀλλ' ἐξ ἀδήλου πρῶ- τον ἔρχεται νέα, καὶ κατὰ μικρὸν αὐξάνει μέχρις οὗ συμπληρωθῇ, καὶ ἔπειτα πάλιν διαρρεῖ καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἔρχεται. Ἡ δὲ παρα-βολὴ αὕτη δύναται νὰ παρεκλιθῇ καὶ εἰς τὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ συμβάντα· διότι αὐτὸς ὁ τοσάκις μὲν ὑψωθείς, καὶ τοσάκις πεσὼν, καὶ πάλιν ὑψωθείς, ἀπέθανε μὲν ἐπὶ τέλους ἰδιώτης, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπέπρωτο νὰ ἀνακτήσῃ αὖθις τὴν τῆς Μακεδονίας βασιλείαν.

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου, ὑπέκυψε καὶ ὁ Λυσίμα- χος εἰς τὸν Σέλευκον. Ὁ Λυσίμαχος εἶχεν ἀσφαλίσει τὴν ἐν Θράκῃ ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ συνετῶν διατάξεων καὶ εὐτυχῶν πολέμων, εἶχε προσαποκτήσει, ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Δημητρίου, τὸ ἥμισυ τῆς Μα- κεδονίας καὶ εἶχεν ἀφαιρέσει μετ' οὗ πολὺ ἀπὸ τοῦ Πύρρου τὸ ἕτερον τῆς χώρας ἐκείνης ἥμισυ. Ἀλλ' ἦτο ἤδη πρεσβύτης καὶ ἀσθενὴς καὶ ἔπαθε περὶ δυσμᾶς βίου πολλὰς οἰκιακὰς θλίψεις. Ὁ Λυσίμαχος εἶχε τέσσαρας συζύγους. Ἡ πρώτη, ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν Ὀδρουσῶν οἴκου καταγομένη, ἔτεκεν αὐτῷ δύο υἱούς, Ἀγαθοκλέα καὶ Ἀλέξαν- δρον. Ἐκ τῆς δευτέρας, τῆς Νικαίας, ἀδελφῆς τοῦ Κασσάνδρου, ἥτις τὸ πρῶτον εἶχε συζευχθῇ μετὰ τοῦ Περδίκκου, ἐγέννησεν ὁ Λυσίμα- χος δύο θυγατέρας, Εὐρυδίκην καὶ Ἀρσινόην, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη συνεζεύχθη τὸν τοῦ Κασσάνδρου υἱὸν Ἀντίπατρον, ἡ δὲ δευτέρα τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου. Τρίτη αὐτοῦ σύζυγος ἦτο ἡ Περσεὶς Ἀμαστρις, ἀνεψιὰ τοῦ βασιλέως Δαρείου τοῦ Κοδομανοῦ, ἥτις εἶχε προδιατελέσει σύζυγος πρῶτον τοῦ Κρατεροῦ, καὶ, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, τοῦ Διονυσίου τοῦ

δυνάστου τῆς ἐν Πόντῳ Ἡρακλείας. Ὁ Λυσίμαχος, ὅστις οὐδὲν ἀπέκτησεν ἀπὸ αὐτῆς τέκνον, ἡγάπα αὐτὴν περιπαθῶς, ἀλλ' ὁμῶς, ἔνεκα πολιτικῶν λόγων, συνεζεύχθη προσέτι καὶ Ἀρσινόην τὴν Πτολεμαίου, ἐξ ἧς ἐγέννησε τρεῖς υἱούς. Ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου γάμου ἐπήγασαν τὰ δυστυχήματα αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον, ἡ Ἀμαστρίς, μὴ ἀνεχομένη τὴν νέαν ταύτην σύζυγον, μετέβη εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείᾳ ἡγεμονίαν αὐτῆς, ὅπου ὁμῶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν δύο υἱῶν τοὺς ὁποίους ἔτεκεν ἀπὸ τοῦ Διοσυνίου. Ὁ Λυσίμαχος, ὅστις ἔσωξεν ἀείποτε τὸ πρὸς τὴν Ἀμαστριν φίλτρον, ἐτιμώρησε τοὺς μητραλοίας διὰ τοῦ θανάτου, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ἐστερήθη τῆς φιλτάτης τῶν συζύγων, ἐνῶ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν εἶχε πράξει κακούργημα, καὶ τοι ἄλλως μὴ διακρινόμενος ἐπ' ἀρετῇ ἢ εὐγενείᾳ τῆς ψυχῆς, παρεσύρθη ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης εἰς δεινὰ ἀνοσιουργήματα. Διάδοχος τῆς ἐν Θράκῃ ἡγεμονίας ἦτο ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει σύζυγον ἑτέραν τοῦ Πτολεμαίου θυγατέρα, τὴν Λυσάνδραν, ἑτεροθαλῇ ἀδελφὴν οὖσαν τῆς Ἀρσινόης· εἶχε δὲ ἡ Λυσάνδρα ἀμφιθαλῇ ἀδελφὸν Πτολεμαῖον, τὸν ἔνεκα τῆς ὀξύτητος τοῦ χαρακτῆρος ἐπικληθέντα Κεραυνόν, ὅστις, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐξ Αἰγύπτου, εἶχε τύχει εὐμενοῦς δεξιώσεως ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λυσιμάχου. Ἡ Λυσάνδρα λοιπὸν καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, καθὼς τέκνα ἀπεχθοῦς μητρειᾶς, ἐμισοῦντο ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης καὶ ἀνταπέδιδον αὐτῇ τὰ ἴσα· ἐμίσει δ' ἐνταύτῃ ἡ Ἀρσινόη καὶ τὸν Ἀγαθοκλέα, διότι ἡ βασιλεία προέκειτο νὰ μεταβιβασθῇ οὐχὶ εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἀλλὰ εἰς τοὺς υἱούς αὐτοῦ καὶ τῆς ἑτεροθαλοῦς ἐκείνης ἀδελφῆς· καὶ πλὴν τούτου, λέγεται, ὅτι δηλώσασά ποτε τὸν ἔρωτα αὐτῆς πρὸς τὸν Ἀγαθοκλέα, μετ' ἀγανακτήσεως ὑπὸ τούτου ἀπεκρούσθη. Ἀπαντα λοιπὸν τὰ σφοδρότερα πάθη, φιλαρχία, οἰκογενειακὰ μίσση καὶ ἔρωτες ἀποτυχῶν, συνέδραμον εἰς τὸ νὰ ἐξαγριώσωσι τὴν Ἀρσινόην μέχρι μανίας. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἡδυνήθη αὕτη νὰ προσλάβῃ συνεργὸν τῶν ἐπιβουλευμάτων τὸν Πτολεμαῖον τὸν Κεραυνόν, ὅστις ἀπετροπιάζετο μὲν τὴν Ἀρσινόην, ἀλλ' ἐποφθαλμιῶν ἕκτοτε εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας καὶ κακοηθέστατος ὢν, ἀσμένως ἐπελήφθη τῆς περιστάσεως τοῦ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὸν τὸν ἄνδρα ὃν εὐλόγως ἐθεώρει ὡς τὸ κύριον εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ πρόσκομμα.

Τοιοῦτον λοιπὸν προσλαβούσα σύμμαχον ἡ Ἀρσινόη, ἐσυκοφάντησε τὸν Ἀγαθοκλέα παρὰ τῷ πατρὶ, κατέπεισε τὸν ἀσθενῆ τοῦτον γέροντα, ὅτι ὁ ἄριστος ἐκείνος τῶν υἱῶν, πονηρὰ μελετᾷ κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπέτυχεν ὥστε ὁ Λυσίμαχος νὰ διατάξῃ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ υἱοῦ τούτου.

Ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς καὶ ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένου Ἀγαθοκλέους, ἐπροξένησε κοινὴν δυσἀρέσκειαν, ἥτις ἠύξησε τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Λυσίμαχος, παραπειθόμενος ὑπὸ τῆς ἀχρείας ἐκείνης γυναικός, παρεξεστράπη εἰς μυρίας ἄλλας καταδιώξεις, μάλιστα ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν εἶχε διοικήσει ὁ Ἀγαθοκλῆς καὶ ὅπου πολλοὶ ἤδη αὐτοῦ φίλοι καὶ ὁπαδοὶ ἐθανατώθησαν. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀγαθοκλέους Λυσάνδρα καὶ ὁ ἀμφιθαλὴς τούτου ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν παρὰ Σελεύκῳ, εἰς ὃν κατέφυγον πολλοὶ ἐκ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατοῦ καὶ ἰδίως ὁ φύλαξ τῶν ἐν Περγᾷ μιν θησαυρῶν τοῦ Λυσιμάχου Φιλέταιρος, ὅστις, παραλαβὼν 9000 ταλάντων ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βαβυλωνίας καὶ Συρίας. Ἐτυχον δὲ πάντες προθύμου παρ' αὐτῷ δεξιώσεως, διότι ὁ Σέλευκος πρὸ καιροῦ ἐμελέτα νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τὸ μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὸ ἄλλοτε ἐπιτραπὲν εἰς τὸν Λυσίμαχον, καὶ ἔβλεπε πρὸς τοῦτο ἐπιτηδειοτάτην τὴν προκειμένην εὐκαιρίαν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 283, ἀπέθανεν ὁ γέρων βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ, ὅστις, ὡς φαίνεται, περιέστελλεν ἐνὸς ἔξῃ τὰς κατακτητικὰς ὁρμὰς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας.

Ἐντεῦθεν ὁ Λυσίμαχος εἶδεν ἑαυτὸν αἰφνης δεινῶς ἀπὸ τοῦ Σελεύκου κινδυνεύοντα, καὶ, τὸ φοβερώτερον, εἶχε συγχρόνως σχεδὸν βεβαιωθῇ ὅτι ἀδίκως ἐθανάτωσε τὸν υἱόν. Ἀρξαμένου δὲ τοῦ πολέμου παρεδίδοντο αἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, εἰς τὸν Σέλευκον ὥστε ὁ Λυσίμαχος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ αὐτὸς εἰς τὴν Ἀσίαν ἵνα ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον. Καὶ ἀπαντηθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Φρυγίαν τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ, ἐν θέρει τοῦ 284, εἰς Κύρου πεδίον, ὁ μὲν Λυσίμαχος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καιρίως ἐπληρώθη, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ κατετροπώθη ὁλοσχερῶς. Ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως εἶχε μείνει ἀπαρκτήρητος

εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης μέχρις οὗ, μετὰ πολλὰς ἡμέρας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ κηδεύσῃ αὐτὸν προπόντως. Οὐδὲ ἤθελεν εὑρεθῇ τὸ σῶμα ἐὰν κύων πιστὸς δὲν παρέμενε παρ' αὐτῷ διαφυλάττων τὸν νεκρὸν ἀπὸ τῶν ὀρνέων καὶ τῶν θηρίων. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μετακομίσας τὸ λείψανον εἰς Λυσιμάχειαν τὴν ἐν Θράκῃ, ἤγειρεν αὐτόθι μνημεῖον εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, τὸν ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν 80 πεσόντα· ὁ δὲ Σέλευκος, διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον, μικρὸν μετὰ τὴν μάχην, καθυπέταξε καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ κτήσεις.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Σέλευκος δὲν ἀπήλαυσε ἐπὶ πολὺ τὸν ὑπα-
τον τοῦτον βαθμὸν τῆς εὐτυχίας, διότι εἶχε θρέψει ὄφιν εἰς
τοὺς κόλπους αὐτοῦ. Εἷς ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἵτινες ἔφυγον ἀπὸ
τὴν αὐλὴν τοῦ Λυσιμάχου πρὸς τὸν Σέλευκον ἦτο καὶ ὁ προ-
μνημονευθεὶς Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς, φοβούμενος εἴτε τὴν ὀρ-
γὴν τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις εἶχε μάθει τὴν ἀθωότητα τοῦ Ἀγαθο-
κλέους, εἴτε τὴν καταδίωξιν τοῦ ἰδίου πατρὸς, τοῦ γέροντος βα-
σιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ἔλθει εἰς φιλικὰς
πρὸς τὸν Λυσιμάχον σχέσεις. Ὅπωςδὴποτε ἔτυχεν εὐμενοῦς παρὰ
Σελεύκῃ δεξιώσεως καὶ παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐπὶ Θράκῃν
καὶ Μακεδονίαν τελευταίαν στρατείαν του. Ἐνταῦθα δὲ καταρρά-
διουργεῖ τὸν στρατὸν τοῦ Σελεύκου, τοῦ μὴ συνεπαγαγόντος μεθ'
ἑαυτοῦ εἰς Εὐρώπην εἰμὴ στρατιώτας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Λυ-
σιμάχου καὶ τοῦ Ἀγαθοκλέους, τοὺς ὁποίους ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κε-
ραυνὸς, ἔχων ἀρχαίας πρὸς αὐτοὺς σχέσεις, εὐχερῶς ἔπεισε περὶ
τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ ξένου δυνάστου ἵνα διασώ-
σωσι τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν. Μεθ' ὃ ὁ μοχθηρὸς οὗτος ἄνθρωπος δο-
λοφονεῖ τὸν Σέλευκον, 280, ἀπέρχεται ἀμέσως εἰς Λυσιμάχειαν, ἀ-
ναγορεύεται αὐτόθι βασιλεὺς Θράκης, ἐπελθὼν δὲ εἰς Μακεδονίαν
μετὰ στρατοῦ, ἀναγνωρίζεται βασιλεὺς καὶ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων.
Τοιοῦτοτρόπως ἀπέθανεν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ τῶν Σελευκιδῶν κράτους,
εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος, Ἀντίοχος ὁ Α',
ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ
θεωρῶν τὸν Πτολεμαῖον τῆς Αἰγύπτου πρόθυμον νὰ ἔλθῃ εἰς βοή-
θειαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, καὶ τὸν νέον
τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας δυνάστην παραιτήσαντα πᾶσαν ἐπὶ

τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀξίωτιν, τοὺς δ' ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιχωρίους ἡγεμόνας ἀποκρούοντας ἤδη πᾶσαν διὰ τῶν χωρῶν αὐτῶν διάβασιν, προετίμησε μετ' οὐ πολὺ νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ Πτολεμαῖον τὸν Κεραυνὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης.

Ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς, ὅπως διὰ κακουργίας κατέλαβε τὴν ἀρχὴν, οὕτω διὰ κακουργίας ἠθέλητε ν' ἀσφαλίσῃ αὐτήν. Τί ἀπέγιναν ἡ τοῦ Ἀγαθοκλέους χήρα καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, εἶναι ἄδηλον· ἀλλ' ἡ τοῦ Λυσιμάχου σύζυγος Ἀρσινόη, ἡ τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ ἑτεροθαλῆς ἀδελφῇ, εἶχε καταφύγει μετὰ τῶν υἱῶν εἰς τὴν ὀχυρὰν Κασσάνδρειαν. Ὁ Πτολεμαῖος, διὰ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ φρουρίου τούτου καὶ τῶν παίδων τοῦ Λυσιμάχου, προτείνει εἰς τὴν ἑτεροθαλῇ αὐτοῦ ἀδελφῇ νὰ λάβῃ σύζυγον, ὑποσχόμενος ἐνόρκως νὰ θεωρήσῃ τὸ κράτος ὡς κτῆμα τῶν τέκνων αὐτῆς καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν νὰ ἄρξῃ. Οἱ τοιοῦτοι μεταξὺ ἀδελφῶν γάμοι ἀναφαίνονται ἤδη συχνότατοι παρὰ τοῖς διαδόχοις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πείθεται λοιπὸν ἡ Ἀρσινόη· ἅμα ὅμως τελεσθέντων τῶν γάμων καὶ περιελθούσης τῆς Κασσανδρείας εἰς χεῖρας τοῦ Πτολεμαίου, φονεύει οὗτος τὰ τέκνα τῆς Ἀρσινόης εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς καὶ φυλακίζει αὐτήν ταύτην εἰς τὴν Σαμοθράκην, ὅθεν μετ' οὐ πολὺ διαφυγοῦσα εἰς Αἴγυπτον συνεζεύχθη ἡ Ἀρσινόη αὐτόθι τὸν ἑτερον αὐτῆς ἀδελφὸν Πτολεμαῖον Β', τὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου Σωτῆρος βασιλεύσαντα τῆς Αἰγύπτου. Τὸ κράτος λοιπὸν τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ ἐφαίνετο πανταχόθεν ἀσφαλισθὲν. Ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου ἦτο σύμμαχος αὐτοῦ· ὁ Ἀντίοχος τῆς Ἀσίας εἶχε συνομολογήσει εἰρήνην πρὸς αὐτόν· οἱ τοῦ Λυσιμάχου παῖδες εἶχον φονευθῇ· ὁ τῆς Ἡπείρου βασιλεὺς Πύρρος εἶχεν ἀπέλθει περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἰς Ἰταλίαν, ἵνα βοηθήσῃ τοὺς Ταραντίνους κατὰ τῶν Ῥωμαίων· ὁ τοῦ Δημητρίου τοῦ Παλιορκτητοῦ υἱὸς Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, κατέχων ἱκανὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ιδίως τῆς Πελοποννήσου, καὶ σύμμαχος ὢν τῶν μαχίμων Αἰτωλῶν, ἦτο βεβαίως ἀντίπαλος ἐπικίνδυνος· ἀνεχαίτιζετο ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐπεχείρησαν τότε νὰ πολεμήσωσιν αὐτὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας· καὶ οὐδὲν μὲν λόγου ἄξιον κατώρθωσαν, ἀλλὰ περιέσπασαν ὅπως δῆποτε τὴν προσοχὴν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ· ὥστε

ἐνόμιζέ τις ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κερκυνὸς οὐδαμῶθεν φοβεῖται κίνδυνον τινά, ὅτε αἰφνης ἀπρὸςδόκητός τις καὶ φοβερός ἐπεφάνη κατ' αὐτοῦ πολέμιος.

Ὁ ὅλως ἀπρὸςδοκῆτως τῳόντι ἐπελθὼν οὗτος πολέμιος, ἦσαν οἱ λεγόμενοι Κελτοὶ ἢ Γαλάται. Οἱ Γαλάται εἶναι οἱ ἀρχαιότατοι γνωστοὶ κάτοικοι τῶν δυτικωτέρων τῆς Εὐρώπης χωρῶν, ἥτοι τῆς μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἐνθ' δὲ, καθὼ ἀποτελοῦντες κλάδον τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἐξ Ἀσίας ἐπῆλθόν ποτε εἰς τὰς ἐσχατίας ἐκείνας τοῦ ἡμετέρου τῆς γῆς μέρους, ἔπειτα, ἀπὸ τῆς 6 Π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισαν παλινδρομοῦντες πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπόκησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνέβαλον εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, τὴν Ἑλουητίαν, τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας, κατὰ τὴν 4 Π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἐπεφάνησαν καὶ εἰς τὰ βορειότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου. Ἐν ἔτει 335, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὸν Ἰστρον, ἦλθον πρὸς αὐτὸν Γαλατῶν πρέσβεις καὶ συνωμολόγησαν εἰρήνην, ἣν βραδύτερον, ἐν ἔτει 323, ἀνενέωσαν διὰ δευτέρας πρεσβείας πεμφθείσης ὑπ' αὐτῶν εἰς Βαβυλῶνα (σελ. 465). Ἐπὶ τῶν διαδόχων νέα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον Γαλατικὰ φύλα ἐπῆρχοντο εἰς τὰς βορειοτάτας τῆς χερσονήσου ἡμῶν χώρας, ἰδίως δὲ περὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς εὕρισκόμεθα, διότι τότε, καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ στίφη κατατροπωθέντα τῷ 284 ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐτράπησαν πρὸς ἀνατολὰς. Τὰ κατὰ τὰς χώρας τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἴμου εἶχον ἤδη ἐπιτηδεϊότατα πρὸς τὰς ληστρικὰς ἐκείνας ἐπιδρομὰς. Ὁ Λυσίμαχος, περισπώμενος περὶ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη, ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας προεξεθέσαμεν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πολέμου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἀρκτικά τοῦ κράτους σύνορα. Οἱ Γαλάται ἐγίνωσκον, ὡς φαίνεται, τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων, διὸ καὶ ἐπεχείρησαν τὴν πρώτην μεγάλην ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς μεσημβρίαν, εἰς τὸ τοῦ Πύρρου βασιλείον, ἀλλὰ πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Θράκης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μαθόντες τὴν μεγάλην τοῦ αὐτόθι ἐλληνικοῦ βασιλείου δύναμιν, δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω, Ἀμέσως ὁμῶς

ἔπειτα ἐπῆλθον αἱ γινώσται δειναὶ ἀνωμαλίαι, ὁ θάνατος τοῦ Λυσιμάχου, ὁ θάνατος τοῦ Σελεύκου, οἱ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ Σπαρτιατῶν, Αἰτωλῶν καὶ Ἀντιγόνου, ἡ εἰς Ἱταλίαν διαπεραίωσις τοῦ Πύρρου· ὥστε τότε ἀναρίθμητα Γαλατῶν στίφη εἰς νέας ἐφώρμησαν ἐπιδρομάς, οἱ μὲν ὑπὸ Κερέθριον πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Τριβαλλῶν καὶ Θρακῶν χώρας, οἱ δὲ ὑπὸ Βρέννον καὶ Ἀχιχώριον κατὰ τῆς Παννονίας, οἱ δὲ ὑπὸ Βέλγιον κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς φαίνεται περιφρονήσας πλέον τοῦ δέοντος τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς καὶ μὴ ἀντιπαράτάξας εἰς αὐτοὺς ἀποχρῶσαν δύναμιν· ὅθεν, συγκροτηθείσης ἐν ἀρχῇ νοεμβρίου 280 μάχης, οἱ Μακεδόνες κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς, ἔπεσε δὲ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ καὶ αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός.

Οἱ Γαλάται γίνονται τότε κύριοι τῆς ὑπαίθρου κατὰ τὴν Μακεδονίαν χώρας καὶ πορθοῦσιν αὐτὴν ἀνηλεῶς. Μελέαγρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ἀναγορεύεται βασιλεὺς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ σώσῃ τὴν χώραν· καὶ ἀποβάλλεται ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, προχειρησάντων βασιλεῖα τὸν Ἀντίπατρον, συγγενῇ τινα τοῦ Κασσάνδρου ἢ τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις ὅμως, ἀνεπιτήδειος ὢν πρὸς τὸν πόλεμον, καθαιρεῖται ὡσαύτως μετ' ὀλίγας ἡμέρας. Ἀναλαμβάνει δὲ τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνα ὁ εὐπατριίδης μακεδὼν Σωθῆνης, ὅστις καὶ κατορθώνει τῶντι νὰ ἐξελάσῃ τοὺς βαρβάρους εἰς Παννονίαν καὶ Θράκην. Οἱ εὐγνώμονες Μακεδόνες ἠθέλησαν ἤδη νὰ ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν βασιλεῖα, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη τὸ διάδημα καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας ἀξίωμα.

Ἐν τούτοις τὰ περὶ τὸν Βρέννον στίφη, μαθόντα ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Βέλγιον ὀπόσον πλουσίαν λείαν εὖρον οὗτοι ἐν Μακεδονίᾳ, ὥρμησαν, ἐν ἔαρι τοῦ 279, καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν αὐτὴν χώραν, συμποσούμενα, ὡς λέγεται, εἰς 200,000 περίπου μαχίμων ἀνδρῶν καὶ συνεπαγόμενα, κατὰ τὸ ἔθος, τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τοὺς παῖδας. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν αὖθις τοὺς ἀγροὺς καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἐξηκολούθησαν προελάυνοντα πρὸς μεσημβρίαν διὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία συνεκίνησε φυσικῶς τῷ λόγῳ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα τὴν κατὰ πρῶτον κινδυνεύουσαν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθοῦ Ἑλλάδα. Ἐν-

ταῦθα αἱ πλείσται πολιτεῖαι ἦσαν αὐτόνομοι, διότι ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἤρχε κυρίως πολλῶν πελοποννησιακῶν πόλεων καὶ χωρῶν, ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ δὲν κατεῖχεν ὡς φαίνεται, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, εἰμὴ μόνην τὴν Εὐβοίαν. Ἔσπευσαν λοιπὸν νὰ συμμαχήσωσι κατὰ τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς πᾶσαι αἱ ἐλεύθεραι τῆς μέσης Ἑλλάδος πολιτεῖαι, ἡ Αἰτωλία, ἡ Βοιωτία, ἡ Λοκρίς, ἡ Φωκίς, τὰ Μέγαρα καὶ αἱ Ἀθῆναι, καὶ ἀνέθεσαν τὴν ἡγεμονίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπεμψε δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπικουρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος, ἀνδρῶν πεντακοσίων, καὶ ὁ τῆς Συρίας βασιλεὺς Ἀντίοχος πεντακοσίων ἐπίσης ἀνδρῶν. Κάλλιππος ὁ Μοιροκλέους, Ἀθηναῖος, ἐστρατήγησε τοῦ ἐλληνικοῦ τούτου στρατοῦ, ὅστις, συγκείμενος ἐξ 27,000 ἀνδρῶν, τοῦ μὲν Σπερχεῖοῦ τὰς διαβάσεις δὲν ἡδυνήθη νὰ φυλάξῃ, κατέλαβε δὲ τὰς Θερμοπύλας, ἔχων παρ' ἑαυτῷ καὶ Ἰκανὴν ναυτικὴν δύναμιν. Ἀλλ' ὁ Βρέννος, ὁ τῶν Γαλατῶν ἡγεμὼν, διὰ νὰ χωρίσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, πέμπει μοῖραν ἀξιόλογον εἰς Αἰτωλίαν καὶ τωρόντι οἱ Αἰτωλοὶ, ἅμα ἀκούσαντες τοῦτο, ἀναχωροῦσιν εἰς 7,000 συμποσούμενοι, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου οἴκαδε. Τότε ὁ Βρέννος παραλαβὼν ἐτέραν τοῦ στρατοῦ μοῖραν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων δι' αὐτῆς ἐκείνης τῆς πλαγίας ὁδοῦ, ἣν πρὸ 200 ἐτῶν ἠκολούθησαν οἱ Πέρσαι ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου ὀδηγούμενοι (σελ. 430 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Καὶ συνέβη ἐνταῦθα ἤδη ὅ,τι εἶχε συμβῇ ἄλλοτε· δηλαδὴ ἡ δίοδος ἐφυλάττετο μὲν ὑπὸ τῶν Φωκέων, ἀλλ' οὗτοι, αἰφνιδίως καταληφθέντες, δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν, ὥστε μετ' ὀλίγον οἱ ἐν Θερμοπύλαις εἶδον ἐκυτοὺς πανταχόθεν κυκλωθέντας καὶ δὲν ἐσώθησαν εἰμὴ καταφυγόντες εἰς τὸν παρακείμενον στόλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέστρεψαν ἕκαστοι εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Βρέννος, εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν πρὸς τοὺς Δελφούς, οἵτινες, εἶχον μὲν ληστευθῇ πρὸ 70 περίπου ἐτῶν ἐπὶ τοῦ Φωκικοῦ πολέμου, ἀλλ' ἀνέκτησαν, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ μεταξύ, ἢ τοῦλάχιστον ἐφημίζοντο ὅτι ἀνέκτησαν θησαυροὺς ἀξίους λόγου. Ἀλλ' ἐνταῦθα οἱ Γαλάται, περιπεσόντες εἰς πόλεμον ὀρεινὸν, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ καὶ ἀφοῦ ἔπαθον ζημίας μεγάλας, εἶδον δὲ πεσόντα καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Βρέννον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἀνέκαμψαν ὑπὸ

ἡγεμόνα τὸν Κομοντόριον, διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Θράκην, ἀδιακόπως πολεμούμενοι ὑφ' ὅλων τῶν λαῶν τοὺς ὁποίους πρὸ μικροῦ ἐλεηλάτησαν. Ἐκεῖ εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ συνέρρευσαν καὶ ἄλλα Γαλατῶν στίφη, ἰδρυσαν οὗτοι ἴδιον βασίλειον, τὴν λεγομένην Τύλην, τὸ ὅποιον τοσοῦτον διὰ τῶν κατακτήσεων ἐξηπλώθη, ὥστε κατέστησεν ὑποτελῆ φόρου καὶ αὐτὴν τὴν ἰσχυρὰν πόλιν τοῦ Βυζαντίου. Τὸ βασίλειον τοῦτο, τοῦ ὁποίου πρῶτος βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Κομοντόριος διήρκεσεν 60 περιούτου ἔτη, μέχρις οὗ, ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος Καυάρου, ἐπανεστήσαν οἱ Θράκες, καὶ καταλύσαντες τὴν ξενικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν, ἀνέκτησαν τὴν πάλαι αὐτονομίαν.

Ἀλλ' οἱ Γαλάται κατέλιπον καὶ ἕτερα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔχνη. Ὁ γενναῖος τῆς Μακεδονίας στρατηγὸς Σωσθένης εἶχεν ἀποθάνει περὶ τὰ τέλη τοῦ 279. Τότε νέα προέκυψεν αὐτόθι ἀναρχία, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὠφελούμενος ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατέλαβε, περὶ τὰ μέσα τοῦ 278, τὴν πάτριον βασιλείαν, ἣν καὶ διέσωσεν ἔκτοτε, καταλιπὼν εἰς τοὺς ἀπογόνους. Εἰς τὴν ἐξασφάλισιν αὐτοῦ συνετέλεσε καὶ τοῦτο ὅτι ὁ τότε ἡγεμὼν τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Βιθυνίας, Νικομήδης Α', περὶ οὗ πλείονερά τινα θέλομεν εἶπει μετ' οὐ πολὺ, θεωρῶν ἑαυτὸν κινδυνεύοντα ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας, ἔλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ γαλατικά τινα στίφη, περὶ τὸν Ἑλλήσποντον πρότερον ληστρικῶς πλανώμενα. Τὰ στίφη ταῦτα, κατόπιν τῶν ὁποίων ἐπῆλθον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ Γαλάται, διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν λεηλατοῦντα διαφόρους χώρας τῆς χερσονήσου· ἔπειτα δὲ κατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Καππαδοκίας, Παφλαγονίας, Βιθυνίας καὶ Φρυγίας χώραν, τὴν ἀπὸ αὐτῶν κληθεῖσαν Γαλατίαν. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν Γαλατῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἀπὸ δυσμῶν καὶ βορρᾶ βάρβαροι, οἱ τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπισκεφθέντες. Ἐκτοτε μετὰ 500 μόλις περίπου ἔτη ἐπανελήφθησαν τοιαῦται ἄλλων βαρβάρων φυλῶν ἐπιδρομαί, αἵτινες ἔμελλον νὰ διαρκέσωσι πολὺ περισσότερον καὶ νὰ ἐπενεργήσωσι πολὺ σπουδαιότερον εἰς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Διὰ τῆς ἀναβάσεως Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, συνεπληρώθη ἡ τελευταία ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀπὸ τοῦ κράτους τούτου προέκυψαν ἤδη, ἀντὶ τῶν τεσσάρων βασιλείων τὰ ὅποια εἶδομεν ἰδρυθέντα μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην, τρία μόνον βασιλεία, τὸ τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας, τὸ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους, καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοὺς Ἀντιγονίδας· τὸ βασίλειον τῆς Θράκης, τὸ ὅποιον πρό τινας ἤκραζε διὰ Λυσιμάχου, ἐξέλιπε νῦν παντελῶς μετὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον τὸ τοῦ Λυσιμάχου γένος, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Κασσάνδρου ἐξηφανίσθη· κατὰ συγκυρίαν δὲ οὐχὶ βεβαίως παράλογον, ἡ τελευταία αὕτη τῶν πραγμάτων ἀποκατάστασις συνέπιπτε μὲ τὸν θάνατον τῶν τριῶν τελευταίων συναγωνιστῶν τοῦ μεγάλου δορυκτῆτορος, τὸν σχεδὸν σύγχρονον θάνατον τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Λυσιμάχου, τοῦ Σελεύκου. Τεσσαράκοντα πέντε παρήλθον ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· τεσσαράκοντα πέντε ἔτη ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους συνήθως μετ' ἀδιαφορίας διεξερχόμεθα, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς ἀπλᾶ παίγνια τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ὁμάδος τῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου ἀνδρός· Ἀδίκως τῇ ἀληθείᾳ. Ἡ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα συνετέλεσαν εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα, ὅπως εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα γεγονότα. Ἀλλ' εἶναι πλάνη τὸ νὰ νομίζωμεν ὅτι οἱ πόλεμοι οὗτοι δὲν ὑπηρετήσαν εἰμὴ ἀτομικὰς ὁρέξεις. Ὁ γιγαντώδης ἐκεῖνος ἀγὼν διεξήχθη πρὸ πάντων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους· μέγα βεβαίως βούλευμα. Τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ Περδίκκας· τοῦτο ὁ Εὐμένης· τοῦτο ὁ Ἀντίγονος. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης πάλης, οὐδέποτε οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου συναγωνισταὶ ἐλησμόνησαν ἕτερον μέγαν σκοπὸν, τὸν σκοπὸν τῆς παγίωσης καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Λιβύης. Δὲν ὑπῆρξαν λοιπὸν ὅλως ἰδιοτελεῖς καὶ ἄγονοι οἱ μακροὶ οὗτοι πόλεμοι· οὐδ' οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι μαθηταὶ διδασκάλου ἀπαρμύλλου, ἢ ἀπόστολοι καὶ ἐντολεῖς ἀνάξιοι τοῦ εὐγενεστάτου τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν. Ναὶ μὲν ἡ ἀνάμιξις τοῦ ἑλληνισμοῦ, τοῦ τοσοῦτον ἤδη, φεῦ, παρηκμακότος ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, μετὰ τῶν ἔξω καὶ θεσμῶν τοῦ ἀσιανοῦ βίου, καὶ ἡ ἀνεύ-

θυνος παντοδυναμία εἰς ἣν περιέστησαν οἱ δυνάσται οὗτοι, παρήγαγον παρ' ἅπασι μὲν δίκαιταν ἀλλοτρίαν τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς πρώτης τοῦ ἑλληνισμοῦ περιόδου, παρά τισι δὲ καὶ κακίας οἰκτρᾶς. Ἄλλ' ἐὰν ὁ Περδίκκας, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Λυσίμαχος καὶ αὐτὸς ὁ γέρων Ἀντίγονος ἔβαψαν τὰς χεῖρας αὐτῶν εἰς πράξεις μισοφόνους, ἀφ' ἑτέρου ὁ Εὐμένης, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς, ἀνέδειξαν ἀρετὰς καὶ μάλιστα γενναιοφροσύνην, τῆς ὁποίας ὀλίγα ἐνάμιλλα παραδείγματα δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ. Τὸ δὲ ἰδίως σημειώσεως ἄξιον, ἐθριάμβευσαν ἐπὶ τέλους καὶ κατίσχυσαν ἐκεῖνοι μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὅσοι διετέλεσαν χρηστότεροι καὶ μεγαλοφρονέστεροι· ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς, εἰς τὸν ὁποῖον πολλὰ μὲν δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν ἀμαρτήματα, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ ἀναμφισβήτητον μέγα φρόνημα ἀντημείφθη ἐπὶ τέλους διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ἀναβάσεως τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων περιπετειῶν, νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ διὰ τὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν πολὺ σπουδαιότερον γεγονὸς τῆς τότε γενομένης μεγάλης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ γενοικῆς τινος εἰκόνης τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐκτάσεως περὶ τὸ 280 ἔτος Π. Χ. βαίνοντες δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς.

Ἡ Ἰνδική, ἥτοι αἱ περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν χῶραι μέχρι τῶν Παροπαμισαδῶν, εἶχον ἀποσπασθῆ ἤδη τοῦ κράτους, διὰ τοῦ ἐπιχωρίου ἡγεμόνος Σανδροκόττου· ἀλλ' ὅμως διετήρησαν ἔτι ἐπὶ μακρὸν σχέσεις ὥπως οὖν στενάς πρὸς τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ Μεγασθένης ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν πρέσβυς πρὸς τὸν Σανδρόκοττον, ὁ δὲ Πλαταιεὺς Διήμαχος πρὸς τὸν ἐκεῖνου υἱὸν καὶ διάδοχον Ἀμιτροχάτην. Ὡσαύτως καὶ ὁ Διονύσιος ἀπεστάλη εἰς τὴν αὐτὴν τῶν αὐτῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου, τοῦ ἐπικαλουμένου Φιλαδέλφου. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπὸ τῶν Παροπαμισαδῶν μέχρι τοῦ Βοσπόρου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλληςπόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης χῶραι ἀπετέλουν τὸ κολοσσιαῖον τῶν Σελευκιδῶν κράτος· ἀλλὰ τινες ἐξ αὐτῶν δὲν ὑπήγοντο εἰμὴ ἐμμέσως εἰς τοὺς Σελευκίδας καὶ ἰδίως ἡ Ἀτροπατηνὴ, ἥτοι τὸ δυ-

τικώτερον τῆς ιδίως Μηδίας, ἡ Ἀρμενία, ἡ Καππαδοκία, ὁ Πόντος, ἡ Παρλαγονία, ἡ Βιθυνία καὶ τὸ Πέργαμον. Ἐκ τῶν χωρῶν τούτων ἄλλαι μὲν ἀπὸ τῶν προτέρων χρόνων εἶχον ἰδίους ἡγεμόνας, ἄλλαι δὲ ἀπέκτησαν τοιούτους περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην, αἱ δὲ ἡγεμόνες οὗτοι περιῆλθον ἔκτοτε εἰς πολεμίας πρὸς τοὺς Σελευκίδας σχέσεις καὶ ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεξάρτητοι· ἀλλὰ τὸ παράδοξον, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν βαρβάρου καταγωγῆς, ὑπέκυψαν οὐδὲν ἥττον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὑπκρέτησαν εἰς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ καθαρᾶς ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνες. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῇ χώρας τῆς Λιβύης ἄρχουσιν οἱ Πτολεμαῖοι· εἰς αὐτοὺς ὑπάγονται καὶ πολλαὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων. Ἡ δὲ Ῥόδος ἐξακολουθεῖ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀκμάζουσα ὡς αὐτοτελὴς ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ πολιτεία. Ἐν Εὐρώπῃ τὸ βασίλειον τοῦ Λυσιμάχου ἠφανίσθη καὶ ἠγέρθη ἀντ' αὐτοῦ ἐνταῦθα τὸ Γαλατικὸν τῆς Τύλλης βασίλειον· αἱ δὲ κατὰ τὰ αὐτόθι παράλια ἑλληνίδες πόλεις μετὰ κόπου μὲν σώζουσι τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ πλουτοῦσι καὶ ἀντέχουσι διὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐμπορίας. Ἐρχεται ἔπειτα τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας τὸ ὁποῖον πολυειδῶς μὲν ἐξησθένησε διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, καὶ τοὺς μετέπειτα ἐμφυλίους πολέμους, καὶ τὴν ἀναρχίαν, καὶ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν, ἀλλ' ἔμελλε μετ' ὀλίγον ν' ἀνακύψῃ ὅπως οὖν διὰ τῆς συνετῆς τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ διοικήσεως. Εἰς τὸ βασίλειον τοῦτο παρεκτός τῆς Μακεδονίας ὑπάγεται καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Εὐβοία καὶ τινες ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις, ἰδίως αἱ ἀχαϊκαί. Αἱ δὲ λοιπαὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πολιτεῖαι διατηροῦσι μὲν τὴν αὐτονομίαν, ἀλλ' αὐτονομίαν ἀσθενῆ καὶ ἀκατανόμαστον, ἐξαιρέσει τῶν γενναίων Αἰτωλῶν οἵτινες, ῥυθμίσαντες ἤδη κατὰ τι τὴν ἀρχαίαν ἀφελῇ αὐτῶν συμπολιτείαν, ἀποβαίνουσι μετ' οὐ πολὺ τὸ κράτιστον τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἔθνος. Καὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲ τῆς Πελοποννήσου, ἀνακτήσαντες μετὰ μικρὸν τὴν ἀνεξαρτησίαν, συγκροτοῦσι συμπολιτείαν, ἣτις μέγα ἐκτήσατο ὄνομα ἐν τῇ πατρίῳ ἡμῶν ἱστορίᾳ κατὰ τὴν τρίτην καὶ τὴν δευτέραν Π. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος πολὺ μᾶλλον λόγου ἀξία εἶναι ἢ εἰς τὴν ἡπειρὸν ἐπελθοῦσα ἀλλοιώσεις τῶν πραγμάτων. Περὶ τῶν διαφό-

ρων φυλῶν ὅσαι κατώκουν ἐν Ἡπείρῳ ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν (σελ. 160 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου) νὰ ὁμιλήσωμεν, παρατηρήσαντες ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καταγωγὴν καὶ θρησκείαν ἣν καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, ἀλλὰ δὲν συμπροώδευσαν μετὰ τούτων εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνικῆς διαμορφώσεως, διὰ δὲ ταῦτο, ὅπως καὶ οἱ Μακεδόνες, ὀνομάζονται ἐνίοτε βάρβαροι ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκατονταετηρίδι. Εἵπομεν πρὸς τούτοις ἕκτοτε ὅτι ἡ ἀρχαία Ἡπειρος εἶναι μία τῶν ὀλίγων ἐλληνικῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς διεσώθη καὶ ἐπὶ τῶν ιστορικῶν χρόνων· τοῦλάχιστον παρά τισι τῶν φυλῶν καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Μολοσσοῖς, τῶν ὁποίων οἱ βασιλεῖς ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ πολυθρύλητον τῶν Αἰκιάδων γένος. Ἡ Μολοσσικὴ αὕτη βασιλεία, ἣτις ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' ἐαυτὴν ἅπασαν τὴν Ἡπειρον, διέσωθεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἡρωϊκῆς βασιλείας. Εἰς Πασσαρῶνα, χωρίον τῆς Μολοσσίδος, ἔθυσον οἱ βασιλεῖς οὗτοι τῷ Ἀρείῳ Διὶ καὶ ὠρκίζοντο νὰ ἄρξωσι κατὰ τοὺς νόμους, οἱ δὲ Ἡπειρώται πάλιν ὠρκίζοντο νὰ διαφυλάξωσι τὴν βασιλείαν κατὰ τοὺς νόμους. Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος ἤρχισε νὰ πολιτίζῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐρρύθμισε καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρρύδας ἢ Οἰσάρδας, ὁ εἰς Ἀθήνας ἀνατραφεὶς, τοὺς νόμους καὶ τὴν διοίκησιν τῶν Μολοσσῶν, ἰδρύσας βουλὴν καὶ ἐτησίους ἄρχοντας. Ἀλλ' ἔμελλεν ἔτι νὰ παρέλθῃ ἐκατονταετηρὶς περίπου ὅλη πρὶν ἢ ἡ Ἡπειρος ἀποκτήσῃ ἰσχύν τινα ἀξιόλογον. Ἐν τῷ μεταξύ ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ Μακεδονία διὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τὰ δὲ ἡπειρωτικὰ φύλα ὑπέκυψαν, ὡς πάντες οἱ Ἕλληνες, εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ γείτονος ἐκείνου κράτους, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων, ἐπὶ Ἀντιπάτρου καὶ Κασσάνδρου. Ὅτε ἐν ἔτει 317 ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν Αἰακίδης ἐτόλμησε νὰ βοηθήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολεμουμένην Ὀλυμπιάδα, ὁ Αἰακίδης ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο καθαιρεθεὶς τῆς βασιλείας ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ (σελ. 230). Ὁ Αἰακίδης οὗτος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ θεσσαλοῦ Μένωνος, ἐξ ἧς ἐγέννησεν υἱὸν μὲν τὸν Πύρρον, θυγατέρα δὲ τὴν Δηιδάμειαν, ἣτις διετέλεσε μία

τῶν συζύγων Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Αἰακίδης ἐξώσθη τῆς βασιλείας, ὁ Πύρρος ἦτο διετῆς καὶ μετὰ κόπου διεσώθη ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς πολεμίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μερίδος· εὔρε δὲ ἄσυλον παρὰ τῷ ἀγαθῷ ἡγεμόνι τῶν Ἰλλυριῶν Γλαυκίᾳ, παρὰ τῷ ὁποίῳ παρέμεινε δεκαετίαν περίπου ὅλην. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀνακτῆσαι τὸν θρόνον καὶ μετ' ὀλίγον, ἀποθανόντος τούτου, διεδέχθη τὴν βασιλείαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλκέτας, ὅστις ὅμως, μισηθεὶς διὰ τὴν ἀγριότητα ὑπὸ τῶν ὑπηκόων, ἐθανατώθη ὑπ' αὐτῶν τῷ 307· καὶ τότε ὁ Γλαυκίας ἐσπευσε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Πύρρον εἰς τὸν πάτριον θρόνον. Ἀλλὰ τῷ 302 ἀποστατοῦσιν αὖθις οἱ ἠπειρώται καὶ ἀναγορεύουσι βασιλέα τὸν Νεοπτόλεμον, υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἀδελφὴ ἦτο ἡ περιβόητος Ὀλυμπιάς, ἐξ ἀδελφῶν δὲ ὁ τοῦ Πύρρου πατὴρ Αἰακίδης. Ὁ Πύρρος ἤδη διεσώθη παρὰ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Δημητρίῳ τῷ Πολιορκητῇ, παρ' ᾧ ἐδιδάχθη τὴν πολεμικὴν τέχνην, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἡγωνίσθη κατὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην καὶ τὸν ὁποῖον παρηκολούθησεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἀπεστάλη, ὡς εἶδομεν, ὁμηρος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖον τὸν Σωτῆρα, καὶ τοσοῦτον διὰ τῶν ἐπιτηδείων αὐτοῦ τρόπων προσφειώθη τὸν βασιλέα ἐκεῖνον, ὥστε ἐπὶ τέλους οὗτος ἐβοήθησεν αὐτὸν, διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ, εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθῃ αὖθις εἰς ἠπειρον, ὅπου κατ' ἀρχάς, τῷ 296, συνεμερίσθη τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου, μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἀποβαλὼν τὸν συμβασιλέα, ἥρξε μόνος τῆς χώρας. Καὶ τότε ἐπεχείρησε μακρὰν πολέμων σειρὰν δι' ὧν ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῶν συνόρων τοῦ φίλου ἡγεμόνος τῶν Ταυλαντίων Γλαυκίου, πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι τῆς Αἰτωλίας, καταλαβὼν ἐπανειλημμένως καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν Κέρκυραν, καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν δὲν διετήρησε μὲν, ὑπεχρέωσεν ὅμως ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν ἠπειρον τὰς τὸ πάλαι ἀνηκούσας αὐτῇ χώρας τῆς Τυμφαίας καὶ τῆς Παραυαίας.

Τὰ ἠπειρωτικὰ φῦλα ἦσαν τότε ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, ἦν οἱ Μακεδόνες εἶχον ἤδη ἀποβάλει· ὁ δὲ Πύρρος ἦτο ὁμολογουμένως ὁ τολμηρότερος, ὁ εὐτυχέστερος, ὁ ἀγαθώτερος καὶ ἐρασιμώτερος

τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης. Κατήγετο μὲν ἐκ βασιλέων, ἀλλ' ὑπῆρξε δημιουργὸς τῆς ἰδίας τύχης· προσεκτῆσατο ἐν ταῖς μακραῖς τῆς νεότητος δοκιμασίαις τὴν τέχνην τοῦ δελεάζειν τοὺς ἀνθρώπους, οὐχὶ τὴν κακίαν τοῦ ἐπιβουλεύεσθαι αὐτούς· ἤσθανετο τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀγαπᾶται, οὐχὶ νὰ μισῇται, καὶ ἀπέκτησε τῶν φίλους πιστοὺς, χρηστοὺς, μεγαλοφρεῖς. Ἐκ τούτων ἡ ἱστορία διηγῶνισε μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ θεσσαλοῦ Κινέου, τοῦ ὁποῦ ἡ σύνεσις, ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ περὶ τὸν λόγον τέχνη, ἥτις, ὡς βεβαίως, ἀνεμίμνησκε τὴν τοῦ Δημοσθένους δεινότητα, ἐτίμησαν τὸν βασιλέα τὸν ἐκλέξαντα καὶ διατηρήσαντα τοιοῦτον ὑπουργὸν τοῦλάχιστον ὅσον καὶ τὸν ἄνδρα αὐτὸν τὸν κτησάμενον τοσαῦτα προτερήματα. Μὴ ἀπορήσωμεν λοιπὸν ὅτι τὸ πλῆθος ἐλάτρευσε τὸν βασιλέα ἐκεῖνον. Οἱ Ἡπειρώται ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα, προσηγόρευσαν τὸν Πύρρον Ἀετόν. Ὁ δὲ, εἰς ὑμᾶς, ἔλεγεν, Ἀετὸς εἰμί· πῶς γὰρ οὐ μέλλω τοῖς ὑμετέροις ὅπλοις, ὥσπερ ὠκυπτέροις, ἐπαιρόμενος; οὐ Διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἤξευρε νὰ παγιδεύῃ τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὄμιλον ὅπως καὶ τοὺς κατ' ἰδίαν ἐξόχους ἄνδρας, καὶ μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο θαυμαστὴν τοῦ λόγου τέχνην ἣν προσέλαβε παιδευθεὶς τὴν τοσοῦτον ἐξάρετον εἰσέτι τότε ἐλληνικὴν παιδείαν. Ἐκόσμησε διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ Ἀμβρακίαν καὶ εἶχε καρδίαν εὐπρόσιτον εἰς τὴν εὐγενεστέραν καὶ ὑψηλότεραν τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων ἔκφρασιν, διότι σώζεται λατινικὴ μετάφρασις ἐπιγραφῆς ποιηθείσης μὲν ποτε ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Τάραντι ναὸν τοῦ Διὸς, μαρτυρούσης δὲ τὴν τε εὐαισθησίαν καὶ τὸ μέγα τῆς ψυχῆς ἐκεῖνης φρόνημα.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πύρρος· καὶ ἂν, παρεκτὸς τῶν ἀρετῶν τούτων, εἶχεν εὐστάθειάν τινα χαρακτῆρος καὶ πολιτείας, ἤθελε βεβαίως ἀναδείξει τὴν Ἡπειρον ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤθελε προσθέσει εἰς τὸ κλέος ὅπερ διὰ τῶν Μακεδόνων πρὸ ὀλίγου τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐκτήσατο, τῆς διαδόσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὸ ἕτερον οὐδὲν ἥττον ἐπίζηλον κλέος, τῆς διὰ τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ τοῦ μοναρχικοῦ αὐτῶν πολιτεύματος συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς ἐστίᾳ. Ἀλλ' ὁ Πύρρος μετὰ τὴν παγίωσιν τῆς ἐν Ἡπείρῳ ἀρχῆς ἐφάνη

φιλοτιμούμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκ προαιρέσεως τὸν ἄστατον καὶ πλάνητα ἐκείνον βίον ὃν ἐκ κακῆς τύχης διήγαγεν ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι. Μηδέποτε στέργων τὰ παρόντα, ἀλλὰ, ὡς λέγει ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ἐλπίδας ἐξ ἐλπίδων αἰεὶ κυλίνδων, νέκς ἐπεζήτει ὁσημέραι καὶ παραβόλους τύχας, ὅμοιος κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν, τοῦ ὁποῖου τὸ πνεῦμα ἐφαίνετο οὕτως εἰπεῖν μεταβιβασθὲν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου ἐκείνου μαθητοῦ καὶ κηδεστοῦ. Τοῦτο δὲ τῶν παραλόγων ἐπιχειρήσεων τὸ πνεῦμα παρέσυρε τὸν Πύρρον, ἐν ἔτει 280, εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὀλεθρίαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκστρατείαν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ πολλαὶ ὑπῆρχον καὶ ἀκμαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι (σελ. 310 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου), καὶ ἐνθυμεῖται ὡσαύτως ὅτι αἱ ἀποικίαι αὗται, ἔτ' ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισαν δεινῶς νὰ πιέζωνται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων φυλῶν, Λευκανῶν, Βρεττιῶν καὶ ἄλλων. Εἰς τὰ δεινὰ ταῦτα προσετέθησαν κατὰ τὰς δύο ἀκολουθοῦναι ἑκατονταετηρίδας αἱ τῶν Συρακουσίων τῆς Σικελίας ἐπιθέσεις, ὥστε αἱ ἑλληνικαὶ αὗται ἀποικίαι, περιελθοῦσαι εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν, ἐζήτησαν ἐκ διαλειμμάτων τὴν συνδρομὴν τῶν κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὁμογενῶν. Οὕτως ἐν ἔτει 345, ἐπὶ τῇ προσκλήσει τῶν Ταραντίνων, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος, ὁ τοῦ περὶφάρμου Ἀγησιλάου υἱός, διεπολέμησεν ἐπὶ ἑπτὰ τῖαν πρὸς τοὺς Λευκανοὺς, μέχρις οὗ ἔπεσεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Τότε οἱ Ταραντῖνοι ἐτράπησαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἡπειρωτῶν Ἀλέξανδρον, τὸν ἀδελφὸν τῆς Ὀλυμπιάδος, ὅστις μετὰ πολλὰς ἐκστρατείας ἔπεσεν ἐπίσης ἐν τῷ πρὸς τοὺς Λευκανοὺς ἀγῶνι. Μετὰ 20 δὲ περίπου ἔτη, ἐπεραιώθη ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὡσαύτως κατὰ πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ἐπίεσαν οἱ Λευκανοί, τρίτος ἐπίκουρος, Κλεώνυμος ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους υἱός, ὅστις ἐβίασε τφόντι τοὺς Λευκανοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν. Ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα συμμαχήσας μετὰ τῶν βερβάρων τούτων καὶ καταπίεσας τὰς ἑλληνίδας πόλεις τὰς ὁποίας εἶχεν ἔλθει νὰ προστατεύσῃ, προσέκαλεσε τὴν πρώτην τῶν Ῥωμαίων ἐπέμβα-σιν εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἔθνος ἀνῆκον, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, εἰς τὸν Ἑλληνολατινικὸν

κλάδον τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἤρχισαν νὰ διαμορφῶνται ἀπὸ τῆς ὀγδόης Π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ κειμένης πρωτευούσης αὐτῶν Ῥώμης, καὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξῷ, θαυμασίως ὁργανισθέντες πολιτικῶς τε καὶ στρατιωτικῶς, κυριαρχήσει ὅλων τῶν γειτόνων φυλῶν. Ἦδη δὲ ἐκλήθησαν καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι ἐλληνίδων πόλεων, ἵνα βοηθήσωσιν αὐτάς κατὰ τοῦ Κλεωνύμου καὶ τῶν ἐπιχωρίων αὐτοῦ συμμάχων. Καὶ ἠνάγκασαν τῶντι αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, θεωρηθέντες ἕκτοτε ὡς προστάται τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων ἐλληνικῶν πόλεων κατὰ τῶν Λευκανῶν καὶ τῶν Βρεττίων· τινὲς μάλιστα τῶν πόλεων τούτων ἐδέχθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ Ῥωμαϊκὰς φρουράς. Ἄλλ' ὁ Τάρας, ὅστις ἦτο τότε ἡ μεγίστη καὶ ἡ λαμπροτάτη τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, ἂν καὶ παρεκτραπέισα εἰς πολλὴν ἡθῶν ἀκολασίαν, ἐπεχείρησε ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐπέμβασιν ταύτην τῶν Ῥωμαίων διὰ διαφόρων πлагίων τρόπων οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον τὴν ἄμεινον μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ῥῆξιν. Ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν ὅσαι ἐδέχθησαν Ῥωμαϊκὰς φρουράς ἦσαν καὶ οἱ παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος κείμενοι Θουρίοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Ῥώμης κοινωνία εἶχε διακοπῇ διὰ ξηραῶς ὑπὸ τῶν Λευκανῶν, οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ διατηρῶσι τὰς πρὸς τοὺς Θουρίους σχέσεις διὰ θαλάσσης, ἥτοι διὰ τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος, καὶ ἐπεμψαν ἐπὶ τούτῳ αὐτόθι ναυτικὴν δύναμιν δέκα πλοίων. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ταραντῖνοι δὲν ἐναντιώθησαν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν εἵσοδον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τούτου στολίσκου ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῶν· ἀλλ' ἔπειτα προσέβαλον τὰ πλοῖα καὶ ἐξέβαλον αὐτὰ τοῦ κόλπου, πέμψαντες δὲ στρατὸν εἰς Θουρίους ἐγένοντο, διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς αὐτόθι δημοκρατικῆς μερίδος, κύριοι τῆς πόλεως· καὶ τοὺς μὲν Ῥωμαίους φρουροὺς ὑποσπόνδους ἀρῆκαν, τοὺς δ' ἐπιφανεῖς πολίτας, τοὺς προηγούμενως καλέσαντας τὴν Ῥωμαϊκὴν φρουράν, ἀπῆλθασαν, καὶ διένειμαν τὰ κτήματα αὐτῶν μεταξὺ τοῦ δήμου. Ταῦτα μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμψαν εἰς Τάραντα πρέσβεις ἀπαιτήσαντας τὴν ἀποδοδὴν τῶν ἐκβληθέντων ἀριστοκρατικῶν τῆς τῶν Θουρίων πόλεως, τὴν εἰς τούτους ἀπόδοσιν τῶν δημευθέντων κτημάτων καὶ τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους παράδοσιν τῶν Ταραντίνων δημαγωγῶν, ὅσοι

ἐγένοντο αἵτιοι τῆς διαλύσεως τῆς εἰρήνης. Τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἥτις συνεκροτήθη τότε ἐν Τάραντι πρὸς ὑποδοχὴν τῶν πρέσβων τούτων, δίδουσι τὸ μέτρον τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν κατήντησαν οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι· διότι, ἀντὶ νὰ συζητήσωσι σπουδαίως πρὸς τοὺς πρέσβεις, ἐνέπαιζον τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν αὐτῶν καὶ τοὺς τρόπους, ἀπεκάλουν αὐτοὺς βαρβάρους καὶ ἐξέβαλον τελευταῖον τοῦ θεάτρου ὅπου εἶχε συνέλθει ἡ ἐκκλησία. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν, ἀλλ' ἀπερχομένων αὐτῶν, ἄθλιός τις Ταραντῖνος, ὅστις ἴστατο κατὰ τὴν πάροδον ἀνασυρήμενος τὴν περιβολὴν καὶ σχηματίσας ἑαυτὸν ὡς αἰσχιστον ὀφθῆναι, τὴν οὐδὲ λέγεσθαι πρέπουσαν ἀκαθαρσίαν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος τοῦ πρεσβευτοῦ κατεσκέδασε. » Καὶ ἐπειδὴ ἀντὶ νὰ συλληφθῇ καὶ τιμωρηθῇ ὁ ἀναίδης οὗτος ὑβριστής, ἐξ ἐναντίας ὑπὸ γέλωτος ἀντήχησεν ὅλον τὸ θέατρον καὶ φωναὶ ἠκούοντο ἐπιχαίρουσαι καὶ τὴν ὕβριν ἐπαινοῦσαι, ὁ προΐστάμενος τῶν πρέσβων ἀγανακτήσας « Γελᾶτε, ἀνέκραξεν, ἕως ἔξεστιν ὑμῖν, ἄνδρες Ταραντῖνοι, γελᾶτε· πολὺν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κλαύσετε. » Ἐξαγριωθέντων δὲ τινων πρὸς τὴν ἀπειλὴν· « καὶ ἵνα γε μᾶλλον, προσέθηκεν, ἀγανακτήσητε καὶ τοῦθ' ὑμῖν λέγομεν· ὅτι πολλῶν τῶν ἐσθῆτα ταύτην αἵματι ἐκπλυνεῖτε. »

Οὕτως ἀπελθόντων τῶν πρέσβων, ἔπεμψαν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοῦ Τάραντος, ἐν ἔτει 281, στρατὸν φοβερόν, οἱ δὲ Ταραντῖνοι ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐξωθεν πάλιν βοήθειαν καὶ ἰδίως τὴν βοήθειαν τοῦ περιωνύμου ἤδη ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι βασιλέως τῶν Ἡπειρωτῶν. Ὁ Πύρρος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῶν ὁμογενῶν, τόσο μᾶλλον, ὅσῳ ἐλέγετο καλούμενος οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν Ταραντίνων, ἀλλ' ὑπ' ὅλων τῶν Ἰταλιωτῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων βαρβάρων, οἵτινες ἅπαντες παρίσταντο ὡς ἔτοιμοι ν' ἀγωνισθῶσι κατὰ Ῥωμαίων. Ὁ συνετὸς Κινέας, ὅστις δὲν ἐπίστευε πολὺ εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας, ἐπρόσπάθησε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ν' ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος. Οἱ Ῥωμαῖοι, παρετήρησεν αὐτῷ, οἱ Ῥωμαῖοι, ὦ Πύρρε, λέγονται πολεμισταὶ ἀγαθοὶ καὶ πολλῶν ἐθνῶν μαχίμων ἄρχουσιν. Ἀλλ' ἔστω, ὅτι τῇ θεῇ συνάρσει θέλομεν νικήσῃ τοὺς ἄνδρας· τί θέλομεν πράξει μετὰ τὴν νίκην; Καὶ ὁ Πύρρος· ἐρωτᾷς, εἶπεν, ὦ Κι-

νέα, πρᾶγμα φαινόμενον. Καταβαλόντες ἅπαζ τοὺς Ῥωμαίους, δὲν θέλομεν ἀπαντήσῃ πλέον ἐκεῖ οὔτε βάρβαρον πόλιν, οὔτε ἑλλητινίδα ἀξιόμαχον, ἀλλὰ θέλομεν ἔχει εὐθὺς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν, τῆς ὁποίας τὸ μέγεθος καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν εἰς πάντα ἄλλον εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ ἀγνοῇ ἢ εἰς ἐσέ. Τότε, μικρὸν σιωπήσας ὁ Κινέας, Ἰταλίαν δέ, ὦ βασιλεῦ, λαβόντες, τί ποιήσωμεν, ἠρώτησε; Καὶ ὁ Πύρρος, ὅστις δὲν ἐβλεπεν ἀκόμη ποῦ θέλει καταντήσῃ ὁ λόγος· ἐγγὺς, εἶπεν, ἐκεῖ εἶναι ἡ Σικελία, νῆσος εὐδαίμων, πολυάνθρωπος καὶ τὰ μάλιστα εὐάλωτος, διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαθοκλέους εἶναι, καθὼς ἤξεύρεις, ὦ Κινέα, τὰ πάντα αὐτόθι στάσις καὶ ἀναρχία. Ὅρθά λέγεις, ἀπεκρίθη ὁ Κινέας· ἀλλὰ τοῦτο ἄρα γε θέλει εἶναι τὸ πέρας τῆς ἐκστρατείας ἡμῶν, τὸ λαθεῖν τὴν Σικελίαν; Ἐὰν δώσῃ ὁ Θεός, εἶπεν ὁ Πύρρος, καὶ νικήσωμεν καὶ κατορθώσωμεν ταῦτα πάντα, θέλομεν μεταχειρισθῇ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὡς προοίμια πραγμάτων μεγάλων. Διότι πῶς νὰ μὴ γίνωμεν τότε κύριοι τῆς Λιβύης καὶ τῆς Καρχηδόνας, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἀποδράς κρυφίως καὶ δι' ὀλίγων πλοίων ἐκ Συρακουσῶν, μικρὸν ἔλειψε νὰ καταλάβῃ; Ὅτι δέ, ἀφοῦ καθυποτάξωμεν ταύτας τὰς χώρας, οὐδεὶς πλέον θέλει ἀντισταθῇ ἐκ τῶν πολεμίων ὅσοι νῦν αὐθαδιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, δὲν εἰμπορεῖ τις νὰ τὸ ἀρνηθῇ. Βεβαίως ὅχι, ἀπήντησεν ὁ Κινέας· διότι εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἀπὸ τοιαύτης δυνάμεως ὁρμώμενοι, καὶ τὴν Μακεδονίαν θέλομεν ἀναλάβει, καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄρξει ἀσφαλῶς. Ἀλλ' ὅταν καθυποτάξωμεν ὅλον τὸν κόσμον, τότε τί θὰ κάμωμεν; Τότε, εἶπεν ὁ Πύρρος ἐπιγελάσας, θέλομεν ἀναπαυθῇ, εὐφραίνόμενοι, ὦ μακάριε, διὰ καθημερινῶν πότων καὶ συνομιλιῶν. Ὁ δὲ Κινέας, ἀφοῦ κατέφερεν εἰς τοῦτο τὸ συμπέρασμα τὸν Πύρρον· ἀλλὰ τὴν μᾶς ἐμποδίζει, εἶπε, καὶ νῦν, ἐὰν θέλωμεν, νὰ διασκεδάζωμεν καὶ νὰ εὐφραινώμεθα, ἔχοντες ἤδη ἀπραγμόνως τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς ὃ δι' αἵματος καὶ πόνων μεγάλων καὶ κινδύνων μέλλομεν νὰ φθάσωμεν, πολλὰ καὶ δράσαντες ἑτέρους κακὰ καὶ παθόντες;

Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἀναφέρει τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ἐν βίῳ Πύρρου, δὲν λέγει τί ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ φίλου αὐτοῦ συμπέρασμα· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον τί ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ. Ἄνευ πόνων καὶ κινδύνων μεγάλων οὐδὲν μέγα κατορθώ-

θοῦται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἡ φιλόσοφος ἐκείνη ῥαθυμία φέρει εἰς τὴν νοηρότητα καὶ τὴν ἀκολασίαν. Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπρέσβευεν αὐτὴν, δὲν ἤθελε ποτὲ ἐξελληνισθῇ ἡ Ἀνατολή. Εἶναι ἀληθές ὅτι Ἀλέξανδροι δὲν γεννῶνται καθ' ἑκάστην, ἡ δὲ πείρα ἀπέδειξεν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πύρρος δὲν ἦτο Ἀλέξανδρος. Ἀλλ' ἐν τῷ πολιτικῷ, ὅπως καὶ ἐν τῷ κατ' ἰδίαν βίῳ, ἡ τέχνη συνίσταται ὅχι νὰ ἀπρακτῇ τις φιλοσοφῶν, οὔτε πάλιν ὀνειροπολῶν νὰ πράττῃ, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητῇ τὸ ἐφικτόν, καταμετρῶν τὰς τε ἰδίας δυνάμεις καὶ τὰς κύκλῳ περιστάσεις. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ ἐφικτόν ἦτο οὐχὶ νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ Πύρρος νέας καὶ ἀδύλους κατακτήσεις, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἐξασφαλίζων αὐτὴν κατὰ παντός ἐξωτερικοῦ κινδύνου, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κινέας, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λόγου, ὑπέδειξεν ὡς τελευταῖον σκοπὸν τῶν μελετωμένων ἀγώνων. Ὅπως δὴ ποτε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ὑπουργοῦ ἐκείνου δὲν ἐπεισαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 280 ἐπέπλευσεν ὁ Πύρρος εἰς Ἰταλίαν μετὰ 25,000 ἀνδρῶν καὶ 20 ἐλεφάντων. Καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Ῥωμαίους ἐκ παρατάξεως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐνίκησε δὲ αὐτοὺς αὖθις κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ἀλλὰ τοσαύτην ἔπαθε κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους φθοράν ὥστε εἶπε, λέγουσι, τότε· α' Ἄν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς ». Ἐντεῦθεν εὐχαρίστως ἐδέχθη τὴν παράκλησιν τῶν Συρακουσίων τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων ἐν ἔτει 278. Εἰς Σικελίαν διέτρυψε τρία ἔτη, ἐντὸς τῶν ὁποίων οἱ Ῥωμαῖοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, περιέστειλαν τὰ πολέμια ἐγχώρια τῆς Ἰταλίας ἔθνη, ἐγένοντο δὲ κύριοι καὶ πολλῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Οἱ κινδυνεύοντες σύμμαχοι τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου παρεκάλεσαν ἤδη αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χερσόνησον ἵνα σώσῃ αὐτούς· ἐπεθύμει δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος νὰ λάβῃ εὐλογόν τινα ἀφορμὴν ἐκχωρήσεως ἐκ τῆς Σικελίας, ὅπου, μετὰ τινας εὐτυχεῖς ἐπιχειρήσεις, εἶχε περιέλθει εἰς ἣν θέσιν ἦτο πρότερον ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅθεν ἐπανέκαμψεν εἰς Τάραντα τῷ 275, ἔχων μὲν εἰς ἐπὶ στρατὸν 23,000 ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ἐκ νεοσυλλέκτων συγκείμενον, διότι τὰ ἄριστα αὐτοῦ τάγματα εἶχον καταναλωθῇ εἰς τὰς μάχας τῶν προηγουμένων πέντε ἐνιαυτῶν· ὥστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι κατετροπώθη ἤδη ὁλοσχερῶς

ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἀκόλουθον ἔτος εἰς Ἡπειρον, ἀφοῦ ἐπὶ ματαίῳ ἐξήντηλσε τὸν χρόνον καὶ τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ὑπερόριον ἐκείνην στρατείαν· οὐδ' ἡδυνήθη πλέον ἔκτοτε, ἕνεκα τούτου, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἡγεμονίαν.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Ἰταλίας, οἱ Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν ἤδη ἀκωλύτως οὐ μόνον ὅλα τὰ ἐγγύρια αὐτοῦ ἐθνη, ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας. Μετὰ δέκα δὲ ἔτη ἤρχισεν ὁ πρῶτος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων πόλεμος, τοῦ ὁποίου κύριον στάδιον ὑπῆρξεν ἡ Σικελία καὶ τοῦ ὁποίου καταπαύσαντος τῷ 241, ἡ νῆσος ἐκείνη καὶ ἅπασαι αἱ ἐν αὐτῇ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὡσαύτως εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Μόνη ἡ πόλις τῶν Συρακουσῶν, μετὰ τινος περὶ αὐτὴν μικρᾶς χώρας, διέσωσε τότε τὴν αὐτονομίαν ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἰέρωνα Β', ὅστις, μετὰ πολλὰς ταραχὰς καὶ διχονοίας, εἶχε καταλάβει ἐν αὐτῇ τὴν ἀρχὴν ἔτι ἀπὸ τοῦ 269. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Συρακουσῶν πόλις ἐκυριεύθη τελευταῖον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τοῦ δευτέρου αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων πολέμου, ἐν ἔτει 212.

Ἐντὸς τῆς τρίτης λοιπὸν ταύτης Π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν προπατόρων ἡμῶν εἶχον ἀποβάλλει τὴν αὐτονομίαν, περιληφθεῖσαι ἔκτοτε εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκεῖνο κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ κυριαρχήσῃ ἅπαντος τοῦ κόσμου. Μόνη ἡ ἔτι δυτικώτερον κειμένη Μασσαλία (σελ. 317 τοῦ Α'. τόμου) διέσωσεν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν αὐτοτελῆ αὐτῆς ὑπαρξίν, καὶ ἀπέβη ἐπίσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τε τὴν σύνεσιν τοῦ ὀλιγαρχικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος, τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς εἰς τὰ περίξ βάρβαρα ἔθνη καὶ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ πολυθρυλήτου αὐτῆς θαλασσοπόρου Πυθέου, ὅστις, ἐν ἔτεσι 330—320, διελθὼν διὰ τῶν ἡρακλείων στηλῶν καὶ ἐκεῖθεν τραπεῖς πρὸς βορρᾶν, παρέπλευσε τὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλατίας, τῆς Βρετανίας, τῆς Γερμανίας, προχωρήσας ἴσως καὶ ἔτι πλέον πρὸς βορρᾶν, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον, προήλαυνον πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ Μασσαλία, μεμονωμένη οὕσα εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Γαλλίας πα-

ράλια, δὲν ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ κέντρον μέγα ἐλληνισμοῦ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης Π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐκυριεύθη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Εἶναι ἀληθές ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ πρὸς δυσμὰς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀποικίαι, εἰ καὶ ἀποβαλοῦσαι τὴν αὐτονομίαν, δὲν συναπέβαλον τὸν ἐλληνισμόν. Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἐξελατίνισαν ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη ὅσων ἐκυριεύοντο καὶ ἐπεχείρησαν τὸν ἐκλατινισμόν, πρὸς μόνον τὸν ἐλληνισμόν ματαίως ἀντεπάλαισαν, καὶ αὐτοῦ μόνου δὲν ἡδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν. Ἐπὶ πολλὰς ἔτι ἑκατονταετηρίδας, οὐ μόνον εἰς Μασσαλίαν, ἀλλὰ, τὸ παρὰδοξότερον, διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας Γαλατικὰς πόλεις, καὶ ἰδίως εἰς Λούγδουνον, ἤκμαζον σχολαὶ ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐλληνικῆς τέχνης αἵτινες ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς ἐνάμιλλοι τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν. Κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, αἱ ἐν Σικελίᾳ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ἀνέδειξαν τινὰς τῶν ἐνδοξοτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ὁ μέγιστος τῶν μηχανικῶν καὶ μαθηματικῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Ἀρχιμήδης, ἦτο Συρακούσιος· ἐθανατώθη δὲ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πατρίδος αὐτοῦ τῷ 212, ἀφοῦ ἐπὶ τριετίαν ὅλην ὑπερασπίσθη αὐτὴν διὰ τῶν ἐπινοηθεισῶν παρ' αὐτοῦ πολυειδῶν μηχανῶν. Ὁ χαριέστερος τῶν βουκολικῶν ποιητῶν, ὁ Θεόκριτος, ἦτο καὶ αὐτὸς Συρακούσιος καὶ ἤκμασε περὶ τὸ 270 Π. Χ. Ὁ ἱστορικός Τίμαιος ἦτο Ταυρομενίτης. Σικελιώτης, καὶ ἰδίως ἐξ Ἀργυρίου τῆς Σικελίας, ἦτο ὡσαύτως ὁ ἱστορικός ἐκεῖνος Διόδωρος, τὸν ὁποῖον τοσάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν καὶ ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ πρώτῃ Π. Χ. ἑκατονταετηρίδι. Ἐν γένει δὲ ὁ ἐλληνισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἐῤῥίψε τοσοῦτον βαθείας ῥίζας, ὥστε (σελ. 214 τοῦ πρώτου τόμου) οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι, οὔτε οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐπελθόντες Λομβαρδοὶ, Ἀραβες, Νορμαννοὶ ἡδυνήθησαν ἐντελῶς νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτὸν· καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα αὐτὰ τὰ δημόσια ἔγγραφα πολλάκις αὐτόθι ἐλληνιστὶ ἔτι συνετάσσοντο καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας οὐκ ὀλίγα ἐλληνισμοῦ ἔχνη. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον βέβαιον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἤδη εὐρισκόμεθα, ὁ δυτικὸς ἐκεῖνος ἐλληνισμὸς, ἀποβαλὼν τὴν αὐτονομίαν, διετέλεσεν ἀμυνόμενος μᾶλλον

ἡ ἐξαπλούμενος, καὶ μαραινόμενος μᾶλλον ἢ ἀκμάζων, ἡ δὲ δραστηριωτέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνέργεια μετεβιβάσθη ἔκτοτε ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς, ὅπου οὗτος δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας προαγόμενος καὶ παράγων καρποὺς, οἵτινες πολυειδῶς ἔμελλον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν ἀνατολικὸν ἑλληνισμὸν ἐφιστῶμεν ἤδη τὴν προσοχήν, ἵνα ἐξηγήσωμεν κατὰ τίνα τρόπον ἐξηπλώθη καὶ ἀνεπτύχθη.

Τὸ δραστηριώτερον ὄργανον τῆς μεγάλης διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν ὑπῆρξαν αἱ πολυάριθμοι πόλεις τὰς ὁποίας ἱδρυσαν αὐτόθι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Αἱ πόλεις αὗται συνετέλεσαν διττῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν παγίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρῶτον, διότι συνέκειντο κυρίως, κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον, ἐξ Ἑλλήνων, μετ' οὐ πολὺ ἐγένοντο βεβαίως δεκτοὶ εἰς τὰς πόλεις ταύτας καὶ ἐκ τῶν ἐπιχωρίων κατοίκων πολλοί, ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν ἰσόνομοι καὶ ἰσοδίκαιοι τῶν Ἑλλήνων, ἄλλοι δὲ ἀπλῶς πάροικοι ἢ μέτοικοι· ἀλλ' αἱ πόλεις παρέμενον οὐδὲν ἥττον ἑλληνικαί, διότι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἦτο πολλακίς πολυπληθέστερον, πάντοτε δὲ ἥθικῶς ἰσχυρότερον. Δεύτερον δὲ αἱ πόλεις αὗται οὐ μόνον ἐξ Ἑλλήνων συνέκειντο, ἀλλ' ἦσαν καὶ ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ὀργανωμέναι· ναὶ μὲν δὲν εἶχον τὴν αὐτοτελῆ πολιτικὴν ὑπαρξίν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἵδει ἀστυκοῦ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπκν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα, τὸν δῆμον, τὴν βουλὴν, τοὺς ἀρχοντας, τοὺς στρατηγούς· ὥστε οὐ μόνον τὸ αἶμα τὸ ἑλληνικόν, καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θεσμοὶ οἱ ἑλληνικοὶ, εἰ καὶ μὴ ἔχοντες ὁλοσχερῇ τὴν πάλαι ἀξίαν, ἐνεκεντρίσθησαν διὰ τῶν ἀπειραρίθμων ἐκείνων κτισμάτων εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἱδρυμάτων αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δὲν θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα πλείοτερον. Τὰ κυριώτατα καὶ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα τούτων ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Ὁ Γερμανὸς Δρούσενος ὅστις, παρ' ἐκτὸς τῆς ἱστορίας τοῦ κατακτητοῦ (σελ. 406), ἔγραψε καὶ δύο τόμους πλείστου λόγου ἀξίους περὶ τῶν διαδόχων, μνημονεύει μὲν ὀνομαστὶ πολὺ πλείοτερον ἀποικιῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτι-

σθειςῶν, ἤτοι πεντήκοντα περίπου, ὥστε προσεγγίζει ὁπωσοῦν εἰς τὰς ἐξδομήκοντα πόλεις ἃς ἀποδίδει εἰς τὸν κατακτητὴν ὁ Πλούταρχος· ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι περὶ πολλῶν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Δροῦσένου ἀναφερομένων ὀνομάτων ὑπάρχουσιν εὐλογοὶ ἀμφιβολίαι ἃν ἦσαν πόλεις· ἢ ἀπλῶς στρατιωτικοὶ σταθμοί. Τούτου ἕνεκα μεταβαίνομεν ἀμέσως εἰς τὰ τῶν διαδόχων ἰδρύματα, τὰ ὅποια καὶ ἀναμφισβήτητα ἦσαν καὶ ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερα.

Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ παράλια τῆς χερσονήσου ταύτης ἦσαν πρὸ καιροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλληνικά, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ αὐταὶ αὐτῆς αἱ μεσογειότεραι χῶραι καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐξελληνίσθησαν. Τὸ δὲ παράδοξον, ὡς προείπομεν, εἶναι ὅτι, ἐνῶ πολλοὶ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων εἶχον ἡγεμόνας βαρβάρου καταγωγῆς, οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, περιβληθέντες τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, ἔπραξαν ὑπὲρ τοῦ ἐλληνισμοῦ τοῦλάχιστον ὅσα καὶ οἱ γνησιώτατοι Ἕλληνες ἡγεμόνες. Καὶ πρῶτον τοῦτο συνέβη ἐν Βιθυνίᾳ. Ἡ χώρα αὕτη εἶχε μὲν κατακτηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐγγώριος κληρονομικὸς αὐτῆς Σατράπης, ὀνόματι Βίας, ἀντέστην εἰς τὰ ὅρη· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ζιποίτης, ἀποθανόντος τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατέλαβεν αὐθις τὴν χώραν καὶ διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τε τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων Μακεδόνων δυναστῶν. Ὁ Λυσιμάχος κατέσκαψε μὲν τὴν προτεύουσαν τῆς Βιθυνίας Ἀστακὸν, ἀλλ' ὁ Ζιποίτης ἱδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς Ἀστάκου νέαν πρωτεύουσαν, ἣν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ Νικομήδους ὠνόμασε Νικομήδειαν καὶ ἐξ Ἑλλήνων σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν κατόπισσε πλεῖστα ὅσα ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς πλεονεκτήματα. Ἐντεῦθεν ἡ αὐλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας ἀπέβησαν ὅλως ἐλληνικά. Καὶ δὲν διετήρησαν μὲν ἐπὶ πολὺ τὴν ὁλοσχερεῖ αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι, διότι ἤδη ἐπὶ Προυσίῳ Α', ἐγγόνου τοῦ προμνημονευθέντος Νικομήδους τοῦ Α', ἤρχισαν νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων παντοδυναμίαν· ἀλλὰ δὲν ἀνετράπησαν ὡς ἐκ τούτου τὰ σπέρματα τοῦ ἐλληνισμοῦ ὅσα οὗτοι κατέθεντο. Ἡ Νικομήδεια παρέμεινε μία τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἀνατολῆς ἐλληνίδων πόλεων, καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ βραχύτερον μέχρι τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων ἐποχῆς. Παρ-

εκτός δὲ τῆς Νικομηδείας, εὐρίσκομεν ἐνταῦθα πόλεις ἑλληνίδας τὴν Νίκαιαν, ἣν εἶχεν ἤδη ὁ Ἀντίγονος ἰδρύσει, ὀνομάσας Ἀντιγόνειαν, μετωνόμασε δὲ βραδύτερον ὁ Λυσιμάχος ἀπὸ μιᾶς τῶν συζύγων αὐτοῦ, Νίκαιαν· τὴν Προυσιάδα· τὴν μέχρι τῆς σήμερον ὀνομαστὴν Προῦσαν πρὸς τῷ Ὀλύμπῳ· τὴν Ἀπάμειαν· τὴν Προσιάδα τὴν πρὸς Ὑπίῳ· τὴν Ἀντιγόνειαν πρὸς τῷ Δασκυλίῳ· ἐτέραν Ἀντιγόνειαν ἣν ὁ γεωγράφος Στέφανος ὀνομάζει φρούριον τῆς Κυζικηνῆς· τὸ Νικομήδειον· τὸ Ζιποίτιον· τὴν Ἐπιφάνειαν. Ἐν γένει δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας τοσοῦτον πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνωκειώθησαν, ὥστε βραδύτερον ἐλησμονήθη παντάπασιν ἡ βάρβαρος αὐτῶν καταγωγή καὶ οἱ χρονογράφοι ἔλεγον αὐτοὺς ὄντας ἀεὶ τοῦ γένους τῶν Μακεδόνων. »

Ἀνάλογά τινα συνέβησαν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώρας. Εἰς Πόντον καὶ εἰς Παφλαγονίαν ὑπῆρχον ὡσαύτως ἐγχώριοι δυνάσται. Καὶ οἱ μὲν τῆς Παφλαγονίας δὲν προσέκυψαν εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, οὐδὲ ὑπῆρξαν ἐπὶ πολὺ ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ διετέλεσαν ὑποτεταγμένοι, νῦν μὲν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Πόντου, νῦν δὲ εἰς τοὺς τῆς Βιθυνίας. Οἱ δὲ τοῦ Πόντου, ἔλκοντες τὸ γένος ἀπὸ Κύρου, ἀπέβησαν ἰσχυροὶ καὶ ἔνδοξοι, ἀθρόαν μεταφυτεύσαντες τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ δίδαιταν εἰς τὸ κράτος αὐτῶν. Νέα ἑλληνικὰ κτίσματα δὲν φαίνονται ἐνταῦθα πολλὰ· καὶ ὅσα γνωρίζομεν εἶναι τὰ ἐξῆς. Ἀμαστρίς, ὑπὸ Ἀμάστριος τῆς τοῦ Λυσιμάχου γυναικὸς περὶ τὸ ἔτος 300 π. Χ. ἡ βραδύτερον, αὐδεξιὸς ὀφθαλμὸς τοῦ κόσμου, » κληθεῖσα, εἰς ἣν προσήρχοντο οἱ πέραν τοῦ Πόντου Σκυῖται καὶ οἱ πρὸς μεσημβρίαν λαοὶ ὥσπερ εἰς κοινόν τι συντρέχοντες ἐμπόριον. » Πρὸς ἐπὶ Φαρνακίᾳ πλησίον τοῦ Κερασσοῦντος, Εὐπατορία πλησίον τῆς Ἀμισοῦ, ἐτέρα Εὐπατορία ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν Λύκου καὶ Ἰριδος, Πολεμώνιον καὶ Λαοδίκεια. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι εἰς τὰ παράλια ταῦτα ἰδίως ὑπῆρχον πολλὰ καὶ ἀξιόλογοι ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ πόλεις ἡ Πράκλεια, ἡ Σινώπη, ἡ Ἀμισός, ἡ Τραπεζοῦς, ὁ Κερασσοῦς καὶ ἄλλαι. Αἱ πόλεις αὗται διετέλεσαν ἐφ' ἱκανὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ προῖόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν νὰ ὑποτάσσωνται ὑπὸ τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου καὶ νὰ ἐπενεργῶσι δραστηρίως εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς

χώρας, μάλιστα δὲ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς αὐλῆς. Πρῶτος ὁ Μιθριδάτης Γ'. κατέκτησε τὴν Ἀμαστριν ἣτις ἦτο μὲν νέον κτίσμα, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν, δὲν ιδρύθη ὑπὸ τῶν τοῦ Πόντου βασιλέων. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι κατέστησαν ἕκτοτε τὴν Ἀμαστριν πολλάκις καθεδρὰν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Περὶ τὰ ἑκατὸν δ' ἔτη βραδύτερον, ἦτοι μεταξὺ τοῦ 190 καὶ 180 ἔτους π. Χ., κατέλαβεν ὁ Φαρνάκης Α', ὁ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Δ'. υἱὸς, τὴν Σινώπην, ἣτις ἦτον ἡ ἀκμαιοτέρα ὄλων τῶν κατὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐλληνίδων πόλεων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ ποντικὸν κράτος δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προαγόμενον, πρωτεύουσαν ἔχον τὴν μεγάλην καὶ πλουτίαν ἐκείνην ἐλληνίδα πόλιν, ἣτις τότε εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἤκμασε, θαλασσοκρατοῦσα ἐν τῷ Εὐξείνῳ καὶ διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων κοσμηθεῖσα ὑπὸ τῶν νέων αὐτῆς δυναστῶν. Εἰς τὸν ὑπατον δὲ βαθμὸν τῆς δυνάμεως ἔφθασε τὸ βασίλειον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Φαρνάκου, Μιθριδάτου ΣΙ'. τοῦ μεγάλου, ὅστις, ἐν ἀρχῇ τῆς τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, καὶ αὐτῶν τῶν παντοδυνάμων Ῥωμαίων ἀνεδείχθη φοβερὸς πολέμιος.

Εἰς Καππαδοκίαν ὁ ἐλληνισμὸς διεδόθη βραδύτερον ἢ ἀλλαχοῦ, διότι ἀρχαιότερον μὲν κτίσμα οὐδὲν ὑπῆρχεν αὐτόθι, τὰ δὲ νεώτερα δὲν ἤρχισαν ιδρυόμενα εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ τοῦ ἐγγχωρίου βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριαράθου Ε'ου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγει ὅτι μετέσχε παιδείας ἐλληνικῆς ἀεὶ οὐ καὶ ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησι πάσαι ἀγνοουμένη Καππαδοκία τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν.» Ἐκτοτε δὲ τέσσαρες ἀναφέρονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ ἐλληνικαὶ πόλεις· Ἀριαράθεια, Εὐσέβεια ἡ πρὸς τῷ Ταύρῳ, «πόλις Ἑλλὰς ἐν τῷ Καππαδόκων ἔθνει» κατὰ Φιλόστρατον· Εὐσέβεια ἡ πρὸς τῷ Ἀργαίῳ ἢ καὶ Μάζακα καλουμένη, περὶ ἧς ὁ Στράβων βεβαιεῖ ὅτι ἀχρῶνται οἱ Μαζακηνοὶ τοῖς Χαρῶνδᾶ νόμοις, αἰρούμενοι καὶ Νομφδόν, ὅς ἐστιν αὐτοῖς ἐξηγητὴς τῶν νόμων· τελευταῖον Ἀρχελαΐς. Ἀλλὰ ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐλληνίδες πόλεις, διότι κατὰ τὸν αὐτὸν Στράβωνα, ὁ βασιλεὺς Τιγράνης ἔκτισεν ἐκεῖ πόλιν, ἣν ὠνό-

μασε Τιγρανόκερτα εἰς δώδεκα ὑπ' αὐτοῦ ἐρημωθείσων ἐλληνίδων πόλεων συναγαγόν.»

Ἡ Φρυγία διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑποταγμένη εἰς τοὺς Σελευκίδας καθὼς κειμένη δ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας διασχίζεται ὑπὸ μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν, καὶ παρὰ τὰς ὁδοὺς ταύτας εὐρίσκωμεν τὰ πλεῖστα νέα κτίσματα. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται ὀνομαστὶ 29, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα 14 φαίνονται τὰ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα. Λαοδίκεια· Φιλομήλιον· Πολύδοτος· Σύνναδα, τῆς ὁποίας σώζονται νομίσματα φέροντα Συναδέων Ἰώνων, Συναδέων Ἀωριέων, Ζεὺς πάνδημος Συναδέων· Δοκιμία· Λυσιάς· Πέλται, αἵτινες ἀναφέρονται μὲν ἤδη ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλὰ ἐδέχθησαν πολλοὺς Μακεδόνας ἐποίκους· Εὐμένεια· Διονυσόπολις· Λαοδίκεια ἡ πρὸς Λύκῳ, μία τῶν ἀξιολογωτέρων καὶ πλουσιωτέρων πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας· Θεμισώνιον· Ἀπάμεια ἡ Κιβωτίς, περὶ ἧς ὁ Στράβων λέγει ἀεμπορεῖον μέγα τῆς ἰδίως λεγομένης Ἀσίας, δευτέρου μετὰ τὴν Ἐφεσον· Ἀντιόχεια ἡ πρὸς Πισιδίᾳ καὶ Σελεύκεια ἡ ἐπιλεγομένη Σιδηρᾷ.

Καὶ αὕτη ἡ Γαλατία, δηλαδὴ ἡ χώρα ἣν οἱ Γαλάται (σελ. 314) κατέλαβον μετὰ τὸν Καππαδοκίαν, Παφλαγονίαν, Βιθυνίαν καὶ Φρυγίαν, δὲν διέφυγε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ μὲν ὄχλος αὐτῶν διέσωσε τὴν ἰδίαν γλῶσσαν μέχρι τῆς 57^{ης} μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος· τὸ δὲ πολίτευμα ὀργανώθη κατὰ τὰ πάτρια τοῦ λαοῦ ἐκείνου ἔθιμα, διαιρεθέντος τοῦ πλήθους εἰς δώδεκα τετραρχίας, ὧν ἐκάστης προέστατο ἡγεμὼν καλούμενος τετράρχης. Ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος οἷτε ἡγεμόνες ἐκεῖνοι καὶ οἱ ἐπιστημότατοι τῶν Γαλατῶν, λόγῳ καταγωγῆς καὶ πλούτου, ἠσπάσθησαν τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν, παιδείαν καὶ γλῶσσαν. Ἐκ δὲ τῶν πόλεων τῆς χώρας ἡ μὲν Ἀγκυρα, ἡ ὑπὸ τοῦ παναρχαίου βασιλέως τῆς Φρυγίας Μίδου κτισθεῖσα, ἀπέβαλεν ἐπὶ τῶν Γαλατῶν τὴν ἀρχαίαν ἀξίαν, μὴ ἀνικτήσασα αὐτὴν εἰμὴ ἐπὶ Ῥωμαίων, ὅτε ἀπέβη λαμπροτάτη, μάλιστα ἐπὶ Αὐγούστου, ὅστις ἔκτισεν ἐν αὐτῇ ναὸν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὁποίου ἐνέγραψεν ἐν ἐπιγραφῇ μεγάλη τὴν ἱστορίαν τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἐπιγραφῇ ἣτις ἀνευρέθη μὲν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1554, ἀλλὰ δὲν ἀντεγρᾶφη ὁλόκληρος εἰμὴ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ἑτέρα ὁμοίως

πόλις ἡ Πασσινούς, ἥτις εἶχεν ἱερὸν τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν, μεγάλου σεβασμοῦ τυγχάνον, ἐξηκολούθησεν ἀκμάζουσα καὶ ἐπὶ τῶν Γαλατῶν, ὁ δὲ Στράβων ὀνομάζει ἔτι αὐτὴν σέμπορεϊον τῶν ταύτη μέγιστον.²

Ἄλλ' ἐρχόμεθα εἰς τὰς δυτικωτέρας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου προέκυψε κράτος καθαρῶς ἑλληνικόν, τὸ ὅποιον λόγῳ παιδείας καὶ τέχνης ἀπέβη πολὺ μὲν σημαντικώτερον τῶν ἐξελληνισθειῶν βαρβάρων τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας δυναστειῶν, ἐνάμιλλον δὲ σχεδὸν τῶν βασιλείων ἅπερ ἵδρυσαν οἱ Σελευκίδαι καὶ οἱ Λαγίδαι. Ἐκαλεῖτο δὲ τὸ νέον ἐκεῖνο κράτος Περγαμηνόν, ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ Περγᾶμου· καὶ ἵδρυτῆς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Θησαυροφύλαξ τοῦ Λυσιμάχου Φιλέταιρος (σελ. 308) ὅστις, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀγαθοκλέους, ἀπέστη πρὸς Σέλευκον Α' καὶ ἔπειτα ὠφελῆθαι ἀπὸ τῶν ἀνωμαλιῶν ὅσαι ἐπῆλθον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγέτου ἐκείνου τῶν Σελευκιδῶν, οὐ μόνον ἀνεξάρτητος ἀπέβη, ἀλλὰ καὶ πολλὰς παραλίους πόλεις κατέλαβε. Τὰς κτίσεις ταύτας ἐπέξετεινεν ἔτι μᾶλλον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Α'. Ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους ἐξάδελφος καὶ διάδοχος Ἀτταλος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς νικήσας τοὺς Γαλάτας εἰς μάχην μεγάλην καὶ καταστήσας τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἰσχυρότατον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Ἀτταλος οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Εὐμένης Β', Ἀτταλος Β' καὶ Ἀτταλος Γ', ἐπροστατεύθησαν πολυειδῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οἵτινες τότε ἀνέμιχθησαν εἰς τὰ Ἀσιακὰ πράγματα· ἀλλὰ συγχρόνως οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι παντελῶς ἐξηυτελίσθησαν ὑπὸ τῶν ξένων τούτων δυναστῶν. Καθὼς ὁμοῦς συνέβη ἐν γένει εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ πολιτικῶς ὑπερισχύσαντες ἐπὶ τέλους ἐνταῦθα Ῥωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διακωλύσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ὃν εἰσέγαγον καὶ διέδωκαν εἰς Αὐδίαν οἱ τοῦ Φιλεταίρου κληρονόμοι. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι προήγαγον τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ χώρα αὐτῶν ἐλογίζετο νῆα Ἑλλάδος. Ὁ Εὐμένης Β' ἐσύστησε τὴν περίφημον τῆς Περγᾶμου βιβλιοθήκην ἥτις ἐπὶ τέλους κατήντησε νὰ περιλαμβάνη, ὡς βεβαίως, 200,000 βιβλίων. Ὅτε ἡ ζήλοτυπία τῶν Πτολεμαίων ἀπηγόρευσε τὴν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐξαγωγήν τοῦ παπύρου, ἦτοι τῆς θάμνου ἐκείνης

ἐξ ἧς κατεσκευάζετο τὸ ἐν χρήσει τότε πρὸς γραφὴν ὑλικόν, οἱ Περγαμηνοὶ ἀνεπλήρωσαν τὸ ὑλικόν τοῦτο διὰ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθείσης περγαμνηνοῦς διφθέρας, ἧς ἡ παρσκευὴ ἀπετέλεσεν ἔκτοτε νέον ἀξιόλογον κλάδον τῆς περγαμνηνῆς βιομηχανίας. Διότι ἐν τῷ βασιλείῳ τούτῳ ἡ ὠφέλιμος τέχνη συμπερῶδευσε μετὰ τῆς τέχνης τῆς καλῆς, ἡ δὲ πρακτικὴ ἐπιστήμη, ἡ μηχανικὴ, ἡ ναυτικὴ, ἡ ἐμπορία, συναμιλλῶντο πρὸς τὴν θεωρητικὴν, τὴν μαθηματικὴν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν. Τὰ ἀτταλικά ὑφάσματα καὶ ἄλλα τῆς περγαμνηνῆς βιομηχανίας προϊόντα ἀπέβησαν τὸ πάλαι ὀνομαστά οὐδὲν ἥττον ἢ ἡ αὐτόθι ἀκμάσασα στωϊκὴ φιλοσοφία καὶ ἡ τέχνη ἐκείνη ἣτις κατεσκεύασε τὸ πολυθρύλητον ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν τῷ κατὰ Πέργαμον ἱερῷ τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ ἄλλα ἔργα δι' ὧν περγαμνηοὶ τεχνῖται ἐκλείσαν τὰ κατὰ Γαλατῶν κηροθώματα τῶν βασιλέων αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἐρρίξωσε καὶ ἀνεπτύχθη ὁ ἑλληνισμὸς ἐν ταῖς χώραις ταύταις διὰ τῶν νέων ἐλληνικῶν ἰδρυμάτων ὧν ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν 12 τὰ γνωστότερα. Λυσιμάχειαν, Ἀττάλειαν, Ἑλληνόπολιν, ἑτέραν Ἀττάλειαν ἣτις πρότερον ἐλέγετο Ἀγρόσειρα, Φιλαδέλφειαν, ἣν καὶ τοι πολλὰ παθοῦσαν ἀπὸ σεισμῶν, αμικρὰς Ἀθήνας ἐκάλεσαν βραδύτερον διὰ τὰς ἐορτάς καὶ τὰ ἱερά· Ἀπολλωνίδα, Σμύρνην πόλιν ἣτις ἦτο μὲν παναρχαία (σελ. 299 τοῦ πρώτου τόμου), ἀλλ' ἀπὸ τῆς 7 π. Χ. ἑκατονταετηρίδος καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν Λυδῶν, διετέλεσε περὶ τὰ 400 ἔτη οἰκουμένη κωμηδόν· μετὰ δὲ ταῦτα ἀνήγειρεν αὐτὴν Ἀντίγονος καὶ κατόπιν τούτου Λυσιμάχος. Ὁ Στράβων λέγει τὴν Σμύρνην πόλιν καλλίστην πασῶν καὶ θαυμάζει τὴν τε εὐθύτητα τῆς ῥυμοτομίας αὐτῆς, καὶ τὰς λιθοστρώτους ὁδοὺς, καὶ τὰς μεγάλας στοάς, καὶ τὴν βιβλιοθήκην, καὶ τὸ λεγόμενον ὁμήρειον, ὅπερ ἦτο στοὰ τετράγωνος ἔχουσα ναὸν Ὀμήρου καὶ ξόανον. Πλὴν τούτων ἔχομεν ἐνταῦθα Ἀρσινόην, ἣτις ἦτο ἡ ἀρχαία Ἐφεσος, μετονομασθεῖσα οὕτω ἀπὸ τῆς Λυσιμάχου γυναικὸς, πόλις πλουσία ἣτις δὲν ἔπαυσε καὶ ἄλλως εὐδοκίμοῦσα· διότι μία μὲν ἦτο τῶν τριῶν πόλεων (Ἐφεσος, Κολοφῶν, Κῶς) ἐν αἷς ἐλέγετο ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν πρώτων διαδόχων περιώνυμος ζωγράφος Ἀπελλῆς· ἤκμαζε δ' ἐν αὐτῇ ἔτι περὶ τὸ 100 π. Χ. ἡ σχολὴ ἐκείνη, ἀφ' ἧς κατὰγεται ὁ ἐν τῷ

αὐτοκρατορικῷ μουσεῖῳ τοῦ ἐν Παρισίοις Λούβρου εὐρισκόμενος τὰ νῦν περίφημος Βοργήσιος ἀθλητής. Θυάτειρα, κατοικία Μακεδόνων, λέγει ὁ Στράβων, Νάκρασσαν κατὰ τινα ἐπιγραφὴν λέγουσαν αἱ Μακεδόνων Νακρασσιτῶν βουλὴ καὶ ὁ δῆμος, κατὰ δὲ τὰ νομίσματα Ἀκρασσον. Μυσομακεδόνας, καὶ Μακεδόνας Ὑρκανούς.

Αἱ λοιπαὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χῶραι διετέλουν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τοὺς Λαγίδας, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας, καὶ τοὶ δὲ σώζουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸν ἀρχαιότερον βίον, ἐκαλύφθησαν ὅμως καὶ αὗται ὑπὸ οὐκ ὀλίγων ἐλληνίδων πόλεων. Εἰς Καρίαν εὐρίσκομεν Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς Μαιάνδρῳ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε γέφυραν ἣτις εἰκονίζεται καὶ εἰς ἐν τῶν σωζομένων νομισμάτων αὐτῆς· Εὐανθίαν ἢ Ἀνθειαν, ὅπως ἐπωνομάσθησαν αἱ παναρχαῖαι Τράλλεις, αἵτινες καὶ ἄλλα ὀνόματα προσέλαβον κληθεῖσαι καὶ Σελεύκεια καὶ Ἀντιόχεια· Πλειστάρχειαν· Στρατονίκαιαν.

Οὐδ' ἐν Λυκίᾳ καὶ Πισιδίᾳ καὶ Παμφυλίᾳ λείπουσιν ἐλληνικὰ ἰδρύματα ἢ ὀνόματα, ἃν καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα φαίνεται διατηρηθεῖσα παρὰ τῇ ἐλληνικῇ πλειότερον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίαν. Ἐν Λυκίᾳ εὐρίσκομεν Ἀρσινόην, Σελεύκειαν, Πτολεμαίδα· ἐν Παμφυλίᾳ Δίον καὶ Μενεδήμιον· αἱ δὲ πόλεις τῆς Πισιδίας Σέλγη, Σαγαλασσός, Κιβύρα καὶ Ἀμβλαδα ἦσαν ὁμολογουμένως Λακεδαιμονίων ἀποικίαι.

Τελευταῖον εἰς Κιλικίαν ὅπου ὑπῆρχον πολλὰ ἀρχαιότερα ἐλληνικὰ κτίσματα, ἀπαντῶμεν καὶ νεώτερα οὐκ ὀλίγα. Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ Κραγίῳ, Ἀρσινόην, Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Καλυκάδῳ, ἣτις καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἤκμαζε καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ χριστιανισμοῦ διετέλεσεν ἐλευθέρη καὶ καλλίστη πόλις· Ἐλαιούσαν, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς τῷ Σάρῳ, Ἀντιόχειαν Κιλικίας καὶ Ἐπιφάνειαν. Ἐν μόνῃ λοιπὸν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκτίσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων πόλεις ἐλληνικαὶ νέαι ὑπὲρ τὰς ἐξήκοντα, μὴ περιλαμβανομένων εἰς ταύτας πολλῶν ἄλλων, αἵτινες φέρουσι μὲν ἐλληνικὰ ὀνόματα, ἀλλ' εἶναι ἄδηλον ἂν ἰδρῦθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἢ προηγουμένως.

Μεταβαίνομεν εἰς τὴν Συρίαν, ἥτοι εἰς τὴν ὁμάδα τῶν χωρῶν αἵτινες πρὸς βορρᾶν μὲν ἔχουσι τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, πρὸς ἀνα-

τολὰς τὸν Εὐφράτην, πρὸς μεσημβρίαν τὰ ἐλεύθερα τῆς ἐρήμου ἀ-
 ραβικὰ στίφη καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν μεσόγειον θάλασσαν. Ἐνταῦθα
 ὁ ἐλληνισμὸς δὲν εὔρε τὰς εὐκολίας τὰς ὁποίας εἶχεν ἐν τῇ μικρᾷ
 Ἀσίᾳ, ὅπου, διὰ τὰς προηγουμένας ἀποικίας, καὶ ἐμπορικὰς σχέ-
 σεις, καὶ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ μισθοφορίας, εἶχε πρὸ καιροῦ
 παρασκευασθῇ ὁ ἤδη συμπληρωθεὶς θρίαμβος αὐτοῦ. Εἰς τὴν Συ-
 ρίαν δὲν ἤρχισαν ἰδρυόμεναι ἑλληνικαὶ πόλεις εἰμὴ ἀπὸ Ἀλεξάν-
 δρου· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας ταύτας συνεπύκνωσαν οἱ
 Σελευκῖδαι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀρχηγέτης αὐτῶν Σέλευκος Α'. τὸ
 κυριώτατον τῆς δυνάμεως, καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρξε τὸ ὀρμητήριον οὗ-
 τως εἰπεῖν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, τὰ νέα κτίσματα ἐπολλαπλασιάσθη-
 σαν τοσοῦτον ὥστε πολλαχοῦ, ἂν ὄχι ἀπανταχοῦ, κατίσχυσαν τοῦ
 ἐπιχωρίου στοιχείου. Ἰδίως εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, δηλαδὴ τὴν με-
 ταξὺ Εὐφράτου καὶ Ταύρου μέχρι τῆς Κοίλης Συρίας χώραν ἔχο-
 μεν ν' ἀναφέρωμεν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα ἑλληνικὰς πόλεις, ὧν τὰς
 πλείστας ἔκτισεν, ἢ ἀντικωδόμησε καὶ ἐκάλλυνε καὶ διὰ νέου ἑλ-
 ληνικοῦ βίου ἐξωογόνησεν ὁ Σέλευκος ὁ Α'. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν
 τέσσαρες ἦσαν αἱ ὀνομαστότεραι· Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ, Σελεύ-
 κεια ἡ ἐν Πιερίᾳ, Λαοδίκεια ἡ ἐπὶ θαλάττῃ καὶ Ἀπάμεια ἡ πρὸ τῆν
 Πέλλα αἵτινες καὶ ἐλέγοντο ἀδελφοὶ ἀλλήλων κατὰ Στρά-
 βωνα, ἀδελφοὶ δῆμοι κατὰ τὰ νομίσματα. Ἡ Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ
 Δάφνῃ ἐκτίσθη παρὰ τὸν Ὀρόντην ποταμὸν ὑπὸ τοῦ Σελεύκου,
 ἅμα ὅτε ἐγένετο κύριος τῆς Συρίας· καὶ κατέστη πρωτεύουσα τοῦ
 βασιλείου, καὶ τοι κειμένη εἰς τὸ δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος, διότι
 ἔτι ἀπὸ τοῦ 293 ὁ Σέλευκος εἶχε θεωρήσει πρέπον νὰ διαιρέσῃ τὸ
 κράτος εἰς δύο καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ μὲν τὰς ἀνατολικωτέρας ἐπαρχίας
 εἰς τὸν υἱὸν Ἀντίοχον Α', νὰ διατηρήσῃ δὲ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐαυ-
 τοῦ κυβέρνησιν τὰς δυτικωτέρας, ἐδρεύων εἰς Ἀντιόχειαν. Ἦτο
 δὲ ἡ Ἀντιόχεια αὕτη τετράπολις, δηλαδὴ συνίστατο ἐκ τεσσάρων
 μερῶν ὧν ἕκαστον εἶχεν ἴδιον τεῖχος, ἅπαντα δὲ πάλιν διὰ κοινοῦ
 τείχους συνεδέοντο. Ἡ κυρία αὐτῆς ὁδὸς, ἥς ἐκατέρωθεν ὑπῆρχον
 ἐμπορικὰ καταστήματα, εἶχε μῆκος τριάκοντα σταδίων, κατὰ
 Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, ἡ δὲ ὅλη περιοχὴ κατήντησε νὰ ἐκτείνη-
 ται εἰς δύο ἡμισυ γεωγραφικὰ μίλια. Πρῶτοι κάτοικοι λέγονται
 Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Κρήτες καὶ Κύπριοι, ἀλλὰ τὸ στοιχεῖον τῶν

Ἀθηναίων φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ ἐπικρατέστερον. Τούλάχιστον πρὸς χάριν αὐτῶν ἰδίως ἐποίησεν ὁ Σέλευκος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνδριάντα χαλκοῦν τῆς Ἀθηνᾶς μέγιστον, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ Ἀντιοχεῖς διετήρησαν χαρακτηρᾶς τινὰς τῆς εὐγενεστάτης ἐκείνης τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν, τὴν περὶ τὸν λόγον εὐφυΐαν, τὸ ἀττικὸν τῆς γλώσσης ἰδίωμα, τὴν περὶ τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην φιλοκαλίαν. Καί τοι δὲ πολλάκις παθοῦσα καὶ ἐν μέρει καταστραφεῖσα ὑπὸ σεισμῶν, ἐξ ὧν εἰς ἓνα ἀπέβαλον, ὡς λέγεται, τὸ ζῆν 250,000 ψυχῶν, ἡ Ἀντιόχεια διετήρησεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ μέγεθος καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξαίρετως ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὐ μακρὰν δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἔκειτο ἡ χαριστάτη Δάφνη, τὴν ὁποίαν ὁ Γερμανὸς Δροῦσενος εὐφυῶς ἀποκαλεῖ Βερσαλίαν τῆς Συρίας, καὶ ἦτις, διὰ τὸ μέγα καὶ συνηρεφές αὐτῆς ἄλσος, τὸ ὑπὸ πηγαίων ὑδάτων διαρρέεμενον, τοὺς λαμπροὺς ναοὺς, καὶ τὰς πολυτελεῖς πανηγύρεις, ἀπέβη ἐν τῶν θαυμαστοτέρων χωρίων τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ ἔκειτο παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρόντου καὶ ἀπετέλει οὕτω τὸν λιμένα τῆς Ἀντιοχείας, ἐνάμιλλος αὐτῆς οὖσα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ μέγεθος. Ἡ Λαοδίκεια ἡ ἐπὶ θαλάττῃ ἦτο ὀνομαστή διὰ τὴν πολυοῖνον αὐτῆς χώραν καὶ τὴν ἀξιόλογον ἐμπορίαν, ἡ δὲ Ἀπάμεια, ἡ πρόην Πέλλα, ἦτο ἰδίως στρατιωτικὴ πόλις, διότι ἐνταῦθα ἐτρέφοντο οἱ πεντακόσιοι ἐλέφαντες τοῦ Σελεύκου, ἐνταῦθα διέτριβε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς, καὶ ἐνταῦθα ἦτο τὸ στρατιωτικὸν λογιστήριον καὶ τὸ ἵπποτρόφιον.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων μεγάλων πόλεων, ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν πλείστας ἄλλας ἐν τῇ Ἄνφ Συρίᾳ Ἡράκλειαν Πιερίας, Ἀντιόχειαν Πιερίας, Γέφυραν, Βέβροιαν, ἄλλην Ἡράκλειαν, Ἱερόπολιν, Εὐρωπὸν, Νικάτωριν, Νικόπολιν, Μελεάγρου χάρακα, Σαμόσατα, τὴν πατρίδα τοῦ Λευκιανοῦ, Ἀντιόχειαν ἐπὶ τῷ Ταύρῳ, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἐπιφάνειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἡράκλειαν, Λευκάδα, Ὀρθωσίαν, Λάρισσαν, Λυσιάδα, ἑτέραν Ἐπιφάνειαν, Σελευκόβηλον, Μέγαρχα, Ἀπολλωνίαν, Χαλκίδα, Μαρώνειαν, Ὀρωπὸν καὶ τὸ Ζεῦγμα, ἀξιολογωτάτην παρὰ τῷ Εὐφράτῃ θέσιν, ἐκεῖ ὅπου ὁ ποταμὸς οὗτος προκύπτει ἐκ τῶν ὁ

ρέων. Τὸ ὄνομα παράγεται ἀπὸ τῶν γεφυρῶν τὰς ὁποίας ἵδρυσεν αὐτόθι συγχρόνως μὲ τὴν πόλιν ὁ Σέλευκος. Καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ χρόνοις, ὅτε λόγος ἐγένετο νὰ συνδεθῇ, διὰ τῆς Συρίας, ἡ Εὐρώπη μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου προέκειτο νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀτμοπλοῖα, ἥτις ἔμελλεν ἐπὶ τούτῳ νὰ ὀργανωθῇ.

Ἔτερον τῆς Συρίας τμήμα ἦτο ἡ καλουμένη Κοίλη Συρία, ἥτις διετέλεσε διαρκῶς τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ Σελευκιδῶν καὶ Λαγιδῶν. Ὅθεν εὕρισκομεν ἐνταῦθα ἐκατέρων ἰδρύματα· Λαοδίκειαν τὴν πρὸς Λιβάνῳ, Ἀπολλωνίαν, Δαμασκὸν ἣν ὁ Ἅγιος Ἰερώνυμος λέγει ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Πτολεμαίων ἀνοικοδομηθεῖσαν καὶ τῆς ὁποίας αἱ ἱδρυαὶ παραδόσεις μαρτυροῦσι τὸν ἐξελληνισμόν· Λευκάδα, Λίον, Πέλλαν, Γέρασα, Ἴππον, Γάδαρα, Ἀντιόχειαν, ἑτέραν Ἀντιόχειαν, Λῆνον, Φιλαδέλφειαν, Φιλωτέραν, Ἀζωτον, Ἀπολλωνίαν, Ἀνθηδόνα, Στράτωνος Πύργον, Βερενίκην καὶ τελευταῖον Πτολεμαῖδα, τὸ ἀξιολογώτερον τῆς παραλίας ἐκείνης φρούριον κτισθὲν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ δευτέρου Λαγίδου. Ἀναφέρονται μὲν ἐνταῦθα καὶ ἄλλαι τινὲς πόλεις Ἑλληνικαί, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι ἀναμφισβήτητα· ὥστε παραλείποντες αὐτάς ἐρχόμεθα εἰς τὰς περὶ Εὐφράτην καὶ Τίγριν χώρας.

Τῆς Μεσοποταμίας ὁ ἐξελληνισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον προῆλθεν, ὥστε τὰ βορειότερα αὐτῆς μέρη ἔφερον τὰ ἀρχαῖα μακεδονικὰ ὀνόματα τῆς Μυγδονίας καὶ τῆς Ἀνθεμουσίας. Ἐνδεκα δὲ μνημονεύονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ πόλεις· Ἀπάμεια, Σελεύκεια, Ἀνθεμουσίας, Βάτναι, Ἀλλαγμα, Ἴχναι, Δοῦρα, Ἀμφίπολις, Λῆνος, Ἐδεσσα, καὶ Νίσιβις, ἡ μετονομασθεῖσα ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυγδονική καὶ οὕτω πως ἀναφερομένη παρὰ τε Πολυβίῳ καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικώτεραι ἦσαν αἱ κατὰ τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Σουσιανὴν πόλεις. Ἐκεῖ ἔκτισεν ὁ Σέλευκος τὴν ἐπισημοτάτην θεβαίως ὄλων τῶν παρ' αὐτοῦ ἱδρυθεισῶν πόλεων, Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τῷ Τίγρει, ἥτις ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, ἦν προεμνημονεύσαμεν, κατέστη πρωτεύουσα τοῦ Ἀντιόχου Α'. Ὁικοδομήθη δὲ ἡ πόλις, παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὁκτὼ περίπου ὥρας μακρὰν τῆς ἀρχαίας Βαβυλῶνος τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι μετετέθησαν εἰς Σελεύκειαν, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Οἱ Βαβυλώνιοι οὗτοι, οὔτινες ἀπετέλεσαν

μετ' ἄλλων ἐγχωρίων τοὺς πρώτους τῆς Σελευκείας κατοίκους, συ-
νεχωνεύθησαν κατὰ μικρὸν μετὰ τῶν αὐτόθι μετοικισθέντων ὑπὸ
τοῦ Σελεύκου Ἑλλήνων, οἵτινες ἐνετύπωσαν καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἴδρυ-
μα τὸν ἴδιον χαρακτῆρα. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς πόλεως ἔδωκεν εὐθὺς ἐξ
ἀρχῆς εἰς τοὺς πολίτας αὐτῆς τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως,
τοῦτο δὲ τὸ ἐλεύθερον, τὸ ἐλληνικὸν πολίτευμα, συνετέλεσεν οὐκ
ὀλίγον εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς Σελευκείας, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἐλλη-
νίδων κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων. Διότι ἵνα προαχθῶσιν αἱ πόλεις,
ὅπως καὶ τὰ ἔθνη, δεόν νὰ ἔχωσιν ἰδιὰ τινα στοιχεῖα ζωῆς καὶ
ἐνεργείας. Ὅταν τὰ στοιχεῖα ταῦτα λείπωσι, δύνανται μὲν αἱ πό-
λεις νὰ εὐδοκιμήσωσι μέχρι τινὸς διὰ τῆς προστασίας κυριάρχου
μεγαλοφυοῦς, ἀλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτοι κυρίαρχοι εἶναι σπάνιοι, ἐκ-
λιπόντων αὐτῶν, αἱ πόλεις, ὅσων ἡ τύχη ἀπὸ ἀλλοτρίας εὐνοίας
ἐξήρτηται, φυσικῶς τῷ λόγῳ μαραίνονται. Τοιαῦται δὲ ἦσαν ὅλαι
σχεδὸν τῆς Ἀσίας αἱ πόλεις πρὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς, οὐδ' ἦ-
σαν κυρίως εἰπεῖν πόλεις, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσύντακτοι ἀνθρώπων ὁ-
μάδες, αἵτινες, καθὼς ἀπεστερημέναι παντὸς πολιτικοῦ συστήμα-
τος, οὐδεμίαν εἶχον αὐτοτελῆ ὑπαρξίν καὶ ἐπομένως οὐδὲν μόνι-
μον ἐπιδόσεως στοιχεῖον. Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἐ-
κείνων πληθυσμῶν καὶ τοῦ ἀστυκοῦ τῶν ἐλληνικῶν κτισμάτων
βίου! Ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας τοσοῦτον ἀεῖποτε ἐταυτίζετο παρὰ
τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πόλεως, ὥστε μέχρι τῆς σήμερον
ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πολιτεῖαν ὀνομάζει τὴν πόλιν, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας
εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ αὐταὶ αἱ μέγισται πόλεις οὐδὲν ἄλλο ἦσαν
ἢ κῶμαι ἀχανεῖς, μηδὲνα ἔχουσαι ἴδιον ῥυθμὸν καὶ βίον. Τούτου
ἐνεκα αἱ ἀρχαιότεραι τῶν πόλεων ἐκείνων, καὶ αὐταὶ αἱ μέγισται
καὶ λαμπρόταται, ἡ Νῖνος, ἡ Βαβυλὼν, ἡ Περσέπολις, ἠφανίσθησαν
ὡς ἱστὸς ἀράχνης, ἅμα ἐξέλιπον αἱ ἰδρύσασαι ἢ προστατεύσασαι
αὐτὰς βασιλεῖαι, ἐνῶ τὰ ἐλληνικὰ κτίσματα οὐ μόνον δὲν συνεξέ-
λιπον μετὰ τῶν ἰδρυσάντων αὐτὰ δυναστῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολού-
θησαν ἀκμᾶζοντα καὶ πολλάκις ἐπέβαλλον τὸν ἴδιον χαρακτῆρα
εἰς τοὺς νέους βαρβάρους κυριάρχας. Τοιαύτη μάλιστα ἀνεδείχθη
ἡ Σελεύκεια ἐκείνη ἡ ἐπὶ τῷ Τίγρει, ἥτις δὲν ἔπαυσε προαγομένη
μετὰ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἐπὶ τῆς τῶν
Πάρθων κυριαρχίας, περὶ ἧς μετ' ὀλίγον, καὶ διατελοῦσα ἐνάμιλλ-

λος τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἦτο δὲ ὠκοδομημένη ἐν σχήματι αἰετοῦ ἀναπεταννύοντος τὰς πτέρυγας, πιστὴ εἰκὼν τῆς αἰετώδους ἐκείνης φυλῆς ἥτις, ἐξομήσασα ἀπὸ Πίνδου καὶ Ὀλύμπου, τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἐστιῶν, καὶ διαπεράσασα τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διασχίσασα τὸν Ταῦρον, ἦλθε νὰ καθήσῃ περὶ τὸν Τίγριν ποταμὸν, ἀπλοῦσα τὴν μεγάλην αὐτῆς σκιὰν μέχρις Ἰνδοῦ καὶ Ἰαξάρτου. Καὶ εἶχεν ἡ Σελεύκεια αὕτη κατοίκους περὶ τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας, οὐδὲ ἤρχισε παρακμάζουσα εἰμὴ εἰς ἑτέραν ἐλληνίδα ὡσαύτως πόλιν ὑπενδίδουσα, τὴν Κτησιφῶντα, ἥτις, κτισθεῖσα εἰς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Τίγρεως ὄχθην καταντικρὺ τῆς Σελευκείας καὶ συγχρόνως μὲ αὐτὴν, ἐγένετο βραδύτερον χειμερινῇ καθέδρᾳ τῶν Πάρθων βασιλέων καὶ ἐκληρονόμησεν οὕτω τὸ ἀξίωμα τῆς γείτονος Σελευκείας.

Παρεκτὸς τῶν δύο τούτων πόλεων εὐρίσκομεν εἰς μὲν τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄλλας τινάς, Ἀπάμειαν, Διαδοχοῦπολιν, Λαοδίκειαν καὶ Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Ἡδυφῶντι ποταμῷ· εἰς δὲ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων χώρας, Ἀκραν καὶ Δημητριάδα ἥτις ἔκειτο περὶ Ἀρβηλα· καὶ ἐντὸς δὲ αὐτῆς τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας Ἀρμενίας, Ἐπιφάνειαν, Νίκαιαν, Φιλαδέλφειαν. Ἡ πρὸς τοὺς Σελευκίδαςσχέσις τῆς Ἀρμενίας εἶναι ἀσφαφεστάτη, διότι ἄδηλον ἂν ποτε καθ' ὁλοκληρίαν ὑπετάχθη εἰς αὐτοὺς, βέβαιον δὲ μόνον ὅτι ἐκ διαλειμμάτων ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν των, καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς γ'. καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς β'. ἑκατονταετηρίδος ἀπετέλεσεν ὅλως αὐτοτελὲς κράτος ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς. Οὐδὲν ἤττον ἡ Ἀρμενία ὑπέκυψεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ, πολλοὶ δὲ Ἕλληνες τεχνῖται λέγονται διατελέσαντες παρὰ ταῖς βασιλεῦσι τῆς χώρας ταύτης, οἷον ὁ ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ καλλιτεχνικῇ ἱκανότητι ὀνομαστός Καλλίμαχος· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας ἑλληνικῶς ἐξεπαιδεύοντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε βεβαιοῦνται ὅτι εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀρταουάσδης, τραγωδίας ἐποίει καὶ λόγους ἔγραφε καὶ ἱστορίας.

Αἱ δὲ ἀνατολικώτεραι χῶραι τῆς Παρθυαίας, τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς πολὺ ἐνωρίτερον ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ τῆς τῶν Σε-

λευκιδῶν κυριαρχίας. Εἶδομεν ὅτι αὐτὸς ὁ Σέλευκος Α'. ἠναγκά-
σθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰνδικῆς, ἀν καὶ μὴ παύ-
σας ἔχων πρὸς αὐτὴν σχέσεις. Εἰς δὲ τὰς ἐντεύθεν τῆς Ἰνδικῆς
χώρας προέκυψαν κράτη αὐτοτελῆ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς γ'. π. Χ.
ἐκατονταετηρίδος, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀντιό-
χου Α'. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀντίοχος Α'. ὁ τοῦ Σελεύκου υἱός, ὅστις
ἐνεκα νίκης τινὸς αὐτοῦ ἐπωνομάσθη Σωτὴρ, πολὺ ἀπέχετο τῶν
προτερημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρὸς, ἀποβαλὼν τὰς κατὰ
τὴν Μικρὰν Ἀσίαν χώρας τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου, τῆς Βυ-
θυνίας καὶ τοῦ Παργάμου, ἀτυχήσας εἰς τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου
πόλεμον καὶ θανάτῳσας τὸν πρεσβύτερον υἱόν του. Μετὰ δὲ τὸν
θάνατον τοῦ Ἀντιόχου Α'. ἐν ἔτει 264 π. Χ., ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος
αὐτοῦ Ἀντίοχος Β', ὃν οἱ Μιλήσιοι εὐγνωμονοῦντες διότι ἀπήλ-
λαξεν αὐτοὺς ἀπὸ τινος τυράννου ἐπωνόμασαν Θεόν, παρεδόθη
καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, διαρκέσασαν πεντεκαίδεκα ἔτη,
εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ κακοήθειαν καὶ παραμελήσας τὴν
διοίκησιν τοῦ κράτους, ἀπέβαλε τὸ ἥμισυ σχεδὸν αὐτοῦ. Ἐλ-
λὴν ἀγνώστου καταγωγῆς, ὀνόματι Θεόδοτος ἢ Διόδοτος, ὕ-
ψωσεν ἐν Βουχαρίᾳ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως καὶ ἵδρυσεν αὐ-
τόθι τὸ Βακτρικὸν βασίλειον, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον ἐξηπλώθη
μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, καὶ ἀπέβη τοσοῦτον μέγα καὶ
πολυάνθρωπον, ὥστε βεβαιοῦται ὅτι περιελάμβανε πόλεις χιλίας.
Καὶ ὁ μὲν υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Θεοδότου Α'. Θεόδοτος Β'. κα-
τεβλήθη περὶ τὸ 209 ὑπὸ τοῦ ἐκ Μαγνησίας Εὐθυδήμου, ἀλλὰ
καὶ ὁ Εὐθύδημος διετέλεσεν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ τότε βασιλευόν-
τος Ἀντιόχου Γ'. συνομολογήσας ἀπλῶς πρὸς αὐτὸν συμμαχίαν
καὶ κηδεστίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐθυδήμου, περὶ τὸ 195
π. Χ., τὸ Βακτρικὸν κράτος διηρέθη εἰς δύο· ὁ τοῦ Εὐθυδήμου
υἱὸς Δημήτριος διετήρησε μόνος τὰς περὶ τὴν Ἰνδικὴν κτήσεις τοῦ
πατρὸς, τὴν δὲ Βακτριανὴν κατέλαβεν ὁ Μένανδρος, μεθ' ὃ ὁ τού-
του υἱὸς καὶ διάδοχος Εὐκρατίδας Α', ἐξώσας τῇ συμπράξει τῶν
συμμάχων αὐτοῦ Πάρθων τὸν Δημήτριον καὶ ἀπὸ τὰς Ἰνδικὰς
χώρας, συνήνωσεν αὐθις εἰς ἓν ἅπαν τὸ Βακτρικὸν κράτος. Ἀλλὰ
μετ' οὐ πολὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐκρατίδας Β', ἀποβαλὼν τὴν τῶν
Πάρθων συμμαχίαν, κατετροπώθη ὑπ' αὐτῶν ἐν ἔτει 134 π. Χ.

καὶ οὕτω κατελύθη τὸ βασιλείον ἐκεῖνο. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ διετέλεσεν ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὑπὸ Ἑλλήνας ἡγεμόνας, οὐ μόνον διετήρησε τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ ὅσα κατέθεσαν εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ὅτε Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, ὅτε Σέλευκος Α΄. ἀλλὰ καὶ παραδόξως ὑπέθαλψε καὶ προήγαγεν αὐτά.

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν πρώτην ἀποστασίαν τοῦ Διοδότου, ἀπέστησαν εἰς τὰς μεσημβρινοανατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης χώρας τὰ Παρθικά στίφη ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Ἀρσάκην, καὶ, ἐκβαλόντα τὰς αὐτόθι Σελευκιδικὰς ἀρχάς, παρέμειναν ἔκτοτε ἀνεξάρτητα. Οἱ Πάρθοι οὗτοι, τοὺς ὁποίους τινὲς λέγουσι συγγενεῖς τοῦ Μηδοπερσικοῦ κλάδου τῆς Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἄλλοι δὲ θεωροῦσιν ὡς ἓν τῶν τουρκικῶν ἐθνῶν, ἦσαν καὶ παρέμειναν νομάδες, τὸ δὲ κράτος αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὠφελοῦμενον ἀπὸ τὴν προαγομένην ἀσθένειαν τῶν Σελευκιδῶν κατήντησε περὶ τὰ μέτα τῆς 6' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος νὰ περιλάβῃ ἀπάσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ἰνδοῦ χώρας, καὶ διετηρήθη περὶ τὰ 450 ἔτη, δὲν εἰμπορεῖ εἰμὴ νὰ ὀνομασθῇ βάρβαρον. Ἀλλ' ὅμως αἱ ἐντὸς αὐτοῦ περιλαμβανόμεναι ἑλληνίδες πόλεις διετήρησαν ἐπὶ πολὺ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἀπόδειξις τούτου κυρία εἶναι ὅτι σώζονται νομίσματα αὐτῶν μέχρι τοῦ 196 ἔτους μ. Χ. φέροντα τὴν τῶν Σελευκιδῶν χρονολογίαν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τῶν Πάρθων βασιλεῖς, οἱ ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Ἀρσακίδαι καλούμενοι, δὲν ἔμειναν παντελῶς ἀναίσθητοι εἰς τὰς χάριτας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐν τῇ αὐτῇ αὐτῶν θρυλλεῖται ἀκμάσας τραγωδιῶν ὑποκριτῆς ἐπιτηδειότατος, ὁ Τραλλιανὸς Ἰάσων, καὶ ἐν γένει ἐφημιζετο τὸ πάλαι ὅτι Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες, χωρῶν ὅλων ὑπαγομένων εἰς τὸ Παρθικὸν κράτος, τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας ᾗδον. Συνετέλεσαν δὲ βεβαίως εἰς τοῦτο αἱ πόλεις τὰς ὁποίας οἱ Σελευκίδαι προέφθασαν νὰ κτίσωσιν εἰς τὰς χώρας ἐκείνας· διότι ἐν Περσίδι μὲν εὐρίσκομεν Λαοδίκειαν, Στάσιν, Μεθώνην· ἐν Μηδίᾳ δὲ, περὶ ἧς ὁ Πολύβιος λέγει γενικῶς, ὅτι περιοικεῖται πόλεις Ἑλληνίσιν, ἀναφέρονται ὀνομαστί Ἐπιφάνεια, ὅπως μετωνομάσθησαν τὰ ἀρχαῖα Ἐκβάτανα, Ἀντιόχεια, Ἀχαῖς, Εὐρωπὸς, Λαοδίχεια, Ἀπάμεια, Ἑκατόμπολις, Χάραξ· ἐν Παρθικῇ δὲ, Ὑρκανία καὶ Ἀρεία μνημονεύονται Σύριγξ, Καλλιόπη, Φεραί, Ἑκα-

τόμπυλος, Εὐμένεια, Σώτειρα, Χάρις, Ἀχαΐα. Τελευταῖον ἐν τῇ Βακτριανῇ εὐρίσκομεν Ἀντιόχειαν τὴν ἐν τῇ Μαργιανῇ, Ἀντιόχειαν τὴν ἐν Σκυθίᾳ, Θήραν, Εὐκρατιδίαν, Δημητριάδα, καὶ Εὐθυδημίαν, παρεκτὸς ἄλλων οὐκ ὀλίγων περὶ ὧν ὅμως ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι τινές.

Ἐκατὸν καὶ ἐξήκοντα περίπου πόλεις ἐκτίσθησαν λοιπὸν ὑπὸ τῶν διαδόχων εἰς τὴν Ἀσίαν· αἱ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρξαν ἀναλόγως πολὺ ὀλιγώτεραι διὰ ποικίλους λόγους. Τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν δὲν διετηρήθη, ὡς εἶδομεν, ἀκέραιον εἰμὴ ἐπὶ ὀλίγον χρόνον. Ἐτι ἐπὶ Σελεύκου Α΄. ἀπεσπᾶσθη ἀπ' αὐτοῦ ἡ Ἰνδική· ἐπὶ Ἀντιόχου Α' ἑστερήθη τῶν πλείστων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν καὶ ἐπὶ Ἀντιόχου Β' ὅλων τῶν λεγομένων ἄνω σατραπειῶν, ὥστε, ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου καὶ τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τὰ μεσημβρινοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ διαλειμμάτων κατεΐχοντο ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου, τὸ τῶν Σελευκιδῶν κράτος κατήντησεν, ἐξήκοντα μόλις ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν χώρας. Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἂν ὁ ἑλληνισμὸς προσέκειτο νὰ διαδοθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν κυρίως διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς κεντρικῆς τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσεως, τὸ ἔργον οὐδὲ ἐπὶ πολὺ ἤθελεν ἐξαπλωθῇ, οὐδὲ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διαρκέσει, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ τοῦ Σελεύκου διάδοχοι πολὺ ἀπέσχον τοῦ ν' ἀναδειχθῶσιν ἐκείνου ἐνάμιλλοι. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὴν Ἀσίαν διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπέτυχε διότι κυρίως διεγρηγῆθη διὰ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἑλληνικῶν κτισμάτων, ἀφ' ἑκάστου τῶν ὑποίων, ὡς ἀπὸ ἐστίας τινὸς λαμπροῦ φωτὸς, αἱ ἀκτῖνες τοῦ νέου βίου ἐξηπλοῦντο εἰς μακράν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον περιφέρειαν. Δὲν λέγομεν ὅτι ἡ κεντρικὴ τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσις δὲν συνετέλεσε διὰ τῶν γενικῶν αὐτῆς θεσμῶν καὶ πράξεων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιχειρήματος· καὶ εἶδομεν ὅποσον συνέπραξεν εἰς τοῦτο αὐτοὶ οἱ βάρβαροι δυνάσται τῶν βορειοδυτικῶν τῆς Ἀσίας χωρῶν. Ἀλλὰ τὸ δραστηκώτερον ὄργανον τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπελθούσης ἀλλοιώσεως τῶν πραγμάτων ὑπῆρξαν, ἐπαναλαμβάνομεν, αἱ πόλεις, ἐνῶ εἰς τὴν Αἴγυπτον πόλεις ἐκτίσθησαν ἀναλόγως ὀλίγισται, ὁ δὲ ἑλληνισμὸς διεδόθη καὶ ἐπα-

γινώθη κυρίως διὰ τῆς κυβερνήσεως, τῆς αὐλῆς, τοῦ στρατοῦ καὶ ἐν γένει διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἐνεργείας. Κατωρθώθη δὲ τοῦτο ἐνταῦθα, διότι οἱ πρῶτοι τοῦ Πτολεμαίου διάδοχοι, ὁ Πτολεμαῖος Β΄, ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 246, καὶ ὁ Πτολεμαῖος Γ΄, ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 221, ἔδειξαν πλείστην σύνεσιν καὶ ἐπιτηδειότητα περὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν καὶ πρὸς τούτοις διότι τὸ Αἰγυπτιακὸν κράτος ἔμεινε μέχρι τέλους συμπαγὲς καὶ ἀδιαίρετον. Οἱ Πτολεμαῖοι κατέκτησαν καὶ ἀπέβαλον πολλάκις τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἀλλὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς παρακειμένης Κυρηναϊκῆς διετέλεσαν μέχρι τέλους ἀδιάλειπτοι κύριοι, ὥστε ἐπὶ τοῦ κεφαλαιωδестέρου τούτου μέρους τοῦ κράτους αὐτῶν ἡ ἐνέργεια τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξε συνεχὴς καὶ σύντονος. Αὕτη δὲ ἡ διὰ διαφορῶν ὀργάνων, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ, τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος ἐπιτυχία, εἶναι βεβαίως μία τῶν θαυμασιωτέρων περιπετειῶν τοῦ πολυειδῶς τοσοῦτον θαυμασίου ἐκείνου γεγονότος τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ συμπληρώσωμεν προπάντων τὴν περὶ τῶν πόλεων ἑκθεσιν ἡμῶν ταύτην, παραθέτοντες ἐνταῦθα καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἰδρυθείσας.

Ἡ Κυρηναϊκὴ εἶχεν, ὡς ἡξέυρομεν, πρὸ πολλοῦ ἐξελληνισθῇ (τόμου πρώτου σελ. 307 καὶ ἐπομ.): νέκ δὲ κτίσματα εὐρίσχομεν ἐνταῦθα τρία μόνον, τὴν Βερενίκην, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχαία Ἑσπερίς, τὴν Ἀρσινόην καὶ τὴν Πτολεμαῖδα ὅπως μετωνομάσθη ἡ ἀρχαία Βάρκη. Ἐντεῦθεν δὲ μέχρις Ἀλεξανδρείας οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς παραλίας πόλις, ἥς τὸ ὄνομα νὰ μαρτυρῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκτίσθη. Πολλὰ ὅμως κῶμαι κατὰ τὴν παραλίαν καὶ ἐντὸς τοῦ Δέλτα ἔφερον καθαρῶς ἑλληνικά ὀνόματα: οἷον Χαίρεον, Ἀργεῖον, Φίλωνος κώμη, Προξενούπολις, Ἐλευσίς, Λυκόπολις κλπ. Πόλεις δὲ ἀληθῶς λόγου ἄξιαι δὲν ἀναφέρονται καθ' ὅλην τὴν Αἰγύπτου εἰμὴ τρεῖς (ἐννοεῖται ἐκτὸς τῆς μεγάλης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθείσης Ἀλεξανδρείας): Φιλαδέλφεια, Πτολεμαῖς καὶ Ἀρσινόη. Περὶ τῆς Πτολεμαίδος ταύτης, ἥτις ἦτο κτίσμα τοῦ Σωτῆρος, ὁ Στράβων λέγει σφόδρα μεγίστη τῶν ἐν τῇ Θηβαΐδι καὶ

οὐκ ἐλάττων Μέμφεως, ἔχουσα καὶ σύστημα πολιτικὸν ἐν τῷ ἐλληνικῷ τρόπῳ.»

Πλείοτερα ὑπῆρχον τὰ παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κτίσματα, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν διὰ τῆς θαλάσσης ἐκείνης ὁδὸν, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς, διὰ τῆς ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἀποστασίας τῶν ἐπέκεινα τοῦ Τίγρεως χωρῶν, διεκόπη ἡ διὰ ξηρᾶς κοινωνία. Ἐνταῦθα, παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, εὐρίσκομεν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς βορείου αὐτῆς ἄκρας, Κλύσμα, φρούριον, Φιλωτέραν, Ἀρσινόην, Μυδὸν, Βερενίκην. Μεταξὺ τῶν παραλίων τούτων καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου εἶχον κατασκευασθῆ ὁδοί, τῶν ὁποίων οἱ διάφοροι σταθμοὶ παρῆγον εἰς τὴν ἐμπορίαν πλείστας ὅσας εὐκολίας. Ἐφεραν δὲ οἱ σταθμοὶ οὗτοι ἴδια ἐλληνικὰ ὀνόματα· οἷον Διδύμη, Ἀριστωνίς, Ἀπολλωνίς καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλ' ἐξακολουθήσωμεν καταπλέοντες τὴν ἀπὸ Βερενίκης παραλίαν, διότι θέλομεν εὔρει ἐνταῦθα ἱκανὰ τινα καὶ ἀξιόλογα ἐλληνικὰ ἱδρύματα. Ἀγάθωνος νῆσον, τὴν καὶ Ὀριώδη καλουμένην, ὅπου συνελέγοντο τὰ πολλὰ τοπάζια· Πτολεμαῖδα Θηρῶν, Βερενίκην τὴν κατὰ Σαβάς, Ἀντιφίλου λιμένα, Φιλίππου νῆσον, Ἀρσινόην, Ἀντιόχου σωλῆνα. Καὶ ἄλλα δέ τινα ἐλληνικὰ ὀνόματα παρατίθουσιν ἐνταῦθα ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος· οἷον Δαφνίην, Ἀκανθίην, Μακαρίαν. Ὁ δὲ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Ἀρρίανόν Περιπλους περιγράφων τὸν Ἀδουλικὸν κόλπον, τὸν οὐ μακρὰν τοῦ πορθμοῦ τοῦ σήμερον καλουμένου Βαβελ-Μανδὲβ, λέγει περὶ τοῦ βασιλέως τῶν χωρῶν τούτων ὅτι ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἀγχαμμάτων ἐλληνικῶν ἔμπειρος. Ὡσαύτως ὁ Περιπλους μνημονεύων ἐκεῖ που καὶ τῆς Διοσκορίδου νήσου λέγει περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ὅτι ἦσαν ἀπίκτοι καὶ ἐπίμικτοι Ἀράβων τε καὶ Ἰνδῶν καὶ ἔτι Ἑλλήνων τῶν πρὸς ἐργασίαν ἐκπλεόντων. Ἐπὶ πᾶσιν εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς Ἀραβίας παραλίαν ἀναφέρονται Ἀρέθουσα, Λάρισσα, Χαλκίς, Βερενίκη, Σωσίππου λιμήν.

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἦσαν αἱ ἐλληνίδες πόλεις αἱ ὑπὸ τῶν διαδόχων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κτισθεῖσαι. Περὶ τῆς ἀνατολῆς ὀνομαστὶ περὶ τῆς 200, καὶ βεβαίως ἦσαν πολὺ

πλειότεραι, απαιτήσασαι δαπάνην ἀνθρώπων ἑλληνικῆς φυλῆς 4,000,000 τοῦλάχιστον, ἂν ὅχι 1,500,000, ἐὰν ὑπολογίσωμεν εἰς 5,000 Ἑλλήνων κατὰ μέσον ὅρον τὸν ἀρχικὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν ἐκάστης πόλεως. Ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν μέγαν τοῦτον ἀποικισμὸν δὲν συνετέλεσε μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία· συνέδραμον οὐσιωδῶς καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας καὶ αἱ κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Ἀπετέλουν δὲ αἱ πόλεις αὗται ὡς ἂν πολυαριθμούς κυκλάδας καὶ σποράδας νήσους ἐντὸς τοῦ ἁχανοῦς πελάγους τῶν ἐγγχωρίων τῆς Ἀνατολῆς ἐθνῶν καὶ προσφκειοῦντο αὐτὰ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, μάλιστα δὲ διὰ τῆς γλώσσης, ἥτις ἀκαταπαύστως διαδιδόμενη εἰς τὰ ἔθνη ἐκείνα, ἐπὶ τέλους ὅλως ἐξελλήνισεν αὐτὰ, ἰδίως ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Συρίᾳ. Ἡ μαγνητικὴ αὕτη δύναμις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις καὶ πρὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ μετέπειτα πολλὰ ἀνεδείχθη ἀκαταμάχητος, εἶναι ἐν τῶν περιεργότερων φαινομένων τῆς ἱστορίας. Καθὼς τὰ χρυσεῖα ὅπλα τῶν μακεδονικῶν ἀγηνάτων εἶχον ἅμα μὲν ἐσωτερικὴν ἀξίαν μεγάλην, ἅμα δὲ ἐπιθετικὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστον, οὕτω καὶ ἡ τελειότης καὶ χαριεστάτης τῶν γλωσσῶν ἀπέβη ἀείποτε ὡς αὐτῶς τὸ ἰσχυρότερον τοῦ ἑλληνισμοῦ ὄπλον. Ἐντούτοις πρὶν ἐπέλθῃ ἡ ἐντελής συγχώνευσις, αἱ ἀπόλεις» διακρίνοντο ἀπὸ τῶν πέριξ αἰθνῶν», καὶ εἰς πολλὰ δημόσια ἔγγραφα βεβαιοῦται ἐπισήμως ἡ τοιαύτη διάκρισις. Ἐπὶ παραδείγματος, ἐν τῇ μετὰ τὸν Ῥωμαίων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γου, ἐγγόνου Ἀντιόχου Βου, συνθήκῃ περὶ εἰρήνης, ἥς τὸ κείμενον περιεσώθη εἰς ἡμᾶς παρὰ Πολυβίῳ, φέρεται ὁ ἐξῆς ὅρος· «ἂν δέ τινες τῶν πόλεων ἢ τῶν ἐθνῶν πρὸς ἃ γέγραπται μὴ πολεμεῖν Ἀντιόχον, πρότεροι ἐκφέρωσι πόλεμον, ἐξέστω πολεμεῖν Ἀντιόχῳ. Τῶν δὲ ἐθνῶν καὶ πόλεων τούτων μὴ ἐχέτω τὴν κυρίαν αὐτὸς, μηδ' εἰς φιλίαν προσαγέσθω». Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας συνθήκας καὶ ἐπιγραφὰς καταφαίνεται ἡ διάκρισις ἐκείνη τῶν ἀπόλεων», ὅ ἐστι τῶν ἑλληνικῶν ἰδρυμάτων, πρὸς τὰ αἰθνη», ὅ ἐστὶ πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους κατοίκους, ὥστε ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ὁ ὅρος αἰθνικός» ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀέλληνισμὸν»,

ἐνῶς βραδύτερον οὐ μόνον ἐξέλιπεν ἡ ἀντίθεσις, ἀλλὰ, διὰ παραδόξου τροπῆς τῶν πραγμάτων, συνέβη ἀπ' ἐναντίας νὰ ταῦτισθῶσι τὰ δύο ἐκεῖνα ὀνόματα. Ὡφόντι, μετὰ τὴν εἰσχωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπειδὴ τὸ νέον θρησκευμα εὐκολώτερον μὲν ἐπεκράτησεν εἰς τὰς πόλεις, δυσκολώτερον δὲ εἰς τὴν ὑπαίθρον χώραν, ὅ ἐστὶν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἡ εἰδωλολατρεῖα παρέμεινε πολὺ εἰς τὰ ἔθνη ταῦτα, διὰ τοῦτο ἐθνικὸς καὶ εἰδωλολάτρης ἀπέβησαν ταῦτοσήμαντα. Ἀφ' ἐτέρου δὲ, ἐπειδὴ ἡ εἰδωλολατρεῖα, κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας, ἐταῦτιζετο πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, κατήντησαν οὕτω νὰ ταῦτισθῶσιν οἱ δύο πρότερον τοσοῦτον ἀντίθετοι ὅροι «ἐθνικὸς» καὶ «ἑλλην» μέχρις οὔ, ἐκλιπόντος παντάπασι τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος περὶ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ συγχρόνως ἐξελληνισθείσης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικῆς μοναρχίας, ἔπαυσεν ἐπὶ τέλους τὸ ὄνομα ἑλλήν νὰ σημαίνει τὸν ἐθνικὸν καὶ ἐξ ἐναντίας ἀπέβη καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν συνώνυμον τοῦ χριστιανοῦ.

Ἀλλὰ, καθὼς ἐπανειλημμένως παρατηρήσαμεν, τὰ ἑλληνικὰ ἐκεῖνα κτίσματα ὑπῆρξαν μὲν ἐν τῶν κυρίων ὀργάνων τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ μόνον. Ἐν Αἰγύπτῳ μάλιστα ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις τῶν Πτολεμαίων συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ πλειότερον ἢ αἱ πόλεις· καὶ οἱ Σελευκίδαι ὅμως συνέπραξαν ἀπ' εὐθείας μέχρι τινὸς εἰς τὸν τῆς Ἀσίας ἐξελληνισμόν.

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς διωκίσεως, ἥτις ἦτο μὲν κράμα ἀσιανῶν καὶ ἑλληνικῶν θεσμῶν καὶ δοξασιῶν, ἀλλ' ὅμως ἔφερεν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἱματισμὸν ἑλληνικόν, διὰ τῆς ἑλληνικῆς δηλαδὴ ἐξεφέρετο γλώσσης, καὶ ὑπεχρέου οὕτω τοὺς ἐγγχωρίους νὰ προσοικειῶνται τὴν γλῶσσαν ταύτην. Ἐν Συρίᾳ ὑπῆρχε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀνώτατός τις ἄρχων καλούμενος «ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων» καὶ «συγγενής» τοῦ βασιλέως, κοσμούμενος δὲ διὰ πορφύρας, χρυσοῦ στεφάνου, χρυσῶν ψελίων καὶ τῶν τοιούτων. Δι' αὐτοῦ συνεννοεῖτο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν ὑπηκόων· πρὸς αὐτὸν διευθύνοντο αἱ βασιλικαὶ διαταγαί, κοινοποιούμεναι ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ὁ ἀπὲρ τῶν πραγμάτων ἦτο ἐνὶ λόγῳ, ὅπως ὁ ἄλλοτε χιλιάρ-

χος (σελ. 185) βεζίρης τις τοῦ κράτους. Καὶ εἶχε μὲν παρ' ἑαυ-
τῷ σῶμα συμβουλευτικόν, τὸ αὐθένειον, συγχείμενον ἐκ τῶν
ἀνωτέρων αὐλικῶν ὑπαλλήλων, τῶν καλουμένων αὐλίων, οἵτινες
συγχρόνως ἦσαν περιβεβλημένοι τὰ ὑπάτα πολιτικά καὶ στρατιω-
τικά ἀξιώματα, ἦσαν δηλαδή ἀήγεμόνες τῆς δυνάμεως καὶ ἀπὲ
τῶν ἡνίων· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου
ἄρχοντος ἦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐπικινδυνότατον, καὶ πολλάκις οἱ
τοῦτο περιβεβλημένοι ἐπεχείρησαν νὰ σφετερισθῶσι τὸ διάδημα,
μάλιστα ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενεστέρων Σελευκιδῶν, οἷον ὁ Ἡ-
λιόδωρος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σελεύκου Δ', καὶ ὁ Διόδωτος Τρύ-
φων, καὶ ὁ Ἡρακλεὼν ὁ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γρυποῦ δολοφόνος.

Τὸ βασίλειον ἐπὶ Σελεύκου τοῦ Α', ὅτε ἀκόμη περιελάμβανεν
ἐλὸς κληρον τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἦτο διηρημένον
εἰς ἐβδόμηκοντα καὶ δύο σατραπείας, ἐκάστης τῶν ὁποίων προϊ-
στατο ἄρχων καλούμενος «στρατηγὸς πρῶταρχος», συνήθως διε-
ξάγων τὴν τε στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τῶν δὲ
σατραπειῶν διοικητικὴ ὑποδιαίρεσις φαίνεται αἱ τοπαρχίαι καὶ
ὑπὸ τοὺς πρωτάρχους στρατηγοὺς ἀναφέρονται οἱ ἀσρατηγοὶ
ἀπλῶς, οἱ ἀμεριδάρχει, οἱ ἀκατὰ τόπον στρατηγοὶ οἱ ἀκατὰ
τόπον ἄρχοντες, οἱ ἀπὲ τῶν χρεῶν, οἱ ἀνδρες τοῦ βασιλέως.
Ἀλλ' αἱ τοπαρχίαι αὗται δὲν περιελάμβανον εἰμὴ τὰ ἔθνη· αἱ ἐλ-
ληνίδες ἢ ἐξελληνισθεῖσαι πόλεις καὶ αἱ περιοχαὶ τῶν πόλεων τού-
των διακρίνονται ἀπὸ αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ τῆς κεντρικῆς τῶν Σε-
λευκιδῶν κυβερνήσεως ἡ ἐνέργεια ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον
περιωρισμένη, καὶ τοῦτο ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὰς πόλεις κειμένας
ἐπαρχίας αἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐντελῶς ἀπὸ αὐτῆς ἀπεσπάρσθησαν,
ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Συρίαν, ἥτις ἦτο ἡ κυριωτάτη τοῦ κρά-
τους τούτου ἐστία. Διότι καὶ ἐνταῦθα ἡ μὲν Παλαιστίνη ἐξηκολού-
θει διατελοῦσα ὑπὸ τὸν ἀρχιερέα αὐτῆς, ἃν καὶ ὑποκύπτουσα οὐ-
δὲν ἦττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνισμοῦ, ὡς θέλομεν λάβει
ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πλατύτερον· οἱ δὲ Φοίνικες ἔσω-
ζον τὰς ἀρχαίας ἀστυκὰς ἀρχάς, αἱ δὲ νέαι πόλεις, αἱ ἐπὶ τὸ ἐλ-
ληνικώτερον ῥυθμίσασαι τὰ καθ' ἑαυτάς, οὐ μόνον δὲν ὑπήγοντο
εἰς τὰς γενικὰς διοικητικὰς ὑποδιαίρεσεις, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐκ
πρώτης ἀφετηρίας δὲν ὑπετάσσοντο ἀπροφασίστως εἰς τὴν βασι-

ροίας τύραννος, ἐπὶ Δημητρίου Γ', ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος· Διονύσιος, Τριπόλεως τύραννος· Σίλας, τύραννος Λυσιάρχου· Λυσίμαχος, ἢ Λυσανίας, βασιλεὺς Χαλκίδος· καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν κεντρικὴν τῶν Σελευκιδῶν κυβέρνησιν.

Ἰσχυε δὲ ἡ κυβέρνησις αὕτη διὰ τοῦ στρατοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῆς διοικήσεως, ὅστις συνέκειτο μὲν ἐκ Μακεδόνων, Ἑλλήνων καὶ ἐγγχωρίων· ἀλλ' ἦτο ἐλληνικῶς διοργανωμένος καὶ ἐλληνιστὶ διοικεῖτο. Οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἕλληνες ἐλαμβάνοντο ἢ ἀπὸ τὰς ἐλληνίδας πόλεις τῆς Ἀσίας ἢ ἀπὸ τῶν χωρῶν καὶ τῶν νήσων τῆς κυρίως Ἑλλάδος· αὕτη δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡ μετὰ τῶν ἐγγχωρίων ἐπιμειξία καὶ συμβίωσις ἐν τῷ στρατῷ, συνετέλει οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τῆς Ἀνατολῆς. Περὶ τῶν χρηματικῶν πόρων τῆς τῶν Σελευκιδῶν μοναρχίας δὲν ἔχομεν τὰς ἀσφαλεῖς εἰδήσεις, αἵτινες περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ὡς πρὸς τοὺς πόρους τῶν Λαγιδῶν, καθάπερ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἶδει· ἀλλὰ βέβαιον θεωρεῖται ὅτι οἱ Σελευκίδαι, τοῦλάχιστον ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἀπέστη ἀπὸ αὐτῶν ἡ πλείτη μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Παρθυαία καὶ ἡ Βακτριανή, δὲν συνέλεγον τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων. Ἐπραξαν μὲν πολλὰ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ἐμπορίας, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν πλείστων τούτων ἐπιχειρημάτων αὐτῶν, μετὰ τὴν κολόβωσιν τοῦ κράτους, ὠφελήθησαν ἄλλοι καὶ ὄχι αὐτοί. Λόγου χάριν ὁ Σέλευκος Α' ἐβουλεύθη νὰ συνάψῃ διὰ διώρυγος τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ, Ἀντίοχος ὁ Α', διέταξε τὴν ἐπιμελεστέραν ἐξέτασιν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἐπιτρέψας ἰδίως τὸ ἔργον εἰς τὸν Λαρισσαῖον Πολύκλειτον· καὶ ἄλλως δὲ ἐπιμελήθησαν τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν ἥτις ἔφερεν ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης ὁδοῦ ἐπλούτησαν μετ' οὐ πολὺ κυρίως οἱ τοῦ Πόντου βασιλεῖς. Εἰς τοὺς Σελευκίδας ἰδίως ἀπέβη λυσιτελὴς ἡ παρὰ τὸν Τίγριν ἰδρυθεῖσα μεγάλη Σελεύκεια, ἥτις κατέστη κέντρον ἐμπορίας σημαντικώτατον. Ἐκεῖ ἔφερον οἱ Ἀρμένιοι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, καταπλέοντες τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν· ἕως ἐκεῖ ἠδύναντο ν' ἀναπλεύσωσι τὰ πλοῖα τὸν ὀξύτατον Τίγριν· ἐκείθεν μετῆγον οἱ Ἀρμένιοι ἰδίως τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν τῶν Κομάνων ἀγορὰν, ἢ ὑπὲρ

τὸν Καύκασον, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου οἱ Ἄορσοι, οἱ τὸν Τάναϊν πα-
 ραικοῦντες, ἀένεπορεύοντο καμῆλοις τὸν ἰνδικὸν φόρτον καὶ τὸν
 βαβυλώνιον, κατὰ τὸν Στράβωνα, παρὰ τε Ἀρμενίων καὶ Μήδων
 διαδεχόμενοι· ἐχρυσόφορον δὲ διὰ τὴν εὐπορίαν.» Πρὸς τούτοις εἰς
 τὴν Σελευκείαν συνήρχοντο τὰ κερθάνια ἀπὸ τε τῆς ἁνῶ Περσίας
 καὶ τῆς Ἀραβίας· καὶ ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὰ ἰνδικὰ ἐμπορεύ-
 ματα τὰ ὁποῖα ἀνηλίσκοντο εἰς τὰς πολυαρίθμους καὶ πολυτελεῖς
 πόλεις τῆς Συριακῆς παραλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς μικρᾶς Ἀσίας
 ἐκ τῆς Σελευκείας προήρχοντο, οὐχὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας, ὅν καὶ κατὰ
 δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν διὰ τίνων τρόπων προήγετο καὶ ἐπρο-
 στατεύετο ἡ ἐμπορία αὕτη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν.

Ἀθλοὶ ὡς αὐτῶς εἶναι καὶ πῶς πρὸς τὰ ἐγχώρια θρησκεῦματα
 ἐπολιτεύθησαν. Οἱ μεταγενέστεροι ἐξ αὐτῶν ἐσύλησαν μὲν τοὺς
 ναοὺς τῆς Ἐλυμαίδος καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ὁ πρῶτος Σέλευ-
 κος ἐδείχθη, ὡς φαίνεται, εὐλαβέστερος πρὸς τὰ ἀσιανὰ θρησκει-
 ματα· τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι συνεβουλεύθη τοὺς Χαλδαίους
 περὶ τῆς κατασκευῆς τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει Σελευκείας. Ἔνεκα τῶν
 πολυαρίθμων αὐτῶν κτισμάτων, οἱ Σελευκίδαι ἔλαβον φυσικῶ τῷ
 λόγῳ ἀφορμὴν νὰ εἰσγάγωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν προπάντων τὴν λα-
 τρείαν πολλῶν ἐλληνιδῶν θεοτήτων. Ἀποφηνάμενοι ἑαυτοὺς ἀπο-
 γόνους τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔδρυσαν ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχηγέτου
 αὐτῶν ἐν τῇ παρὰ Ἀντιοχείᾳ Δάφνῃ. Ὁ Ἀντίοχος Α΄. προσηγο-
 ρεῦετο *Ἀπόλλων Σωτὴρ*, μετὰ δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος συνελατρεῦετο
 καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἀρτεμις, καὶ ἡ Ἀφροδίτη, καὶ ὁ Ζεὺς, καὶ ἡ
 Ἥρα, καὶ ἡ Νίκη, καὶ ἡ Τύχη. Τεχνίτης Ἕλλην, ὁ Εὐτυχίδης,
 κατασκεύασε τὴν Τύχην τῆς Ἀντιοχείας, τὴν προστάτιν τῆς πό-
 λεως, πρόσωπον μὲν ἔχουσαν τὸν ποτάμιον θεὸν Ὀρόντην, στεφανου-
 μένην δὲ ὑπὸ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Ἀντιόχου. Συγχρόνως ἐξηκο-
 λούθει, ἐννοεῖται, ἡ λατρεία τῶν ἐπιτοπίων θεῶν· καὶ κατὰ μικρὸν
 ἐπῆρχετο συγχώνευσίς τις τῶν δύο θρησκευμάτων. Ἡ Ἀφροδίτη
 λ. χ. εὐχερῶς μετεβάλλετο εἰς τὴν ἐπιχώριον Ἀσταρτιν, ἡ δ' Ἀρ-
 τεμις εἰς τὴν ἐπιχώριον Ἀναΐτιν καὶ οὕτω καθεξῆς, διότι αἱ περὶ
 τῶν θεοτήτων ἐκείνων ἀσιαναὶ καὶ ἐλληνικαὶ ἀντιλήψεις ἦσαν συγ-
 γενεῖς. Ἀντιμετεβιβάζοντο δὲ καὶ εἰς ἐλληνικὰς χώρας αἱ ἀσια-
 ναὶ θρησκευτικαὶ δοξασίαι. Βηρωσὸς, χαλδαῖος ἱερεὺς ἐκ τῶν ἐπι-

σῆμων, ὅστις καὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἶχεν ἰδεῖ καὶ χάριν τοῦ πρώτου Ἀντιόχου ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς Βαβυλωνίας ἐξαχθεῖσαν ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐπορεύθη εἰς τὴν νῆσον Κῶν καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν ἀστρολογίαν. Πολὺ ὅμως σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ διάδοσις, διότι οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν οὐ μόνον τῆς βιομηχανίας ζηλωταί, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας· τὸ δὲ μονοθεϊκὸν αὐτῶν δόγμα, καθὼς ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καθυπέρτερον τῆς ἐλληνικῆς πολυθείας, ἐπροξένει ἀναγκαιῶς πολλὴν ἐντύπωσιν εἰς τὰ πνεύματα καὶ παρσκευάζεν αὐτὰ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην δὲν φαίνονται πολλὰ πράξαντες οἱ Σελευκίδαι, οἵτινες ἀνεδείχθησαν κατὰ τοῦτο πολὺ κατώτεροι οὐ μόνον τῶν Πτολεμαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων τοῦ Περγάμου. Τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ Μουσεῖον, ἥτοι Μουσῶν ἱερὸν καὶ βιβλιοθήκη, λέγεται ἰδρυθῆναι ἐπὶ Ἀντιόχῳ Ζ'. τοῦ φιλοπάτορος, ἐκ παραγγελίας καὶ διὰ χρημάτων τοῦ Ἀντιοχέως Μάρωνος. Βιβλιοθήκη δὲ ἀναφέρεται ἔτι ἐπὶ τοῦ τρίτου Ἀντιόχου, ἧς προέστατο ὁ ποιητὴς Εὐφορίων. Ἄλλη πάλιν βιβλιοθήκη λέγεται συγκροτηθεῖσα ἐν Νινευῇ. Ἐν γένει ὅμως καὶ κατὰ τοῦτο ὁ ἐλληνισμὸς φαίνεται διαδοθεὶς ὑπὸ τῶν πόλεων μᾶλλον ἢ διὰ τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας τῶν Σελευκιδῶν. Σχολαὶ καὶ φιλολογικαὶ μελέται ἀκμάζουσιν ἐν Κιλικίᾳ ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου, ἀλλ' ἀκμάζουσι διὰ τῶν πόλεων, οὐχὶ ὑπὸ τῆς βασιλείας ἰδρυόμεναι, συντηρούμεναι, προστατευόμεναι.

Παντάπασι διάφορος ὑπῆρξεν ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνηργήθη ἡ διάδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐπειδὴ τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν συνέκειτο ἀπὸ ποικίλων κοιλάδων, ποταμῶν, φύλων, γλωσσῶν, βίων καὶ ἀναμνήσεων, διὰ τοῦτο εὐχερῶς ἐκερματίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐλληνισμὸς διεδόθη ἐν αὐτῷ διὰ ποικίλων ὡσαύτως τρόπων, διὰ πόλεων ἀρχαίων καὶ νέων, διὰ δυναστῶν ἐλλήνων καὶ βαρβάρων μᾶλλον ἢ διὰ τῆς μοναρχικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῇ Ἀφρικῇ δὲ, καθὼς τὸ κύριον τοῦ κράτους μέρος, ἡ Αἴγυπτος, συνέκειτο ἐκ μιᾶς μεγάλης κοιλάδος, ὑπὸ ἐνὸς μεγάλου ποταμοῦ διαρρέομένης καὶ ζωογονουμένης, οὕτως καὶ ὁ ἐλληνισμὸς

ἀπὸ μιᾶς ἑρρέυσσε πηγῆς, ἀπὸ τῆς κεντρικῆς τῶν Λαγιδῶν κυβερνήσεως. Ἐν τῷ κράτει τούτῳ οὔτε πόλεις αὐτοτελεῖς πολλαί, οὔτε δυνάσται ἀνεξάρτητοι ὑπάρχουσιν· ὁ μονάρχης εἶναι τὸ πᾶν· ἡ κυβερνήσις αὐτοῦ, εὐρύθμως καὶ τεχνικῶς διωργανωμένη ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέχρι τῶν κατωτάτων αὐτῆς κλάδων, καλύπτει διὰ τῆς ἀμφιλαφοῦς αὐτῆς σκιᾶς, ἅπασαν τὴν χώραν καὶ διευθύνει αὐτὴν καὶ χειραγωγεῖ κατὰ τὸ δοκοῦν. Σκοπὸς δὲ τῆς κυβερνήσεως ταύτης εἶναι ἡ συγχώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ μετὰ τοῦ ἐγγυρίου βίου καὶ ὅργανα κύρια ἐπὶ τούτῳ ἡ διοικήσις, ὁ στρατὸς, τὰ θρησκευτικὰ, τὰ φιλολογικὰ, τὰ ἐπιστημονικὰ, τὰ βιομηχανικὰ καταστήματα.

Τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ὑπερέχουσιν ἐνταῦθα ἀπάντων τῶν λοιπῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐγγύριοι ἐπὶ πολὺν τοῦλάχιστον χρόνον δὲν περιλαμβάνοντο εἰς τὸν στρατὸν, ὅπως παρὰ τοῖς Σελευκίδαις, ἀλλὰ συνέκειτο οὗτος ἐκ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισθεισῶν φυλῶν μόνον, τὰ διάφορα αὐτοῦ ἀποσπάσματα διανενημμένα κατὰ τὴν χώραν ἐχρησίμευον ἅμα μὲν ὡς φρουραὶ πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως, ἅμα δὲ ὡς ἀποικίαι πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ νέου βίου. Ὁ ἀνώτατος τῶν στρατιωτικῶν τούτων ἀποσπασμάτων ἀρχηγὸς ἐλέγετο «ἐπιστράτηγος» καὶ ἦσαν τοιοῦτοι ἐπιστράτηγοι τρεῖς, ὧν ἕκαστος ἔχων καὶ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου καλούμενον «ἐπιστολογράφον», προϊστάτο ἀπάσης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν νομῶν οἵτινες ἀπήρτιζον τὴν ἐπιστρατηγίαν αὐτοῦ. Ἐκάστου δὲ πάλιν νομοῦ προϊστάτο «στρατηγός», ὑπαγόμενος εἰς τὸν ἀρμόδιον ἐπιστράτηγον, καὶ ἔχων ὑφ' αὐτὸν τοὺς αἰπάρχους, τοὺς ἀγμεμόνας τοὺς «φρουράρχους» τοῦ νομοῦ, ἔτι δὲ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου, τὸν «γραμματέα» τοῦ στρατοῦ.

Ὁ ἐπιστράτηγος ἦτο, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτικῆς διοικήσεως ἄρχων τῆς ὅλης ἐπιστρατηγίας· κατὰ νομοὺς ὁμῶς διεκρίνετο ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἀπὸ τῶν ἄλλων δημοσίων λειτουργημάτων· καὶ τῆς μὲν διοικήσεως προϊστάτο ὁ «νομάρχης», τῆς δὲ διανομῆς τῆς δικαιοσύνης ὁ «ἐπιστάτης», τῆς δὲ ποικίλης γραφικῆς καὶ κτηματολογικῆς ὑπηρεσίας, ὁ «βασιλικὸς γραμματεὺς». Τελευταῖον εἰς τὸν ἀάγορανόμον ἦσαν ἐπιτετραμμένοι αἱ ἐμπορικαὶ ὑποθέσεις τῶν ἐν τῇ χώρᾳ πολυαρίθμων ξένων ὅσοι δὲν

ἀνῆκον οὔτε εἰς τὸν στρατὸν, οὔτε εἰς ἐλληνικὴν τινὰ πολιτείαν, οὔτε εἰς τοὺς ἀρχαίους αἰγυπτιακοὺς βίους. Διότι οἱ μὲν ἐκ τοῦ στρατοῦ ὑπήγοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν δικαιοσύνην τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἐπιστρατῆγων, οἱ δὲ ζῶντες εἰς τὰς ὀλίγας ἐλληνικὰς πόλεις ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν πόλεων τούτων, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι εἶχον ἰδίους κριτὰς τοὺς «λαοκρίτας,» οἵτινες ἐδίκαζον κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπιχώριον δίκαιον. Ἄλλ' οἱ Αἰγύπτιοι κδύναντο νὰ φέρωσι τὰς δίκας αὐτῶν καὶ ἐνώπιον τῶν ἐλληνικῶν βασιλικῶν δικαστηρίων, ἥτοι τοῦ ἀέπιστάτου. » Σώζονται δὲ τὰ πρακτικὰ δίκης διεξαχθείσης ἐνώπιον τοιούτου ἐπιστάτου καὶ τῶν παρέδρων αὐτοῦ, τῶν «συμπαρόντων,» προδήλως μὴ Αἰγυπτίων. Ἐκαστος τῶν διαδίκων ἔχει τὸν συνήγορον αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τῶν συνηγόρων, ἐκθίδεται ἡτιςλογημένη ἡ ἀπόφασις. Ἰδίᾳ καὶ ἀξιοσημείωτος θεσμοθεσία ἦτο ἡ τῶν «χρηματιστῶν,» ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Β', ὡς φαίνεται, εἰσαχθεῖσα ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς διαδίκους τῆς ἐπιζημιᾶς εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ νομοῦ μεταβάσεως· ἦσαν δὲ οἱ χρηματισταὶ δικαστήριον κινήτων περιφερόμενον εἰς τὸν νομὸν καὶ δικάζον ἰδίως τὰς ποινικὰς ὑποθέσεις.

Ὅλος διακεκριμένη τῆς ἄλλης διοικήσεως ἦτο ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις, τῆς ὁποίας προΐστατο καθ' ἕκαστον νομὸν ὑπάλληλος ἀνωτάτου βαθμοῦ, αὐτὸς ἐπὶ τῶν προσόδων, » ὅστις εἰσέπραττεν ὅλα τὰ διάφορα τοῦ νομοῦ εἰσοδήματα, τὰ τε ἀπὸ τῶν βασιλικῶν κτημάτων καὶ τὰ ἀπὸ τῶν δημεύσεων, καὶ τὰ τέλη, καὶ τὰ τῶν ἐνοικιαστῶν μισθώματα. Ἐνὶ λόγῳ εἰς αὐτὸν προσῆκε πᾶσα ἡ διεύθυνσις τῆς «βασιλικῆς τραπέζης» ἥτοι τοῦ βασιλικοῦ ταμείου. Ὑπήγετο δὲ ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων εἰς τὸ ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ συνέδριον τῶν διοικητῶν.

Φυσικῶς τῷ λόγῳ κέντρον τῆς ὅλης κυβερνήσεως εἶναι ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἐν αὐτῇ ἐδρεύει τὸ «συνέδριον,» δηλαδή τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, τὸ ὁποῖον συνέρχεται ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως καὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ προεδρεύεται. Ἐκεῖθεν λαμβάνουσιν οἱ ἐπιστράτηγοι, οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι τὰς διατάγας αὐτῶν διὰ τῶν βασιλικῶν ἐπιστολογράφων. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως οὐδαμοῦ ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος περιορίζεται· αὐτὸς εἶναι ἡ κορυφὴ τῆς στρατιωτικῆς καὶ μοναρχικῆς ἐκείνης πολιτείας,

οὐδ' ἀπαντὰ φραγμόν τινα ἢ ἐξουσία αὐτοῦ εἰμὴ ἐν τῷ μονίμῳ στρατῷ. Διότι οἱ Μακεδόνες οὗτοι, ἐν ὅλοις λαμβανόμενοι, ἔχουσιν ἔτι δίκαιά τινα, κατὰ τὸ πάτριον μακεδονικὸν ἔθος. Τὸ δικάϊωμα καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀνήκει εἰς αὐτοὺς κληρονομικῶς. Ὁ τῆς βασιλείας διάδοχος διὰ τοῦ « ἐν-θρονισμοῦ » αὐτῶν ἀναγνωρίζεται τὸ πρῶτον ὡς τοιοῦτος. Ἐκκλησιάζουσι δὲ καὶ βουλευόνται καὶ σώζουσι τὸ τῆς ἰσηγορίας δίκαιον, τὸ ἀνέκαθεν αὐτοῖς ἐπιτραπέν. Καὶ εἶναι μὲν, ὅπως ὀνομάζονται, τὸ πλεῖστον Μακεδόνες, ἀλλ' ὑπάρχουσι παρ' αὐτοῖς καὶ ἴδια σώματα Ἑλλήνων, Θρακῶν, Γαλατῶν, Κρητῶν καὶ τῶν τοιούτων, ἔχοντα, ἐννοεῖται, ὀλιγώτερα ἐκείνων δίκαια. Ἐπὶ τῆς πανηγύρεως τῆς τελεσθείσης ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Β'. « ἐπόμπευσαν, λέγει Ἀθήναιος, αἱ δυνάμεις αἱ ἵππικαὶ καὶ πεζικαί, πᾶσαι καθωπλισμέναι θαυμασίως, πεζοὶ μὲν εἰς πέντε μυριάδας καὶ ἑπτακισχιλίους καὶ ἑξακοσίους, ἵππεῖς δὲ διςμύριοι τριςχίλιοι διακόσιοι ». Αὗται ὅμως ἦσαν αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συγκεντρωμέναι δυνάμεις, ὁ δὲ ὅλος στρατὸς συνέκειτο ἐκ 200,000 πεζῶν, 40,000 ἱππέων, ἐλευθάντων πολεμιστηρίων 300, ἀρμάτων πρὸς μάχης 2,000, καὶ ὑπῆρχον ἔτι ἐν ταῖς ἀποθήκαις ὅπλα διὰ 300,000 ἀνδρῶν.

Ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας ἐβαθμολογοῦντο κατὰ τινα μακεδονικὴν ἅμα καὶ περσικὴν τάξιν· οὐδ' ἀνεφερέτο τις αὐτῶν ἐπισήμως, εἴτε πολιτικῶς, εἴτε στρατιωτικῶς, ἄνευ τῆς προσθήκης τοῦ οἰκείου βαθμοῦ. Ἡ ἀνωτάτη τάξις ἦσαν οἱ « συγγενεῖς », ἦσαν δὲ τοιοῦτοι οἱ ἐπιστράτηγοι καὶ οἱ ἐπιστολογράφοι· μετὰ τούτους εἶποντο οἱ « ἀρχισωματοφύλακες », οἱ « πρῶτοι φίλοι », οἱ « σωματοφύλακες », οἱ « φίλοι », οἱ « περὶ τὴν αὐλὴν διάδοχοι ». Ἐὰν τοιαῦτα ἀξιώματα ἐλάβανον καὶ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τῶν πρώτων βασιλέων, ἀμφίβολον. Ἵνα ἔχωμεν δὲ πλήρη ὁπώσοῦν ἔννοιαν τῆς ἑλληνικῆς ταύτης αὐλῆς, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ προειρημένα καὶ μακρὰν σειρὰν αὐλικῶν ὑπαλλήλων, οἷον τοῦ ἀρχαιονοχοῦ, τοῦ ἀρχικυνηγοῦ, τοῦ ἀρχιοφοποιῦ, τοῦ ἀρχιναυκλήρου κλπ· ἔτι δὲ καὶ ἰδιόχουσαν τινα αὐλικὴν ἐθιμοστασίαν καὶ διακεκριμένην αὐλικὴν στολήν.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἡ ἑλληνικὴ, ἢ, ἂν θέλετε, ἑλληνο-

μακεδονική αὕτη πολιτεία, ἥ τε αὐτὴ αὐτῆς καὶ ὁ στρατός, φαίνεται ὅλως ἀπὸ τοῦ ἐπιχωρίου φύλου διακεκριμένη· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ βαθμιαία τῶν δύο στοιχείων συνουκείωσις καὶ μέχρι τινὸς συγχώνευσις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνίδων πόλεων ἦτο μὲν μικρός· δι' αὐτὸ τοῦτο ὅμως οἱ Ἕλληνες, ζῶντες ὄχι εἰς ἰδίαις καὶ κεχωρισμέναις πολιτείαις, ἀλλ' ἐν τῇ μέσῃ τῶν Αἰγυπτίων, διετέλουν εἰς συνεχῇ μετ' αὐτῶν ἐπιμιζίαν. Καὶ μὲν ἄπασαι αἱ πράξεις τῶν μὴ Αἰγυπτίων ὑπαλλήλων συνετάσσοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ ἐγίνοντο δεκτὰ καὶ τὰ αἰγυπτιαστὶ γεγραμμένα συμβόλαια καὶ ἄλλα ἔγγραφα, ὅσάκις παρουσιαζόμενα εἰς τὰς ἀρχὰς ἦσαν ἑλληνιστὶ προσυπογεγραμμένα. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν Ἕλληνες νὰ διδάσκωνται τὴν αἰγυπτιακὴν, Αἰγύπτιοι δὲ νὰ προσθέτωσι μὲν ὀνόματα ἑλληνικὰ εἰς τὰ ἐπιχώρια, νὰ εἰσέρχωνται δὲ εἰς τὸν μόνιμον στρατὸν καὶ νὰ προάχωνται μάλιστα μέχρι τῶν ἀνωτάτων τῆς διοικήσεως ἀξιωματῶν.

Κρητὶς τῆς συγχωνεύσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ τῶν δύο θρησκευμάτων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ, συγχώνευσις, ἣτις παρασκευασθεῖσα διὰ τῆς πολυειδοῦς προστασίας, ἣν οἱ Πτολεμαῖοι ἀπένειμον εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰς τελετὰς καὶ εἰς τὰ ἱερά τῶν Αἰγυπτίων γράμματα, συνεπληρώθη μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς ἐν μέσῃ Αἰγύπτῳ ἐνιδρύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Διὸς Ἀδου. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἱστοροῦνται τὰ περὶ τούτου. Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ εἶδε κατ' ὄναρ τὸν Θεὸν, προστάζοντα νὰ μεταφέρῃ ἐκ Πόντου τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν Αἰγύπτιοι ἱερεῖς δὲν ἤξευρον νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸ ὄνειρον, ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος Τιμόθεος ὁ Εὐμολπίδης, ὅστις εἶχε προσκληθῇ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡς ἐξηγητῆς τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, ἐδήλωσεν, ὅτι ὁ θεὸς οὗτος ἐτιμᾶτο ἐν Σινώπῃ, ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τῆς Περσεφόνης. Τότε ἐπέμφθησαν πρεσβευταὶ εἰς Δελφοὺς, ὁ δὲ Ἀπόλλων διέταξε νὰ μεταφέρωσι μὲν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰκόνα, ν' ἀφήσωσι δὲ τὴν τῆς ἀδελφῆς. Μετὰ θαυμασίαν λοιπὸν θαλασσοπορίαν, ἔφθασεν ὁ ἐν Σινώπῃ θεὸς εἰς Αἴγυπτον, ὁ δὲ Τιμόθεος, ὁ Ἕλλην ἐξηγητῆς, καὶ Μανέθων, ὁ Αἰγύπτιος ἀρχιερεὺς, ἀνεγνώρισαν ἐκ συμφώνου ὅτι ὁ Ἕλλην οὗτος θεὸς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Αἰγύπτιος Σάραπις, ἦτοι ὁ τοῦ Ἀδου Ὅσιρις. Ὅθεν εἰς Ῥακῶτιν, τμημα τῆς

Ἀλεξανδρείας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ κυρία τοῦ ἐμπορίου ἐστὶ καὶ περιελάμβανε συγχρόνως τὰ πλεῖστα ἱερὰ τῆς πόλεως καταστήματα, ἰδρύθη νέος καὶ μεγαλοπρεπέστατος ναὸς, καλούμενος Σαραπείον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔκτοτε ἐλατρεύθησαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ τε Ἑλλην θεὸς, ὁ Ζεὺς Ἀθῆν, ὁ ἤδη ταῦτιςθεὶς πρὸς τὸν Αἰγύπτιον Σάραπιν ἢ Ὅσιριν Ἀθῆν, καὶ ἡ τοῦ Ὀσίριδος τούτου ἀδελφὴ καὶ σύζυγος, ἡ αἰγυπτία θεάιννα Ἴσις. Οἷα δὲ συνέβη ἐκ τούτου περὶ τὸν ὅλον ἀρχαῖον αἰγυπτιακὸν βίον ἀλλοίωσις ! Ἐν αὐτῷ τῷ παναρχαίῳ Σαραπείῳ τῆς Μέμφεως εὐρίσκομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε δῶμα ἱερείας ἐπιτελούσας τὰ τῆς λατρείας τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἰσιδος, ἐνῶ ἄλλοτε ἡ Αἰγυπτος ποτὲ ἱερείας δὲν εἶχεν. Ἐκτοτε πρὸς τούτοις ἀνῆκεν, εἰς τὰ προσόντα ἀμφοτέρων ἐκείνων τῶν θεοτήτων ὁ Κάλαθος, ὁ μεταβιβασθεὶς ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λατρείας τῆς Δήμητρος, ἥτις ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἤδη ἐλέγετο ἡ αὐτὴ οὔσα πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν Ἴσιν. Μετ' ὀλίγον ὁ Σάραπις ταυτίζεται τῷ Ἀσκληπιῷ, τῷ Ἡλίῳ, τῷ Διονύσῳ, καὶ, ἀξίων ἐπὶ τέλους εἶναι ὁ κοινὸς τοῦ κόσμου θεός, ἀποκρίνεται εἰς τὸν Κύπρου βασιλέα Νικοκρέοντα, ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι κεφαλὴ αὐτοῦ, σῶμα δὲ ἡ θάλασσα, πόδες ἡ γῆ, καὶ ὀφθαλμοὶ ὁ ἥλιος. Πολυσήμαντος δὲ ὡσαύτως ἀναφαίνεται ἡ Ἴσις, ἥς ἡ πανήγυρις διαδίδεται μετ' ὀλίγον εἰς τὰς νήτους καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Οὐδὲν ἦττον ἀξιωμακτικὰ εἶναι ὅσα ἔπραξαν οἱ Πτολεμαῖοι πρὸς ἐπίδοσιν τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Ὁ προηγούμενος ἐλληνικὸς κόσμος, ὁ διὰ τῶν Ἀθηναίων μάλιστα ἐκπροσωπούμενος, εἶχε τελειώσει τὰς ἰδίως λεγομένας ἐλευθερίου τέχνας, ἐνδιατρίψας περὶ πᾶσαν ἐν γένει πνευματικὴν ἐνέργειαν, ἥτις οὔτε πολυμαθείας, οὔτε ὑπερβολικοῦ πλούτου, οὔτε ἄλλης ἐξωτερικῆς προτροπῆς καὶ προστασίας ἔχει χρεῖαν, καθὼς προαγομένη ἀπὸ τῆς ἐν ἐκυτῇ ὑπαρχούσης τέρψεως καὶ ἐπαγωγῆς. Ὁ δὲ ἐλληνικὸς κόσμος τῆς μακεδονικῆς περιόδου, ὁ κατὰ τοῦτο ἰδίως ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἐκπροσωπούμενος, διακρίνεται μᾶλλον διὰ τῶν ἔργων ὅσα δύνανται νὰ παραχθῶσι διὰ τῆς ἐπιμελείας τῆς κυβερνήσεως καὶ διὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως καὶ παρακελεύσεως, εὐδοκιμήσας τούτου ἕνεκα ἐξαιρέτως εἰς πᾶν τὸ χρησιμον, τὸ γλαφυρὸν, τὸ λαμπρὸν, καὶ εὐδοκιμήσας ἐπὶ τοσοῦτον,

ὥστε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη οὐδεμίαν πλειοτέ-
ραν πρόοδον διέπραξαν διὰ τῶν μετέπειτα ἀκμασάντων Ῥωμαίων.
Νέα πνευματικὰ ἀριστουργήματα τότε δὲν παρήχθησαν, ἀλλὰ
τὰ παλαιὰ συνελέγησαν, ἐξηκριβώθησαν, ἐρμηνεύθησαν, καὶ ἐπι-
στημονικῶς κατετάχθησαν. Κέντρον δὲ τῆς νέας ταύτης πνευματι-
κῆς ἐνεργείας ὑπῆρξε τὸ Μουσεῖον. Τὸ πολυθρύλητον τοῦτο κα-
τάστημα, ἔργον Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἔδρευεν ἐντὸς
αὐτῶν τῶν ἀχανῶν καὶ μεγαλοπρεπεστάτων βασιλείων, τὰ ὅποια
ἐγείροντο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τὸ Μουσεῖον περιελάμβανε καὶ βιβλιο-
θήκην, ἔτι δὲ πλεῖστα ἄλλα ἐπιστημονικὰ παραρτήματα, ὥστε τὸ
ὅλον καθίδρυμα ἠδύνατο σήμερον νὰ ὀνομασθῇ Πανεπιστήμιον
καὶ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν. Μῆρος αὐτοῦ ἦν προσδιορισμένον
εἰς κατοικίαν καὶ συσσίτιον τῶν φιλολόγων ἀνδρῶν· ἄλλαι αἰ-
θουσαι ἐχορηγούμεναι εἰς διδασκαλίας καὶ ἀκροάσεις, καὶ εἰς ἄλλας
εἰργάζοντο οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν βιβλίων καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι
οἵτινες δύνανται νὰ παραβληθῶσι μὲ τοὺς σημερινοὺς βιβλιοδότας·
διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι συνείθιζον νὰ ἔχωσιν εἰς τὰς βιβλιοθήκας
ιδίους τινὰς ὑπαλλήλους ἔργον ἔχοντας τὴν συγκόλλησιν τῶν φύλ-
λων καὶ τὴν διασκευὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἐν χρήσει τότε διὰ τὰ βιβλία
κυλινδροειδὲς σχῆμα. Παρεκτὸς δὲ πάντων τούτων ὑπῆρχον ἐν τῷ
μουσεῖῳ στοαὶ καὶ κῆποι, ὅπου ἐγίνετο ἡ διδασκαλία τῶν σοφῶν,
ἧτις καὶ τότε, ὡς ἄλλοτε ποτε ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, διεξήγετο
ὄχι διὰ τῶν λεγομένων ἀκροάσεων ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἐλευθέρας
συνδιαλέξεως τῶν διδασκάλων μετὰ τῶν μαθητῶν, ἐπὶ τούτῳ ἄνω
καὶ κάτω συμπεριπατούντων. Εἴπομεν ὅτι τὸ Μουσεῖον περιελάμ-
βανε καὶ βιβλιοθήκην· ταύτης τὰς ἀρχάς ἔθετο ὁ πρῶτος τῶν
Πτολεμαίων, ἔχων περὶ τοῦτο καὶ περὶ πάντα ὅσα πρὸς ἐπίδοσιν
τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἔπραξε, συνεργὸν τὸν Δημήτριον
τὸν Φαληρέα (σελ. 262). Ὑπερῆξεν δὲ τὴν βιβλιοθήκην ὁ Φιλά-
δελφος, συναγαγὼν ἀπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης βιβλία τὰ ὅποια
ἀδιακόπως ἀντεγράφοντο ἐν τῷ Μουσεῖῳ ὑπὸ τῶν προμνημονευθέν-
των γραφέων. Ἡ πολύκροτος αὕτη Ἀλεξανδρινὴ βιβλιοθήκη, τὴν
ὅποιαν δὲν ἔπαυσαν πολλαπλασιάζοντες οἱ τοῦ Φιλαδέλφου διά-
δοχοι, ἐγένετο κατὰ δυστυχίαν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐπὶ Ἰου-
λίου Καίσαρος, περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης π. χ. ἑκατονταετηρίδος,

παρεκτός τοῦ μέρους αὐτῆς τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιληφθῇ ἐν τῷ Μουσεῖῳ, εἶχεν ἀποτεθῇ εἰς ἄλλα καταστήματα· ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἐξήφανίσθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὑπὸ τοῦ πυρός. Δὲν εἶχον δὲ ἀθροίσει οἱ Πτολεμαῖοι ἑλληνικὰ μόνον βιβλία, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἄλλων γνωστῶν ἐθνῶν τὰ συγγράμματα, ὥστε ἡ βιβλιοθήκη ἐκείνη ἦτο ταμεῖον κοινὸν τῆς φιλολογίας ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγένετο, τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Φιλαδέλφου, ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰουδαίων, ἥτοι τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεταφράσεως τῶν ἑβδομήκοντα. Τότε ὡσαύτως ἤκμασεν ἐν τῷ Μουσεῖῳ καὶ παρὰ τῷ Μουσεῖῳ, ὁ βουκολικὸς ποιητὴς Θεόκριτος, ὅστις ποτὲ μὲν ἔζη ἐν Σικελίᾳ, ποτὲ δὲ ἐν Ἀλεδρεῖᾳ· Καλλίμαχος ὁ Κυρηναιὸς, γράψας γραμματικά, ἱστορικά, ποιητικά· Ἀπολλώνιος, ὁ γράψας τὰ Ἀργοναυτικά καὶ ἐπιστάτης διατελέσας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης· Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, καὶ αὐτὸς βιβλιοφύλαξ καὶ θεμελιωτὴς γραμματικῆς σχολῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· Ἀρίσταρχος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁ περιφημώτατος τῶν Ἀλεξανδρινῶν κριτικῶν καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Ἔτερον ἀξιωμακτικόν κατὰ κράτος, ἂν καὶ πάντῃ ἄλλου εἶδους, ἀξιωμακτικόν ἰδίως διὰ τὴν εὐκολίαν ἣν παρείχεν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἦτο ὁ πρῶτος γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου φανοφόρος πύργος, ὁ κατασκευασθεὶς ἐπὶ τῆς νήσου Φάρου τῆς προκειμένης τοῦ κυρίου τῆς Ἀλεξανδρείας λιμένος. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐπεκλήθη ἀπὸ τῆς νήσου, πύργος τῆς Φάρου ἢ καὶ ἀπλῶς Φάρος, ἐξ οὗ ἔκτοτε ἅπαντες οἱ τοιοῦτοι πύργοι εἰς πολλὰς τῶν νεωτέρων γλωσσῶν Φάροι ὀνομάζονται. Κατεσκευάσθη δὲ διὰ δαπάνης ἀδράς ἐντὸς ἐνιαυτῶν δώδεκα ὑπὸ τοῦ περιφήμου Κνιδίου τεχνίτου Σωστράτου, τοῦ ὁποίου ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομα διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἣν ἔφερε καὶ ἣτις εἶχεν ὡς ἔπεται· «Σώστρατος Κνίδιος Δεξιφάνους Θεοῖς Σωτῆρσιν ὑπὲρ τῶν πλωϊζομένων.» Ὁ πύργος οὗτος, ὅστις τοσοῦτον ἐθαυμάσθη διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ὥστε βραδύτερον συγκατελέχθη μετὰ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου, ἦτο ὠκοδομημένος ἐκ λίθου λευκοῦ ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, καὶ πολυόροφος ὢν, εἶχεν ὕψος 300 πήχεων, ὡς βεβαιούται· ὁ δὲ ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ ἀναπτόμενος φανὸς ἦτο, ἐκ πύ-

στεύσωμεν τὰ λεγόμενα, ὁρατὸς εἰς ἀπόστασιν 7 1/2 γερμανικῶν μιλίων.

Ἐν γένει δὲ ἡ ναυτιλία καὶ ἡ ναυπηγία ἐτελειώθησαν ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ τελειωθῶσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἵνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς περὶ τοῦτο δοθείσης τότε ἀναπτύξεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου συνετήρουν, ἐκτὸς 2000 μικροτέρων πλοίων, 1500 μεγαλητέρας πολεμικὰς ναῦς, ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους, ὑλικὸν διὰ διπλάσια τούτων πλοῖα, καὶ θαλαμηγὰ πρὸς ἰδίαν χρῆσιν τῶν βασιλέων (εἶδος jacht) χρυσόπρυμνα καὶ χρυσέμβολα 800. Ἀλλὰ συνέβη συγχρόνως τότε ὅ,τι συμβαίνει πολλάκις ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἰδίως ἐπιδίδονται εἰς τὰς πρακτικὰς τέχνας, τοῦτο ὅτι, ἐν τῇ ἀκορεστῇ ὁρμῇ τοῦ νὰ ἐπιτύχωσιν ὅσον ἐνδέχεται χρησιμώτερα ἔργα, διαπράττουσι τινὰ τὰ ὁποῖα καταπλήττουσι μὲν τὸν κόσμον διὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μέγεθος ἀποβαίνουσιν ἄχρηστα. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων Β'. (σελ. 320), ὅστις διετέλεσεν εἰς φιλικωτάτας πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Β'. σχέσεις, κατασκεύασε, διὰ τῆς ἐπιμελείας τοῦ περιωνύμου Ἀρχιμήδους, ναῦν εἰκοσῆρη, δηλαδὴ ἔχουσαν εἴκοσι σειρὰς ἑρετῶν ἑκατέρωθεν, ἐνῷ αἱ συνήθως ἐν χρήσει νῆες ἦσαν πεντήρεις ἢ ἐπτήρεις. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ πελώριον πλοῖον, τὸ ὁποῖον διέπρεπεν οὐ μόνον διὰ τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ πολυτέλειαν, κατῴρωθεσε νὰ πλεύσῃ ἐκ Σικελίας εἰς Ἀλεξάνδρειαν πληρωθὲν σίτου καὶ σταλὲν ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος δῶρον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ ὁ τέταρτος Πτολεμαῖος ἠθέλησε νὰ ὑπερτερήσῃ τὸν κολοσσὸν ἐκείνον κατασκευάζων τεσσαρακοντήρη καὶ ἐναυπηγήθη λοιπὸν οὕτω τὸ μέγιστον τῶν πλοίων ὅσα ποτὲ ὑπῆρξαν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πλοῖον κυρίως εἰπεῖν δὲν ἦτο, ἦτο τερατῶδες τι κατασκευάσμα ἐν σχήματι πλοίου. Ἀρκεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι διὰ νὰ κινηθῇ ἀπητοῦντο πολλαὶ ναυτῶν καὶ ἑρετῶν χιλιάδες, καὶ ὅτι περιελάμβανεν, ἐκτὸς τοῦ ναυτικοῦ ὁμίλου, τριεχιλίους καθωπλισμένους μαχητάς.

Τὰ ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατασκευασθέντα ταῦτα ἔργα καὶ καταστήματα, προϋποθέτουσι βεβαίως ὅτι οἱ βασιλεῖς οὗτοι εἶχον θησαυροὺς μεγάλους. Τῶνόντι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς

δευτέρας μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντος Ἀλεξανδρέως ἱστο-
ρικοῦ Ἀππιανοῦ, οἱ θησαυροὶ οὓς εἶχε συλλέξει ὁ δεύτερος τῶν
Πτολεμαίων συνεποσοῦντο εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 740,000
τάλαντων, ἥτοι 3, 700,000,000 δραχμῶν, διότι τὸ ἀλεξανδρινὸν
ἀργυροῦν τάλαντον ἦτο πρὸς τὸ Σολώνειον ὡς 5 πρὸς 6. Εἶναι
ἀληθὲς ὅτι τῶν νεωτέρων τινὲς ἐθεώρησαν ὅλως ἀπίθανον τοσοῦτον
ἀποταμίευμα· ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ὁ Ἀππιανὸς βεβαίῳ ὅτι παρέ-
λαβε τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ ἐκ αὐτῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν, καὶ
ἄλλαι τινὲς περιστάσεις ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ποσὸν ἐκείνο, ὅσον
ὑπερβολικὸν καὶ ἂν φαίνεται, δὲν ἦτο ἀπίθανον. Ὁ περὶ τὰ τέλη
τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Ἰώσηπος βεβαίῳ,
ὅτι ἡ Αἴγυπτος εἶχε τότε, ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, 7,500,000
κατοίκων, καὶ ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ χώρα εἶχε
περιέλθει εἰς δεινὴν παρακμὴν. Ὁ ποιητὴς Θεόκριτος, περιγράφων
τὴν τοῦ Φιλαδέλφου δύναμιν, ἐν τῷ 17 εἰδυλλίῳ, ὀρίζει τὸν ἀ-
ριθμὸν τῶν πόλεων εἰς 33,333. Ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ἀλλόκοτος
καὶ διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ποιητικῆς ἀδείας πλάσμα μᾶλλον ἢ
ἀκριβοῦς τοπογραφικῆς γνώσεως συμπέρασμα· ἀλλὰ καὶ κατὰ
τὸν Διόδωρον ὑπῆρχον ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἐν Αἰγύπτῳ πόλεις
καὶ κῶμαι ἀξιόλογοι πλείονες τῶν τριςμυρίων. Σῶζονται δὲ πε-
ριγραφαὶ πομπῶν τινων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένων κατὰ τοὺς
χρόνους τούτους, καθ' ἃς, ἕνεκα τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀνατολικῆς
πολυτελείας μετὰ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἐδαπανήθησαν τσαῦτα
χρήματα, καὶ ἐξετέθησαν τσαῦτα πολύτιμα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ
σκεύη, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ δὲν φαίνεται ἀδύνατος ἡ θρυλλουμένη ἐ-
κείνη τῶν θησαυρῶν συσώρευσις. Τὸ πάντων ὅμως σπουδαιότερον
εἶναι ὅτι ἡ Αἴγυπτος, ἥτις πρὸ τῶν Πτολεμαίων περιωρίζετο εἰς
μόνην σχεδὸν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν σιτηρῶν, κατέστη ἔκτοτε ἡ γέ-
φυρα τῆς παγκοσμίου ἐμπορίας. Οἱ πρῶτοι Λαγίδαι κατέβαλον
πλείστην ἐπιμέλειαν ἵνα δι' αὐτῆς ἐνεργεῖται τὸ Ἰνδικόν, τὸ τῆς
Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας ἐμπόριον. Ἐπὶ τούτῳ οὐ μόνον ἵδρυσαν
πολλὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πόλεις, ὡς εἶδομεν,
ἀλλὰ καὶ συνεπλήρωσαν τὴν ἀσυντέλεστον μείναςαν διώρυγα
Νεκῶ τοῦ Ψαμμιτίχου, καὶ κατεσκεύασαν τὰς ὁδοὺς αἵτινες ἔφε-
ρον ἀπὸ Βερενίκης καὶ Μυδὸς ὄρου εἰς Κοπτόν. Ἐννοεῖται οἷοιθ' ἐν

ὅτι τὰ πλείστα τῶν εἰσαγομένων ἐξήγοντο αὐθις ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου· τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἐποντοπόρουν μέχρις Εὐξείνου καὶ ἐπανερχόμενα ἐκείθεν ἐκόμιζον νέα φορτία, ὧν τὰ πλείστα πάλιν ἀνέπλεον τὸν Νεῖλον καὶ, μεταβιβασθέντα εἰς τὴν ἐρυθρὰν, ἐξεπέμποντο περαιτέρω πρὸς τὰς νοτιοτέρας χώρας. Ὡς τε ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέστη ἀληθὲς κέντρον τοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ ὁμολογούμενον ὅτι, ὅσῳ πυκνότερος εἶναι ὁ πληθυσμὸς, ὅσῳ μεγαλητέρα ἡ ἐμπορία, ὅσῳ ἀσφαλεστέρα ἡ κτῆσις, ὅσῳ ἀγαθωτέρα ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἡ Αἴγυπτος εἶχε πάντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ἐπὶ Πτολεμαίων, τόσῳ θαφιλέστεροι εἶναι οἱ πόροι τοῦ κράτους.

Δὲν ἦρχον δὲ μόνον τῆς Αἰγύπτου οἱ Πτολεμαῖοι· ἐκυριάρχουν καὶ τῆς Κύπρου, ἐκ δικλειμμάτων δὲ καὶ τῆς Κυρηναικῆς πρὸς δυσμὰς καὶ τῶν παραλίων τῆς Συρίας πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένως πρὸς μεσημβρίαν στρατείας, δεσπόσαντες ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πολλῶν τῆς Αἰθιοπίας χωρῶν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διαδόντες μέχρι τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων χωρῶν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ὥστε κατὰ τὴν 4 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, Σιλκῶ, ὁ βασιλεὺς τῶν Νουβαδῶν καὶ ὅλων τῶν Αἰθιοπῶν, εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνέγραψε τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ θαυμάσια ὅσα ὁ ἑλληνισμὸς διέπραξεν, ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀπὸ τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ὅσα προηγουμένως οἱ μεγάλοι ἐσωτερικοὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀγῶνες εἶχον ἐπιφέρει εἰς ταύτην τὴν ἀρχαιολατρίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐστίν. Ἡ Μακεδονία ἐξηντλήθη ἕνεκα τῆς ἐκστρατείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἕνεκα τῶν ἐπακολουθησάντων τεσσαρακονταετῶν ἐμφυλίων πολέμων, καθ' οὓς τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς ἀπάντων σχεδὸν τῶν μαχομένων ἐκ Μακεδόνων συνέκειτο· ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀποικισμῶν καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἕνεκα τῶν ὀλεθρίων γαλατικῶν ἐπιδρομῶν. Ναί μὲν ἡ Μακεδονία κῆτύχησεν ἤδη ν' ἀποκτήσῃ δι' Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἡγεμόνα χρηστὸν, συνετὸν, μετριοπαθῆ καὶ ἐπίμονον, ἐπὶ τοσοῦτον μετριοπαθῆ καὶ ἐπίμονον ὥστε ὁ χαρακτήρ

αὐτοῦ ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὡς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ ἡρώ-
 κοῦ καὶ ἀστάτου χαρακτῆρος δι' οὗ διεκρίνετο ὁ Αἰακίδης Πύρ-
 ρος. Ἀλλ' ἡ μεγίστη ἐπιτηδειότης τοῦ ἡγεμόνος ἔχει χρεῖαν ὑλι-
 κῶν πόρων διὰ νὰ μεγαλουργήσῃ, οἱ δὲ ὑλικοὶ πόροι τῆς Μακεδο-
 νίας εἶχον, ὡς εἶδομεν, ἐξαφανισθῆ' ἰδίως ὁ ἐθνικὸς αὐτῆς πλε-
 θυσμὸς εἶχε παραδόξως ἐλαττωθῇ, τὰ δὲ εὐφορώτερα αὐτῆς πε-
 δία κατελήφθησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ Γαλατῶν καὶ Ἰλλυριῶν. Αὕτη
 δὲ τῆς Μακεδονίας ἡ παρακμὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσῃ
 ὁλεθρίως εἰς τὴν τύχην τοῦ ἐνταῦθα ἐλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ ἔθνος
 τοῦτο εἶχε χρεῖαν ἡγεμόνος καὶ εὔρε τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἐν τῇ
 Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἤδη ἡ ἡγεμονία αὕτη ἀπέβαινε, ἂν ὅχι ἀδύνα-
 τος, τοῦλάχιστον ἀσθενής. Ἰσως ἠδύνατο ν' ἀναπληρωθῇ διὰ τῆς
 Ἑπαιρωτικῆς τοῦ Πύρρου ἡγεμονίας· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι καὶ ὁ Πύρ-
 ρος ἐξήντηλε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς ματαίαις κατὰ τὴν Ἰταλίαν
 καὶ τὴν Σικελίαν ἐπιχειρήσεις· καὶ ἦτο μὲν στρατηγὸς λαμπρότα-
 τος, ἀλλὰ παντάπασιν ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν προτερημάτων,
 δι' ὧν κυρίως κατορθοῦνται καὶ παγιοῦνται αἱ ἡγεμονίαι. Ἐντεῦθεν
 ἡ κυρίως Ἑλλάς ἔμεινε πάλιν ἀκέφαλος, ὅπως μετὰ τὸν θάνατον
 τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τὴν πτώσιν τῆς τῶν Θεβαίων ἡγεμονίας.
 Εἶναι ἀληθές ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρήχθησαν ἐνταῦθα
 δύο ὁμοσπονδίαί, αἵτινες ἐφαίνοντο προωρισμέναι νὰ σώσωσι τὴν
 ἐλληνικὴν αὐτονομίαν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐστηρίζοντο ἀμφοτέραι ἐπὶ
 τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσοπολιτείας ἢν ματαίως ἄλλοτε ἐπεζητήσαμεν εἰς
 τὰς ἀρχαίας ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θεβῶν.
 Ἀλλ' αἱ ὁμοσπονδίαι αὗται εἶχον οὐδὲν ἥττον καίριά τινα ὀργα-
 νικά ἐλαττώματα. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν Αἰτωλοὶ διέπρεπον
 ἐπὶ τῇ ὑλικῇ αὐτῶν ῥώμῃ, ἀλλ' ἠθικῆς δυνάμεως παντάπασιν ἐστε-
 ροῦντο· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ τανάπαλιν, εἶχον μὲν σωφρονεστέρας περὶ
 τῆς ἐννόμου τάξεως ἰδέας, ἀλλὰ δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ τῷ πολεμικῷ
 προτερήματι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ Μακεδονία εἶχε μὲν ἐξασθενήσει,
 ἀλλ' ὅχι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀποβάλλῃ παντελῶς τὰς ἡγεμονι-
 κάς ἀξιώσεις· διὸ παρήχθη ἀπὸ τοῦδε ἀδιάκοπός τις ἐμφύλιος ἀ-
 γὼν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν δύο νέων ὁμοσπονδιῶν· ἀγὼν ἀτελεσφό-
 ρητος, διότι οὐδεὶς τῶν ἀντιπάλων ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ τοῦ
 ἄλλου, τελεσφόρος δὲ δυστυχῶς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐξήντηλε

καὶ τὰς τελευταίας τοῦ ἔθνους δυνάμεις καὶ παρεσκεύασεν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ γίνῃ βορὰ τῆς φοβεραῆς ἐκείνης Ἰταλικῆς πόλεως ἣτις, ἀποῦ κατέβαλε τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἕλληνας, ἐμελλεν ἀλληλοδιαδόχως νὰ καταβάλλῃ καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι καὶ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ.

Ὁ Πύρρος ἐπανελθὼν εἰς Ἡπειρον, τῷ 274, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐκστρατείας δὲν ἐφρόντισε νὰ ρυθμίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐτράπη ἀμέσως εἰς διαφόρους νέας ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Μακεδονίας πρῶτον, κατὰ τῆς Σπάρτης δεύτερον, καὶ τελευταῖον κατὰ τοῦ Ἀργους. Κατὰ τὴν συνήθειαν δὲ αὐτοῦ εὐδοκιμεῖ κατ' ἀρχὰς ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλ' ἔπειτα ἀποκρούεται· εὐδοκιμεῖ ὡσαύτως ἐν Λακωνικῇ, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὡσαύτως ἀποκρούεται· ἐπελθὼν δὲ καὶ εἰς τὸ Ἀργος εὐρίσκει συνδραμόντας εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως ταύτης τὸν τε βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρέα καὶ τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον, καὶ φονεύεται, 272, ἐν τῇ μάχῃ ἣτις συνεκροτήθη ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως τοῦ Ἀργους. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαμψεν εἰσέτι ἐπὶ μικρόν ὁ ἀστήρ τῶν Αἰακιδῶν, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατέστη ἐπὶ μικρὸν κύριος ἀπάσης σχεδὸν τῆς Μακεδονίας· ἔπειτα ὁμως νικηθεὶς, οὐ μόνον τῆς Μακεδονίας ἐξώσθη, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἡπείρου τὸ πλεῖστον ἀπέβαλεν· ἀλλ' ἐξέβαλε πάλιν αὐτῆς τοὺς Μακεδόνας διὰ συνδρομῆς τῶν Αἰτωλῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ, Πύρρος καὶ Πτολεμαῖος· δολοφονηθέντος δὲ τούτου καὶ προσέτι φονευθείσης τῆς θυγατρὸς του πρεσβυτέρου Πύρρου Δηϊδαμείας, ἐξέλιπεν ἡ ἡρωϊκὴ ἐκείνη γενεὰ, ἡ δὲ Ἡπειρος, ἀποβαλοῦσα ἐν τῷ μεταξύ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Κέρκυραν, περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν καὶ ἀπέβη ἀκατονόμαστος ὅπως ἦτο πρὸ τοῦ Πύρρου. Ἐγχώριοι τύραννοι, ἄγριοι μισθοφόροι, οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ, ἐδῆρουν καὶ κατεξουσίαζον τὴν χώραν τεχύτην. Μόνοι οἱ Μολοσσοὶ, οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ διετήρησαν ὅπως οὖν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, συγχροτήσαντες ὁμοσπονδίαν τῆς ὁποίας προΐσταντο στρατηγοὶ καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες. Ὁ δὲ τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος ἠσφάλισε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν ἐν αὐτῇ ἀρχὴν, ἣν τοσάκις ἀ-

πέβαλεν, ἀλλὰ ματαίως ἡγωνίσθη νὰ κυριαρχήσῃ καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, διακωλυθεὶς περὶ τοῦτο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ὅστις, ἄρχων πολλῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει νήσων, ὑπεστήριξε διὰ πλοίων καὶ στρατῶν τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου προσβαλλομένους ἢ κατ' αὐτοῦ στασιάζοντας Ἕλληνας. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοσαύτην ἤδη ἀνάπτυξιν ἔλαβον αἱ δύο ὁμοσπονδίαι, ἡ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλική, ὥστε ἡ μὲν ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Πελοποννήσου, γενομένη κυρία τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἡ δὲ ἀπέκρουσε πᾶσαν αὐτοῦ ἐπέμβασιν εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν τῷ 240, ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἀπέθανε, δὲν κατεῖχε τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰμὴ τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν. Ἡ ἐπίλοιπος χώρα εἶχεν ἀνακτῆσαι διὰ τελευταίαν φορὰν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς διὰ τῶν δύο προμνημονευθεισῶν ὁμοσπονδιῶν, τῆς Αἰτωλικῆς καὶ τῆς Ἀχαϊκῆς.

Αἱ δύο αὗται ὁμοσπονδίαι ἐπεζήτησαν τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς ἐθνότητος, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχον ἐπιδιώξει ἀλληλοδιαδόχως αἱ Ἀθηναί, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι. Ἀλλ' ἐπεζήτησαν αὐτὸν κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον. Ἄλλοτε μία ἰσχυρὰ πόλις ὑπῆγε κατὰ μικρὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς πολλὰς ἄλλας ἐλληνικὰς πολιτείας· νῦν δὲ πολλὰι ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι συνηνώθησαν ἐπὶ ἴσοις δικαίοις ἵνα διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ προσλάβωσι κατὰ μικρὸν ὅσον ἐνδέχεται πλείους Ἕλληνας ἐν τῇ συμπολιτεῖᾳ ταύτῃ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοπολιτείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζοντο τὰ νέα ταῦτα κράτη, ἦτο βεβαίως πολὺ ὑγιεινέστερα τῆς κυριαρχικῆς ἡγεμονίας τῶν ἀρχαιοτέρων· καὶ τούτου ἕνεκα, ἂν ἐφηρμοζέτο νόμῳ καὶ ἔργῳ, αἱ νέα συμπολιτεῖαι δὲν ἤθελον τρέχειν τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ διαλυθῶσι διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἀπαρτιζουσῶν αὐτὰς πόλεων. Αἱ πόλεις ἄλλοτε ἐστασίαζον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τῆς Σπάρτης, κατὰ τῶν Θηβῶν, διότι ἐδеспόζοντο ὑπ' αὐτῶν καὶ δὲν ἠνείχοντο τὴν τοιαύτην στέρησιν πάσης ἰδίας πολιτικῆς ὑπάρξεως· νῦν δὲ, ἰσοπολιτείας ἐπικρατούσης, οὐδεμίαν ἤθελον ἔχει τοιαύτην ἀφορμὴν στάσεως καθὼς ἐξ ἴσου μετέχουσιν τῆς κοινῆς τῶν πραγμάτων διευθύνσεως. Ἀλλὰ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς

συμπολιτείας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοπολιτείας παρεβιάζετο δεινῶς εἴτε διὰ τοῦ πολιτεύματος, εἴτε διὰ τῆς πράξεως.

Παρακτὸς δὲ τούτου ἡ ἰσοπολιτεία μόνη δὲν ἀρκεῖ ἵνα συντηρηθῇ τὸ κράτος· προσ απαιτεῖται καὶ ἰσχυρά τις τῶν ἴσων ἐκείνων δικαίων συγκέντρωσις καὶ κυβέρνησις, ἥς ἄνευ, ταῦτα ρέπουσι φύσει πρὸς τὴν διάλυσιν διὰ τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῶν συμπολιτευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων. Ἄν ἡ συγκέντρωσις ἐκείνη ἐξοκείλῃ μέχρι τῆς δεσποτικῆς κυριαρχίας μιᾶς πόλεως, ὅπως συνέβαινεν ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, τότε ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει ὥς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν πιεζομένων μελῶν. Ἄν ὅμως πάλιν ἡ συγκέντρωσις παντελῶς σχεδὸν λείψῃ ὅπως, κυρίως εἰπεῖν, συνέβαινεν ἐπὶ τῶν δύο προκειμένων συμπολιτειῶν, ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει νὰ διαλυθῇ διὰ τῆς παραλυσίας τῶν μὴ ἀποχρώντως συνεχομένων μελῶν. Εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν ὑπάρχουσι παραδείγματα τῶν ὁμοσπονδιῶν αἵτινες διετηρήθησαν, εἰ καὶ μὴ ἔχουσαι ἱκανῶς ἰσχυρὸν κέντρον τῶν ἴσων αὐτῶν δικαίων καὶ ὑποχρεώσεων, οἷον ἡ Ἑλλουητικὴ ὁμοσπονδία καὶ ἡ τῆς ἀρκτώας Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ παρακτὸς ὅτι, ὅσα χαλαρά καὶ ἂν ᾧσιν αἱ ὁμοσπονδίαὶ αὗται, εἶναι πάντοτε διωργνωμέναι σφιγκτότερον τῆς Αἰτωλικῆς καὶ τῆς Ἀχαϊκῆς, οὐδὲν ἥττον δὲν διατηροῦνται εἰμὴ ἡ διότι δὲν ἔχουσιν ἰσχυροτέρους γείτονες, ὅπως ἡ Ἀμερικανικὴ, ἡ διότι οἱ ἰσχυροὶ γείτονες ἐγγυήθησαν ἐκ συμφώνου τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ὅπως συνέβη ὥς πρὸς τὴν Ἑλλουητικὴν. Ἡ δὲ Αἰτωλικὴ καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦμεναι ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, δὲν ἔπαυσαν πρὸς ἀλλήλας ἐρίζουσαι, ἀπῆντησαν καὶ ἐτέρους ἐμφυλίου ἀντιπάλους, ὥστε ἐπὶ τέλους, ἐπελθόντων τῶν Ῥωμαίων, ἀφοῦ μάλιστα ἅπαντες οἱ ἐνταῦθα ἀγωνιζόμενοι εἶχον παντελῶς ἀναλώσει τοὺς πόρους αὐτῶν, φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀνθεξωσιν εἰς τὴν συμπεπυκνωμένην καὶ θαυμασίως ἐρρύθμισμένην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς Ἰταλικῆς ἐκείνης πόλεως.

Οἱ Αἰτωλοὶ (σελ. 159 τοῦ πρώτου τόμου), διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς καὶ παικίλας φυλάς, διετέλεσαν μὲν ὀνομαστοὶ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, μετέσχον δὲ καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν

εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὅλως ἀφανεῖς καὶ ἄσχετοι πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου προκύπτουσι μὲν πάλιν εἰς μέσον, ἀλλὰ παρίστανται ὑπὸ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἱστορικοῦ ὡς οἰκοῦντες κατὰ κώμας ἀτειχίστους, ὅχι εἰς πόλεις, ὡς λαλοῦντες γλῶσσαν δυσκατάληπτον, τρώγοντες κρέας ὠμὸν, καὶ ἐν γένει ὡς τραχεῖς τὰ ἦθη καὶ σχεδὸν βάρβαροι. Τοῦτο δὲ ὅχι βεβαίως διότι δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ διότι, ὅπως οἱ Ἱππεῖ- ρῶται, ὅπως οἱ Θεσσαλοὶ, ὅπως οἱ Μακεδόνες, δὲν συμπροώδευ- σαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀληθῆ ἱστορικὴν ἀξίαν δὲν ἔλαβον οἱ Αἰτωλοὶ εἰμὴ ἑκατὸν περί- που μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἔτη, ἥτοι περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ἐκτοτε βλέπομεν αὐτοὺς γενναίως ἀγωνιζομένους κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, καὶ μόνους Ἑλλήνων σώζοντας ἀείποτε τὴν ἀπὸ αὐτῆς ἀνεξαρτη- σίαν. Καὶ εἶχον μὲν ἀνέκαθεν συμπολιτείαν τινά, ἀλλὰ περὶ τὸ 280 πρὸ Χρ. ἡ συμπολιτεία αὕτη ἤρχισε κατὰ πρῶτον νὰ λαμβάνῃ κανονικώτερόν τινα καὶ εὐρυθμότερον τύπον. Ἡ ὑ- περτάτη αὐτῆς ἐξουσία ἔδρευεν εἰς τὰς κοινὰς συνόδους, τῶν ὁποίων μετεῖχον ἅπαντες οἱ Αἰτωλοὶ πολῖται· αἱ δὲ κοιναὶ ἐκεῖναι σύνοδοι συνεκροτοῦντο κατ' ἔτος πανηγυρικῶς ἐν Θέρμαις, κατὰ μῆνα Σεπτεμβρίου, ἀπεφάσζον περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ ἐτέλουν τὰς ἀρχαιρεσίας· ἐν ἀνάγκῃ δὲ συ- νεκροτοῦντο καὶ ἀλλαχοῦ ἑκτακτοὶ κοιναὶ σύνοδοι. Πλὴν ὅμως τῆς κοινῆς συνόδου ὑπῆρχε παρ' Αἰτωλοῖς ἕτερόν τι συνέδριον, οἱ κα- λούμενοι α' Ἀπόκλητοι, » οἵτινες ἐξεπροσώπων, ὡς φαίνεται, τοὺς εὐπατρίδας τῆς χώρας καὶ πολλάκις διεῖπον αὐτοὶ μᾶλλον τὰ πό- λιτικά πράγματα ἢ αἱ κοιναὶ σύνοδοι. Τοιαύτην δὲ εἶχον μεγάλην εἰς αὐτὰ ἐπιρροήν, ἰδίως διότι ὁ ὕπατος ἐνιαυσιαῖος ἄρχων τῆς ἐκ- τελεστικῆς ἐξουσίας, αὐτὸς στρατηγός, » ἐκ τῶν ἀποκλήτων ἐλαμβά- νετο, ὑπ' αὐτῶν ἐξελέγετο καὶ ἀπλῶς ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου. Δεύτερος ἄρχων τῆς πολιτείας, ἀμέσως μετὰ τὸν στρατη- γόν, ἦτο ὁ αἵπαρχος, » καὶ τρίτος ὁ ἀδημόσιος γραμματεὺς. Ἡ οὕτω πῶς εὐρυθμῶς κατὰ τὸ φαινόμενον διωργανωμένη αὕτη συμπολιτεία κηρύχθη περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης πρ. χρ. ἑκατονταε-

τηρίδος, ἐν μέρει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν κατατάξεως ἐπὶ ἴσοις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πολίτας δικαίοις, χωρῶν καὶ πολιτειῶν πρότερον ἄλλο-
 τρίων, ἐν μέρει διὰ συμμαχιῶν, πρὸς πολιτείας διατελούσας κατὰ
 τὰ λοιπὰ αὐτοτελεῖς καὶ αὐτονόμους. Πρὸς δυσμὰς προσέλαβε τὴν
 Κεφαλληνίαν, πρὸς μεσημβρίαν τὴν Ἥλιν, τὴν Μεσσηνίαν, ἀρκαδι-
 κὰς τινὰς πόλεις, πρὸς ἀνατολὰς τοὺς Λοκροὺς, τοὺς Φωκεῖς, τοὺς
 Βοιωτοὺς, πρὸς βορρᾶν, θεσσαλικὰς τινὰς πόλεις. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦ-
 τα προσθέσωμεν ὅτι αἱ Αἰτωλικαὶ φυλαὶ διέπρεπον ὁμολογουμένως
 ἐπὶ ἀνδρείᾳ δοῦσαι αὐτῆς δείγματα λαμπρὰ εἰς τοὺς κατὰ Μακε-
 δόνων καὶ Γαλατῶν ἀγῶνας, ἐκ πρώτης ὄψεως θέλομεν ὑποθέσει
 ὅτι ἡ ὁμοσπονδία αὕτη ἦτο προσωρισμένη νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς
 τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς ἐντεῦθα Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οἱ Αἰτωλοὶ
 οὔτε περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, οὔτε περὶ τὸ πολίτευμα εἶχον τὰ
 ἠθικὰ ἐκεῖνα προτερήματα ὧν ἄνευ οὐδὲν μέγα τὰ ἔθνη διαπράτ-
 τουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κυρίως δὲ ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑπαγά-
 γωσιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν τὸ μᾶλλον πεπολιτισμένον τῶν χρό-
 νων ἐκείνων ἔθνος. Ὁ Πολύβιος ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς ἀδικίας
 αὐτῶν καὶ πλεονεξίας· βεβαιοῖ ὅτι αἰείποτε αὐδυσχερῶς ἔφερον τὴν
 εἰρήνην, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων δαπάνας, ὡς ἂν εἰθι-
 σμένοι μὲν ζῆν ἀπὸ τῶν πέλας, δεόμενοι δὲ πολλῆς χορηγίας διὰ
 τὴν ἔμφυτον ἀλαζονείαν, ἣ δουλεύοντες ἀεὶ πλεονεκτικὸν καὶ θη-
 ρικῶδη ζῶσι βίον, οὐδὲν οἰκεῖον, πάντα δ' ἡγούμενοι πολέμια, καὶ
 ἐπιφέρει ὅτι μήτε εἰρήνης, μήτε πολέμου ὅρον γνωρίζουσιν, ἀλ-
 λ' εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις παρὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων
 ἔθνη καὶ ἔθνη πολιτεύονται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱστο-
 ρικός, υἱὸς ὢν τοῦ Μεγαλοπολίτου Λυκόρτα, στρατηγοῦ διατε-
 λέσαντος τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, καὶ αὐτὸς ὡς ἱππαρχος αὐτὴν
 ὑπηρετήσας, καὶ ἀγαπήσας αὐτὴν καὶ θαυμάσας, θεωρεῖται ὡς
 ἐξ ὑπερβολῆς πάθους κατὰ τῶν Αἰτωλῶν κακολογήσας αὐτούς.
 Ἄλλ' ἐνταῦθα μάλιστα ἐφαρμόζεται τὸ κοινῶς λεγόμενον, ὅτι ἡ
 κακολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῇ εἰς ὑπερβολὰς τινὰς ἐκτρεπομένη, ἔχει
 ὡς ἐπιτοπλεῖστον ὑπόστασιν τινὰ καὶ ἀφορμὴν, διότι οὐδεὶς ποτε
 ἐχέφρων ἄνθρωπος ἐπεχείρησε νὰ γελοιογραφῇ ὡς σφόδρα πολύ-
 σαρκον τὸν σφόδρα ἰσχνόν, οὐδ' ὡς πυγμαῖον τὸν πελώριον· ὥστε
 καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Πολύβιος δι' ἐντονωτέρας τινὸς χροιᾶς

ἔχρωμάτισε τὰ τῶν Αἰτωλῶν ιδιώματα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἱστορικὸς σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ μέγα κτησάμενος ὄνομα παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις, ἐντελῶς ἐπενόησε τὰ ιδιώματα ἐκεῖνα. Καὶ ἔπειτα τὰ πράγματα ἐπιμαρτυροῦσι τοὺς λόγους αὐτοῦ, διότι πολλάκις καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ, καὶ ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Αἰτωλοὶ διέπραξαν τὰς δεινοτέρας λεηλασίας, εἰς πόλεις καὶ χώρας συνδεομένας μετ' αὐτῶν διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς συμπολιτείας ἢ τῆς συμμαχίας, ἰδίως δὲ τοὺς κατ' ἀρχὰς συμπολιτευσασμένους μετ' αὐτῶν Μεσσηνίους εἰς τοσαύτην διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτῶν ἔφερον ἀπελπισίαν, ὥστε ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀποστατήσωσιν. Οὐδεμίᾳ εἰρήνῃ, οὐδεμίᾳ συνθήκῃ πρὸς τὴν συμπολιτείαν ἐκείνην ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλὴς, καὶ πολλὰ τῆς ἱστορίας αὐτῶν παραδείγματα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὅχι μόνον ἔθος παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχε τὴν τῶν πολεμίων χώραν νὰ ἄγῳσι καὶ νὰ φέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἕτεροὶ τινες ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, οἱ Αἰτωλοὶ ἐθεώρουν συγκεχωρημένον αὐτοῖς ἄνευ κοινοῦ δόγματος καὶ νὰ ἔρχονται εἰς ἐπικουρίαν ἀμφοτέρων τῶν πολεμούντων καὶ τὴν χώραν νὰ λεηλατῶσι τὴν ἀμφοτέρων. Πλὴν τούτων οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν μὲν Ἕλληνες βεβαίως, ἀλλὰ Ἕλληνες ὅχι μόνον κατώτεροι ὅλων τῶν λοιπῶν ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ μηδεμίαν διάθεσιν ἔχοντες νὰ προσηλωθῶσι τελευταῖον, ὅπως οἱ Μακεδόνες, ὅπως οἱ Ἡπειρώται, ὅπως οἱ Θεσσαλοὶ, τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἤδη, ἐνῶ ἡζίουν εἶναι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, ἐξηκολούθησαν ζῶντες κομηδὸν αὐτὴ ἢ πρωτεύουσα πόλις αὐτῶν, τὰ Θέρμα, παρέμεινεν αἰετοποτε ἀτείχιστος· ἐπὶ πᾶσιν, ἐνῶ ἀδικοκῶπως πολεμοῦντες ἀφ' ἐνὸς πρὸς τοὺς Μακεδόνας, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, εἶχον χρεῖαν ἀπάσης αὐτῶν τῆς δυνάμεως, ἵνα ἀνθέξωσιν εἰς τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους ἀντιπάλους, οὐδὲν ἥττον ἀπέρχοντο σωρηδὸν ἵνα μισθοφορήσωσιν, ἐπὶ ἀδραῖς πληρωμαῖς, παρὰ τοῖς Σελευκίδαϊς καὶ τοῖς Πτολεμαίοις. Ὅθεν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς περιστάσεις ἡ συμπολιτεία ἐκείνη ἀνεξεταζομένη δὲν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ προστατῇ τῆς Ἑλλάδος ἢ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ μακρὸν ὅπως οὖν χρόνον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' ἐκυτὴν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἀξιόλογον.

Οἱ δ' Ἀχαιοὶ (σελ. 218 καὶ ἐπ. τοῦ πρώτου τόμου), μετὰ τὴν

κατάλυσιν τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν βασιλείας, ἀπετέλεσαν χαλαρὰν
 τινα συμπολιτείαν, συγκατεμένην ἐκ δώδεκα πόλεων αὐτονομῶν, αἵ-
 τινες ὁμῶς ἐτέλουν περιοδικὰς πανηγύρεις καὶ θυσίας εἰς τὸ παρὰ
 τὸ Αἶγιον ἱερὸν τοῦ Διὸς Ὀμαρίου, ὅπου διέλυνον τὰς ἀμοιβαίας ἐ-
 ριδας καὶ ἐρρῶμιζον τὰ κοινὰ συμφέροντα. Ἀλλ' ἡ ὁμοσπονδία
 αὕτη, εἰ καὶ εὐδοκίμοῦσα ἐπὶ συνέσει καὶ χρηστότητι, ὑπῆρξε μέ-
 χρι τῶν ἀρχῶν τῆς 3^{ης} π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀσθενεστάτη μέ-
 χρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μάλιστα διετέλεσεν ὅλως ἀμέ-
 τοχος τῶν κοινῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Ἐκτοτε ἀναφέρεται ἐκ
 διαλειμμάτων, ἀλλὰ ὡς θῦμα τῆς φιλαρχίας τῶν διασφύρων τῆς
 Ἑλλάδος ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοτελὴς τις δύναμις. Μετὰ τὴν
 ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην μάλιστα ἤρχισε νὰ διαλύεται, καὶ τινες τῶν
 πόλεων ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ Μακεδονικῶν
 φρουρῶν. Βραδύτερον δὲ, κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον
 χρόνους, ἐντελῶς κατελύθη ἡ ἀρχαία ἐκείνη ὁμοσπονδία, πρὸς κύψιν
 δὲ ἀντ' ἐκείνης, ἀπὸ τοῦ 281 ἔτους, βαθμηδὸν ἄλλη νέα, τῆς ὁ-
 ποίας τὸ πολίτευμα, ὀλιγώτερον ὢν χαλαρὸν τοῦ προτέρου, εἶχε
 κατὰ τοὺς τύπους ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸ Αἰτωλικόν. Πρῶται
 συνῆλθον ἐπὶ τούτῳ, τῷ 281, ἡ Δύμη καὶ αἱ Πάτραι, διὰ συν-
 δρομῆς τῶν Αἰτωλῶν πιθανῶς ἀνακτήσασαι τὴν ἐλευθερίαν·
 μετ' ὀλίγον καὶ ἡ Τριταία καὶ αἱ Φαρκί, ἐκβαλοῦσαι τὰς φρουράς
 μετελάβον τῆς νέας ὁμοσπονδίας, εἰς ἣν προσῆλθον ἀλληλοδιχό-
 χως τὸ Αἶγιον, ἡ Βούρα, ἡ Κερύνεια, ἡ Πελλήνη, ἡ Αἰγείρα καὶ
 τὸ Λεόντιον· ὥστε ἀντὶ τῶν δώδεκα ἀρχαίων πόλεων συνεκροτήθη
 ἤδη ἐκ δέκα. Ἡ κοινὴ τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης σύνοδος συνεκρο-
 τεῖτο δις τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς Αἶγιον, ἀποφασίζουσα τὰ περὶ πολέμου
 καὶ εἰρήνης, τὰ περὶ παραδοχῆς νέων πόλεων εἰς τὴν συμπολι-
 τείαν, τὰ περὶ συμμαχιῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπο-
 θέσεων καὶ προχειρίζουσα τοὺς κοινούς τῆς πολιτείας ἀρχοντας,
 ἑτησίους ὄντας· εἰς ἐκτάκτους ὁμῶς περιστάσεις συνήρχετο καὶ ἄλ-
 λοτε καὶ ἀλλαχού ἡ σύνοδος. Ταύτης μετεῖχον, ὡς φαίνεται, οἱ
 πολῖται ὅλοι τῶν πόλεων ὅσαι ἀπετέλουν τὴν συμπολιτείαν· ἐ-
 πειδὴ δὲ, φυσικῶ τῷ λόγῳ, συνήρχοντο οὐχὶ πάντες, ἀλλὰ συνήθως
 οἱ εὐπορώτεροι καὶ ἐγκριτώτεροι τῶν πολιτῶν, παρήχθη ἐκ τούτου
 ἡ γνώμη ὅτι ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, μόνη αὕτη ἐν τῇ ἀρχαιότητι

ἐγνώρισε καὶ ἐφήρμωσε τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη φαίνεται ἀπίθανος, διότι ἀναφέρονται καὶ σύνοδοι καθ' ἃς συνέρρεον ὄχλοι πολλοὶ καὶ βάνηυσοι. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀνατεθειμένη εἰς δύο στρατηγούς καὶ ἓνα γραμματέα, ἀλλὰ τῷ 253 οἱ Ἀχαιοὶ, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἀνάγκην πλειοτέρως τινὸς κυβερνητικῆς συγκεντρώσεως, ὥρισαν ὅτι ἓνα θέλουσιν ἔχει τοῦ λοιποῦ στρατηγόν, τὸν δὲ ἕτερον κατέστησαν δεύτερον τῆς πολιτείας ἄρχοντα, καλέσαντες «ἑππαρχον», ὅπως καὶ οἱ Αἰτωλοὶ. Σημειωτέον ὅμως ὅτι παρὰ τῷ στρατηγῷ ὑπῆρχε συνέδριον ἀνδρῶν δέκα, καλουμένων «δημιουργῶν», οἵτινες ἐξεπροσώπουν τὰς δέκα ὁμοσπόνδους πόλεις καὶ διενήργουν τὰ κοινὰ πράγματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐκείνου, παρασκευάζοντες τὰς εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον ὑποβλητέας προτάσεις, τοιοῦτοτρόπως ὥστε αὕτη δὲν εἶχε ν' ἀποφασίσῃ εἰμὴ διὰ τοῦ ναὶ ἢ διὰ τοῦ οὐ· τοῦτου δ' ἕνεκα ἡ σύνοδος δὲν διήρκει εἰμὴ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ δημιουργοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο καὶ «συνάρχοντες», καθὼ συμπράττοντες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ «πρόβουλοι», καθὼ προσυζητοῦντες τὰ ὑποβλητέα εἰς τὴν σύνοδον. Ἐπειδὴ δὲ συνέπραττον μετ' αὐτῶν οὐ μόνον ὁ στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἑππαρχος, τὸ ὅλον συνέδριον συνεκροτεῖτο ἐκ δώδεκα ἀνδρῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν προσχειρίζετο καὶ τῆς ἀρμοδιότητος αὐτοῦ, δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρως εἰδήσεις.

Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἀνενεώθη οὕτω μετὰ τὸ 280 καὶ 250 ἔτους, ὠφεληθεῖσα ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῶν Αἰτωλῶν. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε ἤδη νὰ περιορισθῇ, ὡς πάλαι ποτὲ, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰδίως Ἀχαΐας. Ἐν ἔτει τετάρτῳ ἀφ' ἧς κατέστη ἐν αὐτῇ εἰς καὶ μόνος στρατηγός, δηλαδὴ τῷ 250, ὑπερέβαλεν ἡ ὁμοσπονδία αὕτη κατὰ πρῶτον τὰ ἀρχαῖα ὅρια, συμπαραλαβοῦσα εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα τὴν Σικυῶνα. Ἡ Σικυὼν διετέλει ὑπὸ τυράννων, ἄρχοντας διὰ τῆς προστασίας τῶν Μακεδόνων. Κατὰ δὲ τὸ εἰρημένον ἔτος, ὁ Σικυῶνιος Ἄρατος, ἐκβαλὼν τὸν τότε αὐτῆς τύραννον Νικοκλέα, κατέταξεν αὐτὴν εἰς τὴν τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ οὕτω ἡ ἀνακτηθεῖσα ἐλευθερία ἔχουσα προστατάς τοὺς Ἀχαιοὺς. Οὐδὲ εἰς τοῦτο μόνον περιορίσθη ὁ Ἄρατος,

ἀλλ' αἰρεθεὶς στρατηγὸς κατὰ πρῶτον μὲν τῷ 245, ἔπειτα δὲ
 πάλιν τῷ 243, ἐπέτυχε κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος ν' ἀφαι-
 ρέσῃ ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας τὸν ἰσχυρὸν Ἀκροκόρινθον
 καὶ νὰ συγκαταλέξῃ αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς. Μικρὸν δὲ πρὶν ἀ-
 ποθάνῃ ὁ Ἀντίγονος, ἀπέστησαν ἀπὸ αὐτοῦ καὶ τὰ Μέγαρα, προς-
 τεθέντα εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν
 ἐμιμήθησαν ἡ Τροιζὴν, ἡ Εἰπίδαυρος καὶ αἱ Κλεωναί, ὥστε, καθὼς ἡΰ-
 ξανεν ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἡ τῶν Αἰτωλῶν ὁμοσπο-
 δία, οὕτως ἡΰ-
 ξανεν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ τῶν Ἀχαιῶν.
 Ἡ εἰκὼν, ἣν δίδει ἡμῖν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὁ Πολύβιος,
 εἶναι παντάπασι διάφορος τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαγραφείσης εἰκόνης τῶν
 Αἰτωλῶν. «Τῆς ἰσηγορίας καὶ παρρησίας καὶ καθόλου δημοκρατίας
 ἀληθινῆς σύστημα καὶ προαίρεσιν εἰλικρινεστέραν οὐκ ἂν εὔροι τις,
 τῆς παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ὑπαρχούσης, λέγει ὁ ἱστορικός. Αὕτη τινὰς
 μὲν ἐθέλοντι αἰρετιστάς εὔρε Πελοποννησίων, πολλοὺς δὲ πειθοῖ καὶ
 λόγῳ προσηγάγετο· τινὰς δὲ βιασαμένη σὺν καιρῷ, παραχρῆμα
 πάλιν εὐδοκεῖν ἐποίησεν αὐτῇ τοὺς ἀναγκασθέντας. Οὐδενὶ γὰρ
 οὐδὲν ὑπολειπομένη πλεονέκτημα τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἵτα δὲ πάντα
 ποιούσα τοῖς ἀεὶ προσλαμβανομένοις, ταχέως καθικνεῖτο τῆς προ-
 κειμένης ἐπιβολῆς, δύο συνεργοῖς χρωμένη τοῖς ἰσχυροτάτοις, ἰσό-
 τητι καὶ φιλάνθρωπιά. Διὸ ταύτην ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον ἡγητέον τοῦ
 συμφρονήσαντας Πελοποννησίου, τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς εὐδαι-
 μονίαν καταστήσασθαι.» Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἂν
 ὁ ἱστορικός ἀφειδέστερον ὁπωςοῦν ἐπεσώρευσε τὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ
 χρώματα περὶ Αἰτωλῶν πραγματευόμενος, δαψιλέστερον ἤδη μετε-
 χειρίσθη τὰ φωτεινότερα τῶν χρωμάτων ἐν ταύτῃ τῶν Ἀχαιῶν
 τῇ ζωγραφίᾳ. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία εἶχε βα-
 θεῖαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐννόμου τάξεως· εἶναι βέβαιον ὅτι κατώρ-
 θωσε νὰ περιλάβῃ, ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἅπασαν σχεδὸν τὴν Πελοπόν-
 νησον· εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνέδειξεν ἄνδρας οἵτινες ἐνθυμίζουσι μέ-
 χρι τινὸς τοὺς ἀρίστους τῆς πρώτης περιόδου τῶν ἐλληνικῶν πραγ-
 μάτων. Ἀλλ' εἶναι ὡς αὐτὸς βέβαιον ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν κατώρ-
 θωσαν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰμὴ ἐπὶ μικρὸν· καὶ δὲν
 κατώρθωσαν τοῦτο οὐχὶ μόνον ἕνεκα πολλῶν ἐξωτερικῶν περιστά-
 σεων, τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ φέρωσι τὴν εὐθύνην, ἀλλὰ καὶ

ἐνεκα ιδίων τινῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πλημμελημάτων. Περὶ τὴν ῥύθμισιν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, ἐνίοτε μὲν ἐλησμώνησαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσηγορίας, ἐνίοτε δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέτεινον αὐτὴν ὥστε ἔπαυε τοῦ νὰ ᾖ ἰσηγορία ἀληθής. Εἶδομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον τῆς συμπολιτείας συνέδριον συνέκειτο ἐκ δέκα δημιουργῶν ἢ συναρχόντων ἢ προβούλων· κατ' ἀρχὰς τίποτε τοῦτου δικαιότερον, διότι καὶ ἡ συμπολιτεία συνέκειτο τότε ἐκ δέκα μόνων πόλεων. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς προσέλαβε καὶ ἄλλας εἴκοσιν ἢ καὶ τριάκοντα ἢ καὶ πλείονας ἔτι πόλεις· οὐδὲν ἥττον τὸ συνέδριον τῶν δημιουργῶν παρέμεινε ἀείποτε συγκεκροτημένον ἐκ δέκα μόνων ἀνδρῶν· ὥστε αἱ πλείότεραι τῶν πόλεων δὲν ἐξεπροσωποῦντο εἰς αὐτό. Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅποσον ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν εἶχε τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αὕτη ἡ ἀξίωσις τῶν δέκα ἀρχαιοτέρων πόλεων, τοῦ νὰ παρέχουσιν αὐταὶ καὶ μόναι τοὺς δημιουργοὺς, ἦτο ἄδικον καὶ ὅτι προσεκάλει εὐλόγως τὴν δυσαρέσκειαν τῶν ἄλλων. Ἀφ' ἐτέρου εἶδομεν ὅτι τῆς κοινῆς συνόδου μετεῖχον οἱ πολῖται ὅλων τῶν πόλεων· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐψήφίζον κατὰ κεφαλὴν, ἀλλὰ κατὰ πόλεις, αἱ ἐλάχισται τῶν πόλεων εἶχον τὴν αὐτὴν ψῆφον ἣν καὶ αἱ μέγισται. Τοῦτο ἦτο ὡσαύτως ἄδικον, διότι ἄδικον ἦτο τῶνόντι νὰ βαρύνῃ εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς κοινῆς συνόδου ἡ πόλις ἡ παρέχουσα εἰς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν 50 μόνον ἄνδρας ἐξίσου μὲ τὴν πόλιν τὴν παρέχουσαν 1000. Τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἰσηγορία· ἐγένετο δὲ προδήλως ἵνα περιποιηθῇ ἐξαιρετικὸν πλεονέκτημα εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἀχαϊκὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν ὅλαι μικραὶ παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς μετέπειτα προσελθούσας, τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὸ Ἄργος, τὴν Μεγάλην πόλιν, τὴν Σπάρτην καὶ ἄλλας πολλὰς· ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων ἰσορροπίαν, διότι ἡ διάταξις αὕτη, συνδυαζομένη μὲ τὴν περὶ τῶν δέκα δημιουργῶν, εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ καταστήσῃ κέντρον βαρύτητος τὸ ἀσθενέστερον τῆς συμπολιτείας μέρος. Ἐν γένει δὲ ὅταν παραβάλωμεν τὴν συμπολιτείαν ταύτην ἣτις ἤξιον ὅτι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐντελοῦς τῶν πόλεων ἰσότητος, πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας ἡγεμονίας, αἵτινες ὑπῆρχον διὰ τῆς κυριαρχικῆς ἐπιρροῆς μιᾶς μόνης πόλεως, εὐρίσκομεν ὅτι

αὗται μὲν εἶχον τὰ ἐλαττώματα τῆς ἰσχύος, ἡ δὲ προκειμένη τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀδυναμίας· ἀλλὰ τὰ ἔθνη σπανίως διὰ τῆς ἀδυναμίας σώζονται καὶ μεγαλουργοῦσιν, ὅσω καὶ ἂν ᾖναι ἔννομος καὶ δικαία ἡ ἀδυναμία ἐκείνη. Ἐάν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, κατ' ἀντίθετον πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς λόγον, ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασι διέπρεψε καὶ ὅτι περιήλθεν εἰς ποικίλας ἐμφυλίας καὶ ἐξωτερικὰς διενέξεις πρὸς δυνάμεις κατὰ διαφόρους λόγους κρείττονας αὐτῆς, θέλομεν εὐχερῶς κατανοήσει πῶς οὐδ' αὕτη ἡδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολήν τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο ἔχουσα, τῆς πολιτικῆς τοῦ ἐνταῦθα ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναβιώσεως.

Πιστὴ εἰκὼν τῆς Ἀχαϊκῆς ταύτης συμπολιτείας, μάλιστα κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς περίοδον, ὑπῆρξεν ὁ προμνημονευθεὶς στρατηγὸς αὐτῆς Ἄρατος, ὁ Σικυώνιος. Ὁ Πολύβιος, ὅστις ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν λαμπρῶς, λέγει, ὅτι κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ὁ Ἄρατος ἦτον ἀνὴρ τέλειος πρὸς διεξαγωγὴν πραγμάτων· δυνατὸς ὢν εἰς τὸ εἰπεῖν, καὶ διανοηθῆναι, καὶ ἀποκρῦψαι τὸ κριθὲν. Καὶ πλὴν τούτου, πρῶτος μὲν περὶ τὰς πολιτικὰς διαφοράς, ἐπιτήδειος δὲ εἰς τὸ κατασκευάζειν φίλους καὶ συμμαχούς· ἔτι δὲ δεινότατος εἰς τὸ ἐπινοῆσαι πράξεις, ἀπάτας, ἐπιβουλὰς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὸ ἐκτελέσαι ταῦτα ἅπαντα διὰ τῆς κακοπαθείας αὐτοῦ καὶ τόλμης. Ἐναργῆ τῶν τοιούτων μαρτύρια ὑπάρχουσι πολλὰ, ἐκφανέστατα δὲ ὅσα ἔπραξε περὶ τὴν κατάληψιν τῆς Σικυῶνος καὶ Μαντινείας, περὶ τὴν ἔξωσιν τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τῆς Πελληνέων πόλεως, καὶ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τῶν Μακεδόνων. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὁσάκις ἠθέλησε νὰ κατέλθῃ εἰς ἀγῶνας ἐκ παρατάξεως, ἀνεδείχθη νωθρὸς μὲν περὶ τὰς ἐπινοίας, ἄτολμος δὲ περὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ, τὸ παραδοξότερον, ἀνίκανος νὰ ἴδῃ κατὰ μέτωπον τὸν κίνδυνον. Διὸ καὶ τροπαίων κατ' αὐτοῦ στηθέντων ἐπλήρωσε τὴν Πελοπόννησον, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξεν αἰείποτε εὐχερίωτος ὑπὸ τῶν πολεμίων. Οὕτως, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, αἱ τῶν ἀνθρώπων φύσεις οὐ μόνον κατὰ τὰ σώματα εἶναι ποικίλαι, ἀλλὰ ἔτι μᾶλλον κατὰ τὰς ψυχὰς, ὥστε ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ὄχι μόνον περὶ τὰς ἐνεργείας αἵτινες ἀπαιτοῦσι διά-

φορον ἐπιτηδειότητα, πρὸς τινὰς μὲν ἔχει εὐφυῶς, πρὸς τινὰς δὲ τούναντίον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὁμοειδῆ τινὰ πολλάκις ὁ αὐτὸς συμβαίνει νὰ ᾔῃ καὶ συνετώτατος καὶ βραδύτατος, ὁμοίως δὲ καὶ τολμηρότατος καὶ δειλότατος. Οὐδ' εἶναι ταῦτα παράδοξα, ἀλλὰ συνήθη καὶ γνώριμα εἰς τοὺς μελετῶντας τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρωπίνους χαρακτῆρας. Διότι τινὲς μὲν εἰσι τολμηροὶ περὶ τὸ κυνήγιον τῶν θηρίων, οἱ δ' αὐτοὶ πρὸς πολεμίους ἀνδρῶν· καὶ πάλιν περὶ τὴν τοῦ πολέμου ἐνάσκησιν, οἱ μὲν κατ' ἀνδρα καὶ κατ' ἰδίαν ἐπιτηδειότατα μάχονται, εἰς δὲ τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον φαλαγγιδὸν ἔφοδον, παντάπασιν εἰσὶν ἄπρακτοι.

Ταύτην τὴν περὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις ἀντίθεσιν καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀντίφασιν τοῦ Ἀράτου, θαυμασίως καὶ ἀκριβῶς κατέδειξεν ὁ πρακτικώτατος μεγαλοπολίτης ἱστοριογράφος. Ἀλλὰ παρατηροῦνται περὶ τὸ πολίτευμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἄλλα τινὰ ἐτι δυσκολώτερον πρὸς ἄλληλα ἐκ πρώτης ὄψεως συμβιβάζόμενα. Ὁ Ἀρατος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ χρημάτων κρείστων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις δὲν ἐδίστασε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὁλόκληρον νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἀνθρωπος ἐλάμβανε παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου χρήματα, καὶ ἰδίως τακτικὴν ἐτησίαν σύνταξιν ἐξ ταλάντων, Ὁ Ἀρατος κύριον σκοπὸν τοῦ ὅλου βίου προέθετο τὴν ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας ἀπαλλαγὴν τῆς Πελοποννήσου, πράξας ἐπὶ τούτῳ ἔργα γενναῖα, μάλιστα τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου ἔξωσιν τῶν Μακεδόνων. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἀνθρωπος ἀπέδωκε βραδύτερον αὖθις εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν κυριαρχίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ φρούριον, τὸ ὁποῖον τότε ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ κλεῖς τῆς χερσονήσου, τὸν Ἀκροκόρινθον. Ὁ Ἀρατος ἐκαυχᾶτο ἐπὶ τῇ ἰσηγορίᾳ καὶ ἰσοπολιτείᾳ τοῦ τῶν Ἀχαιῶν συστήματος· καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι πιθανώτατα ὁ ὑπαγορεύσας εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς τὰς δύο ἐκεῖνας τοῦ πολιτεύματος διατάξεις δι' ὧν ἀνετρέπετο ἡ τῆς ἰσηγορίας καὶ ἰσοπολιτείας ἀρχή, ἥτοι τὴν διαρκῆ διατήρησιν τῶν δέκα δημιουργῶν καὶ τὴν κατὰ πόλεις ψηφοφορίαν ἐν ταῖς κοιναῖς συνόδοις. Ὅθεν οὐ μόνον περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπαντα σχεδὸν τὸν βίον διετέλεσε πρὸς ἑαυτὸν οὕτως εἰπεῖν ἀντιπολιτευόμενος. Πῶς τοῦτο; μὴπως ἐκ παραλόγου τινὸς τοῦ χα-

ρακτῆρος ἀνακολουθίας ; Ὁχι, τῇ ἀληθείᾳ. Χρήματα ἐλάβανε παρὰ Πτολεμαίου ὅχι δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἵνα θεραπεύσῃ τὰς πολυειδεῖς καὶ ἀκαταμαχίτους χρεῖας ὅσας παρήγαγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου αἱ προηγούμεναι αὐτῇ; ἀνωμαλῖαι καὶ συμφοραί. Ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος, διότι δὲν εἰμύρεσε μὲν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν μεγαλοφυῆ τῆς Σπάρτης βασιλέα Κλεομένην, μὴ δυνάμενης δ' ἅπαξ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας νὰ συντηρηθῇ οἰκοθεν, ἐθεώρησε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν λυσιτελεστέραν τῆς σπαρτιατικῆς. Ὑπηγόρευσε, ὡς εἰκάζεται, τὴν διατήρησιν τοῦ προνομίου τῶν πρώτων δέκα ἀχαϊκῶν πόλεων, διότι ἤλπισεν οὕτω νὰ δώσῃ πλείονά τινα βαρύτητα εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς συμπολιτείας κέντρον καὶ ὥς διότι ἐβλεπεν ὅτι ἡ ἐντελής ἰσοψηφία θέλει ἐπιφέρει ἀναγκαιῶς τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἄλλων μεγάλων τῆς χερσονήσου πόλεων, ἐξ ἀντιζηλίας δὲ ἐφύβειτο τὴν ἐπικράτησιν ταύτην. Ἐπὶ πάντι δὲ, αὕτη ἡ περὶ τοὺς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας πολυθρύλητος νωθρότης καὶ ἀτολμία ἀνδρὸς δόντος πλεῖστα καὶ λαμπρὰ προσωπικῆς τόλμης καὶ δραστηριότητος δείγματα, ἵ μὴ τυχὸν προήρχετο ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν ἐκ τοῦ συστάδην ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ποικίλους αὐτῶν ἀντιπάλους ; Ὅπως δὴ ποτε ὅλαι ἐκεῖναι αἱ παρατηρούμεναι ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ ἀνδρὸς ἀντιφάσεις δὲν ἦσαν πάντοτε ἴδιαι αὐτοῦ ἀντιφάσεις, ἀλλὰ πολλάκις οἰκονομία τῶν περὶ αὐτὸν περιστάσεων καὶ ὑποχωρήσεις εἰς τὴν πολυειδῆ ἀσθένειαν τῆς συμπολιτείας ἦν ὑπηρετεῖ καὶ ἦτις, ὡς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, τῆς ἀδυναμίας μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως εἶχε τὰ πλεονεκτήματα. Ἀνὴρ μεγαλοφυῆς, Θεμιστοκλῆς ἢ Ἐπαμεινώνδας, ἤθελε μᾶλλον καθυπαγάγει τὰς περιστάσεις ὑφ' ἑαυτὸν ἢ ὑποκύβει αὐτὸς εἰς τὰς περιστάσεις. Ἀλλ' ὁ Ἄρατος δὲν ἦτο ἐξοχος εἰμὴ πρὸς τὸ ἀνάστημα τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἀναμετρούμενος. Ἡ δὲ συμπολιτεία πάλιν αὕτη ἔχει μὲν τῶν ἰδιόζουσαν τινα ἑλληνικὴν χάριν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀλλοιωσεως ἣν εἶδομεν ὅτι ἔπαθεν ὁ ἑλληνικὸς βίος ἀναμιχθεὶς πρὸς τὸν Ἀσιανόν, ἀλλὰ κινεῖ τὴν συμπάθειαν ἡμῶν μᾶλλον καθὼ ἀναμιμνήσκουσα τὸν ἀρχαῖον ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον βίον ἢ διότι προσέθηκε νέας τινὰς λαμπρὰς σελίδας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βίου

ἐκείνου· φωτίζεται διὰ τῶν ἀκτίνων τοῦ πηρελθόντος μᾶλλον ἢ εἶναι ἐστία ἰδίου πυρός· παρίσταται ἡμῖν ὡς πλανήτης ἑτερόφωτος μᾶλλον ἢ ὡς ἰδιόφωτος ἥλιος ἐν τῷ στερεώματι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὅθεν καὶ οἱ διακεκριμένοι ἄνδρες οὕς ἀνέδειξεν, Ἀράτος, Φιλοποίμην, Λυκόρτας εἶναι ὡχρὰ τῶν ἀρχαίων μεγάλων ἀνδρῶν ἀπαυγάσματα, καὶ ὅλως ἀνάλογοι πρὸς τὴν μετριότητα τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πραγμάτων ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκλήθησαν νὰ πράξωσιν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῶν, ὁ Ἀράτος, καὶ παρὰ τὴν ἰδίαν ἴσως φύσιν τοσοῦτον πιστῶς ἐθεράπευσε τὰ συμφέροντα τῶν Ἀχαιῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο τοσοῦτον παρ' αὐτοῖς κήδοκλήμηνεν ὥστε, κατὰ τὸν Πλούταρχον τὸν γράψαντα τὸν βίον αὐτοῦ, «ἐπεὶ μὴ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξῆν (ἀπαγορευομένης ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀλλεπαλλήλου ἐκλογῆς) παρ' ἐνιαυτὸν αἰρεῖσθαι στρατηγὸν αὐτὸν, ἔργῳ δὲ καὶ γνώμῃ διὰ παντὸς ἄρχειν.» Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τῶν πραγμάτων τὴν ἐκθεσιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἐβασίλευσεν ἐπὶ δεκαετίαν τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τοῦ 240 μέχρι τοῦ 230, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος, ὁ ὀλιγώτερον ἄξιος τῶν Ἀντιγονιδῶν, ὅστις τοὺς μὲν Ἀχαιοὺς μικρὸν ἠνώχλησε, διατελέσας δὲ ἀδιαλείπτως μαχώμενος κατὰ τῶν Αἰτωλῶν οὐδὲ πρὸς τούτους ὑπῆρξεν εὐτυχής. Οἱ Αἰτωλοὶ τότε ἀπέβαλον μὲν τὴν Βοιωτίαν ἀναγκάσαντες διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτῶν τοὺς Βοιωτοὺς νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐξέτειναν κατ' ὀλίγον τὸ κράτος αὐτῶν εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ὑπάταν, τὴν Λαμίαν, τὴν Φάρσαλον, τὴν κρεμαστὴν Ἀρίσσαν καὶ ἐν ταύτῳ προσεκτίσαντο τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατεχομένας Ἀρκαδικὰς πόλεις τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Μαντινείας τῆς Τεγέας· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Μεγάλη πόλις εἰσῆλθεν εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα συναινέσαντος εἰς τοῦτο, διὰ προτροπῆς τοῦ Ἀράτου, τοῦ τυράννου αὐτῆς Λυδιάδου ἢ Λυσιάδου.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Δημητρίου τῷ 230 διεδέξατο τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Φιλίππου ὁ τοῦ Δημητρίου ἐξάδελφος Ἀντίγονος Δώσων, ὅστις ἦτο ἀνὴρ διεκεκριμένος ἐπὶ τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ δεξιότητι, ἀλλὰ πολεμῶν μετὰ

τῶν Δαρδανίων μὲν πρὸς ἄρκτον, μετὰ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν μεσημβρινῶν Θεσσαλῶν πρὸς νότον, καὶ ἔχων πρὸς τούτοις νὰ καταβάλλῃ στάσιν τινὰ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ, παντάπασιν σχεδὸν κατ' ἀρχὰς ἐγκατέλιπε τὴν Πελοπόννησον. Τότε λοιπὸν οἱ ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ τύραννοι ἠναγκάσθησαν ἅπαντες ν' ἀποθέσωσι τὴν ἀρχήν, οἷον Εἰνων ὁ τῶν Ἑρμιονέων, Κλεώνυμος ὁ τῶν Φλιασίων, Ἀριστόμαχος ὁ τῶν Ἀργείων, αἱ δὲ πόλεις αὗται κατετάχθησαν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν εἰς ἣν προσεχώρησαν καὶ οἱ Αἰγινηταὶ καὶ τῆς Ἀρκαδίας τὸ πλεῖστον. Τότε ὁ Ἄρατος κατέπεισε καὶ τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ Μακεδόνα φρεύραρχον Διογένη ἐπὶ χρήμασι ν' ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ παρ' αὐτοῦ κατεχόμενα ὀχυρά· ὥστε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπηλλάγησαν ἤδη τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, μὴ καταταχθέντες μὲν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, φιλικῶς ὅμως πρὸς αὐτὴν διακείμενοι. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δεινὸς προέκυψεν ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ ἀντίπαλος τῶν Ἀχαιῶν.

Παρεστήσαμεν ἄλλοτε ἐπανειλημμένως εἰς ποίαν ἀθλίαν κατάστασιν κατήντησεν ἡ Σπάρτη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἶχε περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν· τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος δὲν ἐσώζοντο εἰμὴ οἱ τύποι· τὸ δὲ χεῖριστον, δὲν ὑπῆρχον σχεδὸν ἄνθρωποι εἰς οὓς νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ πολίτευμα τοῦτο, διότι ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Σπάρτη περιεῖχε μόλις 1000 πολίτας, περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, ἅπαντες οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ἦσαν πλείονες τῶν 700, καὶ ἐκ τούτων ἑκατὸν ἦσαν μόνοι οἱ γῆν κεκτημένοι, κύριοι ὄντες ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς ὕσῃ δὲν ἀνῆκεν εἰς τοὺς περιοίκους. Ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ ἡ ὁμολότης ἰδίως τῶν περιουσιῶν, ἐφ' ἧς μάλιστα ἐστηρίζετο τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα καὶ ἦτις πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀνατρέπεται, ἤδη παντάπασιν ἐξέλιπεν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παράδοξός τις ἐγένετο ἀπόπειρα ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος καὶ ἀξιώματος. Ἔστι ὁ Εὐδαμίδα, Εὐρυπωντιδῆς τὴν οἰκίαν, δυσθυμῶν διὰ τὴν νοσερὰν ἐκείνην τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν λυκουργείων νόμων. Εἰς τοῦτο δὲ ἐθεώρησε συντελε-

στικώτατον τὴν ῥύθμισιν ἰσότητός τινος περιουσιῶν, οἷα οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ, προτείνας μὲν ἐπὶ τούτῳ τὴν ἄφεςιν ὅλων τῶν χρηρῶν καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς εἰς τοὺς Σπαρτιατάς καὶ τοὺς περιοίκους, λέγων δὲ ἑαυτὸν ἑτοιμον νὰ φέρῃ πρῶτος εἰς μέσον, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τούτου, τὴν μεγάλην αὐτοῦ περιουσίαν. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔτει 244. Ὁ Ἅγις ἦτο εἰλικρινὴς, χρηστός, γενναῖος, ἀλλ' ἄπειρος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὰς δυσχερείας τὰς ὁποίας ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὸ ἀνατρεπτικὸν αὐτοῦ βούλευμα. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλοι οἱ πλούσιοι ἤκουσαν μὲ φόβον τὴν μελετωμένην ταύτην γύμνωσιν αὐτῶν, καὶ ἔχοντες προστάτην τὸν ἐκ τῆς ἐτέρας οἰκίας βασιλέα Λεωνίδα τὸν Κλεωνύμου, συνεργὸν δὲ κρύφιον καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ Ἁγίδος θεῖον Ἀγησίλαον, ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους νὰ ματαιώσωσι τὸ ἐπιχείρημα καὶ νὰ θανατώσωσι τὸν Ἅγιν, ἐν ἔτει 241, μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς μάμμης, αἵτινες προθυμότατα εἶχον συνδράμει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἁγίδος, ὁ Λεωνίδας συνέζευξε τὴν χήραν τούτου Ἀγιάτιν, περίφημον μὲν διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρετὴν, ἐπικληρὸν δὲ μεγάλης περιουσίας, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κλεομένου. Ὁ νέος οὗτος ἦτο ὁ λαμπρότερος βεβαίως τῶν ἀστέρων ὅσοι κατὰ δυστυχίαν διάττοντες ἐξέλαμπον ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου. Διότι μεγαλεπήβολος ὢν καὶ ἀτρόμητος, καὶ περὶ τὰ πολέμικα ἔμπειρος, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτήδειος, εἶχεν ὅλα τὰ προτερήματα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα εὐδοκιμήσῃ ἡ τοῦ Ἁγίδος προαίρεσις, ἣν μετὰ τῆς Ἀγιάτιδος συνεζύχθη καὶ διετέλεσεν ἔχων ὁ Κλεομένης κοινὸν ἀντικείμενον τῶν πόθων αὐτοῦ καὶ τῆς λατρείας. Ἄν ἡ Ἑλλὰς ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστηθῇ, αὐτὸς ἤθελεν ἀναστήσει αὐτήν. Ἡ φύσις ἔδωκεν αὐτῷ ὅχι μόνον πᾶν τὸ δι' οὗ μεγαλουργεῖ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ δι' οὗ ἀγαπᾶται. Ὅπόσον κατανυκτικὴ δὲν ὑπῆρξεν ἡ στοργὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν μητέρα Κρατησίκλειαν, μίαν τῶν μεγαλοφρονεστέρων τῆς ἀρχαιότητος γυναικῶν! Ὅπόσον ἐρασμία ἡ εὐλαβὴς πρὸς τὴν σύζυγον Ἀγιάτιν τρυφερότης! Ὅπόσον ἀφοσίωσιν δὲν ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς φίλους! Ὁ Πολύβιος, ὅστις δὲν ἠγάπα τὸν

Κλεομένην, καθὼς ἀντίπαλον τῶν Ἀχαιῶν, ἀναγκάζεται νὰ ἐμολογήσῃ τὴν ἀκαταμάχητον χάριν δι' ἧς ἐδέσμευε τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν τῶν ἀνθρώπων. Πάλιν δὲ ἀλλαχοῦ που λέγει αὐτὸν ἀχρηστότατον μὲν βασιλέα, εὐτραπελώτατον δὲ ἰδιώτην καὶ φιλανθρωπότατον. » Ναὶ μὲν προστίθουσιν, ὅτι ἦτο καὶ ἀπικρότατος τύραννος. » Ἀλλὰ τί ἐννοεῖ διὰ τούτου; Ὅτι ἀναγκάσθη διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ. Καὶ τίς ποτε μεγάλη πραγμάτων μεταβολὴ ἄνευ βίας ἐγένετο; Ὁ Κλεομένης δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἷτινες, ὡς ὁ Ἄρατος, διὰ πλαγίων πολιτεύονται τρόπων καὶ οἰκονομιῶν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων οἷτινες ξιφῆρεις βαδίζουσι τὴν εὐθείαν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ναὶ μὲν, ἀφοῦ κηδοκίμησεν ἐπὶ τινα χρόνον, ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν· ἀλλ' ἀπέτυχε διότι, ἵνα πλασθῇ τι, δὲν ἀρκοῦσι χεῖρες δημιουργικαί, προσαιπαιτεῖται καὶ ἡ ἀναγκαία ὕλη, ἡ δὲ ἀναγκαία ὕλη ἔλειπεν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Ὁ Κλεομένης, βασιλεύσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Λεωνίδου, δύο τιὰ ἐν τῷ ἅμα προσέθετο, τὴν ἐσωτερικὴν ἐνίσχυσιν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν προσαγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θέλει ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ ἡγεμονία τοῦ συστήματος· ἀμφοτέρω δύσκολα, διότι εἶδομεν ὁποῖον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβε πρὸ ὀλίγου ἡ μεταρρυθμιστικὴ ἀπόπειρα τοῦ Ἀγιδος, ὁ δὲ παντοδύναμος τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμὼν Ἄρατος ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχωρήσῃ εὐκύλως τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ εἰς ἀντίπαλον οἷος ἦτο ὁ Κλεομένης, εἰς ἀντίπαλον δηλαδὴ ὅστις ἤθελε παντᾶπασιν ἀνατρέφει τὴν τοῦ Ἀράτου ἐπιρροήν. Ἐπροοιμίασε δὲ ὁ Κλεομένης εἰς τὸ ἔργον ἐμβαλὼν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ καταλαβὼν τὴν Μαντίνειαν, τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενὴν, πόλεις ἀνηκούσας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀλλὰ ἀπαραιτήτους τῷ βασιλεῖ τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν περαιτέρω ἐκπλήρωσιν τοῦ βουλευματος αὐτοῦ. Ἦτο δὲ, φαίνεται, συνεννοημένος πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἵσως διότι οὗτοι δὲν ἤλπιζον οὕτως ἢ ἄλλως νὰ διατηρήσωσι τὰς πόρρω κειμένας ἐκείνας κτήσεις, τοῦλάχιστον δὲν ἔπαυσαν ἐκ τούτου φιλικῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντες. Ὁ δ' Ἄρατος ἐξ ἐναντίας, ἐννοῶν τί ἐσήμαινε τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ Κλεομένου ἐπιχείρημα, ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ περιστείλῃ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐνέβαλε τῷ 227 εἰς Ἀρκαδίαν. Κατ' ἀρχάς, ἐπειδὴ ὁ Κλεομένης

ἦτο ἀπὼν, ἠυδοκίμησεν ὁπῶς οὖν ὁ τῶν Ἀχαιῶν στρατηγός, κυριεύσας τὰς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἀνηλούσας Καφύας. Ἀλλ' ἅμα προσῆλθεν ὁ Κλεομένης μετὰ 5000 ἀνδρῶν, ὁ Ἄρατος, καὶ τοὶ ἄρχων στρατοῦ συμποσομένου εἰς ἀνδρας 21,000, ὑπεχώρησε. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐξεβλήθη καὶ ἀπὸ τῆς Ἡλίδος ὑπὸ τοῦ Κλεομένου, εἰς ἣν εἶχεν ἐμβάλει ὡς φιλικῶς διακειμένην πρὸς τε τοὺς Σπαρτιάτας καὶ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς. Μετ' οὐ πολὺ κατετρόπωσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης τὸν Ἄρατον, ἔτι ὀλοσχερέστερον περὶ τὴν Μεγάλην πόλιν· καὶ τότε ἐθεώρησεν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίττασιν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν μεταρρύθμισιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀποθανόντος ἤδη ἢ κατ' ἄλλους δολοφονηθέντος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῆς ἐτέρας οἰκίας βασιλέως Ἀρχιδάμου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀγιδος, ἐμεινεν ὁ Κλεομένης μόνος βασιλεὺς. Ὅθεν ἀφοῦ, διὰ μακρῶν ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν πορειῶν, κατεκούρασσε τοσοῦτον ἅπαντας τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ὅσους ὑπώπτευεν ἐναντίους ὄντας τῆς μεταβολῆς, ὥστε αὐτοὶ πρῶτοι παρεκάλεσαν νὰ καταλειφθῶσιν ἥττοχοι ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, αὐτὸς περὶ τὰ τέλη τοῦ 224 ἐτράπη εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τοῦ ὑπολοίπου, ἐκ μισθοφόρων τὸ πλεῖστον συγκεκλιμένου, στρατοῦ, καὶ, φονεύσας διὰ τινων προαποσταλέντων πιστῶν ἀνθρώπων, ταύς τε Ἐφόρους εἰς τὸ συσσίτιον δειπνοῦντας καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν δραμόντας Σπαρτιάτας, συνεκάλεσε τὴν ἐπιούσαν ἐκκλησίαν, εἰς ἣν ἐξέθηκε τὴν ὠφέλειαν τῆς μελετωμένης μεταρρυθμίσεως καὶ τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην εἰς ἣν εὗρέθη ἵνα ἀσφαλίσῃ αὐτὴν διὰ τῆς προγεγενημένης σφαγῆς. Διέταξε δὲ ἐν τῷ ἅμα τὰ κατὰ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατὰστασιν, καθ' ἣν ὠρίσθη ἡ ἐξίσωσις τῶν περιουσιῶν, ἡ τῶν χρεῶν ἄφεσις, ὁ ἀναδασμὸς τῆς γῆς, ἡ ἀνόρθωσις τῆς λυκαυργεῖου ἀγωγῆς καὶ, τὸ πάντων θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον, ἠύξησεν ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν διὰ τῆς εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν παραδοχῆς τῶν χρηστοτέρων περιούκων. Πρὸς τοῦτοις μετερρυθμίσθη ἡ Γερουσία, κατηργήθη τὸ τῶν Ἐφάρων ἀξίωμα καὶ ἀπεδείχθη συμβασιλεὺς τοῦ Κλεομένου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Εὐκλείδας, ἐτέρας οὕτω ἐπελθούσης σπουδαίας καινοτομίας, διότι ποτὲ πρότερον δὲν συνέβη ν' ἀναγορευθῶσιν ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας δύο βασιλεῖς· ὅπερ ἤδη ἐγένετο ἵνα τηρηθῇ μὲν ὁ ἀρχαῖος τύπος

τῶν δύο βασιλέων, πράγματι δὲ ἀρχὴ μόνος ὁ Κλεομένης. Τελευταῖον εἴτε τότε, εἴτε μικρὸν ἔπειτα, ἐπήνεγκεν οὐσιώδη μεταβολὴν καὶ περὶ τὸν ὀπλισμὸν τοῦ στρατοῦ· διότι προνοητικώτατος ἀναδειχθεὶς, ἐγύμνασε 4000 ἀνδρῶν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς σαρίσσης καὶ παρεσκεύασεν αὐτοὺς τοιοῦτοτρόπως ν' ἀγωνισθῶσιν οὐ μόνον πρὸς Ἀχαιοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς Μακεδόνας. Οὕτω μεταρρυθμίσας τότε πολίτευμα καὶ τὸν στρατὸν, ὁ βασιλεὺς ἐκείνος ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐτέρου βουλευμᾶτος, καὶ ἀφοῦ ἐπόρθησε τὴν χώραν τῆς Μεγαλοπόλεως, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀχαιᾶν καὶ ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς κατὰ κράτος ἐν Δύμαις. Οἱ Ἀχαιοὶ ἤθελον πιθανῶς τότε παραδώσει τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐὰν δὲν ἀντίστατο εἰς τοῦτο ἐκ παντὸς τρόπου ὁ Ἄρατος. Ὅθεν ὁ Κλεομένης ἐπανελάβε τὰς ἐχθροπραξίας καὶ ἀνεδείχθη εὐτυχέστατος, καταλαβὼν τὰς Καφύας, τὴν Πελλήνην, πολλὰ ἀρκαδικὰ χωρία τῶν Ἀχαιῶν καὶ αὐτὸ τὸ Ἄργος. Τὸ διὰ τοσούτων κόπων ὑπὸ τοῦ Ἀράτου κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα κατέπιπτεν ἤδη ἀθρόον, ὥς ὑπὸ λαίλαπος φοβερᾶς ἀνατρεπόμενον. Μετ' ὀλίγον προσεχώρησαν ἐκουσίως εἰς τὴν Σπάρτην ὁ Φλιοῦς, αἱ Κλεωναὶ, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐρμιόνη, ὥστε οἱ Ἀχαιοὶ, περιελθόντες εἰς ἔσχατον κίνδυνον καὶ θεωροῦντες αὐτὴν τὴν Κόρινθον τὸ πλεῖστον λακωνίζουσαν, ἀνηγόρευσαν τὸν Ἄρατον στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ δὲ πρὸ καιροῦ ὢν συνεννοημένος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου, διότι ἀπὸ αὐτοῦ καὶ μόνον ἠλπιζε σωτηρίαν, ἐπισπεύδει ἤδη τὴν ἀφίξιν τοῦ πρῶην ἐκείνου ἀντιπάλου, ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὸν μισθὸν τῆς συνδρομῆς, τὴν παραχώρησιν τοῦ Ἀκροκορίνθου ἣν κατώρθωσε νὰ κυρώσῃ καὶ ἡ ἐν Αἰγίῳ κοινὴ σύνοδος.

Ἐπέρχεται λοιπὸν, ἐν ἔαρι τοῦ 223 ἔτους, ὁ Ἀντίγονος εἰς τὸν ἰσθμὸν μετ' ἀνδρῶν 21, 400, κατελθὼν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, διὰ τῆς Εὐβοίας, διότι οἱ Αἰτωλοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν διάβασιν. Καὶ νικᾶται μὲν περὶ τὸ Λέχαιον ὑπὸ τοῦ Κλεομένου, ἀλλ' ἐπαναστάντος τοῦ Ἄργους κατὰ τούτου, διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, φίλου ὄντος τοῦ Ἀράτου, ἠναγκάσθη ὁ Κλεομένης, ἵνα μὴ εὕρεθῃ μεταξὺ δύο ἐχθρῶν, νὰ ἀναζεύξῃ ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς Σπάρτην, ὅπως παρασκευασθῇ ὁλοσχερέστερον εἰς τὸν

ἐπικείμενον κρίσιμον ἀγῶνα. Ὁ Ἀντίγονος, ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ, κατέλαβε τὸν Ἀχροκόρινθον, προσέβη εἰς Ἄργος, ἀνῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς Μεγάλην πόλιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξέβαλε τὴν σπαρτιατικὴν φρουράν, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Αἴγιον ὅπου ἡρέθη ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμῶν ἀπάντων τῶν συμμάχων· καὶ τότε ἐμβαλὼν αὐθις εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Μαντίνειαν, ἐφόνευσεν ἢ ἐξηνδραπόδισεν ἅπαντας τῆς τελευταίας ταύτης πόλεως τοὺς κατοίκους διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἀπόστασιν, καὶ, ἐνοικίσας ἐκ νέου καὶ μετονομάσας Ἀντιγόνειαν, ἐδωρήσατο αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀργεῖους, παρὰ τοῖς ὁποίοις δισχέμασε τῷ 223—222.

Δὲν ἔμεινε δὲ οὐδ' ὁ Κλεομένης ἐν τούτοις ἀργός. Ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν Πτολεμαίου Γ'. τοῦ Εὐεργέτου ἐπικαλουμένου, τοῦ τότε ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεύοντος, καὶ ἐνταύτῳ, ἵνα αὐξήσῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὸν στρατὸν καὶ πορισθῇ χρήματα, ἀνεκήρυξεν ἐλεύθερον, ὥς περίοικον, πάντα εἴλωτα ὅστις καταβάλλῃ 5 μνᾶς. Εἰςπράξας δὲ τοιουτοτρόπως τάλαντα 500 καὶ προσκαθοπλίσας διςχιλίους ἄνδρας, κατέσχε τὴν Μεγάλην πόλιν· καὶ, ἐπειδὴ οἱ Μεγαλοπολῖται δὲν ἠθέλησαν νὰ προσνεύωσιν ἐαυτοὺς ἐκείνῳ, μιμούμενος μέχρι τινὸς τὸ πρὸ μικροῦ ἐν Μαντινείᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου πραχθὲν, κατέσκαψε τὴν πόλιν ἀφοῦ ἐλεηλάτησεν αὐτὴν, ἵνα πορισθῇ χρήματα, ὧν εἶχεν ἀπαραίτητον ἀνάγκην πρὸς συντήρησιν τοῦ ἰδίου στρατοῦ, ἔπειτα δὲ, ἤδη διαχειμαζόντος τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Ἀργεῖ, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀργολικὴν, ἐδήλωσε τὴν χώραν καὶ ἐπέστρεψεν ἀνενόχλητος εἰς Σπάρτην. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τοῦτο τοῦ πολέμου ἔτος, ὁ Κλεομένης, εἰ καὶ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν ἐπὶ τέλους περιεσταλμένος, δὲν καταβλήθη ἔτι ὅμως ἡδυνήθη μάλιστα καὶ νὰ διαπράξῃ ἐπιθετικὰς τινὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιχειρήσεις.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 222, κατετροπώθη. Ὁ Ἀντίγονος, ἀθροίσας ὅλον αὐτοῦ τὸν στρατὸν, συγκεῖμενον ἐκ 30,000 περίπου Μακεδόνων, Ἰλλυριῶν, Ἀκαρνάνων, Ἡπειρωτῶν, Ἀχαιῶν καὶ ἄλλων συμμάχων καὶ μισθοφόρων, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ καταπολεμήσῃ τὸν ἀντίπαλον ἐν αὐτῇ τῇ Λακωνικῇ· ὁ δὲ Κλεομένης ἡσφάλισε μὲν καὶ τὰς ἄλλας εἰς ταύτην εἰσόδους, ἰδίως ὅμως κα-

τέλαθε, μετὰ 20,000 ἀνδρῶν, τὰ περὶ Σελλασίαν στενὰ, ὑποθέτων ὅτι δι' αὐτῶν μάλιστα θέλει ἐπιχειρήσει τὴν ἔφοδον ὁ Ἀντίγονος· ὅπερ καὶ συνέβη τῶνόντι. Ὅθεν ἐνταῦθα ἐγένετο ἡ κρίσιμος μάχη. Ὁ Κλεομένης ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ αὐτὴν, παρατείνων τὸν ἀγῶνα. Καὶ ἂν ἤξευρεν ὅτι πρὸ μικροῦ οἱ Ἰλλυριοὶ εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ὅτι, τούτου ἕνεκα, ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐπιστρέψῃ τάχιστα εἰς τὰ ἴδια, δὲν ἤθελε δώσει βεβαίως αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ τελειώσῃ διὰ μιᾶς τὸν παρόντα πόλεμον, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπελθόντος ἐκείνου, ἤθελε μείνει κύριος τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης δὲν ἤξευρε τί συνέβαινεν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ὥστε ὑποχωρῶν ὑπέθετεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἠδύνατο νὰ διατρίψῃ πολὺ ἐν τῇ Λακωνικῇ. Καὶ ἦτο μὲν δύσκολος εἰς πάντα εἰσβάλλοντα ὁ ἐν αὐτῇ πόλεμος, ἀλλὰ ὁ δὲν ἤθελεν ἄρᾳ γε ὁ Ἀντίγονος εὔρει συμμάχους πολλοὺς εἰλωτας, πολλοὺς περιοίκους, καὶ Σπαρτιάτας ἴσως οὐκ ὀλίγους, δυσηρεστημένους κατὰ τῶν μεταρρύθμισεων τοῦ Κλεομένου; Ἡ θέσις τοῦ τελευταίου τούτου βασιλέως ἤθελεν ἀποδῆ ἐκ τούτου δυσχερεστάτη. Καὶ ἔπειτα τὸ τρίτον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων. Εἶχεν ἄρᾳ γε χρήματα ἱκανὰ ἵνα συντηρήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ πολὺ; Τελευταῖον, ναὶ μὲν ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο εὐαριθμότερος τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ' ἡ περὶ Σελλασίαν θέσις ἦτο ὀχυροτάτη ὥστε, δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, ἀπεφάσισε ν' ἀγωνισθῇ ἐνταῦθα. Καὶ ἡγωνίσθη γενναίως. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Εὐκλείδης, ἄρχων τῆς μιᾶς πτέρυγος, ἀνεδείχθη παντάπασιν ἀνεπιτήδειος· ἐπραξεν καὶ οἱ ἐχθροὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σφάλματα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς εὗρέθη νέος τις ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ φύσις αὐτὴ ὑπογράφει τὸ τῆς στρατηγίας δίπλωμα, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οἴκοθεν ἐπηνώρθωτε τὰ ἡμαρτημένως προχθέντα, ἐνῷ οὐδεὶς ὑπῆρξε περὶ τὸν Εὐκλείδαν ἱκανὸς νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ βασιλέως τούτου. Ὅθεν πίπτει οὗτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν σὺν αὐτῷ, οἱ δὲ λοιποὶ τρέπονται. Τότε ὁ Κλεομένης, καθ' οὗ εἰς τὴν ἐτέραν πτέρυγα ἐπετέθη αὐτὸς ὁ Ἀντίγονος, ἀντέστη μὲν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον, ἀλλὰ θεωρῶν τὸ ἐπίλοιπον τῆς στρατιᾶς διαλυθὲν καὶ δεινῶς ὑπὸ τῆς φοβεραῆς μακεδονικῆς φάλαγγος πιεζόμενος, καὶ πλείστους ὅσους ἀποβαλὼν ἀνδρας, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ὡς αὐτῶς νὰ ὑποχωρήσῃ· οὐδὲ παρέμεινε

πάντάπασιν ἐν Σπάρτῃ, διότι δὲν ἐβλεπε τί ἡδύνατο πλέον νὰ πράξῃ ἐν Πελοποννήσῳ· ὅθεν κατελθὼν ἀμέσως εἰς Γύθειον, ἐξέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤλπιζε πάντοτε βοήθειαν, ὅπου ὁμῶς ὁ μετ' ὀλίγον διαδεξάμενος τὸν Πτολεμαῖον Γ. Εὐεργέτην, ἀνάξιος Πτολεμαῖος Δ, ὁ Φιλοπάτωρ, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἀπελπισίαν, ὥστε ἐγένετο αὐτόχειρ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐκθασίς τῆς γενναίας τοῦ Κλεομένου ἐπιχειρήσεως. Ἄν δὲν ἀντιπαρετάσσετο ἐκ τοῦ συστάδην, ἤθελε, διὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἰλλυριῶν, ἀπαλλαγῇ μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἀντιγόνου· ἂν εἶχεν ἐπιτηδεϊότερον κατὰ τὴν ἐτέραν πτέρυγα ἡγεμόνας, ἤθελε πιθανώτατα νικήσῃ ἐν Σελλασίᾳ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἢ οὕτως τυχὸν ὑπερισχύσας, ἀμφιβάλλομεν ἂν ἡδύνατο πλέον νὰ ιδρύσῃ ἐν Ἑλλάδι νέαν διαρκῇ αὐτονομίαν κατάστασιν. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐξάντλησις τῆς Σπάρτης, τοιαύτη ἡ ἀντιζηλία τῶν πόλεων καὶ τοιοῦτοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ οἱ πρόθυμοι νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν περιστάσεων τούτων, ὥστε τὸ ὄνειρον τοῦ Κλεομένου, θάσσον ἢ βράδιον, ἤθελε πάντοτε ματαιωθῇ. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀντίγονος, γινόμενος ἤδη κύριος τῆς Σπάρτης, κατήργησε τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ ἡττηθέντος ἀντιπάλου, ἠνώρθωσε τὸ τῶν ἐφόρων ἀξίωμα καὶ ἀπέλιπεν ἐπὶ τινα χρόνον διοικητὴν αὐτῆς, ἢ, ὡς λέγει Πολύβιος, ἐπιστάτην, τὸν Βοιωτὸν Βραχύλλην, μεθ' ὃ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μακεδониάν. Καὶ ἐξέβαλε μὲν ἐκεῖθεν τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἀπέθανε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 221 ἔτους, καταλιπὼν τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Φίλιππον τὸν τοῦ Δημητρίου υἱόν.

Μετά τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην, ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυψεν αὐθις εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, τῶν νεωτέρων μάλιστα, κατέκρινον πικρῶς τὸν Ἄρατον ἕνεκα τῆς παλινφθίας ἣν ἐδείξε, παραδοὺς τὴν Πελοπόννησον εἰς τοὺς Μακεδόνας, οὓς μετὰ τοσούτου κόπου ἐκεῖθεν προηγουμένως ἐξέβαλε. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπειδὴ πεπεισμεθα ὅτι ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σώσῃ τὴν αὐτονομίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅτι οὔτε ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἤθελεν ἐπιτύχει τὸν μέγαν τοῦτον σκοπόν, καὶ ὅτι μόνῃ ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία παρείχεν ἔτι πρὸς τοῦτο πιθανὰς τινὰς ἐγγυήσεις, δὲν θέλομεν βεβαίως ἀρνηθῇ ὅτι ἡ κατὰ

τὴν περίστασιν ταύτην διαγωγὴ τοῦ Ἀράτου δὲν παρίσταισι παράδοξόν τινα πρὸς τὴν ὅλην προτέραν αὐτοῦ πολιτείαν ἀντίφασιν, ἀλλὰ δὲν θεωροῦμεν αὐτὴν ἀξιοκατάκριτον ἀφορῶντες εἰς τὸ κοινὸν καὶ μόνιμον τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικότητος συμφέρον. Τὸ κοινὸν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικότητος συμφέρον ἦτο νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ξενικὴν ἐκείνην δυναστείαν, ἣτις, ἀπὸ τῆς μέσης Ἰταλίας ὀρρωμένη, εἶχεν ἤδη καθυποτάξει τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἕλληνας, καὶ ἤρχισε νὰ ἄπτηται τῶν παραλίων τῆς Χερσονήσου ἡμῶν. Ἄν ὑπῆρχε δὲ τρόπος νὰ σωθῶμεν ἀπὸ τοῦ κινδύνου ἐκείνου, ὁ τρόπος οὗτος συνίστατο εἰς τὸ νὰ συνταχθῶμεν ἅπαντες ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν μοναρχικὴν καὶ στρατιωτικὴν τῆς Μακεδονίας ἡγεμονίαν, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω ὁ νέος βασιλεὺς Φίλιππος, εἰ καὶ μόλις ἐπτακαιδεκαέτης τὴν ἡλικίαν, εἶχε πολλὰ προσωπικὰ καὶ κυβερνητικὰ προτερήματα, ἰδίως δὲ ἐξαίρετον πολεμικὴν ἀνδρίαν καὶ δεξιότητα. Τὸ δυστύχημα λοιπὸν δὲν ἦτο ὅτι εἰς αὐτὸν παρεδόθη ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος· τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι, διὰ τὰς ἀδιορθώτους ἡμῶν ἐμφυλίους διενέξεις, διὰ τὰ ποικίλα πολιτικὰ σφάλματα εἰς τὰ ὁποῖα περιέπεσεν ὁ Φίλιππος, ἐπὶ δὲ πᾶσιν, ἕνεκα τῆς δαιμονίου ἐπιτηδειότητος μεθ' ἧς ἡ Ῥώμη ἤξευρε νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῶν περιστάσεων τούτων, οὐδ' αὐτὴ ἡ Μακεδονικὴ ἡγεμονία ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀκαταγώνιστον πολιτικὴν μᾶλλον ἢ στρατιωτικὴν τῆς Ῥώμης ὑπεροχὴν.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐβασίλευσεν ὁ Φίλιππος, οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἤδη καταλάβει τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας. Οἱ Ἰλλυριοὶ, ὠφεληθέντες ἀπὸ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου προκύψασαν ἐν Ἑλλάδι γενικὴν ἀνωμαλίαν, καὶ τὴν ἐξασθένεισιν τῆς ἡπειρωτικῆς βασιλείας, εἶχον συγκροτήσει κράτος μέγα, ἰδίως ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἀγρώνος, ἀλλὰ κράτος ληστρικόν. Ἐπειδὴ δὲ προσέβαλον πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Ἰταλίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ κατατροπώθησαν τόσω μᾶλλον εὐχερῶς, ὅσω οἱ Ῥωμαῖοι εὗρον συνεργὸν ἐπιτήδειον ἓνα τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων, Δημήτριον τὸν ἐπικαλούμενον Φάριον, ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τῆς δαλματικῆς νήσου Φάρου. Ἐκ τῶν ἀφαιρεθέντων τότε ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ κράτους τμημάτων, τὰ μὲν, ἥτοι ἡ Κέρκυρα καὶ τινες ἐλληνίδες πόλεις τῆς Ἰλλυρικῆς, παρα-

λίαν, ἀνεγνώρισαν τὴν ῥωμαϊκὴν προστασίαν, τὰ δὲ ἐδόθησαν τῷ Δημήτριῳ εἰς ἀμοιβὴν τῆς προδοσίας αὐτοῦ. Ἡ δὲ Αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ, ἀπαλλαγεῖσαι τῶν πειρατειῶν ἐκείνων, ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τὸ νικηφόρον ἔθνος εὐγνωμοσύνην διὰ τρόπου σαφῶς ἀποδεικνύοντος αὐτοῦ μὲν τὴν ὑπεροχὴν, αὐτῶν δὲ τὴν ἀσθένειαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐπειδὴ οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ἐπεχείρησαν νέας πειρατείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέβαλον τῷ 219 τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐφημέρου αὐτοῦ κράτους, καταφυγόντα τότε πρὸς Φίλιππον τὸν τῆς Μακεδονίας βασιλέα.

Ἐνῷ λοιπὸν τηλικούτος ἀπὸ δυσμῶν ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κίνδυνος, δεινὸς ἐξερράγη ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἐμφύλιος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν ἀγὼν, ὁ καλούμενος ἀσυμμαχικὸς πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 220 μέχρι τοῦ 217. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀφορμὴν ἔδωκαν αἱ ληστεῖαι τὰς ὁποίας οἱ Αἰτωλοὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν Μεσσηνίων οἵτινες, ἀπελπισθέντες, ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ πάντοτε ἀτυχοῦς ἐν πολέμῳ Ἀράτου, ἔπαθον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Φίλιππος, καθὼς προστάτης τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀναλαβὼν τὸν ἀγῶνα κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἐδήλωσεν αὐτὴν ἀνηλεῶς· ὥστε καλλίστη ἦτο τότε ἡ περίστασις τοῦ νὰ ὑποκύβῃ τελευταῖον καὶ αὕτη ἡ Αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία εἰς τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν καὶ νὰ εὐρεθῶσιν οὕτω πᾶσαι αἱ ἐνταῦθα δυνάμεις ἠνωμέναι κατὰ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὰς ἐκ δυσμῶν πολεμίου, ὅτε, διὰ τὴν ἀστασίαν τοῦ Φιλίππου, ἐματαιώθῃ αἴφνης τὸ αἶσιον τοῦτο ἀποτελέσμα. Ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος, διατρίβων ἤδη παρ' αὐτῷ, ἐμελέτα πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ῥωμαίους· καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν αὐτοὺς περιπλακέντας εἰς τὸν δεύτερον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον, καὶ δεινῶς πιεζομένους ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς τῶν Καρχηδονίων στρατηγοῦ Ἀννίβου, τοῦ μετενεγκόντος τὸν ἀγῶνα εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν, ὁ Δημήτριος συνεβούλευσε τὸν Φίλιππον νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Ἀννίβου ἵνα συμπληρώσῃ οὕτω τὸν ὄλεθρον τῶν Ῥωμαίων.

Καθ' ἐαυτὴν θεωρουμένη ἡ συμβουλή δὲν ἦτο κακὴ· διότι ἂν

ὑπῆρξέ ποτε ἐλπίς νὰ καταβληθῇ ἡ Ῥώμη, ἡ ἐλπίς αὕτη τότε μάλιστα ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ὅτε ἡ πόλις ἐκείνη ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἀννίβου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγκαίρως ἐνούμενος ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ ἐπιτύχῃ· ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἀνεπιτηδείως διεξήχθη. Ἐν πρώτοις ὁ Φίλιππος δὲν συνεπλήρωσε τὴν χεῖρωσιν τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην ὥστ' ἔχειν ἀμφοτέρους ἃ νῦν ἔχουσιν, περιστείλας μὲν αὐτοὺς οὐτιωδῶς, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον καταλιπὼν ὑπάρχουσιν τὴν ὁμοσπονδίαν ἧτις φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπιφέρῃ μετ' ὀλίγον νέαν σκάνδαλα. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Φίλιππος, ἀντὶ νὰ δράμῃ τάχιστα εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ἀννίβου, κατέτριψεν ἔτη ὅλα εἰς ματαίαις πρὸς αὐτὸν διαπραγματεύσεις, δοὺς οὕτω εἰς τοὺς Ῥωμαίους καιρὸν νὰ παρὰχάγῃ νέους ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος περισπασμούς. Τῶντι οἱ Ῥωμαῖοι, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ὑποκινοῦσιν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐξάπτεται ἐκ τούτου αὖθις μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου πόλεμος, καθ' ὃν, διαρκέσαντα ἀπὸ τοῦ 211 μέχρι τοῦ 204, οἱ μὲν Ἀχαιοὶ ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, οἱ δὲ Σπαρτιάται καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Ἀτταλὸς Α'. μετὰ τῶν Αἰτωλῶν. Μόνοι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐννοεῖται, ὠφελήθησαν ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τούτου· ὁ μὲν Φίλιππος διεκωλύθη ἐξ αὐτοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν, αἱ δὲ ἐλληνικαὶ δυνάμεις ἐπὶ ματαίῳ ἠναλώθησαν. Καὶ ὅτε τελευταῖον συνωμολογήθη, ἀκόντων τῶν Ῥωμαίων, εἰρήνη, οὗτοι ἀνεγνώρισαν μὲν αὐτὴν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὑπέγραψαν ἰδίαις πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκας· ἀλλ' ἔπραξαν τοῦτο μόνον ἵνα λάβωσιν ἐν τῷ μετὰ τῷ καιρὸν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν Καρχηδονίων καὶ δυνηθῶσιν ἔπειτα ἀνετώτερον νὰ καταβάλωσι τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τούτοις ἔπραττον ὅ,τι ἠδύναντο ἵνα εὐκολύνωσι τὸ ἔργον τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἀνέκτησαν δι' ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν (σελ. 378) ἡσυχολοῦντο εἰς τὸ νὰ κολακεύωσιν αἰσχροῦς πάντα ἰσχυρὸν δυνάστην· οἱ Αἰτωλοὶ δὲν εἶχον κατὰ νοῦν εἰμὴ ληστείας καὶ δηρώσεις· οἱ Σπαρτιάται περιέπετον ἀλληλοδιαδόχως εἰς χεῖρας ποικίλων κακούργων· ἡ δ' Ἀχαικὴ συμπολιτεία ὑφίστατο μὲν πάντοτε,

ἀλλ' ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς Μακεδονίας τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε δυστυχῶς περιπίπτων εἰς ἀλλεπάλληλα πολιτικὰ ἀμαρτήματα. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία, ἐν ᾧ καιρῷ εἶχεν ἤδη ἀποβάλλει τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν, παρήγαγε τὸν ἐπιτηδειότερον τῶν στρατηγῶν αὐτῆς. Ὁ Ἄρατος ἀπέθανε τῷ 213, καὶ τότε προῆλθεν εἰς μέσον ὁ νέος ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον εἶδομεν διαπρέψαντα κατὰ τὴν ἐν Σιλλασία μάχην, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οὐ μόνον στρατηγικὰ προτερήματα εἶχεν ἔσχατα, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν ἀξίαν τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος χρόνων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 208, ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνηγορεύθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας, ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὁ Φιλοποίμην ὀκτάκις μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ, ἐπαγαγὼν σπουδαίας εἰς τὸν στρατὸν μεταρρυθμίσεις, προπάντων δὲ ὑποχρεώσας τοὺς πλουσιωτέρους τῶν Ἀχαιῶν νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτοπροσώπως, καὶ ἀσκήσας αὐτοὺς λαμπρῶς, ἐνίσχυσεν ὅπως οὖν τὴν συμπολιτείαν· ἀλλὰ ἐνίσχυσεν αὐτὴν ὡς πρὸς τοὺς γείτονας Πελοποννησίους, ὡς πρὸς δὲ τὴν ὅλην τύχην τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπενήργησεν οὐδ' ἡδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ. Περὶ τοῦ Φιλοποίμενος λέγομεν ὅτι εἶπομεν περὶ τοῦ Κλεομένους· αἱ περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἦσαν τοιαῦται ὥστε ἔμελλον ἀπαραιτήτως νὰ ματαιώσωσιν ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγῶνας καὶ ἅπασαν τὴν ἀξίαν. Ὁ Φιλοποίμην ἐπωνομάσθη ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων· τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι οὐδένα εἶχε τῶν διανοημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν συνεργόν. Ἵνα λάβωμεν δ' ἔννοιαν τινα τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν περιέπεσε τότε ἡ Πελοπόννησος, ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Σπάρτης. Ἐν Σπάρτῃ κατέλαβε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλεομένους τὴν ἀρχὴν ἀνθρώπος τις κοινός, ὁ Λυκούργος, ὅστις δὲν ἀντέσχεν εἰμὴ διὰ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ, προῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνὴρ ἕτερος ἀγνώστου καταγωγῆς, ὁ Μαχανίδας, πράξας τὰ πάνδεινα εἰς τοὺς ἰδίους ὑπηκόους, ἐμπνεύσας τρόμον μέγαν διὰ τῶν ἀδιακόπων αὐτοῦ κακουργιῶν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀχαικῆς ὁμοσπονδίας καὶ ὑποστηριχθεὶς κατὰ τούτων ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ Φιλοποίμην ἐνίκησεν αὐτὸν περὶ Μαντίνειαν ἐν τῇ πρώτῃ μάχῃ τὴν ὁποίαν ὡς στρατηγὸς συνεκρότησε, καὶ ἐφόνευσεν ἐνταῦθα τὸν τύ-

ραννον ἰδίᾳ χειρὶ τῷ 207. Ἄλλ' ἐπιτεθεὶς ἤδη κατὰ τῆς Σπάρτης, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τρίτου τυράννου, πολὺ δεινότερου τῶν προηγουμένων, τοῦ Νάβιδος, ὅστις, ἀπωθήσας τοὺς ἐχθροὺς, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ἐφόνευσεν ἀμέσως ἢ ἐξώρισεν ἅπαντας τοὺς πλουσίους Σπαρτιάτας, ἀφοῦ διὰ δεινῶν βασάνων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τὴν περιουσίαν, συνωμολόγησε συνθήκην ἐπίσημον μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Κρήτης, ὡχύρωσε τὴν Σπάρτην, κατέστησεν αὐτὴν ὀρμητήριον ὅλων τῶν κακούργων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄρξας ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτη διέτελεσε λεηλατῶν τὰς γείτονας πολιτείας. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν περιῆλθεν ἡ πατρίς τοῦ Βρασίδου, τοῦ Λυσάνδρου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου ! Ὁ δὲ Φίλιππος, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ σώσῃ ἐπὶ τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος αὐτονομίαν ἀπὸ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὴν ῥωμαϊκῆς δυναστείας, ἀντὶ ν' ἀσχοληθῇ νὰ ἐνώσῃ ἐπὶ τούτῳ δι' ἐπιτηδείων συμμαχιῶν ἀπάσας τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις, ἐνταῦθα τε καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀπεναντίας, ὡς ἂν φιλοτιμούμενος ν' αὐξάνῃ τὰς ὑφισταμένας διαιρέσεις, ἐθεώρησε τότε ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Περγᾶμου, πρὸς τοὺς Ῥοδίους καὶ πρὸς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, νὰ δηρώσῃ τὴν χώραν τῶν Ἀθηναίων, νὰ ἔλθῃ εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἀνεδείχθη, κατὰ ξηράν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, στρατηγὸς ἐπιτήδειος· εἶναι ὅμως ὡσαύτως βέβαιον ὅτι οἱ Ῥόδιοι, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγᾶμου, ζητήσαντες διὰ πρεσβειῶν τὴν συνδρομὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς βουλῆς, ἔδωκαν εἰς ταύτην ἀφορμὴν νὰ κηρύξῃ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον ἐν ἔτει 200, ἀφορμὴν τοσοῦτω μᾶλλον καλὴν, ὅσῳ πρὸ δύο περίπου ἐτῶν εἶχον τελειώσει τὸν δεύτερον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον, ἐντελῶς ταπεινώσαντες τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους.

Ὁ Πολύβιος, ἐπιχειρῶν νὰ ἐξηγήσῃ διατὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν ἀπάσης τῆς οἰκουμένης καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀποδίδει τὸν θρίαμβον τοῦτον κυρίως εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἀντιπαραθέσωμεν τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα

πρὸς τὸ ῥωμαϊκόν· ἡ τοιαύτη πραγματεία ἤθελε παρατρέψει τὸν λόγον ἡμῶν εἰς θεωρίας καὶ συζητήσεις ἀλλοτρίας τῆς παρούσης προαιρέσεως. Τοῦτο δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τετάρτης ἐκατονταετηρίδος, ἐτάχθη ἡ Ἑλλάς, διὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἦτο ἀνεπιτηδεία πρὸς διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους· καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐτάχθη αὕτη ἡ Ῥώμη ἀπὸ Αὐγούστου, ἠδυνήθη νὰ συντηρήσῃ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἐκατονταετηρίδας τὸ κολοσσιαῖον αὐτῆς κράτος. Δὲν θέλομεν ὡσαύτως τολμήσει νὰ ἀμφισβητήσωμεν ὅσα περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀργανισμοῦ λέγει ὁ Πολύβιος καὶ νὰ ἀντεῖπωμεν εἰς τὴν περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου ἀπόφασιν ἀνδρὸς οὐ μόνον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδείου νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν· ὥστε παραδεχόμεθα ὅτι ὁ στρατιωτικὸς τῶν Ῥωμαίων ὀργανισμὸς ἦτο τελειότερος τοῦ μακεδονικοῦ. Καὶ ἐννοεῖται ὅτι ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ μακεδονικοῦ, περιλαμβάνομεν ἐν αὐτῷ τὸν ἰδίως ἑλληνικόν, οὐ μόνον ὡς ὁμολογουμένως ὑποδεέστερον ἐκεῖνου, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἦδη ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας. Καὶ τοὶ ὅμως ὁμολογοῦντες τὴν πλειοτέραν ἐκείνην περὶ τὰ πολεμικὰ ἐπιτηδεύματα τῶν Ῥωμαίων, δὲν νομίζομεν ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη τοῦ ὀριστικοῦ αὐτῶν θριάμβου αἰτία. Ἡ φάλαγξ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος βασιλείως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, ἀλλὰ καὶ βραχύτερον, κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ κράτους ἡμέρας, ἐνέπνεεν εἰς ἐτι τρόμον εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τοῦτο μανθάνομεν ἀπὸ τοῦ Πολυβίου αὐτοῦ, βεβαιοῦντος ὅτι, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου Περσέως, ὁ ῥωμαῖος ὑπάτος Λεύκιος, ἀνὴρ πολλοὺς ἰδὼν καὶ διαπράξας ἀγῶνας, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκρύψῃ ἀπὸ τῶν φίλων ὅτι οὐδὲν οὐδέποτε εἶδε ἀφοβερώτερον καὶ δεινότερον φάλαγγος τῆς μακεδονικῆς». Καὶ τὰ πράγματα συμμαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην· διότι ὁ μακεδονικὸς στρατὸς, καὶ τοὶ ἐπὶ τέλους ἡττηθεῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, πολλάκις ὅμως ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς αὐτούς. Ἄλλα λοιπὸν ὑπῆρξαν τὰ κύρια τῆς πολιτικῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ κατατροπώσεως αἰτία· πόρρω μὲν αἴτιον, τοῦτο, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχεν ἤδη ἀναλώσει τὰς ἡθι-

κὰς καὶ ὕλικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἐνῶ τὸ βραδύτερον προσελθὼν εἰς μέσον ῥωμαϊκὸν εὐρίσκετο ἔτι ἐν ἀκμῇ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ· προσεχῇ δὲ αἵτις, τὰ προεκτεθέντα τοῦ Φιλίππου ἀμαρτήματα, ὅστις δὲν ἐφρόντισεν ἐγκαίρως νὰ συμπῆξῃ εἰς ἐν τὰ διάφορα τοῦ ἑλληνισμοῦ στοιχεῖα, αἱ ἀδιόρθωτοι τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἀντιζηλίκαι αἱ ἀείποτε διακωλύσασαι τὴν ἔνωσιν ταύτην καὶ ἡ θαυμαστὴ ἐπιτηδειότης μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι ὠφελήθησαν ἀπὸ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων. Ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμος τῶν Ῥωμαίων διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα περίπου ἀπὸ τοῦ 200 — 197· κατὰ τὰ δύο πρῶτα, οὐδὲν σχεδὸν κατώρθωσεν καὶ ἐπέισθησαν ὅτι δυσκόλως θέλουσι κατορθώσαι τι ἐνώτῳ αἱ ἐνταῦθα ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συμπράττωσι μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ὅθεν ἀπεφάσισαν ν' ἀποσπᾶσωσιν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀνασειόντες ἐνώπιον τῶν ὀρθαλμῶν αὐτῶν τὸ τῆς ἐλευθερίας δέλεαρ, εἰς τὸ ὁποῖον ἤξευρον ὅτι αἱ πολιτεῖαι ἐκεῖναι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψαν, ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ πολέμου, τὸν ὑπατον Τίτον Κοϊντίον Φλαμινῖον, ἄνδρα γινώσκοντα κάλλιστα τὰ ἑλληνικὰ ἥθη καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς τρόπους καὶ συνδυάζοντα τὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος. Ὁ Φλαμινῖνος κατώρθωσε τῳόντι ν' ἀποχωρίσῃ ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, ἐξαίρεσει τῶν Ἀκαρνάνων, ὅλα τὰ λοιπὰ ἑλληνικὰ ἔθνη καὶ ἡνάγκασεν οὕτῳ τὸν βασιλέα νὰ προτείνῃ λόγους περὶ εἰρήνης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ῥωμαϊκὴ βουλὴ δὲν ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας, κατ' ἐξήγησιν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς, ἀπαιτοῦντος ἐπαχθεστέρους ὄρους, ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος τοῦ ὁποίου ἡ ἐκβάσις ἦτο ἤδη ἀναμφίβολος, διότι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον συμμάχους τοὺς Ῥοδίους, τὸν Ἀτταλον, τὴν Αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν, τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν καὶ αὐτὸν τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης Νάβιν, ὁ δὲ Φίλιππος εἶχε μὲν συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ', ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος, διαπαιδαγωγηθεὶς ὡσαύτως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐγκατέλιπε τὸν σύμμαχον αὐτοῦ ὅστις ἄλλους ἐπικούρους ἤδη δὲν εἶχεν εἰμὴ μόνους τοὺς Ἀκαρνᾶνας. Οὐδὲν ἔτι τὸν ὁ Φίλιππος δὲν ἐπτοήθη καὶ ἡγωνίσθη μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας καὶ τόλμης. Ἀλλὰ συγκροτηθέντος ἀγῶνος κρίσιμου, τῷ 197, περὶ Κυνὸς κεφαλῆς τῆς Θεσσαλίας, ἡττήθη τελευταῖον·

ὑπεχώρησεν ὁμῶς ἐπιτηδεύως καὶ διεξήγαγε τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις τοσοῦτον συνετῶς, ὥστε δὲν ὑπέκυψεν εἰς ὄρους βαρυτέρους τῶν πρὸ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Φλαμινίου ἀπαιτηθέντων. Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ ἀξιώσεις ἐκεῖναι ἦσαν ἤδη δεινόταται, διότι ἠναγκάσθη ν' ἀναγνώρισῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον, νὰ παραδώσῃ ὅμηρον ἓνα τῶν υἱῶν καὶ νὰ καταβάλῃ χίλια τάλαντα ὧν τὰ ἡμίση παραυτίκα, τὰ δὲ ἡμίση, κατὰ φόρους, εἰς ἔτη δέκα. Ἐτιμωρήθησαν δὲ καὶ οἱ καλοὶ κάγαθοι Ἀχαρνᾶνες διὰ τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον πίστιν· διότι καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ Λευκίου Κοϊντίου, ἀδελφοῦ τοῦ Τίτου Κοϊντίου Φλαμινίου, ἐβιάσθησαν μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς κεφαλαῖς νίκην νὰ ἀναγνώρισωσι τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Ταύτης τῆς πρὸς Φίλιππον συνθήκης τῶν Ῥωμαίων ὁ ἐπαχθέστερος ὅρος δὲν ἦτο οὔτε ἡ χρηματικὴ ζημία, οὔτε ἡ τοῦ στόλου παράδοσις, ἀλλὰ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐτήμεινεν εἰμὴ ὅτι διασπᾶται μὲν ἡ ἐνότης τοῦ ἐλληνικοῦ, τὰ δὲ μεμονωμένα αὐτοῦ κλάσματα ἐκτίθενται τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅ,τι ἄλλοτε ἐγένετο διὰ τῶν ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθηκῶν· ὥστε καὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὡς καὶ ἀπ' ἀνατολῶν, ἅπαντες τῆς Ἑλλάδος οἱ πολέμιοι τὴν διαίρεσιν αὐτῆς ἐπεζήτησαν νὰ νομιμοποιήσωσι, παρεκτὸς μόνον ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ὠφελήθησαν ἀπὸ τῆς διαιρέσεως ταύτης πολὺ ἐπιτηδειότερον ἢ οἱ Πέρται, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' οὐ πολὺ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔλαβον ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῶσι καὶ εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐλληνικὰ πράγματα. Εἴπομεν ἄλλοτε ὀλίγα τινα (σελ. 341) περὶ τῶν δύο πρώτων διαδόχων τοῦ Σελεύκου, τοῦ ιδρύσαντος τὸ Συριακὸν κράτος. Μετὰ τὸν Ἀντίοχον Α'. καὶ τὸν Ἀντίοχον Β'. ἐβασίλευσαν ἀλλεπαλλήλως δύο Σέλευκοι οὐδὲν ἥττον τῶν προκατόχων ἀνίκανοι, μέχρις οὗ μετὰ τὸν Σέλευκον Γ'. (υἱὸν τοῦ Σελεύκου Β'. καὶ ἔγγονον τοῦ Ἀντίοχου Β'.) ἡ βασιλεία περιήλθεν, ἐν ἔτει 224, εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀντίοχον Γ', ὅστις ὁμολογουμένως εἶχε πολλὴν ἀξίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς, πρὶν φθάσῃ νὰ περιπευθῇ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ ἐνόησεν τινα καὶ

ισχύν, περιεπλάκη εἰς τὰς παγίδας τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀντίοχος Γ' κατέβαλε κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη τοὺς στασιάζαντας σατράπας τῆς Μηδίας, τῆς Περσίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ τῷ 217 ἐνίκηθη περὶ Ῥαφίαν, πόλιν Παλαιστίνης, ὑπὸ Πτολεμαίου Δ'. τοῦ Φιλοπάτορος, παρ' οὗ ἐζήτησε ν' ἀναλάβῃ τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατακτηθείσας χώρας τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τῶν τριῶν αὐτοῦ προκατόχων· ὠνομάσθη «Φιλοπάτωρ» διότι ἠλπισεν οὕτω ν' ἀποτρέψῃ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐφόνευσε τὸν πατέρα του, διετέλεσε δὲ διὰ παντός ὑποχείριος ἀνθρώπων μοχθηρῶν, παρεσύρθη ὑπ' αὐτῶν ἀπὸ κακουργήματος εἰς κακουργημα, ἀπὸ ἀσιλγείας εἰς ἀσέλγειαν καὶ ἐθανάτωσε πλείστους τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν. Ἀλλὰ τινὲς ἐκ τῶν συμβούλων ἐκεῖνων δὲν ἐστεροῦντο πανουργίας καὶ ἐπιτηδειότητος. οἷον ὁ Σωσίβιος· τὸ κράτος ἦτο πλούσιον, αἱ τότε περιστάσεις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν παρῆχον εὐχερῶς συμμάχους καὶ μισθοφόρους, ὥστε οὕτω ἐξηγείται πῶς ὁ Πτολεμαῖος Δ' ἐνίκησε τὸν Ἀντίοχον Γ'. Ἡ ἥττα αὕτη δὲν ἐκώλυσε τὸν τελευταῖον νὰ εὐδοκιμήσῃ ἔπειτα, εἰς ἐπανειλημμένας κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐπεκλήθη ἀπὸ τούτων Μέγας. Ἐπανελθὼν δ' ἐκεῖθεν συνεμάχησε μετὰ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἥτις διετέλει τότε σφόδρα τεταραγμένη διὰ τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Πτολεμαίου Ε'. τοῦ Ἐπιφανοῦς, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πτολεμαίου Δ'. Τότε λοιπὸν, ἐνῶ ὁ Φίλιππος ἐκυρίευσε τὰς ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατεχομένας ἐν τῇ Θράκῃ καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεις, ὁ Ἀντίοχος ἀνεκτῆσατο τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην. Καὶ ὅλοι μὲν οὗτοι οἱ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς πόλεμοι ἦσαν ἄκairoi καὶ ὀλέθριοι, διότι οἱ βασιλεῖς ἐκείνοι ἐξ ἐναντίας ὄφειλον νὰ ἐνωθῶσι πρὸς ἀλλήλους ἵνα δυνηθῶσι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξ ἴσου ἅπαντες ἐκινδύνουν· ἀλλὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν ἔτι θλιβερώτερα. Δύο τοῦλάχιστον τῶν βασιλέων τούτων ἦσαν ἡνωμένοι πρὸς ἀλλήλους, ὡς εἶδομεν, ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀντίοχος, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέπεσον κατὰ τοῦ πρώτου. Ἡ κοινοτέρα λοιπὸν σύνεσις ὑπηγόρευεν εἰς τὸν Ἀντίοχον τὸ καθῆκον τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ συμ-

ἀχου αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῶν πρέσβων τῆς Ῥώμης, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον καὶ ἐπολιτεύθη ὡς ἐχθρὸς σχεδὸν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, μέχρις οὗ, καταβληθέντος τούτου, οἱ πανούργοι αὐτοῦ νικηταί, ἀποβαλόντες τὸ προσωπεῖον, ἀπήτησαν καὶ ἀπὸ Ἀντίοχου τήν τε εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου ἀπόδοσιν τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὅσας εἶχε κατακτήσει ἐν τῷ μεταξύ ὁ τῆς Συρίας βασιλεύς. Ὡς τε οἱ Ῥωμαῖοι ἀφοῦ ἔλαβον πᾶσαν ἄνεσιν ἵνα κατατροπώσωσι τὸν Φίλιππον καὶ ἀνεδείχθησαν πρόμαχοι τῆς ὑποτιθεμένης ἀνεξαρτησίας τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, συγχρόνως πᾶρίσταντο προστάται καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῶν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὁ δὲ Ἀντίοχος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεμονοῦτο, μόνους δὲ συμμαχούς παρελάβεν ἀπροσδοκῆτως ὅπως οὖν τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς φίλους αὐτῶν Ῥωμαίους, διότι, ἐλπίσαντες νὰ λάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, εἶδον τὴν προσδοκίαν αὐτῶν ταύτην ματαιωθείσαν διὰ τῆς πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκης, καθ' ἣν ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία ὅλων τῶν ἐλληνίδων πόλεων.

Μετὰ μόνων λοιπὸν τῶν Αἰτωλῶν ἀνέλαβεν ὁ Ἀντίοχος, ἐν χειμῶνι τοῦ ἔτους 192, τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον· καὶ, διαπεραιωθείς εἰς τὴν Εὐρώπην, κατέκτισεν ἀμέσως τὴν Εὐβοίαν. Ἀλλὰ πάλιν περιέπεσεν εἰς νέα σφάλματα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχε πράξει τὸ λάθος τοῦ νὰ μὴ συμμαχήσῃ ἐγκαίρως μετὰ τοῦ Φιλίππου· ἥδη δὲ, προτείνας ἀξιώσεις εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα αὐτῆς νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Πλὴν τούτου, ἀντὶ νὰ καταλάβῃ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ῥωμαίων τὰ ἐπικαιρότερα χωρία, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ γάμους ἀκαίρους ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας. Ἐν τῷ μεταξύ δ' ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς, ὑπὸ τὸν ὑπατον Γλαβρίωνα, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Φιλίππου, κατέκτισε πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν τῷ 191. Τότε μόλις ἐξυπνήσας ὁ ἐν Χαλκίδι Ἀντίοχος μετέβη εἰς τὴν στερεάν· ἀλλὰ μὴ λαβὼν ἀποχωρῶσαν ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν συνδρομὴν καὶ κατατροπωθεὶς περὶ Θερμοπύλας ὑπὸ τοῦ Γλαβρίωνος, ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ὁμῶς δὲν ἠγνόουν νὰ ἀφήσουν αὐτὸν οὐδ' ἐκεῖ ἀνεγόχλητον. Κατὰ

τὸ ἀκόλουθον ἔτος 190, ἕτερος αὐτῶν ὑπατος, ὁ Σκηπίων, ἐπι-
τρέψας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ἐξέμνηνον ἀναγκαστὴν καὶ λαβὼν τὰ
πιστὰ παρὰ Φιλίππου, διέβη τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ ῥωμαϊκὸς
στόλος δις συμμαχήσας πρὸς τὸν συριακὸν κατέβαλεν αὐτόν. Ὁ
Ἀντίοχος μάτην ἤδη προέτεινε λόγους περὶ εἰρήνης· οἱ Ῥωμαῖοι
ἤθελον τὴν ἐντελῆ αὐτοῦ ταπεινώσιν καὶ ἐπέτυχον ὅ,τι ἤθελον
κατατροπώσαντες αὐτόν, τῷ 190, εἰς μάχην κρίσιμον συγκροτη-
θεῖσαν περὶ τὴν Λυδικὴν πόλιν Μαγνησίαν τὴν πρὸς Σιπύλῳ. Διὰ
τῆς νίκης ταύτης κατέστησαν κύριοι καὶ διαιτηταὶ τῆς Ἀσίας.
Ἔτι ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου πολλάκις οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν εἶπον καὶ
ἐκήρυξαν ὅτι ἦν βασιλεὺς Ἀντίοχος ὁ Μέγας· ὅπερ ἐστὶ, πρὶν ἔτι
τὸν νικήσωσιν, ἀπεράσιταν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον, ἀπαράλλάκτως
καθὼς ὁ Ναπολέων Α΄. συνείθιζε νὰ λέγῃ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐτυ-
χίας περὶ πολεμίων βασιλείων καὶ ἐθνῶν. Μετὰ δὲ τὸ ἐν Σιπύλῳ
κατόρθωμα, ἅπαντα ἡ Ἀνατολὴ ἐπροσκύνησε τοὺς νικητὰς ταπει-
νῶς. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, οἱ ἀπόγονοι τῶν στρατηγῶν, οἵτινες
μετ' Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κατετρόπωσάν ποτε τὸν Δαρεῖον,
οἱ Ἀντίοχοι, οἱ Πτολεμαῖοι, οἱ Ἀτταλοὶ, ἔπαθον ἤδη παρὰ Ῥω-
μαίων ὅ,τι πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν εἶχε πάθει ὁ τῆς Περ-
σίας βασιλεὺς παρ' Ἀλεξάνδρου καὶ Ἑλλήνων· διότι ὁ ἑλληνισμὸς
διέδωκε μὲν τὴν γλῶσσαν, τὴν εὐφυΐαν, τὴν τέχνην αὐτοῦ εἰς τὰς
ἀνατολικὰς ἐκεῖνας χώρας, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ κατορθώματος τούτου
ὑπέκυψε κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἔκλυσιν, τὴν
εἰς τὰς χώρας ταύτας ἰδιάζουσιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἦτο
ἀδύνατον ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἀκμάζουσιν τῶν Ῥωμαίων τόλ-
μην, ἀλκὴν, ἐπιτηδειότητα. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Παργάμου Εὐμένης
Β΄ ἤλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν
ἡγεμόνων τοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτειῶν καὶ πόλεων
τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπορεύθησαν πρὸς αὐτοὺς πρεσβεῖαι ἀπεκδεχό-
μεναι εὐπειθῶς διαταγὰς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας καὶ
ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ε΄. ἐπολιτεύθησαν, ἔτι πρὸ
τῆς ἥττης τοῦ Ἀντιόχου, ὡς ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης· ὁ δὲ Ἀντίοχος
αὐτὸς, μετὰ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἥτταν, ἐνῷ ἐκυριάρχει ἔτι ἀπὸ
Συρίας μέχρις Ἰνδοῦ, ἐπεμφεν ὡσαύτως εἰς τὴν κοσμοκράτορα πό-
λιν πρεσβεῖαν ἐπίσημον ἵνα ἀξιωθῇ παρὰ τῆς εὐμενεῖς τῆς ῥωμαϊ-

κῆς βουλῆς τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τοὺς ὁπαίους αὐτὴ ἤθελεν εὐδο-
κήσει νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ. Καὶ οἱ ὅροι ὑπῆρξαν βαρεῖς. Ὁ Ἀντίοχος
ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ πλη-
ρώσῃ μὲν ἐντὸς 12 ἐτῶν τάλαντα 12,000, νὰ παραδώσῃ δὲ
ἅπαντα τὰ πολεμικὰ πλοῖα, τοὺς ἐλέφαντας καὶ τινὰς ἑλλήνας
πρόσφυγας. Τὰς δὲ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τὸν Ἀντίοχον χώρας διέ-
νειμαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν, δωρησάμενοι τὸ μὲν
πλεῖστον εἰς τὸν Εὐμένην, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τοὺς Ῥοδίους, διότι
δὲν ἤθελον ἔτι νὰ μεταβάλωσι τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς ἐπαρχίαν
ιδίαν, πρὶν γίνωσιν ἐντελῶς κύριοι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλά-
δος. Καὶ οὕτε τοὺς Αἰτωλοὺς, τοὺς συμμάχους τοῦ Ἀντιόχου,
ἐλησμόνησαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 189 ἐπέβαλον αὐτοῖς
εἰρήνην δι' ἧς ὁ πένης ἐκεῖνος λαὸς ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ 500
τάλαντα, ἐχωρίσθησαν τῆς Αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας ἅπαντα τὰ μὴ
Αἰτωλικά χωρία καὶ ὁ οὕτω ἐξασθενήσας δῆμος, ὁ τῶν Αἰτωλῶν,
ὑπεχρεώθη νὰ τηρῇ ἀδόλως αὐτὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ
δήμου τῶν Ῥωμαίων.

Πρόδηλον δὲ ἦτο ὅτι τὴν αὐτὴν τύχην ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ
λάβῃ καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς. Ναὶ μὲν διὰ τῆς εἰρήνης, ἣτις συνωμολο-
γήθη τῷ 197 πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ἀνεγνωρίσθη ἡ
αὐτονομία ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν· καὶ ἐγένετο ἡ ἀναγνώ-
ρισις αὕτη πανηγυρικῶς, διότι ὁ Φλαμινῖος, ἐλθὼν ἐν ἔτει 196
ἐκ Μακεδονίας εἰς Κόρινθον, ὅπου ἐτελοῦντο τότε τὰ Ἴσθμια,
ἀνήγγειλεν ἐνταῦθα διὰ κήρυκος, ὅτι αἱ σύγκλητος ἡ Ῥωμαίων
καὶ Τίτος Κοῖντιος, στρατηγὸς ὑπατος, καταπολεμήσαντες βασι-
λέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας, ἀφίσσιν ἐλευθέρους, ἀφουρητόους,
ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Φω-
κέας, Λοκροὺς, Εὐβοεῖς, Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θετ-
ταλοὺς, Περγαίους. Ὁ δὲ πρὸς τὸν Τίτον ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλή-
θους ἔνεκα τοῦ κηρύγματος τούτου ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε, καθὼς
λέγει Πολύβιος, «παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον». Ἐννοεῖται
δὲ ὅτι παρέμειναν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι πρὸς τούτοις οἱ Αἰτω-
λοὶ, οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, μὴ περιληφθέντες
εἰς τὸ κήρυγμα τοῦτο, διότι καὶ προηγουμένως ἡ δὲν ὑπῆρχοντο

εἰς τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν ἣ εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ αὐτῆς. Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐλευθερία ἐκείνη καὶ ἡ αὐτονομία ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιτραπείσα εἰς τοὺς Ἕλληνας, κατέστη δῆλον ἐκ τῶν ἀμέσως ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φλαμινίου πραχθέντων· διότι κατέλιπε τὰς Ῥωμαϊκὰς φρουράς εἰς τὰς κατακτηθείσας πόλεις, ἀφῆκε τὴν Σπάρτην ὑπὸ τὸν αἰσχρὸν τύραννον Νάβιν, καὶ, καθίσας ἐν Ἑλλάδι δικαστήριον, ἐρρύθμισεν αὐτοδικαίως, ἐν ὄψει τῆς Ἑλλάδος ὅλης, τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα, προγυμνάζων οὕτω τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τελευταῖον δὲ συγκροτήσας ἐν Κορίνθῳ μεγάλην ἐθνικὴν σύνοδον καὶ λαλήτας ἐλληνιστὶ πρὸς τὰ συρρέυσαντα ἐκεῖ πλήθη, προέτρψεन εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰς εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Ῥώμην τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες συγκινηθέντες διὰ τὴν τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῶν πρόνοιαν τοῦ ἐξαισίου ἐκείνου ὑποκριτοῦ, ἔχυσαν δάκρυα ἀγαλλιιάσεως· τὸ δὲ θαυμαστότερον ἔκλαυσε καὶ ὁ Φλαμίνιος αὐτός! Τοιαύτη αὐτονομία ἦτο ἀδύνατον βεβαίως νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ. Τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν ἔθνη μικρά, τὰ ὅποια οὕτως ἢ ἀναλόγως πῶς προστατευόμενα καὶ παιδαγωγούμενα ὑπὸ ἰσχυροτέρων, σώζουσιν οὐδὲν ἥττον τὴν αὐτοτελεῖ ὑπαρξίν· ἀλλὰ τοῦτο διότι σήμερον παρὰ τοῖς ἰσχυροτέροις ἐκείνοις ὑπάρχουσιν ἕτεροι ἐπίσης ἰσχυροί, οἵτινες δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ὀλοσχερῇ ἐξαφάνισιν τῶν ἀσθενεστερῶν ἐθνικοτήτων, ἐνῷ τὸ πάλαι, καὶ ἰδίως ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, εἷς μόνος ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ ἰσχυρὸς δυνάστης, ἀπὸ τῆς ὀρέξεως τοῦ ὁποίου ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη ὅλων τῶν λαῶν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τοιούτων ἀνεξελέγκτων καὶ ἀπεριορίστων δυναστῶν ἡ ὀρεξίς εἶναι ἄπληστος καὶ ἀκόρεστος. Δὲν λέγομεν τοῦτο ἵνα παραπενοθῶμεν κατὰ τῆς Ῥώμης· τὰ ἔθνη ὅσα εἶναι ἄξια ἐλευθερίας ἐπὶ τέλους σώζουσιν αὐτήν. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔθνος, ἀφοῦ μετὰ τινὰς ἑκατονταετηρίδας προσέλαβε νέα στοιχεῖα ἠθικῆς ῥώμης καὶ ἰδίως ἀνεκαινίσθη, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, κατάρθωσε νὰ κατισχύσῃ τῶν προτέρων κυριαρχῶν. Εἵπομεν δὲ ὅσα εἵπομεν ἀπλῶς ἵνα ἐξηγήσωμεν τὰ τότε μετ' ὀλίγον συμβάντα.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαμινίου καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ τοῦ Ἀντιοχικοῦ καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ πολέμου,

ἀφῆκαν ἐπὶ τινα χρόνον ἥσυχον τὴν ἄλλην ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἐφάνη ἀναλαβοῦσα νέαν ζωὴν. Ὁ τύραννος τῆς Σπάρτης Νάβις, ἐπιχειρήσας τῷ 191 ν' ἀνακτήσῃ τὰς παραλίους Λακωνικὰς πόλεις, ἠττήθη ὑπὸ τοῦ φιλοποίμενος· ζήτησας δ' ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐφρονεῦθη ὑπὸ τούτων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ γίνωσι κύριοι τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ τότε οἱ Σπαρτιαῖται ἐπαναστάντες ἐξέβαλον τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ κατετάχθησαν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Αὐτοὶ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι παρέδωκαν εἰς τὴν συμπολιτείαν ταύτην καὶ τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Ἡλείους, καθὼ συμμάχους διατελέσαντας τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιόχου. Ὡς τε περὶ τὸ 190 ἔτος ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία περιέλαβεν ἅπασαν κατὰ γράμμα τὴν Πελοπόννησον· καὶ συνέβη τότε ὅ,τι οὐδὲ πώποτε ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος ἐποχῶν εἶχε πρότερον συμβῆ, ἢ τῆς χερσονήσου ταύτης ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν ἑνωσις. Ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ, διότι ἡ ἐνίσχυσις οἰουδήποτε μέρους τῆς Ἑλλάδος δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Μετ' ὀλίγον ἀποστάντων τῶν Μεσσηνίων ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἀντὶ τῆς αἰτηθείσης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν συνδρομῆς, ἀπήντησαν ὅτι δὲν ᾔθελον ἰδεῖ δυσαρέστως ὄχι μόνον τοὺς Μεσσηνίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Κορινθίους χωριζομένους ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Μικρὸν ἔπειτα οἱ Σπαρτιαῖται περιῆλθον εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς Ἀχαιοίς· ἀμφοτέρων δὲ ἀποταθέντων πρὸς τὴν Ῥώμην, ἡ Βουλὴ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπάντησιν ἀμφίβολον καὶ ἐπιτηδεῖαν μόνον εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν. Τότε οἱ Ἀχαιοὶ, θεωροῦντες ὅτι δι' οἰκείας μόνον παρασκευῆς ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἔπεμψαν ἐν ἔτει 183 κατὰ τῶν Μεσσηνίων τὸν Φιλοποίμενα, ὅστις ἀπέκρουσε μὲν τοὺς ἀποστάντας, ἀλλ' ἠχμαλιωτεύθη καὶ ἐφρονεῦθη. Καὶ ὁ μὲν ἀντ' αὐτοῦ αἰρεθεὶς στρατηγὸς Λυκόρτας, ὁ πατὴρ τοῦ Πολυβίου, ὁ τελευταῖος ἔγκριτος ἡγεμὼν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, κατετρόπωσε τοὺς Μεσσηνίους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι μὲν τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου, νὰ συνταχθῶσι δὲ αὖθις μετὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη Ἑλλὰς, ὑπέκυψαν μετ' ὀλίγον εἰς νέα δυστυχήματα ἕνεκα τοῦ νέου πολέ-

μου, τὸν ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς Μακεδονίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, εἰ καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ παράσχη ἀξιόλογον εἰς τοὺς Ῥωμαίους συνδρομὴν, ἡδημῶνι ὅμως διὰ τὴν ὑποτελεῖ θέσιν εἰς ἣν πρὸς αὐτοὺς περιῆλθε· καὶ ἀγωνιζόμενος ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτῆς, ἐβόρῳμισε συνετῶς τὰ τε οἰκονομικὰ πράγματα καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν, ἐγύμνασε καλῶς τὸν στρατὸν καὶ ἐζήτησε νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τὰς γείτονας χώρας τῆς Θράκης καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀντέπραπτον παντὶ σθένει ὑποστηρίζοντες τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἀποδεχόμενοι προθύμως ὅλα τὰ κατ' αὐτοῦ παράπονα καὶ αἰείποτε αὐτὸν κατὰδικάζοντες ὁσάκις παρίσταντο ὡς δίκαιη· ὥστε ὁ πόλεμος ἦτο ἀφευκτος, οὐδ' ἀνεξλήθη εἰμὴ διότι ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀποχωρῶντως παρειαυασμένος. Καὶ ἐν τούτοις ἀποθνήσκει ὁ Φίλιππος τῷ 479, τὴν δὲ βασιλείαν παραλαμβάνει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περσεύς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐκληρονόμησε μὲν τὸ κατὰ Ῥωμαίων μῖσος τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας Γένθιος καὶ οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰστρου οἰκοῦντες Βαστάρναι, ἔθνος Γαλατικὸν μετὰ Γερμανῶν ἀνάμικτον, προέτειναν αὐτῷ συνδρομὴν ἐπὶ ὀλίγοις χρήμασιν· ὁ δὲ, διὰ τὴν φιλαργυρίαν, ἀπεποιήθη τὴν συνδρομὴν ταύτην. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας παρασκευὰς διέκοψεν, ἀπατηθεὶς ἀπὸ τῶν φιλικῶν διαβεβαιώσεων τοῦ πρέσβεως τῶν Ῥωμαίων Κοῖντου Μαρκίου Φιλίππου· καὶ τοῦτο ἐνῷ ἤξευρεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγᾶμου Εὐμένης Β', ἔτι ἀπὸ τοῦ 473, καθυπέβαλεν εἰς Ῥώμην ὁρμαθὸν ὅλον κατηγόριων κατ' αὐτοῦ. Ὅθεν ὅτε ἐν ἔτει 474 ἤρχισεν ὁ πρὸς Περσέα πόλεμος τῶν Ῥωμαίων, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἕνα μόνον εἶχε κατὰ πρῶτον σύμμαχον, τὸν ἡγεμόνα τῶν Ὀδρουσῶν Κότυν. Καὶ ἤλπιζε μὲν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἀλλ' αὕτη διηρημένη, ἀσθενὴς καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ῥαδιουργουμένη, οὐδεμίαν παρέτχεν αὐτῷ βοήθειαν, ἐνῷ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξ ἐναντίας εἶχον συμμάχους τοὺς Ῥοδίους καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Περγᾶμου. Οὐδὲν ἦττον κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦσαν ἀκαταγώνιστοι καὶ ὅτι ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, ἤθελον διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν. Κατὰ

δυστυχίαν οἱ μὲν Ἕλληες δὲν ἤξευρον νὰ ἐνωθῶσιν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἤξευρον νὰ ἐπανορθῶσι τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν. Καὶ ἐν ἔτει 168 ἐπιτρέπουσι τὸν πόλεμον τοῦτον εἰς Λεύκιον Αἰμίλιον Παῦλον, ἄνδρα διαπρεπέστατον ἐπὶ συνέσει καὶ τόλμῃ. Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος, ἐπαυξήσας τὸν στρατὸν καὶ ἀνορθώσας τὴν πειθαρχίαν, ἀμα ἤλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠνάγκασε τοὺς Μακεδόνας νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρι Πύδνης, περὶ δὲ τὴν πόλιν ταύτην ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Περσέα, ὅστις ἔφυγε μὲν μετὰ τῶν θησαυρῶν εἰς Σαρδοθήκην, ἀλλὰ προδοθεὶς ὑπὸ τινος Κρητὸς ἀπήχθη εἰς Ῥώμην, παρηκολούθησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἀπέθανε μετὰ τετραετῇ αἰχμαλωσίᾳ οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ἐκείνης, εἰς Ἀλβαν Λόγγαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἤδη κύριοι τῆς Μακεδονίας· μὴ θέλοντες ὅμως νὰ μεταβάλωσιν αὐτὴν διὰ μιᾶς εἰς ἐπαρχίαν, παρесеύασαν τὰ πάντα πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῷ ἐλευθέρου μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθῶς δὲ ὀλεθρίου πολιτεύματος. Διήρσαν τὴν χώραν εἰς τέσσαρας ἰδίας πολιτείας, ἀπαγορεύσαντες τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἐπιγαμίαν καὶ ἔγκτησιν, ὅπερ ἐστὶν, ἀπαγορεύσαντες εἰς τοὺς πολίτας ἐκάστης τῶν πολιτειῶν τούτων τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτῆσιν εἰς τὰς ἄλλας πολιτείας καὶ νὰ συνομολογῶσι γάμους μετὰ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων τούτων πολιτειῶν· τοῦτο δὲ ἵνα καταστήσωσιν ἀδύνατον πάντα μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμον καὶ πᾶσαν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπανάστασιν. Πλὴν τούτου ἡλάττωσαν μὲν τοὺς πληρωτέους εἰς τὴν Ῥώμην φόρους ἐπὶ τὸ ἥμισυ τῶν πρότερον εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τελουμένων, ἀλλὰ δὲν ἐβελτίωσαν διὰ τοῦτο πολὺ τὴν τύχην τοῦ Μακεδονικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον εἶχεν ἤδη, ἐκτὸς τῶν φόρων ἐκείνων, νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὴν συντήρησιν τεσσάρων κυβερνήσεων ἀντὶ μιᾶς· ἐνῶ οἱ πόροι αὐτοῦ ἡλαττώθησαν οὐ μόνον διὰ τὴν καταστροφὴν πάσης ἐμπορίας, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐσφετερίσθησαν τὴν ἐπικαρπίαν τῶν ἀργυρείων, τῶν χρυσορυχείων καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν πολὺ συμφερότερον ταύτης τῆς ὑποτιθεμένης αὐτονομίας ἤθελεν εἶναι εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἐὰν ἡ χώρα αὐτῶν μετεβάλλετο ἀπλῶς εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Τὸ δὲ πάντων ἴσως φοβερώτερον, οἱ Ῥωμαῖοι ἠνάγκασαν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν διατελέσαντάς ποτε

Μακεδόνες, δηλαδή όλους τοὺς πλουσίους, τοὺς ἐγκρίτους πολί-
τας νὰ μεταναστεύσωσιν, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐπὶ
τῇ προφάσει ὅτι ἡ παρουσία αὐτῶν δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ εἰς-
αχθὲν ἤδη εἰς τὴν Μακεδονίαν δημοκρατικὸν πολίτευμα! Κατὰ τὸν
αὐτὸν τρόπον μετεχειρίσθησαν καὶ τοὺς Ἰλλυρίους, τῶν ὁποίων ὁ
βασιλεὺς Γένθιος συμμαχήσας ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ Περσέως συγ-
κατετροπώθη μετ' αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τῶν ἐσχάτως ἐπίσης μετὰ τοῦ
Περσέως, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ταχθέντων Ἑπειρωτῶν, ἐπε-
χείρησεν ὁ Παῦλος Αἰμίλιος συστηματικὴν λεηλασίαν, καταστρέ-
ψας μὲν 70 αὐτῶν πόλεις, ἐξανδροποδισάμενος δὲ 150,000 ἀν-
θρώπων. Ὡσαύτως ἐτιμωρήθη καὶ ὁ Εὐμένης, διότι, ἀκμάζοντος
τοῦ πολέμου, ἐνόησεν ὁπόσον ὀλεθρίως εἶχε πολιτευθῇ καὶ ἐπεχεί-
ρησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Περσέως. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίσχυσαν ἤδη
τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν πρὸς βλάβην τοῦ Εὐμένους,
καθὼς πρότερον εἶχον προάξει αὐτὸν τοῦτον τὸν βασιλέα τοῦ
Περγᾶμου πρὸς βλάβην τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Περσέως. Τελευ-
ταῖον οἱ Ῥόδιοι, οἱ θελήσαντες ὁμοίως νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πτῶσιν
τῆς Μακεδονίας, ἐστερήθησαν τὴν Λυκίαν καὶ τὴν Καρίαν, καὶ
πολυειδῶς ἐξουδενίσθησαν. Ἵνα δώσωμεν δ' ἔννοιάν τινα τῆς ταπει-
νώσεως μεθ' ἧς ἅπαντα ἐν γένει τὰ ἑλληνικὰ κράτη ἐπολιτεύοντο
τότε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, παραθέτομεν αὐτολεξεῖ τὸ ἀκόλουθον
τοῦ Πολυβίου χωρίον, περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Βι-
θυνίας Προυσίας ἐπέτυχε τότε τὴν τῶν Ῥωμαίων εὐνοίαν. « Κατὰ
τὸν αὐτὸν καιρὸν ἦλθε, λέγει ὁ μεγαλοπολίτης ἱστορικός, καὶ
Προυσίας ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ῥώμην, συγχαρησόμενος τῇ συγκλή-
τῃ καὶ τοῖς στρατηγοῖς ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν. Ὁ δὲ Προυσίας οὗτος
οὐδαμῶς γέγονεν ἄξιος τοῦ τῆς βασιλείας προσχήματος· τεκμή-
ραιτο δ' ἂν τις ἐκ τούτων. Ὅς γε πρῶτον μὲν, πρεσβευτῶν παρα-
γεγονότων Ῥωμαϊκῶν πρὸς αὐτὸν, ἐξυρῆμένος τὴν κεφαλὴν, καὶ
πίλεον ἔχων, καὶ τήβενναν, καὶ καλίκιους, ἀπῆντα τούτοις, καὶ
καθόλου τοιαύτῃ διασκευῇ κεχρημένος, οἷαν ἔχουσιν οἱ προσφά-
τως ἡλευθερωμένοι παρὰ Ῥωμαίοις, οὓς καλοῦσι «λιβέρτους». Καὶ
δεξιωσάμενος τοὺς πρεσβευτάς, «ὁρᾶτε, ἔρη, τὸν ὑμέτερον λῖβερ-
τον ἐμὲ, πάντα βουλόμενον χαρίζεσθαι, καὶ μιμεῖσθαι τὰ παρ' ὑ-
μῖν». Ἦς ἀγενεστέρην φωνὴν οὐ ῥάδιον εἰπεῖν. Τότε δὲ κατὰ τὴν

εἵσοδον γενόμενος τὴν εἰς τὴν σύγκλητον, στάς κατὰ τὸ θύρετρον ἀντίος τοῦ συνεδρίου, καὶ καθείς τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας, προσεκύνησε τὸν οὐδὸν καὶ τοὺς καθημένους, ἐπιφθεγξάμενος, «χαίρετε, θεοὶ σωτῆρες»· ὑπερβολὴν οὐ καταλιπὼν ἀνανδρίας, ἅμα δὲ καὶ γυναικισμού καὶ κολακείας, οὐδενὶ τῶν ἐπιγενομένων. Ἀκόλουθα δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὴν κοινολογίαν, εἰσελθὼν ἐπιτελέσατο· περὶ ὧν καὶ τὸ γράφειν ἀπρεπὲς ἦν. Φανείς δὲ τελέως εὐκαταφρόνητος, ἀπόκρισιν ἔλαβε δι' αὐτὸ τοῦτο φιλάνθρωπον υ.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα ἡ ταπεινότης ἦτο βεβαίως ὀλιγωτέρα· καὶ ἐνταῦθα ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐκείνων συμφορῶν καὶ ἐπέτυχον οὕτω παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου τὴν εἰς αὐτοὺς παραχώρησιν τῆς Δήλου καὶ τῆς Δήμου. Ἐπειτα ἐνταῦθα ὑπῆρχον ἕτερα δεινὰ, ἡ ἐρήμωσις τῆς χώρας ἕνεκα πολλῶν αἰτιῶν, μάλιστα δ' ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, ἡ ἀδιόρθωτος τῶν πόλεων ἀντιζήλια καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαι ὀλέθρια διαιρέσεις, ἡ κακοήθεια πλείστων πολιτῶν προθύμων νὰ αἰσχροκερδίσωσιν ἐκ τῶν συμφορῶν τῆς πατρίδος· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν ἔπαυον ἐπιτηδείως ὠφελοῦμενοι ἀφ' ὅλων τούτων τῶν δεινῶν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Βοιωτίαν, ἐπὶ τῇ ἀπλῇ καταμηνύσει ἀνθρώπων μοχθηρῶν, συνελήφθησαν πολλοὶ τῶν χρηστοτέρων πολιτῶν ὡς διατελέσαντες δῆθεν ὁπαδοὶ τοῦ Περσέως καὶ ἀπῆχθησαν εἰς Ἰταλίαν. Τὰ αὐτὰ ἐγένοντο καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἃν καὶ εὐσηχημότερον ὁπώσοῦν. Ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ταύτῃ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος, ἀρχηγὸς τῆς σωφρονεστέρας μερίδος ἦτο ὁ καλὸς καὶ γαθὸς Λυκόρτης ὁ τοῦ Πολυεῖου πατήρ. Οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, προῖσταμένου τοῦ ὠνίου Καλλικράτους, ἐσυκοφάντησαν παρὰ τοῖς πρέσβεσι τῶν Ῥωμαίων τοὺς ἐγκριτωτέρους τῶν πολιτῶν, τὸν ἀριθμὸν 4,000, ὡς συνεννοηθέντας μὲ τὸν Περσέα. Ἡ κατηγορία ὑπεβλήθη εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον· καὶ ἐνταῦθα οἱ πρέσβεις ἀπῆτησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ μεταβῶσιν οἱ χίλιοι ἐκεῖνοι εἰς Ῥώμην διὰ ν' ἀπολογηθῶσιν ἐκεῖ. Οἱ ἐπίσημοι οὗτοι πολῖται, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Πολύειος, ἐκρατήθησαν εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ 47 ὅλα ἔτη, ὡς ὅμηροι, καὶ

μόλις τῷ 151, μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν, ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας, ὄντας περὶ τοὺς 300, νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα. Ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν παρώξυνε τὸ κατὰ τῆς Ῥώμης μῖσος καθ' ὑπερβολὴν, ἀλλ' ἀκαίρως· διότι τί ἡδύνατο ἡ ἀσθενὴς Ἑλλάς, διηρημένη μάλιστα εἰς ῥωμαΐζοντας καὶ μὴ ῥωμαΐζοντας, ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι μετὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ συμβάντα θάνατον τοῦ Λυκόρτα δὲν κητύχησαν πλέον νὰ λάβωσιν ἀρχηγὸν διακρινόμενον ἐπὶ χρηστότητι τοῦλάχιστον, ἂν ὅχι ἐπὶ ἱκανότητι; Ὁ ἐν ἔτει 150 προχειρισθεὶς στρατηγὸς Δάιος, εἰς τῶν 300, δωροδοκεῖται 3 τάλαντα ὑπὸ τοῦ προηγουμένου στρατηγοῦ, τοῦ Σπαρτιάτου Μεναλκίδου ἵνα σώσῃ αὐτὸν κατηγορηθέντα ὅτι ἠθέλησε ν' ἀποσπᾷ ἀπὸ τῆς Ἀχαιϊκῆς συμπολιτείας τὴν Σπάρτην. Καὶ ἤδη ὁ Δάιος, κινδυνεύων ὡς αὐτὸς νὰ κατηγορηθῇ διὰ τε τὴν δωροδοκίαν ταύτην καὶ ἄλλας καταχρήσεις, ζητεῖ νὰ περισπᾷ τὴν κοινὴν προσοχὴν καὶ προκαλεῖ νέας διενέξεις πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἥτις ἀείποτε ἐπόθει ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις ὑποβάλλεται εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν βουλὴν ἥτις ἀποφαίνεται ὅτι θέλει πέμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους ν' ἀπορρυσώσιν ἐπὶ τόπου περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ, προτρεπόμενοι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἐπομένου ἔτους Λαμοκρίτου, ἐνὸς ὄντος ὡς αὐτὸς τῶν 300, δὲν περιμένουσι τὴν ἀπόφασιν τῶν Ῥωμαίων, ἀναβιβάλλοντων ἐπιτηδες, ὡς φαίνεται, τὴν ἀποστολὴν τῆς πρεσβείας· ἀλλ' ἐπιτίθενται κατὰ τῆς Σπάρτης τόσῳ μᾶλλον θαρράλῳς ὅσῳ πρὸ μικροῦ νέκ παρήχθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν Μακεδονίᾳ πράγματα. Τῷ 150 ἀνὴρ τολμητίας, ὀνόματι Ἀνδρίσκος, καλῶν δὲ ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως διὸ καὶ ψευδοφίλιππος ἀποκαλεῖται, ὠρελθεὶς ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ δυσαρέσκαιαν, ἀνηγόρευσε ἐαυτὸν βασιλέα, τῇ συνδρομῇ Θρακῶν τινῶν ἡγεμόνων, κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν ἅπασαν, ἠπείλησε τὴν Θεσσαλίαν, καὶ, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐνίκησε τὸν ῥωμαῖον στρατηγὸν Ἰουζέντιον. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀνδρίσκος κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ἐν ἔτει 148 ὑπὸ ἐτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Μετέλλου, ὅστις διὰ τὴν ταχέειαν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τούτου ἔλαβεν, ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ ἀμακεδονι-

κοῦν· αἱ δὲ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐχθροπραξίαι τῶν Ἀχαιῶν κατέ-
 παυσαν διὰ τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πραγμά-
 των, ἐπὶ τῆς στρατηγίας τοῦ Διαιίου, διαδόχου ἀναδειχθέντος τοῦ
 Λαμοκρίτου. Καί μετ' ὀλίγον, ἐν ἀρχῇ τοῦ 147, ἦλθε τελευταῖον
 ἡ πρὸ πολλοῦ ἀναγγελλομένη πρεσβεία, ἡ περὶ τὸν Αὐρήλιον
 Ὀρέστην, ὅστις, παρισταθεὶς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον, εἶπεν,
 ὅτι ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων νομίζει δίκαιον οὐ μόνον ἡ Σπάρτην,
 ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Ἡράκλεια ἡ πρὸς Οἶτη καὶ
 οἱ ἐν Ἀρκαδίᾳ Ὀρχομένιοι νὰ χωρισθῶσι τοῦ Ἀχαικοῦ συνεδρίου.
 Ἡ ἀξίωσις αὕτη ἠρέθισε τὰ πνεύματα καὶ οἱ πρέσβεις περιουθρί-
 σθησαν. Ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ βουλὴ, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸν τρι-
 τον καὶ τελευταῖον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, ἔτι δὲ καὶ τὸν οὐδὲν
 ἥττον δυσχερεῖ Ἰδηρικὸν, ἔκρινεν εὖλογον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ
 μετριοφρονήσῃ καὶ ἔπεισε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 147, νέαν
 πρεσβείαν ἐπιτετραμμένην νὰ συμβιβάσῃ τὴν μεταξὺ Λακεδαιμο-
 νίων καὶ Ἀχαιῶν διαφορὰν, μηδὲν λόγον ποιούσα τῆς εἰς τὸν
 Ὀρέστην γενομένης ὕβρεως. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ πρεσβεία ἀπῆλθεν
 ἀπρακτος. Ὁ δὲ τότε προχειρισθεὶς στρατηγὸς Κριτόλαος, καὶ
 οὗτος εἰς ὧν τῶν 300, παρεσκευάσθη ἐντὸς τοῦ χειμῶνος εἰς πό-
 λεμον, κατέπεισε τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον νὰ κηρύξῃ αὐτὸν ἐπι-
 στήμως κατὰ τῆς Σπάρτης, συνεμάχησε μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ
 τῶν Χαλκιδέων καὶ ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 146 τὴν πο-
 λιορκίαν τῆς Ἡρακλείας τῆς πρὸς Οἶτη, ἥτις, ἅμα μετὰ τὴν δικ-
 κήρυξιν τοῦ Ὀρέστου, ἀπέστη τῆς συμπολιτείας. Ὁ κατατροπώ-
 σας τὸν Ἀνδρίσκον Μέτελλος, ἀνὴρ ὧν εὐγενὴς καὶ ἐπιεικής, εἶχε
 προσπαθήσει, δι' ἐπανειλημμένων παραινήσεων ν' ἀποτρέψῃ τοὺς
 Ἀχαιοὺς ἀπὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν τούτων, αἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ
 θεωρηθῶσιν ὑπὸ τῆς Ῥώμης εἰς ἡ ὡς κατ' αὐτῆς γινόμεναι· ἀλλὰ
 δὲν εἰσηκούσθη καὶ τότε ἐπῆλθεν ἐκ Μακεδονίας κατὰ τοῦ πο-
 λιορκούντος τὴν Ἡράκλειαν Κριτολάου. Ὁ δὲ, καὶ τοὶ ἄρχων
 στρατοῦ ἀξιολόγου, ὑποχωρεῖ ἀμέσως, ἀλλ' ἠττάται ὁλοσχερῶς
 περὶ Σιάρφειαν τῆς Λοκρίδος, εἰς μάχην μετὰ τὴν ὁποίαν ἔγεινεν
 ἄφαντος, εἴτε καταποντισθεὶς εἴτε πικρὸν κώνειον. Καὶ τὴν μὲν
 στρατηγίαν τῶν Ἀχαιῶν ἀναλαμβάνει κατὰ τὸν νόμον ὁ τοῦ προη-
 γουμένου ἔτους στρατηγὸς Δίαιος, ὁ δὲ Μέτελλος, διατρίψας ἐπὶ

τινα καιρὸν εἰς Θήβας, ἔρχεται ἤδη εἰς τὸν ἰσθμὸν καὶ προτείνει πάλιν ὄρους περὶ εἰρήνης ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρῳ τοῦ νὰ περισταλῇ ἡ Ἀχαιϊκὴ συμπολιτεία εἰς τὰς κυρίως Ἀχαιϊκὰς πόλεις. Ἀλλ' ὁ Δίκαιος ἐπιμένει, ἐπιχειρεῖ νέας στρατολογίας καὶ διενεργεῖ κατὰ τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν νέαν σύνοδον τὴν ἐπικύρωσιν μὲν ἑαυτοῦ ὡς στρατηγοῦ, τὴν ἀπόρριψιν δὲ τῶν ἐπιεικῶν προτάσεων τοῦ Μετέλλου. Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνει ἐξ Ἰταλίας εἰς τὸν ἰσθμὸν μετὰ στρατοῦ ἄλλου ὁ ὑπατος Λεύκιος Μόρμιος, εἰς ὃν ἀνέθηκεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Βουλὴ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ἀχαιικοῦ τούτου πολέμου. Ὁ Μόρμιος ἦτο παντάπασι διάφορος τοῦ Μετέλλου, ἀνὴρ τραχὺς καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἀλλότριος· ἀποπέμψας δὲ ἀμέσως ἐκεῖνον εἰς Μακεδονίαν, ἥτις τότε μετεβλήθη εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, κατατροπώνει περὶ τὸν ἰσθμὸν τὸν Δίκαιον, κυριεύει ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον, φονεύει ἅπαντας τοὺς πολίτας αὐτῆς, ἐξανδραποδίζεται τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἀρπάζει τὰ πολυτιμότερα ἀριστοτεχνήματα, ὅχι διότι ἀπέδιδεν ἀξίαν τινὰ εἰς αὐτὰ, ἀλλὰ διὰ νὰ κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, κατὰ τὸ τότε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπικρατῆσαν ἔθος· καὶ τελευταῖον καταπυρπολεῖ τὴν λαμπράν ἐκείνην πόλιν ἥτις ἔκτοτε ἔμεινε περὶ τὰ 400 περίπου ἔτη ἔρημος. Ἐπειτα δὲ περιελθὼν τὴν ἄλλην Πελοπόννησον, καταβάλλει τὰ τείχη τῶν πόλεων ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου, ἀφοπλίζει τοὺς κατοίκους, διαλύει τὰ συνέδρια τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Βοιωτῶν, καταλύει τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, εἰσάγων ἅπανταχοῦ τὴν τιμοκρατίαν, ἀπαγορεύει τὴν ἔγκτησιν, καταδικάζει τοὺς μὲν Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Εὐβοεῖς νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν 400 τάλαντα, τοὺς δὲ Ἀχαιοὺς εἰς τὴν Σπάρτην 200, καὶ ἐπιβάλλει εἰς ὅλας τὰς μεταλαβούσας τοῦ ἀγῶνος πόλεις φόρον ἐτησίως πληρωτέον εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς δὲν φαίνεται μεταβληθεῖσα ἔκτοτε εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν· τοῦτο δὲν ἐγένετο εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου. Οἱ πλεῖστοι μάλιστα τῶν προεκτεθέντων ἐπαχθῶν ὄρων ἀνεκλήθησαν μετ' ὀλίγον διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Πολυβίου· αἱ δὲ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐξηκολούθησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπολαμβάνουσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης αὐτονομίαν τινὰ ἥτις ὅμως,

καθὼς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ προσεχεῖ βιβλίῳ, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ εὐσχημὸς τις δουλεία.

Εἰς τοῦτο ἀπέληξεν ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποίαν ὁ Φλαμινῖος το-
σοῦτον πανηγυρικῶς, πρὸ ἐνιαυτῶν πεντήκοντα, εἶχεν ἀνακηρύξει
ἐν Κορίνθῳ. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ διὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἐχώ-
ρισαν τότε τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου,
ἵνα εὐχερέστερον καταβάλλωσιν αὐτόν, ἔπειτα, διὰ νέων πρεσβειῶν
καὶ νέων ἐλευθερίας ἐπαγγελιῶν, ἐχώρισαν τὰς ἑλληνικὰς πολι-
τείας ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἰδίως παρέλυσαν τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολι-
τείαν, ἵνα εὐχερέστερον ὑπαγάγωσιν ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ τοῦτο τοῦ
ἑλληνικοῦ ἔθνους τὸ μέρος. Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ
ὕλική καὶ ἠθικὴ ἔκλυσις εἰς ἣν εἶχε περιέλθει τότε ἡ Ἑλλάς, ὑπε-
βοήθησε πολὺ τὴν ἐπιτηδεῖαν ἐκείνην πολιτικὴν. Ὁ Πολύβιος, αὐ-
τόπτης τῶν πραγμάτων ἱστορικός, ἔγραψεν εἰκόνα θλιβεράν τῆς
ὀλιγανθρωπίας καὶ ἐρημίας τῆς τότε Ἑλλάδος, κύριον τοῦ κακοῦ
τούτου αἴτιον θεωρῶν τὴν ἀλαζονείαν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ῥαθυ-
μίαν τῶν ἀνθρώπων. Τοιαύτη δὲ, ἐπιφέρει, ἐπεκράτησε κατὰ τὰς
πόλεις, ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς ἀλώσεως Κορίνθου, ἀκρισία, τα-
ραχὴ, δυσθυμία, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων παρεφρόνησαν, πολ-
λοὶ ἐγένοντο αὐτόχειρες, ἅπαντες δὲ κατήντησαν νὰ θεωρῶσιν ὡς
εὐεργέτημα τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἔχοντες διὰ στόματος τὴν
παροιμίαν α εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν ν. Τὰ
τοιαῦτα δὲ δὲν συνέβαινον μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὰ κοινὰ
τῶν Βοιωτῶν πράγματα, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, περιέστησαν
εἰς τοσαύτην καχεξίαν, ὥστε ἐπὶ εἴκοσι καὶ πέντε σχεδὸν ἔτη τὸ
δίκαιον δὲν διεξήχθη παρ' αὐτοῖς, οὔτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμ-
βολαίων οὔτε περὶ τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων· καὶ τὰ μὲν δημόσια
χρήματα κατεδαπανῶντο εἰς μισθοδοσίας τοῦ πλήθους, αἱ δὲ
ἰδιωτικαὶ περιουσίαι δὲν κατελείποντο πλέον οὔτε εἰς τοὺς συγ-
γενεῖς οὔτε εἰς τοὺς ἀμέσους ἀπογόνους, ἀλλὰ κατησώτευνοντο εἰς
εὐωχίας καὶ μέθας, ὥστε πολλοὺς εἶναι Βοιωτῶν οἷς ὑπῆρχε δεῖ-
πνα τοῦ μηνὸς πλείω τῶν εἰς τὸν μῆνα διατεταγμένων ἡμερῶν.
Οἱ Αἰτωλοὶ πάλιν ἐξηκολούθουν διάγοντες τὸν βίον ἀπὸ ληστείας·
καὶ ἐνόσφ μὲν ἠδύναντο νὰ λεηλατῶσι τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἐκ

τούτων ἐπορίζοντο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, θεωροῦντες πᾶσαν γῆν πολεμίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, γενομένης τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπεμβάσεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ πορθῶσι τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κατήντησαν εἰς ἑαυτοὺς, δηλαδὴ εἰς δεινοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ φοβεράς κατ' ἀλλήλων σφαγὰς, ὥστε ἀπεθηριώθησαν τὰς ψυχὰς καὶ μὴδὲ ὑπετάσσοντο πλέον εἰς τοὺς προεστῶτας αὐτῶν καὶ ἀρχοντας· «δι' ὅπερ ἦν ἀκρισίας καὶ παρανομίας καὶ φόνου πλήρη τὰ κατὰ τὴν Αἰτωλίαν». Παραπλήσια δὲ τούτοις συνέβαινον καὶ κατὰ τὴν Ἠπειρον. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι τοιαύτη ἐλευθερία δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ πολὺ καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἀνάγκην ὑπερβολικῆς τέχνης ἵνα καταλύσωσιν αὐτήν.

Ὁ δ' ἱστορικός Πολύβιος, παρὰ τοῦ ὁποίου διδασκόμεθα ταῦτα πάντα, εἶναι ἴσως ὅ,τι κάλλιστον παρήγαγεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τῆς αὐτονομίας περίοδον. Ὁ Πολύβιος ἐγεννήθη ἐν Μεγάλῃ πόλει τῷ 205 καὶ ἀπέθανε τῷ 123. Ἀσκηθεὶς ἐκ νεότητος εἰς τὰ πολιτικά καὶ πολεμικά πράγματα ὑπὸ τὸν πατέρα αὐτοῦ Λυκούρταν καὶ ὑπὸ τὸν Φιλοποίμενα, καὶ διατελέσας πρὸς τοῖς ἄλλοις ἱππάρχος τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀπῆλθεν ἔπειτα, τῷ 168, εἰς Ἰταλίαν ὡς εἰς τῶν χιλίων ἐκείνων πολιτῶν οἵτινες κατηγορήθησαν ἐπὶ συνεννοήσει μετὰ τοῦ Περσέως. Ἐκεῖ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ σπουδάσῃ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἱστορίαν καὶ πολιτείαν καὶ ἐπειδὴ ἡ ἱστορία αὕτη συνεδέετο ἤδη μετὰ τῆς τύχης ὁλοκληροῦ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐγνώρισεν ἀκριβέστερον ἴσως παντὸς ἄλλου τὴν ὅλην σύγχρονον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἱστορίαν. Οὐδὲ περιορίσθη εἰς τὴν θεωρητικὴν ἀπλῶς μελέτην, ἀλλὰ, φύσει καὶ ἔξει πρακτικὸς ὢν ἀνὴρ καὶ σχετισθεὶς ἐν Ῥώμῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις μετὰ τοῦ περιωνύμου Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου, τοῦ ἐκπορθητοῦ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς ἐν Ἰβηρίᾳ Νουμαντίης, περηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὰς κυριωτάτας τῶν στρατειῶν καὶ δὲν ἔπαυσεν οὕτω ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν διδασκόμενος τὰ κατὰ τὴν κοσμοκράτορα πόλιν. Οὕτω δὲ πολυτρόπως παρασκευασθεὶς, ἔγραψε καθολικὴν ἱστορίαν εἰς βιβλία 40, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου καρχηδονιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς καταλύσεως Κορίνθου καὶ Καρχηδόνος. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων δὲν σώζονται κατὰ δυστυχίαν ἀκέραια εἰμὴ τὰ πρῶτα 5, τῶν δὲ λοιπῶν ὀλίγα μόνον

κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀποσπάσμεντα. Ἀλλὰ, καί τοι το-
σοῦτον ἀκρωτηριασθὲν, τὸ τοῦ Πολυβίου ἔργον θεωρεῖται μέχρι
τῆς σήμερον ὡς ἐν τῶν καλλίστων προϊόντων τῆς ιστορικῆς τέ-
χνης. Δὲν ἔχει βεβαίως τὴν χάριν τοῦ Ἡροδότου· δὲν ἔχει τὸ
δραματικὸν τοῦ Θουκυδίδου πάθος· δὲν ἔχει τὴν ἀττικὴν περὶ τὸ
λεκτικὸν καθαρότητα τοῦ Ξενοφῶντος, ἔχει ὅμως προτέρημα τι
δι' ὃ ἀνεδείχθη πολὺ τῶν προκατόχων ἐκείνων ἀνώτερος καὶ προς-
ήγγισε μᾶλλον εἰς τοὺς ἀρίστους τῶν νεωτέρων ιστορικῶν, τοῦτο,
ὅτι, πρὸς τῇ ἀκριβεῖ καὶ εὐκρινεῖ τῶν πραγμάτων ἐκθέσει, κατα-
δεικνύει ἐκάστοτε καὶ τὰ αἷτια αὐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα· διὸ
δικαίως ὠνόμασε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἀποδεικτικὴν καὶ πραγμα-
τικὴν καὶ κατέστησεν αὐτὴν διδακτικωτάτην εἰς τοὺς πολιτικούς
ἄνδρας παντὸς ἔθνους καὶ παντὸς αἰῶνος. Ἰδίως δὲ παρὰ τοῦ Πο-
λυβίου διδασκόμεθα τὰ κατὰ τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἥτις
ὑπῆρξεν ἡ τελευταία λόγου ἀξία ἀπόπειρα, ἣν τὸ ἐνταῦθα ἑλλη-
νικὸν ἔθνος ἐπεχείρησεν ἵνα διατηρήσῃ τὴν αὐτοτελῆ αὐτοῦ ὑπαρ-
ξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ὀρεῖται χάριτας
πολλὰς εἰς τὸν Πολύβιον· διότι, διατὶ νὰ μὴ τὸ ὁμολογήσωμεν,
δι' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρετῶν καὶ κατορθωμά-
των ἐκτίσαστο ὄνομα μέγα ἐν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν τοῖς νεω-
τέροις χρόνοις, μάλιστα δ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ὅτε ἐγένετο
καὶ δὲν παύει γινομένη ἀντικείμενον ἀκαταπαύστου μελέτης. Ὡς τε
τῇ ἀληθείᾳ εὐλόγως μέχρι τινὸς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ
Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ὑπῆρξε προῖον τῆς ιστορικῆς τοῦ Πολυβίου
μουσῆς μᾶλλον ἢ ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὕτη μουσα ὑπῆρξε προῖον τῆς
Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας.

Ἐνῷ δὲ ὁ ἑλληνισμὸς κατέτριβεν, ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου πελά-
γους, τὰς ἐξησθενημένας αὐτοῦ δυνάμεις εἰς ἀσκόπους ἐμφυλίου
πολέμους, καὶ ἐπὶ τέλους, ὑποκύψας εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν,
περιέπιπτεν εἰς παντελῆ σχεδὸν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν νέκρωσιν,
ἐκείθεν τοῦ Αἰγαίου, ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐξηκολούθει ἀγωνιζόμενος
τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς διαδόσεως καὶ ἐνισχύσεως αὐτοῦ. Οἱ ἀρ-
χοντες αὐτοῦ δὲν ἦσαν βεβαίως οὐδὲ ἐκεῖ χρηστότεροι τῶν ἐνταῦ-
θα ἀρχόντων· καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν πολιτικὴ δὲν ἦτο ἐπιτη-

δειοτέρα καὶ εὐτυχεστέρα. Ὁμολογοῦμεν ἐξ ἐναντίας ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τοῦ Περσίου, τῆς Βιθυνίας, οἱ πλείστοι τοῦλάχιστον, εἶχον περιέλθει εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν τῆς ἐξαχρειώσεως. Ἀλλ' ὁ περὶ αὐτοὺς ἑλληνισμὸς ἔσωζεν ἱκανά τινα ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ ἐπέμενεν ἀναμορφῶν τὰς ἰθαγενεῖς φυλάς. Ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τούτοις ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἄνευ πολλῆς ἐπιχωρίου ἀντιδράσεως, ἥτις, μηδέποτε παύσασα, ἀπέβη ἰδίως ἀξιοσημείωτος περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἐντεῦθα Ἑλλάς ὑπέκυπτεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἥτοι περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ὅτι πρὸ καιροῦ τὰ Ἰνδικὰ καὶ τὰ Παρθικὰ φύλα εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνα καὶ ὑπὸ ἴδια θρησκευματα καὶ ἰδιώματα; ἢ ὅτι βραδύτερον διελύθησαν οἱ δεσμοὶ τῆς κυριαρχίας καὶ ὑποτελείας δι' ὧν συνήπτοντο μετὰ τοῦ Σελευκιδικοῦ κράτους φυλαὶ ἄλλαι ὑπὸ ἰδίου διατελέσασαι δυνάστας οἷον ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ; Ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ συνέβαινεν ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ διαρκῶν ἐπιχωρίων στάσεων, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου Αἰγυπτιακοῦ θρησκευματος καὶ διὰ τῆς παραδόξου ἐπικρατήσεως ἐν τῇ αὐτῇ τε καὶ ἐν τῷ στρατῷ τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν περιποιήθησαν πολὺ οἱ Πτολεμαῖοι εἴτε διὰ τὸ βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν αὐτῶν πνεῦμα, εἴτε ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐπιτύχωσι δι' αὐτῶν τὴν πραγματίωσιν τῶν ἀξιώσεων ἃς δὲν ἔπαυσαν ἔχοντες ἐπὶ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ μᾶλλον ὅμως ἀξιομνημόνευτος πάλιν ἦν ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπέστη περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ἢ κατὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ τότε γενομένη. Διότι μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ μέγιστον ἀποτέλεσμα τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξε τὸ ἑλληνικὸν ἔνδυμα ὅπερ περιεβλήθη ὁ μετ' οὐ πολὺ προκύψας χριστιανισμὸς, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐν τούτοις ἐν Ἰουδαίᾳ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἰουδαίας εἶναι ὁ ἐπαγαγὼν πρὸ πάντων τὸ ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο. Τούτου ἕνεκα θέλομεν ἐπὶ μικρὸν ἐπιστήσῃ ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πάλιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου πρὸς τὸ ἐπιχώριον.

Οἱ Ἰουδαῖοι, ἕνεκα τῶν περὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης ἐρίδων τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων, διετέλεσαν ἡνωμένοι ὅτε μὲν μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ὅτε δὲ μετὰ τῆς Συρίας· καθ' ὅλην μὲν σχεδὸν τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας μετὰ τῆς Συρίας. Ἀλλὰ, ἐπὶ πληρωμῇ φόρου εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους, διεφύλαττον τὸ πάτριον πολίτευμα. Παρὰ τῷ προϋσταμένῳ τοῦ λαοῦ Ἀρχιερεῖ, ὑφίστατο ἐν Ἱερουσαλὴμ «Συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων», τὸ ὁποῖον ἀπεφάσκει περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ ἑλληνισμὸς ἤρχιζε νὰ ἐπενεργῇ λεληθότως εἰς τὰς νεωτέρας τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεάς, ὥστε, περὶ τοὺς χρόνους τούτους, παρήχθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παρ' αὐτοῖς μερὶς τις νεωτερίζουσα καὶ προσφιλὴς ἔχουσα πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἦθη, ἀντιπολιτευομένη δὲ εἰς τοὺς θερμοτέρους ζηλωτὰς τοῦ πατρίου θρησκευματος καὶ πολιτεύματος. Ἐπὶ τέλους ἡ νεωτερίζουσα ἐκείνη μερὶς κατώρθωσε νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Δ'. ὁ Ἐπιφανὴς (ἀδελφὸς μὲν ὢν καὶ διάδοχος Σελεύκου Δ'. τοῦ Φιλοπάτορος, υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντιόχου Γ'. τοῦ Μεγάλου, βασιλεύσας δὲ ἀπὸ τοῦ 175 μέχρι τοῦ 164) ἠΐσωσε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸν διορισμὸν τοῦ Ἀρχιερέως τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθεώρησεν ἐκείνους ἐξ αὐτῶν ὅσοι ἐπέμεινον εἰς τὰ πάτρια ἦθη καὶ νόμιμα ὡς στασιαστάς. Συγχρόνως δὲ, ἐπειδὴ εἶχε χρεῖαν χρημάτων διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιβληθέντα εἰς τὸν Ἀντίοχον Γ'. φόρον, ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 170 τὴν Ἱερουσαλὴμ, κατέλαβε τὸν ναὸν, ἔκαυσε τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς. Περὶ τοῦτο εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Μακκαθαίων περιγράφεται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων αὐτῶν ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ ἐξἑλληνισμοῦ τῆς χώρας τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησαν νὰ ἐκτελέσωσιν οἱ ἑλληνίζοντες ἐγγάριοι, τῇ τῶν Σελευκιδῶν συμπράξει. «Μεταλλάξαντος δὲ τὸν βίον Σελεύκου καὶ παραλαβόντος τὴν βασιλείαν Ἀντιόχου τοῦ προσαγορευθέντος Ἐπιφανοῦς, ὑπενόθευσεν Ἰάσων ὁ ἀδελφὸς Ὀνίου τὴν ἀρχιερωσύνην, ἐπαγγειλάμενος τῷ βασιλεὶ δι' ἐντεύξεως ἀργυρίου τάλαντα ἐξήκοντα πρὸς τοῖς τρια-

κοσίους, καὶ προσόδου τινὸς ἄλλης τάλαντα ὀγδοήκοντα. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπὸσχεντο καὶ ἕτερα διαγράφειν πεντήκοντα πρὸς τοῖς ἑκατὸν, ἐὰν συγχωρηθῇ διὰ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ γυμνάσιον καὶ ἐφηβίαν αὐτῷ συστήσασθαι, καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσολύμοις Ἀντιοχεῖς ἀναγράψαι. Ἐπινεύσαντος δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀρχῆς κρατήσας, « εὐθέως πρὸς τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε ». Καὶ τὰ κείμενα τοῖς Ἰουδαίοις φιλάνθρωπα βασιλικά . . . παρώσατο· καὶ τὰς μὲν νομίμους καταλύων πολιτείας, παρανόμους ἐθισμοὺς ἐκαίνιζεν. Ἀσμένως γὰρ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν γυμνάσιον καθίδρυσε, καὶ τοὺς κρατίστους τῶν ἐφήβων ὑποτάσσων ὑπὸ πέτασον ἤγαγεν. Ἦν δ' οὕτως ἀάκμητις τοῦ ἐλληνισμοῦ, καὶ πρόσθασις ἀλλοφυλισμοῦ διὰ τὴν τοῦ ἀσεβοῦς καὶ οὐκ ἀρχιερέως Ἰάσωνος ἀναγκίαν, ὥστε μηκέτι περ τὰς τοῦ θυσιαστηρίου λειτουργίας προθύμους εἶναι τοὺς ἱερεῖς, ἀλλὰ τὸν μὲν ναὸν καταφρονοῦντες καὶ τῶν θυσιῶν ἀμελοῦντες, ἔσπευδον μετέχειν τῆς ἐν παλαιστρᾷ παρανόμου χορηγίας, μετὰ τὴν τοῦ δίσκου πρόκλησιν ». Καὶ κατωτέρω. « Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον, ἀναγκάζειν τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρίων νόμων, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι. Μολῦναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις νεὼν, καὶ προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαριζεῖν, καθὼς ἐτύγγανεν οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, Διὸς ξενίου ».

Τὸ κατὰ πειστικὸν τοῦτο πολίτευμα ἤγειρε τελευταῖον δεινὴν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐπεχείρησεν ὁ Ματθαθίας, τῷ 167, ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Ἀσαμοναίων ἢ Μακκαβαίων, ἐξηκολούθησαν δὲ οἱ πέντε αὐτοῦ υἱοί, ὧν ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος. Μετὰ τριῶν ἐτῶν πάλην, οἱ Ἰουδαῖοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἀντιόχου Δ', Ἀντιόχου Ε'. τὸν Εὐπάτορα. Καὶ αἱ μὲν συνομολογηθεῖσαι πρὸς αὐτοὺς συνθήκαι διελάμβανον ὅτι ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις αὐτῶν ὡς τὸ πρότερον· ἀληθῶς ὅμως ἐπεκράτει πάλιν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ ἐλλανίζουσα μερίς καὶ διέτριβε μάλιστα αὐτόθι ἐνίοτε στρατηγὸς τοῦ βασιλέως, ὥστε ἡ μερίς τῶν Μακκαβαίων ἦτο σφόδρα δυσχερестаμένη καὶ ἀφοριμὴν ἐξήτει· εἰς ἐπὶ πάλιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, πέμψασα ἐπὶ τούτῳ πρέ-

σβεις καὶ εἰς Ῥώμην αὐτῇσιν αὐτοῖς φιλίαν καὶ συμμαχίαν, καὶ τοῦ ἄραι τὸν ζυγὸν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι εἶδον ἐτὴν βασιλείαν τῶν Ἑλλήνων » καταδουλουμένους τὸν Ἰσραὴλ δουλείαν ». Πῶς νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὰ μὲν ἔθνη τὰ Ἀσιανὰ βασιλείαν Ἑλλήνων ὀνομάζουσι τὴν βασιλείαν τῶν Σελευκιδῶν, καὶ μετὰ-θεσιν εἰς τὰ ἑλληνικά καλοῦσι τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἀπὸ Ἀντιοχείας ἐπιβαλλομένου βίου, καὶ μεταβαλίνειν ἐπὶ τὰ ἑλληνικά τὸ αὐτὸ ἀλλαχοῦ ὀνομάζουσι· καὶ εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε, καὶ ἦν ἀκμή τις τοῦ ἑλληνισμοῦ, λέγουσι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, διαβροῦν ἐμφαίνοντα τὴν συνείδησιν ἣν εἶχον οἱ ἐγγύριοι ἐκεῖνοι ὅτι πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν παλαίουσι, τῶν δὲ νεωτέρων τινὲς ἀξιοῦσιν οὐδὲν ἤττον, ὅτι τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ διάδοχοι οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οὐδὲ ὁ βίος αὐτῶν πρέπον νὰ καλεῖται ἑλληνισμός.

Ἐπαναλαμβάνεται ἔπειτα ὁ ἀγὼν ἐπὶ Δημητρίου Α΄. καὶ Ἀλεξάνδρου Α΄. καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀναδείκνυται νικηφόρος Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, τῷ δὲ 160 ἡττᾶται καὶ πίπτει, ἡ δὲ Ἰουδαία καταδαμάζεται ἤδη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ κατασκευῆς πολλῶν φρουρίων, διὰ παραλαβῆς ὀμῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν εὐνοϊκὴ εἰς τοὺς Ἰουδαίους περίστασις, ἐμφύλιος περὶ τῆς ἀρχῆς ἀγὼν μεταξὺ Δημητρίου Α΄. καὶ Ἀλεξάνδρου Α΄. οὔτινες ἀμφοτέρωι ἵνα προσλάβωσι σύμμαχον τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἰούδα Ἰωνάθαν, ἔρχισαν ἀντιφιλοτιμούμενοι τίς πλείονας νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ παρὰχωρήσεις μέχρις οὗ, πεσόντος τοῦ Δημητρίου, ὁ Ἀλέξανδρος κατήντησε νὰ ἀναγράψῃ τὸν Ἰωνάθαν μεταξὺ τῶν πρώτων φίλων καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν τῷ 150 «στρατηγὸν καὶ μεριδάρχην τῆς Ἰουδαίας». Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρέσθησαν οἱ Μακκαβαῖοι, ἀλλ' ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τῆς ἐξακολουθοῦσας στάσεως τῆς Συριακῆς βασιλείας, κατέστησαν, ἐπὶ τε τοῦ Ἰωνάθαν καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Σίμωνος, κύριοι καὶ αὐτῆς τῆς Φοινίκης, καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι τῶν χωρῶν τούτων ἡγεμόνες. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὅσω μᾶλλον οἱ Μακκαβαῖοι ἐνισχύοντο, τοσούτω μᾶλλον ἐξῆλληνίζοντο, διότι, ἵνα ἐπιτυχῶς καταπολεμήσωσι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἠναγκάζοντο νὰ δανείζονται τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ διοργανισμὸν, τὴν ἐσωτερικὴν

διοίκησιν, τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, τὸ νομισματικὸν σύστημα, ὥστε ἤδη ἐπὶ Σίμωνος ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος εἶχεν ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ἀναπλασθῆ· αὕτη δὲ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ ἐπικράτησις δὲν ἔπαυσε παραγομένη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Ὑρκανοῦ, ὅστις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 107 μέχρι τοῦ 105, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὑρκανοῦ, Ἀριστοβούλου, ὅστις ἀνέλαθεν ἤδη καὶ τὸ βασιλικὸν τῆς Ἰουδαίας ἀξίωμα, ἀλλ' ἀπέθανε κατὰ τὸ ἀκόλουθον 106 ἔτος, μάλιστα δὲ ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀριστοβούλου, Ἀλεξάνδρου Ἰανναίου, ὅστις, βασιλεύσας μέχρι τοῦ ἔτους 78, πλειότερον μὲν ἀπάντων τῶν προκατόχων ἐξέτεινε τὸ ἰουδαϊκὸν κράτος, ἀλλ' οὐδὲν ἔσωζε πλέον τοῦ ἀρχαίου καὶ γνησίου ἰουδαίου. Ὁ Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος ἐστηρίχθη ἐπὶ μισθοφόρων, οὐχὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τοσοῦτοι ἡλλοτριώθη πρὸς τὰ πάτρια ἦθη καὶ νόμιμα, ὥστε προσέκαλεσε κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασιν τῶν πιστῶν Φαρισαίων ἣν δὲν ἐδάμασεν εἰμὴ διὰ τῆς τῶν ξένων συνδρομῆς. Οἱ ἡγεμόνες λοιπὸν οὗτοι τῆς Ἰουδαίας, ὠφελούμενοι ἀπὸ τὰς ἀδιαλείπτους ἔριδας τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ μεγάλου Σελεύκου διαδόχων καὶ ἀπὸ τὴν συνδρομὴν ἣν ἐλάμβανον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων οὔτινες ἐκ συστήματος ὑπεστήριζον αὐτοὺς κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, ἀπέβαλον μὲν ἐπὶ τέλους καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν, ἀλλὰ συναπέβαλον ταῦτοχρόνως καὶ τὸν ἰουδαϊσμόν. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδης ἔκτισεν εἰς Ἱερουσαλὴμ παλαίστρας, θέατρον καὶ ἀμφιθέατρον· κατὰ πᾶσαν τετραετηρίδα ἐτέλει μεγάλους ἀγῶνας καὶ ἐνὶ λόγῳ περιεβλήθη ἐντελῶς ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Καὶ μὲν, ἐν ἔτει 64, ἡττηθέντος τοῦ Ἀντιόχου ΙΑ'. ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Πομπηίου, ἡ Συρία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν, ὁ δὲ Ἀντίοχος περιορίσθη εἰς μόνην τὴν Κομμαγενήν· καὶ τῷ 57, δολοφονηθέντος τοῦ ἐσχάτου τῶν Σελευκιδῶν Σελεύκου τοῦ Κυβισάκτου, ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπομεινάριον τῆς πάλαι ποτὲ ἀχανοῦς ἡγεμονίας τῶν Σελεύκων καὶ Ἀντιόχων· ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀντὶ νὰ περιστείλῃ τὸν τῆς χώρας ταύτης ἐξελληνισμόν, ἐξ ἐναντίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ παγίωσιν.

Καιρὸς δὲ εἶναι νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἄλλων κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χωρῶν ὅσαι εἴτε ἀνέκαθεν ἐλληνικαὶ οὔσαι, εἴτε διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐξελληνισθεῖσαι, ὑπέκυψαν ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν κοσμοκράτορα τῆς Ῥώμης δυναστείαν. Ἡ μικρὰ Ἀσία κατεκερματίσθη, μετὰ τὴν πρὸς Ἀντίοχον Γ'. εἰρήνην τῶν Ῥωμαίων, εἰς πολλὰς πολιτείας, αἵτινες, διὰ τὴν συνεχῆ αὐτῶν ἀντιζήτην καὶ διχόνοιαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ πολὺ τὴν αὐτοτελῆ ἐθνικὴν ὑπαρξίν. Αἱ μᾶλλον λόγου ἄξιαι τῶν πολιτειῶν τούτων ἦσαν τὸ Πέργαμον, ἡ Βιθυνία, ἡ Ῥόδος καὶ ὁ Πόντος.

Ἡ πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθνος αἰσχυρὰ θωπεΐα τῶν βασιλέων τοῦ Περγάμου καὶ ἡ πανουργία μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεύθησαν τὴν προστασίαν τοῦ κυριάρχου ἐκείνου λαοῦ, ἵνα αὐξήσωσι τὸ κράτος αὐτῶν πρὸς βλάβην τῶν γειτόνων, κατέστη σχεδὸν παροιμιώδης. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι ἐπέμειναν μᾶλλον ὅλων τῶν λοιπῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας προστατεύοντες εὐκλεῶς τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην καὶ τὴν βιομηχανίαν, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου καὶ προἰμώτερον καὶ εὐχερέστερον ὅλων τῶν λοιπῶν κατέστησαν λεία τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἄτταλος Γ', ὁ ἐν ἔτει 138 διαδεχθεὶς τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἄτταλον Β', ὅχι μόνον τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα τῶν προκατόχων δὲν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μανιώδους ἀγριότητος παρεφέρετο. Φονεύσας δὲ τοὺς πλείους συγγενεῖς, κατέλιπε διὰ διαθήκης τὸ κράτος εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 133 ἔτει. Καί τις μὲν τῶν ἐγχωρίων, Ἀριστόνικος ὀνομαζόμενος, ἐπεχείρησεν, ὠφελούμενος ἀπὸ τὴν ἀνασείουσιν τότε τὴν Ῥώμην ἐμφυλίαν τῶν Γράκχων στάσιν, νὰ διατηρήσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς χώρας, ἀλλὰ τῷ 130 κατετροπώθη, τὸ δὲ Πέργαμον ἐκηρύχθη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἡ δ' ἐπαρχία αὕτη ἔλαβεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα τῆς Ἀσίας, ὡς ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἤθελον ἔκτοτε νὰ διακηρύξωσιν ὅτι μέλλει ἐπὶ τέλους νὰ περιλάβῃ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπερ καὶ ἐγένετο τῳόντι βαθυμῶδόν.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Βιθυνίας κατέστησαν, ὡς εἶδομεν, πρὸ καιροῦ διὰ τοῦ ταπεινοῦ αὐτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολιτεύματος, ἀνάξιοι τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος. Κόλαξ τῶν ξένων ἐκείνων ὑπῆρξεν

οὐ μόνον ὁ Προσίτας Α΄., ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Προσίτας Β΄. καὶ ὁ ἐγγονὸς Νικομήδης Β΄. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Νικομήδης Γ΄. κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφάνη συμπράττων μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου Γ΄. τοῦ ἀναλαβόντος μακρὸν καὶ γενναῖον κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀγῶνα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλιπὼν αὐτὸν ἐπολιτεύθη ὅπως οἱ προκάτοχοι καὶ ἐκκληροδότησεν ἐπὶ τέλους τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 75.

Οἱ Ῥόδιοι οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοσοῦτον ἴσχυσάν διὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν καὶ τῆς συνέσεως, ἐξέπεσον τῆς ἀκμῆς αὐτῶν περὶ τοὺς χρόνους τούτους. Οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίσθησαν μὲν αὐτοὺς ὡς συμμάχους εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας καὶ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ΄. πολέμους, ἔπειτα ὅμως ἐζήτησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταθλίψωσι καὶ νὰ ἐξασθενήσωσι τοὺς Ῥοδίους ἐπὶ τούτῳ δὲ συνέδραμον τὴν Δῆλον, ἀνεκήρυξαν αὐτὴν λιμένα ἀτελεῖ καὶ ἐπέτυχον μετ' ὀλίγον τοῦ σκοποῦ, διότι, ἡ μὲν Δῆλος κατέστη τὸ κυριώτερον ἐμπορεῖον τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ δὲ Ῥόδιοι τοσοῦτον ἐζημιώθησαν, ὥστε τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ αὐτῶν εἰσδήματα ἡλαττώθησαν ἐντὸς μιᾶς ἐξήκοντος τοῦ ἑκατον τῆς προτέρας ποσότητος. Ἐν τούτοις ἡ Ῥόδος ἐξηκολούθησεν, ὅπως καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ἀπολαμβάνουσα ἀνίσχυρόν τινα αὐτονομίαν, καὶ δὲν κατέστη Ῥωμαϊκῇ ἐπαρχίᾳ εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ αὐτοκράτορος, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἀλλὰ ὀνομαστότατον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κράτος περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὐρισκόμεθα ἀνεδείχθη ὁ Πόντος, διὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Γ΄. (σελ. 334). Ὁ Μιθριδάτης Γ΄. διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ τῷ 124 π. Χ. ἀνήλικος ἔτι· διακριθεὶς δὲ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῇ σωματικῇ καὶ ψυχικῇ ῥώμῃ καὶ ἐπιτηδαιότητι, ἐμελέτησε πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐπιτυχὼν καὶ περιστάσεις πρὸς τοῦτο δεξιὰς. Τῶντι οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἦσαν τότε ἀδιαλείπτως περιπεπλεγμένοι εἰς ἐπικινδύνους πολέμους ἢ εἰς ἐμφυλίους στάσεις· τὸ δὲ Συριακὸν κράτος εἶχε περιέλθει, διὰ τὰς περὶ ἀρχῆς ἑριδας τῶν ἡγεμόνων, εἰς πολλὴν ἀτομίαν· τὸ Πέργαμον, γενόμενον ἤδη Ῥωμαϊκῇ ἐπαρχίᾳ, καὶ αἱ ὅλως ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐξερτημέναι ἡγεμονίαι τῆς Βιθυνίας

καὶ τῆς Καππαδοκίας, ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν ἀκορέστων στρατηγῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἡ Ἀρμενία, περὶ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατατροπώσεως τοῦ Ἀντιόχου Ι΄., κατέστη ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Συριακοῦ βασιλείου καὶ ἤδη προσέκυψαν ἐν αὐτῇ δύο κράτη, τὸ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, καὶ τὸ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς κείμενον τῆς μεγάλης καὶ ἰδίως καλουμένης Ἀρμενίας· τὰ δύο ταῦτα κράτη οὐδεμίαν προσέτεινον ἀξίωσιν ὡς πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἶχον ἐν τούτοις κοινὸν πρὸς τὸν Μιθριδάτην συμφέρον νὰ ἀναχαιτίτῳσιν τὴν πρόοδον τῶν Ῥωμαίων. Τελευταῖον αὐτὸ τοῦτο τὸ συμφέρον εἶχον καὶ οἱ Πάρθοι, οἵτινες, ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ἀρσακίδας, εἶχον κυριαρχήσει πρὸ μικροῦ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ. Ὅθεν ὁ Μιθριδάτης εὐλόγως ἀπέβλεψεν εἰς τὴν συγκρότησιν νέας ἀσιανῆς αὐτοκρατορίας, μάλιστα διότι ἤξευρε νὰ ὠφεληθῇ ἀφ' ὧν τῶν ἐλληνικῶν ἐφευρέσεων καὶ θεσμῶν καὶ διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος νὰ δώσῃ νέαν ψυχὴν εἰς τὴν βάρβαρον ἰσχὺν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Δὲν ἐπετίθη δὲ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐζήτησε τὸ πρῶτον νὰ καθυποτάξῃ ἅπαντα τὰ περὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον κατοικοῦντα βάρβαρα ἔθνη καὶ ἀπάσας τὰς αὐτόθι ἰδρυθείσας ἐλληνικὰς ἀποικίας, ἵνα ἀπὸ τῆς κράσεως τῶν δύο τούτων στοιχείων συγκροτήσῃ δύναμιν μεγάλην. Οἱ παρὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου κατοικοῦντες Ἕλλη- νες, ἐπειδὴ ἔπασχον ἀνέκαθεν πολλὰ ἀπὸ τῶν ληστικῶν ἐθνῶν τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσίας καὶ τοῦ Καυκάσου, ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐξελληνισθέντος ποντικοῦ κράτους, ὥστε ὁ Μιθριδάτης, τῷ 111 π. Χ., προσέθηκεν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ κληρονομηθεῖσαν, ἐντὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας, χώραν, καὶ ἕτερον βασίλειον, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο μὲν ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων συνόρων τοῦ Πόντου περὶ ἅπαντα τὸν Εὐξείνιον μέχρι τῆς Θράκης, ὠνομάσθη δὲ Βοσπόριον κράτος, ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔκειντο αἱ δύο κύριαί αὐτοῦ πόλεις, τὸ Παντικάπαιον καὶ ἡ Φαναγόρεια, ἀμφότεραι ἀποικίαι Ἑλληνικαί (σελ. 320 τοῦ πρώτου τόμου). Τοῦτο δὲ διαπράξας, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον, ἵνα καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλὰ τότε ἤρχι- σε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ῥώμης πόλεμος μακρὸς καὶ ἐναγώνιος,

τοῦ ὁποίου μετέσχε καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ
 ὁγδόῳ βιβλίῳ, καὶ ὅστις, μετὰ διαφόρους διακοπὰς, ἐπαναστάσεις
 καὶ περιπετείας, ἐτελείωσεν ἐν ἔτει 66 διὰ τῆς εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρ-
 χίαν μεταβολῆς τοῦ Πόντου καὶ τῆς εἰς τὸ Βοσπόριον κράτος περι-
 στολῆς τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ βασιλέων.

Κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 67, κατέστη καὶ ἡ Κρήτη ῥω-
 μαϊκὴ ἐπαρχία, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν τῷ ἀκολούθῳ βιβλίῳ, ὁμι-
 λούντες περὶ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου. Τῷ δὲ 58, μία τῶν Κυ-
 πρίων μερῶν, δυσχερестηθεῖσα κατὰ τοῦ ἀρχοντος τῆς νήσου ταύτης
 ἡγεμόνος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Πτολεμαίων, προσέκλεσε τὴν ἐπέμ-
 βασιν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν τῆς Κύπρου εἰς αὐτὸν
 ὑποδούλωσιν. Τελευταῖον καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἣτις καὶ τοι ὑπὸ ἰδίου
 διατελοῦσα βασιλεῖς, πρὸ καιροῦ ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὰς θε-
 λήσεις τῆς Ῥώμης καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτῆς, τῷ 30 π. Χ.,
 ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου, συγκατελέχθη μεταξὺ
 τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ
 ὑστάτου τῶν Πτολεμαίων, Πτολεμαίου ΙΒ΄. τοῦ Διονύσου, καὶ,
 κατόπιν τούτου, τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Κλεοπάτρας.

Τοιοιουτοτρόπως ἔπесον ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἐν
 κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν τῇ Ἀνα-
 τολῇ ἑλληνικὰ κράτη. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἑλληνισμὸς ἀπέβαλεν οὕτω,
 κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τὴν πρώτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, τὴν
 πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν, ὁ ἐθνικὸς αὐτοῦ βίος δὲν κατεβλήθη
 ὑπὸ τῆς ξενικῆς ἐκείνης δυναστείας. Ἐὰν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης
 ἡττήθη πολλάκις ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων, ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ
 πεδίου τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας, δὲν ἔπαυσεν ἀναδεικνύμενος νι-
 κηφόρος· νικηφόρος ὄχι μόνον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ ἐστία καὶ
 μητροπόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν
 διαδόχων ἐξελληνισθείσας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συ-
 ρίας, τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ῥωμαϊσμὸς οὐδέποτε κατῴρθωσεν ἐν τῇ
 Ἀνατολῇ ὅ,τι εἶχε κατορθώσει ὁ ἑλληνισμὸς· οὐδέποτε εἰσέδυσσε
 μέχρι τῶν σπλάγγων τῶν λαῶν τούτων ἵνα μεταδώσῃ εἰς αὐτοὺς
 τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη, τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ
 μόνη ἡ κυβέρνησις ὑπῆρξε λατινικὴ, καὶ αὕτη δὲ ἡ κυβέρνησις

ἐξελληνίσθη ἐπὶ τέλους, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἠγέρθη κατὰ μικρὸν κράτος ἕτερον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πάντες, ὑπῆκοοι, νόμοι, ἄρχοντες, βασιλεῖς, τὴν ἐλληνικὴν ἐλάλησαν γλῶσσαν.

Αὕτη δὲ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ ἀναβίωσις συνέβη πρὸ πάντων διότι ὁ μετ' ὀλίγον προκύψας εἰς μέσον χριστιανισμὸς ἐταύτισε τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, ὅπερ πάλιν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ μέγα γεγονός τοῦ ὁποίου ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ παρηκολουθήσαμεν τὰς περιπετείας, ἧτοι εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσιν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Διὰ τῶν κτισμάτων καὶ τῶν θεσμοθετημάτων τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπεκράτησεν ἡ γλῶσσα ἡ ἐλληνικὴ ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τῶν γραμμάτων, τοῦ ἐμπορίου, ὅλων ἐν γένει τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων κοινωνικῶν σχέσεων· ὥστε παρεσκευάσθη τοιοῦτοτρόπως τὸ ὄργανον δι' οὗ μετ' οὐ πολὺ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, ἔγραψαν καὶ ἐλάλησαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἐνομοθέτησαν δὲ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τὸ ὄργανον ἐνὶ λόγῳ δι' οὗ ἀπεκαλύφθη, ἡρμηνεύθη καὶ ἐκανονίσθη τὸ θεόδοτον τοῦ χριστιανισμοῦ θρήσκευμα. Πλὴν τούτου, διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὡς εἶδομεν, καὶ τὸ ἐλληνικὸν θρήσκευμα, καὶ συνεδυάσθη μετὰ τοῦ ἐπιχωρίου, ἐντεῦθεν δὲ συνέβη σύγκρισίς τις καὶ ταύτισμός τῶν ἐλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατρῶν θεῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Ἰσις λ. χ. ἐξωμοιώθη ὅτε μὲν πρὸς τὴν Δήμητραν, ὅτε δὲ πρὸς τὴν Ἀρτεμιν, ἢ τὴν Ἀφροδίτην, ἢ τὴν Ἀθηνᾶν, ἢ τὴν Ἐννῶ, ἢ τὴν Ἥραν· ὁ Σάραπις πάλιν παρεβλήθη πρὸς τὸν Δία, πρὸς τὸν Ἀσκληπιόν, πρὸς τὸν Ἥλιον, πρὸς τὸν Διόνυσον, καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλους. Ἐξ οὗ μέγα τι ἐπῆλθεν εἰς τὰ πνεύματα καὶ τὰς συνειδήσεις ἀποτέλεσμα, τοῦτο, ὅτι αἱ ποικίλαι τῶν θεοτήτων ἐκείνων ιδιότητες συνεκεντρώθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ὀλίγας τινὰς περὶ θεότητος ἀντιλήψεις. Οὕτω περὶ μὲν τῆς Ἰσιδος ἐρέθη ὅτι εἶναι ἡ μήτηρ τῶν πραγμάτων, ἡ δέσποινα τῶν στοιχείων, ἡ πρώτη τῶν χρόνων θυγάτηρ, ἡ ὑπερτάτη τῶν θεῶν, ἡ βασιλὶς τοῦ Ἄδου, ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων, τὸ μονόμορφον ἀρχέτυπον τῶν θεῶν, θεότης μία μὲν καὶ μόνη, ἀλλ' ὑπὸ διάφορα σχήματα καὶ ὀνόματα καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους ἅπαν-

ταχοῦ γῆς λατρευομένη. Περὶ δὲ τοῦ Σαράπιδος, ὃν εἶδομεν ἐπίσης πρὸς ποικίλους ἑλληνικοὺς θεοὺς ταῦτισθέντα, ἐπρεσβεύθη, ὅτι κεφαλὴ μὲν αὐτοῦ εἶναι ὁ οὐρανός, σὰρξ δὲ ἡ θάλασσα, πόδες δὲ ἡ γῆ, ὀφθαλμοὶ δὲ ὁ ἥλιος· ὥστε διὰ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζωνται αἱ μερικαὶ καὶ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ιδιότητες καὶ τὰ πνεύματα νὰ συνοικειῶνται μὲ γενικωτέραν τινὰ τῆς θεότητος ἀντίληψιν.

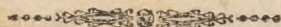
Καὶ λέγοντες ὅτι ταῦτα τὰ θαυμάσια παρήγαγεν ὁ ἑλληνισμός, δὲν ὑπονοοῦμεν βεβαίως, ὡς ἡζήωσαν παρεξηγηταὶ τινες τῶν ιστορικῶν γεγονότων, ὅτι καὶ παρήγαγε τὸν χριστιανισμόν. Ἄπαγε! Ἡ μὲν ἀποκαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἀλήθεια εἶναι ἔργον ὑπεράνθρωπον τῆς θείας Προνοίας, ὁ δὲ διαδοθεὶς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνισμός, διὰ τῆς θρησκευτικῆς συγχωνεύσεως καὶ συνθέσεως, ἦν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπήγαγεν, ὑπεβοήθησεν ἀπλῶς τὸ ἔργον τῆς θείας Προνοίας, παρασκευάσας τὰ πλήθη εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ τὴν κατάληψιν τοῦ μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κηρυχθέντος ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διὰ τῶν ἀνεξερευνήτων ἐνεργειῶν τῆς Προνοίας προηγήθη ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις. Δὲν ἀρνούμεθα βεβαίως τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν ἐπιμονὴν τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι ἐξεπλήρωσαν προδήλως ἐντολὴν ἀνωθεν αὐτοῖς τεταγμένην, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἄλλως ἅπασαι τοῦ ιστορικοῦ τούτου δράματος αἱ περιπέτειαι. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκει προσχεδιάσας μᾶλλον ἢ ἐπιτελέσας τὸ βούλευμα αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐπέρχεται δεινότης πραγμάτων, προσώπων, χωρῶν, συμφερόντων, περιστάσεων ἀναπτάσεις καὶ σύγκρουσις. Οὐδὲν ἦττον καὶ ἀνὰ μέσον ἀπάσης τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀνωμαλίας, τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν παύει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διεξαγόμενον. Ἡ Εὐρώπη χωρίζεται ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου· ἡ Μακεδονία διατελεῖ εἰς πολεμικὰς σχέσεις πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθέντα Κράτη. Αὐτὰ ταῦτα τὰ Κράτη ἀντιπαρατάσσονται κατ' ἀλλήλων· οἱ Πτολεμαῖοι πολεμοῦσι τοὺς Σελευκίδας, οἱ δὲ Σελευκίδαι, τοὺς δυνάστας τῆς μικρᾶς Ἀσίας· τινὲς τῶν δυναστῶν τούτων οὐδὲ ἑλληνικῆς καταγωγῆς εἶναι, ἀλλὰ βαρβάρου καὶ ἰθαγεν-

ναῦς. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου φαίνεται καταλυθέν. Ἀλλ' ἐν τῷ φαινομένῳ τούτῳ ναυαγίῳ ἐξακολουθεῖ ἐπιπλέουσα, ἐπιμένει θριαμβεύουσα, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις δυνάσταις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἰδέα τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως. Πῶς ἄρα νὰ μὴν ἴδῃ τις τὸν δάκτυλον τῆς Προνοίας ἐν ταῖς περιπετειαῖς ταύταις, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπὸ βλάβῃ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν;

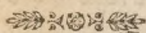
Φαντασθῶμεν τφόντι, ἄνευ τῆς ἐγκαίρου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, οἷας ἤθελεν ἀπαντήσῃ δυσχερείας ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσις! Τὸ Εὐαγγέλιον ἤθελε κηρυχθῇ εἰς τὴν ἐβραϊκὴν οὐ μόνον δὲ ἡ ἐβραϊκὴ ἤτο ἀκατάληπτος εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας, ἀλλ' εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὴν Ἑλλάδα, ποικίλαι ἐπεκράτουν γλώσσαι καὶ διάλεκτοι, εἰς ἃς ἔδει νὰ μεταφρασθῇ τοσαυτάκις ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Τὸ Εὐαγγέλιον ἔχρηζεν οὐ μόνον κηρύγματος ἀλλὰ καὶ ἐρμηνείας· ἔχρηζε γλώσσης ἐπιτηδεΐας νὰ ἐξηγήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκεύματος, γλώσσης τελειοτάτης, τεχνικωτάτης, φιλολογικωτάτης, ἥς ἄνευ δὲν ἐννοεῖ τις πῶς ἤθελε κατορθωθῇ ἡ τοσοῦτον θαυμασίᾳ αὐτοῦ ἐπικράτησις· ὥστε ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις δὲν παρεσκεύασε μόνον εἰς τὸ νέον θρήσκευμα τὴν ἀπαραίτητον πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἐνότητα γλώσσης, ἀλλὰ παρέσχεν αὐτῷ καὶ τὸ τελειότατον τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ἀφ' ὧσα ποτὲ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἴσως εἴπει τις ὅτι ὁ βραδυτέρον ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ῥωμαϊσμός ἤθελεν ἀναπληρῶσαι κατὰ τοῦτο τὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔργον. Ἀλλὰ καθὼς παρετηρήσαμεν ἤδη ὁ ῥωμαϊσμός οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν γλώσσαν αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατισχύουσαν ἤδη αὐτῶν ἀκαταγώνιστον τοῦ ἑλληνισμοῦ δύναμιν καὶ ὅτι ἄνευ τούτου ἤθελεν ἐπικρατῆσαι τῶν ἁλλων γλωσσῶν καὶ τῶν ἐθνικοτήτων τῆς Ἀνατολῆς, μὴ λησμονήσωμεν πρῶτον ὅποσον βραδέως ἐπεζέτεινεν ἡ Ῥώμη τὴν ὀριστικὴν αὐτῇ κυριαρχίαν μέχρι τῆς Ἀσίας. Ἐὰν ἐχρειάσθησαν 3 ἑκατονταετηρίδες ἵνα παραχθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς ἐγκεντρίσεως τῆς ὑπὸ

τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων γενομένης, ὁ ἐπὶ τῆς κηρύ-
ξεως σχεδὸν τοῦ Εὐαγγελίου καταλαβὼν τὴν Ἀσίαν λατινισμὸς
δὲν ἤθελε βεβαίως ἀπαιτῆσαι ὀλιγώτερον πρὸς τὸν ἐνοφθαλμισμὸν
αὐτοῦ χρόνον. Ἰ Τίς δὲ ἤθελεν ἀποβῆ ἔν τῳ μεταξὺ ἡ τοῦ χριστια-
νισμοῦ τύχη; Καὶ ἔπειτα ὁπόσον οἰκτρὰ δὲν ἤθελε καταντῆσαι
διὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἡ τοιαύτη λατινικὴ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν
τῇ Ἀνατολῇ διάδοσις. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν διεσώθη, τοῦλάχισ-
τον δὲν διέσωσε τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ
τοῦ χριστιανισμοῦ συμμαχίας. Ἀλλ' ἐὰν ὑπερέττησε τὸν λόγον τοῦ
Θεοῦ, πολλαπλασίονα ἀπῆλαυσε παρ' αὐτοῦ, ἕνεκα τῆς διακονίας
ἐκείνης, τὴν ἀνταμοιβὴν· διότι δι' αὐτοῦ ἤκμασεν ἐν τῳ μέσῳ αἰῶ-
νι καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτῆσατο ἣν κέκτηται σήμερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ
τάξιν. Μέγα λοιπὸν καὶ ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς θαυματουργηθὲν
μᾶλλον ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων διαπραχθὲν γεγονὸς ἐστίν ἡ τοῦ ἐλλήνι-
σμοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσις· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἀνθρω-
πότητος ἱστορίαν, μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικότητος
τύχην, διότι ἅπανα ἡμῶν ἡ μετέπειτα κοινωνικὴ, ἠθικὴ, διανοητικὴ
κατάστασις, τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐστὶν ἀπόρροια. Τοῦτου δ' ἕνεκα
ἐξεθέσαμεν ὁπωςοῦν λεπτομερῶς ἐνταῦθα τὰς ποικίλας αὐτοῦ
περιπετείας.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ.

ΕΝ τῷ παρόντι βιβλίῳ πρόκειται νὰ διεξέλθωμεν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ξενικὴν κυριαρχίαν εἰς ἣν ὑπέκυψε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Συνήθως τὰ ἔθνη τῶν ὁποίων παύσῃ ἡ πολιτικὴ αὐτονομία, θεωροῦνται ὡς μὴ ἔχοντα ἱστορίαν. Ὅχι διότι ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι τὸ μόνον τῆς ἱστορίας ἀντικείμενον, ἀλλὰ διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκλιπόντος τοῦ πολιτικοῦ βίου μαραιίνεται καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ διανοητικός. Τοιοῦτόν τι δὲν συνέβη ποτὲ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἰδίως δὲν συνέβη ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταπλάσωσιν ἡμᾶς κατὰ τὸ ἑαυτῶν ὁμοίωμα, καὶ οὐδ' αὐτοὺς τοὺς πολιτικοὺς ἡμῶν θεσμοὺς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξηφάνισαν. Καθὼς ὁ ποταμὸς τῆς Θεσσαλίας Τιταρήσιος περὶ οὗ ὁ ποιητὴς ἐν τῷ Β'. τῆς Ἰλιάδος λέγει·

ὅς ῥ' ἐς Πηνειὸν προΐει καλὶρῶρον ὕδωρ
οὐδ' ὄγε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ,
ἀλλὰ τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρέει ἥϊοι' ἑλαιον.

οὕτω τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπερρέυσεν ἐπὶ τοῦ πελάγους τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, χωρὶς νὰ συγχωνευθῇ ἐντὸς τῶν ἀχανῶν αὐτῆς ρευμάτων. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι παρέμεινεν ἀναλλοκώστον. Ἐννοοῦμεν μόνον ὅτι δὲν ἐξελατινίσθη. Ἀλλας ὅμως ἀλλοιώσεις ἔπαθε πολλάς. Διὰ τοῦ χρόνου, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ξένης δεσποτείας, διὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπέστη πολλὴν τῶν

ὕλικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ δυνάμεων μείωσιν, ὥστε ἐπὶ τέλους ἤθε-
 λεν ἴσως ἐξαφηνισθῆ, ἐὰν διὰ θείας ὄντως οἰκονομίας δὲν ἀνεζωογο-
 νεῖτο οὐρανόθεν ὑπὸ τῶν ναμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ, δι' ὧν, προς-
 κτησάμενον νέας ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς δυνάμεις, ἀνέλαβεν αὐθις πολι-
 τικὴν ζωὴν καὶ ἀπεδύθη εἰς ἕτερον μέγα ἱστορικὸν στάδιον. Αὕτη
 τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἡ περίοδος εἶναι ἡ μακρο-
 τέρα ὅλων ὅσας ἄχρι τοῦδε ἱστορήσαμεν καὶ ὅλων ὅσας εἰς τὸ με-
 τέπειτα θέλομεν ἱστορήσει. Τφόντι οἱ *πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι* πε-
 ριέλαβον περὶ τὰ 225 ἔτη· οἱ *Μηδικοὶ πόλεμοι* καὶ ἡ τῶν *Ἀθη-
 ναίων ἡγεμονία*, ἔτη περίπου 50· ὁ *Πελοποννησιακὸς πόλεμος* καὶ
 ἡ τῆς *Σπάρτης ἡγεμονία*, ἕτερα 50 ἔτη· ἡ *Θηβαίων ἡγεμονία*
 καὶ ἡ τοῦ πρώτου ἐλληνισμοῦ παρακμὴ, περὶ τὰ 60 ἔτη· τὰ κατὰ
Φίλιππον καὶ *Ἀλέξανδρον*, ἔτη 36· τὰ κατὰ τοὺς διαδόχους
 μέχρι μὲν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οἱ *Ῥωμαῖοι* κατὰ πρῶτον ὑπέτα-
 ξαν ἐν τῇ *Ἀνατολῇ* χώραν ἐλληνικὴν, ἥτοι τὴν *Μακεδονίαν*, 155
 περίπου ἔτη, μέχρι δὲ τῆς ὑποταγῆς τῆς *Αἰγύπτου*, ἥτις εἶναι ἡ
 τελευταῖον εἰς αὐτοὺς ὑποκύψασα ἐλληνίζουσα χώρα, περὶ τὰ 300
 ἔτη· ἡ δὲ παρούσα περίοδος, εἰ μὲν ὑπολογίσωμεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ
 τελευταίου τούτου γεγονότος, ἐκτείνεται εἰς ἔτη 500, εἰ δὲ ἀπὸ
 τοῦ πρώτου, εἰς ἔτη 640 περίπου. Ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐπομένῃ, ἥτοι
 ὁ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐξελληνισμὸς, δὲν θέλει περιλάβει εἰρμὴ
 240 ἔτη· τὰ κατὰ τοὺς εἰκονομάχους βασιλεῖς, 150 ἔτη· τὰ
 κατὰ τὴν *Μακεδονικὴν δυναστείαν*, 214· τὰ κατὰ τοὺς *Κομνη-
 νοὺς*, 224· τὰ κατὰ τοὺς *Παλαιολόγους*, 250· ἡ *τουρκικὴ κυ-
 ριάρχια*, 368· καὶ ὁ νεώτερος ἐλληνισμὸς, 40 περίπου ἔτη. Τοῦ-
 το λοιπὸν τῆς παρούσης περιόδου τὸ μῆκος, ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα ἐ-
 ξηγήσῃ τὴν ἑκτασιν ἣν ἠναγκάσθημεν νὰ δώσωμεν εἰς τὸ ἀνά χεῖρας
 βιβλίον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς σπουδαιότης εἶναι μεγάλη.
 Διότι πρόκειται πρῶτον νὰ παραστήσωμεν τὴν βαθμιαίαν ἀλλοίωσιν
 ὅλων τῶν στοιχείων τοῦ προτέρου ἐλληνισμοῦ· πολιτικῶν θεσμῶν,
 φιλολογίας, κοινωνικῶν σχέσεων, καὶ αὐτῶν τῶν ὑλικῶν μνημείων.
 Μετὰ δὲ ταῦτα, θέλομεν ἱστορήσει πῶς προσέκυψεν εἰς μέσον νέα ἡ-
 θικὴ καὶ κοινωνικὴ δύναμις, ὁ χριστιανισμὸς· πῶς οὗτος συνεμάχησε,
 συνεδυάσθη, συνεχωνεύθη μετὰ τῶν περιλιπομένων στοιχείων τοῦ

προτέρου ἑλληνισμοῦ· πῶς ὁ ἐντεῦθεν προκύψας νέος ἑλληνισμός προ-
εκάλεσε τὴν ἐντὸς τῶν χωρῶν αὐτοῦ ἰδρυσιν νέας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κρά-
τους πρωτευούσης καὶ τὴν ἐντὸς τῶν χωρῶν τούτων συγκρότησιν
ιδίου οὕτως εἰπεῖν κράτους, τὸ ὁποῖον ἔφερε μὲν ἔτι ἐπὶ ἱκανὸν χρό-
νον τοὺς τύπους κράτους ῥωμαϊκοῦ, κατ' οὐσίαν ὅμως ἦτο ἑκτοτε
ἑλληνικόν· πῶς θαυμασίως ἤχησεν ὁ νέος οὗτος ἑλληνισμός ἐν τῇ
δ' Μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι· πῶς ὅμως ἀπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς ἑκα-
τονταετηρίδος, ἀσιαναὶ ἔξεις καὶ ἀρκτῶα βάρβαρα ἔθνη ἤρχισαν, ὡς
μὴ ὠφελλε, νὰ ἐπενεργῶσιν εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους τούτου καὶ
νὰ ἐπιφέρωσιν ἐτέραν ἀλλοιώσιν τοῦ νέου τούτου ἑλληνισμοῦ, καὶ πῶς
ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ὀλεθρίας ταύτης ἐπιμιξίας προῆλθεν εἰς μέσον ὁ
πολυειδῶς ἡκρωτηριασμένος καὶ παραμεμορφωμένος ἑλληνισμός τῶν
βυζαντινῶν χρόνων. Ἐκ τῆς ἀνακεφαλαιώσεως ταύτης βλέπει ὁ ἀ-
ναγνώστης ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν σπουδαιότη-
τα τῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ διεξέλθωμεν.

Εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ πῶς καὶ πότε τὰ διάφορα τοῦ
ἑλληνισμοῦ τμήματα ἀπέβηλον τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἄλλ' ἢ
Ῥώμη δὲν ἐνήσκει πάντοτε ὁμοιομόρῳως τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς. Συ-
νήθως αἱ κατακτηθεῖσαι χῶραι ἐδιοικοῦντο ὡς ἐπαρχίαι. Δηλαδή εἰς
ἐκάστην αὐτῶν ἐπέμπετο κατ' ἔτος ἀνώτατος ἐπίτροπος τῆς ῥω-
μαϊκῆς ἀρχῆς, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι « στρατηγὸν » ἢ
« ἀνθύπατον ». Ὁ ἀνθύπατος εἶχε παρ' ἑαυτῷ, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν
διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, ἓνα ἢ πλείους
βοηθοὺς καλουμένους « παρέδρους » ἢ « πρεσβευτάς »· καὶ πλὴν τού-
των, « ταμίαν », πρὸς καταλογισμὸν καὶ εἰσπραξίν τῶν προσόδων
τῆς ἐπαρχίας, αἵτινες συνίσταντο εἰς τὸν προσωπικὸν φόρον καὶ εἰς
τὸν ἔργειον, τὸν εἰσπραττόμενον ἢ εἰς χρήματα, ἢ εἰς αὐτούσια
προϊόντα. Τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν τούτων κατεῖχοντο πρὸς τούτοις διὰ
στρατιωτικῆς δυνάμεως. Εἰς δὲ τὸν ἐπαρχιακὸν τοῦτον τῆς διοική-
σεως τύπον καθυπεβλήθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αἱ πλείους τῶν ἑλλη-
νικῶν χωρῶν, ἰδίως ἡ Μακεδονία, ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία, ἡ Κρήτη,
ἡ Κύπρος, ἡ Αἴγυπτος· ὅχι ὅμως καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Ῥόδος.
Καὶ πῶς μὲν εἶχεν ἡ Ῥόδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐξετέθη

ἄλλοτε (σελ. 446)· ἐνταῦθα δὲ θέλομεν κατ' ἀρχάς ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν πρὸ πάντων εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα.

Εἴπομεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ἐν ἔτει 145 πρὸ Χριστοῦ· διότι τοῦτο συνήθως λέγουσιν οἱ ἱστορικοί. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐκτίμησις δὲν εἶναι εἰμὴ μέχρι τινὸς ἀκριβής. Ἐν πρώτοις ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ἐρύθμισθησαν αἱ σχέσεις τῆς Ῥώμης ὅχι πρὸς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῆς Βοιωτοὺς, Ἡρακλεώτας, Εὐβοεῖς, διότι αὐτοὶ καὶ μόνον ἐπολέμησαν τότε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας ἐκανονίσθησαν πρότερον, οὐδ' ἐτροποποιήθησαν κατὰ τὸ 145 ἔτος, ὅτε τινὲς μὲν οὐδόπως μετέσχον τοῦ ἀγῶνος, τινὲς δὲ, ὡς ἡ Σπάρτη, ἦσαν καὶ σύμμαχοι τῆς Ῥώμης. Πρῶτοι ἀνεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων οἱ Ἀκαρναῖες, τῷ 197 (σελ. 393), καὶ ἔπειτα τῷ 189, οἱ Αἰτωλοὶ (σελ. 397)· ἀλλ' ἐκάτεροι παρέμειναν αὐτόνομοι, δι' ὃ οὐδὲ δύνανται ἀκριβῶς εἰπεῖν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑποκύψαντες εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ῥητὴ συνθήκη περὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτειῶν δὲν σώζεται, καθ' ὅσον γνωρίζομεν· ἀλλὰ ἐξ ἔτη πρὸ τῆς Κορίνθου ἀλώσεως βλέπομεν τὴν Ῥωμαϊκὴν βουλὴν κρίνουσαν τὴν πρὸς τοὺς Ὀρωπίους διαγωγὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπιβάλλουσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ζημίαν 500 ταλάντων, τὴν ὁποίαν ἔπειτα ἐμετρίασεν εἰς 400· ὃ ἐστὶν ἀσκοῦσαν ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας δικαίωματα ἂν ὅχι κυριάρχου, τοῦλάχιστον παντοδυνάμου διαιτητοῦ. Ὡσαύτως κατὰ τὰ ἔτη 188 καὶ 166, ἡ βουλὴ διὰ συγκλητικῶν ἐπὶ τόπου παμφθέντων ὥρισε Ἀκαδαίμονιους καὶ Ἀχαιοὺς τὰ δίκαια, ἐξ οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνάγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἀπελάμβανον ἔκτοτε πλήρη ἀνεξαρτησίαν.

Δεύτερον, ἡ κοινὴ ἄλλοτε καὶ παρὰ τινων μέχρι τῆς σήμερον πρεσβευομένη δοξασία ὅτι τῷ 145 ἡ Ἑλλὰς κατέστη ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ, εἶναι ἀνυπόστατος, ὡς ἀπεδείχθη ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνῶν, τῶν ὁποίων τὰ κυριώτατα μόνον ἐνταῦθα παραθέτομεν ἐπιχειρήματα. Ὁ

Πλούταρχος, ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος, διηγούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐπιφανοῦς Ῥωμαίου Λουκούλλου διάσωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Χαιρωνείας ἀπὸ συκοφαντίας τινὸς τῶν γειτόνων Ὀρχομενίων, ἐπιφέρει, ὅτι ἡ περὶ τούτου κρίσις α ἦν ἐπὶ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας, οὐπω γὰρ ἐς τὴν Ἑλλάδα Ῥωμαῖοι στρατηγούς διεπέμποντο ». Καὶ ἐπειδὴ ὁ Λούκουλλος ἤκμασε περὶ τὸ 60 πρὸ Χριστοῦ ἔτος, ἔπεται ἐκ τῶν λόγων ἐκείνων τοῦ Πλουτάρχου ὅτι ὁ πρῶτος τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ὅρος, ἦτοι ἡ κατ' ἔτος τακτικὴ ἀποστολὴ στρατηγοῦ ἢ ἀνθυπάτου, δὲν ἐξεπληρώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' οὐδὲ φόρον τακτικὸν ἐπλήρωσεν αὕτη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον. Ὅχι μόνον αἱ ἑκτακτοὶ φορολογίαι αἱ ἐπιβλήθεισαι τῷ 445 εἰς τινὰς ἑλληνικὰς πόλεις, μετ' ὀλίγον ἀνεκλήθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ τῶν διαφόρων πολιτειῶν αἱ σύνοδοι ἤρχισαν πάλιν νὰ συγκροτῶνται, ἡ δὲ Ἑλλὰς ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο φόρου ἀτελῆς, ὥστε πᾶσα ὑπὸ Ῥωμαίου παραβί-
σις τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐθεωρεῖτο ὡς κατάχρησις καὶ ὡς τοιαύτη ἐστηλιτεύετο. Ὁ μέγας Ῥωμαῖος Κίσαρ, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἦτοι μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἀφ' ἧς κατεκτήθη ἡ Ἑλλὰς, κατηγορεῖ, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν περὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πραγματειῶν αὐτοῦ, τὸν ἀντίπαλον Πομπήιον, ὅτι εἰσέπραξε χρεῖματα ἀπὸ τῶν μὴ ὑποτελῶν φόρου Ἀχαιῶν. Καὶ ὁ σύγχρονος ἐκείνου περιώνυμος ῥήτωρ Κικέρων, εἰς τὸν κατὰ Πίσωνος λόγον, ἐλέγχει αὐτὸν, ὅτι, διορισθεὶς ἀνθύπατος Μακεδονίας, ὑπερέβη καταχρηστικῶς τὰ ὅρια τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ἐπέβαλε χεῖρα εἰς ἔθνη ἐλεύθερα, τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὰς Ἀθήνας, πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Ὡσαύτως ὁ Κωνσταντινουπολίτης Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς, ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ, λέγει, ὅτι ὁ Μορμμιος, τιμωρήσας τοὺς Κορινθίους ὡς πρωταιτίους τοῦ Ἀχαϊκοῦ πολέμου, ἀφῆκε πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους. Ὁ Ζωναρᾶς ἔγραψε μὲν κατὰ τὴν 12 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἀλλὰ θεωρεῖται ἀξιόπιστος, καθὼ ἀντλήσας ἀπὸ πηγῶν ἀρχαιοτέρων μὴ σωζομένων. Πρὸς τούτοις ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡ μὲν πολιτικὴ δικαιοσύνη ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὰς ἐγγωρίους ἀρχάς, ἡ δὲ ποινικὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ

ἀνθυπάτου. Ἀλλὰ ὁ χρόνος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς μαρτυρίαν ἀναμφισβήτητον, ὅτι εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ αὐτὴ ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη ἦτο, ὡς πάλαι ποτὲ, εἰς χεῖρας τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν. Διότι ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, ἐν τῷ αὐτῷ προομίῳ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, μανθάνομεν ὅτι, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουκούλλου, ὁ Χαιρωνεὺς Δάμων κατέστη ἔνοχος φόνου Ῥωμαίου ἡγεμόνος καὶ ὄχι ὀλίγων περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν, εὐρισκομένων τότε προσωρινῶς ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν χρεῖαν τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου. Ἡ δὲ τῶν Χαιρωνέων βουλὴ ἐπιληφθεῖσα ἀμέσως τῆς δίκης, ἐπέβαλε τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀππιανὸς (σελ. 360 — 361) ἱστορῶν, εἰς τὴν περὶ Μιθριδάτου πραγματείαν, τὴν ἐν ἔτει 185 πρὸ Χριστοῦ περίφημον συνδιάλεξιν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Σύλλα μετὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τοῦ Πόντου, παρίστησιν, ἐν κεφαλαίῳ 58, τὸν πρῶτον λέγοντα μετὰξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν δεύτερον « σφετερισάμενος δ' ἀπάντων (τῶν ἐν Ἀσίᾳ) τὰ χρήματα, ἐς τὴν Εὐρώπην ἐπέρας μεγάλους στρατοὺς ἡμῶν ἀπειπόντων ἅπασιν τῆς Ἀσίας βασιλεῦσι, τῆς Εὐρώπης μὴδὲ ἐπιβαίνειν. Διαπλεύσας δὲ, Μακεδονίαν τε ἡμετέραν οὖσαν ἐπέτρεχες καὶ τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν ἀφηροῦ ». Ἐνταῦθα ὁ Σύλλας αὐτὸς ὑποδεικνύει ἄλλως ἔχουσαν, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὴν Μακεδονίαν ὡς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἄλλως τὴν Ἑλλάδα, ὀνομάζων τὴν μὲν, οὖσαν ἐπαρχίαν, ἡμετέραν, τὴν δὲ, μὴ οὖσαν τοιαύτην, ἐλευθέραν. Καὶ ἐξακολουθεῖ διευκρινῶν ἔτι μᾶλλον τὴν διαφορὰν τῆς σχέσεως ταύτης. « Οὐ πρὶν τε ἤρξω μετανοεῖν, ἢ Μακεδονίαν μὲν με ἀνασώσασθαι, τὴν δὲ Ἑλλάδα τῆς σῆς ἐκλῦσαι βίας » λέγει δηλαδὴ ὅτι τὴν μὲν Μακεδονίαν ἀνέκτησεν, ἀποκαταστήσας καὶ πάλιν κτῆμα τῆς Ῥώμης, τὴν δὲ Ἑλλάδα ἀπλῶς ἀπῆλλαξε τῆς δυναστείας τοῦ Μιθριδάτου.

Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν δὲν ἦτο τότε ἔτι ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ, ἀλλ' ἀπετέλει ὁμάδα πολιτειῶν αὐτονόμων καὶ ἐλευθέρων ἥτοι ἀπῆλλαγμένων τακτικοῦ φόρου, αἵτινες ὅμως, καλούμεναι σύμμαχοι, διετέλουν, δυνάμει ρητῶν πολλάκις συνθηκῶν, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ προστασίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς βουλῆς. Αὕτη, εἴτε ἀμέσως, εἴτε διὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς γείτονος Μακεδονίας, ἐξῆθιμιζε τὰς με-

ταξὺ τῶν πολιτειῶν τούτων συμβαινούσας διαφορὰς καὶ ἐπροστάτευσεν τὴν χώραν κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς, προπαρασκευάζουσα οὕτως αὐτὴν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ὁλοσχερῇ ὑποδούλωσιν. Τὸν βαθμιαῖον τοῦτον τρόπον τῆς κατακτῆσεως μετεχειρίζετο πολλάκις ἡ δορυκτῆτωρ ἐκείνη πόλις, ὡς παρετήρησεν ἡδὴ ὁ Μοντέσκιος. Κατατροπώσασα, λέγει, λαόν τινα, κατ' ἀρχὰς περιορίζετο εἰς τὸ νὰ τὸν ἐξασθενήσῃ καὶ ἐπιβάλλῃ αὐτῷ συνθήκας αἰτινες ὑπέσκαπτον ἀνεπαισθήτως τὰς περιλιπομένας αὐτοῦ δυνάμεις. Ἐὰν τυχὸν ἔπειτα οὗτος ἐξεγείρετο, ἐταπείνωνεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ὥστε ὁ λαὸς οὗτος ἀπέβαινεν ὑπὸ χροῦς χωρὶς νὰ ᾔῃαι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ πότε τοῦτο συνέβη. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου ἱστορικοῦ εἶναι ὀρθοτάτη μάλιστα ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ἡ Ῥώμη, καθὼς εἶδομεν, ἥσκησεν ὡς πρὸς αὐτὴν κυριαρχικὰ δικαιώματα ἔτι πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, καὶ τοι τῆς Ἑλλάδος θεωρουμένης τότε ὁμολογουμένως ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου· οὕτω δ' ἐξηκολούθησε πολιτευομένη ἡ Ῥωμαϊκὴ βουλὴ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐνῷ ἀφ' ἐτέρου ἡ Ἑλλάς ἐξηκολούθει νὰ λέγηται πάντοτε ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος. Ἡ μόνη μεταξὺ τῶν δύο ἐποχῶν διαφορὰ εἶναι, ὅτι, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς βίος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταπαύει ἐν Ἑλλάδι· καὶ τοῦτο δικαιολογεῖ μέχρι τινὸς τὴν κοινὴν ἀξίωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ἡ Ἑλλάς ὑπέκυψεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ναι μὲν ἐπαρχία δὲν ἔγινεν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Αὐγούστου, περὶ τὸ 30 πρὸ Χριστοῦ ἔτος. Ἀλλ' οὐδὲν ἥπτον ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀλώσεως, διατελεῖ οὖσα ἀπλοῦν δορυφόρημα, ἥτοι κωφὸν τοῦ ἱστορικοῦ δράματος πρὸς ὄψον· καὶ δίδει μὲν εἰσέτι ἐκ διαλειμμάτων σημεῖά τινα ζωῆς, ἀλλὰ ζωῆς ἀκαριαίας, ἥτις εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃ τὰς τελευταίας δυνάμεις τοῦ ἐκνευρισμένου τούτου σώματος.

Κατ' ἀρχὰς ἐν διαστήματι ἐξήκοντα περίπου ἐτῶν μετὰ τὸ 145 πρὸ Χριστοῦ, οὐδὲν ἀξιόλογον πολιτικὸν γεγονός ἀναφέρεται ἐν Ἑλλάδι. Ἐν γένει ἡ χώρα φαίνεται εὐδαιμονήσασα ὁπωςοῦν ὕλκιως, ἰδίως διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων στάσεων καὶ πολέμων. Τὴν

δὲ καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἀνεπλήρωσε μέχρι τινὸς ἢ τότε τῆς νήσου Δήλου ἀκμῇ, ἣτις ἐνθυμίζει τὰς περιστάσεις δι' ἃς τοσοῦτον ὑποδοκίμησεν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἡ νήσος Σύρος. Διότι, καθὼς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τελευταίας ἡμῶν ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ἐρήμωσιν ὅλων τῶν ἐλληνικῶν παραλίων τῆς μεσογείου καὶ πολλῶν νήσων, ἐδιάσθη τὸ ἐμπόριον νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς βράχους τῆς Σύρου καὶ ν' ἀνεγείρῃ ἐκεῖ τὴν νῦν ἀκμάζουσαν Ἐρμούπολιν, οὕτω μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, οἱ ἔμποροι μετεχώρησαν εἰς τὴν γείτονα τῆς Σύρου καὶ ἤδη ἔρημον Δῆλον. Ἡ Δῆλος (σελ. 297 τοῦ πρώτου τόμου) ἦτο καὶ πρὸ τούτου ἐνδοξος διὰ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὸ Λητῶν καὶ τὰς πανηγύρεις, αἵτινες εἰ καὶ μὴ ἔχουσαι τὸ πάλαι ἀξίωμα, ἐξηκολούθουν ὅμως τελούμεναι ἐν αὐτῇ ὑπὸ τῶν περικοιδῶν κυκλάδων νήσων· ἀλλὰ, κατὰ τὸν Στράβωνα « ἔτι μᾶλλον ἤξησεν αὐτὴν καταστραφεῖσα ὑπὸ Ῥωμαίων Κόρινθος. Ἐκεῖσε γὰρ μετεχώρησαν οἱ ἔμποροι, καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ ἱεροῦ προκαλουμένης αὐτοῦς, καὶ τῆς εὐκαιρίας τοῦ λιμένος· ἐν καλῷ γὰρ κεῖται τοῖς ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν πλέουσιν· ἢ τε πανηγυρὶς ἐμπορικόν τι πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ συνήθεις ἦσαν αὐτῇ Ῥωμαῖοι τῶν ἄλλων μάλιστα, καὶ ὅτε συνειστήκει ἡ Κόρινθος. Ἀθηναῖοί τε λαβόντες τὴν νήσον (σελ. 403) καὶ τῶν ἱερῶν ἅμα καὶ τῶν ἐμπορίων ἐπεμελοῦντο ἱκανῶς. » Ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα συνεσώρευεν εἰς αὐτὴν πολλὸν πλοῦτον, εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπερβολικῶς ἀναπτυχθὲν ἐμπόριον τῶν δούλων, ἀφ' ἑνὸς διότι ἡ πραγματεία κατέστη περιζήτητος παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες ἐπλούτησαν παραλαβόντες τοὺς θησαυροὺς τῆς Καρχηδόνας καὶ τῆς Κορίνθου, ἀφ' ἑτέρου διότι αἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας, περὶ ὧν πλείοτερα κατωτέρω, εὐρίσκοντες ἐπικερδεσάτην τὴν τῶν ἀνδραπόδων ἐξαγωγὴν, εἰς ταύτην κυρίως ἐνησχολοῦντο. Κέντρον δὲ πάσης ταύτης τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἦτο ἡ Δῆλος, ἐμπορεῖον « μέγα καὶ πολυχρήματον » ὥστε καὶ παροιμία ἐκ τούτου ἐγένετο « ἔμπορε κατάπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα πέπραται. »

Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ αὕτη τῆς Δήλου δὲν διήρκεσε πολὺ, κατεστράφη δὲ ἕνεκα τῶν ἐπισυμβάντων μιθριδατικῶν πολέμων. Ἐλάθομεν ἤδη ἀφορμὴν (σελ. 416—418) νὰ ἐκθέσωμεν ὁποῖός τις ἦτο ὁ τοῦ Πόν-

του βασιλεὺς Μιθριδάτης ΣΤ', καὶ ὅποσα διέπραξε μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐπεχείρησε τὸν μακρὸν καὶ ἐναγώνιον αὐτοῦ πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον, εἰς ὃν προϊόντος τοῦ χρόνου περιεπλάκη καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Αἱ περιπέτειαι τοῦ πολέμου τούτου ἤρχισαν ἐν ἔτει 107, ὅτε ὁ μεγαλεπήβολος ἐκεῖνος βασιλεὺς ἀποφασίσας νὰ καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐκυρίευσεν μέρος τῆς Παφλαγονίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι δόντες ἄλλοτε εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, βραδύτερον, ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος Μιθριδάτου τοῦ ΣΤ'. εἶχον πάλιν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ ποντικῆς κράτους· ἔπειτα δὲ οὗτος, περὶ τὸ 94, ἀφ' οὗ ἐφόνευσεν τρεῖς ἀλληλοδιαδόχους βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας, τὸν Ζ', τὸν Η', καὶ τὸν Θ'. Ἀριάρθην, καταλαμβάνει καὶ ταύτην τὴν χώραν. Τότε ἐπεμψάντων τῶν Ῥωμαίων, ὁ Μιθριδάτης, ἐνδοὺς ἐπὶ μικρὸν, παρὰ χωρεῖ τὴν Καππαδοκίαν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πάλιν, ἰδὼν αὐτοὺς ἀπασχοληθέντας εἰς τὸν δεινὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν καλούμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ Ῥωμαϊκῇ α' συμμαχικὸν πόλεμον, καὶ παραλαβὼν συμπράκτορα Τιγράνην Β' τὸν βασιλέα μὲν τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ θυγατρὶ δὲ γαμβρὸν αὐτοῦ, κυριαεῖ, περὶ τὸ 89, οὐ μόνον τὴν Καππαδοκίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Φρυγίαν, καὶ τὴν Βιθυνίαν, καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν μικρὰν Ἀσίαν, κατατροπώνει τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμψθέντας Ῥωμαίους στρατηγούς, καὶ τότε ἀποφασίζει νὰ μεταβιβάσῃ τὴν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα προσβάλῃ τὴν Ῥώμην ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ ἐστίᾳ, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο ὡς γέφυραν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πᾶσαν τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον. Ὅθεν πρὸ πάντων κατέλαβε τὰς νήσους, πλὴν τῆς Ῥόδου, τὴν ὁποίαν εἰς μάτην ἐπολιορκήσεν· ἐνήργησε τὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ σφαγὴν ὅλων τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ὅσοι εὗρισκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἔπειτα ἐξέπεμψε διαφόρους στρατοὺς εἰς Θράκην, εἰς Μακεδονίαν, εἰς Θεσσαλίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀττικὴν.

Δὲν νομίζομεν, ὥς τινες ἡξίωσαν, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ἐπέσκησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ τὸν πολὺν ὑπὲρ ἐλευθερίας ζῆλον τῆς πόλεως ταύτης καὶ τὴν συνδρομὴν τὴν ὁποίαν ἤλπιε νὰ λάβῃ παρ' αὐτῆς εἰς τὸν προκείμενον μέγαν ἀγῶνα. Ἐκ τῶν ἐγκρίτων Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄλλοι ἐθεώρουν ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἄλλοι ἐφρόνουν ὅτι καὶ ἂν ὑπερισχύτῃ ὁ

Μιθριδάτης, θέλουσιν ἀπλῶς μεταβάλλει δεσπότην, καὶ ἄλλοι, ἀρκούμενοι ὅπωςδὴποτε εἰς τὰ ἀγαθὰ ὅσα παρείχεν αὐτοῖς ἡ ὑφισταμένη εἰρήνη, δὲν ᾔθελον ἐν γένει τὴν μετακίνησιν τῶν καθεστώτων. Ὀλίγοι δὲ μόνον ἐκ τῶν ἐπισήμων πολιτῶν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἀναρρίψωσι τὸν κύβον πρὸς ἀνάγκησιν τοῦ ἀρχαίου τῆς πατρίδος ἀξιώματος. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ παρασύρῳσι, καθὼς καὶ παρέσυραν τῶντι τὸν δῆμον, ὅστις, μὴ ἔχων τί νὰ ἀπολέσῃ, εὐκόλως ἀνελάμβανε πάντα νεωτερισμόν. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἐκεῖνος πρὸ καιροῦ ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο ἀπόλεμος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὰς πολυειδεῖς θυσίας ὅσας ἀπαιτεῖ πᾶς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγών. Πλὴν τούτου ἐν τῇ Ἀττικῇ συνέβησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξήκοντα ἔτη γεγονότα τινὰ ἐπενεγκόντα εἰς αὐτὴν καὶ ὑλικὰς συμφορὰς ὅχι μικράς. Τὰ δυστυχήματα ταῦτα ἦσαν δύο δουλικαὶ στάσεις, ὧν ἡ μὲν ἐγένετο μετὰ τοῦ 134 καὶ 131 ἔτους, ἡ δὲ μετὰ τοῦ 104 καὶ 101, ἀμφοτέραι δὲ ὑπῆρξαν σύγχρονοι τῶν δύο μεγάλων δουλικῶν γάσεων αἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνετάραξαν τὴν Σικελίαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ γενομένων τούτων κινήματων δὲν ἀπέβη πολλὰ σπουδαῖον· οἱ ἀποστατήσαντες δὲν ὑπερέβαινον πολὺ τοὺς χιλίους, τὸ δὲ κακὸν ἐξετάθη μὲν καὶ εἰς Δῆλον καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ἀλλὰ διὰ ταχείας καὶ αὐστηρᾶς κολάσεως περιεστάλη ἀπανταχοῦ. Τὸ δεύτερον ὅμως λέγεται πολὺ δεινότερον, διότι τότε πολλαὶ μυριάδες τῶν οἰκετῶν ὅσοι δεδεδεμένοι εἰργάζοντο τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, φονεύσαντες τοὺς ἐπὶ τῶν μεταλλῶν φύλακας, κατέλαβον τὴν ἐπὶ Σουνίῳ ἀκρόπολιν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐξεπόρθησαν τὴν Ἀττικὴν. Ὡστε ἡ χώρα ἔπαθε πολλὴν ἐκ τούτου ζημίαν, ὁ δὲ Μιθριδάτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἀξιόλογον συνδρομὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οὕτως ἐχόντων ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς. Ἐπεζήτησε δὲ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς πιθανώτατα διότι οὐδαμοῦ ἄλλοῦ τῆς Ἑλλάδος ἠδύνατο νὰ εὔρῃ φρούριον ἀσφαλέστερον καὶ ὀρμητήριον προσφύεστερον ἢ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, πόλεις αἵτινες ἔσωζον τὰ δυσπόρθητα αὐτῶν τείχη, ἐνῷ τὰ τείχη τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων εἶχον καταλυθῆ πρὸ 60 ἐτῶν· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἔκειτο ἐπὶ τῆς μετὰ τὴν Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας θαλάσσης, τῆς ὁποίας ἐκράτει ἤδη ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου.

Ἄλλως τε ἅπασαι αἱ περιπέτεται τῆς τε συμμαχίας ταύτης καὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὅσαι προηγήθησαν αὐτῆς μαρτυροῦσι τὴν δεινὴν ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν εἶχεν ἤδη πάθει ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις. Τὰς περὶ τούτου λεπτομερεῖας μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πλούταρχου ἐν βίῳ Σύλλα, παρὰ τοῦ Ἀππιανοῦ, καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ποσειδωνίου, τὸν ὁποῖον μὴ σωζόμενον, παρατίθουσιν ὁ ἐν τῇ 3 ἑκατονταετηρίδι μ. Χ. ἀκμάσας Ἀθηναῖος ὁ ἐκ Ναυκράτιδος τῆς Αἰγύπτου, ὅστις, συγγράψας πόνημα ἐπιγραφόμενον « Δειπνοσοφισταί » καὶ συγκείμενον ἐκ βιβλίων 15, περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἐκ συγγραφῶν μετὰ ταῦτα ἀπολεσθέντων, πλείστας ὅσας πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας. Καὶ ἴσως μὲν ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ Ποσειδώνιος ἀσχημίζουσι παρὰ τὸ ἀληθὲς τὸν πρωταγωνιστὴν τοῦ ἀνὰ χειρας δράματος, ἥτοι τὸν σοφιστὴν Ἀθηνίωνα· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδ' ὁ Πλούταρχος εἶναι πολὺ περὶ τὴν κατάκρισιν αὐτοῦ μετριώτερος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἂν ἡ εἰκὼν ἦν πρόκειται ἤδη ν' ἀντιγράψωμεν ἐνταῦθα μετέχῃ κατὰ τι τῆς γελοιογραφίας, ἡ γελοιογραφία εἶναι ἐξ ἐκείνων αἰτίνες σφόδρα ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ πρωτότυπον.

Ἐπῆρχε τότε ἐνταῦθα παρέγγραφός τις, δηλαδὴ νόθος, πολίτης, Ἀθηνίων ἢ Ἀριστίων ὀνομαζόμενος, υἱὸς πατρὸς ὁμωνύμου καὶ Αἰγυπτίας θεραπαινῆς. Ἀθῆλον μάλιστα ἂν εἶχε τοῦτο κἂν τὸ προτέρημα, ὅτι υἱὸς τοῦ δεσπότης αὐτῆς ἢ ἄλλου τινός. Ἀλλ' ὅπως δέποτε, ὁ Ἀθηνίων οὗτος, κληρονομήσας ἀποθανόντα τὸν πατέρα ἢ δεσπότην αὐτοῦ, καὶ γήμας παιδισκάριον, ὑπὲρ ἐστὶ δουλὶδα, εὐμορφον, περιεβάλετο τὸ πρόχειρον ἱμάτιον τοῦ σοφιστοῦ καὶ θηρεύσας μειράκια σχολαστικά, νῦν μὲν ἐν Μεσσήνῃ, νῦν δὲ ἐν Λαρίσσει τῇ Θεσσαλικῇ, εἰσέπραξε τοιοῦτοτρόπως χρήματά τινα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ μέγας Μιθριδάτης ἔσειεν ἀπὸ τοῦ Πόντου πάσαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἀθηνίωνα, τὸν παρέγγραφον πολίτην, τὸν σμικρὸν καὶ ταπεινὸν σοφιστὴν, ἐνόμισαν συνετὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὅσοι-ἤθελον τὴν μετὰ τοῦ Μιθριδάτου συμμαχίαν, ν' ἀναθέσωσι τὰ πολυτιμότερα αὐτῶν συμφέροντα παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐκείνῳ, ἐὰν ἦναι τρόντι ἀληθές, ὡς λέ-

γεται παρά τινων, ὅτι ἐχειροτονήθη πρεσβευτὴς ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ δὲν ἀνεχώρησεν, ὥς βεβαιούσιν ἄλλοι, πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Ἀφικθεὶς δὲ εἰς Καππαδοκίαν καὶ κολακεύσας τὸν βασιλέα, ἐγένετο εἰς τῶν φίλων, καὶ δι' ἐπιστολῶν μετεώριζε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Λάκωνας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, ὅτι οὐ μόνον τῶν χρεῶν αὐτῶν θέλουσιν ἀπολυθῆ, ζῶντες τοῦ λοιποῦ ἐν ὁμονοίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν δημοκρατίαν θέλουσιν ἀνακτήσει καὶ δωρεῶν μεγάλων τύχει ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. Οἱ δὲ ἐνταῦθα Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι διεκόμπουν ταῦτα, πιστεύοντες ὅτι κατελύθη ἤδη ἡ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονία.

Ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Μιθριδάτης ἐκπέμπει εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατὸν καὶ στόλον μέγαν, ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ἀρχελάου, φέροντα μετ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν πρεσβευτὴν Ἀθηνίωνα. Ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἀρχελάου ἦτο, νὰ κυριεύσῃ τὰς νήσους, νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ· ἐντεῦθεν ἔπειτα, ὥς ἀπὸ ὀρμητηρίου ἀσφαλοῦς, νὰ προσλάβῃ μὲν ἐκόντα ἄκοντα τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθνη, νὰ ἀνέλθῃ δὲ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ, ἐνωθεὶς ἐκεῖ μετὰ τοῦ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιπεμφθέντος ἐξ Ἀσίας ἐτέρου στρατηγοῦ Μητροφάνους καὶ τοῦ διὰ τῆς Θράκης κατερχομένου υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου Ἀρκαθίου, νὰ καταβάλλῃ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ. Ἐχων λοιπὸν πρὸ πάντων συμφέρον νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ, προεξέπεμψεν ἐνταῦθα τὸν Ἀθηνίωνα μετὰ φυλακῆς διςχιλίων ἀνδρῶν καὶ πολλῶν καὶ πομποδῶν ὑποσχέσεων. Τὰ πλοῖα τὰ ὅποια ἔφερον τὸν Ἀθηνίωνα ἐβιάσθησαν ὑπὸ χειμῶνος νὰ καταφύγωσιν εἰς Καρυστίαν. α Ἀλλ' εἰσεῖσιν ἤδη, καὶ σχεδὸν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ ἐξεκέχυντο. Συνέτρεχον δὲ καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι θεαταί, τὸ παράδοξον τῆς τύχης θαυμάζοντες, εἰ ὁ παρέγγραφος Ἀθηνίων εἰς Ἀθήνας ἐπ' ἀργυρόποδος κατακομίζεται φορείου, καὶ πορφυρῶν στρωμάτων, ὁ μηδέποτε ἐπὶ τοῦ τρίθωνος ἑωρακὼς πορφύραν πρότερον, οὐδενὸς οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τοσαύτῃ φαντασίᾳ καταχλιδῶντος τῆς Ἀττικῆς. Συνέτρεχον οὖν πρὸς τὴν θέαν ταύτην ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες, τὰ κάλλιστα προσδοκῶντες παρὰ Μιθριδάτου ὅποτε Ἀθηνίων ὁ πένης καὶ τὰς ἐραδικὰς ποιησάμενος ἀκροάσεις διὰ τὸν βασιλέα σιληπορδῶν διὰ τῆς πόλεως καὶ

χώρας πομπεύει. Ὡς τοιαύτης δὲ καὶ τηλικαύτης τυχὼν ὑποδοχῆς, κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν ἀνθρώπου πλουσιωτάτου τότε ἀπὸ τῶν ἐκ Διήλου προσόδων, κεκοσμημένην διὰ στρωμνῶν πολυτελῶν, καὶ ζωγραφιῶν, καὶ ἀνδριάντων, καὶ ἐκθέσεως ἀργυρωμάτων, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξῆλθε μετ' ὀλίγον ἐκσύρων χλαμύδα λαμπράν, φέρων δακτυλίδιον χρυσοῦν, ἐγγεγλυμμένην ἔχον τὴν Μιθριδάτου εἰκόνα, καὶ πομπευόντων καὶ ἐφεπομένων θεραπόντων πολλῶν, εἰσῆλθεν ἐν τῷ τεμένει τῶν περὶ Διόνυσον τεχνιτῶν, ὅπου ἐπετελεῖοντο θυσίαι ἐπὶ τῇ εὐτυχεῖ αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ σπονδαὶ μετὰ προαναφωνήσεως κήρυκος. Καὶ τὴν ἐπιούσαν πολλοὶ μὲν, ἔλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνέμενον εὐλαβῶς τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ, πλήρης δὲ ἦτο καὶ ὁ Κεραμεικὸς ἀστών καὶ ξένων, καὶ αὐτόκλητος συρροή τῶν ὄχλων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ προσῆλθε βραδέως δορυφορούμενος ὑπὸ τῶν ὀχλοκόπων, ὧν ἕκαστος ἔσπευδε προσάψασθαι καὶ τῆς ἐσθῆτος αὐτοῦ.

Ἐν τῷ Κεραμεικῷ ὑπῆρχε τότε στοὰ κατασκευασθεῖσα πρὸ ἐκάστη τὸν περίπου ἐνιαυτῶν, εἰς τιμὴν τοῦ πολλὰ εὐεργετήσαντος πάλαι ποτὲ τὴν πόλιν Ἀττάλου, βασιλέως Περγάμου, καὶ πρὸ τῆς στοᾶς ὑψοῦτο βῆμα ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἠγόρευον πρὸς τὰ πλήθη οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοί, ὁσάκις, ἐπισκεφθέντες τοὺς Ἀθηναίους, εἶχον νὰ κοινωνήσωσι τι εἰς τοὺς πολίτας. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ βῆμα ἀναβὰς ὁ Ἀθηναίων καὶ περιβλέψας κυκλῶν τὸ πλῆθος, ἔπειτα δὲ ἀναβλέψας· « Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἶπε, τὰ πράγματά με βιάζεται καὶ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον, ἀπαγγέλλειν ἃ οἶδα· τὸ δὲ μέγεθος τῶν μελλόντων λέγεσθαι, διὰ τὸ παράδοξον τῆς περιστάσεως ἐμποδίζει με. » Ἐπειδὴ δὲ ἐπεβόησεν ἄθρόον τὸ πλῆθος θαρρεῖν καὶ λέγειν· « Λέγω τοίνυν, εἶπε τὰ μηδέποτε ἐλπισθέντα, μηδὲ ἐν ὀνείρῳ φαντασθέντα » καὶ ἐνταῦθα ἐξιστόρησε τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Μιθριδάτου· τὰς ἥττας τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, καὶ τὴν γενομένην σφαγὴν τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν· ἀνήγγειλε τὴν ἐπερχομένην μεγάλην τοῦ Μιθριδάτου στρατείαν καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι συνεμάχῃσαν πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τὴν τῆς Ῥώμης καταστροφὴν ὅχι μόνον τὰ Ἰταλικά ἔθνη, ἀλλὰ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι. Σημειωτέον ὅτι Καρχηδόνιοι πρὸ καιροῦ εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑπῆρχον, ἀλλὰ τίς ἐτόλμα νὰ ἀντείπῃ εἰς τὸν ῥήτορα; Μικρὸν δ' ἐπὶ τούτοις σιωπήσας, καὶ ἀρήσας τοὺς πολλοὺς νὰ συλλα-

λήσωσι περὶ τῶν παραδόξων ἐκείνων εἰδήσεων, ἔπειτα τριψας τὸ μέτωπον· « Τί οὖν, ἐξηκολούθησε, συμβουλεύω; Μὴ ἀνέχεσθαι τῆς ἀναρχίας, ἣν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος ἐπισχεθῆναι πεποίηκεν, ἕως αὐτὴ δοκιμάσει περὶ τοῦ πῶς ὑμᾶς πολιτεύεσθαι δεῖ. Καὶ μὴ περιίδωμεν τὰ ἱερὰ κεκλεισμένα, αὐχμῶντα δὲ τὰ γυμνάσια, τὸ θέατρον ἀνεκκλησίαστον, ἄφωνα δὲ τὰ δικαστήρια, καὶ τὴν Θεῶν χρησμοῖς καθιερωμένην Πνύκα, ἀφηρημένην τοῦ δήμου· μὴ περιίδωμεν δὲ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν ἱεράν τοῦ Ἰάκχου φωνὴν κατασεσισιασμένην· καὶ τὸ σεμνὸν ἀνάκτορον τοῖν θεοῖν κεκλεισμένον, καὶ τῶν φιλοσόφων τὰς διατριβὰς ἀφώνους. » Ἀφοῦ δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύτας ὑπερβολὰς καὶ ἀριδήλους ψευδολογίας εἶπε, συλλαλήσαντες οἱ ὄχλοι καὶ συνδραμόντες εἰς τὸ θέατρον, ἐξελέξαντο αὐτὸν στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὅπλων· καὶ προσελθὼν ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος εἰς τὴν ὀρχήστραν, εὐχαρίστησε τοὺς Ἀθηναίους μετ' ὕψους ἀγέρωχον καὶ εἶπε· « Νῦν ὑμεῖς ἐαυτῶν στρατηγεῖτε, προέστηκα δ' ἐγὼ· καὶ ἂν συνεπισχύσητε, τοσοῦτον δυνήσομαι, ὅσον κοινῇ πάντες ὑμεῖς. » Ταῦτα δὲ εἰπὼν, προσέκαλεσε τὴν τῶν ἄλλων ἀρχόντων ἐκλογὴν, ὑποβαλὼν ὅσα ᾔθελεν ὀνόματα.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τύραννον ἐαυτὸν ἀνέδειξεν ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος καὶ φιλελεύθερος ἀνὴρ, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο τοὺς διςχιλίους δορυφόρους τοὺς ὁποίους ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἀρχέλαος. Κατέστησεν εὐθύς ἐκποδὼν τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν πολιτῶν ὅσοι, κατανοοῦντες τὸν ὄλεθρον εἰς ὃν ἔσυρε τὴν πατρίδα, ἀπεδοκίμαζον τὰ γινόμενα· ἔπειτα δὲ ἐπέστησε φύλακας ἐπὶ τὰς πύλας, ἀνὰ τριάκοντα ἐφ' ἐκάστης, οἵτινες παρεμπόδιζον τὴν τε εἰσόδον καὶ τὴν ἐξόδον. Καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν Ἀθηναίων ἔφευγον οὐδὲν ἤττον καταβιβάσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῶν τειχῶν, ἐπαπέστειλε κατ' αὐτῶν ἱππεῖς οἵτινες ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ κατήγαγον δεδεδεμένους, ἀναγκάσας πρὸς τούτοις τοὺς Ἀθηναίους πάντας νὰ οἰκουρῶσι δύναντος τοῦ ἡλίου. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσε, διότι καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν ὅσοι ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σιγῇ ἀπεφάσισαν νὰ περιμείνωσι τὸ τέλος τῆς σκηνῆς ταύτης, πολλοὺς κατηγόρησεν ἐπὶ προδοσίᾳ, ὡς συνεννοουμένους μετὰ τῶν φυγάδων καὶ νεωτερίζοντας, συλλαμβάνων δὲ ἤτοι ἀκρίτως ἀπώλλυε, προσβασανίσας καὶ στραβλώσας, ἤτοι πρὸς

Μιθριδάτην ἐξέπεμπε, δημεύων καὶ τὰς περιουσίας, καὶ τοσαῦτα χρήματα συναθροίσας ὥστε βεβαιούσιν ὅτι φρέατα ὅλα δι' αὐτῶν ἐπλήρωσε. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν μέρει προνοῶν τὴν μετ' ὀλίγον ἐπελθούσαν πολιορκίαν, καὶ κρύπτων τὰ τρόφιμα, ἐν μέρει φυγαδεύσας διὰ τῆς ἀφροσύνης αὐτοῦ τοὺς ἐμπόρους, προσεκάλεσε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔνδειαν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ διεμέτρα χοίνικα κριθῶν, τὴν τροφὴν δηλαδὴ μιᾶς ἡμέρας, ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, εἰς τοὺς ἀθλίους Ἀθηναίους, ἀλεκτορίδων τροφὴν καὶ οὐκ ἀνθρώπων αὐτοῖς διδούς, ὡς λέγει ὁ ἀστείος Ἀθήναιος.

Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν τοιαύτην τῶν Ἀθηνῶν διοίκησιν, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ καὶ εἰς τὴν Δῆλον τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης. Ἡ Δῆλος, ἥτις καθὼς εἶδομεν ἦτο πλουσιωτάτη καὶ ὑπήγετο εἰς τὰς Ἀθήνας, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα αὐτῶν καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως· τοσούτω μᾶλλον ὅσω ὁ πρὸ μικροῦ κατελλὼν εἰς τὸ Αἰγαῖον Ἀρχέλαος, ὡς προοίμιον τῶν εὐεργετημάτων ὅσα ἐπηγγέλλετο, εἶχε συλῆσει τὰ ἱερὰ τῆς νήσου χρήματα καὶ εἶχε παραδώσει αὐτὰ εἰς τὸν Ἀθηνίωνα ὅτε ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἐνταῦθα. Ὁ Ἀθηνίων λοιπὸν ἐθεώρησεν ἤδη πρέπον νὰ συμπληρώσῃ τὴν λεηλασίαν τῆς Δήλου καὶ ἐπεμψεν ἐπὶ τούτῳ εἰς αὐτὴν μετὰ δυνάμεως ἓνα τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον Ἀπελλικῶντα. Ὁ Ἀπελλικῶν οὗτος ἦτο τὸ μὲν γένος Τήσιος, πολίτης δὲ Ἀθηναῖος γενόμενος ἐζῆσε βίον ποικιλωτάτον καὶ ἀψίκορον· διότι ἦτο ὄχι μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ φιλόβιβλος καὶ φιλαρχαῖος. Αὐτὸς ἠγόρασε τὴν Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας πολλὰς, ὣν πολυχρήματος· πρὸς δὲ τούτοις συνέκρότησε καὶ πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαίων αὐτογράφων ψηφισμάτων τῆς τε πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων Ἑλληνίδων πόλεων, τὰ μὲν ἀγοράζων, τὰ δὲ καὶ ὑπεξαιρῶν ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἀπέβη πολυτιμοτάτη. Ὁ Ἀπελλικῶν ἐφρόντισεν ἰδίως νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου αἵτινες πρὸ αὐτοῦ δὲν ἦσαν γνωσταὶ εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης περιπατητικῶν ὀλίγον ἐγινώσκοντο, διότι ἡ κληρονομία Νηλέως τοῦ Σκηψίου, εἰς ὃν ὁ Θεόφραστος κατέλιπε τὰ βιβλία του, εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ἀνθρώ-

πων ἀφιλοτίμων καὶ ἀμαθῶν. Ταύτην δὲ τοῦ Ἀπελλικῶντος τὴν βιβλιοθήκην παρέλαβε βραδύτερον ὁ Σύλλας ἐξ Ἀθηνῶν καὶ μετέφερεν εἰς Ῥώμην, ὅπου Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἐφρόντισε περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς, ὁ δ' Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος ἐπεχείρησε τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων ἐκείνων τὰ ὅποια οὕτως ἔκτοτε παρεδόθησαν εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν. Ἐκ τούτων δηλοῦται ὅτι ὡς φιλόλογος ὁ Ἀπελλικῶν ἀπέβη ἄνθρωπος χρήσιμος· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἵπομεν, ἐπλούτιζε τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ δι' ὑπεξαίρεσεως δημοσίων ἐγγράφων ἐκ τῶν ἀρχαίων τῶν πόλεων, φωραθεὶς ἐν Ἀθήναις εἶχεν ἀναγκασθῆναι εἰς φυγὴν ἐντεῦθεν ἄλλοτε. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἐπανῆλθε πάλιν θεραπεύσας πολλοὺς καὶ ἤδη ἐγένετο εἰς τῶν θερμότερων ὁπαδῶν τοῦ Ἀθηνίωνος, διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τὴν Δῆλον, ἵνα ἐπαναστατήσῃ τὴν νῆσον καὶ πρὸ πάντων ἵνα ἀργυρολογήσῃ τοὺς πολίτας αὐτῆς. Ἀλλ' ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ στάδιον ἀτυχέστερος ἢ εἰς τὸ φιλολογικόν· καθότι πανηγυρικῶς μᾶλλον ἢ στρατηγικῶς ἀναστρεφόμενος, καὶ προφυλακὴν ἀμελεστέραν διορίσας, μάλιστα δὲ ἀφήσας ἀπροφύλακτα τὰ ἐξόπισθεν τῆς νήσου, ἐκοιμᾶτο. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ κατὰ τύχην τότε περὶ τὴν Δῆλον εὐρεθεὶς Ῥωμαῖος στρατηγὸς Ὀρόδιος, φυλάττει νύκτα ἀσέληνον, ἐκβιβάζει τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν κοιμωμένων καὶ μεθυόντων Ἀθηναίων, ἄλλους κατέκοψε καὶ ἄλλους ἐξώγρησεν· ὁ δὲ καλὸς στρατηγὸς Ἀπελλικῶν ἔλαθε φυγών. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Δῆλος ἔπαθεν ἐν τούτοις τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ποικίλων τούτων καὶ ἀντιπάλων ἐλευθερωτῶν. Βραδύτερον δὲ ὑπέστη καὶ ἄλλα δεινά. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιθριδάτου Μητροφάνης, ὃν προανεφέραμεν ἐκπεμφθέντα εἰς Θεσσαλίαν, ἀποτυχὼν ἐκεῖ, ὡς θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον, ἐπέπεσε κατὰ τῆς Δήλου, ἐφόνευσε ξένους καὶ Δηλίους, ἐλήστευσε τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα τῆς πόλεως καὶ κατέβαλεν αὐτὴν εἰς ἔδαφος, ἐξανδραποδισάμενος τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνῶ ἀνήγετο εἰς τὸ πέλαγος ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου, παραμονεύσαντες οἱ τῶν ἐμπόρων περισσώδεις καὶ καταναυμαχῆσαντες, κατέλυσαν αὐτόν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦπτον ἡ Δῆλος κατεστράφη τότε διὰ παντός.

Ἐπανερχόμεθα δὲ εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα. Ὁ Ἀρχέλαος, γενόμενος ἐν τῷ μεταξύ κύριος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ, κατέλαβε τοῦτόν τε καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ ὤρμησεν ἐντεῦθεν μετὰ τοῦ Ἀθηνίωνος ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἔμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετ' αὐτῶν καὶ τὰ τῶν Λακωνικῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν συμμαχικὰ στρατεύματα. Ἡ Βοιωτία πᾶσα παρεδέχθη τὰς περὶ ἐλευθερίας ὑποσχέσεις τοῦ Ἀρχελάου, πλὴν Θεσπιέων, τοὺς ὁποίους περικαθήμενος ἐπολιόρκει. Καὶ ὁ μὲν Σύλλας, ψηφισθεὶς ὑπὸ Ῥωμαίων στρατηγὸς τοῦ κατὰ Μιθριδάτου πολέμου, δὲν εἶχεν ἔτι ἀφίχθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς τῆς Μακεδονίας Σέντιος, μαθὼν τὰ γενόμενα, ἐκπέμπει ἐνταῦθα, μετὰ δυνάμεως ἐκ τοῦ προχείρου συγκροτηθείσης, τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ Βρέττιον Σούρραν, ἄνδρα διακεκριμένον ἐπὶ τόλμῃ καὶ φρονήσει, ὅστις, κατελθὼν εἰς Θεσσαλίαν, πρῶτον μὲν κατεναυμάχησε περὶ Μαγνησίαν τὸν Μητροφάνην, ἐβίασεν αὐτόν εἰς φυγὴν, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Σκίαθον, ἐν ἣ ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος τοῦ Μιθριδάτου εἶχεν ἀποθέσει τὴν λείαν αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ ἐτράπη ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, καὶ, ἐπελθόντων αὐτῷ ἐτέρων χιλίων πεζῶν καὶ ἱππέων ἐκ Μακεδονίας, συνῆψε πρὸς τὰς πολὺ μεγαλητέρας τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Ἀθηνίωνος δυνάμεις, περὶ Χαιρώνειαν, μάχην τριήμερον, ἣτις ἀπέβη ἀμφίβολος. Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνουσιν εἰς τὸ τοῦ Ἀρχελάου στρατόπεδον τὰ Ἀχαιῖκά καὶ τὰ Λακωνικά τάγματα, ὥστε ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς μὴ θεωρῶν ἤδη ἑαυτὸν ἀξιόμαχον πρὸς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐφορμαξάμενος κατὰ τοῦ Πειραιῶς, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ὁ Ἀρχέλαος, φοβούμενος μὴ ἀποκοπῇ τῆς θαλάσσης, θέλει βιασθῇ νὰ ἐκχωρήσῃ ἑκουσίως ἐκ τῆς Βοιωτίας ὅπερ συνέβη τῶντι, σπεύσαντος τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτου νὰ ἐπανακχύσῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ συσταλέντος οὕτω πάλιν περὶ τὴν θάλασσαν.

Ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 87 διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἰταλίας ὁ Σύλλας μετὰ δυνάμεως πεζικῆς καὶ ἱππικῆς ἀποχωρώσης, καὶ, συλλέξας χρήματα καὶ συμμάχους καὶ τροφὰς ἐκ τε Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας, τοὺς μὲν Πελοποννησίους ἀμέσως ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου διὰ μόνης αὐτοῦ τῆς παρουσίας, αὐτὸς δὲ ἀπαλλαγείς ἐκείνων, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ταύτης αἱ πόλεις μετεχώρησαν

ἀθρόως πρὸς αὐτὸν πλὴν ὀλίγων· ἰδίως δὲ τὸ μέγα τῶν Θηβῶν ἄστν τὸ ὅποιον πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἀσπασθῇ τὴν τύχην τοῦ Μιθριδάτου, ἀμαχητὶ ἤδη μετετέθη ἀπὸ Ἀρχελάου εἰς Σύλλαν, ὅστις, οὕτως ἀσφαλισθεὶς πρὸς τὰ ὀπισθεν αὐτοῦ, κατήλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε καταφύγει ὁ Ἀθηνίων, εἰς δὲ τὸν Πειραιᾶ κατεκλείσθη ὁ Ἀρχέλαος· ὅθεν ὁ Σύλλας διήρπασεν εἰς δύο τὸν στρατὸν καὶ διὰ μιᾶς μὲν μοίρας ἐπολιόρχησε τὸ ἄστυ, αὐτὸς δὲ, παραλαβὼν τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως, ὥρμησε κατὰ τοῦ Πειραιῶς.

Ἡ ἄνω πόλις δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κυριευθῇ· διότι τὰ μακρὰ τεῖχη ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ἡρειπωμένα, ὥστε ἡ πόλις ἐκεῖνη ἠδύνατο νὰ περιζωσθῇ πανταχόθεν, καὶ, ἐπειδὴ δὲν εἶχε πολλὴν τροφὴν προμήθειαν, νὰ καταναγκασθῇ διὰ λιμοῦ εἰς παράδοσιν. Ὁ δὲ Πειραιεύς ἦτο ἀληθῶς δυσκαταγώνιστος· τὰ τεῖχη αὐτοῦ εἶχον ὕψος τεσσαράκοντα περίπου πήχεων καὶ ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ λίθου μεγάλου τετραγώνου· ὁ ἐν αὐτῷ στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, ὁ δὲ στρατηγὸς Ἀρχέλαος, ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἔμπειρος· καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότερον, ἐπειδὴ ἐθαλασσοκράτει εἶχε τροφὰς μὲν ἀφρόνους, πρόχειρον δὲ πᾶσαν ἐπικουρίαν· ἐνθ' ὁ Σύλλας δὲν εἶχε παντάπασι στόλον ἵνα ἀποκλείσῃ τὸν ἀντίπαλον καὶ οὔτε ἐπικουρίαν τινα ἤλπιζε διὰ τὰς τότε μεγάλας τῆς Ἰταλίας ἐμφυλίου διενέξεις. Ὅθεν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως ταύτης εἰμὴ μόνον ἐξ ἐφόδου, καὶ ἐθεώρει ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ὅσον ἐνεστί ιάχιον, ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ παράτασις τῆς πολιορκίας ἠδύνατο καὶ εἰς τὸν Μιθριδάτην νὰ δώσῃ καιρὸν νὰ πέμψῃ νέας δυνάμεις, καὶ τὰς ἐλληνικὰς φυλὰς νὰ ἐνθαρρύνῃ εἰς νέαν ἐπανάστασιν. Ταῦτα πάντα ἐξηγοῦσι διατὶ ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἰδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ διὰ τί ἐνόμισεν ἀπαραίτητον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐφοδὸν χωρὶς νὰ ἀνοίξῃ ῥήγμα εἰς τὸ τεῖχος, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπάγων εἰς αὐτὸ κλίμακας. Ἀπεκρούσθη ὁμῶς καὶ ἐπέισθη ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ τακτικῆς πολιορκίας. Ἀναχωρήσας λοιπὸν εἰς Ἐλευσίνα καὶ εἰς Μέγαρα, ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τὰ ἀναγκαῖα μηχανήματα καὶ πρὸς τούτοις ἐπεχείρησε νὰ ἀνυψώσῃ πρὸς τὸ τεῖχος χῶμα ἰσομέγεθες ἵνα ἀπὸ αὐτοῦ

διὰ κριῶν καὶ πυρφόρων τοξευμάτων καταβάλλη τὰ ἀκρόδαντα ἐκεῖνα ὀχυρώματα. Μύρια ἡμιόνων ζεύγη εἰργάζοντο καθ' ἡμέραν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χόματος τούτου· ξύλα καὶ λίθους ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὰ μακρὰ τείχη, παντελῶς τότε κατεδαφισθέντα· ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον ἔλαβε χρεῖαν καὶ ἄλλης ξυλείας διὰ τε τὸ χῶμα καὶ τὰς ἀναγκαίας μηχανάς, ἔκοψε τὴν τε δενδροφορωτάτην Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Λύκειον. Ὁ δὲ σίδηρος καὶ οἱ καταπέλται καὶ πᾶσα ἄλλη τοιαύτη παρασκευὴ ἐκομίζοντο αὐτῷ ἐκ Θηβῶν.

Ἀλλ' ἵνα κατορθώσῃ ταῦτα πάντα ὁ Σύλλας, εἶχε καὶ χρημάτων πολλῶν ἀνάγκην· διὸ ἐπέβαλεν ἤδη χεῖρα εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἄσυλα, καὶ ἔπεμφεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Λούκουλλον, ὅστις, παραλαβὼν ἐξ Ἐπιδαύρου καὶ ἐξ Ὀλυμπίας τὰ κάλλιστα καὶ πολυτελέστατα τῶν ἀναθημάτων, ἔκοψεν ἀπὸ αὐτῶν νόμισμα, τὸ ὁποῖον προσηγορεύθη ἀπὸ ἐκείνου Λουκούλλειον. Ἐγραψε δὲ καὶ πρὸς τοὺς Ἀμφικτύονας εἰς Δελφοὺς, ὅτι εἶναι καλὸν νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ τοῦ θεοῦ χρήματα, παρατηρῶν ὅτι ἡ θέλει φυλάξει αὐτὰ ἀσφαλέστερον, ἢ καὶ δαπανήσας ἀποδώσει οὐκ ἐλάττω. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν πεμφθεὶς Κάρσις ὁ Φωκεὺς, διστάζων νὰ πράξῃ τὴν ἱεροσυλίαν, ἔγραψεν, ὅτι ἠκούσθη φθεγγόμενῃ ἡ ἐν τοῖς ἀνακτόροις κιθάρα, ὁ Σύλλας ἀπήντησεν ὅτι ἀπορεῖ πῶς δὲν καταλαμβάνει ὅτι τὸ ἄσμα ἦτο σημεῖον χαρᾶς καὶ ὄχι ὀργῆς, καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ παραλάβῃ τὰ χρήματα θαρρόντως, ὡς ἡδομένου τοῦ θεοῦ καὶ διδόντος. Ἐλήφθησαν λοιπὸν οὕτως ὄχι μόνον τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναθήματα τὰ ἐν Δελφοῖς, ἐξ ὧν καὶ ὁ ἀργυρὸς πίθος, τὸν ὁποῖον, διὰ τὸ βάρος καὶ τὸ μέγεθος μὴ δυνάμενων τῶν ὑποζυγίων νὰ ἀναλάβωσιν, ἠναγκάσθησαν νὰ κατακόψωσιν οἱ Ἀμφικτύονες.

Τούτων ἐν τούτοις γινομένων καὶ τοῦ χόματος ὁσημέραι προαγομένου, δὲν ἔπαυσαν αἱ περὶ τὸν Πειραιᾶ ἐχθροπραξίαι. Ὁ Ἀρχέλαος φυσικῶ τῷ λόγῳ ἠγωνίζετο νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἔργον δι' αἰφνιδίων ἐπιθέσεων· ἀλλ' ἐπρόδίδετο ὑπὸ δύο θεραπόντων οἵτινες ἐμήνυσον ἐκάστοτε εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα τὰ μελετώμενα ἐν Πειραιεῖ, ἐγγράφοντες αὐτὰ ἐπὶ πεσσῶν ἐκ μολύβδου πεποιημένων καὶ ἀπὸ σφενδόνης ἀφιεμένων· ὥστε ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς πληροφορούμενος

ἀκριβῶς τὰ παρασκευαζόμενα, ἦτο πάντοτε ἕτοιμος νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Ἀρχέλαος, λαβὼν μεγάλην παρὰ Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ Δρομικαίτης, ἐξήγαγεν ἅπασαν τὴν δύναμιν εἰς μάχην καὶ συνεκροτήθη ἐντεῦθεν συμπλοκὴ φοβερά καθ' ἣν τὸ μὲν πρῶτον οἱ Μιθριδάτειοι νῆδοκίμουν, ἔπειτα δὲ ἐπιστρέψαντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐφόνευσαν περὶ τοὺς διςχιλίους ἐχθροὺς, τοὺς δὲ λοιποὺς συνήλασαν εἰς τὰ τείχη. Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ὁ γενναῖος Ἀρχέλαος παρέμεινεν ἑσχατος εἰς τὸν ἀγῶνα διὸ ἐπανερχόμενος εὗρεν ἤδη κεκλεισμένας τὰς πύλας τῶν τειχῶν καὶ μόλις διὰ σχοινίων ἀνεβιβάσθη.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε χειμὼν, ὁ χειμὼν τοῦ ἔτους 87 πρὸς τὸ 86. Ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ὁ Σύλλας οὐδερμίαν ἠλπίζεν ἐπικουρίαν ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἐκηρύχθη ἐν Ῥώμῃ πολέμιος τῆς πατρίδος, διότι εἶχον ὑπερισχύσει αὐτόθι οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ Μάριος καὶ Κίννας. Ἀπὸ ἀνατολῶν οἱ Ῥόδιοι ἦσαν μὲν εὐδιάθετοι νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ διαπλεύσωσι τὸ Αἰγαῖον, θαλασσοκρατοῦντος τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Σύλλας ἔπεμψε τότε τὸν Λούκουλλον εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς Συρίαν, ἵνα παραλάβῃ τὰς ναῦς τῶν αὐτόθι βασιλέων καὶ πόλεων, καὶ, ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Ῥοδίων, κατορθώσῃ νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καὶ τούτου ὅμως τοῦ ἐπιχειρήματος ἡ ἐκδοσις ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅπωςδὴποτε οὐχὶ πρόχειρος. Ὅθεν τὰ κατὰ τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν ἀπέβησαν ὅπως οὖν δεῖναι, καὶ ἤθελον καταντήσῃ δεινότατα, ἐὰν οἱ Στερεοελλαδίται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπέπιπτον κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοιοῦτόν τι οὐδ' ἀπεπειράθησαν οἱ Ἕλληνες, ἐμελλε δὲ μετ' οὐ πολὺ ἡ καρτερία, ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Σύλλα νὰ κατισχύσωσιν ὅλων ἐκείνων τῶν δυσχερειῶν αἵτινες ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνοντο ἀκαταγώνιστοι. Πρῶτον ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ τρόφιμα τὰ ὁποῖα καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ἦσαν ἐνταῦθα ὀλίγα, παντάπασιν ἐξέλιπον μετὰ τὸν ἀποκλεισμόν τῆς πόλεως. Ὁ Ἀρχέλαος ἐδοκίμασε καὶ ἅπαξ καὶ δις, νὰ πέμψῃ σῖτον ἐκ Πειραιῶς· ἀλλ' ὁ Σύλλας μαθὼν ταῦτο, ἀπὸ τῶν ἐκσφενδονιζομένων πεισθὼν, καὶ ἐνεδρεύσας, ἐκυρίευσεν τὸν τε σῖτον καὶ τοὺς φέροντας. Ὁ μέθιμος τοῦ σίτου, ὅπερ ἐστὶ δέκα ἡμερῶν τροφὴ πέντε ἀνθρώπων, ἐτιμᾶτο ἐν

τῇ πόλει δραχμῶν χιλίων τῆς τότε ἐποχῆς, δηλαδή περὶ τὰς ἑξ καὶ ἐπέκεινα χιλιάδας σημερινῶν δραχμῶν. Μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ τρέφονται διὰ χόρτων, ὑποδημάτων, σκευῶν, τελευταῖον δὲ ἤπτοντο καὶ τῶν ἀποθησκόντων. Μόνος ὁ Ἀθηναίων διῆγεν ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἐν ἀνέσει, ἐξυβρίζων ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐκάστοτε τὸν τε Σύλλαν καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μετέλλαν, καὶ ἀσεβῶν πρὸς τὰ ἱερώτατα τῶν πραγμάτων, διότι ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος μετὰ φρίκης διηγείται, ὅτι περιεῖδε τὸν ἱερὸν τῆς θεοῦ λύχρον ἀπεσθηκότα διὰ σπάνιν ἐλαίου, εἰς δὲ τὴν ἱεροφάντιδα ζητήσασαν ἡμίεκτον πυρῶν, ἦτοι μικρὸν ποσὸν σίτου, ἔπεμψεν ἡμίεκτον πατέρεως. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον ἄξιον ἀγανακτήσεως εἶναι ὅτι τοὺς βουλευτάς, ἰκετεύοντας νὰ οἰκτείρῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ διαλύσῃ τὸν ὀλέθριον τοῦτον πρὸς Σύλλαν πόλεμον, κατετόξευσεν εἰς ἀπάντησιν καὶ διεσκέδασεν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους συγκατένευσε νὰ πέμψῃ περὶ εἰρήνης δύο ἢ τρεῖς τῶν συμποτῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀντὶ νὰ ζητήσωσι νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν νικητὴν, ἤρχισαν ἀκαιρολογοῦντες περὶ Θησέως, καὶ Εὐμόλπου, καὶ τῶν Μηδικῶν, μεχρὶς οὗ ὁ Σύλλας ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν « ἄπιτε, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὦ μακάριοι, τοὺς λόγους τούτους ἀναλαβόντες· ἐγὼ γὰρ οὐ φιλομαθήσω εἰς Ἀθήνας ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπέμφθη, ἀλλὰ τοὺς ἀντισταμένους καταστρεβόμενος. »

Καὶ ἡ καταστροφή ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον. Ὁ Σύλλας ἀναλογιζόμενος ὅτι δὲν θέλει ἤδη ἀπαντήσῃ εἰμὴ ἀσθενῇ ἀντίστασιν ἀπὸ λιμοττόντων ἀνθρώπων, ἐπήγαγε διὰ νυκτὸς τὰς κλίμακας εἰς τὸ τεῖχος περὶ τὸ λεγόμενον ἐπτάχαλκον, καὶ εὐχερῶς κατέλαβε τὸ μέρος τοῦτο. Ἐπειτα δὲ κατασκάψας καὶ συνομαλύνας τὸ μεταξὺ τῆς Πειραιῆς πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς διάστημα τοῦ τείχους, εἰσῆλθεν αὐτὸς ἐντεῦθεν περὶ μέσας νύκτας, μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, σαλπίζοντος καὶ ἀλαλάζοντος, καὶ εἰς ἀρπαγὴν καὶ φόνον ἀφειμένον. Ὁ φόνος ἀπέβη πολὺς καὶ ἀνηλεής, μέχρις οὗ ὁ Σύλλας, ἐνδίδων εἰς τὰς δεήσεις τῶν Ἀθηναίων Μειδίου καὶ Καλλιφώντος, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς εἶχον καταφύγει εἰς αὐτὸν, καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τῶν μετ' αὐτοῦ συστρατευόντων συγχλητικῶν, ἀνεχαίτισε τὴν μεγάλην ταύτην φθοράν, χαρίζόμενος, ὡς εἶπεν, πολλοὺς μὲν ὀλίγοις, ζῶντας δὲ τεθνηκόσι, διὰ τῶν ὀλίγων καὶ τεθνηκότων ἐννοῶν τοὺς ἀρχαίους ἐκεί-

νους καὶ ἐνδοξούς Ἀθηναίους. Ὁ δὲ Ἀθηνίων πρῶτον μὲν κατέφυγε μετὰ ὀλίγων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐμπρήσας τὸ ὠδεῖον, ἵνα μὴ ὁ Σύλλας ἔχη πρόχειρον ξυλείαν πρὸς ἐνόχλησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺν, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς δίψης, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ· καὶ ἐν τῷ ἅμα αὐτὸς καὶ πάντες οἱ αὐτῷ δορυφορήσαντες, ἢ ἀρχὴν τινα ἄρξαντες, ἢ ὅτι δήποτε ἄλλο πράξαντες παρὰ τὰ ὑπὸ Ῥωμαίων ὠρισμένα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ θανάτου ἐτιμωρήθησαν. Οἱ δοῦλοι εἶχον ἤδη πωληθῇ ἅμα μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἄλωσιν· οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες ἐλεύθεροι ἐκ τῶν μετασχόντων τοῦ πολέμου ἐκεῖνου, τὴν μὲν ἐλευθερίαν διεφύλαζαν, τὴν δὲ ψῆφον καὶ χειροτονίαν ἀφηρεύθησαν, ἀποδοθεῖσαν εἰς μόνους τοὺς ἐκγόνους αὐτῶν ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσα ἡ κυβέρνησις τῆς πόλεως περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων ἐκείνων ὅσοι προλαβόντες εἶχον προσφύγει εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἅμα ἀρξαμένου τοῦ πολέμου. Κατὰ τὰ λοιπὰ οὔτε αἱ Ἀθηναὶ οὔτε αἱ ἄλλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις καθυπεβλήθησαν ἔτι εἰς τὸν ἐπάρχιακὸν τῆς διοικήσεως τρόπον, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐπιτήρησις αὐτῶν ἀπέβη ἔκτοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐστηροτέρα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ κατελήφθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει χρυσοῦ μὲν λίτραι τεσσαράκοντα, ἐξακόσιαι δὲ ἀργύρου. Τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν δὲν φαίνεται ἀνάλογον τῶν μεγάλων θησαυρῶν τοὺς ὁποίους λέγεται συλλέξας ὁ Ἀθηνίων· ἀλλὰ οἱ θησαυροὶ ἐκεῖνοι ἐν μέρει διηρπάγησαν βεβαίως ἐπὶ τῆς λεηλασίας τῆς πόλεως, καὶ ἐν μέρει, καταχωσθέντες, διέφυγον ἴσως τὴν ἀρπαγὴν τῶν νικητῶν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, ὁ Σύλλας ἐπέστῃσεν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀρχέλαος εἶχεν ἀποκρούσει προλαβόντως πολλὰς ὀξύτατας αὐτοῦ ἐφόδους. Ἀλλ' ἤδη αἱ ἀπὸ τοῦ χώματος μηχαναὶ ἐκριοκόπουν ἀκαταπαύτως τὰ τείχη, καὶ ἄλλοι πάλιν ἄνδρες ὑπὸ χελώνας διώρυσσον αὐτά. Καὶ τὰ μὲν κρημνιζόμενα οὕτω μέρη τάχιστα ἀνφοκοδοῦντο· ἀλλὰ τὰ νεωστὶ κατασκευαζόμενα, ὡς ὑγρότερα καὶ ἀσθενέστερα, εὐκολώτερον κατεστρέφοντο, ὥστε ἐπὶ τέλους γενομένης νέας καὶ ἰσχυροτάτης ἐφόδου ἐβιάσθη ὁ Ἀρχέλαος νὰ ἐγκαταλίπη εἰς τὴν μανιώδη ὁρμὴν τῶν Ῥωμαίων τὰ τείχη καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τι χωρίον τοῦ Πειραιῶς ὀχυρότατον ἅμα καὶ θαλάσσης περίκλυτον, τὸ ὁποῖον ὁ Σύλλας,

ναῦς οὐκ ἔχων, δὲν ἡδύνατο παντάπασιν νὰ προσβάλῃ. Ἐγένετο ὁμως κύριος τοῦ ἄλλου Πειραιῶς, τοῦ ὁποίου κατέκαυσε τὰ πλεῖστα μέρη, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν Φύλωνος ὀπλοθήκην, θαυμαζόμενον ἔργον, καὶ τοὺς νεωροίκους καὶ πάντα τὰ λοιπὰ αἰίδιμα τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς τῶν Ἀθηναίων μεγαλουργήματα. Εἶχε δὲ ἐγκαίρως κατισχύσει ἐνταῦθα τοῦ Ἀρχελάου, διότι ἐν τῷ μεταξὺ κατέβη ἀπὸ Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς τὴν Βοιωτίαν ὁ σὺν Ἀρκαθίου τοῦ Μιθριδάτου υἱοῦ ἀποσταλὴς στρατὸς, ὅστις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαθίου, διετέλει τεταγμένος ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ταξίλλην, καὶ συνέκειτο ἐκ δέκα μὲν μυριάδων πεζῶν, μυρίων δὲ ἱππέων, καὶ τεθρίππων ἐννεήκοντα δρεπανηφόρων. Ὁ στρατὸς οὗτος ἐπολιόρκει ἤδη τὴν πιστὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους μείναςαν Ἐλάτειαν. Ὁ Σύλλας λοιπὸν ἔδραμεν ἀμέσως εἰς Βοιωτίαν, καὶ ἐκεῖ, ἐπελθόντος μετ' οὐ πολὺ καὶ τοῦ Ἀρχελάου μετὰ συμπάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, συγκροτεῖται περὶ Χαιρώνειαν μάχη μεγάλη, καθ' ἣν ὁ Σύλλας ἐνίκησε τοὺς πολυαριθμούς αὐτοῦ ἀντιπάλους νίκην περιφανεστάτην. Τὰ λείψανα αὐτῶν κατέφυγον εἰς Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας, ὅπου δὲν ἡδύνατο νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ναυτικὴν μὴ ἔχοντος δύναμιν· αὐτὸς δὲ ἐπανηγύρισε τὴν νίκην ἐν Θήβαις τελέσας θυσίας περὶ τὴν Οἰδιπόδιον κρήνην καὶ ἀγῶνας μουσικῶς καὶ ἄλλους. Οἱ δὲ κρίνοντες ἦσαν Ἕλληνες ἐκ τῶν ἄλλων προσκεκλημένοι πόλεων, διότι πρὸς τοὺς Θηβαίους, τοὺς κατ' ἀρχὰς ταχθέντας μετὰ Μιθριδάτου, εἶχεν ἀδιαλλάκτως ὁ Σύλλας· καὶ τούτου ἕνεκα, ἀποτεμώμενος τῆς χώρας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν, ἀφιέρωσεν εἰς τοὺς ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοὺς, ἵνα ἐκ τῶν προσόδων ἀποδοθῶσιν εἰς τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα καταστήματα τὰ χρήματα ὅσα προηγουμένως παρ' αὐτῶν ἔλαβεν. Ὡσαύτως ἐτιμώρησε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοὺς Ὀρχομενίους, καὶ ἐκ τῶν πολυτίμων πραγμάτων ὅσα παρ' αὐτῶν ἤρπασεν, ἐξαιρέσας ἐν τὴν λαμπρὰν τοῦ Διονύσου εἰκόνα, ἣν εἶχε πάλαι ποτὲ κατασκευάσει τῇ πόλει ἐκείνῃ ὁ ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀκμάσας ἀγαλματοποιὸς Μύρων, ἔστησεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος, δοὺς παράδοξον δαίγμα εὐλαθείας, διὸ εὐλόγως ὁ περιηγητὴς Πausanίας παρετήρησεν ὅτι αὐτοῦτό ἐστι τὸ ὑπὸ Ἑλλήνων λεγόμενον, θυμιάμασιν ἄλλοτρίοις τὸ θεῖον σέβεσθαι. »

Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀρχέλαος λαμβάνει νέαν παρὰ τοῦ ἀνεξαν-
τλήτου Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, ὑπὸ τὸν Δορύαλον τεταγμένην, καὶ
ἀντιπαρατάσσεται αὐτῇ περὶ Ὀρχομενόν· καὶ εἰς ταύτην ὁμοῦς τὴν
μάχην, πεισματωδεστάτην ἀποβάσαν, ἀνεδείχθη πάλιν νικηφόρος ὁ
Σύλλας. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ Βοιωτία δὲν ἐλεηλατεῖτο μόνον ὑπὸ τοῦ
Σύλλα· ἐλεηλατεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, τῶν λεγομένων
ἐλευθερωτῶν αὐτῆς, ὥστε ἔπαθε τὰ πάνθ' ἐκ τῶν χρόνων τού-
τους. Τελευταῖον ὁ Μιθριδάτης θεωρῶν τὰς ἐπανεληλυμμένας ἥττας
πέντε μεγάλων αὐτοῦ στρατιῶν, καὶ τὸν εὐτυχῆ καὶ μεγαλεπήβο-
λον Ῥωμαῖον ἐνισχυθέντα ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς κομισθείσης τελευταῖον
αὐτῷ ὑπὸ Λουκούλλου ναυτικῆς δυνάμεως, ἐνόμισε δεόν νὰ δώσῃ
πέρας ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐκτέ-
λεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ. Ὄθεν ἀνελθόντος τοῦ Σύλλα εἰς Θεσ-
σαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖθεν διαπεραιωθέντος εἰς Ἀσίαν, συνο-
μολογεῖται τῷ 84 μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου συν-
θήκη εἰρήνης, δι' ἧς ὁ τελευταῖος ὑπέσχετο νὰ παραδώσῃ τὴν μὲν
Βιθυνίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν εἰς τοὺς προτέρους αὐτῶν ἡγεμόνας,
τὴν δὲ Παφλαγονίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, προς-
παρασχὼν αὐτοῖς δις χίλια τάλαντα καὶ 70 χαλκήρεας ναῦς, φυλάτ-
των δὲ τὴν ἄλλην ἀρχήν. Ὁ ἀναγνώστης αἰσθάνεται βεβαίως διατί
ἐξεθέσαμεν ἐν ἐκτάσει ὁπωσοῦν τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον. Κύριον
αὐτοῦ θέατρον ὑπῆρξαν αἱ Ἀθῆναι· πᾶσα δὲ τῆς πόλεως ταύτης τύ-
χη, καλὴ ἢ κακὴ, δὲν δύναται νὰ ᾖναι ἀδιάφορος εἰς ἐλληνικὴν ψυ-
χήν. Καὶ ἔπειτα εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἐγκρίτων πο-
λιτῶν ἀπεδοκίμασαν τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὅτι ὁ προχειρισθεὶς στρα-
τηγὸς ὑπῆρξε πάσης κατακρίσεως ἄξιος· ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ ἀγὼν
διεξήχθη ἐν ὀνόματι τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ αἷμα
ἐλληνικὸν ἀφθονον ἐχύθη ἐνεκα αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως
ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, εἰς
τὰς Ἀθῆνας μᾶλλον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐλληνικὴν πόλιν, εἰς τὰς
Ἀθῆνας καὶ τοι τοσοῦτον ἡθικῶς ἀλλοιωθεῖσας, θέλομεν ἶδει γε-
νομένας τελευταίας τινὰς γενναίας περὶ αὐτονομίας ἀποπειράς·
διότι τοσαύτη ἦτο ἡ ἡθικὴ δύναμις ἣν ἄλλοτε ἐκτῆσαντο οἱ Ἀθη-
ναῖοι, ὥστε ὅσον καὶ ἐν κατεδαπανήθῃ αὕτῃ, τὰ περιλιπούμενα ἐλά-

χίστα αὐτῆς ζώπυρά ἦσαν ἔτι ικανὰ νὰ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς πλείονα ψυχὴν ἢ εἰς τοὺς Θηβαίους, ἢ τοὺς Σπαρτιάτας, ἢ τοὺς Ἀχαιοὺς, καὶ ἄλλους.

Δὲν ἔπαθε δὲ μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς ὅσα προσετέθησαν δεινὰ ἔνεκα τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκείνου πολέμου, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χῶραι, ιδίως αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· πρῶτον ἀπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Μιθριδάτου, δεύτερον ἀπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Φιμβρίου, οὓς ἐξαπέστειλαν οἱ τοῦ Σύλλα ἀντίπαλοι στρατηγοὺς κατὰ Μιθριδάτου, τελευταῖον ἀπὸ τοῦ Σύλλα αὐτοῦ, κατισχύσαντος ἀλληλοδιαδόχως τοῦτε βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ τῶν ἐκ Ῥώμης πεμφθέντων ἀντιπάλων του. Ὁ Σύλλας ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἀσίαν κοινὴν μὲν ζημίαν διςμυρίων ταλάντων, ἰδίᾳ δὲ ἐγγύνωσε τοὺς κατοίκους διὰ τῶν στρατιωτικῶν καταλυμάτων· διότι διέταξεν ὅτι πᾶς οἰκογενειάρχης θέλει δίδει εἰς ἕκαστον μὲν παρ' αὐτῷ καταλύοντα στρατιώτην καθ' ἡμέραν τέσσαρα τετράδραχμα καὶ δεῖπνον· εἰς ἕκαστον δὲ ἀξιωματικὸν πεντήκοντα δραχμὰς τὴν ἡμέραν καὶ δύο ἐσθῆτας. Καὶ ἠρκέσθη εἰς ταῦτα μόνον, καθὼς εἶπε πρὸς τοὺς προύχοντας τῶν πόλεων οὓς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην συνεκάλεσεν εἰς Ἐφεσον· « φειδοὶ γένους καὶ ὀνόματος ἑλληνικοῦ. » Ἐὰν ἐν τούτοις εἰς ταύτας τὰς ἀνηλεεῖς καταπιέσεις, προσθέσωμεν τὰς προηγουμένας τοῦ ἀντιπάλου Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ Μιθριδατείου, εὐκόλως θέλομεν ἐννοῆσαι τὸ παρὰ τῶν ἱστορικῶν λεγόμενον, ὅτι οὐδέποτε ἡ μικρὰ Ἀσία ἠδυνήθη ἕκτοτε νὰ ἀνακύψῃ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν ἀκμὴν. Ναὶ μὲν ὁ Σύλλας ἐφείσθη ἱκανῶν πόλεων εἶτε ἀνταμείβων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν εἶτε ἀποζημιῶν δι' ὅσα ἔπαθον ἔνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν προθυμίας, ἀνακηρύξας ἐλευθέρους, ἦτοι ἀπηλλαγμένους φόρου, καὶ φίλους τῶν Ῥωμαίων τοὺς Πιέας, τοὺς Χίους, τοὺς Λυκίους, τοὺς Ῥοδίους, τὴν Μαγνησίαν καὶ ἄλλας τινάς. Καὶ εἰς τὴν ἐδῶ Ἑλλάδα, ἡ ἐν Φωκίᾳ Ἑλλάτεια, ἥτις, ὡς εἶδομεν, εἶχε διατελέσει πιστὴ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐπὶ πολὺν μετέπειτα χρόνον, καὶ ἀφοῦ δηλαδὴ ἡ Ἑλλάς κατέστη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, παρέμεινεν ἐλευθέρη, ἀτελῶς νεμομένη τὴν χώραν αὐτῆς. Ἀφ' ἐτέρου ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἢ καὶ ἄλλοι

ἐπίσημοι ἄνδρες παρεμύθησαν τὰς Ἀθήνας δι' ὅσας ὑπέστησαν τότε συμφοράς. Ῥωμαῖος εὐπατρίδης λ. χ. Πομπώνιος, ἐλθὼν καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατασταθεὶς ἐνταῦθα, δι' ὃ καὶ ἐπωνομάσθη Ἀττικὸς, συνέδραμε γενναίως τὴν πόλιν ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ αὐτῆς· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φιλορωμαῖος, ἀνωκοδόμησαν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀθηνίωνος καταστραφέν Ἰρδεῖον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν μικρά ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν προηγηθέντων δεινῶν· καὶ τόσῳ μᾶλλον μικρά ὕψι μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον νέα δυστυχήματα. Ἐνδιατρίβομεν δὲ περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν δυστυχημάτων τούτων διότι θεωροῦμεν τοῦτο συντελεστικὸν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ἀληθοῦς χαρακτῆρος τῆς προκειμένης περιόδου. Καθὼς προείπομεν καὶ καθὼς ἤρχισεν ἤδη νὰ ἐννοῇ ὁ ἀναγνώστης, τὸ πρῶτον μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου περιλαμβάνει τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἀπετελέσθη ἡ βαθμιαία ἀλλοίωσις καὶ μείωσις τῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ βίου. Τὴν πρὸ καιροῦ ἀρξαμένην καὶ ὁσημέραι ἐξακολουθοῦσαν ἠθικὴν τοῦ βίου τούτου φθοράν, παρακολουθεῖ ἤδη ῥαγδαία ἡ φθορά ἡ ὑλική. Ἐνῶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκλείπει ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς βίος, ἐνῶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παύουσι νὰ παράγωνται τὰ ἀρχαῖα ἀριστουργήματα τῆς γλώσσης, τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, ἤρχισαν πρὸς τούτοις νῦν νὰ καταστρέφονται τὰ τεῖχη, οἱ ναοί, τὰ θέατρα, ἅπας ὁ πρότερον σωρευθεὶς ὑλικὸς πλοῦτος, μέχρι τοῦ ἐπελθῶν ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἐπιτηδεῖως ὠφεληθεὶς ἀπὸ τῶν περιλιπομένων τοῦ προτέρου βίου λειψάνων καὶ ἀναμύξας μετ' αὐτῶν ἕτερα στοιχεῖα ζωῆς καὶ πλούτου, κατεσκεύασε τὸν νέον ἑλληνικὸν βίον. Τὸ μέρος λοιπὸν τοῦτο τῆς ἱστορίας ἡμῶν πρόκειται νὰ καταδείξῃ τί παρέμεινεν ἐκ τῶν συστατικῶν τοῦ προηγουμένου ἑλληνικοῦ κόσμου· καὶ εἶναι πρόδηλον ὅτι ἀνάγκη νὰ μελετήσωμεν αὐτὸ ἵνα κατανοήσωμεν κατὰ τί ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος ἑλληνικὸς κόσμος συνετέλεσεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν τοῦ νέου ἀνάπλασιν. Ἵνα δὲ δι' ὀλίγων ἐκ προοιμίου ὑποδείξωμεν τὴν μεταμόρφωσιν ταύτην καὶ οὕτως εἰπεῖν μετεμψύχωσιν, ἀκούμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι οἱ τύποι τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις τοῦ πρώτου χριστιανικοῦ πολιτεύματος· ὅτι ἀπὸ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Δημοσθένους ἀνεβλάστησεν ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ῥητορικὴ

τοῦ Χρυσοστόμου· ὅτι ἀπὸ τῆς τέχνης τοῦ Ἰκτίνου τοῦ τὸν Παρθεῶνα οἰκοδομήσαντος, προέκυψεν ἡ τοῦ Ἀνθεμίου τέχνη τοῦ ἀρχιτεκτονήσαντος τὴν Ἀγίαν Σοφίαν· καὶ ὅτι ὅσα τῶν περιωθέντων κοσμημάτων τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας ἦτο δυνατόν νὰ μετακομισθῶσιν, ἠθροίσθησαν, ὡς ἐν μουσεῖῳ τινί, ἐντὸς τῆς νέας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους πρωτεύουσας, ἣν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἤγειρε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου. Ἀλλ' ἀναλάβωμεν τὴν διακοπεῖσαν ἡμῶν ἀφήγησιν.

Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, καθὼς πᾶν πέλαγος ἔχον πολλὰς νήσους καὶ πολλοὺς περὶ αὐτὸ κόλπους, ἦτο ἀνέκκαθεν ἐπιτηδεϊότατον πρὸς τὴν πειρατείαν. Ἐνόσω ὑφίσταντο ἀκμαῖαι αἱ τῆς μεσογείου ναυτικαὶ δυνάμεις, τὸ κακὸν τοῦτο περιεστέλλετο ὁπωςοῦν· ἀλλ' ἀφ' ἧς κατεστράφη ἡ Καρχηδὼν, κατεστράφη ἡ Κόρινθος, ἐταπεινώθη ἡ Ῥόδος, καὶ παντελῶς ἐξησθένθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἐπειδὴ ὅλως ἐξέλιπεν ἡ ἀστυνομία τῆς θαλάσσης ταύτης, ἡ πειρατεία ἔλαβε τοσαύτην ἐπίδοσιν ὥστε οἱ κακοῦργοι ἐκεῖνοι, ὁμοσπονδήσαντες πρὸς ἀλλήλους, κατέσχον περὶ τὸ 444 ἔτος πρὸ Χριστοῦ τὴν εἰς τοὺς Σελευκίδας ἀνήκουσαν Κιλικίαν καὶ κατέστησαν τὴν χώραν ταύτην κύριον αὐτῶν ὀρμητήριον. Μάλιστα δὲ ἤκμασαν οἱ πειραταὶ οὗτοι τῆς Κιλικίας ἐπὶ τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου, διότι ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου εἶχε συμμάχησαι μετ' αὐτῶν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι οὐδεμίαν εἶχον κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο θαλασσίαν δύναμιν· καὶ ὅτε ἐπὶ τέλους συνεκρότησαν τοιαύτην, δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους, οἵτινες, ναυμαχίησαντές ποτε πρὸς Λούκουλλον, κατετρόπωσαν αὐτόν. Ἐπειτα, μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Μιθριδάτου, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπησχολήθησαν ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων, ὥστε οἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας ἔμειναν ἀπόλυτοι σχεδὸν κύριοι ὅλων τῶν παραλίων καὶ νήσων τῆς Ἀνατολῆς. Οὐδὲ πρέπει νὰ φανῇ τοῦτο παράδοξον εἰς ἡμᾶς, διότι καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην, καὶ σχεδὸν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, εἶδομεν κράτη πειρατικά, ἰδίως τὸ τῆς Ἀλγερίας, παραδόξως ἀκμάσαντα ἐν αὐτῇ τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ, οὐ μακρὰν τῶν γαλλικῶν παραλίων καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων κατεχομένης Μελίτης. Οἱ πειραταὶ λοιπὸν τῆς Κιλικίας ἐπέπεσον τότε ἀκωλύτως εἰς ὅλα τὰ παράλια, εἰς ὅλας τὰς νήσους, εἰς

ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ Αἰγαίου, ἀρπάζοντες πλοῖα καὶ λεηλατοῦντες πόλεις. Ἰδίως δὲ ἐσύλησαν ἅπειρα ἱερὰ, τὸ Κλάριον, δηλαδή τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν ἐν τῇ πόλει τῆς Κλάρου ἥτις ἔκειτο ἐν Ἰωνίᾳ οὐ μακρὰν τῆς Κολοφῶνος· τὸ Διδυμαῖον, ἥτοι τὸν ναὸν τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ὅστις ἔκειτο εἰς τὰ Αἰδύμια, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μιλησίων· τὸ Σαμοθράκιον, ἥτοι τὸ ἐν τῇ Σαμοθράκῃ ἱερὸν, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ἔχον χιλίων ταλάντων κόσμον· τὸν ἐν Ἑρμιόνη ναὸν τῆς Χθονίας, ἥτοι τῆς Δήμητρος· τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ποσειδῶνος, τοὺς ἐν τῷ Κορινθιακῷ ἰσθμῷ καὶ ἐν Ταιναρῷ καὶ ἐν Καλαυρίᾳ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, τοὺς ἐν Ἀκτίῳ καὶ ἐν Λευκάδι· τοὺς ναοὺς τῆς Ἥρας, τοὺς ἐν Σάμῳ, καὶ ἐν Ἀργεῖ, καὶ ἐπὶ Λακινίῳ ἀκρωτηρίῳ τῆς Ἰταλίας. Ἐν γένει δὲ ἱστορεῖται ὅτι αἱ κυρσευθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν πόλεις ἦσαν περὶ τὰς τετρακοσίας. Καὶ τίς ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτούς; Τὰ πλοῖά των συνεποσοῦντο, ὡς βεβαιοῦται, εἰς χίλια περίπου, διαπρέποντα διὰ τὴν ταχύτητα καὶ ἐλαφρότητα, διὰ τὴν εὐανδρίαν τῶν πληρωμάτων, διὰ τὴν τέχνην τῶν κυβερνητῶν. Εἰς τοσαύτην δὲ εἶχον καταντήσει αὐθάδειαν ὥστε καὶ ναύσταθμα πειρατικὰ ἱδρυσαν πολλαχοῦ, καὶ φάρους διετήρουν, καὶ θαυμαστὴν τινα πολυτέλειαν ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπεδείκνυσον, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἔχοντες σκεύη καὶ κοσμήματα, καὶ παραπετάσματα πορφυρᾶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐγκαλλωπίσματα τῆς κακουργίας αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ Ῥωμαῖοι θεωροῦντες τοὺς πειρατάς τούτους προεβάλλοντας καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς Ῥώμης ἐπιφαινομένους, ἐπεχείρησαν τακτικὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον ἀπὸ τοῦ 78 ἔτους· ἀλλ' οἱ κατ' αὐτῶν ἐκπεμφθέντες πρῶτοι στρατηγοὶ ἀνεδείχθησαν τοσοῦτον ἀτυχεῖς ἢ ἀνεπιτήδειοι, ὥστε οἱ πειραταὶ κατήντησαν νὰ παρεμποδίσωσι καὶ αὐτὴν τὴν προμήθειαν τῆς Ῥώμης, ἐξ οὗ συνέβη μεγάλη ὑπερτίμησις τῶν τροφῶν ἐν αὐτῇ. Ἐντεῦθεν, ἐν ἔτει 67, ἠναγκάσθη ἡ Βουλὴ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Πομπήϊον τὴν στρατηγίαν τοῦ πειρατικοῦ πολέμου, δοῦσα εἰς αὐτὸν κράτος οἷον οὐδεὶς τῶν Ῥωμαίων πρὸ αὐτοῦ ἔλαβε, διότι ὁ Πομπήϊος ἀνεκνήρυσθη τότε στρατηγὸς ἐπὶ τριετίαν ἀπάσης τῆς κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεως, καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ μεταχειρίζηται κατὰ τὸ δοκοῦν ταύτην τε καὶ

τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἄρχων καὶ τῶν παραλίῳν ὅλων ἐπὶ τετρακοσίους σταδίους ἀπὸ θαλάσσης. Διὰ τοσαύτης περιβληθείς δυνάμεως καὶ παραλαβὼν ναὺς μὲν πεντακοσίας, ὀπλίτας δὲ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας καὶ πεντακισχιλίους ἵππους, πρῶτον μὲν κατέστρεψε τὰ ληστῆρια τῆς Σικελίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔπειτα κατήλθεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν, τὸ κύριον τῶν ληστῶν ὁρμητήριον. Καί τοι δὲ ἐπιγόμενος ἐπὶ τὸ ἔργον, ἀνέβη ὅμως ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔθυσε τοῖς θεοῖς καὶ προσηγόρευσε τὸν δῆμον. Μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ἀμέσως πάλιν εἰς τὸν στόλον, μὴ διατρίψας ἐνταῦθα εἰμὴ ἐπ' ὀλίγον· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρόφθασαν οὐδὲν ἥττον νὰ δώσωσιν αὐτῷ δαίμα τῆς ὑπερβολικῆς ἐκείνης εὐλαθείας μεθ' ἧς πρὸ καιροῦ συνειθίζον νὰ τιμῶσιν ἢ μᾶλλον νὰ θεσποιῶσι τοὺς παντοδυνάμους ἄνδρας· διότι ἀπερχόμενος ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ τὰ ἀκόλουθα πρὸς αὐτὸν ἐπιγεγραμμένα μονόστιχα, τὸ μὲν ἐντὸς τῆς πύλης·

« Ἐφ' ὅσον ὢν ἄνθρωπος οἶδας, ἐπὶ τοσοῦτον εἰ θεός. »

τὸ δὲ ἐκτὸς τῆς πύλης·

« Προσεδοκῶμεν, προσεκυνοῦμεν· εἶδομεν, προπέμπομεν. »

Ὅρμήσας δὲ ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς, κατεδίωξε μετὰ πλείστης ὕψους δραστηριότητος ἀπικνταχοῦ τοὺς πειρατάς, ὧν ὀλίγοι ἐτόλμησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τοιαύτην δύναμιν, οἱ δὲ πλείονες παρεδόθησαν οἰκειοθελῶς. Μύριοι ἐκ τῶν κακούργων ἐκείνων ἐθανατώθησαν· δις μύριοι ἠχμαλωτεύθησαν, ἑκατὸν εἴκοσι δὲ λιμένες καὶ φρούρια αὐτῶν κατεστράφησαν. Ἐπεικῶς δὲ καὶ συνετῶς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους πολιτευόμενος, τοὺς μὲν πλείστους ἐγκατέστησεν ὁ Πομπηῖος εἰς Δύμνην τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαΐας, χηρεύουσιν τότε κατοίκων, γῆν δὲ πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἔχουσιν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔσπειρεν εἰς τὰς διαφόρους τῆς Κιλικίας πόλεις, ἐνιδρύσας μάλιστα εἰς Σόλους, οἵτινες τότε μετωνομάσθησαν Πομπηϊοῦπολεις.

Ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ τούτου πολέμου καταλήφθη καὶ ἡ Κρήτη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Αἱ πόλεις τῆς νήσου τυχύτης εἶχον συμμαχήσαι κατ' ἀρχάς μετὰ τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἔπειτα συνέπραξαν μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Κιλικίας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ Κρήτη ἐθεωρήθη ὡς δεῦτερον τοῦ παραδόξου ἐκείνου κράτους ὁρμητήριον. Ἐπολιτεύθη δὲ

οὕτω διότι οἱ φοβεροὶ αὐτοὶ θαλασσομέδοντες ἐθεωροῦντο ὡς ἀγνώ-
νιζόμενοι κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ τούτου ἕνεκα πολλοὶ ἐν
τῇ ἀνατολῇ δὲν ἐυσυτέλλοντο νὰ συμπράττωσιν ἀναφανδὸν μετ'
αὐτῶν. Ὅπωςδ' ἦποτε πρὶν ἔτι ἐπιτραπῇ ὁ πόλεμος εἰς τὸν Πομπήϊον,
εἰς τῶν ἐκπεμφθέντων ἐπὶ τοὺς πειρατὰς στρατηγῶν, ὁ Μάρκος Ἀν-
τώνιος, ἐπεχείρησε νὰ ταπεινώσῃ τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης ἐκεί-
νης νήσου, ἀλλὰ ἡττήθη ὑπὸ τοῦ γενναίου αὐτῶν ἡγεμόνος Λασθένους.
Καὶ ἐζήτησε μὲν ὁ Μάρκος Ἀντώνιος νὰ παραστήσῃ τὴν ἥτταν ὡς
νίκην, προσλαβὼν ἀναιδῶς καὶ τὸ τιμητικὸν τοῦ « Κρητικοῦ » ἐπώ-
νυμον, ἀλλ' ἡ βουλὴ ἥτις ἤθελε πράγματα καὶ ὄχι λόγους, ἔπεμ-
ψεν ἐπὶ τὴν νῆσον στρατηγὸν ἕτερον, τὸν Μέτελλον. Τότε οἱ Κρη-
τες ἐπρέσβευσαν εἰς Ῥώμην περὶ διαλλαγῶν, ἡ δὲ βουλὴ ἀπήτησε
νὰ παραδώσωσι τὸν Λασθένη, καὶ πάντα τὰ ληστρικά σκάφη, καὶ
πάντας τοὺς Ῥωμαίους αἰχμαλώτους, καὶ ὀμήρους τριακοσίους, καὶ
ἀργυρίου τάλαντα τετρακισχίλια. Ἀλλ' οἱ Κρητες δὲν ἐδέχθησαν
τάς ἀξιώσεις ταύτας, καὶ, ἐπελθόντος τοῦ Μετέλλου, κατατροποῦ-
ται τελευταῖον ὁ Λασθένης, συνθηκολογεῖ δὲ πρὸς τὸν Ῥωμαῖον στρα-
τηγὸν ὁ ἕτερος τῶν Κρητῶν ἡγεμόνων, ὁ Πανάρης. Τότε οἱ Κρητες
μαθόντες ὅτι ἐπετράπη τὸν πειρατικὸν πόλεμον ὁ Πομπήϊος, καὶ ὅτι
ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς πολεμίους προσεφέρετο, ἀνέθηκαν ἤδη τὰ καθ'
ἑαυτοὺς εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ Πομπήϊος διέταξε τὸν Μέτελλον νὰ ἀνα-
χωρήσῃ τῆς νήσου. Ἀλλ' ἐκεῖνος παρακούων, ὡς διορισθεὶς ἰδίᾳ ὑπὸ
τῆς βουλῆς διὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ἐπέμεινε μέχρις οὗ, ἀναγκά-
σας τὸν Λασθένη νὰ συνθηκολογήσῃ ὅπως ὁ Πανάρης, καθυπέταξε
τὴν νῆσον καὶ « Κρητικὸς » ἐπεκλήθη, δικαιοτέρον βεβαίως τοῦ Ἀν-
τωνίου. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἀρχίσει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ὁ δεῦτερος
τοῦ Μιθριδάτου κατὰ Ῥωμαίων πόλεμος, ἀνατεθείς ὑπὸ τῆς βου-
λῆς εἰς τὸν Λούκουλλον, ὅστις εἶχεν ἤδη καταφέρει εἰς τε τὸν βα-
σιλέα τοῦ Πόντου καὶ τὸν σύμμαχον αὐτοῦ Τιγράνην καιρίας πλη-
γὰς, ὅτε, ἐν ἔτει 66, ἅμα μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου,
ἀνετέθη εἰς τὸν Πομπήϊον καὶ ἡ στρατηγία τοῦ κατὰ Μιθριδάτου
καὶ Τιγράνους ἀγῶνος. Ὅθεν ἐλθὼν ὁ Πομπήϊος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀναγκά-
ζει τὸν Μιθριδάτην νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ Βοσπόρειον αὐτοῦ κράτος,
μεταβάλλει τὸν Πόντον εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἐπιτρέπει εἰς τὸν

Τιγράνην, προσπεσόντα εἰς τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τὴν πατρίαν ἀρχήν, καθίστησι τὴν Συρίαν ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν, καὶ, διατάξας ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν αὐτογνωμόνως, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, ἐν ἔτει 62, ἵνα ἐπανεέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε διερχόμενος διὰ τῆς Ἑλλάδος, ἔδωκεν εἰς διαφόρους αὐτῆς πόλεις ἐξαίρετά τινα δαίγματα εὐνοίας. Ἐλθὼν πρὸ πάντων εἰς τὴν Μιτυληνὴν ἀπέδωκεν εἰς τὴν πόλιν, χαριζόμενος εἰς τὸν ἱστορικὸν Θεοφάνην, τὴν ἐλευθερίαν ἣν αὕτη εἶχεν ἀποβάλλει πρὸ 25 ἐτῶν, καθὼ συνταχθεῖσα μετὰ τοῦ Μιθριδάτου· οἱ δὲ εὐγνωμονοῦντες Μιτυληναῖοι ἐτέλεσαν αὐτοῦ παρόντος, ποιητικὸν ἀγῶνα ὑπόθεσιν μίαν ἔχοντα, τὰς ἐκείνου πράξεις. Ἐπειτα ἐν Ῥόδῳ ἠκροάσατο μὲν πάντων τῶν σοφιστῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Ποσειδωνίου καὶ τοῦ Ἑρμαγόρου, ἔδωκε δὲ δωρεὰν ἐκάστῳ τάλαντον. Τελευταῖον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁμοίως πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἐπολιτεύθη, προσπέδωκε δὲ τῇ πόλει πεντήκοντα τάλαντα εἰς ἐπισκευὴν αὐτῆς.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ Ἑλλὰς ἐπέπρωτο νὰ καθυποβληθῇ ἕνεκα τῶν εὐεργετημάτων τούτων εἰς πολὺ μείζονας θυσίας· διότι μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς ἐκραγέντος τοῦ μεγάλου περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἀγῶνος μεταξὺ Πομπηίου καὶ Καίσαρος, ὁ Πομπήιος, ἐλπίζων εὐλόγως εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, τὰς ἐλληνικὰς ταύτας χώρας ἐξελέξατο ὡς κύριον τῆς πάλης αὐτοῦ στάδιον. Οὐδ' ἐψεύσθη περὶ τὰς ἐλπίδας. Ἡ Ἑλλὰς τῶντι παρέσχεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν δυνατὴν ἐπικουρίαν· καὶ ἐνῶ ὁ Καῖσαρ εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, ὁ Πομπήιος συνεκρότει ἐν τῇ ἐλληνικῇ χερσονήσῳ ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν ἀξιώλογον. Μέγας μάλιστα ὑπῆρξεν ὁ στόλος ὃν κατεσκεύασε καὶ εἰς ὃν συνέρρευσαν νῆες τῶν Ἀθηναίων, τῶν Κυκλάδων νήσων, τῆς Κερκύρας, τῆς Ῥόδου, τῆς Ἀχαΐας. Ἡ Κρήτη καὶ ἡ Λακωνικὴ ἔπεμψαν αὐτῷ τοξότας, καὶ ὁ Ἀππιανὸς βεβαίως ὅτι οἱ Λάκωνες οὗτοι ἐτάσσοντο ὑπὸ τοὺς ἰδίους αὐτῶν βασιλεῖς, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι, πρὸς τὴν χρεῖαν τοῦ πολέμου τούτου, ἠνωρθώθη ἰσως ἐν Σπάρτῃ τὸ βασιλικὸν αξίωμα, τὸ ὅποιον ἄλλως λέγεται πρὸ καιροῦ καταλυθέν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας καὶ Ἀχαΐας καὶ Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες κατετάχθησαν εἰς

τὰ τοῦ Πομπηίου τάγματα. Τὸ δεινὸν ἦτο ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ θυσίαι ἐγίνοντο οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ζητήματος τίς τῶν δύο μεγάλων Ῥωμαίων δυναστῶν θέλει ἄρξει τῆς οἰκουμένης· τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλάς τοσοῦτο νάνεδειξε ζῆλον, κατετροπώθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ περὶ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας τῇ 6 ἰουνίου 48. Εὐτυχῶς ὁ Καῖσαρ δὲν ἐμνησιμάκησε πρὸς τοὺς Ἑλληνας δι' ἣν ἔδειξαν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν· μόνοι οἱ Μεγαρεῖς, καθὼ ἐπιμείναντες εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, κατὰ κράτος σχεδὸν ἀπωλέσθησαν, πολλοὶ φονευθέντες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ πολλοὶ πωληθέντες. Τοὺς δὲ Ἀθηναίους, παραδοθέντας ἅμα μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ προσά-
του αὐτῶν, ἐσυγχώρησεν, ἄρκεσθεις μόνον νὰ ἐρωτήσῃ τὸ πικρὸν τοῦτο « ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περισώσει ; » Ἀλλὰ καὶ χρηματικὰς δωρεὰς προσεπέδωκεν αὐτοῖς πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως. Ὡς αὐτῶς ἀνεκῆρυν ἐλευθέρους τοὺς Θεσσαλοὺς, εἰς τὴν χώραν τῶν ὁποίων ἐνίκησε τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ νίκην. Μετὰ τινα δὲ χρόνον, περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς, ἐν ἔτει 44, ἤγειρεν ἑαυτῷ ὁ μέγας Ῥωμαῖος μνημεῖον αἰδίων, ἀνοικοδομήσας τὴν Κόρινθον ἣν πρὸ 400 περίπου χρόνων ἄρδην εἶχε καταστρέψει ὁ Μόμμιος. Ἡ πόλις, ἀνακτισθεῖσα κατὰ νέον σχέδιον, κατωκίσθη δι' ἀπογόνων Ῥωμαίων ἀπελευθέρων καὶ κατέστη μία τῶν ὀλίγων ἀποικιῶν ὅσας οἱ Ῥωμαῖοι ἔκτισαν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, αἵτινες ὅμως ἀντὶ νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν χώραν ἐξ ἐναντίας αὐταὶ ταχέως ἐξελληνίσθησαν. Ὁ Καῖσαρ, ὅστις εἶχε συλλάβει πρὸς τούτοις τὸν σκοπὸν νὰ διασκάψῃ τὸν κορινθιακὸν ἰσθμὸν, μικρὸν ἐπιζήσας δὲν ἡδυνήθη ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀλλὰ ἡ Κόρινθος, διὰ τὴν εὐφύιαν τῆς θέσεως καὶ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς κυβερνήσεως, κατέστη αὖθις ἐντὸς ὀλίγου πόλις λαμπρὰ καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλεσε μία τῶν κυριωτέρων γεφυρῶν τῆς μετὰξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐμπορίας καὶ ἔδρα τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ, ὅστις ἀπὸ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς διείπε τὴν τύχην τῆς ἰδίως Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ τὰ δεινὰ τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παύσω-
σιν ἐνόσω ἐξηκολούθουν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῶν Ῥωμαίων πόλεμοι.
Αἱ παλίμβουλοι Ἀθῆναι ὑποδέχονται ἀγαλλόμεναι, δι' ἀγευφημιῶν

καὶ ψηφισμάτων, τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος, Βρούτον καὶ Κάσιον, καὶ ἐγείρουσιν αὐτοῖς εἰκόνας χαλκᾶς παρὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀρμόδιου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος. Ἀπασαι δὲ σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συντάσσονται πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὃν οὗτοι ἀνέλαβον κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καίσαρος Ὀκταυίου καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Ἀντωνίου· μόνοι, ὡς φαίνεται, οἱ Λακεδαιμόνιοι συνέμαχον πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους. Ὡς τε κατατροπωθέντων περὶ Φιλίππους τῆς Μακεδονίας τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, ἐν τέλει τοῦ 42, πάλιν ἡ Ἑλλὰς εὐρέθη ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Ἀντώνιος εἶχεν ἀνατραφῆ ἐν τῇ νεότητι παρ' ἡμῖν καὶ πολλάκις εἶχε διατρίψει εἰς Ἀθήνας, οἰκειωθείς οὕτω πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὴν δίαίταν τῶν Ἀθηναίων· ὅθεν ἀνεδείχθη μετὰ τὴν περὶ Φιλίππους μάχην ἐπιεικής, ὅπως ἄλλοτε ὁ Καῖσαρ, πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀντώνιος διατρίψας κατ' ἀρχάς μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐνταῦθα, τοσοῦτον ἀπέσχε πάσης καταπίσεως ὥστε ἔχαιρεν ἀκούων ἑαυτὸν φιλέλληνα ἐπονομαζόμενον, ἔτι δὲ μᾶλλον φιλαθήναιον. Καὶ τῷ ὄντι πρὸς τὰς Ἀθήνας μάλιστα ὑπῆρξεν εὐεργετικός, δούς εἰς αὐτάς πολλὰς δωρεάς, ἰδίως τὰς νήσους Αἰγίναν καὶ Ἴκον καὶ Κέων καὶ Σκιάθον καὶ Πεπάρηθον. Βραδύτερον δὲ αὐθις καὶ πολλάκις ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, καὶ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐνταῦθα, κατὰ τὰς παραμονὰς αὐτὰς τῆς καταστροφῆς, ἐν πλείστη ὅσῃ ἀκολασία διήγαγεν, οὐδὲν ἥττον ἀκολάστως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τιμώμενος. Πάντα δὲ ταῦτα ἐμελλον ν' ἀπολήξωσιν εἰς νέα τῆς Ἑλλάδος δυστυχήματα. Διότι μετ' οὐ πολὺ, διχονοήσαντος τοῦ Ὀκταυίου πρὸς τὸν Ἀντώνιον, τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος ἐτάχθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ καθυπεβλήθη εἰς καταπίσεις καὶ στρατολογίας τόσῳ μᾶλλον ὀλεθρίας ὅσῳ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχεν ἤδη πολὺ ἐλαττωθῆ. Ἰδίως δὲ εἶχε στερηθῆ, ὡς φαίνεται, τὸ μέγα ἐκείνο τῶν ναυτῶν πλῆθος τὸ ὅποιον ἄλλοτε ἀπετέλει τὸ καύχημα αὐτῆς καὶ τὴν ἰσχύν· διότι οἱ τριηράρχαι τοῦ Ἀντωνίου, ἵνα πληρώσωσι τὰς πολλὰς αὐτῶν ναῦς, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀρπάξωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἀντὶ ναυτῶν, ὀνηλάτας, θεριστάς, ὁδοιπόρους, παῖδας· καὶ πάλιν ἱκανοὶ δὲν ἦσαν νὰ ἀπαρτίσωσι τὰ πληρώματα αὐτῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατατροποῦται ὑπὸ τοῦ Ὀκταυίου ὁ Ἀντώνιος τῇ 2 Σεπτεμβρίου 31, κα-

τὰ τὴν περίφημον περὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίαν, καὶ ἔπειτα φεύγει εἰς Αἴγυπτον ὅπου ἐγένετο αὐτόχειρ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος· ὥστε ὁ Ὀκταυῖος, ὅστις τότε καὶ τὴν Αἴγυπτον κατέστησε ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἔμεινεν ἤδη μόνος κύριος τοῦ ὅλου κράτους. Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ῥώμης, ἡσπασατο τὴν μερίδα ἣτις ἐπὶ τέλους ἡττήθη· ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ αὕτη τῆς ἀτυχίας μὴ ἀποδοθῇ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἔλλειψιν συνέσεως. Ἡ Ἑλλάς ἐπολιτεύθη οὕτω ἐν μέρει μὲν ἐξ ἀνάγκης, διότι ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Βρούτος καὶ ὁ Ἀντώνιος τὰς χώρας ταύτας ἐξελέξαντο ὡς κύρια αὐτῶν ὁρμητήρια, ἐν μέρει δὲ ἐκ συμπαθείας τινὸς πρὸς αὐτοὺς, διότι ἅπαντες ἐκήρυττον τοῦλάχιστον ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κόσμου.

Δὲν ἐτιμώρησε δὲ οὔτε ὁ Ὀκταυῖος τὰς ἐλληνικὰς πολιτείας, διότι αὗται συνεμάχησαν μετὰ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ἀλλὰ μάλισα περιέθαλψεν ὅπως οὖν τὰς χώρας ταύτας, αἵτινες ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ εἰς ἐλσεινὴν κατὰστασιν. Τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἀποταμιευθέντα σῖτον διένειμεν εἰς τὰς πόλεις αἵτινες ἐστεροῦντο καὶ χρημάτων καὶ ἀνδραπόδων καὶ ὑποζυγίων. Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἤκουσε περὶ τὰ 430 μετὰ ταῦτα ἔτη, ἤκουσεν, ὡς λέγει ἐν τῷ βίῳ Ἀντωνίου, τὸν πρόπαππον αὐτοῦ Νίκαρχον διηγούμενον, ὅτι οἱ πολῖται τῆς Χαίρωνείας εἶχον ὑποχρεωθῆ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀντωνίου νὰ φέρωσιν ἕκαστος ἐπὶ τῶν ὤμων ποσὸν τεταγμένον σίτου πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἀντίκυραν θάλασσαν, διὰ μαστίγων ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων ἐπιταχυνόμενοι· καὶ ἐκτελέσαντες τοῦτο μίαν φορὰν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δευτέραν τοιαύτην μετακόμισιν, ὅτε, ἐπελθούσης τῆς ἀγγελίας ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἡττήθη περὶ Ἄκτιον, ἔφυγον οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ὁ δὲ σῖτος διανεμήθη εἰς τοὺς πολίτας καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ. Οὐδὲ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἀνεδείχθη ὁ Ὀκταυῖος σφόδρα αὐστηρός. Περιορίσθη εἰς τὸ ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ ποιεῖν πολίτας ἐπὶ ἀργυρίῳ καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν τὴν τε Αἶγιναν καὶ τὴν Ἐρέτριαν· ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου ἀπετέλεσε τὴν στοὰν τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος, ἧς τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ, καὶ πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀ-

σίας συνέδραμον τότε εἰς τὴν ἐξακολουθήσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποίου ὁ Πεισίστρατος εἶχε βάλει πάλαι ποτὲ τὰ θεμέλια. Μιμούμενος κατὰ τοῦτο τὸν Καίσαρα, ὁ Ὀκταύκιος ἀπένειμε πολλὰ δαίματα εὐνοίας εἰς τὸν χῶρον περὶ τὸν ὁποῖον ἐνίκησε τὴν κρίσιμον αὐτοῦ ναυμαχίαν. Ἐκτίσε περὶ τὸ Ἄκτιον πόλιν λαμπράν, ἣν Νικόπολιν ἐπωνόμασε, καὶ διέταξε νὰ ἔχῃ αὕτη εἰς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον τὰς ψήφους τῶν Μαλιέων, τῶν Μαγνήτων καὶ ἄλλων τινῶν μικρῶν περὶ τὴν Θεσσαλίαν φυλῶν ὧν ἄλλαι μὲν εἰς τὸ ἐξῆς ἐμελλον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Θεσσαλῶν νὰ ἐκπροσωπῶνται ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκείνῳ, ἄλλων δὲ, οἷον τῶν Δολόπων, τὸ γένος εἶχεν ἐκλείψει. Πλὴν τούτου ὁ Ὀκταύκιος ἵδρυσεν ἐν Ἀκτίῳ ἀγῶνα πεντετηρικόν, τὰ Ἄκτια, ἀναθεῖς τὴν προεδρείαν αὐτῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλως πολυειδῶς εὐηργέτησε, διότι εἶχον συναγωνισθῆ μετ' αὐτοῦ περὶ Ἄκτιον καὶ εἶχον δώσει ἄσυλον εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Διουίαν, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ταύτην λοιπὸν τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν τῶν Λακεδαιμονίων ἀνταμείβων ὁ Ὀκταύκιος, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ Κύθηρα, τὴν Καρδαμύλιν, τὰς Φαράς καὶ τὴν Θουρίαν, πόλεις Μεσσηνιακάς αἵτινες εἶχον βοηθήσει τὸν Ἀντώνιον· τιμήσας δὲ τὴν πόλιν καὶ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, παρεκάθησεν εἰς τὰ συσσίτια αὐτῆς. Πολλοὶ ἐν τούτοις φρονοῦσιν ὅτι τότε ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης αἱ παράλλαι τῆς Λακωνικῆς πόλεις, αἵτινες, κατ' ἀρχὰς τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι τέσσαρες καὶ ἔπειτα δεκαοκτὼ μόνον, ἀναφαίνονται ἤδη ἀποτελοῦσαι συμπολιτείαν αὐτόνομον, φέρουσαι τὸ τῶν ἐλευθερολακῶνων ὄνομα καὶ ἔχουσαι στρατηγὸν κοινόν, ἐφόρους, βουλὰς, γερουσίαν. Ἄλλοι ὅμως ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἵδρυσις τοῦ κοινοῦ τῶν ἐλευθερολακῶνων ἀνατρέχει εἰς ἐποχὴν πολὺ προγενεστέραν καὶ ἴσως ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθότερα πρὸ πάντων διότι, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ Ὀκταύκιου πρὸς τὴν Σπάρτην, δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τούτου ἐκολοβώθη τοσοῦτον ἡ χώρα αὐτῆς. Ὅπως δὲ ἥποτε ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων αἱ περὶ τὸ Γαῖναρον καὶ τὴν Μαλέαν ἄκραν πόλεις, αἱ πάλαι ποτὲ περίοικοι τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ περὶ αὐτάς ἄλλοτε εἰλωτες νέμονται ἤδη αὐτονομίαν τινὰ ἣτις βραδύτερον ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος· διότι εἶναι περιτ-

τὸν γὰρ ἐνθυμίσωμεν εἰς Ἑλληνας ἀναγνώστας, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ χώρα ἢ μετέπειτα κληθεῖσα Μάνη, ἢ ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας χρησιμεύσασα ὡς καταφύγιον ἅμα καὶ προπύργιον τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς αὐτονομίας.

Ὁ Ὀκταυῖος ἐπεδείξατο ἰδιαίχους εὐνοίαν καὶ πρὸς τὰς Πατέρας, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτῶν θέσιν πρὸς τὴν μετὰ τῆς δύσεως ἐμπορίαν. Ὅθεν ἀξιόλογον μέρος τῆς περὶ Ἀκτίον ἀγωνισθείσης στρατιᾶς κατέλαβεν, ὡς ἀποικία ῥωμαϊκῇ, τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῆς μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ῥίου. Αἱ Πάτραι εἶχον πρὸ ἱκανοῦ χρόνου σχεδὸν ἐρημωθῆ, διότι οἱ κάτοικοι, πολλὰ παθόντες εἰς τὸν κατὰ Γαλατῶν πόλεμον καὶ ἐν ταύτῳ ὑπὸ πενίης οἱ πολλοὶ πιεζόμενοι, εἶχον διασπαρῇ πλὴν ὀλίγων κατὰ τὴν χώραν, οἰκήσαντες πολίσματά τινα· ἀλλὰ τότε ἐκ διαταγῆς τοῦ Ὀκταυῖου ἐπέστρεψαν ἅπαντες εἰς τὴν πόλιν εἰς ἣν μετετέθησαν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Ῥυπῶν, αἵτινες ἔκτοτε ἐντελῶς κατεστράφησαν. Αἱ οὕτω ἀνακαινισθεῖσαι Πάτραι ἀνεκηρύχθησαν ἐλεύθεραι, ὑποτελεῖς δὲ αὐτῶν κατέστησαν ἡ Δύμη, αἱ Φαραί, ἡ Τριταία, καὶ ἡ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν χώρα, ἐξαιρέσει τῆς Ἀμφίσσης. Ἐν γένει δὲ αἱ Πάτραι καὶ ἡ Νικιόπολις διὰ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας τοῦ Ὀκταυῖου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, κατέστησαν ἐντὸς μικροῦ πόλεις πολυάνθρωποι καὶ λαμπραὶ, λαμπρότεραι ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς Κορίνθου· ἀλλὰ καθὼς ἡ Κόρινθος οὕτω καὶ αἱ δύο ἐκεῖναι ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι τάχιστα ἐξελληνίσθησαν. Τελευταῖον ὁ Ὀκταυῖος ἀνεκήρυξεν αὐτόνομον καὶ ἐλευθέραν τὴν νῆσον Σάμον. Τὸ μέγιστον ὅμως τῶν εὐεργετημάτων αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξεν ὅτι ἔκτοτε ἔπαυσαν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῶν Ῥωμαίων πόλεμοι ἀρ' ὧν, ὡς εἶδομεν, τοσαῦτα αὕτη εἶχε πάθει δεινά. καὶ μὲν ὁ Ὀκταυῖος (ὅστις ὀλίγον ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὡς πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης, ἐπωνομάσθη καὶ Αὐγούστος, ἦτοι, ὡς ἔλεγον αὐτόν οἱ Ἑλληνες, Σεβαστός) ῥυθμίσας ἤδη ἐκ νέου τὸ ὅλον κράτος, κατέστησε καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν· ἀλλ' ὅσκι-
δήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ καταπιέσεις τὰς ὁποίας ἡ χώρα αὕτη ἔπαθεν ἀπὸ τῶν τακτικῶς ἐνταῦθα στελλομένων ἀνθυπάτων καὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν, αἱ καταπιέσεις αὗται ἦσαν βεβαίως πολὺ μικρότεραι τῶν συμφορῶν ὅσας εἶχον συνεπαγᾶν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Ὅπόσον ὀλέθρια ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολέμων τούτων καταφαίνεται ἐναργῶς ἀπὸ τῆς εἰκόνος ἣν κατέλιπεν ἡμῖν ὁ ἐξ Ἀμασείας τοῦ Πόντου Στράβων, Ἕλλην γεωγράφος, ἀκμᾶσας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὁμιλῶν περὶ Ἰλλυρίδος, καὶ Ἡπείρου, καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ Αἰτωλίας, καὶ Λοκρίδος, ὁ Στράβων λέγει, ὅτι αἱ ἄλλοτε πολυάνθρωποι αὗται χῶραι νῦν εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἔρημοι καὶ μόλις ποῦ καὶ ποῦ σώζονται εἰς αὐτάς ὀλίγαι τινὲς καὶ μικραὶ κῶμαι, ὥστε, ἐπιφέρει, οὐδὲ χρήσιμον εἶναι νὰ περιγραφῶσιν ἀκριβέστερον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ὀλίγαι τῶν πόλεων ἔσωζον τὸ πάτριον ἀξίωμα, ὀνομαστὶ δὲ ἀναφέρει ὁ γεωγράφος ὡς τοιαύτην μόνην τὴν Λάρισσαν. Περὶ Θηβῶν πραγματευόμενος βεβαίῳ ὅτι οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον σώζουσιν. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τῆς Βοιωτίας πόλεων ἀξίας ὁπωσοῦν μνείας θεωρεῖ μόνον τὴν Τάναγραν καὶ τὰς Θεσπιάς. Ἐν τῇ Ἀττικῇ λαμπροτάτῃ μὲν ὑπῆρχεν ἔτι ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀλλ' εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Σύλλα καὶ αὕτη καὶ ὁ Πειραιεὺς ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀπώλεσε τὸν περίφημον αὐτοῦ ναύσταθμον, περισταλὲς ἔκτοτε εἰς πόλιν μικράν· τὰ δὲ τείχη τῆς Μουνυχίας καὶ τὰ τείχη τὰ μικρὰ ἦσαν πρὸ καιροῦ ἡρειπωμένα. Ὡσαύτως αἱ πλείσται τῆς Ἀρκαδίας πόλεις « ἡ οὐκ ἔτ' εἰσιν, ἢ μόλις ἵχνη αὐτῶν φαίνεται καὶ σημεῖα. » Αὕτῃ ἡ Μεγαλόπολις, ἡ ἄλλοτε ἐκ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἀρκαδικῶν πόλεων συνοικισθεῖσα, ἔπαθε τὸ τοῦ κωμικοῦ, καὶ

ἐρημία μεγάλη ἐστὶν ἡ Μεγαλόπολις·

μόνη ἡ Τεγέα εἶχεν ἔτι μέτριόν τινα πληθυσμόν. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Ἀκαωνική, ἣτις τὸ πάλαι εἶχεν ἑκατὸν πόλεις, μόλις ἤδη ἡρίθμει τριάκοντα. Δὲν λέγομεν ὅτι πᾶσα αὕτη ἡ ἐρήμωσις καὶ καταστροφή συνέβη ἐπὶ τῶν τελευταίων ἐμφυλίων ῥωμαϊκῶν ἀγώνων. Βεβαίως καὶ οἱ μακεδονικοὶ πόλεμοι εἶχον συντελέσει εἰς τοῦτο πολὺ, ἀλλὰ συνεπληρώθη τὸ κακὸν ἐπὶ Σύλλα, καὶ Πομπηίου, καὶ Βρούτου, καὶ Ἀντωνίου. Ἡδὴ δὲ καθυπεβλήθη μὲν ἡ Ἑλλάς εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν τῆς διοικήσεως τύπον, ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἐπικρατήσαν ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰρήνην, ἔλαβεν ἡ χώρα ἀναψυχὴν τινα καὶ ἄνεσιν ἀπὸ τῶν προτέρων δεινῶν.

Καὶ ἔπειτα ἐπέμπετο μὲν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς κατ' ἔτος Ῥωμαῖος ἀνθυπάτος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅστις ἐδρεῦεν ἐν Κορίνθῳ διώκει τὴν χώραν ταύτην ὡς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν. Ἀλλὰ ἡ Ἑλλὰς δὲν ὑπῆγετο ἅπασα, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ. Πολλὰ αὐτῆς πόλεις καὶ χώραι ἐξηκολούθησαν καὶ ἤδη θεωρούμεναι ἐλεύθεραι καὶ σύμμαχοι. Τοιαῦται ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν ἐλευθερολακόνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Ἀθαί, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τάναγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Θεσσαλία ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν εἰς τὴν ἄμεσον τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου δικαιοδοσίαν δὲν ὑπῆγοντο εἰμὴ αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ τὸν τελευταῖον κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον, ἥτοι, ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Τοῦτου δὲ ἕνεκα οὐδὲ α Ἑλλὰς » ἐλέγετο ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἀλλὰ α Ἀχαΐα ». Αἱ ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι ἐκεῖναι πόλεις καὶ χώραι δὲν διέφευγον βεβαίως ἐπὶ τέλους τὸν Ῥωμαϊκὸν ἔλεγχον· ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία ἐκεῖνη εἶχε τὰ ὅρια τῆς· οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἀνθυπάτου ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ἐκεῖνων πράγματα. Ἀλλ' ὅπωςδ' ἦποτε αὐταὶ δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατεῖχοντο ὑπὸ Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων, καὶ ἐν γένει, κατὰ τοὺς πατέριους νόμους καὶ θεσμοὺς πολιτεύμεναι, διέσωζον ὅπωςοὺν τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα.

Ἵνα δώσωμεν δὲ ἔννοιάν τινα τοῦ πῶς ἐπολιτεύοντο τότε οἱ ἄρχοντες τῶν τοιούτων πόλεων, θέλομεν ἱστορήσει ἐνταῦθα δι' ὀλίγων τὸν βίον τοῦ Σπαρτιάτου Εὐρυκλέους τοῦ Λαχάρου, τὸν ὁποῖον ὁ Αὐγούστος κατέστησεν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Λαχάρης εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου εἰς θάνατον ἕνεκα ἐπιδρομῆς τινος εἰς τὰς περιοικίδας πόλεις, ἥτις ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, ἤθελεν ἴσως ὀνομασθῆ Μεσσηνιακός τις ἢ ὅστιςδ' ἦποτε ἄλλος τοιοῦτος πόλεμος, ὑπὸ δὲ τοῦ θετικοῦ ἐκείνου Ῥωμαίου ἐχαρακτηρίσθη ἀπλῶς ὡς ληστεία. Ἐπελθόντος δὲ μετ' οὐ πολὺ τοῦ μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Αὐγούστου πολέμου καὶ συνταχθέντων τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου, ὁ Εὐρυκλῆς ἠγωνίσθη περὶ Ἀκτιον τοσούτω γενναϊότερον ὥσθ' εἶχε νὰ ἐκδικηθῇ καὶ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον. Ὅτε

κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ ὁ Ἀντώνιος καὶ ἐστάλησαν πλοῖα εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐν μάλιστα διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν ἐπετίθετο, ἐπὶ δὲ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου τούτου ἵστατο ἀνὴρ ἀγέρωχος, σείων μὲν τὴν λόγχην διὰ τῆς χειρὸς, κρατῶν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῆς πολεμίας νῆος ἵνα ῥίψῃ ἐπ' αὐτῆς τὸ ὄπλον ἅμα πλησιάσῃ. Τελευταῖον ὁ Ἀντώνιος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τόλμην ταύτην καὶ ἐπιστὰς εἰς τὴν πρῶραν· « τίς οὗτος, ἀνέκραξεν, ὁ διώκων Ἀντώνιον ; » ὁ δὲ, « ἐγὼ, ἀπεκρίθη, Εὐρυκλῆς ὁ Λαχάρους, τῇ Καίσαρος τύχῃ τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον ». Δὲν κατώρθωσεν ὁμοῦς ὁ Εὐρυκλῆς νὰ καταβάλῃ τὴν ναυαρχίδα ἐκείνην, ἀλλὰ ἐκυρίευσεν τὴν δευτέραν τῶν ναυαρχίδων, διότι ἦσαν δύο, κτυπήσας, περιστρέψας καὶ πλαγιάσας αὐτήν, ἔλαβε δὲ καὶ ἄλλο ἐν πλοῖον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρισκοντο πολυτελεῖ σκεύη καὶ πράγματα.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὀκταύκιος ἀντήμειψε τὸν Εὐρυκλῆ, δοὺς μὲν αὐτῷ ὡς ἴδιον κτῆμα τὰ Κύθηρα, καταστήσας δὲ αὐτὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὅποιόν τι ἦτο κυρίως τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λακεδαιμονίων, δὲν γνωρίζομεν. Ἡ Σπάρτη ἔσωζε τότε καθὼς καὶ πολὺ βραδύτερον τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, γερουσίαν, νομοφύλακας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνον βασιλεῖς συνεχῶς δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως εἶδομεν κατὰ τὴν περὶ Φάρσαλον μάχην. Ὅθεν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν Εὐρυκλέα ἀξίωμα ἐπέιχε τὸν τόπον τῆς βασιλείας. Ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον ἐνεργὸν οἷος ἦτο ὁ Εὐρυκλῆς· ὁποῖον θέλητρον ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο ὅπως εἶχον τότε τὰ ἐν Σπάρτῃ πράγματα ; Ἡ πόλις ἦτο πενηχρά· πόλεμον δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν γειτόνων πόλεων καὶ ἐτι ὀλιγώτερον κατὰ ἀπωτέρων, ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Εὐρυκλῆς ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τύχην ἀλλαχοῦ καὶ μετέβη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν ἐκεῖ μᾶλλον ἀπῆλθεν ἢ ἀλλοῦ που, διότι πρὸ καιροῦ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες διετῆρουν φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσεις. Ἐν ἔτει 144 πρὸ Χριστοῦ λ. χ. οἱ Σπαρτιάται συνωμολόγησαν συνθήκην φιλίας μετ' αὐτῶν, ἐν ἔτει δὲ 136 ἐπεμφαν συγχαρητηρίους ἐπιστολάς πρὸς

τὸν τότε Ἀρχιερέα Σίμωνα. Ἐν ἔτει δὲ πάλιν 126, ἐπὶ ἄρχοντας Ἀθηναίων Ἀγαθοκλέους, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας πρεσβεία τοῦ Ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ἰωάννου Ἰρκανοῦ, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδοτο ψήφισμα, εἰς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Πλὴν τούτου, ἡ Ἰουδαία εὐρίσκετο ἐπὶ Εὐρυκλέους εἰς περιστάσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων ἡδύνατο πολὺ νὰ ὠφεληθῇ ἀνὴρ πανοῦργος οἷος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμών. Ἐβασίλευε τότε αὐτῆς ὁ Ἡρώδης (σελὶς 414) ὅστις κατετρώχετο ὑπὸ πολλῶν οἰκιακῶν συμφορῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας δύο υἱῶν τοῦς ὁποίους ἐκ δύο συζύγων ἀπέκτησεν. Ὁ Εὐρυκλῆς, φθάσας εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκιακῆς ἐκείνης ραδιουργίας, παρεμβαίνει εἰς αὐτήν, ὡς φίλος καὶ σύμβουλος νῦν μὲν τούτου νῦν δὲ ἐκείνου, φορολογεῖ τὸν πατέρα, φορολογεῖ τοὺς δύο υἱούς, φορολογεῖ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας Ἀρχέλαον, πενθερὸν ὄντα τοῦ ἐνός τῶν δύο νέων, καὶ συλλέξας οὕτω χρήματα πολλὰ, ἐπανέρχεται εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα ἔζησε κατ' ἀρχάς πυλυτελῶς καὶ ἔκτισε πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου κτίρια λαμπρά, ἐξ ὧν ὀνομαστότατα μάλιστα ἦσαν τὰ ἐν Κορίνθῳ λουτρά, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο μεγαλοπρεπέστερα τῶν λουτρῶν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ βραδύτερον ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κατασκευασθέντων. Ἀλλ' οἱ θεσάυροι τοὺς ὁποίους ἐκ τῆς Ἀσίας ἐκόμισεν, ἀφειδῶς οὕτω δαπανώμενοι καὶ μὴ ἀναπληρούμενοι, τελευταῖον ἐξηντλήθησαν. Τότε ὁ Εὐρυκλῆς ἐτρέπη ἐπὶ τὴν καταπίεσιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων· οὗτοι ὁμῶς παρεπονέθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὸν Αὐγουστον, καὶ ὁ Αὐγουστος, ἀφοῦ μάτην ἡγωνίσθη νὰ συνετίσῃ τὸν ἀρχαῖον σύμμαχον, ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς ταραχὰς τὰς ὁποίας ἡ πλεονεξία τοῦ ἀνδρὸς ἐπροξένει καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Εὐρυκλῆς ἀπέθανεν ἐξόριστος, καταλιπὼν υἱὸν Γαῖον Ἰουλίον ὅστις οὔτε τὴν ἀρχαίαν τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὸν πατέρα εὐνοίαν ἐκληρονόμησεν, οὔτε τὸ ἐν Σπάρτῃ τούτου ἀξίωμα· ἀλλὰ δὲν διέζησε καὶ ὅλως ἀκατονόμαστος, διότι ἐν Ταινάρῳ εὐρέθη ἐπιγραφὴ λέγουσα· α τὸ κοινὸν τῶν ἐλευθερολακῶνων Γαῖον Ἰουλίον Λάκωνα Εὐρυκλέους υἱόν, τὸν ἴδιον εὐεργέτην. »

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ἔχομεν καὶ ἄλλην τινὰ μικράν, ἐλαχίστην πληροφορίαν, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει πληρεστέρων εἰδήσεων, οὐχὶ ἴσως ὅλως ἀναξίαν μνείας. Ὅπόσος ἦτο ὁ φόρος ὃν ἐτάχθη νὰ πληρωσῇ τότε εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἴτε σύμπασα ἡ Ἑλλάς εἴτε πόλεις τις αὐτῆς ἢ νῆσος ἐκ τῶν μεγαλητέρων, δὲν γνωρίζομεν. Κατὰ παράδοξον ὅμως σύμπτωσιν ἐμάθομεν τί ἐπλήρωνεν ἡ μικρὰ νῆσος Γύαρος, τὰ σήμερον λεγόμενα Γιοῦρα. Ὁ Σπράβιον διηγείται, ὅτι προσορμισθεὶς εἰς τὸ νησιδίον τοῦτο εὗρεν ἐκεῖ κώμιον ὑπὸ ἀλίεων συνοικούμενον, ὅτε δ' ἐξέπλευσεν ἐκεῖθεν, ἐδέχθησαν εἰς τὸ πλοῖον αὐτῶν πρεσβευτὴν τῶν ἀλίεων τινά, ὅστις συμπλέων ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας συνεπιβάτας, ὅτι πρεσβεύει πρὸς τὸν Αὐγούστον εὐρισκόμενον τότε εἰς Κόρινθον περὶ ἐλαττώσεως τοῦ φόρου· διότι τελοῦσι δραχμὰς 450, ἐνῷ μόλις ἠδύναντο νὰ καταβάλλωσι τὰς 400. Ἡ εἰδήσις αὕτη ὁμοιάζει ὅπως οὖν τὰ συντρίμματα ἐκεῖνα ὅσα μόνον τυχαίως περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἐκ μεγάλων καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἢ ἀγαλμάτων, ἀνάγλυφόν τι λ. χ. ἢ πόδα, ἢ χεῖρα, ἢ δάκτυλον ἢ καὶ ὄνυχα τῇ ἀληθείᾳ ἀπλοῦν, ἅτινα δὲν ἀπορρίπτομεν οὐδὲν ἦττον, ἀλλὰ διαφυλάττομεν ἐπιμελῶς, διότι ὅσῳ μικρὰ καὶ ἂν ᾖναι, διδάσκουσί τι πάντοτε εἰς ἡμᾶς, κατὰ τὸ ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα.

Ὁ Τιβέριος ὅστις ἐβασίλευσε μετὰ τὸν Αὐγούστον, 44—13 μ. Χριστόν, ἐπολιτεύθη οὐδὲν ἦττον ἐκείνου σωφρόνως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἰ καὶ ἐν Ῥώμῃ διέπραξε πολλοὺς καὶ ἀδίκους φόνους. Ἐπὶ Τιβερίου, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἀχαΐα, ἐπειδὴ παρεπονοῦντο διὰ τὰς καταχρήσεις τὰς ὁποίας ἔπασχον ἀπὸ τῶν πεμπομένων κατ' ἔτος ἀνθρώπων, κατέστησαν προσωρινῶς, ἵνα ἀνακουφισθῶσι, ἐπαρχίαι Καισαρικαὶ ἀντὶ δημοσίων. Διότι ὁ Αὐγούστος εἶχε διαίρεσει τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ἐν ἐρύλαξε δι' ἑαυτὸν, τὸ δὲ ἄλλο ἀπέδωκεν εἰς τὸν δῆμον καὶ τὴν Σύγκλητον· καὶ ἐνῷ εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐπαρχίας, τὰς δημοσίας, ἐπέμποντο κατ' ἔτος ἀνθρώποι, τῶν ἄλλων, ἦτοι τῶν Καισαρικῶν ἐπαρχιῶν, ὁ Καῖσαρ ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κύριος ἀνθύπατος, ἐπέτρεπε δὲ τὴν διοίκησιν αὐτῶν εἰς πρεσβευτάς· ὅχι ἐπὶ ἐν ἔτος μόνον, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐδόκει αὐτῷ. Ἐκ τούτου ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι αἱ Καισαρικαὶ ἐπαρχίαι ἔπα-

σχον πολὺ ὀλιγώτερας καταπίσεις ἢ αἱ δημόσιαι· καὶ τούτου ἕνεκα ὁ Τιβερίος, ἵνα παράσχη ἀνecίν τινα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν, συνήνωσεν αὐτάς μετὰ τῆς Καισαρικῆς ἐπαρχίας Μυσίας. Ἡ δὲ τοιαύτη περὶ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀχαΐας διάταξις διετετήθη ὅη μέχρι τοῦ 44 μ. Χ. ὅτε ἐπὶ τοῦ τετάρτου αὐτοκράτορος, τοῦ Κλαυδίου, κατετάχθησαν αὖθις μετὰ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ δήμου. Ὡσαύτως τὸ Αἴγιον, τὸ ὁποῖον ἐβλάβη τότε μεγάλως ὑπὸ σεισμοῦ, ἀπὴλλάγη ἐπὶ τρία ἔτη παντὸς φόρου ὑπὸ τῆς συγκλήτου, κατὰ πρότασιν τοῦ Τιβερίου· ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὁ καλὸς καγαθὸς Γερμανικὸς, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ του ἑκτακτος ἀπεσταλμένος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ διερχόμενος ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰς Ἀθήνας ἐπισκεφθεὶς, τοσαύτην πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην ἐπεδείξατο τὴν εὐλάβειαν, ὥστε δὲν εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν εἰμὴ ὑπὸ ἐνὸς ῥαβδούχου παραπεμπόμενος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐφέροντο πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐπίσης φιλανθρώπως. Ὀλίγον μετὰ τὸν Γερμανικὸν διερχόμενος διὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας Πείσων, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀγερῶχος, καὶ πολλὰ περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐφλυάρησεν, ἐλέγχας αὐτοὺς ἰδίως διότι μετὰ Μιθριδάτου κατὰ τοῦ Σύλλα συνεμάχησαν καὶ κατὰ Αὐγούστου μετὰ Ἀντωνίου. Ἀλλ' ἡ κυριωτάτη αἰτία δι' ἣν τοσοῦτον εἶχεν ὀργισθῆ κατὰ τῶν Ἀθηναίων μαρτυρεῖ ὅτι ἡ πόλις δὲν ἦτο πάσης πραγματικῆς ἐλευθερίας ἀπεστερημένη. Ὁ Ἀρειὸς Πάγος εἶχε καταδικάσει τότε Θεόφιλόν τινα, ἐπὶ πλαστογραφίᾳ, ὁ δὲ Πείσων, ζητήσας τὴν χάριν τοῦ Θεοφίλου, δὲν ἐπέτυχεν αὐτὴν παρὰ τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔχομεν τεκμήρια τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας ἣν ἀπελάμβανον τότε τινὲς τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι διεφιλονείκουν πρὸ καιροῦ πρὸς τοὺς Μεσσηνίους περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Αἰμυνατίδος. Ἡ δὲ δίκη αὕτη ἡ ἐπὶ Τιβερίου κριθεῖσα δὲν ἀπερασίσθη ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα Ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ ὅπως ἐπράττετο πρὸ τοῦ Μορμίου, ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου αὐτῆς καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος· καὶ ἀφοῦ ἡκούσθησαν οἱ πρέσβεις ἑκατέρων τῶν ἐθνῶν, ἀπεδόθη ὁ νὰὸς εἰς τοὺς Μεσσηνίους.

Δὲν ἐπέπρωπο ὁμως ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες νὰ δείξωσι τὴν αὐτὴν

πρὸς τὴν χώραν ταύτην μετριοπάθειαν· τὸ δὲ παράδοξον, αἱ νέαι αὐτῆς συμφοραὶ προσέκυψαν ἐκ τούτου ὅτι ὁ Νέρων, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 54 μέχρι τοῦ 68 μετὰ Χριστὸν, ἠθέλησεν ἐν ἔτει 66 νὰ ἀνακηρύξῃ ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα, ἀποδοὺς ἀντ' αὐτῆς εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν δῆμον τὴν νῆσον Σαρδῶ. Τὸ πρᾶγμα ἀπέβη κωμικοτραγικόν, καὶ δυστυχῶς τραγικώτερον μᾶλλον ἢ κωμικώτερον. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅστις, καὶ τοι διατελέσας μαθητὴς τοῦ περιφήμου φιλοσόφου Σενέκα, ἐφρόνευσε τὸν Βρετανικὸν τὸν υἱὸν τοῦ πατρικοῦ αὐτοῦ, ἐφρόνευσε τὴν ἰδίαν μητέρα Ἀγριππίναν, ἐνέπαιξε πᾶν ἀνθρώπινον αἰσθημα καὶ ἐν γένει κατήντησε νὰ καταλίπῃ ὄνομα συνώνυμον γενόμενον τῆς παραλογωτέρας τυραννίας, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν μανίαν νὰ ἀγωνίζηται εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας ὡς κιθαρωδὸς καὶ ὡς ἄρματηλάτης. Αἱ δ' ἑλληνικαὶ πόλεις, θεραπεύουσαι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην, ἔπεμψαν αὐτῷ διὰ πρεσβευτῶν ὅλους τοὺς στεφάνους τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων. Εἰς τῶν πρεσβευτῶν τούτων παρεκάλεσέ ποτε τὸν Νέρωνα νὰ τραγωδήσῃ καὶ ὑπερεγκωμιάσας τὴν αὐτοκρατορικὴν φωνὴν προσέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐκτιμηθῇ ὑπὸ τῶν φιλομούσων τῆς γῆς ταύτης κατοίκων. Ὁ Νέρων ἠσπάσθη προθύμως τὴν πρότασιν, εἶπεν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ μόνοι ἐπιτήδειοι τῶν τοιούτων κριταὶ καὶ διέταξε νὰ ἀναβληθῇ ἡ τέλεσις ὅλων τῶν ἀγώνων, Ἰσθμίων, Πυθίων, Νεμέων, Ὀλυμπίων, μέχρι τῆς ἀρίστως αὐτοῦ. Καὶ ἦλθε λοιπὸν συνεπαγόμενος τοσοῦτον ἀκολούθων πλῆθος ὥστε, ἂν ἦσαν πρὸς πόλεμον ἐπιτήδειοι, ἠδύναντο νὰ καταβάλωσι καὶ Πάρθους καὶ πᾶν ἄλλο πολέμιον ἔθνος· ἀλλ' οἱ στρατιῶται οὗτοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ἡγεμόνος των, ὅπλα φέροντες κιθάρας, καὶ πλῆκτρα, καὶ προσωπίδας, καὶ ἐμβάδας, λέγει Δίων ὁ Κᾶσσιος, ἱστορικὸς ἀκμάσας ἐν τῇ τρίτῃ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, παρ' οὗ μανθάνομεν τὰ πλεῖστα τῆς παραδόξου ταύτης ἐπιδρομῆς. Καὶ ἡγωνίσθη τῶντι ὁ Νέρων ἀλληλοδιαδόχως εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους, καὶ περιοδονίκης μᾶλλον δὲ Παντονίκης πανταχοῦ ἀνεδείχθη, συλλέξας ἐβδομηκοντα καὶ πέντε στεφάνους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰ Ὀλύμπια ἐλάσας ἄρμα, ἔπεσεν ἐξ αὐτοῦ καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συντριβῇ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐστεφανώθη ὑπὸ τῶν Ἑλληνοδικῶν καὶ τίς ἤθελε τολμήσει νὰ μὴ ἀπονεμήῃ αὐτῷ τὸ βραβεῖον; Σημειωτέον δὲ

ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐν πᾶσιν ὑπεροχὴν καὶ μάλιστα περὶ τὴν τῆς φωνῆς ἔντασιν, ἀνελάμβανεν αὐτὸς τὸ τοῦ κήρυκος ἔργον καὶ ἀνήγγελλεν ὁ ἴδιος τὰς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, οὓς ἐκτίσατο, ὡς ἔλεγεν, ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Τότε δὲ τῶν Ἰσθμίων ἐν Κορίνθῳ τελουμένων, ἀνεκήρυξεν ὁ Νέρων τῇ ἰδίᾳ ἐκείνῃ φωνῇ τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους, δημηγορήσας πρὸς τὰ πλήθη ἀπὸ τοῦ βήματος. Καὶ ταῦτα μὲν ἤθελον εἶναι γελοῖα μᾶλλον ἢ δεινὰ· ἀλλὰ ἀχαλίνωτος ἀφροσύνη περιβάλλεται τάχιστα τὸ τῆς κακουργίας ἱμάτιον. Δὲν τολμῶμεν νὰ ἰσορρήσωμεν τὰς αἰσχροπραγίας εἰς ἃς ἐξώκειλεν ἐνταῦθα τὸ τέρας ἐκεῖνο τῆς φύσεως καὶ αἵτινες, περιγραφόμεναι ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου, ὑπερβαίνουνσι πᾶν ὅ,τι ἡ ἀκολαστοτέρα τῶν φαντασιῶν ἡδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ. Πλὴν τούτων ὅμως ὁ Νέρων ἐλεηλάτησεν ἀνηλεῶς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, τὴν κατ' αὐτὸν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἀναριθμήτους δὲ ἐφόνευσεν ἄνδρας, γυναῖκας, παῖδας διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας αὐτῶν. Ἀπήγαγεν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀφ' ὅλων τῶν ναῶν πολλὰ ἔργα τέχνης, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας ὅσας ἐπήνεγκεν ἐν Ῥώμῃ ἢ τότε καταστρέψασα τὴν πόλιν ταύτην πυρκαϊὰ καὶ ἵνα κοσμήσῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ βασιλείᾳ· ἐτιμώρησε τὴν ἐν Δελφοῖς Πυθίαν τολμήσασαν νὰ ἐλέγξῃ αὐτόν, καὶ ἀποκαλέσῃ αὐτὸν Ὁρέστην, αἰνιττομένη τὸν τῆς μητρὸς αὐτοῦ θάνατον, καταλύσας τὸ μαντεῖον καὶ σφάξας ἀνθρώπους εἰς τὸ στόμιον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξήρχετο τὸ ἱερὸν πνεῦμα· καὶ καθόλου εἰπεῖν ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα συμφορὰς μείζονας τῶν ὅσας πάλαι ποτὲ ἡ τοῦ Εὐρῆου διαβόητος ἐπιδρομὴ. Τὸ δὲ δεινότερον, εὐρέθησαν Ἕλληνες οἵτινες, διὰ νὰ κολακεύσωσι τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον ἐλευθερωτὴν, ἐνήγαγον Ἕλληνας ἄλλους ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων διότι δὲν ἤλθον νὰ ἀκροασθῶσι τοῦ Νέρωνος, ἢ παρέστησαν μὲν ἀλλ' ἡκροῶντο ῥαθύμως ἢ ἐγέλασαν, ἢ δὲν ἐχειροκρότησαν, ἢ δὲν ἐτέλεσαν θυσίας ἵνα ἀποδοῇ ἡ φωνὴ του λαμπροτέρα καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅμως ὁ Ἀθήμιος Φιλόστρατος, ὅστις ἔγραψε περὶ τὸ 200 ἔτος μ. Χρ., βεβαιοῖ εἰς τὸν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως βίον, ὅτι διὰ τῆς τοῦ Νέρωνος ἐλευθερίας ἔπαγγλθον αἱ πόλεις εἰς ἥθην θωρικά καὶ ἄττικα (ῥαίδια ἥθη!) αὐτὰ τε ἀνέβησε ξὺν ἀρμονίᾳ τῶν πόλεων ὃ μὴ πάλαι ποτὲ ἡ Ἑλλάς

εἶχεν. » Βεβαίως δὲ ταῦτα ἐνῶ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ περιγράφει τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολίτευμα τοῦ Νέρωνος ὅπως καὶ ὁ Δίων ὁ Κασσιος. Ταύτην τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πνευμάτων τὴν διαστροφὴν διεξερχόμενοι, ἴσως ἐρωτήσωσί τινες τῶν ἀναγνωστῶν ἰσχυρὰ νὰ ἀποκαλύπτωνται τοιαῦτα αἵσχη; Ὁ ἐνδοιασμὸς αὐτὸς ἐπῆλθε καὶ εἰς ἡμᾶς πολλάκις· διαλογιζόμενοι δὲ περὶ τούτου, ἐνθυμήθημεν τὸ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ἐπιγράμμα, δι' οὗ ἡ καλὴ ἀλλὰ παρηκμακυῖα Λαῖς παρίσταται ἀφιερῶσα ἐγκαίρως

Τῇ Παφίῃ τὸ κάτοπτρον·

καὶ ἐπιφωνοῦσα·

... Ἐπεὶ τοίη μὲν ὀρᾶσθαι
οὐκ ἐθέλω· οἷη δ' ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

Ἐπειδὴ, λέγει, ὁποία μὲν εἶμαι ἤδη, δὲν θέλω νὰ βλέπω ἐμαυτὴν· ὁποία δὲ ἦμην ἄλλοτε, δὲν δύναμαι. Βεβαίως ἂν ἡ τότε Ἑλλὰς ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ φωνὴν, ἥθελε τὸ αὐτὸ ἀνακράξει ἐπιφώνημα. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἱστορία, ἡ ἀμείλιχος ἱστορία, δὲν αἴρεται ἐκ μέσου ὡς τὸ τῆς Λαΐδος κάτοπτρον, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ἀπεικονίζουσα τὴν ἀσχημὴν ὅπως καὶ τὴν καλλονὴν, τὰς πονηρὰς τῶν ἐθνῶν ἡμέρας ὅπως καὶ τὰς ἀγαθὰς.

Ἐπεχείρησεν ἐν τούτοις ὁ Νέρων καὶ σπουδαιότερόν τι ἔργον ἐν Ἑλλάδι, τὴν τοῦ ἱσθμοῦ τῆς Κορίνθου διόρυξιν. Πρῶτος λέγεται συλλαβὼν τὴν ἰδέαν τῆς διορύξεως ταύτης ὁ τῆς Κορίνθου πάλαι ποτὲ τύραννος Περίανδρος (σελ. 226 τοῦ πρώτου τόμου)· μετὰ δὲ τοῦτον καὶ ἄλλοι τινες, ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ὁ τοῦ Τιβερίου ἄμεσος διάδοχος Γάιος Καλιγόλας. Ὁ Νέρων δὲ προκατέρχετο ἤδη τοῦ ἔργου ἄσας τὸν ὕμνον τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης· μεθ' ἧ λαβὼν δίκελαν χρυσὴν πρῶτος ἔσκαψε τὴν γῆν, καὶ ἐντὸς κορφίνου χρυσοῦ, ἐπὶ τῶν ὤμων ἐκόμισε τὸ χῶμα, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ παρισταμένου πλήθους ἐπικροτούμενος. Οἱ ἐργάται ἦσαν πολυάριθμοι· καὶ τὰ μὲν μᾶλλον εὐσκαρὰ μέρη, ἀνετέθησαν εἰς τοὺς στρατιώτας· ἵνα συντρίψωσι δὲ τοὺς βράχους μεταχειρίζοντο ἐξακισχιλίους Ἑβραίους οὓς μετέφερον ἐκ τῆς καταπολε-

μουμένης τότε Ἰουδαίας, καὶ πολλοὺς φυλακισμένους οὓς ἐπὶ τούτῳ ἐξῆγον τῶν φυλακῶν, εἴτε κακούργους ὄντας εἴτε ἄδικα τῆς τυραννίας θύματα, διότι μεταξὺ τῶν καθυποβληθέντων εἰς τὴν ἐπίπονον ταύτην ἐργασίαν ἀναφέρεται καὶ ὁ φιλόσοφος Μουσώνιος Ροῦφος, μετακομισθεὶς ἐκ τῆς νήσου Γυάρου ὅπου εἶχεν ἐγκαθειρχθῆ διὰ πολιτικοὺς λόγους. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιχειρήσις δὲν ἐπροχώρησε πολὺ· ἐντὸς ὀλίγου ὁ Νέρων διέκοψεν αἰφνὴς τὰς ἐργασίας, εἴτε διότι, ὡς διεφημίσθη τότε, οἱ μηχανικοὶ ἐπίστευσαν ὅτι ὑπάρχει μετὰ τῶν δύο θαλασσῶν διαφορά ἐπιφανείας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ καταποντισθῇ ἡ νῆσος Αἴγινα, εἴτε διότι, ὡς ἄλλοι εἶπον, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπετράπη τοῦ ἔργου ὑπὸ δεισιδαιμονίας τινός.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Νέρων, ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἐφρονεύθη μετὰ δέ τινας ἄλλους ἐπὶ μικρὸν ἀρξάντας ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Οὐεσπασιανὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μετεβλήθη πάλιν ἡ τῆς Ἑλλάδος τύχη. Ἡ ἐπιτραπείσα εἰς αὐτὴν ἐλευθερία, ἥτις, ὡς εἶδομεν, δὲν ἀπῆλλαττεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν καταχρήσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀπέβη καὶ ἄλλων δεινῶν πρόξενος, διότι ἤνοιξεν ἐκ νέου τὸ στάδιον τῶν ἐμφυλίων διενέξεων. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελοῦμενος ὁ Οὐεσπασιανὸς καθυπέβαλεν αὐθις τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν διοικητικὸν τύπον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, « ἀπομεμαθηκέναι, φήσας, τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν. » Καὶ φαίνεται ὅτι ἡ ἐπαρχιακὴ αὕτη διοίκησις κατέστη ἤδη καταπιστικωτέρα ἢ ἄλλοτε. Τοῦλάχιστον ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν φιλόστρατον, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς συνεβούλευσε τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον νὰ πέμπῃ εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἀνθυπάτους γινώσκοντας τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, διότι, ἐπιφέρει, ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑπῆρχεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀνθύπατος ὅστις δὲν ἤξευρε τὴν ἑλληνικὴν, ἐξ οὗ συνέβαινον πολλὰ ἀτοπήματα, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τῶν δικῶν, καὶ ὅς οἱ σύεδροι τοῦ ἡγεμόνος μετεχειρίζοντο αὐτὸν ὡς ἀνδράποδον, ἐμπορευόμενοι τοὺς διαδίκους. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου ὅσαι πόλεις καὶ χῶραι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πρότερον αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι, διετήρησαν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο. Ἐννοεῖται πάντοτε ὅτι ἡ αὐτονομία αὕτη καὶ ἐλευθερία ὑπέκειτο εἰς τὸν ἑλεγχον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς καὶ ὅτι τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων ἐσώ-

ζοντο οἱ τύποι μόνον, οὐχὶ ἡ πραγματικὴ ἀξία καὶ ἐνέργεια. Ὡς δὲ
 σωμαίνοντες τινὰ τοῦ τί ἦτο ἀληθῶς ἡ ἐλευθερία ἐκείνη, ἀναφέρο-
 μεν ὀλίγα τινὰ αὐτῆς δείγματα. Ἡ Ῥώδος μέχρι Οὐεσπασιανοῦ ἦτο
 πολιτεία ἐλευθέρα, καὶ σύμμαχος τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὸν Δίωνα ὁμοίως
 τὸν Χρυσόστομον, οἱ Ῥόδιοι, ἐάν δὲν ἤθελον στήσαι ἕνα χαλκοῦν ἀν-
 δριάντα εἰς πάντα Ῥωμαίων ὅστις διήρχετο διὰ τῆς νήσου αὐτῶν,
 ἐκινδύνευον νὰ ἀποβάλωσι τὴν νομιζομένην ἐλευθερίαν. Περὶ τῆς ἐπὶ
 Ῥωμαίων ἐλευθερίας τῆς Κερκύρας, διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Στράβων
 παροιμίαν αἰσχροῦ, ἣτις ὑπεμφαίνει τὴν εὐτέλειαν μᾶλλον ἢ τὴν ἀκο-
 λασίαν τῆς ἐλευθερίας ταύτης. Ἄλλ' ἐρχόμεθα εἰς γεγονότα σπου-
 δαιότερα. Ὁ Φιλόστρατος, ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ μάλι-
 στα ἀκμάσαντος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, διηγεῖται ὅτι ἦλθεν εἰς
 τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως ἐπιπλήττουσα τὸ κοι-
 νὸν αὐτῶν « ὡς ὑπὲρ τὴν ἐλευθερίαν ὑβρίζοντων » εἶχε δὲ ἀναφέρει
 τοῦτο εἰς Ῥώμην ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν
 διετέλουν ἐν ἀπορίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἠμφισβήτησαν πρὸς ἀλ-
 λήλους ἐάν πρέπει νὰ ἐξευμενίσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἢ ἀγε-
 ρώχως πρὸς αὐτὸν ν' ἀποκριθῶσι. Καὶ ἐπειδὴ συνέπεσε νὰ παρευρί-
 σκηται τότε εἰς Σπάρτην ὁ Ἀπολλώνιος, ἐζήτησαν τὴν γνώμην αὐ-
 τοῦ περὶ τοῦ ἥτους τῆς ἀποκρίσεως· ὁ δὲ προσελθὼν εἰς τὸ κοινὸν αὐ-
 τῶν, εἶπε τὰ ὀλίγα ταῦτα « Παλαμήδης εὗρε γράμματα οὐχ' ὑπὲρ
 τοῦ γράφειν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ γινώσκειν ἃ δεῖ μὴ γράφειν. »
 Καὶ οὕτω, ἐπιφέρει ὁ Φιλόστρατος, ἀπέτρεψεν ὁ Ἀπολλώνιος τοὺς
 Λακεδαιμονίους ἀπὸ τοῦ νὰ φανῶσιν ἢ θρασεῖς ἢ δειλοί.

Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ, ὅστις ἐβασίλευσε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη
 μετὰ τὸν Οὐεσπασιανόν, ἐστρατήγει ἐν Ἀθήναις τὴν ἐπὶ τῶν ὀπλῶν
 λειτουργίαν, ὁ Ἐφέσιος Λολλιανὸς, εἰς τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν
 τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐνταύτῳ προϊστάμενος τοῦ ἐν Ἀθήναις σο-
 φιστικοῦ θρόνου. Ἄλλ' ἡ ἐπὶ τῶν ὀπλῶν αὕτη ἀρχὴ εἶχε μεταβάλλει
 παντάπασιν ἀρμοδιότητα καὶ ἐπεμελεῖτο μόνον περὶ τῶν τροφῶν καὶ
 τῆς τοῦ σίτου ἀγορᾶς. Ἐν τούτοις καὶ τοῦτο τὸ ἔργον δὲν ἦτο ἀκίν-
 δυνον. Ἡ Ἀττικὴ διετέλεσεν αἰετοτε λυπρὰ καὶ ἀνίκανος νὰ ἐπαρ-
 κῇ εἰς τὴν διατροφήν τῶν πολυαριθμῶν εἰσέτι τότε αὐτῆς κατοίκων.
 Ὁ σίτος κατήρχετο ἐνταῦθα ἀπὸ Βοσπόρου, ἀπὸ Θεσσαλίας, ἀπὸ

Εὐβοίας, πολλάκις ὁμῶς συνέπιπτε νὰ μὴ φθάνη ἐν καιρῷ καὶ τότε οἱ λιμώττοντες Ἀθηναῖοι ἀπέβαινον ἐχθροὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγοῦ φοβεροί. Τοιοῦτόν τι τῶντι συνέβη εἰς τὸν Λολλιανόν. Αἱ Ἀθηναὶ ἐπαθον ἐπὶ τῆς στρατηγίας αὐτοῦ σπάνιν τροφῶν. Ὁ λαὸς ὤρμησε μετὰ θορύβου εἰς τὰ ἀρτοποιεῖα, καὶ ἠπέιλησε νὰ λιθοβολήσῃ τὸν δυστυχῆ στρατηγόν, ὅτε ὁ κυνικός φιλόσοφος Πηγάκράτιος, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα καὶ εἶπεν· « ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Λολλιανὸς οὐκ ἔστιν ἀρτοποιῶλης, ἀλλὰ λογοπώλης » καὶ διὰ τοῦ λογοπαϊγνίου τούτου τοσοῦτον διέχυσε τοὺς Ἀθηναίους ὥστε ἀπέβαλον τοὺς λίθους τοὺς ὁποίους ἤδη ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας. Τελευταῖον εἰσέπλευσεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας σίτος, ἀλλὰ τότε ἀνεφύη νέα δυσκολία. Τὸ πλῆθος ἐτρέφετο ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὑπὸ τοῦ δημοσίου, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον δὲν εἶχεν ὀβολόν. Ἡ ἀπορία τοῦ ταμείου ἦτο τοσαύτη ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἴτε τότε, εἴτε ὀλίγον βραδύτερον εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐκποιήσωσι τὰς νήσους αἰτίνες, διὰ παραχωρήσεων τῆς Ῥώμης, ἀπετέλουν τὸ κράτος αὐτῶν. Καὶ ἀπὸ τούτου μὲν τοῦ ἡρωϊκοῦ φαρμάκου, ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ὁ σοφιστὴς στρατηγός· ἐξ ἰδίων δὲ ἐπὶ τῆς προκειμένης ἀνάγκης ἀναπληρώσας τὴν τῶν κοινῶν ἔνδειαν, καὶ συλλέξας χρήματα ἀρκετὰ ἀπὸ τῶν μαθητῶν, ἐτροφοδότησε τοὺς πεινῶντας Ἀθηναίους, τῶν ὁποίων ἡ εὐγνωμοσύνη ἤγειρεν αὐτῷ εἰκόνας δύο, μίαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἑτέραν δὲ ἐν τῷ ἄλσει τῷ μικρῷ· καὶ ἐπεκύρωσε τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ὁ Ἄρειος Πάγος ἀνακηρύξας τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐνοίαν δι' ἣν ἐπεδείξατο ὑπὲρ τῆς πόλεως κηδεμονίαν. Περὶ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἡσχολοῦντο τότε οἱ τῶν Ἀθηναίων στρατηγοί. Ἀλλ' ἐὰν αἱ δημόσιαι τῆς πόλεως ταύτης λειτουργίαι εἶχον ἤδη ὀλίγην αὐτοτελεῖαν ἀξίαν, τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἕνεκα τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων, ἦσαν ἐτι ἐπὶ τοσοῦτον σεβαστά, ὥστε βλέπομεν αὐτοκράτορας, τὸν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ υἱὸν Δομιτιανόν καὶ τὸν Ἀδριανόν, ἐπιζητήσαντας καὶ λαβόντας τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν ἀξίωμα· ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, ὅτι ξένοι δυνάσται ἐχειροτονοῦντο ἄρχοντες, μαρτυρεῖ ὁπόση ἀλλοίωσις συνέβη εἰς τὰ πράγματα.

Ὅμοια ἀλλοίωσις ἐπῆλθεν εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους πατρίους τῆς Ἑλλάδος θεσμούς. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι ὑφίσταντο ὄχι μόνον εἰς τὰς λεγομέ-

νας ἐλευθέρας πολιτείας καὶ χώρας, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τμήματα τῆς Ἑλλάδος τὰ ὅποια ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαιῶν, συνεκρό-
 τουν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἀκόμη τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἦτο
 ἐπιτετραμμένον τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ· ἀκόμη συνήρ-
 χοντο τὰ συνέδρια τῶν Βοιωτῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Ἀχαιῶν· ἀκόμη
 συνέρρεον ἅπαντα ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰ Ὀλύμπια, εἰς τὰ Νέμεα, εἰς τὰ
 Ἰσθμια, εἰς τὰ Πύθια, καὶ ὁ ἐλάϊνος τῶν ἀγώνων στέφανος ἐλογί-
 ζετο ὡς ἡ ὑπερτάτη τῶν τιμῶν ἧς ἡδύνατο νὰ ἀξιωθῇ ἄνθρωπος ἐπὶ
 γῆς· ἀκόμη ἐπανηγυρίζοντο αἱ κατὰ Περσῶν νίκαι διὰ θυσίων τελου-
 μένων ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς, διὰ λόγων ἐκφραζομένων
 εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, δι' ἀγώνων διεξαγομένων περὶ τοὺς τάφους
 τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ Πausανίου. Ἀκόμη ἐτίμων οἱ Μεσσήνιοι τὴν
 μνήμην τοῦ ἥρωος αὐτῶν Ἀριστομένους, καὶ οἱ Σικυῶνιοι τὴν μνήμην
 τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Ἀράτου. Ἀλλὰ πάντα ταῦ-
 τα οὐδεμίαν ἤδη εἶχον πολιτικὴν καὶ πραγματικὴν ἀξίαν. Εἰς τὴν
 ἐν Δελφοῖς Πυθίαν προσήρχοντο νῦν οἱ Ἕλληνες οὐχὶ διὰ νὰ ἐρωτή-
 σωσιν ἐάν πρέπει νὰ κηρύξωσι πόλεμον, ἢ νὰ συνομολογήσωσιν εἰρή-
 νην, ἢ νὰ τροπολογήσωσι τὸ πολίτευμα, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον νὰ ὑ-
 ποβάλλωσιν ἐρώτημα ἐξ ἐκείνων δι' ὧν πάλαι ποτὲ τὸ πανελλήνιον
 τοῦτο ἱερὸν ἐπενήργει εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους τύχην· ἀλλὰ προσ-
 ἤρχοντο ἵνα συμβουλευθῶσιν αὐτὸ ἐάν πρέπει νὰ συνομολογήσωσι γά-
 μον, ἢ νὰ πλεύσωσιν, ἢ νὰ δανεισθῶσι· τὰ δὲ μέγιστα τῶν πόλεων
 μαντεύματα ἦσαν « φορὰς καρπῶν πέρι, καὶ βοτῶν ἐπιγονῆς, καὶ
 σωμάτων υἱείας. » Ἡ δὲ πῶς αἱ μεγάλαι ἐκείναι τοῦ παρελθόντος
 ἀναμνήσεις ἡδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποδείγματα μιμήσεως
 ἀξία, ὅτε βλέπομεν τὸν Πλούταρχον, τὸν χρηστότατον καὶ μᾶλλον
 φιλόπατριν τῆς ἐποχῆς ταύτης Ἕλληνα, λέγοντα εἰς τὴν πραγμα-
 τεῖαν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην « Πολιτικά παραγγέλματα », ὅτι
 νῦν παντὸς τοῦ εὖ φρονούντος καθήκον εἶναι νὰ διδάσκη καὶ νὰ διε-
 ξηγῇ κοινῇ τε καὶ κατ' ἰδίαν « τὴν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων ἀσ-
 θένειαν » δι' ἣν ἕκαστος ὀφείλει νὰ διάγῃ τὸν βίον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁ-
 μονοίᾳ, διότι οὔτε ἡγεμονία, οὔτε δόξα, οὔτε δύναμις τις εἰμπορεῖ
 πλέον νὰ ἀποκτηθῇ, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ μικροῦ τοῦ ῥο-
 μαίου ἀνθυπάτου διατάγματος.

Πάλιν δὲ ἑπεὶ τίνος ἀληθῶς σπουδαίου πολιτικοῦ συμφέροντος ἠδύναντο νὰ βουλευθῶσι τὰ πολιτικὰ ἐκεῖνα συνέδρια, ἀφοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πραγματείᾳ ὁ Πλούταρχος διατραγωδεῖ ὡς ἐφεξῆς τὴν τότε εὐτέλειαν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων; « Εἰσιόντα δ' εἰς ἅπασαν ἀρχὴν οὐ μόνον ἐκείνους δεῖ προχειρίζεσθαι τοὺς λογισμοὺς, οὐδ' ὁ Περικλῆς αὐτὸν ὑπεμύνησκεν ἀναλαμβάνων τὴν χλαμύδα·—Πρόσεχε, Περικλείης· ἐλευθέρων ἄρχεις, Ἑλλήνων ἄρχεις, πολιτῶν Ἀθηναίων·—ἀλλὰ καί κεινο λέγειν πρὸς ἑαυτὸν. Ἀρχόμενος ἄρχεις ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἐπιτρόποις Καίσαρος· οὐ ταῦτα λόγχης πεδίᾳ (ἀσαφὲς τοῦτο), οὐδὲ αἱ παλαιαὶ Σάρδεις, οὐδὲ ἡ Λυδῶν ἐκείνη δύναμις· εὐσαλεσέραν δεῖ τὴν χλαμύδα ποιεῖν, καὶ βλέπειν ἀπὸ τοῦ στρατηγίου πρὸς τὸ βῆμα, καὶ τῷ στεφάνῳ μὴ πολὺ φρόνημα πιστεύειν, ὁρῶντα τοὺς καλτίους ἐπάνω τῆς κεφαλῆς (τουτέστι τὰ ῥωμαϊκὰ ὑποδήματα ἐπάνω τῆς φερούσης τὸν στέφανον ἐλληνικῆς σου κεφαλῆς)· ἀλλὰ μιμῆσθαι τοὺς ὑποκριτάς, πάθος μὲν ἴδιον καὶ ἦθος καὶ ἀξίωμα τῷ ἀγῶνι προστιθέντας, τοῦ δὲ ὑποβολέως ἀκούοντας, καὶ μὴ παρεκβαίνοντας τοὺς ῥυθμοὺς καὶ τὰ μέτρα τῆς διδομένης ἐξουσίας ὑπὸ τῶν κρατούντων. Ἡ γὰρ ἔκπτωσις οὐ φέρει συριγμὸν οὐδὲ χλευασμὸν, ἀλλὰ πολλοὺς μὲν ἐπέβη

Δεινὸς κολαστὴς πέλεκυς αὐχένος τομεύς,

ὡς τοῖς περὶ Παρδάλαν τὸν ὑμέτερον, ἐκλαθομένοις τῶν ὄρων. Ὁ δὲ τις ἐκριφῆς εἰς νῆσον, γέγονε, κατὰ τὸν Σόλωνα,

Φολεγάνθριος ἢ Σικινίτης,

Ἄντι γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψάμενος.

Τὰ μὲν γὰρ μικρὰ παιδιά τῶν πατέρων ὁρῶντες ἐπιχειροῦντα τὰς κρηπίδας ὑποδεῖσθαι καὶ τοὺς στεφάνους περιτίθεσθαι, μετὰ παιδιᾶς γελῶμεν· οἱ δ' ἄρχοντες ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνοήτως τὰ τῶν προγόνων ἔργα καὶ φρονήματα καὶ πράξεις ἀσυμμέτρους τοῖς παροῦσι καιροῖς καὶ πράγμασιν οὕτως μιμῆσθαι κελεύοντες, ἐξαίρουσι τὰ πλήθη, γελοῖά τε ποιοῦντες, οὐκέτι γέλωτος ἄξια πάσχουσιν, ἂν μὴ πάνυ καταφρονηθῶσι. Πολλὰ γὰρ ἐστὶν ἄλλα τῶν πρότερον Ἑλλήνων διεξιόντα τοῖς νῦν, ἠθοποιεῖν καὶ σωφρονίζειν· ὡς Ἀθήνησιν ὑπομνησκοντα μὴ τῶν πολιτικῶν, ἀλλ' οἷόν ἐστι τὸ ψήρισμα τὸ τῆς ἀμνη-

στίας ἐπὶ τῶν τριάκοντα. Καὶ τὸ ζημιῶσαι Φρόνιχον, τραγωδία διδάξαντα τὴν Μιλήτου ἄλωσιν. Καὶ ὅτι Θήβας Κασσάνδρου κτίζοντος, ἐστεφανηφόρησαν τὸν δ' ἐν Ἀργεὶ πυθόμενοι σκυταλισμὸν, ἐν ᾧ πενταχοσίους καὶ χιλίους ἀνηρέκασαν ἐξ αὐτῶν οἱ Ἀργεῖοι, περιενεγκεῖν καθάρσιον περὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκέλευσαν· ἐν δὲ τοῖς Ἀρπαλείοις τὰς οἰκίας ἐρευνῶντες, μόνην τὴν τοῦ γεγαμηκότος νεωστὶ παρῆλθον. Ταῦτα γὰρ ἔξεστι καὶ νῦν ζηλοῦντας, ἐξομοιοῦσθαι τοῖς προγόνοις· τὸν δὲ Μαραθῶνα, καὶ τὸν Εὐρυμέδοντα, καὶ τὰς Πλαταιάς, καὶ ὅσα τῶν παραδειγμάτων οἶδεῖν ποιεῖ καὶ φρυάττεσθαι διακενῆς τοὺς πολλοὺς, ἀπολιπόντας ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως ὅσω ἀσθενεῖς καὶ ἂν ἦσαν οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι, ὅσον κενοὶ καὶ ἂν κατήντησαν οἱ τύποι, ἡ διατήρησις αὐτῶν συνετέλει μέχρι τινός εἰς τὸ νῦν συντηρῆ τὴν ἐθνικὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ συνειδήσιν ἥτις, ἀναρρίπιζομένη ἐκ διαλειμμάτων, παρῆγεν ἐνίοτε, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, γενναιοτέρας τινὰς προαιρέσεις καὶ ἐνεργείας.

Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ὡς αὐτῶς ἐξεβλήθησαν ἐκ τῆς Ῥώμης ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι. Ἀλλὰ μὴ νομίσῃ τις ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι γνήσιοι τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ζήνωνος, καὶ τῶν ἄλλων τῆς φιλοσοφίας πατέρων. Οἱ πλεῖστοι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη ἐκπέσει εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων σοφιστῶν, τάξιν πολυάριθμον, ἰσχυράν καὶ χαρακτηριστικωτάτην τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως. Ὅθεν νομίζομεν ἀναγκαῖον νῦν ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐμορφώθη, ὅποια τις ἀπέβη καὶ τίνας ἐνεκα ὑπέκυψεν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ὀργὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Πάλαι ποτὲ ἡ λέξις « σοφιστής » ὑπῆρξε ταυτοσήμαντος τοῦ τιμιωτάτου ὀνόματος καὶ πράγματος τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοσόφου, διότι ὁ Ἡρόδοτος ἀπεκάλει σοφιστὰς τὸν τε Σόλωνα καὶ τὸν Πυθαγόραν. Ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, διεκρίθη ἡ σοφιστικὴ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς σοφίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπιστήμην ἢ μᾶλλον τέχνην, τὴν ὅποιαν ἔκτοτε οἱ γνήσιοι τῆς φιλοσοφίας λειτουργοὶ δὲν ἔπαυσαν δεινῶς στιγματίζοντες. Ὁ Ξενοφῶν εἶπε· « τοὺς τὴν σοφίαν ἀργυρίῳ τῷ βουλομένῳ πωλοῦντας, σοφιστὰς ἀποκαλοῦσιν. » Ὁ δὲ

Πλάτων « σοφιστής νέων πλούσιων ἑμμισθος θηρευτής. » Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης « ἔστιν ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὐσα δὲ μὴ καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστής ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὕτως. » Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι τῶν ὁρισμῶν τούτων οὐδὲν ἐπιφογον ἤθελον περιέχει περὶ σοφιστῶν, κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν ἰδέας· διότι ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία εἶναι σήμερον κοινοτάτη καὶ δὲν λογίζεται παντάπασι ὡς ἄτοπος. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς, ὡς συμβαίνει πολλάκις εἰς τὴν νεότητα, ἐπολιτεύετο μετὰ τοσαύτης αἰδοῦς καὶ ὑπελάμβανε τὰ μυστήρια αὐτῆς ὡς χρῆμα τοσοῦτον ἱερὸν, ὥστε ἡ ἐπὶ ἀργυρίῳ αὐτῶν μετάδοσις ἐλογίζετο ὡς συνεπαγομένη ἀπαραιτήτως τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπλῆ πρόληψις· ἀλλὰ τρώντι, ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία περιφρονεῖτο, οὐδεὶς ἀληθῆς σοφὸς μετήρχετο αὐτὴν, ὅθεν αὕτη περιήρχετο εἰς χεῖρας τῆς ἀγυρτίας καὶ τῆς ἡμιμαθείας. Ἐκ τούτου ὁ ὁρισμὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὅστις ἤδη ῥητῶς λέγει ὅτι ἡ σοφιστικὴ εἶναι οὐχὶ σοφίας ἀλλὰ φαινομένης σοφίας ἐπὶ χρήμασι μετάδοσις. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ σοφιστικὴ εἰς τὴν ἐπὶ μισθῷ πώλησιν ἐπιπολαίου σοφίας, ἀλλὰ ἐπιχειρήσασα νὰ καταστήσῃ τὸν λόγον αὐτοτελῆ τινα καὶ αὐτὸνπαρκτον ὡς εἶπεν καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀνεξάρτητον δύναμιν, ἐπηγγέλθη νὰ διδάξῃ τὸ πῶς διὰ τοῦ λόγου δύναται τὸ ἀληθὲς νὰ γίνῃ ψευδὲς (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν), καὶ ἐν γένει ἐπηγγέλθη διὰ ποικίλων λόγου τεχνασμάτων νὰ ἀνατρέψῃ πάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐντὸς τῆς κοινωνίας τὸ κράτος τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς ἰδιοτελείας, συντελέσασα οὕτω, ὡς εἶτι καὶ ἄλλο διαλυτικὸν στοιχεῖον, εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν καὶ τὴν πτώσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ ἐνόσω μὲν ὑφίστατο ἡ πολιτικὴ αὐτονομία, ἐνόσω αἱ ἀρχαὶ τῆς ὑγιоῦς φιλοσοφίας εἶχον εἰσέτι λειτουργοὺς καὶ διακόνους ἀξίους τοῦ ὀνόματος ἐκείνου· ἐνόσω ὑπῆρχον εἰσέτι μεγάλα πολιτικὰ συμφέροντα· ἐνόσω τὸ δημόσιον πνεῦμα ἔσωζεν εἰσέτι ὀρθότητά τινα ὥστε καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δικαστηρίων ἀποδίδωξιν ἐπὶ πᾶσι τῶν σοφιστῶν, « ὡς ἀδίκῳ λόγῳ τοῦ δικαίου κατατούντων καὶ παρὰ τὸ εὐθὺ ἰσχυρόντων, » ἡ σοφιστικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ κατέχῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰμὴ δευτερεύουσάν τινα τάξιν. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπώμεν ὅτι τότε αὕτη αὕτη ἡ σοφιστικὴ δὲν εἶχεν ἔτι

τοσοῦτον ἐξευτελισθῇ, οὔτε εἶχε συγκαταβῇ εἰς τὰ παιδαριώδη καὶ εὐτελῆ ζητήματα περὶ ἃ βλέπομεν αὐτὴν βραδυτέρων ἀγωνιζομένην. Ὁ Γοργίας ὁ Λεοντίνος, ὁ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκμάσας, θεωρεῖται ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς· αὐτὸς πρῶτος ἐκαυχῆθη ὅτι πάντα μὲν γινώσκει, περὶ παντός δὲ δύναται αὐτοσχεδίως νὰ ὁμιλήσῃ· καὶ παρελθὼν εἰς τὸ Ἀθηναίων θέατρον ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ « προβάλετε ὅ,τι δῆποτε ζήτημα ἵνα πραγματευθῶ περὶ αὐτοῦ. » Ἐν τούτοις ὅταν ὁ Ἀθηναῖος Χαιρεφῶν ἠθέλησε νὰ προτείνῃ εἰς τὸν Γοργίαν τοῦτον τὸ ἀναιδὲς ἐρώτημα « διατί οἱ κύαμοι τὴν μὲν γαστέρα φυσῶσι, τὸ δὲ πῦρ οὐ φυσῶσιν » ὁ ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς, ἀντὶ νὰ ἀπεραντολογήσῃ περὶ τοιοῦτου ἐρωτήματος, ὡς ἤθελε πράξῃ μεταγενέστερός τις αὐτοῦ ὁπαδός, « περὶ μὲν τούτου ἀπήντησεν, ἀφίνω νὰ σκεφθῇς ἐσύ· ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο πρὸ πολλοῦ ἤξευρω, ὅτι ἡ γῆ δι' ἐσὲ καὶ τοὺς ὁμοίους σου φύει τὰς ῥάβδους. » Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὅτι ἄνδρες οἶοι ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης, δὲν ἀπηξίουσαν νὰ θαυμάζωνται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ σοφιστοῦ, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ σοφιστικὴ, καὶ τοι ἔκτατε δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν χρηστότητα τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, διὰ τὴν διαλεκτικὴν ὅμως δεινότητα δὲν ἦτο ἔτι τέχνη παντάπασι λόγου ἀναξία.

Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξέλιπεν ἡ πολιτικὴ αὐτονομία καὶ σὺν αὐτῇ ἔπαυσαν τὰ σπουδαῖα ῥητορικά τοῦ λόγου θέματα, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατήντησαν νὰ γράφονται μυίας, καὶ ψιττακοῦ, καὶ κώνωπος, ἐγκώμια· ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐπῆλθεν ἡ ἠθικὴ ἀναρχία καὶ σὺν αὐτῇ ἡ φιλοσοφία ἐξέπεσεν εἰς τυπικὴν ἐπανάληψιν, ἡ παράλογον ἐρμηνείαν, ἡ συστηματικὴν διαστροφὴν τῶν ἀρχαίων δογμάτων· ἡ κενόσπουδος ἐκείνη ῥητορικὴ καὶ ἡ ἀλλοιωθεῖσα αὕτη φιλοσοφία ἐζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῇ σοφιστικῇ. Ἐκ δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀλλοκοτῶν τούτων στοιχείων προέκυψεν ἡ λεγομένη νεωτέρα σοφιστικὴ, τῆς ὁποίας οἱ θιασῶται μὴδὲν ἔχοντες σπουδαῖον ἀντικείμενον νὰ πραγματευθῶσι καὶ μὴδὲν γενναῖον ἔργον νὰ πράξωσιν, ἐπηγγέλλοντο ἐν τούτοις ὅχι μόνον ὡς αἱ ἀρχαιότεροι σοφισταί, ὅτι εἶναι ἐτοιμοὶ πάντοτε περὶ παντός ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ῥητορεύσωσιν, ἀλλὰ ὅτι καὶ περὶ πᾶσαν τέχνην εἶναι ἐμπειρότατοι. Ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ἦτο ἐκ τῶν

ὀλίγων σωφρονούντων σοφῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἰδοὺ πῶς ἐν μιᾷ τῶν πραγματειῶν αὐτοῦ ἐπιγραφομένη « περὶ φιλοσόφου », χαρακτηρίζει τοὺς ἄνδρας ἐκείνους οἵτινες ἐτόλμων ἔτι ν' ἀποκαλῶσιν ἑαυτοὺς φιλοσόφους. « Εἰσὶν οἱ φασὶ δεῖν πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι περιττὸν τὸν φιλόσοφον, καὶ ὁμιλῆσαι ἀνθρώποις φασὶ δεῖν εἶναι δεινότατον, καὶ μηδέποτε σιγᾶν μηδὲ ἀπορεῖν λόγων τοιούτων πρὸς τοὺς παρόντας οἱ δυνήσονται τέρπειν αὐτούς . . . καὶ τὰς τέχνας φασὶ δεῖν αὐτὸν ἀπάσας εἰδέναι καὶ βέλτιον κατὰ τὴν τέχνην ἅπαντα ποιεῖν τῶν δημιουργῶν, οἰκίας τε οἰκοδομοῦμενον καὶ πλοῖα ναυπηγούμενον, καὶ χαλκεύοντα καὶ ὑφαίνοντα καὶ γεωργοῦντα· ὥς περ ὁ Ἥλειος Ἰππίας ἡξίου σοφώτατος εἶναι τῶν Ἑλλήνων, οὐ μόνον ποιήματα παντοδαπά καὶ λόγους αὐτοῦ ποικίλους προσφέρων Ὀλυμπιάσι τε καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πανηγύρεσι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπιδεικνὺς ἔργα, τὸν τε δακτύλιον καὶ τὴν λήκυθον καὶ στλεγγίδα καὶ ἱμάντα καὶ τὴν ζώνην, ὡς ἅπαντα πεποιηκώς αὐτὸς, οἷον ἀπαρχὰς τῆς σοφίας τοῖς Ἑλλησιν ἐπιδεικνύων. »

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων δηλοῦται ὅτι ἡ νεωτέρα σοφιστικὴ, οὐδὲν ἄλλο ἢ το ἢ τελειοποιήσεις τῆς ἀρχαίας περὶ πᾶσαν μὲν ἀγυρτίαν ἐξαιρέτως δὲ περὶ τὴν φλυαρίαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἄσκοπος καὶ ἄγονος τοῦ λόγου ἐνάσκησις ἀφ' ὅσας ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· διότι κατήντησε νὰ μεταχειρίζηται τὸν λόγον χάριν τοῦ λόγου, ὡς τέλος καὶ οὐχὶ ὡς ὄργανον. Ἀλλὰ ὀλίγα τινὰ παραδείγματα θέλουσι διευκρινήσαι τὸν χαρακτῆρα τῆς σοφιστικῆς τῶν χρόνων τούτων πλειότερον ἢ πᾶσα περὶ αὐτῆς θεωρία. Ὁ Φιλόστρατος, ὁ τότε γράψας τοὺς βίους τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν, λέγει περὶ Σεκούνδου τοῦ Ἀθηναίου τὰ ἑξῆς. « Μνήμης δὲ ἄξια τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ πλείω μὲν, μάλιστα δὲ ἡ δὲ ἡ ὑπόθεσις. Ὁ ἄρξας στάσεως ἀποθηνησκέτω καὶ ὁ παύσας στάσιν ἐχέτω δωρεάν. Ὁ αὐτὸς καὶ ἄρξας καὶ παύσας αἰτεῖ τὴν δωρεάν. Τὴν δὲ ὑπόθεσιν ᾧδε ἐβραχυλόγησεν. Οὐκοῦν, ἔφη, τί πρότερον; τὸ κινῆσαι στάσιν. Τί δεύτερον; τὸ παῦσαι. Δοὺς οὖν ἐρ' ἢς ἡδίκεις τιμωρίαν, τὴν ἐρ' οἷς εὖ πεποίηκας δωρεάν, λάβε. » Τὸ γελοιογράφημα τοῦτο τῆς λογικῆς καὶ ῥητορικῆς τέχνης εἶχε τοῦλάχιστον τὸ προτέρημα τῆς βραχυλογίας· ἀλλ'

οἱ ἄνδρες οὗτοι σπανίως ἔπασχον τοσαύτην λόγου ἔνδειαν. Εἰς τῶν ἐνδοξοτάτων σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο ὁ Πολέμων, ὅστις κατήγετο μὲν ἐκ Λαοδικείας τῆς ἐν Καρίᾳ, πολλὴν ὁμῶς εἶχε σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις λογίους. Περὶ τοῦτου διηγοῦνται ὅτι ὁ κρότος τῆς γλώσσης αὐτοῦ ἦτο θαυμάσιος, ὅτι τοσαύτη ἦτο ἡ ζέουσα ἐν αὐτῷ ὁρμὴ ὥστε ἀνεπήδα τοῦ θρόνου περὶ τὰς ἀκμὰς τῶν ὑποθέσεων, καὶ ὅτε ἀπετόρνευσε περίοδον μετὰ μειδιάματος ἐξέφερεν ἕκαστον αὐτῆς κῶλον, ἐνδεικνύμενος πολὺ τὸ ἀλύπως φράζειν πολ-
λάκις δὲ ἔκρουε τὴν γῆν διὰ τῶν ποδῶν οὐδὲν ὀλιγώτερον τοῦ ἡρωϊκοῦ ἵππου. Καὶ ὅταν ἤρχιζε νὰ δημηγορῇ, τρεῖς ἡμέραι μόνις ἤ-
κουον πρὸς ἐκκένωσιν τοῦ ὠκεανοῦ τῶν λόγων του, ἐξ ὧν τὴν μὲν πρώτην οἱ ἀκροαταὶ ἐπεχειροῦν νὰ κρίνωσιν αὐτὸν, τὴν δὲ δευτέραν καὶ ἄκοντες τὸν ἡγάπων, τὴν δὲ τρίτην ἐθαύμαζον. Ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, ὅστις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἀληθῶς εὐηργέτησε τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ πλούτου αὐτοῦ, ἀλλὰ εἶχε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ αὐτοσχεδιάζειν, ἐθαύμαζε τὸν Πολέμονα ὑπὲρ πάντα ἄλλον ῥήτορα, καὶ ποτε ὑπέστη τριήμερον αὐτοῦ ἐν Σμύρνῃ ἀκρόασιν. Τῆς μὲν πρώτης ἀντικείμενον τοῦ λόγου ἦν ὁ Δημοσθένης ἀποκρούων μεθ' ὅρκου τὴν κατηγορίαν τοῦ Δημάδου ἐπὶ δωροδοκίᾳ πεντήκοντα ταλάντων δοθέντων ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως· τῆς δὲ ἐφεξῆς ἡ τῶν ἐλλή-
νικῶν τροπαίων κατάλυσις μετὰ τὸ πέρασ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· τῆς δὲ τρίτης, ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐν Ἀθήναις δημοκρατίας μετὰ τὰ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς δυστυχήματα· διότι οἱ σοφισταὶ ἐ-
κείνοι μὴ ἔχοντες ἐνεστῶτα λόγου θέματα ὅπως οὖν σπουδαῖα, ἀνέ-
τρεχον συνήθως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐποίουν τὰς θεματογραφίας αὐτῶν. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἡρώδης θαυμάσας τὸν ἄνδρα καὶ μεγαλόδωρος ὦν ἔπεμψεν αὐτῷ μισθὸν τῆς ἀκρόα-
σεως ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ Νεῖλος ἐκεῖνος τῶν λόγων ἀπεποιήθη τὴν ἀμοιβὴν ὅχι ὡς ὑπερβο-
λικήν, ἀλλ' ὡς μετριωτέραν τοῦ δικαίου, ἀπαιτήσας καὶ λαβὼν δραχ-
μὰς ἀρχαίας διακοσίας πεντήκοντα χιλιάδας, ἰσοδυναμούσας πρὸς
ἐν καὶ ἡμισυ περίπου ἑκατομμύριον σημερινῶν! Τοσοῦτον δὲ τρόμον
ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἡρώδην ἡ εὐγλωττία, λέγει ὁ Φιλόστρατος, καὶ
τὸ πιθανώτερον ἢ πλεονεξία τοῦ Πολέμωνος ὥστε ὁ ἡμέτερος Ἀ-

Θηναῖος ἔφυγε διὰ νυκτός ἐκ Σμύρνης ἵνα μὴ ἀναγκασθῇ νὰ τὸν θαυμάσῃ καὶ δεύτερον, ἡ δὲ σκιά αὐτοῦ τὸν κατεδίωκε διὰ παντός τοῦ βίου, καὶ ὁσάκις κηδοκίμει « τὸν Πολέμωνα ἔλεγε ν' ἀκούσητε, καὶ τότε βλέπετε τί ἐστὶ ρήτωρ. » Εἰς τὰ μεγάλα Ὀλύμπια ἀνακηρυχθεὶς ποτε ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης ἄλλος Δημοσθένης, δὲν ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἐπαίνου ἐκείνου ὅστις ἐνέφαινεν ὄχι βεβαίως τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν πολλὴν τῆς τότε Ἑλλάδος ἀφιλοκαλίαν καὶ ἀπήντησεν « ἥδη γὰρ ὡς ὁ Φρύξ » ἐννοῶν τὸν Πολέμωνα. Ἀπέθανε δὲ ὁ Πολέμων ὅπως ἔζησε δηλαδὴ φιλαρῶν· διότι βεβαιοῦσιν ὅτι ἐτάφη ζῶν ἔτι, καὶ κατακλιθεὶς ἥδη εἰς τὸ σῆμα ἐφώναζε πρὸς τοὺς συγκλείοντας αὐτὸν « ἔπαγε, ἔπαγε, μὴ γὰρ ἴδοι με ὁ ἥλιος σιωπῶντα. »

Ὅσοι ὅμως γελοῖοι καὶ ἂν ἦτο ὁ Πολέμων, ἄλλοι ἦσαν γελοιωδέστεροι αὐτοῦ. Εἰς τὴν Σμύρνην ὑπῆρχε τότε νέος, Οὐάρος καλούμενος, πάμπλουτος καὶ διεσθαρμένος, τὸν ὅποιον οἱ κόλακες εἶχον πείσει, ὅτι εἶναι τῶν καλῶν κάλλιστος, καὶ τῶν παλαιστῶν γενναϊότατος καὶ τεχνικώτατος, σοφιστικώτατος δὲ τῶν σοφιστῶν. Οἱ δανειζόμενοι παρ' αὐτοῦ χρήματα, ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν, ἐκτὸς τῆς τοῦ τόκου πληρωμῆς, νὰ ἀκούωσι καὶ νὰ ἐπαινῶσι τὰς ῥητορικὰς αὐτοῦ μελέτας. Εἰς δὲ τῶν δανεισθέντων ἦτο καὶ ὁ Πολέμων νέος ἔτι ὢν· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐφοίτα τακτικῶς εἰς τὰς ἀκροάσεις, ὁ Οὐάρος ἠπείλει αὐτὸν τύπους, ἥτοι ἠπείλει νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ ἀγωγὴν περὶ πληρωμῆς τοῦ χρέους. Οἱ φίλοι τοῦ Πολέμωνος παρετήρησαν αὐτῷ ὅτι κακῶς πράττει παροξύνων τὸν μωρὸν ἐκεῖνον νεανίαν, ἐνῶ δι' ἐνὸς ἐπινεύματος ἡδύνατο νὰ ἐξακολουθῇ ὠφελούμενος ἀπὸ αὐτοῦ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ὁ Πολέμων νὰ ὑπάγῃ πάλιν εἰς μίαν ἀκροασίν του. Ἀλλ' ἡ ἡμέρα παρῆλθε καὶ ἡ νύξ ἐπλησίαζε καὶ οὐδεὶς ὄρμος ἐφαίνετο τοῦ λόγου ὅστις ἔγχετο σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν καὶ ἀντιφάσεων· ὥστε ὁ Πολέμων ἀναπηδήσας καὶ προτείνων τὰς χεῖρας « Οὐάρε, εἶπε, φέρε τοὺς τύπους. »

Μέγα δὲ ἐφρόνουν οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἐπὶ τῇ τέχνῃ αὐτῶν καὶ ἐχαίρετιζον ἀλλήλους δι' ὀγκωδεστάτων ἐγκωμίων. Ὁ Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, ὅστις καὶ τὰς Ἀθήνας ἐκόσμησε διὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, ἐκάλει τὸν Ἡρώδη « βασιλέα τῶν λόγων, » ὁ δὲ Ἡρώδης, ἀκούσας

αὐτὸν νέον ἔτι ὄντα, ἐνεθάρρυνε τὸν νεανίαν, εἰπὼν, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ ὁμοιάζουσι μὲ σπαράγματα καλοσσοῦ. Καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν Φιλόστρατον, ἡ κρίσις αὕτη περιεῖχε τὴν διπλὴν ἔννοιαν τοῦ νὰ διορθώσῃ μὲν τὸν ῥήτορα ἀσυνάρτητον ὄντα, νὰ ἐπαινέσῃ δὲ αὐτὸν ὡς μεγαλόφωνον καὶ μεγαλογνώμονα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἦτο μέγας οἰηματίας. Ὅτε κατὰ πρῶτον προσῆλθεν εἰς τὸν ἐν Ἀθῆναις θρόνον ἐπροοιμίασεν ὁμιλήσας, ὅχι περὶ τῆς σοφίας τῆς πόλεως ἐκείνης, ὡς ἦτο φυσικώτατον, ἀλλὰ περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ σοφίας· καὶ ἤρχισε λέγων « πάλιν ἐκ Φοινίκης γράμματα, » διότι, ὡς προείπομεν, ἦτο Τύριος ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ὄγκος οὗτος ἐπεφαίνετο καὶ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ σχῆμα. Εἰς τὰς παραδόσεις ἤρχετο ἐπὶ ὀχλήματος ἀργυροχαλίνου, περιβεβλημένος ἐσθῆτα πολυτελῆ καὶ φέρων εἰς τὰς χεῖρας λίθους βαρυτίμους. Ἐτραγώδει δὲ μᾶλλον ἢ ἐλάλει· τοῦλάχιστον κατὰ τὸν βιογράφον οἱ ἄνθρωποι ἠκροῶντο αὐτοῦ « ὥσπερ εὐστομούσης ἀηδόνος τὴν εὐγλωττίαν ἐκπληττόμενοι, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ εὐστροφον τοῦ φθέγματος, καὶ τοὺς πεζῇ τε ζὺν ᾠδῇ ρυθμούς. »

Ἀλλὰ τίς τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων δὲν ἀνέγνωσε τὸ ἀριστούργημα τοῦ Λουκιανοῦ, τὸ ἐπιγραφόμενον, « ῥητόρων διδάσκαλος, » δι' οὗ ὁ ἀμίμητος ἐκείνος τοῦ λόγου τεχνίτης τοσοῦτον εὐφυῶς ἐπέαιξε καὶ ἐστιγματίσας τοὺς μεγαλοφύεις τούτους τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄνδρας; Τίς δὲν ἐνθυμεῖται ἰδίως τὴν ἀλλόκοτον τῶν λόγων ἀτοπίαν ἐφ' ἣ ἐξελέγχει αὐτοὺς συμβουλευὼν εἰς τὸν πρόχειρον αὐτοῦ μαθητήν· « καὶ περὶ ὕβριστοῦ τινος, ἢ μοιχοῦ λέγῃς Ἀθήνησι, τὰ ἐν Ἰνδοῖς, καὶ τὰ ἐν Ἐκβατάνοις λεγέσθω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μαραθὼν, καὶ ὁ Κυναίγειρος, ὧν οὐκ ἂν τι ἄνευ γένοιτο, καὶ αἰεὶ ὁ Ἄθως πλείσθω, καὶ ὁ Ἑλλήσποντος πεζεύεσθω, καὶ ὁ ἥλιος ὑπὸ τὸν περσικὸν βελὼν σκεπέσθω, καὶ Ξέρξης φευγέτω, καὶ ὁ Λεωνίδας θαυμαζέσθω, καὶ τὰ Ὀθρυάδου γράμματα ἀναγιγνωσκέσθω, καὶ ἡ Σαλαμίς, καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, καὶ αἱ Πλαταιαί, πολλὰ ταῦτα καὶ πυκνά· καὶ ἐπίπαστα τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ὀνόματα ἐπιπολαζέτω, καὶ ἐπανθείτω, καὶ συνεχῆς τὸ ἅττα καὶ τὸ δῆπουθεν, καὶ μνηδαμοῦ αὐτῶν δέη· καλὰ γάρ ἐστι καὶ εἰκὴ λεγόμενα. »

Δὲν θέλομεν βεβαίως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος τότε

ταῦτα μόνον τὰ ἐξαμβλώματα τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας παρήγαγεν. Ἄπαγε! Ἀπὸ τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδος μέχρι τῆς τρίτης μετὰ Χριστόν, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλολογία ἀνέδειξεν ἔργα πολλὰ καὶ ποικίλα, τὰ ὅποια, καὶ μέχρι τῆς σήμερον τιμώμενα, ἤθελον καὶ μόνα ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιησῶσι κλέος ἐπίζηλον εἰς τὸ ὄνομα παντὸς ἔθνους ὀλιγώτερον ἄλλοτε περὶ τὸ εἶδος τοῦτο μεγαλουργήσαντος. Τότε ἤκμασεν ὁ μέγας γεωγράφος Στράβων· ὁ πολυμαθὴς ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης· ὁ οὐδὲν ἥττον πολυμαθὴς, πρακτικώτερος δὲ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς· ὁ Ἰουδαῖος τὸ γένος ἀλλ' ἐξελληνισθεὶς Ἰώσηπος· τότε ὁ Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς, τοῦ ὁποίου τοσάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς παραλλήλους βίους, ἔτι δὲ τὰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς πραγματείας· καὶ ὁ ἀφελὴς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἱστορικὸς Ἀρρίανός· καὶ ἕτερος ἱστορικὸς λόγου ἄξιος, ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἀππιανός· καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὡσαύτως Ἡρωδιανός, καὶ Δίων ὁ Κάσσιος· τότε ὁ ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, τοῦ ὁποίου τὰς θαυμαστάς περὶ Στωϊκῆς φιλοσοφίας ἀρχὰς συνέλεξε καὶ συνεκεφαλαίωσεν ἐν τῷ περιφήμῳ αὐτοῦ ἐγχειριδίῳ ὁ προμνημονευθεὶς Ἀρρίανός· τότε ὁ Ἀθηναῖος Λογγίνος ἐπίσημος ῥήτωρ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ περὶ ὕψους ὑπόμνημα θεωρεῖται ἄχρι τοῦδε ἀπαράμιλλον· τελευταῖον, ἵνα εἰς τοὺς κυριωτάτους περιορισθῶμεν, τότε ἀνέλαμψεν καὶ ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας Λουκιανός, ὅστις μετὰ πλείστης χάριτος καὶ εὐφυΐας ἐμάστιξε τὴν ἠθικὴν, τὴν κοινωνικὴν, τὴν θρησκευτικὴν ἀναρχίαν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη.

Ἀλλὰ τῶν εὐαρίθμων τούτων ἀνδρῶν τὰ ἔργα, τὰ ἐπὶ ἀληθινῇ σοφίᾳ, ἢ εὐφυΐᾳ καὶ χάριτι, ἢ τέχνῃ τοῦ λόγου ἐξαιρέτῳ διακρινόμενα, ὠμυάζον πρὸς τὰ ὀλίγα τῆς ἀηδόνος κελαδῆματα τὰ ὅποια συμβαίνει νὰ ἀκούσῃ τις διερχόμενος κυλάδα ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τὰς ἀδιακόπους τῶν βατράχων φωνάς. Τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ συνήθεις ἀντιπρόσωποι ἦσαν οἱ σοφισταί. Αὐτοὶ εἶχον ἀνά χεῖρας τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν παιδείαν τῆς νεολαίας· αὐτοὶ ἐδίδασκον ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐξηκολούθουν συρρέοντες ἀπανταχόθεν τῆς γῆς οἱ ἄνθρωποι ἵνα μυηθῶσι τὰ μυστήρια τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· αὐτοὶ ἐπλούτουν· αὐτοὶ ἐτιμῶντο εἰς τὰ Ὀλύμπια· αὐτοὶ τελευ-

ταῖον ἐνέβαλον καὶ εἰς τὴν Ῥώμην ὡς διαμορφωταὶ τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἦτις, καίτοι κυριαρχήσασα τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔπαυσεν ὁμολογοῦσα τὴν διανοητικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν. Κατὰ δυστυχίαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, μεταβαλόντες εἰς ἐμπορίαν τὸ ἱερὸν τῆς διδασκαλίας ἐπάγγελμα, ἐξηπύτελισαν τὸ τε ἐπάγγελμα τοῦτο καὶ τὸ μετὰ τούτου σενῶς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου συνδεδεμένον ὄνομα τοῦ Ἑλλήνος. Ὁ Λουκιανὸς, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων» ἐμαστίγωνσεν ἀνηλεῶς τὸν βίον τὸν ὅποιον ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς οἰκουμένης διῆγον οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, καὶ ῥήτορες, καὶ γραμματισταί, οἱ ἄλλως γενικώτερον σοφισταὶ ὀνομαζόμενοι. Παρέστησε διὰ χρωμάτων ἀμμήτων τὴν πολυειδῆ ταπείνωσιν εἰς ἣν ὥφειλον νὰ ὑποκύψωσιν ἵνα γίνωσι δεκτοὶ ἐν μεγάλῃ καὶ πλουσίᾳ οἰκίᾳ διηγήθη τὰ ποικίλα τεχνάσματα δι' ὧν οἱ πολυτάλαντοι τῆς Ῥώμης Κραῖσοι ἤξευρον νὰ περιορίζωσιν εἰς ποσὸν ἐλάχιστον τὴν ἀντιμισθίαν τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἔλεγον ἐν τούτοις ὅτι ἐπιτρέπουσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν καὶ τῶν παίδων διεκωμῶδησε τὴν ὄντως ἀνδραποδώδῃ τάξιν εἰς ἣν περιήρχοντο οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ διὰ στόματος ἔχοντες τοὺς λόγους τοῦ Πλάτωνος, ἢ τοῦ Χρυσίπου, ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ μεγαλοῤῥήμονοὺντες μὲν περὶ ἐλευθερίας, ὑποβαλλόμενοι δὲ ἐκουσίως, ἀντὶ ὀλίγου ἀργυρίου, εἰς τὴν αἰσχροτέραν δουλείαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἰσχυρῶν τῆς Ῥώμης καὶ εἰς τοὺς πικροτέρους ἐμπαιγμοὺς αὐτῶν τε καὶ τῶν περὶ αὐτούς· τὸ δὲ πάντων κομικώτερον, βεβαιῶσι ὅτι οἱ διδάσκαλοι οὗτοι δὲν εἶχον τοῦλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι διδάσκουσί τι εἰς τοὺς ἀνθρώπους παρ' ὧν τσαῦτα ὑφίσταντο δεινά. Διότι οἱ πλείστοι τῶν μεγιστάνων τῆς Ῥώμης περὶ παντὸς ἄλλου ἐφρόντιζον, ὡς φαίνεται, ἢ περὶ ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ παιδείας. Ἐξηγεῖ δὲ εἰλικρινέστατα ὁ Λουκιανὸς διατὶ εἰς ἕκαστος αὐτῶν ἐθεώρει οὐδὲν ἥττον εὐπρεπὲς νὰ κοσμήῃ τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, δίκην ἐπίπλου, καὶ δι' ἐνὸς Ἑλλήνος φιλοσόφου. «Ἐπεὶ δὲ,» λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν σοφὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, «ἐπεὶ δὲ πώγωνά ἔχεις βαθύν, καὶ σεμνὸς τις εἶ τὴν πρόσφιν, καὶ ἱμάτιον ἐλληνικὸν εὐσταλῶς περιβέβλησαι, καὶ πάντες ἴσασι σε γραμματικόν, ἢ ῥήτορα, ἢ φιλόσοφον, καλὸν αὐτῷ (τῷ Ῥωμαίῳ) δοκεῖ ἀναμερίχθαι καὶ τοιοῦτόν τινα τοῖς προῖοσι καὶ προπομπέουσιν αὐτοῦ· δόξει δ' ἐκ τούτου καὶ φιλομαθὲς τῶν

ἐλληνικῶν μαθημάτων καὶ ὅλως περὶ παιδείαν φιλόκαλος· ὥστε κιν-
δυνεύεις, ὦ γενναῖε, ἀντὶ τῶν θαυμαστῶν λόγων, τὸν πώγονα καὶ
τὸν τρίβωνα μεμισθωκέναι. » Προϊόντος δὲ τοῦ λόγου διηγεῖται τὰ
παθήματα τοῦ στωϊκοῦ Θεσμοπόλιδος, ὅστις ἔτυχε διδάσκαλος
πλουσίας τινὸς καὶ ἐντροφώσης γυναικός. Ἡ κυρία αὕτη κατήντησε
νὰ μεταχειρίζηται τὸν διάδοχον ἐκείνου τοῦ Ζήνωνος εἰς τὸ νὰ φυ-
λάττῃ τὸ κυνάριον αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ πολλὰ ἀτοπήματα ὑπέ-
στη ὁ Θεσμοπόλις, μέχρις οὗ καὶ ἔτεκε τὸ ζῶψιον ἐν τῷ τρίβωνι
τοῦ φιλοσόφου, ὥστε οἱ ἄλλοι τῆς οἰκίας φίλοι ἔλεγον περὶ τούτου
σκώπτοντες, ὅτι « ἀντὶ στωϊκοῦ ἤδη κυνικός ἡμῖν γεγένηται. » Ἐν-
γένει δὲ αἱ γυναῖκες τῆς Ῥώμης ἐφιλοτιμοῦντο νὰ λέγηται περὶ αὐ-
τῶν ὅτι εἶναι πεπαιδευμένοι, καὶ φιλόσοφοι, καὶ ὅτι ποιοῦσιν ἄσμα-
τα « οὐ πολὺ τῆς Σαπφοῦς ἀποδέοντα. » Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν πολ-
λαὶ εἶχον περὶ ἑαυτὰς μισθωτοὺς ῥήτορας καὶ γραμματικούς καὶ φι-
λοσόφους. Τὸ δεινὸν ὅμως ἦτο ὅτι δὲν ἤκροῶντο αὐτῶν εἰμὴ « ἦτοι
μεταξὺ κοσμούμεναι καὶ τὰς κόμας περιπλεκόμεναι ἢ παρὰ τὸ δεῖ-
πνον, » διότι ἄλλοτε καιρὸν δὲν εἶχον. Πολλάκις δὲ συνέπιπτεν, ἐνῶ
ὁ φιλόσοφος ἐμεγαληγόρει πρὸς αὐτάς περὶ ἀρετῆς, ἢ ὑπηρετρία προς-
ελθοῦσα νὰ κομίσῃ γραμμάτιον ἐρωτικόν, οἱ δὲ περὶ σωφροσύνης
ἐκεῖνοι λόγοι ἴσταντο ἐν τῷ μεταξὺ περιμένοντες μέχρις οὗ ἡ κυρία,
ἀπαντήσασα εἰς τὸν ἐραστήν, ἐπαναδράμῃ πρὸς τὴν ἀκρόασιν.

Καὶ εἰ μὲν οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνδρες εἰς ταῦτα περιορίζοντο, οἱ αὐτο-
κράτορες δὲν ἤθελον ἴσως προσέξει εἰς αὐτούς· ἀλλὰ πολλοὶ ἐνόμιζον
ὅτι ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι « τὸ τε τοὺς κρατοῦντας προτιλα-
κίζειν, καὶ τὸ τὰ πλήθη ταραττεῖν, τὸ τε τὰ καθεστηκότα συγχεῖν
καὶ τὸ νεώτερά αὐτοῖς πράγματα ἐπεισάγειν » οὐδ' ἐυστέλλοντο, ὡς
λέγει Δίων ὁ Κασσιός, νὰ κατηγορῶσι πολλάκις δημοσίᾳ τὴν βασι-
λείαν, νὰ ἐπαινῶσι τὴν δημοκρατίαν, καὶ συνωμοσίας νὰ παρασκευά-
ζωσι. Τιοῦτοι ἰδίως ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἦσαν ὁ στωϊκὸς Πρίσκος
Ἐλουίδιος, ὁ κυνικὸς Δημήτριος, καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ δὲν ἤκροῦν-
το εἰς ταῦτα οἱ φιλόσοφοι, ἀλλ' ἄλλοι μὲν μετῆρχοντο τὴν μαντι-
κὴν ὑποσχόμενοι βασιλείαν εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας· ἄλλοι δ' ἐπηγ-
γέλλοντο ἀστρολογίαν, καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ Ἀπολλώνιος ὁ ἐκ Τυάνων τῆς
Καππαδοκίας, ἐκίνουν τὰ πλήθη δι' ἄλλοκότων θεουργικῶν τερατειῶν.

Ταῦτα λοιπὸν πάντα ὑπεχρέωσαν τὸν Οὐεσπασιανὸν ν' ἀποπέμψῃ αὐτοὺς ἐκ Ῥώμης, ἂν καὶ ἡ ἀποπομπὴ δὲν ὑπῆρξε φαίνεται διαρκῆς διότι ἐπὶ Δομιτιανοῦ, δευτέρου υἱοῦ καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, πάλιν λέγονται ἐξωσθέντες ἐκ Ῥώμης οἱ φιλόσοφοι, ὅτε μάλιστα προστίθεται ὅτι καὶ τινες αὐτῶν ἐφρονεύθησαν. Ἐν τούτοις ὁ Οὐεσπασιανός, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας τὴν ἐξορίαν ἐκείνην, πρῶτος ἔδωκε τακτικὴν μισθοδοσίαν εἰς τοὺς ῥήτορας, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ ἐλληνικὴ παιδεία καὶ τέχνη ἔτυχον ἐπὶ μακρὸν παρὰ τοῖς δυνάσταις τῆς Ῥώμης ἰδιαζούσης προστασίας.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξε βεβαίως ἡ εὐτυχεστέρα περίοδος τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ὁ χρηστὸς Τραϊανός, ὁ βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 98 μέχρι τοῦ 117, ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἐξαιρέτων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους εὐεργετῶν. Ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μάξιμος ὡς διορθωτῆς τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἥτοι ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος, ἐν πολλῇ ἔχων νὰ ῥυθμίσῃ τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς τῶν πόλεων τούτων σχέσεις. Εἰς τοῦτον δὲ τὸν Μάξιμον ἔδωκεν ὁ τοῦ βασιλέως ὑπουργός καὶ πιστὸς φίλος Πλίνιος ὁ νεώτερος, ὁδηγίας μαρτυρούσας, ἔτι ἂν ὑπῆρξαν Ῥωμαῖοι ἐξυθρίσαντες τὴν ἀσθενῆ Ἑλλάδα, πολλοὶ ὁμῶς αὐτῶν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ αὐτῆς ἐρείπια. « Εὐτυχῇ Μάξιμε, ἔλεγον αἱ ὁδηγαί ἐκεῖναι, ὁ αὐτοκράτωρ σὲ πέμπει εἰς τὴν Ἀχαΐαν, εἰς τὴν ἀληθῆ Ἑλλάδα, εἰς τὴν πατρίδα τῆς κομφότητος, τῶν γραμμάτων, τῆς γεωργίας. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ γῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνατίθηναι εἰς σὲ πόλεις ἐλευθέρας, ἄνδρας ἐλευθέρους, τῶν ὁποίων αἱ ἀρεταί, αἱ πράξεις, αἱ συμμαχίαι, αἱ συνθήκαι, τὸ θρήσκευμα, σκοπὸν κύριον εἶχον τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας, τοῦ καλλίστου τούτου τῶν δικαιωμάτων τῆς φύσεως. — Κατανόησον τὸ μέγεθος τῆς ἀνατεθείσης σοι ἐντολῆς. Τίμησον τοὺς θεοὺς τοὺς κτίτορας τῆς τῶν Ἀθηναίων πατρίδος, τίμησον τὸ ἀρχαῖον κλέος τοῦ ἔθνους τούτου τῶν ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν, σεβάσθητι τὸ ἱερὸν γῆρας τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσῃς ποτὲ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἡμεῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς παρελάβομεν τὸ δημόσιον ἡμῶν δίκαιον, καὶ ὅτι, ἐνῶ ἐπιβάλλομεν εἰς τὰ νικηθέντα ἔθνη τοὺς νόμους ἡμῶν, ἐπικαλούμεθα παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς νόμους τοὺς ὁποίους

εἰς ἑαυτοὺς ἔδωκαν. Ἐχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι Ἀθηῶν, ὅτι Λακεδαιμόνους ἄρχεις, καὶ ὅτι σκληρὸν καὶ βάρβαρον εἶναι νὰ ἐξυδρίσῃς τὴν σκιὰν τῆς ἀπολεσθείσης ἐλευθερίας. Ἐνθυμοῦ μᾶλλον ὁποῖαι ὑπῆρξαν αἱ πόλεις αὗται ἢ ὁποῖαι σήμερον εἰσίν. » Καὶ αἱ ἀγαθαὶ αὗται ὁδηγίαι φαίνεται ὅτι ἐτηρήθησαν ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Μαξίμου, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τούτου ὅτι οἱ πάντες Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα τοῦ Τραϊανοῦ. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν λεπτομερέστερον τὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου ἐπιδαφιλευθείσας εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριτας· τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ Παυσανίου μαθητόμεν, ὅτι πῦξῃσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἀναδείξας ἐλευθέρους καὶ αὐτόνομους τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Μοθωναίους. Σημειώσωμεν πρὸς τούτοις ὅτι, τοῦ Τραϊανοῦ βασιλεύοντος, ἐκτίσθη, ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσειοῦ, τοῦ κειμένου πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ μέχρι σήμερον σωζόμενον, εἰ καὶ οἰκτρῶς ἡκρωτηριασμένον, μνημεῖον Φιλοπάππου τοῦ Βησαιέως, ὅστις ἦτο ἑγγονος Ἀντιόχου τοῦ δ', τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγηνῆς καὶ ἐπομένως ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Σελευκιδῶν οἴκου. Ὁ Φιλοπάππος οὗτος ὅστις πιθανῶς εὐηργέτησε τὴν πόλιν διὰ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ, ἀπέθανεν ἐνταῦθα ὡς πολίτης Ἀθηναῖος· ἐπετέλεγετο δὲ Βησαιεὺς ἐκ τοῦ δήμου Βήσης εἰς ὃν κατελέχθη.

Ὁ τοῦ Τραϊανοῦ διάδοχος Ἀδριανὸς, ὅστις ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ ἔτους 138, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ διαγωγὴ παρέστησε κράμα παράδοξον ἀρετῆς καὶ κακίας, συνέσεως καὶ μικρολογίας, πραότητος καὶ τραχύτητος, ἐπεσκέφθη πεντάκις τὴν τῶν Ἀθηῶν πόλιν καὶ τρεῖς ἐπὶ μακρὸν ὅπως οὖν χρόνον διέτριψεν εἰς αὐτήν, οὐχὶ ὡς ξένος δυνάστης ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος. Ὁ Ἀδριανὸς καὶ πρὶν βεβαίωσιν εἶχε περιβληθῇ ἅπασι τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀξίωμα· ἔλαβε δὲ αὐθις περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας, ἐν ἔτει ἴσως 135, τὸ ἀξίωμα ἐκείνο καὶ ἀναδειχθεὶς ἀγωνοθέτης ἐτέλεσεν ὡς τοιοῦτος λαμπρῶς ἐν τῇ ἐσθῇτι τῇ ἐπιχωρίᾳ τὴν τῶν Διονυσίων πανήγυριν. Προέβη ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς χρείας τοῦ δήμου διὰ χρηματικῶν δωρεῶν, δι' ἐτησίων σίτου διανομῶν, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὰ εἰσοδήματα τῆς νήσου Κεφαλληνίας. Τὸ δὲ μάλ-

λον μνήμης ἄξιον, συνέταξεν αὐτοῖς ἀγαθοὺς τινας νόμους, ἐξ ὧν ὅμως δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ δύο μόνον· πρῶτον τὴν διάταξιν τὴν κανονίζουσαν τὰ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ ἐλαίου καὶ περιεχομένην ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἣτις περιεσώθη ἐπὶ τῶν προπυλαίων ἐκείνων τῆς νέας ἀγορᾶς, ἅτινα ἄλλοτε κατεσκευάσθησαν μὲν ἐκ τῶν δωρεῶν τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, ἀφιερώθησαν δὲ εἰς τὴν Ἀθηναίαν τὴν Ἀρχηγέτιδα· καὶ δεύτερον τὴν ἄλλην διάταξιν τὴν ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ Κασσίου ἀναφερομένην, καθ' ἣν ὠρίσθη ὅτι οὐδεὶς βουλευτὴς, οὔτε αὐτὸς οὔτε δι' ἐτέρου, δύναται νὰ γίνῃ ἐνοικιαστὴς τῶν δημοσίων προσόδων.

Πλὴν τούτων, ὁ Ἀδριανὸς ἐβράβευσε ἐλευθερίως διὰ τιμῶν καὶ δωρεῶν τοὺς ἐν Ἀθήναις τότε ἀκμάσαντας φιλοσόφους καὶ σοφιστὰς, ἐν οἷς μάλιστα ὀνομαστοὶ ἦσαν ὁ ἐξ Ἀρελάτης τῆς ἐν Γαλατία Φαβωρίνος, ὁ ἐκ Βηρυττοῦ Καλουσίσιος Ταῦρος, ὁ Κλαζομένος Σκοπελιανὸς, Λολλιανὸς ὁ Ἐφέσιος, Σεκοῦνδος ὁ Ἀθηναῖος καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον πλείονα εἰρηστέον. Ἐνταῦθα δὲ τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἰδίως κύνει τὸν Γαλάτην Φαβωρίνον, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰλικρινῆ ὁμολογίαν, ἐφρόντιζε πάντοτε εἰς τὰς πρὸς ἐκεῖνον συζητήσεις νὰ μὴ φαίνεται σοφώτερος ἀνδρὸς ἄρχοντος τριάκοντα λεγεῶνων, καὶ ὅτι οὐδὲν ἥττον τοσαύτη ἦτο τοῦ Ἀδριανοῦ ἡ ματαιότης ὥστε αὐτὸς ὁ διπλωματικώτατος ἐκεῖνος φιλόσοφος ὑπέκυψε τελευταῖον εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δυσμένειαν· ὅτε καὶ οἱ ἐν τέλει Ἀθηναῖοι, περιποιούμενοι τὴν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος ἀδυναμίαν, καθήρσαν τὰς τοῦ Φαβωρίνου εἰκόνας, ὁ δὲ φιλόσοφος ἤρκεσθη νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Σοκράτης ἤθελεν εὐχαριστήσῃ τὸν Θεὸν ἐὰν χεῖρόν τι τούτου δὲν ἔπασχεν.

Ἀλλ' εἶχε τῇ ἀληθείᾳ δίκαιον μέχρι τινὸς ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις νὰ ἐπιδεικνύῃ τοσαύτην πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἀφοσίωσιν, διότι ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὡς ἄλλος Περικλῆς, ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ πολυαριθμίων λαμπρῶν καὶ ἀειμνήστων κατασκευασμάτων. Ἰστάντο τότε ἔτι ὄρθια καὶ ἀκέραια ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὰ ἀμίμητα καλλιτεχνήματα τοῦ Ἰκτινίου καὶ τοῦ Μνησικλέους, ὁ δὲ Ἀδριανὸς, πρὸς ἐκεῖνα εἰ καὶ πόρρωθεν ἀμιλλώμενος, ἐφιλοτιμήθη νὰ λαμπρύνῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνειν

τὴν κάτω πόλιν δι' ἔργων νέων καὶ πολυτελεστάτων. Ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ ἠγέρθησαν ἐνταῦθα ναὸς Ὁρας καὶ Διὸς Πανελληνίου, καὶ θεοῖς τοῖς πᾶσιν ἱερὸν κοινὸν, καὶ γυμνάσιον, καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη στοά, τῆς ὁποίας συγκειμένης μὲν ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι κίωνων Φρυγίου λίθου, περιλαμβανούσης δὲ ἐνταῦτ' ὀβελίσκην, λείψανα θεωροῦνται οἱ παρὰ τὴν σημερινὴν ἀγορὰν ὑψούμενοι εἰσέτι κίονες. Οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη ἄλλὰ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, ἤγειρε πόλιν νέαν ἑαυτῷ ὁμώνυμον. Τοῦλάχιστον ἡ μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ μεθόριον αὐτῆς τε καὶ τῆς ἀρχαίας τοῦ Θησέως πόλεως ὑψουμένη θριαμβικὴ ἀψὶς φέρει ἐπιγραφὰς τοιοῦτόν τι ὑποδεικνύσας· πρὸς μὲν τὸ βορειοδυτικὸν « Αἰδ' εἰς Ἀθῆναι Θησέως ἡ πρὶν πόλις » ἐπὶ δὲ τὸ πρὸς τὸν Ἰλισσὸν μέτωπον « Αἰδ' εἰς Ἀδριανοῦ, οὐχὶ Θησέως πόλις. » Ἐκεῖ δὲ οὐ μακρὰν τῆς ἀψίδος ἐκείνης, αἴρουσιν ἄχρ' αὐτοῦ τὴν μεγαλοπρεπὴ αὐτῶν κεφαλὴν πεντεκαίδεκα κίονες, καὶ περὶ αὐτὰς ὑφίσταται μέρος τῶν θεμελίων τειχῶν τοῦ περιβόλου, λείψανα ταῦτα πάντα, τὰ μόνον περιλιπόμενα, τοῦ Ὀλυμπίου ὅπερ ἦν τὸ κάλλιστον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐκείνης κόσμημα, ναὸς κολοσσιαῖος, περιοχὴν ἔχων τεσσάρων σταδίων καὶ περιστύλιον κίωνων ἑκατὸν εἴκοσι τεσσάρων, ὃν ὁ Ἀδριανὸς, 650 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς ὁ Πεισίστρατος ἔθηκε τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ἀπατελείωσε καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν μέγιστον τῶν θεῶν. Ἐν τῇ ναῷ τούτῳ ἴσταντο πολυάριθμοι θεῶν εἰκόνες ἐν αἷς διέπρεπε τὸ τοῦ Διὸς μέγα ἄγαλμα, πεποιημένον ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνδριάντες πολλοὶ « ἀπὸ γὰρ πόλεως ἐκάστης εἰκὼν βασιλέως Ἀδριανοῦ ἀνάκειται » τὰ δὲ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ ἐπανηγυρίσθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ λόγου ὃν ἐξεφώνησεν ὁ περιβόητος σοφιστὴς Πολέμων περὶ οὗ ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἀνωτέρω. Ἐξηγείται λοιπὸν ἡ τῶν Ἀθηναίων εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ἡ διὰ ποικίλων τρόπων ἐκδηλωθεῖσα. Ὅπως πάλαι ποτὲ ἔπραξαν πρὸς Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον, οὕτω καὶ ἤδη προσέθηκαν εἰς τιμὴν τοῦ Ἀδριανοῦ φυλὴν νέαν εἰς τὰς προῦπαρχούσας ἀττικὰς φυλάς, ἣν ἐκάλεσαν « Ἀδριανίδα, » καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔστησαν μετὰ τῶν εἰκόνων τῶν ἐπω-

νύμων ἡρώων ἦται τῶν ἡρώων ἀφ' ὧν ἐπωνομάζοντο αἱ φυλαί, καὶ νέαν ἔταξαν χρονολογίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως, καὶ Ὀλύμπιον αὐτὸν ἀπεκάλεσαν, καὶ Σωτῆρα, καὶ Κτίστην ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐκόσμησεν ὁ Ἀδριανός. Ἐν Μεγάροις, τὸν πρότερον ἐκ πλίνθου ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκ λίθου λευκοῦ ᾠκοδόμησεν. Εἰς Κόρινθον κατεσκευάσε λουτρά, καὶ εἰσέγαγεν εἰς τὰς κρήνας τῆς πόλεως ὕδωρ ἄφθονον ἐκ Στυμφάλου. Εἰς Μαντίνειαν ἤγειρε ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς Ἄβας τῆς Φωκίδος, καὶ εἰς Ὑάμπολιν τῆς αὐτῆς Φωκίδος, ᾧ κατέστησε τὴν μεταξὺ Μεγάρων καὶ Κορίνθου δὺςῆατον ὁδὸν, εὐρύχωρον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε δύο ἄρματα ἀντιπροαγόμενα ἡδύναντο νὰ διέλθωσι δι' αὐτῆς. Ἐπὶ πᾶσι, φαίνεται ὅτι ἰδίως εὐηργέτησε τὰς εἰς τὸ Ἀχαϊκὸν συνέδριον τελούσας πόλεις, διότι αὗται ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐκ λίθου Παρίου.

Ἀνεφέρομεν ἀνωτέρω μεταξὺ τῶν σοφιστῶν, οὓς ἐτίμησεν ὁ Ἀδριανός, τὸν Ἡρώδην τὸν Ἀττικόν. Τότε τῶντι ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος Ἀθηναῖς τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις ὑπῆρξαν ἐνάμιλλοι τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τῶν ἐπιφανεστέρων μοναρχῶν, τὸ δὲ ὄνομα συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ὅλην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἡρώδης, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐπορίας καὶ τῆς δυνάμεως, ἐφημιζέτο ὡς ἀπόγονος τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θησεῦς καὶ τοῦ Κέκροπος, τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Διός. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἦτο μὲν ὅλως εὐτελὲς ὁ οἶκος οὗτος, διότι ὁ τοῦ Ἡρώδου πάππος εἶχε κατηγορηθῇ ἐπὶ βουλεύματι τυραννίδος, ἀλλ' ἤθελε πιθανώτατα παρέλθει ἀκατονόμαστος ἐὰν ὁ πατὴρ Ἰούλιος Ἀττικὸς, δὲν εὕρισκε κατὰ τύχην θησαυρὸν ἀκαταμέτρητον ἐν τινι αὐτοῦ οἰκίᾳ παρὰ τὸ θέατρον. Κατὰ τὸν νόμον μέρος τοῦ πλούτου τούτου ἀνῆκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅθεν ὁ Ἀττικὸς ἔσπευσε νὰ ἀναγγεῖλῃ τὸ εὑρημα εἰς τὸν τότε βασιλεύοντα Νερούαν, τὸν διάδοχον τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ δὲ Τραϊανοῦ προκάτοχον, 96—98. « Θησαυρὸν, ὃ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὗρηκα, ἔγραψεν ὁ Ἀττικὸς πρὸς τὸν Νερούαν, τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις ; ».

ὁ δὲ καλὸς κάγαθος Νερούας, μὴ θέλων νὰ στερήσῃ ἕνα τὸν ὑπηκόων τοῦ δώρου δι' οὗ εὐηργέτησεν αὐτὸν ἡ τύχη « χρῶ οἷς εὗρες » ἀπεκρίθη. Ὁ Ἀθηναῖος δὲν εὐχαριστήθη εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀπάντησιν καὶ παρέστησε τῷ βασιλεῖ ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶναι πολὺς δι' αὐτόν « Παράχρῳ τῷ ἐρμαίῳ » ἀπεκρίθη πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ, « σὸν γὰρ ἐστίν. » Πῶς εὐρέθη τότε εἰς Ἀθήνας τοσοῦτον πλῆθος ἀργυρίου ἁδήλον· ἴσως ὁ εὐτυχὴς Ἀττικὸς συνέπεσε νὰ καταστῇ κύριος τοῦ χώρου ὅπου πρὸ οὗτο περιέπου ἑκατονταετηρίδων ὁ Ἀθηναῖος εἶχε πληρώσει φρέατα ὅλα χρημάτων προσελθόντων ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀπείρων δημεύσεων (σελ. 437 καὶ 444). Ὅπωςδὲποτε ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς ἠΐξῃσεν ἔπειτα ἔτι μᾶλλον τὴν περιουσίαν διὰ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν ἀπὸ τῆς συζύγου ἔλαβε, καὶ, ἀφοῦ ζῶν πολυειδῶς εὐηργέτησε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀποθανὼν κατέλιπε διὰ διαθήκης εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν συμπολιτῶν ἐτήσιον κληροδότημα μιᾶς μναῖς. Ἦ μναῖ, ὡς γνωστὸν, εἶχε δραχμὰς ἄττικας ἑκατὸν, ὥστε, ἂν ὑπολογίσωμεν κατὰ μέσον ὅρον τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς 6,000, τὸ ἐτήσιον κληροδότημα τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Ἰουλίου Ἀττικοῦ, ἔμελλε νὰ πληρῶνηται εἰς τοὺς συμπολίτας ἀνέβαινεν εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 600,000 ἄττικῶν δραχμῶν. Ἐπεμελήθη δὲ ἰδιαζόντως τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ Ἡρώδου, καλέσας ἐπὶ τούτῳ, ἐπὶ ἀμοιβαῖς ἀδραῖς, τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν τότε σοφιστῶν. Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτῶν ἀπέβη, ὡς εἶδομεν, εἷς τῶν δεινοτάτων ῥητόρων καὶ φιλοσόφων, ὅπως ἠννοεῖτο τότε ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἐτιμῆθη δὲ πολυειδῶς καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν. Ἐτι ζῶντος τοῦ πατρὸς, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι πέντε, ὁ Ἡρώδης εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφορος τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων, καὶ θεωρῶν ὅτι ἡ πόλις τῆς Τρωάδος ἐστερεῖτο ὑδατος, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως ἑξακόσια τάλαντα πρὸς κατασκευὴν νέου ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἵνα συμπληρωθῇ ἀπήτησε δαπάνην ὑπερβαίνουσαν τὸν ἀρχικὸν ὑπολογισμὸν περὶ τὰ ἑκατὸν περίπου τάλαντα· καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι διοικηταὶ τῆς Ἀσίας δὲν ἤθελον νὰ καταβάλωσι τὴν ὑπέρβασιν ταύτην, λέγοντες, ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ καταδαπανῶνται τὰ εἰσοδήματα πεντακοσίων πόλεων εἰς τὰς κρήνας μιᾶς καὶ μόνης

ἐξ αὐτῶν, ὁ γενναῖος τοῦ Ἡρώδου πατὴρ ἐχορήγησεν ἐξ ἰδίων τὸ περιπλέον ἐκεῖνο τῆς δαπάνης. Μετῆλθε δὲ ὁ Ἡρώδης καὶ τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα ἐν Ῥώμῃ τῷ 143 ἔτει ἐπὶ Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς, διότι καθὼς οἱ αὐτοκράτορες κατελάμβανον πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀξιωματῶν, οὕτω συνέβαινε καὶ Ἕλληνές τινες, ἰδίως Ἀθηναῖοι, νὰ ἀναδεικνύωνται ὑπατοὶ τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς διήγαγεν ὁ Ἡρώδης ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπαύλεις ἃς εἶχεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως, μάλιστα δὲ ἐν Μαραθῶνι, φιλοσοφῶν ἐνταῦθα καὶ ῥητορεύων ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν οἵτινες εὐχερῶς ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου καὶ ἐλευθερίου ἐκείνου συναδέλφου. Ὅ,τι ὁμως κατέστησεν ἀθάνατον τὸ τοῦ Ἡρώδου ὄνομα εἶναι τὰ πολυάριθμα κατασκευάσματα δι' ὧν ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἠγάλασε ποσὰ τῇ ἀληθείᾳ μυθώδη. Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι εἶπον ὅτι ἔδωκεν ἐνίοτε δείγματα ἀλλοκότου γλισχρότητος. Ἀποθανόντος λ. χ. τοῦ πατρὸς, ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς πληρωμῆς τοῦ ὀρισθέντος ὑπ' ἐκείνου ἐτησίου κληροδοτήματος καὶ ἐπὶ τούτῳ συνεφώνησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον ἐφάπαξ μνᾶς πέντε· ἀλλ' ἔπειτα ἀντὶ νὰ δώσῃ μετρητὰ παρέδωκεν εἰς ἕκαστον τὰς ὁμολογίας τῶν διαφόρων χρεῶν ὅσα ὤφειλον πρὸς τὴν οἰκογένειάν του· ἐξ οὗ συνέβη τινὲς μὲν νὰ μὴ λάβωσιν ὅβολόν, τινὲς δὲ νὰ πληρωθῶσιν ἐλάχιστον μόνον περίσσειμα. Ἐντεῦθεν ὅτε ὁ Ἡρώδης κατεσκεύασε τὸ λαμπρὸν ἐκ λίθου Πεντελησίου στάδιον, τοῦ ὁποίου σώζονται καὶ ἤδη ἐπέκεινα τοῦ Ἰλισσοῦ τὰ ἐρείπια, καὶ τὸ ὁποῖον, ἔχον μῆκος ἐξακοσίων ποδῶν καὶ δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἅπαντα τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀπετελέσθη εἰς ἔτη τέσσαρα, οἱ συμπολίται αὐτοῦ ἀπεθαύμασαν μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ παρετήρησαν ὅτι ὁρθῶς τῶνόντι τὸ στάδιον τοῦτο ἐπωνομάσθη Παναθηναϊκόν, διότι κατεσκευάσθη «ἐξ ὧν ἀπεστεροῦντο Ἀθηναῖοι πάντες.» Ἀλλ' ἴσως ὁ Ἡρώδης ἐθεώρει τὸ δαπανᾶν τὰ χρήματα αὐτοῦ εἰς κατασκευὴν ἔργων τὰ ὁποῖα ἅμα μὲν ἐκόσμουσαν τὰς πόλεις, ἅμα δὲ ἔτρεφον τοὺς ἐργαζομένους, λυσιτελέστερον τοῦ σιτίζειν τοὺς ἀργοὺς συμπολίτας. Τῶν ἔργων ἐκείνων ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ εἶναι πρόσφορος μᾶλλον εἰς εἰδικὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός. Ὅθεν ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς βραχεϊάν τινα περι-

αὐτῶν σημείωσιν. Ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μνήμην τῆς συζύγου αὐτοῦ Πηνελόπιδος θέατρον τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ κέδρου λαμπρῶς ἐξεργασμένου καὶ γεγλυμμένου καὶ τοῦ ὁποῖου ὅμοιον δυσκόλως ἡδύνατο νὰ εὑρεθῇ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Πλὴν τούτου, ὠκοδόμησεν Ὡδαῖον ἕτερον τοῦ προὔπαρχοντος, αὐτὸ ἐκείνου ὅπερ, κείμενον εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπηρεσίας τῆς ἀκροπόλεως, διέτελεσεν ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ὑπὸ χωμάτων κεκαλυμμένον, μόλις δὲ πρὸ ἐτῶν ἑπτὰ ἐξεχώσθη καὶ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, ἃν ὄχι τὴν πάλαι λαμπρότητα καὶ καλλονήν. Ἀλλὰ τί ταῦτα; Τὸ θέατρον ὅπερ ἤγειρεν ἐν Κορίνθῳ, τὰ πλούσια ἀναθήματα καὶ κοσμήματα ὅσα ἐχορήγησεν εἰς τὸν ἐν τῷ ἱσθμῷ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ λουτρά τὰ ὁποῖα κατεσκευάσεν ἐν Θερμοπύλαις, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαντλήσωσι τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ ἀνδρός. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐβοία, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος, ἔλαβον ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίας. Αἱ δὲ ἐνταῦθά τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐλληνίδες πόλεις διὰ πολυαρίθμων ἐπιγραφῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην, ἀποκαλοῦσαι τὸν Ἡρώδη προστάτην αὐτῶν καὶ εὐεργέτην.

Ὁ Ἡρώδης ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν, εἰς Μαραθῶνα, κηδευθεὶς πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι παναθηναϊκῷ σταδίῳ ὥστε ἀναφανεῖς τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἤκμασεν ἰδίως ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀντωνίνου τοῦ εὐσεβοῦς, τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ ἔτους 162 καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς βασιλείας τοῦ δευτέρου διαδόχου Μάρκου τοῦ Αὐρηλίου, ὅστις καὶ Ἀντωνῖνος φιλόσοφος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπονομάζεται. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες θεωροῦνται, διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν καὶ τὴν πολιτικὴν δεξιότητα, ὡς οἱ ἀριστοὶ τῶν ἡγεμόνων οὓς ἠξιώθη ποτὲ νὰ λάβῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Καὶ ἐν γένει μὲν λέγεται ὅτι ἐπὶ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐξαίρετως ὑδαμύνησεν ἡ Ἑλλάς, ὁ δὲ τότε ζήσας σοφιστὴς Αἴλιος Ἀριστείδης βεβαιοῖ, ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἅπασαι αἱ ἐλληνίδες πόλεις εἰς νέαν προήχθησαν ἀκμὴν, ὅτι ἄλλαι μὲν παρ' αὐτῶν ἰδρύθησαν, ἄλλαι δὲ ὑψήθησαν, ὅτι κήδονται περὶ τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν ὡς περὶ τῶν ἰδίων τροφῶν καὶ ὅτι ἀνορε-

Θοῦσι μὲν τὰς πεπτωκυίας, νέμουσι δὲ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν εἰς ἐκείνας αἰτίνες πάλαι ποτὲ προΐσταντο τοῦ ἑλληνικοῦ, διοικοῦσι δὲ τὰς λοιπὰς διὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ πραότητος. Ὅθεν πᾶσαι εἰσι πλήρεις γυμνασίων, κρηνῶν, στοῶν, ναῶν, τεχνουργείων καὶ σχολῶν. Ἰδίως δὲ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν πραγματευόμενος, λέγει ὁ Ἀριστείδης· « καὶ πέπραγεν οὕτως ὥστε μὴ ῥαδίως ἂν τινα αὐτῇ τ' ἀρχαία ἀντὶ τῶν παρόντων συνεύξασθαι. » Μερικώτερον ὅμως περὶ τῶν ὑπὸ τῶν δῶν Ἀντωνίνων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα πραχθέντων, ὀλίγα γνωρίζομεν. Κατὰ τὸν Παυσανίαν, ὁ Ἀντωνίνος ὁ πρεσβύτερος τὸ ἐν Ἀρκαδίᾳ Παλλάντιον πόλιν ἀντὶ κώμης ἐποίησε, καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Παλλαντιεῖς αὐτονομίαν καὶ ἀτέλειαν φόρων· καὶ τοῦτο διότι, κατὰ τὰς μυθικὰς παραδόσεις, Ἀρκαδικὴ ἀποικία ἐκ Παλλαντίου ὁρμήσασά ποτε καὶ παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν κατασταθεῖσα, ἀπετέλεσε μέρος τῆς πόλεως Ῥώμης. Ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος, ὅστις παντάπασι σχεδὸν ἐξεληνίσθη γράφας εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τὰς ἀρχὰς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, ὅσας ἐσπούδασε καὶ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὸν πραγματικὸν βίον ἐφήρμοσεν, ἐπεχείρησεν ἐν ταύτῳ νὰ ὀργανώσῃ τὰς ἐν Ἀθήναις σχολὰς εἰς τρόπον τακτικώτερον καὶ πληρέστερον τοῦ προτέρου.

Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο τῶν ἀκροάσεων ἄθροισμα, τὸ ὅποιον σήμερον ἠθέλομεν ὀνομάσει Πανεπιστήμιον, συνέκειτο, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐρρύθμίσθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἐκ δῶν, καθὼς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, σχολῶν, τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφικὴ περιελάμβανεν ἰδίως τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων ἐπιστημοτάτων ἀρχαίων αἱρέσεων, Στωϊκῶν, Πλατωνικῶν, Περιπατητικῶν καὶ Ἐπικουρείων· ἡ δὲ σοφιστικὴ ἰδίως τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, ἥτοι τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Τὰ δὲ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν μαθηματικὴν, τὴν ἱστορίαν καὶ αὐτὴν τὴν ἰατρικὴν ὑπήγοντο ἐν μέρει μὲν εἰς τὴν μίαν σχολὴν ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν ἄλλην. Ἐνῶ λοιπὸν ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ, φιλόσοφοι καὶ σοφισταὶ συνεχέοντο καὶ ἐταυτίζοντο, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ ἐπιστήμῳ τῶν σχολῶν γλώσσει, ἡ φιλοσοφία διεκρίνετο ἔτι ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς, διότι ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων αἱρέσεων, καὶ οὐχὶ τὰς παρερμηνείας αὐτῶν καὶ διαστροφὰς εἰς ἃς ἐξώ-

κελλον οἱ σοφισταί, σφετεριζόμενοι τούτου ἕνεκα τὸ τοῦ φιλοσόφου ὄνομα. Οἱ ἀνώτεροι καὶ ὑπὸ τοῦ δημοσίου μισθούμενοι *θρόνοι* (σήμερον ἠθέλομεν εἰπεῖ καθέδραι) ἦσαν ἑξῆς τέσσαρες εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν, ἀνά εἰς δι' ἐκάστην τῶν αἱρέσεων, καὶ δύο εἰς τὴν σοφιστικὴν. Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἰς ἀμφοτέρας τὰς σχολὰς διδάσκαλοι, ἀνάλογοι, ὡς φαίνεται, πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὑφηγητάς. Καὶ οἱ μὲν προϊστάμενοι τῶν τεσσάρων φιλοσοφικῶν αἱρέσεων καθηγηταὶ ἐκαλοῦντο ἰδίως *Σχολάρχοι*· οἱ δὲ τῆς σοφιστικῆς σχολῆς, καθὼ ἐπισημότεροι τῶν ἄλλων, ὠνομάζοντο *Προεστῶτες τῆς νεότητος*. Ἐπὶ πᾶσι τῆς μὲν φιλοσοφικῆς σχολῆς προϊστάτο ἄρχων ὠνομαζόμενος *ἐφορος*· ἐκ δὲ τῶν δύο θρόνων τῆς σοφιστικῆς ὁ μὲν, καθὼ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μισθούμενος, ἔφερε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ὁ δὲ, καθὼ ὑπὸ τῆς πόλεως συντηρούμενος, ἐλέγετο *πολιτικὸς θρόνος*· καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου προϊστάμενος, προϊστάτο ἐν ταύτῃ τῆς ὅλης σοφιστικῆς σχολῆς. Βιδικῶς δὲ διωρισμένοι ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν ἄρχων δὲν ἀναφέρεται.

Πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅτε καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ὅλως διάφορος ὑπῆρχεν ὁ τῆς δημοσίας παιδεύσεως ὀργανισμός, ὁ διάδοχος πάσης καθέδρας διωρίζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ προκατόχου· πολλάκις ὅμως προεχειρίζετο καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν συγκροτούντων ἅπασαν τὴν σχολὴν. Ὁ δὲ τοιοιτοτρόπως διοριζόμενος εἶχε μόνος τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκη ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένῳ διδακτικῷ καταστήματι, τὸ ὅποιον ὠνομάζετο *Διατριβή*· ἀλλ' οἱ θέλοντες νὰ διδάξωσι, μὴ ὑποβαλλόμενοι εἰς ἀρχὴν ἀλλοτρίαν, ἠδύναντο ἀκωλύτως νὰ ιδρύσωσιν ἰδίας σχολὰς. Ἡ πόλις τότε δὲν ἀνεμινύετο παντάπασιν εἰς ταῦτα πάντα. Ἀπαξ μόνον ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅστις δὲν διέκειτο φιλικῶς πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ὁ ἐκ Σουνίου Σοφοκλῆς ἐπέτυχε τὴν ἐπικύρωσιν νόμου δι' οὗ ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἢ ἀνευ τῆς ἀδείας τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἱδρυσις ἐκπαιδευτικοῦ καταστήματος. Τότε ὅμως ἀπεδήμησαν ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντες οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὁ Θεόφραστος μετὰ τῶν διεχιλιῶν αὐτοῦ φοιτητῶν· ὥστε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπὶ τῇ προτάσει Φίλωνος, ἐτέρου μαθητοῦ

τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ νόμος ἐκεῖνος ἀνεκλήθη, ὁ δὲ πρωτουργὸς αὐ-
τοῦ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν πέντε ταλάντων ἥτοι 30,
000 ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλ' εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν περὶ
ἧς ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα, ἅπαντες οἱ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισ-
θούμενοι καθηγηταὶ διωρίζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· κατ'
ἐξαίρεσιν δ' ἐνίοτε ἀνετίθετο ὁ διορισμὸς εἴτε εἰς τὰς ψήφους τῶν ἀ-
ρίστων καὶ πρεσβυτάτων πολιτῶν, εἴτε καὶ εἰς ἓνα μόνον ἐπιφανῆ πο-
λίτην· καθὼς λέγεται, ἐπὶ παραδείγματος, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέ-
τρεφέ ποτε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐφόρου τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς εἰς τὸν
Ἡρώδην τὸν Ἀττικόν.

Ὁ ἐτήσιος μισθὸς ἐκάστου τῶν τεσσάρων σχολάρχων τῆς φιλο-
σοφίας, καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τῆς σοφιστικῆς σχολῆς ἦτο ὠρις-
μένος εἰς δραχμὰς ἀττικὰς 10,000, ἰσοδυναμούσας πρὸς 60,000
τοῦλάχιστον σημερινῶν δραχμῶν· ὁ δὲ πολιτικὸς θρόνος εἶχεν ἐτή-
σιον μισθὸν ἐν τάλαντον ἥτοι δραχμὰς ἀττικὰς 6,000. Ἀλλ' ὁ μισ-
θὸς οὗτος καὶ τοι ὄχι μικρὸς, δὲν ἦτο ἡ μόνη τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων
ἀμοιβή. Ἐκτὸς τῆς ἀτελείας τὴν ὁποίαν οἱ καθηγηταὶ αὐτοδικαίως
ἐνέμοντο, ἐπορίζοντο καὶ ἀπὸ τῶν διδάκτρων τῶν πολυαρίθμων αὐ-
τῶν φοιτητῶν ποσὰ πολλάκις ὑπέρογκα. Ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς ἐπλή-
ρωσεν εἰς τὸν Σκοπελιανόν, διὰ τὴν περὶ τοὺς αὐτοσχεδίους λόγους
ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρώδου, τριάκοντα τάλαντα. Ὁ δὲ
Ἐφέσιος Λολλιανὸς διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν νὰ ἀκούσῃ τὰ μαθήματα
τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, κατέβαλεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν
ἀνὰ 10,000 δραχμῶν ἀττικῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν βεβαίως ἐξαι-
ρέσεις. Ἀλλὰ ὡς μετριώτατα ἀναφέρονται τὰ δίδακτρα Πρόκλου,
τοῦ Ναυκρατίτου, καὶ ὅμως τὰ δίδακτρα ταῦτα συνεποσοῦντο εἰς
ἐκατὸν δραχμὰς ἀττικὰς δι' ὅλην τὴν σειρὰν τῆς διδασκαλίας αὐ-
τοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πᾶς πλῆθος τῶν ὁμιλητῶν ἦτο συνήθως μέγα, δῆλον
ὅτι οἱ διδάσκαλοι ἐκεῖνοι ἀπελάμβανον ἀπὸ τῶν διδάκτρων ποσὸν
τοῦλάχιστον ἴσον τοῦ τακτικοῦ ἐτησίου αὐτῶν μισθοῦ.

Οὕτω φιλάνθρωπον καὶ ἐπιεικὲς ὑπῆρξε τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα πο-
λίτευμα τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ ὅλην περίπου ἑκατονταετηρί-
δα, ἀπὸ τοῦ Νερούα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου.

Ἄλλὰ τὰ ἔθνη δὲν ἀναβιοῦσι δι' ἐξωτερικῆς προστασίας καὶ εὐεργεσίας. Καθὼς οὐδεμία τέχνη ἢ ἄλλη θεραπεία δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ συγκαλύψῃ τῆς καλλίστης γυναικὸς τὴν ἀναπόδραστον παρακμὴν, ὁμοίως ἡ Ἑλλάς, ὅσα δὴποτε καὶ ἂν ἔλαβε παρὰ Τραϊανῶν καὶ Ἀδριανῶν καὶ Ἀντωνίνων ἐπικοσμήματα, ἐξηκολούθει οὐδὲν ἥττον μαραινομένη καὶ φθίνουσα. Τοῦ σοφιστοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου τὰ περὶ τῆς τότε εὐδαιμονίας τῶν πατέρων ἡμῶν ἐγκώμια, ἦσαν ἐν μέρει κολακεῖαι πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, ἐν μέρει δὲ πλάναι ἀνθρώπου μὴ ἀφορῶντος εἰμὴ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πραγμάτων. Εἶδομεν τὴν ἠθικὴν ἀλλοιώσιν ἣν ἔπαθε τὸ ἔθνος. Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ὕλικῶς περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀτονίαν καὶ ἔκλυσιν. Ναὶ μὲν ἡ γέρθησαν ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας νέαι τινὲς λαμπραὶ πόλεις, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Νικόπολις, καὶ τινες μάλιστα τῶν ἀρχαίων, ὡς αἱ Ἀθῆναι, ἀπεξημιώθησαν μέχρι τινὸς δι' ἣν ἐκ διαλειμμάτων ἔπαθον φθοράν. Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐπίδοσις τῶν εὐαρίθμων τούτων πόλεων ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐρημίαν τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Νήσων; Ἡ ἐν Φωκίδι πόλις τῶν Πανοπέων εἶχεν ἄλλοτε περίβολον ἐπτὰ σταδίων ὃ δὲ Πausanίας, ὁ περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, λέγει περὶ τῆς πόλεως ταύτης τὰ ἐξῆς· « Στάδια δὲ ἐκ Χαιρωνείας εἰκοσιν εἰς Πανοπέας ἐστὶ πόλιν Φωκέων, εἶγε ὀνομάσκει τις πόλιν καὶ τούτους, οἷς γε οὐκ ἀρχεῖα, οὐ γυμνάσιόν ἐστιν, οὐ θέατρον, οὐκ ἀγορὰν ἔχουσιν, οὐχ ὕδωρ κατερχόμενον ἐς κρήνην, ἀλλὰ ἐν στέγαις κοίλαις κατὰ τὰς καλύβας μάλιστα τὰς ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐνταῦθα οἰκοῦσιν ἐπὶ χαράδρᾳ. » Εἰς Θήβας δὲν εἶδεν ὁ Πausanίας εἰμὴ τὰς ἐπτὰ πύλας καὶ τινὰς ναοὺς ἀντέχοντας τότε εἰσέτι εἰς τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπὶ ἡγεγονοῦν εἰς τὴν δυσυχὴν ἐκείνην πόλιν οὐ μόνον ὁ χρόνος, οὐ μόνον αἱ ἐμφύλιοι ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ἔριδες, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀδιάκοποι συμφοραί· ἡ κάτω πόλις ἦτο ἔρημος, οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες Θηβαῖοι κατῴκουν τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ Καδμείαν ἤδη ἐκάλουν ἀλλὰ Θήβας. Ὅπως δὲ ἐν Φωκίδι καὶ ἐν Βοιωτίᾳ οὕτω καὶ ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὀλίγα εὗρεν ὁ Πausanίας τὰ κατοικημένα μέρη. Τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ τῶν ἱερῶν ὧν τὰ ἔχνη

μόνον ἀπήντησε περιηγούμενος τὴν Ἑλλάδα, εἰσὶν ἀναρίθμητα. Ἐκ τῶν νήσων αἱ πλείται ἦσαν ἔρημοι. Εἰς Δῆλον δὲν εἶδεν ὁ Παυσανίας οὔτε ἓνα Δῆλιον, ἀλλὰ μόνον τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ἔστελλον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς φρουράν τοῦ ἱεροῦ. Ἐπὶ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις, γεννηθεὶς ἐν Προύσῃ τῆς Βιθυνίας, ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, τὰ δύο τρίτα τῆς Εὐβοίας ἦσαν κατοίκων ἔρημα· καὶ αἱ μεγάλαι δὲ καὶ πλούσαι τῆς νήσου ἐκείνης πόλεις, τοσαύτην ἔπαθον κατοίκων στέρῃσιν, ὥστε τὰ μὲν πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῶν ἀπέβησαν παντελῶς ἄγρια, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν ἐσπείροντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ εἰς βοσκὰς ζῶων μετεβλήθησαν. Ὡς τε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι, κατὰ Πλούταρχον, ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἡ Ἑλλὰς σύμπασα δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ τριςχιλίους ὀπλίτας, ὅσους πάλαι ποτὲ μόνῃ ἢ μικρᾷ τῶν Μεγάρων πόλιν ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην κατὰ Περσῶν. Ὅποια πραγμάτων ἀλλοίωσις! « ἀλλ' οἱ λίθοι μᾶλλον ἐμφαίνουσι τὴν σεμνότητα καὶ τὸ μέγεθος τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων, » ἀνακράζει πού ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος. Τὸ ἐμπόριον ἐξέλιπε παντάπασι, καὶ αὐτὴ ἡ τότε σχετικῶς ἀκμάζουσα ἔτι Ῥόδος δύο μόλις πλοῖα ἐμπορικὰ, καὶ ταῦτα μικρὰ, ἐξέπεμπε κατ' ἔτος εἰς Κόρινθον. Ἐνῶ δὲ ἡ γεωργία καὶ ἡ ἐμπορία ἦσαν εἰς τοιαύτην ὀλεθρίαν κατάστασιν, ἡ κοινωνία ἐξηκολούθει διάγουσα βίον πολυτελεῆ, καὶ μὴ δυναμένη ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκῇ εἰς αὐτὸν, κατέφευγεν εἰς δάνεια, παρεχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ξένων κεφαλαίουχων ἐπὶ τόκοις βαρυτάτοις, οἵτινες ἐπὶ τέλους, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἐπροξένουν δεινὰς καταστροφάς. Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ « περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι », διέγραψεν ἡμῖν εἰκόνα θλιβεράν τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχεν ὁ τόπος ἀπὸ τῶν τοκογλύφων ἐκείνων. « Ὡς δὲ Δαρεῖος ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ἔπεμψε Δάτιν καὶ Ἀρταφέρνην, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ συνετὸς Χαιρωνεύς, ἐν ταῖς χερσὶν ἀλύσεις ἔχοντας καὶ δεσμὰ κατὰ τῶν αἰχμαλώτων, παραπλησίως οὗτοι τῶν χειρογράφων καὶ συμβολαίων ὡς περ πεδῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα κομίζοντες ἀγγεῖα μεστὰ, τὰς πόλεις ἐπιπορεύονται καὶ διελαύνουσι, σπείροντες οὐχ ἡμέρον καρπὸν, ὡς ὁ Τριπτόλεμος, ἀλλ' ὀφλημάτων ῥίζας πολυπόρους καὶ πο-

λυτόκους καὶ δυσεκλείπτους τιθέντες, αἱ κύκλῳ νεμόμεναι καὶ περιβλαστάνουσαι, κάμπτουςι καὶ ἄγχουσι τὰς πόλεις. »

Ταῦτα μαρτυροῦσι ὅτι ὅλαι αἱ εὐεργεσίαι πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ ιδίως τῶν αὐτοκρατόρων τῆς β'. ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἔσχυσαν νὰ περιποιήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅχι ἠθικὴν τινα ἀναβίωσιν, ἀλλ' οὐδὲ ὑλικὴν ἀναψυχὴν ἀποχρῶσαν. Καὶ ἔπειτα, ἐάν τινες τῶν δυναστῶν ἐκείνων ἐκόσμησάν τινας τῶν πόλεων, ἄλλοι ἐγύμνωσαν τὴν Ἑλλάδα ἀνηλεῶς. Αὕτη τῶν ἐλληνικῶν μνημείων ἡ σύλλησις ἤρχισεν ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Ῥωμαίων περιπλοκῆς εἰς τὰ πράγματα ἡμῶν. Ἦδη ὁ Τίτος Κοϊντίος Φλαμινίνος, ὁ κατατροπώσας τὸν Φίλιππον τὸν προτελευταῖον τῆς Μακεδονίας βασιλέα, μετέφερεν εἰς Ῥώμην πολλοὺς τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων ἀνδριάντας καὶ πλεῖστα ἄλλα κοσμήματα. Καὶ ὁ μὲν Φολοῦῖος Νοβίλιωρ, ὁ τὸν ναὸν τῆς Ἀμβρακίας ληστεύσας, κατεδικάσθη, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν Ἀμβρακιωτῶν, εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ζημίας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ὑπὸ Μομμίου ἄλωσιν τῆς Κορίνθου καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἐκστρατείας τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, ἐπληρώθη ἡ Ῥώμη δι' ἐλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων παντὸς εἶδους. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐμιμήθη, μετὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον, ὁ Σύλλας μετακομίσας εἰς Ῥώμην πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς κίονας τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὸν ἐν Καπιτωλίῳ ναόν· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ὅμοια ἐπραξάν, ἀφαιρέσαντες τὰς ἀσπίδας τὰς ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς. Τότε ὡσαύτως ἀφηρέθη ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ὅστις ὑπῆρχε πλησίον τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Ἀλαλχομενῶν, τὸ ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μετὰ τινας δὲ ἐνιαυτοὺς ὅτε ἀνφοδομήθη ἡ Κόρινθος ἐπὶ Ἰουλίῳ Καίσαρος, οἱ αὐτόθι πεμφθέντες Ῥωμαῖοι ἄποικοι « τὰ ἐρείπια κιννοῦντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες, κατὰ τὸν Στράβωνα, εὗρισκον ὀστράκινα τορεύματα παμπληθῆ, πολλὰ δὲ καὶ χαλκῶματα· θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν, οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἶασαν, ὥστε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων, καὶ διατιθέμενοι πολλοῦ, νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν Ῥώμην· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα, καὶ μάλιστα τὰ ὀστράκινα. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἐτιμήθη σφόδρα ὁμοίως τοῖς χαλκῶμασι τοῖς Κορινθιουργέσιν, εἰτ'·

ἐπαύσαντο τῆς σπουδῆς, ἐκλιπόντων τῶν ὀστράκων, καὶ οὐδὲ κατωρθωμένων τῶν πλείστων. »

Ἐξηκολούθησαν δὲ τοιαῦτα ἢ παραπλήσια γενόμενα ἐπὶ τινων ἐκ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων. Αὐτὸς ὁ Αὔγουστος, ὁ τοσοῦτον ἐπιεικὺς πρὸς τὴν Ἑλλάδα προσενεχθεὶς, ἀφῆρσεν ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρχαδία Τεγέας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἀλέας ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ τεχνίτου Ἐνδοίου, ἵνα στήσῃ αὐτὸ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθεῖσαν ἐν Ῥώμῃ ἀγοράν. Ὡσαύτως μετεκομίσθησαν εἰς Ῥώμην τὰ ἀγάλματα τῶν ἐν Φαραῖς καὶ ἐν Τριτείᾳ τῆς Ἀχαΐας ἱερῶν, ἃν καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε. Ὁ δὲ Καλιγόρας (37—41) καὶ ὁ Νέρων (54—68) ἐξετραχηλίσθησαν εἰς ἔτι δεινότερα ἀσεβήματα. Ὁ πρῶτος εἰς τοσοῦτον προέβη ἀφροσύνης ὥστε διέταξε νὰ ἀπαχθῶσιν εἰς Ῥώμην ἐξ Ἑλλάδος αἱ λαμπρόταται τῶν θεῶν εἰκόνες καὶ ν' ἀποκεφαλισθῶσιν ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτάς ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλὴ. Ὁ πρῶτος αὐτοῦ θάνατος διεκώλυσε ὥς φαίνεται, κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τερατώδους τούτου βουλεύματος· καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς, τὸ Φειδίου ἀριστοτέχνημα, ὅπερ ὁ Καλιγόρας ἤθελε νὰ μεταφέρῃ εἰς Ῥώμην, ἔμεινε τότε ἀμετακίνητον εἰς Ὀλυμπίαν καὶ διεσώθη μέχρι τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος ὅτε, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ β', πυρποληθέντος τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ, συγκατεστράφη καὶ τὸ ἄγαλμα. Ἀλλ' ὁ πολυθρύλητος ἔρωσ τοῦ Πραξιτέλους, τὸ Θεσπιέων καύχημα, ἀφιέρωμα δὲ τῆς ἐρωμένης τοῦ τεχνίτου Γλυκέρας, τὸ ὅποιον ὁ Καλιγόρας προέφθασε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς Ῥώμην, ἀπεδόθη μὲν αὐθις εἰς τὸ ἱερὸν ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κλαυδίου, πάλιν ὁμως ἔπειτα ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Νέρωνος καὶ διεφθάρη ὑπὸ πυρκαϊᾶς ἐν Ῥώμῃ ἔτι πρὸ τοῦ Παυσανίου. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Θεσπιεῖς ἠγωνίσθησαν νὰ ἀντικαταστήσωσι κατὰ τὸ δυνατόν τὸ θαῦμα ἐκαῖνο δι' ἄλλου ἔρωτος ὃν ἐποίησεν ὁ Ἀθηναῖος Μηνόδωρος, τὸ ἔργον τοῦ Πραξιτέλους μιμούμενος· ἀλλὰ ἡ μίμησις αὕτη πολὺ βεβαίως ἀπείχε τοῦ ἀπαραμίλλου πρωτοτύπου.

Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη ὅτι ὁ Νέρων, ἐκτὸς τῶν ἄλλων κακῶν ὅσα ἔπραξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτῆς καὶ πλείστα ἔργα τέχνης. Δύω ἄνδρες, ὁ Ἀκρατος καὶ ὁ Σεκοῦνδος Καρίνας, ἐξεπίτηδες ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα

ἵνα ἀρπάσωσιν ἀπὸ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ναῶν τὰς θεῶν εἰκόνας καὶ τὰ ἀναθήματα. Ἡ λεηλασία ἦν ἐπεχείρησαν οἱ ἄνδρες οὗτοι ὑπῆρξε τοσαύτη ὥστε οἱ κάτοικοι τοῦ Περγάμου, στασιάζαντες, διεκώλυσαν τὸν Ἀκρατον νὰ παραλάβῃ τὰς εἰκόνας αὐτῶν καὶ τὰ ἀγάλματα. Ἄλλ' εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα οὐδεμία, ὡς φαίνεται, ἐγένετο ἀντίστασις. Κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Παυσανίου, ἀπὸ μόνων τῶν Δελφῶν ἀπήχθησαν τότε πεντακόσιοι θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων εἰκόνες χαλκαί. Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων ὅσα ἐξ Ὀλυμπίας ἀφηρέθησαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἰδίως ἀναφέρεται ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις ἀπετέλει μέρος τοῦ συμπλέγματος ἐκείνου τῶν ἐννέα ἡρώων ὅσοι διὰ κλήρου πρὸς τὸν Ἑκτορα ἐμονομάχησαν, συμπλέγματος τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον μὲν τοῦ Αἰγινήτου Ὀνάτα, ἀφιέρωμα δὲ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν πολλὰ ὡσαύτως ἀπήχθησαν. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον θλιβερόν εἰς τῶν ἀπεσταλμένων ἐκείνων, ὁ Καρίνας, ἦτο φιλόσοφος Ἕλλην ὅστις, (καθὼς λέγει ὁ Τάκιτος, Ῥωμαῖος ἱστορικὸς περιώνυμος ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι,) εἶχε σπουδάσει κατὰ βάθος τὴν ἠθικὴν, ἀλλ' ἵνα ὁμιλῇ περὶ αὐτῆς, οὐχὶ ἵνα ἀποβῇ χρηστότερος. Δεν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὸ ν' ἀρπάζωσι τὰ ἀριστουργήματα οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ ἤξιουν καὶ νὰ διορθώσωσιν αὐτά. Ὁ Νέρων λ. χ. διέταξε νὰ ἐπιχρυσώσωσιν εἰκόνα τινὰ χαλκὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔργον θαυμαστὸν τοῦ Λυσίππου. Ἐπειτα ὅμως ἐπέισθησαν ὅτι ἀντὶ νὰ καλλωπισθῇ ἡ εἰκὼν, ἐξεναντίας ἀπέβαλε τὴν προτέραν χάριν. Ὅθεν ἐδέησε νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ ἐπιχρυσωμα. Ἀλλὰ τότε, διὰ τὴν ἀνεπιτηδεϊότητα τοῦ ἐργάτου, ἔπαθε τὸ ἀριστοτέχνημα πολλὰ στίγματα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνέβη καὶ ἕτερόν τι περὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Εἶδομεν ὅτι ὁ Καλιγόλας εἶχε διατάξει νὰ ἀποκεφαλισθῶσιν αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτάς ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ κεφαλὴ. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι, διεπράττετο προχειρότερα τις τῶν ἀνδριάντων μεταμόρφωσις· ἀφηρεῖτο ἡ προτέρα ἐπιγραφὴ, ἐνεχαράσσετο ἀντ' αὐτῆς ἕτερον ὄνομα καὶ τούτου γενομένου « πέρας ἔχει τὸ τῆς τιμῆς, κατὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, καὶ λοιπὸν τέτευχε τῆς εἰκόνης ὁ δόξας ὑμῖν ἄξιος. » Ὁ Παυσανίας καὶ ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρουσι πολλὰ τοιαῦτα γενόμενα εἰς Ῥόδον, εἰς Κόρινθον καὶ εἰς Ἀττικὴν. Ὁ Ὀρέστης λ. χ.

ἐγένετο Αὐγουστος· αἱ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνες μετεγράφοντο εἰς Ῥωμαῖον ἄνδρα ἢ Θοῤῃα. Καὶ αὐτὰ τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα δὲν διέφευγον τὰς τοιαύτας ἀλλοκότους μεταμφιέσεις. Ἐκ τούτων πάντων δηλοῦται ὅτι ὅλα τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ Ἡρώδου τὰ νέα κατασκευάσματα δὲν ἔσχυσαν νὰ ἀναπληρώσωσι τὰς ζημίας ὅσας ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὴν ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία.

Ἄλλὰ μὴν εἴμεθα ἄδικοι· μὴ πλείοτερον τοῦ δέοντος αἰτιώμεθα τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἄν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἡλαττώθη, ἂν τὸ ἐμπόριον ἐμαράνθη, ἂν ἡ γεωργία παρήκμασεν, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐπτώχευσαν, ἂν τὰ ἔθνη ἐξηχειώθησαν, ἂν ἡ θρησκεία περιεφρονήθη, ἂν οἱ σοφισταὶ ὑπερεπλεόνασαν, αἴτιοι τούτων πάντων δὲν ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι μόνοι. Αἱ πλείεσται τῶν συμφορῶν τούτων ἤρχισαν ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς αὐτονομίας, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν τελευταίων αὐτῆς χρόνων· δὲν ἔπαυσαν δὲ ἔκτοτε προαγόμεναι καὶ κορυφούμεναι, κυρίως διότι αὐτοῦ τοῦ ἔθνους ἐξηράνθησαν πᾶσαι σχεδὸν αἱ ζωτικαὶ πηγαί. Δύω τινὰ μόνον διέσωζεν ἔτι τότε τὸ ἔθνος, τὴν μὲν γλῶσσαν ἀλώδητον, μέχρι τινὸς δὲ καὶ τὰ ἀμετακίνητα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἀκέραια. Τὴν γλῶσσαν οὐδ' ἐπεχείρησεν ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία νὰ καταπολεμήσῃ. Ναὶ μὲν ὑπῆρχόν τινες Ἕλληνες ἐκμανθάνοντες τὴν λατινικὴν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς διερμηνεῖς, ἵνα μεταφράζωσι τὰ παραγγέλματα τῶν ἀνθυπάτων, τὰ ψηφίσματα τῆς συγκλήτου καὶ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα, ὧν πολλὰ περιῆλθον οὕτω εἰς ἡμᾶς εἴτε μόνον ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ εἴτε διγλωσσοῖ. Καὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος δὲ λογίων τινὲς ἐξεμάνθανον τὴν Λατινικὴν οἷον ὁ Πολύβιος, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀππιανός. Τελευταῖον ἀναφέρονται καὶ τινες Ἕλληνες ὀλίγιστοι, μόλις πέντε ἢ ἑξ, συγγράψαντες ἐν τῇ Λατινικῇ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ λαβόντες Ῥωμαϊκὰ ὀνόματα· ἀλλ' ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ κοινωνία, αἱ πόλεις καὶ ὅλας, ἔμειναν ὅλως ἀλλότριοι τῆς τῶν κρατούντων γλώσσης, καὶ ἐξηκολούθουν λαλοῦντες καὶ γράφοντες τὸ πάτριον ἰδίωμα. Οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἂν ποτε συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν Ἑλλάδα ὅπως ἔπραξαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ εἰς τὰς παριστρίους χώρας, πρωῒμώτατα βεβαίως ἐγ-

κατέλειψαν τὴν πρόθεσιν ταύτην καὶ κατήντησαν αὐτοὶ ἐξ ἐναντίας
 νὰ προτιμῶσι τὴν ἑλληνικὴν τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης. Εἶδομεν ὅτι
 ἐν Ῥώμῃ πᾶσα σχεδὸν ἀξιόλογος οἰκία, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ περισο-
 χιζήται ὑπὸ Ἑλλήνων ῥητόρων, φιλοσόφων, γραμματικῶν. Τὸ πρᾶγ-
 μα προσέβη ἀνέκαθεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταε-
 τηρίδι ἀκμάσας Ῥωμαῖος κριτικὸς καὶ συγγραφεὺς Κυντιλιανὸς, ἐνό-
 μισεν ἀναγκαῖον νὰ μετριάσῃ τὸν περὶ τοῦτο ζῆλον τῶν Ῥωμαίων
 οἰκογενειάρχων. Οὐδὲν ἦττον Ῥωμαῖοι ἐπιφανεῖς, οἷον, ὁ Ρουτιλιος
 καὶ ὁ Κικέρων, συνέγραψαν ὑπομνήματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.
 Οὐδεὶς Ἑλλήν ἀγνοεῖ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὁ Πλί-
 νιος, ὁ νεώτερος εἶχε φίλους εὐπατρίδας Ῥωμαίους οἵτινες δὲν ἔγρα-
 φον εἰμὴ ἑλληνιστὶ καὶ τῶν ὁποίων ἀπηλπίζετο νὰ μεταφράσῃ ἐπα-
 ξίως τὰ συγγράμματα. Ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ το-
 σοῦτον ἐγκρατεῖς τῆς γλώσσης ἡμῶν, καὶ ὁ Κάτων ἐνέπαιζε τὸν Αὐ-
 λον Ποστούμιον ἐκείνον ὅστις, ἐπιχειρήσας νὰ γράψῃ ποίημα καὶ
 πραγματικὴν ἱστορίαν ἑλληνιστὶ, ἐβαρβαρίζεν ἀνηλεῶς, ἔπειτα δ' ἐ-
 ζήτη διὰ τοῦτο συγγνώμην ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας ἐν τῷ προοιμίῳ.
 Ἀλλὰ ἀδιάφορον ἂν ἔγραφον καλῶς ἢ κακῶς τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι,
 ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, αὐτοὶ τὴν
 ἡμετέραν ἐξεμάνθανον. Ὅποσον δ' ἐθεώρουν αὐτὴν ἀνωτέραν τῆς Λα-
 τινικῆς δηλοῦται καὶ ἐκ τούτου ὅτι ὁ Ῥωμαῖος κωμικὸς Πλαῦτος, με-
 ταφράσας ποίημα ἑλληνικόν, ἀνεκέρυττεν ἐν πληρεῖ θεάτρῳ· « Μέναν-
 δρος (ἢ Φιλῆμων) ἔγραψε τὸ ποίημα τοῦτο ἑλληνιστί, Πλαῦτος δὲ μετέ-
 φρασεν αὐτὸ εἰς γλῶσσαν βάρβαρον. » Βάρβαρον λοιπὸν ἀνακηρύτ-
 τοντες τὴν ἰδίαν γλῶσσαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀν-
 τιπαράθεσιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ἰπῶς ἦτο δυνατόν νὰ φαν-
 τασθῶσιν ὅτι δύνανται νὰ κατισχύσωσι τῆς ἑλληνικῆς ἐν ταῖς ἑλλη-
 καῖς χώραις; Μήπως δὲ μόνος τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς διωμο-
 λόγουν τὸν ὑπεροχὴν; Δὲν ἠκούσαμεν τὸν Πλίνιον εἰς τὰς ὁδηγίας
 τὰς ὁποίας ἔδωκεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ σταλέντα εἰς τὴν Ἑλ-
 λάδα Μάξιμον, διαρρήδην προσαγορεύοντα τὴν Ἑλλάδα ὡς πατρίδα
 παντὸς τοῦ πολιτισμοῦ; Ὁ δὲ περιώνυμος ποιητὴς Ὁράτιος, ὁ ἀκ-
 μάσας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, δὲν ὡμολόγησε τὸ
 πολύκροτον ἐκείνο ὅτι « ἡ Ἑλλὰς, κατακτηθεῖσα, ἀντικατέκτησε

τοὺς ἀγρίους αὐτῆς νικητὰς, καὶ εἰσήγαγε τὰς τέχνας εἰς τὸ βάρβαρον Λάτιον; Τὴν ἑλληνικὴν λοιπὸν γλῶσσαν, οὐδὲ ἤγγισε ποσῶς ἡρωμαϊκῇ κυριαρχίᾳ· καὶ ἔμελλεν ἡ γλῶσσα ἐκείνη, κατισχύσασα ταύτης τε καὶ πολλῶν ἄλλων μεταγενεστέρων δυνασειῶν, νὰ διατηρήσῃ μέχρι τῆς σήμερον τὴν μορφήν καὶ τὰ συστατικὰ αὐτῆς. Τὰ δὲ μνημεῖα τῇ ἀληθείᾳ ἔπαθον πολλὰ ἀπὸ πολλῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὁμολογητέον ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, μετὰ 350 σχεδὸν ἐτῶν δουλείαν, ἡ Ἑλλάς ἔσωξεν ἔτι τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ὅτι ἀκριβῆς μέχρι τινὸς εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος Σατωβριάνδου γενομένη παράτηρησις, ὅτι ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἡ πατρίς ἡμῶν ὡμοιάζεν ὅπως οὖν τὴν Ἰταλίαν ἐνόσω αὕτη διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον αὐστριακὴν κυριαρχίαν· ἦτο δηλαδὴ χώρα κλασικὴ, τῆς ὁποίας πᾶσα πόλις ἔδριθεν ἀριστοτεχνημάτων. Τῶνόντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου, τοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ὑφίσταντο ἔτι ἐν Ῥόδῳ τριεχίλιοι ἀνδριάντες· καὶ οὐχὶ ὀλιγώτεροι τούτων ἐν Ἀθήναις, ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ὁ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα Παυσανίας, τοσοῦτους περιγράφει θησαυροὺς τέχνης ἐν Ἀθήναις, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δελφοῖς, ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Πάτραις, ὥστε ἡ φαντασία ἐκπλήττεται ἀναλογιζομένη τὸ τί ἦτο, κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον, ἀκόμη τότε ἡ χώρα αὕτη. Καὶ αὐτῆς τῆς ζωγραφικῆς, ἥτις πολὺ μᾶλλον τῆς γλυπτικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς ὑπόκειται εἰς τὴν ὀλεθρίαν τοῦ χρόνου ἐπίδρασιν, ἐσώζοντο ἐπὶ Παυσανίου ἀκμαῖα πολλὰ ἀριστουργήματα, κυρίως ἐν τῇ Ποκίλῃ Στοᾷ, ἐν τῷ Θησείῳ, ἐν τῷ Κεραιμειῳ, ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῇ τῶν Δελφῶν Λέσχῃ. Αἱ φοβερώταται τῆς Ἑλλάδος συμφοραὶ, αἱ ἀποστερήσασαι αὐτὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ κάλλους τὸ ὅποιον ἐξηκολούθησε διατηροῦσα πολὺ ἀφοῦ ἔπαυσε νὰ συγκινῇται ἡ καρδία αὐτῆς καὶ νὰ μεγαλουργῇ ἡ διάνοια, αἱ συμφοραὶ αὗται δὲν ἐπῆλθον εἰμὴ ἀπὸ τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Τότε συνεπληρώθη ἡ ὑλικὴ αὐτῆς καταστροφή, καὶ συνεπληρώθη ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐπισκηψάντων πανταχόθεν βαρβάρων, ὧν καιρὸς εἶναι νὰ ἱστορήσωμεν τὰς πρώτας ἐπιδρομὰς.

Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας, μεγάλη ἐγένετο κίνησις τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τὰ ὅποια κατὰρκουν τότε εἰς τὰς βορειοτέρας τῆς Εὐρώπης χώρας, ὅπου οὔτε τὰ ἑλληνικὰ οὔτε τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα εἶχον φθάσει ποτέ. Τί παρήγαγε τὴν κίνησιν ταύτην, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι γνωστόν· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ὤρμησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὅτι ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων τὰ γερμανικὰ φύλα ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους πρὸς τε τὸν Ῥῆνον καὶ πρὸς τὸν Ἰστρον· ἰδίως δὲ, ἵνα ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μᾶλλον πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσόνησον γεγόμενα, οἱ καλούμενοι Γότθοι, ἐξωσθέντες ἀπὸ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰς βορειοτάτας χώρας κατοικίων αὐτῶν καὶ ἀναμιχθέντες μετ' ἄλλων γερμανικῶν φύλων, ἔκρουσαν τότε κατὰ πρῶτον τὰς πύλας τῆς Δακίας. Ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἥτις ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀπετέλει τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορον τοῦ κράτους, συνέκειτο οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς Βλαχίας καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἰεράσου ἢ Πυρετοῦ (σήμερον Προύτου) Μολδαβίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν νοτιωτάτων ἄκρων τῆς Γαλλικίας, ἔτι δὲ τῆς Βουκοβίνης, τῆς Τρανσυλβανίας, τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τυσία (σήμερον Θεῖος) Οὐγγαρίας καὶ τοῦ Βαννάτου τῆς Τεμεσβάρης. Ἡ δὲ κατὰ τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐπίθεσις ὑπῆρξε τὸ προοίμιον τῶν ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν ἃς ἐπέπρωτο νὰ πάθωσιν ἐπὶ μίαν ὅλην ἑκατονταετηρίδα αἱ ἀνατολικαὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους χώραι. Τὸ κράτος ἐκεῖνο ἐφθείρετο πρὸ καιροῦ διὰ ποικίλας ἡθικὰς καὶ κοινωνικὰς αἰτίας, παρεμφερεῖς τῶν αἰτιῶν ὅσαι ἐπῆνεγχον τὴν πτώσιν τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ καὶ μετέπειτα τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὸ ἀρχαῖον θρησκεῦμα, τοῦ ὁποῦ τὰ θεμέλια ὑπέσκαψεν ἡ φιλοσοφία, εἶχεν ἀποβάλει πᾶσαν δύναμιν, μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις· καὶ μετὰ τοῦ θρησκευματος συγκατέπεσον τὰ ἀσφαλέστατα ἐρείσματα τῆς ἡθικῆς τοῦ ἔθνους διαπλάσεως. Πλὴν τούτου, ἐπειδὴ εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ κοινωνία ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἀνθρώπων τάξεις, τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἡ διαίρεσις αὕτη συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον καὶ ἤδη, ὅπως ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ τῆς μακεδονικῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν τοῦ κράτους πα-

ρακμήν. Οἱ ἐλεύθεροι ἀπετέλουν μόνοι τὴν ἐνεργὸν κοινωνίαν, δηλαδή αὐτοὶ μόνοι εἶχον πάντα τὰ ἀστυκὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἐνῶ οἱ δοῦλοι, ὅχι μόνον ἦσαν ἀπεστερημένοι τῶν δικαιωμάτων τούτων, ἀλλὰ κατὰ κανόνα οὐδὲ νὰ ἀποκτήσωσιν αὐτὰ ἠδύναντο ποτέ. Οἱ δοῦλοι εἰργάζοντο τὴν γῆν, μετῆρχοντο ὅλα τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ δὲν μετείχον τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὥστε καθ' ὅλα ταῦτα ἀπετέλουν κεφάλαιον ἄχρηστον καὶ νεκρόν. Ἐντεῦθεν, ἅμα αἱ ἐλεύθεραι τῶν ἀνθρώπων τάξεις, δηλαδή αἱ ἀνώτεραι, αἱ ἐνεργοὶ τῆς κοινωνίας τάξεις ἤρχιζον, διὰ τῆς μακρᾶς τῶν πλεονεκτημάτων αὐτῶν κατοχῆς, νὰ ἀποβάλλωσι τὰ προτερήματα δι' ὧν ἐκτήσαντο τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνην καὶ δύναμιν, τὴν χρηστότητα, τὴν σωφροσύνην, τὴν φιλεργίαν, τὴν φιλοτιμίαν, ἐπειδὴ οὐδεμία ἄλλη ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἔθνει τάξις ἡ δυναμένη ν' ἀναπληρώσῃ τὴν διαφθρεῖσαν ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων ὁμάδα, τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ μόνῃς κυρίως εἰπεῖν συγκεῖμενον κράτος συνεφθίετο μετ' αὐτῆς καὶ συνεμαραίνετο καὶ συμπαρήκμαζεν ἀμετακλήτως. Τοῦτο εἶχε συμβῆ εἰς τὴν πρώτην Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων· τοῦτο συνέβαινεν ἤδη εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Καὶ συνέβαινεν ἐν γένει ἐν τῇ ἀρχαιότητι τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ τότε θρησκευματος καὶ τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς ἡ φιλοσοφία κατεπολέμει αὐτὸ, ἡ ἀρχαία κοινωνία ἐστερεῖτο θᾶσσον ἢ βράδιον τοῦ κυριωτάτου αὐτῆς ἠθικοῦ ἐρείσματος. Τὴν σήμερον, ὅχι μόνον ἡ θρησκεία εἶναι δένδρον ἀειθαλὲς τὸ ὅποιον οὐδεμία φιλοσοφικὴ δύναμις εἶναι ἱκανὴ νὰ καταβάλῃ, ὥστε ἡ ἀμφιλαφὴς αὐτοῦ σκιά οὐδέποτε παύει περικαλύπτουσα τὴν κοινωνίαν, ἀλλ' ἡ κοινωνία ἔχει καὶ ἄλλους ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναβιώσεως καὶ συντηρήσεως τρόπους. Τὴν σήμερον δοῦλοι δὲν ὑπάρχουσιν. Ὑπάρχουσι μὲν ἀνώτεραι καὶ κατώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, αἱ κατώτεραι ὅμως τάξεις δὲν διακωλύονται τοῦ νὰ προαχθῶσι μέχρι τῶν ἀνωτάτων βαθμίδων ἅμα ἔχωσιν ἡ ἀποκτήσωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητον εὐφύιαν, ἱκανότητα καὶ χρηστότητα. Βεβαίως καὶ σήμερον αἱ ἀνώτεραι τάξεις ῥέπουσι, διὰ τῆς μακρᾶς κατοχῆς πολλῶν πλεονεκτημάτων, εἰς τὸ νὰ ἀποβάλωσι τὰς ἀρετὰς δι' ὧν ἄλλοτε ἐκτήσαντο τὰ πρωτεῖα· ἀλλ' ἐκ τούτου ἡ πολιτεία δὲν φθείρεται, διότι ὑπάρχει τὸ ἐνεργὸν ἀποθεματικὸν

κεφάλαιον τῶν κατωτέρων τάξεων αἵτινες, ἀδιαλείπτως φιλοτιμούμεναι νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην αὐτῶν καὶ ἀδιαλείπτως πρὸς τοῦτο ἐργαζόμεναι καὶ προαγόμεναι, ἀναπληροῦσι διὰ νέων ἀρετῶν τὰς ἐκλιπούσας ἀρετὰς τῶν προηγούμενων τάξεων. Ἐκ τούτου, αἱ νεώτεραι πολιτεῖαι δὲν πίπτουσι τοσοῦτον εὐχερῶς ὅσον αἱ ἀρχαῖαι, τῶν ὁποίων ἡ παρακμὴ ἦτο ἐντὸς ὀρισμένου τινὸς χρόνου οὕτως εἰπεῖν ἀναπόδραστος.

Εἰς ταύτην δὲ τὴν κρίσιμον τῆς παρακμῆς ὥραν εὐρίσκετο πρὸ καιροῦ ἤδη τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρχισεν ἡ τῶν ἀρκτύων βαρβαρῶν ἐπιδρομή. Καὶ ἂν τὰ ἔθνη ταῦτα συστηματικώτερον ἐπετίθεντο καὶ εἶχον ὄργανά τινα πολεμικά, μάλιστα δὲ πολιορκητικὰ ὅπως οὖν ἀνάλογα πρὸς τὰ ὄργανα ὅσα εἶχε καὶ μετεχειρίζετο ἔτι ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἤθελεν ἔκτοτε καταπέσει. Ἄλλ' οἱ βάρβαροι ἐπετίθεντο σποράδην· δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὰς ὅπως οὖν ἀσφαλῶς ὠχυρωμένας πόλεις· δὲν εἶχον καὶ τὴν ιδέαν ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ ιδρύσωσι κράτος νέον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ κράτους ἐκείνου, καί, δελεαζόμενοι ὑπὸ τῶν χαρίτων τοῦ πολιτισμοῦ, ἐσυνθηκολόγουν πολυλάκις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἢ καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰσέρχοντο, ὥστε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐφ' ἱκανὸν διάστημα καιροῦ ἠδυνήθη διὰ ποικίλων τρόπων νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισε ν' ἀποφέρῃ τοὺς πρώτους ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρπούς· ἐντὸς τῆς ἀρχαίας σεσαθρωμένης κοινωνίας διεπλάσθη κοινωνία νέα ἐρρωμενεστέρα· εἰς τὸν θρόνον ἀνέβησαν ἄνδρες διαπρέποντες ἐπὶ ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἱκανότητι· ὥστε ἀνεχαιτίσθη ἡ πτώσις τοῦ κράτους ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν ὅλας ἑκατονταετηρίδας. Καὶ ἐπὶ τέλους κατελύθη μὲν τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος, ἀλλὰ τὸ ἀνατολικόν, τὸ ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἰδίως χωρῶν συγκεῖμενον, ἠδυνήθη νὰ ἀνθεῖξῃ καὶ ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ ἰστορίᾳ τοῦ κόσμου τούτου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν κεφαλαιῷ ἡ τύχη τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἀρξαμένων περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὡς ἂν μὴ ἤρχουν αἱ ἄλλαι ἀφορμαὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπῆλθεν ἐν αὐτῷ καὶ ἐμφύλιος ἀγὼν περὶ

τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος· διότι, μετὰ τὸν ἐν ἔτει 192 θάνατον τοῦ Κορμύδου, ἀναξίου υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντωνίνου τοῦ φιλοσόφου, ἤρσαν περὶ τῆς ἀρχῆς πέντε ἄνδρες, ὧν κατίσχυσε μὲν ἐπὶ τέλους ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος, ἀλλ' ἀφοῦ τὸ κράτος ἐσείσθη ἐκ θεμελίων. Ὁλίγα τινὰ θέλουσι δώσει ἔννοιαν ἀποχρῶσαν τῶν ὀλεθρίων τούτων γεγονότων. Τῶντι ὁ ἀγὼν οὗτος διεξήχθη ἐν μέρει εἰς τὴν ἀνατολήν, μεταξὺ τοῦ Σεβήρου καὶ τοῦ ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ Πεκκενίου Νίγρου, ὅστις, ἐν Συρίᾳ ἀναγορευθεὶς, προσωπεύθη τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἔπαθον αἱ χώραι αὗται οὐ μικρὸν, ἰδίως δὲ ἐστερήθησαν ἐνὸς τῶν κυριωτέρων αὐτῶν προμαχόνων, τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου πόλεως τοῦ Βυζαντίου. Πρῶτον ὁ Πεκκένιος Νίγρος, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσόνησον ἀρχὴν αὐτοῦ, πολλοὺς ἐθανάτωσεν ἄνδρας. Ἐπειτα δὲ ὁ Σεβῆρος, γενόμενος κύριος τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ἐπιμόνως ὑπὲρ τοῦ Νίγρου ὑπερμαχήσαντος, ἀφοῦ ἐθανάτωσε τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἐν τέλει πάντας, κατέλυσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν ἣν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀπελάμβανεν ἡ λαμπρὰ ἐκείνη πόλις, κατέβαλε τὰ τεῖχη αὐτῆς, καὶ, δημεύσας τὰς περιουσίας τῶν πολιτῶν, ἐχάρισεν αὐτὴν τε καὶ τὴν περὶ αὐτὴν χώραν εἰς τοὺς Περσινθίους, οἵτινες ἐνέμοντο αὐτὴν μέχρι τινὸς ὡς κώμην τινά. Καὶ ἀνέκτησε μὲν μετ' οὐ πολὺ τὸ Βυζάντιον τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν προτέραν ἰσχύϊν μέχρις οὔ, μετὰ γενεᾶς τέσσαρας, διὰ παραδόξου οἰκονομίας τῆς Προνοίας, ἕτερος αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τῶν περάτων τῆς Βρεταννίας ὁρμώμενος, ἦλθε καὶ ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου πόλιν μεγάλην, ἐπώνυμον ἑαυτοῦ, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ ἡ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Λέγεται δὲ καὶ περὶ τῶν Ἀθηναίων, τῆς πρωτευούσης ταύτης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὅτι ὁ Σεβῆρος, ἐπειδὴ νέος ἔτι ὧν δυσηρεστήθη κατὰ τὴν ἐνταῦθα διατριβὴν, ἄγνωστον τίνος ἔνεκα, ἔπειτα βασιλεύσας ἡλάττωσε τὰ ἀρχαία τῆς πόλεως πρηνόμια. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐπὶ Σεβήρου καὶ Νίγρου γενόμενα· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἐπὶ Καρακάλλα, τοῦ ὀλεθρίου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (211—217), ἔλαβον πλείονα ἑκτασιν αἱ τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν ἐπιδρομαί· καὶ συνέβαινον μὲν αὗται ἔτι ἐκτὸς ἢ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἡμετέρας χερ-

σονήσου, ἀλλ' αἶμα ἑλληνικὸν τῶν μεσημβρινωτάτων ἑλληνικῶν χωρῶν ἐχύνετο ἔκτοτε ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, διότι ῥητῶς ἱστορεῖται ὅτι ὁ Καρακάλλας προσήγαγεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἰστρον λεγεῶνας ἰκανοὺς νέους Σπαρτιάτας, ἐξ ὧν ἐσχημάτισε δύο λόχους, τὸν Λακωνικὸν καὶ τὸν Πιτανάτην.

Ἦρχισαν δὲ νὰ ἐμβάλλωσιν ἐπιμονώτερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου οἱ Γερμανοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἄραβος τὸ γένος (244—249). Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐτέλει ἐν Ῥώμῃ λαμπρῶς τὸ χιλιοστὸν ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς ἔτος, ὅτε μοῖρα τῶν Γότθων, ἐμβαλοῦσα ἀκωλύτως εἰς Δακίαν, διεπέρασε τὸν Ἰστρον, καὶ, ληλητήσασα Μοισίαν καὶ Θράκην, προῆλθε μέχρι Μαρκιανουπόλεως, τῆς πρωτευούσης τῆς κάτω Μοισίας. Ἐφάπαξ σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ τότε καλουμένη Μοισία περιελάμβανε τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Διηρεῖτο δὲ εἰς δύο, τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω Μοισίαν, ἐξ ὧν διὰ τῆς πρώτης ἐνόουν τὰ δυτικώτερα, διὰ δὲ τῆς δευτέρας, τὰ ἀνατολικώτερα τῆς χώρας ἐκείνης τμήματα. Μαρκιανούπολις δὲ ἦτο κατὰ τινὰς τὸ σημερινὸν Ἱμερτγέ. Μετὰ μακρὰν λοιπὸν τῆς Μαρκιανουπόλεως ὑπὸ τῶν Γότθων πολιορκίαν, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσωσι διὰ χρημάτων πολλῶν τὴν τῶν βαρβάρων ἀναχώρησιν, διότι ὁ στρατὸς ὁ ἐπελθὼν εἰς Μοισίαν ὑπὸ Φιλίππον, οὐδὲν φαίνεται πρᾶξας πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι δι' ἀνάνδρου προδοσίας τὴν ἰδίαν ἐζήτησε σωτηρίαν. Οἱ δὲ Γότθοι, ὠφεληθέντες ἀπὸ τῆς γενικῆς ἀναρχίας ἣτις ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλίππου, ἐπανελάβον τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς δύο διηρημένοι μοῖρας, κατεπλημύρησαν τὰς πεδιάδας τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας. Τὸ κύριον αὐτῶν σῶμα, συγκεῖμενον ἐξ 70,000 Γερμανῶν καὶ Σαρματῶν, εἶχεν ἤδη προσέλθει μέχρι Νικοπόλεως τῆς ἐν Μοισίᾳ, ὅτε ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ Δέκιος μετὰ στρατοῦ ἡγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀνաχαιτίσῃ τὴν τῶν βαρβάρων πρόοδον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις διέταξε τὸν τότε ἀνθύπατον Ἀχαΐας Μεσάλαν νὰ δώσῃ διακοσίους στρατιῶτας ἐκ Δαρδανίας, 100 ὀπλίτας, 160 ἵππεις, 60 Κρητὰς τοξότας καὶ 1,000 καλῶς ὀπλισμένους νεωτέρους πολεμιστὰς εἰς

τὸν χιλιάρχον Κλαύδιον, τὸν ὁποῖον ἔπεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ ῥητῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ προφυλάξῃ τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὥστε δῆλον ἐκ τούτου ὅτι ὁ Δέκιος ἐφοβεῖτο μὴ καὶ ἡ κυρίως Ἑλλὰς κινδυνεύσῃ· ἔκτοτε νὰ πάθῃ ὅ,τι μετ' ὀλίγους ἐνιαυτοὺς ἔπαθε τῶνόν τι. Καὶ εἶχε δίκαιον νὰ ὑποπτεύῃ τοιοῦτόν τι ὁ αὐτοκράτωρ, διότι ἐμφανισθέντος αὐτοῦ ἐν Μοισίᾳ, οἱ Γότθοι δὲν ὠπισθοδρόμησαν, ἀλλ' ἐξεναντίας τραπέντες πρὸς μεσημβρίαν, καὶ διαβάντες τὸν Αἴμον, προήλασαν εἰς Θράκην. Συνεκροτήθη μὲν περὶ Φιλιππούπολιν πρὸς αὐτοὺς μάχῃ ἐναγώνιος· ἀλλ' ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἡττῶνται οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ δὲ βάρβαροι κυριεύουσιν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν τότε ἱστορικῶν οἵτινες ὁμῶς εἶναι συνήθως ὁπωσοῦν ὑπερβολικοί, θυσιάζουσιν 100,000 ψυχὰς κατὰ τὴν ἄλωσιν ταύτην. Μετ' ὀλίγον ὁ Δέκιος, προδοθεὶς ὑπὸ τῶν ὑποστρατῆγων, πίπτει αὐτὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς δευτέραν μάχην, συγκροτηθεῖσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 254. Ὁ δὲ αἰσχροὺς αὐτοῦ προδότης καὶ διάδοχος Γάλλος, ὑποσχόμενος εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, μόλις πείθει αὐτοὺς νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια, συνεπαγόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὴν ἄλλην λείαν.

Ἡ ἐπονείδιστος αὕτη σύμβασις δὲν ἐπῆνεγκεν εἰμὴ ὀλίγων μόνον μηνῶν ἀναψυχὴν, ἐπῆλθον δὲ τάχιστα συμφοραὶ νέαι οἷας οὐδέποτε ἔτι εἶχε πάθει τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη, Γότθοι, Βορανοὶ, Οὐρουγούνδοι, Κάρποι, Αἴρουλοι, γενικώτερον Σκυῖται ἐπονομαζόμενοι, κατέκλυσαν, ἔτι βασιλεύοντος τοῦ Γάλλου, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Μοισίαν, τὴν Θράκην, προσέβησαν ληστεύοντες μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀπεβίβάσθησαν διὰ χιλιάδων μικρῶν πλοιαρίων εἰς πολλὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια, καὶ ἔφθασαν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ὁ στρατηγὸς Αἰμιλιανὸς διὰ μάχης φονικωτάτης, ἐν Μοισίᾳ συγκροτηθείσης (253), κατατροπώσας τοὺς βαρβάρους τούτους, σώζει πάλιν τὰς χώρας ἐκείνας ἀπὸ αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Οὐαλεριανοῦ (253—260). ἐπισκῆπτουσιν οὗτοι αὖθις, διελάνουσιν ἀκωλύτως διὰ πάσης τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπειλοῦσιν αὐτὴν τὴν ὀχυρὰν Θεσσαλονίκην, ὥστε καὶ ἡ κυρίως Ἑλλὰς ἀναγκάζεται πάλιν νὰ παρα-

σκευασθῇ ἵνα ἀποκρούσῃ τοὺς φοβεροὺς τούτους πολεμίους. Κοινῇ στρατιᾷ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμελήθησαν τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους αὐτῶν, μηδεμιάς ἀξιωθέντος φροντίδος ἐξ ὅτου ὁ Σύλλας διέφθειρεν αὐτὸ, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι διετείχισαν τὸν Ἴσθμὸν ἀπὸ Λεχαίου μέχρι Κεγχρεῶν. Ἀπὸ τῆς Ῥώμης οὐδεμία σχεδὸν προσεδοκᾶτο ἐπικουρία, αἱ δὲ οἰκοθεν αὐταὶ γεγόμεναι προπαρασκευαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὅσονδ' ἴποτε καὶ ἂν ἡλλοιώθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅσονδ' ἴποτε ἐν εἰρήνῃ μακρᾷ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων καὶ ἂν ἀπέβαλε πᾶσαν πολεμικὴν ἀρετὴν καὶ ἀσκήσιν, ἔσωζεν ὅμως ἔτι τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ συνείδησιν καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ νὰ ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ἱεῶν, καὶ τῶν οἰκιῶν.

Καὶ τότε μὲν οἱ Γότθοι δὲν προήλασαν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Μὴ δυνηθέντες νὰ ἐκπολιορκήσωσι τὴν Θεσσαλονίκην, ἀνέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια, ἐπαναλαμβάνοντες κατ' ἔτος τὰς ἐπιδρομὰς, ἀλλ' ἐπύρχοντο ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν μᾶλλον οὐχὶ ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἄλλα βαρβάρων στίφη, ὠφελοῦμενα ἀπὸ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξασθένεισιν τοῦ Βοσπορίου κράτους (σελ. 418) καὶ μεταχειριζόμενα τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ναύτας αὐτοῦ, ἐπέπεσον εἰς τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνίδας πόλεις, ἐκυρίευσαν τὴν Πιτυοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, κατέστρεψαν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα, ἐξεπόρθησαν τὴν περίξ χώραν καὶ ἐπέστρεψαν συνεπαγόμενοι ἅπαν τὴν λείαν. Ἄλλοι δὲ πάλιν κατελθόντες διὰ ξηρᾶς παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν μέχρι Βυζαντίου, διεπεραιώθησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ ἀλιευτικῶν πλοιαρίων εἰς Χαλκηδόναν, καὶ τρέψαντες τὰ ἐκεῖ σταθμεύοντα Ῥωμαϊκὰ τάγματα, ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν. Μεθ' ὃ προσέβαλον καὶ ἐλεηλάτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν Νικομήδειαν, τὴν Νίκαιαν, τὴν Κίον, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Προῦσαν· οὐδὲ ἐσώθη ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἡ Κύζικος εἰμὴ διότι, πλημμυρήσαντος εὐτυχῶς τοῦ ποταμοῦ Ῥυνδάκου, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ βάρβαροι νὰ περάσωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἐμπρήσαντες τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Νίκαιαν, καὶ παραλαβόντες τὰ λάφυρα ἐπανῆλθον οἰκαδε. Καὶ ἔθυσον οὕτω καὶ ἐλήστευον ἀκωλύτως σχεδὸν, διότι ὁ μὲν Οὐαλεριανὸς ἤχ-

μαλωτεύετο συγχρόνως εἰς τὸν κατὰ Σαπῶρ πόλεμον, βασιλέως τοῦ νέου περσικοῦ κράτους τοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς τῶν Πάρθων ἀρχῆς κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστὸν προκύψαντος, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐαλεριανοῦ Γαλλιηνός, ὁ συμβασιλεύσας μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἤδη μόνος παραμείνας κύριος τοῦ κράτους, ἡ ἡγεμονία πρὸς ἕτερα γερμανικὰ φύλα ἀπὸ τοῦ Ῥήνου ἐμβαλόντα, ἡ κατέτριβε τὸν χρόνον ἐν Ῥώμῃ περὶ πότους καὶ θεάματα, ἡ ὑπὸ δεινῶν ἀπησχολεῖτο στάσεων. Ὁ Γαλλιηνός δὲν ἦτο ἀνὴρ ἀπεστερημένος πάσης ἀξίας, ἰδίως ἦτο λόγιος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ὁθεν καὶ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐξαίρετον ἔδειξεν εὐνοίαν, διότι ἐλθὼν ἐνταῦθα ἔλαβε τὸ τοῦ ἀρχοντος ἐπωνύμου ἀξίωμα, κατετάχθη μετὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ ἐν γένει προσηνέχθη ὡς ἔγκριτος πολίτης Ἀθηναῖος μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' αἰτιμαὶ αὐταὶ δὲν ἤρκουν ἵνα σώσῃσι τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσεγγίζοντος κινδύνου. Ὁ Γαλλιηνός ἔλαβε μὲν, ὡς φαίνεται, καὶ πρόνοιάν τινα περὶ τοῦ κινδύνου τούτου· γνωρίζομεν λ. χ. ὅτι ἐπεμψε τὸν μηχανικὸν Κλεοδάμον ἵνα ὀχυρώσῃ τὰς ἐλληνίδας πόλεις, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν προπολεμήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν· ἀλλὰ παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἐλαχίστην δύναμιν, διότι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀπησχολεῖτο, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν ἄλλων πολεμίων ὅσοι πανταχόθεν περιστοιχίζον τὸ κράτος. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἔρκει· διότι ἅμα ἐκλιπόντος τοῦ Οὐαλεριανοῦ προέκυψαν εἰς μέσον ἑννεακαίδεκα ἀνταγωνισταὶ τοῦ Γαλλιηνοῦ, ὥστε τὸ κράτος περιήλθεν εἰς ἐντελῆ παραλυσίαν.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι κατὰ τὸ προτελευταῖον ἔτος τῆς τοῦ Γαλλιηνοῦ βασιλείας (267) νέα Γότθων στίφη, ἐπιβάντα ἐπὶ πεντακοσίων πλοίων, καὶ διαπλεύσαντα τὴν Μαιώτιδα λίμνην καὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἐνέβαλον εἰς τὸν Θρακικὸν Βόσπορον, κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, καίτοι πολεμηθέντες κατὰ ξηρὰν μὲν ὑπὸ τοῦ Κλεοδάμου, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Οὐενεριανοῦ, εἰσέπλευσαν ἔπειτα εἰς τὴν Προποντίδα, κατέστρεψαν ἐνταῦθα τὴν περιφανῆ Κύζικον, διεπέρασαν διὰ τοῦ Ἑλληνπόντου εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Λῆμνον καὶ εἰς Σκύρον καὶ ἐντεῦθεν, διαιρεθέντες εἰς πολλὰς μοίρας, ἐπέπεσον εἰς ὅλα τὰ

μεσημβρινώτερα ἑλληνικά παράλια. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν προσέβαλον τότε τὴν τε Ἀττικὴν καὶ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου μέρη, πρόσαντες καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ λεηλατήσαντες καὶ ἐμπρήσαντες, ὡς ἀορίστως ὅπως οὖν ἱστορεῖται, Κόρινθον, Σπάρτην, Ἄργος, Τεγέαν. Αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, καίτοι πρὸ ὀλίγου ὀχυρωθεῖσαι ὑπὸ Κλεοδάμου, δὲν διέφυγον ἤδη τὴν ἄλωσιν· οἱ Γότθοι ἅμα ἀπεβιάσθησαν εἰς Πειραιᾶ, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου κύριοι καὶ τῆς ἄνω πόλεως, ὠφεληθέντες ἀπὸ τῆς καταπλήξεως ἣν ἐπροξένησεν ἡ ἐμφάνις αὐτῶν εἰς ἀνθρώπους οἵτινες οὔτε αὐτοὶ, οὔτε οἱ προπάτορες αὐτῶν ἐπὶ 300 καὶ ἐπέκεινα ἔτη οὐδένα εἶδον πολέμιον. Ὅποιας ζημίας ἐπήγαγεν ἡ ἄλωσις αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἐν γένει λέγεται ὅτι πολλὴ ὑπῆρξεν ἡ σφαγὴ, καὶ ἡ λεηλασία, καὶ ἡ καταστροφή. Προστίθεται μάλιστα ὅτι καὶ αἱ βιβλιοθήκαι ἐκινδύνευσαν καὶ ὅτι οἱ βάρβαροι ἠτοιμάσθησαν νὰ καταπυρπολήσωσιν ἅπειρα πολύτιμα χειρόγραφα, ὅτε εἰς τῶν συνεταίρων ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἔργου, παρατηρήσας ὅτι καλὸν εἶναι νὰ μείνωσι τὰ βιβλία ἐκεῖνα διότι ἐνόσφ οἱ Ἕλληνες ἀσχολοῦνται περὶ ταῦτα, ἀμελοῦσι τὴν πολεμικὴν ἀσκήσιν καὶ γίνονται μᾶλλον εὐχείρωτοι. Καὶ τοῦτο μὲν θεωρεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὡς εὐφυὲς ἐπινόημα μεταγενεστέρου τινὸς σοφιστοῦ· τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ἂν πραγματικῶς ἐρρέθη ὑπὸ Γότθου ἀνδρὸς, μετ' ὀλίγον ἔλαβεν οὗτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν πείραν ἀσφαλῆ τοῦ ὅτι ἡ παιδεία, ἡ ἀληθὴς παιδεία, παράγει αἰσθήματα καὶ φρονήματα ἱκανὰ νὰ κατισχύσωσι τῶν φοβερωτέρων πολεμίων.

Τῷ οὖν κατεῖχε τότε ἐν Ἀθήναις, τὴν βασιλείῳ ἢ τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἀνὴρ λόγιος, ὁ ἱστοριογράφος Δέξιππος. Ἐνῷ λοιπὸν οἱ Γότθοι ἐλεηλάτουν τὴν πόλιν καὶ τὴν ὑπαιθρον χώραν, οὗτος ἤθροισε περὶ αὐτὸν διςχιλίους περίπου πολίτας ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς πόλεως φυγόντων, καὶ, καταλαβὼν ὀχυρὰς τινὰς περὶ τὸν ἐλαιῶνα καὶ τὰ ὄρη θέσεις, ἐζήτησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς ἀπηλπισμένους ἐκείνους ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἀγωνισθῶσι περὶ τῶν ὅλων. Ὁ Δέξιππος, ὅστις ἔγραψε διάφορα ἱστορικὰ ἔργα, «τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον,» «Χρονικὴν ἱστορίαν,» καὶ «Σκυθικά,»

ἐπραγματεύθη ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ τὰ κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον· κατὰ δυστυχίαν τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ δὲν περισώθησαν εἰμὴ ἐλάχιστά τινα μέρη καὶ ταῦτα δεινῶς ἠκρωτηριασμένα. Ἰδοὺ δὲ ποίαν περὶ τῶν Σκυθικῶν ιδίως ἐκφέρει γνώμην ὁ πολυμαθὴς πατριάρχης Φώτιος, ὅστις διεξῆλθεν αὐτὴν κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα ὁλόκληρον. « Ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ σκυθικά, ἐν οἷς αἱ Ῥωμαίων αὐτῷ καὶ Σκυθῶν ἀναγράφονται μάχαι τε πρὸς ἀλλήλους καὶ λοιπαὶ ἀξιόλογοι πράξεις. Ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπείριττός τε, καὶ ὄγκῳ καὶ ἀξιώματι χαίρων, καὶ, ὥς ἂν τις εἴποι, ἄλλος μετὰ τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς σκυθικαῖς ἱστορίαις. » Περιῆλθε μὲν εἰς ἡμᾶς ὁ λόγος δι' οὗ ὁ Δέξιππος ἠγωνίσθη νὰ κατὰπεισῇ τοὺς συμπολίτας νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἐσπαρμένων ἀνὰ τὴν χώραν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ οὗτος σφόδρα ἐφθαρμένος. Οὐδὲν ἥττον θέλομεν παραθέσει ἐνταῦθα τὰ μᾶλλον ἀκέραια διατηρηθέντα ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἵνα δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἔννοιαν τοῦ φρονήματος τὸ ὅποion ἔσωζον εἰς ἐτι γενναῖαι τινες ψυχαὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν πόλει.

« Καὶ καρτερίᾳ οἱ πόλεμοι μᾶλλον ἢ πλήθει κρίνονται, εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἡμῖν δυνάμεις τε οὐ φαῦλη (διςχίλιοι γὰρ οἱ σύμπαντες ἠθροίσθημεν), καὶ τὸ χωρίον ἐρυμνότατον, ὅθεν ὀρμωμένους χρὴ τοὺς πολεμίους κακοῦν σποράσαι τε ἐπιτιθεμένους καὶ τὰς παρόδους αὐτῶν ἐνεδρεύνοντας· ἐξ ὧν κρατοῦσι μὲν ἡμῖν τῷ τρόπῳ τούτῳ ῥώμῃ ἔσται, καὶ θεός οὐ μέτριοι παρέξομεν τοῖς ἐναντίοις· συνισταμένων δὲ ἀντιστησόμεθα προτείχισμα τῶν ὅπλων οὐ φαῦλον τὸ ἐρυμνὸν τοῦ χωρίου καὶ τὴν δὲ τὴν ὕλην ἔχοντες. Οἷτε ἐνάντιοι ἐκ διαφόρων προσβάλλοντες οἷα οὐ πάντῃ καταφανέσι ταραῶνται, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἴσῳ τρόπῳ τοῖς πρόσθεν πολεμήσουσι, τάξιν τε αὐτῶν λύνοντες καὶ οὐθ' ὅπου τὰ τοξεύματα καὶ ἀκόντια μετιέναι χρὴ εἰδότες, καὶ τῶν τε ἀφιεμένων ἀτυχήσουσι καὶ ὑφ' ἡμῶν ἔτι μᾶλλον κακώσονται. Ἡμεῖς τε τῇ ὕλῃ πεφραγμένοι ἐπίσκοπα καὶ ἐξ ὑπερδεξίων μεθήσομεν καὶ ἀσφαλέστεροι μὲν ἐς τὸ δρᾶν ἐσόμεθα, οὐ ῥᾶστοι δὲ βλάπτεσθαι. Περὶ δὲ αὖ τῆς ὁμόθεν μάχης, εἰ δὴ καὶ αὐτῆς δεῆσαι, ἐκείνο χρὴ λογίζεσθαι, ὥς οἱ μέγιστοι κίνδυνοι μεγίστας καὶ προθυμίας παρέχονται, καὶ ἐν τῷ ἀ-

πόρῳ τῆς σωτηρίας ἢ ἀντίτασις ἐτοιμοτέρα, καὶ πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐξέβη, βιαζομένων τε ὑπὲρ τοῦ ἀμνηχάνου καὶ ἀμυνομένων ὑπὲρ τῶν σπουδῆς ἀξίων τιμωρίας ἐλπίδι. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ὅτῳ ἂν πρὸ ἡμῶν μείζους γένοιτο ὑποθέσεις τῆς ἀγανακτήσεως, οἷα δὴ γενῶν τῶν ἡμετέρων καὶ πόλεως ὑπὸ τῶν ἐναντίων κατεσχημένης. Συνεπίθοντο δὲ ἂν αὐτοῖς καὶ ὅσοι ἀνάγκη ἄκοντες συστρατεύουσιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν ἔφοδον αἰσθινοῖτο, ἐλευθερίας τῆς σφετέρως ἐλπίδι. »

« Πυνθάνομαι δὲ καὶ τὴν βασιλέως δύναμιν τὴν ναυτικὴν οὐχ ἱκᾶς εἶναι ἀρξέουσαν ἡμῖν, ἥ συνταχθέντας συνεισβαλεῖν κράτιστα. Καὶ ἐπὶ τῷ δε ἡγοῦμαι ὥς καὶ τοὺς Ἑλληνας ἐς τὸ αὐτὸ τοῦτο πρόθυμον ἐπάξομεν. Αὐτὸς δὲ δὴ ὢν οὐκ ἔξω κινδύνου οὐδὲ εὐτυχέστερον πράττων ἐπὶ ταῦτα ἵεμαι, ἀρετῆς ἐπιθυμῶν καὶ διακινδυνεύων, τὰ τιμιώτατα δὲ θέλων περιποιήσασθαι καὶ ἐς ἑμαυτὸν μὴ καταλῦσαι τῆς πόλεως τὴν ἀξίωσιν. Καὶ παραινῶ ὧδε γινώσκειν. Ἐπεισι μὲν ἡ τελευτὴ πάντας ἀνθρώπους καταλῦσαι τὸν βίον, ἐν τοῖς περὶ τῆς πατρίδος ἀγῶσιν ἄθλον κάλλιστον καὶ δόξαν αἰδίων φέρων »

« Συστήσασθαι δὲ ἡμῖν καὶ ἐκ τῆς τύχης τὰ εἰκὸς ἄγει. Ὅτε γὰρ ὑποθέσεις δικαιοτάτη, καθ' ἣν ἀμυνόμεθα τοὺς προαδικήσαντας, καὶ τὸ δαιμόνιον ταύτῃ ὥς ἐπὶ πολὺ βραβεύει τὰ ἀνθρώπεια, προθυμώτατον ὃν συμφοράς ἐλαττώσαι καὶ ἐς τὰ ἀμείνω συνάρασθαι. Καλὸν δὲ γνωρίσαι τὸ πάτριον ἡμῶν σχῆμα, καὶ αὐτοὺς τοῖς Ἑλλησιν ἀρετῆς καὶ ἐλευθερίας γενέσθαι παράδειγμα, καὶ παρά τε τοῖς οὔσι καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις εὐκλείας ἀειμνήστου μετασχεῖν, ἔργῳ δεικνύντας, ὥς καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων οὐχ ἥττηται. Σύνθημα δὲ τοῦ πολέμου παῖδας καὶ τὰ φίλτατα ποιησάμενοι καὶ τὸ ταῦτα διασώσασθαι, ἐς τὴν ἀντίστασιν συνταττώμεθα, θεοὺς ἐφόρους ἀρωγοὺς ἐπικαλεσάμενοι. »

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐλάλησεν ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· οἱ δὲ, θαρσύναντες ἤδη ἀπήτησαν νᾶ φέρη αὐτοὺς ἀμέσως κατὰ τῶν πολεμίων. Τὰ καθέκαστα τοῦ ἐπελθόντος ἀγῶνος, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν ἐν γένει μόνον ἠξεύρομεν ὅτι ὁ Δέξιππος διήρесе τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς μικρὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια, ἐνεδρεύσαντα εἰς δυσχωρίας τινάς, κατέστρεψαν πλείστους πολεμίους. Πιθανῶς

δὲ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμβαλόντες ἀδοκῆτως οἱ περὶ Δέξιππον, ἄλλους μὲν τῶν βαρβάρων ἀμερίμῳως κραιπαλοῦντας ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐξέβαλον τῆς πόλεως. Ὅπως δὴ ποτε οἱ Γότθοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἀττικὴν καὶ οἱ διασωθέντες ἐξ αὐτῶν ἐν μέρει μὲν ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα, ἐν μέρει δὲ ἔφυγον διὰ ξηρᾶς, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπανταχόθεν ἤδη ἐξεγερθέντων Ἑλλήνων, εἰς Βοιωτίαν τε καὶ Ἀκαρνανίαν μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἠπειροῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβιβάσθησαν ἀλληλοδιαδόχως δύο Ῥωμαῖκοι στρατοί, ὁ μὲν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαρκιανὸν εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ὁ δὲ ὑπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα Γαλλικὸν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, διότι ἐνῷ ἡ προμνημονευθεῖσα μοῖρα τῶν βαρβάρων ἐπετέθη ἀπὸ θαλάσσης, ἐτέρα Γότθων μοῖρα, εἰσβαλοῦσα εἰς Ἰλλυρίαν, προήλασεν ἐκεῖθεν, διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας, μέχρι Θεσσαλονίκης. Ὅθεν οἷτε ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος φεύγοντες βάρβαροι, οἷτε ἀπὸ βορρᾶ διὰ ξηρᾶς ἐπιδραμόντες παντελῶς ἤδη κατετροπώθησαν. Ἀλλ' ἔτι ἀγωνιζομένου τοῦ Γαλλικοῦ πρὸς τοὺς Γότθους, ἀνηγγέλθη αὐτῷ ἡ περὶ Μεδιόλανον ἀποστασία τοῦ ἱππάρχου Αὐριόλου, ὥστε ἐδέησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ἐπέτρεψε δὲ τὸν κατὰ τὴν Ἰλλυρίαν ἀγῶνα εἰς τὸν Μαρκιανόν, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου οὐ μόνον ἀπῆλλαξε τὴν ἡμετέραν χερσόνησον ἀπὸ τῆς πληγῆς τῶν βαρβάρων, ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν ἐπανειλημμένως ἐνέβαλεν. Ἀφ' ἐτέρου, οἱ Γότθοι ὅσοι διὰ θαλάσσης ἐτράπησαν ἐξ Ἑλλάδος πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον ἵνα ἐκεῖθεν ἀνακάμψωσιν οἴκαδε, κατεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ναυάρχου Οὐενριανοῦ, τοῦ ὁποίου μνεία ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς ἐν ἔτει 267 Γοτθικῆς ἐπιδρομῆς καθ' ἣν τὸ πρῶτον προσεβλήθη ἡ κυρίως Ἑλλάς ὑπὸ τῶν βορείων ἐκείνων βαρβάρων. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ κατ' ἀρχὰς ἐκπλαγέντες, ἔδειξαν ὅμως ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶχον ἀποβάλλει ἔτι καθ' ὁλοκληρίαν τὰς ἀρετὰς τῶν πολυῦμνῆτων αὐτῶν προπατόρων. Ἐτίμησαν δὲ πολυεδῶς τὸν καλὸν κάγαθὸν Δέξιππον, εἰς δὲν κυρίως ὠφείλετο ἡ τῶν Γότθων κατατρόπωσις, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ ἀνδρὸς ἐπισήμως νὰ ἐγείρωσιν αὐτῷ εἰκόνα φέρουσαν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον, περισωθὲν εἰς ἡμᾶς, παραθέτομεν ἐνταῦθα διὰ πολλοὺς

λόγους. Ἐν πρώτοις ἐξ αὐτοῦ δηλοῦται ἀριδύλως, ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος ὑφίστατο ἔτι ἀκέραιον τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀθηνῶν πολίτευμα, μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ τῆς Βουλῆς, καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχῶν καὶ πανηγύρεων καὶ τελετῶν. Ἔτερον αξιοσημείωτον ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ εἶναι, ὅτι ἡ τότε βουλὴ συνέκειτο ἐξ 750 ἀνδρῶν, πλειοτέρων δηλαδὴ ἢ ἄλλοτε ποτέ. Οὐδὲν ἦττον δὲ παράδοξον θέλει εὑρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐξυμνεῖ τὸν Δέξιππον ὡς ῥήτορα καὶ συγγραφεὰ μόνον, μὴδ' ὅλως μνημονεύον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν. Ἀλλ' ἴσως αὐτὸς ὁ Δέξιππος μετριοφρονῶν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς νὰ ὁμιλήσωσι περὶ πράγματος ὅπερ ἐθεώρει ὡς ἐκπλήρωσιν ἀπλοῦ καθήκοντος, μὴδεμιᾶς δεομένου ἐξαιρέτου τιμῆς. Τὸ δὲ πάντων ἐπὶ τοῦ προκειμένου σπουδαιότερον εἶναι τὸ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν παρατηρηθὲν, ὅτι, ὅσονδ' ἴποτε καὶ ἂν ἀπέβαλον τὴν ἀξίαν αὐτῶν οἱ πατέριοι τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους θεσμοὶ, συνετέλουν ὅμως εἰς τὸ νὰ ὑποθάλλωσι τὸ ἱερὸν τῆς φιλοπατρίας αἴσθημα τὸ ὅποιον δὲν περιωρίζετο πάντοτε εἰς λόγους ἀπλοῦς, ἀλλὰ ἐν ἀνάγκῃ καὶ δι' ἔργων, ὡς ἡδὴ ἀπεδείχθη, ἐκυροῦτο. Εἶχε λοιπὸν τὸ ἐπίγραμμα ὡς ἐξῆς:

« Κατὰ τὸ ἐπερώτημα τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς καὶ τῆς βουλῆς τῶν ΨΝ καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, τὸν ἀρξάντα τὴν τοῦ βασιλέως ἐν Θεσμοθέταις ἀρχήν, καὶ ἀρξάντα τὴν ἐπώνυμον ἀρχήν, καὶ πανηγυριαρχήσαντα καὶ ἀγωνοθετήσαντα τῶν μεγάλων Παναθηναίων, οἶκοθεν ἱερέα παναγῇ, Πόπλιον Ἐρέννιον Δέξιππον Πτολεμαίου Ἑρμείου, τὸν ῥήτορα καὶ συγγραφεὰ, ἀρετῆς ἕνεκα οἱ παῖδες:

Ἀλκῇ καὶ μύθοισι καὶ ἐν βουλαῖσι κρατίστους
ἄνδρας ἀγακλειτοὺς γείνατο Κεχροπίη.

ᾧν ἓνα καὶ Δέξιππον, ὃς ἱστορίην ἐσαθρήσας
Αἰῶνος δολιχὴν ἀτρεκέως ἔφρασεν.

Καὶ τὰ μὲν αὐτὸς ἐπέτρε, τὰ δ' ἐκ βίβλων ἀναλέξας
Εὗρατο παντοίην ἱστορίης ἀτραπὸν.

Ἦ μέγα κλεινὸς ἀνὴρ, ὃς νοῦ ἄπο μυρίον ὄμμα
Ἐκτείνας, χρονίους πηρῆζας ἐξέμαθεν.

Φήμη μὲν περίβιωτος ἀν' Ἑλλάδα, τὴν ὁ νεανθῆς
Αἶνος Δεξιππῷ δῶκεν ἔφ' ἱστορίῃ.

Τούνεκα δὴ καὶ παῖδες ἀγακλειτὸν γενετῆρα
Μορφήεντα λίθον θῆκαν ἀμειβόμενοι. »

Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τὸ ἐγεσθὲν εἰς τιμὴν ἀνδρὸς ἀποδειξάντος ὅτι δὲν εἶχεν ἐκλείψει πᾶσα ἠθικὴ ἀπὸ τοῦ ἔθνους δύνανται, παραμυθεῖ ἡμᾶς μέχρι τινὸς διὰ τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπῆνεγκεν ἡ Γοτθικὴ ἐκείνη ἐπιδρομὴ· τόσῳ μᾶλλον ὅσω δὲν ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ καταστροφαὶ αὗται ὑπῆρξαν μεγάλαι. Ἀλλὰ συνέβη τότε εἰς ἑτέραν τινὰ πόλιν καὶ χώραν ἑλληνικὴν συμφορὰ δεινὴ ἣν ὀφείλομεν νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν. Εἶδομεν ὅτι οἱ ἀπὸ Ἑλληςπόντου καταπλεύσαντες Γότθοι, προσέβαλον ἄλλοι ἄλλα ἑλληνικὰ παράλια. Μία λοιπὸν αὐτῶν μοῖρα, ἡ ἐπὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὁρμήσασα, κατεπυρπόλησε τότε ἐν Ἐφέσῳ τὸν πολυθρύλητον ἐκεῖνον τῆς Ἀρτέμιδος ναόν, ὅστις πολλάκις πρότερον καταστραφεῖς καὶ πολλάκις λαμπρότερος ἐκ τῆς τέφρας ἀνακύψας, ἔμελλεν ἤδη διὰ παντὸς νὰ ἀφανισθῇ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς οἰκουμένης ἐρείδετο ἐπὶ ἑκατὸν εἴκοσι κιόνων ἰωνικῆς τέχνης, ὧν ἑκάστη εἶχεν ἐξήκοντα ποδῶν ὕψος· καὶ συναπωλέσθησαν μετ' αὐτοῦ πλεῖστα ὅσα ἀριστοτεχνήματα, ἰδίως δὲ οὐκ ὀλίγα τῶν τοῦ Πραξιτέλους ἔργων.

Οὐδ' ἐδράδυναν νὰ ἐπανέλθωσιν οἱ βάρβαροι· διότι, δολοφονηθέντες τοῦ Γαλλικανοῦ ἐν Μεδιολάνῳ τῷ 268, ἐπεχείρησαν, περὶ τὸ 270, νέαν μεγάλην κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔφοδον. Τριακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες ἀνδρῶν ἐνόπλων, μετὰ γυναικῶν, καὶ παίδων, καὶ δούλων, καὶ σκευῶν οἰκιακῶν, κατέπλευσαν, ἐπὶ διςχιλίων πλοίων, ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἀφοῦ ματαίως προσέβαλον τινὰς τῶν πόλεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας, ἀπέβαλον δὲ ἐν τῇ Προποντίδι, ἕνεκα τῆς ναυτικῆς αὐτῶν ἀνεπιτηδεύτητος, πολὺ ἀνθρώπων καὶ πλοίων πλῆθος, εἰσῆλθον εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ περιπλεύσαντες τὸν Ἄθω ἐπολιόρκουν ἤδη ἀπὸ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης τὴν Κασσάνδρειαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτε, μαθόντες ἐπερχόμενον τὸν διάδοχον τοῦ Γαλλικανοῦ Κλαύδιον, ἔσπευσαν νὰ λύσωσι τὰς πολιορκίας. Καὶ ὅσοι μὲν εἶχον ἀποβῆ εἰς τὴν ξηρὰν, κατέλαβον ὀχυρὰν τινὰ θέσιν εἰς τὸ μεσογαϊότερον τῆς χώρας, οἱ δὲ ἐπὶ τῶν πλοίων

εὐρισκόμενοι, καταβάντες πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀπεβιβάσθησαν εἰς διάφορα μέρη· ἀλλὰ πόλιν οὐδεμίαν ἡδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι, διότι ἔφθασαν αὐταὶ ἐν τῷ μεταξύ νὰ ὀχυρωθῶσι καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι πολυειδῶς· ὅθεν περιωρίσθησαν ἤδη οἱ βάρβαροι εἰς τὸ νὰ λεηλατήσωσι ποῦ καὶ ποῦ τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ ν' ἀπαγάγῃσι τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς εὐρισκομένους. Ἐπειτα δὲ ἐπανερχόμενοι ἐντεῦθεν, ἐπεχείρησάν τινας ἀποβάσεις εἰς Κύπρον καὶ Ῥόδον, ἀλλὰ οὐδὲν λόγου ἄξιον εἰς τὰς νήσους ταύτας ἔπραξαν· οἱ πλείστοι αὐτῶν ἠφανίσθησαν, ἐν μέρει κατατροπωθέντες ὑπὸ τοῦ καταδιώξαντος αὐτοὺς Ῥωμαϊκοῦ στόλου, ἐν μέρει ἀποθανόντες ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ὅστις, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἐνιαυτῶν τῆς τοῦ Γαλλικηνοῦ βασιλείας, δεινὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίας.

Δὲν ἀπέβη δὲ ὀλιγώτερον οἰκτρὰ ἢ τὴν τύχην τῶν βαρβάρων ἐκείνων ὅσοι εἶχον ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος, ἀφοῦ πολλάκις ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς διαφοροὺς περὶ Μαρκιανούπολιν συμπλοκάς, συνεκρότησε μάχην κρίσιμον περὶ Ναῖσσον τῆς ἄνω Μοισίας (τὴν σημερινὴν Νίσσαν) καθ' ἣν οἱ Γότθοι ὀλοσχερῶς κατετροπώθησαν. Τριεχίλιοι ἐξ αὐτῶν ἔπεσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πενταχιςμύριοι δὲ ἐνέδρας ἐξωλοθρεύθησαν· ἅπας δὲ σχεδὸν ὁ λοιπὸς λαὸς, ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες μετὰ πλείστων σκευῶν, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἄλλοι μὲν κατετάχθησαν εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ τάγματα, ἄλλοι δὲ διεσπάρησαν ὡς ἄποικοι εἰς τὰς διαφοροὺς τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Οἱ δ' ὀλίγοι οἱ ἀπὸ τῆς φοβερᾶς μάχης διασωθέντες ἀπώλοντο εἴτε ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἱππέων καταδιωκόμενοι εἴτε ἀπὸ τοῦ λοιμοῦ θανόντες. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τοῦ 270 ἔτους, περὶ ἧς πλείωτέρά τινα ὁπωςοῦν ἢ περὶ τῆς προτέρας γνωρίζομεν, καταφαίνεται ὅτι οὐδ' ἡ προηγηθεῖσα ἐκείνη ἀπέβη, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, τοσοῦτον ὀλεθρία ὅσον ἐκ πρώτης ὀψεως δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τῶν ἀορίστων καὶ ὑπερβολικῶν περὶ αὐτῆς φράσεων τῶν χρονογράφων. Εἶδομεν ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀναφέρονται ὡς καταστραφεῖσαι πόλιν καὶ ἐνταῦθα πόλεις· περὶ δὲ τῆς δευτέρας ῥητῶς λέγεται ὅτι οὐδεμίαν πόλιν ἡδυνήθησαν οἱ βάρβαροι νὰ κυριεύσωσι « τῷ φθῆναι ταύ-

τας τειχῶν τε καὶ τῆς ἄλλης ἀσφαλείας φροντίδα ποιήσασθαι. » Ἄλλ' ἐὰν αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Σπάρτη, ἡ Τεγέα κατεπυρπολήθησαν ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς, ἥ πῶς ἐντὸς δύο ἐτῶν ἠνωρθώθησαν αὖθις καὶ ὠχυρώθησαν; Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἔπαθον μὲν ζημίας τινὰς τῷ 267 καὶ αἱ πόλεις, ἀλλὰ μεγάλην φθοράν ὑπέστη ἰδίως ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἡ ὑπαιθρος χώρα. Πολὺ δὲ μείζονας συμφορὰς ἐπῆνεγκε βεβαίως ὁ λοιμὸς, ἐὰν ἐπέσκηψε τῶντι οὗτος καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος ἀπεβίωσε κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ τοσοῦτον περιφανῶς κατετρόπωσε τοὺς βαρβάρους τῆς ἄρκτου. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Αὐρηλιανὸς, ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 275, ἐξηκολούθησεν ἀναδεικνύμενος ὡσαύτως νικηφόρος, καὶ, πολλάκις ἀποκρούσας τοὺς πολεμίους ἐκείνους πέραν τοῦ Ἰστροῦ, κατηνάγκασεν αὐτοὺς ἐπὶ τέλους νὰ ταπεινωθῶσι, νὰ δώσωσιν ὁμήρους καὶ νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν διςχιλίους λογάδας ἵππεις. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἐπειδὴ νέοι ἐπέσκηψαν κίνδυνοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὁ Αὐρηλιανὸς ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Γότθους τὴν Δακίαν. Ἔτι δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Πρόβος (276—282), καὶ τοι οὐδὲν ἦττον εὐτυχῆς διατελέσας εἰς τοὺς κατὰ τῶν Γότθων ἀγῶνας, ἀπεδέξατο ὅμως οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ἐγκατέστησεν ὡς Ῥωμαίους ὑπηκόους εἰς Θράκην.

Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τούτους λέγεται ὅτι αἱ παράλια ἑλληνικαὶ χῶραι ἐλεηλατήθησαν καὶ ὑπὸ ἐτέρας γερμανικῆς φυλῆς, τῶν λεγομένων Φράγκων. Οἱ Φράγκοι κατέκουν περὶ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν καὶ ἐκεῖθεν συνήθως προσέβαλον τὴν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους διατελοῦσαν Γαλατίαν. Ὁ Πρόβος, κατατροπώσας τοὺς Φράγκους αὐτοὺς, ἐγκατέστησε μίαν αὐτῶν μοῖραν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον· οἱ δὲ, καταλαβόντες πλοῖα ἱκανὰ τῆς παραλίας ἐκείνης, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσι διὰ θαλάσσης εἰς τὰς παρὰ τὸν Ῥῆνον κατοικίας αὐτῶν. Διερχόμενοι δὲ διὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου, ἐλεηλάτησαν κατὰ τὰ φημιζόμενα, Ἀσίαν, Ἑλλάδα καὶ Σικελίαν. Ἀλλὰ δὲν θέλομεν ἀποσιωπῆσαι ὅτι τὸ πρᾶγμα θεωρεῖται ἀμφίβολον ὑπὸ τινων νεωτέρων ἱστορικῶν. Ὅπωςδὴποτε δὲ καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου,

βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χώραι ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν προσεβλήθησαν πλέον ὑπὸ βαρβάρων. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ, συνεπληρώθη ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολὴ ἧτις ἐπὶ τριακόσια περίπου ἔτη λεληθότως πρότερον ἐνεργούσα ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τέλους ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἔθετο τὰς βάσεις τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐπελθούσης πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἱστορήσωμεν ἤδη τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀναμορφώσεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐκηρύχθη τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ, ἐκείθεν διαδοθεὶς εἰς ἀπάσας τὰς πέριξ χώρας, δεόν πρὸ πάντων νὰ παραστήσωμεν ὁποῖα τις ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ σχέσις τῆς μητροπόλεως ταύτης τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, ἵνα ἐξηγηθῇ οὕτω πῶς ὁ χριστιανισμός, εἰ καὶ παραχθεὶς εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐκεῖνας χώρας, περιεβλήθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας χαρακτῆρα ὅλως ἑλληνικόν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται (σελ. 411 καὶ ἐπόμεν.) τὴν πάλιν ἡν διεξήγαγον οἱ Σελευκίδαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ἐξἑλληνισμοῦ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ χώρα αὕτη ἀνέκτησε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνεξαρτησίαν διὰ τὴν προϋούσαν ἀσθένειαν τῶν κατὰ τὴν Συρίαν Ἑλλήνων βασιλέων, ἀλλ' ὅμως, καθὰ προεξεθέσαμεν, οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἰουδαίας, διὰ νὰ πολεμήσωσι τὸν ἑλληνισμόν, ἠναγκάσθησαν νὰ δανεισθῶσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ ὄπλα, ὥστε κατὰ μικρὸν ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον εἶχεν ἀναπλασθῆ. Ναὶ μὲν ἐνόσω ἡ κατὰ τὴν Συρίαν ἑλληνικὴ βασιλεία ἔσωζεν ἔχνη τινὰ τῆς ἀρχαίας δυνάμεως, οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεσθῆριζον τοὺς Μακκαβαίους καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος οὕτως ἐπολιτεύθησαν ἀπὸ τοῦ 160 ἔτους πρὸ Χριστοῦ μέχρι τῶν μέσων τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος. Ἀμα ὅμως ὁ Πομπήιος, διαλύσας τὴν τελευταίαν σκιάν τῆς τῶν Σελευκιδῶν ἀρχῆς ἦλθεν εἰς Παλαιστίνην ὅπου ἤριζον μὲν οἱ δύο ἀδελφοὶ Μακκαβαῖοι, Ἀριστόβουλος β' καὶ Ἰρκανὸς β'. ἀλλὰ ὑφίστατο ἔτι ἀρκετὰ ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις ἣν εἶχε συγκροτήσῃ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος, ὁ Πομπήιος ἐθεώρησε πρέπον νὰ περιορίσῃ τὸ Ἰουδαϊκόν ἐκεῖνο κράτος. Καὶ, ἵνα ἐπι-

τύχη τοῦτο, ἐνόησεν ὅτι δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον. Ὅθεν μετὰ τὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ 63 π. Χ. ἔτους ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων περιστέλλεται εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ σύνορα· καὶ ὁ μὲν Ὑρκανὸς προχειρίζεται Ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ Ἀντίπατρος, ἐπίτροπος, ἀλλ' ὑποτελῆς φόρου εἰς τοὺς Ῥωμαίους, αἱ δὲ πόλεις τῆς τε μεσογείου καὶ τῆς παραλίας περιλαμβάνονται εἰς τὴν νέαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Συρίας. Ἵνα κατανοήσωμεν ὁπόσον καιρία πληγὴ κατηνέχθη διὰ τῶν διατάξεων τούτων κατὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δεόν νὰ ἐπιφέρωμεν τινὰς ἐξηγήσεις. Ἐν πρώτοις ὅχι μόνον ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους ὅλαι αἱ ἐλληνίδες πόλεις, ὅσας εἶχε καθυποτάξαι ἐπὶ τῆς προσφάτου αὐτοῦ ἀκμῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὕτω κολοβωθείσης Ἰουδαίας ὁ πολιτικὸς διοικητὴς, ἥτοι ὁ ἐπίτροπος Ἀντίπατρος, δὲν ἦτο ἀνέκαθεν Ἰουδαῖος· ἦτο ἀλλόφυλος, Ἰδουμαῖος τὸ γένος, ὃ ἐστὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἐξιουδαῖσθεις ξένος καὶ ἰδίως υἱὸς ἱεροδούλου τινὸς τοῦ ἐν Ἀσκάλωνι ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ πολιτικὸς τῆς χώρας διοικητὴς ἐξεπρωσώπει πολὺ μᾶλλον τὸ ἐλληνικὸν συμφέρον ἢ τὸ ἰουδαϊκόν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ὑρκανοῦ, ὅστις, καθὼ ἀπόγονος τῶν Μακκαβαίων, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς προστάτης τοῦ ἐπιχωροῦ θρησκειώματος καὶ βίου, ἂν καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Μακκαβαῖοι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀναγκασθῇ νὰ προσοικειωθῶσι τὸν ἐλληνισμόν. Τὸ δὲ ἰουδαϊκὸν στοιχεῖον ἐταπεινώθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι ὁ Ὑρκανὸς ἦτο ἄνθρωπος ἀδρανῆς, διό· ἅπαντα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήλθεν εἰς τὸν δραστήριον καὶ νοήμονα ἐπίτροπον Ἀντίπατρον, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν φιλίαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ τε Καίσαρος, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Πομπηίου, τοῦ τε Ἀντωνίου, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Καίσαρος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀντίπατρος ἐφαρμακεύθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῆς φαρισαϊκῆς μερίδος, ἥτις εὐλόγως ἐμίσει τὸν ἄνδρα διὰ τὸ ἐλληνικὸν αὐτοῦ πολίτευμα καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ χαρακτῆρος· πλὴν δὲ τούτου καὶ ὁ Ὑρκανὸς κατεβλήθη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀνέψιου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀριστοδούλου Ἀντιγόνου, λαβόντος ἐπὶ τούτῳ τὴν τῶν Πάρθων συνδρομήν. Ἀλλὰ τῷ 39 πρὸ Χριστοῦ οἱ τότε ἄρχοντες τῆς Ῥώμης, Ἀντώνιος Λέπιδος καὶ Ὀκταύιος, τῶν ὁποίων

τὴν ἐπικουρίαν ἐζήτησεν ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Ἡρώδης, ἀνεκέρου-
ξαν τοῦτον μὲν βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, τὸν δὲ Ἀντίγονον ἐχθρόν
τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ὥστε καὶ πάλιν ἡ τύχη τῆς Ἰουδαίας πα-
ρεδόθη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἔτι μᾶλλον ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐλληνί-
ζοντος.

Οὐδὲ ἤρκεσαν ταῦτα πάντα. Αἱ κατὰ τὴν Συρίαν ἐλληνικαὶ πό-
λεις ὅσαι εἶχον κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν τελευταίων Μακκαδαίων, εἶχον
πάθει τότε τὰ πάνδεινα· οὐκ ὀλίγαι καθηρέθησαν καὶ ἄλλων ἐξώ-
σθησαν οἱ ἐλληνίζοντες κάτοικοι, ὧν πολλοὶ, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν
τοιαύτην τυραννίαν, ἐπεχείρησαν φοβεράν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θά-
λασσαν ληστείαν, ιδίως συμμαχήσαντες μετὰ τῶν πειρατῶν ἐκείνων
τοὺς ὁποίους εἶδομεν τοσοῦτον ἀκμάσαντας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώ-
της πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπὶ τέλους καταβληθέντας
ὑπὸ Πομπηίου. Νῦν δὲ, αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἀνέλαβον τοὺς ἀρχαίους,
τοὺς γνησίους αὐτῶν πολίτας, καὶ ἀνωκοδομήθησαν αἱ καθηρημέναι,
καὶ πᾶσαι ἐν γένει πολυειδῶς ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπροστατεύ-
θησαν. Ἀπὸ τοῦ Ἰωσήπου μανθάνομεν ὅτι τέσσαρα μετὰ τὸν Πομ-
πήιον ἔτη, ὁ ἀνθύπατος Γαβίνος διέταξε νὰ ἀνεγερθῶσιν αἱ πόλεις
ὅσαι εἶχον καταδαφισθῇ καὶ ιδίως ἡ Ἀζώτος, ἡ Ἀθηδών, ἡ Ῥα-
φία, ἡ Γάζα, ἡ Μάρισσα, ἡ Σαμάρεια, ἡ Σκυθόπολις καὶ πλείσται
ἄλλαι.

Καὶ οὐ μόνον ἀνεκτίσθησαν αἱ πόλεις ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλ-
ληνικὴν αὐτονομίαν ἀνέλαβον. Τῆς αὐτονομίας ταύτης ἐξαίρετον τεκ-
μήριον ἦτο πρὸ πάντων ἡ ἰδία τῆς πόλεως χρονολογία· εἶχον δὲ
καὶ ἤδη τοιαύτην χρονολογίαν ἡ Γάζα, ἡ Ἀθηδών, ἡ Ῥαφία, ὁ
Στράτωνος πύργος, χρονολογίαν ἀρχομένην ἢ ἀπὸ Πομπηίου ἢ ἀπὸ
Γαβίνου, διότι αἱ πόλεις αὗται καταστραφεῖσαι ὑπὸ τῶν Μακκα-
δαίων, ἀνωκοδομήθησαν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐκ παραγγελίας
τῶν δύο ἐκείνων Ῥωμαίων ἀνδρῶν. Περὶ τῆς Ἀζώτου, τῆς Ἰαμνείας,
τῆς Ἰόππης, τῆς Ἀρεθούσης, τῆς Μαρίσσης δὲν ἔχομεν ῥητὰς πλη-
ροφορίας, ἀλλὰ θεωρεῖται ἀναμφίβολον ὅτι καὶ αὗται εἶχον ἀπὸ
τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἰδίαν χρονολογίαν. Ἡ δὲ Ἀσκάλων, ἐπειδὴ δὲν
εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, μετεχειρίζετο ἤδη δύο ἀστυ-
κάς χρονολογίας, τὴν ἀρχαίαν, ἀπὸ τοῦ 102 ἔτους πρὸ Χριστοῦ,

καὶ ἄλλην ἀπὸ Γαβινίου, 58 πρὸ Χριστοῦ. Ἔτερον αὐτονομίας τεκμήριον ἦσαν τὰ νομίσματα, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι διεφύλαξαν τὸ διαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, ἂν ὅχι χρυσᾶ, τοῦλάχιστον ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ. Ἦσαν δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα δύο εἰδῶν, τὰ μὲν τῆς πόλεως, τὰ δὲ αὐτοκρατορικά· καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἔφερον τὴν κεφαλὴν τῆς πολιούχου θεότητος, τὰ δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον, αἱ πόλεις διετήρησαν ἀναλλοίωτα τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν πολιτεύματα. Ναὶ μὲν, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι, οἷον ἐπὶ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἡ Πτολεμαῖς ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ, ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Νικόπολις (ἡ ἀρχαία Ἐμμαοῦς) ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου, ἡ Σεβαστή (ἡ Σαμάρεια) ἐπὶ Φιλίππου, ἡ Νεάπολις (ἡ Σιχέρμ) ἄλλ' εἶδομεν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα πόλεις τινὰς γενομένας ῥωμαϊκὰς ἀποικίας αἵτινες διὰ τοῦτο δὲν ἔπαυσαν τοῦ νὰ ᾔναι ἐλληνικαί. Ὅπωςδ' ἦποτε, αἱ πλείσται τῆς Συρίας πόλεις ἐξακολουθοῦσι διοικούμεναι ὡς πάλαι ποτὲ ὑπὸ τοῦ δήμου, τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Οὕτω βλέπομεν εἰς νομίσματα καὶ εἰς ἐπιγραφάς· *δημος Γαζαέων ἱερός καὶ ἄσυλος*· ἡ πόλις ἡ τῶν Γαζαέων ἱερὰ καὶ ἄσυλος καὶ αὐτόνομος, εὐσεβής, λαμπρὰ καὶ μεγάλη. Τὴν βουλὴν τῆς Σαμαρείας ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος, τὴν δὲ τῆς Ἐλευθεροπόλεως, ὁ Σουΐδας. Ἐν γένει τὰ ἐπίσημα πρὸς τὰς αὐτονόμους πόλεις ἔγγραφα διευθύνονται πρὸς τοὺς ἀρχοντας, τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον, καὶ, ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἔτι, ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, μνημονεύονται ὡς πρὸς τὴν Γάζαν οἱ πολιτικοὶ ἀρχοντες, καὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ τὰ δημόσια πράγματα.

Εἴπομεν δὲ ὅτι ἀφ' ἧς ἐβασίλευσε τῆς Ἰουδαίας ὁ Ἡρώδης, ὁ ἐλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων καὶ πόλεων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρός. Ὁ Ἡρώδης ἔλαβε μὲν παρὰ Ὀκταυίου τὴν κυριαρχίαν αὐτονόμων τινῶν πόλεων μεσογείων τε καὶ παραλίων, οἷον τῆς Ἰππου, τῆς Σαμαρείας, τῆς Γάζης, τῆς Ἀνθηδόνος, τῆς Ἰόππης καὶ τοῦ Στράτωνος πύργου, ἐπεξέτεινε δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ βραδύτερον μέχρις Ἀντιλιβάνου καὶ Δυμασκοῦ. Ἀλλὰ ἐν μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ εἰσέγαγεν ἥθη καὶ βίον ὅλως ἀλλότρια τῶν γνησίων Ἰουδαϊκῶν καὶ ἐδάμασε πᾶσαν στάσιν τῶν ζηλωτῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, πρὸς δὲ τὰς ἐλληνίδας πόλεις ἐπολιτεύθη μετὰ πλείστης φιλανθρωπίας,

προστατεύσας τὰ πολιτεύματα αὐτῶν καὶ ἐλευθερίως συντελέσας εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ λαμπρῶν οἰκοδομῶν καὶ καταστημάτων, οἷον γυμνασίων, ἀγώνων, θεάτρων, στοῶν, τειχῶν, ὑδραγωγείων καὶ τῶν τοιούτων. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν (σελ. 462) τὰς φιλικὰς τοῦ βασιλέως ἐκείνου τῆς Ἰουδαίας σχέσεις πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων Εὐρυκλῆν.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἡρώδου ἐπήγαγε φυσικῶς τῷ λόγῳ δεινὴν τοῦ ἐπὶ τοσοῦτον περισταλέντος Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἐπανάστασιν· ὑπερίσχυεν ὅμως πάλιν τὸ ἑλληνικόν, οἱ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀπόγονοι ἐξηκολούθησαν εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν ἑλληνισμόν διακείμενοι. Ἐπὶ τέλους, ἐν ἔτει 44 ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ Ἰουδαϊκὸν βασίλειον μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν, ὃ δὲ οἶκος τοῦ Ἡρώδου διεφύλαξε μόνον τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Ἐντεῦθεν μετ' οὐ πολὺ, ἐξεβράγη καταστρεπτικὸς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὑπὲρ τοῦ πατρίου θρησκειύματος καὶ νόμου ἀγὼν, ἐν ἔτει 66 μετὰ Χριστόν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ὅλας τὰς ἑλληνίδας πόλεις ὑπῆρχον ἐγκαταστημένοι πολυχρήμοι Ἰουδαῖοι, παρήχθησαν ἀπανταχοῦ δύο στρατόπεδα. Κατ' ἀρχὰς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀπρὸς δοκίμως προσβλήθην ὑπέστη δεινὰς δρώσεις καὶ λεηλασίας εἰς Ἀνθηδόνα, εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Γάζαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρασκευασθὲν ἀντέστη γενναίως, καὶ 2,000 μὲν μέτοικοι Ἰουδαῖοι πίπτουσιν εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Καισάρειαν δὲ 20000. Ἐπειτα δὲ, ἐπελθόντων τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεόνων, ὑπὸ τὸν Οὐεσπασιανὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τίτον, ἀλίσκεται ἡ Ἱερουσαλὴμ, συντρίβεται ὁλοσχερῶς ἡ Ἰουδαϊκὴ δύναμις καὶ ἐξασφαλίζεται ὁ ἑλληνισμός. Αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Συρίας πόλεις συνέδραμον μετὰ ζήλου ἀμφοτέρους τοὺς αὐτοκράτορας κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐτίμησαν διὰ στεφάνων τὸν Τίτον. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, « δεινὸν τι ποιοῦμενοι, κατὰ Δίωνα Κάσσιον, τὸ ἀλλοφύλους τινας εἰς τὴν πόλιν σφῶν οἰκισθῆναι, καὶ τὸ ἱερὰ ἀλλότρια ἐν αὐτῇ ἰδρυθῆναι », ἐπεχείρησαν μὲν δις ἔτι νὰ ἐπαναστατήσωσιν, ἀλλὰ τότε καὶ ἰδίως κατὰ τὸ δευτέρον αὐτῶν κίνημα (132—136 μετὰ Χριστόν), ἔπαθον ἥτταν φοβεράν, καὶ διεσάρησαν τῇ δε κάκῃσει, μέχρι τῆς σήμερον περιάγοντες εἰς ἀπάσας τῆς οἰκουμένης τὰς χώρας τὴν παραμυεμορφωμένην εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ αὐτῶν βίου.

Ἄλλ' ὅτι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μαρτυρεῖ ὁπόσον ὁ ἑλληνισμὸς εἶχε ριζώσει εἰς τὴν Ἰουδαίαν περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους, εἶναι τοῦτο, ὅτι οἱ δύο ἐπισημότεροι Ἰουδαῖοι συγγραφεῖς τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν ἐκατονταετηρίδος, Ἰώσηπος ὁ Φλάβιος καὶ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, οὐ μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ ὅλως ὑπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνεφορήθησαν. Ὁ Φίλων, ὅστις ἔζη ἐπὶ Καλιγόλα, συνέταξε πολλὰ θεολογικὰ ἅμα καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, δι' ὧν ἐζήτησε νὰ συναρμολογήσῃ τὰ τῶν πυθαγορείων καὶ ἐπικουρείων καὶ τὰ τῶν σωϊκῶν δόγματα μετὰ τῶν ἰουδαϊκῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀνατολικῶν δοξασιῶν. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φίλων ἦτο ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους, Φαρισαῖος τὴν αἵρῃσιν, ὃ ἐς θερμὸς ὁπαδὸς τῆς θρησκείας τῶν ἰδίων πατέρων, σκοπὸν δὲ κύριον προέθετο νὰ παραστήτῃ τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς σοφίας· καὶ ὁμως τοσοῦτον προσηλώθη εἰς τὸ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφικὸν σύστημα, ὥστε εὗρισκεν αὐτὸ τὰ μάλιστα συμβιβάζομενον μετὰ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἰώσηπος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, ἠκολούθησεν ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς προσωικειώσεως, τῆς συγχωνεύσεως τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, διότι παρεκτὸς ἄλλων ἔγραψεν ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν εἰς βιβλία εἴκοσι, δι' ἧς παρέστησε τὰ γνωστότερα τῆς ἀνατολῆς ἔθνη, καὶ ἰδίως τὸ ἑλληνικόν, εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἐβραϊκόν, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὡς ὅλως μεμονωμένον καὶ συνήθως μάλιστα ὡς ὅλως ἄγνωστον.

Δὲν θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα περὶ τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑλληνισμοῦ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀνατολὴν χωρῶν. Ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ ἠριθμήσαμεν τὰς πολυπληθεῖς ἑλληνίδας πόλεις ὅσαι ἐκτίσθησαν αὐτόθι ὑπὸ τῶν διαδόχων καὶ παρεσχάσαμεν τὸ μέγεθος καὶ τὴν λαμπρότητα πολλῶν ἐκ τῶν πόλεων τούτων, ἔτι δὲ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἅπασαι συνετέλεσαν εἰς τὸν ἐξἑλληνισμόν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ. Αἱ πόλεις αὗται δὲν ἔπαυσαν καὶ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας διατηροῦσαι τὰ ἀρχαῖα ἀστυκὰ πολιτεύματα καὶ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον. Ἐὰν γραφῇ ποτε λεπτομερὲς αὐτῶν ἱστορία, θέλουσι προκύψει εἰς μέσον νέαι καὶ ποικίλαι φάσεις τῶν ζωτικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δυνάμεων. Ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατὸν

νά πράξωμεν τοῦτο· ἀλλ' ἵνα δι' ὀλίγων καταστήσωμεν πρόδηλον ὁποίαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν εἶχε καθ' ὅλην ταύτην τὴν περίοδον ἐν τῇ ἀνατολῇ ὁ ἑλληνισμός, ἀρκεῖ νά εἰπωμεν ὅτι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων καὶ ιδίως τοῦ Χαιρωνέως Πλουτάρχου καὶ τοῦ Ἀθηναίου Λογγίνου, ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἄνδρες, ὅσους ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμός ἀνέδειξεν ἀπὸ τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς τετάρτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας, ἀνῆκον οὐχὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἀλλὰ εἰς τὴν νέαν ἐκείνην καὶ ὄντως μεγάλην Ἑλλάδα τῆς ἀνατολῆς. Ὁ ἐπὶ Αὐγούστου ἀκμάσας Διονύσιος, τοῦ ὁποίου πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νά παραθέσωμεν τὰ ἱστορικά καὶ κριτικά ἔργα, κατήγετο ἐκ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Ὁ σχεδὸν σύγχρονος αὐτοῦ Νικόλαος, ὅστις συνέγραψε πολλὰ ἱστορικά ἔξ ὧν μνημονεύεται καθολικὴ ἱστορία, ἦτο Δαμασκηνὸς τὸ γένος. Ὁ γνωστὸς ἡμῖν Ἀρρίανος, ὁ ζήσας ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν τούτου διαδόχων, ἐγεννήθη ἐν Νικομηδείᾳ. Ὁ οὐδὲν ἥττον γνωστὸς Ἀππιανὸς, ὁ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι συγγράψας, ἦτο Ἀλεξανδρεὺς. Ὁ Δίων ὁ Κάσσιος (ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι) ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ. Ἄλλος ἱστορικὸς σύγχρονος τοῦ προηγουμένου, ὁ Ἡρωδιανὸς, ἦτο Ἀλεξανδρεὺς. Ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, ὁ κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα συντάξας κατάλογον τῶν βασιλέων μέχρις Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, καὶ ἔτι μᾶλλον φημιζόμενος διὰ τὸ ἀστρονομικὸν αὐτοῦ σύστημα καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ γεωγραφίαν, κατήγετο ἐκ Πηλουσίου. Ὁ μέγιστος τῶν ἱατρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Γαληνὸς ἐγεννήθη τῷ 131 μετὰ Χριστὸν ἐν Περγάμῳ. Ὁ μᾶλλον λόγου ἄξιος μεταξὺ τῶν σοφιστῶν Δίων ὁ Χρυσόστομος, περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, ἦτο ἐκ Προύσης τῆς Βιθυνίας. Ὁ εὐφυστάτος τῶν Ἑλλήνων, καὶ νῆ Δία τῶν ἀνθρώπων, Λουκιανὸς, κατήγετο ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας. Ὁ Ἀθήναιος, τοῦ ὁποίου ἀνεφέραμεν ἄλλοτε τοὺς δειπνοσοφιστάς, ἐγεννήθη εἰς Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἐπίκτητος ἦτο ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας. Ὁ Διογένης, τοῦ ὁποίου ἔχομεν συλλογὴν εἰς δέκα βιβλία ἐπιγραφομένην *Φιλόσοφος ἱστορία περὶ βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων*, ἦτο ἐκ

Λαέρτης, πολυχίνου τῆς Κιλικίας. Ὁ Πλωτίνος, ὁ ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι πρῶτος γράψας τὸ σύστημα ἐκεῖνο ὅπερ ἐπεχείρησε νὰ συγκαταμίξῃ τὰ δόγματα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἰς ἓν, καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συγκεράσῃ τὰ τῶν ἀνατολικῶν, τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται *Νεοπλατωνικὴ ἢ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία* καὶ περὶ οὗ πλείονα τινὰ λέγομεν κατωτέρω, κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Θηβαΐδι τῆς Αἰγύπτου Λυκοπόλεως. Οἱ μαθηματικοὶ Νικόμαχος ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ Θέων ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος ἐκ Γεράσων τῆς ἐν Περαιᾷ Ἱεραπόλεως, ὁ δὲ δεύτερος Σμυρναῖος. Ὁ ἀστρονόμος Ποσειδώνιος, ὁ ἐπίσημος διὰ τὴν ἐπινοηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ κινήτην σφαῖραν, κατήγετο ἐξ Ἀπαμείας. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔτους Σωσιγένης ἦτο Ἀλεξανδρεύς. Ὁ γνωστὸς γεωγράφος Στράβων, Ἀμασηνός. Ὁ οὐδὲν ἥττον γνωστὸς περιηγητὴς Πausανίας ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας. Ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ἡδύνατο νὰ παραταθῇ εἰς ἐτι ἐπὶ πολὺν, ἀποδεικνύων ἀδιαλείπτως ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς, ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐν τῇ ἀνατολῇ μᾶλλον ἤκμαζεν ἢ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Αἱ χῶραι αὗται πολιτικῶς μὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, κοινωνικῶς ὅμως καὶ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς δὲν ἔπαυσαν οὔσαι χῶραι ἑλληνικαί, ἀπαραλλάκτως καθὼς τὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα πολλὰκις, ὡς εἶδομεν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέγραφον εἰς ἰδίους βασιλεῖς ἢ ἥρωας, δὲν ἀπέβαλλον διὰ τοῦτο τὸν ἀρχέτυπον ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα· καθότι ἀπλὴ ἐπιγραφή δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον.

Μὴν ὑπολάβῃ δέ τις ὅτι μόνον περὶ τὸν θεωρητικὸν βίον ἡδονοκίμησεν ὁ ἀνατολικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς· ἀνέδειξε καὶ πρακτικοὺς ἄνδρας οὐκ ὀλίγους, ἐξ ὧν χάριν παραδείγματος θέλομεν ἀναφέρει τινάς. Ἐλαλήσαμεν ἤδη ἐν παρόδῳ περὶ τῆς ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀνανεώσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους (σελ. 509). Τῷ νῦντι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης, ὁ Ἀρταξέρξης Α' ὁ τῶν Σασσανιδῶν ἀρχηγέτης, διοικητὴς ὢν ἐπαρχίας τινὸς τῶν Πάρθων βασιλείων, ἐπανεστῆ κατὰ τοῦ τελευταίου Ἀρσακίδου Ἀρταβάνου Δ', κατέλυσε τὴν τῶν Πάρθων ἀρχὴν, καὶ ἰδρύσεν ἀντ' αὐτῆς τὸ δεύτερον Περσικὸν κράτος, μετὰ τῆς ἱερατικῆς τῶν μάγων τάξεως

καὶ τῶν ἄλλων προπατορικῶν θεσμῶν. Ἐκτοτε δὲ οἱ Σασσανίδαι οὗτοι δὲν ἔπαυσαν ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ῥώμης ἐπαρχιῶν, ὥστε ὁ ἐκεῖ μεσόγειος ἑλληνισμὸς ἔπαθεν ἀπὸ αὐτῶν ὅσα καὶ οἷα τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἑλληνικὴ χερσονήσος ὑπέστησαν συγχρόνως ἀπὸ τῶν βορείων βαρβάρων. Ὁ τοῦ Ἀρταξέρξου υἱὸς καὶ διάδοχος Σαπῶρ ἠχμαλώτευσεν (260) τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντα Οὐαλεριανόν· καὶ τότε ὁ Σαπῶρ, περάσας τὸν Εὐφράτην, ἐκυρίευσεν καὶ ἐλεηλάτησεν τὴν Χαλκίδα, τὴν μεγάλην Ἀντιόχειαν, τὴν Ταρόν καὶ πλείστας ἄλλας ἑλληνίδας πόλεις. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Καισάρειαν, τὴν τῆς Καππαδοκίας πρωτεύουσαν, ἀπῆντησεν ἀντίστασιν γενναίαν. Ἡ Καισάρεια ἦτο πόλις πολυάνθρωπος, περιέχουσα, ὡς λέγεται, 400,000 κατοίκων· στρατιγουμενὴ δὲ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους « ἀνδρὸς καὶ ἀνδρείου καὶ συνετοῦ » κατὰ Ἰωάννην τὸν Ζωναρᾶν, ἀντετάχθη καρτερικῶς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, μέχρις οὗ δορυάλωτος ληφθεὶς ἰατρός τις καὶ οἰκτρῶς βασανισθεὶς, ὑπέδειξε τόπον δι' οὗ οἱ πολέμιοι ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσι καὶ εἰσῆλθον τῷ νυκτὸς, διαπράξαντες σφαγὴν δεινὴν τῶν κατοίκων. « Ὁ δὲ γε τούτων στρατηγὸς Δημοσθένης, ὑπὸ πολλῶν κυκλωθεὶς Περσῶν κελευσθέντων ζῶν αὐτὸν συλλαβεῖν, τὸν ἵππον ἀναβάς καὶ γυμνὸν τὸ ξίφος ἥρκως, εἰσώθησεν ἑαυτὸν μέσον τῶν πολεμίων· καὶ πλείστους καταβαλὼν, διεξέπεσε τῆς πόλεως καὶ διαφυγεῖν ἴσχυσε. » Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἐξηκολούθησαν πορθοῦντες τὴν Συρίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· τὰ δὲ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἐπέστησαν ἤδη στρατηγὸν ἕτερον Ἕλληνα ὀνόματι Κάλλιστον, ὅστις θεωρῶν τοὺς πολεμίους ἀπερισκέπτως διασπαρέντας ἐπετέθη ἀθρόον κατ' αὐτῶν καὶ πολὺν εἰς τοὺς βαρβάρους ἐπενεγκὼν φόνον καὶ πολλὴν ἀναλαβὼν λείαν, ἠνάγκασεν τὸν Σαπῶρ νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὰ ἴδια. Τότε δὲ καὶ τις Παλμυρηνὸς ἀνὴρ ὀνόματι Ὠδέναθος, ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὰ ἴδια πολεμίων, ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθοράν οὐδὲν ἥττον μεγάλην, διὸ οὐ μόνον προεχειρίσθη ὑπὲρ τοῦ Γαλινηνοῦ στρατηγὸς τῆς ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ αὐγούστου καὶ τοῦ καίσαρος. Ὁ Ὠδέναθος αὗτος δὲν ἦτο Ἕλλην· ἦτο Σύρος ἢ Ἀραβὶ τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἡ Παλμύρα, ἐξ ἧς ὠρμάτο, καὶ τοι ἐν τῇ μέσῃ τῆς ἀραβικῆς ἐρήμου κτισθεῖσα, ἦτο

πόλεις ἀρχαιοτέρα μὲν, ἐπὶ δὲ τῶν Σελευκιδῶν ἐξελληνισθεῖσα καὶ ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων Ἑλλήνων κοσμηθεῖσα διὰ ναῶν πολυτελῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων λαμπρῶν. Ἀποθανόντος δὲ ἐν ἔτει 267 τοῦ Ὡδενάθου, ἐκληρονόμησε τὴν ὅλην κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἀρχὴν ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ζηνοβία, ἡ πολυθρύλητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν, τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν, τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὸν ὅλως ἀρρενωπὸν χαρακτῆρα καὶ βίον. Ἡ Ζηνοβία, ζῶντος ἔτι τοῦ Ὡδενάθου εἶχε κοινωνήσει τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· ἥδη δὲ μοναρχήσασα, διωργάνωσε τὸ πολίτευμα κατὰ τὸ παράδοξον ἐκεῖνο κράμα τοῦ Ἀσιανοῦ καὶ ἐλληνικοῦ βίου ὅπερ ἐμελέτησε νὰ καταρτίσῃ ὁ μέγας· Ἀλέξανδρος, ἐπραγματίωσαν δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οἱ τούτου διάδοχοι. Ὁ ἱματισμὸς αὐτῆς ἦτο ἐλληνικὸς ἅμα καὶ Ἀσιανός· εἰς τὴν αὐλὴν αὐτῆς ὠμιλοῦντο ἡ ἐλληνικὴ ἅμα καὶ αἱ Ἀσιαναὶ γλῶσσαι· ἐνῶ δὲ ἡ αὐλὴ ἐκείνη ἦτο ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον ὑπηρεπισμένη, κυριώτατος τῆς Ζηνοβίας σύμβουλος καὶ ὑπουργὸς διετέλεσεν ὁ Ἕλλην τὴν καταγωγὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγῖνος. Ὅτε ἐβασίλευσεν ἐν Ῥώμῃ ὁ Κλαύδιος, ἡ Ζηνοβία ἤρχεν ἀπάσης τῆς Συρίας καὶ τῶν πλειστων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ὠφελθεῖσα ἀπὸ τινος ἐν Αἰγύπτῳ στάσεως, κατέλαβε καὶ ταύτην τὴν χώραν, καὶ ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ ἐμελέτα ἥδη νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὸ λοιπὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅτε ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἡττηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένως, ἐδέησε νὰ ἐκχωρήσῃ τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἔπειτα κατετροπώθη αὐτὴ ἡ βασιλὶς εἰς κρίσιμον περὶ Ἑμεσαν μάχην, ἐπολιορκήθη εἰς Παλμύραν καὶ δι' ἑλλειψίν τροφῶν ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, κατ' ἄλλους μὲν ἀποθανοῦσα πρὶν ἔτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, κατ' ἄλλους δὲ ἐκεῖ μετὰ τινα ἔτη τελευτήσασα. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ταύτης ἀλώσεως τῆς Παλμύρας, ὁ Αὐρηλιανὸς ἐφείσθη τῆς τε πόλεως καὶ τῶν κατοίκων μετ' οὐ πολὺ ὁμῶς, ἐπειδὴ ἐπανάστησαν οἱ Παλμυρηνοὶ, ὁ αὐτοκράτωρ γενόμενος αὐθις κύριος τῆς πόλεως, τοὺς μὲν κατοίκους ἅπαντας ἡβηδὸν κατέσφαξε, τὴν δὲ λαμπρὰν πόλιν κατέβαλεν εἰς ἔδαφος. Ἐπὶ δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης ἀλώσεως, προσηνέχθη μὲν ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Παλμυρηνοὺς, ἀλλ' ἐθανάτωσεν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς τῆς Ζηνοβίας φί-

λους καὶ πρὸ πάντων τὸν περιφανῆ Λογγίνον. Ὁ Λογγίνος, ὅστις ἦτο Ἀθηναῖος τὸ γένος καὶ ἐσπούδασε μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν φιλοσοφίαν, ἐδίδασκε δὲ ἔπειτα ταύτην τε καὶ τὴν ῥητορικὴν εἰς Ἀθήνας, ἀπέδειξεν ἥδη, διὰ τοῦ ὄντως Σωκρατικοῦ αὐτοῦ θανάτου, ὅτι δὲν ἦτο μέχρι λόγων φιλόσοφος, ἀλλ' εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον τὰ ἀθάνατα τοῦ Πλάτωνος δόγματα. Ἡ Ζηνοβία εἶχεν ἐπὶ τέλους δειχθῇ ἀγνώμων πρὸς αὐτόν. Ἡ γυνὴ αὕτη ἢ τοσάκις ἐν πολέμῳ διαπρέψασα, κατεπτοήθη ὅτε εἶδεν ἐαυτὴν αἰχμάλωτον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Αὐρηλιανοῦ· καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς ἐπιβρίπτουσα ἅπασαν τὴν εὐθύνην τῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀντιστάσεως εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν φίλους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Λογγίνον. Ὁ δὲ, δὲν ἐμνησικακήσε κατ' αὐτῆς οὐδὲ κατεδέχθη νὰ ψεύσῃ τοὺς λόγους αὐτῆς, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀπέθανεν ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι αὐτὸς ἦτο τρόφις τοῦ ὅλου ἐκείνου κράτους ἢ ψυχῇ. « Τὸ ὄνομα τοῦ ἐπὶ τῷ ὕψει τοῦ λόγου διακεκριμένου τούτου συγγραφῶς θέλει ζῆσαι εἰς τοὺς αἰῶνας πλεότερον ἢ τὸ ὄνομα τῆς τε βασιλίδος ἣτις κατηγόρησε καὶ τοῦ τυράννου ὅστις κατεδίκασεν αὐτόν », λέγει ὁ Ἀγγλος Γίββων ὁ μέγας ἱστοριογράφος τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. « Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἴσχυσαν νὰ μαλαξώσι τὴν Θηριώδη καρδίαν στρατιώτου ἀμαθοῦς, ἀλλ' ἐχρησίμευσαν εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσωσι καὶ ὀχυρώσωσι τὴν ψυχὴν τοῦ Λογγίνου. Μηδὲν ἐκφωνήσας παράπονον, ἐξάδισεν οὗτος ἀτάραχος πρὸς τὸν θάνατον, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς τῆς βασιλίδος αὐτοῦ καὶ παραμυθῶν αὐτὸς τοὺς τεθλιμμένους αὐτοῦ φίλους. »

Οὕτως εἶχεν ὁ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Αἱ πόλεις ἦσαν ὅλαι σχεδὸν ἑλληνικαί, ἡ δὲ χώρα ἐξηκολούθει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξελληνιζομένη, ὅτε, ἐν ἔτει 30 τῆς τοῦ Αὐγούστου μοναρχίας, ἐγένετο ἐν Παλαιστίνῃ ἡ θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καθὼς τρὸ τριῶν ἡμῶν ἑκατονταετηρίδων, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑψώσασα τὴν σημαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας διὰ τοῦ Ἑλληνιστοῦ ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀνατολῆς, οὕτω τὸ χριστιανικὸν θρησκεισμα,

περιβλήθεν τὴν πανοπλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διαλεκτικῆς καὶ πολιτείας, ὥρμησεν ἤδη ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης πρὸς κατάκτησιν τῆς δύσεως. Τῷντι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσαν βεβαίως πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα. Πρῶτον πάντων τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ αἷτιον ὑπῆρξεν ἡ θεία τῶν δογμάτων αὐτοῦ τελειότης· ἠὺδοκίμησεν ἔπειτα καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι, ἕνεκα τῆς πρὸ πολλοῦ ἀρξαμένης μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων πάλης, εἶχεν ἤδη ἐπέλθει νέκρωσις τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν, ἡ δὲ κοινωνία, μάλιστα ἡ λογιωτέρα κοινωνία, ἐστερήθη πάσης πίστεως, καὶ, πλανωμένη ἠθικῶς ἐν ἐρήμῳ αὐχμηροτάτῃ, ἐπεζήτητε ὅασιν τινα ψυχικῆς παραμυθίας. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ νέου θρησκευματος συνετέλεσε πρὸς τούτοις καὶ ἡ διὰ τῆς ἑλληνικῆς κατακτήσεως ἐπιγενομένη συγχώνευσις τῶν διαφορῶν τύπων τῆς θεότητος, ἡ προπαρασκευάσασα, ὡς καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, τὰ πνεύματα εἰς τὴν κατάληψιν καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος κηρυχθέντος ἐνός καὶ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος τῆς Προνοίας εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ὠριμάσει ὥστε ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ « περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος, » ῥητῶς συμπεραίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουσι θεοὶ ἕτεροι παρ' ἑτέροις, οὐδὲ βάρβαροι καὶ Ἑλληνες, οὐδὲ βόρειοι καὶ νότιοι. « Ἀλλ' ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ οὐρανός καὶ γῆ καὶ θάλασσα κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται δὲ ἄλλως ὑπ' ἄλλων, οὕτως ἐνός λόγου τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης ἕτεραι παρ' ἑτέροις γεγόνασιν τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. » Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἤδη, ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς εἰργάσθη ἐπιτυχῶς περὶ τὴν διάνοξιν τῆς λεωφόρου δι' ἧς ἔμελλε νὰ βαδίσῃ ὁ χριστιανισμός. Ἀλλὰ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἴσως διηκυόλουν τὴν διάδοσιν καὶ τὸν διοργανισμὸν αὐτοῦ δύο τινά· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα. Ἡ μὲν ἑλληνικὴ γλῶσσα διττῶς· πρῶτον διότι διὰ τὴν ἐντέλειαν καὶ τὴν λεπτότητα αὐτῆς ἦτο ἐπιτηδαιοτέρα πάσης ἄλλης πρὸς τὴν δήλωσιν, τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὑψηλῶν τοῦ νέου θρησκευματος δογμάτων· δεύτερον διότι ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἑκατονταετηρίδων, γενομένη ἡ γλῶσσα ὅλων τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἐργατικωτέρων τῆς ἀνατολῆς τάξεων, παρείχεν εἰς τὸ νέον θρήσκευμα κοινόν

τι διαδόσεως ὄργανον ὁποῖον τὸ θρήσκευμα τοῦτο δὲν ἤθελεν ἔχει εἶναι, μὴ προηγηθείσης τῆς μεταφυτεύσεως ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡναγκάζετο νὰ μεταχειρισθῇ τὰς ποικίλας τῶν ἐγχωρίων λαῶν διαλέκτους. Πλὴν δὲ τῆς γλώσσης, καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα ἐχρησίμευσαν, καθὰ θέλει ἐξηγηθῇ μετ' οὐ πολὺ, ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐκ τούτου συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐπεκράτησε πολὺ μᾶλλον εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Εἰς τὰς πόλεις συνέδραμεν αὐτὸν ἢ τε ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὰ τε ἑλληνικὰ πολιτεύματα· ἐνῷ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν ὅπου ἐλαλοῦντο εἰσέτι ποιτικαὶ διάλεκτοι, τύποι δὲ κοινοτικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ὑφίσταντο προηγουμένως, τὸ νέον κήρυγμα ἐστερεῖτο παντὸς ἐπιτηδείου διαδόσεως καὶ συντηρήσεως ὀργάνου.

Δὲν εἴμεθα ἀποκλειστικοί· καὶ ὁμολογοῦμεν προθύμως ὅτι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσεν ὡσαύτως ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησις ἐγένετο συγχρόνως μὲ τὴν ἐν Ῥώμῃ ἰδρυσιν τῆς παγκοσμίου μοναρχίας· αὕτη δὲ ἡ σύμπτωσις ἤθελε καὶ μόνη ἀρκέσει ἵνα ὑποδείξῃ ὅτι τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δὲν ἦσαν ἀσχετα πρὸς ἄλληλα. Ὁ κόσμος εἶχε χρεῖαν διανοητικῆς, καὶ ἠθικῆς, καὶ κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως· καὶ τῆς ἀναμορφώσεως ταύτης τὰς ἀρχὰς ἀνέλαβεν αὕτη ἡ Θεῖα Πρόνοια νὰ κηρύξῃ. Ἀλλ' ἵνα διευκολυνθῇ τῶν ἀρχῶν τούτων ἡ διάδοσις, ἀπαιτεῖτο πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ πέσωσιν οἱ πολιτικοὶ φραγμοὶ οἵτινες διήρουν τὰ ἔθνη εἰς τὰ ὁποῖα ἐμελλε πρὸ πάντων νὰ κηρυχθῇ τὸ νέον δόγμα· τὸ δ' ἔργον τοῦτο ἐπετράπη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ μέρους τούτου τῆς οἰκουμένης πόλιν. Ὡς τε ἡ Ῥώμη διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνότητος ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπήγαγε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὰς χώρας ταύτας, συνέδραμεν ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτικὴν τοῦ κόσμου ἐνότητα εἶχε προπαρασκευάσει ἡ ἑλληνομακεδονικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ κράτος αὐτοῦ κατεκερματίσθη· οὐδὲν ἦττον ὅμως, εἰς ἅπαντα τὰ ἐξ αὐτοῦ προκύψαντα διάφορα κράτη ἐξηκολούθησεν ἐπικρατοῦσα καὶ ἀναπτυσσομένη ἐνέ-

της διοικητικῆς, στρατιωτικῆς, νομισματικῆς, δικαστικῆς, ἀστυκῆς καὶ πρὸ πάντων διανοητικῆς καὶ γλωσσικῆς, ἡ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνότης, ἣτις δὲν εἶχε χρεῖαν εἰμὴ ἐξωτερικοῦ τινος ἐπιστεγάσματος ἵνα ἀναλάβῃ τὸν τύπον τῆς κοσμοκράτορος μοναρχίας. Τὸ ἐπιστέγασμα τοῦτο ἐπετέθη ὑπὸ τῆς 'Ρώμης' ἀλλ' οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῇ ὅτι ἅπαντα τὰ ἠθικὰ τῆς πολιτικῆς ἐκείνης ἐνότητος στοιχεῖα ὑπῆρξαν προῖον τῶν προηγουμένων ἀγώνων τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Αὐτὸς ἐνώσας τὰ ἔθνη τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, κατέστησεν αὐτὰ δεσπικώτερα εἰς τὸ ν' ἀσπασθῶσι τὰς καινοτομίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὐτὸς διενήργησε μεταξὺ τῶν ἀσιανῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν δοξασιῶν τὴν τοσοῦτον ἐπιτηδεῖαν ἐκείνην εἰς τὴν πρόοδον τοῦ νέου θρησκευματος συγχώνευσιν. Αὐτὸς, ἵνα ἐν δυσὶ λέξεσι συγκεφαλαιώσωμεν ὅσα διὰ μακρῶν ἄλλοτε ἐξεθέσαμεν, ἱδρυσεν τὴν νέαν τοῦ κόσμου μητρόπολιν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἣτις συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ θρησκευματα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, γενομένη ἐν ταύτῳ ἀγορὰ καὶ βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ Πάνθεον τοῦ κόσμου, καὶ δεξαμένη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὴν τε συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, τό τε μουσεῖον τῶν Ἑλλήνων, τὰς τε σχολὰς τῶν χριστιανῶν, ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τινί, ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ ἀπερθὸς τῆς νέας ἀληθείας χρυσός.

Καὶ ἔπειτα τὸ ἄμεσον τῆς κηρύξεως, τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς διὰ δόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανον ὑπῆρξεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικῆ. Οὐδ' ἦτο δυνατόν ἄλλως γενέσθαι. Καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικῆ. Ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τὸ ἐμπόριον ἑλληνιστὶ διεξήγετο. Μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἱερᾶς αὐτῶν πόλεως, οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διενήργουν τὰς ποικίλας αὐτῶν εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου συναλλαγὰς. Αὐτὴ ἡ Παλαιστίνη εἶχε κατὰ μέγα μέρος ἐξελληνισθῇ. Τὰ πάντα λοιπὸν εἶχον παρασκευασθῇ ἵνα διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης λαλήσῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ πρῶτοι ἐπτὰ τῆς ἐκκλησίας διάκονοι, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, Νικόλαος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ ἀείμνηστος Στέφανος, ὁ πρῶτος τῆς ἐκκλησίας μάρτυς, ὑπῆρξαν ἑλληνισταί, ὃ ἐστὶν ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις ἀπὸ φοβεροῦ τῆς νέας θρησκείας διώ-

αὐτοῦ ἠγωνίσθη ἔπειτα ὑπὲρ αὐτῆς λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐγέννηθη εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, εἰς πόλιν δηλαδὴ τῆς ὁποίας αἱ ἑλληνικαὶ σχολαὶ ἐφημίζοντο ὡς ὀνομαστότεραι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῶν. Εἰς Ταρσὸν λοιπὸν ἀνετράφη ἑλληνικῶς. Καὶ μὲν ἔπειτα συνεπλήρωσε τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ραββινικὰς τῆς πόλεως ταύτης σχολὰς ἤκμαζεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, ὡς βεβαιῶσι ῥητῶς ἰουδαϊκὰ παραδόσεις. Ἐντεῦθεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ τοι ἦτο ἐβραϊκῆς καταγωγῆς, συμφκειώθη ἐπὶ τοσοῦτον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ποιήσεως, ὥστε ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ παρατηρήθησαν ῥήσεις τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Μενάνδρου ὧν ἡ παράθεσις εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται. Τὰ Εὐαγγέλια (τοῦλάχιστον ὅπως ἔχουσιν αὐτὰ νῦν ὅλαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι), αἱ Πράξεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων, ἡ Ἀποκάλυψις, πάντα τὰ ἔργα τῶν πρώτων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, πάντες οἱ καίνες οὓς ἔθεντο αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐδιδάχθησαν γλῶσσαν. Ἐντὸς τῶν τριῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐκκλησίαι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἀποικίαι ἑλληνικαί. Βραδύτερον, μάλιστα ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ Ρώμη κατέστη τῶντι ἡ μητρόπολις τοῦ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους, τοὺς κρίσιμους τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ χρόνους, ὁ πρῶτος αὐτοῦ κήρυξ, λειτουργὸς, διδάσκαλος καὶ νομοθέτης ὑπῆρξεν ὁ ἑλληνισμός.

Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, δι' οὗ ἔμελλε νὰ ἀναμορφωθῇ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς ὁ κόσμος, ἐπιστεύθη κατὰ πρῶτον εἰς Παλαιστίνην καὶ τὴν παρακειμένην Συρίαν, ὅπου καὶ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Δαμασκοῦ, τῆς Βεβρόας, τῆς Ἀντιοχείας ἰδρύθησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐπιφανεῖς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Συγχρόνως σχεδὸν ἤκμασαν καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπτὰ ἐκκλησίαι τὰς ὁποίας περιέγραψε καὶ ἀπεθανάτησεν ἡ Ἀποκάλυψις. Αἱ ἐπτὰ αὗται ἐκκλησίαι ἦσαν ἡ ἐν Ἐφέσῳ, ἡ ἐν Σμύρνῃ, ἡ ἐν Περγάμῳ, ἡ ἐν Θυατείροις, ἡ ἐν Σάρδεσιν, ἡ ἐν Φιλαδελφείᾳ καὶ ἡ Λαοδικέων ἐκκλησία. Καὶ μετ' οὗ πολὺ τὸ νέον θρήσκευμα ἤρχισε νὰ

διαδίδεται ἀφ' ἑνὸς εἰς Κύπρον, εἰς Κρήτην, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀφ' ἑτέρου εἰς Θράκην, εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καθ' ἃ δὲ πρὸ μικροῦ εἵπομεν, οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ ἐνήργησε μετὰ πλείονος συνέσεως, δραστηριότητος καὶ αὐταπαρνήσεως ἢ ὁ ὄντως θεόπνευστος Παῦλος. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπόστολοι δὲν ἐκήρυττον τὸν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, εἰμὴ εἰς μόνους τοὺς Ἰουδαίους· οἱ δὲ μὴ Ἰουδαῖοι, ἵνα γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας, ὤφειλον προηγουμένως νὰ πρεσβεύσωσι τὸ μωσαϊκὸν θρησκεισμα. Τὸ πνεῦμα τοῦ νέου κήρυγματος ἦτο ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ τοσοῦτον ἀποκλειστικόν, ὥστε ὅτε ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐν Καισαρείᾳ ἀλλοφύλου χριστιανοῦ Κορνηλίου καὶ συνέφαγε μετ' αὐτοῦ, παρὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ ἐν τῷ Λευϊτικῷ διατεταγμένα, οἱ Ἰουδαῖοι Χριστιανοὶ ἤλεγξαν τὸν Πέτρον διὰ τοῦτο, ἀξιοῦντες « ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθε καὶ συνέφαγεν αὐτοῖς. » Ὁ δὲ μόλις ἠδυνήθη ν' ἀπολογηθῇ λέγων, ὅτι ἔπραξε τοῦτο ὑπεικὼν εἰς φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ ἐπανειλημμένως εἰποῦσαν πρὸν αὐτὸν « Ἀ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοῖνου. » Οὕτω λοιπὸν δέσμιον ἐντὸς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἤθελον νὰ ἐγκλείσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Παῦλος συγκατελέγη μετὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος « Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε· » καὶ ἐκήρυξεν ὁ Παῦλος· « οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἑλλήν· οὐκ ἔνι δούλος, οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » ὁ χριστιανισμὸς διέσπασε τοὺς φραγμοὺς ἐντὸς τῶν ὁποίων ἤθελε νὰ περιορίσῃ αὐτὸν ὁ ἰουδαϊσμός, καὶ ἔλαβε τὸν οἰκουμένικόν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ὁ δὲ νέος ἀπόστολος ἀπέβη, ὡς καὶ ὠνομάσθη δικαίως, διδάσκαλος ἐθνῶν, ὅπερ ἐστὶ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς μὴ Ἰουδαίους, εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς οἰκουμένης. Γεγονὸς μέγα! Τὸ νέον κήρυγμα ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς πόθους καὶ τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς χρείας ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος· ἐνῷ τὸ ἀρχαῖον θρησκεισμα στενῶς συνεδέετο μὲ ἔθνη τινὰ, μὲ τύπους τινὰς καὶ μὲ ὁλόκληρον ἐν γένει τὸν ἰδιάζοντα βίον

τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀπεκρούετο ὑπὸ τῶν ἄλλων ἔθνων. "Αν λοιπὸν ὑπερίσχυεν ἡ κατὰ πρῶτον τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι διὰ τὴν γίνῃ τις χριστιανὸς ἔπρεπε νὰ ᾔται ἢ νὰ γίνῃ Ἰουδαῖος, ὁ χριστιανισμὸς ἤθελεν ἀπαντήσῃ περὶ τὴν διάδοσιν αὐτοῦ ἀνυπέροβητα προσκόμματα. Καὶ ἀπόδειξις τούτου πρόχειρος, ὅτι ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία, πρὸ αἰώνων ὑπάρχουσα καὶ ὁμολογουμένως ἀνωτέρα οὔσα παντὸς ἄλλου πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματος, οὐδέποτε ὁμῶς προσωκειώθη τὴν συνείδησιν τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος. Ναὶ μὲν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη παρέμεινεν ἡ βάσις τοῦ νέου θρησκευματος, ἡ δὲ γνῶσις αὐτῆς ἀπέβη ἀπαραίτητος πρὸς τὴν τῶν νέων Γραφῶν κατάληψιν· ἀλλ' ἡ μελέτη αὕτη ἀπηλλάγη ἤδη τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐκείνων διατυπώσεων καὶ ὑποχρεώσεων, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὸ μωσαϊκὸν δόγμα περιεστάλῃ αἰετοτε ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς.

Πρὶν λαλήσῃ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὁ Παῦλος ὠνομάζετο Σαῦλος· ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐλληνικὴν αὐτοῦ ἀνατροφὴν καὶ τὴν στενοτέραν σχέσιν ἣν προσέκειτο νὰ λάβῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, κάλλιπτα γινώσκων ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν ἐκεῖνο ὄνομα τὸ ὁποῖον συνέπιπτεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν νὰ σημαίνει τὸν ἀβρόν, τὸν μαλθακόν, κακῶς ἤθελεν ἡχῆσαι εἰς τὰ ὦτα τῶν πολυπληθεστέρων ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὁ νέος ἀπόστολος μετωνόμασεν ἑαυτὸν Παῦλον, καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ἅμα ποικίλῃ καὶ μακρᾷ ὁδοιπορίᾳ κατὰ τὴν Συρίαν, τὴν Ἀραβίαν, τὴν Κύπρον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπιτελῶν ἀπανταχοῦ τὴν ἀνωθεν αὐτῷ δοθεῖσαν ἀποστολὴν καὶ ἰδίως τότε ἰδρύσας τὰς γαλατικὰς ἐκκλησίας. Τελευταῖον περὶ τὸ 53 ἢ 54 ἔτος διέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέφθη ἐνταῦθα Φιλίππους καὶ Θεσσαλονίκην καὶ Βερέοιαν. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις ταύτας ἐπορεύετο τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων, ἀναγγέλλων αὐτοῖς τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πολλοὶ μὲν πειθόμενοι ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἐξαιρέτως δὲ Ἕλληνες οὐκ ὀλίγοι, μάλιστα γυναῖκες ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων, ἀλλ' οἱ πολλοὶ Ἰουδαῖοι, σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, κατήγγειλαν αὐτὸν εἰς τοὺς ἄρχοντας ὡς πράττοντα ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος καὶ βασιλέα ἕτερον εἶναι λέγοντα, Ἰησοῦν. Ἰδίως εἰς Φιλίππους ὁ Παῦλος ἐδάρη δημοσίᾳ, ἀδίκαστος, καὶ τοι Ῥωμαῖος πολίτης ὑπάρχων, καὶ εἰς φυλακὴν ἐβλήθη, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξῆλθε

διὰ θαύματος. Ὁμοίως δὲ καταδιωχθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ τε καὶ ἐν Βεργόῃα, ἦλθε τότε ἐνταῦθα, εἰς Ἀθήνας. Ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος « παρωζύνητο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καὶ τινες ἔλεγον, τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ, ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο. Ἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἀρείον πάγον ἤγαγον λέγοντες, δυνάμεθα γινῶναι, τίς ἢ καινὴ αὕτη ἢ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδασχὴ; ξενίζοντα γὰρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλόμεθα οὖν γινῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκοῦειν καινότερον. Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, ἔφη, Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὔρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπιγέγραπτο, ἀγνώστῳ θεῷ. Ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται· προσδεόμενός τις, αὐτὸς διδούς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὀρίσας προτεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν· ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὗροιν, καὶ τοι γὰρ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. » Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τανῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν· διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν